

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი
IVANE JAVAKHISHVILI TBILISI STATE UNIVERSITY
PAATA GUGUSHVILI INSTITUTE OF ECONOMICS

პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის
დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო
სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის
მასალების კრებული

ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები
გლობალიზაციის პირობებში

**Proceedings of Materials of International Scientific-Practical Conference
Dedicated to the Foundation of
Paata Gugushvili Institute of Economics**

**ACTUAL ECONOMIC PROBLEMS
UNDER GLOBALIZATION**

თბილისი
TBILISI

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი
IVANE JAVAKHISHVILI TBILISI STATE UNIVERSITY
PAATA GUGUSHVILI INSTITUTE OF ECONOMICS

მხარდამჭერი ორგანიზაციები:

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიზნესის ფაკულტეტი
გურამ თავართქილაძის სასწავლო უნივერსიტეტი
აკ. წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

SUPPORTING ORGANIZATIONS:

COLLEGE OF BUSINESS OF ILIA STATE UNIVERSITY
GURAM TAVARTKILADZE TEACHING UNIVERSITY
AKAKI TSERETELI KUTAISI STATE UNIVERSITY

პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი
საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის
მასალების კრებული

ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები
გლობალიზაციის პირობებში
(21-22 ოქტომბერი, 2011)

Proceedings of Materials of International Scientific-Practical Conference
Dedicated to the Foundation of Paata Gugushvili Institute of Economics

ACTUAL ECONOMIC PROBLEMS
UNDER GLOBALIZATION
(21-22 October, 2011)

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა

PUBLISHING HOUSE OF PAATA GUGUSHVILI INSTITUTE
OF ECONOMICS OF IVANE JAVAKHISHVILI TBILISI STATE UNIVERSITY

თბილისი Tbilisi 2011

UDC (უაპ) 061.62:33(479.22)(063)

პ – 323

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტში 2011 წელს გამართულ საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკულ კონფერენციაზე წაკითხული მოხსენებების მასალები

Materials of reports made at the international scientific-practical conference held at Paata Gugushvili Institute of Economics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University in 2011

სამეცნიერო-სარედაქციო კოლეგია: რ. აბესაძე (მთავარი რედაქტორი), ნ. არევაძე, თ. არნანია-კეპულაძე, ლ. ბელინსკაია, ნ. ბიბილაშვილი (პასუხისმგებელი მდივანი), მ. გონაშვილი, ლ. დათუნაშვილი, გ. ერქომაიშვილი, ე. კაკულია, გ. კასნაუსკიენე, მ. კვარაცხელია, ა. კრედისოვი, ა. კურატაშვილი, თ. ლაზარაშვილი, ი. ნათელაური, ს. პავლიაშვილი, ს. პარტიცკი, ვლ. პაპავა, გ. პაპავა, ა. სილაგაძე, დ. სოლოდაშვილი, ნ. ხადური, მ. ხუსკივაძე, ლ. ჩაგელიშვილი, ლ. ჩიქავა, თ. ჩხეიძე

Scientific-editorial Board: R. Abesadze (Editor-in-Chief), N. Arevadze, T. Arnanian-Kepuladze, L. Belinskaja, N. Bibilashvili (Executive Secretary), L. Chagelishvili, L. Chikava, T. Chkheidze, L. Datunashvili, G. Erkomaishvili, M. Gonashvili, E. Kakulia, N. Kakulia, G. Kasnauskiene, N. Khaduri, M. Khuskivadze, A. Kredisov, A. Kuratashvili, M. Kvaratskhelia, T. Lazarashvili, I. Natelauri, S. Partycki, G. Papava, V. Papava, S. Pavliashvili, A. Silagadze, D. Sologashvili

რეცენზენტები: ემდ ვ. ბურდული

ემდ ვ. ბერულავა

Reviewers: Doc. of Econ. V. Burduli

Doc. of Econ. V. Berulava

კონფერენციის საორგანიზაციო ჯგუფი: თ. გოგოხია (ხელმძღვანელი), ნ. კედია, ე. ჯაბანაშვილი

Organizing Group of the Conference: T. Gogokhia (Head), N. Kedia, E. Jabanashvili

© ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა

© PUBLISHING HOUSE OF PAATA GUGUSHVILI INSTITUTE
OF ECONOMICS OF IVANE JAVAKHISHVILI TBILISI STATE UNIVERSITY

2011

ISBN 978-9941-9168-2-3

მაღალი ტექნოლოგიები და ეკონომიკური განვითარება

მაღალი ტექნოლოგიები (*hi-tech*) დღეისათვის გამოიყენება ადამიანის საქმიანობის ყველა სფეროში. განსაკუთრებულ ცვლილებებს იწვევს მათი გამოყენება ეკონომიკაში, ცვლის რა მისი განვითარების ტენდენციებს როგორც ლოკალური, ისე გლობალური მასშტაბით. იგი მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ეროვნული ეკონომიკის ადგილს მსოფლიო ეკონომიკაში, ზრდის რა ქვეყნის კონკურენტუნარიანობასა და კეთილდღეობის დონეს.

მათ საფუძველზე, წარმოების ორგანიზაციის სრულყოფის, საქონლისა და მომსახურების ახალ სახეობათა შექმნის შედეგად, მცირდება ტრანსაქციური და ტრანსფორმაციული დანახარჯები, იზრდება რესურსების რაციონალური გამოყენების შესაძლებლობები. იცვლება წარმოების ორგანიზაციის ფორმები და მეთოდები და, რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, ადამიანის ადგილი და როლი როგორც წარმოებაში, ისე ყოფაცხოვრებაში. იცვლება თვით საზოგადოების ორგანიზაციის არსი, ფორმები და მეთოდები. ამაში არც არაფერია გასაკვირი. თუ გადავაგვლებთ თვალს კაცობრიობის ისტორიას, საზოგადოების პროგრესი, მისი გადასვლა ახალ თვისობრიობაში ყოველთვის დაკავშირებული იყო ახალი ტექნოლოგიების დანერგვასთან წარმოებაში და ადამიანთა საქმიანობის სხვა სფეროში, ვინაიდან ტექნოლოგიები და იდეოლოგია აუცილებლად შესაბამისობაში უნდა იქნეს მოყვანილი [3; გვ. 7].

უმაღლესი ტექნოლოგიები ეკონომიკური განვითარების მთავარი ფაქტორია, ვინაიდან იგი იწვევს ეკონომიკური სისტემის ყველა ელემენტის განვითარებასა და სრულყოფას.

უმაღლესი ტექნოლოგიები ძირითადად შესაბამის ლიტერატურაში განიმარტება როგორც სულ უფრო ახალი და პროგრესული ტექნოლოგიები თანამედროვე ეტაპზე.

მიგვაჩნია, რომ მაღალი ტექნოლოგიების აღნიშნული განმარტება დასაზუსტებელია, ვინაიდან ზოგიერთი ტექნოლოგია, შესაძლებელია, ახალი და პროგრესული იყოს, მაგრამ იგი არ თამაშობდეს მნიშვნელოვან როლს ქვეყნის (მითუმეტეს მსოფლიო მასშტაბით), უპირველეს ყოვლისა, მისი ეკონომიკის განვითარებაში. მაგალითად, დავუშვათ, აღმოჩენილი იქნა პურის წარმოების ახალი, უფრო პროგრესული ტექნოლოგია ან შეიქმნა ახალი სახეობის ტანსაცმელი. რასაკვირველია, ორივე შემთხვევაში საქმე გვექნება ახალ და პროგრესულ ტექნოლოგიებთან, მაგრამ არა მაღალ ტექნოლოგიებთან, რადგანაც ისინი ვერ შეიტანენ რაიმე შესამჩნევ წვლილს საზოგადოების განვითარებაში. ამდენად, უმაღლესი ტექნოლოგიები შესაძლებელია განიმარტოს შემდეგნაირად:

მაღალი ტექნოლოგიები წარმოადგენს სულ უფრო ახალ და პროგრესულ ტექნოლოგიებს, რომელთა გამოყენება მიმდინარე ეტაპზე აჩქარებს საზოგადოების, უპირველესყოფილსა, ეკონომიკური განვითარების პროცესს.

მაღალი ტექნოლოგიები, ბუნებრივია, გარკვეული დროის შემდეგ (და ეს დრო თანდათან მცირდება) კარგავენ თავიანთ მნიშვნელობას და ადგილს უთმობენ ახალ მაღალ ტექნოლოგიებს.

თანამედროვე ეტაპზე უმაღლესი ტექნოლოგიების დარგებიდან გამოიყოფა **ელექტრონიკა**, განსაკუთრებით კი მისი ქვედარგი – **მიკროელექტრონიკა**. სწორედ ელექტრონიკის განვითარებამ გახადა შესაძლებელი შექმნილიყო გამოთვლითი ტექნიკა, საინფორმაციო-საზომი სისტემები, ინტეგრალური სქემები, ციფრული ინტეგრალური მიკროსქემები, მიკროპროცესორები, რეზისტორები, კონდენსატორები, დიოდები, ტრანზისტორები, რადიო, ტელევიზორი, რობოტები, კომპიუტერი და ა.შ., რომელთა გამოყენების გარეშე თანამედროვე ეტაპზე ვერ იარსებებდა ეკონომიკის ვერც ერთი დარგი და ადამიანთა საქმიანობის ვერც ერთი სფერო, რის გარეშეც წარმოუდგენელი იქნებოდა ინფორმაციის მოპოვების გადამუშავების, გადაცემისა და გამოყენების თანამედროვე დონე.

მაღალ ტექნოლოგიებს მიეკუთვნება ასევე **ხელოვნური ინტელექტი** ანუ ისეთი მანქანების შექმნა, რომელსაც გააჩნია ცოცხალი ორგანიზმის (მათ შორის ადამიანის) ნიშნები (მსჯელობა, აღქმა, მოძრაობა და ა. შ.). დღეისათვის საუბარი შეიძლება იყოს არა მხოლოდ ხელოვნურ ინტელექტზე, არამედ “მოაზროვნე” მანქანებზე, რომელთაც აქვთ ადამიანის ტვინის მსგავსად “მოაზროვნე” მოწყობილობები. საუბარია ხელოვნურ გონზე. თუმცა, მიუხედავად იმისა, რომ მოაზროვნე მანქანა ან მანქანათა ჯგუფი მიუახლოვდება და ბევრ შემთხვევაში გადააჭარბებს კიდევაც მას, რა გონებრივი შესაძლებლობების მანქანაც (ან მანქანათა სისტემა) არ უნდა შეიქმნას, იგი მაინც იქნება ადამიანის ხელში იგივე იარაღი, როგორც, დაეუშვათ, საჭრისი ან ნებისმიერი სახვა იარაღი.

მაღალი ტექნოლოგიების დარგად ითვლება აგრეთვე **ბიოტექნოლოგია** (რომელიც თავისთავად ეფუძნება **გენეტიკას, მიკრობიოლოგიას, მოლეკულური და უჯრედულ ბიოლოგიას, ბიოქიმიას, ემბრიოლოგიას და ა. შ.**), **კომპიუტერული პროგრამული უზრუნველყოფა, ნანოტექნოლოგიები, რობოტოტექნიკა, ტელეკომუნიკაციები, საავიაციო-კოსმოსური ტექნოლოგიები, ფოტონიკა, ატომური ფიზიკა.**

მაღალი ტექნოლოგიების შექმნისა და გამოყენების მიხედვით, **ბუნებრივია, ქვეყნები მნიშვნელოვად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ამ მხრივ მოწინავე პოზიციები განვითარებულ ქვეყნებს უჭირავთ, განსაკუთრებით გამოირჩევა ევროპა. 2011 წელს ფრანგულმა სკოლამ Insead-მა გამოაქვეყნა ყოველწლიური მოხსენება – “ინოვაციის გლობალური ინდექსი”, რომელიც მოიცავს 125 ქვეყანას, რომლებზედაც მოდის მსოფლიო მოსახლეობის 93,2% და მსოფლიო მთლიანი შიდა პროდუქტის 98,0%.¹**

პირველი ოცი ადგილი აღნიშნული ინდექსის მიხედვით განაწილებულია შემდეგნაირად: შვეიცარია, შვეცია, სინგაპური, ჰონკონგი, ფინეთი, დანია, აშშ, კანადა, ნიდერლანდები, დიდი ბრიტანეთი, ისლანდია, გერმანია, ირლანდია, ისრაელი, ახალი ზელანდია, კორეა, ლუქსემბურგი, ნორვეგია, ავსტრია, იაპონია.

როგორც ვხედავთ, პირველ ოცეულში ვერც ერთი პოსტკომუნისტური ქვეყანა ვერ მოხვდა. შედარებით მოწინავე პოზიციები უკავიათ: ესტონეთს (23), უნგრეთს (25), ჩეხეთს (27), სლოვენიას (30). სხვა პოსტკომუნისტურ ქვეყნებზე კი ადგილები შემდეგნაირად განაწილდა: ლატვია (36), სლოვაკეთი (37), მოლდოვა (39), ლიტვა (40), ბულგარეთი (42), პოლონეთი (43), ხორვატია (44), რუმინეთი (50), რუსეთი (56), უკრაინა (60), მაკედონია (67), მონღოლეთი (68), სომხეთი (69), საქართველო (73), ალბანეთი (80) ყაზახეთი (84), ყირგიზეთი (85), აზერბაიჯანი (88).²

თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ 2007 წელს აღნიშნულ რეიტინგში საქართველო 93-ე ადგილზე იყო, დღევანდელი მაჩვენებლით მდგომარეობა გაუმჯობესებულია. ჩვენს ქვეყანაში დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ ახალი ტექნოლოგიების, მათ შორის მაღალი ტექნოლოგიების დანერგვა, თუმცა ნელი ტემპებით, მაგრამ მაინც მიმდინარეობდა და ახლაც მიმდინარეობს. უფრო მნიშვნელოვანი ნაკლოვანებებია საკუთარ ბაზაზე ახალი ტექნოლოგიებისა და პროდუქციის ახალი სახეობების შექმნის მიმართულებით.

თანამედროვე ეტაპზე მაღალი ტექნოლოგიების ყველაზე პროგრესული სახეობაა ინფორმაციული და ტელეკომუნიკაციური ტექნოლოგიები. იგი განაპირობებს ეკონომიკაში ახალი სტრუქტურის ჩამოყალიბებას, რომელიც მოიცავს ეკონომიკური და სოციალური საქმიანობის თითქმის ყველა სფეროს. ამ პროცესებთან დაკავშირებით ეკონომიკურ ლიტერატურაში ფართოდ გამოიყენება ცნებები: „ინფორმაციული ეკონომიკა“ (information economy) და „ქსელური ეკონომიკა“ (network economy).

¹ <http://www.globalinnovationindex.org/gii/>

² <http://www.globalinnovationindex.org/gii/main/fullreport/index.html>

ქსელის ცნება პირველად საზოგადოებრივ მეცნიერებათა სფეროში გამოყენებული იქნა სოციოლოგიაში მეოცე საუკუნის ბოლოს. ერკოვიცას, ს. ვასერმანის, ბ. ბელმანის, დ. ნოუკის, პ. მარსდენის, ლ. ფრიმანის და სხვათა ნაშრომებში.

ევროპის კომისიის მიერ მომზადებულ მოხსენებაში 1997 წელს ქსელური ეკონომიკა განიმარტება როგორც გარემო, რომელშიც ნებისმიერ კომპანიას და ინდივიდს, რომელიც იმყოფება ეკონომიკური სისტემის ნებისმიერ წერტილში, ინტერნეტ-ტექნოლოგიების მეშვეობით შეუძლიათ იოლად და მინიმალური დანახარჯებით კონტაქტი დაამყარონ სხვა კომპანიასთან ან ინდივიდთან ერთობლივი სამუშაოს განხორციელებასთან, ვაჭრობასთან, იდეებისა და "noy-hay"-ს გაცვლასთან დაკავშირებით ან უბრალოდ პირადი სიახლოვისათვის³. იგი ხორციელდება ელექტრონული ქსელების მეშვეობით. ქსელური ეკონომიკის საფუძველია ქსელური ორგანიზაციები. ქსელური საქონელი ჩვეულებრივი საქონელისაგან განსხვავდება იმით, რომ მისი გამოყენების რაოდენობის ზრდა იწვევს მისი სარგებლიანობის ზრდას. მაგალითად, თუ სატელეფონო ქსელში ჩაერთვება მხოლოდ ერთი მომხმარებელი, მისთვის ტელეფონის სარგებლიანობა ნულის ტოლია. ტელეფონის სარგებლიანობა იზრდება ქსელში მეტი და მეტი აბონენტის ჩართვით. ასევე, ნიშანდობლივია ის, რომ რაც უფრო მეტია ქსელში ტელეფონების რაოდენობა, მით უფრო იაფია ტელეფონის დადგმის ღირებულება. ამას გვიჩვენებს ინტერნეტის მაგალითიც. მაშასადამე, ქსელურ ეკონომიკაში ქსელური საქონლის მოცულობის ზრდა იწვევს მისი სარგებლიანობის ზრდას და ქსელური საქონელის ფასის შემცირებას.

ინფორმაციული საზოგადოების ჩამოყალიბების კონცეფციის შექმნა განაპირობა კომპლექსური ავტომატიზაციისა და კომპიუტერიზაციის განვითარებამ, ინფორმაციის ინდუსტრიის, კომუნიკაციურ გამოთვლითი ქსელების, მონაცემთა ეროვნული და საერთაშორისო ბაზების შექმნამ. განსაკუთრებული ყურადღება ამ პრობლემატიკას მიექცა XX საუკუნის 70-იანი წლებიდან დ. ბელის [1], ე. მასუდას [2], ე. ტოფლერის, რ. დრიუკერის შრომებში.

ქსელური ეკონომიკის არსი მდგომარეობს იმაში, რომ ტრადიციული ეკონომიკის სტრუქტურები უნდა გარდაიქმნას ქსელურ სტრუქტურებად ინფორმაციულ-ტელეკომუნიკაციური გარემოს განვითარების გზით. ქსელური ორგანიზაცია სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების განვითარების ბუნებრივი მოთხოვნაა. მართვის პროცესების განხორციელებას ხელს უშლის შეზღუდული ინფორმაციული უზრუნველყოფა შესაბამისი ინფრასტრუქტურის განვითარებლობის გამო. ეს ხშირად იწვევს ეკონომიკის სუბიექტებს შორის ურთიერთკავშირის კოორდინაციის დარღვევას, რაც კრიზისების საფუძველი ხდება.

მართვის ქსელური მეთოდი არსებითად განსხვავდება ამჟამად არსებული იერარქიული და საბაზრო მეთოდებისაგან. ეს განსხვავება ძირითადად მდგომარეობს შემდეგში [4; 5; 6]:

- კომუნიკაციის ახალი ელექტრონული საშუალებების დანერგვა საშუალებას მოგვცემს ეკონომიკურ აგენტთა შორის დამყარდეს მრავალფეროვანი და მრავალდონიანი კავშირები;
- ქსელურ ეკონომიკაში მონაწილეობის ფასეულობა იზრდება მათში მონაწილეთა ზრდის დროს, რაც იწვევს მასში ახალი და ახალი წევრების ჩაბმას;
- ქსელური ეკონომიკისათვის დამახასიათებელია მცირე მუდმივი დანახარჯები და არაარსებითი ზღვრული დანახარჯები;
- ქსელურ ეკონომიკაში წარმოებული პროდუქციის სარგებლიანობა იზრდება, ხოლო ფასი კი მცირდება, მასში მონაწილე პირთა ზრდასთან ერთად;
- ქსელურ ეკონომიკას ახასიათებს სწრაფი სახეცვლილების უნარი;
- ქსელურ ეკონომიკაში მონაწილეებისათვის სასარგებლოა საერთო ინტერესების დაცვა
- ქსელურ ეკონომიკას ახასიათებს თვითორგანიზაციისა და თვითგანახლების დიდი უნარი.

ჩვენ ვერ გავიზიარებთ იმ მოსაზრებას, რომ ქსელური ეკონომიკისათვის ადგილი არ აქვს კლებადი სარგებლიანობის კანონს, ვინაიდან ქსელურ ეკონომიკაშიც ცალკეული მომხმარებლისათვის (დავუშვათ სატელეფონო ქსელის აბონენტისათვის) მომსახურების ზრდა მის

³ www.iis.ru/glossary/indeqxhtml.

სარგებლიანობას ამცირებს (ყოველი შემდეგი ტელეფონის დადგმის სარგებლიანობა მცირდება).

ორგანიზაციის ქსელური მეთოდები შორეული წარსულიდან იღებს სათავეს. დღეისათვის სიახლეს წარმოადგენს არა თვით ქსელური მეთოდი, არამედ მისი გამოყენების შესაძლებლობათა ზრდა თანამედროვე ინფორმაციული და ტელესაკომუნიკაციო (მაღალი) ტექნოლოგიათა გამოყენებით.

საქართველოში ინფორმაციული და ტელესაკომუნიკაციო ტექნოლოგიათა გამოყენების მიმართულებით გარკვეული ძვრები შეინიშნება: მიმდინარეობს ტელესაკომუნიკაციო და კორპორაციული ინფორმაციული სისტემების განვითარება, იზრდება მსოფლიო ღია ქსელების აბონენტთა რაოდენობა, ძლიერდება ქვეყნის ტელეფონიზაცია, სწრაფად იზრდება მობილური ტელეფონების მოხმარება და სხვ. ინფორმატიზაციის დონე განსაკუთრებით დიდია სახელმწიფო და საბანკო სექტორში. ვითარდება ქსელური მარკეტინგი და ა. შ. საერთოდ, უნდა ითქვას, რომ საქართველოში ინფორმაციული ტექნოლოგიების განვითარების დონე დაბალია და ამ მხრივ მნიშვნელოვანი ღონისძიებებია გასატარებელი. ჩვენ, ბუნებრივია, არ დაგვჭირდება ის დრო, რაც განვითარებულ ქვეყნებს დასჭირდა ინფორმატიზაციის მაღალი დონის მისაღწევად, ვინაიდან შეგვიძლია პირდაპირ გადმოვიდეთ მსოფლიო გამოცდილება. მაგრამ, ამავე დროს, ახალი ტექნოლოგიების გადმოღება ადეკვატური ბაზისის არსებობის გარეშე შეუძლებელია. აუცილებელია შეიქმნას შესაბამისი სამართლებრივი ბაზა, მოხიდულ იქნეს ინვესტიციები, ჩამოყალიბდეს შესაბამისი ბიზნესკულტურა (ცოდნა, აზროვნების ხასიათი, გამოცდილება, მენტალიტეტი, გამოცდილება) და ა.შ.

ყველაზე უმთავრესი კი ისაა, რომ ქსელური ეკონომიკის განვითარებისათვის აუცილებელია ეკონომიკის განვითარების შესაბამისი დონე, ამიტომ გეზი აღებული უნდა იქნეს ეკონომიკურ განვითარებასთან ერთად ინფორმაციული ტექნოლოგიების დანერგვასა და გამოყენებაზე.

ჩვენ გვაქვს გარკვეული უპირატესობები: ქვეყნის მასშტაბები პატარაა და ამიტომ მის გაჯერება მაღალი ტექნოლოგიებით შედარებით მცირე დროშია შესაძლებელი; ჩვენს ქვეყანას დიდ დახმარებას უწევენ განვითარებული ქვეყნები.

ბოლო პერიოდში ქვეყნის ინსტიტუციებში მომხდარი დადებითი ცვლილებები იძლევიან იმის კარგ შესაძლებლობას, რომ მაღალი ტექნოლოგიების დანერგვა ჩვენთ დაჩქარდეს.

მაღალ ტექნოლოგიებთან დაკავშირებით საბოლოოდ უნდა აღინიშნოს, რომ დღეისთვის განვითარებულ ქვეყნებში, ჩვენი აზრით, “ინფორმატიზაციის ეპოქა (Thinking Technosphere)” დამთავრდა და დაიწყო “**მოაზროვნე ტექნოსფეროს ეპოქა**”. ტექნოსფერო, როგორც ცნობილია, წარმოადგენს ტერმინს აღსაწერად თანამედროვე ცივილიზაციისა, რომელიც ხასიათდება ტექნოლოგიისა და მეცნიერული მეთოდების ფართო გამოყენებით სინამდვილის გარდასაქმნელად და რომელიც წარმოადგენს საზოგადოების განვითარების მთავარ ფაქტორს. თანამედროვე ეტაპზე ტექნოსფეროში გმთავარ როლს ასრულებენ ინფორმაციულ-ტელეკომუნიკაციური ტექნოლოგიები, მოაზროვნე ტექნოსფეროს დროს მთავარი როლი მათთან ერთად დაეკისრებათ მოაზროვნე ტექნოლოგიებს. მოაზროვნე ტექნოსფერო ისარგებლებს გაცილებით დიდი შესაძლებლობებით, ვიდრე ცალკეული ინტელექტუალური თუ მოაზროვნე მანქანა. ვინაიდან იგი იქნება ასეთი მანქანების მოწესრიგებული ერთიანობა საერთო ხელოვნური გონის გარშემო. ასეთ პირობებში მნიშვნელოვნად შეიცვლება ადამიანთა მდგომარეობა. მათ უკვე ყოველდღიურ ცხოვრებაში საქმე ექნებათ მოაზროვნე ხელოვნურ ინტელექტუალურ მანქანებთან, რომელთაც შეეძლებათ საუბარი გარკვეულ თემაზე და გადაწყვეტილებების მიღება სიტუაციიდან გამომდინარე. ძირეულად შეიცვლება წარმოების ორგანიზაციისა და სახელმწიფო მართვის ფორმები და ა. შ. შეიძლება ითქვას, რომ ჩამოყალიბდება სრულიად ახალი საზოგადოება, სრულიად ახალი ეკონომიკური სისტემით.

ბამოყენებულ ლიტერატურა

1. სიჭინავა დ., ნაკაშიძე გ. ინტერნეტის, ხელოვნური გონისა და ადამიანთა საზოგადოების ახალ ეპოქაში გადასვლის შესახებ. ჟ: “ეკონომიკა და ბიზნესი”, 2011, № 1.
2. Bell D. The social framework of the information society. In M. Dertouzas & J. Moses (Eds), Cambridge: MIT Press, 1976.
3. Лестер Туроу. Будущее Капитализма. «Сибирский хронограф», 1999
4. Masuda Y. The information society as post industrial society. Washington, DC: The Worrlid Future Society, 1988.
5. Kevin Kelly, New Rules for the new Economy, WIRED September, 1997, <http://www.wired.com/wired/0.09/newrules.html> Bradford De Long , Michael Froomkin, The Next Economy. April 1997, <http://www.law.miami.edu/~froomkin/articles/newecon.htm>

Abesadze Ramaz

HIGH TECHNOLOGIES AND ECONOMIC DEVELOPMENT

SUMMARY

High technologies are more new and progressive technologies, the use of which at current stage accelerates the process of economic development of society, first of all.

High technologies is main factor of economic development because they provide the development and improvement of all elements of economic system.

After the independence of Georgia the implementation of new technologies including high technologies occurred but very slowly and are still occurring.

The distinct displacements are marked towards this directions by using informational and telecommu-
nicational technologies in Georgia. The development of telecommunicational and corporational informational systems is going on.

The quantity of the subscribers of the world open networks is increasing, the telephonization of the country, is strengthening the using of mobile phones is growing fast, etc. The level of informatization is particularly big in the state and banksectors; is developing network marketing etc; but generally it must be said that the level of the development of inpormational technologies is low in Georgia and important measures are to be realized by this side. It is natural that it won't take us the time as it took in the developed countries, to gain the high level of information. As we are able to imitate the experience directly. But still the imitation of the new technologies in not impossible without the existence of the adequate basis. It's necessary to create the knowledge of corresponding businessculture,the character of thinking, experience, mentality, etc.

In connection with high technologies it should be noted that at present in developed countries “informational epoch” has been finished and has begun “thinking technosphere”.

At current stage the main role in technosphere plays informational-telecommunicational technologies, in “thinking technosphere” in addition to the first the main role plays thinking technologies.

Thinking technosphere will have much more possibilities in comparison with intellectual or thinking machine, as it will be the regulated unity in common artificial mentality. In such a situation will significantly be changed the conditions of people; in their usual life they will thinking artificial intellectual mashines able to speak on definite issues and to take decisions according to situation, will thoroughly be changed the forms of production organization and state management.

THE RISK MANAGEMENT AND OCCUPATIONAL FRAUD

1. The Risk Management and Fraud

Risk management is a process that aims to help organizations understand, evaluate, and take action on all their risks. A private-sector organization will need to identify and evaluate the trade-off between risk and expected return and to choose the course of action that will help it to maximize its value. Common forms of risk management include taking out insurance against possible losses, loss control, risk retention and the use such risk finance like derivatives to hedge against changes in interest rates, exchange rates, or other economic variables.

Fraud represent lost for all society, from economical point of view but also as a brake for new development. Corporate fraud are arguably the greatest unmanaged commercial risks of the day. Many companies managers would argue that it is taking in serious consideration and effectively many companies spent many resources to implement it with corporate governance and control framework, despite this many report show that frauds and scandals like Enron and Worldcom in USA and Parmalat in Italy (10 Euro billion black hole) are just as prevalent now as they were twenty years ago. A way of making money is to stop to lose it and the risk management play more and more important role in all the companies.

The term “occupational fraud” may be defined as: “The use of one’s occupation for personal enrichment through the deliberate misuse or misapplication of the employing organization’s resources or assets (Association of Certified Fraud Examiner, 2008).

This definition is very broad, encompassing a wide range of misconduct by all the actors that work in the private business, from the front to the bottom line, in all the position, less or more important. Occupational fraud schemes can be as simple as pilferage of company supplies or as complex as sophisticated financial statement frauds.

Occupational fraud and abuse is a significant problem faced by organizations of all types, sizes, locations, and industries. Unfortunately, it is also a problem that will not be easily solved.

Corruption, asset misappropriation and fraudulent statements are the three primary category of occupational fraud and abuse.

2. Fraud compositions

From 1996 the Association Certified Fraud Examiner (ACFE) are providing usefull and trustworthy information about occupational fraud.

ACFE estimated that U.S. Organizations lose 7% of their annual revenues to fraud, this estimate is based solely on the opinion of CFEs. This data is also confirmed by other studies that estimated the general organization lost in 3%-5%. The availability, reliability and the year by years update of this value and investigation let us choose the ACFE Report as the guideline for this paper. The most high value 7% is possible to attribute to the higher knowledge of the topic by this association of fraud examiner and also to the their continuing investigation of the topic. Anyway is possible to say, that also a 3% of revenue lost for one company is a critical lost that can represent a high problem, if avoided it could represent better the real value of the companies through the reflected value of its stock.

In the ACFE study, occupational fraud schemes tend to be extremely costly, the median loss was \$175,000 and more than one-quarter of the fraud involved losses of at least \$1 million. The typical fraud is usually caught at least two years from the time it began.

The fraud schemes suggested by ACFE is focused on 11 distinct categories of occupational fraud. The most common fraud schemes were corruption, which occurred in 27% of all cases, followed by fraudulent billing schemes which occurred in 24% of cases. Despite this, the most costly fraud category is represented by financial statement fraud category with a median loss of \$2 million (Association of Certified Fraud Examiner, 2008).

Which are the sector that are most commonly victimized by fraud? Using the secondary data from the ACFE report, is possible to say that the banking and financial services (15% of cases), government (12% of cases) and healthcare (8% of cases) are the preferred victim of fraudster. Among industries with at least 50 cases of fraud, the largest median losses occurred in manufacturing (\$440,000), banking (\$250,000) and insurance (\$216,000). Another relevant fact is the small businesses (organization with fewer than 100 employees) vulnerability to the occupational fraud, with the median loss of \$200,000 and the check tampering and fraudulent billing schemes as dominant schemes as a confirming of the data from the previous study provided by ACFE. Specially in this case we can link the fraud with the lack of adequate internal control as for example internal audit, fraud examination department, employee support program and fraud training for managers. An important data is given by who usually is committing the occupational fraud; Occupational fraudster are usually first time offender (only 7% in this data had prior convictions) and often they are committed by persons in the accounting department 29% of cases and by executives and upper management in 18% of cases. While the cost of fraud committed by other employees, those committed by executive are usually particularly costly, resulting in a median loss of \$853,000 (Association of Certified Fraud Examiner, 2008).

Asset misappropriation schemes are frauds in which the perpetrator steals or misuses an organization’s resources. Common examples of asset misappropriation include false invoicing, payroll fraud, and skimming. Asset misappropriation are the most commonly reported fraud but they are also the least costly, in average \$150,000.

In the context of occupational fraud, corruption refers to schemes in which fraudsters use their influence in business transactions in a way that violates their duty to their employers in order to obtain a benefit for themselves or someone else. For example, employees might receive or offer bribes, extort funds from third parties, or engage in conflicts of interest. Corruption fraud are not so high reported but are in the half, between asset misappropriation and fraudulent statements and with a median loss of \$375,000.

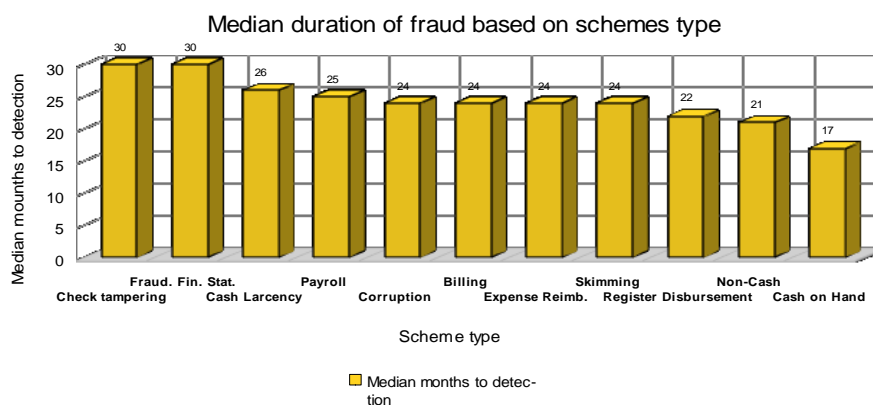
The third category of occupational fraud, financial statement fraud, involves the intentional misstatement or omission of material information from the organization’s financial reports; these are the cases of “cooking the books” that often make front page headlines. Fraudulent statements are the least commonly reported but they caused considerably more damage than frauds in the other two categories with a median loss of \$2,000,000 (Association of Certified Fraud Examiner, 2008).

2.2. Duration of fraud schemes

One way occupational frauds differ from other forms of theft is that they are generally ongoing crimes that can last for months or even years before they are detected. This is one aspect of these crimes that makes it so difficult to precisely measure the true costs of fraud at any given time, an organization may be the victim of fraud but yet be completely unaware of that fact.

The ACFE report study illustrates this problem by showing how long occupational fraud schemes tend to last before they are discovered, and is possible to observe it in figure 2.2.1.

Figure 2.2.1. Duration of fraud schemes

Source: Composed by authors using Association of Certified Fraud Examiner, 2008 REPORT TO THE NATION on occupational fraud & abuse.

2.3. Detection of fraud schemes

How are the fraud schemes discovered, detected? Is possible to have a classification of six different methods: tip, by accident, internal audit, internal controls, external audit and fraud schemes notified by police. The percentage of fraud discoveries attributed to tips from employees, costumers, vendors and other sources is relevant and accounts for 46,8%. Is important to notice that this results was achieved by risk management fraud techniques, that allow employees, costumers, vendors and other sources to inform the risk management or internal audit department of the possible fraud. Another interesting data is the less relevant detection value of the internal audit when the fraud is perpetrated by owners and executives, the value of fraud detected in those cases by the internal audit were 12,4%, about 7% less than when the fraud is committed by others employees with less power in the organization; in contrast, external audit detected a greater percentage of cases involving top-level perpetrator, underlining the importance of independent assessment and external accountability. Going deeper on the external audit detection method, is possible to observe that this method is significantly increasing the efficacy of fraud detection specially when large fraud are perpetrated, this happen because usually large fraud are committed by top-managers and executive that know very well the internal control and the internal audit procedure.

3. Risk management strategies

The most important task for all the companies would be first of all to set up the tone of the organization itself, to establish the company code of conduct and a fraud and corruption policy endorsed by the board of directors. In successive table we are going to propose the current and desired fraud and corruption risk management strategies.

Table 3.1. Current and desired fraud and corruption risk management strategies

<i>Element</i>	<i>Typical governance</i>	<i>Desired strategy</i>
<i>Tone at the top</i>	- focus on corporate governance - based on historical loss figure	- set the tone from the top down with a code of conduct and a fraud and corruption policy
<i>Understand the risk</i>	- main focus on audit to ensure that all the control are in place - generic fraud risk analysis	- a detailed understanding of the potential methods of fraud and corruption by job function, including executive directors and senior managers
<i>Reduce the risk</i>	- implementation of controls to reduce generic fraud risk	- implement preventive controls for specific methods of fraud and corruptions - factoring fraud and corruption risk effect into strategic business decisions
<i>Monitor and detect red flag</i>	- detection in specific areas such as credit card or cheque fraud, but not across the organisation	- training of all staff to identify early warnings signs (red flags) - a pro-active detection strategy for specific methods of fraud and corruption
<i>Manage incident</i>	- a reactive response to individual incidents of fraud and corruption	- a response plan incident management team - awareness of key issues in managing investigations
<i>Enhance resistance</i>	- map the process and measure the effectiveness of individual controls: ignores the human factor	- measure the resistance of the organisation to fraudulent and corrupt individuals

Source: Composed by authors used Nigel Iyer, Martin Samociuk, Fraud and Corruption prevention and detection, Gower Publishing Limited, Aldershot, 2006.

4. The Explore of the European situation

While in the U.S. the ACFE is reporting huge and complete investigation, the same is not possible to say about Europe. Using this guideline for risk management in fraud and corruption, we created a questionnaire for our research, the questionnaire was based on a web interface, and all the data was stored in a database for be analysed later. The scope of the questionnaire is to discover if the risk management of fraud and corruption is take into consideration by European companies and how is it implemented; therefore is important that the questionnaire have been read by top-level management, possibly by the risk management division.

The best result would be to have a good view of the small and medium enterprises based in western European countries, as France, England, Germany, Italy, Sweden, Denmark. The research can come up against with serious problems related by the unavailability of the companies to answer the questionnaire. The questionnaire gradually investigated if the companies have fraud and corruption risk management plan, if the companies have had previous problem linked with the investigation problem and in this case to have a detailed view of it. In case the receiver of questionnaire would answer that the company never had those kind of problems, the questionnaire will continue asking which measure the company adopted. The next step was the analysis of all the date fulfilled and to trace a view of the actual European situations about the topic.

4.1 The brief survey of the questionnaire and the use of Google Spreadsheet

Our statistic population in this case was represented by the small and medium enterprises in Italy, France, Germany, Sweden and Denmark. For small we intent enterprises with fewer than 50 employees, and medium those with fewer than 250.

It was created the follow account in Google: riskmanagement.research, the questionnaire internet address was: <http://spreadsheets.google.com/viewform?formkey=dE5nVTVYUUpaRzVyWWw5NXJNNDZsbkE6MA>

The questionnaire was sent to 300 companies chosen through local chamber of commerce in Germany, Italy, France, Sweden and Denmark for have an European view of the topic, important if we think about the different business culture and ethic that is present in different part of Europe. The questionnaire was sent to 300 companies but only 143 answered to the questionnaire, the selection of this sample was random generated among the enterprises but in proportion with the amount of the population of those countries. As first result we had 47,66% of answer, an important result.

The 143 answer were respectively:

- 17 answers by companies from 1 to 10 employee that is 12% of the total amount.
- 90 answers by companies from 11 to 50 employee that is 63% of the total amount.
- 36 answers by companies from 51 to 250 employee that is 25% of the total amount.

The Italian companies were particularly present in the micro-size companies, a pure characteristic of the Italian business environment. German companies are most of all present in the small and medium size company, while Swedish and Danish company have a high presence in the small size companies. The company dimension of course could play an important role in fraud risk management, if from one side the micro and dimension could be under a better control by the managers, the usually limited amount of investment that those micro and small companies could invest in risk management compare with medium size companies can expose more to the risk micro and small companies.

With the question „**Has your company a risk management specialist or department?**“

we can clarify if the company have already a specialist or not. The answer were respectively:

- Yes 88
- No 55

Probably most of all the micro dimension companies (from 1 to 10 employee) and anyway a huge part of the small dimension companies answered to this question, probably have a risk management plan but not a specialist only for risk management or a department due the dimension of the company and their organization. Another explanation can be gave by the use for example of external audit and services that those companies can buy in outsourcing, by specialist or companies that offer risk management services.

The question “Is fraud prevention implemented by your company specialist?”

was intended for both companies that answered positive or negative in the previous question (*Has your company a risk management specialist or a department?*), because also if the answer in the previous question was not, anyway the company can take advantage of outsourcing risk management specialist or firms and anyway in those cases, the question have the meaning of investigate if fraud prevention is implemented in risk management specialist plan/work.

The answer were respectively:

- Yes 97
- No 46

In this case we can observe that only French and Italian company of our sample answered NO respectively for 43% and 46%, while German, Swedish and Danish company answered NO for considerable lower level, respectively 22%, 15% and 14%. The management culture and the company dimension could be factor that influence those values. This value are not so different from the answer to the second question (*Has your company a risk management specialist or department?*) where having a look to the answer NO of the French and Italian answers the percentage is not so different by the results.

The question “Has your company been affected by fraud in last three years?”

is important for have a view of the companies that were participating the questionnaire and important for know if the company experienced already at least one fraud case in the last three years. The answer had three options, *yes, no and I don't know*, the last one because the risk management specialist or who was answering the questionnaire could be a new employee and maybe couldn't know oldest data about the company.

The answers where respectively:

- Yes 80
- No 42
- I don't know 21

This question show that 56% of the companies interviewed experienced a fraud in the last 3 years and only 29% were not experienced. A 15% of the answers were (*I don't know*) mark that a part of the interviewed had no idea if the companies experienced a fraud in the recent past. This answer can be as well interpret as a sign that who answered the questionnaire was a new employee, but as well can be interpreted as a fraud case not detected.

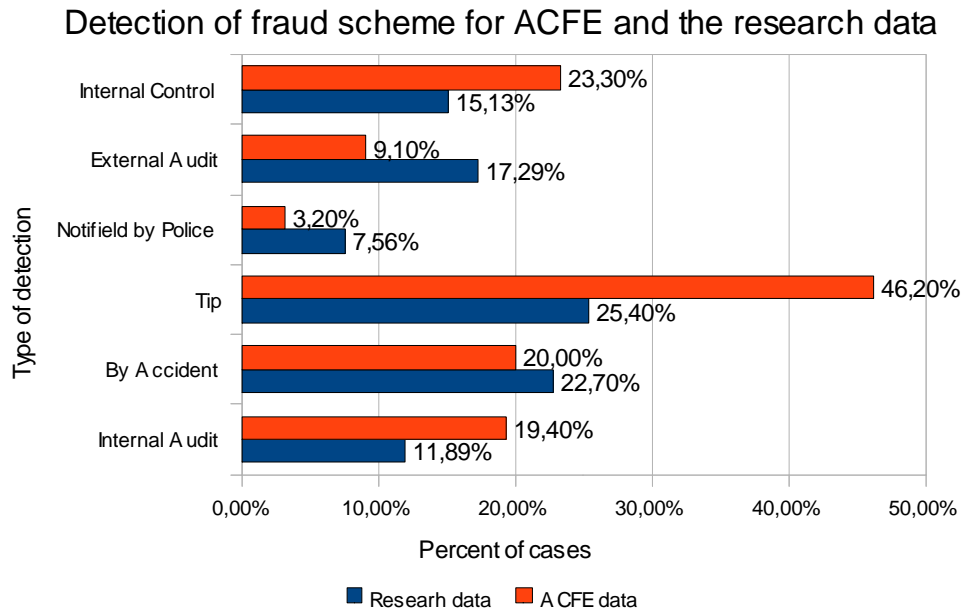
In general is possible to say that 44% of the total answer had no a single fraud detection case in last three years or it was not detected. With a deeper analysis is possible to compare the results of the previous question (*Is fraud prevention implemented by your company specialist?*) with the results of the question (*Has your company been affected by fraud in last three years?*) and is possible to notice that French and Italian companies have the lowest score in implementation of fraud prevention techniques and suffered the highest score of fraud detected in last three years.

The fifth question “**If you were affected by fraud, how was it discovered?**” was not required to answer to all, but just to whom had experienced a fraud in the previous question. In this case the defined answer were six and it was possible to check also all the six box, basically it was a multiple choice answer.

The answer show that fraud where discovered mostly by tip and by accident, the fraud control were in second place, but anyway are considerable, specially internal control methods, external audit and internal audit. An important consideration is to give to the fraud notified by police with 7,56% of the cases. Anyway with a more deep analysis is possible to suppose that frauds were affecting the companies, but the active fraud prevention control (where, by active we intend control based on risk management planning) were not able to find out frauds, fortunately they were discovered by tip and by accident.

The question number five of the questionnaire gave important results, specially if compare with the results of the ACFE Report 2008. The graph 4.1..1 is showing the different value of detection of fraud scheme in this case between the ACFE data and the research data.

Figure 4.1.1. Detection of fraud scheme for ACFE and the research data

Source: Composed by authors used Association of Certified Fraud Examiner, 2008 REPORT TO THE NATION on occupational fraud & abuse and Respondent’s answer to Questionnaire.

The Figure 4.1.1. shows important differences by the ACFE data and the research data, while the type of detection of fraud scheme is quite similar for the type “By accident” for the other type of fraud scheme detection the differences are more marked and this is true for the category Tip, Notified by Police, External audit, internal audit and internal control. The research shows that the detection value of fraud scheme through external audit, notification by police and detection of fraud by accident are higher for the data collected by the research, while the detection value of fraud through internal control, by tip and internal audit are higher for the ACFE data.

Considering only internal control, external audit and internal audit as more stable risk management techniques and indicator of a good risk management practice for a company, is possible to notice that only the external audit value are more high for the research data in the sample investigated while internal control and internal audit have a higher value for the ACFE data.

The question “Do you think your company need a specialist in fraud prevention?” want to investigate if risk management fraud prevention was considered an important aspect by the risk management department or fraud prevention specialist. The answer were really interesting:

- Yes 36 answers
- Yes, but it would be too expensive 79 answers
- No 28 answers

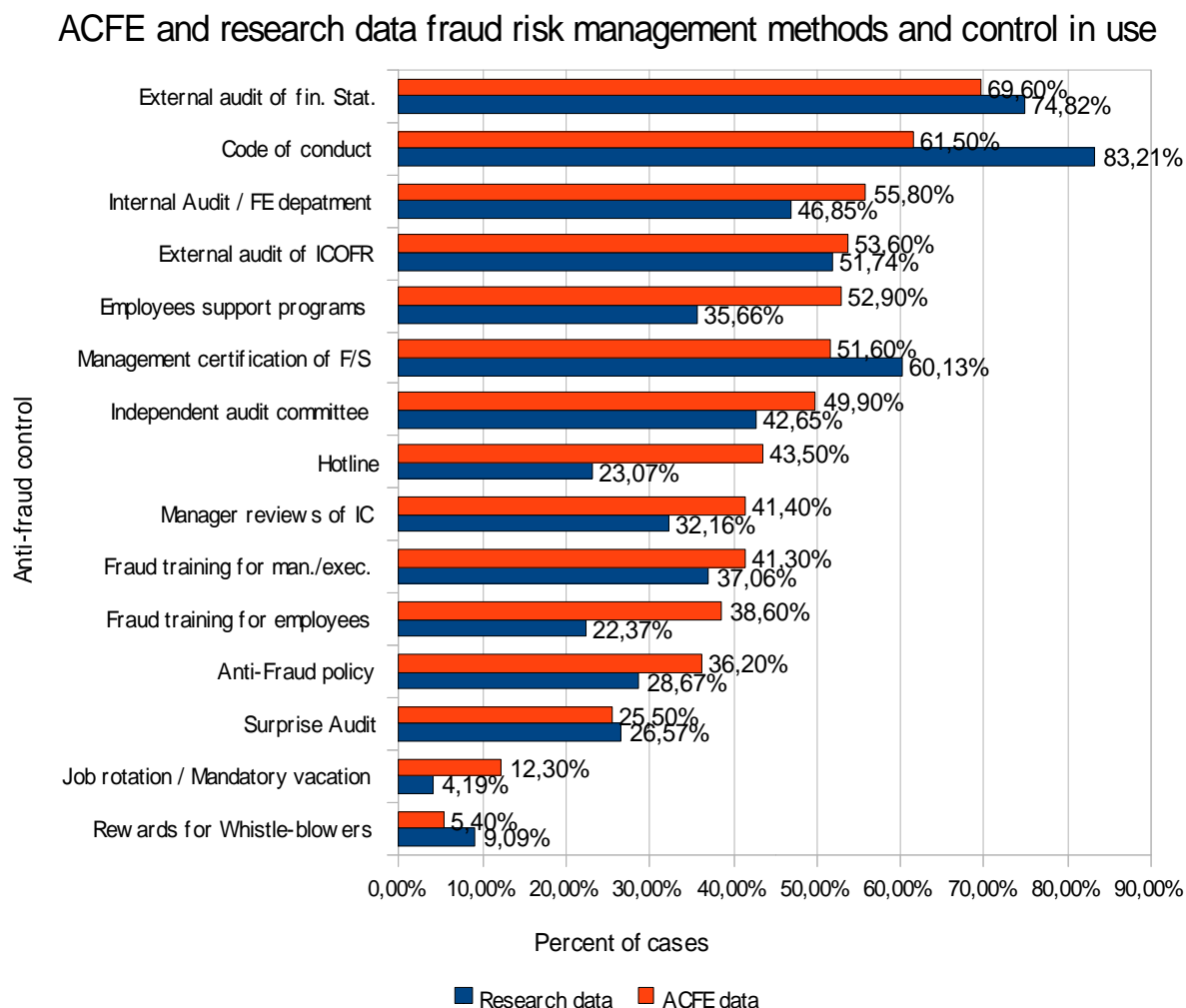
As we can see by the answer, 25% of the answers were positive, sign that the fraud prevention specialist is seen as an important and necessary figure in the company, unfortunately 55% of the answers were positive but the company consider a fraud prevention specialist an expensive resource. Basically is possible to assume that there are not enough fraud specialist and their service is too expensive or just the company have no idea of the benefit that a fraud specialist can give. A 20% of the answers were negative, most of the negative answer were given by French and Italian companies probably due of their limited dimension in term of employees.

The possible answers to question „**Are you using some of the following anti-fraud control in your company?**” were the most commons anti-fraud control and of course the possible answers were all available as multiple choice, because usually companies use more than one anti-fraud control. The spreading of answers show that the most used Anti-Fraud control is represented by the code of conduct with 83,21% of the choice by all the respondent of the questionnaire; The code of conduct is a general company guideline for all the employees, it explain to the employees and all the stakeholder the companies intention and behaviour; Another

Anti-Fraud control that is widely used by the respondent is represented by the external audit of financial statement with a 74,82% of the answers, this indicate that the companies often use an outsourcing service for the audit of financial statement in most cases compulsory by law requirement. The third most used Anti-Fraud control in act by companies is represented by the Management certification of the financial statement, this is too a compulsory law requirement in many countries. External audit of ICOFR, Internal audit / FE department and Independent audit committee are generally used by companies but in a medium case, the value is respectively 51,74%, 46,85% and 42,65%. With a lower percentage we find all the others Anti-Fraud control: Fraud training for Managers/Executives 37,06%, Employees support programs 35,66%, Management review of internal control 32,16%, Anti-Fraud policy 28,67%, Surprise Audit 26,57%, Hotline 23,07%, Fraud training for employees 22,37%, Reward for whistle-blowers 9,09% and finally Job rotation / Mandatory vacation 4,19%.

The questionnaire intend to investigate also which are the fraud risk management methods in use allowing the respondent with a huge choice, exactly 15 available answers. An interesting analysis is to compare those answer with the data of the ACFE report 2008, and those data represent the fraud control implemented by the victim organization at the time the fraud occurred. The figure 3.2.7.1 allow to notice the differences collected by the ACFE data and the research data collected in five European countries (Germany, France, Italy, Sweden and Denmark).

Figure 4.1.2. ACFE and Research data fraud risk management methods and control in use

The analysis of the data show mainly that most of the anti fraud control have a quite similar use in the companies, only in five cases is possible to notice a more deep gap between the research and ACFE data. This is true for the Code of conduct, with a quite important gap in favour of the research data and other four anti fraud

control this time with a higher value in favour of the ACFE data, those are: employees support programs, hotline, fraud training for employees and job rotation / mandatory rotation.

An important implication of this data is that job rotation / mandatory vacation, hotline and Employees support programs with surprise audit are the anti-fraud controls that more than all the others when implemented are considerable reducing the fraud risk of companies. The research data, show the significant low value of implementation of those anti fraud control in companies.

An implementation of those anti fraud control could enrich the companies added value, fraud training for employees, job rotation, fraud training for manager and executive are all part of a risk management good practice that is letting the companies grow and add value itself but also to the employees, stakeholder, shareholder and clients.

As last question “**Do you plan to improve the anti-fraud control in your organisation?**” of the research it was necessary and interesting to have a view from the risk management specialist or fraud specialist about the possibility to improve the Anti-fraud control in the company. With big surprise the answers were 92 No and 51 Yes, respectively 64% no and just 36% yes. It seems that at the moment the priority of the investment for the companies that participate to the research are not going to the Fraud prevention. Probably in this recession moment all the companies management are more focused on other priorities and Fraud prevention control is left behind.

Interesting to notice that French and Italian company answered positively while German, Swedish and Danish companies answered negatively. Is possible to argue that French and Italian company from one side were affected highly than the others respondent by fraud and from another side they have less fraud risk management methods in use compare with German, Swedish and Danish companies, this could mean that German, Swedish and Danish company are already using a quite developed fraud risk management methods and plan and at the moment those respondent don't see a good reason for improve their anti-fraud control.

To sum up, risk management and fraud prevention is still not considered important by managers, the actual focus of the companies is just on the revenue and turnover, the stock option and price for managers are based only on those two variable, is still not see as an added value the possibility to reduce the lost caused by fraud. This research gave another important result, the so different management style in Europe. While Denmark and Sweden showed good performance in fraud risk management, countries like Italy and France didn't show an enough efficient use of fraud risk management practice. Germany management is quite focused on this topic and is more near to the Swedish and Danish standard of fraud risk management To invest in fraud risk management is absolutely important for European countries for be competitive. Another important results is that frauds are more often discovered by tip and by accident then by external audit a quite expensive control compared with hotline, fraud training for employees and employee support programs.

REFERENCES

1. **Stephen K. Asare, Arnold M. Wright**, (2004), The effectiveness of alternative risk assessment and program planning tool in a fraud setting, Contemporary Accounting Research Vol. 21 No. 2 summer 2004
2. Association of Certified Fraud Examiner, (2008), 2008 REPORT TO THE NATION on occupational fraud & abuse.
3. **Phyllis A. Belak, Peter F. Oehlers**, 2009, Don't Be a Friend to the Fraudster, Pennsylvania CPA _Journal spring 2009
4. **Tracy L. Coenen**, Essentials of corporate frauds, John Wiley & sons Inc., Hoboken New Jersey. 2008
5. **Preston Faykus**, 2009, Comprehensive Fraud Protection, Community Banker, April 2009
6. **Jeff Hunter, Anwar Shah**, (12/2000) Anti-corruption Policies and Programs: A framework for Evaluation, World Bank Policy Research Working Paper No. 2501
7. **Nigel Iyer, Martin Samociuk**, (2006), Fraud and Corruption prevention and detection, Gower Publishing Limited, Aldershot.
8. **Paolo Mauro**, (2004), International Monetary Found Staff Papers, Vol. 51 No. 1

9. **Paolo Mauro**, (3/1998), Finance & Development, March 1998
10. Research on Corruption and Its control: The State of Art, (2006), The international Bank for Reconstruction and Development / The World Bank.
11. Transparency international, corruption news, http://www.transparency.org/news_room/corruption_news
12. The value of internal audit in fraud detection, (2008), Paul Coram, Colin Ferguson, Robyn Moroney, Department of Accounting and Finance, Caulfield 3145, Australia.

*Belinskaja Larisa
Gorgoglione Alessandro*

THE RISK MANAGEMENT AND OCCUPATIONAL FRAUD

SUMMARY

European countries have not detailed data about frauds and frauds risk control in use and when data are available they are poor, there is a lack of knowledge also. Frauds represent lost for all society, with their distortion of the market.

The aim of the paper is to examine how occupational fraud are influencing the private businesses and how the companies try to deal with it and what they could do for minimising the risk that can afflict the business organizations. Another task of the paper is to clarify which anti-fraud control could be implemented in a normal risk management plan and which anti-fraud controls are actually undervalued but could give good results. The research object is represented by the investigation of the European fraud risk management practice. The research use an analytical approach and use primary and secondary data.

გიორგი ბერულავა

გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების ინსტიტუციური ასპექტების შესახებ

ეკონომიკის ტრანსფორმირების პროცესი ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებსა და ყოფილი საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკებში გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან დაიწყო და მიზნად ისახავდა ამ ქვეყნებში გამართულად ფუნქციონირებადი საბაზრო ეკონომიკის ჩამოყალიბებას და მათ მდგრადი ზრდისა და განვითარების გზაზე დაყენებას. დღეისთვის, პროცესის დაწყებიდან 20 წელზე მეტის გასვლის შემდეგ, ცხადი ხდება, რომ სხვადასხვა ქვეყნებში გადასვლის მნიშვნელოვნად განსხვავებული შედეგები იქნა მიღწეული. იმ დროს, როდესაც გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ზოგიერთმა ქვეყანამ, ძირითადად ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპისა და ბალტიისპირეთის ქვეყნებმა, მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწიეს საბაზრო ეკონომიკის შექმნის კუთხით და შეუერთდნენ ევროპის კავშირს, სხვა, პირველ რიგში, ყოფილი საბჭოთა კავშირის (საქართველოს ჩათვლით) რესპუბლიკებში ქმედითი საბაზრო მექანიზმების შექმნა ვერ მოხერხდა. გარდა ამისა, გარდამავალი პერიოდის პირველ წლებში ყველა ქვეყანამ განიცადა ზრდის ტემპებისა და შემოსავლების მნიშვნელოვანი დაქვეითება, სიღატაკის და უთანაბრობის დონის მატეხასთან ერთად, რაც გადასვლის სტრატეგიით სულაც არ იყო გათვალისწინებული [8].

გარდამავალი ეკონომიკების რეფორმების გამოცდილება უჩვენებს, რომ რიგ ქვეყნებში (მათ შორის საქართველოშიც) ეკონომიკის გარდაქმნის სტრატეგიის წარუმატებლობა, მისი შემუშავებისა და განხორციელების პროცესში დაშვებული მნიშვნელოვანი ხარვეზებით იყო განპირობებული. ნებისმიერი სისტემა მხოლოდ მაშინ მუშაობს დაგეგმილი სახით, როდესაც მისი ყველა ელემენტი თავის ადგილზე იმყოფება. სისტემის თუნდაც ერთი ელემენტის გამორჩენის შემთხვევაშიც კი, ადგილი აქვს მის დასახულისგან განსხვავებულ მოქმედებას. მა-

გალითად, ყოფილი საბჭოთა კავშირის მბრძანებლურ-გეგმიური ეკონომიკური სისტემის გამართულად კოორდინირებული მოქმედების უზრუნველყოფა ძირითად ინსტიტუტებს უფლებამოსილების დარღვევაზე პასუხისმგებლობის შიში და სახელმწიფო აპარატის მიერ ეკონომიკის მართვისთვის საჭირო ადმინისტრირების შესაძლებლობები შეადგენდა. ამგვარი, შიშზე დაფუძნებული სისტემისა და, მასთან ერთად, სახელმწიფო აპარატის ადმინისტრაციული და დაგეგმვის შესაძლებლობების დაქვეითებამ (ეკონომიკის გაფართოებისა და ურთიერთობების გაართულების შედეგად) პირველ ეტაპზე საგეგმო სისტემის ფუნქციონირების დარღვევა, ხოლო შემდგომ მისი სტაგნაცია გამოიწვია, რაც საბოლოოდ სისტემის დაშლით დასრულდა.

ამ კონტექსტში უნდა გაცნობიერდეს, რომ საბაზრო ეკონომიკა წარმოადგენს ურთიერთდაკავშირებული და ერთმანეთის მხარდამჭერი ინსტიტუტების რთულ სისტემას, რომელიც ხანგრძლივი დროის მანძილზე ყალიბდებოდა. ევოლუციის პროცესში, ეკონომიკურ სუბიექტებს შორის ურთიერთობების გაართულებასთან ერთად, ასევე გაიზარდა საბაზრო გარემოს სირთულის ხარისხიც და წარმოიშვა ახალი ინსტიტუტები, რომლებიც შესაძლებელს ხდიდნენ საბაზრო მექანიზმების ეფექტიანად ფუნქციონირებას. კერძოდ, საბაზრო ეკონომიკის მოქმედება დიდად არის დამოკიდებული მასზე, თუ რამდენად ეფექტიანად შეუძლია მას საინფორმაციო ხასიათის პრობლემებზე რეაგირება, კორპორატიულ მართვასთან, საკონტრაქტო გარიგებების შესრულების სამართლებრივ უზრუნველყოფასა და ქონებრივ უფლებებთან დაკავშირებული სირთულეების ჩათვლით. განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში ამ პრობლემების გადაჭრაში მნიშვნელოვან როლს შესაბამისი ოფიციალური (კანონები, ნორმატიული აქტები, აღმასრულებელი ორგანოები და ა.შ.) და არაფორმალური (სოციალური ნორმები და ორგანიზაციული კაპიტალი) ინსტიტუტები ასრულებენ [7]. ეს ინსტიტუტები უზრუნველყოფენ ბაზრის ეფექტურ ფუნქციონირებას ინფორმაციის ასიმეტრიულობის შედეგად წარმოქმნილ პრობლემებთან დაკავშირებული გარიგებების ხარჯების შემცირების გზით. თავის მხრივ, ეს ასტიმულირებს ინვესტიციებს, ხელს უწყობს ეკონომიკური სუბიექტების სამეწარმეო აქტივობას, ინოვაციებს და მათი საქმიანობის პროდუქტიულობის ზრდას.

გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში გამოყენებული ტრანსფორმაციის სტრატეგია, რომელიც აკადემიურ ლიტერატურაში “ვაშინგტონის კონსენსუსის” სახელით არის ცნობილი, დაფუძნებულია საბაზრო სისტემის და მისი კომპონენტების ნეოკლასიკური თეორიიდან დასესხებულ აღქმაზე [3]. საწყის ეტაპზე ეს სტრატეგია გულისხმობდა საბაზრო ეკონომიკის მხოლოდ ორი საკვანძო კომპონენტის – კერძო მესაკუთრეთა კლასის (პრივატიზაციის გზით) და კონკურენციის (საფასო მექანიზმების, ვაჭრობისა და ფასების ლიბერალიზაციის მეშვეობით) ფორმირებას, ხოლო დამატებითი საბაზრო ინსტიტუტების (ქონებრივი უფლებების სამართლებრივი ამოქმედების, კორპორატიულ მართვასა და საკონტრაქტო ურთიერთობებთან დაკავშირებული პრობლემების რეგულირების, საბანკო მექანიზმების და სხვა ინსტიტუტები) შექმნას შემდგომ ეტაპზე ითვალისწინებდა. საქმე ისაა, რომ ეს სტრატეგია შემუშავებული იყო განვითარებად ქვეყნებში არსებული საკმაოდ განსხვავებული პირობებისთვის, რომლებშიც კაპიტალისტური ეკონომიკისთვის დამახასიათებელი ინსტიტუტების უმრავლესობა მეტ-ნაკლებად უკვე არსებობდა. ასეთი მიდგომის გამოყენებამ გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებისთვის, სადაც საბაზრო ინსტიტუტების უმრავლესობა დაფუძნებული არ იყო, ვერ გამოიწვია სასურველი შედეგის მიღება, რაც რაციონალური საბაზრო მექანიზმების შექმნაში უნდა ყოფილიყო გამოხატული.

ტრანსფორმაციის სტრატეგიის შემუშავებლების მიერ საბაზრო ეკონომიკის სისტემის ბუნების მცდარმა გააზრებამ გამოიწვია ძირითადი საბაზრო ინსტიტუტების დეფიციტი და განაპირობა ისეთი ეკონომიკური სისტემების შექმნა, რომლებიც არ წააგავდნენ და არც შეიძლება დამსგავსებოდნენ განვითარებული ქვეყნების საბაზრო სისტემას [1,2]. კერძოდ, ისეთ გარდამავალ ეკონომიკებში, სადაც კონკურენციის საფასო მექანიზმები არ იყო მხარდაჭერილი ეკონომიკური სუბიექტების პროდუქტიული და ინოვაციური ქცევის ხელშემწყობი

ინსტიტუტებით, წარმოქმნილი სისტემური ვაკუუმი ოპორტუნისტული ქცევის მაინცირებელი არაფორმალური ინსტიტუტებით შეივსო. არასრული ან უსისტემო ტრანსფორმაციის შედეგად შექმნილი გარემო, ეკონომიკური სუბიექტების პროდუქტიული საქმიანობების მხარდაჭერის ნაცვლად, ხელს უწყობდა “რენტაზე ორიენტირებულ” მიმართულებებს და ბიზნესის წარმოების “მტაცებლური” საშუალებების გამოყენებას. ეს მოიცავს ზოგიერთი ბიზნესის გავლენას სახელმწიფო პოლიტიკაზე, სამართლებლივ აქტებზე, ნორმებსა და რეგულირების პრინციპებზე, უპირატესი პირობების შექმნის მიზნით. მაგალითად, გარდამავალ ეკონომიკებში მოქმედ გავლენიან ფირმებს, რომლებიც ახორციელებენ “მტაცებლურ” პოლიტიკას, შეუძლიათ მიიღონ უპირატესობები სუბსიდიების, საგადასახადო შეღავათების ან ელექტროენერჯის და სხვა გამოყენებული რესურსების გადასახადებისგან გათავისუფლების, კონკურენტებისთვის ბაზარზე შესვლის დაბრკოლებების შექმნის და სხვა მსგავსი ხერხებით. ბიზნესის წარმოების ასეთმა პრაქტიკამ, რომელიც აკადემიურ ლიტერატურაში “სახელმწიფოს დატყვევების” სახელით მოიხსენიება, უარყოფითად იმოქმედა საბაზრო მექანიზმების ფუნქციონირების ეფექტიანობაზე და, მთლიანობაში, ცალკეული ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების პერსპექტივებზე. [6].

შტერნი და სტიგლიცი სუსტად ფუნქციონირებად ინსტიტუციურ მოწყობას განმარტავენ, როგორც გარემოს სადაც “...ცვლილების აკრძალვა ბიუროკრატიული მოთხოვნებით არის განპირობებული ან სადაც მოქმედებს “ყაჩაღური კაპიტალიზმი”, რომელშიც კორუფცია და სიყალბე დომინირებს” [5, გვ. 20]. “ყაჩაღური კაპიტალიზმის” პირობებში, მეწარმეები თავს იკავებენ გამოიყენონ თავიანთი შეზღუდული მოცულობის რესურსები რესტრუქტურისაციის, ინოვაციური პროცესების ხელშეწყობის ან შრომის ნაყოფიერების ზრდის მიმართულებით და, სანაცვლოდ, იყენებენ მათ ხელისუფლების თანამდებობის პირების მოსაქრთამად, თავიანთი არაკონკურენტუნარიანი ბიზნესები რომ გადააჩინონ. ასეთი მოქმედების შედეგად საწარმოები არათანაბარ პირობებში არიან ჩაყენებული. შექმნილ ვითარებაში, კონკურენტუნარიანი საწარმოებიც კი ხდებიან იძულებული, მეტი რესურსები მიმართონ “რენტაზე ძიების” მიმართულებით, საწარმო პროცესების გაუმჯობესების ნაცვლად.

ამდენად, გადასვლის პროცესის წარმატების განმსაზღვრელ ძირითად ამოცანას სათანადო ინსტიტუციური მოწყობის უზრუნველყოფა წარმოადგენს. ტრანსფორმირების სტრატეგია, რომელიც ჩაურევლობის (*laissez-faire*) დაშვებაზეა დაფუძნებული, გულისხმობდა, რომ ინსტიტუციური მოწყობის უზრუნველყოფა, სახელმწიფოს ნაცვლად, საბაზრო ძალებით უნდა მომხდარიყო, თუმცა სინამდვილეში ეს ასე არ არის. როგორც უკვე იყო აღნიშნული, შემავსებელი საბაზრო ინსტიტუტების მზადყოფნის უზრუნველყოფაში მნიშვნელოვან როლს სწორედ სახელმწიფო თამაშობს. ამიტომ, საბაზრო ეკონომიკის სისტემური ხასიათის არასწორად გააზრებასთან ერთად, ეკონომიკური ტრანსფორმაციის წარუმატებლობის არანაკლებ მნიშვნელოვან მიზეზს ამ პროცესში სახელმწიფოს როლის დაკნინება წარმოადგენდა.

ნებისმიერ შემთხვევაში, სახელმწიფოს როლის ხაზგასმისას, ჩვენ არ ვგულისხმობთ მის ზომებს ან თუნდაც სიძლიერეს. როგორც ზოგიერთი გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნის გამოცდილება მიუთითებს, ეკონომიკური განვითარება შეიძლება შეფერხდეს როგორც სუსტ, ასევე ძლიერ ქვეყნებში [4]. აქედან გამომდინარე, ძალზე საჭიროა არა მარტო სახელმწიფო ძალაუფლების გაზრდა, არამედ უფრო ხელისუფლების ეფექტიანი რესტრუქტურისება და სახელმწიფო პოლიტიკის ხარისხის გაუმჯობესება. ეფექტური რესტრუქტურისება უნდა უზრუნველყოფდეს სახელმწიფოს თავშეკავებას ჭარბი და გადამანაწილებელი რეგულირებისა და ქონებრივ უფლებებში ჩარევისგან (ქონებრივი უფლებების ან გადასახადებისა და მარეგულირებელი ნორმების პირდაპირი გაუქმების, არაეფექტიანი დარგების დაცვის, გაურკვეველი საბიუჯეტო შეზღუდვების დაწესების და სხვა სახით).

ამგვარი რესტრუქტურისების ძირითად ელემენტებს ქმნის სათანადოდ დაფუძნებული ქმედითი და დამოუკიდებელი სამართლებლივი სისტემა და მწყობრი სამართლებლივი გარემო, რომელშიც ქონებრივი და საკონტრაქტო უფლებები დაცული და ამოქმედებადი. აქ

ძალზე მნიშვნელოვანია ყურადღების გამახვილება ქონებრივი უფლებების სამართლებრივად განხორციელების ფართო საზოგადოებისთვის ხელმისაწვდომობაზე. მაგალითისთვის, სახელმწიფომ შესაძლოა უზრუნველყოს ამგვარი დაცულობა მხოლოდ საზოგადოების ვიწრო წრისთვის, რომელიც “ელიტის” სახელით არის ცნობილი. თუმცა, ეს ნიშნავს, რომ ინვესტირების შესაძლებლობების მქონე უამრავი, ელიტის მიღმა დარჩენილი ეკონომიკური სუბიექტი ვერ შეძლებს აღნიშნული შესაძლებლობების წარმატებით გამოყენებას. გამართულად დადგენილი ქონებრივი უფლებების არარსებობა ხელს უშლის ეკონომიკური სუბიექტების საინვესტიციო და ინოვაციური საქმიანობების წახალისებას და უამრავ ადამიანს არ აძლევს საშუალებას, მიიღოს საბაზრო ეკონომიკით განპირობებული ბევრი სიკეთე. თავის მხრივ, ეს შეუძლებელს ხდის ეკონომიკის მდგრად ზრდას და განვითარებას. გარდამავალი ქვეყნების გამოცდილება უჩვენებს, რომ სახელმწიფოს უნარი, უზრუნველყოს კანონის წინაშე თანასწორობა და თანაბარ პირობებში ჩააყენოს საზოგადოებაში მოქმედი ყველა ეკონომიკური სუბიექტი, ეკონომიკური განვითარების კუთხით წარმატებული და წარუმატებელი ქვეყნების ძირითად განმასხვავებელ ფაქტორებს წარმოადგენს.

ამიტომ, თანაბარი შესაძლებლობების უზრუნველყოფის მიზნით, სასამართლო სისტემა უნდა იყოს არა მარტო ეფექტური (სწრაფქმედების, ხარჯების, სამართლიანობის და ხელმისაწვდომობის კუთხით), არამედ ასევე – დამოუკიდებელი აღმასრულებელი ხელისუფლებისგან. იგი უნდა უზრუნველყოფდეს აღმასრულებელი შტოს თვითნებური გადაწყვეტილებების შეზღუდვას და დაბალანსებას და აიძულებდეს მას კანონის დაცვას. ეს უაღრესად დიდი გამოწვევაა, თუ გავითვალისწინებთ გარდამავალი ქვეყნების კომუნისტურ მემკვიდრეობას, როდესაც ამგვარი დამოუკიდებელი სასამართლო ხელისუფლების არსებობა წარმოუდგენელი იყო. თუმცა, გადასვლის პროცესის წარმატების გარანტირება და გარდამავალ ფაზაში მყოფი ქვეყნების მდგრადი ზრდისა და განვითარების გზაზე დაყენება, გადაუდებლად აუცილებელს ხდის სათანადო საკანონმდებლო და სასამართლო ინსტიტუტების ჩამოყალიბებას.

შეჯამების სახით შეიძლება ითქვას, რომ ბაზრის ქმედითი ფუნქციონირება შესაძლებელია მხოლოდ ქონებრივი უფლებების, საკონტრაქტო პირობების შესრულების, სესხების დაბრუნებისადმი პასუხისმგებლური დამოკიდებულებისა და გარიგებების ხარჯების შემცირების უზრუნველყოფის და საწარმოო ფაქტორების რაციონალურობის ამაღლების ხელშეწყობის ქმედითი ინსტიტუტების არსებობის პირობებში. მხოლოდ ასეთ ვითარებაში მიიღებენ ეკონომიკური სუბიექტები ინოვაციების განხორციელებისთვის საჭირო შესაძლებლობას და სტიმულებს, რაც ეკონომიკის მდგრადი განვითარების წინაპირობებს წარმოადგენს. დასავლეთის ქვეყნების კეთილდღეობას განსაზღვრავს სათანადო ინსტიტუციური გარემოს არსებობა, რომელიც მოიცავს რაციონალურ ბაზრებს, სტაბილურ პოლიტიკურ სტრუქტურებს, მკაფიოდ განსაზღვრულ და ამოქმედებად ქონებრივ უფლებებს და კონტრაქტების შესრულების უზრუნველყოფისთვის საჭირო ხარჯების სიმცირეს (ჩვეულებრივ, საკანონმდებლო ნორმების გამოყენების გზით). ასეთ გარემოში ხდება ფირმების მხრიდან რესურსების რაციონალური გამოყენების, ფაქტორების ზრდისა და ინოვაციური მიდგომების ხელშეწყობა და სტიმულირება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. **North Douglass C.** “Institutions”, *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 5, Issue 1 (Winter), 1991, pp.97-112..
2. **North Douglass C.** *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
3. **North, Douglass C.** *The Contribution of the New Institutional Economics to an Understanding of the Transition Problem*. WIDER Annual Lectures 1. Helsinki: United Nations University World Institute for Development Economics Research. March 21, 1997.

4. **Rapaczynski A.** "The Role of the State and the Market in Establishing Property Rights", *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 10., N2 (Spring), 1996, pp. 87-103. 25
5. **Stern, Nicholas** "A Strategy for Development," ABCDE Keynote Address, Washington, DC, World Bank, (May); 35, 2001.
6. World Bank. *Anticorruption in Transition: A Contribution to the Policy Debate*. The World Bank, Washington, D.C; 40, 2000.
7. World Bank. *World Development Report 2002: Building Institutions for Markets*. The World Bank, Washington DC. 41, 2001.
8. World Bank. *Transition – The First Ten Years: Analysis and Lessons for Eastern Europe and the Former Soviet Union*, World Bank, Washington, DC. 42, 2002.

Berulava George

ON THE INSTITUTIONAL ASPECTS OF ECONOMIC DEVELOPMENT PROBLEMS IN TRANSITION ECONOMIES

SUMMARY

Market is able to function efficiently only with the presence of viable institutions guaranteeing property rights, honoring of contracts and payment of credits, lowering of transaction costs and facilitating increase of the effectiveness of the market of production factors. Only under such conditions economic agents receive the possibility and stimuli for innovation, thus creating preconditions for steady economic growth. Western countries prosper because they provide institutional environment, comprised from efficient markets, stable political structures, well-specified and enforced property rights, low-cost enforcement of contracts (typically through the rule of law), in which resources are allocated efficiently, factor accumulation and innovative behavior on the side of firms are facilitated and stimulated.

Бурдули Вахтанг

ВЗАИМОСВЯЗЬ РАЗВИТИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ УКЛАДОВ И ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ

Развитие технологической структуры экономики (а более точно – технологического уклада) тесно взаимоувязано с развитием организационных и институциональных форм ведения бизнеса и механизмов государственного регулирования экономического развития. При исследовании этой взаимозависимости необходимо исходить из того, что процессы, происходящие в современной глобализирующейся экономике с достаточной степенью достоверности можно объяснить на основе взаимодополнения (синтеза) реалистических положений как старых, так и сравнительно новых экономических теорий, что фактически обосновывается, например, в монографии В. Папавы [2, с. 10-17]. Взаимосвязь и взаимозависимость развития совокупности технологий и обеспечивающей институционально-организационной экономической надстройки помогают осмыслить соответствующие разработки некоторых классиков экономической науки, в особенности, в области институциональной и эволюционной экономики [15; 6; 19; 10; 4].

В разное время, в особенности в последний период, было опубликовано много научных работ, объясняющих те или иные аспекты этой взаимозависимости, например [5; 7; 9; 11; 17; 21]. В частности, представляет интерес подход [21], в котором, в контексте дихотомии Т. Веблена – К. Эйрса между индустрией (системой технологий) и бизнесом, во-первых, показывается, что технологии обладают собственным набором институциональных взаимоотношений и структур, во-вторых, институты рассматриваются как социальные технологии, в третьих, указывается, что развитие технологий «требует

участия множества взаимодополняющих и взаимозависимых субъектов, включая наряду с бизнес-организациями и государственные образовательные центры, научно-исследовательские институты, технические общества, профсоюзы и др.». Естественно, что в систему институтов, помимо социальных, входят и бизнес-технологии, и технологии государственного и глобального регулирования, а реализуются они через конкретные организации (корпорации, различные формы малого и среднего бизнеса, системы государственного и глобального регулирования и т. д.) и взаимоотношения между ними. Организации в состав институтов включал и сам автор термина «институционализм» У. Гамильтон, который под институтами понимал обычаи, корпорации, профсоюзы, государство и т.д. [6].

В нашей работе [3], при классификации институтов и характеристике их взаимосвязи со структурой производства, доказывалась необходимость включения организаций в систему институтов, так как их структура и установки также меняются (с учетом определенного временного лага) под воздействием развития технологий и характерных для них формальных и неформальных институций. Поэтому институты необходимо рассматривать в расширенном смысле как институции, организации, связанные с ними нормы, правила и процедуры, формирующие регулятивные механизмы трансакций их агентов [18]. Компромиссная технологическая интерпретация институтов позволяет развить их понимание «не столько как «ограничений» поведения, сколько как определенных эффективных способов деятельности» [9, с. 22], а «формирование целостной теории экономического развития и кризисов предполагает синтез институциональной и технологической парадигм на основе признания ключевой роли институтов в прогрессе трансформационных и трансакционных технологий» [22, с. 28], на что и мы указывали в своих работах [1, с. 273; 3]. С учетом вышеизложенных соображений ниже рассмотрена взаимосвязь между развитием технологической структуры экономики и системообразующих институционально-организационных структур производства и его государственного и глобального регулирования в рамках циклов экономической конъюнктуры.

В теории [16; 17] технико-экономическое развитие представляется как процесс последовательного замещения крупных комплексов технологически сопряженных производств и показывается, как в процессе воздействия длинных волн экономической конъюнктуры [19] изменяется структура технологического уклада, изменяются институциональные и организационные формы его рыночной и государственной координации и регулирования, зарождаются комплексы производств нового технологического уклада в недрах доминирующего в определенный период уклада и как этот уклад постепенно трансформируется в последующий, более развитый, технологический уклад с соответствующей инфраструктурой рыночной координации и государственного (и межгосударственного) регулирования.

Согласно указанной концепции [16; 17], начиная с промышленной революции в Англии по настоящее время последовательно сменилось пять технологических укладов, а в настоящее время в недрах пятого технологического уклада зарождается шестой, причем жизненные циклы технологических укладов по мере ускорения НТП и уменьшения длительности научно-производственных циклов постепенно сокращаются. В каждом технологическом укладе выделяются ключевые факторы технологического уклада, отрасли, формирующие его ядро и совокупность несущих отраслей; установлен также период доминирования технологического уклада. Так, ключевым фактором 4-го технологического уклада (1930-1970 гг.) являлись двигатель внутреннего сгорания и нефтехимия, а ядром – автомобиле-, тракторостроение, цветная металлургия, производство товаров длительного пользования, синтетические материалы, органическая химия, производство и переработка нефти. В то же время формировалось ядро нового (5-го) технологического уклада. В 5-ом технологическом укладе (1970-2010 гг.) ключевым фактором являлись микроэлектронные компоненты, ядром – электронная промышленность, вычислительная, опико-волоконная техника, программное обеспечение, телекоммуникации, роботостроение, производство и переработка газа, информационные услуги.

В каждом укладе выделяются несущие отрасли технологического уклада. По нашему мнению, несущими отраслями являются почти все существующие отрасли как реального, так и финансового и других секторов экономики, т. к. под влиянием научно-технического прогресса (в большей или меньшей мере с участием в их технологиях продукта ключевого фактора и ядра) происходит их постоянное

развитие, в результате чего меняются пропорции отраслевой структуры экономики (по объему производства, численности занятых и т.д.) в соответствии со спецификой каждого технологического уклада.

В этой связи необходимо заметить, что нельзя недооценивать роль некоторых традиционных видов деятельности, имеющих основополагающее значение в любом технологическом укладе, так что необходимо и их включать в структуру несущих отраслей более новых технологических укладов [14], несмотря на то, что возможности технологического развития некоторых из них, например, текстильной и пищевой промышленности, в определенной степени достигли насыщения и инвестиции в инновационное технологическое перевооружение в этих отраслях ниже, чем в отраслях, образующих ядро технологического уклада и в большинстве несущих отраслей. Нельзя преувеличивать и роль некоторых новых, отчасти «виртуальных» отраслей, перенасыщенность которыми проявляется на нисходящей волне жизненного цикла технологического уклада. В то же время, необходимо отметить, что в процессе развития технологического уклада рынок капиталов не может точно обозначить необходимые объемы производства той или иной развивающейся отрасли, в процессе НТП происходят не только переливы капитала в новые отрасли, но и высвобождение занятых из сферы материального и других секторов производства, а также возникает необходимость их привлечения в новые, обеспечивающие функционирование производства на новой стадии технологического развития, отрасли, т.е. происходит перераспределение занятых, обеспечение высвобождающихся работников работой в новых отраслях деятельности.

Таким образом, место как традиционных (старых), так и новых отраслей определяется в процессе развития технологического уклада, а избыточность тех или иных технологий выявляется лишь на нисходящей волне циклов (в особенности длинноволновых). экономической конъюнктуры. Издержки развития технологических укладов неизбежны, их снижению может способствовать только соответствующая продуманная политика государственного регулирования (а ныне – и регулирования со стороны глобальных и региональных межгосударственных организаций) рынка.

С развитием технологических укладов происходит и изменение институциональных и организационных форм производства, определяемых в основном имманентными свойствами технологического уклада, причем имеет место и отраслевая специфика изменений, более отчетливо проявляющаяся в разрезе крупных секторов производства. Так, в процессе развития 5-го технологического уклада в промышленности большое развитие получили сетевые формы организации производства. Фордистский (пирамидальный) метод управления и организации производства в определенной мере уступает место сетевому принципу [12, 13], образуются вертикально и горизонтально (в разрезе регионов) организованные кластеры, изменяются принципы взаимодействия крупных, средних и мелких предприятий, форм конкуренции предприятий, которые приобретают все более глобальный характер.

Развитию технологических укладов сопутствует и изменение институционально-организационных форм рыночной координации и государственного и глобального регулирования экономики. Многие из этих форм развиваются под воздействием особенностей формирующихся технологических укладов и их необходимо отнести к системе имманентных факторов, характеризующих технологический уклад. Однако некоторые формируются под воздействием политических факторов, доминирующих в обществе взглядов на координацию экономического развития и других субъективных по отношению к имманентным требованиям развития технологических укладов факторов. Рассмотрим этот процесс в следующем разрезе: режимы государственного регулирования в странах-лидерах; международные режимы регулирования; основные экономические институты; организация инновационной активности в странах-лидерах [16]. Придерживаясь этой систематизации перечислим основные характеристики указанных параметров в рамках 5-го технологического уклада.

В условиях развития 5-го технологического уклада происходила замена кейнсианских методов регулирования нелиберальными методами, произошло значительное уменьшение интенсивности государственного регулирования, в том числе, в регулировании финансовых рынков и рынков капитала. В какой-то степени произошло ослабление профсоюзного движения (конечно эту тенденцию

необходимо остановить), что, связано, в частности, с упомянутым выше снижением роли фордистских методов регулирования и организации производства в пользу сетевых. Возросла государственная поддержка малого и среднего бизнеса. Меры господдержки экономики и социальной сферы (последнее поддерживает спрос) значительно увеличились во время кризиса. Они носят временный характер, хотя не исключена возможность пролонгирования действия некоторых, введенных во время кризиса, налогово-бюджетных и финансово-кредитных методов регулирования.

В международных режимах регулирования возросла роль региональных межстрановых органов регулирования (в особенности в ЕС) и глобальных экономических организаций (МВФ, ГАТТ-ВТО и др.). Среди основных экономических институтов: еще более активизировалась роль крупных национальных и транснациональных корпораций, обладающих современными технологиями, но при этом сильно возросла роль аутсорсинга, что инициировало становление множества средних и мелких предприятий внутри развитых стран и развитие производства в ряде развивающихся стран, в том числе в НИС. В области информационных технологий произошла международная интеграция мелких и средних фирм. Все это способствовало развитию сетевых методов организации и управления.

В области организации инноваций: происходило развитие инновационных и промышленно-инновационных зон; усилилась государственная поддержка новых технологий; развились формы сотрудничества университетов и научных институтов с производством; появились новые режимы собственности для интеллектуального, в частности, программного, продукта и биотехнологий; в США и некоторых других странах, а в последнее время и в Китае, развился инновационный венчурный бизнес.

В настоящее время 5-ый технологический уклад в развитых странах находится в конце периода нисходящей волны большого цикла экономической конъюнктуры о чем, в частности, свидетельствуют так или иначе проявлявшиеся кризисы конца 90-ых годов XX века (финансовый кризис, начало ИТ кризиса) и первого десятилетия XXI века – ИТ кризис, энергоэкологический, продовольственный и, наконец, самый серьезный, финансово-экономический, который, несмотря на принятые меры государственного регулирования обладает определенным шлейфом во временном аспекте. Это очевидно, в частности, из низких темпов роста ВВП развитых стран, высоких уровней безработицы во многих странах.

Факт развития технологических укладов в рамках длинных и других волн экономической конъюнктуры подтверждают и обвалы стоимости имущества новых ведущих отраслей в рамках длинных и других волн экономической конъюнктуры на фондовых рынках. Так, в ходе кризиса 2000-2001 гг. рыночная стоимость компаний «новой экономики» значительно снизилась (такие ситуации возникновения, по современной терминологии, «пузырей» в процессе перегрева, а затем ухудшения конъюнктуры в новых отраслях, происходили и в более ранних технологических укладах). Однако компании ИТ сектора во время недавнего кризиса в большинстве своем выжили и продолжают успешно работать, несмотря на то, что их фондовая стоимость резко сократилась. Природа «ползучего» продовольственного кризиса 2005-2008 гг., когда в мире неуклонно повышались цены на продовольствие, также связана с условиями развития 5-го технологического уклада и зарождением в его недрах производств нового 6-го технологического уклада. Уроки этого кризиса также указывают на то, насколько важно правильно определить роль традиционных отраслей, в данном случае сельского хозяйства, в современном технологическом укладе.

Одной из главных причин, послуживших толчком начала кризиса 2008 г. был коллосальный «перегрев» в сфере новых «технологий» финансового рынка, а именно – рынке деривативов, что свидетельствует об отрыве «виртуальной» части финансового сектора от реальной экономики, операций по кредитованию и финансированию спроса и производства. Но, к сожалению это повлияло и на возможности «реального» финансового сектора финансировать материальное производство и потребительский спрос, что послужило поводом для помощи государств этой части финансового сектора. Трудности, возникшие в секторе материального производства и услуг в развитых странах из-за отставания и углубления несоответствия структуры технологического уклада потребностям рынка, на этот раз в определенной мере были сглажены происходившем в последнее время увеличением спроса в раз-

вивающихся странах, переносом инвестиций в виде технологий в развивающиеся страны, где насыщенность рынка современными технологиями была ниже (хотя и там в период кризиса наблюдался спад производства). Т. е. фактор глобализации в определенной мере сгладил глубину кризиса и современный кризис на стадии нисходящей волны большого цикла конъюнктуры 5-го технологического уклада не повлек за собой таких серьезных последствий как кризис 1929-1933 гг. Однако его проявления еще не закончились. Для ускорения преодоления его воздействия на экономику государства и общество должны ориентировать институционально-организационные формы координации и регулирования на ускоренное развитие как традиционных, так и новых отраслей соответственно требованиям 6-го технологического уклада в области модернизации традиционных и других несущих отраслей и развитию новых, ключевых и составляющих ядро ключевого уклада отраслей.

Даже зная, какие новые перспективные технологии зародились в недрах 5-го доминирующего пока технологического уклада, трудно с большой достоверностью определить технологии ключевого фактора нового технологического уклада. Предположения о содержании ключевых технологий высказываются в разных публикациях. По видимому ключевыми технологиями, в той или иной мере оказывающими влияние на характер технологий всех без исключения отраслей, будут когнитивные (познавательные), нано-, био- и инфармационно-коммуникационные технологии, экологически чистые источники энергии (основанные на использовании возобновляемых ресурсов), возможно, электродвигатели (если удастся создать малогабаритные достаточно емкие аккумуляторы или батареи), новые экологически в достаточной степени чистые технологии утилизации и промышленной переработки отходов и др. В ядре представляются отрасли, основанные на этих технологиях, продукция которых будет использоваться в качестве сырья или технологий в других отраслях.

Рассмотрим теперь возможные направления развития институционально-организационных форм координации и регулирования экономики.

В области государственной координации и регулирования выявилась, в особенности, в условиях последних кризисов, неэффективность неолиберального механизма регулирования. Для нейтрализации кризисных процессов, возникших в ходе последнего финансового и экономического кризиса в большинстве стран стали применять как методы прямого финансирования производств кризисных секторов и отраслей экономики, а также – дополнительных вложений в социальную сферу (временно), так и дополнительные косвенные методы налогового и финансово-кредитного регулирования. Очевидно, что некоторые государства в определенной мере пересмотрят подходы к государственному регулированию (что, однако, в некоторых сферах ограничивается установками ВТО и других международных организаций). Существуют реактивные и проактивные системы государственного регулирования [20]. Реактивное регулирование начинается тогда, когда негативные явления в экономике уже произошли. Так поступили в большинстве стран в процессе наступившего в 2008 г. кризиса. Проактивное регулирование предусматривает упреждающие меры, с целью недопущения или сглаживания проявления кризисных или других негативных явлений в экономике. Такое регулирование широко использовалось в Европейских странах, в особенности в рамках всех разновидностей континентальной модели, в период доминирования кейнсианской модели регулирования, затем интенсивность проактивного регулирования постепенно спала, однако и по сей день применяется в некоторых странах, что позволило им смягчить проявления кризиса, однако полностью сделать это нигде не удалось. Представляется, что, учитывая учащающуюся частоту кризисов и опыт современного, самого глубокого со времен Великой депрессии кризиса, во многих странах несколько усилят режим постоянного проактивного регулирования.

В области развития международных режимов регулирования очевидно, что кроме ЕС возрастет роль других крупных региональных организаций. Предположительно и некоторые изменения в установках ВТО, на основе переговоров и установления консенсуса между развитыми, развивающимися и остальными странами.

Каковы должны быть установки малой страны, в частности, Грузии, находящейся в периоде посткоммунистической трансформации экономики, в области освоения технологий и приведения отраслевой структуры экономики в состояние, удовлетворяющее требованиям современного техноло-

гического уклада? На наш взгляд, во-первых, в структуре экономики необходимо восстановить роль некоторых традиционных отраслей на основе применения в них современных технологий [14]. Во-вторых, осуществить диверсификацию производства на базе средних и малых предприятий, основанных на новых, широко используемых технологиях 5-го технологического уклада. В третьих, активизировать усилия по выстраиванию современной национальной инновационной системы за счет поддержки государством местной науки, инновационного бизнеса и формулирования приоритетных технологических программ. Такое развитие должно быть обеспечено на основе дальнейшего совершенствования механизмов координации и регулирования экономики с учетом тенденций, происходящих в системах регулирования развитых и наиболее успешных развивающихся стран и с принятием в учет предписаний международных органов регулирования.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. **ბურდული ვ, ბურდული ქ.** გლობალიზაციის პირობებში საქართველოსა და მის რეგიონებში ეკონომიკის რეალური და საფინანსო სექტორების ინსტიტუციურ და ტექნოლოგიურ განვითარებას შორის ურთიერთკავშირის დამყარების აუცილებლობა. – პაატა გუგუშვილის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტომი I. თბილისი: 2008.
2. **პაპავა ვლადიმერ (ლადო).** არატრადიციული ეკონომიკისი. – თბილისი, 2011.
3. **წერეთელი გ., ბურდული ვ.** ინსტიტუციონალიზმის ძირითად პრინციპთა პოსტკომუნისტური ქვეყნების წარმოების სტრუქტურული ორგანიზაციის სფეროში გამოყენების აუცილებლობა. – კრ.: საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში. საქართველოს მა პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტომი IV. თბილისი: “მეცნიერება”, 2004.
4. **Ayres, C. E.** The Theory of Economic Progress. New York: Shocken Books, 1962.
5. **Cimoli M., Dosi G.** Technological Paradigms, Patterns of Learning and Development: An Introductory Roadmap. _ Journal of Evolutionary Economics. 1995, V. 5, # 3, pp. 243-268.
6. **Hamilton, Walton.** 1919. The Institutional Approach to Economic Theory. American Economic Review, Supplement 9 (1): 309-318.
7. **Mokyr J.** The Lever of Riches: Technological Creativity and Economic Progress. New York: Oxford University Press. Cambridge, 1999.
8. **Murphy K. M., Shlifer A., Wishny R. M.** Industrialization and the Big Push // Journal of Political Economy. 1989. V. 97, #5, pp. 1003-1026.
9. **Nelson R. R.** Bringing Institutions into Evolutionary Growth Theory // Journal of Evolutionary Economics. 2002, Vol. 12, № 1-2.
10. **Schumpeter J.** Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process. Vol. I and II. New York, Toronto, London: Mc Graw-Hill Book Company, 1939.
11. **Rosenberg, Natan.** Inside the Black Box: Technology and Economics. New York: Cambridge of University Press, 1982.
12. **Абесадзе Р.** Сетевая экономика и основные направления ее формирования в Грузии. В книге: SPOŁECZEŃSTWO SIĘCI. GOSPODARKA SIĘCIOWA W EUROPIE ŚRODKOWEJ I WSCHODNIEJ. T.1, “WYDAWNICTWO KUL”, Lublin, 2011, с. 186-191.
13. **Бландиньер Жан-Поль.** Изменение основополагающих производственных и общественных парадигм. Трансформация общественного сектора в Европе (опыт стран ЕС)./ http://www.recer.ru/files/documents/04_10_10/Blandinieres_Paradigms_Ru.pdf
14. **Бурдули В.** Вопросы структурной перестройки экономики Грузии и роста уровня занятости. _ ekonomisti, 2009, #5.
15. **Веблен Т.** Теория делового предприятия. М.: Дело, 2007.

16. **Глазьев С.** Возможности и ограничения технико-экономического развития России в условиях структурных изменений в мировой экономике. / С. Ю. Глазьев. www.spkurdyumov.narod.ru/glaziev/htm
17. **Глазьев С.** Мировой экономический кризис как процесс смены технологических укладов. – Вопросы экономики, 2009, №3.
18. **Иншаков О. В.** Институтация и институт: проблемы категориальной дифференциации и интеграции. – Экономическая наука современной России, 2010, №3.
19. **Кондратьев Н. Д.** Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Н. Д. Кондратьев. Избранные труды. М.: Экономика, 2002.
20. **Кузин Д.** Промышленная политика развитых стран: цели, инструменты, оценки. – Вопросы экономики, 1993, №9.
21. **Сизякина М. С.** Взаимосвязь технологического и институционального развития экономики. – Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2008, т. 6, №4, ч. 4.
22. **Фролов Д.** Теория кризисов после кризиса: технологии versus институты. – Вопросы экономики, 2011, №7.

Burduli Vakhtang

INTERDEPENDENCE BETWEEN THE DEVELOPMENT OF TECHNOLOGICAL STRUCTURE OF ECONOMY AND THE TRANSFORMATION OF ECONOMIC SYSTEMS

SUMMARY

The article shows that the development of technological structures with the proper forms of institutional and production organization of economy and with the proper systems of market coordination and State regulation is proceeding within the frame of development of cycles of economic conjecture. The character of development of technological structures and the proper institutional and organization forms of coordination and regulation at last period is analysed. The necessity of strengthening of proactive forms of coordination and regulation with the purpose of averting or relaxation of intensity of economic crises is substantiated.

სიმონ გელაშვილი

ლოკალური ეკონომიკური კრიზისების სტატისტიკური პროგნოზირების მეთოდების სისტემა

ეკონომიკური კრიზისი ნებისმიერი ქვეყნისთვის მეტად არასასურველი „დაუპატიუებელი სტუმარია“, რომელსაც, სამწუხაროდ, უკვე ვერსად დაემალეები. თანამედროვე პროგნოსტიკას თუ არ ძალუძს წინასწარ განჭვრიტოს ის, თუ როდის მოვა დაუპატიუებელი სტუმარი ამა თუ იმ ოჯახში, სამაგიეროდ, მას შეუძლია მეტ-ნაკლები სიზუსტით განსაზღვროს, თუ როდის „მოვა“ ეკონომიკური კრიზისი ქვეყანაში და რა სიმძიმით დააწვება იგი მოსახლეობას. ყოველივე ეს მოითხოვს ზოგადად პროგნოსტიკის და, კერძოდ, სტატისტიკური პროგნოზირების მეთოდოლოგიის ცოდნას.

ცალკეული ეკონომიკური პროცესების პროგნოზირების საკმარისად დიდი გამოცდილებაა განვითარებულ ქვეყნებში, მაგრამ არც ერთ ქვეყანაში ჯერ არ არსებობს ეკონომიკური კრიზისების სტატისტიკური პროგნოზირების ერთიანი მეთოდოლოგიური სისტემა. ასეთი სისტემა გულისხმობს არა მხოლოდ სტატისტიკური, არამედ სხვა მეთოდებისა და ხერხების ერთობლიობას, რომელთა გამოყენება ეკონომიკური კრიზისების, და საერთოდ ეკონომიკური და სოციალური პროცესების, პროგნოზირებაში მიზანშეწონილი და აუცილებელია. ეს ერთ-ერთი მთავარი და, ამასთანავე, მუდმივი პრობლემაა როგორც თეორიული, ისე პრაქტიკული თვალ-

საზრისით. მისი გადაჭრა დიდ მოთხოვნებს უყენებს მეცნიერების მრავალ მიმართულებას და მათ შორის სტატისტიკურ პროგნოზირებას. ამ შემთხვევაში ეს მოთხოვნები ორ ძირითად ასპექტს მოიცავს: თეორიულ-მეთოდოლოგიურს და გამოყენებითს. პირველი ნიშნავს იმას, რომ სტატისტიკური პროგნოზირების თეორიისა და მეთოდოლოგიის განვითარება და სრულყოფა არ წარმოადგენს მეცნიერების მხოლოდ ერთი დარგის (ვთქვათ, სტატისტიკის) ამოცანას. იგი მულტიმეცნიერული პრობლემაა და მისი გადაჭრა უზრუნველყოფილი უნდა იყოს მეცნიერების სხვადასხვა დარგის განვითარების შედეგად. მეორე მიმართულება გულისხმობს სტატისტიკური პროგნოზირების თეორიული და პრაქტიკული კვლევის შედეგების გამოყენებას მეცნიერების სხვა დარგების მიერ.

სტატისტიკური პროგნოზირება უმეტესად ემყარება კვლევის ობიექტის განვითარების ძირითად კანონზომიერებებსა და ტენდენციებს. მათი გამოვლენა კი ძირითადად სტატისტიკური მეთოდებისა და ხერხების საშუალებით ხორციელდება. პროგნოსტიკის თეორიაში ჯერ კიდევ არ არსებობს მკაცრი მეცნიერული კლასიფიკაცია როგორც თვით პროგნოზების, ისე მათი შემუშავების მეთოდებისა და ხერხების მიხედვით. თუმცა სპეციალურ ლიტერატურაში მრავლადაა მოცემული ასეთი კლასიფიკაციები⁴. ყველა მათგანი ერთმანეთისაგან ძირითადად იმით განსხვავდება, თუ რა არსებითი (ან არაარსებითი) ნიშანია აღებული დაჯგუფების საფუძველად. აქ განვიხილავთ სტატისტიკური პროგნოზირების მეთოდების სამ დიდ ჯგუფს – დეტერმინირებულ, სტოქასტურ და შერეულ მეთოდებს. ასეთი კლასიფიკაცია, გარკვეული აზრით, პირობითია, რადგან ზოგიერთ კონკრეტულ შემთხვევაში რომელიმე დეტერმინირებული მეთოდი შეიძლება მიეკუთვნოს სტოქასტურს და ასევე შეიძლება მოხდეს პირიქით. რა თქმა უნდა, სტატისტიკური პროგნოზირების მეთოდების კლასიფიკაცია განსხვავდება პროგნოსტიკის ზოგადმეთოდოლოგიური კლასიფიკაციისაგან.

დეტერმინირებული მეთოდებიდან ზოგადად განვიხილავთ სტატისტიკური დაჯგუფების, საშუალო სიდიდეთა, საინდექსო და აპროქსიმაციის მეთოდს. სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების ანალიზსა და პროგნოზირებაში სტატისტიკური დაჯგუფების მეთოდი პირველად გამოიყენა ინგლისელმა სტატისტიკოსმა ჯონ გრაუნტმა (1620-1674) თავის ფუნდამენტურ ნაშრომში „ბუნებრივი და პოლიტიკური დაკვირვებები მოკვდაობის ცხრილებზე“, რომელიც გამოქვეყნდა 1662 წელს. ამ მეთოდის საშუალებით მან სტატისტიკური მონაცემების ერთობლიობიდან გამოაცალკევა ერთგვაროვანი ჯგუფები, შემდეგ მოახდინა მათი შედარება და ამის საფუძველზე ჩამოაყალიბა მათი ცვლილების ზოგიერთი პროგნოზი.

1696 წელს ინგლისელმა სტატისტიკოსმა გრეგორ კინგმა (1648-1712) იმდროინდელი ინგლისის მოსახლეობა 26 საზოგადოებრივ ჯგუფად დაყო და თითოეული ჯგუფის მიხედვით გამოთვალა საშუალო შემოსავლები და ხარჯები. შემდეგ კი შეადგინა შემოსავლებისა და ხარჯების კრებისთი ბალანსი და აჩვენა მისი ცვლილების ზოგიერთი ტენდენცია პერსპექტივაში, ანუ პროგნოზული შეფასებანი.

სტატისტიკური დაჯგუფების მეთოდმა თავისი განვითარება პოვა ბელგიელი მეცნიერის ადოლფ კეტლეს (1796-1874) ნაშრომებში. მან გამოიყენა დაჯგუფების სხვადასხვა სახე და ამის საფუძველზე შეადგინა სტატისტიკური კომბინაციური ცხრილები, რომლებშიც მოცემულია ადამიანის საშუალო წონის და სიმაღლის დამოკიდებულება სქესზე, ასაკზე და საქმიანობის სფეროზე. მან გაანალიზა აგრეთვე დანაშაულთა რიცხვი სქესის, ასაკისა და განათლების დონის მიხედვით. ყოველივე ამან მას საშუალება მისცა, შეექმნა მოძღვრება საშუალო ადამიანის შესახებ და განესაზღვრა სხვადასხვა პროგნოზული მაჩვენებლები. ჩვენი აზრით, ადოლფ კეტლე უნდა ჩაითვალოს თანამედროვე მრავალგანზომილებიანი დაჯ-

⁴ Armstrong, J. Scott. Principles of Forecasting: A Handbook for Researchers and Practitioners. MA: Kluwer Academic Publishers, 2001, 19; Makridakis, S., Wheelwright, S. C. and McGee, V. E. Forecasting: Methods and Applications. 4th ed. NY: John Wiley & Sons, 1993, 27; Wilson, J. H., Keating, B. Business Forecasting. – Boston, 2009, 48; Симчера В. М. Методы экономико-математического моделирования. М. 1989, с. 36; Тихомиров Н. П., Попов В. А. Методы социально-экономического прогнозирования. – М. 1993, с. 33. Weber, K. Wirtschaftsprognostik. – München, 1990, S. 5.

გუფების თეორიის ფუძემდებლად, რადგან ამ საკითხში მან ბევრად გაუსწრო თავისი დროის მეცნიერებას.

სტატისტიკურ პროგნოზირებაში დეტერმინირებული მეთოდებიდან ფართოდ გამოიყენება საშუალო სიდიდეთა მეთოდი. ისტორიულად, ეს მეთოდი სისტემატიზებული სახით პირველად გამოიყენა ინგლისელმა ეკონომისტმა უილიამ პეტიმ (1623-1687) თავის ნაშრომში „პოლიტიკური არითმეტიკა“. განსაკუთრებით ფართოა განზოგადებული საშუალო მაჩვენებლების გამოყენების სფერო. მრავალი სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენის პროგნოზების გაანგარიშებისას საშუალო სიდიდეთა მეთოდის გამოყენება შედარებით მარტივია და, იმავდროულად, მიღებული პროგნოზული მაჩვენებლები რეალურია. ეს შეეხება განსაკუთრებით ისეთი ობიექტების პროგნოზირებას, რომელთა ცვლილება დროის ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე ხასიოდება ნულოვანი, თანაბრად პროგრესული ან თანაბრად რეგრესული ტენდენციებით⁵.

სტატისტიკური პროგნოზირების დეტერმინირებული მეთოდებიდან შედარებით რთულია აპროქსიმაციის მეთოდი, რომლის გამოყენებაც მე-19 საუკუნის ბოლოდან დაიწყო. იგი გულისხმობს შედარებით უფრო რთული მათემატიკური ფორმულების და გამოთვლების შეცვლას მარტივით, რის შედეგადაც მიღებული მაჩვენებლების სიდიდეები მიახლოებული იქნება ერთმანეთთან ან ერთმანეთის ტოლი იქნება.

სტოქასტური მეთოდები პროგნოზირების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტია და საკმარისად დიდ ჯგუფს შეადგენს. მათი სიმრავლე ძირითადად მათემატიკური მეცნიერების „დამსახურებაა“, თუმცა ნაკლებმნიშვნელოვანი ადგილი არც სტატისტიკურ მეთოდებს უკავია. სტოქასტური მეთოდებიდან აქ ზოგადად განვიხილავთ კორელაციურ და რეგრესიულ მეთოდებს, მთავარი კომპონენტების მეთოდს, დინამიკის მწკრივების სტოქასტურ მოდელირებას, სტატისტიკური ჰიპოთეზების შემოწმების მეთოდს, ოპტიმიზაციის მეთოდებს და რობასტულ მეთოდებს.

კორელაციური და რეგრესიული ანალიზი ფართოდ გამოიყენება არა მხოლოდ პროგნოზირებაში, რამედ მრავალ სხვა სფეროში. ამ საკითხების სისტემატიზებული კვლევის შედეგები პირველად 1889 წელს გამოაქვეყნა ინგლისელმა სტატისტიკოსმა ფ. გალტონმა (1822-1911) თავის ნაშრომში ”ბუნებრივი მემკვიდრეობითობა“. ამან საშუალება მისცა ასევე ინგლისელ სტატისტიკოს კ. ირსონს, შეემუშავებინა ცნობილი კორელაციის კოეფიციენტი, რაც განახორციელა 1897 წელს. კორელაცია წარმოადგენს ორ ან მეტ შემთხვევით სიდიდეებს შორის კავშირს და იგი შეიძლება გამოისახოს ცვლადი სიდიდეების ვარიაციის ხარისხით. რეგრესიის დროს კი მოცემულ მაჩვენებელთა ერთობლიობაში რომელიმე შემთხვევითი ცვლადის მნიშვნელობა დამოკიდებულია სხვა ცვლადების მნიშვნელობებზე. რამდენადაც სოციალურ-ეკონომიკური პროგნოზირება უმეტესად ემყარება სტატისტიკური დაკვირვების შედეგებს, ამდენად, კორელაციურ და რეგრესიულ ანალიზს მასში დიდი ადგილი უკავია. ამჟამად მსოფლიოში ფართოდ გამოიყენება ბევრი ისეთი წრფივი და არაწრფივი რეგრესიული საპროგნოზო მოდელი, როგორცაა: ARMA და ARIMA, ასევე ARCH, GARCH, EGARCH, HARCH და სხვა ანალოგიური ჯგუფის მოდელები. ასევე გამოჩნდა ახალი საპროგნოზო მოდელები კომპიუტერების გამოყენებით FORECAST-X, BAYSEA, SEAGIV და სხვ⁶.

სოციალურ-ეკონომიკური პროგნოზირების თანამედროვე თეორიასა და პრაქტიკაში ფართოდ გამოიყენება დინამიკის მწკრივების სტოქასტური მოდელირება. ეს შესაძლებელი გახდა მას შემდეგ, როდესაც მეცნიერებაში აღიარეს ის ფაქტი, რომ მრავალ სოციალურ-ეკონომიკურ მოვლენას და პროცესს სტოქასტური ხასიათი აქვს. დინამიკის მწკრივების სტოქასტური მოდელი პირველად შეიმუშავა ინგლისელმა მეცნიერმა ჯორჯ იულმა (1871-1951). თუმცა სტოქასტური პროცესების თეორიის ერთ-ერთ ფუძემდებლად ითვლება რუსი სტატისტიკოსი ე. სლუცკი (1880-1948). მან 1927 წელს დაამტკიცა, რომ დროით მწკრივებში პერიოდული რხევები აუცილებელი არ არის მხოლოდ ციკლური ხასიათის ფაქტორებით გამოწვეუ-

⁵ Wilson, J. H., Keating, B. Business Forecasting. – Boston, 2009, p. 85.

⁶ Weber, K. Wirtschaftsprognostik. – München, 1990, S. 246.

ლი იყოს. ციკლური რხევები შეიძლება გამოიწვიოს აგრეთვე კორელაციურ კავშირში მყოფმა შემთხვევითმა სიდიდეებმაც. ასეთი მწკრივების განმეორებითი მოსწორებით მცირდება შემთხვევითი სიდიდეების ზემოქმედების ეფექტი და ძირითადი ტენდენციის (ტრენდის) ამსახველი მრუდი თანდათანობით უახლოვდება წრფეს. თანამედროვე პირობებში სტოქასტური ანალიზის ფარგლებში შექმნილია ასევე ე.წ. მარტინგალების თეორია, რაშიც დიდი წვლილი მიუძღვით ცნობილ მეცნიერებს: კ. იტოს, დ. დუბას, რ. კალმანს, რ. ბიუსის, ი. გისმანს, ა. სკოროხოლს, რ. ლიპცერს, ა. შირიაევს და სხვებს.

პროგნოზირებაში თითქმის ყოველთვის აუცილებელია სტატისტიკური შეფასების მეთოდის გამოყენება, რაც, სხვა ამოცანებთან ერთად, საშუალებას იძლევა შემოწმდეს პროგნოზული ჰიპოთეზების ვარგისიანობა. სტატისტიკური შეფასების მეთოდი შეიმუშავა კ. პირსონმა, რომლის საშუალებითაც შესაძლებელია, მიახლოებით განისაზღვროს შემთხვევით სიდიდეთა განაწილების უცნობი პარამეტრები მოცემული შერჩევითი ემპირიული მონაცემებით. შემდგომ ეს მეთოდი განავითარა რ. ფიშერმა, რომელმაც 1925 წელს ჩამოაყალიბა შეფასების ეფექტიანობისა და ოპტიმალური შეფასების ცნებები. იგი, 1913 წლიდან დაწყებული, ინტენსიურად იკვლევდა შერჩევითი სიდიდეებისა და სტატისტიკური განაწილების პრობლემებს და დიდ წარმატებებსაც მიაღწია. საკმარისია აღინიშნოს თუნდაც საყოველთაოდ ცნობილი ფიშერის F-კრიტერიუმი, რომელიც ფართოდ გამოიყენება პროგნოსტიკაში.

თანამედროვე პირობებში სტატისტიკური პროგნოზირების გამოყენების საზღვრები ძლიერ გაფართოვდა და მოიცავს არა მხოლოდ ეკონომიკას ან სოციალურ სფეროს, არამედ ისეთ არატრადიციულ დარგებს (პროგნოზირების თვალსაზრისით), როგორცაა კოსმოსი, მედიცინა, ეკოლოგია, ბიოლოგია, ტექნიკისა და ტექნოლოგიების მრავალი დარგი და ა.შ. ამასთანავე, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის განვითარების თანამედროვე დონე ბევრად უფრო მკაცრ მოთხოვნებს უყენებს სტატისტიკურ პროგნოზირებას და საერთოდ პროგნოსტიკას, ვიდრე ეს იყო თუნდაც 20 წლის წინათ. რა თქმა უნდა, ეს მოთხოვნები სხვადასხვა ქვეყნისათვის განსხვავებულია და შეესაბამება მათი განვითარების დონეს. ყოველივე ეს იმის ზოგადად აუცილებელ პირობას წარმოადგენს, რომ მუდმივად ვითარდებოდეს სტატისტიკური პროგნოზირება საერთოდ და კერძოდ კი – მისი მეთოდოლოგიური აპარატი. სწორედ ამ მიზანს ემსახურება ჩვენ მიერ შემუშავებული ზოგიერთი ახალი მეთოდოლოგიური მიდგომა, რომელიც სცილდება სტატისტიკური პროგნოზირების მასშტაბებს და იგი განიხილება მთლიანად პროგნოსტიკის საზღვრებში. ერთ-ერთი მათგანის (რომელიც ჩვენ შევიმუშავეთ 1998 წელს) ზოგადი ინტერპრეტაცია ასეთია: ნებისმიერი სოციალურ-ეკონომიკური პროცესის პროგნოზული მაჩვენებლების განსაზღვრისას უნდა გამოვიყენოთ მინიმუმ ორი მეთოდი, მაგალითად, ექსტრაპოლაცია და ექსპერტული შეფასება, ან ერთი და იმავე მეთოდის ორი მოდიფიკაცია (მაგალითად, ერთფაქტორიანი და მრავალფაქტორიანი ექსტრაპოლაცია). პირველი მეთოდის გამოყენებით მიღებული პროგნოზული მაჩვენებლები აღვნიშნოთ $y'_1, y'_2, y'_3, \dots, y'_n$, ხოლო მეორე მეთოდის საშუალებით მიღებული მაჩვენებლები კი – $y''_1, y''_2, y''_3, \dots, y''_n$. ამის შემდეგ უნდა განისაზღვროს მათი შესაბამისი საშუალო მნიშვნელობები ყველა მაჩვენებლის მიხედვით, რომლებსაც მიენიჭება საბოლოო პროგნოზის სტატუსი⁷. მაშასადამე,

$$\hat{y}_1 = \frac{y'_1 + y''_1}{2}, \quad \hat{y}_2 = \frac{y'_2 + y''_2}{2}, \quad \hat{y}_3 = \frac{y'_3 + y''_3}{2}, \dots, \quad \hat{y}_n = \frac{y'_n + y''_n}{2}.$$

ზოგადად ეს შემდეგი ფორმულით გამოისახება:

$$\hat{y}_i = \frac{y'_i + y''_i}{2}, \quad \text{სადაც} \quad i = 1, 2, 3, \dots, n.$$

⁷ Gelaschwili, S. Anwendung der Spieltheorie in der Prognostizierung von Marktprozessen. – Universitet Potsdam, 1999, S. 10.

განხილული მეთოდი ემყარება პროგნოზირების მეთოდის შერჩევის ერთდროულად ორ მიდგომას: დიფერენცირებულს და კომბინირებულს. ამ შემთხვევაში პირველი ნიშნავს იმას, რომ შესასწავლი ობიექტის პროგნოზული მაჩვენებლების განისაზღვრება არა ნებისმიერი სუბიექტურად შერჩეული მეთოდის გამოყენებით, არამედ სათანადო თვისებრივი და რაოდენობრივი ანალიზის შედეგად შერჩეული მეთოდით, რომელიც უზრუნველყოფს რეალური შედეგების მიღებას. ამ წესით მოხდება პროგნოზირების მეორე მეთოდის შერჩევაც. თუმცა, ჩვენი აზრით, ერთ-ერთი მეთოდი ყოველთვის შეიძლება იყოს ექსპერტული შეფასება. კომბინირებული მიდგომისას კი ორი ან მეტი სხვადასხვა მეთოდის გამოყენებით მიღებული პროგნოზების საფუძველზე მიიღება ახალი პროგნოზული მაჩვენებლები. მაშასადამე, განხილული მიდგომის გამოყენებისას განისაზღვრება პროგნოზირების სამი ვარიანტი: პირველი მეთოდით, მეორე მეთოდით და მესამე მეთოდით (ანუ მათი საშუალო მნიშვნელობები). ამ მიდგომას შეიძლება ეწოდოს მრავალსაფეხურიანი პროგნოზირება (იგი განსხვავდება მრავალვარიანტული პროგნოზირებისაგან, რაც გულისხმობს ერთი და იმავე მეთოდის გამოყენებით პროგნოზების სხვადასხვა ვარიანტების გაანგარიშებას. ასევე განსხვავდება სპეციალურ ლიტერატურაში ცნობილი ე.წ. ოპტიმისტური და პესიმიისტური პროგნოზებისაგან)⁸.

Gelashvili Simon

STATISTICAL FORECASTING METHODOLOGY SYSTEM OF LOCAL ECONOMIC CRISES

SUMMARY

Developed countries have gathered big enough experience of economic process forecasting, but there is no country that has the statistical forecasting methodology system for economic crises. This is the constant problem of methodological, as well as practical perspective. Modern forecasting has an ability to define the beginning of the crises in a country with approximate accuracy. Highly stated requires the knowledge in forecasting, especially, general statistical forecasting methodology.

Statistical forecasting of local economic crises means development of statistical forecasting for a single country. In this case, necessary feature is that every country has different endogenous and exogenous factors, which causes creation of adequate forecasting models.

According to the author, it is recommended to use two approaches while choosing the methods of statistical forecasting of local economic crisis. These are differentiated and combined approaches. In this case, three methods of forecasting are defined: one method, the second method and the third – their average mean. These methods may be called as multilevel forecasting, that is different from known optimistic and pessimistic forecasting highlighted in a specialized literature.

Zafirova Tzveta

ALTERNATIVES FOR THE SMALL FAMILY BUSINESS IN BULGARIA IN THE CONDITIONS OF ECONOMICAL CRISIS AND GLOBALIZATION

Introduction

On the basis of different kinds of research the specialized literature defines the notion “family business” as that whose property is more than 50% of people from one and the same family, people – who have blood re-

⁸ Götze, W. Grafische und empirische Techniken des Business-Forecasting. München, Wien: Oldenbourg, 2000, S. 6.

lation or marital relation⁹. The practice shows that management of family business is in most of the cases realized by the members of the family that is the main owner.

Many publications give special importance to the increase of family firms as a result of micro economical conditions, such as recession and the big unemployment. Other researches by studying the market potentialities in the different stages of business development, are trying to characterize the specific peculiarities of family firms managed by their owners, the motivation of their development and the factors for surviving in the competitive struggle by starting a new business, developing the existing one or stimulation the access to resources.

In historical aspect that company type has more different position towards society – they are more personally engaged with the employees and their families with customers and partners, young people in the process of their education, the region, in which their main office is. Family companies are more flexible and quick in making decisions in conditions of crisis. They do not operate with somebody else's money and they have an extremely steady and thorough attitude towards business in all its aspects. Their social responsibility, the innovation in the product program and the open attitude to the people lead to reputation of success. These companies are also preferred as partners in business and as an employer by the employees because their management possesses transparency and personal responsibility.

Small and medium enterprises (SME) in Bulgaria, which are approximately 95 % of all companies, orientate more and more to the family business. The reasons for this are the financial-economical crisis and globalization including integration in EU as well as the consequences of these. The huge part of them is family companies.

The strong competition of European goods and services gives rise to problems in the development and prosperity of family business. The competitiveness in comparison with quickly invading foreign companies decreases more and more as a result of high prices and the low quality of supplied products and services.

The purpose of this publication is to investigate some of the chances for survival of SME in Bulgaria in the present stage of its economy development.

Role of Family Business in Bulgarian Economy

In the USA there exist 24 millions firms which are managed as family business. This comprises 90 % of American economy. The last survey of the Journal of Finance¹⁰ shows that the family companies are much better run, 6 % more profitable and 10 % more evaluated than non family companies. According to a survey of Raymond Family Business Institute the income of family firms from 1997 up to now has grown with 50 % in spite of recession. For these reasons the Institute makes the conclusion that family firms are not influenced by recession in practice and they are immunized against it.

According to data of EUROSTAT, Small and Medium Enterprises (SME) in the countries of EU are about 23 millions. This is 99 % of European economy. The increasing part of family business in economical infrastructure of EC because of the huge increase of self-employed people and of microbusiness (business that is of less than 10 people) initiates some interesting problems for its survival in economical crises.

Family company owners all over the world are confident in their future, but many of them do not do enough to prepare for it. In a survey led among more than 1 600 managers of family businesses in 35 countries by PricewaterhouseCoopers (PwC) a surprisingly great number of family firms show development in demand for their products and services in the last year (a small growth of 32 %, considerable growth: 16 %). 34 % mark a decrease in demand. 60 % have the intention to extend their business during the following 12 months and 56 % have positive attitude for the way of their market development in the following year. In addition 95 % of the survey participants are to some extent very confident in the effective competition of their firms with the leaders in their market sector segment.

There is not an official statistics of family business in Bulgaria. Very often it is considered as a part of small business. But the practice shows that there are also big family firms. It is a pity that the lack of systema-

⁹ Astrachan, J. Strategy in Family Business: Toward a multidimensional research agenda // Journal of Family Business Strategy, 2010, N1, pp.6-14

¹⁰ Todorov, O. The successfully is family business// Theme, N 29, 2011

tized information is an obstacle for identification of that structure unit in Bulgarian economy. Although it is not paid a proper attention to family business, it takes a considerable share in the economy of the country.

During the crisis 2009 an increase of new company registration is observed mainly family firms. A big part of them are owned by dismissal workers and administrative personnel who seek for a new chance. The capital reduction for registration of limited liability company (according to the new normative legislation) helped general partners to accept such a juridical status. A tendency to mergers and acquisitions is observed. It is because many of the firms can't stand the competition and the economical crisis which leads to strategic choice of enlargement.

In parallel with that the foreign companies in Bulgaria are more competitive than Bulgarian ones. The big hypermarkets of world-famous trademarks offer products at much lower prices at the market. The consumer requirements of goods and service quality grow bigger and it orientate them to foreign imported ones offered at our market. In addition globalization led to the development of electronic trade which made the access to high-quality goods easier. The EC requirements for safety, hygiene and high quality of production and trade made many enterprises increase strongly their costs or stop working. This led to failure of many companies including the SME.

Bulgarian family firms whose owners are members of the Association of family business realized 1 billion levas turnover in 2009. They have given work to 10 thousand people. That gives priority to the problem of their management during crises. The family business had been developing before the appearance of the crisis. It was the time of the dynamic market. But now new strategic managerial decisions have to be found. Firstly they should be connected with the survival of these firms and secondly with their development. At the time of continuous bankruptcy of companies in the various branches of economy, the alternatives for development of Bulgarian family companies are not many.

Alternatives for Survival and Development at times of crises

In the period of economical crisis as is the case in Bulgaria different programs of EU gave possibilities for starting and developing of small family businesses. The European Commission applies a number of measures in the field of policies specially worked out in support of SME in Europe. They are directed to laying conditions for stimulating the creation and prosperity of the small firms, including the family ones.

Financing of family firms in Bulgaria is also improved. The Bulgarian Bank for Development has a credit line for that purpose. The credit could be up to 1 million Euros for up to 10 years. Subject to investment could be: purchase and building of industrial buildings, hotels, offices, healthcare centers, etc.; fitting up hotels, offices, etc.; purchase of machines, equipment, technological and office equipment, transport means and so on. Purchase of intangible assets such as licenses, patents, turnover capital as a part of investment capital.

European investment programs give possibility to the companies that have a clear vision for their future target position and development conception, to realize the necessary investments for their advancement. The financial support is offered in different forms such as: granting donations, non-interest financing, low interest loans, guarantees, financial instruments, free of charge programs and services for business support, free consultant services for development of innovative ideas and indirect support for internalization of the small business.

In the period 2007-2013 small family firms in Bulgaria could take advantage of the financial resources from the new /the so-called/ operative programs, financed by the structural funds of EU. For SME these are the programs called: "Development of human resources". Especially for the family firms a subprogram is provided "Innovations and entrepreneurship".

Naturally, projects for applying for those programs should be worked out. This situation brought about a serious problem for some small family firms.

On the basis of international experience in the field of family business and the specific conditions for its functioning in Bulgaria, we are able to represent the following main possibilities of its development.

Under the conditions of economical crisis agribusiness has its own place because the impoverished population needs food on the first place. Despite the high requirement of EU regarding all food products, integration in EU gives chances for getting into new markets. The traditional Bulgarian dairy products, vegetables, fruits,

meat and others are appreciated and demanded on the world market. At the same time there is also a large demand for some foods which are not very popular in Bulgarian cuisine, but they are demanded abroad and have a guaranteed market. Bulgarian agribusiness is starting to orientate towards them.

Bulgarian export of medicinal plants puts her on the forth place in the world. The Bulgarian herbs are among the richest in biologically active substances and due to that reason they find a very big application in the production of tea, medicines, cosmetic products, spices, etc. the competition in this field is very strong – Poland, Czech Republic, Romania, Chile, China, Argentina and other countries are our strong competitors. In Bulgaria more than 96 % of the herb productions are in the private sector and these are mainly family businesses.

The production and sales of Bulgarian mushrooms are of interest too. Mushrooms are demanded at the world markets due to their taste qualities. Bulgaria has already had set up traditions in this direction and some family firms have a significant export when having a good marketing policy.

Fish and fish products are a part of those Bulgarian products which are sought out at the foreign markets. There are very small private fishing firms, which can take part in the export. The black caviar is extremely sought out at the European market and its quotas for export continuously go up. For these reasons the Danube is planted with sturgeon fishes. The rapanas export is undoubtedly an effective activity that deserves businessmen's attention.

Milk, meat and their products are also welcome in the EU countries and can't satisfy the quotas given. At better hygiene and covering the European standards (HACCP, GPP, ISO, etc.) which are higher in this field the sales of that produce will have success not only in EU.

There is a considerable interest of the foreign consumers, especially from the EU in the goat milk and cheese. It is known that that milk is the only substitute of mother's milk and the allergic can eat only food produced by it. In addition, these products are recommended and are very healthy for the diet nutrition. It is not accidentally that in France they produce more than 130 kinds of goat cheese. Another peculiarity is that in EU they prefer mainly the soft goat cheese, as contrasted with the Arabic countries where they prefer only the hard cheese. According to information from the Milk Producers' Association there are around 1 million goats in Bulgaria which is a good potential for development of its derivative products, extremely sought out and appreciated at West European markets and other countries. In other words, the production of goat milk and cheese is unoccupied market gap in expectation for farmers of enterprise.

A similar interest is observed in buffalo breeding as well. There is demand for such cheese in West Europe especially in the last years because it is scientifically proved that buffalos do not suffer from "mad cow" disease. Buffalo milk is very healthy too. Its butter content is about 10-11 % but it is more easily assimilated from the organism than the other kinds of milk. Besides that its price is twice as bigger than in West Europe in comparison with Bulgaria. Here there are about 7 000 buffalos in 31 firms. It is prevailingly a family business, which has a great potential for development in case a good marketing is provided.

Lamb and mutton meet and sheep's milk are also welcome abroad, but the conditions in Bulgaria do not stimulate their production. The reasons for that situation are connected with buyers who pay for it as much as for cow's products. It is necessary for the family business in this field to merge and to seek for direct contacts with buyers from other countries in case of good hygiene of production and high quality of the supplied products.

Special interest is shown also in other kinds of meat, sub-products and eggs. The foreign market is open for rabbit meat as an alternative of veal. It is a pity that we don't have a licensed slaughterhouse satisfying EU conditions. For satisfying that demand we started creating rabbit firms in the Pleven, Lovech and Kurdjali region in Bulgaria.

Quail's eggs contain useful substances and vitamins equal to 4 hen's eggs and they are without cholesterol. That priority makes them preferred at West European markets. That is why more and more producers have an interest in that production. At the moment there are 250 firms for quails in Bulgaria which show an interest in that business.

Goose liver as a delicacy product is well-known in the cuisine of many countries. That made the creation of some farms for their breeding, including geese from France.

Other rear animals such as snails, mussels, frogs, are well received at the world markets too. Clams need special firms such as those in the village of Dulboka, the region of Kavarna, Varna, Byala and near the village of Bulgarevo, Dobrich region, in the North Black sea region. Regarding the snails, more and more producers start showing an interest in them and found small firms for their breeding in their yards, for example in Vratsa an Vidin and some other regions in our country. A national snail breeding cluster has been found. The problem with gathering frogs is complex because of the drought which reduced to minimum the water in the rivers.

Bee keeping agriculture is another branch and it can have success with the sales of its products abroad. Honey, pollen and bee milk are on demand due to the fact that they are in most places ecologically pure. Besides that its variety is big – acacia, lime, multi flowers, forest, sunflower, pine. And the price at the world markets satisfies our producers from the family business.

Many of the foreign countries are traditional markets for a number of fresh and preserved Bulgarian fruits and vegetables despite the protection measures. The defined export quotas in this direction are not carried out yearly. Only the quotas for frozen peas, fresh and preserved cherries and walnuts are fulfilled totally. The quotas of apples, pears, quinces, apricots, desert grapes, tomatoes, potatoes, strawberries, peaches and nectars are not used fully. Naturally, the subsidized agricultural production of the other countries has a lower price and it makes it competitive. But our fruits and vegetables and the products of manufacturing industry have better taste qualities and they satisfy the European standards they will be welcome at the West European markets.

Serious possibility for our small firms business is the development of biological agriculture, which is well known in Switzerland, Holland, Germany¹¹ and other countries and is used for production of biological products. We have already had some similar small farms here and they have a biological production certificate. In this way we can compete successfully the foreign products, because our produce hasn't got an analogue in taste qualities. For that purpose following special requirements is needed. Soils are tested for heavy metals and other harmful admixtures, because it is essential for the Earth to be clean. The usage of pesti is forbidden. Only the manual cultivation with natural fertilizers is allowed.

During the last years fruits and vegetables not typical for the Bulgarian cuisine are grown – asparaguses, broccoli, Brussels sprout, kiwi, etc. Asparaguses are already planted in the region of Sapareva banya. In this direction the production of other similar fruits and vegetables could develop. Their advantage is that they can more easily find market gaps abroad since their cost value in Bulgaria is lower. There is already an obvious interest from foreign firms in joint venture for example the “Danube farms” Svishtov produces asparaguses with materials by the client for an Irish firm in Blagoevgrad region they produce kiwi, in Razgrad region – broccoli and so on.

The Bulgarian wines are popular with their qualities. They were produced only by wine producers not long ago. Boutique wineries have been founded for several years as a result of family traditions and business. Some of them have already won prizes at world wine fairs with new Bulgarian sorts of grapes as “Pinot Noir” and “Syrah” as well as with traditional and unknown for the foreign market as Gumza, Mavrood, Shevka, etc.

A great interest at the World Market during the last years has the production of forage “sorgho”. It is especially effective at drought which is observed recently. Up to that moment it is experimented only in the village of Marikonstantinovo, Turgovishte region, but now many producers are interested in it.

Tourism and the businesses, connected to it strengthen their position in our economy. This is one of most reliable alternatives for the small family business in Bulgaria. Many small firms are founded in that branch on the basis of the family tourism. The local base is filled by personal contact with foreign firms and individuals. But the competition here is big and in spite of the beautiful nature and comparatively reasonable prices, the quality of the offered tourist services makes them insufficiently competitive at the international market. Due to that reason it is necessary to be found other forms in this direction where Bulgarian family firms can find its place. More and more different forms of alternative tourism are drawing attention. There are very kind condi-

¹¹ Papazov, E., Mihaylova, L. Terms and conditions for innovative management of family farms: the experience of the German state of North Rhine – Westphalia. In: Models of business management in terms of the dynamic environment, “Primax”, Rousse, 2009

tions – rural and agricultural, tourism, recreation, sport-entertaining, fair, congress, hunting and yacht, ethnographic, historical, religious and ecotourism, etc. in this direction there have been created some preconditions and combined with the natural resources they could search coming out at the world's markets.

Making luxury in village houses in the mountains will lead many tourists into places where there are no activities developed and will provide good income for the local population. Good examples in this respect exist in Momchilovtsi, Shiroka luka, Elena, Zheravna, etc. rural and agritourism have good preconditions for development here, but they require higher investments. They could come from foreign firm which can provide clients.

Good traditions exist in hunting, too. The former hunting farms have a very well formed system and way of organizing the hunting. They possess the hunting specialists wanted. These former forestry boards and other similar structures, most of which are already private family firms, could become centers for hunting tourism and source of very high income if a good marketing is provided.

The good conditions for recreation and sport, offered by some hotels, combined with the sea, mountain, mineral springs and mild climate give chances to more sporting businessmen to develop sport and recreation tourism. More frequent event is the preparation of different national teams and famous sport players in Bulgaria. That kind of business could turn into a very good source for income, if the necessary luxurious conditions are to be created.

The mentioned and other forms of alternative tourism could be developed not only independently but also in combination or as an addition to the sea and mountain tourism. They could become a good basis for profitable business for small family firms. It could develop with higher rates at integration in EU when all limitation in case of travelling will be dropped off. In this case many tour operators' firms come into being and they offer different West European destinations which are more and more preferred by the Bulgarian citizens as a form of tourism.

The small trade family firms suffered greatly in the last years, the reason for this is not the economic crisis, but globalization. Penetration of big hypermarket chain stores as METRO, Kaufland, BILLA, Carrefour and other, as well as the big Malls in the cities with the low prices of their goods made the small family firms uncompetitive at the Bulgarian market. Only some small family firms in the small towns, distant from the big trade centers survived. But they can't stay long on the market because of the low paying capacity of their clients in these regions of the country. Only the small family firms occupied with e-business got some developments. It is as a result of the lower prices of Internet trade.

The economical crisis has had its strongest negative reflection upon the construction and sales of real estates. Many building companies failed and others chose mergers. Considerable part of them is family businesses. The great demand for houses by foreigners as a result of the low percent interest loans from their banks stopped. The World financial-economical crisis made them start selling their properties in Bulgaria. The construction companies which remained on the market, orientated with priority to building of hypermarkets; facility management serving already built buildings, designing and improvement of buildings which are financed to a big extent by EU programs.

The world crisis led to failure many family businesses in Bulgaria that are connected with production. Many enterprises were closed. Some growths of production and sales in that period have only the textile firms. That could be explained with the fact that our sewing industry has traditions in the sales for West Europe, USA, Canada, etc. the production with materials from the buyer guarantees high quality, low cost and provides good markets for it. Many similar centers were founded in the traditional sewing regions – around Ruse, Gabrovo, Haskovo, Varna, Kazanluk and other. A big part of them are small family businesses and they succeed to survive mainly for world trade brands.

New and interesting forms of internationalization of business which has great possibilities and strengthens its positions in our country are the so called "clusters". These are groups of companies working in geographical proximity and in one branch, binding their activities to cooperate and complement one another. The purpose is a bigger effectiveness, an increase of competitiveness and outlets on foreign markets. In this net firms participating in the vertical integration are included – suppliers of raw materials, producers of packages, etc.

clusters around the world include also scientific-research activity, business and consulting services. Three big clusters, an object to special investigation are created in Bulgaria¹²:

- In the region of Razlog – woodworking and furniture enterprises.
- In Russe - textile and store clothes firms.
- In Plovdiv – canning factories.

Similar clusters are established in other regions, especially where there is no occupation for the local population. The local traditions of production should be used as a basis for directing towards some business. For example, the region of Peshtera – for shoes production, of Sliven – for carpets, the Elena Balkans mountain - for agriculture, the Haskovo - for sewing services, Troyan – for furniture, Gabrovo – for textile.

In the last years where a big part of business in Bulgaria meets difficulties, some small family firms invested in renewing sources of energy – solar parks and wind generators. Since “the green energy” is the energy of the future, the entrepreneurs decided to take risks in that field. It is stimulated by the EU, too.

In addition to the traditional branches in business which give us some small place on the world markets, some family firms start creating high technologies, including information technologies. Their potential is developing more and more in the last years. Interests in their activities are shown by some foreign companies or their agencies in Bulgaria. The penetration in these businesses could find new chances for a successful future in front of Bulgarian family business.

In the sphere of services the small family firms succeeded to survive in spite the decrease of sales. This is due to the fact that their personnel are small in number and the costs are low. These are shoes, accounting, marketing, advertising and health services, and education, looking after children, etc. many of them are supported by the EU by financing different programs. This gives them the possibility to receive orders which helps them function in the period of crisis and some of them even develop.

Conclusion

As a summary of the investigation it could be mentioned that the Bulgarian small family firms have a lot of possibilities to survive and develop in integration in EU. Their advantages in this direction are connected with comparatively cheap labor, the Bulgarian membership in EU, the strategic geographical position of the country – its nearness to West Europe and its position as an entrance gate to the Balkan countries and the Near East, good quality and traditions in some productions, presence of many raw materials, micro economic stability of the country.

Naturally, it is difficult to describe all the possibilities, which could be used by the small family firms in the period of financial-economical crisis and globalization in order to make their business profitable. The natural conditions, the flora and fauna, the cultural and historic in heritage, the traditions in different activities and so on are a good basis for their future development. Every entrepreneur, according to their situation, knowledge and skills should find the best possibilities for their own business under the strong competition of West European goods and services.

Tzveta Zafirova

ALTERNATIVES FOR THE SMALL FAMILY BUSINESS IN BULGARIA IN THE CONDITIONS OF ECONOMICAL CRISIS AND GLOBALIZATION

SUMMARY

The Bulgarian family business takes a considerable place in the economy of the country. Now it has new challenges in front of it. Globalization and the world economical crisis exercise a very strong influence on the small family firms. The strong competition of European goods and services gives rise to problems in the devel-

¹² Papazov, E., Cluster-based strategies for regional and cross-border economic development. In: Proceedings of International Scientific Conference: Cross Border Cooperation and Entrepreneurship Development in Border Regions - 02-04.07.2008, BAMDE, Varna, 2008

opment and prosperity of family business. The competitiveness in comparison with quickly invading foreign companies decreases more and more as a result of high prices and the low quality of supplied products and services. That is why the family business should try to find possibilities for survival in this situation.

The purpose of this publication is to investigate some of the chances for survival of SME in Bulgaria in the present stage of its economy development.

თეიმურაზ კანდელაკი

**სატყეო მმართველობის ეროვნული მოდელი და მისი ადგილი
სატყეო კანონმდებლობაში**

სატყეო მეურნეობის მართვის სისტემა საბჭოთა პერიოდში არ იყო ეფექტიანი. ამას მოწმობს თუნდაც უწყვეტი გარდაქმნები, რომლებიც ხორციელდება ჩვენთან ამ სისტემაში. თუმცა, ასევე უნდა ითქვას, რომ რეფორმების დასაწყისში დარგის მართვის არსებული მექანიზმი არსებითი ცვლილებების გარეშე იქნა გადატანილი საბაზრო პირობებში და შესაბამისად არასრულყოფილად მუშაობდა.

გარდამავალი პერიოდის ეროვნული სატყეო მოდელის შემუშავებისას, სისტემის წარმომქმნელ ფაქტორებად გვევლინება:

- ეროვნული ტრადიციები;
- შემოსავლიანობა ტყის რესურსებიდან.

ტყის მართვის სისტემაში შეიძლება გამოიყოს შემდეგი ძირითადი ელემენტები: ფუნდამენტური, უცვლელი, ტრადიციაში შემოსული, ლანდშაფტით წარმოშობილი და ცვლადი, რომლებიც დამოკიდებულია მიმდინარე ეკონომიკურ სიტუაციაზე, რესურსების შემოსავლიანობაზე.¹³

საქართველოში ტყის მართვის მოდელის ფუნდამენტური ელემენტებია (დავასახელებთ მხოლოდ მთავარს, მეცნიერული სიმკაცრისა და გადმოცემის სისრულის გარეშე):

- ტყის რესურსებზე საკუთრების სხვადასხვა ფორმების არსებობა;
- საერთო-ეროვნული და რეგიონული ინტერესების ბალანსი (უფლებამოსილებათა დელეგირება);
- სახელმწიფო სატყეო სამსახური;
- ტყეების დაყოფა კატეგორიებად დაცულობისა და მოთხოვნადობის ხარისხის მიხედვით;
- ტყის მართვის თავისებურებები ტყედეფიციტურ და ჭარბტყიან რაიონებში;
- ტყეებით სარგებლობის ორგანიზების ალტერნატიული ფორმები (სატყეო ნაკვეთების გრძელვადიანი არენდა კონკურსით, ხე-ტყის ჭრის ჩატარების უფლების გაყიდვა აუქციონებზე);
- ტყის გადასახიდი გზების მშენებლობის დაგეგმარების, დაფინანსებისა და ორგანიზების ალტერნატიული სქემები;
- ტყეების აღწარმოებისა და დაცვის ორგანიზების ალტერნატიული ფორმები (მოარენდეების ხელშეკრულებით, ფიზიკური და იურიდიული პირები კონკურსის მიხედვით);
- სატყეო რეგლამენტი, როგორც ადმინისტრაციული ზემოქმედების ინსტრუმენტი;
- რესურსების ეკონომიკური შეფასება;
- რესურსების საფასური, როგორც მათი რენტული ღირებულების ნაწილი;
- სატყეო შემოსავალი, როგორც ტყეების აღწარმოების ინტენსიფიკაციის საზომი;

¹³ Почников С. В. Экономические основы устойчивого лесопользования, Санкт-Петербург: Проффикс, 2007, с. 95.

- სატყეო ბიუჯეტი, როგორც სატყეო მეურნეობის ეფექტიანობის განსაზღვრის ინსტრუმენტი;
- საზოგადოებრივი კონტროლი სატყეო მეურნეობის დაფინანსებასა და ეფექტიანობაზე;
- სატყეო დაგეგმარება, როგორც მდგრადი ტყეთსარგებლობის, რეგიონული სატყეო რესურსების ეფექტიანი ათვისების, მრეწველობის გარანტირებული სანედლეულო უზრუნველყოფის ინსტრუმენტი;
- სატყეო პოლიტიკა, როგორც სახელმწიფოზე ეროვნული სატყეო რესურსების ეფექტიანი ათვისებისა და აღწარმოების მოვალეობათა დაკისრების ინსტრუმენტი.

ტყის მართვის მოდელის ცვლადი ელემენტებია:

- უფლებამოსილების დელეგირების ხარისხი;
- სატყეო შემოსავლის განაწილება სახელმწიფო, რეგიონულ და მუნიციპალურ ბიუჯეტებს შორის;
- ტყეების აღწარმოებისა და დაცვის დაფინანსების, ტყის გადასახიდი გზების მშენებლობის ვალდებულებათა გადანაწილება მოსარგებლებს, სახელმწიფო, რეგიონულ და მუნიციპალურ ბიუჯეტებს შორის;
- ტყეებით სარგებლობის, აღწარმოებისა და დაცვის ორგანიზების ფორმები.

ტყის მართვის მოდელის ცვლადი ელემენტები შეიძლება განსხვავდებოდნენ სუბიექტების მიხედვით სატყეო რესურსებზე რეგიონული მოთხოვნიდან გამომდინარე.

სატყეო მეურნეობის მართვის სისტემის შემუშავებისას ასევე გასათვალისწინებელია შემდეგი ფაქტორები:

1. **მეტი დემოკრატია – ტყის რესურსებიდან მაღალი შემოსავლიანობა** (უფლებამოსილებისა და სატყეო შემოსავლების მეტი ნაწილი გადაიცემა ადგილებზე, ტყეების აღწარმოების მოვალეობა ეკისრება მთარეწვეებს, ცენტრი ახორციელებს მეცნიერულ და მეთოდურ უზრუნველყოფასა და კონტროლს, სუბიექტები დამოუკიდებლად იღებენ გადაწყვეტილებებს და ასრულებენ მათ);

2. **მეტი ცენტრალიზაცია – დაბალი შემოსავლიანობა** (სახელმწიფო ცენტრის დომინანტი როლი გადაწყვეტილებათა მიღებასა და დაფინანსებაში).

აუცილებელია ავამადლოთ ტყის მართვის კულტურა (მეცნიერული დონე, პროფესიული კადრები), რომელიც ჩვენთან ბოლო ხანებში კი არ მატულობდა, პირიქით, განუწყვეტლივ ქვეითდებოდა.

ტყის მართვის ეროვნული მოდელის შემუშავებას წინ უნდა უსწრებდეს რეგიონული სატყეო გეგმები და დემოკრატიული გზით შემუშავებული ეროვნული სატყეო პოლიტიკა.

სატყეო პოლიტიკისა და მის საფუძველში ჩადებული ტყის მართვის ეროვნული მოდელის რეალიზება ხდება სატყეო კანონმდებლობის მიხედვით. სატყეო კანონმდებლობის მთავარ სამართლებრივ დოკუმენტს წარმოადგენს სატყეო კოდექსი, რომელიც საქართველოში მიღებული იქნა 1999 წელს. ამ პერიოდიდან ხდებოდა მისი ძირითადი დებულებების სისტემატური ცვლილება სათანადო საჯაროობის გარეშე. ამჟამად ეს პროცესი გრძელდება და განსახილველად გამოტანილია სატყეო კანონის (თუმცა “ტყის კოდექსის” შეცვლა “ტყის კანონით” არამიზანშეწონილია) პროექტის ახალი ვერსია, რომლის მიღება არსებული სახით, ჩვენი აზრით, კარგის მომტანი არ იქნება და აი, რატომ!

დამოუკიდებლობის მიღების შემდეგ საქართველოში ახალი სატყეო კოდექსი¹⁴ ძალაში შევიდა 1999 წლის 12 ივნისს. ის იშვა მწვავე განხილვების პირობებში. ერთ მხარეს იდგნენ ლიბერალი ეკოლოგები და ეკონომისტები. მათ რეალურად უპირისპირდებოდა ორი ძალა –

¹⁴ საქართველოს კანონი. საქართველოს ტყის კოდექსი. თბილისი: 1999 წლის 22 ივნისი (ქართული და ინგლისური ვერსიები)

სატყეო მეურნეობის სპეციალისტები და სატყეო-სამრეწველო ფირმების „ტოპ-მენეჯერები“. თუმცა დისკუსია ვერ შედგა: მხარეებს არ ესმოდათ ერთმანეთის, ლაპარაკობდნენ სხვადასხვა ენაზე. მაგრამ მიღებულმა კოდექსმა არსებითად შეცვალა ტყის მართვის სისტემა. მასში რეალიზებულია მთავარი ლიბერალური იდეა – სახელმწიფოს როლი ტყეების გამოყენებაში, აღწარმოებასა და დაცვაში მინიმუმებულია, ტყის რესურსების ხელმისაწვდომობა გამარტივებულია და თანაბარი გახდა მათი დამუშავების შესაძლებლობა ყველა მსურველისათვის. ყველაფერზე პასუხისმგებლობა - მორალურიც და მატერიალურიც – ძირითადად ბიზნესს ეკისრება.

ახალ კანონში მიზანშეწონილია ასახულ იქნეს შემდეგი მიდგომები:

1. **ჭარბი ცენტრალიზაცია და ბიუროკრატიზაცია** (ახალი კანონის აპოლოგეტები კი მას თვლიან ტყის მართვის უპრეცედენტო დემოკრატიზაციის ფენომენად). უფროსები წყვეტენ – უმცროსები ასრულებენ. ყველა წესსა და ნორმატივს მკაცრად კარნახობს ცენტრი, თითქმის მთელი სატყეო შემოსავალი მიაქვს ცენტრს. ასეთი დემოკრატიის დროს ვის უნდა მოჰკითხონ მოქალაქეებმა ტყეების ეფექტიანი გამოყენების, მათი ეკოლოგიური პოტენციალის შენარჩუნების შესახებ? გაურკვეველია დაფინანსების საფუძვლებიც. ასეთი ცენტრალიზაციის დროს არ გამოიყენება რეგულირების ეკონომიკური მექანიზმები.

2. **ინიციატივის ნაკლებობა**. იბლოკება ადგილობრივი ინიციატივა. ყველა გადაწყვეტილება ერთმნიშვნელოვანია: ტყეების აღწარმოებასა და დაცვას ატარებენ საარენდო ტყის ფართობებზე მხოლოდ მოსარგებლები საკუთარი ხარჯით, სახაზინო (არა საიჯარო) ტყეებში – არავინ. სწორი იქნებოდა, ცენტრს მხოლოდ რეკომენდაციები მიეცა, ხოლო ადგილებზე დამოუკიდებლად გადაეწყვიტათ, თუ რა არის უკეთესი.

3. **უტოპიურობა**. ეჭვგარეშეა, უტოპიურს შეიძლება მივაკუთვნოთ ახალი სისტემის არსებითად საკვანძო ელემენტები: ტყის საზიდი გზების მშენებლობა მთლიანად ბიზნესის სახსრებით, საბაზრო კონკურენციის არარსებობა სახაზინო ტყეებში სატყეო-სამეურნეო სამუშაოების შესრულებისათვის, ტყეების აღწარმოებისა და დაცვის ყველა სამუშაოს შესრულება მოარენდეთა მიერ.

4. **დამოწმებითი ხასიათი**. კანონში სათანადოდ არ არის ასახული აუქციონების ჩატარების წესი, ხოლო სატყეო რესურსის ერთეულის ღირებულების დასაბუთების წესი, არენდის პირობები, სატყეო ტერიტორიული გეგმისა და ტყეების ათვისების პროექტის შინაარსი კანონქვემდებარე აქტებით განისაზღვრება. იმ მოკლე დროში, რაც ეთმობა კანონქვემდებარე აქტების შემუშავებას, შეუძლებელია მათი სრულყოფილი სახით ჩამოყალიბება. ამასთან, კანონის გამოშვება მზა კანონქვემდებარე აქტების გარეშე, სულ მცირე, უცნაურობაა.

5. **მკაცრი აკრძალვა მმართველობითი და სამეურნეო ფუნქციების შეთავსებაზე**. სატყეო-სამეურნეო ოპერაციების ეფექტიანობა ვლინდება არა მაშინვე, არამედ გარკვეული დროის შემდეგ. მაგალითად, ტყის კულტურების შექმნის წარმატებულობაზე მსჯელობა შეიძლება 10-15 წელიწადში ახალგაზრდა ხეების ვარჯების შეკვრის მიხედვით. ამიტომ სატყეო მეურნეობაში პრობლემა არის არა შემსრულებლებისათვის სამართლიანი გასამრჯელოს გადახდაში, არამედ გრძელვადიანი მიზნების მიღწევის ეფექტიან მოტივაციაში. ამიტომაც ტრადიციად დამკვიდრდა, რომ გარანტს წარმოადგენს განათლებული პროფესიონალი მეტყევე, რომელიც ტყეს ემსახურება მოწოდებით, თავშეკავებულია კორპორაციული პასუხისმგებლობით, რომელიც მიმართავს მის სულიერ მზერას მომავლისაკენ¹⁵. საბჭოთა პერიოდში მეტყევე დატვირთული იყო “საკუთარი” სახსრების მობილიზებით. ტყისა და მამულის სამსახურის მაღალი მისწრაფებები რამდენადმე შეირყა, თუმცა ბოლომდე ძირი არ ჰქონდა გამოთხრილი. ახლა “ნაბან წყალს ბავშვსაც აყოლებენ“. მეტყევეები ტყეში აღარ დარჩნენ. მათი ადგილი დაიკავეს “რეინჯერებმა”, ანუ ბიუროკრატიული უფლებამოსილების მქონე ტყის მცველებმა. ბევრია ისეთი სფერო, სადაც კარგი ინსტრუქციების პირობებში ბიუროკრა-

¹⁵ თ.კანდელაკი. გზას აცდენილი სატყეო რეფორმები. გაზ. „რეზონანსი“ 08.10.2010

ტი შეუცვლელია, მეტად სასარგებლო და ეფექტიანია. თუმცა ასეთ სფეროებს ვერ მივაკუთვნებთ სატყეო მეურნეობას.

6. ნათელი არ არის, ვინ აფინანსებს და აგებს ტყის გადასახიდ გზებს. ტყის გადასახიდი გზების მშენებლობა განსაზღვრული არის როგორც საინვესტიციო საქმიანობა. ასახუსტებელია, თუ საიდან მოხდება ამ ინვესტიციების მოზიდვა. გაურკვეველი რჩება, ვინ აგემარებს და აფინანსებს ტყის გადასახიდი გზების მშენებლობას. მოარენდე ვალდებულია შეადგინოს თავისი სატყეო ნაკვეთის ათვისების პროექტი. ამ პროექტში აუცილებლად იგეგმება სატყეო ინფრასტრუქტურა. ესე იგი, გზები უნდა ააშენოს სახელმწიფომ. მოარენდე გეგმავს – სახელმწიფო აფინანსებს. განა ეს აბსურდი არ არის? და საერთოდ, რა აზრი აქვს ასეთ პროექტს არენდის გრძელვადიანი ხელშეკრულების დადების შემდეგ? ათვისების ყველა საკითხი უნდა გადაწყდეს კონკურსის ჩატარებისას სატყეო რეგლამენტისა და რეგიონული სატყეო გეგმის საფუძველზე, სხვაგვარად რისთვისღაა საჭირო ეს სატყეო გეგმა.

7. არენდა – აუქციონის გზით. მდგრადი ტყითსარგებლობის უნარი დღეს (გრძელვადიანი სარგებლობის უფლება) ფასდება რესურსში მაქსიმალური ფასის გადახდის უნარით. ცნობილი არ არის, ასეთ აუქციონზე რა გაიყიდება და რა შეისიყიდება. ხე-ტყის რესურსი კონკრეტული რამაა, ის ხასიათდება მისი ფასეულობის განმსაზღვრელ მანვენებელთა მკაცრი სისტემით. საფასური ამოღება ხორციელდება ყოველწლიურად – სისტემატურად ცვალებადობს ფასეულობაც (თუნდაც იმიტომ, რომ იცვლება ტყეკაფების განლაგება). იმისათვის, რომ ტყითსარგებლობა იყოს რაციონალური, ტყის დამამზადებლის ფინანსური მდგომარეობა კი მყარი, საჭიროა, რომ საფასური შეესაბამებოდეს ფასეულობას. გარდა ამისა, იცვლება გარეშე პირობებიც – მრგვალი ხე-ტყის ფასები და წარმოების ფაქტორები. გაურკვეველია, ამოღების რომელი მოცულობისთვის ხდება საფასურის გადახდა – ფაქტობრივისათვის თუ საანგარიშოსათვის. ეს კი პრინციპული საკითხია. გამოდის, რომ მოარენდესათვის მომგებიანია (ზოგჯერ კი გამოუვალია) აირჩიოს უკეთესი, უახლოესი, დაარღვიოს რეგლამენტი (დღეს ვიარსებოთ – და მერე ვნახოთ). აუქციონები და გრძელვადიანი არენდა ტყის მართვისთვის სათვის შეუთავსებადი ეკონომიკური მექანიზმებია.

8. დეკლარაცია – ფიქცია თუ გაუგებრობა? სარგებლობის ნებადართვითი პრინციპი თითქოსდა ჩანაცვლებულია განცხადებითით. დეკლარირება (განცხადება) მოსარგებლეს შეუძლია, როდესაც აქვს სატყეო ტერიტორიის ათვისების დამტკიცებული (ექსპერტიზაგაფლელი) პროექტი. პროექტში მითითებული უნდა იყოს ათი წლის განმავლობაში თუ რა, როდის და სად უნდა მოიჭრას. ეს რაღა თავისუფლებაა? წარმოვიდგინოთ სურათი – ფერმერი ბაზარში ჩამოვიდა ხორცის გასაყიდად. დაღო ნაჯახი, გამართა სასწორი, ჩამოკიდა “პრაისი” და ეუბნება მოზღვავებულ მყიდველებს: თქვენ თვითონ შეარჩიეთ, მოჭერით, აწონეთ, დაიანგარიშეთ და ფული ჩადეთ აი ამ კოლოფშიო. საეჭვოა, დღის ბოლოს ეს კოლოფი აივსოს. სახელმწიფო ანალოგიურად ხომ არ ექცევა თავის ტყის რესურსებს?

9. დირექტიული დაფინანსება. შენარჩუნებულია ძველი სისტემა, რომელიც ჩამოყალიბდა ჯერ კიდევ საბჭოთა პერიოდში. რეგიონები ხელგაშვერილია, ცენტრი კი მოწყალედ ურიგებს სახსრებს. ობიექტური კრიტერიუმები არ არის, ტყეთმომწყობის მასალები, რომლებზედაც ხდება დამოწმება, არ შეიცავს ერთმნიშვნელოვან პასუხებს. ვის როგორ გამოუვა ფინანსთა სამინისტრო ასეთ ვითარებაზე რეაგირებას არ ახდენს.

განა უცნაური არ არის, რომ კონტროლი სახსრების საგნობრივ ხარჯავზე უწინდებურად ეკისრება დარგობრივ უწყებას (იმას, ვინც ხარჯავს) და არა ფინანსურს (იმას, ვინც იხდის)? მაგრამ არის კიდევ მთავარი საკითხი: გასაკონტროლებლად უნდა ვიცოდეთ სატყეო-სამეურნეო ღონისძიებების ეკონომიკური ეფექტიანობის განსაზღვრა. ხოლო ასეთი საკითხი არც კი დასმულია.

ახალი წესი მოითხოვს, რომ მოარენდე:

- 1) მერქნის საფასურს იხდიდეს მოჭრამდე;
- 2) აღწარმოების ყველა სამუშაოს ატარებდეს საკუთარი ხარჯით;

3) ტყის დაცვის სამუშაოებს ატარებდეს საკუთარი ხარჯით.

არსებითად, ესაა სამმაგი დაბეგვრა. ამით მოხდება ბუნებრივი რესურსების საფასურის საბჭოთა კონცეფციის გაცოცხლება. მაშინ ზოგიერთი მეცნიერი გამოსავალს ხედავდა იმაში, რომ ბუნებრივი რესურსების ღირებულება შეიქმნას ორი სიდიდის შეჯამებით: სარგებლობის საფასურით (ამჟამად – არენდის ხელშეკრულების დადების უფლების საფასურით), რომელიც დიფერენცირებულია რესურსების ხარისხისა და განლაგების მიხედვით, ასევე მათი აღწარმოების ხარჯით. თავისი სრული თეორიული უსუსურობის გამო პრაქტიკაში ის არასოდეს გამოყენებულა. საბაზრო ეკონომიკაში ასეთი სქემა შესაძლებელია, ოღონდ ერთი არსებითი პირობით: ტყის მერქნის რესურსების მაღალი რენტული ღირებულების (რაც აღემატება ტყეების აღწარმოებისა და დაცვის ხარჯებს) ნაწილი რჩება მოსარგებლეს, და ის მასზე დაკისრებულ სატყეო-სამეურნეო სამუშაოებს აწარმოებს “საკუთარი ხარჯით”, ხოლო ნაშთი, რენტული გადასახადის სახით, რომელსაც შეიძლება აგრეთვე ვუწოდოთ საიჯარო გადასახადი, ამოიღება ბიუჯეტში საზოგადოებრივი საჭიროებებისათვის.

დღეს საქართველოში ტყისგადამამუშავებელ რაიონთა უმეტესობაში ფასები მრგვალ ხე-ტყეში არა მარტო ვერ იძლევა მწარმოებელთა რენტულ შემოსავალს, არამედ ვერც კი ფარავს მერქნის დამზადების ნორმალურ ფასებს. ძირითადი ფონდების განახლება ხდება ნელა, აიგება ძირითადად დროებითი ტყის გადასახიდი გზები, მუშების ხელფასი ნაკლებია მრეწველობაში საშუალო ხელფასთან შედარებით.

თანამედროვე პირობებში კანონში ჩადებული სისტემა გამოიწვევს ეკონომიკურად ხელმისაწვდომი რესურსების შემცირებას. ამის შედეგი კი იქნება ტყის დამამზადებელთა ფინანსური მდგომარეობის გაუარესება, გაკოტრებები, მერქნის დამზადების მოცულობათა შემცირება, სატყეო რეგლამენტის დარღვევა და ა.შ.

10. **ქვეარენდა.** იგი გამოგონილია იმისათვის, რომ გაიზარდოს კონკურენცია აუქციონებზე და ამით მოიმატოს ბიუჯეტის შემოსავლებმა. თუმცა, როგორც უკვე აღინიშნა, აუქციონები და გრძელვადიანი არენდა შეუთავსებადი მექანიზმებია. ქვეარენდა შეიძლება იყოს სარგებლობის ეფექტიანი ფორმა, თუკი გენერალური მთარედა არის გადამამუშავებელი სიმძლავრეების მქონე კომპანია. ასეთი დათქმით ეს შეიძლება იყოს ნორმა.

11. **კორუფციულობა.** მოხელეთა კორუმპირებულობა არის საკუთრების “ველური” პრივატიზაციის შედეგი. თითოეული ასე მსჯელობს: იმათთვის თუ შეიძლება, ჩემთვის რატომ არა? მდიდრებისთვის წართმევა ნიშნავს საკუთარის დაბრუნებას, ინერციით კი ყველასგან ხდება ეს. ბიუჯეტით მხოლოდ ზარმაცი თუ არ სარგებლობს. მოვალეობის, ღირსების, სამართლიანობის ცნებები გაუფასურდა. ყველას სურს “კარგი ცხოვრება”, ახალგაზრდობიდანვე მიჩვეულია ესწრაფვოდეს “წარმატებას”, ეს კი მხოლოდ ფულია – წარმატების სხვა ობიექტური საზომი “დემოკრატიულ” საზოგადოებაში არ არსებობს, სხვანაირად დიქტატურაა. ცნობილი გერმანელი ფილოსოფოსის ო. შპენგლერის, კულტუროლოგიური კვლევის “ევროპის დაისის” ავტორის თქმით, “დემოკრატია ფულის ძალაუფლებაა”. კორუფციასთან დეკლარირებული ბრძოლა შედეგს არ იძლევა და ვერც მოგვცემს, სანამ არ აღდგება სოციალური სამართლიანობა.

ხელისუფლება დარწმუნებულია, რომ მან გადადგა გაბედული ნაბიჯი ტყის დამზადების ინვესტიციური მიმზიდველობის გასაზრდელად, ტყეების არენდით გაცემიდან საბიუჯეტო შემოსავლების მოსამატებლად. ეს გაბედულობა ემყარება დასავლეთის ქვეყნების დადებით გამოცდილებას: ძირითადი არგუმენტია – ვისწავლოთ იმათგან, ვისი ცხოვრების დონეც ჩვენსაზე განუზომლად მაღალია. ყველაფერზე მზადაა მაგალითები, ხშირად ზედაპირული. რამდენჯერ გამეორებულა ეს ჩვენს ისტორიაში, რამდენჯერ უთქვამთ ლიბერალებისათვის, რომ “არ შეიძლება ასე ბრმად გადმოვიდოთ ნასესხები დასავლური მოწყობა, უნდა გვქონდეს გამბედაობა ვიაროთ ჩვენი ქართული გზით”.

სატყეო მეურნეობა დაშლილია, ბიზნესი ვერ ვითარდება.

მრეწველებმა უნდა გააცნობიერონ საკუთარი ჭეშმარიტი ინტერესები და აქტიურად იბრძოლონ მისთვის. პირველი რიგში უნდა განისაზღვროს: არენდის პირობები, რესურსების საფასურის განსაზღვრისა და გადახდევინების წესი, ტყის გადასახიდი გზების აგების, ტყეების აღწარმოებისა და დაცვის დაფინანსების წესი, რეგიონული სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის განვითარება, სატყეო დაგეგმარება და სატყეო პოლიტიკა.

სანამ არ შეიცვლება ეროვნული შემოსავლის განაწილების სისტემა, დაცული არ იქნება საკუთარი მწარმოებლების (და არა ნედლეულითა და იმპორტული საქონლით მოვაჭრეების) ინტერესები, არ შეიცვლება პრივატიზების არსებული სისტემა, არ გვექნება ეფექტიანი ეკონომიკური ზრდა. შესაბამისად, სატყეო რესურსების რენტული ღირებულება დარჩება დაბალი – სატყეო სექტორის საინვესტიციო მიმზიდველობასა და სერიოზულ განვითარებაზე ლაპარაკიც კი ზედმეტია.

სატყეო კანონმდებლობაზე უნდა გაგრძელდეს მუშაობა, ის არ უნდა გადაიდოს, თუმცა არც უნდა ავჭკარდეთ გადაწყვეტილებებში. ჯერ უნდა მოხდეს შეთანხმება. შევთანხმდეთ საქართველოში ტყის მართვის საყოველთაოდ აღიარებულ მოდელზე, რომლისაგანაც ჯერ კიდევ შორსაა ამჟამად განხილვის პროცესში არსებული კანონი “ტყის შესახებ.“ მათი ძირითადი პოსტულატები ვერ უზრუნველყოფს საქართველოს ტყის რესურსების მდგრად განვითარებას და ვერ გახდება ტყის მართვის მოდელის საფუძველი. ხოლო ეკოლოგიური და ეკონომიკური მიმართულებით მას შეუძლია მოიტანოს აუნაზღაურებადი ზიანი, რომლის გამოსწორებას არა ერთი თაობა დასჭირდება.

Kandelaki Teimuraz

NATIONAL FOREST MANAGEMENT MODEL AND ITS PLACE IN FOREST LEGISLATION

SUMMARY

This article is about establishment of National Forest Management Model and in this regard there are some critical comments on the proposed forest draft project, which isn't approved and is under the way of discussion. In addition to this there is some information about the following factors, such as resources' high and law income, intensive centralization, arenda mechanism etc. In brief: in this article you can find some useful information about priority directions of improving Forest Managen.

Kasnauskienė Gindra

Buzytė Lina

ECONOMIC IMPLICATIONS OF WORKER'S REMITTANCES FLOWS

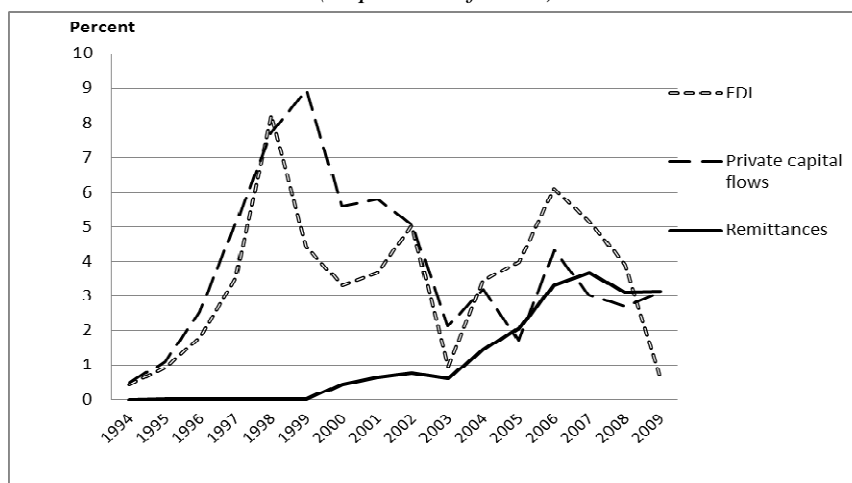
Remittances have become a force with a growing significance in the global economy. These private transfers of money sent by emigrants to their relatives left in their home country are usually periodic, nonmarket and unrequited. Despite the fact that emigrants remit only a few hundred dollars at a time, these add up to huge and constantly growing annual amount (Chami et al, 2008). These flows have unique characteristics that imply the possibility of strong effects on economics. This study analyzes the economies of Lithuania and Poland in terms of economic growth in relation to remitted cash flows. Lithuania is characterized as the country with large amounts of emigration. Since 1990 more than 600 thousand people have left the country. However, this research intends to prove that emigration may not only have negative aspects, such as depopulation or decreasing labor force, but can also endow remittances, where the receiving country's welfare increases in terms of remitted money. It is analyzed whether the effect on economic development caused by remittances is greater in Lithuania because this country receives bigger remittances-to-GDP rate compared to Poland.

To begin with, the International Organization for Migration states that the quality of remittances data is not satisfactory and the description of remittances is still a subject for discussions (IOM, 2010). Since the quality of the data is increasing slowly, it is difficult to adequately compare data over the years (Eurostat, 2007). Compilers of statistics, tracking the amount of remitted cash flows, gather their data from the formal Remittance Service Providers (banks, credit unions, and wire-transfer services). However, a set of informal modes of transferring funds and sending money do exist, yet remain unmonitored.

Remittances can be measured as a sum of three components: worker's remittances, employee compensation and migrant's transfers. Though scientists believe that the most proper way to measure it is to use only worker's remittances (Chami et al, 2008). Also, analyzing the EU countries as Lithuania and Poland it is acceptable to include employee compensation as well.

What is more, remittances have attracted the interest of researchers because of its extraordinary characteristics and potential impact the economic development. Remittances are constantly growing cash flows that are usually sent to developing countries (Chami, 2008). The basic reasons to remit are altruism, when money is sent to facilitate the consumption of remittances receiving part, and self-interest exchange, when the remitter expects some services or goods in return (Aggarwal, Horowitz, 2002). However, despite the intentions of the remitter, eventually only the remittances receiving part has the right to choose where to use money. In addition, these transfers are distinct from those of direct foreign investments (FDI) or private capital. In both Lithuania and Poland remittances-to-GDP ratio for almost the whole period was lower than the FDI-to-GDP and private capital flows-to-GDP ratios, yet it was constantly growing (see Figures 1 and 2). Remittances are less dependent on the global economic situation and this implies the continuous growth of remittances without significant downturns (Maimbo, Ratha, 2005).

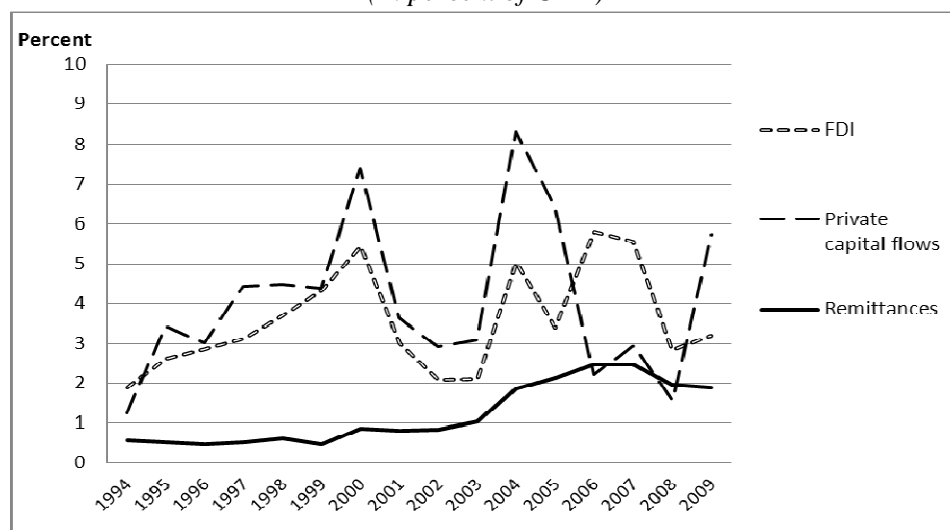
Figure 1. Remittances and other financial flows to Lithuania, 1994–2009.
(In percent of GDP)

Source: World Bank Data (2011), authors' calculations.

A descent of all observed cash flows can be seen in 2008. Though remittances-to-GDP ratio falls slightly, the FDI-to-GDP and private capital flows-to-GDP ratios experience a sudden downturn. During this period remittances make a larger share of GDP than private capital flows in both countries. In 2009, the FDI-to-GDP and private capital flows-to-GDP ratios are on a quick rise in Poland while remittances-to-GDP is still decreasing. But in Lithuania, the FDI-to-GDP continues to fall dramatically and remittances-to-GDP again grows steadily. So, in 2009 FDI make only 0.62 percent share of GDP, while remittances accounted for even a 3.14 percent share of GDP in Lithuania. All in all, remittances are relatively more stable than other inflows to Lithuania and Poland. However, in both countries remittances are smaller than FDI and private capital flows.

Figure 2. Remittances and other financial flows to Poland, 1994–2009.
(In percent of GDP)

Source: World Bank data (2011); authors` calculations.

Moreover, remittances may have both advantages and drawbacks. First of all, it can reduce poverty, increase consumption and investments in a receiving country. Remittances can reduce the risk of income shocks and make it possible to exchange working hours into time for education. However, remittances can cause some negative effects, such as the Dutch disease or a country’s dependence on remittances (Barajas, 2010).

Concerning, empirical tests, the World Bank and IMF have executed ample scientific research and works about remittances. However, there is no common, globally accepted model to test its impact on economic development. The GDP per capita growth is usually used as a dependent variable in panel regression, where the independent variables are chosen freely according to theories of scientists (Barajas et al, 2009).

As renowned scientists, supported by the World Bank or the IMF, are analyzing effects of remittances using vast samples of countries and extensive periods of time to construct the panel regressions, this study takes a slightly different strategy to analyze the relation between economic growth and remitted cash flows. It is widely known that remittances are sent mostly to poor developing countries with a purpose to compensate consumption (Chami et al, 2008). On the other hand, there exists an assumption, that remittances can have a positive effect on economic growth only if invested (Ratha, 2006). So, in this study two European Union (EU) members, Lithuania and Poland, are analyzed because the poverty level in EU is not as low compared to developing countries (World Bank, 2011) and there is a possibility that more remitted money can be invested instead of being used for consumption. Despite the fact that these countries have great differences in size and economic development, they both are among the top countries which receive the biggest amounts of remittances. In 2009 Lithuania had one of the greatest remittances-to-GDP ratios in the EU – 3.14 percent, while Poland received only 1.8 percent. However, Poland with its US\$8.13 billion was the twelfth largest receiver in the world in terms of the biggest absolute amounts of remittances.

What is more, Lithuania and Poland have different structure of remittances. It is interesting that in Lithuania it is dominated by worker’s remittances with 84 percent and only 16 percent left to employee compensation, whereas in Poland employee compensation makes an astounding 56.6 percent share of total remittances.

Analyzing Lithuanian and Polish economies in respect of remittances GDP per capita growth rate is chosen as a dependent variable and is meant to represent economic growth. GDP per capita is chosen in order to eliminate the size differences between countries. The main independent variable, which may have an impact on economic growth and is analyzed in this study, is remittances-to-GDP ratio. The ratio describes the significance of remittances to the particular economies better than absolute numbers.

Other independent variables are added referring to the *Solow Growth Model* (Solow 1956). The model uses two important production inputs: labor as well as capital and combines them with knowledge to produce

output. Solow analyzed a closed economy, however, the present global world entails cash flows also from foreign countries: FDI-to-GDP, private capital flows-to-GDP. Moreover, the earliest study of this kind, by Chami, Fullenkamp, and Jahjah (2003), showed that, whereas domestic investment and private capital flows were positively related to growth, the remittances-to-GDP either was not statistically significant or was negatively related to growth (Barajas 2009). However, domestic investment is not included in this research, on the grounds that it might be driven by remittances. What is more, the second important input for production is labor, so labor force growth is included into the set of control variables in this model. In addition, economists refer to the knowledge about putting inputs together as technology. The progression of technology is hardly measured, so in this study knowledge and education expressed by percentage of tertiary school enrolment that will represent the factor of technology. Moreover, annual inflation is included as a controlled variable, because a moderate level of inflation can increase investment in an economy leading to faster economic growth or at least higher steady state level of income. This is due to the fact that inflation lowers the return on monetary assets relative to real assets, such as physical capital.

To construct the econometric model a *forward* selection of variables is used. Then, the variables are sorted by looking at the value of the correlation coefficients and this shows the order in which they enter the model. Also, the marginal contribution of variables is calculated and estimated its significance. Before each variable is added, it is checked for autocorrelation and *quasi-multicollinearity of first and higher order*.

The hypothesis states that the effect on economic development caused by remittances is greater in Lithuania because this country receives bigger flows of remittances-to- GDP compared with Poland.

The results show that the models of both countries are explained well with the chosen variables, because the determination coefficients are high: 0.56 in Lithuanian model and even 0.79 in Polish model. In both models FDI-to-GDP is positively related to GDP per capita growth rate. However, private capital flows-to-GDP has a negative impact on the dependent variable. In Poland, the annual inflation has a positive effect on economic growth, whereas in Lithuania it impacts the growth negatively. Also, in the Lithuanian model the percentage of tertiary school enrolment is negatively related to economic growth (see Table).

Table

Regression explaining GDP per capita growth

Variable	POLAND		LITHUANIA	
	Coefficients	<i>t</i> Stat	Coefficients	<i>t</i> Stat
Intercept	0.65	0.4	25.09	2.44
FDI-to-GDP (%)	0.95	2.59	3.19	4.43
Annual inflation (%)	0.13	2.53	-0.40	-3.33
Private capital flows-to-GDP (%)	-0.22	-1.05	-3.80	-4.37
Percentage of tertiary school enrolment (%)	—*	—*	-0.17	-1.09
Remittances-to-GDP (%)	0.31	0.44	-2.40	-1.38

Note: *- the variable can not be included.

Source: Authors` calculations.

In both cases the marginal contribution of remittances-to-GDP ratio is not statistically significant in the model. Though, in Lithuania, this variable is negatively correlated and in Poland positively correlated to GDP per capita growth rate. These differences may occur because of different factors that are driving remittances in these countries. The basic reasons to remit are altruism and self- interest exchange. “If remittances are more compensatory in nature (i.e. if they are sent for altruistic reasons in order to help family in the home country), they should be negatively correlated with the home country GDP, or countercyclical. In contrast, if they are profit- driven, they should be positively correlated with GDP or procyclical” (Giuliano, Ruiz- Arranz, 2006, 15). So, it might be that not remittances cause economic changes, but economic situation drives remittances. In addi-

tion, the results can differ in both countries because of distinct structure of remittances. Employee compensation has a weak correlation with worker`s remittances and its effects are more similar to FDI or private capital flows (Chami, 2008). In Poland this component has the biggest part in remittances, so it may explain the positive correlation of economic growth and remittances there. Therefore, in Lithuania the biggest share of remittances is taken by worker`s remittances which are rather altruistic and intended to spend for consumption than for investment. This may cause the negative correlation between GDP per capita growth rate and remittances-to-GDP. There is also a possibility that Poland is able to use remittances more efficiently than Lithuania.

To sum up, remittances are private transfers with a growing global importance. Their unique characteristics imply the possibility of strong effects on economics. However the measurement of these cash flows and statistical data is not appropriate as of today. The remittances may have both advantages and disadvantages for the economies. The results of this study show that in both countries (Lithuania and Poland) remittances are not statistically significant in the model that explains economic growth. Despite the fact that in Lithuania remittances have negative impact on GDP per capita growth, in Poland they influence it positively. These differences may occur because of different structure of remittances, disparity of remittances driving factors as well as inequality in efficiency of using these cash flows. In addition, the hypothesis is rejected, because research shows that the ratio of remittances to GDP has no positive effect on greater impact on remittances. However, still there is a need to improve the data of remittances to be able to control these quickly growing cash flows. Also, the main challenge for policymakers is to design policies that would promote remittances and increase their benefits while mitigating negative side effects.

REFERENCES

1. **Aggarwal R., Horowitz A. W.** 2002: Are International Remittances Altruism or Insurance? Evidence from Guyana Using Multiple-Migrant Households.– *World Development* 11, 2033–2044.
2. **Barajas A., Chami R., Fullenkamp C., Gapen M., Montiel P.** 2009: *Do Workers' Remittances Promote Economic Growth?* IMF Working Paper 09/153, July 2009.
3. **Barajas A., Chami R., Hakura D. S., Montiel P.** 2010: *Workers' Remittances and the Equilibrium Real Exchange Rate: Theory and Evidence.* IMF Working Paper 10/287, December 2010.
4. **Chami R., Barajas A., Cosimano T., Fullenkamp C., Gapen M., Montiel P.** 2008: *Macroeconomic Consequences of Remittances.* Occasional Paper 259. Washington, D. C.: International Monetary Fund.
5. **Chami R., Cosimano T. F., Gapen M. T.** 2006: *Beware of Emigrants Bearing Gifts: Optimal Fiscal and Monetary Policy in the Presence of Remittances.* IMF Working Paper WP/06/61, March 2006.
6. **Chami R., Fullenkamp C., Jajah S.** 2003: *Are Immigrant Remittance Flows a Source of Capital for Development?* IMF Working Paper WP/03/189, September 2003.
7. Eurostat 2007: *Remittance flows to and from the EU. Methodologies and Working Papers, 2007 edition.* Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
8. **Giuliano P., Ruiz-Arranz M.** 2005: *Remittances, Financial Development, and Growth.* IMF Working Paper WP/05/234, December 2005.
9. IOM (International Organization for Migration) 2010: *World Migration Report 2010. The Future of Migration: Building Capacities for Change.* Geneva.
10. **Maimbo S. M., Ratha D.** 2005: *Remittances: development impact and future prospects.* Washington, D.C.: World Bank.
11. **Mishra P.** 2006: *Emigration and Brain Drain: Evidence from the Caribbean.* IMF Working Paper WP/06/25, January 2009.
12. **Mohapatra S., Ratha D.** 2010: *Forecasting migrant remittances during the global financial crisis.* World Bank Policy Research Working Paper No. 5512, December 2010.
13. **Ratha D.** 2003: *Workers' Remittances: An Important and Stable Source of External Development Finance.* – *Global Development Finance 2003*, 157–175.

14. **Solow R.** 1956: A Contribution to the Theory of Economic Growth. – *Quarterly Journal of Economics* 1, 65- 91.
15. The World Bank 2006: Economic Implications of Remittances and Migration 2006. – *Global Economic Prospects* 34320, 1–150.
16. The World Bank 2011: *Migration and Remittances Factbook 2011*, 1– 264.

Gindra Kasnauskienė

Lina Buzytė

ECONOMIC IMPLICATIONS OF WORKER'S REMITTANCES FLOWS

SUMMARY

Remittance inflows have increased significantly in many countries over past decades. The large and relatively sustained volume of these financial transfers raises a number of important questions about their possible effect on economic development. This paper aims to examine the impacts of remittances on economic growth, using data sets of Lithuania and Poland, and applying multiple regression analysis method to them during the period 1994-2009. Furthermore, it summarizes key conclusions and provides set of policy recommendations regarding the adjusting policy means to these flows.

Кредисов А.

Кредисов В.

ВЗАИМОСВЯЗЬ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ И МЕНЕДЖМЕНТА

Принято считать, что экономическая теория является наукой общественной, имеющей собственные позитивные и нормативные измерения. Но даже последние – это большей частью макроэкономические нормативы, определяемые политикой государства, прогнозом его развития. Поиск объективных законов, закономерностей поступательного движения общества был и остается предметом этой науки; никакие экономикс или микроэкономика не могут этого изменить, как и объекта экономической науки – общества, обеспечения его существования и прогресса.

А.Смит, Д.Рикардо, К.Маркс, Дж.Милль, А.Маршалл, Т.Веблен, Дж.Кейнс – это далеко не все имена прославленных основоположников экономической теории, которая выработала методологические посылки не только содержательного анализа реальной хозяйственной действительности, но и связанной с ней логики возможных практических операций или поступков хозяйствующего субъекта. Экономический детерминизм, причинно-следственные зависимости, принципы рациональной человеческой деятельности, естественное равновесие и саморегулирование общественных процессов, которые только дополняются государственно-регуляторными инструментами, - таковы начала, определяющие развитие экономической теории с конца XVIII ст. Эти же методологические подходы в конечном счете повлияли на становление управленческой мысли. Ее признанные авторитеты – Ф.Тейлор, Г.Эмерсон, М.Вебер, А.Файоль, Г.Ганнт, А.Богданов и другие – многое брали у представителей экономической теории, утверждая новую научную дисциплину – менеджмент.

Мы разделяем распространенное мнение, что менеджмент имеет отношение не только к общественным, но и к естественным наукам. В этом его особенность. Менеджмент как наука изучает отношения между человеком и вещью, предметом труда, средством труда. Объектом, в отличие от экономической теории, служит хозяйствующий субъект любого уровня, конечная цель которого – не просто эффективная деятельность, но максимально возможный денежный доход (прибыль).

Из сказанного понятно, что появление менеджмента не может предшествовать экономической теории. Менеджмент отражает ее историческое развитие, хотя и сам воздействует на ход последнего. Став частью этой теории тогда, когда товар и деньги обрели определяющую общественную форму, он вошел в теорию в качестве составляющей и вместе с тем, благодаря этому, существует самостоятельно.

Следовательно, вполне естественно, что менеджмент, сначала существовавший только как реальная практика управления, определенное его искусство, на этапе абстрагированного познания начал развиваться под влиянием экономической теории, отражая результаты ее исследований и проблемы. Так, школа научного менеджмента отразила достижения экономической теории в части разделения труда, признания того, что техника, НТП способствуют увеличению количества продуктов труда и в то же время уменьшению стоимости, а значит, и цены каждой их единицы. Это приводит к улучшению жизни всех – и собственников капитала, и тех, у кого его нет. Нужно рационально использовать капитал, труд, землю как факторы производства на каждом рабочем месте. Однако эта школа («тейлоризм») не только доказала, что можно управлять «научно», но и вскоре продемонстрировала свою принципиальную ограниченность.

Следующий важный шаг в развитии управленческой мысли, тесно связанный с предыдущим, был сделан административной школой менеджмента. Эта школа унаследовала достижения экономической теории в области исследований концентрации и централизации капитала, укрупнения производства, которое требует планирования, распоряжения, координации, контроля, то есть организации в широком понимании этого слова не только на отдельно взятом рабочем месте, но и на предприятии в целом. Несколько ранее А.Маршалл выдвинул идею о том, что организация работы на предприятии – это такой же фактор производства, как и земля, труд, капитал. Ученый стал основателем позитивной (чистой) и нормативной (прикладной) науки (economics). Избегая анализа острых проблем партийной борьбы, внутренней и внешней политики [1], экономикс имеет своим главным стержнем практическое применение результатов, полученных в ходе теоретических исследований в экономике. Как видим, влияние последних на менеджмент не вызывает сомнений и в контексте достижений этой школы.

Теория человеческих отношений как школа в менеджменте базируется на исследованиях, связанных с пониманием негомогенности факторов производства, в частности, того, что труд (человек) в условиях НТП намного важнее, чем другие факторы. Теория социальных процессов, разработанная основателем институционализма Т.Вебленом, поставила в центр общественных наук идеи развития и деятельности человека. В противовес классической школе политической экономии, которая денежный интерес признала равнозначным экономическому интересу и тем самым вывела человеческую личность из экономического анализа, институционалисты поставили человека в центр последнего. Предметом экономической науки, писал Т.Веблен, является изучение поведения человека в его отношении к материальным средствам существования и такая наука по необходимости есть исследование живой истории материальной цивилизации [2].

Количественная школа, которая пока остается последней в концептуальной наработке менеджмента как науки, поставила принятие управленческих решений в непосредственную зависимость от достижений информатики. Именно американский экономист Герберт А.Саймон, лауреат Нобелевской премии 1978 г., стал использовать в этих целях компьютер, когда информатика только начинала свое существование. По его мнению, принять правильные решения невозможно без владения информацией, которая является основой анализа умственных процессов, а чтобы моделировать рациональное мышление, требуются электронно-вычислительные машины. При этом отрицалось предположение представителей классической школы экономической теории об «экономическом человеке», который будто бы рационален в попытках оптимизировать выполнение решений. Человек в реальных административных ситуациях только «сориентирован на рациональность», то есть стремится к ней в пределах возможного, иначе говоря, как правило, ищет удовлетворительное, но не обязательно оптимальное решение [3].

Итак, экономическая теория обосновала если не новую концепцию менеджмента, то, во всяком случае, новую его методологию анализа, которая получила название «ситуативный подход». С 60-х

годов XX ст. последний остается важнейшим научным результатом в области менеджмента, который в той или иной степени определяет тенденции развития современного менеджмента.

Коротко эти тенденции, на наш взгляд, таковы.

Во-первых, будет наблюдаться определенный возврат к прошлому, то есть осознание роли эффективного использования материальной, технической базы современного производства и услуг. Но если с конца XVIII ст. до 1-й половины XX ст. технологии различных видов производства рассматривались как независимые, присущие только той или иной отрасли промышленности, то в наши дни такое представление абсолютно безосновательно. Современный менеджмент должен исходить из того, что главное влияние на отдельные компании и на всю отрасль осуществляют те технологии, которые находятся вне ее пределов. Следовательно, в настоящее время менеджмент должен учитывать, что технологии различных отраслей промышленности развивается не параллельно, не обособленно, - они пересекаются и взаимно дополняют друг друга. Соответственно и политика менеджмента не может строиться на неизменной технологии.

Во-вторых, усилится внимание к организационной культуре, а также к разнообразным формам демократизации, участию рядовых работников в прибылях и осуществлении управленческих функций.

В-третьих, количественно и качественно станет более значительной социальная составляющая менеджмента, возрастет его совместная с бизнесом социальная ответственность. Вместе с тем, заметное уменьшение занятости в бизнесе трудоспособного населения, что связано с постепенным вхождением стран мира в эпоху постиндустриального развития, приведет не только к окончательному признанию необходимости менеджмента в госсекторе, науке, образовании, медицине, но и к повышению его социальной ответственности в «некоммерческих» сферах деятельности.

И, наконец, четвертая тенденция связана с глобализацией экономики, с ускорением интернационализации производства и, соответственно, распределением, обменом, потреблением товаров и услуг. Следует учитывать, что новый этап интернационализации хозяйственной жизни отмечен внедрением информационно-коммуникационных технологий. Как следствие, рациональный менеджмент начал уступать место менеджменту на основе информатики. В отличие от традиционно жесткой функциональной специализации, организационное устройство кампаний в условиях глобализации, возможно, получит форму матрицы, поскольку ни одно важное решение не будет принято, если оно не предусмотрит интеграции и координации целого ряда функций. В результате усиления демократизации каждая компания будет, ориентировочно, иметь вдвое меньшее количество уровней менеджмента, чем сегодня.

Названные тенденции вполне коррелируют с изменениями, происходящими в экономической теории. Это непосредственно касается методологического обновления исходных позиций анализа экономических процессов современной жизни, в частности, со своеобразной, по нашему мнению, реабилитацией политической экономии. Существующая взаимосвязь институтов государственной власти и бизнеса (экономики) существенно усложнилась с началом глобализации мирового рынка. Еще более усложнили эту взаимосвязь распад командно-административной социалистической системы хозяйствования, а затем трансформационные процессы в странах, ставших на путь независимого развития и построения рыночной экономики. В этих условиях политические решения не просто воздействуют на экономические системы и соответствующие идеологии, а находятся в эпицентре безостановочного развертывания процессов и отношений между бизнесом и властью. Менеджеры, особенно международные бизнес-менеджеры, должны научиться предвидеть возможные события и явления, решать задачи со многими неизвестными и не оказываться беспомощными в неожиданных обстоятельствах. В свою очередь, это требует качественно новых их черт.

Эти черты детерминируются технологическими и экологическими условиями деятельности организации, экономической, политической, социальной идеологиями, соответствующими общественными институтами, отношениями с многочисленными участниками социально-экономических процессов в жизни страны (собственниками, поставщиками, покупателями, конкурентами, сотрудниками СМИ и пр.). Однако, как и в доглобализационный период, важнейшим результатом работы менеджера должно быть то, что называется производительностью. Именно на это обратил внимание американский

ученый-менеджер П.Друкер. Он подчеркнул, что если в XX ст. уникальным достижением менеджмента было повышение в 50 раз производительности физического труда, то для XXI ст. главным станет производительность труда умственного [4]. Здесь, на наш взгляд, опять-таки экономическая теория должна сыграть решающую роль в выяснении различий между обоими видами труда и выработке соответствующих подходов к управлению повышением их производительности.

Д.Рикардо, Ж.-Б.Сэй, другие последователи теории трудовой стоимости рассматривали физический труд как затратный производственный фактор. Отсюда и все представители школы научного менеджмента главным принципом управленческой деятельности считали контроль за этим фактором и сведение его к минимуму. Экономическая теория постиндустриального периода в развитии общества рассматривает человека, особенно человека умственного труда, который становится доминирующим фактором производства, как носителя особого капитала – знаний. Общеизвестно, что капитал нужно расходовать таким образом, чтобы он не уменьшался, а непрерывно возрастал. Из этих теоретических постулатов вытекает главная обязанность менеджмента, а в конечном счете и самая ценная черта менеджера XXI ст.- не просто обеспечить эффективность труда человека, но постоянно обогащать его как носителя интеллектуального капитала.

С этим связаны требования современного менеджмента к повышению производительности труда, почти полностью противоположные прежним. И хотя Украину, точно так же как и другие государства бывшего СССР, еще нельзя считать страной постиндустриального развития, эти требования полностью касаются тех сфер ее экономики, где доля умственного труда является решающей (инновационные производства, наука, образование, медицина). Перечислим эти требования: ответственность самого работника за производительность своего труда, а потому максимальная его независимость; органическое единство труда с непрерывной инновационной деятельностью; постоянное пополнение багажа знаний, то есть «учеба в течение всей жизни»; измерение производительности умственного труда не столько количеством, сколько качеством конечного результата.

Таким образом, со времени своего рождения как науки менеджмент развивается в тесной связи с наукой экономической. Для экономической теории эта взаимосвязь ценна тем, что менеджмент включает элементы естественных наук в предмет своего анализа. Так теория воплощается в реальной практике производства. С другой стороны, именно экономическая наука в своем политико-экономическом аспекте существенно воздействует на менеджмент, дает возможность не только определить его тенденции в перспективе, но и выкристаллизовать черты менеджера, без которых ускорение общественного прогресса не будет достаточным.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. **Маршалл А.** Принципы экономической науки. В 3т. Т.1, М., «Прогресс», 1993, с. 27.
2. **Veblen T.** The Place of Science in Modern Civilization. New York, 1919, p.241. Цит. по изданию: Селигмен Б. Основные течения современной экономической мысли. М., 1968, с. 62.
3. **Massie J. L., Douglas J.** Managing. A Contemporary Introduction. Prentice Hall. Englewood Cliffs, New Jersey, 1992, p.36.
4. **Друкер П. Ф.** Задачи менеджмента в XXI веке. М.-СПб.-К., 2000, с.181.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И ПРЕОДОЛЕНИЯ СОВРЕМЕННОГО МИРОВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

Раскрытие теоретических основ возникновения современного Мирового экономического кризиса, а также исследование основ преодоления этого кризиса, имеет принципиальное значение для эффективного функционирования общества, государства и человечества в целом.

Мировой экономический кризис начала XXI века, *по моему глубокому убеждению*, является качественно новым кризисом – притом является Всеобщим кризисом капитализма, и, *прежде всего*, кризисом развитого капитализма.

Специфическая особенность данного кризиса заключается в том, что он является результатом кризиса в мозгах – *в сознании* – тех ученых, на результаты исследований которых опирались в процессе управления обществом и государством лидеры (*и вообще власти*) ведущих капиталистических стран мира в преддверии этого кризиса.

Исходя из вышеотмеченного, глубинные причины возникновения Мирового экономического кризиса в начале XXI века, так же как и причины возникновения любого другого мирового экономического кризиса ошибочно искать лишь в самой экономике.

Отмеченное убеждение обосновывается мной тем, что, *во-первых*, экономикой управляет не сама экономика, а управляет ею политика, в виду чего непосредственно определяющие причины возникновения Мирового экономического кризиса в начале XXI века необходимо искать, прежде всего, в политическом менеджменте.

Притом здесь и далее политический менеджмент мной рассматривается как политическое управление – как государственное управление, в отличие от некоторых других интерпретации политического менеджмента, которые мне представляются устаревшими взглядами в понимании менеджмента, и которые будут рассмотрены мной отдельно.

И, *во-вторых*, для эффективного управления экономикой и всеми другими сферами общественной жизни, политический менеджмент должен основываться на соответствующие научно-теоретические идеи, способствующие указывать и освещать путь практике [1], *ибо говоря словами Леонардо да Винчи*, «Теория – полководец, практика – солдаты» [2, с.53].

Следовательно, наиболее глубинные причины возникновения мирового экономического кризиса необходимо искать в тех «научных» идеях, на которые основывался и возможно в основном еще основывается политический менеджмент ведущих капиталистических стран мира, и в которых начался мировой экономический кризис в начале XXI века.

Хотя, это вовсе не означает, что будто бы нигде в мире нет ученых, на основании идей которых можно было бы эффективно управлять обществом, государством и человечеством в целом.

Однако, *во-первых*, обычно лидеры государств, *как мне представляется*, нередко основываются в своей деятельности не на самые прогрессивные научные идеи, имеющиеся в мире, а на идеи своих как бы «придворных» ученых, наподобие того, как у царей в прошлые века существовали придворные поэты, артисты и т.д., занимающиеся их развлечением. Но ведь научная деятельность – это принципиально иной феномен, с принципиально иными целями и задачами.

Притом свои как бы «придворные» ученые лидерам ведущих капиталистических стран мира, видимо, кажутся самыми сильными – самыми большими мыслителями, что, мягко говоря, не всегда может соответствовать действительности, и что вовсе не удивительно, ибо порой, *к сожалению*, даже лауреаты Нобелевской премии не предлагают всемирно значимые идеи.

И, *во-вторых*, речь здесь идет лишь о том, что лидеры ведущих капиталистических стран мира в процессе управления обществом и государством, как показывают результаты их деятельности, проявившиеся, *к примеру*, в возникновении мирового экономического кризиса в начале XXI века, основывались на те будто бы «прогрессивные» «научные» идеи, которые способствовали возникновению этого кризиса, либо они (*лидеры государств*) не основывались на научные идеи вообще(?!).

А точнее, лидеры ведущих капиталистических стран мира, видимо, руководствовались (*и возможно кое-кто из них и ныне еще руководствуется*) традиционным «букетом» критериев, свойственных капитализму: господство самоцели средств – господство денег, прибыли, капитала, господство и регулирующая роль свободного рынка в обществе и в государстве(?!).

Однако спрашивается: если не требуется регулирование и управление обществом и государством, то тогда для чего существует государственная власть?! Не для того ли, чтобы способствовать слепому функционированию общества и государства?! И не для того ли, чтобы в этих условиях способствовать обогащению отдельных лиц за счет экономического геноцида и экономического изнасилования народа?!

Ведь наличие вышеотмеченных критериев, свойственных капитализму, может подтвердить любой человек, который прожил в одном из развитых капиталистических государств мира хотя бы всего несколько дней.

В связи с регулирующей ролью свободного рынка в обществе и в государстве, на мой взгляд, важно привести здесь слова всемирно известного американского ученого-экономиста Джона Кеннета Гэлбрейта, который еще в 1990 году писал, что «Капитализм не мог бы выжить в своей изначальной или чистой форме, но под нажимом он смог приспособиться» [3].

Далее Джон Кеннет Гэлбрейт писал: «...Кто говорит...о возвращении к свободному рынку времен Смита, неправы настолько, что их точка зрения может быть сочтена психическим отклонением клинического характера. Это то явление, которого у нас на Западе нет, которое мы не стали бы терпеть, и которое не смогло бы выжить. Наша жизнь смягчается и защищается правительством; для восточноевропейцев капитализм в его чистом виде был бы так же неприемлем, как он был бы неприемлем для нас» [3].

Таким образом, несмотря на безусловную важность использования рыночных отношений для эффективного функционирования общественно-государственной системы, приведенные выше слова Джона Кеннета Гэлбрейта еще раз подтверждают неприемлемость господства свободного рынка времен Адама Смита в современном развитом, или даже развивающемся, обществе и государстве.

Необходимо здесь особо отметить, что в отличие от капитализма, в Истинно человеческом обществе и государстве – в обществе и государстве, служащем (призванным служить) интересам каждого человека, должны господствовать не рынок, не деньги, не прибыль, не капитал, а интересы народа.

Управлять же общественно-государственной системой в условиях Истинно человеческого общества и государства – должен социально нацеленный интеллект, а не рынок.

Важно обратить здесь особое внимание на то, что ведь нынешний мировой экономический кризис начался в самой развитой и могущественной капиталистической стране – в Соединенных Штатах Америки, что заслуживает специального научного анализа.

Притом, причины мирового экономического кризиса, *как уже отмечалось*, необходимо искать, прежде всего, в «научных» идеях апологетов капитализма, которые, видимо, так зациклились на апологетике капиталистического строя, что капитализм им представляется, чуть ли ни раем, тогда как нередко они даже не понимают при этом истинной сущности капитализма.

Особенно удивителен тот факт, что апологетам капиталистического строя, капитализм кажется даже демократией – властью народа(?!).

Вместе с тем, *во-первых*, так называемая «демократия» представляет собой явную утопию, ибо «демократия» – *власть народа* – вообще не осуществима ни в одной общественно-государственной системе [4], ввиду чего «демократия» – это термин, который может использоваться лишь для демагогического одурманивания народа, путем «убеждения» людей в том, будто бы народ сам властвует в обществе и в государстве – будто бы весь народ управляет обществом и государством(?!).

Удивительно, но факт(?!).

И, *во-вторых*, капитализм – это не власть народа, это не так называемая «демократия», а власть денег – власть капитала над народом.

Если же в общественно-государственной системе не имеет место господство денег, господство капитала над народом, то тогда, *как неоднократно отмечалось мной и ранее*, это уже не капитализм, а потому данный политический строй должен носить другое название [4, с.276].

Таким образом, создается впечатление, что апологеты капиталистического строя видят в капитализме будущее(?!).

Более того, в капитализме они видят счастливое будущее человечества(?!), тогда как в действительности истинный капитализм – это лишь уродливое прошлое, которому всегда сопутствовали: господство денег, господство капитала над народом, порабощение людей, экономические кризисы и т.д.

Притом необходимо особо отметить, что пока будет существовать капитализм – будут существовать и экономические кризисы, ибо экономические кризисы – это хроническая болезнь и вечный спутник капитализма.

Таким образом, в результате научного анализа, который был проведен мной для того, чтобы поставить диагноз глубинных причин возникновения Мирового экономического кризиса начала XXI века, я пришел к следующему логическому выводу:

Мировой экономический кризис начала XXI века является наглядным показателем существования серьезных недостатков и просчетов в политическом менеджменте, *прежде всего*, ведущих капиталистических государств мира, т.е. государств, которые во многом определяют как политический, так и экономический климат в мире.

Нынешний Мировой экономический кризис, который фактически представляет собой Всеобщий кризис капитализма, и который в условиях глобализации затрагивает в той или иной степени все государства мира, является именно результатом недостатков и просчетов в политическом менеджменте ведущих капиталистических государств.

Хотя необходимо отметить, что в результате просчетов в политическом менеджменте, отмеченный кризис, *как известно*, начал проявляться в финансово-экономической сфере развитых капиталистических государств, и, в частности, в финансово-экономической сферы Соединенных Штатов Америки.

Вместе с тем, считаю принципиально важным особо отметить, что этот кризис начался в политическом менеджменте США.

Следовательно, Мировому экономическому кризису начала XXI века, *по моему глубокому убеждению*, предшествовал кризис в политическом менеджменте развитых капиталистических государств мира.

Притом, Мировой экономический кризис вызван кризисом в политическом менеджменте развитых капиталистических государств мира потому, что не только экономика вообще, которая немислима без рыночных отношений, без обмена продуктов труда и т.д., но даже так называемая рыночная экономика, в которой регулирующую роль в основном играют рыночные механизмы, все-таки управляется – должна управляться – политикой.

Поэтому и ответственность за Мировой экономический кризис лежит, *прежде всего*, на политическом менеджменте этих государств, т.е. на лидеров государств, осуществляющих – призванных осуществлять – политический менеджмент.

Возникает вопрос: в чем же главные причины кризиса в самом политическом менеджменте развитых капиталистических государств мира?

Наиболее глубинные причины кризиса в политическом менеджменте, *по моему глубокому убеждению*, как уже отмечалось, следует искать, прежде всего, в кризисе сознания тех ученых, на результаты исследований которых опирались и возможно еще опираются в процессе управления обществом и государством лидеры (и вообще власти) ведущих капиталистических стран мира.

В связи с имеющимся вышеотмеченным кризисом в сфере общественных наук, считаю необходимым учесть, что образование, знание фактов – это еще не наука, ибо «Суфлер, – *как справедливо пишет известный болгарский ученый, дважды доктор наук Стефан Робев*, – лучше всех знает роли в

пьесе, но это еще не искусство. Ученый должен проделывать путь там, где еще никто не проходил» [5, с.154]. Далее он пишет: «Ученый будь он со степенью или без, ценится единственно по творческой работе, которую выполняет, а не по административно узаконенному месту, которое занимает» [5, с.154].

Не могу не привести здесь также высказанную мной ранее мысль о том, что «Так же, как человекообразная обезьяна – не является человеком, ученообразный человек – не является ученым» [6, с.70].

И еще. Одной из важнейших причин кризиса в политическом менеджменте, а, следовательно, одной из важнейших причин возникновения экономических и политических кризисов в мире является, мягко говоря, неопределенность и, в большинстве случаев, ошибочность в решении проблемы политической ориентации общества и государства, что (т.е. отмеченная неопределенность и ошибочность) опять-таки связана с устоявшимися ошибочными взглядами в сфере общественных наук.

Такое состояние дела, видимо, вызвано ошибочным, но утвердившимся в капиталистическом мире взглядом, согласно которому будто бы будущее принадлежит капитализму(?!), *тогда как в действительности капитализм находится не впереди, а сзади*(?!).

Кроме того, одной из главных – принципиально важных – причин кризиса в политическом менеджменте является отсутствие политической и юридической ответственности должностных лиц за результаты их деятельности, которая была бы сбалансирована с их правами, что требует неотлагательного внедрения в жизнь соответствующих политико-правовых механизмов на основе созданной мной Теории сбалансированности прав и ответственности должностных лиц [1;7].

Считаю необходимым особо обратить внимание также на чрезмерно важную – философскую, методологическую – причину возникновения мирового экономического кризиса начала XXI века, определяющую и концентрированно выражающую многие другие причины его возникновения.

Этой причиной является ошибочный, *по моему глубокому убеждению*, методологический подход, как в науке, так и в политике, связанный с целевой направленностью функционирования общества и государства, и называемый мной философией средств – философией экономической самоцели средств, теория которой была создана и опубликована мной ранее [4;8].

В связи с исследованием теоретических основ возникновения и преодоления современного мирового экономического кризиса, заслуживает серьезного внимания тот факт, что в общественных науках, *к сожалению*, не существует истинных критериев предварительной оценки прогрессивности научных идей, а потому настоящие ученые нередко находятся в тени, тогда как «серые» представители сферы науки, которые лишь пересказывают чужие, *притом отсталые от требований жизни*, идеи, могут быть объявлены чуть ли не гениями(?!).

И эта проблема – проблема «серости» в науке – одна из главных проблем, существующих в общественных науках в современном мире и вызывающих глобальные кризисные явления.

Именно проблемами в общественных науках вызваны возникновение мирового экономического кризиса в начале XXI века и другие глобальные кризисные явления.

С полной уверенностью можно утверждать, что если бы ведущие ученые развитых капиталистических государств мира давали соответствующие научные рекомендации лидерам своих государств, и если бы лидеры ведущих капиталистических государств мира не основывались на ошибочные взгляды представителей науки своих государств, то возникновение глобального кризиса в начале XXI века не должно было иметь место.

Из отмеченного выше логически следует, что любой глобальный социальный кризис является непосредственным результатом кризиса в политическом менеджменте, основанном на ошибочных теоретических взглядах, либо основанном на непонимании или игнорировании прогрессивных теоретических идей.

Таким образом, одной из главных проблем возникновения мирового экономического кризиса начала XXI века, *по моему глубокому убеждению*, является то, что лидеры развитых капиталистических государств мира в своей деятельности основывались не на прогрессивные научные идеи, а основывались они на идеи, способные лишь тормозить развитие общества, государства и человечества в целом.

Следовательно, среди проблем, непосредственно способствующих возникновению мировых экономических кризисов, на передний план выдвигается проблема компетентности тех лидеров государств, по вине (по некомпетентности и т.д.) которых возник, в частности, мировой экономической кризис в начале XXI века.

Вместе с тем, проблема компетентности очень остро стоит не только в сфере политического менеджмента, но и в сфере науки и, в частности, в сфере общественных наук, непосредственно связанных с решением проблем разработки путей и механизмов эффективного функционирования общества, государства и человечества в целом.

Исходя из вышеотмеченного, важнейшей задачей общественных наук во всем мире является внедрение принципиально новых путей и механизмов преодоления проблем научного творчества, которые мной давно разработаны и неоднократно опубликованы [9], ибо без творческого развития науки эффективное функционирование общества, государства и человечества в целом не представляется возможным.

Вместе с тем, новые научные идеи всегда наталкиваются на большие препятствия.

И это не удивительно, ибо *«Общеизвестно, – как я отмечал еще в 1984 году, – что новое в науке и в жизни вообще всегда с трудом, с борьбой пробивало себе дорогу. В этой связи образно и весьма интересно писал Людвиг Бёрне: «После того, как Пифагор открыл свою теорему, он принес в жертву сто волов. С тех пор крупный рогатый скот трепещет всякий раз, когда открывается новая истина...»*» [10, с.59].

А значит, *«Крупный Рогатый Скот»* всегда всячески препятствует научному творчеству, тогда как без творческого развития науки немыслимо и неосуществимо эффективное функционирование общества, государства и человечества в целом.

Таким образом, Мировой экономической кризис начала XXI века еще раз подтверждает, что решение проблем научного творчества является глобальной – международной, всемирной – проблемой, ибо эффективное функционирование государств и благосостояние народов во много зависит, *прежде всего*, от творческого развития науки – как от идейно-теоретической основы социально-экономического прогресса.

Именно на основе творческих – истинно научных идей должны быть решены проблемы политического менеджмента, а, соответственно, должны быть решены проблемы преодоления и предотвращения мировых экономических кризисов, так же как и проблемы социально-экономического прогресса вообще.

Притом, как в научных исследованиях, так и в практике управления обществом, государством и человечеством в целом, необходимо учитывать, что пока будет существовать капитализм – всегда будут существовать и экономические кризисы – как вечный спутник капитализма.

Что касается проблемы внедрения качественно новых путей и механизмов преодоления проблем научного творчества [11], то среди предложенных мной ранее соответствующих путей и механизмов, считаю принципиально важным обратить внимание на необходимость внедрения – осуществления на практике – предложенного мной проведения Чемпионата мира среди ученых по научному творчеству в области общественных наук, *что обусловлено особой значимостью данной области наук в эффективном функционировании общества, государства и человечества в целом, а также необходимостью предотвращения мировых экономических кризисов и других глобальных негативных явлений впредь.*

Необходимо *при этом внедрение механизма, согласно которому* ученые должны будут соревноваться лишь по результатам своего собственного научного творчества, лишь своей научной новизной – созданными ими новыми всемирно значимыми научными теориями, научными направлениями и т.д. в данной области наук, *а не заученными ими знаниями, не количеством прочитанных ими книг, не своими научными и прочими титулами, не полученными ими премиями и наградами, не количеством опубликованных ими трудов даже в самых престижных изданиях и журналах и т.д.*

Заслуживает особо быть отмеченным, что победитель чемпионата мира по научному творчеству в области общественных наук, *по моему глубокому убеждению*, должен получить звание Абсолютного

чемпиона мира в области общественных наук, Большую золотую медаль Абсолютного чемпиона мира и премию в размере не меньше Нобелевской премии, и даже в несколько раз больше.

Неужели, например, победа теннисиста на кортах, где спортсмен получает миллионы долларов США, значимее, чем создание ученым теоретических основ эффективного функционирования общества, государства и человечества в целом?!

Данное предложение по поводу размера премии, которая должна быть вручена Абсолютному Чемпиону мира по научному творчеству области общественных наук, обусловлено тем, что победа в чемпионате мира в данной области наук должна быть намного весомее по своей всемирной значимости, *чем получение Нобелевской премии в одной из областей общественных наук, например, в области экономики.*

Тем более, что победа в чемпионате мира по научному творчеству в области общественных наук – это должна быть победа одновременно в области философии (*социальная философия*), в области политико-экономической науки (*за создание новых политико-экономических теорий, а не за научные разработки в области макроэкономики, микроэкономики и т.д.*), в области юридической науки (*теория государства и права, конституционное право*), в области политической науки (*теория политики*), в области теории государственного управления (*политический менеджмент*).

Следовательно, кто не является автором своих собственных – принципиально новых творческих идей, кто не является создателем новых всемирно значимых научных теорий и т.д. – во всех вышеперечисленных областях общественных наук, тот не должен иметь право участвовать в Чемпионате мира по научному творчеству в области общественных наук.

И вообще, как я не раз отмечал ранее: «У кого нет своих собственных, способствующих прогрессу науки и общества, идей – тому нечего делать в науке» [9, с.12].

Касаясь вопроса очередности проведения чемпионатов мира по научному творчеству в области общественных наук, необходимо учесть, *с одной стороны*, сложности в организации проведения этих чемпионатов, *прежде всего, с точки зрения подбора финалистов чемпионата*, и, *с другой стороны*, сложности, которые связаны с рождением новых всемирно значимых идей – принципиально новых научных теорий и т.д. *во всех вышеперечисленных областях общественных наук.*

С учетом отмеченных сложностей, видимо, наиболее целесообразно *проводить чемпионаты мира по научному творчеству в области общественных наук в четыре года один раз.*

Что касается финансирования чемпионата мира по научному творчеству в области общественных наук, *то оно должно осуществляться за счет всех государств, претендующих на наличие у них науки, или хотя бы желающих иметь и развивать науку.*

С целью организации проведения отмеченных чемпионатов мира можно было бы, например, создать всемирную федерацию научного творчества в области общественных наук, наподобие всемирных федераций, имеющих в спорте.

Вместе с тем, *по моему глубокому убеждению*, для объективного и результативного проведения чемпионата мира считаю необходимым, чтобы Жюри чемпионата мира состоял из лидеров ведущих стран мира, *в частности*, из лидеров Большой Двадцатки, с правом решающего голоса при оценке результатов, а также с участием лидеров всех других государств мира по их желанию.

В связи с этим, считаю также необходимым учесть, что недопустимо участие в чемпионате мира в качестве членов Жюри – даже всемирно известных по своим номинальным данным представителей науки, ибо, во-первых, им еще самим надо доказать, что они действительно являются учеными, т.е. творцами новых всемирно значимых идей – новых научных теорий и т.д., и, во-вторых, их оценка, к сожалению, с огромной долей вероятности будет субъективна.

И еще. С учетом того, что я являюсь автором, инициатором и создателем механизма проведения чемпионата мира по научному творчеству в области общественных наук, считаю целесообразным и обоснованным предоставить мне возможность организовать первый чемпионат мира при финансовой и иной поддержке, прежде всего, лидеров ведущих государств мира, а также дать мне возможность

участвовать прямо в финале (*т.е. без участия в предварительном подборе*) этого чемпионата в качестве претендента на звание Чемпиона мира по научному творчеству в области общественных наук.

Что касается подбора других кандидатов, то для этого в каждом государстве должны быть выработаны соответствующие механизмы по усмотрению руководителей этих государств, но с обязательным соблюдением предложенных мной критериев оценки творческой деятельности ученых. Затем желательно провести подбор кандидатов, т.е. следующий тур – на уровне континентов, а в конце уже провести финал Чемпионата мира.

Исходя из чрезвычайной актуальности и принципиальной значимости проведения Чемпиона мира по научному творчеству в области общественных наук, считаю необходимым еще раз подчеркнуть, что практическая реализация данного предложения – является необходимой предпосылкой эффективного функционирования общества, государства и человечества в целом.

Таким образом, *господствующий во всем мире прагматизм* вовсе не оправдывает отказ от научного творческого в области общественных наук, а даже наоборот.

Следовательно, с учетом особой важности стимулирования создания новых научных теорий вообще, и, в частности, в области общественных наук, *а также с учетом значимости практической реализации уже созданных, но пока еще не реализуемых*, теоретических основ эффективного функционирования общества, государства и человечества в целом, *считаю необходимым и неотложным проведение предложенного мной выше* Чемпионата мира по научному творчеству в области общественных наук.

Тем более, что *сама идея проведения отмеченного* Чемпионата мира, *по моему глубокому убеждению*, является всемирно значимым научным открытием, которая по своей принципиальной значимости ценнее многих других всемирно значимых открытий.

Притом, данное открытие является всемирно значимым научным открытием в области создания научных основ эффективного политического менеджмента науки вообще, *и, в частности*, в области создания научных основ максимально эффективного политического менеджмента в области общественных наук.

Вместе с тем, создание научных основ эффективного политического менеджмента в сфере науки *подразумевает не непосредственное политическое управление наукой*, а создание со стороны государственных властей, *с одной стороны*, максимально возможных – оптимальных – условий для свободного научного творчества, *и, с другой стороны*, обеспечение максимально благоприятных условий для соответствующей оценки всемирно значимых результатов истинно творческой деятельности ученых.

Без практической реализации предложенных мной здесь и ранее – революционных путей и механизмов преодоления проблем научного творчества, реальный духовный и социально-экономический прогресс общества, государства и человечества в целом не представляется возможным.

Исходя из всего вышеизложенного, логически следует, что решение проблем политического менеджмента на основе творческого развития общественных наук – необходимое условие преодоления и предотвращения глобальных кризисов.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. **Кураташвили Альфред А.** Философско-правовые основы политического менеджмента. *Управленческое право и определяющий теоретический базис правовой системы истинно человеческого общества и социально-экономического прогресса* (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2003.
2. См. **Голованов Я. К.** Этюды об ученых. 3-е издание, дополненное. Москва: «Молодая гвардия», 1983.
3. **Гелбрейт Дж. К.** Почему правые не правы. Газета «Известия», 1 февраля 1990.
4. **Кураташвили Альфред А.** Философия социальной цели. *Принципиально новое научное направление – исходная теоретическая основа формирования и функционирования истинно человеческого*

общества и государства (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2003.

5. **Робев Стефан.** Цена открытия. Журнал «ЭКО» Сибирского отделения АН СССР, 1983, № 10.
6. **Кураташвили Альфред А.** Глубинные проблемы общественных наук в свете мирового экономического кризиса начала XXI века. Материалы Международной научной конференции: «Актуальные проблемы общественных наук» (21-22.12.2009). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2009.
7. **Кураташвили Альфред А.** Теория сбалансированности прав и ответственности должностных лиц. *Принципиально новое научное направление – необходимая научная основа защиты интересов человека и социально-экономического прогресса* (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2003.
8. **Кураташвили Альфред А.** Философия цели – альтернатива философии средств (монография на грузинском и русском языках). Тбилиси: «Мецниереба», 1997.
9. **Кураташвили Альфред А.** Проблемы научного творчества (Размышления по кардинальным проблемам творческого развития общественных наук). Материалы научной конференции: «Наука и общество» (13-14 декабря 1984 г.). Тбилиси: «Мецниереба», 1984.
10. **Кураташвили Альфред А.** Некоторые размышления по проблемам социально-экономической науки. Материалы научной конференции: «Наука и общество» (13-14 декабря 1984 г.). Тбилиси: «Мецниереба», 1984.
11. **Кураташвили Альфред А.** Революционные пути и механизмы преодоления проблем научного творчества. Материалы Международной научной конференции: «Актуальные проблемы научного творчества» (11-12 .03.2009). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2009.

Kuratashvili Alfred

THEORETICAL BASES OF OCCURRENCE AND OVERCOMING MODERN WORLD ECONOMIC CRISIS

SUMMARY

In scientific work are investigated theoretical bases of occurrence and overcoming a world economic crisis at the beginning of the XXI-st century.

The special attention is given to the decision of problems of political management on the basis of creative development of social studies – as to a necessary condition of overcoming and prevention of global crises.

Agnieszka Mozyro

ENTREPRENEURSHIP IN NETWORK ECONOMY

Introduction

In contemporary economic system, the main part of company value are non tangible resources, for example management skills of the management team, knowledge and competence of employees, contacts to co-workers and business partners, the ability to conclude and maintain beneficial strategic alliances that would support work by usage of new information technologies. They apply to many fields of company's activity: both internal (human resources and IT management) and external ones (customer or supplier relationship building and management).

The focus of the present elaboration is the phenomenon of `networking` and virtualisation of companies. These two aspects of economic activity determine market value of a firm and are the source of its competitive advantage, hence considering the matter seems to be very relevant.

New economy as a Factor Supporting Network-Centric Companies

The term `new economy` emerged in the social sciences not long ago and has not been unambiguously defined yet, however it is gaining more and more on popularity. The phenomenon has not taken its final shape yet; moreover, it is doubtful whether it will ever do, since it is continuous innovation which is the most characteristic attribute of new economy. This new term has not only its supporters but also negationists who claim that using it is an abuse as there are no symptoms yet that would change fundamental economic rules [19]. Obviously, there can be no question that in recent years many changes have occurred in different areas: in entrepreneurship, management, economy or in marketing. They are caused by spread and development in IT.

New economy is said to be a synonym for electronic economy. Informatisation, globalisation, network connectivity of everything and everyone, customers' independence and key role of knowledge – these are the most obvious features of this new trend in world economy. The main channel and foundation of new economy is (tele)informatic technology. It is commonly known that business actors have been making use of it for a long time. However, so far, IT has just helped to improve already existing procedures. Just including them into integrated global network has created a new quality [20]. The largest corporations have been acting in international environment for a long period of time. At the present time, lower and lower cost of the Internet infrastructure enables even smallest companies to perform such operations in a flash. Yet not long ago entire information was flowing the same channels and with the same speed as its material carriers were doing. The process was quite slow and was realised in linear way. At present, Internet-based network is making information separate from its carriers and be able to flow in all directions with so huge speed that it is, let us be allowed to use this word, omnipresent. That all enables us to make use of information availability for business purpose in a new wider manner. Moreover, one can notice here some kind of spatial independence the aim of which is to free decisions and actions from geographical limitations [12, p. 200].

Undoubtedly, one of the main aspects of the social life is economy, while communication is absolutely a necessary factor for a society to arise. That's why changes in used communication (and information) carriers cause advances in civilisation. `The electronic media are leading us towards a global village, where everyone is a neighbour of everyone and where we can communicate with each other interactively` [20]. New economy is therefore a discipline which makes an attempt to research and describe these aspects of living in a global, interactive village that refer to economic activity.

The ground for economic development is access to information and knowledge what the information means. In new economy, conditions for shared usage of information during producing goods and delivering services are created so that all citizens are able to make use of IT in their occupational activity. In current economic reality, production and distribution of goods are dominated by information processing devices. IT not only helps to obtain knowledge that is necessary to achieve desired goals, it also makes it possible to implement this knowledge in practice. The economic value in a company is built on the basis of innovativeness and productivity that are shaped, in turn, by usage of knowledge and information in the economic activity [12, p. 199].

While C. Shapiro and Hal R. Varian were researching factors determining success or failure in the circumstances of new economy, they described game rules in information market (who is winning and who is losing in the conditions of network economy). It is particularly important to know how to `pack` information with services and products that would increase its value and to understand how information becomes a product and increases in value. Entrepreneurs ought to also consider how to sell similar news at different prices, how to earn on implementing next versions of IT products, as well as how to protect their intellectual property against piracy. New solutions that would support separation business rivals from customers and placing a strong brand into virtual world cannot be neglected, either [s. 14].

New economy is analyzing new market environment where information and *know-how* become, thanks to IT, the main factor supporting development and changes in entrepreneurship and the main criterium that determines business success or failure of individuals, companies, regions and states. At the moment, the most important element of the game is the Internet because it gives customers, firms and business partners new chances to cooperate. As a result, new contacts or exchange networks can be built. However, merely investing in new nodes or Internet domains is not going to bring profit in form of effectivity increase, new savings, larger income and so on. It is the quality and joint effort of minds, intensity, multitude and diversity of contacts and use of interactive medias which may just bear desired fruit.

Forms of Companies' Cooperation within a Network

Development of information technology, increased pace of change in market environment which implies higher level of uncertainty in economic activity have seriously challenged companies in their everyday's activity. The need for larger flexibility and effectivity forced them to look for a new management style and a new form of relations between organisation members, as well as between cooperating companies. A new organisational form has emerged – so called network. In opposition to the old approach which considers de- and centralisation to be the main factor to remember of while setting up a company, network lays particular emphasis on internal relations and connections to another economic subjects. The aim of a network is to figure out new ways how its own parts/nodes should function. Compared to another structure types, network is, to a larger extent, based on transparency and fluency [8, p. 91]. It underlies the need for thinking a network to be not a set of mutually crossing links that are connected into one entity but it should rather be defined more abstractly, as a set of points in communication structure [10, p. 186].

Keeping the above opinion in mind, one needs to consider the term 'network' in the light of different approach. The sociological point of view is based on the belief that each company is rooted in some social structure that is primary in relation to it. It is this structure that determines company-environment relations. Such approach is represented by L. Araujo and C. Brito who described network as 'interactions field created by separate but inter- dependent participants where interest unifying process has been taking institutional (collective actors/subjects) or non-institutional form (*ad hoc* network). This process is overlapping the existing order of economic exchange relations' [1]. Presented understanding of a network accentuates the social context of economic activity. Companies can use social capital as the source of competitive advantage that would be based on unique resources.

The behavioral school defines network as a pattern of social relations determined by individuals, their status, group and organisational affiliation. In the strategic approach, network is thought to be a long-term and purpose-oriented link of separate commercial organisations that enables them to gain and keep the competitive advantage. Another way of describing the mentioned term (through the prism of its flexibility and adaptational capability) assumes that networks arise in the conditions of uncertainty, while hierarchical structure is depreciating because of new difficulties, and organisational interactions start to proceed horizontally by taking shape of wide-range consultations [10, p. 187].

In the terms of its architecture, network consists of millions nodes and thousands autonomous computer subnetworks that can be connected to each other in unlimited number of ways and pass electronic communication by. The most important is that network cannot be controlled from any center point. In practice, the most obvious advantages of a network are decentralisation and lack of hierarchical structure in the organisation [11, p. 269-270].

The term 'network enterprise' was formed by Manuel Castells. He defined it as 'organisational structure focused on economic projects that are realised by cooperating divisions from different firms. They create networks while working on any new project. Configuration of a network is changed each time when new enterprise/project is started' [5, p.80]. Emerging a network-centric enterprise is the result of combining various strategies for including network into company's organisational model. These strategies needed to be formed due to internal decentralisation of large corporations. Another reason for establishing a network-centric enterprise

was enhancing of cooperation between small and medium companies. Finally, arising of this phenomenon was influenced by unifying networks of small/medium firms and divisions of big corporations, as well as strategic alliances between large companies and their support networks [6, p. 166-169]. All these trends have transformed company management into a variable network of connections where cooperation and competition depend on time, place, process and product.

The term 'network-centric organisation' is very wide. It covers strategic alliances, supply chains, virtual and extended enterprise. It is to notice that the above mentioned terms are supposed to have the same features, and management styles corresponding to each of them are based on similar principles, i.e. partnership that implies high level of loyalty and trust, which enables firms to form shared purpose; conscious virtualisation of activity; informational transparency of partners; innovativeness based on skill and competence division [18, p. 161].

It is sure that networks contribute to maintaining competitive advantage of companies by granting them access to key resources (information), thanks to which firms can adapt to changes in their environment. Unique, difficult-to-imitate structure of organisational linkings can be the reason for company's continuous competitive advantage, as well as its source. Difficulties when trying to imitate the structure are usually caused by the form of connections itself; they are often based on mutual trust and profits drawn by the subjects involved.

Virtual Structures of Network-Centric Organisations

New technologies and use of the Internet create new interaction field for customers, firms and business partners. Making an attempt to define the term 'virtual organisation' is a logical consequence of virtual space development and coming such phenomena like virtual shops, virtual services or electronic money into being. W. Bielecki wrote 'virtual organisation is a temporary network of independent companies that was created intentionally, using Internet-type computer network, in order to realise specific undertakings by collaborative taking advantage of skill typical for each firm. The network is geographically wide and uses modern (tele)information technology to improve cooperation' [2, p. 34].

Another important feature of virtual organisation is asynchronous, irregular, spontaneous and project-related knowledge building in relations between different partners. Built are 'knowledge islands' the aim of which is to make the participants' relationships closer and to form short-term strategies. Such beings vanish quite quickly and are, in practise, difficult to detect [13, p. 53]. Knowledge management in Internet-based network is the main factor enabling virtual organisation to survive, to develop and, above all, to preserve its organisational identity among numerous other social-economic subjects. Therefore, at the present time, the way to economic success seems to be proper usage of modern computer-related technology supported with skills, experience and, first of all, knowledge of company's employees.

Knowledge management requires support by new technologies and modern computer management supplying systems, thanks to which there is improvement in the quality of information flow inside a firm and between a company and its environment. Availability of systems that speed up seeking necessary information out facilitates newcomers to familiarize themselves with company's organisational culture and employed procedures. Special team work software increases effectivity in project-related groups. Gathering data on past events can help the staff to assess current projects and to understand reasons for its success or failure [9, p. 249]. Computer systems grant us quick access to information and, most importantly, to its perfect analysis. Without these processes, there is no chance to manage a prospering company in today's reality.

The biggest challenge for effective usage of knowledge seems to be its diffusion, often identified with its sharing. It is commonly acknowledged that value of knowledge is directly proportional to the extent of intensity of its use. Such increase in intensity can take place if and only if information is available to possibly wide circle of coworkers. However, it refers not to all knowledge branches but in particular to technological, product- and market-related or operational knowledge [15, p.196]. Additionally, use of advanced information technology opens new field for effective knowledge diffusion process.

At the present time, it is justified to use the term `virtual enterprise` - i.e. economic activity performed in cyberspace. All entrepreneurs, whose ambition is to play significant role in the global Internet-based society, will need to have a command of acting in this environment. There are two aspects of virtual entrepreneurship. The first one is to know already existing and developing cyberspace and to be able to act there. The second one is to adapt people's mentality to the conditions of virtual reality that is thought by many managers, on the one hand, to be a menace for their traditional business, on the other hand to be a great chance in case one knows how to profit from it [3, p. 154]. However, to come into being in cyberspace, we need to know it well, to understand the clue of virtual entrepreneurship and not to miss development chances created.

It is remarkable that complete exploitation of virtual entrepreneurship potential (`networking`, flexibility, key competence) is possible only if companies have already been familiar to each other and have already been cooperating – in other words, they need to have some social capital, i.e. they need to enjoy mutual confidence.

With regard to these principles for efficient functioning of virtual organisation, some threads should also be mentioned. One of the most characteristic features of virtual organisation is flexibility which involves incorporating rapid adaptational amendments, breaking existing ties and establishing new ones. It implies that virtual organisation members are exposed to instability what may lead to problems with interpersonal relationships building and to lack of trust [7, p. 180]. Temporariness of contracts concluded can make members of the organisation believe that they are not obliged to full loyalty and frankness. To eliminate this risk and to arouse feeling of stability can legal regulations be implemented. Hence, in the contemporary world it is hard to imagine a serious long-distance business without appropriate agreements [16, p. 60].

There is no doubt that taking chances created by network brings more profit than loss in organisation's activity. In this development stage one can already recognize some types of virtual organisations, like home offices, dispositional work agencies, business parks or cybercorporations. The companies, which can take full advantage of opportunities created by a computer network (in particular, accessing to and processing information are meant), will achieve a new dimension of competitive advantage in the market. The main benefit from use of teleinformatic networks is so far unimaginable speed of closing transactions. Geographical distance between economic subjects does not matter any more. Thanks to computer networks, many tasks can be performed by teams from different companies without establishing new subjects. These are organisational subjects having an unstable construction. They can vanish just after performing a task. The possibility to form task groups very quickly regardless of members' localisation enables entrepreneurs to react on rapid market changes almost immediately. It is also very important that the cost of using the world-wide network is the same as the one of a local network.

Internet-based network may influence setting up new companies or enhance innovativeness of existing ones. Network is an inexhaustible reservoir for information that is very useful when starting and managing new firm. Sometimes, finding a gap in the market and winning competitive advantage by an entrepreneur depend just on his ability to get the necessary information. Network may also influence attitude and motivation of candidates for entrepreneurs, support their efforts to fulfill their plans, suggest proven procedures or give pieces of advice. The Internet is an efficient tool for promoting goods, gaining new sales channels and providing customers with material or immaterial products directly. The Internet enables companies to shape/maintain corporate and product image; it creates new chances for shaping modern-type and long-lasting relationships to customers, too. As a result, individualisation of the products according to customers' needs is significantly facilitated [17, p. 83-84].

At present, rapidly developing information and communications technology, as well as increasing in value cooperation between firms cause that managing internal processes in the company is not enough to be able to compete for new customers. One needs to look for chances by building up and managing joint actions together with partners from the network [4, p. 70-76]. However, the aim of management should be not only to meet customers demands but also to help partners to achieve their goals.

REFERENCES

1. **Araujo L., Brito C.** Agency and Constitutional Ordering In Networks. *International Studies of Management & Organizations*. 1998 vol. 27. nr 4.
2. **Bielecki W. T.** Przedsiębiorczość w wirtualnym środowisku – aspekt dydaktyczny. Wydawnictwa Naukowe Wydziału Zarządzania UW. Warszawa, 1999.
3. **Bielecki W. T.** Procesy wirtualizacji w zarządzaniu i przedsiębiorczości. W: Społeczeństwo informacyjne: w perspektywie człowieka, techniki, gospodarki. Pod red. L. W. Zachera. Fundacja Edukacyjna „Transformacje”. Warszawa, 1999.
4. **Butryn B.** Technologie informacyjno-komunikacyjne a zarządzanie sieciami partnerskimi. W: *Koncepcje, modele i metody zarządzania informacją i wiedzą*. Pod red. A. Binsztok. K. Perechudy. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu. Wrocław, 2006.
5. **Castells M.:** Galaktyka Internetu. Dom Wydawniczy REBIS. Poznań, 2003.
6. **Castells M.** Społeczeństwo sieci. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008.
7. **Gach D.** Organizacja wirtualna – szansa czy zagrożenie? W: *Innowacyjność we współczesnych organizacjach*. Pod red. A. Stabryły. Akademia Ekonomiczna w Krakowie. Kraków, 2005.
8. **Glinka B.** Hensel P.: Projektowanie struktur organizacyjnych. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego. Warszawa, 1999.
9. **Hejduk I. K., Korczak J.** Gospodarka oparta na wiedzy. Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej. Koszalin, 2006.
10. **Komańda M.** Struktura sieciowa a dyfuzja wiedzy. W: *Innowacyjność we współczesnych organizacjach*. Pod red. A. Stabryły. Akademia Ekonomiczna w Krakowie. Kraków, 2005.
11. **Novikova K.** Społeczeństwo sieciowe w ujęciu Manuela Castellsa. W: *Nowa ekonomia a społeczeństwo*. Pod red. S. Partyckiego. Wydawnictwo KUL. Lublin, 2006.
12. **Partycki S.** Społeczeństwo Sieci a społeczne nauczanie Kościoła katolickiego. W: *Nowa ekonomia a społeczeństwo*. Pod red. S. Partyckiego. Wydawnictwo KUL. Lublin, 2006.
13. **Perechuda K.** Dyfuzja wiedzy w przedsiębiorstwie sieciowym. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu. Wrocław 2005.
14. **Shapiro C. Varian H. R.:** Potęga informacji. Strategiczny przewodnik po gospodarce sieciowej. „Helion”. Gliwice, 2007.
15. **Stańczyk-Hugiet E.** Kreowanie i zarządzanie wewnętrznym rynkiem wiedzy. W: *Scenariusze, dialogi i procesy zarządzania wiedzą*. Pod red. K. Perechudy. M. Sobińskiej. Difin. Warszawa, 2008.
16. **Szpringer W.** Wpływ wirtualizacji przedsiębiorstw na modele e-biznesu: ujęcie instytucjonalne. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie. Warszawa, 2008.
17. **Wielki J.** Elektroniczny marketing przez Internet. PWN. Warszawa, 2000.
18. **Witkowski J.** Wnioskowanie dedukcyjne i empiryzm w badaniu organizacji sieciowych. W: *Nowe kierunki w zarządzaniu przedsiębiorstwem – między teorią a praktyką*. Pod red. H. Jagody. J. Lichtarskiego. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu. Wrocław, 2004.
19. **Kisielnicki J., Szyjewski Z.** Przedsiębiorstwo przyszłości w warunkach nowej ekonomii. http://www.zti.com.pl/instytut/pp/referaty/ref13_full.html
20. **Lebiecki M.** Co to jest Nowa Ekonomia? <http://www.modernmarketing.pl/index.php?pg=ene>

Agnieszka Mozyro

ENTREPRENEURSHIP IN NETWORK ECONOMY

SUMMARY

Issues covered in this elaboration and their analysis prove that the matter of entrepreneurship in new economy is quite new and complex. In its context do numerous questions occur, exhaustive answering of which needs in-depth research. Presented reflections should make us consider factors of entrepreneurship as a part of configuration of structural variables that are forming companies' behaviour in business. This article was devoted

to analysis of how entrepreneurs profit from chances created by network-centric subjects, from virtualization and from knowledge management style in the conditions of new economy.

As research conducted in this article showed, networking is a very important field of companies' activity. In the era of new economy, in the conditions of sudden technological, economic, social and political changes it is impossible to manage a company in a traditional and evolutionary way. New business models need to be implemented rapidly and in quantitative way. At the present time, companies more and more frequently develop by building various network-centric configurations, i.e. different types of cooperative connections. Firms are nowadays much more eager to make use of any cooperation forms and include them into own strategies. Innovative potential of network-centric enterprises is maintained thanks to continuous configuration of their internal resources which takes place while many projects are realized parallelly. Virtualization of entrepreneurship is one of pivotal conditions for the company to survive and develop, especially during current deepening crisis, when more and more companies are going bankrupt, unemployment rate is increasing and more and more people worry about their future. All these circumstances cause that firms diversify their activity and make it more flexible. New solutions in the field of communication, production and organizing are searched for. As a result of these processes, the pace of knowledge building in researched companies has risen. It also requires mutual stimulation of creative processes, implementation and diffusion of resources and flexibility in organization's activity in network-centric environment. It seems correct that capital in the form of money is being forced out by capital in the form of knowledge that is becoming a 'legal tender'.

Recapitulating: the above description of the theoretical approaches has proved that the issue is multifaceted and that there are many meanings for terms corresponding to non-tangible resources of companies. They are not always clear and some criteria for distinguishing them sometimes overlap one another. That is why the presentation of specialist literature and some sorting out reflections on theoretical and empirical meaning of terms used in contemporary entrepreneurship theory seem to be particularly useful.

სოლომონ პავლიაშვილი

**ინფლაციის თავისებურებანი და თარგეთირება
პოსტკრიზისულ საქართველოში**

საქართველოში ბოლო 15 წლის მანძილზე თანმიმდევრულად მიმდინარეობს საბანკო სისტემის საიმედობის ამაღლებისა და განმტკიცების პროცესი. კერძოდ, მეანაბრეთა და დეპოზიტორთა ინტერესების, აგრეთვე საბანკო სისტემის რისკისგან დაცვის მიზნით, ეროვნულმა ბანკმა სამოქმედოდ შემოიღო კომერციული ბანკების საქმიანობის კონტროლის სისტემა ეკონომიკური ნორმატივების, ლიმიტებისა და კოეფიციენტების მეშვეობით. საბანკო ზედამხედველობის სისტემის დახვეწასთან და სრულყოფასთან ერთად, საბანკო სისტემა მაქსიმალურად გაიწმინდა სუსტი, არაქმედუნარიანი ბანკებისგან და 2000 წლის ბოლოსთვის ბანკების რაოდენობამ მხოლოდ 33 შეადგინა, 1995 წელს არსებული 229 ბანკის ნაცვლად.

2009 წელი საქართველოს ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკის განხორციელებაში მნიშვნელოვანი იყო იმით, რომ საქართველოს ეროვნული ბანკი გადავიდა მონეტარული პოლიტიკის ახალ რეჟიმზე – ინფლაციის თარგეთირებაზე. ზოგადი განმარტებით, ინფლაციის თარგეთირება (ინგლ. თარგეტ – მიზანი) – სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოს მიერ მიღებული ღონისძიებების კომპლექსია ქვეყანაში ინფლაციის დონეზე კონტროლის მიზნით. იგი მოიცავს რამდენიმე საფეხურს: გარკვეულ პერიოდში (ჩვეულებრივ, წელიწადი) ინფლაციის მიზნობრივი მაჩვენებლის დადგენა, ინფლაციის დონეზე კონტროლისათვის შესაბამისი მონეტარული ინსტრუმენტების შერჩევა, ამ მონეტარული ინსტრუმენტების გამოყენება მიმდინარე საჭიროების მიხედვით, საანგარიშო წლის ბოლოს ინფლაციის დონის შედარება დაგეგმილ მიზნობრივ მაჩვენებელთან და გატარებული მონეტარული პოლიტიკის ეფექტიანობის ანალიზი. ყველა ქვეყანაში, სადაც კი ინფლაციის თარგეთირება ხდება,

მისი განხორციელების მთავარი ბერკეტი უმთავრესად საპროცენტო განაკვეთის (რეფინანსირების განაკვეთის) გამოყენებაა.

ამა თუ იმ ფორმით ინფლაციის თარგეთირება ოფიციალურად მრავალ ქვეყანაში იქნა მიღებული, მათ შორის დიდ ბრიტანეთში, შვეციაში, ისლანდიაში, ნორვეგიაში, ჩეხეთში, სლოვაკეთში, პოლონეთში, უნგრეთში, რუმინეთში, ბრაზილიაში, ჩილეში, პერუში, მექსიკაში, ისრაელში, ავსტრალიაში და სხვა. ინფლაციის თარგეთირებასთან მიახლოებულ სისტემას იყენებს ევროპის ცენტრალური ბანკი.

როგორც აღინიშნა, ინფლაციის თარგეთირების არსი იმაში მდგომარეობს, რომ ქვეყნის განვითარების გარკვეული პერიოდისათვის ცხადდება ინფლაციის მკაფიო მიზნობრივი მაჩვენებელი, რომელიც ეკონომიკისათვის სასურველი ინფლაციის დონე უნდა იყოს. ზოგიერთ შემთხვევაში ასევე განისაზღვრება მისგან დასაშვები გადახრის ფარგლები.

2009 წელს, როდესაც საქართველოში იქნა შემოღებული ინფლაციის თარგეთირების სისტემა, ეროვნულმა ბანკმა განსაზღვრა ინფლაციის მიზნობრივი მაჩვენებელი – სამომხმარებლო ფასების საშუალო წლიური ზრდა 9%-ის დონეზე და მისგან დასაშვები გადახრის საზღვრები +/- 2%-ის ფარგლებში. თუ ინფლაციის საპროგნოზო მაჩვენებელი მიზნობრივთან შედარებით უფრო მაღალი იქნება, ეროვნული ბანკი გაამკაცრებს მონეტარულ პოლიტიკას საპროცენტო განაკვეთის აწევით, და, პირიქით, იმ შემთხვევაში თუ საპროგნოზო მაჩვენებელი დაბალი იქნება მიზნობრივ მონაცემთან შედარებით, ეროვნული ბანკი შეარბილებს მას საპროცენტო განაკვეთის დაწევით.

საერთოდ, ინფლაციის თარგეთირების დროს მონეტარული პოლიტიკის მთავარ ინსტრუმენტს წარმოადგენს მოკლევადიანი საპროცენტო განაკვეთი. საქართველოს შემთხვევაში ეს ინსტრუმენტი ერთკვირიანი რეფინანსირების განაკვეთი. მოკლევადიანი ფულადი ბაზრის განაკვეთის ცვლილება საბოლოო ჯამში გადაეცემა საბანკო სესხების განაკვეთს. საბანკო სესხების პროცენტის ზრდა ამცირებს ერთობლივ მოთხოვნას, ხოლო პროცენტის შემცირება პირიქით – სტიმულს აძლევს მას. მაგრამ, იმის გამო, რომ ლარის ფულადი ბაზარი საქართველოში ჯერ კიდევ არ არის საკმარისად განვითარებული, დაბალია საპროცენტო განაკვეთის გადაცემის მექანიზმის ეფექტიანობა. ამიტომ, საქართველოს ეროვნული ბანკი, წინა წლების მსგავსად, 2009 წელსაც მიმართავდა მონეტარული პოლიტიკის განხორციელებას მონეტარული აგრეგატების რაოდენობრივი რეგულირების გზით. ასეთ შემთხვევაში, საოპერაციო ორიენტირად გამოიყენებოდა სარეზერვო ფული, შუალედურ ორიენტირად კი ფართო ფულის 2 აგრეგატი¹⁶.

ისევე, როგორც წინა წლებში, 2010 წელს საქართველოში ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკა ხორციელდებოდა საქართველოს პარლამენტის დადგენილების – საშუალოვადიან პერიოდში ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებების შესაბამისად. აღნიშნული პოლიტიკის ძირითად ამოცანას წარმოადგენს ქვეყანაში ფასების სტაბილურობის უზრუნველყოფა – საშუალოვადიანი პერიოდისათვის (2010–2012 წლები) ინფლაციის მიზნობრივი მაჩვენებელი განსაზღვრული იყო 6%-ის დონეზე. ასევე, ქვეყანაში მდგრადი ეკონომიკური განვითარების მიზნით, საქართველოს ეროვნული ბანკის წინაშე დასახული იყო ფინანსური სისტემის სტაბილურობისა და გამჭვირვალობის ამოცანა.

2010 წელს, წინა წლის მსგავსად, საქართველოში მონეტარული პოლიტიკის განხორციელება ეყრდნობოდა ინფლაციის თარგეთირებას, როდესაც განისაზღვრება ეკონომიკისათვის სასურველი ინფლაციის მიზნობრივი მაჩვენებელი. “ინფლაციასთან ბრძოლის მიზნით ეროვნული ბანკის მონეტარული პოლიტიკა, ძირითადად ფულის მიწოდებასა და კრედიტის მოცულობაზე ზემოქმედებით გამოიხატა”¹⁷.

2010 წლის პირველ ნახევარში საქართველოში წლიური ინფლაცია მიზნობრივი მაჩვენებლის ფარგლებში იყო. მაგრამ, ცუდი კლიმატური პირობების შედეგად მოუსავლიანობის

¹⁶ საქართველოს ეროვნული ბანკი. წლიური ანგარიში. 2009, გვ. 59.

¹⁷ როზეტა ასათიანი, საქართველოს ეკონომიკა. თბილისი, 2009. გვ. 164.

გამო, 2010 წლის შუა ხანებიდან სამომხმარებლო პროდუქციის ფასები მნიშვნელოვნად გაიზარდა არა მარტო საქართველოში, არამედ მთლიანად რეგიონში. თუმცა, საქართველოში სამომხმარებლო ფასებზე ამ პერიოდში განსაკუთრებით იმოქმედა მსოფლიო ბაზარზე სურსათისა (პირველ რიგში მარცვლეულზე) და ნავთობპროდუქტებზე ფასების მკვეთრმა ზრდამ. იმის გამო, რომ საქართველოს სამომხმარებლო კალათაში მნიშვნელოვანი ადგილი სურსათს უკავია, რომელშიც მაღალია იმპორტირებული პროდუქციის წილი, სურსათზე მსოფლიო ფასების ზრდა საგრძნობლად აისახა ინფლაციის მაჩვენებელზე საქართველოში. კერძოდ, თუ 2010 წლის ივნისში წლიური ინფლაციის დონე მხოლოდ 3.7% იყო, წლის ბოლოსათვის მან 11.2% შეადგინა, რომელშიც 9.5 პროცენტული პუნქტი სურსათის გაძვირებაზე მოდიოდა.

როგორც ჩანს, 2010 წელს საქართველოში სამომხმარებლო ფასების ზრდა ძირითადად ეგზოგენური ფაქტორებით იყო გამოწვეული, რაც, რასაკვირველია, არ უკავშირდებოდა მონეტარულ პოლიტიკას. საერთოდ, ყველა ქვეყანაში, როგორც წესი, ცენტრალური ბანკები ასეთ შოკზე რეაგირებას არ ახდენენ, რადგან ინფლაციის შემცირების სოციალური ხარჯი მეტია მის სარგებელზე. მიუხედავად იმისა, რომ 2010 წელს საქართველოში ინფლაციაზე უმთავრესად ეგზოგენურმა პირობებმა იქონია გავლენა, მაღალი ინფლაცია, პირველ რიგში სურსათზე ფასების მატება, ზრდის მოსახლეობაში ინფლაციურ მოლოდინს და მან შეიძლება ინფლაციური ზეწოლა გამოიწვიოს.

2010 წელს მონეტარული პოლიტიკის ძირითადი პრიორიტეტი საქართველოში (ისევე, როგორც მრავალ განვითარებულ ქვეყანაში) იყო მონეტარული პოლიტიკის გადაცემის ეფექტიანობის ამაღლება, რისთვისაც მნიშვნელოვანია ლარის საფინანსო ბაზრების განვითარება. ამ მიზნით, განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო ფულადი ბაზრების ლიკვიდურობის ზრდას და გრძელვადიან საპროცენტო განაკვეთებს. განვითარებული ქვეყნებისაგან განსხვავებით, სადაც პრიორიტეტი არსებული ადღგენა იყო, საქართველოში ძალისხმევა მიმართული იყო ფულადი ბაზრის შექმნაზე.

2010 წელს საქართველოში მნიშვნელოვანი ღონისძიებები გაატარა ეროვნულმა ბანკმა მონეტარული პოლიტიკის ეფექტიანობის ამაღლების მიზნით, მათ შორის: გაიზარდა ლარის სარეზერვო მოთხოვნები, ამოქმედდა ერთდღიანი მუდმივმოქმედი ინსტრუმენტები, გაფართოვდა მონეტარული ოპერაციებისათვის გამოყენებადი ვირაოს ბაზა, შემოღებულ იქნა მუდმივმოქმედი რეფინანსირების სესხი და სხვა. გატარებული რეფორმების შედეგად, სტაბილური გახდა მოკლევადიანი საპროცენტო განაკვეთები, ბანკებმა შეამცირეს ჭარბი რეზერვები, გაიზარდა ლარით ეკონომიკის დაკრედიტება, რამაც ხელი შეუწყო ქვეყნის ეკონომიკის ზრდას, შემცირდა გრძელვადიანი და მოკლევადიანი ფასიანი ქაღალდების საპროცენტო განაკვეთებს შორის სხვაობა, რაც ამცირებს მთავრობის ხარჯებს დეფიციტის დაფინანსებისათვის და ზრდის ლარის ხელმისაწვდომობას.

2010 წელს საქართველოში სავალუტო პოლიტიკა ხორციელდებოდა მართვადი მცურავი გაცვლითი კურსის რეჟიმით. აღნიშნულ პერიოდში ეროვნული ბანკის სავალუტო ინტერვენციების მიზანი იყო გაცვლითი კურსის მკვეთრი რყევების თავიდან აცილება და არა კურსის ტრენდის შეცვლა ან კონკრეტული საკურსო თანაფარდობის ჩამოყალიბება. 2010 წელს ლარის გაცვლითი კურსის საშუალო სიდიდემ აშშ დოლარის მიმართ 1.7846 ლარი შეადგინა.

2010 წელი მნიშვნელოვანი იყო საქართველოსათვის მთლიანი საერთაშორისო რეზერვების მხრივ, რომლის მოცულობამ წლის ბოლოსათვის 2,264 მილიარდ აშშ დოლარს მიაღწია, რაც ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი იყო განვლილ წლებთან შედარებით. 2010 წელს საერთაშორისო რეზერვების ოდენობა შესაბამისი იყო ქვეყნის ფინანსური სტაბილურობისათვის. როგორც ცნობილია, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის შეფასებით, საერთაშორისო რეზერვების დონე მდგრადია თუ მისი შეფარდება თვიურ იმპორტთან 3-ზე მეტია, მაშინ, როდესაც 2010 წლის ბოლოსათვის საქართველოში ეს მაჩვენებელი 4.9 იყო.

წინა წლებთან შედარებით მნიშვნელოვნად გაჯანსაღდა ქვეყნის საფინანსო სექტორი. კერძოდ, 2010 წლის განმავლობაში საბანკო სექტორის საკრედიტო პორტფელი 21%-ით გაიზარდა და მთლიანი შიდა პროდუქტის მიმართ 30% შეადგინა. წლის ბოლოსათვის ბანკების აქტივებმა მთლიანად 10.6 მილიარდ ლარს მიაღწია, ანუ მთლიან შიდა პროდუქტთან მისი თანაფარდობის მაჩვენებელი 51%-ს გაუტოლდა.

საერთაშორისო გამოცდილების გათვალისწინებით, 2010 წელს საქართველოს ეროვნულმა ბანკმა აქტიურად განახორციელა მთელი რიგი საზედამხედველო ცვლილებები ქვეყანაში ფინანსური სტაბილურობის განმტკიცებისათვის. ამ მიმართულებით ეროვნულმა ბანკმა გააძლიერა საბანკო სექტორის მიკროპრუდენციული და მაკროპრუდენციული ზედამხედველობა. მნიშვნელოვანია საქართველოს საბანკო სექტორში უცხოელი ინვესტორების მონაწილეობა და მათი წილის ზრდა, რაც ხელს უწყობს მდგრადი და კონკურენტული ადგილობრივი ბაზრის ჩამოყალიბებას.

საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ 2009 წლიდან აქტიურად ხორციელდება ზედამხედველობა სადაზღვევო ბაზარზე, სადაც, 2010 წლის მდგომარეობით, 16 სადაზღვევო კომპანია საქმიანობდა. ამ მიზნით ჩატარდა მთელი რიგი მნიშვნელოვანი სამუშაოები, რომელთაგან აღსანიშნავია ნორმატიული ბაზის სრულყოფა.

საქართველოში სამომხმარებლო ფასების ინდექსმა 2011 წლის აპრილის მდგომარეობით საგანგაშო დონეს მიაღწია – საშუალო წლიურმა ინფლაციამ 13.4% შეადგინა. პირველ რიგში მოსახლეობისათვის ყველაზე მძიმეა ის, რომ ფასები გაიზარდა სასურსათო პროდუქციაზე 28%-ით, პურზე ფასმა მოიმატა დაახლოებით 25.8%-ით, მცენარეულ ზეთსა და ცხიმებზე – 34.5%-ით, კარტოფილზე – 30-35%-ით, ხახვზე თითქმის 50%-ით, რძის პროდუქტებზე – 15-20%-ით. ასევეა ნავთობპროდუქტები, რომლის ფასიც ყოველდღიურად იმატებს. ტრანსპორტზე ფასმა მოიმატა 8%-ით გასულ წელთან შედარებით.

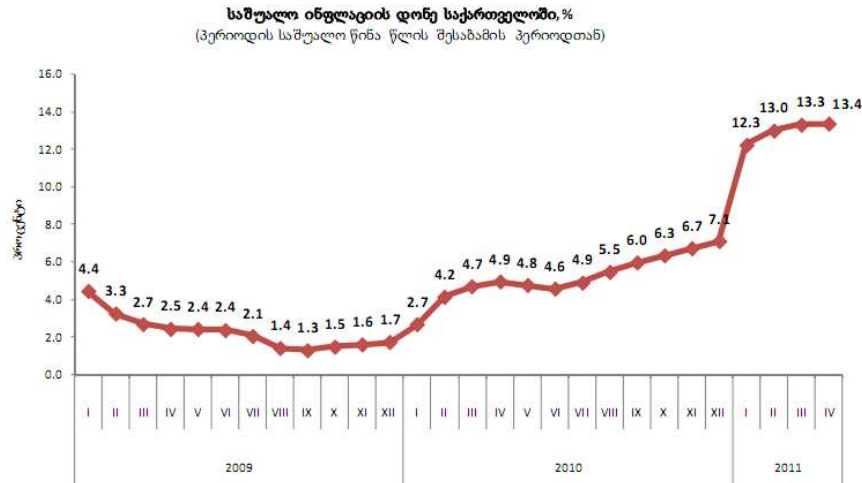
თუმცა, მიმდინარე წლის აპრილის შემდგომ მომდევნო პერიოდში საქართველოში აღინიშნა სამომხმარებლო ფასების მნიშვნელოვანი კლება, კერძოდ ივლისში, ივნისთან შედარებით, საქართველოში დეფლაციის დონემ 1.6 პროცენტი შეადგინა.

2011 წლის ივლისში, ივნისთან შედარებით, ფასები შემცირდა სამომხმარებლო კალათის მთელ რიგ სასაქონლო ჯგუფებზე, განსაკუთრებით კი სურსათსა და უალკოჰოლო სასმელებზე. ფასების კლება ასევე აღინიშნა კავშირგაბმულობაზე, ტანსაცმელსა და ფეხსაცმელზე, დასვენება-გართობასა და კულტურაზე და სხვა. ამავე პერიოდში ფასებმა ძირითადად მოიმატა ტრანსპორტზე, შედარებით ნაკლებად – განათლებაზე, სასტუმროებზე, კაფეებსა და რესტორნებზე, სხვადასხვა საქონელსა და მომსახურებაზე.

2011 წლის ივლისში, წინა წლის ივლისთან შედარებით, საქართველოში ინფლაციის დონე 8.5 პროცენტით განისაზღვრა, ანუ 2010 წლის ოქტომბრის შემდეგ პირველად დაფიქსირდა წლიური ინფლაციის ერთნიშნა მაჩვენებელი. აღნიშნულ პერიოდში (2011 წლის ივლისი წინა წლის ივლისთან შედარებით) ინფლაციის მაჩვენებელზე ძირითადი გავლენა იქონია ფასების მატებამ სურსათსა და უალკოჰოლო სასმელებზე და ტრანსპორტზე, აგრეთვე სასტუმროებზე, კაფეებსა და რესტორნებზე, ალკოჰოლურ სასმელებზე, თამბაქოზე და სამომხმარებლო კალათის სხვა ჯგუფებზე. ამავე დროს, ფასები მნიშვნელოვნად შემცირდა კავშირგაბმულობაზე, ასევე განათლებაზე, ავეჯზე, საოჯახო ნივთებსა და სახლის მოვლა-შეკეთებაზე. სამომხმარებლო კალათის სასაქონლო პოზიციებისათვის ხვედრითი წონები ყალიბდება შინამეურნეობების კვლევის საფუძველზე. აქედან გამომდინარე, მნიშვნელოვან საკითხს წარმოადგენს თუ რამდენად მომცველია სამომხმარებლო ხარჯების სტრუქტურა, რომელიც წარმოდგენილია საქონლის და მომსახურების ხვედრითი წონების სახით საქართველოს სამომხმარებლო კალათაში. ჩვენი აზრით, გადასახედია სამომხმარებლო კალათის სტრუქტურა მოსახლეობისათვის შედარებით არაარსებითი სასაქონლო პოზიციების ხარჯზე იმ მიზნით, რომ გაიზარდოს სურსათის პირველადი მოხმარების საგნებისა და აუცილებელი მომსახურების ხვედრითი წონა. ამასთან, თუ გავითვალისწინებთ რომ მოსახლეობის დიდი

ნაწილისათვის სამომხმარებლო ფასებში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ნომენკლატურის საკმაოდ მცირე ჯგუფი (უმთავრესად სურსათი და ენერგომატარებლები), მიზანშეწონილია ე.წ. აქტიური სამომხმარებლო კალათის დაგეგმვა, როგორც ეს ბევრ, მათ შორის განვითარებულ ქვეყნებში ხდება. ეს კი ხელს შეუწყობს ქვეყანაში არსებული სოციალური ვითარების ობიექტურ ასახვას, წინააღმდეგ შემთხვევაში, საზოგადოებაში უნდობლობას აქვს ადგილი ინფლაციის მაჩვენებლისადმი.

გრაფიკი 1¹⁸:

ყოველად გაუგებარია, როცა ბარელი ნავთობი მსოფლიო ბაზარზე თითქმის 150 დოლარიდან 50 დოლარამდე დაეცა, ფასების კლება მხოლოდ მინიმალური იყო, ხოლო როცა მსოფლიოში ფასის ზრდის ტენდენციაა, საქართველოშიც მნიშვნელოვნად იზრდება. რაც ყველაზე სავალალოა, მედიკამენტებიც მნიშვნელოვნად გაძვირდა, რომლის გამომწვევ მიზეზებზე არაერთხელ თქმულა, რომ ეს არის პროტექციონისტული მონოპოლიების ბრალი, როდესაც სამედიცინო ბაზარი ჩაკეტილი ციკლია, დაწყებული სამედიცინო პრეპარატების წარმოებიდან, რეალიზაციის, სამედიცინო მომსახურების ქსელის და სადაზღვევო კომპანიების ჩათვლით. ამიტომ, პირველ რიგში, გარკვეული სექტორების დემონოპოლიზაციაა საჭირო, რათა ფასები დარეგულირდეს და მოსახლეობა არ აღმოჩნდეს „შეთქმულების“ მსხვერპლი. ეს ყველაფერი იმ ფონზე, როდესაც საქართველოს მთლიანი შიდა პროდუქტი ერთ სულზე მხოლოდ 2629 დოლარია, რომელიც მსოფლიო დონის საშუალო მაჩვენებელს თითქმის 3-ჯერ ჩამორჩება. მდგომარეობას ისიც ამძიმებს, რომ შემოსავლების დიფერენციაციის კოეფიციენტი შეადგენს 16/1, მაშინ, როდესაც უკრაინაში არის 6/1, ესტონეთში 10/1, ხოლო რუსეთში 11/1¹⁹.

ცხრილი 1²⁰:

სამომხმარებლო ფასების ინდექსი (ინფლაცია)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
საშუალო წლიური წინა წლის საშუალო წლიურთან	108.2	109.2	109.2	110.0	101.7	107.1
დეკემბერი წინა წლის დეკემბერთან	106.2	108.8	111.0	105.5	103.0	111.2

¹⁸ წყარო: www.geostat.ge/cms

¹⁹ რ. ასათიანი. „სოციალური დიფერენციაციის მოდელები და საქართველო“, ე. „სოციალური ეკონომიკა“, №2. თბილისი, 2010. გვ. 10.

²⁰ წყარო: www.geostat.ge

წლიური ინფლაციის დონე	6.2	8.8	11.0	5.5	3.0	11.2
-----------------------	-----	-----	------	-----	-----	------

2010 წელს საქართველოში წლიური ინფლაციის დონემ 11.2% შეადგინა, რომელშიც სურსათისა და უაღკოპოლო სასმელების წვლილი 9.5% იყო. როგორც მონაცემებიდან ჩანს, ბოლო 6 წლის განმავლობაში საქართველოში ინფლაციის ზრდის ტემპი ისეთი მაღალი არ ყოფილა, როგორც დღესდღეობით აღინიშნება, მიუხედავად იმისა, რომ 2006-2008 წლებში საინფლაციო „ბუმი“ იყო ქვეყანაში. მარტო ამ სამი წლის განმავლობაში საქართველოში 4.8 მილიარდი აშშ დოლარის ინფლაცია შემოვიდა. დღევანდელი ინფლაციის ასეთი საგანგაშო მდგომარეობა გამოწვეულია როგორც გარე, ისე შიდა ფაქტორებით. გარე ფაქტორებიდან მნიშვნელოვანია ნავთობზე მსოფლიო ფასის მკვეთრი ზრდა, რომელიც 2010 წლის ბოლოსა და 2011 წლის დასაწყისში ბარელ ნავთობზე 50-60 დოლარიდან 110 დოლარამდე გაიზარდა. ამის მიზეზია არა მარტო მსოფლიო კრიზისის შემდგომი ეკონომიკის გამოცოცხლება, არამედ ჩრდილოეთ აფრიკის ქვეყნებში რევოლუციები და სამოქალაქო ომები. ასევე, განვითარებული ქვეყნებმა დაიწყეს საკუთარი ნავთობის რეზერვების შევსება, რაც პირდაპირ აისახა მის ფასზე. ექსპერტების შეფასებებით, 1 მილიონი ბარელი ნავთობის გაზრდა იწვევს ბარელი ნავთობის დაახლოებით 7-8 დოლარით გაზრდას.

გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის (FAO) მონაცემებით, 2011 წელს მსოფლიოს 50 მილიონი ტონა ხორბლის დეფიციტი ექნება. ამას ემატება ისიც, რომ გასული წლის სექტემბრის თვეში რუსეთმა საერთოდ აკრძალა ქვეყნიდან ხორბლის ექსპორტი და ხახვის ექსპორტი აიკრძალა ინდოეთიდან. ცნობისათვის, რუსეთიდან ყოველწლიურად დაახლოებით 12-15 მილიონი ტონა ხორბლის ექსპორტი ხორციელდებოდა. აღსანიშნავია, რომ არც ერთ დიდ სახელმწიფოს ამ საკითხზე არანაირი პრეტენზია არ გამოუთქვამს. მაშინ, როცა რუსეთი ძლიერ არის დაინტერესებული ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციაში გაწევრიანებით, ასეთ „ეგოისტურ“ ნაბიჯებს აღარ უნდა დგამდეს. ამას დაემატა წყალდიდობა ავსტრალიაში, ბუნებრივი კატაკლიზმები ბრაზილიასა და არგენტინაში. ფასებზე გარკვეულად იმოქმედა გასულ წელს ჩინეთში მიღებული კანონმა ხელფასის მინიმუმის ზრდასთან დაკავშირებით, რომელიც 140 დოლარამდე გაიზარდა. ეს შეეხო დაახლოებით 500 მილიონზე მეტ ადამიანს. ამან მომენტალურად გაზარდა ფასები ჩინეთში წარმოებულ პირველადი მოხმარების საგნებზე, ტანსაცმელზე, ფეხსაცმელზე, ბამბუელსა და სხვა პროდუქტზე.

ამავე ორგანიზაციის ინფორმაციით, 2010 წლის ბოლოსათვის სურსათზე მსოფლიო ფასების ინდექსმა 2007-2008 წლების სასურსათო კრიზისის შემდეგ ყველაზე მაღალ ნიშნულს მიაღწია. კერძოდ, 2010 წლის დეკემბრის მდგომარეობით, სურსათზე ფასების დონე 1.0%-ით გაიზარდა 2008 წლის ივნისთან შედარებით, როდესაც დაფიქსირდა სურსათზე ფასების მაქსიმალური მაჩვენებელი.

ცხრილი 2.²¹

**ცალკეული სასურსათო კატეგორიების მსოფლიო ფასების დინამიკა
2008-2010 წლების დეკემბერში**

დასახელება	2010 წელი 2009 წელთან	2010 წელი 2008 წელთან
	პროცენტული ცვლილება	პროცენტული ცვლილება
მთლიანი სურსათი	24.60%	49.80%

²¹ გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის საერთაშორისო ორგანიზაციის (FAO), 2010 წლის მოხსენება.

ხორცი	18.40%	16.70%
რძის ნაწარმი	-3.40%	46.70%
მარცვლეული	38.80%	36.30%
ზეთი	55.30%	108.10%
შაქარი	19.30%	139.00%

აღნიშნული ორგანიზაციის თანახმად, 2010 წლის დეკემბერში, 2009 წლის დეკემბერთან შედარებით, სურსათზე მსოფლიო ფასებმა 24.6%-ით მოიმატა, ხოლო 2008 წლის დეკემბერთან შედარებით უფრო მეტად – 49.8%-ით. სურსათის ცალკეული სახეობების მიხედვით, 2010 წლის დეკემბერში, წინა წლის დეკემბერთან შედარებით, ფასების ყველაზე მაღალი ზრდა აღინიშნა ზეთზე (55.3%-ით), მარცვლეულზე (38.8%-ით), შაქარზე (19.3%-ით) და ხორცზე (18.4%-ით).

კიდევ უფრო მოიმატა მსოფლიო ფასებმა სურსათზე 2010 წლის დეკემბერში 2008 წლის დეკემბერთან შედარებით, განსაკუთრებით კი: შაქარზე (139.0%-ით), ზეთზე (108.1%-ით) და რძის ნაწარმზე (46.7%-ით). ამ პერიოდში მსოფლიო ბაზარზე მთლიანად სურსათი 49.8%-ით გაძვირდა.

2010 წელს მსოფლიო ბაზარზე ფასების თავდაპირველი ზრდა დაფიქსირდა მარცვლეულ კულტურებზე, განსაკუთრებით, ხორბალზე. მარცვლეული კულტურების მოსავლიანობის შემცირებაზე მნიშვნელოვანი ზეგავლენა მოახდინა არახელსაყრელმა ბუნებრივმა პირობებმა, რის შედეგადაც 2010 წელს მარცვლეულის წარმოება 2.1%-ით შემცირდა წინა წლის დონესთან შედარებით. 2010 წელს მსოფლიო სასურსათო კალათის ფასების მატების ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი შაქარიც გახდა, რომლის ფასმა ბოლო 30 წლის მანძილზე მაქსიმუმს მიაღწია. შედარებით შეკავებული იყო ხორცზე მსოფლიო ფასების ზრდა, მაშინ, როდესაც რძის პროდუქტებიდან განსაკუთრებით კარაქი გაძვირდა. წინა წლებთან შედარებით, 2010 წელს მსოფლიო ბაზარზე აღინიშნა თევზზე ფასის მკვეთრი ზრდა. მოუსავლიანობის გამო 2010 წელს ასევე გაძვირდა ყავა, კაკაო და სხვა სასურსათო საქონელი.

მსოფლიო ბაზარზე სასურსათო პროდუქციის ღირებულების ზრდაზე 2010 წელს მნიშვნელოვანი ზეგავლენა მოახდინა აგრეთვე ენერგომატარებლებზე ფასების მომატებამ, რადგან ტრანსპორტირების ხარჯები, სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის საწვავთან ერთად, სასურსათო პროდუქციის ღირებულებაში მნიშვნელოვან კომპონენტს წარმოადგენს.

მსოფლიო ბაზარზე სურსათზე ფასების მატების გარდა, მხედველობაში მისაღებია ის გარემოებაც, რომ საქართველოში სამომხმარებლო კალათაში მაღალია სურსათის ხვედრითი წილი (40%-ზე მეტი). ამიტომ იგი ორიენტირებულია ძირითადად სასურსათო საქონელზე, რომელშიც მნიშვნელოვანი ადგილი იმპორტირებულ პროდუქციას უკავია. 2010 წლის მეორე ნახევრიდან საქართველოში ფასები გაიზარდა ამავე სასაქონლო ჯგუფებზე, რომელიც მსოფლიოს სხვა ქვეყნებშიც მეტ-ნაკლებად გაძვირდა. მაგრამ, იმის გამო, რომ განვითარებულ ქვეყნებში სამომხმარებლო კალათის შემადგენლობა განსხვავებულია (სასურსათო საქონელს ამ ქვეყნების სამომხმარებლო კალათაში საქართველოსთან შედარებით გაცილებით ნაკლები ხვედრითი წილი უკავია), ამიტომ, ცხადია, სურსათზე მსოფლიო ფასების ზრდა განსხვავებულად აისახება ინფლაციის მაჩვენებლებზე ამ ქვეყნებში და საქართველოში.

რაც შეეხება საქართველოში 2010 წლის ბოლოსა და 2011 წლის დასაწყისში ინფლაციის გამომწვევ შიდა ფაქტორებს, პირველ რიგში აღსანიშნავია, რომ სამომხმარებლო ბაზრის 70-80% იმპორტზეა დამოკიდებული. “საქართველოს აქვს ისეთი უარყოფითი საღდო და ისეთი ეკონომიკური დამოკიდებულება იმპორტზე, რომ ვერც ერთი პოზიციით მის სასარგებლოდ ვერ განვითარდება ინფლაციის შედეგების გამოყენება. თუ ფასები იზრდება იმაზე, რასაც ყიდულობ, იზრდება იმაზეც, რასაც ყიდი. მაგრამ ქვეყანა თუ მხოლოდ

ყიდულობს, ბუნებრივია, ფასების მატება მასზე მხოლოდ უარყოფითად მოქმედებს და დადებითი მისთვის არაფერია”²².

ამიტომ, ყველაზე მნიშვნელოვანი უნდა იყოს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ადგილობრივი წარმოების, პირველ რიგში კი სოფლის მეურნეობის განვითარების მხარდაჭერა. ქვეყნის ეკონომიკის “ლოკომოტივის” როლი ტურიზმმა კი არა, სოფლის მეურნეობამ უნდა შეასრულოს. აგრარული სექტორისათვის გამოყოფილი 150 მილიონი ლარი თავისთავად კარგია, მაგრამ ეს პანაცეა არ არის. სოფლის მეურნეობაში განხორციელებული ეკონომიკური პოლიტიკა უნდა იყოს მთლიანად ქვეყნის მაკროეკონომიკური პოლიტიკის შემადგენელი ნაწილი. სახელმწიფომ უნდა შექმნას მაკრო და მიკროეკონომიკური პირობა სოფლის მეურნეობის სტაბილური და შეუფერხებელი განვითარებისათვის. “პრობლემატურია ისიც, რომ სოფლის მეურნეობის სექტორში ვერ ჩამოყალიბდა ძლიერი ფერმერული მეურნეობები, ვერ ამოქმედდა სადაზღვევო მექანიზმები, აშკარად არასაკმარისია უცხოური ინვესტიციების შემოდინება, თითქმის შეუძლებელია გრძელვადიანი, დაბალპროცენტიანი კრედიტების მოზიდვა...”²³. სოფლის მეურნეობა სწორედ ის მიმართულებაა, სადაც უნდა იქნეს გამოყენებული კრეატიული, მაღალტექნოლოგიური და სხვა, განვითარებულ ქვეყნებში უკვე აპრობირებული მეთოდები. ამ მხრივ კარგი მაგალითია თურქეთი და ისრაელი. სოფლის მეურნეობა, როგორც დარგი, რა თქმა უნდა, ინვესტორებისათვის ნაკლებად მიმზიდველია იმიტომ, რომ მათთვის მაღალმომგებიანი მხოლოდ კომუნიკაციები და ენერჯოსფეროა. მაგრამ, ისეთი სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერა უნდა გაეწიოს სოფლის მეურნეობას, რომ ყველა ფერმერს, გლეხს გაუზნდეს ამ სფეროში ჩართვის სურვილი. მაგალითად ისეთი ქვეყნები, როგორც არის ბელგია, ნორვეგია, ავსტრია, კანადა, აშშ და სხვები, ხშირ შემთხვევაში, ბიუჯეტიდან პირდაპირ აფინანსებენ სოფლის მეურნეობას, თან საკმაოდ მნიშვნელოვნად. ევროკავშირმა მარტო 2008 წელს 60 მილიარდი დოლარი გამოყო სოფლის მეურნეობის მხარდასაჭერად. როგორ შეიძლება ისეთ ქვეყანას, როგორც საქართველოა, იმპორტის სახით შემოჰქონდეს ხახვი, პომიდორი, ბადრიჯანი, კარტოფილი და სხვა აგრარული პროდუქცია. „მდგომარეობის გაუმჯობესება დამოკიდებულია მთელ რიგ სტრუქტურულ რეფორმებზე: კრედიტების გაცემა თესლის და წარმოების საშუალებების შესაძენად... წარმოების, მიწოდებისა და გასაღების ორგანიზაციების შექმნა, შენახვის პირობების გაუმჯობესება, პროდუქციის რეალიზაციისათვის (მარკეტინგი) ხელშეწყობა“²⁴. როგორც აღინიშნა, დღეის მდგომარეობით, ვერანაირ კრიტიკას ვერ უძლებს სამედიცინო, ფარმაცევტული, სადაზღვევო, ნავთობის სექტორში შექმნილი მდგომარეობა.

ქვეყანაში უცხოური ინვესტიციების დიდი ოდენობით შემოსვლა იწვევს ეროვნული ვალუტის კურსის გამყარებას. ხოლო იმ შემთხვევაში, როცა მთავრობა იცავს ვალუტის კურსს გამყარებისგან, ეს ხელს უწყობს ინფლაციური პოტენციალის წარმოქმნას. შემოსული კაპიტალის განეიტრალების მიზნით ეროვნული ბანკები მიმართავენ ღია ბაზრის სხვადასხვა ოპერაციებს. ასეთი შეიძლება იყოს, მაგალითად, სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები (სახაზინო ვალდებულებების გაყიდვა), რომელიც ამცირებს საფინანსო ლიკვიდურობას. მიუხედავად იმისა, რომ 2004-2010 წლებში საქართველოში შემოვიდა 6 მილიარდ დოლარზე მეტი ინვესტიცია, ეროვნულმა ბანკმა შეძლო თავიდან აეცილებინა ლარის კურსის მკვეთრი რყევები.

ლარის კურსის გამყარებამ, რაც დღეს სახეზეა, ეკონომიკური თეორიის თვალსაზრისით, გრძელვადიან პერიოდში იმპორტირებულ საქონელზე ფასების კლება უნდა გამოიწ-

²² მ. ჯიბუტი. ინფლაციისა და უმუშევრობის ურთიერთობის პარადოქსი საქართველოში. ეკონომიკური პოლიტიკა და ბიზნეს პროცესების მართვა. საერთაშორისო, სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენცია. თბილისი, 2011, გვ. 29.

²³ ა. სილაგაძე. საქართველოს ეკონომიკური განვითარების პერსპექტივების შესახებ. ეკონომიკური პოლიტიკა და ბიზნეს პროცესების მართვა. საერთაშორისო, სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენცია. თბილისი, 2011, გვ. 19.

²⁴ რ. გველესიანი, ი. გოგორიშვილი. „სოფლის მეურნეობის განვითარების სტრატეგიები“. ეკონომიკური პოლიტიკა (წიგნი II), თბილისი, 2009, გვ. 221

ვიოს. სინამდვილეში ამის მსგავსი არაფერი ხდება. 2010 წლის ზაფხულში, როდესაც ლარი დოლარის მიმართ 4%-ით გაუფასურდა, იმპორტიორებმა მალე მოახდინეს რეაგირება – როგორც ნავთობი, ასევე მედიკამენტები 10-12%-ით გააძვირეს. “სახელმწიფომ უნდა შექმნას ისეთი კანონები, რომლებიც მინიმუმამდე დაიყვანს მონოპოლიურ მდგომარეობას ბაზრის ამა თუ იმ სეგმენტში. საქართველოში კი, ნებისმიერ სასაქონლო ჯგუფზე არსებობს მონოპოლია, ყოველ შემთხვევაში, აშკარა ოლიგოპოლია. როდესაც რამდენიმე მოთამაშე ინაწილებს ბაზრის ამა თუ იმ სეგმენტს, შემდგომ ისინი შეთანხმებულად აწესებენ ფასებს და ახალ მოთამაშეს ბაზარზე შესვლა არ შეუძლია. სწორედ ამიტომაც არ მცირდება ფასები ლარის გამყარებისას²⁵”.

კვლავ დაბალია კომერციული ბანკების მიერ გაცემული გრძელვადიანი სესხების მოცულობა. მოკლევადიან სესხებზე კი პროცენტები ძალზე მაღალია, რომლებიც მაღალ რისკთან არის დაკავშირებული. თუმცა, საკრედიტო განაკვეთები თანდათან შედარებით მაინც მცირდება გაზრდილი კონკურენციისა და უცხოური კაპიტალის შემოდინების გამო, რომლებიც ძირითადად ევროპისა და ევრაზიის ბანკებისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების მეშვეობით შემოდის. კრედიტების ნაკლებობა კი პირდაპირაა დაკავშირებული ბანკების უუნარობასთან, გაზარდოს დეპოზიტები მასზე არცთუ დაბალი საპროცენტო განაკვეთების მიუხედავად. საქართველოში ბანკების საპროცენტო განაკვეთებთან დაკავშირებით მეტად საინტერესო რამ ხდება, რომელიც არანაირ ეკონომიკურ ლოგიკას არ ექვემდებარება. მაშინაც კი, როცა გასული 5-6 წლის განმავლობაში ინფლაციის ზრდის ტემპები შედარებით სტაბილური იყო და იგი 6-7%-ს შეადგენდა, ბანკებს საპროცენტო განაკვეთები არ შეუმცირებიათ, და ახლა, როცა ინფლაციის ზრდის წლიური ტემპი 13%-ს გადასცდა, საკრედიტო განაკვეთები უცვლელი დარჩა.

ჩვენი აზრით, აუცილებლად უნდა გაგრძელდეს მკაცრი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა, ძვირი ფულის პოლიტიკა, ფულის მიწოდება განხორციელდეს ეკონომიკური ზრდის ტემპების გათვალისწინებით. ქვეყნის ხელისუფლება მკაფიოდ უნდა აცნობიერებდეს, რომ ინფლაცია ეკონომიკას აუნაზღაურებელ ზიანს აყენებს, რომ მონეტარული და ფისკალური ექსპანსიით შეუძლებელია ეკონომიკის რეალური სექტორის განვითარების სტიმულირება²⁶.

აუცილებელია მაქსიმალურად შეიზღუდოს მთავრობის ემისიური დაკრედიტება. განხორციელდეს ბიუჯეტის დეფიციტის მინიმიზაცია. საჭიროა ეროვნული ბანკის სარეზერვო მოთხოვნების მაღალი დონის შენარჩუნება. სავალუტო პოლიტიკა უნდა ეყრდნობოდეს თავისუფლად მცურავი კურსის რეჟიმს, რომელიც ქვეყნის გარედან შემოსული სავალუტო ნაკადების შესაბამისად განსაზღვრავს ლარის გაცვლითი კურსის წონასწორულ დინამიკას და შეასუსტებს საგარეო შოკების ეკონომიკის რეალურ სექტორზე გავლენას. ეროვნულმა ბანკმა უნდა განახორციელოს მკაცრი მონიტორინგი კომერციული ბანკების მიერ საკრედიტო და საინვესტიციო საქმიანობის განხორციელებაზე. ხშირად ბანკები ძირითადად დაკავებულნი არიან საინვესტიციო საქმიანობით, უშუალოდ იპოთეკური კრედიტების გაცემაზე, ხოლო ზოგიერთი ბანკი ლამის სამშენებლო კომპანიად გადაიქცა. ეროვნული ბანკის საქმიანობა მაქსიმალურად ორიენტირებული უნდა იყოს კომერციული ბანკების საპროცენტო განაკვეთის შემცირებაზე. დღეისათვის კომერციული ბანკების რეფინანსირება ძირითადად კერძო ბანკების მოგების ზრდას ემსახურება, რომელიც ზოგ შემთხვევაში სახიფათოც არის. კარგად გვახსოვს ის „შავი პარასკევი“, რამაც კინაღამ მთლიანად დაანგრია საბანკო სისტემა. აუცილებელია ასევე გაიზარდოს კომერციული ბანკების მიერ საწარმოების დაკრედიტების დონე გრძელვადიან პერიოდში. ხშირად, არსებული მაღალი განაკვეთები ბანკების კრედიტების ნაკლებობაზე და მათ შორის კონკურენციის უქონლობაზე მიუთითებს. კრედიტების

²⁵ ლ. პაპავა. რატომ უბრუნდება ლარი ვარდების რევოლუციამდელი პერიოდის ნიშნულს და რატომ არის გარდაუვალი მისი შეუქცევადი დეველუაცია. წყარო: http://tbiliselebi.ge/?mas_id=4233

²⁶ ი. მესხია. მონეტარული პოლიტიკის ახალი სტრატეგია: ინფლაციური თარგეთირება. ეკონომიკური განვითარების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბილისი. 2008, გვ. 17.

ნაკლებობა პირდაპირ არის დაკავშირებული ბანკების უუნარობასთან, გაზარდონ დეპოზიტები, რაც ჯერ კიდევ საზოგადოების გარკვეული უნდობლობის შედეგია.

Pavliashvili Solomon

**INFLATION PECULIARITIES AND TARGET IN
POST-CRISIS GEORGIA**

SUMMARY

The article deals with the Inflation peculiarities and target in post – crisis Georgia. The consecutive process of increasing reliability and consolidation of banking system in Georgia in the past 15 years. The article also deals with the internal and external factors causing the growth of consumer price. The author describes the meaning of inflation target determined by the National Bank. National Bank's monetary policy has been positively estimated according to the stability of Lari rate.

In the article there are given author's recommendations how to prevent high rates of inflation.

გიორგი პაპავა

**ეკონომიკის საბაზრო ტექნოლოგიის ნორმალური
მორფოლოგიისათვის**

რაც უფრო მეტად განხორციელდება საბაზრო ეკონომიკის გარემოში დროის პერიოდების მიხედვით არსებული და წარმოქმნილი ეკონომიკური რეალობების (მათ შორის ნეგატიური ქცევების გამომრიცხავი ეკონომიკური აქციების, რეაქციებისა და სიტუაციების) თვისებების (მაგ., დამახასიათებელი ნიშნების, ბუნების, თავისებურებების, უნარიანობისა და შესაძლებლობების) ანალიზის საფუძველზე მათი მორფოლოგიურად მიზანშეწონილი შეუღლებადობისა და თავსებადობის მიგნება, შერჩევა და გამოყენება, მით უფრო **მაღალუკუგებიანობაზე** იქნება ორიენტირებული ამ პროცეს-ოპერაციების სოციალურად ჯანსაღი ეკონომიკური ეფექტიანობა. ამგვარია **ეკონომიკის მორფოლოგიის** ფორმირების მათგან განსხვავებული ფუნქცია. ამით იგი არსებითად განსხვავდება **ბუნების ქმნილების თვითორგანიზებადი მორფოლოგიისაგან.**

ბუნებამ შექმნა **ადამიანის სხეულის მორფოლოგიური აღნაგობა**, ადამიანები კი თავისი ქცევებით უნდა აყალიბებდნენ და წარმართავდნენ ეკონომიკის მორფოლოგიურ აღნაგობას. ამის გათვალისწინება მოითხოვს **ადამიანების მიერვე განხორციელებულ** დროის პერიოდების მიხედვით უწყვეტად მოქმედი და წარმოქმნილი **ეკონომიკური რეალობების მორფოლოგიურად მაღალუკუგებიან მიზანმიმართულ შეუღლებებს** ეკონომიკის საბაზრო ტექნოლოგიის წელში გამართული ფუნქციონირებისათვის. ეკონომიკურ რაობათა ურთიერთისადმი უფრო თავსებადი შეუღლება, მათი სათანადო განლაგებით რაც შეიძლება ეფექტიანი მდგომარეობის მიმგნები პოზიციით, იწვევს მიზანდასახული მიმართულებით და ოდენობით ეკონომიკურ ინგრედიენტთა მაღალუკუგებიან კავშირურთიერთობებს. ამაშია ეკონომიკური რაობების შეთანწყობითი შეუღლების მორფოლოგია. ამიტომ, უნდა გვახსოვდეს შემდეგი:

1) **მორფოლოგია არ უნდა აუურიოთ ფორმალიზმში.** უკანასკნელი ხომ შინაარსისაგან მოწყვეტით გარეგნული ფორმის შენარჩუნებას ნიშნავს, რომელიც აზიანებს ნებისმიერ საქ-

მიანობას. ეკონომიკური რეალობების, მათ შორის ნეგატიური ქცევების გამომრიცხავი ეკონომიკური აქციების, რეაქციებისა და სიტუაციების მორფოლოგიურად მიზანშეწონილი თავსებადობა კი წარმოადგენს მათი შინაარსის გამომხატველი ფორმების ურთიერთშეთავსებას სასურველი **სოციალურად ჯანსაღი მაღალუკუებიანი** შედეგის მისაღწევად. ეკონომიკაში სტიქიურად შემოჭრილი მორფოლოგიურად ჩვენი მიზნებისადმი არათავსებადი რეალობების დაკანონება წარმოადგენს ეკონომიკურ პარალოგიზმს²⁷. საჭიროა ამ რეალობების შესწავლა, გაანალიზება და მორფოლოგიური დახვეწა, რომელიც ან გააუმჯობესებს მათი შეუღლების მექანიზმს **მაღალუკუებიანი** ურთიერთთავსებადობის მიზანდასახულობით, ან მთლიანად გამორიცხავს მათ, თუ ისინი ამკვიდრებენ **ეკონომიკური უკუგებების** უხილავ შემცირებას ან საერთოდ უგულვებელყოფენ **უკუგებების** მაქსიმუმის მიღწევის აუცილებლობას;

2) **ირაციონალურობა დამახასიათებელია „ჯუმლისათვის“²⁸, რაციონალურობა კი – „სისტემისათვის“²⁹**. ამის გაუთვალისწინებლობა ეკონომიკაში იწვევს ეკონომიკური პარალოგიზმებით დაავადებას. უკანასკნელი ეკონომიკაში ჯუმლურ შემადგენლებს ამკვიდრებს (მიუხედავად ამისა, რატომღაც ამ „ჯუმლს“ მაინც „სისტემას“ უწოდებენ);

3) **მორფოლოგიური მიდგომის მიზანმიმართული გამოყენება დროთა განმავლობაში ჯანსაღი კაპიტალისტური ეკონომიკის ირაციონალურობის საგრძნობი ოდენობით გამორიცხვის დამაკვალიანებელი გახდება**. იგი გარდაქმნის ამ უკანასკნელს უფრო რაციონალურ წარმონაქმნად, რომლისთვისაც დამახასიათებელი გახდება სისტემური წყობის დადებითი თვისებების დამკვიდრება და ჯუმლური წყობის უარყოფითი თვისებების გამორიცხვა.

ეკონომიკის საბაზრო ტექნოლოგიის სიღრმისეული გამოკვლევის შედეგად მიღებულ იქნა ეკონომიკური რეალობების, მათ შორის ნეგატიური ქცევების გამომრიცხავი ეკონომიკური აქციების, რეაქციებისა და სიტუაციების მიზანმიმართული მორფოლოგიურად ურთიერთთავსებადი სოციალურად ჯანსაღი მთლიანობითი წყობა, ე.ი. სისტემა, რათა საბაზრო ეკონომიკა გაგვეთავისუფლებინა მოზღვავებული ჯუმლური (უსისტემო) მინარევებისაგან და ამით მოგვეხდინა მისი ნორმალიზაცია.

უნდა აღვნიშნოთ რომ, იმ შემთხვევაში, თუ მოცემული ქვეყნის ეკონომიკაში ფინანსების განაწილებითი დაკვალიანება განხორციელდება **მყიდველთა შორის კონკურენციის** დომინირებით **გამყიდველთა შორის კონკურენციაზე**, მაშინ თავს იჩენს ფულადი ერთეულების ინფლაცია. იმ შემთხვევაში კი, როდესაც **გამყიდველთა შორის კონკურენცია** დომინირებს **მყიდველთა შორის კონკურენციაზე**, მაშინ ფულადი ერთეულების კურსი დაიწყებს გამყარებას, რაც გაათავისუფლებს ქვეყნის ეკონომიკას ინფლაციის საფრთხისაგან, ე.ი. ეკონომიკურ კრიზისს მოცემულ ქვეყანაში ნიადაგი გამოეცლება. ამ გარემოების ყურადღების გარეშე დატოვება წარმოქმნის და გააძლიერებს ფულადი ერთეულების ინფლაციის პროცესს და ამით ეკონომიკური კრიზისის აღმოცენებასა და გაძლიერებას.

ამიტომ, **არსებითი მნიშვნელობა უნდა მივანიჭოთ ქვეყნის ფულადი ფონდის ამ თვალსაზრისით რაციონალურ დაკვალიანებას**, თუ გვინდა ბედის ანაბარა არ მივაგდოთ ფინანსური თანხების ირაციონალური განაწილება და მოძრაობაც კი. იგი ხომ მოცემულ ქვეყანაში მოსახლეობის ეკონომიკურად დარიბ ნაწილს ზრდის მოსახლეობის საშუალო ფენის შემცირების ხარჯზე. ეს კი ნაცვლად **დემოკრატიისა** მოცემულ ქვეყანაში დაამკვიდრებს **პლუტოკრაციას**, ე.ი. პოლიტიკურ წყობილებას, რომლის დროსაც სახელმწიფოს მართავს **ღრმად**

²⁷ პარალოგიზმი – უნებლიე მცდარი ლოგიკით შემცდარ დასკვნებზე გასვლა.

²⁸ ჯუმლური წარმონაქმნი (ჯუმლი) – მთლიანობის, ერთიანობის **განუყოფლობის გამომრიცხავი რაობა**, რომელიც არ ქმნის ერთიან მთელს და წარმოადგენს რაიმე ელემენტების ან რაიმე სისტემების მექანიკურად თავმოყრილ გროვას მორფოლოგიური განუყოფლობის თვისების წარმოქმნის გარეშე.

²⁹ მთლიანობითი წარმონაქმნი (სისტემა) – მიზნობრივად დაკვალიანებული ერთმანეთთან კანონზომიერად დაკავშირებული ნაწილებისაგან, ელემენტებისაგან მორფოლოგიურად შედგენილი ორგანიზებული, მოწესრიგებული **განუყოფელი რაობა**, რომელიც აყალიბებს ერთიან მთელს, ერთიანობას, მთლიანობას.

დაფარული ნეგატიური ქცევებით თანამდებობის გამომყენებელი, პირად გამდიდრებაზე დაუკლებელი წყურვილით ორიენტირებული მცირერიცხოვანი ჯგუფი.

ამავე დროს, უნდა ვიცოდეთ და გვახსოვდეს, რომ ეკონომიკის საბაზრო ტექნოლოგიის ჩამოყალიბება ნორმალისებულ სისტემად ქმნის და ამკვიდრებს დემოკრატიის განუხრელი წყობის ნიადაგს. უკანასკნელს შეუძლია გამორიცხოს ეკონომიკური კრიზისების გამაუბედურებელი შედეგების გამომწვევი **პლუტოკრატია**. ქვეყნის დამოუკიდებლობისა და დემოკრატიულობის მზიდ ეკონომიკაში სოციალურად ჯანსაღ და მორფოლოგიურად მიზანდასახულ მოაზროვნე პროფესიონალის ჭკუის გამომყენებელი ინტელექტის ნაკლებობა გამორიცხავს დემოკრატიული წესრიგის დამყარებას მოცემულ ქვეყანაში, **რამაც, შესაძლოა, პლუტოკრატიაც კი გაასაღოს დემოკრატიად**. საჭიროა ამ საფრთხის თავიდან აშორება ეკონომიკის საბაზრო ტექნოლოგიის ნორმალისებული ფუნქციონირების დამკვიდრებით ქვეყანაში. უნდა გვახსოვდეს, რომ ნამდვილი დემოკრატია მოითხოვს ეკონომიკის საბაზრო ტექნოლოგიის სოციალურად წელში გამართული, მორფოლოგიურად მიზანმიმართული **უკუგებიანი** ფუნქციონირების პოლიტიკას.

აღსანიშნავია, რომ ამჟამად “ეკონომიკისი”, როგორც სასწავლო დისციპლინა, აზროვნებს მხოლოდ ეკონომიკური კატეგორიებით, ე.ი. ზოგადი ცნებებით, რომლებიც მოიცავენ ცალკეული – კერძო რაობებიდან განზოგადებით გამოყოფილ საერთო ნიშან-თვისებებს, კონკრეტულ პირობებში მიმდინარე მათი ფორმირების პროცეს-ოპერაციათა სიღრმისეული ხედვის გარეშე. ამის გამო “ეკონომიკისი” “აუტიზმითაა” დაავადებული, რაც მოასწავებს კონკრეტული სამოქმედო არეალისაგან განზოგადებით იზოლირებული ხედვით დაავადებულ აზროვნებას. მაშინ, როდესაც ეკონომიკისადმი მორფოლოგიური მიდგომა უნდა უზრუნველყოფდეს კონკრეტულ ეკონომიკურ ქცევათა შინაგან და გარეგან ურთიერთკავშირებით გამოხატულ აღნაგობებს და ისიც ცვლილებების ურთიერთგანპირობებულობაში საბაზრო ეკონომიკის ეფექტიან (უკუგებიან) ფუნქციონირებათა დაკვალიანებისათვის.

ეკონომიკაში ეფექტიან (უკუგებიან) მორფოლოგიურ კავშირებს უზრუნველყოფს ეკონომიკის საბაზრო ტექნოლოგიის ფორმირების პროცეს-ოპერაციების რაობათა მიზანშეწონილი ურთიერთობებით დაკვალიანებული წარმოქმნადი ეკონომიკური სისტემები. ამიტომ, “ეკონომიკისმა”, როგორც სასწავლო დისციპლინამ, უნდა მოიცვას ეკონომიკის საბაზრო ტექნოლოგიის ნორმალური ფორმირების არეალის თვისებრივი შეცნობის მეთოდოლოგია, რათა პრაქტიკაში დაკვალიანდეს ეფექტიანი (უკუგებამზიდი) აზროვნება სისტემური მიდგომის პარამეტრებით. უნდა ვითვალისწინებდეთ, რომ ეკონომიკურ რაობათა ქცევები მოძრაობაში მყოფი პროცეს-ოპერაციებით აყალიბებს ეკონომიკის საბაზრო ტექნოლოგიას. არ უნდა გვიზიდავდეს ამ გარემოების მხედველობის მიღმა დატოვება, ვინაიდან იგი უგულვებელყოფს ეკონომიკურ რაობათა რეალური პროცეს-ოპერაციების ფორმირება-მიმდინარეობის სიღრმისეული ჭვრეტის მზიდ აზროვნებას.

მხოლოდ იმის ანალიზი, რაც ზედაპირზე მოჩანს და ვაფიქსირებთ, როგორც ლოგიკურ ცნებებს, მხოლოდ განზოგადებულ კატეგორიებზე დაყრდნობით გამორიცხავს ეკონომიკის საბაზრო ტექნოლოგიის ფუნქციონირების სიღრმისეული ჭვრეტის უნარს. ამიტომ, დაშვებები და ზოგად ფრაზეოლოგიური მოტივირებები გვერდს უვლის ეკონომიკის საბაზრო ტექნოლოგიის, როგორც რეალურად ფუნქციონირებადი რაობის ბუნებრივი ქცევების ანალიტიკურ შეცნობას. ამ გარემოებამ კი “ეკონომიკისი”, როგორც მეცნიერება და სასწავლო დისციპლინა გახადა “აუტიზმით” დაავადებული. ამგვარი თვალთახედვით აგებული “ეკონომიკისი” რეალურად მოქმედ საბაზრო ტექნოლოგიის მზიდი ეკონომიკისაგან მოწყვეტილი აღმოჩნდა. იგი მას არანორმალისებულ ფუნქციას ანიჭებს და ნეგატიურ მოვლენებს უკეთებს ვუაღირობას. ამით იგი ასრულებს ნიღაბის ფუნქციას არანორმალისებული საბაზრო ეკონომიკის ხარვეზების მიჩქმალვით.

ამრიგად, “ეკონომიკისის” ლოგიკა მოწყვეტილი აღმოჩნდა ეკონომიკის საბაზრო ტექნოლოგიის მორფოლოგიურად დაკვალიანებული მეცნიერული აზროვნებისაგან. ეკონომიკის სა-

ბაზრო ტექნოლოგიაში მთავარია ეკონომიკაში მივაგნოთ უკუგების ქცევებს, რათა სათანადოთ დავაკვალიანოთ ისინი. ეს ქცევა ხომ იწვევს სხვა სახის მიღებას, სხვა რაობად გარდაქმნას, რაიმესადმი დამოკიდებულების შეცვლას, წელში გამართული ეფექტიანი გზის მიგნების უნარის გამომჟღავნებას უკუგების პოზიტიური ქცევების მორფოლოგიური ხედვით და ისიც ქცევების ფორმათა შეუღლებაში შემადგენლობათა მიზანდასახული მაღალუკუგებისანი შედეგების მისაღწევად.

ეკონომიკურ რაობათა მოქმედებები (ქცევები) ერთმანეთთან მიმართებაში მიზნობრივად სრული უნაკლო თავსებადობით უნდა იყოს ორიენტირებული ეკონომიკური უკუგების მაქსიმიზაციაზე და ურთიერთმიმართებაში არ უნდა აღმოჩნდეს სტიქიური შეუთავსებადობით ეკონომიკური ზიანის მომტანი. ამით მოხდება ამ რაობათაგან სისტემის შეკვრა და ამ გზით ეკონომიკის საბაზრო ტექნოლოგიის უპარალოგიზმოდ, ე.ი. უნაკლო შეუღლება. ეს უკანასკნელი კი წარმოქმნის ეკონომიკურ რაობათა სისტემას და გამორიცხავს ჯუმლურ (უსისტემოდ) მიდგომებს (ნაირ-ნაირ ინგრედიენტთა მექანიკურ თავმოყრას სისტემური კავშირების გარეშე).

ეკონომიკის საბაზრო ტექნოლოგიის მორფოლოგიური ხედვისადმი გვერდის ავლამ გამოიწვია ეკონომიკის ინგრედიენტთა (შემადგენელთა) ორგანული ერთიანობის გამომრიცხავი, ჯუმლური წყობა, მაშინ როდესაც „პრობლემების კვლევის ეფექტიანი მეთოდოლოგია სისტემური მიდგომის მსგავსია. **პრობლემის ფორმულირება მოითხოვს მის მორფოლოგიურ, ფუნქციონალურ და ინფორმაციულ აღწერას**“³⁰. ამ ვითარების ვუალირებით რატომღაც ცდილობენ გახადონ რაიმე არა მთლად ნათელი და მას უწოდეს ეკონომიკური სისტემა. აქ ხომ დაშვებულია საგრძნობი უზუსტობები, ვინაიდან ნაირ-ნაირ შემადგენელთა მექანიკური გროვა თუ ურევია მოცემულ ეკონომიკურ რაობაში, მაშინ იგი ვერ იქნება განუყოფელი მთლიანობა (ე.ი. სისტემა).

ეკონომიკური სისტემა უნდა გამორიცხავდეს ჯუმლურ მინარევებს. ამის გარეშე იგი სისტემის თვისებების გამომრიცხავი აღმოჩნდება. რატომღაც ამ გარემოებას არ აქცევენ ყურადღებას და არც ითვალისწინებენ ამჟამად არსებული სასწავლო დისციპლინა “ეკონომიკისი”. იგი გვერდს უვლის ეკონომიკური რაობის მორფოლოგიურ, ფუნქციონალურ და ინფორმაციულ წყობას ეკონომიკური სისტემის ჩამოყალიბებაში. “ეკონომიკისი” ეკონომიკის მორფოლოგიურად ნორმალისებული საბაზრო ეკონომიკის ხედვას უნდა ეყრდნობოდეს. ამის გარეშე იგი ისევ და ისევ აღმოჩნდება მოწყვეტილი ეკონომიკურ რეალობას, მოექცევა რა ფორმალური მიდგომების ტყვეობაში და დარჩება “აუტიზმით” დაავადებულ ჯუმლურ მდგომარეობაში.

ქვეყნის საბაზრო ეკონომიკა რომ ფუნქციონირებდეს როგორც სისტემა და არა ჯუმლი (კონგლომერატი), საჭიროა იგი თავისუფალი იყოს მთლიანობის დამრღვევი ფაქტორების ირაციონალური წყობით ფუნქციონირებისა და ყოველი შემადგენლის თავაშვებული წევვაგლეჯისაგან, რათა ეკონომიკური სუბიექტი ყოველგვარი ჩარჩოების (შეზღუდვების) გარეშე, სხვადასხვა “ზრიკების” გამოყენებით თავაშვებულად არ მართავდეს საკუთარ ეკონომიკურ ობიექტებს, რათა მისი ინტერესები დააყენოს სახელმწიფო ინტერესებზე მაღლა, და პირიქით, სახელმწიფო ინტერესები არ უნდა მოითხოვდეს ბიზნესის კეთების ჯანსაღი პროცესის ხელყოფას. ეს იმას ნიშნავს, რომ ბიზნესმოგების ზრდა უნდა იწვევდეს სამუშაო ადგილების გამრავლებას, რათა ნიადაგი შეუქმნას მოსახლეობის მუდმივ დასაქმებულობას.

საჭიროა დემოსოს ინტერესების დამცველი ეკონომიკური პოლიტიკა. იგი ვერ აუვლის გვერდს ეკონომიკის საბაზრო ტექნოლოგიას. პირიქით, იგი უნდა ეყრდნობოდეს უკანასკნელს, რომ იმოქმედოს წელში გამართული ნორმალური ფუნქციონირებით დემოსოს ცხოვრების გასაუმჯობესებლად, სადაც უნდა დომინირებდეს მოსახლეობის საშუალო ფენის და არა პლუტოკრატების ინტერესები, სადაც თავს იჩენს მიზნობრივად გამართლებული მორ-

³⁰ Дружинин В.В., Конторов Д.С. Проблемы системологии. Москва, «Сов. Радио», 1976 (გვ. 73, ქართულად თარგმანი და ხაზგასმა ჩვენია – გ.პ.).

ფოლოგიური თავსებადობებით ეკონომიკის შემადგენლები უნაკლო სისტემის ჩამოყალიბებაში. ამის გარეშე შეუძლებელი გახდება ეკონომიკის სოციალურად ჯანსაღი ფუნქციონირებათა და ეკონომიკურ უკუგებებათა დამაკვალიანებელი წელში გამართული რაციონალური მორფოლოგიური წყობის მზიდი სისტემის წარმოქმნა.

მოცემული ქვეყნის მოსახლეობის საშუალო ფენის სიძლიერე პლუტოკრატის უარყოფია და ეს უნდა შედიოდეს სახელმწიფოს ეკონომიკური სიძლიერის ფორმირებაში. ამგვარი უნდა იყოს დემოკრატის ნორმალურ ფუნქციონირებათა მოთხოვნები, რომლებიც გამორიცხავს ფსევდოდემოკრატის მინარევებს, უქნარობას, მუქთახორობას, მიმტაცებლობას, მიმოვისებლობას, არაპროფესიონალთა თანამდებობრივ თვითნებობას, დოვლათის შექმნის დაკვალიანებაში დეაწლისა და დახარჯული შრომის ობიექტურ შეფასებათა გვერდის ავლას, გაუმართლებლად გაბერილ ხელფასებს და ხელფასების ხელოვნური გაბერვით შემოსავლების დაუმსახურებელი ნაწილის მიმოვისებლობას. ეკონომიკის საბაზრო ტექნოლოგიის უნარჩვევები უნდა იყოს ორიენტირებული და დაკვალიანებული ეკონომიკურ რაობათა მორფოლოგიური წყობით. ამის მხედველობის მიღმა დატოვება მოასწავებს ეკონომიკური აზროვნების „აუტიზმით“ დაავადებას.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ „მეცნიერება რთული სისტემების შესახებ დაუცხრომლად ვითარდება, ამის შესახებ შეგვიძლია ვიმსჯელოთ არა მარტო და არა იმდენად პუბლიკაციების მატების მიხედვით, რამდენადაც ძირითადად **სისტემური მიდგომის** კონკრეტული დადებითი შედეგების მიხედვით ტექნიკის, ბიოლოგიის, **ეკონომიკის**, სოციოლოგიის სფეროში“³¹. აზროვნების არამართებული დაკვალიანება თავს იჩენს მაშინ, როდესაც ამა თუ იმ რეალობის თვისებრივი შეცნობა (აღქმა) ხორციელდება ცალმხრივად და ისიც ზედაპირულად, რაც გამორიცხავს საერთოდ რაობათა არსის უშეცდომო ხედვას. ასეა ეკონომიკაშიც. ამგვარი ქცევებისაგან არსებითად განსხვავებულ **უკუგებიან სისტემურ მიდგომას** ეყრდნობა ჩვენ მიერ გამოქვეყნებული მონოგრაფიები: **„შერეული საბაზრო ეკონომიკის“³² რეალობების თვისებათა შეცნობის მეთოდოლოგია და პარალოგიზმები**“ (გამოცემულია რუსულ ენაზე 2009 წელს, ქ. სტოკჰოლმში – ამ მონოგრაფიისათვის ავტორს მიენიჭა აკადემიკოს პაატა გუგუშვილის სახელობითი სამეცნიერო პრემიის ლაურეატობა) და **„ეკონომიკის საბაზრო ტექნოლოგია“** (გამოცემულია ქართულ ენაზე 2011 წელს, ქ. თბილისში). **პირველი წიგნი წარმოადგენს მეორის დასაყრდენს.**

ეკონომიკური რეალობების თვისებათა შეცნობის ჩვენ მიერ შემოთავაზებული მეთოდოლოგია, ეხება იგი ეკონომიკური ერთეულის, თვით რეგიონის თუ ქვეყნის ეკონომიკას, ორიენტირებულია **დროის მოცემულ პერიოდში რეალური ეკონომიკური სინამდვილის დაწვრილებით აღქმაზე**. მისი გამოყენებით მიიღწევა ეკონომიკურ რეალობათა მაღალუკუგებიანი მორფოლოგიური თავსებადობების შესაძლებლობათა უნაკლო ხედვა. გარდა ამისა, ამ მეთოდოლოგიის დანიშნულებას დროის ყოველ პერიოდში ეკონომიკური პარალოგიზმების წარმოქმნისაგან თავის დაღწევა, რათა ეკონომიკის ყველა დონეზე გამოირიცხოს მცდარი სამმართველო გადაწყვეტილებების მიღება.

„მრავალ მეცნიერს მიაჩნია, რომ **ეკონომიკის იმდენად აბსტრაქტულია, იმდენად მოწყვეტილია რეალობას, რომ მას არ შეუძლია აღეკვასტურად ასახოს ეს უკანასკნელი.**

³¹ Дружинин В.В., Конторов Д.С. Проблемы системологии. Москва, «Сов. Радио», 1976 (გვ. 3, ქართულად თარგმანი და საზგასმა ჩვენია – გ.პ.).

³² ნორმალიზებული შერეული საბაზრო ეკონომიკა წარმოადგენს კერძო ეკონომიკური ერთეულების და სახელმწიფოს ეკონომიკური ქცევების ერთმანეთის მიმართ ხელშემწყობ რაციონალურ ნაერთს, რომელიც გათავისუფლებულია ეკონომიკური შეუთავსებლობებისაგან და ამკვიდრებს ეკონომიკის “პოლიფონიურ” ფუნქციონირებას პერიოდანტულ-გენეტიკური მიდგომით, სადაც უკუგებაშიდი ეკონომიკური მაჩვენებლების ანალიზით (წილადების სახით წარმოადგენილი უკუგებითი ეკონომიკური რაობების გენეტიკური წყობით) ხორციელდება დროის პერიოდების მიხედვით ეკონომიკური რეალობების თვისებათა გარკვევა და მათი ეფექტიანი თანაწყობით მორფოლოგიური დაკვალიანება.

სინამდვილის ფრაგმენტული ასახვა წარმოადგენს ამა თუ იმ სამეცნიერო დისციპლინის განვითარების აუცილებელ ეტაპს. მაგრამ აშკარაა, რომ ამგვარი მეთოდის მეშვეობით რეალობის ასახვის შესაძლებლობები შეზღუდულია, ეკონომიკურ მეცნიერებაში კი – სადღეისოდ უკვე ამოწურულია. ეკონომიკური თეორიის შემდგომი განვითარება მოითხოვს პრინციპულად სხვა მიდგომებს³³. ჩვენ მიერ წარმოდგენილ ნაშრომებში ასახული სათანადო მიდგომებისა და მეთოდების საფუძვლიანი ათვისება და პრაქტიკაში დანერგვა შესაძლებელს ხდის, რომ ადეკვატურად ვუპასუხოთ ეკონომიკური თეორიის შემდგომი განვითარების ზემოთ აღნიშნულ მოთხოვნას.

ეს შესაძლებელი გახდა ეკონომიკის **მაღალეკონომიკური ფუნქციონირების რეზერვების** (შესაძლებლობების) გამოვლენისა და გამოყენების გაზომვის ჩვენ მიერ უზუსტესი მეთოდოლოგიის შექმნით. ამ უკანასკნელის სათანადო კომპიუტერული პროგრამის სახით წარმოდგენა მისი პრაქტიკული გამოყენების ფართო მასშტაბით შეუფერხებლად გავრცელების შესაძლებლობას იძლევა. ამავე დროს, იგი შესაძლებელს გახდის საბაზრო ეკონომიკაში ფინანსების მოძრაობის ნორმალიზაციასაც კი. აღნიშნული მონოგრაფიები წარმოადგენს სამეცნიერო ფუნდამენტურ გამოკვლევებს ეფექტიანი საბაზრო ეკონომიკის³⁴ შეცნობისა და გამოყენების მეთოდოლოგიის დარგში.

სათანადო უახლესი აზროვნებით წარმოდგენილი ზემოთ აღნიშნული მონოგრაფიები განკუთვნილია მეწარმეების, ბიზნესმენების, მენეჯერების, ფინანსისტების, სახელმწიფო მოხელეების, მაგისტრანტებისა და დოქტორანტების ნორმალურ საქმიანობათა უკუგებაზე ორიენტირებული, ეკონომიკის ნორმალიზებულ საბაზრო ტექნოლოგიაში წარმატებული ფუნქციონირების დაკვალიანებისათვის. ისინი დაგეგმვარება თავი დაგადწიოთ ეკონომიკის საბაზრო ტექნოლოგიაში „აუტიზმით“, ანუ სამოქმედო არეალისგან იზოლირებული ხედვით დაავადებულ, მისამართდაკარგულ აზროვნებას და ამით გაეხდეთ ორიენტირებული პრაქტიკის მაღალეკონომიკური მორფოლოგიურად თავსებადი სოციალურად ჯანსაღი ფუნქციონირების მაქსიმალური შესაძლებლობების გამოყენებაზე.

მით უმეტეს, რომ ეკონომიკის საერთაშორისო სასწავლო პრაქტიკაში ახალი ცოდნის საფუძველზე სასწავლო პროგრამის შეცვლის გადაუდებელი საჭიროება გაჩნდა. სახელდობრ, 2000 წლის 17 ივნისს ფრანგი სტუდენტების მიერ მიღებულ პეტიციაში, მიმართული ეკონომიკური პროფილის პროფესორებისადმი, ნათქვამია შემდეგი: „ჩვენ გვესმის, რომ ჩვენი პროფესურა თვით განიცდის განსახლებურ შეზღუდვებს. მით უმეტეს, რომ ჩვენ მოვუწოდებთ ყველას, ვინც კი იზიარებს ჩვენ მოთხოვნებს და ვისაც სურს ცვლილებები. თუ სერიოზული რეფორმები მალე არ დაიწყება, დიდია იმის რისკი, რომ სტუდენტები, რომლებიც სწავლობენ ეკონომიკას და რომელთა რაოდენობაც უკვე მცირდება, მასობრივად მიატოვებენ მეცნიერების ამ დარგს, არა იმიტომ რომ ისინი დაკარგავენ ინტერესს, არამედ იმიტომ რომ ისინი მოწყვეტილი არიან თანამედროვე სამყაროს რეალობისა და დისკუსიებისაგან. ჩვენ მეტი აღარ გვინდა, რომ თავს გვახვევდნენ აუტიზმით დაავადებულ მეცნიერებას. ჩვენ არ მოვითხოვთ არაფერს შეუძლებელს, არამედ მხოლოდ იმას, რომ ჭარბობდეს საღი აზრი. ამიტომ, ჩვენ ვიმედოვნებთ, რომ მალე გაგვიგებენ“³⁵. „ფრანგი სტუდენტების მოძრაობა ინტერნეტის წყალობით სწრაფად გავრცელდა მთელ მსოფლიოში. მათ მხარი დაუჭირეს კემბრიჯის ასპირანტებმა, რომლებმაც აგრეთვე გამოაქვეყნეს თავიანთი პეტიცია 2001 წელს (ხელი მოაწერეს 800-ზე მეტმა სტუდენტმა). ამ მოძრაობას მხარი დაუჭირეს პროფესორებმაც (დაახლოებით 147 ხელმოწერით, მათ შორის მეტად სახელგანთქმული ფრანგი ეკონომისტები:

³³ Леиашвили П. Экономическая деятельность: телеологический анализ. Тбилиси, Издательство «Сиахლე», 2011 (გვ. 5-6, ქართულად თარგმანი და საზგასმა ჩვენია – გ.პ.).

³⁴ ეფექტიანი საბაზრო ეკონომიკა – საბაზრო თავისუფლებისა და სახელმწიფოებრივი რეგულირების რაციონალური შეუღლების ეკონომიკური სისტემა.

³⁵ Леиашвили П. Экономическая деятельность: телеологический анализ. Тбилиси, Издательство «Сиахლე», 2011 (გვ. 183, ქართულად თარგმანი და საზგასმა ჩვენია – გ.პ.).

რობერტ ბოიერი, ანდრა ორლეანი, მიშელ აგლიეტა, ჟან-პოლ ფიტოუსი და დანიელ კოხენი). მათი პეტიციები მთავრდება ეროვნული კონფერენციის მოწვევის მოწოდებით, რომელიც გახსნის საქვეყნო დებატებს. 2001 წლის აგვისტოში მსოფლიოს 17 ქვეყნის სტუდენტები შეიკრიბნენ კანზას სიტიში და გამოაქვეყნეს თავიანთი პეტიცია, 2003 წლის მარტში კი საკუთარი პეტიცია გამოაქვეყნეს ჰარვარდის ეკონომიკის სტუდენტებმა. ეს მოძრაობა სულ უფრო და უფრო ფართო გასაქანს იღებს³⁶.

Papava George

CONCERNING THE NORMAL MORPHOLOGY OF THE MARKET TECHNOLOGY OF AN ECONOMY

SUMMARY

On the basis of qualitative analysis it should be found and used the possibilities of morphologically rational joining and combining of economic realia (including economic actions, reactions and situations excluding negative behaviors of economic entities) forming according to time periods under the conditions of a market economy. As result, the socially sound economic effectiveness of these processes and operations will be oriented to the highest level of a return.

This is the organizing function of the morphology of an economy.

ვლადიმერ პაპავა

მონეტარული პოლიტიკის უზრუნველყოფა ნეკროეკონომიკაზე

ეკონომიკურ ზრდაზე ინფლაციის ან ექსპორტზე ეროვნული ვალუტის დევალვაციის ზეგავლენის საკითხი, როგორც ზოგადად, ისე პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის პირობებში, არაერთი მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანი გამოკვლევის საგანს წარმოადგენს.

როგორც ცნობილია, ზომიერი ინფლაცია ხელს უწყობს ეკონომიკურ ზრდას, რადგან მეწარმე დაინტერესებულია, რაც შეიძლება სწრაფად დაასრულოს წარმოებრივი ციკლი, რომ დროზე მიიღოს მოგება და მისი ნაწილი (თუ სრულად არა) კვლავ ჩადოს წარმოებაში, ყოველი წარმოებრივი ციკლის შედეგად მიღებული ამონაგები ინფლაციამ რომ არ გააუფასუროს. აქედან გამომდინარე კეთდება დასკვნა, რომ ზომიერი ინფლაცია ეკონომიკური ზრდის მასტიმულირებელია.

მეორე არანაკლებ მნიშვნელოვანი მაგალითია ეროვნული ვალუტის დევალვაციით ექსპორტის სტიმულირება, რადგან ეროვნული ვალუტის გაიაფება უცხოურ ვალუტასთან შედარებით აშკარად ხელსაყრელია ექსპორტისათვის და იმავდროულად აძვირებს იმპორტს. ბუნებრივია, შესაბამისი რეკომენდაცია, რომელიც ამ მსჯელობის საფუძველზე კეთდება, არის ის, რომ მიზანშეწონილია ეროვნული ვალუტის თანდათანობითი დევალვაცია, რათა ამით ექსპორტის სტიმულირებას შეეწყოს ხელი.

რადგან ინფლაციაც და ეროვნული ვალუტის გაცვლითი კურსის დევალვაციაც ბრუნვაში ფულის მასის ზრდით მიიღწევა, ამიტომ ეკონომისტები და პოლიტიკოსები მიზანშეწონილად მიიხევენ ლიბერალურ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკას, რომლის საბოლოო მიზნად ეკონომიკის სტიმულირებაა ჩათვლილი. სწორედ ამ დებულებაზე დაყრდნობით, პოსტკომუნისტური ქვეყნების ეკონომისტთა და მათი მხარდაჭერით, პოლიტიკოსთა ერთ-ერთ აქტუალურ სადისკუსიო თემას ცენტრალური ბანკის მიერ გატარებული ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა წარმოადგენს. კერძოდ, კრიტიკის ობიექტი ხდება მკაცრი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა,

³⁶ იქვე, გვ. 183-184.

რომელიც შესაბამისი ეროვნული ვალუტის გაცვლითი კურსის სტაბილურობასა და ინფლაციის დაბალ ტემპებს უზრუნველყოფს. კრიტიკოსები თვლიან, რომ სწორედ ამგვარი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკაა ქვეყნის საექსპორტო პოტენციალის ამაღლებისა და ეკონომიკური ზრდის უფრო მაღალი ტემპების მიღწევის უმთავრესი შემაფერხებელი მიზეზი; აქედან გამომდინარე, ეროვნული ვალუტის დევალვაციასა და ინფლაციის შედარებით მაღალ ტემპებს მოითხოვენ, რისთვისაც ფულის ემისიის ტემპების დაჩქარებას განხორციელებას უჭერენ მხარს.

ცნობილია, რომ ისეთი ფენომენი, როგორცაა ნეკროეკონომიკა, რომელიც საქონლის ისეთ ბაზარს ქმნის, რომელშიც მოთხოვნა არ არსებობს, პოსტკომუნისტური ქვეყნებისთვისაა დამახასიათებელი. ამ ტიპის ბაზრისათვის ეკონომიკის მონეტარული სტიმულირების განხილული მექანიზმები უბრალოდ უძღვრია.

პირველი კითხვა, რასაც პასუხი უნდა გაეცეს, არის ის, ინფლაციის დონის ზრდის პირობებში ნეკროეკონომიკის საწარმოები მართლა შეძლებენ თუ არა წარმოების განვითარებას, ხოლო მეორე კი ის, თუ ნეკროეკონომიკის დიდი მასშტაბების პირობებში მისი ინფლაციური სტიმულირება რამდენად კარგ შედეგებს მოიტანს.

დავიწყოთ იმით, თუ რამდენადაა ნეკროეკონომიკური საწარმოები მზად, შედარებით მაღალი ინფლაციის პირობებში განავითარონ წარმოება. სამწუხაროდ, პასუხი უარყოფითია. კერძოდ, კომუნისტური ეპოქის დროინდელ საწარმოთა უმრავლესობაში მოძველებული ტექნიკა-ტექნოლოგიაა, რის საფუძველზეც შეუძლებელია კონკურენტუნარიანი (მაღალხარისხიანი და დაბალდანახარჯიანი) პროდუქციის წარმოება. აქედან გამომდინარე, ეკონომიკის რეალურ სექტორში სერიოზული ინვესტიციების განხორციელებისა და ახალი (ან განახლებული) ბაზრების მოძიების გარეშე (რასაც ასევე დრო სჭირდება) ამ საწარმოთა პერსპექტიულობაზე ფიქრიც კი პრაქტიკულად გამორიცხებულია.

ქვეყნის წარმოებრივი პოტენციალის ამაღლების მნიშვნელოვან გზას უცხოური ინვესტიციები წარმოადგენს, რომელთა მასობრივი შემოსვლაც ეკონომიკის რეალურ სექტორში, როგორც ამას საერთაშორისო გამოცდილება მოწმობს, დროში ერთობ გაჭიანურებულია: საწყის ეტაპზე პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში ძირითადად სპეკულაციური კაპიტალი შემოდის, რომელიც უმთავრესად უძრავი ქონების სექტორში იყრის თავს. საერთაშორისო გამოცდილების თანახმად, სტაბილიზაციის (პოლიტიკური და აუცილებლად მაკროეკონომიკური) მიღწევიდან ეკონომიკის რეალურ სექტორში უცხოური ინვესტიციების მნიშვნელოვანი ნაკადების შემოსვლამდე დროითი ლაგი არანაკლებ სამი წელია.

ინფლაციის ტემპების ზრდა უცხოელი პარტნიორების თვალში, ძალზე დიდი ალბათობით, აღქმული იქნება, როგორც მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის კურსიდან გადახვევა, რაც, თავის მხრივ, უცხოური ინვესტიციების მოზიდვას კვლავ გადაავადებს. მაშასადამე, ინფლაციის ზრდა ნეკროეკონომიკის პირობებში წარმოების განვითარებას არათუ ხელს შეუწყობს, არამედ, იმ მწირი რესურსების (რომლებიც შეიძლება წარმოებაში ინვესტიციების განსახორციელებლად არსებობდეს) ზრდის რეალურ შესაძლებლობებსაც კი არასავაჭრო ოპერაციებისათვის ხელმიუწვდომელს გახდის.

ეს დასკვნა სავსებით საკმარისია იმ აზრის უკუსაგდებად, რომლის თანახმად, თითქოსდა ინფლაციის სტიმულირება ნეკროეკონომიკის მქონე ქვეყნებში წარმოების განვითარებას უწყობდეს ხელს.

ზუსტად იგივე სურათი იქმნება ეროვნული ვალუტის დევალვაციის ხელშეწყობით, რადგან ნეკროეკონომიკურ საწარმოებს მით უფრო არ შესწევთ უნარი, საექსპორტო პროდუქცია გამოუშვან.

საკითხის ანალიზის კომპლექსურობა მოითხოვს, რომ ცალკე ყურადღება დაეთმოს საკითხს, თუ ინფლაციისა და ეროვნული ვალუტის დევალვაციის სტიმულირებას ეკონომიკის სხვადასხვა სფეროში რა შესაძლო შედეგები მოჰყვება.

პოსტკომუნისტური ქვეყნების უმრავლესობისათვის საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის საწყისი ეტაპი, არცთუ იშვიათად, მაღალი ინფლაციითა და ეროვნული ვალუტის სწრაფი და არსებითი დევალვაციით ხასიათდებოდა. მართალია, ამის შემდეგ ინიცირებულმა მკაცრმა ფულად-საკრედიტო პოლიტიკამ საშუალება მისცა ამ ქვეყნებს, ინფლაციაც მოეთოკათ და დევალვაციაც გაეკონტროლებინათ, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, უახლოესი წარსულის ხსენებული სავალდებულო მოვლენები მოსახლეობის მესხიერებაში ჯერ კიდევ ცოცხალია, რაც ეროვნული ვალუტის მიმართ ნდობის საბოლოო და საყოველთაო დამკვიდრებას უშლის ხელს.

ასეთ პირობებში, ინფლაციის ტემპების გაზრდა და ეროვნული ვალუტის დევალვაციის სტიმულირება მოსახლეობაში ეროვნული ვალუტის, როგორც დაგროვების საშუალებისადმი, ისედაც სუსტ სტიმულებს კიდევ უფრო შეასუსტებს.

ინფლაციის დონის ამადლებისა და ეროვნული ვალუტის დევალვაციის ხელშეწყობის შემთხვევაში სოციალურ სფეროში კიდევ უფრო მძიმე სურათი შეიქმნება. ინფლაციის პირობებში მოსახლეობის ცხოვრების დონე, სხვა თანაბარ პირობებში, აუცილებლად ქვეითდება. ეს პროცესი ნაკლებად მტკივნეულია იმ ქვეყნებისათვის, სადაც მინიმალური ანაზღაურება საარსებო მინიმუმს სულ ცოტა ერთნახევარჯერ ან ორჯერ მაინც აღემატება. მაგრამ, როცა მინიმალური ანაზღაურება საარსებო მინიმუმის მხოლოდ ნაწილს შეადგენს, ინფლაციის ტემპის ზრდა მოსახლეობის ყველაზე უფრო შეჭირვებულ კატეგორიას უდიდეს დარტყმას მიაყენებს. თანაც ეროვნული ვალუტის დევალვაცია უშუალოდ აძვირებს იმპორტირებულ სამომხმარებლო პროდუქციას, რაც მოსახლეობის სოციალურ მდგომარეობაზე ასევე უარყოფითად აისახება.

არანაკლები მნიშვნელობა აქვს შემდეგი გარემოების გათვალისწინებასაც: ეროვნული ვალუტის დევალვაცია საბაჟო შემოსავლებს გაზრდის, მაგრამ, იმავდროულად, საგარეო ვალის მომსახურებას გააძვირებს. ეს კი ძალზე მნიშვნელოვანი გარემოებაა იმ ქვეყნებისათვის, რომლებსაც დიდი ოდენობით აქვთ საგარეო ვალი.

მაშასადამე, ნეკროეკონომიკის მეტ-ნაკლებად ფართო მასშტაბების პირობებში ბრუნვაში ფულის მასის ზრდით ინფლაციისა და ეროვნული ვალუტის დევალვაციის სტიმულირება სულაც არ არის ეკონომიკური ზრდისა და საექსპორტო პოტენციალის გაფართოების გამომწვევი. თუმცა, ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების შემაფერხებელი კი შეიძლება აღმოჩნდეს.

Papava Vladimer

IMPACT OF THE MONETARY POLICY ON NECROECONOMY

SUMMARY

The issue of inflation's impact on economic growth – both in general context and, specifically, in that of post-Communist transformation, has been a subject of numerous studies. One of the most common themes that has often been subject to debate among the economist and political circles is the restrictive monetary policy pursued by the central bank, which is the key to both the stability of the exchange rate of national currency, and a low inflation rate. Critics argue that such a monetary policy is a main obstacle that prevents the country from achieving greater economic growth and, therefore, insist that the government should increase money supply and, thereby, allow devaluation of currency and a higher inflation rate.

The most of enterprises in post-Communist countries that come from the Communist epoch own outdated equipment and technologies which can not produce competitive (high-quality and low-cost) goods. In other words, the shares of “necroeconomy” in the overall national economy of many post-Communist countries are still very high. Foreign investments represent one of the most effective factors of improving these countries manufacturing potential. From the standpoint of foreign partners, growing inflation rate is very likely to be interpreted as a deviation from the stabilization course, in which case the flow of foreign investments into econo-

my will be delayed for indefinite time. This means that under the conditions of higher inflation rate, nor the third source of production enhancing investments will be available. The same situation will be resulted in a case of devaluation of the national currency because of existing of the necroeconomy.

Partycki Slawomir
Filipek Kamil

VIRTUAL MONEY AND THE GLOBAL FINANCIAL CRISIS

The history of money has its beginning, but we have strong evidence there might be no end. Looking back at the history of money, we can identify the stages in its evolutionary development. Money has often changed the form. Its content has reflected the relativity closely related to the processes of socio-economic change and development. Money has been also associated with the essence of human activity and participated in every phenomenon characterizing human life in all its diversity and richness. Hope, fear, concern, economic passion are examples of feelings integrally connected with money. People were never able to separate its internal experience from money invention. Nowadays it is difficult to identify the domain of human activity free from money impact.

Money affects all forms of humanity, becoming an inseparable attribute of the nature of modern life. It creates certain dispositions to respond to the signal, which carries itself. Scientific debates focused on sources of semantic meaning of money point out the inevitability of its use in social life. Money created its own system of meanings. It is often perceive as universal instrument of social communication similar to human speech.

Sociological interpretation of the nature of money is deeply connected with the sphere of medium (N. Luhmann). As a medium it enables multi-channel social communication. Money is the source of signal which is transmitted to the environment in the communication process. Medial sphere of money is noticeable in various spheres of human life. Expressiveness characteristic for that medium, has become one of the indicators of the development of the modern world. It has a pervasive, complex, multi-threaded, and above all spontaneous nature.

The birth of the Internet and the rise of global communications network accelerated the network money growth. The network money is often defined as a value recorded on remote electronic device e.g. credit card with chip and pin (CNP)³⁷. In physical sense, it is kind of an electric impulse informing users about the state of their accounts. On the long way from the natural currency, money has change into non-material sequence of bits accessible over the Internet. Abstract nature of the modern money has affected the contexts of its usage. Money has become decentralized phenomenon freed from the state authority. In the contemporary world, sphere of money is regulated by the civil law and its origins are derived from bilateral agreement between a bank and its customers.

Finances and transformations of the network economy

Networking is closely related to the development of communication technologies. Spider web called the Internet has become the focal of economic, political, social and cultural processes. The expansion of the Internet, referred to the Internet Galaxy³⁸, is often perceived as a main source of transformations in all spheres of social life. The technological determinism formulated on the IT basis shapes the various aspects of the modern society. The technological revolution triggered by the development of information technology, telecommunications, nanotechnology, biotechnology has become a cornerstone of the modern society and network economy. It should be noted that this new form serves as a platform for a new social relations in a global scale. The network society is a direct result of the needs of economy for management flexibility, for globalization of trade and capi-

³⁷ Is chip and PIN safe?, <http://www.thisismoney.co.uk/money/experts/article-1584786/Is-chip-and-PIN-safe.html>

³⁸ M. Castells, *The Internet Galaxy*, Oxford University, Press 2002.

tal, and for social development based on individual freedom and open communication³⁹. The ICT technologies have enabled the intensification of links and flows of capital, goods, ideas, changing social and economic relations. They became a source of a civilizational leap ignoring some of its developmental stages. It proved that linear development distinctive for modernisation may be replaced by leap development. The historical shift towards ICT makes the idea of self-sufficiency and state sovereignty obsolete. ICT became a source of complex structures based on the idea of diffusion and feedback.

Modern economics is described by networking. National economy, understood in the terms of industrial society, ceased to be a unit of economic activity. Taking the form of a network economy goes far beyond the state borders, adopting the dimension of the global economy. The production and processing of information and knowledge has become the distinctive feature of economic and social development. They became a source of innovations composing a new economic reality. "Washington Consensus" imposed by neoliberal doctrine has become a kind of ideological framework for the global capitalistic development and formation of network structures. It leads to the introduction of homogenous regulatory standards of life and consumption. The rules of the new economy developed by the "Washington Consensus", refer to the following assumptions: strengthening of the competitive advantage, focusing on utilitarian benefits, liberation of the market, individualism and deregulation. The global network is made of the international political actors such as: the G8 and G20 summits, the Bildeberg Group, the World Bank, International Monetary Fund etc. The modern national economic systems are part of policy networks. They are integrated with societies through intergovernmental and international networks.

The philosophy of networks based on the principle of openness enables the free movement of economic goods and limits the regulatory actions of the states. The principle of deregulation has become the crucial value of free market economy and its overuse is often defined as the source of present world crisis. J. Stiglitz emphasizes that "the failure of regulation in the last quarter requires explanation"⁴⁰. He links this process with "political influence of privileged interest groups"⁴¹. We can make up this idea with common practice of circumvention of existing financial regulations imposed by bureaucratic apparatus on business. Deepening blur of the line between ownership and management coupled with limitation of judicial supervision of the state favoured the managers who are taking a lead.

An important phenomenon in the network economy is the growing autonomy of the financial sector, which plays a crucial role in the development of globalization. Institutional capitalism is based on activity of financial market actors, such as: central banks, commercial banks, mortgage banks, investment banks and funds, insurance companies, leasing companies, financial brokers, money transfer companies etc. This complex picture is enriched by intermediary institutions e.g. stock-exchanges, commodity exchanges, credit rating agencies (CRA), audit and consulting companies. All those actors are intertwined into the network of reciprocal relations shaping the geometry of contemporary market. J. Stiglitz noted that "financial companies started to perceive the business as a goal in itself, emphasizing its magnitude and rentability"⁴². The innovative character of these companies came down to "invention of a new subjects generating huge profits for companies representing the Wall Street"⁴³, what led "banks to focus mainly on fees and commissions and in some cases on circumvention of existing financial regulations"⁴⁴. Financial market analyst J. Bogle in these kind of activities finds "a sharp dichotomy between values created by innovation for financial institution and values produced for clients of this institution"⁴⁵. He notes that "financial institutions act in line with the rule, which is totally opposite to the Okham doctrine. They operates under the pressure of strong incentives to choose complex and costly solutions over easy and cheap outcomes"⁴⁶. Financial institution build up in that way a kind of "food chain" for different actors

³⁹ Ibid., p. 2.

⁴⁰ J. Stiglitz, *Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*, W. W. Norton, 2010, p. 14.

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid., p. 42.

⁴³ Ibid., p 16.

⁴⁴ Ibid., p. 15.

⁴⁵ J. Bogle, *Enough : True Measures of Money, Business, and Life*, John Wiley & Sons, 2008, p. 78.

⁴⁶ Ibid.

of financial market. Its worth to mention, that costs of financial intermediation are limiting the profits of investors.

The financial sector plays a key role in today's global economy. It caused dichotomization of the market for: a) a real entity b) and the entity affected by virtualization of economic processes. The first form refers to employees working in real world. Their assessments are based on profit criteria. The financial actions of the economic actor embracing his assets depend on real economic situation. Return on investment (ROI) into assets is shaped by market mechanism.

Market of expectations characteristic for the financial sector is driven by the logic based on utilitarian goals mixed with common optimism of managers, financial analysts and experts. "Bankers were too optimistic. But they were pressured to be like that"⁴⁷. Inherent feature of this optimism is lack of transparency. Stiglitz points out that "transparency is a synonym of information"⁴⁸. He goes further and says "lack of transparency means cheating (...) U.S. Banks were deeply involved in cheating: they were removing risk from balances in order to hide the scale of risk. It was common practice"⁴⁹.

It should be noted that "stock companies have internal ethic codes, which are published primarily for the public."⁵⁰ As J. Bogle notes "on paper, these companies comply with the ambitious ideals."⁵¹ The reality is different, because in many cases we meet with disregard for the imposed standards. J. Stiglitz stresses that "markets are not able to ensure a sufficient level of transparency. Therefore the government must intervene and keep the unity of information."⁵² Indeed, previous practices on the market of expectations have led banks from "market valuation to valuation based on hopes"⁵³.

Under these conditions the driving force behind market activity is often speculation, usually appealing to greed, hope, but also fear, which causes the creation of emotional states spread out from optimism, in case of profit growth, to extreme pessimism when there is fall in shares. Another phenomenon is called "herd mentality"⁵⁴, which is the result of acting according to similar model described above. As J. Stiglitz points out, when a problem arises, it leads to accumulating them at a geometrical rate⁵⁵. J. Boyle defines term speculation as "the activity of predicting the psyche by the market"⁵⁶. In the speculative activities is no place for altruism, empathy, a sense of common good or justice. Only profit counts. This leads to trade shares, and the expectations are, that they will grow more than prices of other shares. Speculation is based on the actions taking into account mainly the psychological aspects. At the end of this thread I would like to draw attention to the scale of trade shares, which currently on an annual basis reach to almost 300%. Large part in this have speculative capital.

The genesis of the financial crisis in the network of global relationships

The turning point in the development of the financial crisis came with the collapse of one of the oldest and most renowned investment banks Lehman Brothers. Symbolically, this meant a shift from hidden to visible phase, covering today the whole world. It also meant that certain negative phenomena in the sphere of financial operations can not be hidden and the world learned that is in a state of crisis.

The crisis of the new generation, which we have now, is specifically associated with the genesis of the new network society, promoting "informational capitalism, based on productivity induced with innovation, and global competitiveness in the wealth production and its selective appropriation"⁵⁷.

Network World, whose one of the constitute factors is a financial market, has exceeded the spaces designated by ideology, as well as the boundaries of national economies. Privileged place, reserved in recent dec-

⁴⁷ J. Stiglitz, Freewall, op. cit., p. 185.

⁴⁸ Ibid., p. 182.

⁴⁹ Ibid., p. 183.

⁵⁰ J. Boyle, Enough, op. cit., p. 156.

⁵¹ J. Stiglitz, Freewall, op. cit., p. 183.

⁵² Ibid.

⁵³ Ibid., p. 184.

⁵⁴ Ibid., p. 175.

⁵⁵ Ibid., p. 176.

⁵⁶ J. Boyle, Enough, op. cit., p. 55.

⁵⁷ M. Castells, End of Millennium, The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. III, Blackwell, 2000, p. 339.

ades for the ideology, is now taken by the information, or its transformed aspects, which take the form of knowledge. The economy in the interactive network is based on information and knowledge, as well as communication technology that enables multi-penetrating connections. The global relational economy operates in systems, relationships and feedbacks between the economy, society, culture and politics. It involves different actors, starting from large international corporations and ending in local or individual businesses. Dynamization of the network is stimulated by the flows, including financial resources, and by the progressive space-time virtualization. Virtual reality, which bonds a network, is characterized by increasing openness. In practice openness creates opportunities for new forms of action and eliminates the boundaries between what is real and unreal.

The global financial market is the first phenomenon based on the possibilities of action enabled by the network structure. Financial flows taking place on the network canvas became a "zero system" of modern capitalism. Virtual money and electronic marketplace are the synonyms of any investment funds at any time and place.

With the development of technologies enabling the construction of network structures, financial markets are the subject of integration and are taking the dimension of a single network operating around the globe. The scale of market integration caused, that in the depositors' eyes it is potentially a source of higher profits. It kindles the imagination of many investors and becomes a source of specific social pressure to the financial markets. Global financial network has created a spectacular area of mergers and acquisitions in the financial sector, which affects their efficiency. Creation of constantly expanding financial capital groups was the result of scale advantage on the one side, and on the other the result of access and the node hierarchy in network structures. Node location determines its future capabilities of creating relationships and its attractive position in the network hierarchy.

Network revolution changed the way of leading financial business. Virtual space, built on its basis, has been recognized as an important platform for economic exchange, which in practice means, that the dematerialization is acquiring signs of the common economic and social facts. Virtual - means simulation of the physical structures, not existing in the material form. In fact, it can be specified as unreal, illusory, but making the impression of the real. At the same time it undergoes constant transformation that matches the market requirements.

Virtuality, being a network result, is a source of growing risk, which creates new challenges for risk management in financial institutions. Relational network economy generates new layers of uncertainty, which impede assess, planning and implementation. In network case we are dealing with a specific relationship of uncertainty and risk, which are difficult to interpret unambiguously through the use of unilateral economic calculation. Network world is guided by its own logic, its own rhythm, which is determined by various turbulences and concentrations.

The scale of uncertainty and risk in the network interferes with a sense of orientation in space-time. In fact, it is a source of pervasive confusion, which naturally prefers gambling strategy, as it is commonly used in today's financial market, what will naturally prefer short-term action. Network, expanding freedom area, at the same time is producing new layers of uncertainty stretched over the globe. Living and acting in conditions of uncertainty becomes a feature of modern existence of different actors. Under these conditions, their decisions are determined by many unknowns, combined with the risk pressure. In operations on financial instruments often the determinant is not to minimise risk, but consciously make a game with capital in high risk conditions.

Network transformation, inscribed in political, financial, military, cultural, social networks, leads to a change in the nature of state structures. Modern state adopts network structure and due to that fact it operates in system of many different decision-making centres determining many standards of rationality, replacing hierarchical order with horizontal and at the same time blurring its current homogeneous functional - organizational structure. Under these conditions, key role plays a control, in its essence replacing the traditional sense of power - the control of the self-regulatory processes in different turbulent environments. Control allows many possible variants of the trajectory of the action, rejecting the logic to absolutize the selected one. To the trajectory of the action you can assign a different course, specifying the probability of its occurrence. The transformation from the hard drive control, implemented in a monocentric system, to a philosophy of self-regulation is not a simple

process. This requires changes not only at different levels of governance, it is also closely associated with self-organization of society, with creation of the rank-and-file network of non-governmental organizations, which are adopting some of the functions of state power.

The crisis appears on the scene

The International Monetary Fund defines financial crisis as a state, in which a substantial financial investment group has assets with a market value lower than the liabilities. This causes a shift in their portfolios, the collapse of financial institutions and government intervention. Its key aspect is the lack of stability of the international finance system, which takes a form of global dimension and the relational network. The current financial crisis shows that internalized stream flow of capital is a source of global instability, therefore indicates the scale of high financial and economic interdependence in today's networked world.

Genesis of the financial crisis must be sought in the intersected interaction of many factors. J. Stiglitz notes that "market subjected to deregulation, which wallows in cash and low interest rates, the global speculative bubble in real estate, the cosmic quantities of subprimes merged into a toxic mixture. Then added the budget and trade deficits in the U.S. and parallel progressive accumulation of China's huge financial reserves and lack of balance in the global economy"⁵⁸. New banking (Basel regulations) accepts the reduced levels of risk control, which allowed providing loans to entities with lower credit worthiness. To these crisis factors must be added propagation of consumption ideology. Consumption seen in the economic aspect on a level of the network society adopts a cultural dimension. It is seen as a kind of communication, ensuring the participation of the actor in the entirety of social phenomena, and allows creating networks with other actors, building a shared world. Permit to this world are often the loans. It is estimated that American society is characterized by negative saving, so life on credit has become a dominant strategy.

An important role was played by the so-called financial flows. To the essence of the crisis was inscribed the practice of mortgages conversion, characterized by low liquidity, to liquid and mobile bonds. Actions taken to improve the liquidity of capital flows contributed to the development of non-banking sector, which in its functioning did not comply with existing, already loosen, legal - economic norms. The mechanism of liquefying capital flows has opened the space for the flow of "toxic papers" and then had bearing on the dynamics of the financial crisis. Its role had also a modern securitization that has found widespread use in the financial market. Securitization allowed removal of credit obligations from the bank books and their transfer to insurance institutions. This caused the dispersion of credit risk, and on the other hand was a source of minimizing precautionary standards in banks. In its essence, the mechanism was to replace high-risk loans with securities with the lowest possible risk.

Rupture of "credit bubble" in 2008 caused panic on the world stock exchanges, and that meant step back in the value of shares. This was accompanied by the phenomenon of excess liquidity in the U.S. market, which one attempted to regulate with the increase in interest rates. This caused an increase in mortgage servicing costs, the decline in property prices and lower demand for real estate. Massive insolvency of borrowers launched auction procedures; there were losses on the barriers, forcing banks to build cash reserves. After all it led to a reduction of liquidity in the banking market. At the same time interbank flows market collapsed, because banks did not know the level of contamination with toxic assets of other banks and refused to grant them loans. Financial tsunami with speed of the network spread to other countries, in which the wave has not been stopped, despite multiple attempts. Indeed crisis takes new forms, which means rebuilding of the economic and sociological theories that describe the modern world.

Silagadze Avtandil

⁵⁸ J. Stiglitz, Freefall, op. cit., p. 1.

ECONOMIC PERSPECTIVES IN POST-SOVIET GEORGIA

World financial crisis slowed the pace of economical growth in Georgia and decreased quantity of direct foreign investments, while inflation rate, foreign debts, negative balance of trading, unemployment level, number of people living below poverty level increased sharply. Such situation was caused not only by world financial crisis and outcomes of war against Russia, but also by in-state conditions. Afterwards, the situation was partially balanced mainly by foreign grants. In such terms it is difficult to talk about stable economic development without activating rich reserves of the country. State economic policy should be radically changed and pro-national industry support should be activated. Rich potential in national industry and agriculture is still unused, while import rate have been increasing constantly.

Government should support tourism development, but tourism must not be the only sphere of government's attention. According to official statistical data, number of tourists in Georgia exceeded 2 millions, and the number is expected be more than 3 millions this year. Unfortunately, official statistics do not show how these data are calculated. Neither gross domestic product nor state budget revenue are useful for confirmation of these numbers. As known, in case of periodically emerging financial crisis, tourists flow will be decreased and if the country does not have an alternative, it will fall into permanent crisis as in some EU countries.

Georgia's economics can not revive without development of real sector – agriculture and industry. Georgia has the biggest underground water resources in Europe, but we practically fail to use it nevertheless problems in water-supply sector. Europe suffers from potable water deficit and the problem will deepen more in the future. We have an unique chance to provide Europe with potable water. Water-pipe should be constructed for this purpose that will gain enormous benefit and besides, such construction will have greatest political meaning for Georgia.

Georgia's economics', including agricultural and food industry, potential is very important if managed correctly, and for this purpose our government should implement a long-term social-economic development program, which has been worked out only in nongovernmental level (S. Tvalchrelidze, A. Silagadze, G. Keshe-lashvili, D. Gegia. Program of Social-Economic Development of Georgia, 2011-2030. Editor – V. Papava, member-correspondent of the Academy. Tbilisi, Nekeri Publishing House 2011).

Goals of state policy for Georgia's economic development and measures to be taken should be defined as follow:

- The Parliament of Georgia should establish "Fund for Economic Development" for the period of 6 years. The fund can accumulate USD 350-360 mln equivalent in GEL annually. The fund should allocate long-term credits, based on tenders, to companies registered in Georgia in amount of USD 350-360 mln equivalent in GEL annually with not more than 4 % interest rate (at least with the same terms that foreign companies have in Georgia). For this purpose, USD 2.1-2.2 billion will be needed.

- Public registry for exporting Georgian produce should be established, which will pay attention to exporting products such as ecologically clean meat and meat products, milk and dairy products, nuts, greens, honey and fruit (juices, jams).

- Fund for Economic Development should allocate credits for companies that as a result of exploitation of national natural recourses will create export competitive produce, agricultural produce, lumber, light industry (silk, wool) processing capacities, micro-engines and mini-tractors, turbines for small power stations, capacities of generations of "green energetic", farms, agricultural service enterprises.

In general, in case of realization of worked-out recommendations, it will be possible to reach middle-European indices of GDP per person, employment level and inflation rate.

Silagadze Avtandil

ECONOMIC PERSPECTIVES IN POST-SOVIET GEORGIA

SUMMARY

Economic Perspectives in Post-Soviet Georgia briefly discusses problems in Georgian economics in the light of world financial crisis and offers relevant recommendations for the recovery of the situation. The author reckons that a real sector (agriculture and industry) based on the utilization of national resources shall be developed by the government (based on long-term social-economic program) that will result in reaching middle-European indices of GDP per person, employment level and inflation rate.

Shengelia Teimuraz

THE ROLE OF GLOBALIZATION IN DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL BUSINESS

INTRODUCTION

One of the hot issues discussed at various academic forums is the subject of globalization and its overall impact on the economy and social development of the world. Globalization in a literary sense is the tool of globalizing, transformation of some things or phenomena into global ones. Generally, it is considered a holistic process in which the people from different regions of the world are unified into a single society and function together. This process on the whole is a combination of economic, technological, socio-cultural and political forces (Croucher, 2004). The importance of globalization in ushering socio-economic development is realized specially since last three decades when electronic media converted the world in a global village (Modelski, 1972). In recent times the globalization is coincided with the economic concept where the integration of national economies into the international economy through trade, foreign direct investment, capital flows, migration, and the spread of technology has taken place (Bhagwati, 2010). As a result the issue of its expanded dimensions has created a very immense revolution in the human life. Therefore, the concept of globalization has got a very important place in academic circles of economic and social researches (Krasner, 2008). A serious attempt has been made to interpret all of its impacts from all sides and corners. The most important point of the impact of globalization is the socio-economic relations of the various stakeholders. The socio-economic development of any country depends on such relations. During the history of human being, societies have been dealing with each other in different ways and have formed all kind of relations. As per compatibility of the globalization the social and economic relations have been conformed. The need is profoundly felt in the developing countries of the world.

DEFINITION OF GLOBALIZATION

Globalization has been defined in various ways and with different approaches. For example: Globalization as an idea, globalization as a pattern or project, globalization as a process of human being's history, globalization as a probable future, globalization as a situation, and finally, globalization as a trend (Nahavandian, 2007). There is not one and single definition about the term of globalization. Everyone has seen it in his/her point of view. Therefore, there are different opinions about it (Salimi, 2005). Different writers have different views regarding the definition of globalization. The most important explanation about the concept has been presented by Jan Aart Scholte (2000:15-17). Jan has given five definitions of globalization in the literature. His points are quite relevant to the issue of globalization. The points are as under:

1. *Globalization as Internationalization.* In this part of the study the globalization is simply conceived the global international relations between different nations and the countries. The point leads to the concept of the development of exchange and the greater dependency on each other. Here economy is taken as exchange of commodities from one border to the next. As a result the globe becomes a village where business takes place at a quite ease (Hirst and Thompson, 1996).

2. *Globalization as Liberalization.* In this part of the study the 'globalization' is regarded above than the borders where restrictions are removed with the purpose of creating borderless economy (Scholte 2000: 16). The researchers who have much sported the idea of doing with the regulatory business restrictions have included in this type of caption.

3. *Globalization as Universalization.* In this section of the concept globalization is considered for granted as a worldwide phenomenon where the transfer of commodities and knowledge is spread in all corners of the world

4. *Globalization as Westernization or Modernization.* At this point 'globalization' has been considered as a transformation of the cultural values cross the borders. As a result powerful cultures are supposed to imbibe the weaker. The system has threatened the various existent cultures present in various parts of the world.

5. *Globalization as Deterritorialization* At this juncture 'globalization' leads to the concept of the re-shaping the notion of border, territory, or a country where the movement is free of all the restrictions without any hindrance (Held, McGrew, Goldblatt, Perraton, 1999). As stated above there are various approaches and definitions of globalization. My understanding of globalization is well-matched to the last definition in which 'Globalization' is as a trend and process of the far past and is continued to the present time and will be continued in the future as well. All along this process every phenomena and social problems of human beings are being changed from the individual, racial, local and national into global ones. In this course of action the human being lives are more associated and dependent on each other. Consequently, instead of racial, local, and national different societies, there will be conformed a single and united global society.

All the people in this global society have memberships and have a dependency and concern toward it (Ohmae, 1990a). As a result, with mutual aid and partnership they try to do away with their desires and the difficulties of global society which can be removed (Keohane & Nye, 1977). With the definition presented here, the specific changes will appear in the globalization processes. They are as under:

- The elimination of the borders which disconnect the societies of the human beings,
- Vanishing away of racial, local and national issues and substitute of these with the faithfulness to global issues instead,
- The manifestation of global citizenship in place of national citizenship,
- The alliance of all human beings in societies jointly and the extension of communication and the get in touch with among these societies,
- The configuration of global cultural and the encouragement of common values accepted by all the universal people,
- Reduction of racial, local and national institutions on account of the significance of all the global and transnational organizations and institutions,
- *The development of international general laws and the empowerment of global organizations,*
- Manifestation of global phenomena and concerns. These changes are not restricted to particular areas such as political or economical ones.
- However, it touches all the fields of human being's life. Therefore, due to the globalization practice, it contains all the human being life dimensions and causes their transform and changes.

Social scientists, whose domain is to analyze the social life, do so at two levels. They are: interpersonal or microsocial level and the group or macrosocial level. On the microsocial level they focus on the way individuals relate to one another based on the position that each *holds in relation to the other*. In this part of the system the socio-economic development takes place at national level. The players of this game are people within a territorial boundary of the country. They usually have the same cultural background and competition is open to all at the national level. On the macrosocial level, social scientists examine the relationships between and among groups or nations with multi-cultural opportunities and cultural backgrounds. They focus on the values and rules of behaviour that emerge when people live in various parts of the globe. In this category the concept of socio-economic development emerges at the global level. The competitors are countries and different nations. Powerful nations try to usurp the economic resources and control the weaker. As a result, the economic disparities are vehemently found among the developed and the developing world. When the social life is observed then it has been noted that it takes place within a system, although the system is not rapidly apparent. The social system is an abstraction, a model that illustrates how social relationships work together. Every group, whether it consists of two people or many millions of people, is basically a social system. As is characteristic of systems, each part is connected to, and depends on, every other part. It follows that the way each individual in a group

influences every other individual in the group. This interconnectedness and interdependence eventually result in shared patterns of behaviour that members come to expect of each other. Knowing what is expected of oneself, and what one can expect of others, makes life much easier and work much more efficient. The orderly and fairly predictable patterns of interaction that emerge in a social system give that social system structure and organization. Social structure and social organization are terms that refer to the network of organized relationships among the component parts of a social system. They are the patterned and recurring ways in which individuals and groups interact.

Human beings are living in diverse and a variety of groups. Nevertheless, according to sociability of human beings, it is essential to maintain relation with others. This kind of need has caused the relation not to be confined to the people and individuals who are living beside each other in a human group, but also they attempt to relate with the other individuals and the people who live in other groups. Such human groups in far past of the time were as the very small communities like tribes. Their relations appeared as the relations of intertribal. But in the modern time the human groups were conformed as the national units. During this period the relations between the national units caused the appearance of the international relations (Kaplan, 1962).

To sustain life, people need a consistent supply of food, sufficient shelter, and clothing for protection from the external elements. These goods are scarce and require combined efforts to obtain. The institution of the economy consists of the patterns of behaviour that revolve around obtaining the scarce resources necessary for survival. Essentially, societal members must decide what to produce, how to distribute and exchange what is produced, and in what manner to consume it.

To determine the impacts of globalization on the socio-economic development, a careful survey the five determiner indexes of the international system needs to be conducted. With due attention to what was brought up as the globalization, the intensive impacts of globalization on these five factors can be foreseen and predicted. Thus, the process of globalization causes the changes. The changes which globalization causes are such as:

1. With regard to the process of globalization the international players will change. During the previous centuries the states were the only players at first, and then they became the most important international players. In the process of globalization the new players are being activated. In a few cases they replace the states, or the international non-governmental organizations and global organization that usually can disregard the states (Berton, 1999, Chap.9). The most visible characters of new players are their collective, multi-national and global characters. On the contrary, the nation-states emphasized on the national interests of a nation and they attempted to make individual decisions to pursue their own targets. But the new players pay much attention to the interests which different nations take advantages of them, and they attempt with cooperation and collectively to pursue their targets (Ohmae, 2002). With activation of new players, the role of states and governmental players becomes limited (Ohmae, 1999b). The character of new players in the form of collective, multinational and global forms causes the loss of their validation about their old type of games.

2. The other impact of globalization is changing in structure of international system. Structuration and create a new structure is one of the most important impact of globalization. Robertson (1992) has argued that we can not understand globalization, without regard to structuration. Until the globalization period, the power was centered in specific areas. With the process of globalization the power in the global level went out of the hand of limited members of the states and was distributed in different centers all over the world. Meanwhile, the concept of military power was reduced. And the intellectual, cultural and social dimensions and social dimensions of it were outstanding. With these two changes, the situation in which only one or two super powers to exist and the others have to obey them begins to change. With changing in power concept, the different canon and institutions of power would be activated and affected. With the distribution of power the superiority and sovereignty would be removed. And a type of equilibrium of power would be conformed. The result of this situation makes conditions in which cooperation and collective decision making about the issues of human being society and human being interests would be more important. The situation in which the competitions are limited and cooperation are enforced.

3. The other impact of globalization is the elimination of limited borders which makes the global boundaries of international system in all dimensions. Before the twentieth century the borders of international system was limited and confined to the continents. After the twentieth century gradually the borders of international system changed into global ones and a world system appeared. Wallerstein (1974) has described that the world is the social system which is made up of various different people with different norms, cultures, and behaviours. As a result the tension, division, and conflict are unavoidable.

4. During the previous years the states and governments mostly with the emphasizing on national rules and laws could govern their affairs. Before the appearance of the impacts of globalization processes they emphasized on their national interests. The laws with the aim of acquisition of national interests are collected and executed. So each country and nation had various laws different from other laws (of other nations) and on basis of those they could act. The contradiction and conflict in nations, actions were the natural result of doing according on those different laws.

5. The essence of international system in the past was mostly military, security and political. Because of its indicators and its military, security and political elements could determine the compatible relations among the players inside this system. The change which after the globalization process takes place is this that the military, security and political essence of relations among these players fade away. And economical, social and cultural essences conquered their domains. Therefore, one can say that the international system in the process of globalization finds and gets the economical and socio-cultural essences. In these conditions the economical and cultural elements and indexes can determine the relations and the appropriateness among the different countries (Ohmae, 1990a, p. ix).

CONCLUSION

Globalization has many faces. It is the process in which the people from different parts with diversified cultural norms are united into a single entity. Globalization is considered as a driving force to socio-economic development. The concept of business has been reshaped due to the global village system. The most important point of the impact of globalization is the socio-economic relations of the various stakeholders. The socio-economic development of a country much depends on such relations. It has both positive and negative effects. On one way it has reshaped the world as a global village. On the contrary, it has divided the world into two categories i.e. developed and underdeveloped world. The weaker is going to be weaker due to limited available resources. The gap between rich and poor is too high due to the pressure of globalization.

REFERENCES

1. **T. Shengelia** (2010) *Global Business*. Tbilisi.
2. **Berton, Peter** (1999) *International Negotiation: Actors Structure/Process Values*. Palgrave Macmillan: Hardcover.
3. **Bhagwati, Jagdish** (2010) *In Defense of Globalization*. Oxford, New York: Oxford University Press.
4. **Croucher, Sheila L.** (2004) *Globalization and Belonging: The Politics of Identity a Changing World*. Rowman & Littlefield.
5. **Giddens, Anthony** (1990) *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.
6. **Held, David, McGrew, Anthony, Goldblatt, David, and Perraton, Jonathan** (1999) *Global Transformations: Politics, Economics and Culture* (Stanford: Stanford University Press).
7. **Hirst, Paul and G. Thompson** (1996) *Globalization In Question*. Cambridge: Polity Press.
8. **Kaplan, Morton** (1962) *System and Process in International Politics*. New York: Wily.
9. **Krasner, S.** (2008) *Globalization Power and Authority*, in American Political Science Association Annual Meeting, San Fransisco, August/September.
10. **Modelski, George** (1972) *Principles of World Politics* (New York: Free Press).

11. **Ohmae, K.** (2002) *Globalization Region and Economics*, in Conference for Globalization and Policy Research; UCLA. January.
12. **Ohmae, K.** (1999a) *The Borderless World*. New York: Harper Collins Publisher.
13. **Ohmae, K.** (1999b) *The Rise Of Region State*, Foreign Affairs, Spring.
14. **Robertson, R.** (1992) *Globalization Social Theory and Global Culture*. London: Sage.
15. **Scholte, Jan Aart** (2006) *Beyond the Buzzword: Towards a Critical Theory of Globalization*. London.

Shengelia Teimuraz

THE ROLE OF GLOBALIZATION IN DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL BUSINESS

SUMMARY

Globalization is characterized with multi-faceted aspects. It sometimes helps in social and economic development. On the contrary, it hampers social and economic development on the whole. It increases interdependency; therefore, it is the main cause of changes in the international system. Before the advent of globalization within the international spectra the personal roles and status were considered important. With its introduction personal activities, regarding the interdependency between the nations, the collective games have increased. Therefore, the concepts of social and economic development have totally changed. Those concepts are directly or indirectly reshaped or sometimes totally converted into the lobbies and whims of internationally controlled corporations, non-government organizations and global actors. This paper will review the process of globalization and its impact on international business which causes socio-economic development.

ლეო ჩიქავა

მრავალზონოში სიღარიბის ინდექსი

იმის ნათელსაყოფად, ქვეყანაში მდიდარ-შედლებულები ჭარბობენ თუ ღარიბ-ღატაკნი, ანგარიშობენ სიღარიბის მაჩვენებლებს – მის დონეს, სიღრმესა და სიმწვავეს. სიღარიბის დონე, როგორც წესი, დგინდება მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში სიღარიბის ზღვარს მიღმა მყოფთა ხვედრითი წონის გამოთვლით (გამოხატული პროცენტებში). ღარიბია ინდივიდი, რომლის საშუალო წლიური შემოსავალი ნაკლებია საარსებო მინიმუმზე. ცხადია, რაც უფრო მეტად ჩამორჩება მიმდინარე მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისთვის განკუთვნილი საშუალო წლიური შემოსავალი შესაბამისი სახელმწიფო ორგანოების მიერ განსაზღვრულ საარსებო მინიმუმს, მით უფრო ღარიბია ინდივიდი, გარკვეული ჯგუფი ან მთლიანად მოსახლეობა.

ამ მხრივ მსოფლიოს განვითარებად რეგიონებში 2010 წლისთვის არსებულ ვითარებაზე გარკვეულ წარმოდგენას იძლევა ასეთი მონაცემები [1. 161-163]. მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში სიღარიბის ზღვარს მიღმა მყოფთა ხვედრითი წონა შეადგენს (%-ბით): კონგოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში 71,3-ს, სიერა-ლეონეში – 70,2-ს, სვაზილენდში – 69,2-ს, მადაგასკარში – 68,7-ს, ზამბიაში – 68-ს, გვინეა-ბისაუში – 65,7-ს, გამბიაში – 61,3-ს. იმ სახელმწიფოთა ჯგუფში, რომელთა მოსახლეობის 50-დან 60%-მდე იმყოფება სიღარიბის ზღვარს მიღმა, არიან წარმოდგენილი: რუანდა, ლესოტო, მოზამბიკი, საქართველო, მალავი, სომხეთი, ტაჯიკეთი, გვატემალა, ჰონდურასი და პერუ.

სიღარიბის დონე ყველგან ასეთი მაღალი არ არის. მაგალითად, ადამიანური პოტენციალის განვითარების საშუალო დონის ისეთ განვითარებად ქვეყანაშიც კი, როგორც ჩინეთია, ეს მაჩვენებელი 2,8%-ს არ აღემატება. განვითარებად რეგიონებშიც არიან (თუმცა მცირე

რაოდენობით) ისეთი ქვეყნები, რომლებშიც სიღარიბის ზღვარს მიღმა მყოფთა ხვედრითი წონა თითქმის ნულის ტოლია.

მიუხედავად იმისა, რომ ეს მაჩვენებელი სიღარიბის მხრივ ქვეყანაში არსებულ მდგომარეობას შედარებით სრულად ასახავს, ვიდრე მოსახლეობის 1 სულზე წარმოებული მთლიანი ეროვნული პროდუქტი, უნაკლო არაა [2. 243-244]. მისი სუსტი ადგილები დაკავშირებულია ძირითადად თითოეულ ქვეყანაში საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების განსხვავებული მეთოდოლოგიისა და მეთოდის გამოყენებასთან, რომელიც სტატისტიკის ეროვნულ სამსახურებს საკუთარი შეხედულებისამებრ მისი კორექტირების საშუალებას აძლევს (მხედველობაში გვაქვს ცვლილებები საარსებო მინიმუმის შემადგენელ ელემენტებში, ძვირიანის იაფით, მაგრამ დაბალხარისხიანით შეცვლა და ა.შ., რაც საზოგადოების მნიშვნელოვან ნაწილს სიღარიბის ზღვრისგან ხელოვნურად თავის დაღწევის შესაძლებლობას უქმნის).

ამ გარემოებათა გამო, ეს მაჩვენებელი, განსაკუთრებით სახელმწიფოთაშორისი შესადარისობის თვალსაზრისით, ნაკლებად გამოსადეგია და ადგილს უთმობს მსოფლიო ბანკის რეკომენდაციით შემოთავაზებულ მაჩვენებელს – ქვეყნის მოსახლეობაში იმ ნაწილის ხვედრით წონას, რომელსაც თავისი საარსებო მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად შეუძლია დახარჯოს დღეში არაუმეტეს 1,25 აშშ დოლარისა. ამ მხრივ მსოფლიოში ასეთი მდგომარეობაა. სიღარიბის ზღვარს მიღმა იმყოფება (%-ობით): ტანზანიის მოსახლეობის 88,5, ლიბერიის – 83,7, ბურუნდის – 81,3, რუანდას – 76,6, მოზამბიკის – 74,7, მალავის – 73,9, გვინეის – 70,1. რაც შეეხება ქვეყნებს – მადაგასკარს, ნიგერს, ნიგერიას, ზამბიას, სვაზილენდს, ცენტრალური აფრიკის რესპუბლიკასა და ჩადს, მათი მოსახლეობის 60-დან 70%-მდე იმყოფება სიღარიბის ზღვარს მიღმა. 50-დან 60%-მდე ხვედრითი წონით ასეთივე კატეგორიას განეკუთვნებიან კონგოს დემოკრატიული რესპუბლიკა, ბურკინა-ფასო, ჰაიტი, ანგოლა, კონგო, სიერა-ლეონე, უგანდა და მალი [1. 161-163]. ცხადია, არის ისეთი ქვეყნებიც, სადაც სიღარიბის დონის ეს მაჩვენებელი უმნიშვნელოა.

მსოფლიო მასშტაბით, რიცხოვნობა მოსახლეობისა, რომელსაც, თავისი საარსებო მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად შეუძლია დახარჯოს დღეში საშუალოდ არაუმეტეს 1,25 აშშ დოლარისა, დღეისთვის (2010) 1,44 მლრდ ადამიანს, ანუ მსოფლიო მოსახლეობის 21%-ს შეადგენს. ეს ძირითადად ის კონტინენტია, რომელიც გამოუყვებლობით იტანჯება. როგორია საზოგადოების ამ ნაწილის დინამიკა? როგორც კვლევის საფუძველზე დადგინდა, ხვედრითი წონა ადამიანებისა, რომლებიც სიღარიბის გამო ნახევრად შიმშილობენ, 1980 წლის 25%-დან 16%-მდე შემცირდა 2005 წლისთვის. თუმცა, სწრაფი გამრავლების შედეგად, ასეთი მოსახლეობის აბსოლუტური რიცხოვნობა 1980 წლიდან დღემდე 850 მლნ-დან 1 მლრდ-მდე გადიდა, რომლის 63% ცხოვრობს აზიასა და წყნარი ოკეანის რეგიონში, 26% – საჰარიდან სამხრეთით, აფრიკის ქვეყნებში, ხოლო 1% განვითარებულ ქვეყნებში [1. 36]. გარდა ამისა, არსებობისთვის ყოველდღიურად საშუალოდ არაუმეტეს 2 აშშ დოლარზე მეტი თანხის ხარჯვა შეუძლია და სიღარიბის ზღვართან ახლოს იმყოფება 2,6 მლრდ ადამიანი, ანუ მსოფლიოს მოსახლეობის 37,7%. აი, რატომ უკავია ამ პრობლემას მსოფლიოს ყველაზე მტკივნეულ გლობალურ პრობლემებს შორის ერთ-ერთი ცენტრალური ადგილი.

თანამედროვე გლობალურმა ფინანსურ-ეკონომიკურმა კრიზისმა მნიშვნელოვნად დააჩქარა სიღარიბის ზრდის პროცესი მთელ მსოფლიოში, რაც ძირითადად უმუშევრობის მასშტაბების გაფართოებასთანაა დაკავშირებული. 2010 წლის მონაცემებით, უმუშევრობა, რომ არაფერი ვთქვათ მის მასობრივ და ქრონიკულ ხასიათზე განვითარებად რეგიონებში, განვითარებულ ქვეყნებში 9%-ს შეადგენს, მ.შ. აშშ-ში 10%-ს, ხოლო ესპანეთში 20%-ს [1. 78], მაშინ, როდესაც მისი ბუნებრივი დონე 5-6 პროცენტის ფარგლებშია.

უმუშევრობა და სიღარიბე ტყუპისცალეებივითაა, რამდენადაც სიღარიბე უმუშევრობის თანმდევი (თანაც უცილობელი) პროცესია. როგორც ცნობილია, მსოფლიო ფინანსურ კრიზისთან დაკავშირებით, 34 მილიონმა ადამიანმა დაკარგა სამუშაო, რის შედეგადაც 64 მლნ ადამიანი აღმოჩნდა შემოსავლის მიხედვით სიღარიბის ზღვარს მიღმა. თუ იმასაც გავითვა-

ლისწინებთ, რომ ფასების რადიკალური მომატების გამო, არცთუ შორეულ წარსულში სიღარიბის ზღვარს მიღმა მყოფთა რიცხოვნობა თითქმის 200 მლნ კაცით გაიზარდა, დღეისთვის სიღარიბის მწარე შედეგებს იმკის ადამიანთა ფრიად სოლიდური რაოდენობა.

სპეციალსტა შეფასებითი გათვლებით, უკანასკნელი ფინანსური კრიზისის შედეგად, აფრიკაში არანაკლებ 30-50 ათ. ბავშვის დაღუპვაა მოსალოდნელი. 57 განვითარებად ქვეყანაში 1,7 მლნ მშობიარობაზე დაკვირვებამ ცხადყო, რომ მთლიანი შიგა პროდუქტის ყოველი 1%-ით შემცირებას თან სდევს ჩვილ ბავშვთა გარდაცვალება ყოველ 10 ათ. ახალშობილზე 74 გოგონასა და 15 ვაჟის ოდენობით [1. 80].

დღეში საშუალოდ 1,25 და 2 აშშ დოლარზე არანაკლები თანხის ხარჯვა არ უნდა მივიჩნიოთ მუდმივ (უცვლელ) სიდიდეებად. ჯერ ერთი იმიტომ, რომ ადამიანთა მოთხოვნილებები სისტემატურად მატულობს. და მეორე, იმიტომ, რომ საზოგადოებრივი პროგრესის კვალობაზე შემოსავალი იზრდება. ასე მაგალითად, მსოფლიოს 155 ქვეყანაში, სადაც ცხოვრობს მსოფლიოს მოსახლეობის 95%, მოსახლეობის 1 სულზე შემოსავალი გაიზარდა და დღეისთვის იგი წელიწადში საშუალოდ 10.760 დოლარს შეადგენს.* ეს მაჩვენებელი თითქმის 1,5-ჯერ მეტია, ვიდრე 20 წლის და 2-ჯერ მეტი, ვიდრე 40 წლის წინანდელი შესაბამისი მაჩვენებლები.

ცალკეულ განვითარებად ქვეყნებში ეკონომიკური ზრდა კიდევ უფრო შთამბეჭდავია. მაგალითად, 1970-2010 წლებში შემოსავალი მოსახლეობის ერთ სულზე საშუალოდ გაიზარდა: ჩინეთში 4-ჯერ, მალაიზიასა და ტაილანდში – 5-ჯერ, ხოლო ბოცვანაში – 9-ჯერ. ამის შესაბამისად, კანონზომიერი იქნება მომავალში სიღარიბის განმსაზღვრელი ნორმატივების შეცვლა.

შემოსავლის მიხედვით გაანგარიშებულ სიღარიბის მაჩვენებელს, რიგ სხვა ხარვეზთან ერთად, ის ნაკლიც ახასიათებს, რომ ამ შემთხვევაში, ერთნაირი დანახარჯების პირობებში, მოთხოვნილებათა რადიკალურად განსხვავებულ სიდიდეებთან გვაქვს საქმე. მაგალითად, ის, რაც დანიელი მოქალაქისთვის საარსებო მინიმუმად ითვლება, ნიგერიელისთვის ფუფუნებად შეიძლება ჩაითვალოს, რადგან ეს უკანასკნელი, დანიაში მცხოვრებთან შედარებით, 55-ჯერ ნაკლებ (და მდარე ხარისხის) პროდუქტებს მოიხმარს [1. 42].

იმის გათვალისწინებით, რომ ინდივიდის სიღარიბე დამოკიდებულია არა მარტო შემოსავალსა და მისი ყოველდღიური ხარჯვის შესაძლებლობაზე, არამედ მაჩვენებელთა მთელ გზაზე (კეთილმოწყობილი საცხოვრებელი ფართი, სუფთა მტკნარი წყალი, კანალიზაცია, სამუშაო ადგილით არასაკმარისი უზრუნველყოფა, განათლების ხელმიუწვდომლობა, დაბალი სამედიცინო მომსახურება, არასაკმარისი და უხარისხო პროდუქტებით კვება და სხვ.), რეკომენდებულ იქნა მრავალგანზომილებიანი (მრავალმხრივი) სიღარიბის ინდექსი. 2009 წელს მექსიკა იყო პირველი ქვეყანა, რომელმაც დაიწყო ამ მაჩვენებლის გამოყენება, ხოლო ამ მიმართულებით განვითარებადი რეგიონების 104 ქვეყანაში (სადაც ცხოვრობს 5,2 მლრდ ადამიანი, ანუ განვითარებადი ქვეყნების მოსახლეობის 92%) ჩატარებული გამოკვლევების შედეგები პირველად აისახა 2010 წელს ადამიანისეული პოტენციალის განვითარების (აპვი) თაობაზე გაეროს პროგრამით მომზადებულ მოხსენებაში.

მრავალგანზომილებიანი დეპრივაციის ცნების ავტორია პ. ტაუნსენდი, რომელშიც იგი, მატერიალურ დეპრივაციასთან (კვება, ტანსაცმელი, ხანგრძლივი მოხმარების საგნები, ცხოვრების გარემო პირობები და სხვ.) ერთად, გულისხმობს სოციალურ (განათლების ხელმიწვდომობა, დასაქმება, დასვენება, თავისუფალი დრო და სხვ.) დეპრივაციასაც [3].

აპვი-ის თაობაზე მოხსენების მიხედვით, ამ ახალი ინდექსის არსი მდგომარეობს შემდეგში:

* დოლარში გადაყვანილი საქართველოს 2008 წლის შესაბამისი მაჩვენებელი (4774\$ – 4.15) თითქმის 2,3-ჯერ ნაკლებია ამაზე, მაგრამ ეს ჩვენ მიერ გაკეთებული დასკვნის არსს არ ცვლის.

1. რეალური მდგომარეობის უფრო სრულად ასახვის მიზნით, მიზანშეწონილია მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის დონე განისაზღვროს არა ერთი, არამედ რამდენიმე (უფრო ზუსტად, ორი ნებისმიერი) მაჩვენებლით;

2. მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის ინდექსის გასაანგარიშებლად რეკომენდებულ იქნეს შემდეგი 10 მაჩვენებელი: აქტივები; სახლის იატაკი (მიწისაა თუ ხელოვნური); ელექტრობა; წყალი; ტუალეტი; "ჭუჭყიანი" სათბობი (ნახშირი, შეშა, ნავთობი და სხვ.); რიცხოვნობა ბავშვებისა, რომლებიც სწავლობენ; სკოლაში სწავლის წლები; ბავშვთა მოკვდაობა; კვება;

3. ყველა ჩამოთვლილ მაჩვენებელს აქვს თანაბარი მნიშვნელობა [1. 96].

ჩვენი აზრით, მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის ინდექსის ცნება და მისი შინაარსობრივი დატვირთვა სავსებით მისაღები და გამართლებულია, რამდენადაც, სტატისტიკური აღრიცხვის პრაქტიკაში დღემდე დამკვიდრებულ მეთოდთან შედარებით, იგი უფრო სრულყოფილია და რეალური მდგომარეობის უფრო სრულყოფილად ასახვის საშუალებასაც იძლევა. მაგრამ მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის „დიაგნოზის“ დასასმელად დეპრივაციისადმი მხოლოდ ორი მაჩვენებლის დაქვემდებარება საკმარისად არ მიგვაჩნია.

მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის ინდექსის გასაანგარიშებლად, ვფიქრობთ, დაზუსტებას საჭიროებს ისეთი მაჩვენებლები, როგორიცაა: სახლის იატაკი; ტუალეტი (ჯობია აღინიშნოს „კანალიზაცია“); „ჭუჭყიანი“ სათბობი, რიცხოვნობა ბავშვებისა, რომლებიც სწავლობენ (ჯობია: „რიცხოვნობა სასკოლო ასაკის ბავშვებისა, რომლებიც სკოლაში ვერ დადიან); ბავშვთა მოკვდაობა.

ვერ გავიზიარებთ მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ ზემოთ ჩამოთვლილ ყველა მაჩვენებელს ერთნაირი მნიშვნელობა აქვს. ჩვენი აზრით, გამორჩეული მნიშვნელობა აქვს და ყველა ვარიანტში უნდა ექვემდებარებოდეს დეპრივაციას ყველდღიურად საშუალოდ 1,25 აშშ დოლარამდე ოდენობით ხარჯვის მაჩვენებელი. ასეთი დასკვნის საფუძველს გვაძლევს ის, რომ ინდივიდს თუ შემოსავლის პრობლემა მოხსნილი აქვს, სხვა მასთან დაკავშირებული პრობლემების (მაგალითად, საცხოვრებელი ფართის, სათბობის და ა.შ.) გადაჭრა შედარებით ადვილად შეუძლია.

ამრიგად, აღნიშნული მოსაზრებებიდან გამომდინარე, ინდივიდი ითვლება მრავალგანზომილებიან ღარიბად, თუკი თავისი საარსებო მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად მას დღეში 1,25 აშშ დოლარის მეტის დახარჯვა არ შეუძლია და ქვემოთ ჩამოთვლილი სამი ასპექტიდან მინიმუმ თითო მაჩვენებელი მაინც საჭიროებს დეპრივაციას. ეს მაჩვენებლებია:

- ცხოვრების დონე – ა. კეთილმოწყობილი საცხოვრისით უზრუნველყოფა;
- ბ. სუფთა მტკნარი წყლით მომარაგება.

- განათლება – ა. განათლების ხანგრძლივობა;
- ბ. განათლების ხელმისაწვდომობა.

- სოციალური დაცვა – ა. სამუშაო ადგილით უზრუნველყოფა (უმუშევრობა);
- ბ. სამედიცინო მომსახურება და კვება.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, 2010 წელს მსოფლიოს 104 ქვეყანაში არსებული მდგომარეობის შესწავლის საფუძველზე 2008 წლის მონაცემებით შედგენილმა მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის ინდექსმა პირველად პოვა ასახვა აპგი-ის შესახებ 2010 წლის მოხსენებაში. გამოკვლევის შედეგების [1. 161-163] მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, მთელ მსოფლიოში მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის ყველაზე მაღალი ინდექსი (0,642) ნიგერს აქვს. შემდეგ მოდიან ქვეყნები: ბურკინა-ფასო (0,596), ეთიოპია (0,582), მალი (0,564), ბურუნდი (0,530), ცენტრ. აფრიკის რესპუბლიკა (0,512), გვინეა (0,505). შედარებით მოკრძალებული, მაგრამ სიღარიბის თვალსაზრისით მაინც მაღალი ინდექსი აქვთ: სიერა-ლეონეს (0,489), ლიბერიას (0,484), მოხამბიკს (0,481), ანგოლას (0,452), რუანდას (0,443), მადაგასკარს (0,413), ბენინსა (0,412) და კომორის კუნძულებს (0,408). სიღარიბის 0,005-ზე დაბალი ინდექსით არიან წარმოდგენილი: უნ-

გრეთი, ლატვია, საქართველო, ალბანეთი, სერბეთი, ბოსნია-ჰერცეგოვინა, ყაზახეთი და სხვ. ცხადია, არიან ისეთი სახელმწიფოებიც, სადაც საერთოდ არ ფიქსირდება ეს მაჩვენებელი.

მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის კოეფიციენტის მიხედვითაც (რაც გულისხმობს ქვეყნის მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში მრავალგანზომილებიანი ღარიბების ხვედრით წონას, ნიგერი ისევ პირველ ადგილზეა (92,7%); მას რამდენადმე ჩამორჩებიან, მაგრამ სიღარიბის მხრივ მაინც მაღალი მაჩვენებლები აქვთ: ეთიოპიას (90%), მალის (87,1%), ცენტრ. აფრ. რესპუბლიკას (86,4%), ბურუნდის (84,5%), ლიბერიას (83,9%), ბურკინა-ფასოს (82,6%), გვინეას (82,4%), სიერა-ლეონეს (81,5%), რუანდას (81,4%), მოზამბიკს (79,8%), ანგოლას (77,9%), კონგოს დემოკრ. რესპუბლიკას (73,2%), მალავს (72,3%). საშუალო სიდიდის, მაგრამ სოლიდური შინა-არსობრივი დატვირთვის მქონე მაჩვენებლებით არიან წარმოდგენილი: სენეგალი (66,9%), ტანზანია (65,3%), ნეპალი (64,7%), ზამბია (63,7%), ნიგერია (63,5%), ჩადი (62,9%), მავრიტანია (61,7%), გამბია (60,4%). ეს მაჩვენებელი 50-დან 60%-მდეა 104 შესწავლილი ქვეყნიდან 11-ში.

2008 წლის მონაცემებით, მსოფლიოს გამოკვლეულ 104 ქვეყანაში დაფიქსირებულია სულ 1,75 მლრდ მრავალგანზომილებიანი ღარიბი ადამიანი. განვითარებად ქვეყნებში მცხოვრები მრავალგანზომილებიანი ღარიბი მოსახლეობა რეგიონების მიხედვით ასეა წარმოდგენილი (%-ობით): სამხრეთ აზია 51, აფრიკა საჰარიდან სამხრეთით – 28, აღმოსავლეთ აზია და წყნარი ოკეანის რეგიონი – 15, ლათინური ამერიკა და კარიბის აუზი – 3, ევროპა და ცენტრ. აზია – 1 [1. 97].

ინდოეთის 8 შტატში, სადაც სიღარიბის პრობლემა ისევე მწვავეა, როგორც აფრიკის 26 უღარიბეს ქვეყანაში, ცხოვრობს 421 მლნ მრავალგანზომილებიანი ღარიბი, ანუ გაცილებით მეტი, ვიდრე ყველა ამ აფრიკული ქვეყნის მოსახლეობა ერთად (410 მლნ) – 1. 99. არაბული ქვეყნების დიდ ნაწილში (მ.შ. არაბთა გაერთიანებულ ემირატებსა და ტუნისში) მრავალმხრივი სიღარიბის დონე 7%-ზე დაბალია. თუმცა არის გამონაკლისებიც. ასე, მაგალითად, იგი აღწევს ერაყში 14%-ს, მაროკოში – 28-ს, ჯიბუტიში – 29-ს, იემენში – 50-ს, ხოლო სომალში – 81%-ს [1. 99].

როგორც აღვნიშნეთ, ევროპასა და ცენტრალურ აზიაში მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის დონე უმნიშვნელოა, ბევრ მათგანში იგი ნულის ტოლია. შედარებით მაღალ მაჩვენებლად ითვლება 5-დან 7%-მდე (აზერბაიჯანი, ყირგიზეთი, თურქეთი, ესტონეთი), ხოლო გამონაკლისად 17%-მდე (ტაჯიკეთი – 1. 99).

ქვეყნებში, სადაც მაღალია მრავალმხრივ ღარიბთა ხვედრითი წონა, როგორც წესი, სიღარიბის სიღრმე მეტია. თუმცა არის გამონაკლისებიც: დაბალია მრავალგანზომილებიანი ღარიბთა ხვედრითი წონა, მაგრამ მეტია სიღარიბის სიღრმე. ასეთი თანაფარდობა შეიმჩნევა, მაგალითად, ვიეტნამში, მიამასა და ფილიპინებში. ზოგიერთ ქვეყანაში (ბანგლადეში, დემოკრატიული რესპუბლიკა კონგო, კამბოჯა) მაღალია მრავალგანზომილებიანი ღარიბთა რიცხოვნობა, მაგრამ დაბალი – სიღარიბის სიღრმე [1. 97].

მოსახლეობის სიღარიბის მხრივ არსებული ვითარების შესაფასებლად ორივე (შემოსავლის დეფიციტით განპირობებული და მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის) მაჩვენებლის ერთდროულად გამოყენება საშუალებას იძლევა გავაკეთოთ რამდენიმე საგულისხმო დასკვნა: ჯერ ერთი, აქამდე პრაქტიკაში დამკვიდრებულთან შედარებით, ახალი მეთოდით გაანგარიშებული მაჩვენებელი გამოდის რამდენადმე უფრო დაბალი, მაგრამ რეალობასთან გაცილებით მიახლოებული. ეს სავსებით ნათლად დაადასტურა ჩინეთში, ტანზანიასა და ეთიოპიაში ჩატარებულმა ექსპერიმენტმა; მეორე, ახალი მაჩვენებლის გამოყენება ცხადყოფს, რომ არ არსებობს პირდაპირი და უცილობელი კორელაციური კავშირი სიღარიბესა და შემოსავლის სიდიდეს შორის, რამდენადაც ამ უკანასკნელის უცვლელობის შემთხვევაშიც, სხვა ფაქტორების (მაგალითად, განათლება, ჯანდაცვა, კვება, კანალიზაცია და სხვ.) ზემოქმედებით შეიძლება მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადოს მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის კოეფიციენტმა. ამით აიხსნება, მაგალითად, ის ფაქტი, რომ ნიგერში, ყოველდღიურად საშუალოდ 1,25 აშშ დოლარზე მეტი თანხის ხარჯვის შეუძლებლობის გამო, სიღარიბის ზღვარს

მიღმა იმყოფება მოსახლეობის 65,9%, ხოლო მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის კოეფიციენტი 92,7%-ს შეადგენს. ამასვე ადასტურებს ის, რომ ყოველდღიურად საშუალოდ 1,25 აშშ დოლარზე ნაკლები თანხის დახარჯვით მცხოვრებთა რიცხოვნობას მრავალგანზომილებიან ღარიბთა რიცხოვნობა 21,5%-ით აღემატება; მესამე, ეს მაჩვენებლები ავსებს ერთმანეთს, ამიტომ ორივე მათგანის გამოყენება უფრო კარგად შეუწყობს ხელს ვითარების გამოსასწორებლად ქმედით ღონისძიებათა დასახვას.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. Доклад о развитии человека 2010 года. Реальное богатство народов: пути к развитию человека. 20-е юбилейное издание. Изд-во «Весь Мир», 2010.
2. ჭითანავა ნ., თაკალანძე ლ. სოციალური ეკონომიკა. ფორმირება და განვითარება, I ნაწილი, თბილისი, 2008.
3. www. wikipedia.org.
4. თომას დე ვაალი. საქართველოს არჩევანი. მომავლის დაგეგმვა გაურკვევლობის პერიოდში, კარნეგის ფონდი, 2011.

Chikava Leo

MULTIDIMENSIONAL INDEX OF POVERTY

SUMMARY

With current work methodic poverty is measured by the calculating the share of poor people below the level of living essentials in the whole population and calculating the share of those people who can spend in a day no more than 1, 25 dollars. As for multidimensional index, it was for the first time in the report of UN in 2010 about the Human Development. This index implies calculating the level of poverty not only by the real incomes, but also taking into consideration other indicators such as comfort ability of flat, clean water availability, existence of canalization system, providing with working places, level of available medical services, food quality etc.

Relating to this issues author offers his views and perceptions.

ღალი ჩაგელიშვილი

**გლობალიზაცია და საქართველოს
ბეოკოლიტიკური ასპექტები**

გლობალიზაციის ბოლოდროინდელი შედეგები (მსოფლიო ეკონომიკური და პოლიტიკური კრიზისები) მწვავედ ეხება საქართველოს არა მხოლოდ ეკონომიკურ, არამედ გეოპოლიტიკური უსაფრთხოების საკითხსაც.

ახლა, როდესაც ვაანალიზებთ 2008 წლის აგვისტოს შედეგებს, მისი დაწყების მიზეზებს, ვსვამთ მრავალ კითხვას – თუ რა? რატომ? რისთვის? და როგორ მოხდა?. აგრამ, უპირველეს ყოვლისა, ინტერესის ქვეშ ექცევა ის საკითხი, შეგვეძლო თუ არა მოსალოდნელი ომის თავიდან აცილება?

ამ კითხვაზე ცალსახა, და მით უმეტეს ჭეშმარიტი, პასუხი არ არსებობს. მაგრამ სახელმწიფო პოლიტიკის ექსპერტები საკმაოდ არგუმენტირებულ აზრს გამოთქვამენ აღნიშნული საკითხის ირგვლივ. ისინი წარსულს უფრო წარმატებული შუქჩრდილებით აღწერენ, ვიდრე მომავალს და აღნიშნავენ, რომ კონფლიქტები კავკასიაში ორ მეზობელს შორის ისევე მოულოდნელი და გაუთვალისწინებელი იქნება, როგორც დღევანდელი [2].

საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდის ხელმძღვანელის, ექსპერტ ა. რონდელის აზრით, საერთაშორისო ასპარეზზე საქართველო მეორე და მესამეხარისხოვანი მოთამაშეა და, ამდენად, ერთპიროვნულ ქმედებებს ვერ განახორციელებს. ამ მხრივ მიზანშეწონილია ვითარების რეალისტური შეფასება და ქვეყნისათვის ხელსაყრელი მომენტის ეფექტურად გამოყენება [4].

სამწუხაროდ, როცა მეორე და მესამეხარისხოვანი მოთამაშე ხარ, რადიკალურ ქმედებებს მართლაც ვერ განახორციელებ. პოლიტიკური დიპლომატია კი იმისათვის არსებობს, რომ მოქნილი მოთამაშე იყო. ჭადრაკში პაიკის ჭკვიანური სვლაც შეიძლება გამარჯვებით დამთავრდეს.

საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემის მთავარ სუბიექტებად ეროვნული სახელმწიფოები რჩებიან, რომელთაც თავინთი სუსტი და ძლიერი მხარეები გააჩნიათ. ამ სუბიექტების მთავარ ფასეულობებს გლობალურ სივრცეში გადარჩენა წარმოადგენს და ისინიც ყველაფერს აკეთებენ ამ მიზნის მისაღწევად. სწორედ ამ დროს ჩნდება მკაცრი და არაჯანსაღი კონკურენციის ელემენტები, შეჯიბრი ქვეყნებს შორის; გაერთიანებები სხვადასხვა ბლოკებად; ღია კონფლიქტები და სხვ.

ღია პოლიტიკური თამაში მსოფლიო არენაზე დიდი ხანია დაწყებულია. აგრამ, სამწუხაროდ, მსოფლიო გადანაწილების საკითხი დღემდე არ დამთავრებულა, რის შედეგებსაც საქართველო და მის მდგომარეობაში მყოფი სხვა ქვეყნებიც დღემდე იძიებენ.

2008 წლის მოვლენების გაანალიზებამ დაგვანახა, რომ ამ ომისათვის მზადება რუსეთის მხრიდან ჯერ კიდევ მაშინ დაიწყო, როცა საქართველომ ცალსახად და პირდაპირ განაცხადა თავისი გადაწყვეტილება დსთ-ს სივრციდან გამოსვლის თაობაზე და დემოკრატიის გზაზე რეფორმების განხორციელებას შეუდგა. გარდამტეხი მომენტი კი 2008 წლის ბუქარესტის სამიტი გახდა, სადაც ღიად ითქვა, რომ საქართველო და უკრაინა აუცილებლად გახდებოდნენ ნატოს წევრი სახელმწიფოები. სწორედ ამ განაცხადმა გააღიზიანა რუსეთი საბოლოოდ და განიზრახა კიდევ ევროატლანტიკური ინტეგრაციის გზიდან მისი ჩამოცილება.

ელჟარდ შევარდნაძე, ჟურნალში „The World In 2009“ გამოქვეყნებულ სტატიაში – „ცივი ომიდან ცივ ომამდე?“ – ცივი ომის საფრთხეებად და პირველ ნიშნებად მიიჩნევს ამერიკული რადარების განთავსებას ჩეხეთსა და პოლონეთში, რასაც რუსეთის მხრიდან მყისიერი რეაგირება მოჰყვა. იგი საფრთხის ერთ-ერთ ელემენტად თვლის რუსეთის მხრიდან საქართველოს ოკუპაციასაც. მიუხედავად იმისა, რომ ამ ფაქტმა ევროპისა და ამერიკის მხრიდან საქართველოს მხარდაჭერა გამოიწვია, საქართველოს ოკუპაცია მაინც შესაძლებელი გახდა. მსოფლიო პოლიტიკის პროგნოზირებისას კი, საქართველოს ყოფილი პრეზიდენტი (1992-2003) აღნიშნავს, რომ „რუსეთი მარტო ყველაფერს ვერ გადაწყვეტს და თანამედროვე მსოფლიოს ფორმირების პროცესში აშშ-ს პრეზიდენტის მიერ არჩეულ კურსს მეტი წონა ექნება“[3].

ეს პროგნოზი შევარდნაძის სუბიექტური შეხედულებაა, მაგრამ, ქვეყნის უსაფრთხოების მიზნით, საჭიროა თვით ქვეყნის შიგნით შეიქმნას სტაბილური და გაწონასწორებული პოლიტიკა, რათა დემოკრატიული მექანიზმებით გადაწყდეს ის პრობლემები, რომელიც საქართველოს აფხაზეთისა და სამაჩაბლოს სახით ჯერ კიდევ აქვს და რომლებიც ჩვენი ქვეყნისთვის ჯერ კიდევ ცხელ წერტილებად რჩებიან. არადა, ამ პრობლემის მოგვარების გარეშე ქვეყანა ჯერ ისევ რჩება მაღალი პოლიტიკური რისკის ქვეშ. დღეს ისევ დგას დღის წესრიგში მოსალოდნელი ომის პრობლემა, რადგანაც გასარკვევია ოსეთისა და აფხაზეთის საკითხი. მაგრამ მისი მოგვარება უფრო სიღრმისეულია, ვიდრე ეს გარედან ჩანს.

მთავარი მიზეზი, რის შედეგადაც შეიძლება ისევ დადგეს პოლიტიკური არასტაბილურობის საკითხი, ენერგორესურსებშია. ექსპერტების აზრით, 2020-2025 წლისათვის მსოფლიო ენერგოდეფიციტის ზღვარზე აღმოჩნდება, ამ მხრივ განსაკუთრებით დაუცველი ამ დროისათვის აშშ და ჩინეთი იქნებიან. უკვე დღეს, ჩინეთი აშშ-ს ენერგომომხმარებლის კუთხით პირველობაში ეცილება, ხოლო 2020 წლისათვის დიდია ალბათობა იმისა, რომ ის ნავთობპროდუქტების უმსხვილესი მომხმარებელი გახდეს.

ჩინეთი და აშშ ყველაფერს აკეთებენ იმისათვის, რომ თავიდან აიცილონ ურთიერთდაპირისპირება ენერგომატარებლების გამო და დაირეზერვონ ენერგოსაბადოები, ენერგოდერეფნები, რის შედეგადაც ისინი საკმაოდ ხანგრძლივი პერიოდით შეძლებენ საკუთარი ქვეყნების ენერგომომარაგებას.

ამ მიმართულებით ჩინეთი აქტიურად მუშაობს ლათინური ამერიკისა და აფრიკის კონტინენტზე. რაც შეეხება აშშ-ს, მისი მთელი ყურადღება ჯერ ავღანეთს, ერაყსა და ლიბიასთან ურთიერთობების მოგვარებაზეა გადართული. მათი მოგვარების შემდეგ კი არ არის გამორიცხული აშშ-ს გეოპოლიტიკური ინტერესები გააქტიურდეს საქართველოსა და ამიერკავკასიაში. აღნიშნულის თქმის საფუძველს გვაძლევს მსოფლიო ეკოლოგიური პრობლემების ზრდაც და ბუნებრივი რესურსების მიღვევადი ხასიათი. ამდენად, მსოფლიოში წამყვანი ძალები ყველაფერს იღონებენ ალტერნატიული გზების მოსაძებნად და მათზე დომინანტობისათვის, თუნდაც ეს ომის საფასურად დაჯდეს. ამ შემთხვევაშიც კი დაზარალებული მხოლოდ მეორე და შესამჩხარისხოვანი მოთამაშეები რჩებიან.

ბოლოდროინდელი მოვლენების განვითარება გვაფიქრებინებს, რომ ვაშინგტონი ორი მიმართულებით მოქმედებს. ამდენად, მას ამ ეტაპზე განსაკუთრებული არჩევანი არ აქვს და, როგორც ჩანს, ამიერკავკასიას უთმობს რუსეთს. ვაშინგტონს ახლა ენერგოპროექტების განხორციელების დაწყება ეჩქარება. რუსეთსა და სამხრეთ კავკასიას შორის დაპირისპირება კი მხოლოდ ხელის შემშლელი იქნება მისთვის. ამდენად, ასეთი პოლიტიკური ხაზი ამ ეტაპზე აშშ-სათვის მისაღებია.

აღნიშნულის ნათელი დასტურია ეკონომიკის ექსპერტის, ემზარ ჯგერენაიას სტატია: „რისთვის იომებს რუსეთი და რაში გაცვლიან საქართველოს“^[1], სადაც ის „ნაბუქო“ პროექტის გეოპოლიტიკურ ასპექტებს იხილავს. ავტორი აღნიშნავს, რომ მსოფლიო პოლიტიკა მილსადენებთან დაკავშირებით იქმნება. მათ შორის მასზეა დამოკიდებული საქართველოს ევროინტეგრაცია თუ დამოუკიდებლობაც. „ნაბუქო“ საქართველოსათვის გადარჩენის გზაა, მაგრამ სხვისთვის კომერციული პროექტია. ის მხოლოდ პოლიტიკური ფარია და საბაბი საქართველოს ანექსიისა ერთი მხრივ და პოლიტიკური ზეწოლისა – მეორე მხრივ.

თუ როგორ ააგებს ახალ პოლიტიკურ თამაშს რუსეთი სამხრეთკავკასიის მასშტაბით ამას მომავალი გვიჩვენებს. თუმცა, ერთი რამ ცხადია, ის ყველაფერს გააკეთებს, რომ ერთმანეთს შეარიგოს სომხეთი და აზერბაიჯანი და ისინი საქართველოში საკუთარი ინტერესებისათვის, კერძოდ კი აფხაზეთისა და სამაჩაბლოს საბოლოოდ ხელში ჩასაგდებად გამოიყენოს. ამდენად, სიფრთხილეა საჭირო, რომ კიდევ ერთ პოლიტიკურ ხრიკს არ წამოვეგოთ, რადგანაც ამ შემთხვევაში გამარჯვებული არც ერთი მხარე არ დარჩება (გარდა რუსეთისა).

ამდენად, დღეს წარსულის დამნაშავეთა ძებნის დრო ნამდვილად არ არის. საჭიროა შემდგომი მოვლენების სწორად განჭვრეტა და სწორი სვლის გაკეთება.

ვფიქრობთ, ისე უნდა წარიმართოს ჩვენი სახემწიფოს საერთაშორისო პოლიტიკური და ეკონომიკური ურთიერთობები, რომ საერთაშორისო ორგანიზაციებისა და ინტეგრაციის „სიკეთებით მოხიბლულნი“ დაკაბალებულ პოზიციაში არ აღმოვჩნდეთ.

საქართველოში კონფლიქტების მოგვარებას ვერც ახლო მეზობელი და მით უმეტეს, ვერც გაერო და ევროკავშირი შეძლებენ. გადამწყვეტ როლს აქ თვით ოსები, აფხაზები და ქართველები ასრულებენ. მიუხედავად იმისა, რომ აგვისტოს მოვლენებმა საქართველოს ეროვნული უსაფრთხოება გაართულა, საქართველოს შეუძლია რეალისტური სტრატეგიის შემუშავებით, ოსებსა და აფხაზებთან ადამიანური ურთიერთობების აღდგენით, ეკონომიკური ურთიერთობების გადრმავევით, ევროპული უსაფრთხოების პოლიტიკის გატარებით მიმზიდველი გახდეს მათთვის. ერთიანი ძალებით კი ისინი შეძლებენ სამხრეთ კავკასიის რეგიონთან დამოუკიდებელი, კეთილმეზობლური და დემოკრატიული საერთაშორისო ურთიერთობების განხორციელებას, რომლის საპასუხო ქმედებებში გაეროსაც შეუძლია თავისი წვლილის შეტანა და რუსეთი ამ ურთიერთობებში შესაძლოა, მოიაზრებოდეს როგორც პარტნიორი და

არა როგორც „ოკუპანტი“. ამისათვის კი ვფიქრობთ, არ არის საჭირო ევროინტეგრაციისა და „ნატოს“ წევრობის აპელირება ხშირად და ისე ხმამაღლა, რომ ეს გამაღიზიანებელი გახდეს სხვა პოლიტიკური მოთამაშისათვის, მით უმეტეს, რომ ნატოში გაწევრიანებისათვის ჯერ ძალზე ბევრი გვაქვს გასაკეთებელი და, მეორეც, ნატოში გაწევრიანება ხანგრძლივ პროცედურულ საკითხებთანაცაა დაკავშირებული. ამდენად, უკეთესი იქნება თუ ჩვენს საქმეს მშვიდად გავაკეთებთ და, მსოფლიო გეოპოლიტიკურ სივრცეშიც საკუთარ ადგილს დავიმკვიდრებთ როგორც პატარა, დამოუკიდებელი, პარტნიორი სახელმწიფო.

სწორად გათვლილმა, ჭკვიანურმა პოლიტიკურმა სტრატეგიამ შეიძლება მოლიანად შეცვალოს და შემოაბრუნოს არა მხოლოდ რეგიონული, არამედ მსოფლიო პოლიტიკაც.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. **ჯგერენია ე.** რისთვის იომებს რუსეთი და რაში გაცვლიან საქართველოს. ე. საქართველოს ეკონომიკა, №10, 2008.
2. **Lasha Tchantouridze.** It does not take a prophet: WAR AND PEACE IN YHE CAUCASUS; CA&CC Journal of Social and Political Studies; No 1(55), 2009.
3. Journal - The World in 2009 p. 158.
4. www.ambebi.ge/politika/13-02-2010.

Chagelishvili Lali

GLOBALIZATION AND GEOPOLITICAL ASPECTS OF GEORGIA

SUMMARY

In the article the author discusses global problems connected with geopolitical aspects which have been very painful for the last two decades in Georgia. On the background of global problems policy of the USA is analyzed from critical view point which on the one hand has a close touch with geopolitical interests of the USA and Russia, and on the other hand with south Caucasus and Georgia.

In the end the author gives us her own point of view concerning the solution of geopolitical problems of South Caucasus and Georgia.

ნოდარ ხადური

კონკურენციის შეზღუდვის მაკროეკონომიკური შედეგები

უკანასკნელ პერიოდში საქართველოში ფართო მსჯელობის საგანი გახდა ე.წ. “ანტი-მონოპოლიური” რეგულირების თემა. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს ჰქონდა ამ მიმართულებით გამოცდილება, 2004 წლიდან, ეკონომიკის ლიბერალიზაციის ფონზე ბაზრის რეგულირების სხვა მექანიზმებთან ერთად ეს მიმართულებაც გაუქმდა. დღეისათვის კი ევროკავშირთან ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი ვაჭრობის ხელშეკრულების მოსამზადებელ ეტაპზე, ჩვენი ევროპელი პარტნიორების კატეგორიული მოთხოვნით, დაწყებულია კანონმდებლობის მიღების პროცედურები.

როდესაც საუბარი კონკურენციის შეზღუდვას შეეხება, ამოსავალი წერტილი მუდამ ბაზარი, ბაზარზე არსებული მდგომარეობა, მომხმარებელთა უფლებები, ბაზრის მოთამაშეებისთვის ბაზარზე შესვლისა და ბაზრიდან გასვლის ბარიერებია. იშვიათია კონკურენციის შეზღუდვის მაკროეკონომიკური შედეგების კვლევა. საბაზრო ძალაუფლების მქონე სუბიექტის მიერ ბაზარზე საკუთარი მდგომარეობის ბოროტად გამოყენება იწვევს ფასების ზრდას, სხვა კომპანიების დახურვას, ან ახლების გახსნის შეზღუდვას და შესაბამისად უმუშევრობის

ზრდას, პოტენციური ინვესტორების ინტერესის შეზღუდვას, პოტენციური ინვესტიციების განუხორციელებლობას და როგორც შედეგი, ეკონომიკური ზრდის ტემპების შეფერხებას. ზოგადად ბაზარზე საბაზრო ძალაუფლების მქონე სუბიექტების არსებობა ეკონომიკაში საზოგადოების კეთილდღეობას ამცირებს.

პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაცია, რომელიც აღმოსავლეთ ევროპისა და ყოფილ სსრკ სახელმწიფოებში, ასევე ჩინეთსა და სხვა აზიურ ქვეყნებში ბოლო 20 წლის განმავლობაში მეტნაკლები წარმატებით მიმდინარეობს, საქართველოსთვის განსაკუთრებით რთული აღმოჩნდა. ამ სირთულეებს ისიც ამძიმებდა, რომ მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული ეკონომიკიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის რაიმე უნიფიცირებული რეცეპტი არ არსებობდა და არ არსებობს.

თუმცა მნიშვნელოვანია ის გამოცდილება, რომელიც ტრანსფორმაციის პროცესში დაგროვდა ისეთ წარმატებულ ქვეყნებში, როგორცაა გერმანია, ჩინეთი, პოლონეთი, სინგაპური. წარმატებული ქვეყნების ამ ჩამონათვალიდანაც ნათლად ჩანს, რომ ტრანსფორმაციის ერთიანი გზა არ არსებობს და მნიშვნელოვანია, რომ საქართველომ ის გზა აირჩიოს, რომელიც უმოკლესი იქნება და ნაკლები დანახარჯებით სასურველ შედეგამდე მიგვიყვანს.

რეფორმირების პროცესში შეცდომები, სამწუხაროდ, არა მხოლოდ მათი განხორციელების პირველ წლებში, გამორიცხული არ იყო, თუმცა ქვეყანა ნელა, მაგრამ მიზანმიმართულად ახდენდა საბაზრო ინსტიტუტების ჩამოყალიბებას. გასული საუკუნის 90-იანი წლების შუა პერიოდში საქართველოს რეალურად პირველად გაუჩნდა ეკონომიკის რეგულირების ისეთი მნიშვნელოვანი ინსტიტუტები, როგორცაა ეროვნული ვალუტა, საგადასახადო სისტემა, ამავე პერიოდში გაჩნდა ანტიმონოპოლიური კანონმდებლობა, შეიქმნა ანტიმონოპოლიური სამსახური და დამოუკიდებელი მარეგულირებელი კომისიები. ქვეყანაში დაიწყო ეკონომიკური პროცესების მართვის ქაოსური სისტემიდან, რომელიც ძირითადად არაფორმალურ ინსტიტუტებს ეყრდნობოდა და საბოლოო ჯამში კორუფციულ გარიგებებში აისახებოდა, ფორმალური ინსტიტუტების ჩამოყალიბება⁵⁹.

ქვეყანაში შეიქმნა ნებართვების სისტემა, ლიბერალური გახდა საგარეო ვაჭრობა, მინიმალურად შემცირდა რეგულირებადი ფასების რაოდენობა. რეალურად, სახელმწიფო სხვადასხვა ფორმით არეგულირებდა მხოლოდ ე.წ. “ბუნებრივი მონოპოლიების” ფასებს.

2004 წლის დასაწყისამდე საქართველო აყალიბებდა საბაზრო ეკონომიკის რეგულირების, მ.შ. ანტიმონოპოლიური რეგულირების ისეთ ინსტიტუციურ ბაზას, რომლის მსგავსი იყო ევროპაში ან აშშ-ში. გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ საქართველოს ნაკისრი აქვს ვალდებულებები, საკუთარი კანონმდებლობის ევროკავშირის კანონმდებლობასთან ჰარმონიზაციის შესახებ, ამდენად, ევროპული მოდელებიდან გადახვევა, ქვეყნის მისწრაფებას, საკუთარი ღირსეული ადგილი დაიკავოს ევროპულ ოჯახში, სერიოზული საფრთხის წინაშე აყენებს.

2004 წლიდან საქართველოში “ვარდების რევოლუციის” შემდგომ, ეკონომიკის რეფორმირების ახალი ეტაპი იწყება. საქართველოში რადიკალური ეკონომიკური (თუმცა ძნელია ამ პროცესს ეწოდოს “ეკონომიკური”) რეფორმები დაიწყო, რაც ხშირ შემთხვევაში უბრალოდ სახელმწიფოს მხრიდან რეგულირების მექანიზმების გაუქმებაში გამოიხატებოდა.

საქართველოს სახელმწიფომ სხვა მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანი რეგულაციების გაუქმების პარალელურად უარი თქვა განხორციელებინა შრომის ბაზრის, კონკურენციის შეზღუდვის, სურსათის უვნებლობის და სხვა რეგულაციებზე, რომელთა გაუქმებამ ან შეზღუდვამ მნიშვნელოვნად გააუარესეს ეკონომიკური გარემო. მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ ეს ყველაფერი ინვესტიციების მოზიდვას ემსახურებოდა და აისახა საქართველოს სხვადასხვა რეიტინგების მაჩვენებელზე, სამწუხაროდ არასწორია, სინამდვილეში კი ამ გადაწყვეტილებათა ნაწილმა ეკონომიკის განვითარებას უამრავი პრობლემა შეუქმნა, რომელთა გამოს-

⁵⁹ Papava V., Khaduri N., On the Shadow Political Economy of the Post-Communist Transformation. An Institutional Analysis. Problems of Economic Transition, 1997, Vol. 40, No. 6.

წორება ან განეიტრალება მაინც საკმაოდ რთული იქნება და დროშიც სერიოზულად გაიწვლება. სახელმწიფომ გარდა რეგულირების პირდაპირი ფორმებისა, მკვეთრად შეზღუდა მაკროეკონომიკური რეგულატორების ფუნქციონირებაც.

თუ საქართველოში ბოლო 7 წლის განმავლობაში განხორციელებული სტრუქტურული ცვლილებების ანალიზს ჩავატარებთ, ნათლად გამოჩნდება, რომ აღნიშნული ცვლილებების მიზანი ეკონომიკის სრული დერეგულირებაა. საქართველოს კანონმდებლობა, მიუხედავად იმისა, რომ თეორიულად ევროპულ ორიენტაციას აღიარებს, აბსოლუტურად საპირისპირო ინსტიტუტებს ნერგავს.

ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი იმაზე, რომ გასული საუკუნის ბოლო ათწლეულში საბაზრო ეკონომიკის რეგულირების ინსტიტუტების ჩამოყალიბება დაიწყო. ერთ-ერთი წარმატებული ინსტიტუტი, რომელსაც ბაზრის ანალიზი და მასზე საბაზრო ძალაუფლების მქონე სუბიექტის გამოჩენის შემთხვევაში მისი ძალაუფლების ან განეიტრალება ან იმგვარ ჩარხოებაში მოქცევა უნდა მოეხდინა, რომ მომხმარებელთა და ბაზრის სხვა მონაწილეთა უფლებები არ დარღვეულიყო⁶⁰. ცხადია, საუბარი ანტიმონოპოლიურ კანონმდებლობასა და მის ბაზაზე შექმნილ ანტიმონოპოლიურ სამსახურს შეეხება. უნდა აღინიშნოს, რომ ანტიმონოპოლიური სამსახური მსოფლიო ბანკის, აშშ მთავრობის, ევროპული სახელმწიფოების მატერიალური, მეთოდური, ფინანსური დახმარებით იქმნებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ ამ სფეროში საქართველოს მიღწევებით საკმაოდ ხშირად გვიამაყია სხვადასხვა დონეზე, ეს სულაც არ ყოფილა მისი გაუქმების ხელისშემშლელი ფაქტორი⁶¹.

“ვარდების რევოლუციის” შემდგომ პერიოდში სწორედ ანტიმონოპოლიური სამსახური აღმოჩნდა ის პირველი მარეგულირებელი სტრუქტურა, რომელიც გაუქმდა. გაუქმდა არა მხოლოდ სამსახური, არამედ მთელი კანონმდებლობა და მის ნაცვლად შეიქმნა “თავისუფალი ვაჭრობისა და კონკურენციის კანონი” და შესაბამისი სამსახური. საინტერესო ისაა, რომ ანტიმონოპოლიური სამსახურის გაუქმების მიზეზად ბაზარზე კონკურენციისათვის ხელშეწყობა დასახელდა. არგუმენტი კი იყო ის, რომ მონოპოლია ინვესტორისათვის სიგნალია, რომ დარგი მომგებიანია და ისინი (ინვესტორები) სწორედ ამგვარ დარგებში განათავსებენ ინვესტიციებს.

დღეს არავინ კამათობს იმაზე, რომ ბაზარი რესურსების განაწილების საუკეთესო საშუალებაა და რაც მეტად ერევა სახელმწიფო ბაზრის ფუნქციონირებაში, მით უფრო ცუდად ანაწილებს ბაზარი რესურსებს და ამავე დროს რესურსების ნაწილი კორუფციულ გარიგებებს ხმარდება. ამავე დროს, არც ისაა დაფარული, რომ ბაზრის ფუნქციონირებას ახასიათებს ე.წ. “ჩავარდნები” და ბაზარი რესურსებს ხშირ შემთხვევაში ეფექტიანად და, უფრო ხშირად კი, სამართლიანად ვერ ანაწილებს, ამიტომ სახელმწიფოს მხრიდან ჩარევა ხშირად გარდაუვალია.

კამათი იმის თაობაზე, ზემოთ აღნიშნული ორი ჭეშმარიტებიდან, რომელი “ჭეშმარიტებაა” უფრო მართებული, კარგა ხანია გასცდა როგორც სამეცნიერო, ისე პოლიტიკური კამათის სფეროს და ხშირ შემთხვევაში იდეოლოგიური საფუძვლის გარეშე არც კი განიხილება. მიუხედავად ამისა, რეალურად არც ერთ ქვეყანაში სახელმწიფო, მიუხედავად დეკლარირებული პრინციპებისა, არსად არ ამბობს უარს ბაზარზე ძალაუფლების მქონე სუბიექტების მიმართ გარკვეული ღონისძიებების გატარებაზე.

მიუხედავად აღნიშნულისა, საქართველოს პარლამენტმა გააუქმა საქართველოს ანტიმონოპოლიური კანონმდებლობა და მის ნაცვლად, როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, მიიღო

⁶⁰ გოგიაშვილი შ., ფეტელავა ს., კონკურენცია და ანტიმონოპოლიური რეგულირება, თბილისი, “ლო”, 2007.

⁶¹ ხაღური ნ. ბაზრის რეგულირების მექანიზმების ფაქტიური გაუქმებით გამოწვეული შედეგების კვლევა, კრებულში ეკონომიკის მარეგულირებელი ინსტიტუტების განვითარება საქართველოში, თბილისი, 2009.

კანონი “თავისუფალი ვაჭრობისა და კონკურენციის შესახებ”, რომელიც სულ 16 მუხლისგან შედგება⁶².

იმის გამო, რომ სახელმწიფო ბაზარზე არარეგულირებად სფეროებში არ ახორციელებს არანაირ რეგულირებას, ირღვევა მომხმარებლის უფლებები. საბაზრო ძალაუფლების მქონე სუბიექტები არიან ეკონომიკური საქმიანობის ბევრ სფეროში, მაგრამ მათი საქმიანობა არანაირ რეგლამენტირებას არ ექვემდებარება. სამწუხაროდ, მომხმარებელთა უფლებების დაცვაზე ასეთ დარგებში არაფერია პასუხისმგებელი.

ასეთი სფეროების რეგულირების არარსებობა საზოგადოებრივ დანახარჯს ზრდის და მოსახლეობის ცხოვრების დონეს აუარესებს, ამ მოსაზრების ირიბი დადასტურებაა მოგების მოცულობა და მისი თანაფარდობა მთლიან შიდა პროდუქტთან. 2010 წლის განმავლობაში ბიუჯეტში მოგების გადასახადის სახით მობილიზებული იყო 576 მლნ ლარი, ხოლო 2011 წელს დაგეგმილია, რომ მოგების გადასახადის სახით ბიუჯეტში 703 მლნ ლარი შევა⁶³. მარტივი არითმეტიკული გარდაქმებიდან გამომდინარეობს, რომ მიმდინარე წელს საქართველოში მთლიანი მოგება დაახლოებით 4,7 მლრდ ლარია, თუ გავითვალისწინებთ, რომ მშპ დაახლოებით 24 მლრდ ლარი იქნება, მოგება მისი დაახლოებით 1/5-ია. თუ მშპ-დან გამოვრიცხავთ ეკონომიკის იმ დარგებსა და სექტორებში შექმნილ დამატებულ ღირებულებას, რომლებიც მოგების გადასახადით არ იბეგრება (მაგალითად, სოფლის მეურნეობა, სახელმწიფო მმართველობა, საკუთარი საცხოვრისის გამოყენება, შინამეურნეობის წარმოება საკუთარი მოხმარებისათვის), მხოლოდ 13 მლრდ ლარი რჩება, საიდანაც თუ 4,7 მლრდ ლარი ანუ დაახლოებით 40% მოგებაა, ამასთან, ლოგიკურია, რომ არის დარგები, სადაც მოგება ძალიან დაბალია. გამოდის, რომ საქართველოს ეკონომიკაში არის დარგები, სადაც მოგება 40-50%-ს აღემატება. ეკონომიკის პრინციპების ნებისმიერ თანამედროვე სახელმძღვანელოში წერია და საყოველთაოდ ცნობილია, რომ სრულყოფილი კონკურენციის პირობებში მოგება არ არსებობს, და მოგება ყველაზე მაღალი არის მონოპოლიურ ბაზრებზე, სადაც მომხმარებელი იძულებულია დაეთანხმოს საბაზრო ძალაუფლების მქონე მიმწოდებლების წინადადებას და გაცილებით მაღალ ფასად შეიძინოს პროდუქცია⁶⁴.

მაკროეკონომიკური თვალსაზრისით ეს იწვევს შემოსავლების კონცენტრაციას მსხვილი ბიზნესის ხელში. საქართველოში წლების მიხედვით, მსხვილ ბიზნესზე მოდის მთელი გამოშვების 83-84%, მაშინ, როდესაც მსხვილ საწარმოებში დასაქმებულია სულ დასაქმებულთა 60%⁶⁵.

სამწუხაროდ, მიღებული მოგების ინვესტირება ქვეყანაში არ ხდება, რაც ამცირებს პოტენციურ მშპ-ს, დასაქმების დონეს და ა.შ.

ამ მოსაზრებას რამდენიმე საინტერესო მაგალითიც ადასტურებს. კერძოდ, საქართველოში ინვესტირებას აპირებდა ერთ-ერთი ავსტრიული კომპანია, მაგრამ ეს შეუძლებელი აღმოჩნდა. ამ ფაქტმა დიპლომატიური სკანდალი გამოიწვია, როდესაც იმდროინდელი პრემიერ-მინისტრი იმყოფებოდა ავსტრიაში, ეს საკითხი მისი ავსტრიის კანცლერთან შეხვედრაზე განხილვის ერთ-ერთი თემა იყო, თუმცა ვერც პრემიერ-მინისტრმა შეძლო საკითხის გადაჭრა. შესაბამისად, ერთის მხრივ შეფერხდა ავსტრიული ინვესტიცია, ადგილობრივ კომპანიას საშუალება მიეცა კონკურენტის გარეშე ეფუნქციონირა და საქონელი უფრო მაღალ ფასად გაეყიდა. მომხმარებელი კი წაგებული დარჩა.

მიუხედავად იმისა, რომ ეს შემთხვევაც კარგად ასახავს სახელმწიფოს მხრიდან საბაზრო ძალაუფლების მქონე სუბიექტთა საქმიანობის მონიტორინგის აუცილებლობას,

⁶² საქართველოს პარლამენტში უკვე წარდგენილია ანტიმონოპოლიური კანონმდებლობის პაკეტი, რომელიც ანტიმონოპოლიური რეგულირების მართალია შეზღუდული, მაგრამ მაინც ინსტრუმენტების აღდგენას ითვალისწინებს.

⁶³ ინფორმაცია სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ იხილეთ www.mof.ge.

⁶⁴ ხადური ნ., საინვესტიციო გარემოს ფორმირების მაკროეკონომიკური და ინსტიტუციური ფაქტორები, ჟურნ. ეკონომიკა და ბიზნესი, №2, 2011.

⁶⁵ www.geostat.ge;

უნდა აღინიშნოს, რომ საბაზრო ძალაუფლების მქონე სუბიექტთა არსებობა გამონაკლისი სულაც არ არის და ასეთ საწარმოებს რეალურად ეკონომიკის ბევრ სფეროში შეხვედებით. საქართველოს ბაზარი კი იმდენად პატარაა, რომ რომელიმე უცხოური გიგანტის დაინტერესების შანსი საკმაოდ მცირეა, პატარა საწარმო კი რეალურად ვერანაირ კონკურენციას ვერ გაუწევს უკვე ჩამოყალიბებულ ძლიერ კომპანიებს. შედეგი საბაზრო ძალაუფლების ბოროტად გამოყენება და მომხმარებელთა უფლებების დარღვევაა.

ჩვენ ზემოთ წარმატებული რეფორმების, წარმატებული ტრანსფორმაციის მაგალითები დავასახელებთ, მათ შორის უდავოდ ერთ-ერთი წარმატებული ქვეყანა გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკაა, რომელიც მეორე მსოფლიო ომში დამარცხების შემდეგ 4 საოკუპაციო ზონად დაიყო, რომელთაგან სამში ეკონომიკური რეფორმების განხორციელებამ აშკარა “გერმანული ეკონომიკური სასწაული” მოახდინა. ამ ეკონომიკური სასწაულის შედეგები სახეზეა 1948 წლიდან 2010 წლამდე საშუალო საათობრივი ხელფასი გერმანიაში 65 ევროცენტიდან 15,55 ევრომდე გაიზარდა, სოცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა გაიზარდა 13 წლით, სამუშაო ადგილზე უბედურ შემთხვევათა რაოდენობა შემცირდა 60%-ით, კვირაში სამუშაო საათების რაოდენობა შემცირდა 48,2 საათიდან 38,3 საათამდე, შვებულებების ხანგრძლივობა 12 დღიდან 30 დღემდე გაიზარდა, 250 გრამი კარაქის შესაძენად საჭირო იყო 73 წუთი შრომა, დღეს საკმარისია 5 წუთი, 1 ავტომანქანის შესაძენად კი 1472 საათი მუშაობაა საკმარისი, ნაცვლად 5136 საათისა⁶⁶.

ეს ყველაფერი გერმანელმა ხალხმა დაუღალავ შრომასთან ერთად სწორად ჩატარებული რეფორმების გამოც მიიღო. მით უფრო, რომ 20 წლის წინ გერმანიის გაერთიანებამ შეაფერხა ზრდის ის ტემპი, რადგან აღმოსავლეთ მიწების განვითარების ჩამორჩენილობის დასაძლევად სერიოზული ინვესტირება განხორციელდა, რომელიც, ცხადია, მოაკლდა დასავლეთ გერმანიას და მის კიდევ უფრო მეტად განვითარებას.

1948 წელს გერმანიაში დაწყებული რეფორმებიდან ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი, ფასებისა და ფულის რეფორმასთან ერთად სწორედ ანტიკარტელური კანონმდებლობის ამოქმედება იყო⁶⁷.

ამდენად, მიუხედავად საქართველოს კონსტიტუციით აღიარებული (საქართველოს კონსტიტუციის 30-ე მუხლის მეორე პუნქტი) ვალდებულებისა, რომლის თანახმადაც “სახელმწიფო ვალდებულია ხელი შეუწყოს თავისუფალი ვაჭრობისა და კონკურენციის განვითარებას”, “აკრძალულია მონოპოლიური საქმიანობა” და ამავე დროს “მომხმარებელთა უფლებები დაცულია კანონით”, საქართველოში ეს სფერო აბსოლუტურად “ლიბერალიზებულია” და შესაბამისად კონსტიტუციის ეს მოთხოვნა არ სრულდება.

გაუქმებული რეგულაციის ეკონომიკური შედეგის გათვლა საკმაოდ რთულია, ხშირად შეუძლებელიც კი, ერთი კი ცხადია, რომ დღეს დღის წესრიგში დადგა ანტიმონოპოლიური კანონმდებლობის აღდგენის საკითხი, რაც ხელს შეუწყობს ბაზრის გაჯანსაღებას, საინვესტიციო კლიმატის გაუმჯობესებას, დასაქმების ზრდას და ეკონომიკურ ზრდას.

Khaduri Nodar

MACROECONOMIC CONSEQUENCES OF THE RESTRICTION OF COMPETITION

SUMMARY

In recent period the topic of so called “anti-monopolistic” regulation has become a subject for intense debate in Georgia. Georgia had some experience in this direction, since 2004, in the light of liberalization of economy this direction along with other mechanisms for market regulation has been abolished. Currently, at the

⁶⁶ წყარო: IW Koln, Federal Statistics Office, Institute for Employment Research.

⁶⁷ Эрхард Л., Благосостояние для всех, М.: начала-Пресс, 1991.

preparatory stage of broad and all-embracing free trade agreement with the European Union, on the recommendations of our European partners, the procedures for adopting legislation have been under way.

Abuse of own position in the market by the subjects having market power brings about the rise of prices and unemployment, restriction of potential investors' interest, impracticability of investments and deceleration of economic growth rates. Existence of the subjects in economy having market power in the market reduces well-being of society.

Forecast of economic consequences of the abolished regulation is rather difficult and frequently even impossible. One thing is already obvious that at present the question of restoration of anti-monopolistic legislation is posed on the agenda.

Restoration of anti-monopolistic legislation and regulatory institutions will favour the recovery of market, improvement of investment climate, increase of employment and economic growth.

ეკონომიკური თეორიის სექცია

მურმან კვარაცხელია

პოსტკომუნისტური ეპოქის თავისებურებანი და ბარდამაგალი პერიოდის ეროვნული ეკონომიკა

პოსტკომუნისტური ეპოქა ღრმა ტრანსფორმაციული პროცესებით ხასიათდება, რაც გამოიხატა ეკონომიკური წესწობილების გარდაქმნასა და კაპიტალიზმზე ანუ საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლაში. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ეს არის პირობითი ცნება, ვინაიდან დღევანდელ ეპოქაში უკვე ნაკლებად გამოიყენება ცნება “კაპიტალიზმი”, რომელიც შეიცვალა “კორპორაციული ეკონომიკის” ცნებით [1]. მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ 21-ე საუკუნემდე ეს ცნება აქტიურ სამეცნიერო ბრუნვაში იყო და ჩვენ წინა ეპოქაზე მსჯელობისას მას გვერდს ვერ ავუვლით.

საქართველოში კაპიტალიზმი XIX საუკუნის II ნახევარში ჩაისახა. ეს უმთავრესად უცხოეთის კაპიტალის საფუძველზე მოხდა და ამიტომ მთლიანად მოწყვეტილი აღმოჩნდა ეროვნული ნიადაგიდან. ბუნებრივია, რომ ასეთ პირობებში ეროვნული ინტერესების შესატყვისი ეროვნული ეკონომიკა ვერ განვითარდებოდა. ქვეყნის ეკონომიკას ასეთ შემთხვევაში ეროვნულის გარდა, ყველაფერი შეიძლება დაერქვას. ბოლოსდაბოლოს, ეკონომიკური განვითარება ასეთ შემთხვევაში მიიღებს სხვა ქვეყნებზე დამოკიდებულ კოლონიურ ხასიათს, რაც ბუნებრივია, პოლიტიკურადაც დიდი ზიანის მომტანია ქვეყნის სამომავლო განვითარებისათვის.

თუ ანალოგიას და ისტორიულ პარალელებს გავავლებთ, თითქმის იგივე მდგომარეობაა დღევანდელ პოსტკომუნისტურ საქართველოში, როცა ილიას ეპოქის მსგავსად, კაპიტალიზმი ანუ კორპორაციული ეკონომიკა განვითარების გარკვეულ ეტაპზე იმყოფება. დღესაც, სამწუხაროდ, ასეთი პროცესი საქართველოში უპირატესად უცხო კაპიტალის საფუძველზე ვითარდება, რაც ქვეყნის დამოუკიდებელ განვითარებას დიდ საფრთხეს უქმნის. ამიტომაც დიდი მნიშვნელობა აქვს იმის გამოცდილების განზოგადებას და სახელმძღვანელოდ გამოყენებას, რაც XIX საუკუნის II ნახევარსა და XX საუკუნის დასაწყისში ხდებოდა. ეს გამოცდილება კი, პირველ რიგში, დაკავშირებულია დიდი ქართველი მოაზროვნის ილია ჭავჭავაძის მემკვიდრეობასთან, მის სოციალურ-ეკონომიკურ შეხედულებებში და ეროვნული ეკონომიკის სტრატეგიულ მიმართულებათა განსაზღვრასთან.

ჩვენს ლიტერატურაში დამკვიდრებული ცნება – „პოსტკომუნისტური ეპოქა“ პირობითად მიგვაჩნია, იგი მხოლოდ დროის აღსარიცხავად და დასაფიქსირებლად არის საჭირო. ამით ჩვენ გამოვდივართ არა ამ საყოველთაოდ დამკვიდრებული ცნების, არამედ მისი არსის არასწორი გაგების წინააღმდეგ, რასაც ხშირად ვხვდებით ჩვეთანაც და უცხოურ ლიტერატურაშიც. ცოტა ღრმად თუ დავუკვირდებით ამ ცნების მნიშვნელობას არა პოლიტიკური, არამედ სოციალურ-ეკონომიკური თვალსაზრისით, ვნახავთ, რომ მან პოზიტიურთან ერთად, ბევრი გაურკვევლობაც მოგვიტანა. ამიტომაც, რომ ხალხის ფართო სოციალური ფენები ასე ნეგატიურად უყურებენ ამ ახალ „პოსტკომუნისტურ ეპოქას“ და ხშირად გაიგონებთ გარკვეულ მონატრებას და თვით ნოსტალგიასაც ძველი ეპოქის მიმართ. ამ ფენომენტთან დაკავშირებით ჩვენ გვინდა ხაზი გავუსვათ პოსტკომუნისტური ეპოქის ეკონომიკურ არსსა და მნიშვნელობას.

ეკონომიკური თვალსაზრისით, განსხვავებით სოციალურ-ეკონომიკურისა, პოსტკომუნისტური ეპოქა მართლაც რომ სრულიად ახალი და უადრესად ცალსახა პროგრესული მოვლენაა. მისი ეს პროგრესულობა, პირველ რიგში, აისახება ისეთი ყოფილი კომუნისტური ქვეყნის მაგალითზე, როგორც საქართველოა. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, ქვეყანამ მოიპოვა დამოუკიდებლობა, თუმცა კი, „ჩვენი თავის ჩვენად ყუდნების“ ეს დიდი ოცნებაც გაუფერულდა ხალხის თვალში სწორედ ზემოაღნიშნული სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების გამო, მაგრამ შეუძლებელია ვერ დაინახო ის დიდი სიკეთე, რაც ჩვენს თვალწინ მიმდინარე ეკონომიკურ პროცესებს მოჰყვა. ეს შეიძლება ორი სიტყვით – თავისუფლებით და დემოკრატიით გამოიხატოს. მომავლის თვალსაზრისით კი, სწორედ ეს არის მთავარი, რადგან ადამიანის ემანსიპაცია და მისი ყოველმხრივი განვითარება შეუძლებელია მოვიაზროთ ამ ორი უმთავრესი ღირებულების გარეშე.

საერთოდ, მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით, ჩვენში გაბატონებული იდეოლოგია პრინციპულად ეწინააღმდეგება მემკვიდრეობითობის ზოგად-სოციოლოგიურ კანონსაც და უბრალო ლოგიკასაც: უახლესი წარსულიდან ყველაფრის უარყოფა, მათ შორის კი განსაკუთრებით რიგი სოციალური, კულტურული და ეკონომიკური მონაპოვრებისა თუ ღირებულებების, ეკონომიკური კვლევის მცდარი გზით წარმართვაა. აქედან გამომდინარე, ასეთივე მცდარია პრაქტიკული დასკვნებიც.

პოსტკომუნისტურ ეპოქაზე ასობით და ათასობით სტატია და მონოგრაფია არის დაწერილი და ყველა მეცნიერი იხრება იმ აზრისაკენ, რომ ეს გარდაქმნები აუცილებელი და გარდაუვალი იყო. ავიღოთ ჰენრი კისინჯერის გახმაურებული წიგნი – „დიპლომატია“, სადაც XX საუკუნის ბოლო სამი ათწლეული არის გაანალიზებული – კურსი ყოველთვის, თეორიულადაც და პრაქტიკულ პოლიტიკაშიც, „კომუნიზმის შიგნიდან აფეთქებაზე“ იყო აგებული [2]. ავტორი თვითონ არის მომსწრე და თვითმხილველი – არქიტექტორი „კომუნიზმის დემონტაჟისა“ და არ შეიძლება არ ვენდოთ მას.

არსებობს იდეა, რომ კომუნისტურ სისტემაში მყოფი ხალხებისთვის გაცილებით უბრალო და მომგებიანი იქნებოდა „კორვენგენციის“ იდეა, რომელიც თეორიის ავტორებმა – სახაროვმა, ვალენსმა, ბელმა და სხვებმა წამოაყენეს 50-იანი წლებიდან. ამ იდეის არსი მდგომარეობდა კაპიტალიზმისა და კომუნიზმის ისეთ ურთიერთდაახლოებასა და კორვენგი-რება-შერწყმაში, რომელიც მთელ მსოფლიოს ერთიანს გახდიდა. სამწუხაროდ, ამ იდეამ შემდგომი პერიოდის პრაქტიკულ ცხოვრებაში ასახვა და განხორციელება ვერ ჰპოვა.

როგორც ცნობილია, ომის შემდგომი ევროპა იხსნა არა მარტო დახმარებებმა და ამერიკელთა არმიებმა, რომლებიც იქ „დასავლეთის ფარის“ ფუნქციებს ასრულებდნენ, არამედ თვითონ ამ ქვეყნების მიზანსწრაფულმა პოლიტიკამ, ეფექტიანად გამოიყენებინათ ყველაფერი ეს თავიანთი ეროვნული პრობლემების გადასაწყვეტად. ამის კლასიკურ მაგალითს გვაძლევს გერმანია. ომის შემდგომი გერმანიის ეკონომიკური რეფორმა იმის მაგალითია, თუ როგორ უნდა გამოიყვანო ერი და ქვეყანა სულიერი და მატერიალური კრიზისიდან განვითარების ფართო ასპარეზზე. აქედან მხოლოდ ერთი დასკვნა შეიძლება გაკეთდეს: მსგავს სიტუაციაში მოხვედრილი ქვეყნისათვის გადაამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ ამ ქვეყნის შერჩეულმა ეკონომიკურმა პოლიტიკამ შეძლოს სწორი სტრატეგიის და მისი შესატყვისი ტაქტიკის შემუშავება შექმნილ ობიექტურ ვითარებაში.

იმისათვის, რომ ჩვენც შევძლოთ ასეთი სწორი სტრატეგიისა და ტაქტიკის შემუშავება, ჩვენი აზრით, პირველ რიგში, აუცილებელია პოსტკომუნისტური პერიოდის იმ ობიექტურ თავისებურებათა სწორი გააზრება, რომელიც უშუალოდ ეხება და თავის გავლენას ახდენს გარდამავალი პერიოდის საქართველოს საშინაო და საგარეო ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირებაზე.

საქართველო მსოფლიო ეკონომიკაში საკმაოდ ღრმად ინტეგრირებულია. მას თითქმის მსოფლიოს 150 მეტ ქვეყანასთან აქ სავაჭრო ურთიერთობები და ბუნებრივია, ვერ აცდება აღნიშნულ ტენდენციას. საქართველოში “ვარდების რევოლუციის” შემდგომ გატარებულმა რე-

ფორმებმა საკმაოდ დააჩქარა დადებითი ეკონომიკური შედეგების მიღწევის შესაძლებლობანი. სამწუხაროდ, ახლად ფეხზე დამდგარი ეკონომიკური რეფორმები მნიშვნელოვნად დაამძიმა რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის აგვისტოს კონფლიქტმა.

საქართველოს ეკონომიკის დღეს არსებული მდგომარეობა გარკვეულწილად მსგავსია 30-იან წლებში დიდი მსოფლიო კრიზისის დროს ბევრ ქვეყანაში განვითარებული კრიზისული მოვლენებისა, მაგრამ მსოფლიო ინტეგრირებული დახმარებების საშუალებებით, საქართველო ბევრად უფრო უმტკივნეულოდ გამოდის ამ კრიზისიდან, ვიდრე ეს მათ გარეშე იქნებოდა შესაძლებელი. კრიზისის ერთ-ერთ გამომწვევ მიზეზად მოსახლეობის დანაზოგების მკვეთრ ზრდასა და მისი წარმოების რეალურ სექტორში ინვესტირებას ასახელებდნენ, რის შედეგადაც მოხმარების უმნიშვნელო ზრდის ფონზე მკვეთრად იზრდებოდა წარმოებული პროდუქციის მოცულობა. რა თქმა უნდა, არსებობს ძალიან ბევრი მოსაზრება კრიზისთან დაკავშირებით, მაგრამ ჩვენ ვფიქრობთ, რომ დღევანდელ

ვითარებაში ამ პრობლემების დასაძლევად აუცილებელია რეალური სექტორის ამუშავება და შესაბამისად ყველა საბაზრო ინსტიტუტის გამართული ფუნქციონირება, რომელიც ხელს შეუწყობს არსებული კრიზისის უმტკივნეულოდ დაძლევას საქართველოში.

ფაქტიურად, ჩვენი დიდი წინაპარიც – ილია ჭავჭავაძე გვეუბნებოდა, რომ “...ხსნა ჩვენ-შიაო”. მართლაც, ქართული ხასიათის, ქართული შემართების, ქართული მიზანსწრაფულობისა და სიახლისადმი შემგუებლობის უდიდესი შესაძლებლობის შედეგია, რომ დღეს, ასეთ გამძვინვარებულ ეკონომიკურსა თუ ფინანსური კრიზისის ფონზე, ჩვენ შედარებით უმტკივნეულოდ ვახერხებთ ეკონომიკის არა მარტო წარმართვას, არამედ მის აღმავლობის გზაზე დაყენებასაც.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. **Джон Кеннет Гелбрейт.** Экономика невинного обмана. М., 2009.
2. **Генри Кисинджер.** Дипломатия. М., 1997. Стр. 684.

Kvaratskhelia Murman

THE SPECIFICS OF POST-COMMUNIST EPOCH AND THE PROBLEMS OF TRANSITION

SUMMARY

In this article there is discussed the starting specifics of capitalism in postcommunist epoch in Georgia. Also there is analysed its political contents and meaning, its positive and negative role in state building. Here also is discussed the importance of convergations theory which could play the greatest role in harmless passing on the market system. There is also underlined how great importance it plays for the future development of the country while making the strategy and tactic of the economic development.

Tamar Atanelishvili

SUPREME ECONOMIC COUNCILS IN GEORGIA

In a number of countries (including United States) a supreme economic council (“The Council”) is founded at the supreme governor of the state for the purpose of correct analysis and decision-making of social-economic problems. The council is quite active authority and it issues recommendations that are taken into account. These councils are staffed with broadly-known professional economists.

Economic councils in Georgia have a long history. According to State Central Historical Archive of Georgia (SCHAG Fund 1833; description 1, case 78), Government of Democratic Republic of Georgia discussed and approved project of statute of Supreme Economic Council in September 9, 1920. The project was submitted to the meeting of founders for further approval. In November 1, 1920 presidium of the meeting approved the project.

According to the project of the statute of Supreme Economic Council, the Council was authorized to analyze processes taking place in economic and financial sphere of the country. Decision made by the council was obligatory to fulfill for all governmental agencies (though that meant its functions were the same as those of the government that would by all means create obstacles); council was staffed with ministers of economic profile, state controller, manager of state bank, etc. Supreme Economic Council failed to function due to well-known political events in Georgia but it's a fact that importance of economic council in the development of the country was well-known in those days.

For the purpose of determination and implementation of strategic course of adaptation of Georgia's economics to world economy, enforcement of entire economic policy and support to coordination of activities of state authorities, under decree (No. 157.04.02) by the President of Georgia, Advisory Economic Council (<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=>) was created at the Apparatus of the president of Georgia in 1996. The Council was chaired by the President himself and the members were the following well-known scientists-economists – D. Iakobidze, I. Meskhia, E. Mekvanbishbili, V. Papava, A. Silagadze, N. Chitanava, etc. The Council conducted meetings regularly (till 2003) and it served many useful functions, though its decisions were of advisory character. Afterwards the Council seized functioning.

After the “Rose Revolution”, in 2005 under the decree (No. 15, 14.010 by the President of Georgia economic council at the President of Georgia (http://matsne.gov.ge/ondex.php?option=com_ldmssearch&view=docView&id=94096) was founded governed by the President. The Council is aimed at developing proposals and recommendations concerning economic development of the country. Though, as known to us the Council does not conduct meetings, nor its recommendations are publicized.

Thus, we have different experience in functioning Supreme Economic Council: first, the Council did not operate, second – it did operate and currently, the Council is practically inactive.

Atanelishvili Tamar

SUPREME ECONOMIC COUNCILS IN GEORGIA

SUMMARY

Supreme Economic Councils in Georgia, a thesis by Mrs. Tamar Atanelishvili, Doctor of Economics, discusses aspects of functioning of “Councils” in the Democratic Republic of Georgia (1918-1921) and in independent Georgia (1996-2003; since 2005). The thesis concludes that in the first period, the Council did not operate, in the second period – it did operate and currently, the Council is practically inactive.

თამარ ბაჩიაშვილი

**საბაზრო ურთიერთობების ეკონომიკური და სოციალური ევექტიანობის შესახებ-
ბის პრობლემა და სოციალური ვაჭტორი**

საბაზრო ურთიერთობების ეკონომიკური და სოციალური ევექტიანობის შესახებების აუცილებლობა თანამედროვე ეტაპზე ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენს.

ცივილიზებული მსოფლიოს განვითარებაზე გავლენას ახდენს ისეთი ფაქტორები, როგორცაა:

- ტექნოლოგიური განახლების განსაკუთრებით მაღალი ტემპი;
- ინფორმაციული ტექნოლოგიების ზრდა;
- დიდი ძვრები კულტურისა და კერძო ცხოვრების სფეროებში;
- ინდუსტრიული საზოგადოებების გლობალურ კავშირებში ჩაბმა და გაერთიანება.

მოცემული ფაქტორების შემოქმედებით გამოწვეული სოციალური ცვლილებები, ჩვენი აზრით, ასახვას პოვენს როგორც სახელმწიფოებრივ, ასევე მთლიანად საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

საზგასანმელია ის გარემოება, რომ საზოგადოების ძირითადი სტრატეგიული რესურსი კოდიფიცირებული (სისტემური, მოწესრიგებული) ცოდნა ხდება. უმთავრესი სოციალური ცვლილება კი გამოიხატება იმით, რომ ისინი „ვინც ქმნიან და ავრცელებენ კოდიფიცირებულ ცოდნას – მეცნიერები, კომპიუტერის სპეციალისტები, ეკონომისტები და სხვადასხვა გვარის კვალიფიცირებული სპეციალისტები – წამყვან სოციალურ ჯგუფად გარდაიქმნებიან და ამ სახით ცვლიან ძველი სისტემის მრეწველებსა და მეწარმეებს” [1, გვ. 603].

ჩვენ ვთვლით, რომ სწორედ ეკონომიკურ, პოლიტიკურ და სოციალურ დონეზე მიმდინარე ცვლილებებმა ხელი შეუწყეს ახალი სტანდარტების დამკვიდრებას ეკონომიკური და სოციალური ეფექტიანობის შეხამების პრობლემატთან დაკავშირებით.

თანამედროვე საზოგადოებებში კეთილდღეობისა და შემოსავლების ზრდამ გამოიწვია ის, რომ მომხმარებელთა დამოკიდებულებებმა, მოტივებმა, მოლოდინებმა და ა.შ., სულ უფრო მეტი როლი შეიძინა ეკონომიკური ტენდენციების განსაზღვრაში.

მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, აღვნიშნოთ შემდეგი: კონკრეტული პროდუქციის შესწავლისას ძირითადად აქცენტი კეთდება ისეთ მნიშვნელოვან ცვლადებზე, როგორცაა – ფასი და გაყიდვების მოცულობა, მაგრამ ნაკლებადაა გათვალისწინებული, თუ რა სოციალური ფაქტორები განაპირობებენ მოხმარების პატერნების ჩამოყალიბებას.

ეკონომისტების ყურადღების ცენტრშია ეკონომიკური გაცვლა, ბაზარი, ეკონომიკა და ა.შ., მაგრამ სხვა სოციალური პარადიგმები, რომელიც ასევე მნიშვნელოვანია, ანალიზის მიღმა რჩება.

ხემაღნიშნულიდან გამომდინარე, ჩვენ ვფიქრობთ, რომ აუცილებელია მეტი ყურადღება დაეთმოს იმ ინსტიტუციონალური და კულტურალური პარამეტრების შესწავლას, რომლებიც ეკონომიკური პროცესისათვის ერთ-ერთ მთავარ სოციალურ ფაქტორს წარმოადგენს.

ეკონომიკური თეორიების მიხედვით, „ეკონომიკურ ფაქტორზე გავლენას ახდენს ფაქტორების შეზღუდული რაოდენობა: გემოვნება და რესურსების სიმწირე; თუ ეს ფაქტორები ცნობილია, პრინციპში, შესაძლებელია ქცევის პროგნოზირება. სხვა ინდივიდების, ინსტიტუციონალური ფაქტორების, ჯგუფების ფაქტორების მოქმედება უმნიშვნელოა” [2, გვ.17].

მიგვაჩნია, რომ შეუძლებელია მხოლოდ ხემაღნიშნული ფაქტორებიდან გამომდინარე მოხდეს ქცევის პროგნოზირება, ვინაიდან ინდივიდის არჩევანს უმეტეს შემთხვევაში განსაზღვრავს ის სოციალური სტრუქტურა, რომელშიც იგი ჩართულია.

სოციალური ხეწოლა, კულტურა, როლებრივი მოდელები, რეფერენტული ჯგუფები წარმოადგენენ იმ ფაქტორთა ჯგუფებს, რომლებიც მოქმედებენ გადაწყვეტილებებზე.

მაგალითად, ბიზნესურთიერთობები შეუძლებელია განვიხილოთ მხოლოდ ეკონომიკური ურთიერთობების კონტექსტში, რადგან ეს ურთიერთობები დაკავშირებულია სოციალურ ურთიერთობებთან. პერსონალურ ურთიერთობებზე დაფუძნებული კავშირები ბიზნესში, შეიძლება ითქვას, რომ ერთ-ერთი გავრცელებული პრაქტიკაა. ასევე გავრცელებულია ნდობასთან დაკავშირებული ფაქტორის გავლენა ბიზნესურთიერთობებზე და ა.შ.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ჩვენ ვთვლით, რომ ეკონომიკა და საერთოდ ეკონომიკური ურთიერთობები ჩართულნი არიან საზოგადოების ინსტიტუციონალურ კონტექსტში.

ინდივიდები მოქმედებენ არა მხოლოდ იმისთვის, რომ მოახდინონ თავისი მატერიალური ინტერესების მაქსიმიზაცია, არამედ უფრო მეტად თავისი სოციალური სტატუსის განსამტკიცებლად.

მიზანშეწონილია აღვნიშნოთ, რომ სოციალური ფაქტორი წარმოადგენს იმ ძირითად ბირთვს, რომლის გარეშეც შეუძლებელია სახელმწიფოებრივ, საზოგადოებრივ და ინსტიტუციონალურ დონეზე მოვახდინოთ ფაქტებისა და მოვლენების ანალიზი.

ამიტომ აუცილებელია ინსტიტუციონალური და კულტურული პარამეტრების შესწავლა, რომლებიც ეკონომიკური პროცესისთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან ფუნქციურ დატვირთვას ატარებს. ეკონომიკურ ქცევასთან დაკავშირებული საკითხები, ჩვენი აზრით, ყველა სოციალური ქცევის მსგავსად მრავალგანზომილებიანია.

საზოგადოდ მიჩნეულია, რომ „ადამიანების ბუნებრივი მისწრაფებაა გაიუმჯობესონ საკუთარი ეკონომიკური მდგომარეობა და თუ ამ უძლიერეს სტიმულს არ შევზღუდავთ, ის მთელ საზოგადოებას ბუნებრივად მიიყვანს კეთილდღეობამდე. თითოეული ადამიანის ქმედება მიმართულია მოგების მაქსიმიზაციაზე და ის ამ დროს სრულიადაც არ ფიქრობს საზოგადოებრივ ინტერესებზე, მაგრამ ამ პროცესში ადამიანს „უხილავი ხელი“ წარმართავს იმ მიზნებისკენ, რომლებზედაც მას სულაც არ უფიქრია. ამდენად, ახორციელებს რა საკუთარ ეგოისტურ ინტერესს, ადამიანი უკეთესად ემსახურება საზოგადოების ინტერესებს, ვიდრე იმ შემთხვევაში, ეს რომ ცნობიერ მიზნად დაესახა” [2, გვ.141].

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე მიგვაჩნია, რომ ეკონომიკის მარეგულირებელი „უხილავი ხელისადმი” რწმენა ზედმეტად გაზვიადებულია. შეუძლებელია ადამიანები ყოველთვის რაციონალურ გადაწყვეტილებებს იღებდნენ და ბაზრებიც და ინსტიტუტებიც მხოლოდ და მხოლოდ თვითრეგულირებადი ინსტიტუტები იყოს.

ეკონომიკის რაციონალური მოდელი არ წარმოადგენს აპრიორს, რადგან ადამიანები ხშირად არარაციონალურად იქცევიან და, შეიძლება თამამად ითქვას, რომ ადამიანის გადაწყვეტილებების წარმართველი „უხილავი ხელი” სწორედ რომ ჩვენი ირაციონალური ბუნებაა.

ადამიანთა მოტივაციის ძირითადი იმპულსები მეტწილად მომდინარეობს ქვეცნობიერი კოგნიტური აკვიატებებიდან და სწორედ ეს არის ის „უხილავი ხელი”, თუ ასეთი რამ მართლაც არსებობს.

ჩვენ ვთვლით, რომ თუ მოხდება ადამიანთა ირაციონალური ქცევის განჭვრეტა და გააზრება ორგანიზაციების მიერ, ისინი ადვილად შეძლებენ და ისწავლიან მისი მავნე შედეგების თავიდან აცილებასა და დაბალანსებას.

აქედან გამომდინარე, შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა, რომ რაციონალურ გადაწყვეტილებებთან ერთად არსებობს ასევე არარაციონალური გადაწყვეტილებები და ბაზრის „უხილავი ხელი” არის სწორედ ჩვენი ირაციონალური ბუნება.

საბაზრო ურთიერთობების ეკონომიკური და სოციალური ეფექტიანობის შეხამების პრობლემა და სოციალური ფაქტორის გავლენის ამდღების გზების ძიება წარმოადგენს იმ ძირითად დომინანტურ ძალას, რომელიც წარმართავს თანამედროვე საზოგადოებრივ და სახელმწიფოებრივ ურთიერთობებს, და რომლის გარეშეც შეუძლებელია ნებისმიერი ეკონომიკური პრობლემის რაციონალური და სტრუქტურულ-ფუნქციონალური გააზრება.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. **ბერძენიშვილი ა.** პოლიტიკური სოციოლოგია. თბ., გამომცემლობა „მერიდიანი”, 2002.
2. **მეზურიშვილი ლ.** ეკონომიკური სოციოლოგია. თბილისი: „მეცნიერება”, 2003.

Bachiashvili Tamar

THE PROBLEM OF COMBINING ECONOMIC AND SOCIAL EFFICIENCY OF THE MARKET RELATIONS AND THE SOCIAL FACTOR

SUMMARY

The scientific article is about the problem of combining economic and social efficiency of the market relations and the ways of upgrading the influence of the social factor.

The article analyses the institutional context of economic relations and the cultural parameters that have the vital functional importance for economic process.

Давлашеридзе Ната

НОБЕЛЕВСКИЙ ЛАУРЕАТ ДЖОЗЕФ Е. СТИГЛИЦ О ПРИЧИНАХ И ПУТЯХ ПРЕОДОЛЕНИЯ ГЛОБАЛЬНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

В условиях глобального экономического кризиса возрастает роль выдающихся представителей науки, чей авторитет подтвержден присуждением Нобелевской премии.

Именно нобелевские идеи, выдержавшие проверку временем, могут стать тем необходимым элементом, который будет благоприятствовать принципиальным изменениям тенденций развития экономики и общества. Формирование рациональной стратегии применения нобелевских идей для объяснения и прогнозирования последствий происходящих процессов в мировой экономике, безусловно, является наиболее актуальной задачей современности.

По мнению экономических экспертов и аналитиков к причинам, охватившего почти весь мир кризиса, можно отнести: кризис капитализма, кризис перепроизводства, загнивание глобальных монополий, исчерпанность мировой валютно-финансовой системы, построенной на ссудном проценте, циклический кризис: переход от деловых циклов к циклам пузырей, перенакопление капиталов и избыточная ликвидность, следствие процесса глобализации и др.

Если обобщить тематику работ, за которые, начиная с 1968 г., была присуждена Нобелевская премия в области экономики, то и тут весьма существенной (около 30%) окажется доля работ, посвященных различным аспектам циклических явлений, второй по частоте встречаемости (около 20%) представляют собой попытки объяснения различных эффектов глобализации мировой экономики, что также весьма закономерно, учитывая тот факт, что многие отличительные особенности современного кризиса достаточно тесно связаны с глобализацией, к тому же сама по себе глобализация на докризисном этапе развития экономики была одной из самых эксплуатируемых тем экономических исследований.

Примечательно, что подавляющее большинство Нобелевских лауреатов в области экономики, которые в настоящее время осуществляют активную научную деятельность (Джозеф Е. Стиглиц, Амартия Сена, Джон Нэш, Джеймс Мирлис, Финн Кидланд, Роберт Джон Ауманн, Пол Кругман, Эдмунд Фелпс, Кеннет Эрроу и др.), в своих трудах особое внимание уделяют именно проблемам глобализации, а труд **Дж. Стиглица "Making Globalization Work"** («Как заставить глобализацию работать»), опубликованный в 2006 г., признан классической работой в данном направлении.

Дж. Стиглиц (Joseph E. Stiglitz) получил нобелевскую премию в 2001 году за исследования «рынков с асимметричной информацией» – то есть таких рынков, на которых одни участники обладают большим объемом информации, чем другие. Его можно считать основателем теории информационной экономики, включающей в себя изучение проблем сбора, анализа и распространения информации, а также принятия решений на ее основе. Он объяснил, каким образом менее информированные участники рынка, в частности, страховые компании, пытаются улучшить свое положение, добывая дополнительные данные. Стиглицу удалось, в частности, таким образом объяснить феномен долгой безработицы.

Являясь активным критиком либерального свободного рынка, который, по его мнению не может обеспечить всем равный доступ к информации и, следовательно, ставит участников рынка в неравные условия, он считал, что переоценка ультралиберальных рецептов должна стать одним из самых важных направлений, которые помогут преодолеть трудности кризисного периода, поскольку в кризисных условиях дерегулирование, упование на невидимую руку рынка все явственнее демонстрируют свою несостоятельность. Непростительное безрассудство финансового сектора, которому была предоставлена

полная свобода действий благодаря бессмысленной политике дерегулирования, было очевидным фактором ускорения кризиса. Стиглиц считает, что «основной урок кризиса должен звучать так: нерегулируемые рынки, предоставленные сами себе, неэффективны».

Стиглиц остается верен своим идеям и в последней своей статье «Лечение экономики» («To Cure the Economy»). Рецепт для спасения больной мировой экономики следует непосредственно из диагноза: большие правительственные расходы, нацеленные на способствование процессу реструктуризации, продвижение экономии энергии и сокращение неравенства, а также реформа глобальной финансовой системы, которая создает альтернативу наращиванию резервов.

Чтобы понять что необходимо сделать для выхода из кризиса, надо знать что привело к кризису, какие у экономики были проблемы до того, как случился кризис, поскольку даже симметрическая политика может иметь асимметричные эффекты. Стиглиц делает несколько основных выводов: **во-первых**, Америка и мир стали жертвами своего собственного успеха. Быстрый рост производительности производства опередил рост спроса, что означало, что занятость в промышленности уменьшилась. Рабочая сила вынуждена была перейти в сферу услуг. Но работники были «пойманы в ловушку» в сельскохозяйственном секторе: у них не было ресурсов на переезд в город, а их уменьшающиеся доходы так ослабили совокупный спрос, что стремительно выросла городская промышленная безработица. Для Америки и Европы, потребность рабочей силы переместиться из сферы производства усугубилась перемещением сравнительных преимуществ: уменьшилось не только глобальное общее количество промышленных рабочих, но также снизилась доля таких рабочих мест на местах.

Одним из факторов, способствующих **второй** ключевой проблеме – растущему неравенству является глобализация. Перемещение дохода от тех, кто потратил бы его, к тем, кто не станет этого делать, понижает совокупный спрос. К тому же, высокие цены на энергоресурсы переместили покупательную способность от Соединенных Штатов и Европы к экспортерам нефти, которые, признавая изменчивость цен на энергоресурсы, стали справедливо откладывать большую часть этого дохода.

Третьей причиной, способствующей развитию кризиса, было массивное наращивание развивающимися рынками золотовалютных резервов. Страны осознали, что без резервов они рисковали потерять свой экономический суверенитет. Но, в то время как наращивание резервов – в настоящее время приблизительно составляющих 7,6 триллиона долларов США в зарождающихся и развивающихся экономиках – защищало их, эти средства превратились в непотраченные деньги. Те страны, которые накопили большие резервы, смогли лучше пережить экономический кризис, и, таким образом, стимулы к еще большему накоплению резервов стали еще сильнее. Аналогично, в то время как банкиры возвратили свои премии, зарплаты работников снижаются и уменьшается количество рабочих часов, продолжая расширять разрыв в доходах. Кроме того, США не избавились от своей зависимости от нефти – деньги снова переводятся в страны-экспортеры нефти. И структурное преобразование развитых экономик, вытекающее из необходимости перемещения рабочей силы из традиционных производственных отраслей, происходит очень медленно. Правительство играет основную роль в финансировании услуг, которые хотят люди, такие как образование и здравоохранение. И финансирование правительством образования и производственного обучения, в частности, будет играть важную роль в восстановлении конкурентоспособности в Европе и США. Но они выбрали финансовую строгость, то есть то, что гарантирует медленный переход их экономик.

По мнению Стиглица, главная проблема современной экономической политики в том, что виновники кризиса сохранили свои посты и продолжают верить в уже провалившиеся модели управления. Для США, как и для Европы, он предлагает единый рецепт спасения от кризиса: активный рост инвестиций, а вовсе не режим жесткой экономии. «Потратьте деньги на инвестиции, и эти инвестиции приведут вас к увеличению роста», - отмечал он. Политика экономии, столь популярная сейчас в странах Европы, так же как и в США, с точки зрения экономиста, напротив, лишь ухудшит ситуацию и не поможет решению долговых проблем. Рост и еще раз рост - такой рецепт нобелевский лауреат предлагает не только США, но и Европе. Наиболее сложная задача стоит перед Германией: ей нужно спасать не только других членов зоны евро, но и саму себя, наращивая рост ВВП. Благодаря подъему

Германии удастся спасти и периферийные страны. Однако, для таких стран, как Греция, которые не имеют доступа к финансам на рынках, урезание госрасходов - единственно возможное решение.

Здесь следует также отметить, что одной из причин, по которой кризис застал врасплох многие государства, является несостоятельность существующих систем статистики. В этой связи, во Франции была создана Комиссия по измерению экономической эффективности и социального прогресса под руководством Джозефа Стиглица и с участием также нобелевского лауреата Амартия Сена с целью реформировать систему национальной статистики и включить в анализ более широкие показатели благосостояния. О достижении нижней точки экономического спада и признаках оживления принято судить по показателям валового внутреннего продукта (ВВП). Однако прирост ВВП часто не сопровождается улучшением занятости, демографических показателей рождаемости и смертности, здоровья населения, пенсионного обеспечения, повышением жизненного уровня основной массы населения, снижением инфляции, подъемом культуры, науки, образования и т.д. Между тем состояние именно этих сторон жизни общества должно служить важнейшим индикатором наличия кризиса или оживления в экономике.

Результаты исследования Стиглица обозначают три важных вывода. Первый – ВВП не может быть адекватным измерением благополучия. Тому есть много причин – ВВП высчитывается исходя из рыночных цен (часто «дутых»), включает в стоимость сектор госуслуг, производительность которого измеряется затратами (если правительство тратит больше – даже если и неэффективно – продуктивность растёт), не учитывается истощение природных ресурсов. Всё это значительно завышает стоимость национального продукта.

Второй вывод Стиглица – национальная статистика должна концентрироваться на доходах домохозяйств, потреблении и богатстве людей, нежели на подсчёте суммы общего производства. И третье открытие – отчёт экономистов рисует мрачный прогноз благополучия будущих поколений. Сегодняшнее население Земли передаст им изношенные природные ресурсы и инфраструктуру, и дети будущего будут зависеть от того, сколько денег инвестируется сегодня в образование и науку. Поэтому статистика должна быть коренным образом реформирована, учитывать дополнительные факторы и уметь прогнозировать будущую стоимость. Итоги работы вылились в 12 рекомендаций, позволяющих оценивать капитал во всех его измерениях, начиная с анализа потребления домашних хозяйств, их задолженности по кредитам, качества жизни, способности людей поддерживать свою дееспособность в течение жизни и заканчивая набором индикаторов, связанных с окружающей средой. Комиссия предложила использовать для экономических расчетов такие показатели качества жизни как: жилищные условия, доход, работа, социальное общение, образование, экология, участие в политической жизни и управлении, здоровье, субъективная оценка благосостояния, безопасность, соотношение рабочего времени и досуга. В частности эксперты комиссии считают, что индикаторы «качества жизни» должны в первую очередь давать исчерпывающую информацию о неравенствах. По их мнению, неравенства в условиях жизни являются неотъемлемой частью оценки «качества жизни». При этом авторы доклада призывают измерять неравенство на уровне индивидуальном, социально-профессиональной категории, с учётом половозрастных аспектов, а также неравенства, связанного с проблемой иммиграции. Заслуживает внимания и такой сравнительно новый аспект, как использование наряду с объективными показателями, субъективных оценок качества жизни. Интересными представляются пожелания использовать медианные показатели, а не среднестатистические, что даёт более правдивую оценку реальности, а также изучать вопросы использования свободного времени, домашнего труда.

Не смотря на то, что Комиссия не смогла за один год работы разработать чёткую методологию альтернативного валового продукта, более фокусируясь на недостатках нынешнего, можно надеяться, что именно такие идеи будут задавать тон в посткризисном мире и приведут к перезагрузке ценностей. Это подтверждает и тот факт, что ОЭСР - Организация экономического сотрудничества и развития (*Organization for Economic Co-operation and Development, OECD*) – международная экономическая организация развитых стран, объединяющая на сегодняшний день 34 наиболее развитые страны, ставит одной из важных задач своей повестки дня «совершенствование измерения благосостояния и прогресса»

и «достижение высоких жизненных стандартов для всех» и с этой целью собирается ввести некий общий «индекс благосостояния» населения стран ОЭСР, измеряемый по 10-бальной шкале, на основе предложенных комиссией одиннадцати критериев.

Исходя из вышеизложенного и извлекая уроки из глобального кризиса, не лишне прислушаться к призывам нобелевских лауреатов переосмыслить некоторые догмы и устоявшиеся представления в экономической теории, использовать их рекомендации, что в значительной степени поможет преодолеть трудности кризисного периода.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

<http://www2.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/index.cfm>

<http://www.project-syndicate.org/commentary/stiglitz143/Russian#comments>

<http://rx24.ru/news/accidents/287/24370.html>

<http://www.businessinsider.com/joseph-stiglitz-americas-debt-crisis-2011-8>

<http://www.project-syndicate.org/commentary/stiglitz86/Russian>

Davlaseridze Nata

THE NOBEL PRIZE WINNER JOSEPH E. STIGLITZ ABOUT THE REASONS AND OVERCOMING WAYS OF GLOBAL ECONOMIC CRISIS

SUMMARY

Formation of rational strategy of application of the Nobel ideas for an explanation and forecasting of consequences of occurring processes in world economy, certainly, is the most actual problem of the present. In this connection the particular interest represents the research of a global economic crisis the reasons of occurrence and a way of an exit from it by Nobel prize winner Joseph E. Stiglitz.

Lyubiceva O. O.

Smyrnov I. G.

Syrovets S.Y.

SOCIAL CHALLENGES OF GLOBALIZATION: UKRAINIAN CONTEXT

Development of world economy takes place as a result of the economy growing which is often equated with riches by countries, although in itself the size of natural production resources or increase of GDP does not yet testify to the real economy growing. In reality society needs socially effective economy growing, that means such use of natural and production resources, which is accompanied both with the GDP growing, as well as its effective application (growth of degree of the even distribution of manufactured wealth among the different groups of population, growth of part of GDP which is used to the grant of free services to all members of society, especially in the spheres of health protection and education; increase of part of GDP which is assigned for the guard of environment and others like that) (fig.1).

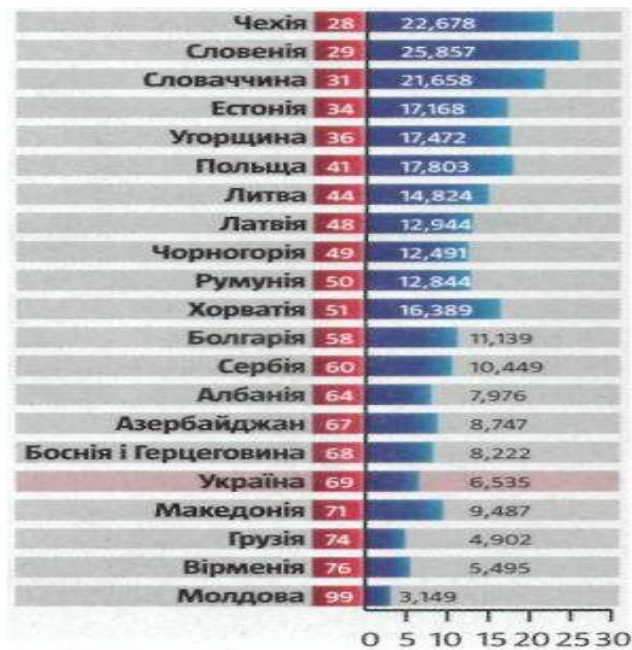

Fig. 1. Place in the world after the UN index of human potential development and after GDP per capita (after the purchasing power parity, \$) of Central and East Europe countries, 2010

The social measuring of the economy growing, above all things, depends on determination of its primary objective. To what purpose to give advantage? To growth of property welfare? To the increase of prosperity of majority of population? To conditioning their social protection? The modern economy growing must be strategically aimed at development of human potential, that is why his efficiency is estimated not only on the indexes of profits by populations but also after such factors as life-span, percent of literacy among a grown man population, level of mass accessible education and others like that. Consequently, the purpose of development of human civilization is comprehensive development of man, and it follows to consider the economy growth only as a mean of achievement of this purpose. Although the economy growing, increasing riches of country on the whole, extends it possibility in relation to the decision of social («human») problems, however accompanied it not always is progress in the field of human development, rather, opposite, often carried out for deepening of economic inequality, restriction of democracy, destruction of environment. Such position resulted in a conclusion, that the economy growing unavoidably is not sustainable, that it can not be supported during long time. To be permanent, the economy growing must be carried out as growth of knowledges and abilities of workers; as enhancement them the effective use; as a facilitation of terms of creation of own business, finally, by democratization of management at all levels. Lag with the decision of social problems is able sharply to put on the brakes the economy growing of both separate country and humanity, on the whole. Presently it was not succeeded to pass not a single country of the world from one-sided economic development with the put on the brakes human development to the degree, on which human development and economy growing mutually would be instrumental in each other. As braking of human development unavoidable resulted in braking of the economy growing, such model of development was acknowledged as such which conducts in a deadlock. Presently, in the conditions of globalization of world economy most popular conception of the permanent economy growing is model of terms, which provide long-term balanced development of economy of both separate countries and the whole all world. In basis of the socially oriented economy growing there are three principles of social harmony: 1) inter-generation harmony (satisfying the necessities of present generations in order not to harm possibilities of future generations); 2) inter-group harmony (satisfying the necessities of one social group not to harm possibilities of other); 3) inter-country harmony (satisfying the necessities of population of one country, not to harm possibilities of population of other countries).

Consequently, social problems in the modern world show up all sharper, coming into the notice of researchers of different scientific directions. The geographical investigation of social problems will be useful in

the successful re-erecting the social sector of Ukraine on market principles, that takes place presently. It, in particular, touches reform of the system of social defense of population (including pension reform), decision of problems of poverty, re-erecting on market principles the system of health protection, and others like that. Basis of social sphere of world economy is made by a production, distributing and consumption of social commodities and services. What commodities do belong to social and how to distinguish them from market ones? How more effective to distribute social commodities and what role does the state play herein? What social problems of the modern world are peracute and what are ways of their decision? Answers for these and other questions, related to the features of social development and realization of effective social policy gives a «public choice» - the newest scientific and practical direction. A market distributes goods and services which are named private and are in salesman's ownership. Unlike it social commodities are in collective (or public) property.

Private markets can not carry out their optimum distributing and consumption as a result of such of two principal reasons: 1) social commodities are not subject the «rule of exception» (users which did not pay for a commodity are eliminated from the process of his consumption); 2) social commodities are not subject the «rule of consumer rivalry» (if one user used a commodity, all other already not able to do it). Social commodities are divided into three groups: 1) public (given exceptionally by society, for example, national defense and public safety of the state, public order and its legal proceeding, and others like that); 2) semipublic (can be given both the state and private sector, for example, educational, medical, cultural and art services and others like that); 3) commodities of the general use (air, the World ocean, vegetable, animal resources of the world). The value of the state consists in restrained surplus consumption of the last from the resulted groups of social commodities and in stimulation of consumption of public and semipublic commodities. Social commodities have not only national but also international, measuring. For example, international safety is a public commodity, international education – semipublic, and world natural resources (air, water) are commodities of the general use. Exactly through such pattern of ownership there were global ecological problems in last case (contamination of atmosphere, violation of ozone layer, global rise in temperature, diminishing of fish resources, and others like that). Each of three groups of social commodities has a problem of the effective use of resources: public commodities bring a benefit society on the whole, but their grant is impossible by private sector; semipublic commodities can be produced and in private sector, but in an insufficient volume; the commodities of general consumption are consumed surplus, because they are free in fact. In every case the state has for an object to provide and control the effective use of social resources. In the private sector of world economy people «vote» with their money, buying necessary commodities. In the state sector decision about a selection and allocation of financial resources on social necessities is taken through a two-stage process: at first the population of country elect parliament, and then it votes for certain social decisions. When choice of electors and actions of electrd persons will be unsuccessful, it will result in the ineffective use of social resources. By what way does it follow to provide a successful public choice? One of possible variants is the way of achievement of consensus (when all – «for»). But such method requires a lot of time and efforts for achievement of decision, and also connected with possibility of blackmail.

Therefore most acceptable in democratic societies is a method of majority (majority rule), after which decision is made by simple (50% voices plus one voice) or qualified majority (2/3 or 3/4 electors). Majority system, when concrete people are elected in separate districts, is oldest of the present electoral systems. Presently it is used in over 80 countries of the world, including in the USA, France, Great Britain, Canada. Widespread also is the proportional system on party lists, it is used by near 60 countries of the world.

In relation to Ukraine, in 1998 was inculcated proportionally majority system, motivation to introduction of which was become by appearance of many political parties which required a proportional representative office in the higher legislative body of the state. Elections in Verkhovna Rada in 2006 and 2010 already were fully conducted after the proportional system. Select persons (deputies) can be under influence of different circumstances and in this connection to accept ineffective decisions. There are three reasons of such state: 1) a problem «owner-agent»; 2) an exchange of voices at making decision (logrolling); 3) rule of «middle voice» (median voter). Problem «owner-agent» consists in that «owner» is people which elects the «agents» - deputies, so that they have to protect interests of people. But «agent» can have his own interests or protect (to lobby) interests of

group of support. Exchange (trade) of deputies voices at decisions acceptance can take place in the opened and hidden (voting packages) form. Rule «middle voice» consists in that politicians often throw out moderate suggestions, to attract a middle elector which is most mass. These reasons, and also so called. the «paradox of voting» (when each voter is sure that votes correctly, but a collective, general result can be quite opposite) induced American scientist K. Arrow to pull out the theorem of impossibility of existence of the rational and just majority system of elections.

In opinion of western researchers, there is another sufficient cause of ineffective actions of the state – it is bureaucracy, or ineffective work of civil servants. Its reasons are in that the last are monopolists in the grant of certain services; does not get incomes from the activity; try to do more than foreseen, to get the greater financing.

Such measures are offered for the improvement of their activity: private contracts (for example, for cleaning up of streets, collection of wastes, fire prevention, and others like that), competition with private firms (in education, medicine), decentralization of large departments and others like that.

Ineffective allocation of social resources and commodities in the modern world resulted in the origin of sharp social problems among which – problem of social defence of population, poverty, health protection, and others like that. In particular, the problem of social defence of population is related to the necessity of state support of unworking population (unemployed persons, invalids older people and youths).

An important index – coefficient of dependence - is attitude of amount of unworkings population toward working. They distinguish the coefficient of dependence from age, for children, invalids, unemployed persons and all unworking. One of peracute social problems of the world is the quick growth of the coefficient of dependence from age (in the USA presently 1:4, in Ukraine 1:1,5) which means the necessity of decision of problem of the financial providing of growing amount of pensionaries.

The idea of the general pension providing for citizens was first realized by the Chancellor of Germany Otto Bismark in 1889, when in his country the state system of defence of social rights was inculcated: pension on age and by disability and medical insurance of population. In the Russian empire a pension legislation was accepted by tsar Nicolas I.

After this law pensions were given not only for officers, but also for soldiers (after 25 of service), and also civilians - in a size 50 % of the salary, and on condition of 35 years of experience – 100 %. Main foundation for this was labour on the state, but «service was required without no remarks». All tsar's pensions were annulled by bolsheviks at 1917 and till 1956 no pensions did not exist in the USSR.

Only on July, 14 1956 there was the accepted law «On state pensions», that is 34 years after creation of the USSR. It was for city inhabitants, and habitants of villages – collective farmers took right for a pension yet in 8 years later – in 1964, when soviet leader M.S. Khrushchov signed the law «On pensions and help to members of collective farms». Up to this time, providing of old collective farmers depended upon agricultural farms and on their housekeeping.

But humanity so swiftly gets older, that in the near future our Earth will be named the «planet of pensionaries». Accordingly to statistics of WHO mean time of life of men in the developed countries attained in 2010 from 76 in the USA to 79 years in Japan, and women – from 81 year in the USA to 86 years in Japan.

Life-span on a pension makes: for men – from 9 in Japan to 18 years in France, for women – from 15,7 in Japan to 25,5 years in France. The analysts of WHO provide for, that in 2020 on Earth over 1 milliard of people will be counted by age over 65 years, that means that there will be every eighth inhabitant of planet in retirement age.

The world found the decision of problem of social defense of pensioners in introduction of the accumulation pension system according to which the most reliable and substantial method of accumulation of money on old age is an account in non-state pension fund – in addition to a small state pension.

In the developed countries of the world such system use over 70 % of population providing itself by such method a pension which makes 80-90 % to the volume of earning. Ukraine today searches transition ways from solidarity pension system which remained as inheritance from soviet times, to the accumulation system (table. 1).

A law on pension reform was accepted Verkhovna Rada of Ukraine on July, 8 in 2011. Its substantive provisions: 1) an increase of retirement age of women is from 55 to 60; 2) increase of insurance experience for the receipt of minimum pension on 10 years more – to 35 years for men and 25 years for women; 3) limitation of maximal volume of pension by ten living minimum (presently 7640 UAH); 4) introduction (from 2013) of the personal accumulation accounts of future pensioners (who will not be 35 years old on that moment), on which an employer monthly is under an obligation to translate part of extra charges on a pay-envelope (from 2 % in the first year to 7 % beginning from sixth).

Table 1. Life expectancy and pensions in some countries , 2010.

Country	Pension age/Life expectancy		Pension (\$)	
	male	female	Minimal	Average
Ukraine	60/62,79	55/74,75	89	125
Russia	60/59,80	55/73,17	129	244
Poland	65/71,3	60/79,8	235	520
Germany	65/77,82	65/82,44	800	1085
USA	65/75,92	65/80,93	800	1100
Japan	70/78,96	70/85,72	500	700
Cnina	60/71,3	50/74,8	47	90

Another sharp social problem of the world is a problem of poverty. A poor population (that gets profits below living wage) is in every country. Even in the USA it is 12,3 % of population, thus the quantity of poor in this country grows and exceeds 36 million, from which 20 millions – whites, 11 millions – black (afroamerican), 5 millions – Spanish-speaking (latinos).

But in percents poor is third of afroamericans, fourth, – latinos, 10 % - white. They distinguish two types of poverty – regional and personal. For example, in the USA to the poor states belongs six from 50 (part of poverty of population stands for 25-30 %), they are Western Virginia, Alabama, Mississippi, Arkansas, Louisiana, New-Mexico.

But poverty in the USA and in developing countries are different things. In the USA 100 % poor families have gas or electric stove and refrigerator, 85 - coloured television set, 70 – car, 60 – washing-machine, 50 - conditioner, 40 - microwave stove. And for the level of poverty (living wage) in the USA is accepted annual earnings for a city family of four persons in a volume \$13 thousands.

For those, who gets less, there are such ways of state help: 1) Program of social help; 2) A law is «On social defence»; 3) A law «On establishment of minimum wage (from 1935) which makes \$ 7,5 per hour. (for comparison: in Ukraine on July 2011 – 6 UAH); 4) as suggestion of scientists is introduction of negative income-tax which determines a state help for poor families after a formula: 0,5 living wage + to 0,5 earnings.

In Ukraine President signed a law on establishment from 2010 of minimum wage (MW) at the level of living wage (LW). Consequently, if as early as 2007 PM in Ukraine made 430 UAH/month, in 2009 – 701 UAH, in 2010 (December) – 875 UAH, in 2011 (September) – 985 UAH/month.

The same is presently a level of minimum wage. Without regard to the increase of LW in Ukraine for 2007-2011 (September) in 2,3 times, it remains very limited, comparing to volume and structure of LW (or consumer basket) of the developed countries (table. 2).

Table 2. Poverty line standards

№	Standards	Poverty line	Number of ukrainians under poverty line
1	UN standart for third world countries	1 \$*/day	There are no such people in Ukraine
2	UN standart for countries of Eastern Europe and CIS	<4,3 \$/day	1 % ukrainians
3	UN standard for developed countries	14,7 \$/day	80 % ukrainians **
4	USA standard	1000 \$/month	No data
5	Officially in Ukraine	960 UAH.***	28 % ukrainians

*\$ – purchasing power parity **UN data***July 2011.

Lately international organizations, in particular UN use a term – synonym of poverty – «social tearing away». Conception of the «social tearing away» is relatively a new concept. What it means under and what it gives for understanding of human development scientific researches?

On an end 1980th it became clearly for research workers, that progress of socio-economic development of humanity can not be measured only by the index of growth of GDP or GNP per one inhabitant. SO additional, in particular social, indicators were needed. Then the ideology of «human development» was formulated, which foresaw creation of such socio-economic environment, in which a man is in a position to fully expose his potential.

During next years to this conception various social indicators were added, for example, of poverty, gender equality and others like that. The final addition was exactly «social tearing away» concept, as a result of which social groups have a limited access to power and state decision - tacking bodies.

Such social groups also are not in a position to use their rights to education, medical and social help, labour employment, to satisfy the cultural, religious and other necessities. To define the degree of «social tearing away» of housekeepings 18 social descriptions (signs) are usually used, considering that the limit of sharp «tearing away» is determined at the level of 5 signs, critical «tearing away», – at the level of 7 signs.

To such social indicators belong foremost: a) a presence in the family of member of working age with low status at the labor market (temporally unemployed persons, free of charge workings family members and others like that); b) chronic unemployment (over 12 months); c) staying below the poverty line (here can be an orientation not on a living wage, but on 75 % average family spending); d) impossibility to provide itself a sufficient feed; e) financial difficulty with organization of family rest out of house and visit of relatives; f) impossibility to visit cultural events even one time on a year and others like that.

These social indicators were used for preparation of annual national report about human development «Ukraine on a way to the social bringing», which was presented by UN Development Program in Ukraine in July 2011. In a report there were the presented results of research of degree of distribution of the social tearing phenomenon in Ukrainian society.

Research results showed that only in 8,5 % housekeeping has had no single sign of the social tearing away. From other site there were found no housekeeping in Ukraine with presence of all 18 signs of the social tearing (total), maximal signs number – 14-15. But it appeared on the whole, that almost 38 % of Ukrainian housekeeping are in the state of the sharp social tearing away, from them 17 % - in a critical condition.

Another important social problem of the world is a health protection, expense on which swiftly grows in all countries. Reasons of it consist in the following: 1) rising price on medical services; 2) aging of population, which results in volume growth of medicare and medications.

The developed countries of the world send to the sphere of health service from a 7% GDP (Italy, Japan, Great Britain) to 17,5 % (USA), in Ukraine – 3,5 % (2010). In world practice three dominant types (or models) of medical service organization are applied (fig. 2).

First from them – state medicine (for example, in Great Britain, Sweden, Denmark, Norway) – foresees the centralized financing of health protection from the state budget. Such system warns uncontrolled growth of cost of treatment, but simultaneously results in monopolization of medical services sphere, thus negatively influencing on quality of services.

Another type, most widespread in Europe, is mainly medical insurance system. Germany, France, Holland, Austria, Belgium, Switzerland work on such chart, and others like that. This system is based on principles of solidarity. In its limits financing of health protection sphere carried out from a few sources, including insurance payments of businessmen, workers earnings and money of the state budget.

Finally, the third type is the mainly private system of health protection sphere, that is characteristic for the USA. True, in none of the developed countries the indicated systems not presented in a clean kind, but in some states periodically there is a change of priorities and different systems of financing of medicine change each other.

What system of organization of health protection is better to choose for Ukraine, which declared a course on reformation of sphere of medical service? American private system of health protection does not suit us, at

first because of very expensive service provided by private doctors (in fact even in the USA 40 million people actually remain without the proper medicare), and secondly, because of insufficient distribution of private medicine, in particular in small cities and in rural locality.

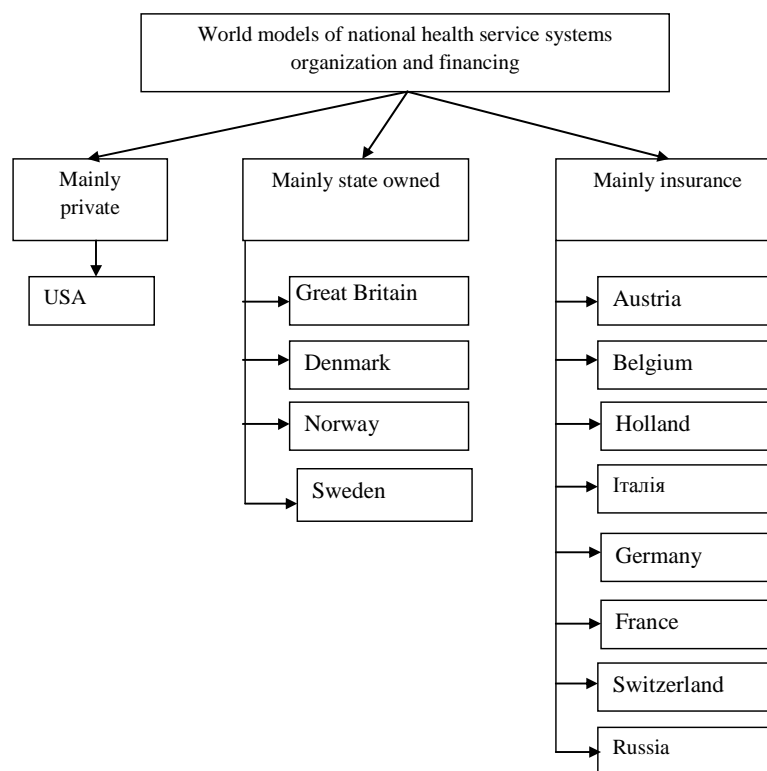

Fig. 2. World models of national health service systems organization and financing

As to the state system of health protection with all its attractiveness to support it at level, close to British, our state will not be able in the nearest years. For throughout the year of independence it never financed a health protection on 100 %, and to hope, what it can happen in the near future, it does not cost. According to opinion of experts on this stage Ukraine would walk up most the mixed variant – state insurance medicine under which an employer would provide in an obligatory order for his account the list of medical insurance for the workers, and the state would finance the necessary level of medical service for citizens, which do not work, and also other unscreened layers of population (pensioners, poor, students and others like that).

In order to «start» this system, it is necessary to pass an Act about obligatory medical insurance (OMI).

So the world peculiarities of analysis and ways of resolving of social problems, which are noted in this article, one has to take into account in tasks of reformations of social sphere of Ukraine. Such tasks stand today be on the agenda of acceleration of Ukraine's socio-economic development and her integration into the European and world economic and social structures.

REFERENCES

1. Географія світового господарства: навч. пос. / За ред. Я.Б. Олійника, І.Г. Смирнова. – К.: Знання, 2011, с. 640.
2. **Либанова Э.** О новых подходах в определении уровня прогресса / Э.Либанова // Комментарии. - № 27, 2011. – 8 июля. - С. 8.
3. **Spencer M.** Contemporary Economics. – M. Spencer, O. Amos. – N.Y., 2006, p. 1114.
4. Social Indicators of Development - 2010. – Washington: The World Bank, 2011, p. 398.
5. Under standing the Social Effects of Policy Reform. – Washington: The World Bank, 2008, p. 223.

**მოსახლეობის ცხოვრების დონის შეფასების სტატისტიკური
ასპექტები**

მსოფლიოში ცნობილი ეკონომისტები აღარ დაობენ იმის თაობაზე, რომ დროა, ეკონომიკის განვითარებისა და სოციალური პროგრესის რაოდენობრივი შეფასების სისტემაში მეტი აქცენტი გაკეთდეს მოსახლეობის კეთილდღეობის, ანუ ხალხის ცხოვრების დონის დახასიათების მიმართულებით. საკითხისადმი ასეთი მიდგომა არავითარ შემთხვევაში არ ნიშნავს მთლიან შიდა პროდუქტსა (მშპ) და წარმოების მაჩვენებლებზე უარის თქმას, რადგანაც ისინი უშუალოდ ახასიათებს საბაზრო წარმოებისა და დასაქმების დონეებს. საჭიროა, შევიმუშავოთ სტატისტიკურ მაჩვენებელთა ისეთი სისტემა, რომელიც საბაზრო საქმიანობის მაჩვენებლებს შეავსებს მოსახლეობის კეთილდღეობის მაჩვენებლებით.

როგორ ესმით მოსახლეობის კეთილდღეობა ეკონომისტებს? მოცემული დეფინიციის ქვეშ მოიაზრება შემოსავალი, ფულად ფორმაში გამოსახული აქტივები და მოხმარებული საქონელი ან მომსახურება. ისმის კითხვა, საკმარისია ეს კომპონენტები მოსახლეობის კეთილდღეობის დახასიათებისათვის? არა, იმიტომ რომ კეთილდღეობა გულისხმობს როგორც მოსახლეობის გამგებლობაში არსებულ ზემოწამოთვლილ რესურსებს, ასევე უნარს, მოსახლეობის განკარგულებაში არსებული ზემოაღნიშნული რესურსები გარდაქმნას ცხოვრების უკეთეს ხარისხად. ამდენად, კეთილდღეობა, თანამედროვე გაგებით, გულისხმობს არა მარტო შემოსავლებს, მოხმარებასა და სიმდიდრეს, არამედ ცხოვრების ხარისხის ისეთ ინდიკატორებს, რომლებიც, ტრადიციულად, ფულად გამოსახულებაში არ გაიზომება, თუმცა ცხოვრების ხარისხის დახასიათებისათვის მათი გათვალისწინება აუცილებელია. ცხოვრების ხარისხის სტატისტიკურად დახასიათებისათვის ინფორმაციის მოპოვების ძირითადი წყარო თავად მოსახლეობაა. ამასთან, თუ შემოსავლების მოხმარებისა და სიმდიდრის მაჩვენებლებით შესაძლებელია მოსახლეობის ცხოვრების ხარისხის უთანაბრობის დახასიათება, მოქალაქეთა სუბიექტური კეთილდღეობის განსაზღვრა ისეთი ასპექტებით, როგორცაა შემოსავალი, ჯანმრთელობის მდგომარეობა, განათლების დონე და მათი აგრეგირება ცხოვრების დონის ზემოწამოთვლილ ღირებულებით პარამეტრებთან, ერთობ რთული ამოცანაა. **სუბიექტური კეთილდღეობის** არსი იმაში მდგომარეობს, რომ ცხოვრების ხარისხი აისახება მხოლოდ და მხოლოდ თითოეული პიროვნების პირად მოსაზრებებში. ცხოვრების ხარისხის გაზომვის საკითხებზე მსოფლიოში გამარული დისკუსიებიდან ყურადღებას იქცევს ზოგიერთი არასწორი მიდგომა. ამის მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ კეთილდღეობის დაყვანა ისეთ გაგებამდე, როგორცაა “ბედნიერება”. სინამდვილეში, დინერმა (Diener, 1984) დაამტკიცა, რომ სუბიექტური ბედნიერება შეიძლება განვიხილოთ 3 ასპექტით. პირველი, ესაა ცხოვრებით დაკმაყოფილება ან მოსახლეობის ზოგადი მსჯელობა საკუთარ ცხოვრებაზე დროის ამა თუ იმ მომენტში; მეორე, დროის სხვადასხვა მომენტისათვის დადებითი ემოციების (ბედნიერების, სიხარულის და ცხოვრებისეული ენერჯის) შეგრძნება და, მესამე, მომენტიდან მომენტამდე უარყოფითი ემოციების (უკმაყოფილება, მწუხარება, დათრგუნვა) არარსებობა. სუბიექტური კეთილდღეობის შეფასებისათვის სარგებლობენ რესპოდენტებისაგან მიღებული ხარისხობრივი ხასიათის პასუხებით. მაგალითად, ჩემი ცხოვრებით: “კმაყოფილი ვარ”; “სრულიად კმაყოფილი ვარ”; “გარკვეულწილად ვარ კმაყოფილი” და ა.შ. ამასთან, საჭიროა აღინიშნოს, რომ ხარისხობრივი მაჩვენებლების მიხედვით მიღებული და შემდეგ რანჟირებული პასუხები სხვადასხვა სახის უზუსტობებს განიცდის და, ამდენად, იგი ნაკლებად საიმედოა ქვეყნებს შორის ჩატარებული შედარებებისას. ინფორმაციის საიმედოობის მხრივ უკეთეს შედეგებს იძლევა ეგრეთ წოდებული “ცხოვრების საფეხურებით” ჩატარებული ხარისხობრივი კვლევები. ყველაზე საუკეთესო შესაძლო ცხოვრების ხარისხად რესპოდენტები აღნიშნავენ 10 ქულას, ხოლო ყველაზე უფრო შესაძლო ცუდი ცხოვრების ხარისხად – 0-ს. მოცემული ხარისხობრივი კვლევა ინფორმაციული ღირებულების თვალსაზრისით უფრო საიმედოა, ვიდრე პირველი

და მისი გამოყენება შესაძლებელია ქვეყნებს შორის შესადარისობის განხორციელებისას. ზემოაღნიშნული ხარისხობრივი ხასიათის კვლევები ჩვენს ქვეყანაში ჯერჯერობით არ დაწყებულია. ახლა განვიხილოთ ცხოვრების ხარისხის ზოგიერთი მაჩვენებელი და დავახასიათოთ, თუ როგორ გამოიყურება ჩვენი ქვეყანა სხვა ქვეყნებთან მიმართებაში.

ცხოვრების ხარისხის ინდექსი, რომელიც შეადგინა კომპანია Economist Intelligence Unit-მა, ეფუძნება ცხოვრების სუბიექტურ შეფასებას სხვადასხვა ქვეყნებში ცხოვრების ხარისხის დეტერმინანტებით. იგი შედგენილია 111 ქვეყნის 2005 წლის მონაცემების მიხედვით.

მოცემული ინდექსის დეტერმინანტებად განხილულია ცხრა ფაქტორი, რომლებიც თითოეული ქვეყნის მიხედვით ახასიათებს ცხოვრების ხარისხს. ესენია:

- **ჯანმრთელობა** (სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა. წყარო: US CENSUS BUREAU);
- **ოჯახური ცხოვრება** განქორწინებათა დონე ათას მაცხოვრებელზე. შეფასება ხდება 1-დან (ნაკლები რაოდენობით განქორწინება) 5-მდე (მეტი რაოდენობის განქორწინება). წყარო: OOH; Euromonitor);
- **საზოგადოებრივი ცხოვრება** (მოცემული ცვლადი იღებს მნიშვნელობას 1, თუ ქვეყანაში მაღალია ეკლესიებში მოსიარულეთა ან პროფკავშირის წევრთა რიცხვი. წყარო: World Values Survey);
- **მატერიალური კეთილდღეობა** (მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე, მსყიდველობითიუნარიანობის პარიტეტი. წყარო: Economist Intelligence Unit).
- **პოლიტიკური სტაბილურობა და უსაფრთხოება** (პოლიტიკური სტაბილურობისა და უსაფრთხოების რეიტინგი. წყარო: Economist Intelligence Unit);
- **კლიმატი და გეოგრაფია** (ქვეყნის ტერიტორიის განშლადობა ცხელი და ცივი კლიმატის გარჩევისათვის. წყარო: CIA World Factbook)
- **მუშაობის გარანტია** (უმუშევრობის დონე პროცენტობით). წყარო: Economist Intelligence Unit);
- **პოლიტიკური თავისუფლება** (პოლიტიკური და მოქალაქეობრივი თავისუფლების საშუალო ინდექსი. სკალა 1-დან (სრულიად თავისუფალი) 7-მდე (არათავისუფალი). წყარო: Freedom House);
- **გენდერული თანასწორობა** (იზომება მამაკაცის საშუალო ხელფასის გაყოფით ქალების საშუალო ხელფასზე. წყარო: UNDP HUMAN DEVELOPMENT REPORT).

ქვემოთ მოყვანილ ცხრილებში ასახულია 5-5 ქვეყანა, ვინც მოცემული ინდექსის მიხედვით ინაწილებს 1-5 და ბოლო 5 ადგილს. მაშ ასე, პირველი ხუთი ქვეყანა ასეთნაირად გამოიყურება:

ქვეყნის დასახელება	დაკავებული ადგილი	ქულები ცხოვრების ხარისხზე
ირლანდია	1	8,333
შვეიცარია	2	8,068
ნორვეგია	3	8,051
ლუქსემბურგი	4	8,015
შვეცია	5	7,937

ბოლო ხუთ ადგილზე გასული ქვეყნები:		
ტაჯიკეთი	107	4,754
ნიგერია	108	4,505
ტანზანია	109	4,495
ჰაიტი	110	4,090
ზიმბაბვე	111	3,892

საქართველო მოცემული ინდექსის მიხედვით, 5,365 ბალით, სომხეთისა და აზერბაიჯანი შემდეგ, 87-ე ადგილზეა. ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნებიდან ჩვენი ქვეყანა უსწრებს ისეთ სახელმწიფოებს, როგორებიცაა: ყაზახეთი, უკრაინა, მოლდავეთი, ბელორუსი, თურქმენეთი, ყირგიზეთი, რუსეთი, უზბეკეთი და ტაჯიკეთი.

შემდეგი ინდექსი, რომელიც მოსახლეობის ცხოვრების დონის საკითხებს აშუქებს, არის **ბედნიერების საერთაშორისო ინდექსი (ბსი) (Happy Planet Index)**. მოცემული ინდექსი ახასიათებს მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში მოსახლეობის კეთილდღეობასა და გარემოს მდგომარეობას. ეს ინდექსი წარმოადგინა New Economics Foundation-მა (NEF) 2006 წელს. მოცემული ინდექსის ამოცანაა, დაახასიათოს მოსახლეობის “რეალური” კეთილდღეობა. მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში ცხოვრების დონის შედარებისათვის გამოიყენება მთლიანი შიდა პროდუქტის მაჩვენებელი მოსახლეობის ერთ სულზე ან ადამიანური პოტენციალის განვითარების ინდექსი. უნდა აღინიშნოს, რომ მოცემული ინდექსები ყოველთვის ვერ ასახავს ქვეყანაში შექმნილ რეალურ ვითარებას, რადგან ადამიანი შეიძლება იყოს მდიდარი, მაგრამ არა ბედნიერი და ჯანმრთელი. ბსი ეფუძნება იმ საერთო პრინციპებს, რომ მოქალაქეთა უმეტესობას სურს, იცხოვროს ხანგრძლივად და სრულფასოვნად, ხოლო ქვეყნები ისწრაფვიან, თავიანთ მოქალაქეებს გაუკეთონ ყველაფერი მაქსიმალური, კეთილდღეობის მისაღწევად, ამასთან, გონივრულად გამოიყენონ არსებული რესურსები და არ მიაყენონ ზარალი გარემოს. მოცემული ინდექსის გაანგარიშებაში მონაწილეობას იღებს სამი მაჩვენებელი. ესენია: ხალხის ცხოვრებით სუბიექტური დაკმაყოფილება, სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა და ეგრეთწოდებული “ეკოლოგიური კვალი”. ბედნიერების საერთაშორისო ინდექსი გაიანგარიშეს 2-ჯერ, 2006 და 2009 წლების მიხედვით. ამასთან, 2006 წლის მაჩვენებლის გაანგარიშებაში მონაწილეობდა მსოფლიოს 178 ქვეყანა, ხოლო 2009 წლის მიხედვით – 143 ქვეყანა. 2009 წლის შედეგებით ყველაზე “ბედნიერ ქვეყნებად” აღიარეს: კოსტა-რიკა, დომინიკის რესპუბლიკა და იამაიკა. ყველაზე “არაბედნიერ ქვეყნებად”: ზიმბაბვე, ტანზანია და ბოტსვანა. საქართველომ 2009 წლის შედეგებით 72-ე ადგილი დაიკავა და 2006 წელთან შედარებით 34 საფეხურით დაწინაურდა. რუსეთი 172-ე ადგილზე აღმოჩნდა, აშშ – 150 ადგილზე.

ამრიგად, მოსახლეობის ცხოვრების დონის შეფასების შემოთავაზებული თანამედროვე მაჩვენებელთა სისტემა და მათი დანერგვა სტატისტიკის თეორიასა და პრაქტიკაში მსოფლიო ფინანსური კრიზისის დადგომის პრევენციის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ბერკეტია.

Kbiladze David

STATISTICAL ASPECTS OF LIFE QUALITY ASSESSMENT

SUMMARY

One of the reasons for the global financial crises is considered economic growth of countries and undeveloped evaluation system of social conditions. In addition, the world's famous economists assume that in economic growth and in the system of quantitative evaluation of social progress, welfare of population and modern methods of people's living standards assessment should be emphasized.

The modern multidimensional nature of life quality assessment puts a difficult task in front of researchers. In this issue, two aspects should be considered. First, characterization of life quality irregularity, according to income, consumption and wealth index and secondly, calculation of qualitative features such as personal welfare of population, education and health levels.

Aggregation of value and quality indicators of life standard assessment is quite difficult task, which implementation will facilitate comparison of market economy countries indicators by given parameters.

**გლობალიზაციის პირობებში ინტერდისციპლინური და
ინტერკულტურული სწავლების როლი ბანათლებისა
და მეცნიერების სფეროში**

თანამედროვეობა თვისებრივად ახალ მოთხოვნებს უყენებს განათლებისა და მეცნიერების სფეროს. სულ უფრო მეტ მნიშვნელობას იძენს ადამიანურ კაპიტალში ინვესტირება, ამასთან, კვალიფიციური კადრის მომზადება თანდათან ძვირდება და როგორც ემპირიული დაკვირვებიდან ჩანს, სავარაუდოდ, კლების ტენდენცია არც მომავალშია მოსალოდნელი. აქედან გამომდინარე, ერთი მხრივ, ცხადია, გაზრდილი მოთხოვნები წაყენება განათლების და მეცნიერების სისტემას – მან რაც შეიძლება სრულად უნდა დააკმაყოფილოს ინვესტორთა მოლოდინი და მოთხოვნები. მეორე მხრივ, ეკონომიკური სისტემის მიმართულებები და მასშტაბები უმეტესად დამოკიდებულია განათლებისა და მეცნიერების სფეროში არსებულ მდგომარეობაზე – რა მიდგომებს, მეთოდებს, ფორმებს, პრაქტიკულ ღონისძიებებს სთავაზობს იგი საზოგადოებას.

გლობალიზაცია, როგორც ყველა სფეროში, ასევე განათლებისა და მეცნიერების მიმართულებითაც გულისხმობს ერთიანი მსოფლიო სივრცის ჩამოყალიბებას. ცხადია, ამ პროცესის მთავარი დადებითი მხარეა ის, რომ სწავლების ადგილის მიუხედავად, სტუდენტს საშუალება ეძლევა, მსოფლიო სტანდარტებს დაქვემდებარებული ცოდნა და კვლევითი უნარები მიიღოს. ასევე თვალსაჩინოა განათლებისა და მეცნიერების სფეროში გლობალიზაციის პროცესის უმთავრესი უარყოფითი მხარე – იგი იოლად უგულებელყოფს ეროვნული განათლების სისტემის მიღწევებსა და თავისებურებებს. შესაბამისად, დიდია იმის საფრთხე, რომ მოხდეს განათლების უნიფიცირებული სისტემის ჩამოყალიბება, სხვადასხვა ეროვნებისა და კულტურის წარმომადგენლების ერთ „თარგზე“ მოჭრის საშიშროება. აღნიშნული საშიშროება განსაკუთრებით მწვავეა მცირერიცხოვანი ერებისთვის. ეროვნული თავისებურებების გათვალისწინება-გაზიარების მხრივ პოზიტიური შედეგის მოტანა შეუძლია ინტერკულტურულ სწავლებას, როცა ორი ან მეტი მხარე ერთობლივად ახორციელებს სხვადასხვა საგანმანათლებლო პროგრამას (საბედნიეროდ, ამგვარი ტენდენციები ქართულ უნივერსიტეტებში უკვე შეიმჩნევა). ასეთ შემთხვევებში ბუნებრივად ხდება კულტურათშორისი დიალოგი და ეროვნული განათლების სისტემის თავისებურებათა გაზიარება.

თანამედროვე ეტაპზე გლობალიზაციის პროცესის გათვალისწინების გარეშე შეუძლებელია განათლების სისტემის ფუნქციონირება და სამომავლო განვითარების პერსპექტივების დასახვა. შეიძლება ითქვას, რომ გლობალიზაცია თვისებრივად ახალ მოთხოვნებს უსახავს როგორც ტრადიციულ ეროვნულ განათლების სისტემას მთლიანობაში, ასევე კონკრეტულ პედაგოგიურ კოლექტივებსა თუ სწავლის მსურველებს. თანამედროვე განათლების, განსაკუთრებით უმაღლესი განათლების თავისებურებებია: სისტემურობა, სასწავლო დისციპლინებს შორის მეტი კავშირი, გარკვეულ ეტაპზე დისციპლინათშორისი, ინტეგრირებული სწავლების განხორციელება და ა.შ. ყოველივე აღნიშნული განათლებას ფუნდამენტურ ხასიათს სძენს. განსაკუთრებულად ფასეული ხდება ნოვატორობა, დისციპლინათშორის და ტრანსდისციპლინათშორისი ჭრილში სასწავლო პროგრამების სრულყოფა, გრძელვადიან პერსპექტივებზე ორიენტირება. ამგვარი მიდგომებით მეტწილად იოლია კრეატიული თვისებების გამოვლენა და განვითარება როგორც პედაგოგიურ, ასევე სამეცნიერო და სტუდენტურ კოლექტივებში. ამდენად, დისციპლინათშორისი მიდგომა სულ უფრო მნიშვნელოვანი ხდება აკადემიურ სფეროში. მეცნიერები და პედაგოგები ისეთ მეთოდებსა და მიდგომებს ეძებენ, რომლებიც ცალკეულ დისციპლინაში დიდი მოცულობის ცოდნის ორგანიზებასა და ინტეგრირებას მოახდენს. ამგვარი მიდგომა განსახორციელებელია როგორც სამეცნიერო კვლევების წარმართვის დროს, ასევე განათლების მიღების ყველა საფეხურზე. დისციპლინათშორის

მიდგომებს მრავალი პუბლიკაცია და გამოცემა მიეძღვნა, რომლებიდანაც შესაძლებელია გამოვეყოთ „ოქსფორდის განმარტებითი ლექსიკონი ინტერდისციპლინარობაზე“ [1], სინერგეტიკული ეფექტები თანამედროვე ეკონომიკაში [2], ინტერდისციპლინური კვლევა: პროცესი და თეორია [3] და ა.შ.

სამეცნიერო კვლევების მიმართულებების განსაზღვრისთვის დისციპლინათშორის ინტეგრაციასთან ერთად გამოიყენება პოლიდისციპლინური და ტრანსდისციპლინური მიდგომები. აღნიშნული ტერმინები გარკვეულწილად ერთ შინაარსს მოიცავენ, თუმცა, განსხვავებაც არსებითია. თუ „დისციპლინათშორისი“ სწავლება რამდენიმე სასწავლო კურსის ან სამეცნიერო მიმართულების გაერთიანებას გულისხმობს, „პოლიდისციპლინურობის“ შემთხვევაში კვლევის ობიექტი სხვადასხვა სამეცნიერო დისციპლინის საშუალებით შეისწავლება, ხოლო „ტრანსდისციპლინურობა“ გულისხმობს ერთი დისციპლინის მიდგომებისა და მეთოდების სხვა დისციპლინის შესწავლის დროს გამოყენებას და ამ გზით კვლევის თანამედროვე, ორიგინალური პროექტების შემუშავებას. ეს უკანასკნელი ტერმინი რთული, თვითორგანიზებადი სისტემების კვლევის შემდეგ ჩამოყალიბდა. ამდენად, სწავლებისა თუ სამეცნიერო კვლევების დროს მიჯნავენ პოლიდისციპლინური კვლევის არეალებს, დისციპლინათშორის კვლევებსა და კვლევის ტრანსდისციპლინურ სტრატეგიებს. იგივე შეიძლება ითქვას სწავლების პროცესზე.

განსაკუთრებული ინტერესის საგანი შეიძლება იყოს ორი ან მეტი სასწავლო დისციპლინის გაერთიანება, ზოგ შემთხვევაში კი შერწყმა რიგი თეორიული თუ სამეცნიერო-პრაქტიკული სამუშაოების განხორციელების დროს. მაგალითისთვის შესაძლებელია მოვიყვანოთ ეკონომიკისა და ბიზნესის მიმართულების ისეთი საბაზისო კურსები, როგორცაა ეკონომეტრიკა და ინფორმაციული ტექნოლოგიები. ეკონომეტრიკული მეთოდები და მოდელები ერთი მხრივ, და ინფორმაციული ტექნოლოგიების ანალიტიკური ინსტრუმენტული საშუალებები, მეორე მხრივ, მოქმედების არეალს უფართოებს და სიღრმისეული კვლევების განხორციელების საშუალებას აძლევს როგორც კონკრეტული, ასევე ზოგადი ხასიათის პრობლემის გადაწყვეტით დაკავებულ პირებს. ეკონომეტრიკული აპარატი და ინფორმაციული ტექნოლოგიების საშუალებები მიზანმიმართულად გამოყენებადია ისეთი დისციპლინების შესწავლაში, როგორცაა: მიკროეკონომიკა, მაკროეკონომიკა, საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობები, ბიზნესი და მართვა, მარკეტინგი და ა.შ. უნივერსალური თუ სპეციალიზებული პროგრამული პაკეტების საშუალებით ხდება სოციალურ-ეკონომიკური და ბიზნესპრობლემატიკის დამუშავება და გადაწყვეტა. მაგალითად, უნივერსალური პაკეტი Stata, რომელიც გამოიყენება რამდენიმე სფეროში: ეკონომიკაში, მედიცინაში, ბიოლოგიაში, სოციოლოგიაში; ასევე პოპულარული პროგრამა Eviews, რომლის საშუალებითაც წარმატებით ხორციელდება ეკონომიკურ-სტატისტიკური ანალიზი, SPSS სტატისტიკა (სტატისტიკური პაკეტი სოციალური მეცნიერებებისთვის), რომელიც ერთ-ერთი ლიდერია კომერციული სტატისტიკური პროდუქტების ბაზარზე და გამოიყენება სოციალურ მეცნიერებებში გამოყენებითი კვლევების ჩასატარებლად, Statistica – გამოიყენება ყოველმხრივი სტატისტიკური ანალიზისთვის, STADIA – გააჩნია ყველაზე თანამედროვე და ეფექტური ანალიზის მეთოდების სრული პაკეტი და მრავალი სხვა.

ბოლო ათწლეულებში კვლევისა და სწავლების დისციპლინათშორისი, პოლიდისციპლინური და ტრანსდისციპლინური მიდგომები განსაკუთრებულ აქტუალობას იძენს ბიზნესისა და ეკონომიკის სფეროში, რადგან მათი შესწავლის ობიექტი დიდი სირთულითა და მრავალფეროვნებით ხასიათდება. კვლევისა და სწავლების პროცესი გარკვეულწილად კიდევ უფრო ძნელდება გლობალური ტენდენციების განვითარების ფონზე. ასევე მნიშვნელოვანია საერთაშორისო საგანმანათლებლო პროგრამებსა და სამეცნიერო პროექტებში მონაწილეობა. აღსანიშნავია, რომ სულ უფრო მეტი მკვლევარი და სტუდენტი მონაწილეობს დისციპლინათშორის და ტრანსდისციპლინულ პროექტებში, სხვადასხვა სფეროთა ინტეგრაცია კი, უმეტეს შემთხვევაში, მათ სასტარტო პირობებს აუქმობს.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, გლობალიზაციის პირობებში ინტერდისციპლინური და ინტერკულტურული სწავლების როლი განათლებისა და მეცნიერების სფეროში სულ უფრო მეტად იზრდება და მის დანერგვა-განვითარებაზე ძალისხმევის გაწევა მუდმივად უნდა ხორციელდებოდეს.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. **Robert Frodeman, Julie Thompson Klein**, „The Oxford handbook of interdisciplinarity“, Oxford University Press, 2010.
2. **Мясников А. А.**, Синергетические эффекты в современной экономике: введение в проблематику, Москва, 2010.
3. **Allen F. Repko**, Interdisciplinary Research: Process and Theory, Publisher SAGE Publications Inc ISBN 9781412988773, 2011.

*Miqiashvili Nino
Seturidze Rusudan*

THE ROLE OF INTERDISCIPLINARY AND INTERCULTURAL STUDYING IN EDUCATION AND SCIENCE UNDER GLOBALIZATION

SUMMARY

The role of interdisciplinary and intercultural studying in education and in sciences gains more and more importance in the conditions of globalization. Of course this process has many positive and some negative aspects. Globalization poses new demands as toward to traditional national educational system as well as to the whole educational system. This trend also concerns to pedagogical staff and to students as well.

Particular object of interests is uniting of two or more spheres in the learning and in the scientific work process. At the same time it is important to participate in international educational and scientific projects.

From the abovementioned the role of interdisciplinary and intercultural studying in education and in sciences gains more and more importance and we should permanently try to improve it.

როლანდ სარჩიმელია

სინერგიული პარადიგმების ბავშვთა ცოდნის ეკონომიკაზე

სინერგია რეალური ეკონომიკური სისტემის ელემენტების „ორგანული“ გაერთიანებით მიღებული საერთო ეფექტის გაძლიერების შედეგს ნიშნავს და მოსალოდნელია, რომ იგი ამ ელემენტების ენერჯის გამოსავლიანობის ნამრავლსაც კი ბევრად აღემატებოდეს.

პარადიგმას, როგორც აზრობრივ ხედვას, რომელიც დამკვიდრებულია საზოგადოებაში, თუ ცოდნის ეკონომიკის მრავალმხრივი შესაძლებლობების გასაძლიერებლად წარვმართავთ და „შესაბამისად გამოვიყენებთ“, მაშინ მოსალოდნელია მასში (იგულისხმება ცოდნის ეკონომიკა) აღწარმოების უნარის მქონე სინერგიული შესაძლებლობის შემთხვევები აღმოვაჩინოთ (ცოდნის გადაცემა თაობიდან თაობებზე, ადათ-წესების განახლება და სხვ.), რასაც დავაფიქსირებთ, როგორც სინერგიული დონის პარადიგმას მათი „სიცოცხლისუნარიანობის საზგასმით“.

აღვნიშნავთ იმასაც, რომ მათთან შესაბამისობაში პერსპექტიულია აზრობრივი ხედვით სცენარის მეთოდის გამოყენებაც [1, გვ. 242-246].

მსჯელობების დასაზუსტებლად გამოვეყნოთ შემთხვევები:

1. სინერგიული დონის პარადიგმები

მაგალითი 1. ეხება ცოდნის ეკონომიკის, როგორც მეცნიერების, განათლებისა და ტექნიკური პროგრესის გამაერთიანებლის [4, გვ. 22-26] სინერგიული დონის პარადიგმებით გაძლიერებას. ამაში შეიძლება ინოვაცია იყოს ჩართული, აღმოჩენებისა და შესაბამისი გამოგონებების დახასიათებით, როდესაც მათი ეფექტიანობა კონკრეტულ შემთხვევებში რისკის გათვალისწინებით გამოვლინდება (ზოგჯერ სინერგიული დონის პარადიგმის ფორმირებას და მასთან ერთად მის სიცოცხლისუნარიანობას, მოსალოდნელია, წარმატება არ მოჰყვეს მათი დამაკვალიანებელი იმპულსების სუსტი მოქმედებისა და შემთხვევითი ფაქტორების უარყოფითი ზემოქმედების შედეგად).

მაგალითი 2. მოსახლეობის აღწარმოებაში დამკვიდრებული ცოდნის შემოქმედებითად აღქმა და მისი თაობიდან თაობებზე გადაცემა დახვეწილი სახით. ამას მეცნიერების ეკონომიკა მომგებიანობის პერსპექტივით ცოდნის ეკონომიკისაკენ ადვილად წარმართავს ეკონომიკური დამოუკიდებლობის მქონე ქვეყანაში.

მაგალითი 3. პატერნიზაციის პრინციპით დამკვიდრებული მშობლებისა და შვილების ურთიერთობით განპირობებული რეალური დადებითი შედეგების გააქტიურება პოსტკომუნისტურ საქართველოში და მისი შემდგომი გაძლიერება.

მაგალითი 4. მეცნიერ-მკვლევარის მიერ ქვეყნის ეკონომიკის ახლებურ მოწყობაზე გენიოსური აზროვნებით მიღებული წინადადებათა დანერგვა. ამით მზადდება პირობები სინერგიული დონის პარადიგმების დასამკვიდრებლად საზოგადოებაში, მოსახლეობის ფენებში და ა.შ.

2. სინერგიისა და პარადიგმების არსის შესახებ

ზემოთ მოყვანილ მაგალითებში პარადიგმა აზრობრივი ხედვით დაფიქსირებისათვის წარმოდგენილი მოდელის წინა სახეა (ნეგატივზე ცოტა მეტი). იგი უფრო ნიმუშად შეიძლება ჩათვალოს, შემდგომ როგორც სქემა ისე დახვეწვით და როგორც ანალოგი ისე გამოვიყენოთ: წარსულის გამოცდილების მომავალზე გადატანით, მისი ციკლების დაზუსტებით და ა.შ.

პარადიგმას მეცნიერული თეორიისა და შეხედულებათა სისტემის სახე აქვს, ამასთან, დაკონკრეტებულად საკვლევი ეკონომიკური პროცესის ახალ შინაარსსაც წარმოაჩენს. იგი შეიძლება გამჭვირვალე აღმოჩნდეს (ადვილად გასააზრებელი და მასში სხვა მრავალი ცალკეული პროცესის ზოგიერთი თვისების არსებობით). ეს კი პარადიგმების გამოყენების არეალს აფართოებს.

ასეთი (ან მსგავსი) შესაძლებლობებით „დამუხტული“ მეცნიერ-კადრის აზრობრივი ხედვა შემოქმედებით ხასიათს ატარებს და კვლევის პროცესს ადვილად ემორჩილება. განსაკუთრებით მაშინ, თუკი მას საკვლევი კონკრეტული ობიექტის ცვლილებების შესაბამისად რისკის ანალიზის ჩატარება შეეძლება.

ამ შემთხვევაში მთავარია ის, რომ სინერგიული დონის პარადიგმის ფორმირებისა და დამკვიდრების პირობები შეიქმნას. გლობალიზაცია და „კომპიუტერიზაცია“ სინერგიული დონის პარადიგმის გამოვლენას აჩქარებს, რაც აისახება საკვლევი ობიექტის (გულისხმობთ ეკონომიკურ პროცესს) დინამიკური მოდელის აზრობრივი წარმოდგენის უშუალო კორექტირების შესაძლებლობის გამოვლენაში.

ყურადსაღებია სინერგიული დონის პარადიგმებზე დამაიმედებელი მსჯელობა [2, გვ. 4], რომ ადამიანის გარსში სულთან ერთად ჩადებულია სინერგიული ენერჯის მისაღებად გამაერთიანებელი ორი ძალა, ძალა ღვთისა და ძალა ადამიანისა; უფალი ადამიანს თავისუფალი არჩევანის უფლებას აძლევს; პიროვნება თვითონ იღებს გადაწყვეტილებას, რას ემსახუროს, ცოდვას თუ სიკეთეს; ბოროტებას თუ სიყვარულს. სასუფეველი ღვთისა იძულებით მოიპოვება, რადგან ცოდვასთან ბრძოლით და მასზე გამარჯვებით ხდება ადამიანისა და ღვთის ნების შეერთება [2, გვ. 5], რაც, თავის მხრივ, აისახება ქვეყნის გაძლიერებაში.

[3, გვ. 13]-ში აღნიშნულია იმის შესახებ, რომ საინფორმაციო საფუძველზე მეცნიერებისა და რელიგიის ერთგვარი სინთეზი შეინიშნება.

ეტყობა, მეცნიერება (ცოდნა) და რწმენა (რელიგია) ავსებს ერთმანეთს.

დიდია რწმენის ძალა, მაგრამ მეცნიერული გააზრების გარეშე მხოლოდ რწმენით სარგებლობამ შეიძლება ადამიანები შეცდომაში შეიყვანოს. რწმენას ადამიანისთვის მრავალმხრივი სიკეთის მოტანა შეუძლია, მაგრამ მეცნიერული გააზრების გარეშე, მხოლოდ რწმენით სარგებლობა, მოსალოდნელია, სახიფათო აღმოჩნდეს.

მეცნიერება იღწვის ცოდნის შექმნასა და მის დაგროვება-გამოყენებაზე, მაგრამ იგი მარტო ცოდნა არ არის, ასევე რელიგია მარტო რწმენა არ არის.

მეცნიერებაში, რელიგიისაგან განსხვავებით, არ არსებობს მარადიული პარადიგმები და ნებისმიერი მეცნიერული პარადიგმა დროთა განმავლობაში იცვლება.

მეცნიერება დღეს არ უნდა იჩემებდეს ისეთი რელიგიური მცნებების გაგებას, სადაც გონს შეღწევა არ ძალუძს [3, გვ. 11-13].

3. სინერგიული დონის სიცოცხლიუნარიანი პარადიგმები ცოდნის ეკონომიკაში

აზრობრივ მოდელებში ჩართული სიცოცხლისუნარიანი პარადიგმების შემოქმედებას მათი მოსახლეობაში დამკვიდრების მასშტაბების ზრდის მიხედვით ვაფასებთ. ამასთან, ყურადსაღებია შემთხვევები, როდესაც აზრობრივი მოდელი, როგორც სცენარი, მართვის ელემენტებსაც იყენებს და ამით მოდელის (უფრო ზუსტად, მოდელირების) შესაძლებლობები ფართოვდება, მეტწილად მოდელირების პროცესში მიმდინარეობს, მოდელის შერჩევითა და მისი დახვეწით აზროვნებით მოდელში [1, გვ. 242, 243, 245].

მაგალითი 5. მეცნიერება ლოგიკური თანმიმდევრობით იღწვის ცოდნის დასაბუთებულ შექმნაზე მის გადრმაგება-სრულყოფის ჩასატარებლად და თაობიდან თაობაზე გადასაცემად, რაც, დროში საზოგადოების განვითარების შესაბამისად, სინერგიული სიძლიერით შედის მოქმედებაში. ქმნის სინერგიული დონის პარადიგმების შემოქმედებითად ფორმირების პირობებს, რაც დამახასიათებელი ხდება პოსტკომუნისტური ქვეყნებისათვის, თუმცა ამ მხრივ ტემპი დაბალია, მათ რიცხვშია საქართველოს ეკონომიკა, სადაც მეცნიერების პრივატიზების მუქარამ უარყოფითი შედეგები დააფიქსირა, რაც მხოლოდ მეცნიერების დაფინანსების შეკვეცითა და ქვეყნიდან „ტვინების გადინებით“ გამოწვეული არ არის.

პოსტკომუნისტურ საქართველოში მეცნიერება ქვეყნის მხოლოდ ევოლუციური გზით გარდაქმნებს ემპრობა და შეძლებისდაგვარად მონაწილეობს მასში. იგი შორს დგას კომუნისტური პარტიის მანიფესტში მოცემული დემაგოგიური მოწოდებებისაგან. მიუხედავად ამისა, ამჟამად საქართველოში მეცნიერ-კადრთა დიდი უმრავლესობა მოსახლეობის ღარიბ ფენაშია მოხვედრილი. ამის ძირითადი მიზეზი, ჩვენი აზრით, ისაა, რომ მეოცე საუკუნის მეორე ნახევრიდან განსაკუთრებით, და უფრო ადრეც, მეცნიერები ყოფილი საბჭოთა კავშირის პარტოკრატების „შემოქმედების“ მსგავსად: ქვეყნის ძარცვა-გაჩანაგებაში არ მონაწილეობდნენ, ხოლო შემდგომ, უკვე მეოცე საუკუნის 90-იანი წლებიდან, პრივატიზაციის პროცესზე მათ „არ ეკითხებოდნენ“, მაშინ, როდესაც მეცნიერული ცოდნის გამოყენება პრივატიზაციის წარსამართავად ქვეყნის სასიკეთოდ აუცილებელი იყო. ის დიდი სინერგიული ეფექტი, რომელიც, მეცნიერების გენიოსური აზროვნებით შეიძლებოდა გამოვლენილიყო, თითქმის დაიკარგა, შედეგად მეცნიერთა აზრობრივი ხედვა პრივატიზაციის პროცესზე გამოყენებული არ იქნა. თუმცა ორიათასი წლებიდან დაფიქსირდა დადებითი შედეგი მოსახლეობის მდიდარი ფენის შექმნით.

მაგალითი 6. ეკონომიკური წესრიგის ფაქტორის შესახებ. თუკი პარადიგმა თვითონ არ არის წინააღმდეგობრივი, მაშინ მისმა ჩართვამ აზრობრივ მოდელში შეიძლება წარმატება გამოიწვიოს. მაგალითად, წესრიგის გასაძლიერებლად „გონივრული“ პარადიგმების გამოყენებით, რაც, ჩვეულებრივ, მოსახლეობაში დასჯის კანონების გამკაცრებით მიიღწევა და საზოგადოებაში სწრაფად მკვიდრდება, ამას შიშშიც აძლიერებს, სადაც კონკრეტული ეკონომიკური წესრიგის პოლიტიკაც იგულისხმება. იგი პოსტსაბჭოთა საქართველოს მართვაში ეკონომიკუ-

რი კრიზისებისა და დეპრესიის შესაბამისად ჯ. კეინზის მიხედვით შეიძლება მიმდინარეობდეს [1, გვ. 224]. ამაში მეტწილად პოლიციის სამსახურის გაძლიერება იგულისხმება და აღნიშნავთ იმასაც, რომ ამ შემთხვევისთვის კვლევის საფუძველზე დამცავი მექანიზმით პარადიგმების შემოყვანა არ უნდა იწვევდეს წინააღმდეგობებს და „არ უნდა იბლოკებოდნენ“ და ა.შ.

ხოლო ნაკლოვანი მხარეების გამოსასწორებლად მსგავსობის ნიშნით და ანალოგიების გამოყენებით შეიძლება ვისარგებლოთ, როგორცაა სამედიცინო მეცნიერებიდან ადამიანის ორგანიზმში სიცოცხლის დასაცავად იმუნოლოგიური სისტემის მოქმედების პრინციპის გამოყენება.

თუკი ქვეყანაში მოსახლეობის კეთილდღეობის შესანარჩუნებლად შექმნილ დაცვით მექანიზმში ჩავდებთ ანალოგიითა და მსგავსების შესაბამისად ფორმირებულ პარადიგმას, მაშინ შესაძლებლობა გვეძლევა, განვითარებულ სახელმწიფოში ახალი შესაძლებლობებით წარმოვადგინოთ დაცვის მექანიზმი, როგორც ძლიერი სახელმწიფოს ფორმირების მოდელის შემადგენელი, სადაც წინა პლანზე იქნება წამოწეული მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესთან შესაბამისობაში მოყვანილი შრომის მწარმოებლურობის ისეთი დონე, რომელიც მოსახლეობის ყველა ფენის კეთილდღეობის გაუმჯობესებაში აქტიურ მონაწილეობას მიიღებს. ყურადსაღებია ისიც, რომ:

1. პოსტკომუნისტურ საქართველოში 90-იანი წლებიდან დეფიციტი, როგორც დეფიციტური (ზარალიანი) ეკონომიკა ისე აღიქმებოდა. ამან, რბილად რომ ვთქვათ, ძველი აზროვნების მეცნიერთა „შეშფოთება“ გამოიწვია. შემდგომ დაზუსტდა, რომ დეფიციტურობა მოსახლეობის დაბალი მსყიდველუნარიანობით გამოწვეული პარადოქსული წინააღმდეგობის რეალურ შემთხვევას ეხებოდა, თუმცა პარადიგმებთან საერთო არ ჰქონდა. მაშინ, საზოგადოება, მოსახლეობის საშუალო ფენის ქვეყანაში მოღვაწეობას, მათ დაბალმსყიდველუნარიანობის მიუხედავად, დადებითად აფასებდა, მაგრამ „პარადიგმა“ (რომელიც ეხებოდა ყოველი ადამიანის გამდიდრებისაკენ ისეთ სწრაფვას, რომ იგი სხვასაც კეთილი საქმის განხორციელებაში დახმარებოდა და ეზრუნა ქვეყანაში სიღარიბის დათრგუნვაზე) ძალას კარგავდა.

2. ამჟამად აუცილებელია საქართველოში მოსახლეობის საშუალო ფენის გასაძლიერებლად ისეთი ზრუნვის აღორძინება, რომ მათკენ სასიკეთოდ მიზანმიმართული პარადიგმების მოქმედების არეალი გაფართოვდეს, რაც აზრობრივი მოდელის პარადიგმებთან გაერთიანებით და მათი სინერგიულ დონეზე აყვანით შეიძლება ჩატარდეს.

ამ მიმართულებით მინიშნება დაწყებულია სტატიაში [5, გვ. 211-213] და შეხედულება დაზუსტებულია [1, გვ. 242-246]-ში, რომლის შემდგომი გაგრძელება წინამდებარე ნაშრომია. თუმცა ამ პრობლემის ბოლომდე და მასთან ერთად მისი გადაწყვეტა პირობების შექმნასაც თხოვლობს.

3. ეკონომიკის მათემატიზაციით გატაცების ინერცია და ამჟამინდელი „მექანიკური კომპიუტერიზაცია“ ცუდ სამსახურს უწევს ეკონომიკურ-მათემატიკურ აზროვნებაში პარადიგმების გააქტიურებას.

შემაშფოთებელი ისიცაა, რომ ოპერაციათა გამოკვლევას (როგორც ეკონომიკაში ოპტიმიზაციის მათემატიკური მეთოდების დაფუძნების მიმართულებას) ნაკლები ყურადღება ექცევა იმდენად, რომ მისი ელემენტები უმაღლესი ეკონომიკური განათლების მისაღებ საკითხებიდან „ამოღებულია“, გამომდინარე შედეგებიც სამწუხაროა. ასე მაგალითად, ტერმინ ოპტიმიზაციას, მისი მნიშვნელობის გაუთვალისწინებლად და მეტწილად გაუაზრებლადაც ხმარობენ; ეკონომიკური რისკის არსში გაურკვეველობა და თვით განმარტებაც კი დაუზუსტებელია; ალბათობის თეორიიდან ხელოვნურად გართულებული საკითხები მექანიკურად გადატანილია ეკონომეტრიკის სახელმძღვანელოებში, მაშინ, როდესაც აზრობრივი ხედვით მოდელების გამოყენების დაფუძნების აუცილებლობა უყურადღებოდაა დატოვებული და სხვ.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. აკადემიკოს პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსებიდან 65-ე და დაბადებიდან 105-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული. ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები განვითარების თანამედროვე ეტაპზე. გვ. 223-228; გვ. 242-246, თბილისი, 8-9 ივლისი, 2010.
2. პატრიარქის სიტყვა. სინერგია – ღვთისა და ადამიანის ენერჯის შერწყმა და გამთლიანება. ჟურნალი კრიალოსანი. №3(49), მარტი, 2009, გვ. 4-5.
3. **ფრანგიშვილი ი.** მეცნიერებისა და რელიგიის, ცოდნისა და რწმენის სისტემური ურთიერთმიმართებანი. პირველი საერთაშორისო კონფერენცია „მეცნიერება და რელიგია“. მოსხენებათა თეზისები, თბილისი, 2005, გვ. 11-17.
4. **სარჩიმელია რ.** ჩარეკიშვილი ლ. ცოდნის ეკონომიკა, როგორც მეცნიერების, განათლებისა და ტექნიკური პროგრესის გამაერთიანებელი. ჟ. „ეკონომიკა“, №6, 2010, გვ. 22-30.
5. **სარჩიმელია რ., ქებურია მ.** მათემატიკური მოდელების მეთოდის ეკონომიკაში გამოყენების ეფექტიანობის ამაღლების ახლებური გააზრებისათვის. სამეცნიერო შრომათა კრებული. აგრარული მეცნიერების პრობლემები, ტ. XXV, საქართველოს განათლების სამინისტრო, საქართველოს სახელმწიფო აგრარული უნივერსიტეტი, თბილისი, 2009, გვ. 210-214.

Sarchimelia Roland

THE IMPACT OF SYNERGETIC PARADIGMS ON KNOWLEDGE ECONOMY

SUMMARY

Are considered the possibilities of using and forming of synergic level paradigms as the means combining science, education and technical progress in knowledge economy.

Are given the examples of synergic level paradigms. Is also considered the effectiveness of synergy and paradigms in religion.

Synergic level paradigms are presented as a viable mental view of great thinking of patriot scientist formed in population of a country.

Are described paradigms of the economic order of a country. Are given the example of a paradigm according to which a man need wealth to help others. There is noted the issues of globalization of modern developed countries according to which the latter form the conditions of great creative thinking of scientists for revelation of paradigms.

რევაზ ჯავახიშვილი

ადამიანისეული ფაქტორი და მისი აქტივიზაცია პოსტინდუსტრიულ ეპოქაში

ეკონომიკურ თეორიაში ადამიანისეული ფაქტორის მიმართ ყურადღების გამახვილება შეიმჩნევა გასული საუკუნის 60-იანი წლებიდან. მისი როლი და მნიშვნელობა განსაკუთრებით ამაღლდა პოსტინდუსტრიულ ეპოქაში, როცა ის როგორც ცალკეული კომპანიებისა და ქვეყნების, ისე მთლიანად მსოფლიო ეკონომიკის განვითარების ძირითად ფაქტორად იქცა. თუ ადრე ეკონომიკური ზრდის მთავარი განმსაზღვრელი ფაქტორები იყო წარმოების პრო-

ცესში ნივთობრივი კაპიტალისა და სამუშაო ძალის რაოდენობის გადიდება, ამჟამად, ეკონომიკური განვითარების პროცესში, მთავარი ყურადღება ექცევა ახალი ტექნოლოგიების გამოყენებას, წარმოების განახლების ტემპების ზრდასა და მომსახურების სფეროს, უწინარეს ყოვლისა, განათლებისა და ჯანმრთელობის დაცვის დაჩქარებულ განვითარებას. თანამედროვე პირობებში ძალზე სწრაფად ხორციელდება შრომისა და კაპიტალის ტრანსფორმაცია. ადრე კაპიტალის დაგროვება ხდებოდა საწარმოების მფლობელთა რამდენიმე თაობის საქმიანობის მანძილზე, რაც მათ საშუალებას აძლევდა, მიეთვისებინათ შექმნილი მოგების დიდი ნაწილი. პოსტინდუსტრიულ ეპოქაში, უახლესი ტექნოლოგიების გამოყენებისა და წარმოების პროცესში ადამიანისეული ფაქტორის როლის გაძლიერების პირობებში, სწრაფი ტემპებით ხორციელდება კაპიტალის კონცენტრაცია, მცირე ზომის საწყისი კაპიტალის საფუძველზე მსხვილმასშტაბიანი ფირმებისა და კომპანიების წარმოქმნა. ამის საუკეთესო მაგალითია კომპანია “მაიკროსოფტი”, “ABM” და მრავალი სხვ.

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ცალკეული ეტაპების მიხედვით ზოგჯერ მკვეთრად იცვლებოდა წარმოებაში ადამიანისეული ფაქტორის როლისა და ფუნქციების შესახებ მიდგომები და კონცეფციები. გასული საუკუნის 70-იან წლებში შეიქმნა ე.წ. “უხალხო” წარმოების კონცეფცია, რომელიც ეფუძნებოდა წარმოების პროცესში ცოცხალი სამუშაო ძალის საწარმოო ავტომატებითა და რობოტებით შეცვლას. წარმოების ტექნოკრატიზაცია გულისხმობს პულტზე ხელის დაჭერითა და საინფორმაციო სიგნალებით წარმოების პროცესების მართვას, უფლებამოსილებისა და პასუხისმგებლობის იერარქიულ განაწილებას, შრომის სოციალურ პოლარიზაციას: ერთ მხარეზე შემსრულებლების, ხოლო მეორე მხარეს – ორგანიზატორების, დამპროექტებლებისა და მმართველების არსებობას. იგი არის შრომის კომპიუტერული აღრიცხვა და კონტროლი, რომელიც ემყარება ელექტრონული ზედამხედველობის სხვადასხვა ფორმებს. საბოლოო ჯამში, იგი გულისხმობს წარმოების პროცესში ადამიანისეული კრიტერიუმების უგულვებელყოფას, მუშაკისაგან წარმოების სულიერი პოტენციალის გასხვისებას.

ზემოაღნიშნული ტენდენციები განსაკუთრებით გაძლიერდა გასული საუკუნის 70-იანი წლების მეორე ნახევრიდან, როცა ფირმის ტექნოკრატიზმი გადაიზარდა ტექნოცენტრიზმში. ეს უკანასკნელი გულისხმობს ისეთი პოლიტიკის ფორმირებას, როცა წარმოების პროგრესი ხორციელდება მისი ტექნიკური მოდერნიზაციის გზით, ცოცხალი შრომისა და მისი სუბიექტების გარეშე. ასეთ პირობებში საწარმოთა და ფირმების ოფისებში დაგროვდა კომპიუტერების კონტროლს დაქვემდებარებული მარტივი შრომის შემსრულებელ ადამიანთა დიდი რაოდენობა, რომლებიც მოკლებულნი იყვნენ ყოველგვარ შემოქმედებით საქმიანობას. მუშაკთა დეკვალიფიკაციას ადგილი ჰქონდა ყველგან, თუმცა იგი ყველაზე მაღალი იყო საბანკო სისტემაში. ინგლისის ბანკებში იგი შეეხო მომსახურეთა 90%-ს [3, №9, გვ. 95].

წარმოების მოდერნიზაციის ტექნოცენტრისტული ტალღის აგორებას ხელს უწყობდა ფირმებისა და კომპანიების მაღალი მოგებისკენ სწრაფვა, რაც უნდა განხორციელებულიყო მაღალმწარმოებლური ავტომატური სისტემების გამოყენების საფუძველზე წარმოებიდან გაძვირებადი, “საჩოთირო” და კონფლიქტური ადამიანისეული კომპონენტის გამოძევების გზით. მიკროელექტრონიკისა და რობოტული ტექნიკის გამოყენება ფირმებისთვის 2-3-ჯერ უფრო ხელსაყრელი იყო, საშუალო მუშასთან შედარებით. ყოველივე ამან გამოიწვია დასაქმებულთა და მათი სახელფასო დანახარჯების მნიშვნელოვანი შემცირება. მაგალითად, ელექტრონული საკასო აპარატების გამოყენებამ მოლარეების რაოდენობა 50%-ით, ხოლო მათი შრომის ანაზღაურება 3-4-ჯერ შეამცირა. 90-იან წლებში მაღალი ტექნოლოგიების სექტორში შრომითი დანახარჯების წილი მთლიან საწარმოო დანახარჯებში 25-10%-მდე, ზოგიერთ ფირმებში კი 5-1%-მდე დაეცა, მაშინ, როდესაც ჩვეულებრივ მასობრივ-ნაკადურ წარმოებაში იგი 70-80%-ს უდრიდა. ყოველივე ამას შედეგად მოჰყვა წარმოებიდან სამუშაო ძალის მასობრივი გამოდევნა. მარტო 1990-1993 წწ. აშშ-ს მატერიალური წარმოების სფეროში დასაქმებულთა რაოდენო-

ბა 20-25%-ით, ხოლო მომსახურების სფეროს მსხვილ ორგანიზაციებში 1/3-ით შემცირდა [4, გვ. 64].

ხემოთ თქმულის საფუძველზე შეიძლება გაკეთდეს ზოგადი დასკვნა, რომ სახეზეა 70-იანი წლებიდან მოყოლებული, 80-იანი წლების მეორე ნახევრამდე პერიოდში საზოგადოებრივი შრომის “ეკონომიისა” და “დაზოგვის” ლოზუნგებით განხორციელებული ტექნოკრატიული პოლიტიკის “სოციალური სიბეცე”, რომელიც მხედველობის გარეშე ტოვებდა წარმოებიდან დიდი ოდენობით გამოდევნილი სამუშაო ძალისა და უმუშევრობის დონის კატასტროფული ზრდის სოციალურ შედეგებს.

გასული საუკუნის 80-90-იანი წლების მიჯნაზე აშკარად გამოვლინდა “უხალხო” წარმოებაზე აღებული კურსის არახელსაყრელობა, არარეალურობა და არაპროგრესულობა. ამასთან, მანამდე არსებული სამუშაო ძალის მასობრივი შემცირების ტენდენციის პარალელურად, ნათლად გამოიკვეთა კონტრტენდენცია, რომელიც გულისხმობდა შრომის ახალი სახეობის მუშაკებზე მოთხოვნის ზრდას. ასეთ ტენდენციას ადგილი ჰქონდა ჯერ წარმოების მოწინავე, ტრადიციულ, მოდერნიზირებად და მაღალტექნოლოგიურ დარგებში, შემდგომში კი – ბანკებში, ტელეკომუნიკაციასა და მომსახურების სხვადასხვა სფეროში. ხორციელდებოდა მაღალტექნოლოგიური დარგების ზედა ეშელონებისთვის საჭირო რთულ, შემოქმედებით შრომასთან დაკავშირებული სამუშაო ძალის დასაქმების ზრდა.

ამიერიდან რადიკალურად იცვლება ეკონომიკურ თეორიასა და სამეურნეო ცხოვრების პრაქტიკაში წარმოების მოდერნიზაციის პროცესში ადამიანისეული ფაქტორის ადგილისა და როლის განსაზღვრისადმი დამოკიდებულება. აშკარა გახდა, რომ მიუხედავად თანამედროვე ეტაპზე საწარმოო პროცესების კომპლექსური ავტომატიზაციისა და რობოტიზაციის დაჩქარებული ტემპებით განვითარებისა, ურთულესი საწარმოო ოპერაციებისა და ამოცანების გადაწყვეტა პრაქტიკულად შეუძლებელია ცოცხალი, მოაზროვნე ადამიანის გარეშე. მხოლოდ მას ხელეწიფება თანამედროვე უახლესი საინფორმაციო ტექნოლოგიების მეშვეობით სრულყოფილი ინფორმაციის მიღება, მისი შემოქმედებითი ანალიზი, წარმოშობილი ტექნიკურ-ეკონომიკური თუ სოციალური პრობლემების არსში შეღწევა და მუდმივად ცვალებადი საწარმოო-ტექნიკური სიტუაციების განსხვავებული სცენარის პირობებში ყველაზე ოპტიმალური გადაწყვეტილების მიღება.

ახალი ტექნოლოგიების პირობებში ფირმას ძალზე ძვირი უჯდება საწარმოო ოპერაციების მართვაში დაშვებული თითოეული შეცდომა. სწორედ ამიტომაც საჭირო ამ პროცესებში “ფხიზელი თვალი”, რის გამოც სადღეისოდ განუსაზღვრელად იზრდება ადამიანის ჩარევისა და მაკორექტირებელი ფუნქციის როლი წარმოების პროცესის მართვაში. დახვეწილი ავტომატური სისტემების ფუნქციონირებაზე ადამიანის მაკონტროლებელი ფუნქციის გაძლიერება ერთხელ კიდევ მიგვანიშნებს “ინტელექტუალურ ტექნიკასთან” შედარებით, ადამიანისეული ფაქტორის უპირატესობაზე. მხოლოდ ადამიანის შემოქმედებით უნარს ძალუძს, მართოს წარმოების პროცესში თანამედროვე მაკონტროლებელ-მაკორექტირებელი ავტომატური სისტემები, შექმნას “კონტროლზე – კონტროლის” მექანიზმები, რომელთა განხორციელებაში მთავარი როლი ეკუთვნის ადამიანს [4, გვ. 62].

პოსტინდუსტრიულ ეპოქაში, ახალი ტექნოლოგიების გამოყენების გაფართოებასთან ერთად, არსებითად იცვლება შრომის ხასიათი და სტრუქტურა. წარმოების პროცესში საგრძნობლად მცირდება უშუალოდ მწარმოებელი შრომის წილი და მნიშვნელოვნად ფართოვდება მომსახურე – საწარმოო პროცესების მოსამზადებელ და უზრუნველმყოფელ დარგებში დასაქმებული შრომის წილი (პროექტირება, პროგრამირება, მარკეტინგი, სამეცნიერო კვლევითი და საკონსტრუქტორო სამუშაოები და სხვ.). აშშ-ში 80-იანი წლების ბოლოს წარმოების მომსახურების დარგებში დასაქმებული იყო 60 მლნ-მდე კაცი [4, გვ. 62].

ახალი ეკონომიკის პირობებში სულ უფრო აშკარა ხდება წარმოებაში ადამიანისეული ფაქტორის გააქტიურების, ადამიანის შემოქმედებითი უნარისა და შესაძლებლობების ფართოდ გამოყენების აუცილებლობა, რაც განპირობებულია წარმოების ახალი ტექნიკური ბა-

ზის შესაბამისი შრომის ხასიათში მიმდინარე რადიკალური ცვლილებებით. ცოდნაზე დამყარებული ეკონომიკის პირობებში მაღალხარისხოვანი და კონკურენტუნარიანი პროდუქციის გამოშვების უზრუნველყოფა შესაძლებელია მხოლოდ სამუშაო ძალის კვალიფიკაციის სისტემატური ამაღლებისა და წარმოების მუშაკთა დახელოვნების სრულყოფის საფუძველზე. ტექნიკური პროგრესის გადრმავეების კვალდაკვალ, ამჟამად სულ უფრო ინტენსიურად ხორციელდება წარმოებიდან დაბალკვალიფიციური და მოძველებული პროფესიის მუშაკთა გამოდევნა, რის შედეგადაც არსებითად იცვლება დასაქმებულთა კვალიფიციური სტრუქტურა. ჯერ კიდევ 1979-1987 წწ. აშშ-ში კვალიფიციური მუშაკების ხვედრითი წილი 32,4-დან 35,7%-მდე გაიზარდა. საფრანგეთის საავტომობილო კომპანია “სიტროენში” უკვე 1983 წელს კვალიფიციური მუშები შეადგენდნენ მთლიანი პერსონალის 38,5%, ხოლო ტექნიკოსები – 57,6%-ს. იტალიურ “ფიატში” კი წარმოების რობოტიზაციის შედეგად 80-იან წლებში დაბალკვალიფიციური შრომა შემცირდა 10%-მდე, ხოლო კვალიფიციური შრომა გაიზარდა 71,5%-მდე. 80-იანი წლების შუა პერიოდში გადამამუშავებელ მრეწველობაში კვალიფიციური მუშებისა და მომსახურების რაოდენობა აშშ-ში 3-ჯერ, დასავლეთ გერმანიაში კი 2-ჯერ აღემატებოდა არაკვალიფიციურთა რაოდენობას. 90-იან წლებში კი აშშ-ში ვაკანსიების ნახევარზე მეტი შეეძლოთ დაეკავებინათ მხოლოდ კვალიფიციურ კადრებს [3, №8, გვ. 48-49].

თანამედროვე პირობებში, ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დაჩქარების საქმეში ადამიანისეული ფაქტორის აქტივიზაციის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიმართულებაა შრომის ანაზღაურების დონის ზრდა და მუშაკთა მატერიალური სტიმულირების გაძლიერება. ცოდნაზე გაწეული დანახარჯების ზრდას თან სდევს მათი უკუგება. შემთხვევითი არაა ის, რომ ამჟამად განვითარებული ქვეყნების მთლიანი შიდა პროდუქტის თითქმის 80% სწორედ ცოდნაზე მოდის [1, გვ. 74]. თუმცა, ამ მხრივ, განსაკუთრებით განვითარებად ქვეყნებში, ჯერ კიდევ ბევრი გადაუჭრელი პრობლემაა, სადაც, ძალზე მცირე შემოსავლების გამო, მოსახლეობის საკმაოდ დიდი ნაწილი სიღარიბის ზღვარს მიღმა იმყოფება. ამ საქმეში გადამწყვეტი როლი სახელმწიფომ უნდა შეასრულოს მთლიანი შიდა პროდუქტის გონივრული გადანაწილების საფუძველზე. ქვეყნის საბაზრო და არასაბაზრო სექტორებს შორის მისი გადანაწილების პროცესში პროპორციების განსაზღვრისას მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული ეკონომიკური განვითარების მიღწეული დონე და მისი ამაღლების პოტენციური შესაძლებლობები, საბაზრო და არასაბაზრო სექტორებში არსებული მოსახლეობის თანაფარდობა, მოცემულ ეტაპზე ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების წინაშე მდგარი სტრატეგიული ამოცანები და სხვ.

ამასთან, გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ დასაქმებული შრომის სხვადასხვა ელემენტთა მატერიალური სტიმულირება იძლევა განსხვავებულ შედეგებს. არაპროდუქტიული სამუშაო ძალის მატერიალური სტიმულირების გაძლიერება ხელს უწყობს დასაქმებულთა რიცხოვნობის ზრდის საფუძველზე ეკონომიკის ექსტენსიურ განვითარებას. თანამედროვე ეტაპზე ეკონომიკის განვითარების სტრატეგიულ მიმართულებად უნდა იქცეს პროდუქტიული სამუშაო ძალის სტიმულირების გაძლიერება, მთლიან შიდა პროდუქტში მისი შრომის ანაზღაურების ხარჯების წილის სისტემატური გადიდება, რომელიც ამჟამად დასავლეთის განვითარებულ ქვეყნებში 70%-ს აღემატება [6, გვ. 91].

როგორც უკვე აღინიშნა, ცოდნაზე დამყარებული ეკონომიკის პირობებში სამუშაო ძალის კვალიფიკაციის რადიკალურ ამაღლებასა და მისი თვისებრივი სრულყოფის საქმეში განსაკუთრებული როლი განათლების სისტემას ეკუთვნის. სადღეისოდ ადამიანში ინვესტირება კაპიტალდაბანდების ყველაზე ეფექტიან მიმართულებადაა მიჩნეული. ამასთან, არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ კვალიფიკაციის ამაღლებას შესაბამისად თან უნდა სდევდეს შრომის ანაზღაურების ზრდა. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მან შეიძლება უკუშედეგიც კი მოიტანოს. დაბალი ანაზღაურების დროს გარდაუვალია მაღალი კვალიფიციური კადრების დენადობა როგორც ქვეყნის შიგნით კონკურირებად ფირმებს შორის, ისე ქვეყნებს შორის. კვალიფიციური შრომის ანაზღაურების დონის ამაღლება და მატერიალური სტიმულირების გაძლიერება

მოსახლეობის მიგრაციის ზრდის ტემპების შეჩერებითა და ქვეყნის შიგნით მათი დამაგრების აუცილებლობითაცაა ნაკარნახევი, რასაც დღეს სასიცოცხლოდ აუცილებელი, უდიდესი სოციალურ-ეკონომიკური, სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური და ეროვნული მნიშვნელობა ენიჭება.

თანამედროვე ტექნოლოგიებზე დამყარებული წარმოება სათანადო პირობებს ქმნის მუშაკთა სოციალურ-პიროვნული განვითარებისათვის. ამ თვალსაზრისით მოწინავე ფირმების საქმიანობაში წამყვან ადგილს იკავებენ არა სტანდარტულად, არამედ შემოქმედებითად მოაზროვნე, დამოუკიდებელი, კრიტიკული და გაბედული ადამიანები, რომელთა საქმიანობას საფუძვლად ედება ინდივიდუალური ტალანტი და უნარ-შესაძლებლობები. სწორედ ეს თვისებები გახდება 21-ე საუკუნეში წარმოების მუშაკის პროფესიული დონის ძირითადი მახასიათებლები.

ახალი ეკონომიკის პირობებში არსებითად იცვლება თვით სამუშაო ძალის კვლავწარმოების ხასიათი, რაც გამოიხატება არა მხოლოდ მისი ფიზიკური, არამედ, უფრო მეტად, პიროვნული თვისებების, შრომის კულტურისა და ეთიკის კვლავწარმოების ტემპების დაჩქარებით. ტექნიკური პროგრესის გაღრმავებასთან ერთად, სულ უფრო ჩქარდება ადამიანის სოციალურად მომწიფების პროცესი, რაც იმით გამოიხატება, რომ ახალ ვითარებაში იგი ყოველთვის მზადაა გაუძლოს ნებისმიერ ფიზიკურ და ფსიქიკურ დატვირთვას, აქვს მაღალი გემოვნების, შემოქმედების, ინდივიდუალური თვისებებისა და შესაძლებლობების თვითრეალიზაციის უნარი. ყოველივე ეს ხელს უწყობს ახალ ვითარებაში სამუშაო ძალის სრულიად ახალი ტიპის ფორმირებას, რომელსაც ხელეწიფება, ინდუსტრიულ ეპოქასთან შედარებით, 3-5-ჯერ დააჩქაროს ახალი ტექნოლოგიების პროგრესი [3, №9, გვ. 92].

თანამედროვე ეტაპზე, ტექნიკური პროგრესის გაღრმავებისა და მუდმივად მოდერნიზებული წარმოების პირობებში, განსაკუთრებით იზრდება მოთხოვნა მაღალკვალიფიციურ ტექნიკურ სპეციალისტებზე: ინჟინრებზე, დამპროექტებლებზე, ექსპლუატაციის სპეციალისტებზე, წარმოების ორგანიზატორებზე და ა.შ., რომლებიც გადამწყვეტ როლს ასრულებენ ფირმებისა და კომპანიების წარმატებულ საქმიანობაში. გარდა ამისა, სადღეისოდ ძალზე დიდია მოთხოვნა მეცნიერ-მუშაკებზე, კონსტრუქტორებზე, გამოყენებითი მათემატიკის, ლოგისტიკის, ფსიქოლოგიის, სოციოლოგიისა და ერგონომიკის სპეციალისტებზე, რომელთა წილი მთლიანად ავტომატიზებულ საწარმოების პერსონალში ზოგჯერ 90%-საც კი აღწევს [3, №8, გვ. 50]. ეს ტენდენცია მომავალში უფრო გაღრმავდება, რამდენადაც წარმოებაში მხოლოდ მეცნიერული მიღწევებისა და ინოვაციების დანერგვის, აგრეთვე, მეცნიერების ზღვარზე მყოფი მაღალკვალიფიციური სამუშაო ძალის გამოყენების საფუძველზეა შესაძლებელი თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისი მაღალკონკურენტუნარიანი პროდუქციის წარმოება და შეუფერხებელი რეალიზაცია, საწარმოო პროცესების სრულყოფა, წარმოების ეფექტიანობის შემდგომი ამაღლება და მწვავე კონკურენციულ ბრძოლაში წარმატების უზრუნველყოფა.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. **ჩიქავა ლ.** ინოვაციური ეკონომიკა. თბილისი, 2006.
2. **მესხია ი.** ბიზნესის კრეატიულობა, როგორც გლობალიზაციის თანამედროვე გამოწვევა, გლობალიზაცია და საქართველოს ეკონომიკური განვითარების პერსპექტივები, თსუ III საერთაშორისო კონფერენციის მასალები, თბილისი, 2010.
3. **Вильховченко Э.** Социально-профессиональное развитие человека в производстве передовых стран, журн. “МЭ и МО”, М., № 8, № 9, 1997.
4. **Вильховченко Э.** Место человека в новейшем производстве и проблема технологического трудовытеснения в развитых странах, журн. “МЭ и МО”, М., № 5, 1998.
5. **Зайцев В.** – Инновационная политика Японии, журн. “МЭ и МО”, М., № 10, 2010
6. **Егоров С.** Человеческий фактор и экономический рост в условиях постиндустриализации, журн. “Вопросы экономики”, М., № 5, 2004.

Javakhishvili Revaz

**HUMAN FACTOR AND ITS ACTIVIZATION DURING
THE POSTINDUSTRIAL PERIOD**

SUMMARY

The conception of so-called “Unmanned Manufacturing” created In the Seventies of the last century, due to its unreality and progressiveness was changed with a new conception in the eighty-nineties. According to this conception, in the information-oriented society, the principal stimulus of economic growth is the human factor. In the period of new economy essential changes are made to the labor reproduction, which is expressed in acceleration of its qualification, knowledge, personal characteristics, labor culture and ethic reproduction. At present, human social maturity process realizes fast. They are always ready to get over physical and mental load. Human has good taste, individual features of creative work and labor capacity, which could promote new type of labor force and they may significantly accelerate new technical and technological progress, ensure high rate of economic growth.

ვასილ ხიზანიშვილი

რელიგიის ფაქტორი ეკონომიკაში

რელიგიას განსაკუთრებული ადგილი უკავია საზოგადოებასა და ადამიანის ცხოვრებაში, ამიტომ მისი მნიშვნელობის საკითხს დიდი ხანია იკვლევენ ფილოსოფოსები, სოციოლოგები, ფსიქოლოგები და ა.შ. მიუხედავად ამისა, ეკონომისტთა უმეტესი ნაწილი ეკონომიკური მოვლენებისა და პროცესების ანალიზის დროს ამ ფაქტორის იგნორირებას ახდენდა. ეკონომიკურ საქმიანობაში რელიგიის მნიშვნელობის შესწავლა ბოლო პერიოდში გახდა აქტუალური: დაახლოებით 10-15 წელია, რაც პროფესიონალი ეკონომისტების სულ უფრო მეტი რაოდენობა რელიგიას ეკონომიკური განვითარების დამოუკიდებელ ფაქტორად აღიარებს და ამიტომ ამ მიმართულებით სხვადასხვა სახის კვლევები ხორციელდება, რომლებიც საუკუნეთა წიაღში იღებს დასაბამს.

ეკონომიკასა და რელიგიას შორის ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ საყურადღებო მოსაზრებას გეთავაზობს შოტლანდიელი კლასიკოსი ადამ სმიტი, რომელიც თავის „მორალური სენტიმენტების თეორიაში“ ხაზს უსვამს იმას, რომ რელიგიური მრწამსი კარგი სტიმულია იმისათვის, რომ ინდივიდი მოექცეს ზნეობრივ სტრუქტურაში, რომელიც ხელს უწყობს ეკონომიკურ ზრდას. უმაღლესი ზნეობრივი ადამიანის კონცეფცია წარმოადგენს შინაგანი მორალური მექანიზმის მართებულად ფუნქციონირება-სარგებლობისა და შინაგანი მორალური მონიტორინგის სისტემას⁶⁸.

რელიგიის ფაქტორის შესწავლის საკითხში განსაკუთრებული წვლილი აქვს შეტანილი ცნობილ გერმანელ სოციოლოგს მაქს ვებერს. იგი თავის წიგნში „პროტესტანტული ეთიკა და კაპიტალიზმის სული“ კაპიტალისტური საზოგადოების განვითარების ერთ-ერთ ძირითად ფაქტორად რელიგიას მიიჩნევს⁶⁹. ვებერის მთავარ თეზა იყო ის, რომ რელიგია შესაძლებელია წარმოადგენდეს ნეგატიურ ან პოზიტიურ ძალას ეკონომიკის განვითარებაში. მისი აზრით, ეფექტი აუცილებლად იქნება დადებითი იმ შემთხვევაში, როდესაც რელიგია

⁶⁸ Adam Smith, The Theory of Moral Sentiments, Cambridge University Press., 2002.

⁶⁹ Max Weber. Die Protestantische Ethik und der Geist das Kapitalismus., 1934.

აღიარებს მატერიალურ სიკეთეს და აქცენტს გააკეთებს მის დაგროვებაზე. მისეულ ამგვარ არგუმენტაციას სავსებით შესაძლებელია, რომ საერთო მოენახოს კალვინისტურ პროტესტანტიზმთან.

დღეს მრავალი მეცნიერის კვლევის ობიექტს სწორედ ამ ორი სფეროს, ეკონომიკისა და რელიგიის კავშირურთიერთობის ასპექტები წარმოადგენს.

ცნობილი ფრანგი სოციოლოგი მარსელ მოსი რელიგიასა და ეკონომიკას გაიაზრებს, როგორც სამართლებრივ, ოჯახურ და ესთეტიკურ სფეროებს, რომელთა იდენტიფიცირება არცთუ ისე მარტივია. მოსისთან ამ ორი მიმართულების ურთიერთდამოკიდებულება წარმოადგენს ეთიკური პასუხისმგებლობის ფორმას, რომელიც სოციალური და პოლიტიკური მშვიდობისათვის კონსტიტუციურია, და რომელიც ეკონომიკისა და რელიგიის სექტორებს შორის დამაკავშირებელი რგოლის ფუნქციას ასრულებს⁷⁰.

ჰარვარდის უნივერსიტეტის ეკონომისტებმა რობერტ ბარომ და რეინალ მაკკლირმა 2003 წელს გამოაქვეყნეს კვლევის შედეგები, რომლებიც ეხებოდა საზოგადოების რელიგიურობისა და ეკონომიკის განვითარების დონის ურთიერთკავშირის ხარისხის დადგენას. მათ გამოყენებული ჰქონდათ გელაპის ინსტიტუტისა და მსოფლიო ბანკის ყოველწლიურად განხორციელებული მსოფლიო კვლევების მონაცემები, რომლებიც 20 წელზე მეტ პერიოდს მოიცავდა. მონაცემების ანალიზის საფუძველზე მათ დაასკვნეს, რომ „რელიგიის უმნიშვნელოვანეს პროდუქტად შეიძლება ჩაითვალოს რელიგიური რწმენა, რომელიც პირდაპირ ზემოქმედებს ეკონომიკურ საქმიანობაზე“⁷¹. ბარო და მაკკლირი ამტკიცებენ, რომ ეკონომიკის ზრდა დამოკიდებულია ეკონომიკური სუბიექტების რელიგიურ აქტიურობაზე. ისინი თვლიან, რომ ამა თუ იმ ქვეყნის ეკონომიკური ზრდა პირდაპირ კავშირში იმყოფება მისივე მოქალაქეთა რწმენის ხარისხზე რელიგიური კუთვნილობის გათვალისწინებით. მათივე აზრით, რელიგიური რწმენა პოზიტიურ კავშირიშია ეკონომიკურ ზრდასთან⁷².

სამართლებრივ, პოლიტიკურ და სამოქალაქო კულტურაზე მრავალი ნაშრომის ავტორის, ამერიკელი პროფესორის რონალდ ინგლჰარტის აზრით, პირადი რწმენის ფაქტორი მთავარ როლს თამაშობს ქვეყნების ეკონომიკურ ზრდაში⁷³.

„ჭეშმარიტი ღვთისმოსაობა ხელს უწყობს ვაჭრობაში (ეკონომიკურ ურთიერთობებში) წარმატებას, ვინაიდან პატიოსნების გარანტიად გვევლინება, ადამიანში ზრდის სიფრთხილესა და წინდახედულებას, ესოდენ მნიშვნელოვანს საზოგადოებაში წონისა და კრედიტისათვის, რაც სიმდიდრის აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენს“. ასეთ მოსაზრებას გვთავაზობს ჯ. ა. რაუნტრი⁷⁴.

მეტინ კოსგელმა და ლანს მინკლერმა გამოთქვეს ვარაუდი, რომ ერთიანობის ერთგულებისა და იდენტურობის კონცეფციები გვეხმარება რელიგიური ქცევებისა და მათი შედეგების გაგებაში. რელიგიური ქცევები ემსახურება პიროვნების იდენტურობის ქმნალობისა და მის ვალდებულებათა პირნათლად აღსრულების საქმეს⁷⁵.

მაშასადამე, რელიგია უდიდეს ზემოქმედებას ახდენს თანამედროვე ეკონომიკაზე მსოფლიოს მასშტაბით. მისი დამოკიდებულება ეკონომიკასთან მიმართებაში საკმაოდ ამბივალენტურია, ანუ პირველის გავლენა მეორეზე შესაძლებელია გამოვლინდეს როგორც პოზიტიურ, ისე ნეგატიურ ასპექტში. მსოფლიოს დომინანტი რელიგიები განსხვავებულად ზემოქმედებს ამა თუ იმ ქვეყნის ეკონომიკურ ურთიერთობებსა თუ შედეგებზე. მათი პოზიტი-

⁷⁰ Anne Koch, Zur Interdependenz von Religion und Wirtschaft – Religionsökonomische Perspektive., www.Religionswissenschaft.uni-muenchen.de/download...Koch/a.pdf

⁷¹ Religion and Economic Growth., by Robert J. Barro and M. McCleary, Harvard University, April 8, 2003.

⁷² Barro, Robert, J. and Rachel M. McCleary (2003). Religion and Economic Growth. NBER Working Paper r №. 9682: National Bureau of Economic Research.

⁷³ Ronald Inglehart, Pippa Norris, Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide, Cambridge University Press, 2004.

⁷⁴ J.A. Rowntree, Quakerism, past and present P. 95/6

⁷⁵ Cosgel, Metin M. und Lanse Minkler (2004), Rationality, Integrity, and Religious Behaviour. Journal of Socio-Economics 33(3):329-341

ური შედეგები შესაძლებელია აისახოს ფართო სპექტრით. მაგალითად, კანადელი მეცნიერების ულრის ბლუმისა და ლეონარდა დადლის აზრით, რელიგია გავლენას ახდენს ეკონომიკაზე არა იმდენად ეფექტიანი შრომისათვის საჭირო სტიმულებით, რამდენადაც სიცრუის აკრძალვის დადებითი ეფექტით, რაც ეკონომიკაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია⁷⁶.

იტალიელმა ეკონომისტებმა წარმოადგინეს დასკვნები, რომლის თანახმად, რელიგიას ძალუძს გაზარდოს მშპ საზოგადოებაში ნდობის ზრდის ხარჯზე. ე.ი. რელიგია მნიშვნელოვანია საზოგადოებისა თუ სახელმწიფოს სიმდიდრისა და კეთილდღეობის მხრივაც. აშშ-ში მკვლევრებმა აჩვენეს, რომ რელიგია ამცირებს კორუფციას და ამადლებს კანონისადმი მორჩილებას იმგვარად, რომ შესაძლებელი ხდება საერთო ეკონომიკური ზრდის მატება⁷⁷.

რაც შეეხება რელიგიის ეკონომიკაზე ზეგავლენის უარყოფით მხარეს, იგი ვლინდება შრომისადმი გულგრილ დამოკიდებულებაში, ფულად-საკრედიტო სისტემაში სასესხო პროცენტზე უარის თქმაში, სათამაშო ბიზნესის აკრძალვაში ეკონომიკური თავისუფლების შეზღუდვაში ჩაკეტილი რელიგიური სისტემებისა და საზოგადოებების დროს, რაც ეკონომიკური ზრდისა და განვითარების შემაფერხებელ ფაქტორს წარმოადგენს⁷⁸. რელიგიასა და ეკონომიკას შორის დამოკიდებულებაში ნეგატიურ ფაქტორებად ასევე შესაძლოა მიჩნეულ იქნეს რელიგიური შეზღუდვები კაპიტალის დაგროვებაზე, მოგების მიღებაზე, საკრედიტო ბაზრებსა და პროცენტებზე.

რელიგია, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გვევლინება სამოქალაქო საზოგადოების ქცევათა რეგულატორად, იმდენად, რამდენადაც სწორედ რელიგიური ფაქტორი განაპირობებს ადამიანთა აგრესიულ ქცევებსა და სამოქალაქო უწყესრიგობას, რომლებიც მისი გავლენით შესაძლოა გაიზარდოს ან შემცირდეს. ამდენად, ჩვენ შეგვიძლია ვისაუბროთ როგორც მიკრო-, ისე მაკროეკონომიკურ დონეზე ეკონომიკური ქცევებისა და შედეგების რელიგიასთან კორელაციაში ყოფნის თაობაზე. ასევე, კიდევ უფრო მჭიდრო კავშირების არსებობაზე რელიგიურობასა და ეკონომიკურად მნიშვნელოვანი სოციალური ქცევების ფართო სპექტრს შორის, ისეთების, როგორებიცაა: დანაშაულებრივი საქმიანობა – ნარკოტიკები და ალკოჰოლი, ვიზიკური და ფსიქიკური მდგომარეობა, ქორწინება-განქორწინება და შობადობა⁷⁹.

რელიგიისა და ადამიანის ეკონომიკურ საქმიანობას შორის კავშირი არსებობს უძველესი დროიდან, რელიგია ახდენდა და ახდენს აქტიურ ზემოქმედებას ეკონომიკის ყველა სფეროზე. კაპიტალისტური ურთიერთობების ფორმირებაში შეუფასებელი როლი რელიგიამ ითამაშა. ამის თაობაზე მოწმობს ყველა მსოფლიო რელიგიების გამოცდილება, მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ყველა რელიგია სოციალურ განვითარებასა და ეკონომიკურ ზრდას ხელს არ უწყობს. არსებობს ქვეყნები, რომლებმაც უკეთეს სოციალურ და ეკონომიკურ მაჩვენებლებს მიაღწიეს ვიდრე სხვებმა. ეს შეიძლება აიხსნას იმით, რომ ის რელიგიები ასტიმულირებენ ფასეულობებსა და პრინციპებს, რომლებიც, თავის მხრივ, განაპირობებენ ადამიანისა და საზოგადოების ორიენტაციას პროგრესზე. მაშასადამე, ეკონომიკურ წარმატებებს აღწევენ ის საზოგადოებები და ქვეყნები, სადაც განსხვავებული რელიგიები თავისი სპეციფიკური საშუალებებით სტიმულს აძლევენ ეკონომიკურ საქმიანობას, ქმნიან რა შესაბამის ზნეობრივ ფონს – შრომით ეთიკასა და ეთიკურ ნორმებს.

რელიგია აძლიერებს საზოგადოებაში მიღებულ ქცევის სოციალურ ნორმებს, ახორციელებს სოციალურ კონტროლს: ფორმალურს, საეკლესიო ორგანიზაციების მეშვეობით და არაფორმალურს – თვით მორწმუნეთა მიერ, რომლებიც მორალური ნორმების მატარებლები არიან მათ გარემოცვაში მყოფი ადამიანების მიმართ.

⁷⁶ Американские исследователи пришли к выводу, что религия влияет на темп экономического роста. <http://www.spbgid.ru/index.php?news=111563>

⁷⁷ <http://translate.google.ru> <http://www.bosto>

⁷⁸ Theodore Malloch, Free to Choose: Economics and Religion. crf. hudson.org/articledocs/FreetoChoose.doc.

⁷⁹ Economic Growth And Religious Production Efficiency., www.degit.ifw-kiel.de/papers/degit_09/c009_040.pdf

რელიგიისა და ეკონომიკის ურთიერთქმედებებს გააჩნია ორი ვექტორი: ერთი მხრივ რელიგიური ნორმები აყალიბებს ეკონომიკურ ინსტიტუტებს, მეორე მხრივ – საკრალიზდება მხოლოდ ის ნორმები, რომლებიც შეესაბამება ეკონომიკის განვითარების განსაზღვრულ დონესა და ხასიათს. ბუნებრივია, დროთა განმავლობაში ეკონომიკური ვითარება იცვლება და უწინდელი ნორმები დაბრკოლებად იქცევა საზოგადოების განვითარებაში. ასეთ შემთხვევაში უპირატესობა უფრო მოქნილი კონფესიების მქონე ეთნოსების მხარეზეა, რომლებსაც ძალუძთ ნორმათა სისტემის ადაპტირება ცვალებად პირობებში.

სწავლის უნარი და ინტეგრაციის შესაძლებლობა ნებისმიერი საზოგადოების განვითარების უმნიშვნელოვანეს მომენტებს წარმოადგენს. ე.ი. რელიგიური მენტალიტეტი თამაშობს მნიშვნელოვან როლს: ნდობა და დიალოგის წარმართვის უნარიანობა ცვლილებათა პროცესში მონაწილეობის შესაძლებლობას იძლევა და, ამავე დროს, საბაზრო დინამიკის ცვლილების გარეშე ხელს უწყობს საზოგადოების სოციალური კაპიტალის შენარჩუნებასა და განვითარებას⁸⁰.

რელიგიას ძალუძს, გაზარდოს ეკონომიკური განვითარების დონე ისეთი ზნეობრივი ფაქტორებით როგორცაა, მაგალითად, პატიოსნება. მას შეუძლია ნდობის ხარისხის ამაღლებით შესამჩნევად შეამციროს კორუფცია და სხვა დანაშაულებრივი ქმედებანი ეკონომიკაში, მოახდინოს ქვეყნების გახსნილობა, რითაც შესაძლებელი იქნება, რომ მოცემული ქვეყნის ეკონომიკა გახდეს უფრო ღია უცხოური ინვესტიციებისათვის. რელიგიას ასევე შეუძლია ხელი შეუწყოს იმგვარი სამომხმარებლო ფენომენის განვითარებას, როგორცაა მომჭირნეობა, რომელიც სტიმულის მომცემია დანაზოგებისათვის, ინვესტიციებისა და, შესაბამისად, ეკონომიკური ზრდისათვის. ამასთან, რელიგიით შესაძლებელი ხდება იმგვარი ასოციალური მოვლენების განეიტრალება, როგორებიცაა: ნარკოტიკებით ვაჭრობა და მათი მოხმარება. გარდა ამისა, მის წიაღში ცოდვილ ქმედებად მიჩნეული ნაყოფანების, ალკოჰოლის, აზარტული თამაშებისა და ა.შ. ხელის შეშლით იგი ქმნის საზოგადოებაში ჯანსაღი ცხოვრების წინაპირობას, რაც უცილობლად ზრდის საწარმოო მასშტაბებს შრომითი მწარმოებლურობის ამაღლების ხარჯზე.

რელიგია წარმოადგენს ცხოვრების წარმართველ ძალას. რაც უფრო თვალშისაცემია მოდერნიზაციის პროცესისათვის თანამდევი პათოლოგიები, მით უფრო აქტიურდება ძლიერი რელიგიური ტრადიციები. გლობალიზაცია და რელიგიური ცვლილებები საზოგადოებას აყენებს მკაცრი ალტერნატივის წინაშე: ან მსოფლიო ბაზრების რაციონალიტეტთან ადაპტირება, ან მზარდი მარგინალიზებული საბაზრო პოზიციის აქცეპტირება. გლობალიზაციის პროცესები ინდუსტრიულ საზოგადოებებს უბიძგებს მათივე ინსტიტუციური სტრუქტურის დრამა ცვლილებებისაკენ და ცალკეული ინდივიდებისაგან მოითხოვს მაღალ ფლექსიბელურობას⁸¹.

გლობალიზაციის პროცესში რელიგია არ კარგავს თავის მნიშვნელობას, არამედ ეკონომიკური პირობების ზეწოლით განიცდის ფორმათა ცვლილებას. არც ერთი რელიგია თუ რელიგიური ეთიკა სრულად ვერასოდეს მოვა თანხვედრაში და შესაბამისობაში გლობალური კაპიტალისტური მიზნის რაციონალიტეტთან, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ისინი, თავის მხრივ, მრავალგვარ გავლენას ახდენენ ეკონომიკის მზარდად ძლიერ დინამიკურ ძალებზე, ე.ი. რელიგიური სისტემები წარმოადგენს სიმბოლურ მსგავსებათა და საიმედო წესრიგის სტრუქტურებს, რომლებსაც ძალუძთ, ზეგავლენა იქონიონ ეკონომიკაზე.

Khizanishvili Vasil

FACTOR OF RELIGION IN ECONOMY

SUMMARY

⁸⁰ Graf, F.W.;Wiederkehr der Götter, Religion in der modernen Kultur, München 2004, S. 194

⁸¹ Wirtschaft und Religion., www.kaththeol.uni-muenchen.de/lehrstuehle/christl.../wi-ethik-zsflo.pdf

Religion as a structural element of ethics has been influencing and even today influences on economy. Despite of this, many scientist-economists were ignoring these factors during analyzing economic events and processes for years. Studying the importance of religion in economic activity became urgent in recent period. Factor of religion in economy is interesting as far as its dependence towards economy is quite ambivalent, or influence of the first on the second one may be revealed both positive and negative aspects.

In the process of globalization religion doesn't loose its importance, but its' forms change under the pressure of economic conditions, and it faces the society to strict forms: adaptation with world markets rationality or acceptance of growing marginalized market position.

Thus, religion represents the most important factor in economic relations and the quality of its influence on economy is depended on how much it stimulates human values and principles, which on the other hand condition orientation of human and society on a progress, and support to the economic development with their specific means.

მაკროეკონომიკის სექცია

ნანული არევაძე
მარინა მუჩიაშვილი

ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვა – ქვეყნის მაკროეკონომიკური სტაბილურობის მიღწევის ერთ-ერთი ინსტრუმენტი

1. საშუალოვადიანი დაგეგმვის როლის ზრდა თანამედროვე მსოფლიოში

21-ე საუკუნის პირველ ათწლეულში მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში, და მათ შორის საქართველოშიც, მწვავედ დადგა კარგად დაგეგმილი, კონსოლიდირებული ბიუჯეტისა და დეფიციტის შემცირების პრობლემა. ეფექტიანი ფისკალური პოლიტიკის გატარება ქვეყნის მაკროეკონომიკური სტაბილურობის ერთ-ერთ განმსაზღვრელ ფაქტორად გადაიქცა.

2008 წლიდან მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისისა და რუსეთთან საომარი მოქმედებების, ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაზე უარყოფითი ზემოქმედების შესარბილებლად 2009-2011 წლებში, საქართველოს ხელისუფლებამ გაატარა მასტიმულირებელი ფისკალური პოლიტიკა. შედეგად, მნიშვნელოვნად გაუარესდა ისეთი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები, როგორცაა სახელმწიფო ბიუჯეტის შეფარდება მთლიან შიდა პროდუქტთან და სახელმწიფო ვალის შეფარდება მთლიან შიდა პროდუქტთან. გაიზარდა ინფლაციის დონე და, შესაბამისად, სერიოზული საფრთხე შეექმნა მაკროეკონომიკურ სტაბილურობას. შესაბამისად, დღეისათვის აქტუალური გახდა საშუალოვადიან პერიოდში „შემაკავებელი“ ფისკალური პოლიტიკის გატარების საკითხი, ხარჯების შოკური შემცირებისა და გადასახდების შოკური ზრდის გარეშე. მაკროეკონომიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფის პრობლემის აქტუალობას მოწმობს მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის 2010-2011 წლების გამოკვლევის შედეგებიც. კერძოდ, მის მიერ ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების პოტენციალის შესაფასებლად გამოიყოფილ 12 ძირითად ინდექსს შორის მაკროეკონომიკური გარემოს შეფასების ინდექსის მიხედვით საქართველო 139 ქვეყანას შორის მხოლოდ 130-ე ადგილზე იმყოფებოდა. კერძოდ, 2010 წლის მონაცემებით საქართველოსთვის ეკონომიკის ზრდის მაჩვენებელი მხოლოდ 2,5%-ს, უმუშევრობის დონე – 17%-ს, ხოლო საშუალო ინფლაციის დონე 7.1% შეადგენდა. 2011 წლის 7 თვის მონაცემებით ეს მაჩვენებელი დაახლოებით 14%-მდე გაიზარდა.

ამ პირობების ფონზე მაკროეკონომიკური სტაბილურობის მიზნის მიღწევაში იზრდება ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვაზე გადასვლის მნიშვნელობა.

2. ფისკალური სფეროს რეფორმები საქართველოში – 2004-2011 წლებში

საქართველოს მთავრობამ 2004 წლიდან საერთაშორისო დონორების (მსოფლიო ბანკის, შვედეთის საერთაშორისო განვითარების ადმინისტრაციის, ნიდერლანდების მთავრობის) მხარდაჭერით დაიწყო რეფორმების ინტენსიურად გატარება ფინანსების მართვის სფეროში. სახელმწიფო და ადგილობრივი ბიუჯეტები როგორც შემოსავლების, ასევე ხარჯების კუთხით საერთაშორისო GFMS 2001 (სახელმწიფო ფინანსური სტატისტიკა) კლასიფიკაციაზე გადავიდა.

ფისკალური პოლიტიკის სფეროში ამ ეტაპზე მიმდინარე რეფორმებში მნიშვნელოვანია MTB-ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვაზე გადასვლა, რაც მჭიდროდ უნდა იყოს დაკავშირებული პროგრამულ შედეგებზე ორიენტირებული ბიუჯეტისა და კაპიტალური ბიუჯეტის შედგენასთან.

საქართველოში მოქმედი კანონმდებლობის მიხედვით, საშუალოვადიანი სტრატეგია და პრიორიტეტები ასახვას პოვებს ჯერ მთავრობის “ძირითადი მონაცემებისა და მიმართულებე-

ბის შესახებ ინფორმაციასა” და შემდეგ კი – “ძირითადი მონაცემებისა და მიმართულებების შესახებ” დოკუმენტში (BDD). “საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ” კანონპროექტი მზადდება BDD დოკუმენტზე დაყრდნობით.

საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსის მიხედვით, 2012 წლიდან ბიუჯეტი უნდა მომზადდეს ზემოთ აღნიშნული მოთხოვნების გათვალისწინებით.

3. ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვის ძირითადი მიზნები

ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვა, მაკროეკონომიკური სტაბილურობის შენარჩუნების პირობებში, ხელს უნდა უწყობდეს ეკონომიკური ზრდის დაჩქარებას. ამ მიზნის მისაღწევად საქართველოში აქტუალურია ბიუჯეტის ხარჯების სტრუქტურის ოპტიმიზაცია, რესურსების გადანაწილება მომავალი ეკონომიკური ზრდის ხელშემწყობი მიმართულებების უპირატესი წესით დაფინანსებისაკენ. შესაბამისად, საბიუჯეტო პოლიტიკის პრიორიტეტებია: განათლების სფერო, რაც ხელს შეუწყობს ცოდნაზე ორიენტირებული ეკონომიკის ფორმირებისათვის საფუძვლების მომზადებას. ასევე, რეგიონების თანაბარი განვითარებისათვის ხელშეწყობა; სოციალური დაცვის სფეროს ხარჯების ზრდა და მისი სტრუქტურის ოპტიმიზაცია; სახელმწიფო ჯანმრთელობის დაცვის სისტემის გაუმჯობესება; გარემოს დაცვა; მოქნილი და ეფექტიანი სახელმწიფო სექტორის ჩამოყალიბება; ტურიზმის, ინფრასტრუქტურის, სოფლის მეურნეობის განვითარებისათვის ხელშეწყობა. უნდა გაიზარდოს ბიუჯეტის როლი შემოსავლების მკვეთრად გამოსატყუი უთანაბრობის ეტაპობრივად დაძლევაში.

4. პრობლემები საქართველოს საბიუჯეტო პროცესში

საშუალოვადიანი და წლიურ გეგმებს შორის სუსტი კავშირის გამო:

– არ არის უზრუნველყოფილი შეზღუდული რაოდენობის სახელმწიფო ფინანსების ეფექტიანი განაწილება;

– დაბალია საბიუჯეტო ხარჯების გამჭვირვალობის დონე;

– სუსტია ბიუჯეტის როლი მისი ერთ-ერთი ძირითადი ფუნქციის – შემოსავლების თანაბარზომიერი გადანაწილების უზრუნველყოფაში. შესაბამისად, საქართველოში ჯინის კოეფიციენტი (0,6) სხვა ქვეყნებთან შედარებით ძალიან მაღალია.

– ბოლო წლებში მნიშვნელოვნად გაიზარდა საბიუჯეტო ხარჯების წილი მთლიან შიდა პროდუქტში (35%-მდე), რაც, ხარჯების არსებული სტრუქტურის პირობებში, ინფლაციის დონის ზრდის ერთ-ერთ ძირითად ფაქტორად გადაიქცა.

5. ბიუჯეტის შედგენის თავისებურებები სახელმწიფო სექტორში

ბიუჯეტის ობიექტია სახელმწიფო პროგრამები და სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის გატარება;

ფინანსები შეზღუდულია;

სუსტია დანახარჯების მინიმიზაციის სტიმულები;

ძნელია ხარჯების გაწვევის შედეგად მიღწეული შედეგის გაზომვა;

ბევრი მხარჯავი სუბიექტი დამოკიდებულია შემოსავლის ერთ წყაროზე (სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსულობებზე);

თითოეული მხარჯავი სუბიექტი თავისი ხარჯების ზრდას უმნიშვნელოდ მიიჩნევს მთლიან ხარჯებთან შედარებით;

საგადასახადო ტვირთი ფართოდაა განაწილებული და გაფანტული განსახორციელებელ პროგრამებთან შედარებით;

მხარჯავი ერთეულები ყოველთვის მოითხოვენ უფრო მაღალ ხარჯებს, ვიდრე ეს არის სოციალურად ოპტიმალური; აქედან გამომდინარე, აგრეგირებულ დონეზე გასაწვევი ხარჯების შეზღუდვების – “ხარჯების ჭერის” დაცვა მაკროეკონომიკური სტაბილურობის მიზნის მისაღწევად ძალზე კრიტიკულია.

ეფექტიანი ბიუჯეტის შედგენის პრერეკვიზიტებია: საკმაოდ მძიმე არჩევანის შესახებ გადაწყვეტილებების მიღება საბიუჯეტო პროცესის ადრეულ ეტაპზე; “ხარჯების ჭერის”

დადგენა საბიუჯეტო პროცესის დასაწყისში (ხარჯების გაწერა “ზემოდან-ქვემოთ”) და განვითარების საშუალოვადიანი პერსპექტივის დადგენა.

ამ წინაპირობების დაუცველობის შემთხვევაში შედეგი არასასურველი იქნება, ანუ შედეგება არარეალური ბიუჯეტი, საჭირო გახდება მასში მუდმივი ცვლილებების შეტანა და ადგილი ექნება სახელმწიფო სახსრების არაეფექტიან ხარჯვას.

6. MTEF (საშუალოვადიანი ხარჯების ჩარჩოები) / (MTB) რეფორმების მიზნებია:

- ბიუჯეტის დაკავშირება ქვეყნის გრძელვადიან ეროვნულ პოლიტიკასთან;
- ბიუჯეტის გამოყენება მთავრობის მიერ შემუშავებული პოლიტიკის დანერგვის მიზნით;

- საშუალოვადიანი დაგეგმვის პოლიტიკის მიერ გრძელვადიანი პერიოდის განსაზღვრული ნაწილის დაფარვა. მაშასადამე, მისთვის საჭიროა მრავალწლიანი საბიუჯეტო ჩარჩოები.

ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვის ძირითადი მოთხოვნებია:

- შემოსავლებისა და ხარჯების ზუსტი პროგნოზების გაკეთება გრძელვადიანი პერიოდისათვის;

- ბიუჯეტისათვის „ხარჯების ჭერის“ დადგენა, ანუ მთავრობის მიერ წლების მიხედვით დანახარჯების ზღვრული მოცულობების დადგენა და მისი დაცვა;

- ბიუჯეტის მომზადების ხარისხის ამაღლება – რეალური ბიუჯეტის შედგენა;

- ”ხარჯების ჭერის” დადგენა წლიური საბიუჯეტო პროცესის გაიოლების მიზნით. შესაბამისად, ბიუჯეტი, რომელიც აგებულია სტრატეგიული გეგმების შესაბამისად, პოლიტიკაზე საბიუჯეტო შეთანხმებების ფოკუსირებას ახდენს.

- ბიუჯეტის პროექტი არის უფრო ინფორმაციული და შესაბამისად უფრო რელევანტური.

შედეგი – ბიუჯეტში თანხების განაწილება არის უფრო პოლიტიკაზე ორიენტირებული და თავსდება მრავალწლიანი ხარჯვითი პოლიტიკის ჩარჩოებში.

MTB საშუალებას იძლევა უკეთესად გაკონტროლდეს ფისკალური შედეგი (Outcome), გათვალისწინებულ იქნეს ეკონომიკის საერთო მდგომარეობა და ფისკალური დისციპლინის პოლიტიკური მხარდაჭერა;

7. ბიუჯეტის შედეგის ინსტიტუციური მექანიზმებია:

- MTB-ის ჩარჩოს შემუშავება, რაც არის შემაკავშირებელი ხიდი საშუალოვადიან ფისკალურ მიზნებსა და ერთწლიან ბიუჯეტს შორის.

- გონივრული ეკონომიკური წინაპირობების დადგენა და მასში დიდი ზომის გადახრების თავიდან აცილება;

- “ზემოდან-ქვემოთ” ბიუჯეტის შედეგის ტექნიკის დანერგვა – წინასწარი პოლიტიკური გადაწყვეტილების მიღება ხარჯების მთლიანი მოცულობის დადგენაზე;

- რესურსების ხარჯვის (inputs) მიმართ ცენტრალური კონტროლის შესუსტება;

- გადაწყვეტილების მიღების დეცენტრალიზაცია სააგენტოების დონეზე;

- შედეგებზე ფოკუსირება დეცენტრალიზაციის საფუძველზე;

- ბიუჯეტის გამჭვირვალობის ზრდა.

- პარლამენტის როლის ზრდა – პარლამენტს სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლებისა და ხარჯების დეტალური გაანალიზების, განხილვისა და სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯვისას უნდა გააჩნდეს მთავრობის კონტროლის ძლიერი ბერკეტები.

8. MTB – დანერგვის სფეროში ევროპის სხვადასხვა ქვეყნის გამოცდილება

ხშირ შემთხვევაში სხვადასხვა ქვეყანაში MTB შემოვიდა მაშინ, როცა სახელმწიფო ფინანსებს მწვავე პრობლემები ჰქონდათ. თუმცა კარგად შედეგინილი და დასაბუთებული წლიური ბიუჯეტი თითქმის ყველგან იყო ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვის შედეგად მიღწეული წარმატების საფუძველი. ამასთან, კარგი შედეგების მისაღებად მოითხოვება გარკვეული პირობების ერთდროული დაცვა. ეს პირობებია: ძლიერი ფინანსთა სამინისტრო ძლი-

ერ აღმასრულებელ ხელისუფლებაში. ძლიერი პარლამენტი ძლიერ მთავრობასთან ერთად, ასევე, საჯარო ფინანსების ხარჯვის ძლიერი დამოუკიდებელი მაკონტროლებელი ორგანოები (მაგ., კონტროლის პალატა ან სხვადასხვა ქვეყანაში სხვა ანალოგიური ფუნქციის მქონე ინსტიტუტი). სხვა ქვეყნების გამოცდილება მოწმობს, რომ ამ რგოლებიდან ერთ-ერთის სისუსტის შემთხვევაში ვერ ხერხდება სასურველი შედეგების მიღწევა.

ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვის რეფორმის წარმატებით განხორციელების მიზნით ძირითად რეკომენდაციებად შეიძლება მიჩნეულ იქნეს:

- წლიური და საშუალოვადიანი ბიუჯეტების განცალკევებულობის და მათ შორის სუსტი კავშირის არსებობის დაუშვებლობა;
 - მჭიდრო თანამშრომლობა ფინანსთა სამინისტროსა და დარგობრივ სამინისტროებს შორის, რომელშიც საბიუჯეტო პროცესი ფინანსთა სამინისტრომ უნდა მართოს;
 - ფინანსთა სამინისტროს პასუხისმგებლობა მაკროეკონომიკური ჩარჩოს შემუშავებაზე;
 - დარგობრივი სამინისტროების მიერ თავიანთ პროგრამებზე წინასწარი შეფასებების მომზადება, რამდენადაც ფინანსთა სამინისტროს შეუძლია მხოლოდ დახმარებისა და მხარდაჭერის როლის შესრულება;
 - საშუალოვადიანი ბიუჯეტის შედგენამდე რეალური წლიური ბიუჯეტის შედგენა;
 - ცუდი წლიური ბიუჯეტიდან ბიუჯეტის კარგ საშუალოვადიან დაგეგმვაზე გადასვლის შეუძლებლობა;
 - სტრუქტურული ხეობები და დროში ზუსტად გაწერილი საბიუჯეტო პროცესი, “საბიუჯეტო ჭერის” დაცვა, საბაზო ბიუჯეტის განახლება, ახალი გამოწვევებით განპირობებული დანახარჯების გაწევა სტრატეგიულ პრიორიტეტებზე;
 - არსებული და ახალი გამოწვევებით განპირობებული ხარჯების განცალკევება, როგორც აუცილებელი მოთხოვნა;
 - მიღებული გადაწყვეტილებების მრავალწლიანი შედეგების ცხადი სახით წარმოდგენა;
 - ბიუჯეტში განხორციელებული ყველა ცვლილების დეტალურად ახსნა;
- უნდა ითქვას იმაზეც, რომ სრული MTB აუცილებლად მოითხოვს რელევანტურ მონაცემთა სრულყოფილ ბაზას.

9. ბიუჯეტის დაგეგმვის ისტორია საქართველოში 1994-2011 წლებში

ამ პერიოდში შეიძლება რამდენიმე ეტაპის გამოყოფა. კერძოდ, 1994 წლიდან 2004 წლის ჩათვლით, საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტრო ამუშავებდა “საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ყოველწლიურ ინდიკატურ გეგმებს”, სადაც ჩამოყალიბებული იყო საქართველოს ეკონომიკის განვითარების ძირითადი ტენდენციები და მაკროეკონომიკური პარამეტრები. მათ შორის ცალკე გამოიყოფოდა ისეთი მიმართულებები, როგორცაა: ქვეყნის ფულად-საკრედიტო და ფისკალური პოლიტიკა; ცხოვრების დონე და დასაქმება, სოციალური სფეროს დარგების განვითარება; გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვა, რეგიონული ეკონომიკა და სხვა საკითხები, რომლებიც სახელმწიფო ბიუჯეტის შედგენასთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული.

ინდიკატური გეგმის შემადგენელი ნაწილი იყო ეკონომიკის რეგულირების ძირითადი მიმართულებები და ღონისძიებები. მასში გამოიყოფოდა: სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამები; ეკონომიკური რეფორმების საკანონმდებლო ბაზის სრულყოფა; მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლებისა და დასაქმების; განათლებისა და ჯანდაცვის სისტემების სრულყოფის ღონისძიებები; საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური ზრდის ძირითადი პარამეტრები, მათ შორის: მშპ-ს ზრდის ტემპები, საგადასხდელო ბალანსი და სხვა. ინდიკატური გეგმის შესაბამისად ხდებოდა საქართველოს წლიური სახელმწიფო ბიუჯეტის შემუშავება. 2004 წლიდან ბიუჯეტის შედგენაში ეკონომიკის სამინისტროს როლი შესუსტდა.

აღნიშნული პერიოდის შემდეგ ფინანსთა სამინისტროს მიერ მუშავდება “ძირითადი მონაცემების დოკუმენტი” (მისი სტრუქტურის შესახებ იხ. 2004 წ. “საბიუჯეტო სისტემის შესახებ კანონი”, 2008 წ. “საბიუჯეტო კოდექსი”) .

საქართველოს პარლამენტს წარედგინა 2007-2010 წწ., 2008-2011 წწ., 2009-2012წწ., 2010-2013 წწ., 2011-2014 წწ. დოკუმენტები.

2008 წლის მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის შედეგების დაძლევის ემსახურებოდა 2009 წლის ბიუჯეტი – „მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისიდან დაცვის გეგმა“. 2010 წლის 30 ივნისს საქართველოს მთავრობამ წარმოადგინა პროგრამა “ერთიანი საქართველო სიღარიბის გარეშე“, ხოლო 2011 წელს – „ეკონომიკური გაჯანსაღების 2011 წლის ბიუჯეტი“.

ეკონომიკური ზრდის ხელშეწყობისა და მაკროეკონომიკური სტაბილურობის მიღწევის ინტერესები მოითხოვს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს მიერ „საქართველოს ეკონომიკის გრძელვადიანი განვითარების გეგმის“ (10-20 წლიანი პერიოდისათვის) შემუშავებას. შემდგომ მის საფუძველზე უნდა შემუშავდეს საშუალოვადიანი გეგმისა და ქვეყნის ძირითადი მონაცემებისა და მიმართულებების დეტალური დოკუმენტი (BDD).

ბიუჯეტის დაგეგმვის სფეროში არსებული პრობლემები ძირითადად იმაში მდგომარეობს რომ: სუსტია კავშირი ქვეყნის ეკონომიკის გრძელვადიანი განვითარების სტრატეგიას, საშუალოვადიანი განვითარების გეგმას, BDD-სა და ყოველწლიურ ბიუჯეტებს შორის, რომლის დასაძლევად:

– საჭიროა ყოველწლიურად რეალური წლიური ბიუჯეტის პროექტის მომზადება და, შესაბამისად, მისი მიღება BDD-ის დოკუმენტთან ერთად;

– საჭიროა BDD-ში დადგენილი – დამტკიცებული „ხარჯების ჭერის“ წლების მიხედვით მშპ-თან თანაფარდობისა და ბიუჯეტის დეფიციტის მშპ-თან თანაფარდობის კრიტერიუმების დაცვა (საქართველოსთვის აქტუალურიაა ამ მაჩვენებლების თანმიმდევრული დაყვანა შესაბამისად მშპ-ს 30%-ისა და 3%-ის დონეზე მაინც). ასევე, სახელმწიფო ვალის ხვედრითი წილი მშპ-ში არ უნდა აღემატებოდეს 60%-ს (იხ. საქართველოს კანონი” თავისუფლების აქტი”. 2011 წლის ივლისი).

– აუცილებელია ბიუჯეტის, როგორც შემოსავლების თანაბარზომიერი გადანაწილების ბერკეტის როლის ზრდა, შესაბამისად, ჯინის კოეფიციენტის ეტაპობრივი შემცირება;

– გადაუდებელი მოთხოვნაა რეფორმების გატარება განათლების, ჯანდაცვისა და სოციალური სფეროს დარგების დაფინანსების ოპტიმიზაციის მიზნით. საჭიროა დანახარჯების სტრუქტურის ოპტიმიზაცია, იმ სფეროების წილის ზრდა, რომლებიც ხელს უწყობს მშპ-ის მაღალი ტემპებით ზრდას – ეკონომიკური ზრდისა და მოსახლეობის დაბერების ტენდენციის (გაეროს პროგნოზების) გათვალისწინებით;

– საჭიროა ფინანსთა სამინისტროს, როგორც პროგრამული ბიუჯეტის შედგენაში კოორდინატორის, როლის ამაღლება. უცილებელია პარლამენტისა და პარლამენტის საბიუჯეტო ოფისის როლის ზრდა ბიუჯეტის შედგენის პროცესსა და მისი შესრულების კონტროლზე. ეფექტიანობის ზრდის აუცილებელი წინაპირობაა MTB – ის დოკუმენტში დადგენილი „ხარჯების ჭერის“ აგრეგირებულ დონეზე დაცვის უზრუნველყოფა. მოითხოვება კონტროლის პალატის როლის ზრდა სახელმწიფო ფინანსების ხარჯვის კანონიერების კონტროლის მიზნით. ჩვენი აზრით, მაღალი შედეგების მისაღწევად დარგობრივ სამინისტროებს მეტი დამოუკიდებლობა ესაჭიროებათ. დღეისათვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მოთხოვნაა შიდა აუდიტის როლის ამაღლებაც.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. **მუჩიაშვილი მ.** საქართველოს ეკონომიკური განვითარების პერსპექტივების შეფასება გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსის მიხედვით. ჟ. “ეკონომისტი”, №1, 2011.

2. **პაპავა ვლადიმერ.** მაკროეკონომიკური პროგნოზირებისა და დაგეგმვის თავისებურებანი პოსტკომუნისტურ საქართველოში. სოციალური ეკონომიკა, № 6, 2007.
3. **პაპავა ვლადიმერ.** საქართველოს ეკონომიკა: შეცდომები, საფრთხეები, მათი დაძლევის გზები. 2008 წლის კრიზისი საქართველოში: წინაპირობა, რეალობა, პერსპექტივა. თბილისი, დამოუკიდებელ ექსპერტთა კლუბი, 2009.
4. **აბესაძე რ., სარჩიშელია რ., არევაძე ნ., მელაშვილი მ.** ეკონომიკური განვითარებისა და პროგნოზირების პრობლემები, თბილისი, “უნივერსალი”, 2004.
5. საქართველოს სამთავრობო პროგრამა “ერთიანი საქართველო სიღარიბის გარეშე”, 2011.
6. საქართველოს 2009 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტი – “მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი-საგან დაცვის გეგმა”, 2009.
7. საქართველოს 2011 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტი – “ეკონომიკური გაჯანსაღების გეგმა”, 2011.
8. “საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსი”, 2010.
9. “პროგრამული ბიუჯეტის შედგენის მეთოდოლოგია”. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო, თბილისი, 2011.
10. საქართველოს მთავრობის ძირითადი მონაცემები და მიმართულებები: 2010-2013 წლები; საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო.
11. საქართველოს მთავრობის ძირითადი მონაცემები და მიმართულებები: 2011-2014 წლები. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო.
12. World Economic Forum.” The Global Competitiveness Index Ranking and 2010-2011 years comparisons”
13. **Vladimer Papava.** Foreign and domestic factors behind Georgia’s high inflation rate. Georgia Today on the Web-2011.
14. **Costa Ljungman.** IMF Working Paper. Expenditure-Ceiling. A Survey. 2008.
15. **Jim Brumby.** Budgeting Reforms in OECD Member Countries. Paris, 2011.
16. European Central Bank. Assessing the impact of a change in the composition of public spending. By R. Straub, I. Tchakarov. W/P # 795, 2007.
17. European Central Bank, Reforming Public Expenditures in industrialized countries. Are there trade offs? W/P # 435. 2005.
18. OECD (2011), OECD Economic Survey of Estonia, Paris.
19. OECD (2011), OECD Economic Survey Australia, Paris.
20. OECD (2011), OECD Economic Survey Slovenia, Paris.
21. OECD (2011), OECD Economic Survey Poland, Paris.
22. OECD (2011), OECD Economic Survey Sweden, Paris.
23. OECD (2011), OECD Economic Survey Netherlands, Paris.
24. OECD (2011), OECD Economic Survey Slovak Republic, Paris.
25. Medium-Term Budgeting, Workshop materials. Center of Excellence in Finance, Ljubljana, Slovenia. May 17-19, 2011.
26. Program Budgeting. Workshop materials. Center of Excellence in Finance, Ljubljana, Slovenia. June 1-3, 2011.

Arevadze Nanuli
Muchiashvili Marina

MEDIUM-TERM BUDGETING – A MAIN DEVICE IN ACHIEVING THE MACROECONOMIC STABILITY OF A COUNTRY

SUMMARY

Nowadays one of the main reasons of implementation of Medium-Term Budgeting (MTB) in Georgia is to achieve Macroeconomic Stability in the Long Run. MTB is a system for making the budget process more strategic and responsive to the priorities of the government, by introducing a medium term (3 year) horizon to the budgetary process.

The principal objectives of the MTB are: Further strengthen fiscal discipline in the management of the budget of the federal government; Strengthen the alignment of budgetary allocation and expenditures with the policies and priorities of the government, and Strengthen the process of budgeting and budget resource management within the ministries so as to ensure efficiency and cost-effectiveness of the use of public sector resources by line ministries/divisions in the delivery of public services.

In order to achieve these objectives the MTB is built on two main components: a) a strategic or “top-down” component, which is strengthening the overall management of resources in the State budget and the alignment of the allocation of budgetary resources to ministries on the basis of government policies and priorities; and b) a component of MTB which aims to strengthen the budgetary management process within the line ministries/division. This is often referred to as the „bottom-up” component of the MTB.

The potential benefits of MTB are well known. A well-designed and well-managed framework for MTB improves fiscal control, allocative efficiency and cost-effectiveness of service delivery, through increased clarity of policy objectives, greater predictability in budget allocation, increased comprehensiveness and validity of budget information and enhanced accountability and transparency in the use of resources.

Many countries around the world have taken steps to extend the time horizon of their budgetary preparation processes. While specific mechanisms and terminology vary, the most successful approaches to development of Medium-Term budgeting incorporate the following: A medium-Term fiscal Framework which sets out aggregate fiscal targets, ceiling and projections; A medium-Term budget framework to include budgetary ceiling and forward estimates for line ministries; A medium-Term expenditure framework which sets out resources requirements for maintenance of existing services and assesses the budgetary impact of new policies or policy changes. In practice, however, many attempts to introduce MTB have failed to realize the potential benefits. Frequently, introduction of MTB process has resulted in a process of formal resource-consuming effort of little practical value and often divorced from the annual budget preparation process. In addition budget agencies frequently do not regard aggregate expenditure targets or ceiling as binding during negotiations. This reduces the effectiveness of top-down element of MTB process in challenging budget institutions to prioritize their expenditures and therefore improve the efficiency of their resource allocation within a constrained resource envelope. As a result, the spending plans become wish lists. The budget expenditures increases permanently and becomes main factor of macroeconomic instability. Sharing the experiences of the different countries in MTB and Program Budgeting spheres will help Georgia to overcome above mentioned challenges and bottlenecks.

*თამილა არნანია-კეპულაძე
გიორგი კეპულაძე*

სოციალური კაპიტალი: არსი და ეკონომიკურ-პოლიტიკური როლი

ბოლო ათწლეულების მანძილზე საზოგადოებრივ მეცნიერებათა და, მათ შორის, ეკონომიკურ მეცნიერებათა სივრცეში, მიმდინარეობს მნიშვნელოვანი ცვლილებები, რომლებიც ფუძემდებლურ გავლენას ახდენს კვლევის თეორიულ-მეთოდოლოგიურ საფუძვლებზე და “სხვადასხვა დონეზე/მიმართულებით გადასინჯავენ სოციალური მეცნიერებების საზღვრებს” [Hodgson, Geoffrey M., 2007, p. 20]. ეს ცვლილებები, პირველ რიგში, დაკავშირებულია დისციპლინათაშორისი მიდგომის მნიშვნელობის გაძლიერებასთან.

დისციპლინათაშორისი მიდგომა, რომელიც თანამედროვე პირობებში კვლევისა და ახალი ცოდნის მიღების ყველაზე პროგრესულ და ეფექტურ საშუალებად ითვლება, განსხვავ-

ვეებული დისციპლინათა შესაყარზე ან ერთი დისციპლინის ფარგლებში სხვადასხვა დისციპლინათა კვლევის მეთოდების, მეთოდოლოგიებისა და თეორიების გაერთიანებას წარმოადგენს ახალი ცოდნის და/ან ცოდნის უფრო სიღრმისეული დონის მიღების მიზნით.

ეკონომიკური მეცნიერებისათვის ეს გამოვლინდება სხვა სოციალური მეცნიერების, და, პირველ რიგში, სოციოლოგიის, ფსიქოლოგიის, პოლიტოლოგიის და, აგრეთვე, ანთროპოლოგიის კვლევის მეთოდების, მეთოდოლოგიური მიდგომებისა და ამ დისციპლინების ფარგლებში შემუშავებული თეორიების გამოყენებაში ახალი ეკონომიკური დოქტრინებისა და მოდელების შემუშავების ან/და უკვე არსებული კონცეფციების სრულყოფისათვის, ეკონომიკური პრობლემების უფრო სიღრმისეული და ყოველმხრივი ანალიზისათვის.

ერთ-ერთ ასეთ დოქტრინას მიეკუთვნება სოციალური კაპიტალის კონცეფცია, რომელიც სოციოლოგიის წიაღში აღმოცენდა და მყარად დაიმკვიდრა თავი ნეოინსტიტუციურ ეკონომიკურ თეორიაში.

სოციალური კაპიტალის რაობის შესახებ

ცნება „სოციალური კაპიტალი“ საკმაოდ ინტენსიურად მუშავდება დასავლურ სოციოლოგიურ, პოლიტოლოგიურ და ეკონომიკურ ლიტერატურაში და მრავალი მეცნიერი ცდილობს, მას ზუსტი და ცალსახა განმარტება მისცეს. მიუხედავად ამისა, სოციალური კაპიტალის არსის თაობაზე ჯერჯერობით ერთიანი წარმოდგენა არ შექმნილა.

ტერმინი „სოციალური კაპიტალი“ პირველად გამოყენებული იყო 1916 წელს ლ.ჯ. ჰანიფანის (Lyda Judson Hanifan 1879-1932) მიერ ისეთი გარემოებების აღწერისათვის, რომლებიც გავლენას ახდენს სასოფლო სკოლებისა და თითოეული ადამიანის ყოველდღიურ ცხოვრებაზე. ამ გარემოებებზე პოზიტიური ზემოქმედების მიზნით, ჰანიფანის მოსაზრებით, აუცილებელია ადამიანებში ისეთი თვისებების განვითარება, როგორცაა ამხანაგობა, ადამიანთა შორის ურთიერთსიმპათია და, აგრეთვე, სოციალურ ურთიერთობათა ჩამოყალიბებისა და კომუნიკაციის უნარის განვითარება.

სოციალური კაპიტალის პირველი სისტემატური ანალიზი განხორციელდა მე-20 საუკუნის 70-80-იან წლებში ფრანგი სოციოლოგის პიერ ბურდიეს (Pierre Bourdieu 1930-2002) მიერ. ბურდიე განასხვავებდა კაპიტალის ოთხ ფორმას: ეკონომიკურს, კულტურულს, სიმბოლურ და სოციალურ კაპიტალს. ბურდიეს თვალსაზრისით, სოციალური კაპიტალი წარმოადგენს არსებული (ანუ, რომელიც ამჟამად გამოიყენება) და პოტენციური (ანუ, რომლის გამოყენება შესაძლებელი იქნება მომავალში) რესურსების ერთობლიობას, რომელიც უგროვდება ადამიანებს ან/და ადამიანთა ჯგუფებს და რომელიც დაკავშირებულია ურთიერთნაცნობობის ან ურთიერთადიარების მეტ-ნაკლებად მყარ ინსტიტუციურ ურთიერთობებთან [Bourdieu 1986, p. 248]. ბურდიეს შეხედულებით, სოციალური კაპიტალი „შედგება სოციალური ვალდებულებებისაგან (კავშირებისაგან), რომლებიც გარკვეულ პირობებში შეიძლება გადაიცვალოს ეკონომიკურ კაპიტალში“ [Bourdieu 1986, გვ. 243].

ბეიკერი (Baker W.) განიხილავედა სოციალურ კაპიტალს, როგორც რესურსს, რომელიც საზოგადოების წევრებს გამოჰყავთ სპეციფიკური სოციალური სტრუქტურებიდან და რომელიც გამოიყენება მათი ინტერესების დასაკმაყოფილებლად. ბეიკერის აზრით, სოციალური კაპიტალი წარმოიშვება, როგორც ადამიანთა შორის ურთიერთობათა ჩამოყალიბების შედეგი [Baker, W., გვ. 619].

ბილივე და მისი თანაავტორები ორეილი და ვეიდი (Belliveau, O'Reilly, Wade) განიხილავენ სოციალურ კაპიტალს, როგორც ადამიანთა პირად კავშირებს [Belliveau, M., გვ. 1572].

ბოქსმანი, დე გრაი და ფლეპი (Boxman, De Graai. Flap) განიხილავენ სოციალურ კაპიტალს, როგორც „ადამიანთა ერთობლიობას, როგორც მათ განკარგულებაში არსებულ რესურსს რომელთაგან ელოდებიან ხელშეწყობას“ [Boxman, E., გვ. 52] ანუ, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მათთვის სოციალური კაპიტალი არის ადამიანთა ისეთი კავშირი, რომელიც მიმართულია ამ კავშირში შემავალ სუბიექტთა ურთიერთხელშეწყობაზე.

ბურტი (Burt) იძლევა სოციალური კაპიტალის უფრო პირდაპირ განმარტებას და წერს, რომ სოციალური კაპიტალი მოიცავს მეგობრების, კოლეგების და საერთოდ ყველა კონტაქტების ფართო წრეს, რომელიც ადამიანებს აძლევს შესაძლებლობას, გამოიყენოს თავისი კოლეგების, ახლობლების, მეგობრებისა და ა.შ. ფინანსური და ადამიანური კაპიტალი [Burt, Ronald, გვ. 9].

პორტესის (Portes) აზრით, სოციალური კაპიტალი წარმოადგენს ადამიანთა უნარს, უზრუნველყონ საკუთარი სარგებელი სოციალურ ქსელებში ან სხვა სოციალურ სტრუქტურებში გაწევრიანების საფუძველზე [Portes, გვ. 22].

ყველა აღნიშნული განმარტება შეიძლება განხილავდეს იმ განსაზღვრაში, რომელიც მისცა სოციალურ კაპიტალს მსოფლიო ბანკმა. ამ განსაზღვრის თანახმად, „სოციალური კაპიტალი არის არა ის, თუ რა ვიცით, არამედ ის, თუ ვის ვიცნობთ“ [მსოფლიო ბანკის დეფინიცია].

დასაველეთის თანამედროვე ეკონომიკურ და სოციოლოგიურ მეცნიერებაში აღიარებულია, რომ სოციალურ კავშირებში (სოციალურ ქსელებში) გაერთიანებულ ადამიანთა შორის ყალიბდება განსაკუთრებული ურთიერთობები, რომლებიც ნდობას ემყარება. სწორედ სოციალური კავშირები და ნდობა განიხილება დღეს, როგორც ქვეყნის და რეგიონის ეკონომიკური განვითარების ხელშემწყობი ფაქტორი. მსოფლიო ბანკის განსაზღვრის მიხედვით, „სოციალური კაპიტალი აერთიანებს ინსტიტუტებს, ურთიერთობებსა და ნორმებს, რომლებიც საზოგადოებაში ხარისხობრივად და რაოდენობრივად აყალიბებს სოციალურ ურთიერთქმედებას“. სოციალური კაპიტალი წარმოადგენს ინსტიტუტების არა უბრალო ჯამს, არამედ „იმ სოციალურ წებოს, რომელიც ადამიანთა შორის ნდობის საფუძველზე, ხელს უწყობს დამატებითი რესურსების მობილიზებას“ და რომელიც „ერთმანეთთან აკავშირებს საზოგადოების სხვადასხვა ნაწილებს“ [მსოფლიო ბანკის დეფინიცია].

განსახვავებენ სოციალური კაპიტალის არსებობის ორ ფორმას:

- სტრუქტურული ფორმა, რომელიც მოიცავს საზოგადოებრივ ინსტიტუტებს, საზოგადოებრივ კავშირებს, ასოციაციებს და, აგრეთვე, ამ უკანასკნელთა არსებობის წესებს;
- კოგნიტური ფორმა, რომელის მოიცავს ნდობას, ურთიერთობებს, ფასეულობებს, ქცევის ნორმებს.

სოციალური ნორმები და სოციალური კავშირები ძალზე მნიშვნელოვანია ადამიანთა შორის ნდობის ჩამოსაყალიბებლად, ვინაიდან განსაზღვრავს ამ სოციალურ კავშირებში გაერთიანებულ და გარკვეულ სოციალურ ნორმებს დაქვემდებარებული აგენტების საიმედო (ანუ პროგნოზირებად, გარკვეულ ფარგლებში მოქცეულ და გარკვეული მოლოდინის დამაკმაყოფილებელ) ქცევას.

ფიზიკური კაპიტალის მსგავსად, შესაძლებელია სოციალური კაპიტალის დაგროვება; ხოლო ფიზიკური კაპიტალისაგან განსხვავებით, რომელიც მოხმარების პროცესში კარგავს თავისი ღირებულების ნაწილს, სოციალური კაპიტალი გამოიყენების დროს რაოდენობრივად და ხარისხობრივად იზრდება და თუ ის არ გამოიყენება, სოციალური კაპიტალი კარგავს თავის ფასეულობას.

ფიზიკური კაპიტალის მსგავსად, სოციალური კაპიტალი მოითხოვს ინვესტირებას. სწორედ ინვესტირებასთან არის დაკავშირებული სოციალური კაპიტალის გამოყენება. ინვესტირება სოციალურ კაპიტალში ატარებს როგორც უშუალოდ მატერიალურ (ანუ ფულად და დროით), ასევე ემოციურ-ფსიქოლოგიურ ხასიათს, რომელიც გამოიხატება მეგობრულ ურთიერთობებში, კავშირების გაძლიერების ხელშეწყობაში, ურთიერთდახმარებაში.

სოციალური კაპიტალის კონცეფცია განიხილება პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მოვლენებთან მჭიდრო კავშირში.

სოციალური კაპიტალის პოლიტიკური ასპექტები

სოციალურ კაპიტალს განიხილავენ, როგორც საზოგადოებაში სოციალური შეთანხმებული მნიშვნელოვან ფაქტორს. დღეს ფართოდ არის აღიარებული, რომ სოციალური კა-

პიტაღლი არის სამოქალაქო საზოგადოების ფორმირების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საფუძველი, რომელიც დიდ გავლენას ახდენს დემოკრატიული ინსტიტუტების ფუნქციონირებაზე.

არსებობს ფართოდ გავრცელებული მოსაზრება, რომ პოლიტიკური კონკურენციის (არჩევნების და ა.შ.) შედეგები დიდწილად ნდობაზეა დამოკიდებული. ზოგი ავტორის მტკიცებით, ინსტიტუციური ცვლილებების შედეგები მნიშვნელოვნად განსხვავდება იმ საზოგადოებებში, სადაც წინასაარჩევნო დაპირებები არის სანდო (ანუ სრულდება და ამის გამო მოსახლეობა ენდობა ახალ დაპირებებს) და იმ საზოგადოებებში, რომლებიც მოკლებულნი არიან ასეთ ნდობას [Persson, Torsten and Guido Tabellini. 2000].

ზოგი ავტორის მტკიცებით, არსებობს მყარი ურთიერთდამოკიდებულება ნდობასა და დემოკრატიული ინსტიტუტების ფუნქციონირებას შორის [Inglehart, Ronald. 1999] და სტაბილური დემოკრატიული სისტემა უშუალოდ არის დამოკიდებული ძლიერ „სამოქალაქო კულტურაზე“, რომელიც ეფუძნება პიროვნებათა შორის ნდობის მაღალ დონეს და აქტიურ მონაწილეობას საზოგადოებრივ გაერთიანებებში [Almond, Gabriel. A. and Sidney Verba. 1963].

საზოგადოების სოციალური კაპიტალი ეფუძნება ურთიერთნდობის, თანამშრომლობის, ურთიერთგაგების მაღალ დონეს და რაც უფრო განვითარებულია საზოგადოების სოციალური კაპიტალი, მით უფრო მაღალია იმის ვარაუდი, რომ საზოგადოება მეტ წარმატებას მიაღწევს.

სოციალური კაპიტალის ეკონომიკური ასპექტები

სოციალური კაპიტალის ძირითად ფუნქციას წარმოადგენს არსებული რესურსების ეფექტური გამოყენების ხელშეწყობა, რაც ამცირებს ორგანიზაციის ხარჯებს.

სოციალური კავშირების ფართო წრე, ნდობაზე დაფუძნებული ურთიერთობები და ამ ურთიერთობების საიმედოობა აფართოებს ეკონომიკური საქმიანობის შესაძლებლობებს, ამცირებს ოპორტუნისტული ქცევის რისკს, ხელს უწყობს სხვადასხვა ეკონომიკური ოპერაციების განხორციელებას, მაგალითად, ფინანსური კონტრაქტების დადებას, როცა კრედიტორები აძლევენ სესხს მომავალი დაფარვის დაპირებით, ან შრომითი ხელშეკრულებები, როცა დამქირავებლები ქირაობენ მომუშავეს ისეთი სამუშაოს შესასრულებლად, რომლის გაკონტროლება ან/და გაზომვა არ არის შესაძლებელი, ან ძირითად კაპიტალში ინვესტირება, რომელსაც ინვესტორები ახორციელებენ ფირმებისა ან/და მთავრობების დაპირების გარანტიით, რომ მათი აქტივები არ იქნება ექსპროპრირებული. ასეთი გაგებით საქმიან ურთიერთობებში პარტნიორთა შორის არსებული ნდობა საქმიან ურთიერთობათა განმსაზღვრელ ფაქტორად გამოდის [Keefer Philip, Knack Stephen, 2003, p. 9].

სოციალური კაპიტალი ამცირებს გაურკვეველობას და ამით ზრდის ეკონომიკური აგენტების რაციონალური არჩევანის გაკეთების შესაძლებლობას. ნდობაზე და ურთიერთცოდნაზე დაფუძნებული არაფორმალური ურთიერთობები და მოცემულ ჯგუფში მიღებული მორალური პრინციპები და ქცევის ნორმები, რაც არაფორმალური ინსტიტუტების სტრუქტურულ ელემენტებს წარმოადგენს, გამჭვირვალეს ქმნის ორგანიზაციის წევრების ქცევას და მნიშვნელოვნად ამცირებს ოპორტუნისტული ქცევის დანახარჯებს, ახორციელებს არსებული რესურსების ეფექტური გამოყენების ხელშეწყობას. ითვლება, რომ სწორედ არაფორმალური ინსტიტუტები წარმოადგენენ სოციალური კაპიტალის კონცენტრირების საშუალებას [Зито-това И.К., Виноградова Е.И.].

„ეკონომიკური საქმიანობა, რომელიც მოითხოვს სხვა ადამიანთა მომავალ საქმიანობაზე დაყრდნობას, მაღალი ნდობის გარემოში ხორციელდება უფრო დაბალი დანახარჯებით“ [Keefer Philip, Knack Stephen, 1997, p. 1253].

კ. ეროუს (Kenneth Joseph Arrow) მტკიცებით, ფაქტობრივად ყოველი კომერციული ოპერაცია მოიცავს ნდობის ელემენტებს [Arrow, Kenneth, 1972 p. 357]. მაგალითად, იმ შემთხვევებში, როცა საქონლისა და მომსახურების გაწევა ხორციელდება მომავალი გადახდის სანაცვლოდ ან როცა გარკვეული საქმიანობის შესრულება რთულად ექვემდებარება კონტროლს და ა.შ., სწორედ ნდობა, რომელიც დაფუძნებულია და რომელიც გამომდინარეობს კონკრე-

ტულ ჯგუფში მოქმედ ისეთი არაფორმალური ინსტიტუტების ფუნქციონირებიდან, როგორიცაა ქცევის ნორმები, ღირსების კოდექსი, ჩამოყალიბებული ტრადიციები და ა.შ., წარმოადგენს დანახარჯების შემცირების საწინდარს.

სოციალური კაპიტალი ამცირებს დანახარჯებს ერთობლივი საქმიანობის კოორდინირებაზე. ასეთი შედეგი მიიღწევა იმის საფუძველზე, რომ ფორმალური ნორმები და ბიუროკრატიული წესები იცვლება ნდობით და არაფორმალური ნორმებით, რომლებსაც უშუალოდ გაჰყავთ სოციალური კავშირებით გაერთიანებული ადამიანები მათ მიერ დასახული მიზნების მიღწევაზე.

ჯგუფები (საზოგადოებები), სადაც მაღალია ნდობის დონე, ნაკლებად არიან დამოკიდებული ფორმალურ ინსტიტუტებზე, განსაკუთრებით იმ შემთხვევებში, როცა ეს უკანასკნელნი (ფორმალური ინსტიტუტები) სათანადო დონეზე ვერ არეგულირებენ ეკონომიკური საქმიანობის ცალკეულ მხარეებს.

პირადი ნაცნობობისა და ნდობის საფუძველზე მეწარმეთა (და, ზოგადად, მომუშავეთა) შორის ჩამოყალიბებული კავშირების მეშვეობით უფრო იოლი ხდება ინფორმაციის ურთიერთგაცვლა, მარტივდება გადაწყვეტილების მიღება და მაღლდება კოლექტიური საქმიანობის ეფექტურობა რაც, საბოლოო ჯამში, ხელს უწყობს ეკონომიკურ განვითარებას.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. **Almond, Gabriel. A. and Sidney Verba.** 1963. The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations. Princeton, N.J. Princeton University Press.
2. **Arrow, Kenneth,** 1972, "Gifts and Exchanges," Philosophy and Public Affairs, I, 343-362.
3. **Baker, W.** 1990. Market Networks and Corporate Behaviour. American Journal of Sociology 96: 589 - 625.
4. **Belliveau, M. A, C. A O'Reilly, and J. B Wade.** 1996. Social Capital at the Top: Effects of Social Similarity and Status on CEO Compensation. Academy of Management Journal 39: 1568 – 1593.
5. **Bourdieu, P.** 1986. The Forms of Capital. Pp. 241-58 in Handbook of theory and research for the sociology of education, edited by John G Richardson. New York: Greenwood Press.
6. **Boxman, E. A. W, P. M De Grant, and H. D Flap.** 1991. The Impact of Social and Human Capital on the Income Attainment of Dutch Managers. Social Networks 13: 51 – 73.
7. **Burt, Ronald.** 1992. Structural Holes: The Social Structure of Competition. Cambridge: Harvard University Press.
8. Hodgson, Geoffrey M. 2007, Evolutionary and Institutional Economics as the New Mainstream? Evol. Inst. Econ. Rev. 4(1).
9. **Inglehart, Ronald.** 1999. Trust, Well-Being and Democracy, In Democracy and Trust, M. Warren, ed., Cambridge: Cambridge University Press.
10. **Keefe Philip, Knack Stephen,** 1997, Does Social capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation. The Quarterly Journal of Economics, November 1997. Pp. 1252- 1288.
11. **Keefe Philip, Knack Stephen,** 2003, Social capital, social norms and the New Institutional Economics. Munich Personal RePEc Archive. Paper No. 25025, posted 15. September 2010, p.9.
12. **Kepuladze Giorgi.** 2011, "Clientelism" in the Social Capital Context. The International Student Conference, Akaki Tsereteli State University, Kutaisi, 2011, pp. 18-22.
13. **Portes, Alejandro.** 1998. "Social capital: its origins and applications in modern sociology." Annual Review of Sociology 24: 1-25.
14. **Золотова И.К.,** Виноградова Е.И. Социальный капитал как фактор снижения издержек фирмы.
15. მსოფლიო ბანკის დეფინიცია: Social Capital: The Glue Holding Society Together.

**SOCIAL CAPITAL: THE ESSENCE AND
ECONOMICAL-POLITICAL ROLE**

SUMMARY

The social capital is a new and one of the most useful categories for investigation the social and economic development of society, region, as well as source for success of organization and each individual. Social capital does not have a clear and undisputed meaning. The goal of this article is to define the essence and the role of social capital and explanation its political and economic aspects.

Based on the literature review, the various viewpoints on the social capital essence have been defined in the paper. The generalization of the different opinions show that in the modern scientific literature the social capital and its attributes such as social network, personal relationships and kinship ties, acquaintances and friendship are viewed and described as a part of cultural life of society and as a source for human's personal development and personal success as well as a basis for social and economical development of society and democratic progress.

გიორგი აბაშიშვილი

**„სტრატეგიული ბაზუმბრობა“ საქართველოს
ეკონომიკაში**

პოსტკომუნისტური საქართველოს ეკონომიკური პოლიტიკის ერთ-ერთი უმთავრესი ელემენტი პრივატიზაციის განხორციელების პოლიტიკაა. საქართველოში დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდგომ განხორციელებული პრივატიზაციის პოლიტიკა ქმნიდა შთაბეჭდილებას, რომ ხელისუფლებას სურდა, გარკვეული, მნიშვნელოვანი ობიექტები საკუთარი კრეატიუბისათვის გადაეცა სამუდამო სამართავად, ანუ ამ შემთხვევაში ადგილი ჰქონდა ე.წ. „გარიგებით პრივატიზაციას“.

ზოგადად, პრივატიზაციის პოლიტიკა გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში განსაკუთრებული კამათის საგნად იქცა. კერძოდ, მუსირებს გავრცელებული აზრი იმასთან დაკავშირებით, რომ „სახელმწიფო ქონების პრივატიზება შესაძლებელია, მაგრამ ყველაფრის არა!“, ამასთან, გამოთქმის – „ყველაფრის არა“-ს სინონიმად აღებულია სიტყვა „სტრატეგიული“. მარტივად რომ ვთქვათ, ეს ნიშნავს პრივატიზაციის პოლიტიკის გახლეჩას მისგან „სტრატეგიულად“ წოდებული დარგების გამოცალკევების მიზნით. თავის მხრივ, „სტრატეგიულ“ დარგებად „ძალიან მნიშვნელოვანი“ დარგები სახელდება, როგორცაა, მაგალითად, ენერგეტიკა, ტელეკომუნიკაციები, ტრანსპორტი და ა.შ. თუმცა, პასუხი კითხვაზე, თუ რატომაა, მაგალითად, ტრანსპორტი სასოფლო-სამურნეო მიწებზე უფრო მნიშვნელოვანი, რომლის საშუალებითაც იქმნება მოსახლეობისათვის საკვებად აუცილებელი პროდუქტი და რომელთა პრივატიზების წინააღმდეგნი მაინცდამაინც ბევრნი არ არიან, სავსებით გაურკვეველია. უბრალოდ რომ ვთქვათ, პრივატიზაციის პროცესებიდან ერთი რომელიმე დარგის გამოთიშვას მისი „სტრატეგიულობის“ მოტივით, არ გააჩნია რაიმე გონივრული დასაბუთება, რადგან თანამედროვე განვითარებაზე ორიენტირებული ეკონომიკა გვარწმუნებს, რომ სახელმწიფოს არც იმდენად განუსაზღვრელი შესაძლებლობები აქვს, რომ ყველაფერი ეფექტიანად მართოს და გამოიყინოს, ან, ზოგადად, რატომ უნდა დაგავალოთ სახელმწიფოს იმის კეთება, რასაც მასზე უკეთ და ეფექტურად კერძო სექტორი შეძლებს.

დღესდღეობით საქართველოში მიმდინარეობს ეკონომიკური რეფორმების ახალი და მნიშვნელოვანი ეტაპი, რომლის ერთ-ერთი ძირითადი ნაწილი პრივატიზაციის პოლიტიკაა. თავისი არსით, პრივატიზაციის პოლიტიკა უზრუნველყოფს ეკონომიკის რადიკალურ დერეგულირებას მასში კერძო ინვესტიციების მოზიდვის მიზნით. თუმცა საქართველოშიც საკმარისად გამოჩნდნენ „სტრატეგიულად მოაზროვნე“ ადამიანები, რომლებიც „სტრატეგიულობის მოტივით“ რადიკალურად ეწინააღმდეგებიან პორტების, ენერჯეტიკის, აეროპორტების და ა.შ. პრივატიზებას, ნაცვლად იმისა, რომ იკამათონ სტრატეგიული ინვესტორის მოძიებაზე. ასეთ შემთხვევაში იქმნება შთაბეჭდილება, რომ „სტრატეგიული მოტივის“ უკან ან ინტერესთა გაფლენიანი ჯგუფები დგანან, რომლებსაც „სტრატეგიულ“ დარგებთან პირადი „სტრატეგიული“ ინტერესი ამოძრავებს, ან საქმე გვაქვს ეკონომიკურ მეცნიერებათა არცოდნასთან. ჯამში, ეს ორივე შემთხვევა გარდამავალი ეკონომიკისა და ახალი დემოკრატიის ქვეყნებში იწვევს საზოგადოების დაბნეულობას, ეკონომიკური განვითარების შეფერხებას (ინვესტიციების შემოდინების კლება), რაც, ჯამში, „სტრატეგიულ გაუგებრობად“ წოდებულ ვითარებას ქმნის.

რა არის „სტრატეგიული გაუგებრობა“, მომავლის ვერ დანახვა, ეროვნული უსაფრთხოების ხელყოფა თუ ღრმა პროვინციალიზმი? ამ სამი საინტერესო ტენდენციიდან ორის შეჯერება თავისუფლად შესაძლებელი. კერძოდ, იქმნება შთაბეჭდილება, რომ სტრატეგიული „გაუგებრობა“ ღრმა პროვინციალიზმით გამოწვეული მომავლის ვერ დანახვაა. თუმცა საკითხზე მსჯელობისას ამ კონტექსტიდან არ უნდა გამოირიცხოს ე.წ. „სტრატეგიული ინტერესები“, ანუ როდესაც საქმე გვაქვს ვითარებასთან, რა შემთხვევაშიც მოცემული სუბიექტის (ფსევდოინვესტორის) ინტერესი მეტია ქვეყნის საერთო ინტერესთან შედარებით. სწორედ ამიტომ, ხშირად მუსირებს აზრი იმასთან დაკავშირებით, რომ „სტრატეგიული გაუგებრობის“ წყარო მოცემული სუბიექტის პირადი ინტერესის საფუძვლიდან წარმოქმნილი ეჭვია, რომელიც კარგადაა შენიღბული „ეროვნული“, „სახელმწიფოებრივი“, „დამღუპველი“ და ლიბერალური ეკონომიკური პოლიტიკისათვის მიუღებელი სხვა სიტყვებით.

გაუგებარია „სტრატეგიულობის“ კიდევ ერთი უმთავრესი მოტივი, რომლის თანახმად, რომელიმე მოცემული ობიექტი არ უნდა გადავცეთ „უცხოელებს“, რადგან „ისინი“ ამას, საჭიროებისდა მიხედვით, ჩვენს წინააღმდეგ გამოიყენებენ. მარტივი დაკვირვებით ცხადი ხდება, რომ ყოველივე ეს ძალზე ჰგავს გასული საუკუნეების „მერკანტილისტების“ იდეებს, როდესაც ერთი ქვეყანა მეორე ქვეყნისაგან საქონლის შემოტანას კრძალავდა იმ მოტივით, რომ გაღარიბდებოდა, ხოლო მეორე მხრივ, მას არ აძლევდა გემებს და/ან სხვა სამხედრო ნაწარმს, რათა „მეორე ქვეყანას“ ომის დროს ეს ყოველივე ამავე ქვეყნის წინააღმდეგ არ გამოეყენებინა, საინტერესოა და, ამავე დროს სამწუხარო, რომ „მერკანტილისტთა“ გასული საუკუნეების არაეფექტური ლოგიკა „თანამედროვე ქართულ სახელმწიფოშიც“ დომინირებს.

„სტრატეგიული“ ობიექტების თემის განხილვისას კარგი მაგალითია დისკუსია საქართველოს მაგისტრალური გაზსადენის შესახებ. ეს არის თემა, რომელიც გარკვეული პერიოდულობით მუსირებდა და მუსირებს სხვადასხვა ტიპის დისკუსიების დროს. ყოველთვის, როდესაც საქართველოს მაგისტრალური გაზსადენის გაყიდვაზე იწყება საუბარი, დისკუსიის მონაწილეები საკმაოდ კომიკურ სიტუაციაში აღმოჩნდებიან ხოლმე. ასეთი დისკუსიის მონაწილე ორივე მხარეს არასოდეს გააჩნია სათანადო ეკონომიკური არგუმენტები, რათა დაასაბუთოს, თუ რატომაა კარგი გაზსადენის გაყიდვა, ან პირიქით რატომაა ეს ფაქტი ასე ცუდი. იმ დროს კი, როდესაც ეკონომიკური არგუმენტებით საუბარი იწურება, მსჯელობა უმაღლეს პოლიტიკურ ტრილში ინაცვლებს და ორი ქვეყნის, აშშ-სა და რუსეთის ფედერაციის ინტერესებს შეეხება. ამ ორი ქვეყნის ინტერესებზე საუბრისას საქართველოს ინტერესი, არცთუ იშვიათად, საერთოდ ამოვარდნილია თუნდაც საუბრის კონტექსტიდან.

უმრავლეს შემთხვევაში მაგისტრალური გაზსადენის არ გაყიდვის ძირითად არგუმენტად საქართველოში უპირობოდ სახელდება რუსეთის სახელმწიფოს ფაქტორი, თუმცა, ამავე დროს, იქმნება შთაბეჭდილება, რომ მაგისტრალურ გაზსადენს „სიამოვნებით“ მიჰყვებიან

ფრანგ, გერმანელ, ბრიტანელ, ამერიკელ და თუნდაც თურქ ინვესტორებს. სწორედ ამიტომ, საზოგადოების საღად მოაზროვნე ნაწილისაგან ბუნებრივად იბადება კითხვა: მაგისტრალურ გაზსადენს საერთოდ არ ვყიდით თუ არ ვყიდით რუსებზე? შეკითხვის პირველი ნაწილი ეკონომიკურ მეცნიერებაში გაცნობიერებულმა ადამიანმა ნამდვილად არ უნდა დასვას, ხოლო ქართულ სინამდვილეში კი კონსტიტუციის შესაბამისი მუხლის შესწორებაც უნდა მოითხოვოს, აი რაც შეეხება შეკითხვის მეორე ნაწილს, პასუხი ერთია – უნდა ვიფიქროთ უფრო მეტი, ვიდრე პირველ შემთხვევაში დაგვჭირდებოდა. კერძოდ, როდესაც ბიზნესმენი მისი საწარმოს ტერიტორიაზე არსებულ, მისი საწარმოსათვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან გაზის მილს ჰყიდის, იგი აუცილებლად ფიქრობს არა დღევანდელ მოკლევადიან მოგებაზე, ვინ მეტ ფულს მისცემს მას, არამედ იმაზე, რომ ვინ უფრო სტაბილურად მოამარაგებს მის საწარმოს (ბუნებრივია, აქ არის სხვა მნიშვნელოვანი ფაქტორებიც). ასევე უნდა იქცოდეს სახელმწიფო, ანუ იგი ხელაღებით კი არ უნდა ამბობდეს უარს ამა თუ იმ ე.წ. „სტრატეგიული ობიექტის“ გაყიდვასთან დაკავშირებით, არამედ ძალზე აქტიურად ეძებდეს მოცემული ობიექტის მყიდველ „სტრატეგიულ ინვესტორს“, რომელიც იხდის თანხას, აფორმებს ორივე მხარისათვის მისაღებ ხელშეკრულებას, რომლისათვისაც საერთაშორისო სამართალი მნიშვნელოვანია და რომლის იმედიც გაქვს. ბუნებრივია, ასეთ შემთხვევაში ყოველთვის უნდა მოვერიდოთ არამყარ, საერთაშორისო სამართლის უგულვებელმყოფ პარტნიორს. ლოგიკა მარტივია: „მესაჭიროება მყარი, კარგი რეპუტაციის და მომავლის პერსპექტიული დანახვის ნიჭის მქონე პარტნიორი და არა მოკლევადიანი ეგვიტების მომლოდინე, არასაიმედო, რეპუტაცია-შელახული პარტნიორი“.

ბოლო ორი თვის განმავლობაში საქართველოში ასევე აქტუალური იყო თემა თბილისის ანძის გასხვისებასთან დაკავშირებით. დისკუსიები ამ თემაზეც სწორედ ზემოთ აღწერილ ფორმატში წარიმართა. თუმცა, თბილისის ანძის შემთხვევაში რეალურად საუბარი იყო არა გასხვისებაზე (ანუ გაყიდვაზე), არამედ ინვესტორისათვის მართვის უფლებით გადაცემაზე. თემაზე მსჯელობისას აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ „მართვის უფლებით გადაცემა“ სრულიად არაეფექტურ ფორმად გვეჩვენება, ვინაიდან საკუთრების ფლობისა და განკარგვის უფლება ეკონომიკური განვითარების ერთადერთი მოტივია, ხოლო ე.წ. „მართვის უფლება“ იჯარით აღებულ ბინას ჰგავს, სადაც კაპიტალურ რემონტს იმ უბრალო მიზეზით არ გააკეთებ, რომ, ადრე თუ გვიან, ამ ფართის დათმობა მოგიწევს. სწორედ ამიტომ ვთვლით, რომ „მართვის უფლების“ თემა ეკონომიკური განვითარებისათვის არაეფექტური ფორმაა და თბილისის ანძაც შესაძლებელია, სხვა ნებისმიერი ობიექტის მსგავსად, „სტრატეგიულ ინვესტორზე“ (ასეთის არსებობის შემთხვევაში) გაყიდულიყო.

სხვადასხვა ტიპის „სტრატეგიულ ობიექტებზე“ მსჯელობა რეალურად მთელ მსოფლიოში მიმდინარეობს, თუმცა, სინამდვილეში, გარდა ზემოთ აღნიშნული მსჯელობისა, საქართველოს ეკონომიკური პოლიტიკის უმთავრესი პრობლემა ეკონომიკურ იდეოლოგიაზე ჩამოუყალიბებლობაა. საქართველოს ხელისუფლებამ უნდა მოახდინოს მკაფიო დეკლარირება თუ როგორი ტიპის ეკონომიკურ მოდელს ირჩევს. ეკონომიკური მოდელის გამოკვეთა მთელ რიგ შემთხვევებში ძალიან ბევრ კითხვას ავტომატურ პასუხს გასცემდა.

Abashishvili Giorgi

„STRATEGIC OBSCURITY“ IN THE ECONOMY OF GEORGIA SUMMARY

The article - "Strategic misunderstanding" in Georgian economy" discusses the economic politics of privatization in Georgia, the country of a new democracy. The main focus is made on the issue - how much should the general privatization be separated from privatization of so-called „strategic units“. The article mentions „strategic investor“ that can be enabled to purchase all types of entities. To justify such discussions, the article gives practical examples from Georgian main gas pipeline and Tbilisi TV Broadcasting Tower.

ОСОБЕННОСТИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ УРОВНЯ БЕЗРАБОТИЦЫ В ПОСТКОММУНИСТИЧЕСКИХ СТРАНАХ

На сегодняшнем этапе развития и жизни общества большое значение придается правильному представлению понятия безработицы и изучению связанных с ней вопросов. Безработица представляет собой социально-экономическое явление, которое сопутствует определенному способу производства. Известно, что безработица характерна для такого способа производства, который опирается на рыночно-экономические отношения.

В специальной литературе общее определение понятия безработицы разными авторами дается по-разному. Однако, следует отметить, что в определении главной сути безработицы их мнения совпадают.

Безработица, в нашем понимании, вообще, в классической форме представляет собой социально-экономическое явление, характерное для того или иного способа производства, во время которого одна часть трудоспособного населения по определенным причинам не может найти работу, превращается в "избыток" активного населения, образуя при этом резерв трудовой армии.

Безработица в классической форме характерна для капиталистического способа производства и представляет собой одну из важных объектов макроэкономического регулирования той или иной страны, говоря иначе, безработица является одной из важных причин макроэкономической нестабильности страны. Но это не всегда так. Безработица, как социально-экономическое явление, подвергается особому вниманию тогда, когда ее показатель превышает предварительно установленный в мировой практике уровень и выходит за предел признанного естественного уровня.

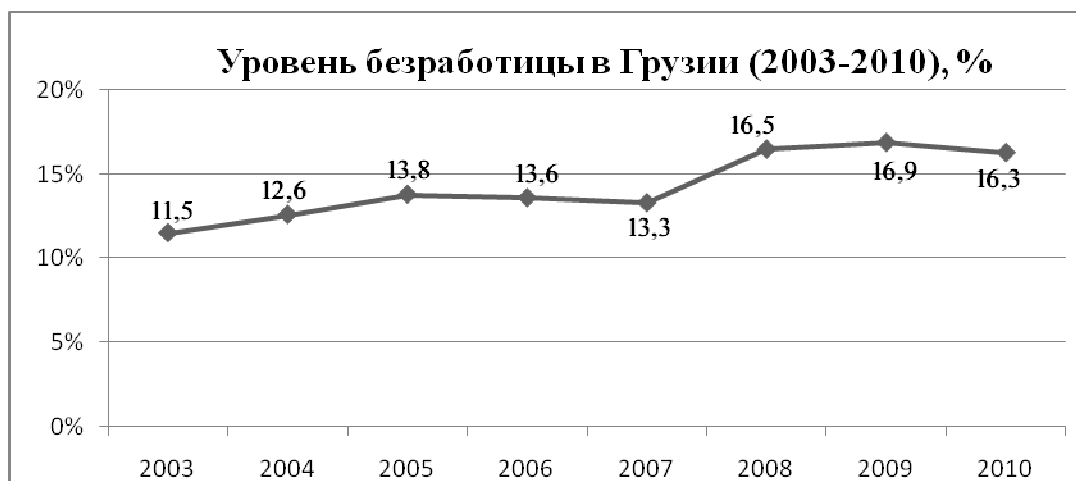
При капитализме безработица, в той или иной мере, всегда имеет место. Это вызвано тем, что она возникает под влиянием не только субъективных, но и объективных факторов. Здесь, прежде всего, конечно, подразумевается такой известный ее вид, как естественная безработица.

Естественная безработица имеет два вида (или формы), известные как фрикционная и структурная. Фрикционная – представляет собой временную безработицу, вызванную поиском безработными работы с более подходящими условиями, с изменением местожительства, с поиском работы молодыми специалистами после окончания училища по своему профилю или специальности. Структурная же представляет собой такую безработицу, которая связана с технологическими изменениями в производстве, или с научно-техническим прогрессом, меняющим структуру спроса на рабочую силу. Такой вид безработицы характерен для лиц, чьи профессии и квалификация устарели или стали менее обязательными и не отвечают требованиям времени. Это, конечно, случается потому, что у безработных подобной категории нет необходимых знаний для исполнения работы.

В теории и практике занятости параллельно естественному уровню безработицы употребляется понятие фактического уровня безработицы. Для правильного выяснения и расчета фактического уровня безработицы население делят на группы. При этом в первую группу объединяются лица, не достигшие 16-летнего возраста, также лица трудоспособного возраста, которые из-за нахождения в специальных учреждениях (тюрьмах, психиатрических больницах и др.) не могут найти работу. Они принадлежат к потенциальной части рабочей силы. Во вторую группу объединяются совершеннолетние лица (например, пенсионеры, ученики, военнослужащие, студенты, аспиранты и др.), потенциально имеющие полную или частичную возможность работать, но по объективным или субъективным причинам не работающие и не ищущие работы (некоторые лица, принадлежащие к этой категории, иногда называются выбывшими из состава рабочей силы). В третью группу объединяют только лиц, имеющих не только возможность, но и желание работать.

Из специальной литературы [8, 15, 16] известно, что функционированию и развитию рыночной экономики, в определенной мере, всегда должна сопутствовать безработица и она считается нормальным явлением, если не превышает естественный уровень (например, 5-6 %). Но безработица,

помимо фрикционной и структурной, включающая в себя циклическую, сезонную, региональную, скрытую, институциональную, добровольную, демографическую, застойную и др. виды, часто превышает ее естественный уровень, вызывая при этом ряд нежелательных и негативных последствий. В настоящее время именно в таком положении находятся посткоммунистические страны, в частности Грузия. Показатели, отражающие уровень безработицы в этих странах, по официальным данным значительно превышают ее естественный уровень. Так например, уровень безработицы в Грузии в 2010 году был равен 16,3 % [www.geostat.ge], что почти, втрое превышает ее естественный уровень.

В посткоммунистических странах, и особенно в Грузии, показатели уровней безработицы, определенные на основе сегодняшних официальных данных, по-нашему мнению, неправильно выражают остроту проблем и подлинную величину социально-экономического ущерба, возникших в настоящее время по причине безработицы. Это, в первую очередь, вызвано использованием неправильного метода расчета показателей, выражающих уровни занятости и безработицы в вышеуказанных странах.

Известно, что на сегодня расчет этих показателей в посткоммунистических странах, в том числе в Грузии, ведется с помощью классического подхода, по созданным для капиталистических стран правилам и методике. Это в то время, когда предпосылки возникновения капиталистических и посткоммунистических стран, закономерности занятости и безработицы в них весьма отличны друг от друга.

Исходя из этого, мы считаем, что в посткоммунистических странах, в том числе в Грузии, правила и методика расчета уровней занятости, безработицы, а также показателей, отражающих ущерб экономического и социального характера, вызванный безработицей, должны отличаться от применяемых в капиталистических странах правил и методики. Наверное, является целесообразным усовершенствование традиционных правил и методики таким образом, чтобы они пригодились для посткоммунистических стран.

До того как коснемся описания тех элементов, которые нуждаются в изменении, кратко рассмотрим основные принципы, характеризующие занятость, безработицу и их уровни.

Среди основных статистических категорий занятости населения, как известно, выделяют понятия трудовых ресурсов, экономически активного населения, экономически неактивного населения, занятых, безработных и занятых неполное рабочее время.

Известно, что трудовые ресурсы объединяют трудоспособное население в трудоспособном возрасте (по установленному в стране трудовому законодательству) и фактически работающие лица, старше или младше такого возраста.

При этом известно, что экономически активным населением считается та часть трудовых ресурсов, которая в течение определенного периода (например, года, месяца и т.д.) предлагает свою

рабочую силу для производства экономического богатства или обслуживания и объединяет занятых и безработных.

В качестве синонима понятия экономически активное население в специальной литературе употребляют понятие рабочая сила.

По активности и продолжительности экономически активное население делят на две группы: 1. Экономически активное население в данный момент и 2. Обычно экономически активное население (первое включает в себя ту часть населения, которая в течение длительного периода не принадлежала ни к занятым, ни к безработным; второе включает в себя тех лиц, которые в течение определенного отчетного периода принадлежали либо к занятым, либо к безработным).

Под термином занятых (в специальной литературе) подразумевают совокупность тех лиц, которые в течение определенного периода работали наемным или самозанятым (под самозанятыми, по известному в настоящее время определению, подразумевают нанимателей, работающих за свой счет, членов производственного кооператива (товарищества) и работающих членов семьи, оказывающих ей помощь) способом, и чья деятельность удовлетворяла следующим требованиям: 1. Деятельность носила общественно полезный характер; 2. За счет затраченного труда получен определенный доход (в денежной или натуральной форме).

По известной и принятой в настоящее время методике рабочая сила (L) состоит из трудоспособных работающих (занятых) (l_1) и таких безработных (l_2), которые активно ищут работу. Значит, можно написать, что

$$L = l_1 + l_2 . \quad (1)$$

Фактический уровень безработицы, представляющий собой процентное выражение безработной части рабочей силы в ее общем объеме, вычисляется как отношение величины, выражающей количество фактических безработных к величине, выражающей общую численность рабочей силы, умноженное на 100 (или выраженное в процентном показателе).

Если фактический уровень безработицы обозначим как U_ϕ , то

$$U_\phi = \frac{l_2}{L} \cdot 100\% . \quad (2)$$

Точность вычисления такого уровня безработицы в большей степени зависит от того, насколько правильно будут установлены общая численность рабочей силы и количество безработных.

Вычисление фактического уровня безработицы в посткоммунистических странах с помощью (2)-ой формулы, по нашему мнению, не было бы правильным, т.к. эта формула созданная только для капиталистических стран классической формы, предусматривает свойственные ей черты. Она, конечно, не может учитывать специфические закономерности стран, находящихся в посткоммунистическом пространстве, и возникшие в них в настоящее время различные проблемы в политической, экономической, социальной сферах.

Из сказанного следует, что (2)-ая формула нуждается в усовершенствовании. А именно в нее должны быть внесены факторы, выражающие отличные друг от друга черты занятости в посткоммунистических и капиталистических странах.

Лица категории занятых в посткоммунистических странах, и в том числе в Грузии, в отличие от лиц той же категории капиталистических стран классической формы, имеют специфические черты различного вида. Из них выделим и рассмотрим следующие:

Под **первой специфической чертой** мы подразумеваем тот факт, что в посткоммунистических странах, и в частности в Грузии, занятыми, по существующему сегодня правилу, считаются и те лица, которые, несмотря на то, что не создают общественно необходимый продукт, все таки получают доход. Однако, довольно трудно доказать, осуществляют ли они общественно полезную деятельность.

В связи с этим, по нашему мнению, необходимо внести уточнение в первый критерий определения рассмотренного выше понятия (существующего в настоящее время в статистике занятости населения) занятых. В частности, занятыми надо считать те лица, которым, вместе с другими (уже

известными) требованиями, добавочно предъявляются следующие – они должны вести общественно необходимую деятельность и создавать меновую стоимость, соответствующую рыночным отношениям.

Под второй специфической чертой нами подразумевается тот факт, что по действующим сегодня в посткоммунистических странах, и в том числе в Грузии правилам, занятыми считаются лица, получающие символический доход, т.е. доход, намного меньше существующего в стране прожиточного минимума. Последнего не хватает им даже для собственного физического спасения. Поэтому они вынуждены искать работу в других местах. Получается, что они фактически являются безработными.

Для отображения рассмотренных выше характерных для посткоммунистических стран специфических черт в формулы (1) и (2) необходимо внести следующие дополнительные обозначения:

\bar{l}_1 – обозначает показатель, выражающий количество той части трудоспособных работников, которые считаются занятыми, но, несмотря на это, они все-таки не создают общественно необходимый продукт (т.е. не создают меновой стоимости, соответствующей рыночным отношениям);

\tilde{l}_1 – показатель, выражающий количество той части трудоспособных работников, которые считаются занятыми и получают символический доход, т.е. доход, намного меньший прожиточного минимума;

l_1^* – показатель, выражающий количество той части трудоспособных работников, которые считаются занятыми, создают общественно необходимый продукт и получают доход, равный или больше прожиточного минимума;

\bar{l}_1^* – показатель, выражающий количество той части трудоспособных работников, которые считаются занятыми, не создают общественно необходимый продукт, но все-таки получают доход, равный или больше прожиточного минимума;

\tilde{l}_1 – показатель, выражающий количество той части трудоспособных работников, которые считаются занятыми, не создают общественно необходимый продукт и получают символический доход, т.е. доход намного меньше прожиточного минимума;

\tilde{l}_1^* – показатель, выражающий количество той части трудоспособных работников, которые считаются занятыми, создают общественно необходимый продукт и получают доход (символический) намного меньше прожиточного минимума;

Учитывая эти обозначения, для нынешних посткоммунистических стран, и в том числе для Грузии, по существующей сегодня методике можно символически написать, что

$$l_1 = l_1^* + \bar{l}_1^* + \tilde{l}_1 + \tilde{l}_1^*. \quad (3)$$

Для стран, находящихся в посткоммунистическом пространстве, и в том числе для Грузии, подлинным выражением для (3)-ей формулы считаем $l_1 = l_1^*$. Значит, по нашему мнению, численность трудоспособных работников должна определяться количеством таких занятых лиц, которые создают общественно необходимый продукт и получают доход, равный или больше прожиточного минимума.

Из всего этого ясно, что для нынешних посткоммунистических стран принятую форму (2)-ой формулы можно записать следующим образом:

$$U_\phi = \frac{L - l_1}{L} \cdot 100 \% = \frac{L - l_1^*}{L} \cdot 100 \%, \quad (4)$$

или же

$$U_\phi = \frac{\bar{l}_1^* + \tilde{l}_1 + \tilde{l}_1^* + l_2}{L} \cdot 100 \%, \quad (5)$$

где

U_ϕ – показатель, выражающий фактический уровень безработицы.

А для определения уровня занятости, можно употребить такую формулу:

$$E_{\phi} = \frac{l_1 - (\bar{l}_1^* + \tilde{l}_1 + \tilde{l}_1^*)}{L} \cdot 100\%, \quad (6)$$

или же

$$E_{\phi} = \frac{L - (l_1^* + \bar{l}_1 + \tilde{l}_1^* + l_2)}{L} \cdot 100\% = \\ = \left(1 - \frac{l_1^* + \bar{l}_1 + \tilde{l}_1^* + l_2}{L} \right) \cdot 100\%, \quad (7)$$

где

E_{ϕ} – показатель, выражающий фактический уровень занятости.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. **Антадзе Ц.** Методические вопросы совершенствования учета занятости. Ж.– "Макро микро экономика", №5, 1998, стр. 41 (на груз. языке).
2. **Антадзе Ц.** Методика учета занятых и безработных (альтернативный вариант). Ж. – "Социальная экономика", №2, 1999, стр. 59 (на груз. языке).
3. **Вахания В., Кварацхелиа Д.** Система мероприятий государственного регулирования трудового рынка. Ж. – "Социальная экономика", №1, 2000, стр. 41 (на груз. языке).
4. **Гришикашвили А.** Страны переходной экономики. Проблемы, перспективы. Тбилиси, "Изд. Национального банка Грузии", 1998 (на груз. языке).
5. **Квирквая М.** Мероприятия совершенствования регулирования занятости. Ж.–"Социальная экономика", №2, 1999, стр. 52 (на груз. языке).
6. **Лацабидзе Н.** Активная политика занятости. Ж.–"Социальная экономика", №2, 1999, стр. 46 (на груз. языке).
7. **Менкью Г.** Принципы экономики. Тбилиси, "Диогене", 2000, стр. 747-759, 973-989 (на груз. языке).
8. **Менкью Г.** Макроэкономика. Москва, "Изд. МГУ", 1994, стр. 83-88, 199-230.
9. **Сагарейшвили О.** Занятость и безработица в Грузии. Ж. – "Макро микро экономика", №5 и 6, 1998 (на груз. языке).
10. **Сакс Д.Д., Ларрен Ф.Б.** Макроэкономика. Москва, "Дело", 1996, стр. 24-25, 491-492, 534-556.
11. **Самуэльсон П.** Экономика. Москва, "Изд. МГУ, АЛГОН ВНИИСИ", 1992, т. 1 и 2.
12. **Хейне П.** Экономический образ мышления. Москва, "Новости", 1991, стр. 493-505.
13. **Церетели Г.** Методологические основы математического моделирования экономики и практические примеры их реализации. Тбилиси, "Мецниереба", 2000 (на груз. языке).
14. **Церетели Г., Бибилашвили Н.** Об одном подходе к оптимизации уровней безработицы в посткоммунистической стране. Ж. – "Известия" АН Грузии. Экономическая серия. Т.8, №3-4, 2000, стр. 184.
15. **Чикава Л.** Краткий курс экономической теории. Тбилиси, "Сиахле", 1997, стр. 361-398 (на груз. языке).
16. **Чикава Л.** Безработица в Грузии и ее социально-экономические результаты. Ж. – "Макро микро экономика", №6, 1998, стр. 43 (на груз. языке).

**PECULIARITIES OF DEFINING THE LEVEL OF UNEMPLOYMENT
IN POSTCOMMUNIST COUNTRIES**

SUMMARY

In postcommunist countries, particularly in Georgia the stage of economic development is characterized by high level of unemployment. This is connected with the establishment of market economy, lack of economic development, deficiency of working places, insufficient qualification of unemployees in these countries. Clearly, it provokes macroeconomic destabilization; though it should be noted that unemployment is a regulative problem in these countries. In this connection, on current stage of economic development, the problem of working out the mechanism of unemployment level regulation according to time periods, is of great importance. One of the significant part of such mechanism should be the definition of unemployment level.

The article deals with the issues of methodological problems of definition of this level. The reasons of unemployment, specific patterns and regulation, characteristic to these countries, especially to Georgia are determined in the article. The ways of defining the methodological improvement of employment and unemployment levels are proposed as well.

**თამაზ გამსახურდია
თეიმურაზ ფესტკენიძე**

**ადამიანური რესურსების ეფექტური გამოყენება – სახელმწიფოებრივი
მნიშვნელობის პრობლემა**

საბაზრო ეკონომიკისათვის დამახასიათებელია კერძო ინტერესები, ადამიანის დამოუკიდებელი აზროვნება და თავისუფალი არჩევანის უფლება. ადამიანი არის საზოგადოებრივი გონიერი არსება, რომელსაც აქვს უნარი, შექმნას შრომის იარაღები და მათი საშუალებით დაუპირისპირდეს ბუნებას, თავისი მატერიალური და სულიერი მოთხოვნილებების შესაბამისად გარდაქმნას იგი. ადამიანს გააჩნია ცნობიერება, დანაწევრებული მეტყველება, რომელიც ქმნის კულტურას. ადამიანი არის ის ფენომენი, რომელსაც ძალუძს, ძირფესვიანად შეცვალოს ქვეყანაში არსებული მდგომარეობა. რა გვაქვს მხედველობაში – ბევრ სხვა სასიკეთო საქმეებთან ერთად, პირველ რიგში, განსაკუთრებული ხელშეწყობა და ადამიანური რესურსების გონივრული და ქვეყნისათვის სასიკეთო საქმიანობაში გამოყენება, რაც იძლევა იმის შესაძლებლობას, რომ საზოგადოება განვითარდეს, წინ წავიდეს და შექმნას კარგი საფუძველი დემოგრაფიული ვითარების გაკეთილშობილებისათვის.

ადამიანმა საკუთარი ხელით შექმნა შრომის იარაღი და შრომის პროდუქტი, აქედან იწყება აზროვნებისა და მეტყველების ინტენსიური განვითარება და, მაშასადამე, ადამიანის ჩამოყალიბება. საუკუნეების მანძილზე ადამიანის აზროვნება იხვეწებოდა, ჰქონდა მიდრეკილება გამოეგონებინა ისეთი ტექნიკა, რომელიც შეუმსუბუქებდა მძიმე შრომას, გაეუმჯობესებდა შრომის პირობებს, ანუ შეამცირებდა შრომატევადობას და აამაღლებდა შრომის ნაყოფიერების დონეს. ამით ის ქმნიდა საფუძველს, ეწარმოებინა მეტი პროდუქცია, ვიდრე ის მოიხმარდა. მას ეძლეოდა საშუალება, ზედმეტი პროდუქტი გაეყიდა ბაზარზე და გაეუმჯობესებინა მისი საყოფაცხოვრებო პირობები.

ადამიანური რესურსების მენეჯმენტი შეისწავლის მუშახელისა და სპეციალისტების ტერიტორიულ განლაგებას კონტინენტებსა და ქვეყნებში, აგრეთვე თითოეული ქვეყნის შიგნით. ადამიანური რესურსების თვალსაზრისით სხვადასხვა რეგიონში მოსახლეობა პროპორციულად არ არის განლაგებული, რადგან მათ რაოდენობასა და შემადგენლობაზე გავლენას ახდენს ამა თუ იმ ტერიტორიაზე მცხოვრებთა ასაკობრივი სტრუქტურა, ეს უკანასკნელი კი ბევრადაა დამოკი-

დებული შობადობისა და სიკვდილიანობის ნორმებზე, აგრეთვე მიგრაციაზე. ადამიანურ რესურსებთან მჭიდროდაა დაკავშირებული მეურნეობისა და კულტურის ცალკეული დარგების განვითარება. წარმოების თითოეული დარგი მოითხოვს გარკვეული სპეციალობის მქონე შრომით კონტინგენტებს, ამასთან დაკავშირებით ადამიანური რესურსები და წარმოება ზეგავლენას ახდენს ერთმანეთზე. წარმოება იზიდავს ადამიანურ რესურსებს, თავის მხრივ, ადამიანური რესურსების არსებობა ხელს უწყობს წარმოების განვითარებას. აღნიშნული ფაქტორების ზეგავლენით ყალიბდება ადამიანური რესურსების გარკვეული ტერიტორიული განლაგება და მუდმივად მიმდინარეობს მათი გადანაწილება სხვადასხვა რეგიონებს შორის, განსაკუთრებით თითოეული ქვეყნის შიგნით (შეიძლება ითქვას საქართველოს დედაქალაქ თბილისზე, სადაც ქვეყნის მთელი მოსახლეობის ერთი მესამედი ცხოვრობს, რადგან აქ უკეთესი საყოფაცხოვრებო პირობები არსებობს. ეს იწვევს ადამიანური რესურსების არათანაბარ გადანაწილებას). ფართო ხასიათი აქვს ადამიანური რესურსების მიზიდვას სოფლიდან ქალაქად, მთიანი რაიონებიდან ბარში. ადრე მასიური ხასიათი ჰქონდა მთიელი მოსახლეობის ბარში ჩამოდინებას, რადგან ზამთრის პერიოდში ბარში სამუშაოს პოვნა უფრო ადვილი იყო, ზაფხულობით კი უკან უბრუნდებოდნენ თავიანთ სახლ-კარს. ბოლო პერიოდში მთიელი მოსახლეობის მასიურ მიგრაციას აქვს ადგილი ქვეყნის შიგნით ან უცხოეთში სამუშაოს საძებრად.

აღსანიშნავია, რომ საბაზრო ეკონომიკის არასწორმა გაგებამ, ცოდნისა და კვალიფიკაციის დაბალმა დონემ, ჩვენს ქვეყანაში ადამიანური რესურსების განლაგების რადიკალური ცვლილებები გამოიწვია.

საბჭოთა პერიოდში საქართველოს სახალხო მეურნეობის დარგებით თავისი მოკრძალებული წვლილი შექმნდა საბჭოთა ქვეყნის საერთო ყულაბაში. მაშინ ჩვენ გვყავდა მეცნიერებისა და კულტურის თვალსაჩინო მოღვაწენი. მრეწველობასა და სოფლის მეურნეობაში, მშენებლობასა და ტრანსპორტში და სხვა დარგებში დასაქმებულნი იყვნენ მაღალკვალიფიციური სპეციალისტები. მათ მიერ წარმოებული მაღალი ღირებულების მქონე საქონელი მომხმარებლებში დიდი მოწონებით სარგებლობდა. თავისთავად ცხადია, რომ იმდროინდელი სპეციალისტები ვერ გაუძლებდნენ დღევანდელ ინტენსიურ მაღალკონკურენტუნარიანობას, მაგრამ, ახალი ტიპის წარმოების შექმნასთან ერთად, პარალელურად მოხდებოდა ადამიანური რესურსების რაციონალური გადანაწილება, კადრების გადამზადება და კვალიფიკაციის ამაღლება. ამით მოიგებდა ქვეყანა და თვითონ მშრომელი ადამიანები. პრივატიზაციის დიდი დარღვევებით ჩატარებამ გამოიწვია ქაოსი, დაიშალა და განადგურდა მრავალდარგოვანი მეურნეობაში შემავალი სასიცოცხლო მნიშვნელობის საწარმოები, რასაც მოჰყვა მასიური უმუშევრობა და ადამიანური რესურსების ინტენსიური მიგრაცია.

ისმის კითხვა: რატომ ცხოვრობს ქართველი კაცი სიღარიბის ზღვარს მიღმა? რაშია საქმე და სად ვეძებოთ მიზეზი? რატომ აიცრუა გული თავის მამულზე და რატომ მიუწყევს გული უცხოეთში? საჭიროა ხელისუფლების მხრიდან მეტი ყურადღება, რაც მთავარია, ხელშეწყობა სამუშაო ადგილების შესაქმნელად და თვითონ მშრომელების მხრიდან მეტი დაინტერესება და პრინციპულობა თავის გამოსაჩენად, რომ უზრუნველყოს თავის ქვეყანაში ცხოვრების პირობების გაუმჯობესება და არ იყოს სხვა ქვეყნის ეკონომიკაზე მიჯაჭვული. ქართველ კაცს ვერაფერს შეეცილება ოჯახური და სტუმარ-მასპინძლის ტრადიციების დაცვაში. საქართველო ოდითგანვე ცნობილი იყო თავისი საუკეთესო წეს-ჩვეულებებით და ტოლერანტობით, მაგრამ დღესდღეობით ნელ-ნელა ძირი ეცლება იმ სათაყვანებელ ტრადიციებს, რაზედაც დგას ქართველი კაცის ხვალისდელი დღე.

დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ სამუშაო ადგილების სიმცირის გამო ადამიანების უმრავლესობა ხელს ჰკიდებს კომერციას, რომელიც ადვილ საქმედ მიაჩნიათ. ის კი სინამდვილეში სირთულეებითაა სავსე. ადამიანებმა კარგად ვერ გაითვალისწინეს საბაზრო ეკონომიკის სირთულე და ბიზნესისათვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებები. ამისათვის საჭიროა ადამიანური რესურსების ძირეული სტრუქტურული ცვლილებები, რაც დაკავშირებულია ახალი კვალიფიკაციის დაუფლებასთან.

როცა ადამიანურ რესურსზე ვსაუბრობთ, მხედველობაში გვაქვს ისეთი დიდი პოტენციალი, რაც გააჩნია საქართველოს და არ აქვს ბევრ სხვა ქვეყანას. თუ ამას გამოვიყენებთ მიზანმიმართულად და გონივრულად, მაშინ ქვეყანა წელში გაიმართება იმ თვალსაზრისით, რომ გაიზრდება მოქალაქეების შემოსავლები, შესაბამისად გაიზრდება ქვეყნის ბიუჯეტი, ამადღდება მოსახლეობის კეთილდღეობა, მინიმუმამდე შემცირდება უმუშევრობა და მიგრაციის პროცესი. ადამიანური რესურსების გეგმაზომიერი გამოყენება სტაბილიზაციის ძირითად გარანტიად შეიძლება ჩავთვალოთ. ჩვენ აღვნიშნეთ რომ ადამიანური რესურსების როლი მეტად დიდია ქვეყნის აღმშენებლობის საქმეში და ამიტომ მას სჭირდება მეტად სათუთი მოპყრობა და პასუხისმგებლობა.

დღევანდელ ეტაპზე განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მივაპყროთ ბუნებრივი წიაღისეული რესურსების მაქსიმალურ ათვისებას და უმუშევართა არმიის მობილიზებას და გამოყენებას დოვლათის წარმოების საქმეში. ხელისუფლების აქტიური როლი იქნება, რომ უზრუნველყოს პესიმიზმში ჩავარდნილი ჩვენი თანამემამულეების ჩაბმა მეტად საჭირო საშვილიშვილო საქმეში.

როცა ჩვენში მიღწეული იქნება საარსებო მინიმუმის დაკმაყოფილების საშუალება და მომავალში დადგება შრომის უკეთესი პირობების შექმნის შესაძლებლობა, ღრმად გვწამს, რომ ქვეყანაში უკეთესობისკენ შეიცვლება მდგომარეობა და ადამიანური რესურსების გამოყენებას სტაბილური ხასიათი მიეცემა. ცხოვრებას მეტი ხალისი და დაინტერესება ექნება. გლობალიზაციის პირობებში ბევრი რამ გადაფასდება, მაგრამ არ დაგვკარგოთ და ქარს არ გავატანოთ ის საუკუნოვანი ტრადიციები, რომელსაც დავიწყება არ უწერია. რა დროც არ უნდა დადგეს, შრომა ყოველთვის იქნება წამყვანი სასიცოცხლო საშუალება და, ამასთან, ადამიანური რესურსები – შეუცვლელი და აუცილებელი ბერკეტი.

როგორ მივალწით მიზანს? მიზნის მიღწევის ერთადერთი საშუალებაა შრომა, რომელსაც თან სდევს სწავლა. თუ გადავხედავთ გამოჩენილ ადამიანთა ბიოგრაფიებს, დავინახავთ, რომ ყველა უდიდეს პატივს მიაგებდა შრომას, ჯერ კიდევ ალაქსანდრე მაკედონელი ამბობდა, რომ “არაფერი არ არის შრომაზე უფრო მეფური და ფუფუნებაზე უფრო მონური”. რაც შეეხება სწავლას, ის შრომის პროცესში ხდება, მაგრამ დღეს, თანამედროვე ცივილიზაციის პირობებში, იგი უნდა განვიხილოთ როგორც მიზანმიმართული ქმედება. სავალდებულო არ არის ყველაფრის ცოდნა, მაგრამ აუცილებელია ღრმად ვიცნობდეთ იმ სფეროს, სადაც ვაპირებთ მოღვაწეობას, ამიტომ კარგად უნდა ვისწავლოთ, დავეუფლოთ ჩვენთვის სასურველ პროფესიას.

ცხადია, გლობალური კონკურენციის ზრდა იწვევს პროდუქტიულობაზე მოთხოვნის ზრდას. ამიტომ ადამიანური რესურსების მომზადებისა და გადამზადების საკითხები მეტად აქტუალურია და სწორედ ეს არის პროცესი, რომლის საშუალებითაც ორგანიზაცია უზრუნველყოფს სათანადო რაოდენობის და ტიპის პერსონალის ყოლას სათანადო ადგილზე და სათანადო დროს, რომლებსაც აქვთ უნარი, ეფექტურად და ხარისხიანად შეასრულონ ის ამოცანები, რაც ორგანიზაციას სტრატეგიული მიზნების მიღწევაში დაეხმარება. ამ მხრივ ჩვენს ქვეყანას რიგი პრობლემების გადაწყვეტა მოუწევს, რომ გლობალიზაციის პროცესმა არ წაგვლეკოს. ადამიანური რესურსების გამოყენება მოტივირებულ ადამიანებთანაა დაკავშირებული, რომლებსაც ორგანიზაციის მიზნების შესრულებისკენ მივყავართ. ე. ი. შევთავაზოთ საინტერესო სამუშაო, რომელიც აძლევს ადამიანს პასუხისმგებლობის, წარმატების განცდის, პიროვნული ზრდის შესაძლებლობას, ანიჭებს სიამოვნებას და დაწინაურების პერსპექტივას.

ჩვენი ვარაუდით, ზემოაღნიშნული გარკვეულწილად შეუწყობს ხელს ადამიანური რესურსების გამოყენების ზრდას, რომელიც ორიენტირებული იქნება ქვეყნის პოტენციალის გადიდებაზე. ყოველივე ამან უნდა გამოიწვიოს ინვესტიციების მოზიდვა, სამუშაო ადგილების შექმნა, შრომისუნარიანი მოსახლეობის მეტი ხვედრითი წილის ჩაბმა შრომით საქმიანობაში. როგორც სტატისტიკური მონაცემებიდან ირკვევა, 2007 წლის 1 იანვრისათვის ქვეყნის მოსახლეობამ 4394000 შეადგინა, ხოლო 2010 წლის მატება 0,95 %-ს შეადგენს. მოსახლეობის მატების მხრივ დიდად სახარბიელო მდგომარეობა არ არის. მატების პროცესი ნელი ტემპით მიმდინარეობს. ეს ჩვენი ერისთვის საკმარისი როდია. სოფლის მოსახლეობა 2007–2010 წლებში 2085,8 და 2085,9 კაცს შეადგენ-

და, აღსანიშნავია, რომ რეგიონის ჭრილში მოსახლეობის მატებითა და სტაბილურობით იმერეთის მხარე გამოირჩევა, 2007 წელს მოსახლეობამ 694,2 ათასი კაცი შეადგინა და 2010 წლისათვის კი 700, 4 ათას მიაღწია. ზრდის ტემპი მხოლოდ 0,89%-ს შეადგენს. ნიშანდობლივია, რომ საქართველოსთვის დამახასიათებელი უნდა იყოს შობადობის მაღალი ტემპები, ვიდრე დღეის მდგომარეობით ხასიათდება. 2007 წელს 8100 ბავშვი დაიბადა, 2008 წელს – 13554, 2009 წელს კი – 16752 ბავშვი. 2009 წელს 8652 ბავშვით მეტი დაიბადა ვიდრე 2007 წელს. სასიხარულოა, გაჩნდა ახალი სიცოცხლე, რომელსაც სჭირდება დიდი ზრუნვა, რომ გაიზარდონ კარგი მამულიშვილები. ხელისუფლება ამ მიმართულებით მრავალ ღონისძიებას ახორციელებს ჩვილბავშვთა უკეთ აღზრდის მიზნით, მაგრამ მათ მიერ გამოყოფილი ფულადი სახსრები საკმარისი არ არის, ამიტომ სახელმწიფოს სპეციალური პროგრამა უნდა ჰქონდეს შემუშავებული ჩვილბავშვთა მშობლების, ღარიბი ოჯახების დასახმარებლად მაშინ, როცა ხელისუფლების მონაცემებითა და აღიარებით, სიღარიბის ზღვარს ქვემოთ ცხოვრობს 1230000 ქართველი. მშობლებს უჭირთ ბავშვის მოვლა-პატრონობა. ჯერ ერთი, მეტისმეტად ძვირია ბავშვთა პროდუქტები, ჩასაცმელი და სხვა აქსესუარები. უნდა აღინიშნოს, რომ სამშობიარო სახლებში მომსახურება ფასიანია. ყოფილა შემთხვევები, როცა უმწეო დედას ჩვილი ბავშვი მიუტოვებია და გაპარულა სამშობიაროდან იმ მოტივით, რომ მომსახურების თანხა ვერ გადაუხდია. ხელისუფლებამ გადაწყვიტოს, რომ უმწეო ჩვილბავშვიანი ოჯახები მთლიანად გაათავისუფლოს ყოველგვარი გადასახადისაგან, ამით ხელი შეუწყოს ქვეყანაში დემოგრაფიული საკითხების გაუმჯობესების მამულიშვილურ საქმეს.

როგორც ყველასათვის ცნობილია, ჯანდაცვა სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკურ, სამედიცინო და სხვა ღონისძიებათა კომპლექსს შეადგენს, რომელსაც საზოგადოება იყენებს ადამიანის ჯანმრთელობის დაცვისა და გაუმჯობესებისათვის. ქვეყანაში რა წყობაც არ უნდა იყოს, ჯანმრთელობის მიზანი ერთია – ადამიანის ჯანმრთელობისა და დაავადებების შესწავლა, მათი პროფილაქტიკა და მკურნალობა, ჯანმრთელობისა და შრომისუნარიანობის შენარჩუნება და აქტიურ ხანგრძლივ სიცოცხლეზე ზრუნვა. სწორედ ჯანმრთელობა არის ადამიანის განწყობის, მხნეობისა და შრომისუნარიანობის ამაღლების უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი. სახელმწიფოს ამ მიმართულებით გამოყოფილი აქვს გარკვეული ფინანსური რესურსები, რაც არასაკმარისია, ყველას როდი მიუწვდება ხელი უფასოდ მკურნალობაზე. ამიტომ დიდია სიკვდილიანობის შემთხვევები. კერძოდ, 2007 წელს გარდაცვლილთა რაოდენობამ თუ შეადგინა 41178 კაცი, 2009 წლის ბოლოსათვის გარდაცვლილთა რაოდენობამ 46625 კაცს მიაღწია, ანუ 2009 წელს 5447 ადამიანით მეტი გარდაიცვალა ვიდრე 2007 წელს, ე. ი. სიკვდილიანობა გაიზარდა 13,2%-ით. სამწუხაროდ, ჩვენ ვერ მოვიპოვეთ ცალ-ცალკე ბუნებრივი და ჯანმრთელობის გაუარესების გამო გარდაცვლილთა მონაცემები. ცხადია, ხელისუფლებამ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიაქციოს მშრომელთა ჯანმრთელობის შენარჩუნებას და იზრუნოს ჯანდაცვის დაფინანსების გაზრდისათვის, წინააღმდეგ შემთხვევაში ძალიან ცუდ შედეგს მივიღებთ.

ნიშანდობლივია, რომ მოსახლეობის (ადამიანური რესურსების) ზრდას ხელს უწყობს ქორწინების ზრდა (და არა მექანიკური ზრდა). როგორც სტატისტიკური მონაცემებიდან ჩანს, დაქორწინებულთა წყვილმა 2007 წელს 24891 შეადგინა, 2008 წ. – 31314, ხოლო 2009 წ. – 31752. როგორც ანალიზიდან ირკვევა, 2008 წელს საგრძნობლად გაიზარდა ქორწინებათა რიცხვი 2007 წელთან შედარებით და შეადგინა 26,8%, ხოლო 2009 წელს კი 2008 წელთან შედარებით მხოლოდ 1,07%-ით გაიზარდა. თუ შევადარებთ 2009 წელს 2007 წელს, მაშინ მნიშვნელოვან ზრდასთან გვაქვს საქმე და მან მიაღწია 27,5%-ს. რა თქმა უნდა, სასიამოვნო ფაქტია, მაგრამ ქორწინების ასეთი მერყეობა განპირობებულია იმით, რომ იშველიებენ ფინანსებს და როგორც დასაქორწინებელი ახალგაზრდობა, ასევე მოზრდილი ასაკის ადამიანები ტოვებენ სამშობლოს და მიემგზავრებიან საზღვარგარეთ. თუ ასე გაგრძელდა, კარგს არაფერს მოუტანს ჩვენს ქვეყანას. ისედაც მცირერიცხოვანი ერი მტკივნეულად განიცდის აღნიშნულ მდგომარეობას.

ჩვენს ქვეყანაში პრობლემურ საკითხად გვესახება დაქორწინებულთა ოჯახების შენარჩუნება და მათი ხელშეწყობა, რომ ისინი გახდნენ აქტიური მონაწილენი ქვეყნის აღმშენებლობის საქმეში. ხშირია შემთხვევები ოჯახების დანგრევისა, რაც მტკივნეულად მოქმედებს ადამიანური

რესურსების საბოლოო ჩამოყალიბებაზე. 2007 წელს განქორწინებულთა რაოდენობამ 2325-ს მიაღწია, 2008 წელს – 3189 და 2009 წელს კი 4030-მდე გაიზარდა, ანუ 2009 წელს 2007 წელთან შედარებით განქორწინებულთა რაოდენობამ 73,3%-ს მიაღწია.

დიდ ნაკლად უნდა მივიჩნიოთ ისეთი უარყოფითი ფაქტები, როცა ოჯახის მოშლა და უმეტეს შემთხვევაში, ოჯახის მთელი სიმძიმის დედაკაცზე გადატანა მცირერიცხოვან ერზე დამანგრეველად მოქმედებს და უარყოფითად აისახება მცირეწლოვანი მოზარდების ფსიქიკასა და მათი ცხოვრების მომავალზე. ამიტომ, აუცილებელია, ოჯახის დანგრევამდე შევიმუშავოთ ისეთი მექანიზმი, რომელიც ხელს შეუწყობს ოჯახის შენარჩუნებასა და განქორწინება მინიმუმამდე იქნება შემცირებული – ოჯახი ხომ ქვეყნის ძლიერების საწინდარია.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში პრიორიტეტი ეკუთვნის მრეწველობის განვითარებას, რომელიც სახალხო მეურნეობის უმნიშვნელოვანესი დარგია და გადამწყვეტ გავლენას ახდენს საზოგადოების საწარმოო ძალთა განვითარების დონეზე. მთლიანი შიდა პროდუქტი (მიმდინარე ფასებში) 2004 წელს წარმოებული იქნა 9824,3 მლნ ლარის. 2005 წელს – 11620,9, 2006 წელს 13780,9; 2007 წელს – 16993,8; 2008 წელს – 19074,9, ხოლო 2009 წელს 17986,0 მლნ ლარის. რეალურმა ზრდამ შესაბამისად შეადგინა: 5,9 %; 9,6%; 9,4%; 12,3%; 2,3%, ხოლო 2009 წელს მშპ წარმოება წინა წელთან შედარებით შემცირდა 5,8 %-ით. გაანგარიშებით ირკვევა, რომ ერთ სულ მოსახლეზე მშპ შესაბამისად: 2005 წელს – 2689,1; 2006 წელს – 3133,1; 2007 წ. – 3866,9; 2008 წ. – 4352,9; ხოლო 2009 წელს – 4101,3 ლარი შეადგინა. აღნიშნულ მონაცემებს თუ შევადარებთ საზღვარგარეთის ქვეყნების ანალოგიურ მონაცემებს, ირკვევა, რომ ჯერჯერობით ჩვენთან ჩამორჩენაა და გარკვეული დრო იქნება საჭირო, აღნიშნული ხარვეზის დასაძლევად.

აუცილებელია აღინიშნოს, რომ სოფლის მეურნეობაში, ნადირობასა და სატყეო მეურნეობაში, თევზჭერისა და მეთევზეობის დარგში პროდუქციის მთლიანი გამოშვება 2009 წელს 2008 წელთან შედარებით 6,2 %-ით შემცირდა, ხოლო სამთომომპოვებელ მრეწველობაში ასევე შემცირდა 4,4%-ით, ასევე დამამუშავებელ მრეწველობაში 4,4 %-ით შემცირდა პროდუქციის გამოშვება, ხოლო ელექტროენერჯის, აირისა და წყლის წარმოებისა და განაწილების დარგში პროდუქციის გამოშვება 13,0%-ით გაიზარდა, აგრეთვე შინა მეურნეობის მიერ პროდუქციის გამოშვება 8,1 %-ით იქნა გაზრდილი. ხოლო მშენებლობაში ზრდის ტემპი 2009 წელს, 2008 წელთან შედარებით, 5,2 %-ით შემცირდა, რაც გამოწვეული იყო ინვესტიციების კლებითა და სხვადასხვაგვარი შეფერხებებით. როგორც ანალიზიდან ირკვევა, გარკვეულ დარგებს გააჩნია შესაძლებლობა, რომ გაზარდონ პროდუქციის წარმოების ტემპები. ამავე დროს, საჭიროა მივიღოთ დროული და მეტად აუცილებელი გონივრული გადაწყვეტილება, რომ განვაითაროთ და ავაღორძინოთ მივიწვებული დარგები, რომლებიც აუცილებლად უზრუნველყოფილი იქნებიან საჭირო რაოდენობის და ხარისხის მქონე ადამიანური რესურსებით (სამუშაო ძალით). ადამიანური რესურსები ნებისმიერ ორგანიზაციაში ძალიან მნიშვნელოვანი და ღირსეული რესურსია. ეს არის რესურსი, რომელიც ქმნის შემოსავალს და სიმდიდრეს.

კარგი კადრების შესანარჩუნებლად მუდმივად უნდა ვიზრუნოთ მათზე. ყველა პირობა უნდა შევუქმნათ მათ, რომ ბოლომდე დაისარჯონ, მაქსიმალურად გამოავლინონ თავისი შესაძლებლობა და მათი სასარგებლო შრომა აისახოს ღირებულებაში.

უინტერესო არ იქნებოდა გაგვეცნო, თუ რა მდგომარეობაა საქართველოში უმსხვილესი საექსპორტო სასაქონლო პოზიციების მხრივ. 2009 წელს საექსპორტოდ გატანილი იქნა: ფეროშენადნობი 12%, ოქრო 10%, მსუბუქი ავტომობილები 7%, თხილი 6%, შავი ლითონების ჯართი 6%, სპირტიანი სასმელები 5%, ღვინოები 3%, მინერალური წყლები 2% და დანარჩენი პროდუქცია 39%. როგორც ციფრებიდან ირკვევა, საექსპორტოდ გამზადებული ქართული პროდუქციის ხვედრითი წილი დაბალია, ქვეყანას აქვს პოტენციური შესაძლებლობა, რომ საექსპორტოდ გასატანი პროდუქციის მოცულობა მნიშვნელოვნად გაზარდოს, რაც იმპორტის შემცირების შესაძლებლობას იძლევა. ხოლო უმსხვილესი საიმპორტო სასაქონლო პოზიციების 2009 წლის მონაცემები ასეთ სურათს იძლევა: იმპორტირებული იყო ნავთობპროდუქტების – 13%; მსუბუქი ავტომობილების – 6%; სამკურნალო საშუალებების – 2%; ნავთობის აირები – 3%; ხორბალი – 2%; გადამცემი აპარატურა

– 2%; სიგარეტი – 1%; შაქარი – 1%; შოკოლადი – 1%; გამომთვლელი მანქანები – 1% და დანარჩენი პროდუქცია – 65%. ქვეყანა მაშინ არის ძლიერი, როცა საკუთარი ადამიანური რესურსის ძირითადი ნაწილი ჰყავს დასაქმებული, ექსპორტი ჭარბობს იმპორტს, ყოველივე ამას სჭირდება ძალისხმევა, გააზრებული გათვლილი სტრატეგია და ინვესტიციების მაღალი ხვედრითი წილი. როგორც ირკვევა, საქართველოში 2009 წელს შემოტანილი იქნა სულ 658,4 მლნ აშშ დოლარის ოდენობის ინვესტიციები. მათ შორის არაბეთის გაერთიანებული ემირატების ინვესტიციების თანხა შეადგენს 162,8 მლნ დოლარს, ანუ 24,7%-ს; თურქეთის – 97,9 მლნ დოლარს, ანუ 14,9%; პანამის – 74,7 მლნ ანუ 11,4%. გაერთიანებული სამეფო – 72,3 მლნ, ანუ 11,0%. დანარჩენი ქვეყნები კი 250,6 მლნ აშშ დოლარი, ანუ 38,1 %; ჩვენი გათვლებით ირკვევა რომ, ინვესტიციების მოზიდვის დიდი პერსპექტივები ისახება, ამიტომ მეტი მუშაობაა საჭირო, რომ ინვესტორებმა გარანტიის სტაბილურობა მოიპოვონ და დაინტერესდნენ მეტი ინვესტიციების შემოტანით პრიორიტეტული დარგების განვითარებისათვის. სწორედ ეს იქნება ქვეყანაში შრომისუნარიანი მოსახლეობის დასაქმებისა და საარსებო მინიმუმის გაზრდის მნიშვნელოვანი ღონისძიებანი. 2004 წლის იანვრის თვეში შრომისუნარიანი მამაკაცის სარსებო მინიმუმი თუ იყო 82,5 ლარი, დეკემბრის თვეში 96,2 ლარამდე გადიდა, ანუ 16,6 %-ით გაიზარდა, ხოლო მომდევნო წლები ასეთ სურათს იძლევა: 2006 წელს – 95,6 და 99,3, გაიზარდა 2,8 %-ით; 2007 წელს – 120,9 და 115,9 ლარი ანუ შემცირდა 4,9%-ით. 2008 წელს – 1231,1 და 130,7 ლარი, ანუ გაიზარდა 6,2%-ით; 2009 წელს – 133,8 და 126,1 ლარი, ანუ შემცირდა 5,8 %-ით, 2010 წელს – 128,1 და 149,5 ლარი, ანუ გაიზარდა 16,7%-ით.

აგრეთვე უინტერესო არ იქნებოდა მოვიყვანოთ ციფრობრივი მონაცემები, თუ რა მდგომარეობაა საშუალო ოჯახის საარსებო მინიმუმის მხრივ, 2004 წლის იანვარ-დეკემბრის ბოლოსათვის კერძოდ შეადგინა 138,4 და 161,4 ლარი, ანუ გაიზარდა 16,6%-ით; 2005 წელს – 160,3 და 164,9 ლარი, ანუ გაიზარდა მხოლოდ 2,8%-ით; 2006 წელს – 166,5 და 201,7 ლარი. საგრძნობლად იმატა და შეადგინა 21,1%; 2007 წელს – 200,7 და 194,4 ლარი, ანუ შემცირდა 3,2 %-ით; 2008 წელს – 206,6 და 219,3 ლარი, ანუ გაიზარდა 6,4 %-ით; 2009 წელს – 224,5 და 221,5 ლარით, ანუ შემცირდა 1,4 %-ით, 2010 წლისათვის კი 214,7 ლარიდან 250,8 ლარამდე გაიზარდა, ანუ 16,8%-ით, მაგრამ დღევანდელი საბაზრო ფასები და ჩვენ მიერ მოყვანილი თანხობრივი მონაცემები არ აკმაყოფილებს საშუალო ოჯახისთვის განკუთვნილ საარსებო მინიმუმის მოთხოვნებს.

როგორც მასალებიდან ირკვევა, აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა) 2005 წლის ბოლოსათვის 2023,9 მლნ კაცს შეადგენდა, ხოლო 2009 წლისათვის 1991,8 მლნ კაცამდე დავიდა, ანუ შემცირდა 1,6 %-ით. ამავე პერიოდისათვის დასაქმებულთა რაოდენობა 1744,6 და 1656,1 მლნ. კაცს შეადგენდა ანუ შემცირდა 5,1 %-ით. თუ გადავხედავთ სტატისტიკას, ჩანს, რომ 2005 წელს უმუშევართა რაოდენობა 279,3 ათას კაცს შეადგენდა, ხოლო 2009 წლის ბოლოსათვის კი 335,6 ათას კაცამდე გაიზარდა, ანუ უმუშევართა რაოდენობა გაიზარდა 20,1 %-ით. უმუშევართა დონე 2005 წელს შეადგენდა 13,8%, ხოლო 2009 წლის ბოლოსთვის 16,3%-ს მიაღწია. აქტიურობის დონე შესაბამის პერიოდში შეადგენდა 64,0 % და 63,6%. ამავე პერიოდისათვის 55,2 %-დან 52,9% შემცირდა, ანუ 2,3 % დაიწია ქვემოთ. დაკვირვება გვაძლევს იმის საფუძველს, რომ საქართველოში ჯერჯერობით არ არის სტაბილური სამუშაო ადგილები და აგრეთვე დამჭირავებელთა მხრიდან ხშირ შემთხვევაში არაჯანსაღი ატმოსფერო და არაკორექტული ქმედებანი შეიმჩნევა, რაც ხელს უშლის ადამიანური რესურსების ეფექტურ გამოყენებას.

ყველასათვის კარგად არის ცნობილი, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ხელფასს ადამიანის შრომით დაინტერესების საქმეში. ამიტომ მას სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობაც ენიჭება, სამთომომპოვებელ მრეწველობაში 2005 წელს საშუალო ნომინალური ხელფასი 210,8 ლარიდან 2009 677,7 ლარამდე გაიზარდა, რაც გამოწვეულია ჭიათურის მანგანუმისა და ტყიბულის ქვანახშირის წარმოების მოცულობისა და მომხმარებელთა მოთხოვნის გადიდებით. აგრეთვე იმავე პერიოდისათვის ხელფასი დამამუშავებელ მრეწველობაში გაიზარდა 212,1 ლარიდან 447,0 ლარამდე, ელექტროენერჯის, აირისა და წყლის წარმოების დარგში 341,5 ლარიდან 766,8 ლარამდე, რაც დახარჯული ელექტროენერჯის და ექსპორტის წილის გადიდებით არის გამოწვეული. ბოლო ხანებში

მშენებლობას გამოცოცხლება ეტყობა და საშუალო ნომინალური ხელფასი 296,4 ლარიდან 626,1 ლარამდე გადიდდა. ასეთი ზრდა ინვესტიციების მოზიდვის შედეგად არის განპირობებული.

სასტუმროებსა და რესტორნებში დასაქმებული ადამიანების საშუალო ნომინალური ხელფასის ოდენობა 108,2 ლარიდან 364,7 ლარამდე გაიზარდა, ფაქტია, რომ ადგილი აქვს ტურისტების გაზრდილი ოდენობით შემოდინებას. ბუნებრივია, მეტი ტურისტი დაბინავდება სასტუმროებში და მეტი დააგემოვნებს ქართულ კერძებს. ეს არის შემოსავლების გადიდებისა და საშუალო ნომინალური ხელფასის ზრდის გარანტი. საშუალო ნომინალური ხელფასი იზრდება აგრეთვე ისეთ დარგებში, როგორცაა ტრანსპორტი, კავშირგაბმულობა, ჯანდაცვა, განათლება და სხვა. სამწუხაროდ, ეს ხორციელდება ორგანიზაციის გაერთიანებებით და სხვა მანიპულაციების ხარჯზე. ასეთი ღონისძიებების გატარებით დეგრადირდება ადამიანური რესურსები, რაც სავალალო მდგომარეობამდე მიიყვანს ქვეყანას.

ჯანმრთელობის დაცვისა და სოციალური დახმარების მხრივ ჩატარებული ჰუმანური აქციის შედეგად ასეთი სურათი იკვეთება: 2005 წელს საშუალოდ დახმარების თანხა 99,5 ლარს შეადგენდა, ხოლო 2009 წლის ბოლოსათვის 366,7 ლარს მიაღწია. დახმარების ასეთი მკვეთრი ზრდა გამოწვეული იყო პოლისების რაოდენობის გადიდებითა და აუცილებლობით გამოწვეული დახმარებებით.

როცა საქმე ეხება სოციალურ და სხვადასხვა სახის დახმარებას, მაშინ უმუშევართა რაოდენობის ზრდასთან გვაქვს საქმე, დაუსაქმებელი სახელმწიფოსგან დახმარების მოლოდინში არიან, რომ შეინარჩუნონ სიცოცხლისუნარიანობა. უმუშევართა არმიის დახმარებას ყველა ქვეყანა ახორციელებს და ჩვენი ქვეყანა ხომ არ იქნება გამონაკლისი? ამასთან ერთად, საჭიროა ხელისუფლებამ ძირითადი ყურადღება გადაიტანოს ახალი სამუშაო ადგილების შექმნაზე და არა დახმარებების გადიდებაზე. სამუშაო ადგილის უქონლობას უჩივის ჩვენი მოქალაქეების დიდი ნაწილი, ისინი გადაეჩვივნენ შრომას და გაზარმაცდნენ. ქართველ კაცში დაისადგურა ინერტულობა და ნიჰილიზმმა.

თითოეული ადამიანი დაინტერესებული უნდა იყოს შრომითი საქმიანობის საბოლოო შედეგებით. ჩვენი გაანგარიშებით ირკვევა, რომ ქვეყანაში არსებული ადამიანური რესურსების პოტენციური შესაძლებლობა ეფექტურად არ არის გამოყენებული. თუ ადრე იხვნებოდა 650000 ჰექტარი მიწა დღესდღეობით მხოლოდ 247000 ჰექტარი მუშავდება. ყოველივე ეს ნებატურად აისახება ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქციის მოცულობაზე, მშრომელთა კეთილდღეობის ამაღლებაზე, მიგრაციის ღონესა და სხვა მაჩვენებლებზე. ყოველთვის გვახსოვდეს ილიას ბრძნული შეგონება “იცოდეთ დღეს მძლეთამძლეა გარჯა, შრომა და შრომის გაფრთხილება, შენახვა, პატიოსნება და ზოგვა საჭიროებისამებრ”

გლობალიზაციის სირთულეების მიუხედავად, ადამიანური რესურსების მიზანმიმართულ გამოყენებას თან უნდა ახლდეს ჰუმანური და გონივრული გადაწყვეტილებები. ხელისუფლებისა და მშრომელთა შეხედულებები თანხვედრი უნდა იყოს, რომ აშენდეს ძლიერი, ჰუმანური, ქრისტიანული ქვეყანა, რათა საქართველო ცივილიზებული სამყაროსათვის მისაღებ და ანგარიშგასაწევ რეგიონად იქცეს.

*Gamsakhurdia Tamaz
Pestvenidze Teimuraz*

**EFFECTIVE USAGE OF HUMAN RESOURCES – THE PROBLEM
OF STATE SIGNIFICANCE**

SUMMARY

The given work provides human being as a phenomenon which can radically change the existing condition of the country. Firstly, with the useful work, we tried to reveal the actuality of the reasonable usage of human resources for countries' useful work and special support.

Herewith, the followings are emphasized in it: demographic situation, work placement, the lack of living wage, the migration, and a bad habit of the divorce and other barricaded negative issues,- which negatively operates on the reasonable usage of the human resources.

შალვა გოგიაშვილი

კონკურენციის ეკონომიკური პოლიტიკის რეპროსექტივა და მისი სრულყოფის პერსექტივა საქართველოში

სახელმწიფო ეკონომიკური პოლიტიკა განსაზღვრავს ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიულ მიმართულებებს როგორც გრძელვადიან, ისე მოკლევადიან პერსპექტივაში. შესაბამისად, მის რაციონალურობაზე, კომპლექსურობასა და დასაბუთებულობაზე მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული საზოგადოების ცალკეული ფენების თუ ინდივიდუალური პირების ეკონომიკურ ინტერესთა შორის არსებული დაპირისპირებებისა და, რიგ შემთხვევებში, კონფლიქტების გადაჭრის ან შერბილების შესაძლებლობა და ხარისხი. თავის მხრივ, არსებული ეკონომიკური პირობები დიდ გავლენას ახდენს ეკონომიკური პოლიტიკის, მათ შორის საგარეო ეკონომიკური პოლიტიკის მიზნების ფორმირებასა და განხორციელებაზე. ცხადია, ამგვარი მიზეზშედევობრივი ხასიათის პირდაპირი და უკუკავშირები მნიშვნელოვნად ამაღლებს მრავალფარიანტული საპროგნოზო პარამეტრების და ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითად მიმართულებათა მეცნიერული ანალიზის როლს. უპირველეს ყოვლისა, აღნიშნულითაა განპირობებული ეკონომიკური პოლიტიკის განსაზღვრისას ეკონომიკის არსებული მდგომარეობისა და განვითარების მოსალოდნელი სცენარების მეცნიერული ანალიზის საფუძველზე შემუშავებული წინადადებებისა და რეკომენდაციების გათვალისწინების აუცილებლობა.

ნებისმიერ სახელმწიფოს თუ ნებისმიერ საზოგადოებას არსებობისა და განვითარებისათვის ესაჭიროება გარკვეული, მკაცრად დადგენილი ჩარჩო-სისტემა, რომელიც წარმოადგენს ურთიერთობების (მათ შორის საგარეო ურთიერთობების) განსაზღვრის საფუძველს. ამ სისტემაში განსაკუთრებული ადგილი და როლი განეკუთვნება ეკონომიკურ მხარეს. სწორედ ამიტომ, დამოუკიდებლობის მოპოვებისთანავე, როდესაც საქართველოში ოფიციალურად გაკეთდა განაცხადი ქვეყნის საბაზრო ეკონომიკურ ურთიერთობებზე გადასვლის აუცილებლობის თაობაზე, დღის წესრიგში დადგა განვითარების კონკრეტული ეკონომიკური მოდელის შერჩევა და შესაბამისი ეკონომიკური პოლიტიკის კონცეპტუალური მიმართულებების ჩამოყალიბება.

სამწუხაროდ, საქართველოში, არც საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის საწყის სტადიაზე და არც შემდგომში, არ მომხდარა ოფიციალური დეკლარირება განვითარების შერჩეული ეკონომიკური მოდელის შესახებ. თუმცა, ეკონომიკური პოლიტიკის ცალკეული ნაწილების, მიზნობრივი ეკონომიკური პროგრამებისა და ინდიკატური გეგმების ანალიზის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ თავდაპირველად ქვეყნის ეკონომიკის განვითარება უფრო სოციალურად ორიენტირებული მოდელის პრინციპებს ეყრდნობოდა, ხოლო შემდგომ, როდესაც განხორციელდა რეფორმების საკმაოდ მნიშვნელოვანი რაოდენობა ეკონომიკის რადიკალური ლიბერალიზაციისა და დერეგულირების მიმართულებით, უპირატესობა მიენიჭა ლიბერალური საბაზრო მოდელის მოთხოვნებს.

ამასთან, სადავო არ არის, რომ საბაზრო ეკონომიკის ყველა მოდელისათვის მოთხოვნა-მიწოდების დაბალანსებაში კონკურენციის პრინციპს უაღტერნატივო უპირატესობა აქვს; სხვაგვარად უბრალოდ წარმოუდგენელია, რადგან, შეიძლება ითქვას, რომ ცნებები “საბაზრო ეკონომიკა” და “კონკურენციული ეკონომიკა” პრაქტიკულად იდენტურია, ანუ კონკურენციის აუცილებლობის ეჭვის ქვეშ დაყენება ეჭვის ქვეშ აყენებს თვით საბაზრო ეკონომიკის არსე-

ბობასაც. აღნიშნულიდან გამომდინარე, განსხვავებულ მოსაზრებათა და დამოკიდებულებათა სიმრავლის მიუხედავად, საბაზრო ორიენტაციის მქონე ქვეყნებში, და მათ შორის საქართველოშიც, არასოდეს არ დამდგარა საკითხი კონკურენციის საჭიროება-არსაჭიროებისა და აუცილებლობის შესახებ.

აუცილებელია გავითვალისწინოთ, რომ თავისუფალი ბაზრის სასარგებლოდ არსებული ეკონომიკური მტკიცებულებები შორს არის იმ აზრისაგან, რომ ბაზარი ყოველთვის სწორად ფუნქციონირებს და ავტომატურ რეჟიმში ახერხებს კონკურენციის დაცვას. როგორც დაახლოებით ორასწლიანი გამოცდილება აჩვენებს, საბაზრო სისტემა არასოდეს თვითონ არ ქმნიდა და ვერც დღეს ქმნის გარემოს თავისუფალი კონკურენციისათვის. უფრო მეტიც, გარედან ჩარევის გარეშე სისტემა მიისწრაფვის “მონოპოლიზაციისაკენ”. ადგილი აქვს ხოლმე შეთანხმებებს ცალკეულ საქონელმწარმოებლებს შორის პროდუქციაზე ფასების ზღვრულ დანახარჯებზე გაცილებით ზემოთ დაფიქსირების თაობაზე. იმავდროულად ხდება ხოლმე სასაქონლო ბაზრის ამა თუ იმ სეგმენტის მონოპოლიზება, რასაც შედეგად მოჰყვება მომხმარებელთა უფლებების შელახვა. გამოცდილება აჩვენებს, რომ, ხშირად, არარეგულირებადი ბაზარი, სადაც კონკურენცია “თავის ნებაზეა მიშვებული”, გადაიზრდება საპირისპირო მოვლენაში – მონოპოლიაში, რომელსაც შედეგად მოჰყვება ეკონომიკური განვითარების დინამიზმის დაკარგვა და სტაგნაცია, რაც, საბოლოო ანგარიშით, იწვევს საზოგადოებრივი კეთილდღეობის შემცირებას. ეს კი აიძულებს საზოგადოებას, კონკურენციის უზრუნველსაყოფად, კონკურენციის დასაცავად და, საერთოდ, საკონკურენციო ეკონომიკური პოლიტიკის შექმნისა და სრულყოფისათვის მოახდინოს სპეციალური საკანონმდებლო მექანიზმის ფორმირება და რეალიზაცია. ამიტომ, საკონკურენციო კანონმდებლობა ყველა ქვეყანაში მოწოდებულია საბაზრო მექანიზმის ზოგიერთი ნეგატიური ნიშნის გამოსწორებისა და, გარკვეულწილად, სახელმწიფო რეგულირებისათვის. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში სახელმწიფო ზოგჯერ იძულებული ხდება ჩაერიოს საბაზრო მექანიზმის “მუშაობაში”. აუცილებელ შემთხვევებში მან უნდა აკონტროლოს და არეგულიროს ცალკეული სამეწარმეო სუბიექტების საქმიანობა, რათა თავიდან იქნეს აცილებული საზოგადოებისათვის დამდუპველი მონოპოლიზებისა და არაკეთილსინდისიერი საქმიანი პრაქტიკის პროცესები.

საბაზრო ეკონომიკის ერთ-ერთი უმთავრესი უპირატესობა ადმინისტრაციულ-დირექტიულ მოდელთან მიმართებაში სწორედ კონკურენციული წესრიგის არსებობაში გამოიხატება. ამასთან, ჯანსაღი კონკურენცია განაპირობებს რესურსების ოპტიმალურ გამოყენებას, საზოგადოებრივი კეთილდღეობის პოტენციური “დანაკარგების” (სიკეთე, რომელიც შესაძლებელია შეიქმნას, მაგრამ არ იქმნება საბაზრო კონცენტრაციის მაღალი დონისა და, შესაბამისად, მონოპოლიზაციის ხარისხის ზრდის გამო) მინიმიზაციას. ამდენად, ამ უკანასკნელის მხარდაჭერა ნებისმიერი, საბაზრო ეკონომიკური მოდელის მქონე სახელმწიფოსთვის ერთ-ერთ უმთავრეს პრიორიტეტს უნდა წარმოადგენდეს.

კონკურენციის ეკონომიკური პოლიტიკა არის მდგრადი ეკონომიკური განვითარების საწინდარი, საბაზრო ურთიერთობათა ძირითადი შემადგენელი ელემენტი, რომლის გარეშე შეუძლებელია თავისუფალი ეკონომიკური არჩევანის განხორციელება, სასაქონლო ბაზრებზე მოთხოვნა-მიწოდების რაციონალური დაბალანსება და მომხმარებლისათვის მისაღები ფასის ფორმირება.

კონკურენცია მსოფლიოს მრავალი ქვეყნის ეკონომიკურ დოქტრინასა თუ კონცეფციაში განიხილება, როგორც წარმატებულად განვითარებადი ეკონომიკის საფუძველი; კონკურენციის დაცვა და ანტიკონკურენციული ქმედებების გამოვლენა და აღკვეთა არის სახელმწიფო ეკონომიკური პოლიტიკის ერთ-ერთი ამოსავალი პრიორიტეტი.

საზოგადოებას, რომელიც აშენებს თავისუფალ ეკონომიკურ სისტემას, აუცილებლად უნდა ჰქონდეს ჩამოყალიბებული ეკონომიკური პოლიტიკა, რომლის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი ნაწილი სწორედ კონკურენციის პოლიტიკა იქნება. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ კონკურენციის პოლიტიკის წარმატება მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული იმ

სახელმწიფო ორგანოების ნებასა და მიდგომებზე, რომელთაც კანონით ვვალდებთ კონკურენციისა და საკონკურენციო ურთიერთობების ზედამხედველობა.

რადგან კონკურენცია და კონკურენციული გარემო კერძო საკუთრებასთან ერთად წარმოადგენს საბაზრო ეკონომიკური ურთიერთობების მთავარ მასტიმულირებელ ძალას, იმ უპირველესი ნორმატიულ-საკანონმდებლო აქტების ნუსხაში, რომლებიც საქართველოში 1991-1992 წლების ცნობილი მოვლენების შემდეგ საპარლამენტო საქმიანობის აღდგენამდე სახელმწიფო საბჭომ დაჩქარებულად მიიღო, უკვე 1992 წლის დასაწყისში იყო დეკრეტი “მონოპოლიური საქმიანობის შეზღუდვისა და კონკურენციის განვითარების ხელშეწყობის შესახებ”, რომელიც 1996 წელს საკონკურენციო კანონის მიღებამდე ასრულებდა კონკურენციული ურთიერთობების განმსაზღვრელი და მარეგულირებელი დოკუმენტის როლს. ეს დეკრეტი, ხოლო 1996 წლიდან კანონი “მონოპოლიური საქმიანობისა და კონკურენციის შესახებ” განსაზღვრავდა ქვეყნის კონკურენციული ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითად მიმართულებებს, საკონკურენციო გარემოს ფორმირებისა და დაცვის მექანიზმს. ვინაიდან საქართველოს საკონკურენციო კანონმდებლობის შემუშავებისას გათვალისწინებულ იყო ამ სფეროში არსებული მსოფლიო გამოცდილება, მიუხედავად რიგი ნაკლოვანებებისა და ხარვეზებისა, რომელთა შესახებ მიუთითებდნენ როგორც ქართველი, ისე უცხოელი ექსპერტები, მთლიანობაში ითვლებოდა პროგრესულ კანონმდებლობად. სამწუხაროდ, 2005 წელს განხორციელებულმა საკანონმდებლო და ინსტიტუციურმა რეფორმამ კონკურენციის სფეროში, მართალია, შეავსო იგი ისეთი მნიშვნელოვანი მიმართულებით, როგორცაა სახელმწიფო დახმარებები და სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამები, მაგრამ, იმავდროულად, იგნორირება მოახდინა რიგი უმნიშვნელოვანესი საკონკურენციო ნორმებისა და დებულებებისა, რამაც მიახლოების ნაცვლად ქვეყნის საკონკურენციო კანონმდებლობა ფაქტობრივად დააშორა ევროკანონმდებლობას, რომელთან ჰარმონიზაციაც საქართველოს ოფიციალურად დეკლარირებულ პრიორიტეტად და მიზნობრივ კრიტერიუმად აქვს მიხნეული. ეს ეხება, უპირველეს ყოვლისა, “თავისუფალი ვაჭრობისა და კონკურენციის შესახებ” კანონს, რომელსაც ჩარჩო-კანონის როლი აკისრია საქართველოს კონკურენციულ კანონმდებლობაში როგორც იერარქიული, ისე ფუნქციონალური დატვირთვის თვალსაზრისით. საქართველოს მთავარი საკონკურენციო კანონი, სამწუხაროდ, არ არეგულირებს საკონკურენციო სამართლის ისეთ საყოველთაოდ აღიარებულ ძირითად საკითხებს, როგორცაა:

- დომინირებული მდგომარეობის მქონე ეკონომიკური აგენტების მხრიდან ამ მდგომარეობის ბოროტად გამოყენება;
- კონკურენციის შემზღუდავი ჰორიზონტალური და ვერტიკალური შეთანხმებები და სასაქონლო ბაზარზე ეკონომიკური აგენტების შეთანხმებული ქმედებები;
- ეკონომიკურ აგენტთა შერწყმები;
- განსაკუთრებული საკუთრების მფლობელთა (ბუნებრივი მონოპოლიები) კომპეტენციის სფეროები;
- არაკეთილსინდისიერი კონკურენციის ფაქტების გამოვლენა და აღკვეთა.

ეს უკანასკნელი ბევრ ქვეყანაში, მისი განსაკუთრებული მნიშვნელობიდან გამომდინარე, წარმოადგენს ცალკე კანონის რეგულირების სფეროს მაშინ, როცა საქართველოს საკონკურენციო კანონმდებლობა საერთოდ იგნორირებას უკეთებს და დეფინიციის დონეზეც კი არ განსაზღვრავს მას.

რეფორმატორული პოლიტიკისა და ეკონომიკის ლიბერალიზაციის მიზნით მიმდინარე დერეგულირების კონტექსტში ფაქტობრივად უკანა პლანზე გადაიწია კონკურენციის პრობლემატიკამ. რეალური კონკურენციული პოლიტიკის თანამედროვე მდგომარეობა აჩვენებს ამ მიმართულებით სახელმწიფო ქმედებების აშკარა დეფიციტს. ეკონომიკური განვითარების სამთავრობო პროგრამების ანალიზი მიუთითებს, რომ საქართველოს მთავრობა აღიარებს კონკურენციის განვითარების აუცილებლობას. მაგრამ არ არსებობს საკმარისი წარმოდგენა, თუ როგორ, რა საშუალებებით და გზებით უნდა იქნეს ეს საქმიანობა განხორციელებული. პრობ-

ლემას წარმოადგენს არა კონკურენციის როლისა და მნიშვნელობის შეუფასებლობა ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების საქმეში (საბაზრო ურთიერთობათა პირობებში ეს ნონსენსი იქნებოდა), არამედ ჯანსაღი საკონკურენციო გარემოს ჩამოყალიბებისათვის სათანადო ხელშეწყობისა და კონკურენციის მუდმივი დაცვისათვის სათანადო ქმედითი მექანიზმის არარსებობა. ამასთან, ცალსახა და აქსიომატური აუცილებლობაა შესაბამისი სასაქონლო და მომსახურების ბაზრებზე კონკურენციული გარემოს არა ერთჯერადი ფორმირება, არამედ მისი სისტემატური უზრუნველყოფა, ანუ კონკურენციის მუდმივი დაცვა. წინააღმდეგ შემთხვევაში, თეორიულად სავსებით შესაძლებელია, თვით ჯანსაღი კონკურენციული ბრძოლის შედეგადაც კი მოხდეს რომელიმე ეკონომიკური აგენტის ხელში ძალაუფლების თანდათანობითი კონცენტრაცია და მონოპოლიური სუბიექტის წარმოქმნა შესაბამისი საბაზრო ქცევით; მით უმეტეს, რომ კონკურენციული სამართლის მსოფლიო პრაქტიკისათვის უცხო სრულიადაც არაა ამგვარი პრეცედენტები.

აქვე აუცილებელია აღინიშნოს, რომ საქართველოს კონკურენციული კანონმდებლობა, გარდა აღნიშნული კანონისა, შედგება სხვა მრავალი კანონის, საკანონმდებლო აქტისა და მათი ცალკეული ნაწილებისაგან, რომლებიც განსაზღვრავენ ამა თუ იმ სფეროში კონკურენციული ურთიერთობების დაცვისა და განვითარების თეორიულ საკითხებსა და რეგულირების მექანიზმს. კერძოდ, 2005 წლის 2 ივნისს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო კანონი “ელექტრონული კომუნიკაციების შესახებ”, რომელშიც მნიშვნელოვანი ადგილი (IV თავი) ეთმობა “ელექტრონული კომუნიკაციების სფეროში კონკურენტუნარიანი გარემოს ჩამოყალიბება“-ს; კანონის მითითებული ნაწილი მოიცავს კონკურენციის თეორიასა და პრაქტიკაში საყოველთაოდ აღიარებული ნორმების დაცვის საკმაოდ აპრობირებულ და სრულყოფილ მექანიზმს, რომელსაც ასევე ეყრდნობა ევროკავშირის კონკურენციული კანონმდებლობა. რაც შეეხება კომუნიკაციების სფეროში კონკურენციული გარემოს ფორმირების მიზნით საკანონმდებლო აქტებით დადგენილი ზომების განხორციელებას, იგი ევალება საქართველოს კომუნიკაციების ეროვნულ კომისიას, რომლის უფლებამოსილება, სხვა მარეგულირებელ კომისიებთან ერთად, განსაზღვრულია კანონით “დამოუკიდებელი ეროვნული მარეგულირებელი ორგანოების შესახებ” (მიღებულია 13.09.2002). ეს კანონი ადგენს კონკურენციის დაცვისა და განვითარების მიმართულებით შესაბამის სფეროებში მარეგულირებელი ორგანოების უფლებებსა და ვალდებულებებს; ინფრასტრუქტურული დარგები, სადაც კონკურენცია შეზღუდულია (ბუნებრივად) და სადაც ძალისმიერი ან სხვა მეთოდებით კონკურენციის დამკვიდრება აუცილებლად გამოიწვევს უკუეფექტს რესურსების რაციონალური გამოყენებისა და ჯამური კეთილდღეობის ზრდის ასპექტში, სახელმწიფოს მხრიდან ექვემდებარება მუდმივ კონტროლსა და რეგულირებას, პირველ რიგში კი ტარიფების დადგენა-დამტკიცებისა და განსაკუთრებული საკუთრების მფლობელის მიერ ინფრასტრუქტურის სფეროში არადისკრიმინაციული პირობებით სხვა ეკონომიკური აგენტების თავისუფალი დაშვების (გატარების) თვალსაზრისით, რათა, ერთი მხრივ, მაქსიმალურად იქნეს დაცული მომხმარებელთა უფლებები და, მეორე მხრივ, შეზღუდვებმა რეგულირებად სფეროებში უარყოფითი ზეგავლენა არ მოახდინოს კონკურენციულ გარემოზე სხვა სფეროებში.

ცალკე აღნიშვნას საჭიროებს კონკურენციის დაცვისა და რეგულირების საკითხი საბანკო სფეროში. საქართველოს კანონმდებლობის თანახმად, საბანკო საქმიანობაზე საერთო ზედამხედველობა და, მათ შორის, კონკურენციული ურთიერთობების რეგულირება, აკისრია საქართველოს ეროვნულ ბანკს; კანონმდებლობითვე განსაზღვრული საბანკო სფეროში აღნიშნული ფუნქციების აღსრულების კონკრეტული მექანიზმი.

საქართველოს საკონკურენციო კანონმდებლობის შემადგენელ ნაწილებს წარმოადგენს ასევე “ელექტროენერგეტიკისა და ბუნებრივი გაზის შესახებ”, “წიაღის შესახებ”, “დაზღვევის შესახებ” და საქართველოს რიგი სხვა კანონებისა და კანონქვემდებარე აქტების ის თავები, პარაგრაფები და დებულებები, რომელთა დანიშნულებაა შესაბამის დარგსა თუ სფეროში

კონკურენციული გარემოს ფორმირება, კონკურენციის დაცვა და არადისკრიმინაციული, ჯანსაღი სამეწარმეო პირობების ჩამოყალიბება-ფორმირებისათვის მაქსიმალური ხელშეწყობა.

კონკურენციის სახელმწიფო ეკონომიკური პოლიტიკა, ისევე, როგორც ეკონომიკური პოლიტიკა მთლიანად, არ შეიძლება იყოს სტატიკური. ის უნდა იყოს დინამიური და რეფლექსური ქვეყანაში ეკონომიკური სიტუაციის და სახელმწიფოს სხვა პოლიტიკების ჩარჩოებში პრიორიტეტების ცვლილებებისადმი.

ზოგადად კონკურენციული კანონმდებლობის და კერძოდ, “თავისუფალი ვაჭრობისა და კონკურენციის შესახებ” საქართველოს კანონის სრულყოფის აუცილებლობას განაპირობებს ორი ძირითადი გარემოება. ჯერ ერთი, საყოველთაოდ აღიარებული საკონკურენციო ნორმების გარეშე შეუძლებელია ქვეყანაში კონკურენციული გარემოს ფორმირება და შენარჩუნება. მეორე, საქართველოს, პარტნიორობისა და თანამშრომლობის შესახებ შეთანხმების და სხვა ორმხრივი დოკუმენტების შესაბამისად, აქვს რიგი ვალდებულებები საერთაშორისო ორგანიზაციების წინაშე კანონმდებლობის სრულყოფისა და ჰარმონიზაციის თაობაზე, მათ შორის კონკურენციის სფეროში. ბუნებრივია, აღნიშნულ ვალდებულებათა შესრულების ხარისხი მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს უცხოეთის დამოკიდებულებას ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკისადმი პერსპექტივაში.

აუცილებელია აღინიშნოს, რომ საქართველოს მთავრობამ, 2010 წლის დეკემბერში კონკურენციის პოლიტიკის ყოველსმომცველი სტრატეგიის მიღებით, გამოხატა პოლიტიკური ნება თანამედროვე კონკურენციის პოლიტიკის ჩამოყალიბებისა და საკონკურენციო კანონმდებლობის საერთაშორისო პრაქტიკასთან შესაბამისობაში მოყვანის შესახებ. იმავედროულად, აღიარებულ იქნა, რომ “თავისუფალი ვაჭრობისა და კონკურენციის შესახებ” მოქმედი კანონი შემუშავდა გარდამავალი პერიოდისათვის და საჭიროა ახალი ჩარჩო-კანონის მიღება, რომელიც მოიცავს ეკონომიკის ყველა სექტორს, მათ შორის არალიბერალურსაც. სტრატეგია ითვალისწინებს მნიშვნელოვან ინსტიტუციურ რეფორმასაც დამოუკიდებელი კონკურენციის სააგენტოს ფორმირებისათვის. ამ მიზნით აუცილებელი ღონისძიებების განხორციელება დაწყებულია. პირველ ეტაპზე, საქართველოს პრეზიდენტის 2010 წლის 26 თებერვლის ბრძანებულებით, შეიქმნა დამოუკიდებელი სსიპ – თავისუფალი ვაჭრობისა და კონკურენციის სააგენტო, რომელიც შედგება კონკურენციის დაცვის, რეგულირებადი ეკონომიკური სფეროების და ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი სამმართველოებისაგან. აღნიშნული გარდაქმნა წარმოადგენდა ევროკავშირის შესაბამისი საკონკურენციო ორგანოების დასაბუთებული რეკომენდაციისადმი ადეკვატურ რეაგირებას. შემდგომი მოქმედებებით გათვალისწინებულია ამ სააგენტოსათვის სამოქმედო პროგრამაში ასახული შესაბამისი უფლებამოსილებებისა და შესაძლებლობების მინიჭება. სამწუხაროდ, დოკუმენტიდან არ ჩანს, უნდა გაუქმდნენ დამოუკიდებელი მარეგულირებელი კომისიები და სახელმწიფო შესყიდვების სააგენტო, ხოლო მათი ფუნქციები და უფლებამოსილებები გადაეცეს კონკურენციის სააგენტოს, თუ ისინი უნდა დაექვემდებარონ ამ უკანასკნელს.

ჩვენი აზრით, სტრატეგიით გათვალისწინებული ინსტიტუციური რეფორმა გააფართოებს და განამტკიცებს სააგენტოს უფლებამოსილებებს, სრულყოფს სტრუქტურას, ხელს შეუწყობს მისი საქმიანობის ეფექტიანობის ამაღლებასა და გამჭვირვალობის უზრუნველყოფას, თუ მის პარალელურად სასწრაფოდ იქნა შემუშავებული და სამოქმედოდ მიღებული ახალი, ასევე სტრატეგიის (რომელიც ფორმირებულია საყოველთაოდ აღიარებული და მსოფლიოში აპრობირებული საკონკურენციო სამართლის თანამედროვე ნორმებზე დაყრდნობითა და მათი გათვალისწინებით) შესაბამისი საკონკურენციო კანონმდებლობა. ამასთან, უადრესად დასაჩქარებელია ამ ცვლილებათა განხორციელება, რადგან, რაც უფრო დაგვიანდება და დროში გაიწელება კონკურენციის ჯანსაღი ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირება და პრაქტიკული რეალიზაცია, მით მეტად მოხდება ეკონომიკის დეფორმირება და, შედეგად, გაჭირდება მისი განვითარების ნორმალურ ტრაექტორიაზე დაბრუნება.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. გოგიაშვილი შ. ეკონომიკური პოლიტიკის მთავარი პრიორიტეტი – კონკურენციის პოლიტიკა. საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის “ეკონომიკისა და ბიზნესის განვითარების ტენდენციები თანამედროვე ეტაპზე” მასალები. შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. საქართველოს ეკონომიკური განათლებისა და განვითარების ცენტრი. ბათუმი, 2011., გვ. 83-87.
2. გოგიაშვილი შ. კონკურენციის პოლიტიკა, როგორც სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი საფუძველი. ჟურნ., “მეცნიერება და ცხოვრება”, №2 თბ., 2010, გვ. 10-15.
3. გოგიაშვილი შ. ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითად მიმართულებათა ანალიზისა და სრულყოფის კონცეპტუალური საკითხები. II საერთაშორისო კონფერენციის “გლობალიზაცია და ეკონომიკურ-სამართლებრივი პრობლემები საქართველოში” მასალები. შპს თბილისის უნივერსიტეტი, თბ., 2010, გვ. 30-33.

Gogiashvili Shalva

RETROSPECTIVE VIEW OF THE ECONOMIC POLICY OF COMPETITION AND PROSPECTS OF PERFECTION THEREOF IN GEORGIA

SUMMARY

The work refers to the role and place of competition policy in the integrated economic policy of state under circumstances of the market relations. It introduces the dynamics of formation and development of the competition policy and relevant legislation in Georgia including their positive and negative aspects.

Based on comparative analysis against the internationally acknowledged competition standards, the work revealed the shortcomings of Georgian competition policy and public authorities in charge of administration thereof resulting in inefficiency of such authorities. The work justified the necessity of their accelerated reforming and perfecting. The governmental document on comprehensive strategy of competition was analyzed and highly appreciated. There was proved the importance of urgent implementation of the above and the relevant recommendations were provided thereunder.

ლია დვალიშვილი

მდგრადი განვითარების გლობალური რეპულირება და კონცეფცია

ტერმინი “მდგრადი განვითარება” ინგლისური Sustainable Development-ის, თითქოსდა არც ისე მარჯვე თარგმანი, იმდენად საყოველთაო გახდა, რომ მისი გამოყენება ისწავლეს, როგორც რომელიღაც მდგრადი სიტყვაწარმოება, რომელიც აღნიშნავს ერთობლივი განვითარების პროცესს – ბუნების და კაცობრიობის “კოევოლუციას”.

მდგრადი განვითარების მოთხოვნათა განხორციელება შესაძლებელია მხოლოდ საზოგადოებასა და ბუნებას შორის ნივთიერებათა და ენერჯის რაციონალური გაცვლის შედეგად. ეს კი მიიღწევა მაშინ, როდესაც ადამიანთა მოთხოვნილების დაკმაყოფილება დაემყარება ბუნების თვითაღდგენისა და აღწარმოების მკაცრ კანონზომიერებას. მაშასადამე, დღის წესრიგში დგას საზოგადოებისა და ბუნების განვითარების, ანუ კოევოლუციის ამოცანა.

ძალაუფლებისაკენ სწრაფვის დროს ადამიანები ხშირად ბუნებასთან წინააღმდეგობაში მოდიან, ფიტავენ რა ბუნებრივ რესურსებს და ეკოსისტემებს, განვითარების სახიფათო რეჟიმებში აყენებენ მას. კაცობრიობის ტექნოლოგიური სიმძლავრის თანამედროვე დონეზე ამგვარ

რი კონფლიქტები ხშირად ზოგადსაკაცობრიო გლობალურ ხასიათს იძენს და მათი გადაწყვეტა მთელი კაცობრიობის ძალისხმევას საჭიროებს. ასე წამოიჭრება ხოლმე გლობალური ეკოლოგიური პრობლემები.

საერთაშორისო გლობალური პრობლემა საზოგადოების განვითარების ისეთი პრობლემაა, რომელიც ეხება თითოეულ ჩვენგანს, მთელ მსოფლიო საზოგადოებრიობას, ატარებს საყოველთაო ხასიათს და მისი დაძლევა ცალკეულ ქვეყნებს ან ქვეყნების ჯგუფს დამოუკიდებლად არ ძალუძს საკუთარი რესურსებით თუ ამ მიმართულებით მსოფლიო მასშტაბით არ განხორციელდა ყველა სახელმწიფოს თანამშრომლობა.

XIX ს-ის ბოლოს მსოფლიომ თავისი თავი შეიგრძნო როგორც ერთი მთლიანი, ხოლო მსოფლიო თანამეგობრობამ წარმოშობილი გლობალური პრობლემების გაცნობიერება დაიწყო. სამყარო ნამდვილად გლობალური ხდებოდა.

საზოგადოების განვითარების სხვადასხვა საფეხურსა და ეტაპზე გლობალური პრობლემების ადგილი და როლი ცვალებადია, ასევე განსხვავებულია მათი წარმოშობის თანმიმდევრობა. თავდაპირველად გლობალური პრობლემების წარმოშობის მიზეზი ბუნებრივ ფაქტორებს უკავშირდებოდა. ასეთებს მიეკუთვნება: ცუნამი, მიწისძვრა, მეტეორული წვიმები და ა.შ. შემდგომი გლობალური საერთაშორისო პრობლემების წარმოშობა კი დაკავშირებულია იმ საქმიანობასთან, რაც საზოგადოებამ გასწია მისი არსებობის მანძილზე დღევანდლამდე, როგორც ბუნებასთან (ბუნებრივი რესურსების გამოყენების, გარემოს დაცვის და სხვა მიმართულებით), ისე თვით ადამიანებს შორის (სიღარიბე, საშიში დაავადებები და ა.შ.) ურთიერთობებში. ეს საერთაშორისო გლობალური პრობლემები წარმოიშვა არა მარტო ეკონომიკის რესურსების არასწორი გამოყენებით, გარემო პირობების დაუცველობით და ა.შ., არამედ წარმოების ინტენსიური განვითარებითაც.

თანამედროვე პირობებში ქვეყნებს შორის მზარდი კავშირურთიერთობები და ურთიერთდამოკიდებულება, ეკონომიკური და სოციალური პროცესი დიდად დამოკიდებულია გლობალური საერთაშორისო პრობლემების შერბილებასა და გადაწყვეტაზე. ამიტომ, მსოფლიო მასშტაბით შეზღუდული რესურსების პირობებში, გლობალური პრობლემების შერბილებისა და გადაწყვეტის ღონისძიებათა გატარებისათვის საჭიროა ამ პრობლემების სახეების, შემადგენლობისა და პრიორიტეტების განსაზღვრა.

მსოფლიო საზოგადოების ერთ-ერთ უპირველეს გლობალურ პრობლემად ეკონომისტები მსოფლიო ეკოლოგიურ პრობლემას მიიჩნევენ. ეს პრობლემა უნივერსალურია, რადგან ერთი მდინარე შეიძლება გადიოდეს მრავალ ქვეყანაში, ასევე ჰაერის ნაკადები მოძრაობდეს სხვადასხვა კონტინენტებზე და ა.შ. ერთი სიტყვით, ბიოსფერო, ატმოსფერო, ჰიდროსფერო და ლიტოსფერო მთელი პლანეტისათვის ერთია.

მსოფლიო მოსახლეობის ზრდამ, ბუნებრივი რესურსების ინტენსიურმა გამოყენებამ, გარემო პირობების დაბინძურებამ და გაღარიბებამ არსებითი ცვლილებები გამოიწვია კაცობრიობის ცხოვრებაში.

ბუნებრივი წიაღისეულის არასწორმა ექსპლუატაციამ, ატმოსფეროში მავნე აირებისა და ნივთიერებების გამოფრქვევამ, ატომური და სხვა მავნე ნარჩენების ზრდამ მთელი მსოფლიო მოიცვა, რამაც გააუარესა მსოფლიო მასშტაბით ეკოლოგიური მდგომარეობა. აღნიშნულმა და სხვა მსგავსმა მოვლენებმა მეოცე საუკუნეში გაანადგურა 1/4 მსოფლიო მიწის სავარგული, 2/3 ტყის მასივი. არასასურველი სამრეწველო ნარჩენების მოცულობამ ბოლო ოცდაათი წლის მანძილზე მოიმატა 2,5-ჯერ, წყლის დაბინძურება ამავე პერიოდში გაიზარდა 10-ჯერ.

ეკოლოგიური თვალსაზრისით, განსაკუთრებით პრობლემურია კოსმოსის ინტენსიური ათვისება. ამჟამად კოსმოსში დაგროვილია 800-ზე მეტი სარაკეტო თანამგზავრების ნარჩენები, მათ შორის ხუთასი – რადიოაქტიური საწვავის ნარჩენებით, რომლის მიწაზე ჩამოსვლა არა მარტო ეკონომიკაზე იმოქმედებს, არამედ კაცობრიობის არსებობას შეუქმნის საფრთხეს.

ეკონომიკურ განვითარებაზე უარყოფითად მოქმედებს ატმოსფეროში დაგროვილი ნახშიროჟანგის გაზი, ოზონის ფენის გაღარიბება, სითბური ეფექტები, რომლებიც იწვევს კლიმატის ცვლილებებს, ამცირებს ბუნებრივი სამეურნეო რესურსების ოპტიმალური გამოყენების შესაძლებლობებს, მოქმედებს ადამიანთა ჯანმრთელობასა და ცხოვრებაზე, რომელიც დროთა განმავლობაში შეიძლება სტიქიურ კატაკლიზმებში გადაიზარდოს.

საერთაშორისო გლობალური ეკოლოგიური პრობლემების დასაძლევად მრავალი დონისძიება ტარდება როგორც ცალკეული ქვეყნების, ისე საერთაშორისო საზოგადოების ხარჯზე. 2000 წელს მხოლოდ ბუნების დაცვაზე გამოყოფილმა სახსრებმა 250 მლრდ დოლარი შეადგინა, რაც მსოფლიო ერთობლივი შიდა პროდუქტის 0,8%-ია.

საერთაშორისო გლობალური პრობლემების შერბილებისა და გადაწყვეტისაკენ მიმართული ღონისძიებები დამოკიდებულია მრავალ ფაქტორზე, როგორც მეცნიერულ კვლევებზე, ისე ეკონომიკურზე, პოლიტიკურსა და სხვა მოვლენებზე, რომლებიც არსებობს ცალკეულ ქვეყნებსა და საერთაშორისო მასშტაბით.

საერთაშორისო გლობალური პრობლემების რეგულირებაში განსაკუთრებულ როლს ასრულებს “გაერო”. მის ფარგლებში 1983 წელს შეიქმნა “გარემოსა და მისი განვითარების შესახებ” საერთაშორისო კომისია, რომელმაც 1992 წელს ქალაქ რიო-დე-ჟანეიროში ჩაატარა კონფერენცია “გარემოსა და მისი განვითარების შესახებ”.

ამ კონფერენციაზე შემუშავდა და მიღებულ იქნა პროგრამა “დღის წესრიგი XXI საუკუნისათვის, სადაც გადმოცემულია მდგრადი განვითარების არსი და ამოცანები.

“XXI ს-ის დღის წესრიგი” გახდა შემობრუნების დოკუმენტი, რომელსაც ხელი მოაწერა რიო-დე-ჟანეიროში შეკრებილმა ყველა ლიდერმა. იგი ამტკიცებს, რომ “ბუნების დაცვის პოლიტიკა, რომელიც უპირატესად მიმართულია რესურსების შესანახად და დასაცავად, იმათი არსებობის საშუალებების უზრუნველყოფის გარეშე, ვინც დამოკიდებულია მოცემულ რესურსებზე, საეჭვოა იყოს წარმატებული”.

“XXI ს-ის დღის წესრიგში” ჩართული მიზნები ითვალისწინებს მთელ რიგ ღონისძიებებს: დაჭაობებული მიწებისა და უდაბნოების დაცვას, ჰაერისა და წყლის დაბინძურების დონის შემცირებას, ენერჯის წყაროების გამოყენების სრულყოფას და ახალი სასოფლო-სამეურნეო ტექნოლოგიების გამოყენებას, ტოქსიკური ქიმიური ნივთიერებების და რადიაციული ნარჩენების უფრო ეფექტიან უტილიზაციას (განადგურება, გაუვნებელყოფა), აგრეთვე ბრძოლას დაავადებების და შიმშილის წინააღმდეგ. მოიცავს რა ბუნების დაცვისა და სოციალურ ამოცანათა ყველაზე ფართო დიაპაზონს, “XXI ს-ის დღის წესრიგი” ასახავს პრობლემათა მთელ სპექტრს, რომელთაგანაც შეხება აქვს კაცობრიობას. თუმცა ამ მიზნების უსაზღვრო ამბიციურობამ მიგვიყვანა მისი ეფექტიანობის შემცირებასთან, რადგან იგი მთავრობების და საერთაშორისო სააგენტოების შეზღუდულ შესაძლებლობებს აჭარბებდა.

ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი გაერთიანება, რომელიც მოცემული შეხვედრის ჩარჩოებში წარმოიშვა, გახდა გაერთიანებული ერების მდგრადი განვითარების კომისია. ეს კომისია “XXI ს-ის დღის წესრიგის” დებულებათა შესასრულებლად შეიქმნა ეროვნულ დონეზე, ასევე მოქმედებდათა კოორდინაციის ჩასატარებლად გაეროს სხვადასხვა პროგრამებს შორის გარემოს დაცვისა და განვითარებისათვის.

“XXI ს-ის დღის წესრიგის” შესაბამისად, ყოველმა ეროვნულმა მთავრობამ უნდა გამოიმუშაოს მდგრადი ეროვნული განვითარების სტრატეგია.

მდგრად განვითარებაში იგულისხმება:

1) საზოგადოების განვითარების ისეთი სისტემა, რომელიც საზოგადოების ეკონომიკური განვითარებისა და გარემოს დაცვის ინტერესების გათვალისწინებით უზრუნველყოფს ადამიანის კეთილდღეობას, ცხოვრების დონის ხარისხის ზრდას და მომავალი თაობების უფლებას, ისარგებლონ შექცევადი რაოდენობრივი და ხარისხობრივი ცვლილებებისაგან მაქსიმალურად დაცული ბუნებრივი რესურსებითა და გარემოთი.

2) მდგრადი განვითარება გულისხმობს ეკონომიკური ზრდის ისეთ ფორმას, რომელიც უზრუნველყოფს საზოგადოების კეთილდღეობას მოკლე, საშუალო და, რაც მთავარია, ხანგრძლივი ვადით. იგი ეფუძნება პრინციპს, რომლის თანახმად, დღევანდელი მოთხოვნილებები უნდა დაკმაყოფილდეს ისე, რომ საფრთხე არ შეექმნას მომავალ თაობებს. მდგრადი განვითარება გულისხმობს პირობების შექმნას გრძელვადიანი ეკონომიკური განვითარებისათვის გარემოს დაცვის საკითხების მაქსიმალური გათვალისწინებით.

3) ბიოლოგიური რესურსების ისეთი გზით და სისწრაფით გამოყენება, რომელიც მომავალში არ გამოიწვევს ბიოლოგიური მრავალფეროვნების შემცირებას და მას მომავალი თაობები საჭიროებების გათვალისწინებით შეინარჩუნებს.

1992 წელს დაახლოებით 51 ქვეყნის 1500 ქალაქმა შეიმუშავა თავისი საკუთარი “XXI ს-ის დღის წესრიგი”.

რიო-დე-ჟანეიროს კონფერენციამ მოუწოდა ცალკეულ ქვეყნებსა და საერთაშორისო გაერთიანებებს, კონცენტრირებული ძალისხმევით მიუღწეონ ეროვნულ და საერთაშორისო ეკოლოგიურ უსაფრთხოებას, გააცნობიერონ ეკოლოგიური პრობლემების განსაკუთრებული როლი და მწვავე ხასიათი, მისი მასშტაბურობა; ამ პრობლემის დაძლევისათვის ყველა დონეზე განახორციელონ შესაბამისი ფინანსური, სამართლებრივი, ინსტიტუციური, პოლიტიკური და სხვა საჭირო ღონისძიებანი, ეკოლოგიური უსაფრთხოების მიზნით მოახდინონ ეკონომიკების სტრუქტურული გარდაქმნები; ყველა ბუნებრივი რესურსებით მოსარგებლეს დაეკისროს პასუხისმგებლობა შესაბამისი კანონმდებლობისა და საერთაშორისო შეთანხმებების დარღვევისათვის. დაწესდეს სისტემატური კონტროლი და განხორციელდეს მონიტორინგი ბუნებრივ გარემოზე; შეიქმნას სპეციალური ბიოსფეროს ფონდი; განხორციელდეს იმ ობიექტების ექსპერტიზა, რომლებიც პოტენციურ ეკოლოგიურ საფრთხეს ქმნიან. ეკოლოგიური პრობლით მომზადდეს კადრები და შეიქმნას დამატებითი კანონმდებლობა.

მსოფლიო ბანკმა, რომელიც ყოველწლიურად განვითარებადი ქვეყნებისათვის დაახლოებით 20 მლრდ დოლარს გამოყოფს, დიდი წვლილი შეიტანა მსოფლიოში გარემოს დაცვის პრობლემების გადასაჭრელად. რიო-დე-ჟანეიროში ჩატარებული შეხვედრის შემდეგ მსოფლიო ბანკმა დიდი ყურადღება მიაპყრო ბუნების დაცვის საკითხებს და რიგი მაღალშემოსავლიანი პროექტების მხარდაჭერა შეწყვიტა, რომლებიც, კრიტიკოსთა აზრით, გამფლანგველი ან დესტრუქციური იყო. ჯეიმს ვულფერსონმა, რომელიც 1995 წელს 50 წლიანი ისტორიის მქონე ბანკის (იგულისხმება მსოფლიო ბანკი) პრეზიდენტი გახდა, საქვეყნოდ აღიარა მდგრადი განვითარების აუცილებლობა.

პროგრესის შესწავლის დროს, რომელიც გლობალურ პრობლემათა გადაწყვეტის პერიოდში იქნა მიღებული უმაღლეს დონეზე მსოფლიო შეხვედრის შემდეგ, ცხადი ხდება, რომ სხვადასხვა ქვეყანა ვითარდებოდა სხვადასხვანაირად. ბუნების დაცვის გლობალური ტენდენციები მხოლოდ რვა ქვეყანაში (ოთხ განვითარებულსა და ოთხ განვითარებადში) დომინირებს, რომლებიც აერთიანებენ დედამიწის მთელი მოსახლეობის 56%-სა და მსოფლიო სატყეო მეურნეობების 53%-ს. რვა ეკოლოგიური სახელმწიფო მოიცავს ქვეყანას ყველაზე დიდი მოსახლეობით – ჩინეთს, ქვეყანას ყველაზე მძლავრი ეკონომიკითა და ნახშირბადის ყველაზე დიდი გამონაბოლქვით აშშ-ს, აგრეთვე ბიოლოგიურ სახეობათა ყველაზე დიდი მრავალფეროვნებით გამორჩეულ ქვეყანას – ბრაზილიას. ეს ქვეყნები გერმანიასთან, იაპონიასთან, ინდოეთთან, ინდონეზიასთან და რუსეთთან ერთად შედიან თანამეგობრობაში, რომელსაც ეწოდება “E-8”, რვა ქვეყანა, რომელიც, ძირითადად, ეკოლოგიურ ტენდენციებს ასახავს.

უფრო დიდი ხარისხით, ვიდრე “დიდი შვიდეული” (ან იგივე რვიანი რუსეთთან ერთად), “E-8”-ს შეუძლია დახმარება მთელი მსოფლიოს მომავლის განსახლდრაში.

საერთაშორისო გლობალური პრობლემების საქმეში სხვადასხვა სახელმწიფოს აქტიური მონაწილეობა ერთ-ერთი მძლავრი ბერკეტი ამ პრობლემების დარეგულირების საქმეში. ამასთან ერთად, ნებისმიერმა ეკონომიკურმა აგენტმა უნდა გაითავისოს, რომ დედამიწა ყვე-

ლა ადამიანის საერთო საცხოვრებელი ოჯახია და მისი ნებისმიერი დაუშვებელი დაბინძურება ყველასათვის საზიანო იქნება.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. აბესაძე რ., არევაძე ნ., სარჩიმელია რ., მელაშვილი მ. ეკონომიკური განვითარებისა და პროგნოზირების პრობლემები. თბილისი, 2004.
2. ვეშაპიძე შ., გრიშოკაშვილი ა., ლეკაშვილი ე., ასლამაზიშვილი ნ. მსოფლიო ეკონომიკა. თბილისი, 2008.
3. მოვსესიანი ა., ოვინცვეი ს. მსოფლიო ეკონომიკა, ტ. I, რუსულიდან თარგმნა შ. ვეშაპიძემ. თბილისი, 2003.
4. ჭინჭარაული გ. "ეკონომიკური თეორია" (ეკონომიკის ასპექტი). თბილისი, 2006.
5. Булатов А.С. Мировая Экономика. Москва, Экономист, 2007.
6. www.wikipedia.org.ge
7. www.googleusescontent.com

Dvalishvili Lia

GLOBAL REGULATION AND CONCEPTION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

SUMMARY

Sustainable development denotes the simultaneous development process of nature and mankind-co evolution. Economists consider the number first problem of world society the ecological problem, because the growth of world population, intensive use of natural resources and pollution of environment created significant changes in world affairs.

In regulation of global problems important role plays the United Nation. In framework of the United Nation was formed international committee on "environment and development" in 1983. This committee held the conference in Rio de Janeiro in 1992 with the title "environment and development".

Participating of different state in regulation of the global problems supports the international integration and development which in its turn is the powerful weapon in solving the global problems.

*თამარ ვალიგასოვა
ნინო გელაშვილი*

მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის გავლენა საქართველოს ეკონომიკაზე

მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის პირველი კერა ჩრდილოეთ ამერიკაში წარმოიშვა. Lehmon Brothers და Meril Lynch – ორი უმსხვილესი ბანკის გაკოტრებამ წარმოშვა აშშ-ში იპოთეკური კრიზისი, რასაც მოჰყვა ფედერალური სარეზერვო სისტემის გადაწყვეტილება საბაზისო საპროცენტო განაკვეთის (FED FUND RATE) ზრდის შესახებ მზარდი ინფლაციის შესაჩერებლად. საბაზისო საპროცენტო განაკვეთის ზრდამ სასიკვდილო დარტყმა მიაყენა უძრავი ქონების ბაზარს, რის გამოც დაიწყო საბანკო სისტემის რღვევა. ფედერალურმა სარეზერვო სისტემამ გააკეთა განცხადება საპროცენტო განაკვეთის თანდათან შემცირების შესახებ, რომელიც ცნობილია "შემრიგებლური პოლიტიკის" სახელით. რამდენიმე თვეში ქვეყნის ძირი-

თადი საპროცენტო განაკვეთი 5%-დან 2%-მდე შემცირდა. ამ ქმედებამ გამოიწვია დოლარის გაუფასურება ევროს მიმართ.

აშშ-ს საბანკო კრიზისმა მსოფლიო საბანკო კრიზისის სახე მიიღო, რამაც დიდი გავლენა იქონია ევროპის საბანკო სექტორზე. ისეთი დიდი კომპანიების, როგორცაა ბელგიის უმსხვილესი საფინანსო კომპანია Fortis და Dexia SA, აქციების ფასი 30-35%-ით დაეცა. ეს ტენდენცია გაგრძელდა დიდ ბრიტანეთში, გერმანიასა და რუსეთშიც.

გლობალურმა კრიზისმა გავლენა იქონია საქართველოზეც. ამ მხრივ აღსანიშნავია სამშენებლო და საბანკო სექტორები.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდგომ, განვითარების სწრაფმა ტემპმა გამოიწვია ბაზარზე ფულადი მასის ზრდა. რესურსების უკმარისობის გამო გაზრდილი დაუმთავრებელი მშენებლობების შედეგად სასაქონლო-ფულად მიმოქცევაში ინვესტიციური კომპლექსის მიწოდებით დაუბალანსებელი ფულის მასა (ხელფასის სახით) გაიზარდა, რამაც ხელი შეუწყო ინფლაციური პროცესების განვითარებას.

ინფლაციის შიშმა ინვესტირები აიძულა, ეზრუნათ ფულადი სახსრების რეინვესტირებაზე და ამ მიზნით დაიწყეს მისი სასწრაფო დაბანდება ახალ მშენებლობებში, მაგრამ ვინაიდან სამშენებლო მოწყობილობათა ბაზარი ისედაც შეზღუდული იყო, მივიღეთ შეკრული წრე. კაპიტალურ დაბანდებაზე ლიმიტის მოხსნის შემდეგ სახელმწიფომ ხელიდან გაუშვა ინვესტიციური მოთხოვნის რეგულირების მექანიზმი, რასაც შედეგად მოჰყვა კრიზისი ქვეყნის ინვესტიციურ კომპლექსში.

საქართველოში ფინანსური კრიზისის სიმპტომები ჯერ კიდევ ავვისტოს ომამდე გამოჩნდა. ბანკებს უცხოეთიდან შედარებით იაფი კრედიტების მოზიდვა გაუჭირდათ და საპროცენტო განაკვეთი გაზარდეს. ომის შემდეგ პანიკაში ჩავარდნილმა ბევრმა მოქალაქემ ბანკებიდან გაიტანა თანხა, მაგრამ, როდესაც მდგომარეობა დაწყნარდა, უკან მიიტანა თანხის 30-40%. ბანკებს საკუთარი კრედიტის რესურსი ამოეწურათ და გაკოტრების საფრთხის წინაშე დადგნენ. ეროვნული ბანკის გონივრულმა გადაწყვეტილებამ იაფი კრედიტების გაცემის შესახებ და, ამასთანავე, საერთაშორისო საფინანსო კორპორაციისა და ევროპის რეკონსტრუქციის ბანკის დახმარებამ საქართველოს საბანკო სექტორს გაკოტრების საფრთხე თავიდან აარიდა.

საინტერესოა საქართველოს მაგალითის განხილვა. მიუხედავად იმისა, რომ მსოფლიო ეკონომიკურმა კრიზისმა დიდი ზარალი მიაყენა როგორც განვითარებულ, ასევე განვითარებად ქვეყნებს, საქართველო გამოირჩეოდა შედარებით მინიმალური დანაკარგებით. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ იგი ნაკლებად იყო ჩართული მსოფლიო საბაზრო ეკონომიკაში და, ამასთანავე, 2008 წლის ეკონომიკურ კრიზისს თან დაერთო ომი რუსეთთან, რამაც საბოლოოდ გამოამჟღავნა საქართველოს ეკონომიკური პოლიტიკის სისუსტეები. ეკონომიკური დასკვნების გასაკეთებლად ჩავატარეთ შესაბამისი გამოთვლები, რომელთა მიზანი იმ ხელშემწყობი ფაქტორების ჩვენება იყო, რის გამოც საქართველოს ეკონომიკა შედარებით ნაკლებად დაზარალდა.

საქართველოზე გლობალური კრიზისის გავლენის გამოსაკვლევად ჩავატარეთ ეკონომეტრიკული გამოკვლევა, რისთვისაც განვიხილეთ შემდეგი ეკონომიკური პარამეტრები: საარსებო მინიმუმი, რომელიც ჩავთვალეთ შედეგობრივ ცვლადად; ფაქტორულ ცვლადებად გამოვიყენეთ მთლიანი შიდა პროდუქტი და წლიური სახელფასო განაკვეთი, ხოლო, რაც შეეხება ეკონომიკურ კრიზისს, იგი გამოსახულია ფიქტიური ცვლადის საშუალებით:

მშპ – X_1 , ხელფასები – X_2 , საარსებო მინიმუმი – Y , გლობალური ეკონომიკური კრიზისი – D .

გამოთვლებისთვის გამოყენებულია საქართველოს სტატისტიკის დეპარტამენტის მიერ მოწოდებული მონაცემები:

წლები	მშპ - x1	ხელფასები x2	საარსებო მინიმუმი - y
2004	9824.3	1879.2	1697.8
2005	11620.9	2450.5	1769.3
2006	13789.9	3334.8	2144.4
2007	16993.8	4417.2	2386.8
2008	19074.9	6418.8	2575.1
2009	17986	6681.6	2592.1
2010	20791.3	7333.1	3093.1

$$D = \begin{cases} 1, & 2004 - 2006 \\ 0, & 2007 - 2010 \end{cases}$$

ფიქტიური ცვლადის მნიშვნელობა კრიზისამდე პერიოდისათვის (2004-2006) აღნიშნულია 1-ით, ხოლო კრიზისის შემდგომი პერიოდისათვის (2007-2010) – 0-ით.

მოვლენის გამოსაკვლევად ვიყენებთ მრავლობითი რეგრესიის შემდეგ ზოგად მოდელს:

$$Y = e^{\alpha_0} \cdot x_1^{\alpha_1} \cdot x_2^{\alpha_2} \cdot e^{D}$$

მოდელს არაწრფივი სახე გააჩნია და უმცირეს კვადრატთა მეთოდის გამოყენების მიზნით ვახდენთ მის გაწრფივებას, რის შედეგადაც, შესაბამისი გამოთვლების ჩატარების შემდეგ ვიღებთ წრფივი მრავლობითი რეგრესიის მოდელს:

$$\ln y = 4.441 + 0.0261733 \ln x_1 + 0.4260055 \ln x_2 + 0.0017835D$$

ამ მოდელის არაწრფივი სახეა:

$$Y = e^{4.441} x_1^{0.0261733} x_2^{0.4260055} (e^{0.0017835})^D$$

იმის დასადგენად, თუ რამდენად სწორად ასახავდა მოდელი ეკონომიკურ ცვლადებს შორის დამოკიდებულებას და რამდენად სანდო იყო მიღებული მოდელი ეკონომიკური დასკვნების გასაკეთებლად, მოვახდინეთ რეგრესიის მოდელის მნიშვნელოვნების შეფასება სხვადასხვა მეთოდებით:

$$R^2 = 0.9531 \quad \bar{R}^2 = 0.9063$$

დეტერმინაციისა და კორექტირებული დეტერმინაციის კოეფიციენტების მნიშვნელობების მიხედვით მოდელი კარგად ასახავს დამოკიდებულებას მთლიან შიდა პროდუქტს, ხელფასებს, საარსებო მინიმუმსა და გლობალურ კრიზისს შორის.

t (students)-ის ტესტის დახმარებით შეფასდა თვითონ კოეფიციენტები. 95%-იანი ნდობის ინტერვალისთვის $t_{კრ} = 3.182$. მშპ (X_1)-სთან მდგარი კოეფიციენტისთვის

$tb_1 = -0.75 < t_{კრ}$, მშპ ნაკლებად ახდენს გავლენას გლობალური კრიზისის დროს საარსებო მინიმუმზე. ხელფასების (X_2) კოეფიციენტი მნიშვნელოვანია, $tb_2 = 3.51 > t_{კრ}$, რაც გვიჩვენებს რომ ხელფასი არსებითია საარსებო მინიმუმისათვის გლობალური კრიზისის დროს. აქვე შეფასებულ იქნა კოეფიციენტების მნიშვნელოვნება 90% და 99%-იანი ინტერვალისათვის: $t_{კრ(90\%)} = 2.353$ $tb_1 < t_{კრ}$ $tb_2 > t_{კრ}$; $t_{კრ(99\%)} = 5.841$ $tb_1 < t_{კრ}$ $tb_2 < t_{კრ}$. 99%-იანი ინტერვალისათვის ორივე კოეფიციენტი აღმოჩნდა არამნიშვნელოვანი, 90%-იანი ინტერვალისათვის კი მივიღეთ იგივე შედეგი რაც 95%-იანისათვის.

ზემოთ ვახსენეთ, რომ საქართველოს სიტუაცია მსოფლიოს სხვა ქვეყნებთან შედარებით, გამორჩეული იყო, რაც ფიქტიური ცვლადის α კოეფიციენტის არამნიშვნელოვნებაშიც გამოიხატა. კვლევის მიზანიც ზუსტად იმაში მდგომარეობს, რომ გამომჟღავნდეს ის ფაქტორები, რომელთაც განაპირობებს საქართველოს ეკონომიკის შედარებით ნაკლებად დაზარალება გლობალური ეკონომიკური კრიზისის დროს.

კრიზისის პერიოდი საქართველოში თავისებურებებით ხასიათდებოდა. მან საკმაოდ დიდი დარტყმა მიაყენა საქართველოს სამშენებლო და საბანკო სექტორს გამომდინარე იქიდან, რომ საქართველოს ეკონომიკა ინტეგრირებულია მსოფლიო ეკონომიკასთან. ვინაიდან ამ პერიოდს რუსეთ-საქართველოს ომიც დაემთხვა, ამიტომ მივიღეთ ნორმალური ეკონომიკისთვის არადამახასიათებელი, არაორდინალური შედეგი. მთლიანი შიდა პროდუქტი ომის პერიოდში ძალიან დაეცა და ამაზე სავალუტო ფონდის მონაცემებიც მეტყველებს, რომლის მიხედვით, 2008 წელს იგი უნდა გატოლებოდა 2895 მილიონ აშშ დოლარს, ხოლო 2009 წელს – 3167 მილიონ აშშ დოლარს, ფაქტობრივად კი 2008 წელს მან 2328.9 მილიონი აშშ დოლარი შეადგინა. მაგრამ ამ ცვლილებამ ნაკლები ზემოქმედება მოახდინა საარსებო მინიმუმზე.

$$\text{Reg ln}(Y)\text{ln}(X_1) \rightarrow R^2=0.2352$$

შესაბამისად, ამ პერიოდისთვის მშპ-სა და საარსებო მინიმუმს შორის ლოგიკური დამოკიდებულება შეცვალა რაღაც გარეშე ფაქტორმა, კვლევის მიზანიც ამ გარე ფაქტორის გამოვლენას ითვალისწინებდა.

კვლევის შემდგომ ეტაპზე მოხდა წყვილური რეგრესიის მოდელში მეორე ფაქტორული ცვლადის ჩართვა, რომლის დახმარებით განისაზღვრა დამოკიდებულება საარსებო მინიმუმს, მშპ-სა და ხელფასებს შორის გლობალური კრიზისის გავლენის გაუთვალისწინებლად.

$$\text{Reg ln}(Y)\text{ln}(X_1)\text{ln}(X_2) \rightarrow F_{x2} = \frac{(0.9431 - 0.2352)}{(1 - 0.9431)/(7 - 2 - 1)} = 49.772 \quad F_{კრ}(1,4)=7.71 \quad F_{x2} > F_{კრ}$$

შედეგად მივიღეთ რომ ხელფასების (X_2) ჩართვა მოდელის მნიშვნელოვნებას აუმჯობესებს. შედეგი ლოგიკურია გამომდინარე იქიდან, რომ საარსებო მინიმუმის განმაპირობებელი ძირითადი ფაქტორი ხელფასებია.

ბინარული ცვლადის მოდელში ჩართვით, რომელიც ამ შემთხვევაში არის გლობალური კრიზისი, მიღებული შედეგი ეკონომეტრიკული ხედვისთვის შეუსაბამოა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მშპ-ს საარსებო მინიმუმზე გავლენა მცირეა. ყველაფერ ამას მივეყვართ იმ დამატებით გარე ფაქტორთან, რამაც გამოიწვია ასეთი განსხვავებული შედეგი.

$$\text{Reg ln}(Y)\text{ln}(x_1)\text{ln}(x_2)D \rightarrow R^2= 0.9531$$

$$F_x = \frac{(0.9531 - 0.9431)/1}{(1 - 0.9531)/(7 - 3 - 1)} = 0.64 < F_{კრ}=10.13 \text{ ფიქტიური ცვლადი } D \text{ არამნიშვნელოვანია}$$

ცხადია, კვლევისას აღებული ცვლადები ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირშია და ამის გამო მულტიკოლინიარობას ვაწყდებით, რაც კორელაციურ მატრიცაშიც ჩანს.

$$\begin{pmatrix} 1 & 0.406187 & -0.39951 \\ 0.406187 & 1 & -0.89312 \\ -0.39951 & -0.89312 & 1 \end{pmatrix}$$

VIF მეთოდით შედგენილ გაფართოებულ მატრიცაში ასევე შეგვიძლია ვნახოთ გამოყენებულ ცვლადებს შორის სიმჭიდროვის მაჩვენებელი. თითოეულ შემთხვევაში მივიღეთ, რომ მულტიკოლინიარობა არ აღწევს იმ სიდიდეს, რომ მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინოს მოდელზე.

$$\text{Reg ln}(x_1)\text{ln}(x_2)D \quad R^2=0.3446$$

$$VIF_1 = \frac{1}{1 - R_1^2} = \frac{1}{1 - 0.3446} = 1.5258 < 10$$

$$\text{Reg ln}(Y)\text{ln}(x_1)D \quad R^2=0.8247$$

$$VIF_2 = \frac{1}{1 - R_2^2} = \frac{1}{1 - 0.8247} = 5.704521 < 10$$

$$\text{Reg ln}(Y)\text{ln}(x_2)D \quad R^2=0.8166$$

$$VIF_3 = \frac{1}{1 - R_3} = \frac{1}{1 - 0.8166} = 5.45 < 10$$

თუმცა, $VIF_2 > 4$, $VIF_3 > 4$, რაც არ გამორიცხავს მულტიკოლინიარობის არსებობას.

მსოფლიო ეკონომიკურმა კრიზისმა დაახარა უამრავი ქვეყანა, მაგრამ როგორც მოდელის შესწავლის შემდეგ აღმოჩნდა, საქართველოს შემთხვევა განსხვავებულია სხვა ქვეყნებისაგან. საქართველოს ეკონომიკური მაჩვენებლებისათვის (საარსებო მინიმუმი, მშპ, ხელფასები) კრიზისი არ აღმოჩნდა დიდი გავლენის მქონე, რადგან მათზე სხვა გარე ფაქტორმა მოახდინა გადამწყვეტი ზეგავლენა. კრიზისის გავრცელების პერიოდი დაემთხვა რუსეთ-საქართველოს შორის ომის პერიოდს. რა თქმა უნდა, ომმა თავის მხრივ უარყოფითი გავლენა იქონია საქართველოს ეკონომიკაზე, მაგრამ ომისა და კრიზისის მიერ მიყენებული ზარალი ძირითადად ომის შემდგომი პერიოდისთვის ქვეყანაში შემოდინებულმა უცხოურმა გრანტებმა მოახდინა გადაფარვა.

რუსეთის აგრესიის შემდეგ საქართველოს არაერთმა ქვეყანამ და საერთაშორისო ორგანიზაციამ აღმოუჩინა დახმარება. 2008 წლის განმავლობაში უცხოეთიდან მიღებულმა გრანტებმა, კრედიტებმა და ნებაყოფლობითმა ტრანსფერებმა (მათ შორის, ბიუჯეტის მხარდაჭერმა) შეადგინა 978.9 მლნ ლარი. 2008 წლის განმავლობაში გრანტების სახით მიღებულმა სახსრებმა შეადგინა 617.2 მლნ. ლარი, რომელიც მოიცავს:

- ამერიკის მთავრობის დახმარება 412.5 მლნ. ლარი;
- ევროკავშირის მიერ გამოყოფილი საქართველოს იძულებით გადაადგილებულ პირთა სამოქმედო გეგმის მხარდასაჭერად 23.2 მლნ ლარი;
- ევროკავშირის მიერ სახელმწიფო ფინანსების მართვის პროგრამის ფარგლებში გამოყოფილი გრანტები – 20.9 მლნ ლარი;
- მალტის მთავრობის დახმარება პოსტკონფლიქტური მდგომარეობის აღდგენისათვის 23.2 ათასი ლარი და სხვა.

გარდა ზემოთ აღნიშნულისა, კრიზისის გავლენის შედარებითი სისუსტე იმითაც აიხსნება, რომ საქართველო მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით მცირე მასშტაბით არის ჩართული საერთაშორისო საბაზრო ეკონომიკაში და ამ მხრივ ნაკლები სიმძლავრე გააჩნია. შესაბამისად, გლობალურმა კრიზისმა ძალზე დიდი დარტყმა მიაყენა უდიდეს საფინანსო ორგანიზაციებს, ხოლო განვითარების შედარებით დაბალ ეტაპზე მყოფ ქვეყნებს ნაკლებად შეეხო.

შესწავლილმა მოდელმა აჩვენა, რომ საარსებო მინიმუმზე გავლენის მქონეა როგორც მთლიანი შიდა პროდუქტის, ასევე ხელფასების მაჩვენებელი, თუმცა ასევე აღმოჩნდა რომ გლობალური ეკონომიკური კრიზისის გავლენა ამ მაჩვენებლებში უმნიშვნელოა. წყვილური რეგრესიის მოდელის განხილვისას სუსტი კავშირიც მშპ-სა გამოჩნდა და საარსებო მინიმუმს შორის. ყოველივე ეს ეკონომიკურად არალოგიკურ შედეგს გვაძლევს. ეს შეუსაბამობა აიხსნება იმ გარე ფაქტორთა ზემოქმედებით, როგორცაა რუსეთ-საქართველოს ომი, უცხოეთიდან შემოდინებული გრანტები. თუ როგორ შეძლებს საქართველო უახლოეს კრიზისთან გამკლავებას საკუთარი შემოსავლების საშუალებით და არა უცხოური გრანტების დახმარებით, შემდეგი კვლევის სფეროა.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. <http://www.geostat.ge>
2. <http://www.csrđg.ge>
3. <http://www.parliament.ge>

IMPACT OF WORLD ECONOMIC CRISIS ON GEORGIAN ECONOMY

SUMMARY

Considering the world economic crisis, it was quite interesting to study its consequences.

The purpose of our research was to study the impact of the global crisis closely and compare the developments in Georgia with the events going on elsewhere in the world. During the study we found results that were rather illogical and inappropriate for econometric conclusions which turned the research into an even bigger challenge for us.

We carried out econometric research to study the impact of the global crisis on Georgia. We considered the economic parameters: essential minimum, which we took as a reference variable; we used GDP and annual salary as the factor variables and expressed the economic crisis with a fictitious variable:

GDP - X_1 , Salaries - X_2 , essential minimum - Y , global economic crisis - D .

In the calculations we used the information provided by the State Department for Statistics of Georgia

$$D = \begin{cases} 1, & 2004 - 2006 \\ 0, & 2007 - 2010 \end{cases}$$

The value of the fictitious variable for the pre-crisis period (2004-2006) is denoted with 1, and for the post-crisis period (2007-2010) – with 0.

To study the events, we use the following general model of multiple regression:

$$Y = e^{\alpha_0} \cdot x_1^{\alpha_1} \cdot x_2^{\alpha_2} \cdot e^{D}$$

The model is non-linear and we make it linear with the least square method, after which, having made appropriate calculations, we arrive at the multiple linear regression model:

$$\ln y = 4.441 + 0.0261733 \ln x_1 + 0.4260055 \ln x_2 + 0.0017835D$$

The non-linear form of this model is:

$$Y = e^{4.441} x_1^{0.0261733} x_2^{0.4260055} (e^{0.0017835})^D$$

As we mentioned from the very beginning, the Georgian case differed from those of the European and American countries and we used all the appropriate econometric methods to discover its deepest reasons. Although the world economic crisis affected many countries, after studying the model it turned out that it did not have that crucial effect on the Georgian economic parameters (essential minimum, GDP, salary rates) because they were significantly influenced by other external factors. The crisis period coincided with the Russian-Georgian war. While the war did harm the Georgian economy the damage caused by the world crisis and the war were to a large extent offset by the inflow of donor funds in the country after the war.

The relatively insignificant impact of the crisis can be also explained by the fact that Georgia, if compared to other developed countries, is only modestly involved in the world market economy, and has less capacity as a country. The global crisis hit large financial institutions severely but had a milder impact on the developing countries.

ინფლაცია უმნიშვნელოვანესი მაკროეკონომიკური მაჩვენებელია, რომლის დინამიკაც არსებით გავლენას ახდენს მთლიანად ეკონომიკაზე. ინფლაცია არის მრავალფაქტორული მაჩვენებელი, რაც იმას ნიშნავს, რომ მისი ფორმირების პროცესზე მრავალი მოვლენა ახდენს ზემოქმედებას. პოსტკომუნისტურ სივრცეში მყოფი ქვეყნებისათვის ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური ეკონომიკიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პროცესი საკმაოდ რთული და მტკივნეული აღმოჩნდა, ეს აისახა ინფლაციური პროცესების გამწვავებაში, უმუშევრობის ზრდაში, მრეწველობის განვითარების შეფერხებასა და სხვა ნეგატიურ მოვლენებში. ინფლაცია, როგორც ასეთი, მხოლოდ პოსტკომუნისტური ქვეყნებისთვის არაა დამახასიათებელი. ინფლაცია აქტუალური მოვლენაა, როგორც განვითარებადი და განვითარებული ქვეყნებისათვის, ასევე საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალი ქვეყნებისათვის.

ინფლაცია ლათინური სიტყვაა და გაბერვას ნიშნავს. იგი მიმოქცევის სფეროში ქალაქის ფულის დიდი რაოდენობით გამოშვებაა, რომელიც რეალური საქონელბრუნვის საჭიროებებს აღემატება. ინფლაციის მიზეზი შეიძლება იყოს წარმოებისა და ვაჭრობის შემცირება. ინფლაციას ხშირად იყენებს ხელისუფლება სახელმწიფო ბიუჯეტის შევსების მიზნით. მას თან სდევს ქალაქის ფულის გაუფასურება, მისი ოქროს შემცველობის დაწვევა, რეალური ხელფასის შემცირება.

ინფლაციის ყველაზე გავრცელებული განმარტების და მისი მიზეზების ახსნას წარმოადგენს ცნობილი გამონათქვამი – „ძალზე ბევრი ფული აცხადებს პრეტენზიას საქონლის ძალზე ნაკლებ რაოდენობაზე“. რამდენიმე საუკუნის მანძილზე ეს დამოკიდებულება ეკონომისტების განსკუთრებული ყურადღების საგანი იყო, მათ შორის უკანასკნელი პერიოდის ეკონომისტ-მონეტარისტებისა, რომელთა შორის ყველაზე ცნობილია ნობელის პრემიის ლაურეატი მილტონ ფრიდმენი. მონეტარისტები თვლიან, რომ სწორედ ფულად მასაში ცვლილებებია ეკონომიკური ციკლისა და ინფლაციის ფორმირების ძირითადი ფაქტორი. ნეოკლასიკოსთა დიდი ნაწილი ინფლაციის ასახსნელად იყენებდა რაოდენობრივ თეორიას. ფულის რაოდენობრივი თეორიის პარალელურად ვითარდებოდა დანახარჯების ინფლაციის თეორია, სადაც მიიჩნევა, რომ ფასების ზრდის უმთავრეს მიზეზს წარმოადგენს წარმოების დამახარჯების გაზრდა. ინფლაციის მიზეზები კეინსიანურ მოდელირებაში ერთობლივი მოთხოვნის სიჭარბეში მდგომარეობდა, რომელიც უნდა ემართათ. კეინსიანელები ინფლაციასთან საბრძოლველად გეთავაზობდნენ შემოსავლების პოლიტიკით მანიპულირებას – გაეზარდათ გადასახადები და შეემცირებინათ სახელმწიფო ხარჯები. ინფლაციური მექანიზმის ეკონომიკური ფესვების ახსნისთვის უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ეკონომიკურ სფეროში მოქმედებს რამდენიმე ინფლაციური მექანიზმი. ამ მექანიზმებიდან ზოგიერთი მათგანის მოქმედებამ შეიძლება სახე იცვალოს ეკონომიკური კონიუნქტების განვითარების შესაბამისად.

ინფლაცია, შეიძლება ითქვას, რომ თანამედროვე ეკონომიკის უმძიმეს ავადმყოფობადაა მიჩნეული. ინფლაციის პირველი სახეა ზომიერი ინფლაცია, როდესაც ფასები 10%-მდე იზრდება. ფულის ღირებულება თითქმის შენარჩუნებულია სტაბილურად და არ არსებობს რისკი ნომინალურ ფასებში კონტრაქტების დადების დროს. ასეთ სიტუაციაში ფული ინარჩუნებს თავის ღირებულებას და მისი მსყიდველობითი უნარი შედარებით მდგრადი რჩება. ინფლაციის მეორე სახეა ე.წ. ჭენებითი ინფლაცია, რომელიც ხასიათდება ფულის გაუფასურების მაღალი ტემპით. ამ ტიპის ინფლაციის დროს მფლობელები ცდილობენ, რაც შეიძლება სწრაფად დახარჯონ მათ ხელთ არსებული ფული. ინფლაციის მესამე სახეა ჰიპერინფლაცია. იგი ხასიათდება ფასების ზრდის ასტრონომიული ტემპებით. ფასებისა და ხელფასის განხვავება კატასტროფულია. ჰიპერინფლაციის დროს ირდევვა საკმაოდ უზრუნველყოფილი ფენების კეთილდღეობის მაჩვენებელიც, ზარალიანი ხდება მსხვილი საწარმოებიც კი. ჰიპერინფლაციის დროს ყველანაირი ფულადი ფორმის კონტრაქტებისაგან იკავებენ თავს. ამ დროს იზრდება ბარტერული გარიგებების წილი. ფულისგან გაქცევა მნიშვნელოვან როლს თამაშობს სწრაფი ინფლაციის პირობებში. ფული უფრო სწრაფად გადადის ხელიდან ხელში, რადგან არავის უნდა მისი შენახვა. ჰიპერინფლაცია თითქმის ლაბორატორიულ ცდას წარ-

მოადგენს ფულის თეორიისათვის. ეს ფენომენი გვიჩვენებს, რომ იმ შემთხვევაში, როდესაც ფულადი მასა მეტისმეტად სწრაფად იზრდება, ინფლაციის ტემპებიც ასევე ექსტრაორდინალურია. ესეც განაპირობებს გაქცევას ფულისაგან. ამის შემდეგ ფასები უფრო სწრაფადაც კი იზრდებიან, ვიდრე ფულადი მასა.

ჰიპერინფლაციის გამომწვევი მიზეზები შეიძლება აიხსნას შემდეგი ფაქტორებით: როდესაც სახელმწიფოს უზარმაზარი დეფიციტი გააჩნია, მაგალითად, იმ გარემოების გამო, რომ ომმა ან რევოლუციამ შეამცირა საგადასახადო შემოსულობათა თანხა, ან იმის შედეგად, რომ ახალმა მთავრობამ შეადგინა ხარჯების ამბიციური პროგრამა. რამდენადაც საგადასახადო შემოსავალი ხარჯების არაადეკვატურია, მთავრობას ბიუჯეტის დეფიციტის დასაფინანსებლად ფულის ჭარბი დაბეჭდვაცაა რჩება. აშკარა ინფლაციის პირობებში რეალური მოთხოვნა ფულზე შემცირებას იწყებს იმის გამო, რომ ადამიანები ამცირებენ თავიანთი რეალური ნარჩენების დონეს, ინფლაციის არსებობის გამო ალტერნატიული ხარჯების თავიდან აცილების მიზნით. ფულისაგან ეს გაქცევა კიდევ უფრო ამწვავებს ინფლაციის მასშტაბებს. ინფლაციის ნორმა უდრის ნომინალური ფულადი მასის მატების ტემპებსა და ფულზე რეალურ მოთხოვნას შორის განსხვავებას. ფულადი მასის სტაბილური და მსხვილმასშტაბიანი ზრდის სიტუაციაში ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე ინფლაცია და ნომინალური ფულადი მასის ზრდა მჭიდროდაა დაკავშირებული ერთმანეთთან.

პოსტკომუნისტური ქვეყნები საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ძალიან რთულ და არაპროგნოზირებად სივრცეში აღმოჩნდნენ. მემკვიდრეობად დარჩათ მოშლილი ეკონომიკა, საწარმოო რესურსების დეფიციტი, დეფიციტური ბიუჯეტი და მაღალი ინფლაცია. ჩვენში უმეტესად ადგილი აქვს არაბალანსირებულ ინფლაციას. კერძოდ, ნედლეულის ფასი წინ უსწრებს პროდუქციის ფასს. ასევე მაკომპლექტებელი კომპონენტების ფასი ჭარბობს მისგან წარმოებული პროდუქციის ფასს. ინფლაციის დროს ქვეყნის ეკონომიკური და პოლიტიკური სტრატეგია არის საზოგადოების გადარჩენა. გადარჩენის გზები კი არის თვითუზრუნველყოფა და ავტონომიურობა, წარმოების გამარტივება, გარეკავშირების შეკვეცა, შიდა საფირმო მეურნეობრიობის საბაზრო ელემენტების ნატურალიზაცია.

ფასების ზრდის გაწონასწორების ხარისხის მიხედვით განასხვავებენ ბალანსირებულ და არაბალანსირებულ ინფლაციას. ბალანსირებული ინფლაციის დროს სხვადასხვა საქონლის ფასები ერთმანეთის მიმართ უცვლელია, ხოლო არაბალანსირებული ინფლაციის დროს სხვადასხვა საქონლის ფასები მუდმივად იცვლება ერთმანეთის მიმართ, ამასთან, სხვადასხვა პროპორციით. ბალანსირებული ინფლაცია ბიზნესისათვის არაა საშიში. ამ დროს საჭიროა მხოლოდ ფასების პერიოდული გადიდება. თუ ნედლეული გაძვირდა 10-ჯერ, თქვენ შესაბამისად ზრდით პროდუქციის ფასს. რისკის საშიშროება მხოლოდ იმ ფირმებს ექნებათ, რომლებიც ფასების მატების ჯაჭვის ბოლოში იმყოფებიან.

ინფლაცია თავისი ბუნებით შეიძლება იყოს მოსალოდნელი და მოულოდნელი. მოულოდნელ ინფლაციაში მისი არაპროგნოზირებადობა იგულისხმება. ინფლაციას ყველა ქვეყანაში თავისი გამოვლენის თავისებურებები გააჩნია. აღიარებულია, რომ ინფლაციის პროცესების სპექტრი დამიკიდებულია საქონელმომოქცევის წრებრუნვაში არსებული ფულის მასის მოცულობის ცვლილებაზე. ინფლაციური პროცესები მჭიდროდაა დაკავშირებული ამა თუ იმ საქონლის წარმოებისათვის საჭირო ფულის რაოდენობის დადგენის საკითხებთან, მაგრამ ძნელი სათქმელია, ზუსტად რამდენი ფული გვესაჭიროება ამა თუ იმ საქონლის საწარმოებლად. კაცობრიობას არ გააჩნია მიმოქცევაში ფულის გამოშვების ობიექტური კრიტერიუმები. ფულის ფუნქციებიდან გამომდინარე, ფული არა მარტო გადახდის საშუალებაა, არამედ დაგროვების საშუალებაცაა. ადამიანები ყოველთვის მისწრაფებიან, რომ ქონება ფულის სახით დააგროვონ, განსაკუთრებით არასტაბილურობის პირობებში. ისინი ყოველთვის ცდილობენ იმაზე მეტი დააგროვონ, ვიდრე საჭიროა. ამიტომ არანაირი ზუსტი კანონი არ არსებობს მიმოქცევაში გამოსაშვები ფულის რაოდენობის ცალსახად განსაზღვრისათვის.

ფულის გამოგონების დღიდან კაცობრიობამ ვერ შეძლო დაედგინა, როგორ უნდა შეეფარებინა მათ მიერ წარმოებული სასაქონლო მასა მათ მიერვე გამოშვებულ ფულად მასასთან. ქალაქის ფულის გამოშვებამ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ინფლაციის წარმოშობაში. ინფლაცია ლითონის ფული არსებობის დროსაც შეიმჩნეოდა. მაგრამ, მაშინდელი ინფლაციური პროცესები ხანმოკლე იყო და მისი ძირითადი გამომწვევი მიზეზები ომები და ეკონომიკური პრობლემები იყო. ინფლაცია არსებობდა მონათმფლობელურ, ფეოდალურ და კაპიტალისტურ საზოგადოებებში, როცა ადგილი ჰქონდა შეუსაბამობას ფულად და სასაქონლო მასებს შორის. აქედან შეიძლება დავასკვნათ, რომ ინფლაცია არის ფულადი ურთიერთობების განუყოფელი ნაწილი, ხოლო მისი წყარო და გამომწვევი მიზეზი არის შეუსაბამობა არსებულ ფულად მასასა და სასაქონლო მასას შორის. ბალანსირებული და მოსალოდნელი ინფლაციის კომბინაციას არ მოაქვს ეკონომიკური ზიანი, მაშინ, როცა არაბალანსირებული და მოულოდნელი განსაკუთრებით საშიშია და დიდ დანახარჯებს მოითხოვს ადაპტაციისათვის. ინფლაცია შედეგია მიწოდება-მოთხოვნის წონასწორობის დარღვევისა. წონასწორობა თუ მოთხოვნის მხრიდან დაირღვა, ასეთ შემთხვევაში წარმოიშვება მოთხოვნის ინფლაცია, ხოლო სხვა სიტუაცია იქმნება, როცა იხრდება წარმოების დანახარჯები, ე.ი. იხრდება მიწოდების ფასები. ამ შემთხვევაში წარმოიქმნება მიწოდების ინფლაცია. მოთხოვნა-მიწოდების შეუსაბამობა დონითა და სიღრმით გამოწვეულია ეკონომიკაში სხვადასხვა სახის მონოპოლიზმით: 1. სახელმწიფო მონოპოლიზმით 2. პროფკავშირების მონოპოლიზმით, რომლებიც ადგენენ ხელფასის ამა თუ იმ დონეს მეწარმეებთან ხელშეკრულების მეშვეობით 3. უმსხვილესი ფირმების მონოპოლიზმით, რომლებიც განსაზღვრავენ ფასებსა და თავიანთ ხარჯებს.

სამომხმარებლო ინფლაციის დროს ხელფასის მომატება, კრედიტების მიღება და შემნახველ ბანკებში ანაბრების მოხსნა საბოლოოდ იწვევს მოთხოვნის გაზრდას სამომხმარებლო საქონელზე. მოთხოვნის ასეთი ზრდის დაკმაყოფილება კი ვერ ხერხდება საქონლის წარმოებით, რასაც საბოლოოდ სამომხმარებლო საქონელზე ფასების მომატებისაკენ მიყვავართ.

ფისკალურ ინფლაციას ადგილი აქვს მაშინ, როცა სახელმწიფო ხარჯები აჭარბებს ფულადი შემოსავლების მასას. ასეთ დროს სახელმწიფო ბიუჯეტის შევსებას იწყებს კრედიტების აღების ხარჯზე, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს საქონლის დეფიციტი და შესაბამისად ფასების ზრდა. ფასების ზრდის ხანგრძლივობის მიხედვით შეიძლება გამოვყოთ მოკლევადიანი, საშუალოვადიანი და გრძელვადიანი ინფლაციები. ბაზრებთან ურთიერთმოქმედებაში კი ღია და დათრგუნული ინფლაცია. რამდენადაც ღია ინფლაცია მაკროეკონომიკური მოვლენაა, მისთვის დამახასიათებელია სამომხმარებლო ფასების ინდექსის ზრდა. ღია ინფლაცია არ არის კატასტროფა ეკონომიკისათვის, სანამ ბაზრის მექანიზმები განაგრძობენ მუშაობას. ინფლაცია მომხმარებლის ფსიქოლოგიაში იწვევს ცვლილებებს, როცა იგი ხედავს ფასების მუდმივ ზრდას და იმ დასკვნამდე მიდის, რომ საქონელი და მომსახურება აღარ გაიაფდება და ცდილობს იმის გაგებას, თუ რამდენად გაძვირდება ისინი კიდევ. ასეთ ადაპტურ ინფლაციურ მოდელს თან ახლავს მომხმარებელთა გადაწყვეტილება იმის შესახებ, თუ შემოსავლის რა ნაწილი დახარჯოს მიმდინარე მოხმარებაზე და რა ნაწილი შეინახოს. მომხმარებელი ეცდება ამ დროს თავისი ცხოვრებისა დონის შესანარჩუნებლად გაზარდოს მიმდინარე მოთხოვნა დანახარჯების საზიანოდ. ინფლაციის მოლოდინით შეპყრობილი მომხმარებელი ფასების თითოეული ზრდისას რწმუნდება თავისი გადაწყვეტილების სისწორეში და აგრძელებს მოთხოვნის გაზრდას. ეს გარემოება კი იწვევს ფასების შემდგომ გაზრდას და ადაპტური ინფლაციის მოლოდინი უფრო მყარი ხდება. ეს პროცესი პერმანენტულ სახეს იძენს და შედეგად ამოქმედებას იწყებს ინფლაციის თვითწარმოებადი მექანიზმი, რომელიც უკვე ძალიან საშიშ ფორმას იღებს ეკონომიკისათვის. ამ მექანიზმის ფუნქციონირების შემდეგ ეკონომიკაში იწყება დანახარჯების დეფიციტი, რაც დამლუპველად აისახება რესურსების, კრედიტების მოცულობაზე, ხელს უშლის ინვესტიციების მოზიდვას, წარმოებისა და მიწოდე-

ბის ზრდას. სიტუაცია უფრო გამწვავდება, თუ მწარმოებლები და ვაჭრობის სფეროს წარმომადგენლები დარწმუნდებიან ფასების შემდგომ ზრდაში და აქედან გამომდინარე, დაიწყებენ გაყიდვების შეფერხებას, გადამალავენ საქონელს იმ მიზნით, რომ დროთა განმავლობაში უფრო ძვირად გაყიდონ და მეტი სარგებელი მიიღონ. ადაპტური ინფლაციური მოლოდინის დროს მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის ისეთი კონბინაცია ფორმირდება, როდესაც ხდება მოთხოვნის სწრაფი ტემპით, ხოლო მიწოდების შედარებით ნელი ტემპით ზრდა. შედეგად კი ვიღებთ მექანიზმს, რომელიც დაუყოვნებლივ წევს ზემოთ ფასებს. ადაპტურ მოლოდინს გააჩნია მაკროეკონომიკური ბუნება და განისაზღვრება იმ მოვლენებით, რომლებიც მოქმედებს კონკრეტულ ბაზრებზე. მომხმარებელი, რომელიც ფიქრობს, რამდენი ფული დახარჯოს, ხელმძღვანელობს იმ ფასების მოძრაობით, რომელთანაც უხდება მას ყოველდღიური შეხება. ძირითადად პირველადი მოხმარების საქონელზე და აუცილებელ მომსახურებაზე. აქედან გამომდინარე, მომხმარებლური ფასების ცვლილებას პირველ რიგში მიკრო დონეზე აღიქვამენ. ადაპტური მოლოდინის ძირითადი მახასიათებელი ისაა, რომ იგი დიდხანს გრძელდება და ინფლაციურ მექანიზმს ინარჩუნებს მაშინაც კი, როდესაც თითქოს ყველაფერი გაკეთებულია ინფლაციის აღმოსაფხვრელად მაკროეკონომიკურ დონეზე. ნებისმიერ ქვეყნაში, მათ შორის პოსტკომუნისტურშიც, მიმდინარე ინფლაციურ პროცესთა სწორად შეფასებისა და რეგულირებისათვის აუცილებელია პირველ რიგში ამ პროცესების შეფასება მოხდეს, წარსულსა და აწმყოში გამოვლინდეს ზოგადი კანონზომიერებანი.

საქართველოში ფინანსური თეორია და ფინანსური პრაქტიკა თავის არსებობას ითვის სახელწიფოებრიობის წარმოშობის პირველივე დღეებიდან. მნიშვნელოვანი ეტაპი ფინანსური პრაქტიკის განვითარებაში საქართველოში იყო ვახტანგ გორგასალის ეპოქა, როცა ქვეყანა პერმანენტულ ომებს აწარმოებდა ტერიტორიების მთლიანობის აღსადგენად და მისი განმტკიცებისათვის. გზადაგზა ის ქვეყნის ფინანსურ საკითხებსაც წყვეტდა, თავს უყრიდა ფინანსურ რესურსებს: ტერიტორიების, ტყეების, უძრავი და მოძრავი ქონების, ოქროს, ვერცხლის. სპილენძის, ბრინჯაოს სახით.

დავით აღმაშენებლის ფინანსურ პოლიტიკას და რეფორმებს უმნიშვნელოვანესი ადგილი უკავია საქართველოს ფინანსური თეორიისა და ფინანსური პრაქტიკის განვითარებაში. დავით აღმაშენებლის დროს მიმოქცევაში დამკვიდრდა ეროვნული ვალუტა და გატარდა ფართო მასშტაბის ფინანსური რეფორმები. საქართველო იმდროინდელი მსოფლიოს ერთ-ერთი კეთილმოწყობილი და ფინანსურად უაღრესად ძლიერი ქვეყანა იყო. აღმაშენებლის მიერ ჩატარებულმა საფინანსო-ეკონომიკურმა რეფორმებმა საფუძველი ჩაუყარეს საქართველოში მტკიცე ფულად საფინანსო-საკრედიტო სისტემის ჩამოყალიბებას და ფუნქციონირებას, რაც გაგრძელდა თითქმის 100 წლის მანძილზე საქართველოში მონღოლების შემოსევამდე. თამარ მეფის დროს კი საქართველოს შემოსავლები სჭარბობდა იმდროინდელი ინგლისის სახელმწიფო შემოსავლებს. ქვეყანაში ჩამოყალიბდა მძლავრი ფინანსური ინსტიტუტი – საჭურჭლე, დღევანდელი გაგებით, ფინანსთა სამინისტრო.

ფინანსური განვითარების ახალი ეტაპი იწყება სულხან-საბა ორბელიანის და მისი აღზრდილის ვახტანგ VI-ის მოღვაწეობის დროს. სულხან-საბას ნაწარმოებებიდან აშკარად ჩანს მერკანტილიზმისა და ფიზიოკრატიზმის ეკონომიკური შეხედულებები. ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-ე ქვეყნის ფინანსების შექმნა-მოწყობაში ადგა ევროპეიზმის გზას. ცდილობდა, სამეფოში დაენერგა საფინანსო მეურნეობის ევროპული ფორმები. მეფე ერეკლემ დიდი ყურადღება მიაქცია ქართული ფულადი სისტემის შექმნას. ერეკლეს დროინდელი ქართული თეთრი, ქართული მონეტა გადაიქცა ერთ-ერთ მტკიცე მონეტად ამიერკავკასიაში. საქართველოს რუსეთთან შეერთებამ ახალი ეტაპი დაიწყო საქართველოს ფინანსურ განვითარებაში. რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობამ გამოიწვია ადგილობრივი ეროვნული ფულადი საფინანსო და საკრედიტო სტრუქტურის გაუქმება და ნგრევა. გაუქმდა თბილისის ზარაფხანა და შეწყდა „ქართული თეთრის“ მოჭრა. ამ პროცესის პოზიტიური მხარე იყო ის, რომ ევროპასთან ახლოს მდგომი რუსეთის იმპერიის სივრცეში ყოფნის გამო საქართველო ებმება

მსოფლიო ვაჭრობაში. მისი ნაწარმი გადის როგორც რუსეთის ქალაქებში, ასევე დასავლეთ ევროპაში. საქართველოსა და რუსეთს შორის შეიქმნა ერთიანი სასაქონლო და სასესხო ბაზები. იქმნება ერთიანი საგადასახადო სისტემა და ერთიანი ფულადი მიმოქცევა.

ილია ჭავჭავაძე არა მარტო დიდი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე, არამედ დიდი ბანკირ-ფინანსისტი იყო, რომელმაც 30 წლიანი საბანკო მოღვაწეობით დიდი როლი შეასრულა ქართველი ერის თვითშეგნების აღორძინებასა და განვითარებაში. ილია იბრძოდა საქართველოში ბანკის დაარსებისათვის. იგი ამბობდა რომ „ბანკს დიდი როლი ეკუთვნის ქვეყნის ეკონომიკურ აღორძინებასა და განვითარებაში“. ბანკის მეშვეობით ილიამ ეკონომიკურად გააერთიანა გუბერნიებად და მაზრებად დაყოფილი კოლონია და დაიწყო მისი კოლონიალური უღლიდან განთავისუფლების პროცესი. 1920 წელს დაარსდა საქართველოს სახალხო ბანკი, რომელიც დაიხურა 1921 წელს რუსეთის შემოსვლის შემდეგ, საბჭოური წყობის დამყარებისთანავე. ეს უმძიმესი პერიოდი 70 წლის მანძილზე გაგრძელდა.

დღეისათვის საზოგადოების მოსაზრება იმის შესახებ, თუ რამდენად პროგრესული იყო სოციალისტური სისტემა, ორად იყოფა: ბევრი თვლიან, რომ ასეთი სისტემა იყო საზოგადოების ბუნებრივი განვითარებიდან გადახრა და მისი შეცვლა ობიექტურ აუცილებლობას წარმოადგენდა, მცირე ნაწილს კი მიაჩნია, რომ იგი იყო კაცობრიობის ისტორიაში ყველაზე პროგრესული წყობა და მისი დამხობა მხოლოდ სუბიექტური მიზეზების გამო მოხდა. ამ ყველაფრის ცალსახად შეფასება მომავლის საქმეა, მაგრამ ისიც ნათელია, რომ მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული სისტემა არსებით ნაკლოვანებებს ქმნიდა, რომელთა აღმოფხვრა აუცილებელი იყო. საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პროცესში სახელმწიფოს აკისრია გარკვეული ინდიკატორის როლი, რომელსაც შეუძლია დააჩქაროს ან შეანელოს ამ გადასვლის მიმდინარეობა. 1992 წლიდან დაიწყო შოკური თერაპიის განხორციელება, რადგან ქვეყანას ამ დროს არ გააჩნდა საკუთარი ვალუტა, ფულად-საკრედიტო სისტემა და სახელმწიფო ბიუჯეტი. შოკური თერაპია ვერ განხორციელდა, რამაც ეკონომიკური კრიზისი კიდევ უფრო გაამწვავა. ბოლო პერიოდის მსოფლიო ფინანსურმა კრიზისმა და რუსეთ-საქართველოს ომმა მდგომარეობა საგრძნობლად გააუარესა. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს ეკონომიკამ ამ ორ დიდ დარტყმას გაუძლო და შესაბამისი ეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელებისა და საერთაშორისო დახმარების პირობებში მდგომარეობა თანდათან გაუმჯობესდა. მთავრობის მიერ შექმნილ ანტიკრიზისულ პროგრამაში ერთ-ერთი სტრატეგიული მექანიზმია ფულად საკრედიტო პოლიტიკა. კრიზისის პირობებში მონეტარული პოლიტიკა სახელმწიფო ჩარევისგან არ იქნება თავისუფალი. არ უნდა იქნეს დაშვებული ეროვნული ვალუტის კურსის არც მყისიერად ხელოვნური გამყარება და არც გაუფასურება. ეროვნულმა ბანკმა უნდა განსაზღვროს ის ოქროს შუალედი, რომელიც უზრუნველყოფს ფასების სტაბილურობას და მეორე მხრივ, სტიმული უნდა მისცეს კომერციულ ბანკებს და ხელი შეუწყოს ეკონომიკის, განსაკუთრებით რეალური სექტორის აღორძინება-განვითარებას.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. **ფიშერი ს., დორნბუში რ., შმალენზი რ.** ეკონომიკა ტ. IV, თბილისი, 1998.
2. **აბესაძე რ.** მდგრადი ეკონომიკური განვითარება – XXI საუკუნის გლობალური გამოწვევა, სამეცნიერო შრომების კრებული, ტ. I. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა. თბილისი, 2008.
3. **ლაზარაშვილი თ., თოთლაძე ლ.** ინფლაციური პროცესები, შეფასება და რეგულირება (საქართველოს მაგალითზე). პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა. თბილისი, 2008.
4. **ვანიშვილი მ.** ფინანსები. თბილისი, 2007.
5. **პაპავა ვ.** არატრადიციული ეკონომიკისი. თბილისი, 2011.

INFLATION AND ITS CAUSES

SUMMARY

In this work is analyzed the inflation as a macroeconomic factor, its essence and particularities and underlying factors of triggering inflation.

In the work the particularities of inflation is examined on the example of post communist countries and the ways of its overcoming in Georgia.

*ნაზირა კაკულია
მაღხაზ ჩიქობავა*

მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირების თავისებურებანი პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის პროცესში

თანამედროვე ლიტერატურაში ეკონომიკური პოლიტიკა განსაზღვრულია, როგორც ხელისუფლების (პაპავა, 2005; ხადური, 2002) მიერ ეკონომიკის სფეროში გატარებულ ღონისძიებათა, ქმედებათა სისტემა და სახელმწიფოს მიზნებიდან, ამოცანებიდან და ინტერესებიდან გამომდინარე, ეკონომიკური პროცესებისათვის განსაზღვრული მიმართულების მიცემა, რომელიც მოიცავს სტრუქტურულ, საინვესტიციო, ფულად-საკრედიტო, სოციალურ, საგარეო ეკონომიკურ, სამეცნიერო-ტექნიკურ, საგადასახადო, საბიუჯეტო პოლიტიკას (Борисов, 1999). დასავლურ ლიტერატურაში ეკონომიკური პოლიტიკა განსაზღვრულია, როგორც ეკონომიკური ქცევების ან მათი შედეგების გაკონტროლება და მათზე ზემოქმედება (Макконнелл, Брю, 1999). ხოლო მაკროეკონომიკური პოლიტიკა – ესაა სახელმწიფოს მოქმედება, რომელიც მიმართულია მთლიანობაში ეკონომიკის რეგულირებისაკენ მისი საიმედო ფუნქციონირების უზრუნველყოფის მიზნით (Борисов, 1999).

სახელმწიფოს მიერ მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირებისას განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს მაკროეკონომიკური მიზნების სწორად განსაზღვრას და ფორმირებას. სახელმწიფო მოვალეა და მის ვალდებულებებშიც შედის უზრუნველყოს ბაზრის ფუნქციონირებისათვის შესაბამისი იდეოლოგიის შექმნა უმოკლეს ვადაში. ამ პრობლემათა შესწავლა შესაძლებელია „საზოგადოებრივი არჩევანის თეორიის“ (პაპავა, 2002) საფუძველზე, კერძოდ, მის მიერ განხილული ეკონომიკური პოლიტიკის ენდოგენური განსაზღვრებიდან გამომდინარე, რომელიც საშუალებას იძლევა საზოგადოებრივი ცხოვრების ეკონომიკური და პოლიტიკური ურთიერთქმედების ასპექტები იყოს შესწავლილი. როგორც ვხედავთ, ეს თეორია გვაძლევს შესაძლებლობას ახლებურად გავაშუქოთ გარდამავალ პერიოდში არსებული გარდაქმნები.

„საზოგადოებრივი არჩევანის თეორია“ ეყრდნობა დაშვებას, რომელიც გულისხმობს, რომ ადამიანები პოლიტიკურ სარბიელზე მოქმედებენ პირადი ინტერესებიდან გამომდინარე და რომ არ არსებობს პოლიტიკასა და ბიზნესს შორის რაიმე გადაულახავი საზღვარი.

ჯეიმს ბიუქენენი ამბობდა, რომ „პოლიტიკა ინდივიდთა შორის გაცვლის რთული სისტემაა, რომელშიც ინდივიდები კოლექტიურად მიისწრაფიან საკუთარი პირადი ინტერესების

დაკმაყოფილებისაკენ, რადგან მათი რეალიზება ჩვეულებრივი საბაზრო გაცვლის წესით არ შეუძლიათ. აქ არ არის სხვა ინტერესი, გარდა პირადისა“ (Бьюкенен, 1994).

პოლიტიკური გამოცდილების გაცვლა-გამოცვლის შესწავლისას, ბიუქენენი საზოგადოებრივი არჩევანის თეორიის ორ, კონცეპტუალურად განსხვავებულ დონეს გამოყოფს – საწყის კონსტიტუციურს (კონსტიტუციის მიღებამდე) და პოსტკონსტიტუციურს. პირველი დონის გამოკვლევა გულისხმობს კონსტიტუციის ეკონომიკური თეორიის შემუშავებას, მაშინ, როცა პოსტკონსტიტუციური დონე გულისხმობს პოლიტიკურ დაწესებულებათა ეკონომიკური თეორიის შემუშავებას. საზოგადოებრივი არჩევანის თეორიის ამ ორ დონეს შორის სხვაობა შეიძლება გამოვლინდეს, როგორც შერჩევის ანალოგია, რასაც ადამიანები აკეთებენ თამაშის დროს. თავდაპირველად ირჩევენ თამაშის წესებს და შემდეგ განსაზღვრავენ თამაშის სტრატეგიას არსებული წესების ფარგლებში. ზოგადად, კონსტიტუცია შეიძლება წარმოვიდგინოთ, როგორც თამაშის წესები პოლიტიკური თამაშების წარმართვისათვის. ჯეიმს ბიუქენენმა აჩვენა, რომ, როგორც თამაშის წესები განაპირობებენ სავარაუდო შედეგს, ისე კონსტიტუციური წესები განსაზღვრავენ პოლიტიკის შესაძლო შედეგებს ან აძნელებენ მათ მიღწევას. საკონსტიტუციო რეფორმას საფუძვლად უნდა ედოს ანალიზი იმისა, თუ რა სააღბათო შედეგს მოგვცემს ალტერნატიული პოლიტიკისა და პროცესებისათვის ხელშეწყობა.

ხმის მიცემის პროცესი, დეკუტატების საქმიანობა, ბიუროკრატის თეორია და სახელმწიფო რეგულირების თეორიაა ის სფერო, რომელიც უფრო მეტად დებულობს მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირებაში მონაწილეობას, ვიდრე მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირების ეკონომიკური წანამდღვარი.

კანონებს, როგორც წესი იღებენ პოლიტიკოსები და არა პროფესიონალები. მიუხედავად კენჭისყრის მეტ-ნაკლებად დემოკრატიული ფორმებისა, ეკონომიკურად არაეფექტიანი კანონის მიღებას ზოგ შემთხვევაში მაინც აქვს ადგილი.

როგორც აღინიშნა, მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირებაზე (განსაკუთრებით კი პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის პირობებში) უდიდეს ზეგავლენას ახდენს „საზოგადოებრივი არჩევანის“ თეორიის ძირითადი დებულებები, იგი ფსიქოლოგიურ ფაქტორთან და ინსტიტუციონალურ მოწყობასთან ერთობლიობაში ქმნის სრულფასოვანი მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირების შესაძლებლობებს (Папава, Хадური, 2000).

პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის პირობებში საბაზრო ინსტიტუტების შექმნა უშუალოდ სახელმწიფოს პრეროგატივაა. თუ სახელმწიფო შეაყოვნებს ინსტიტუტების ჩამოყალიბების პროცესს, არსებული ვაკუუმი მაინც შეივსება შესაბამისი ნაკლებად სასურველი სტრუქტურებით. რეფორმების საწყის ეტაპზე სწორედ სახელმწიფოს შესუსტებული როლით იქნა გამოწვეული დაშვებული შეცდომები რესტრუქტურისაციის პროცესის არასწორ პოლიტიკაში (Нельсон, 1996), ამის მიზეზები არ არის მხოლოდ სახელმწიფოს შენელებული მოქმედებები, იგი უნდა ვეძებოთ საგეგმო პერიოდში ჩამოყალიბებული სტერეოტიპების საფუძვლებში.

გეგმური ეკონომიკის პირობებში, რომელიც მკაცრი ფორმალური ინსტიტუტებით ხასიათდებოდა, მნიშვნელოვნად გაიზარდა არაფორმალური ინსტიტუტების სისტემა (დეფიციტი, დისპროპორციები, შემაფერხებელი წინააღმდეგობები), რომელიც ფარულ, არალეგალურ შეთანხმებებში აისახებოდა. ასეთი შეთანხმებები არ იყო გამყარებული კონტრაქტების უფლებებით, მოქმედებდა ფარულად და მთლიანად ეწინააღმდეგებოდა ლეგალურ ნორმებს (Олсон, 1994).

არაფორმალური ინსტიტუტები, რომელთა არსებობასაც ხელისუფლება ხელს არ უშლიდა, საგრძნობლად რთულად ექვემდებარებიან ცვალებადობას, ძალიან ნელი ტემპებით ამსხვრევენ ტრადიციებით გამყარებულ წარმოდგენებს.

არაფორმალური ინსტიტუტები ეხება არა მხოლოდ პიროვნებას, არამედ იგი არსებობს ფორმების, ორგანიზაციებისა და ხელისუფლების სტრუქტურაშიც. ინსტიტუციონალურ თეო-

რიაში (Нельсон, Уинтер, 2000) ამ ინსტიტუტების არსებობას უწოდებენ „რუტინას“ (Papava, 2006).

იმისათვის, რათა აღმოფხვრას არსებული სიძნელებები, ტრანსფორმაციის პირობებში უწინარეს ყოვლისა უნდა მივაღწიოთ ეფექტიან მესაკუთრეთა ჩამოყალიბებასა და მათი საშუალებით კონკურენციის ხელსაყრელი პირობების უზრუნველყოფას. ეფექტიანი მესაკუთრის შექმნაში იგულისხმება, რა თქმა უნდა, გადასახადების გადახდა, სამუშაო ადგილის შექმნა.

არსებული პრობლემები ტრანსფორმაციის ყველა ეტაპზე მეტ-ნაკლები სიძლიერით დომინირებს და, ბუნებრივია, ექვემდებარება ცვალებადობას. არასტაბილური სიტუაციის გამომწვევი მიზეზების შესწავლა, ისევე, როგორც მისი აღმოფხვრა, დროებით მოვლენად არის მიჩნეული და თითოეული ეტაპის სერიოზული მონიტორინგის აუცილებლობაში გამოიხატება.

ცნობილია, რომ ბაზრის „უხილავი ხელი“ კონკურენციის საფასო მექანიზმის მეშვეობით ახდენს წარმოების ფაქტორების ისეთი კომბინაციის ფორმირებას, რომელიც უზრუნველყოფს ეკონომიკურ ზრდას და ეკონომიკის აღმავლობის პროცესს, მაგრამ, ბოლო ორასი წლის მანძილზე, კონკურენციის პროცესმა და თვით იმ გარიგებების ხასიათმაც, რომლებიც წარმოადგენენ საბაზრო გაცვლის პროცესის საფუძველს, განიცადეს მნიშვნელოვანი ცვლილებები.

მიმდინარე რეფორმების რიგი წარუმატებლობა მაინც სახელმწიფოს ეკისრება, რომელმაც ვერ შეძლო საბაზრო ინსტიტუტების დაცვის მექანიზმების ჩამოყალიბება, რაც არსებული ინსტიტუტების გარდაქმნასა და ახლის დაუყოვნებლივ შექმნაში გამოიხატება.

როგორც ნობელის პრემიის ლაურეატი, კენეტ ეროუ აღნიშნავს, ტრანსფორმაციის პერიოდის პრობლემები შეიძლება განხილულ იქნას დროის ფაქტორის და სახელმწიფოს რეგულირებადი როლით (Эрроу, 1996).

სახელმწიფო ინსტიტუტები, რომლებიც აუცილებელია საბაზრო სისტემაში ნორმალური ფუნქციონირებისათვის, ყალიბდება დროში. ეკონომიკაში, ისევე, როგორც ნებისმიერ ახალ საწარმოს სჭირდება ადაპტაცია, ასევე ახალი ინსტიტუტების შექმნა საჭიროებს დროს. ინსტიტუტების იმპორტირება დასავლეთის ქვეყნებიდან არანაირ შედეგს არ იძლევა. საზოგადოებამ, მეწარმეებმა თვითონ უნდა გაითავისონ ის აზრი, რომ ინსტიტუტების ადაპტაციის პერიოდი ისეთივე ბუნებრივი და გარდაუვალი პროცესია, როგორც ახალი პროდუქციის ან ახალი ტექნოლოგიების შეგუების პროცესი შესაბამისად წარმოებრივ, თუ საბაზრო გარემოსთან (Эрроу, 1996).

მიუხედავად შეგუებისათვის აუცილებელი დროითი პერიოდისა, სახელმწიფოს აუცილებლად მართებს პროცესის დაჩქარება, რომელიც სასურველ შედეგებამდე დროის უმოკლეს პერიოდში მიიყვანს ტრანსფორმაციის პროცესს.

დროის ფაქტორთან მიმართებაში კენეტ ეროუ თვლის, რომ მომავალი ზემოქმედებს აწმყოზე. ჩვენი მოლოდინი მომავალში, გავლენას ახდენს ჩვენს მოქმედებაზე აწმყოში. სამეწარმეო ფირმა – ესაა მეორადი განვითარებადი ინსტიტუტი, რომელსაც ჰქონდა წარსული და რომელიც იმედებს ამყარებს მომავალზე. ფირმის დღევანდელი საქმიანობა ნაწილობრივ ემყარება იმ წარმოდგენებს, თუ რა იქნება მომავალში. ასევე მიმდინარე საქმიანობა დამოკიდებულია მომავლის მოლოდინზე. ამდენად, გასაგებია, თუ როგორ კავშირშია დღევანდელი გადაწყვეტილებები მომავალსა და წარსულთან (Эрроу, 1996).

კონკურენტული გარემოს ჩამოყალიბების ერთ-ერთი შემაფერხებელი ფაქტორია იმპლიციტური (თვითშესრულებადი) კონტრაქტებისა და ქცევის ნორმების მოქმედების არსებობა, რომელიც გულისხმობს ერთმანეთის მიმართ ნდობის ფაქტორის არსებობას. ჯერ კიდევ XIX საუკუნის ბოლოს აღფრედ მარშალი წერდა, რომ „ბევრი სხვადასხვა შეთანხმების ნორმალური შესრულება საცალო და საბითუმო ვაჭრობაში, საფონდო და ბამბეულის ბირჟებზე ეფუძნება მიღებულ დაშვებებს იმის თაობაზე, რომ სიტყვიერი (ზეპირი) კონტრაქტები, რომლებიც დადებულია მოწმეების გარეშე, ძალიან კეთილსინდისიერად სრულდება, მაგრამ

იმ ქვეყნებში, სადაც ამ დაშვებებს არანაირი ძალა არ გააჩნია, აუცილებელია სამართლებრივი ფორმალიზმი“ (Marshall, 1983).

ცნობილი ამერიკელი ექსპერტის ანდრეი შლაიფერისა და საერთაშორისო ასოციაცია Lex Mundi-ის ერთობლივი პროექტის ფარგლებში (რომელშიც მონაწილეობდა 100-ზე მეტი ქვეყანა), გამოვლინდა, რომ მეტად განვითარებულ ქვეყნებში უფრო გამარტივებულია სასამართლო პროცედურა, რომელიც ძალიან სწრაფად და საფუძვლიანად სწავლობს წამოჭრილ პრობლემას და სავსებით საკმარისია კონფლიქტის მოსაგვარებლად. სასამართლო პროცედურების გადამეტებული ფორმალიზაცია უარყოფითად მოქმედებს საკონტრაქტო სამართლის ინფორსმენტზე. მისი ხარისხი პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში ბევრად უფრო დაბალია, ვიდრე, ნებისმიერ სხვა შესწავლილ დაჯგუფებებში (Shlaifer, 2002).

საკუთრების უფლების ანალიზისადმი თანამედროვე მიდგომა, რომლის დაცვაც სახელმწიფოს უშუალო პრეროგატივაა, გულისხმობს ისეთი ეკონომიკის არსებობას, რომელშიც არსებობს არა მარტო კარგად ჩამოყალიბებული საკონტრაქტო შეთანხმებათა სტრუქტურა, არამედ ათეული წლებით ჩამოყალიბებული „საკონტრაქტო კულტურა“ (ЭТНОВ, 2005).

საკონტრაქტო და საკუთრების უფლებათა ინფორსმენტის⁸² მექანიზმების ეფექტიანი ფუნქციონირება გულისხმობს ამ პროცესის (საუბარია ეკონომიკურ პროცესებზე) მონაწილეთა დარწმუნებას არსებული მექანიზმების საიმედოობაში. დუგლას ნორტის მიხედვით, ასეთი მდგომარეობა შეიძლება შევაფასოთ, როგორც ვალდებულება, რომელიც იწვევს ნდობას“ (North, 1993). ფართო გაგებით იგი სახელმწიფოს მხრიდან ჩარევის შეზღუდვასა (ხშირ შემთხვევაში, სახელმწიფო თვითნებურად უზრუნველყოფს საკუთრების უფლებას გრძელვადიანი ინვესტირებისათვის. ასეთი შემთხვევები უფრო დამახასიათებელია ტრანსფორმაციის პერიოდისათვის) და კაპიტალის ბაზრებზე ტრანსაქციული ხარჯების საკმაოდ დაბალ დონეს უკავშირდება.

ბოლო პერიოდში სახელმწიფო სულ უფრო კონცენტრირებულია მიმდინარე პოლიტიკის რეგულირებაზე და ნაკლებ ყურადღებას უთმობს საბაზრო მექანიზმების ევოლუციურ განვითარებას, ძირეული ადმინისტრაციულ-მმართველური სისტემის გადმონაშთის თანდათანობით აღმოფხვრას.

მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფომ ბოლო პერიოდში გარკვეულწილად შეძლო საბაზრო ეკონომიკისათვის აუცილებელი საკანონმდებლო ბაზის შექმნა, ეს ჯერ კიდევ არ მიუთითებს იმაზე, რომ პრაქტიკულად იგი განხორციელებადია და ყოველთვის იქნება გათვალისწინებული. კონტრაქტების შედგენის დაბალი დონე აძლიერებს ტრანსაქციული ხარჯების სიდიდეს, რაც ვლინდება ეკონომიკური აგენტების მიერ ინფორმაციის დამოუკიდებლად მოპოვებაში და თავისი უფლებების არასახელმწიფოებრივი მექანიზმებით დაცვაში. საბოლოო ჯამში საგრძნობლად იზრდება ტრანსაქციული ხარჯები. ეს პრობლემა საერთოდ მოხსნილია საბაზრო პირობებში, ვინაიდან კონტრაქტების უფლებების დაცვა სახელმწიფოს თითქმის უპირველესი ეკონომიკური ფუნქციაა (ხადური, 2009).

გარდა ამისა, გაკოტრების მექანიზმის ამოქმედება უშუალოდ სახელმწიფოს ნებაზეა დამოკიდებული. გაკოტრების კანონის მიღება არ ნიშნავს მისი ამოქმედებისათვის ყველა მექანიზმის უზრუნველყოფას. გაკოტრების მექანიზმი ბევრ რთულ საწარმოთა იურიდიულ და სოციალურ სფეროებს მოიცავს. სახელმწიფო პოლიტიკა ამ სფეროში არსებული პრობლემების მოგვარებით უნდა უზრუნველყოფდეს კონკურენტული გარემოს განვითარებას. სახელმწიფოს ტრანსფორმაციის პერიოდში რიგი პრობლემების გადაუჭრელობა ძლიერი სახელმწიფოს როლის იგნორირებას უკავშირდება.

⁸² ინსტიტუციონალური თეორია შეისწავლის ნაწილობრივ საკონტრაქტო ურთიერთობებს, მის აღსანიშნავად გამოიყენება ტერმინი „contract enforcement“, რომელსაც ქართულ თარგმანში ანალოგი არ გააჩნია. იგი ითარგმნება, როგორც „იძულება კონტრაქტების შესრულებაზე“. სამწუხაროდ, ჩვენ ამ ტერმინს ინგლისურად ვიყენებთ.

როგორც ვხედავთ, სახელმწიფოს განსაკუთრებული და მეტად საპასუხისმგებლო მნიშვნელობა ენიჭება პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის პერიოდში მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირებაში.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. **Papava V.** On the Theory of Post – Communist Economic Transition to Market. International Journal of Social Economics, Vol. 32, No 1\2, 2005.
2. **Papava V., Khaduri N.** On the Shadow Political Economy of the Post-Communist Transformation. An Institutional Analysis. Problems of Economic Transition, Vol. 40, No 6, 1997.
3. **Nelson R.R., Winter S.G.** An Avolutionary Theory of Economic Change. Cambridge, The Belknap Press of Harvard University Press, 1982.
4. **Этнов Р.** У истоков чистой экономической теории: «Вальрас» // Вопросы экономики. №1, 1990.
5. **Эрроу К.** Экономическая трансформация: темпы и масштабы, сборник – «Реформы глазами российских и американских ученых», под редакцией акад. О.Т.Богомолова, 1996.
6. **Бьюкенен Дж., Таллок Т.** Расчет согласия. Логические основания конституционной демократии. В кн.: Дж. М. Бьюкенен. Сочинения. Серия: «Нобелевские лауреаты по экономике», т.1, Москва, Таурис Альфа, 1997.
7. **Папava В., Хадური Н.**, Институциональная трансформация посткоммунистической экономики и человеческий фактор. Известия Академии наук Грузии – серия экономическая, т. 8, №3-4, 2000.

*Kakulia Nazira
Chikobava Malkhaz*

FEATURES OF FORMATION OF MACROECONOMIC POLICY IN CONDITIONS OF POST-COMMUNIST TRANSFORMATION

SUMMARY

In the article is analysed participation of State in formation of market economy; stimulation of restructuring process and necessity of development of a new enterprise for regulation of necroeconomic results.

Taking into account general purposes of thesis, we consider bases of development and realization of economy politics during the process of post-communist transformation. Therefore, general attention is paid to macro-economic stabilization and formation of institutes appropriate to the market economy.

The study of such problems is possible on the base of “Theory of Social Choice”. According to the theory of Social Choice, the best property for influence on the decisions between people, similarly to market, is competition.

The significant place in modern economy studies belongs to study and research problems of Post-Communist transformation. We have used the following theories of theoretical studies of transformation process: “Theory of Social Choice”, which is known as “New Political Economy”, “New Institutional Theory” and its general part “Evolution Theory”.

For the purposes of the paper, we mainly discussed about basic of implementation of the state's economic policy in the post-Communist transformation process. Thus, the main attention is paid to macroeconomic stabilization and the market economy by means of appropriate institutions in the process of formation.

ნონა კუხიანიძე – ახვლედიანი
დახმარების როლი საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური

მდგომარეობის ამაღლებაში

ქვეყანაში მიმდინარე ეკონომიკური რეფორმების შეფასების მთავარი კრიტერიუმი მოსახლეობის კეთილდღეობის, ცხოვრების დონის ამაღლება, მისი სოციალური ორიენტაციის არსისა და მიმართულების განსაზღვრაა. მოსახლეობის დაბალმა შემოსავლებმა, შეზღუდულმა ფისკალურმა რესურსებმა და პოლიტიკურმა არასტაბილურობამ, ეკონომიკის დარგობრივმა კრიზისებმა და დაუბალანსებელმა საგარეო ურთიერთობებმა ხელი შეუშალა საქართველოს ეკონომიკის სათანადო დონეზე განვითარებას. მიმდინარე ეტაპზე საქართველოში შექმნილი და უახლოეს პერიოდში მოსალოდნელი სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის ანალიზისა და შეფასების საფუძველზე შეიძლება გამოიკვეთოს ის ძირითადი ფაქტორები და პრობლემური სფეროები, რომლებიც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს საქართველოს ეკონომიკის განვითარებაზე. როგორც ცნობილია, საქართველოში დღევანდელ ეტაპზე მოხმარებული პროდუქციის დაახლოებით 70-75 პროცენტი იმპორტულია ანუ საქართველო ცალმხრივად მჭიდროდაა ინტეგრირებული მსოფლიო ეკონომიკასთან. ცალმხრივად იმიტომ, რომ ექსპორტი იმპორტს 4-5-ჯერ ჩამორჩება. უფრო მეტიც, საქართველო გარესამყაროსთან მეტწილად დაკავშირებულია სტრატეგიული პროდუქციის (ხორბალი, ნავთობპროდუქტები, გაზი და ა.შ.) იმპორტირების კუთხით, ხოლო ექსპორტის პოზიციებიდან ჩვენი ქვეყნის პროდუქცია არაა პირველადი, აუცილებელი მოხმარების, განსაკუთრებით კრიზისულ სიტუაციაში (დვინო, ხილი, ციტრუსი და ა.შ.).

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, პრიორიტეტული ადგილი უნდა განეკუთვნოს ადგილობრივი წარმოების შენარჩუნება-განვითარებას, რაშიც მნიშვნელოვან როლს სადაზღვევო სისტემა თამაშობს. უფრო მეტიც, სახელმწიფომ უნდა შექმნას ხელსაყრელი მაკროეკონომიკური და ბიზნეს-გარემო იმ პროდუქციის საწარმოებლად, რომელიც დღეისათვის უცხოეთიდან შემოდის და მისი ადგილზე წარმოებისთვის საჭირო ბუნებრივი პირობები და სათანადო ადგილობრივი რესურსები არსებობს საქართველოს პირობებში ასეთი სფეროა აგროსაწარმოო კომპლექსი სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოება, დამზადება და საწარმოო გადამამუშავება. მიუხედავად ამისა აგროპროფილის პროდუქცია შემოტანილი სხვა ქვეყნებიდან საქართველოში თითქმის 2-ჯერ აღემატება ადგილზე წარმოებულს. ამით საქართველო ხელს უწყობს უცხოეთის ქვეყნებში სამუშაო ძალის დასაქმების და შესაბამისად ადგილზე უმუშევრობის ზრდას. სახელმწიფომ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიაქციოს ფისკალურ და მონეტარულ პოლიტიკებს შორის ოპტიმალური წონასწორობის მიღწევას, ექსპორტ-იმპორტის თანაფარდობას, რეგიონული განვითარების გათანაბრებას, მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერას, ანტიმონოპოლიური რეგულირებას, სტატისტიკური ინფორმაციის საიმედოობის და გამჭვირვალობის ხარისხის ამაღლებას, ეკონომიკური პროგნოზირებას, პროგრამების პრაქტიკის დანერგვას და ა.შ.

გლობალიზაციის პროცესებიდან გამომდინარე, მსოფლიოში არსებული ეკონომიკური გარემო ჩვენს ქვეყანაზე გავლენას ახდენს. გასულ წელს საქართველოს ეკონომიკა 6 პროცენტით გაიზარდა. როგორც ცნობილია კრიზისს იმ სიტუაციას უწოდებენ, როცა მთლიანი შიდა პროდუქტი, წარმოების მოცულობა და ინვესტიციების მოცულობა მცირდება, ბანკები კრედიტს არ გასცემენ, უმუშევართა რაოდენობა იზრდება და ა.შ.

ზოგადად, მსოფლიოში მიმდინარე გლობალურ ეკონომიკურ კრიზისზე მიუთითებს მსხვილი ფინანსური კომპანიების დანაკარგები, უმუშევართა რიცხვის ზრდა ყოველდღიურად, საბიუჯეტო დეფიციტი, სხვადასხვა ცნობილი მწარმოებლების გაკოტრება და ა.შ. გლობალური ეკონომიკური კრიზისი რეალობაა და სამწუხაროდ, საერთაშორისო საფინანსო სისტემაში საქართველოს ეკონომიკის არცთუ მჭიდროდ ინტეგრირების ფონზეც კი, მისი გავლენა ჩვენი ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობაზე სულ უფრო მძიმედ აისახება. არაორდინალურ კრიზისულ სიტუაციას ეკონომიკაში, ყოველთვის მოსდევს

სოციალური დაბაბულობის ესკალაცია რამაც სერიოზული გავლენა იქონია საქართველოს სიღარიბის მაჩვენებლებზე.

ცხრილი 1.

სიღარიბის მაჩვენებლები ქალაქისა და სოფლის ჭრილში (%)

	2004		2005		2006		2007		2008		2009	
	ქალაქი	სოფელი	ქალაქი	სოფელი	ქალაქი	სოფელი	ქალაქი	სოფელი	ქალაქი	სოფელი	ქალაქი	სოფელი
სიღარიბის დონე												
მედიანური მოხმარების 60%-ის მიმართ	23,0	26,2	22,1	26,0	22,8	23,7	17,9	24,9	18,0	26,2	17,6	24,3
მედიანური მოხმარების 40%-ის მიმართ	8,9	12,8	8,8	11,3	8,1	10,7	6,5	12,1	7,0	11,9	7,3	10,2
სიღარიბის სიღრმე												
მედიანური მოხმარების 60%-ის მიმართ	6,8	9,4	6,5	8,6	6,4	7,9	5,0	8,8	5,3	8,7	5,4	7,8
მედიანური მოხმარების 40%-ის მიმართ	2,4	4,4	2,3	3,8	2,2	3,5	1,6	4,0	1,8	3,6	2,0	3,2
სიღარიბის სიმწვავე												
მედიანური მოხმარების 60%-ის მიმართ	3,0	4,9	2,9	4,3	2,7	3,9	2,1	4,4	2,3	4,2	2,5	3,7
მედიანური მოხმარების 40%-ის მიმართ	1,0	2,3	1,0	1,9	0,9	1,7	0,6	1,9	0,7	1,7	0,9	1,5

როდესაც ვსუბრობთ ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობაზე არ შეიძლება არ შევეხოთ საარსებო მინიმუმს, სიღარიბის დონეს, სიღრმესა და სიმწვავეს. ცნობილია, რომ საარსებო მინიმუმი სიღარიბის აბსოლუტურ ზღვარს წარმოადგენს. საარსებო მინიმუმის აღნიშნული ცვლილება კი გამოწვეულია არა მოხმარების დონისა და სტრუქტურის გაუმჯობესებით, არამედ ცხოვრების “გაძვირებით”. 2004-2009 წლებში (ცხრილი 1) ქალაქისა და სოფლის ჭრილში სიღარიბის მაჩვენებლები (სიღარიბის დონე, სიღარიბის სიღრმე, სიღარიბის სიმწვავე) მიახლოებით 1,1-1,5 ჯერ შემცირდა რაც იმაზე მეტყველებს, რომ სახელმწიფოს მხრიდან სერიოზული მუშაობაა საჭირო აღნიშნული პრობლემის აღმოსაფხვრელად. ძალზედ მნიშვნელოვანია სიღარიბის დაძლევის მიზნით მსოფლიო ბანკის საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და ევროკავშირის მიერ საქართველოსთვის გაწეული დახმარება, თუმცა როგორც პრაქტიკა გვიჩვენებს, აუცილებელია დახმარებისათვის გამოყოფილი სახსრების ხარჯვის მიზნობრიობის ამაღლება და მონიტორინგის ეფექტიანობის ზრდა. გარდა ამისა, აუცილებე-

ლია სახელმწიფო ფინანსური რესურსების მაქსიმალურად ეფექტიანად და მიზნობრივად ხარჯვა, საბიუჯეტო ხარჯების სოციალური ორიენტაციის გაძლიერებასთან ერთად აუცილებელია რეალური სექტორის განვითარებისათვის ხელშეწყობა, საბიუჯეტო ხარჯების ინვესტიციური ორიენტაციის გაძლიერება და სადაზღვევო სისტემის სრულყოფა, რაც ითვალისწინებს აღნიშნულ სფეროში სერიოზული რეფორმების გატარებას.

როგორც ცნობილია დაზღვევა - ის განსაკუთრებული ფენომენი და თითქმის ერთადერთი საიმედო მექანიზმია, რომელიც ბუნებისა და საზოგადოების ძალთა წინააღმდეგობრივი ურთიერთობების შედეგად გამოწვეულ ზარალს ანაზღაურებს და იცავს ადამიანების ქონებრივ და პირად ინტერესებს. ადამიანის ყოველდღიური ცხოვრება და საქმიანობა - მრავალგვარი საფრთხის მოსალოდნელობასთან არის დაკავშირებული. ყველა უარყოფით მოვლენას, ფიზიკურ, ზნეობრივ, ფსიქიკურ და სხვა მხარეებთან ერთად, აქვს ფინანსური მხარე, რომელიც, ამ შემთხვევების დადგომისას ზარალის სახეს იღებს. თუმცა, აქაც შეიძლება მოიძებნოს დახმარებისა და ხელშეწყობის გზები, მაგ: ავადმყოფობის დროს - მკურნალობის ხარჯების ანაზღაურება, უბედური შემთხვევისას - მასთან დაკავშირებული აუცილებელი და გადაუდებელი ხარჯების გაწევა და ა.შ., რაც სიღარიბესთან ბრძოლის ერთადერთ ეფექტურ გზას წარმოადგენს.

კაცობრიობის დასაბამიდან მოყოლებული, ადამიანებს გააჩნიათ თანდაყოლილი ინსტიქტი, რომ შეინარჩუნონ და გაიუმჯობესონ თავიანთი მდგომარეობა. სწორედ ამიტომ, აუცილებელია, ქვეყანაში მოქმედებდეს მექანიზმი, რომელიც დააწინარებს ადამიანს, დააჯერებს, რომ მისი კეთილდღეობა დაცული იქნება, იმედს და სტიმულს მისცემს მას, თამამად წამოიწყოს ახალი საქმიანობა.

დღესდღეობით ასეთ საიმედო მექანიზმს დაზღვევა წარმოადგენს. დაზღვევამ და სადაზღვევო ურთიერთობამ განსაკუთრებული როლი და მნიშვნელობა შეიძინა საბაზრო ურთიერთობების პირობებში, როდესაც იგი განვითარებული საქონელწარმოებისა და საქონელმომოქცევის სფეროში რისკის ხარისხის შემცირების ძირითად მეთოდად გვევლინება. სადაზღვევო სააქციო საზოგადოებაში, საწესდებო კაპიტალი წარმოადგენს საზოგადოების მიერ სადაზღვევო მოვლენის დადგომისას ანაზღაურების გადახდის გარანტიას.

ცხრილი 2.

2010 წლის 6 თვის განმავლობაში კომპანიების მიერ “პირდაპირი დაზღვევის” საქმიანობით მოზიდული სადაზღვევო პრემია და გადაზღვევის პრემიის ოდენობა

	სადაზღვევო კომპანიის დასახელება	მოზიდული პრემია	გადაზღვევის პრემია
1	სს. სადაზღვევო კომპანია „აღდაგიდბისიაი“	40,564,435	8,968,302
2	სს. საერთ. სადაზღ. კომპ. „იმედი-L internacional”	42,091,926	1,232,106
3	სს.“ჯოდბიდაი პოლდინგი“	29,333,475	3,521,228
4	შპს. დაზღვევის კომპანია „ქართუ“	8,992,902	116,810
5	სს. „სახალხო დაზღვევა“	17,176,734	1,319,423
6	შპს. სადაზღვევო კომპანია „ვესტი“	9,230,364	1,925,580
7	შპს. დაზღვევის საერთ.კომპანია „ირაო“	25,752,973	6,067,603
8	შპს. სადაზღვევო კომპ. „AIG-EUROPE SA“ საქართველოს ფილიალი	278,034	155,060
9	შპს. სადაზ. კომპანია „აი სი ჯგუფი“	6,729,422	1,074,424
10	შპს. სადაზღ. კომპანია „ტაო“	8,956,249	1,865,544
11	შპს.სადაზ. კომპანია „პარტნიორი“	1,994,239	846,693
12	სს.“სტანდარტ დაზღვევა საქართველო“	164,050	86,587
13	სს. “არქიმედეს გლობალ ჯორჯია“	7,152,029	120,054

	ჯამი	198,416,837	27,299,414
--	------	-------------	------------

სადაზღვევო საქმის უმთავრესი პრინციპია - კლიენტის მოთხოვნებზე ორიენტაციის აღება. კომპანია უნდა ცდილობდეს შექმნას ისეთი ორგანიზაციული სტრუქტურა, რომ ადვილად შესძლოს კლიენტების მოთხოვნების დაკმაყოფილება.

პრაქტიკაში სადაზღვევო კომპანიები იყენებენ საკუთარი პროდუქტების გაყიდვის სხვადასხვა არხებს. სადაზღვევო ხელშეკრულების დადება, უმთავრესად, წარმოებს შუამავლების მეშვეობით, რაც, მზღვეველის თვალსაზრისით, გულისხმობს სადაზღვევო პროდუქტების გაყიდვას არაპირდაპირი არხით. მეორე მხრივ, დაზღვევის შეძენის მსურველს შეუძლია, უშუალოდ დაუკავშირდეს სადაზღვევო კომპანიას და პირდაპირ დადოს მასთან ხელშეკრულება, სადაზღვევო შუამავლის მომსახურების გარეშე. ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს სადაზღვევო პროდუქტების პირდაპირი არხით გაყიდვასთან.

ცხრილი 3.

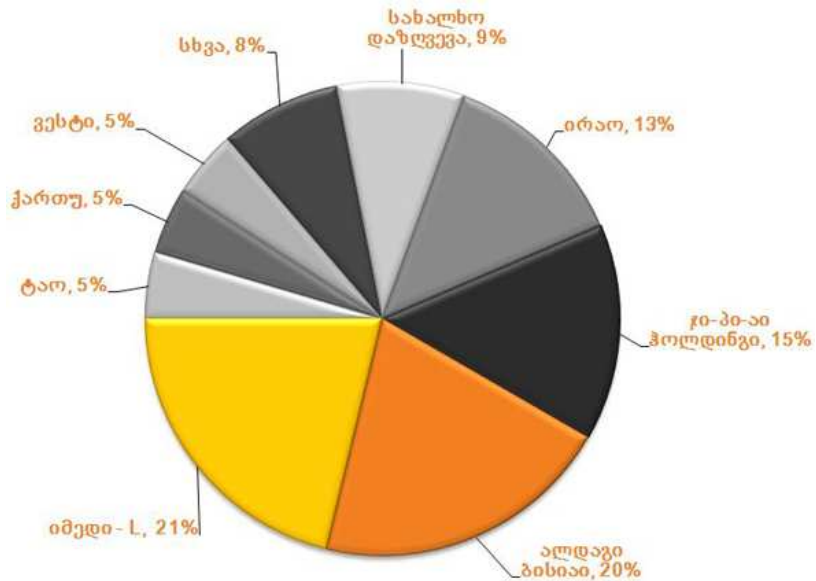
სადაზღვევო ბაზრის სტრუქტურა დაზღვევის სახეობების მიხედვით 2010 წლის 6 თვის მონაცემებით (პირდაპირი დაზღვევის საქმიანობა)

	დაზღვევის სახეობა	მოზიდული პრემია	წილი ბაზარზე
1	სამედიცინო დაზღვევა	143,965,644	72,56%
2	სახმ. სატრ. საშუალებების დაზღვევის	14,715,449	7,42%
3	ქონების დაზღვევა	14,261,533	7,19%
4	ვალდებულებათა შესრულების დაზღვევა	9,158,191	4,62%
5	სიცოცხლის დაზღვევა	5,085,661	2,56%
6	სამოქალაქო პასუხისმგ. დაზღვევა	3,871,189	1,95%
7	სახმ. ტრანსპ. გამოყენებასთან დაკავშ. პასუხისმგებლობის დაზღვევა	2,638,903	1,33
8	უბედური შემთხვევის დაზღვევა	2,460,598	1,24%
9	ტვირთების დაზღვევა	874,330	0,44%
10	საავიაციო რისკების დაზღვევა	643,851	0,32%
11	დაზღვევა საფინანსო რისკებისაგან	497,146	0,25%
12	საზღვაო რისკების დაზღვევა	229,336	0,12%
13	საკრედიტო ვალდებულებათა დაზღვევა	15,005	0,01%
14	სარკინიგზო სატრ. საშ. დაზღვევა	0	0,00%
15	იურიდიული ხარჯების დაზღვევა	0	0,00%
	სულ	198,416,837	100%

პირადი დაზღვევისას დაზღვევის ობიექტის რანგში გამოდის ადამიანის სიცოცხლე, ჯანმრთელობა და შრომისუნარიანობა, რომელიც იყოფა სიცოცხლისა და უბედური შემთხვევებისაგან დაზღვევად. როგორც ვხედავთ ყველაზე დიდი ხვედრითი წილი სადაზღვევო ბაზარზე უჭირავს სამედიცინო (ჯანმრთელობის) დაზღვევას – 72,56%, შემდეგ ქონების დაზღვევას – 7,2%. ქონების დაზღვევა განისაზღვრება, როგორც დაზღვევის დარგი, სადაც სამართალური თვითობების ობიექტის რანგში გამოდის ქონება სხვადასხვა სახით. მისი ეკონომიკური დანიშნულებაა იმ ზარალის ანაზღაურება, რომელიც წარმოიშვა სადაზღვევო შემთხვევისას. დამზღვევი შეიძლება იყოს როგორც ქონების მესაკუთრე, ასევე სხვა იურიდიული, ან ფიზიკური პირები, რომლებიც პასუხს აგებენ მის შენახვაზე.

კომპანია “აღდაგი ბისიაი“ პირველი იყო ქართულ სადაზღვევო ბაზარზე, რომელმაც ინდივიდუალური სადაზღვევო პროდუქტების გაყიდვა დაიწყო. 2006 წლიდან ნებისმიერ კერძო პირს საშუალება აქვს, შეიძინოს ავტოდაზღვევა, სამოგზაურო დაზღვევა, სამედიცინო დაზღვევა, სიცოცხლის დაზღვევა და საპენსიო დაზღვევა.

აღდაგი ბისიაი საქართველოს სადაზღვევო ბაზრის 20%-ს ფლობს (2009 წლის 2 კვარტლის მონაცემები)

ოთხი უმსხვილესი კომპანია: “აღდაგი ბისიაი“, “იმედი“, “ჯიპიაი” და “ირაო“ მთლიანი ბაზრის 70%-ს ფლობენ. პროდუქტების მიხედვით, საქართველოს სადაზღვევო ბაზარზე მთლიანი მოზიდული პრემიის 73 % ჯანმრთელობის დაზღვევაზე მოდის. 2009 წლის განმავლობაში კომპანია “აღდაგი ბისიაი“-ის მიერ მოზიდულმა პრემიამ 68 000 000 ლარი შეადგინა, ხოლო ანაზღაურებულმა ზარალმა 48 000 000 ლარი. კომპანიის პორტფელის დიდი ნაწილი ჯანმრთელობის დაზღვევაზე მოდის. ამ მიმართულებით მოზიდული პრემია 35 000 000 ლარს შეადგენს, ხოლო ანაზღაურებული ზარალი - 30 000 000 ლარს. პოპულარობით შემდეგია ავტომანქანის დაზღვევა - ამ სახეობაში მოზიდული პრემია შეადგენს 12 000 000 ლარს და ანაზღაურებული ზარალი - 10 000 000 ლარს. ქონების დაზღვევაში მოზიდული პრემია 5.5 მლნ ლარია, ხოლო ანაზღაურებული ზარალი - 5 მლნ ლარი. 2007 წლიდან დღემდე “აღდაგი ბისიაიმ“ სიღარიბის ზღვარს ქვემოთ მყოფ 50 000-მდე ბენეფიციარს 15 მლნ ლარამდე სამედიცინო მომსახურება გაუწია.

“აღდაგი ბისიაის“ ინდივიდუალური დაზღვევის პროგრამის ფარგლებში არსებული მომსახურებები შემუშავებულია თანამედროვე ოჯახის ყველა შესაძლო მოთხოვნის გათვალისწინებით. ხოლო მომსახურების პაკეტების და ფასების ფართო არჩევანი საშუალებას იძლევა, ხელმისაწვდომი გახადოს სადაზღვევო მომსახურება.

ყოველივე აქედან გამომდინარე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სადაზღვევო კომპანიებს, (რომლებიც კეთილსინდისიერად მუშაობენ, ფუნქციონირებენ და არ არიან ხალხის მოტყუებაზე ორიენტირებული,) ნამდვილად დიდ როლი აქვს ქვეყნის სოციალურდემოკრატიული მდგომარეობის ამაღლებაში. კერძოდ განსაკუთრებულად, სახელმწიფოს მხრიდან თუკი მოხდება სოფლის თითოეულ მკვიდრთა მეურნეობების შეღავათიან ფასებში დაზღვევა და ამით მათ ეცოდინებათ, რომ სერიოზული კატაკლიზმების შედეგად მოხდება მათი ზარალის ანაზღაურება, მაშინ ქალაქის მოსახლეობასაც დღევანდელი უმუშევრობის პირობებში თავის რჩენის მიზნით, მეტი სტიმული

გაუხნდებათ სოფელში დაბრუნებისა ნაცვლად საზღვარგარეთ წასვლისა, რაც საერთო ჯამში საწინდარი იქნება ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის ამაღლებისა, რადგანაც ძლიერი სოფლის მეურნეობა ძლიერი სახელმწიფოს გარანტიაა.

Kukhianidze-Akhvlediani Nona

**THE ROLE OF INSURANCE IN THE IMPROVEMENT
OF SOCIAL-ECONOMIC STATE OF GEORGIA**

SUMMARY

Global economic crisis is a reality and, unfortunately, the international financial system in the economy is not closely integrate ponze even its impact on our country’s social economic condition more seriously. Which is more integrated into one or another country in the world economic system the more difficult for her crisis may be said that Georgia is more or less integrated world economy and global current events directly affect our country’s economy. Is therefore necessary to correct the states economic policy, too, which guarantes the country’s economic productivity growth in the high level of effective demand in economic, state control of national movements and use of resources and economic interests of the international level. Therefore economic policy is important for the regulation to give a powerful impetus to the national production of foreign products. Financial disciplines of science and complex financial system in an important insurance and insurance business holds. Insurance - is a special phenomenon, and almost the only reliable mechanism for the nature of society and power relations as a result of the controversy caused by compensation and protect people's property and personal interests. Insurance widespread European countries and the United States - in. In these countries, almost all the people insured. As for Georgia, in this respect the situation is very critical. We have a very small part of the population insured. This is likely to be avkhsnat fact that we still do not have the population aware of the need for insurance. The problem is the fact that there is almost no such insurance, flexible mechanisms, which will satisfy most user needs. Very often, when clients expectations utsruvdebat. This is more due to the fact that the majority of insured insurance contract can not read.

In my opinion, it is necessary to allow promotion of this sector of the population. This was the reason the so-called Low-cost insurance program, but it is not justified. Today, the company AVERSI "and" Alpha "devised a new program, under which the customers of GEL 10 per month payment, will be able to use the ulimitod family doctor and obtain the assistance of 80% - discount on medicines. I think that this product is very interesting for customers and increase number of insured in Georgia.

მედია მელაშვილი

**საქართველოს საბიუჯეტო სისტემის შემდგომი ეტაპები
და სრულყოფის გზები**

სახელმწიფო ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითად რგოლს საბიუჯეტო პოლიტიკა წარმოადგენს. სახელმწიფო ცენტრალური ბიუჯეტის ხარისხზე, მასში ჩადებულ პარამეტრებზე და მოკიდებული მოსახლეობის სოციალური დაცვის დონე, ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობა და საინვესტიციო შესაძლებლობები, მოსახლეობის სამეწარმეო აქტივობა და სხვა. სახელმწიფოს მიერ მკაფიოდ ჩამოყალიბებული ეკონომიკური პოლიტიკისა და საბიუჯეტო პოლიტიკის

საფუძველზეა შესაძლებელი სახელმწიფო რესურსების ხარჯვის დაგეგმვა პრიორიტეტების მიხედვით.

საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში საბიუჯეტო პოლიტიკის ძირითადი ამოცანებია: ეკონომიკური კრიზისისაგან თავის დაღწევა და წარმოების დაცემის შეჩერება; ფინანსური სტაბილიზაციის მიღწევა; ბიუჯეტის საშემოსავლო ნაწილის გაძლიერება საგადასახადო დაბეგვრის სრულყოფითა და სახელმწიფოს კუთვნილი გადასახადების მთლიანად ამოღებით; ბიუჯეტის არამწარმოებლური ხარჯების შემცირება; საინვესტიციო აქტივების სტიმულირება და ეროვნულ შემოსავალში დაგროვების ხვედრითი წილის გადიდება; სახელმწიფო ვალის მომსახურებაზე კონტროლის გაძლიერება.

საბიუჯეტო შემოსავლების გადიდებისათვის არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება ეკონომიკური ზრდის სტიმულირებას, საგადასახადო ბაზის გაფართოებას, გადასახადების სრულყოფას, შემოსავლების სტრუქტურის გაუმჯობესებას, საგადასახადო კონტროლის გაძლიერებას.

სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯების მეთოდის შემუშავებისას აუცილებელია გავითვალისწინოთ ის ძირითადი ამოცანები, რომლებიც უნდა გადაწყვიტოს ბიუჯეტმა ეკონომიკის განვითარების არსებული პრობლემების გათვალისწინებით. პირველი და მთავარია ეკონომიკის რეალური სექტორის განვითარებისათვის ხელშეწყობა, რაც გაზრდის გადასახადებით დაბეგვრის ბაზას და წარმატებით გადაწყვეტს ბიუჯეტის შევსების საკითხს. ეს ამოცანა საკმაოდ რთულია, არსებობს სერიოზული წინააღმდეგობები, რომლებიც ხელს უშლის ამ პრობლემის გადაწყვეტას, არა მარტო ეკონომიკური, არამედ პოლიტიკური ხასიათისა. ვფიქრობთ, მთავრობის აუცილებელი საზრუნავია ინფლაციის თავიდან აცილება და არა მისი ხელოვნური შეჩერება. დღევანდელ მძიმე ფინანსურ პირობებშიც უნდა მოიძებნოს რეალური სექტორის დარგების მხარდაჭერის შესაძლებლობები და დაიწყოს მათი გამოცოცხლება.

ეკონომიკური განვითარების თანამედროვე ეტაპზე ქვეყნის მაკროეკონომიკურ პოლიტიკას გააჩნია სამი მიზანი: ეკონომიკის მდგრადი განვითარება, დაბალი დონის ინფლაცია, ადგილობრივი და უცხოური ინვესტიციების ზრდა. ამ მიზნით ქვეყნის მდგრადი განვითარებისა და ფინანსური სტაბილურობის უზრუნველსაყოფად 2007-2011 წლებისათვის გამოიკვეთა შემდეგი სტრატეგიული მიმართულებები:

- საბიუჯეტო პროცესის სრულყოფა;
- ხაზინის განვითარება;
- საფინანსო პოლიტიკა;
- შემოსავლების მობილიზება;
- ინსტიტუციური განვითარება.

ამ მიზნების მისაღწევად უდიდესი როლი ენიჭება სახელმწიფო საბიუჯეტო რეგულირებას, როგორც ეკონომიკური ზრდის ერთ-ერთ ძირითად მარეგულირებელ მიმართულებას.

სახელმწიფო ბიუჯეტს, როგორც წესი, საფუძვლად უნდა დაედოს სახელმწიფო პროგრამა და, ამასთანავე, მისი შესრულების შესაძლებლობების წინასწარი განჭვრეტა. თვით პროგრამა უნდა წარმოადგენდეს სახელმწიფოს მიერ გადასაწყვეტი მიზნების და ამოცანების ერთობლიობას და მის მისაღწევად განსაზღვრულ დონისძიებათა სისტემას. ეს უკანასკნელი, ქვეყნის საფინანსო-ეკონომიკური მდგომარეობის ანალიზიდან გამომდინარე, რეალურ შესაძლებლობებს უნდა ემყარებოდეს. ჩვენი აზრით, სახელმწიფო პროგრამა მიზნად უნდა ისახავდეს უპირველესად მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებას.

მეტად მნიშვნელოვანია, რომ ბიუჯეტის ძირითად მიმართულებებს მიეცეს პრიორიტეტული ეკონომიკური პოლიტიკის დასაბუთებული ფორმა. ასევე უნდა აიკრძალოს არასაგადასახადო შემოსავლების მნიშვნელოვანი წყაროების (საინვესტიციო კრედიტები, გრანტები) გაუკონტროლებლად, ხაზინის გვერდის ავლით ხარჯვა. აუცილებელია ყველა შემოსავლიდან მიღებული გადასახადების ბიუჯეტში სრულყოფილად ასახვა, ვინაიდან, წინააღმდეგ შემთხვევაში, საქმე გვექნება ე.წ. ორმაგ ბუღალტერიასთან.

რეალური ბიუჯეტის შედგენის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ბერკეტს წარმოადგენს შემოსავლებისა და ხარჯების სწორი და ზუსტი პროგნოზირება. სამწუხაროდ, ამის გაკეთება თითქმის შეუძლებელია, რადგანაც პროგნოზი ხშირ შემთხვევაში არ ემყარება რეალურ ანალიზს. შედეგად, ბიუჯეტში დაგეგმილი შემოსავლები ვერ სრულდება.

პრაქტიკა მოწმობს, რომ შემოსავლების აღრიცხვისა და ბიუჯეტის სტრუქტურაში ხშირი ცვლილებების შეტანა, ისევე, როგორც სახელმწიფო შემოსავლების აღრიცხვიანობის ერთიანი სისტემის მოუწესრიგებლობა, ხელს უშლის მოვლენების ადეკვატურ შეფასებას და სწორი პროგნოზის გაკეთებას.

საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლის წინ საქართველოს ეკონომიკაში უკვე შეიმჩნეოდა კრიზისული მოვლენები, რაც განპირობებული იყო ადრე ჩამოყალიბებული სამეურნეო კავშირების რღვევის დაწყებით, ინფლაციური და რიგი ნეგატიური მოვლენების გაღრმავებით. საქართველოში კრიზისული მოვლენები საგრძნობლად გაამწვავა აქ შექმნილმა ურთულესმა პოლიტიკურ-საზოგადოებრივმა ვითარებამ, რაც პირდაპირ აისახა სახელმწიფო ბიუჯეტის მაჩვენებლებზე და დიდად შეაფერხა 1990 წლის საგეგმო დავალებათა შესრულება. ამან, რა თქმა უნდა, გააუარესა 1991 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის საბაზისო მაჩვენებლები (იხ. ცხრ. 1). ეს პერიოდი შეიძლება პოსტსაბჭოთა საქართველოს საბიუჯეტო სისტემის ჩამოყალიბების პირველ ეტაპად ჩაითვალოს.

საქართველოს ნაერთი ბიუჯეტის შესრულება 1990, 1991, 1995, 2000 და 2003 წლებში (1990 და 1991 წწ. ათასი მან., 1995, 2000 და 2003 წწ. ათას ლარებში)

ცხრილი 1⁸³

	დაზუსტებული გეგმით	ფაქტობრივი შესრულება	შესრულების პროცენ.
1990 წელი			
შემოსავალი	4942294	4978776	100.7
გასავალი	4942294	4786338	96.8
1991 წელი			
შემოსავალი	6891389	6362022	92.3
გასავალი	7891341	5939839	75.3
1995 წელი			
შემოსავალი	283561	271298	95.7
გასავალი	496162	449086	90.5
2000 წელი			
შემოსავალი	955705.5	919512	96.2
გასავალი	1317721.3	1158186	87.9
2003 წელი			
შემოსავალი	1522200.0	1391621.7	91.4
გასავალი	1762701.6	1710609.9	97.0

1991 წლის ბიუჯეტი ვერ შესრულდა ზემოთ აღნიშნული მიზეზების გამო. ფაქტობრივმა შემოსავლებმა გეგმის 92.3% შეადგინა, ხარჯებმა კი – 75.3%. ეს ნიშნავდა, რომ ბიუჯეტით გათვალისწინებული საქართველოს ეკონომიკისათვის რიგი უმნიშვნელოვანესი ღონისძიებების დაფინანსება ვერ იქნა უზრუნველყოფილი. კერძოდ, სახალხო მეურნეობის დაფინანსების ხარჯები 24.7%-ით შემცირდა. ასევე სერიოზული ნაკლოვანებები იყო 1992, 1993, 1994 წლების ბიუჯეტის როგორც შედგენისას, ასევე შესრულებისასაც. 1992 წელს საგრძნობლად გაიზარდა თავდაცვის, სამართალდამცავი ორგანოების და სახელმწიფო ხელისუფლების და მმართველი ორგანოების შენახვის ხარჯები.

1990-1994 წლებში საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტი განიხილებოდა, როგორც საქართველოს ნაერთი ბიუჯეტი. მაგრამ 1995 წლიდან „საბიუჯეტო სისტემისა და საბიუჯეტო

⁸³ ცხრილების მონაცემები აღებულია საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს ანგარიშებიდან.

უფლებამოსილებათა შესახებ 1996 წლის 29 მაისის კანონისა“ და მისი გაუქმების შემდეგ – „საქართველოს საბიუჯეტო სისტემის შესახებ 2003 წლის 24 აპრილის კანონის“ შესაბამისად, საქართველოს პარლამენტში სახელმწიფო ბიუჯეტი განიხილება, როგორც საქართველოს ცენტრალური ბიუჯეტი და მასთან კონსოლიდირებულ სპეციალურ სახელმწიფო ფონდებს, ანუ ნაერთ ბიუჯეტს პარლამენტი აღარ იხილავს და არ ამტკიცებს. ეს პერიოდი შეიძლება განვიხილოთ, როგორც საქართველოს საბიუჯეტო სისტემის შექმნის მეორე ეტაპი.

1995 წლიდან საქართველოს ეკონომიკაში თითქოს დაიწყო პოზიტიური მომენტები და სტაბილიზაცია, მაგრამ ცენტრალური ბიუჯეტი მაინც ვერ შესრულდა, ისევე, როგორც ნაერთი ბიუჯეტი, სადაც შესრულების მაჩვენებელმა შემოსავლების მუხლში 95.7%, ხოლო გასაღებში - 90.5% შეადგინა. მსგავსი სურათი შენარჩუნდა მომდევნო 1996 და 1997 წლებში, სადაც მაჩვენებლები შესაბამისად იყო: 1996 წელს 92% და 95.9%, ხოლო 1997 წელს 87.6% და 94.4%.

1998 წლიდან დაიწყო საბიუჯეტო სისტემის ურთულესი, კრიზისული მესამე ეტაპი. ამ წლის პირველ ნახევარში სიტუაცია თითქოს სტაბილური გახდა, მაგრამ მეორე ნახევრიდან მოხდა მკვეთრი უარყოფითი ცვლილებები. დაიწყო წარმოების ზრდის ტემპების საგრძნობი შენელება, მთლიანი შიდა პროდუქტის მატების ტემპის დაცემა, წარმოების მოცულობის ვარდნა მრეწველობაში. ამ წელს ჩამოყალიბდა ქვეყნის საბიუჯეტო კრიზისი, რომელიც მომდევნო წლებშიც შენარჩუნდა. 1998 წელს ნაერთი საბიუჯეტო შემოსავლების გეგმა მხოლოდ 86.1%-ით შესრულდა, 1999 წელს 77.9%-ით, 2000 წელს 96.2%-ით.

2001 წლიდან, მართალია, ბიუჯეტის მაჩვენებლებში მაინც შეუსრულებლობა ფიქსირდება, მაგრამ გარკვეული წინსვლა შეიმჩნევა. მაგალითად, 2001, 2002 და 2003 წლების ნაერთი ბიუჯეტის საშემოსავლო ნაწილი წინა წლებთან შედარებით გაიზარდა და 15.7, 15.1 და 13.9%-ით და გეგმის 96.2, 95.9 და 91.4% შეადგინა. საგასავლო ნაწილის შესრულება კი ამ წლებში 87.9, 91.9 და 97.0%-ს უდრის. სახელმწიფო ბიუჯეტის შესრულების მაჩვენებლები ამ წლებში შემდეგია: 2001 წელს საშემოსავლო ნაწილში 89.4%; ხარჯების ნაწილში 83.0%; 2002 წელს შესაბამისად: 93.6% და 92.1%; 2003 წელს კი – 89.3% და 86.3%.

მართალია, საქართველოში საბიუჯეტო სისტემის რეფორმა ქვეყნის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის პირველივე წლებში დაიწყო, მაგრამ ის ყოველთვის საჭირო მიმართულებით და ტემპებით არ მიმდინარეობდა. ეს აიხსნება იმით, რომ ეს ურთულესი და შრომატევადი პროცესია. ამიტომ ამ მიმართულებით გასაკეთებელი ჯერ კიდევ ბევრი რამ რჩება. ამ მიმართულებით გატარებული რეფორმებიდან აღსანიშნავია 2005 წლის პირველი იანვრიდან საგადასახადო კანონმდებლობაში შეტანილი რადიკალური ცვლილებები. ვთვლით, რომ სწორედ აქედან დაიწყო საქართველოს საბიუჯეტო სისტემის ჩამოყალიბების მეოთხე ეტაპი, რომელიც დღემდე გრძელდება. ამ დროიდან ფაქტობრივად ამოქმედდა თვისებრივად ახალი სახის საგადასახადო კოდექსი, რომლის მიხედვით, შემცირდა გადასახადების ოდენობა, გამარტივდა ადმინისტრაციული მექანიზმები, ჩამოყალიბდა მყარი სამართლებრივი ბაზა ლეგალური ბიზნესის მხარდასაჭერად, გამკაცრდა კონტროლის მექანიზმები და სხვა. შემდეგ, 2009 წლის პირველი იანვრიდან, საგადასახადო კოდექსში შევიდა ცვლილება, რომლის შესაბამისად გამარტივდა საგადასახადო რეგისტრაცია და საიდენტიფიკაციო კოდის მინიჭების პროცედურები.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის ცვლილებები, რომლებიც მიზნად ისახავს ქვეყანაში ახალი საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტების შექმნას, რომლებიც უზრუნველყოფს ქვეყანაში ინვესტიციების მოზიდვას, რაც, თავის მხრივ, ხელს შეუწყობს საქართველოს ეკონომიკური ეფექტიანობის ამაღლებას, ქვეყნის მდგრად განვითარებას, საერთაშორისო საფინანსო ცენტრების ჩამოყალიბებას და საქართველოს სავაჭრო-სატრანზიტო ფუნქციის ამაღლებას. ამასთან, ინვესტორებისათვის ხელსაყრელი გარემოს შესაქმნელად განახლდა საქართველოსათვის მისაღები მოდელი „შემოსავლებსა და კაპიტალზე ორმაგი დაბეგვრის თავიდან აცილებისა და გადასახადების გადაუხდელობის აღკვეთის შესახებ“, რომლის მიხედ-

ვით საქართველოს შეთანხმება გაფორმებული აქვს მსოფლიოს 28 ქვეყანასთან. ბოლო წლებში საქართველოს ბიუჯეტის შესახებ წარმოდგენას გვაძლევს ცხრ. 2:

ცხრილი 2

**საქართველოს ნაერთი ბიუჯეტის შესრულება 2006-2010 წლებში
(ათას ლარებში)**

	დაზუსტებული გეგმით	ფაქტობრივი შესრულება	შესრულების პროცენ.
2006 წელი			
შემოსავალი	3601368	3139227	0.87
გასავალი	3878542	2809427	0.76
2007 წელი			
შემოსავალი	3712294	4469122	120
გასავალი	3866236	3866296	100
2008 წელი			
შემოსავალი	5463641	5517689	101
გასავალი	5537426	5554689	100
2009 წელი			
შემოსავალი	5510161	4916960	0.89
გასავალი	5251975	5367210	102
2010 წელი			
შემოსავალი	5363552	5421474	101
გასავალი	5607501	5466466	0.97

2006 წლის ბიუჯეტი ვერ შესრულდა როგორც შემოსავლების (87%), ისე ხარჯების პუნქტში (76%), რაც, რა თქმა უნდა, ნიშნავს იმას, რომ ვერ მოხერხდა საქართველოს ეკონომიკის წინსვლის მიზნით გათვალისწინებული მთელი რიგი მნიშვნელოვანი ღონისძიებები ვერ დაფინანსდა. მომდევნო 2006-2007 წლების მაჩვენებლები საკმაოდ გაუმჯობესებულია და გარკვეულ წინსვლაზეც მიუთითებს. მაგრამ ეს პოზიტიური დინამიკა 2008 წელს გასაგები პოლიტიკური მიზეზების გამო ისევ დაირღვა და 2009 წლისათვის სახელმწიფო ბიუჯეტის ფაქტობრივმა შემოსავლებმა გეგმის მხოლოდ 89% შეადგინა. მართალია, ხარჯვით ნაწილში 102% დაფიქსირდა, მაგრამ ეს მხოლოდ საქართველოს მთავრობის მიერ შექმნილი მეტად მწვავე მდგომარეობის გამოსასწორებლად გაწეული განსაკუთრებული ძალისხმევის შედეგია. იგივე შეიძლება ითქვას მომდევნო 2010 წლის შესახებაც (შესაბამისად 101% და 0.97%).

მომავალი უახლოესი პერიოდისათვისაც (2012 წლამდე) არსებული სარეფორმო სამუშაოების გეგმის სტრატეგიულ მიმართულებათა შორის გათვალისწინებულია საბიუჯეტო პოლიტიკის სრულყოფა, ასევე ბიუჯეტის მართვის ინსტიტუციური განვითარება, რაც მომავალი განვითარების იმედებს იძლევა, მით უმეტეს თუ ყურადღება მიექცევა საქართველოს 2009 წლის ბიუჯეტის კვლევის მაჩვენებლებს და რჩევებს, რომლებიც 2010 წელს გამოაქვეყნა საერთაშორისო სამეთვალყურეო ორგანიზაციამ – Independent Budget Partnership (ეს ორგანიზაცია იკვლევს განვითარებად ქვეყნებს, რომელთა რიგს, ჩვენდა სამწუხაროდ, დღეისათვის საქართველოც მიეკუთვნება). ანგარიშში აღნიშნულია, რომ საქართველოს მთავრობამ ბოლო ოთხი წლის განმავლობაში ბიუჯეტის სრულყოფისკენ გარკვეული ნაბიჯები გადადგა, თუმცა ეს არ არის საკმარისი. სხვადასხვა რჩევათა შორის ჩვენ აღვნიშნავდით იმას, რომ აუცი-

ლებელია საზოგადოება აქტიურად მონაწილეობდეს პარლამენტის საბიუჯეტო მოსმენებში და ბიუჯეტის დამტკიცება ამის გათვალისწინებით ხდებოდეს, ასევე კონტროლის პალატის მიერ ხდებოდეს ბიუჯეტის აუდიტორული შემოწმებების სისტემატური გამოქვეყნება საზოგადოების მხრიდან შესაბამისი ანალიზის გაკეთების მიზნით.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. **გამსახურდია თ.** საბიუჯეტო პროცესის სრულყოფის საკითხისათვის. „სოციალური ეკონომიკა“, №6, 2002, გვ. 140-147.
2. **გოგრიჭიანი გ.** საბიუჯეტო პოლიტიკა, ეკონომიკური ზრდა და თანამედროვე რეალობი. „ეკონომიკა“, №8-9, 2009, გვ. 17-22.
3. **ზურაბიშვილი ვ.** საქართველოს საბიუჯეტო სისტემა საბაზრო ეკონომიკის ფორმირების პერიოდში. თბილისი, 2005, ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი.
4. **მესხია ი.** საქართველოს საბიუჯეტო სისტემა. თბილისი, საგამომცემლო სახლი ინოვაცია, 2010.
5. **ნიკოლეიშვილი ო.** სახელმწიფო ბიუჯეტის არასაგადასახადო შემოსავლების კლასიფიკაციის და დაგეგმვის შესახებ, კრებულში: გარდამავალი პერიოდის საფინანსო-ეკონომიკური პრობლემები საქართველოში, ტ. V, თბილისი, ფსკი, 2001, გვ. 46-55.

Melashvili Medea

THE STAGES OF CREATING AND THE WAYS OF IMPROVING A BUDGET SYSTEM OF GEORGIA

SUMMARY

In the work there is considered a budget policy as a main section of a state economic policy. The appropriate carrying out of the latter ensures the economic development of a country and correspondingly, the improvement of a social-economic state of population.

There are also considered the main tasks, functions and principles of a budget and the ways of its improvement.

გიორგი მიქსნაძე

ეკონომიკური განვითარების წარმატებული მოდელი (ისრაელის მაბაალითზე)

ისრაელის ეკონომიკა არის ტექნოლოგიურად მოწინავე საბაზრო ეკონომიკის მოდელი, განვითარების უმნიშვნელოვანესი წილი მოდის სწრაფად განვითარებად მაღალ ტექნოლოგიებზე (**hi-tech**) და მომსახურების სექტორზე. 2010 წელს ისრაელის ეკონომიკა 20 მსოფლიოს უმსხვილეს ეკონომიკებს შორის დასახელდა. ისრაელს ბევრი საერთაშორისო წოდება აქვს, მაგალითად, გაეროს ინდექსის მსოფლიოს ხალხების ადამიანური განვითარების კარგეორიაში ისრაელი 169 ქვეყანას შორის მოწინავე ათეულში დასახელდა, როგორც „ძალიან სწრაფად განვითარებადი“ (“Very Highly Developed”).

ისრაელის ეკონომიკურ განვითარებაზე საუბარი შეიძლება უკვე გასული საუკუნის 50-იანი წლებიდან, მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში. ამ პერიოდისათვის ისრაელი მთელი მსოფლიოსგან დახმარებას ითხოვდა. დაიწყო აქტიური მოლაპარაკებები რეპარაციას-

თან⁸⁴ დაკავშირებით. ისრაელმა ფინანსური დახმარებისათვის მიმართა ამერიკის შეერთებულ შტატებს და მიიღო კიდევაც მნიშვნელოვანი ფინანსური დახმარება. შანაცვლოდ, ისრაელმა ვალდებულება აიღო, ორიენტირება გაეკეთებინა ვაშინგტონის პოლიტიკაზე. ისრაელის პირველი პრემიერ მინისტრის ბენ-გურიონის ინიციატივით, 1951 წელს დაიწყო ფარული მოლაპარაკებები დასავლეთ გერმანიასთან და დასავლეთის სხვა ქვეყნებთან რეპარაციის საკითხებზე, რომელიც მეორე მსოფლიო ომის დროს ებრაელობის შევიწროვებასთან იყო დაკავშირებული.

ახალი ეკონომიკური პოლიტიკა ისრაელის რეალობაში იწყება რეპარაციის საკითხებთან დაკავშირებით წარმატების მიღწევის პარალელურად, 1952-1953 წწ. 1952 წლის თებერვალში ისრაელის ფინანსთა მინისტრი ელიზერ კაპლანი ქნესეთის წინაშე სიტყვით წარსდგა და განცხადება გააკეთა ქვეყანაში ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის დაწყებასთან დაკავშირებით. ახალი კურსი სახელმწიფოს მხრიდან სხვადასხვა ზომების მიღებას ითვალისწინებდა, მათგან უმნიშვნელოვანესი იყო ფულადი ემისიის შეწყვეტა, რომელიც მზანიც იყო სახელმწიფო გადასახდელების გადახდა. შეიქმნა თავისუფალი ბაზარი და სახელმწიფოს მხრიდან გაუქმდა ფასების კონტროლი. ქვეყანაში დაიწყო მაშინდელი ნაციონალური ვალუტის დევალაცია. რეფორმებს დაემთხვა რეპარაციიდან მიღებული თანხები, რომელიც 3,5 მილიარდ გერმანულ მარკას შეადგენდა. გერმანიამ პასუხისმგებლობა აიღო ომით დაზარალებულთა სოციალურ პასუხისმგებლობაზეც, რაც ასევე ფინანსებში აისახებოდა.

1954-1964 წლებში ისრაელისათვის დამახასიათებელი გახდა სტაბილური და სწრაფი ეკონომიკური ზრდა. საშუალო წლიური მთლიანი შიდა პროდუქტის მოცულობის ზრდა 10%-ზე შენარჩუნდა (იმ პერიოდისათვის ზრდის უფრო მაღალი ტემპი მხოლოდ იაპონიაში ფიქსირდებოდა), მაგრამ ინფლაციის მანქველებელი 5%-ზე იყო სტაბილურად და უმუშევრობის მოცულობა თითქმის ნულამდე დაეცა და ქვეყანაში სრული დასაქმება ფიქსირდებოდა. ეს პერიოდი ისრაელისათვის არა მხოლოდ ექსტენსიური განვითარებით გამოირჩეოდა, არამედ სწრაფად ვითარდებოდა და იხვეწებოდა წარმოების პროცესი და მეურნეობა. აღნიშნულ სფეროებში საკმაოდ დიდი მოცულობის ინვესტიციების მოზიდვა ხდებოდა უცხო ქვეყნებიდანაც. ეკონომისტების აზრით, აღნიშნული პერიოდის ერთადერთ პრობლემად შეიძლება დასახელებულიყო სამომხმარებლო ბაზრის მკვეთრი ზრდა. 1954 წელს ისრაელში მიღებულ იქნა კანონი ისრაელის ბანკის შესახებ, რომელმაც ცენტრალური ბანკის ფუნქციების შესრულება დაიწყო.

1965 წლიდან ისრაელში ეკონომიკური ვარდნის პერიოდი დგება. უკვე ნათელი გახდა, რომ კვლავაც ექსტენსიური მეთოდებით ეკონომიკის ზრდა შეუძლებელი იყო, რასაც ისრაელში რამდენიმე მსხვილი პროექტის შეჩერება დაემთხვა - ისრაელის წყალმომარაგების სისტემის მშენებლობის დასრულება, საზღვაო პორტის მშენებლობის დასრულება და სხვა. ყოველივე ამან გამოიწვია ეკონომიკური აქტიურობის შემცირება და შემცირდა სამუშაო ადგილების რაოდენობა, გაიზარდა უმუშევრობა. ობიექტური ფაქტორების პარალელურად, ეკონომიკური ზრდის მნიშვნელოვან შემაფერხებელ ფაქტორად იქცა ასევე სახელმწიფო

⁸⁴ **რეპარაცია** – საერთაშორისო სამართლის საუბიექტის მატერიალური პასუხისმგებლობის ერთ-ერთი ფორმა, როდესაც სამართლის დამრღვევს მხოლოდ მატერიალური ზარალის ფულადი ან გარკვეული საქონლის ანაზღაურება მოეთხოვება. მაგ., მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ანტიჰიტლერულმა კოალიციამ გერმანიასა და მის მოკავშირეებს დააკისრა რ-ის გადახდა ომში მიყენებული ზარალის ანაზღაურების მიხედვით. რ-ის გადახდა ხდება ფულადი ან სხვა მატერიალური კომპენსაციის სახით. რ განსხვავდება კონტრიბუციისგან, რომელიც 1919 წლამდე არსებობდა. ვერსალის 1919 წლის სამშვიდობო ხელშეკრულება კონტრიბუციის ნაცვლად რ-ს ითვალისწინებს, როგორც მიყენებული ზარალის აღდგენის ფორმას და გერმანიასა და მის მოკავშირეებს აკისრებს პირველ მსოფლიო ომში (1914-1918) მიყენებული ზიანისათვის. თანამედროვე საერთაშორისო სამართლის მიხედვით, რ ვრცელდება აგრესიული ომის წამომწყებ სახელმწიფოსა და მის მოკავშირეებზე, რომლებიც მონაწილეობენ აგრესიის მსხვერპლის ტერიტორიაზე დაბომბვაში, ქვეყნის მატერიალური და ადამიანთა რესურსების განადგურებაში.

წყარო: ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალი : ლექსიკონი-ცნობარი / [ავტ.: ლ. ალექსიძე (რედ.), ლ. გიორგაძე, მ. კვაჭაძე და სხვ.] - თბ., 2005, 283გვ. ; 23სმ. - ISBN 99940-0-877-3 : [f.a.]

პოლიტიკა: მოსახლეობაში გაზრდილი შემოსავლების და მოთხოვნის საფუძველზე სახელმწიფომ ეკონომიკაში აქტიური ჩარევა დაიწყო რომ ინფლაცია მოეთოკა და ბაზარი გაეკონტროლებინა. გაზარდა პროცენტები კრედიტზე და შეამცირა სახელმწიფო ინვესტიციები, მხოლოდ 1966 წელს გამოირკვა, რომ სახელმწიფომ ეკონომიკის რეგულირებით ვერ მიიღო შედეგი და მეურნეობები აღმოჩნდნენ მძიმე კრიზისში, უმუშევართა მოცულობა გაორმაგდა, წარმოება შემცირდა და ქვეყანაში პირველად დაფიქსირდა უარყოფითი სამეგრაციო ბალანსი. ისრაელში არსებულ კრიზისს დაემთხვა ასევე 1973 წლის ნავთობის კრიზისი მსოფლიოში, ქვეყნის ეკონომიკა რეცესიის ფაზაში შევიდა. ინფლაცია გაიზარდა ჯერ 20%-მდე შემდეგ 44%-მდე. ქვეყანაში მკვეთრად შემცირდა კაპიტალდაბანდებები და მშენებლობა. ეროვნული ვალუტის კურსის ხელონურ ფიქსირებას ახდენდა ხელისუფლება. სავაჭრო ბალანსის გაუმჯობესების მიზნით, 1974 წელს ქვეყანაში განხორციელდა დევალვაცია 4,2-დან 6 ლირამდე ერთ ამერიკულ დოლართან მიმართებაში. სხვადასხვა ოპერაციების მიმართ მთავრობამ ვალუტის სხვადასხვა კურსიც კი განსაზღვრა. 1975 წელს ოფიციალურად გამოცხადდა ლირის „მცოცავი დევალვაცია“, ნელ-ნელა მცირდებოდა ლირის კურსი.

1977 წელს ქვეყნის სათავეში ახალი ხელისუფლება მოვიდა, რომელიც ფინანსთა მინისტრიც მასშტაბური ფინანსური რეფორმების ინიციატივით გამოვიდა. რეფორმას „ეკონომიკური გადატრიალება ეწოდა“. რეფორმის მიზანი იყო ქვეყნის ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების შემცირება და საბაზრო ეკონომიკის შექმნა. ყველაზე მნიშვნელოვან ნაბიჯად შეიძლება ჩაითვალოს სავალუტო პოლიტიკის ლიბერალიზაცია, მოიხსნა პრაქტიკულად ყველა სახის შეზღუდვა და რეგულაცია. ლირის კურსი თავისუფალ ბაზარზე მოთხოვნა-მიწოდების საფუძველზე რეგულირდება. ახალმა მთავრობამ, მიუხედავად წარმატებული რეფორმებისა ვერ შეძლო ინფლაციის შემცირება. სანდლობა ეროვნული ვალუტის მიმართ დაკარგული იყო და ის ძირითადად ამერიკულ დოლარზე იყო მიბმული. 1979 წელს ინფლაცია სამ ცირფში გამოიხატა და 111% შეადგინა. 1980 წელს, ინფლაციის შემცირებისა და ეროვნული ვალუტის მიმართ სანდობის დაბრუნების მიზნით, ქვეყანაში განხორციელდა ფულის რეფორმა და ნაცვლად ლირისა, შემოღებულ იქნა ახალი ეროვნული ვალუტა შეკელი და მისი გაცვლითი კურსი შემდეგნაირად განისაზღვრა – 1 შეკელი – 10 ლირა. სხვადასხვა რეფორმატორების მხრიდან ინფლაციის შემცირებისათვის სხვადასხვა ინიციატივები იქნა წამოყენებული ერთ-ერთი რეფორმის პრექტი ითვალისწინებდა საბიუჯეტო სახსრების ეკონომიას და ხარჯვითი ნაწილის შემცირებას თუმცა ეს პროექტი არ იქნა მოწონებული და ვერ განხორციელდა. საბოლოოდ, მივიდნენ დასკვნამდე და ქვეყანაში იმპორტირებულ საქონელზე გადასახადები შემცირდა. თუმცა რეფორმებმა საქმეს მაინც ვერ უშველა, შედეგები კატასტროფული იყო. ეროვნული ვალუტის გაუფასურებამ ჰიპერინფლაციის სახე მიიღო და 500%-მდე ავიდა 1985 წლის დასაწყისისთვის. 1984 წელს ქვეყნის სათავეში მოვიდა ახალი ხელისუფლება, ნაციონალური ერთიანობის მმართველობა შიმონ პერესის ხელმძღვანელობით, ფინანსთა მინისტრი – იცხაკ მოდაი. ახალი ხელმძღვანელობის მოსვლიდან ერთ წელიწადში ქვეყანაში დაიწყო ეკონომიკური სტაბილიზაციის სამთავრობო პოლიტიკა. რეფორმატორულმა პროგრამამ შოკური თერაპიის სახე მიიღო, მას ორი მთავარი მიზანი ჰქონდა: საბიუჯეტო დეფიციტის შემცირება და ინფლაციასთან ბრძოლა. პროგრამის დანარჩენი ნაწილი შეეხებოდა: ბიუჯეტში სუბსიდიების ნაწილის მკვეთრ შემცირებას, აქცენტირება გაკეთდა ექსპორტზე, მოხდა საექსპორტო პროდუქციის წარმოების წახალისება, ნაცვლად შიდა ბაზრის რეგულირებისა. აღნიშნულის შედეგი იყო გათვლა – უმუშევრობის შემცირება. შეკელის მნიშვნელოვანი დევალვაცია აშშ დოლარის მიმართ და სტაბილური გაცვლითი კურსის ახალ დონეზე შენარჩუნება გრძელვადიანი პერსპექტივით, განსაზღვრული დროით ბაზარზე ფასების გაყინვა. აღნიშნული რეფორმები ფართო საზოგადოებრივი მხარდაჭერით სარგებლობდა, ვინაიდან საზოგადოებაში ინფლაციის შემცირების ინტერესი ძალზე დიდი იყო. რეფორმებთან დაკავშირებით კონსენსუსი იქნა მიღწეული როგორც სამოქალაქო საზოგადოებასთან, ისე კერძო სექტორთან და პროფკავშირებთან. ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი, რაც არ განხორციელა მაშინ-

დელმა ხელისუფლებამ ისრაელში, ეს იყო საჯარო მოხელეების სამსახურიდან მასობრივი გათავისუფლება. თუმცა, პროფკავშირები არ გამოთქვამდა პრეტენზიას, საჯარო მოხელეთა ხელფასები, ბიუჯეტის ხარჯვითი ნაწილის ეკონომიის მიზნით, მინიმუმამდე ყოფილიყო შემცირებული. 1985 წლის ბოლოსათვის უკვე გაირკვა რომ რეფორმებმა თავისი შედეგი გამოიღო. ინფლაცია 20%-მდე შემცირდა. შემცირდა ბიუჯეტის დეფიციტიც, სტაბილური მდგომარეობა 3 წელი გრძელდებოდა. მდგომარეობისაგან გამოსვლაში ისრაელის მთავრობას დაეხმარა ნავთობზე საერთაშორისო ფასების დაცემა და აშშ-ს მიერ გამოყოფილი გრანტი 2 მილიარდამდე ამერიკული დოლარის ოდენობით. მიუხედავად გატარებული რეფორმებისა და მიღებული შედეგისა, მთავარი მიზანი მაინც ვერ იქნა მიღწეული და ეკონომიკური ზრდა ისევ ძველი პერიოდის (1965-1967 წწ.) ნიშნულზე ფიქსირდებოდა.

გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისისათვის ისრაელის ეკონომიკას მძიმე ტვირთად დააწვა ისრაელში ჩამოსული რეპატრიანტები⁸⁵, ძირითადად საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის დაშლის მიზეზით. 1990-1996 წლების პერიოდში ისრაელში 600 ათასზე მეტი რეპატრიანტი დაბრუნდა საცხოვრებლად. მოკლევადიან პერიოდში იმიგრაციის ტალღა მძიმედ დააწვა ბიუჯეტის ხარჯვით ნაწილს და მათი მიღება, დაბინავება და უზრუნველყოფა. შედეგად გაიზარდა ქვეყანაში უმუშევრობის მოცულობა და შრომისუნარიანი მოსახლეობის 10% შეადგინა. ქვეყანაში შექმნილ სიტუაციაზე დადებითად იმოქმედა 1993 წლის შეთანხმებამ ნორვეგიასთან და 1994 წელს იორდანიასთან, რამაც ქვეყანაში მეტი სტაბილურობის გარანტიები შექმნა და ქვეყნის ეკონომიკაში უცხოური ინვესტიციების შემოდინება დაიწყო.

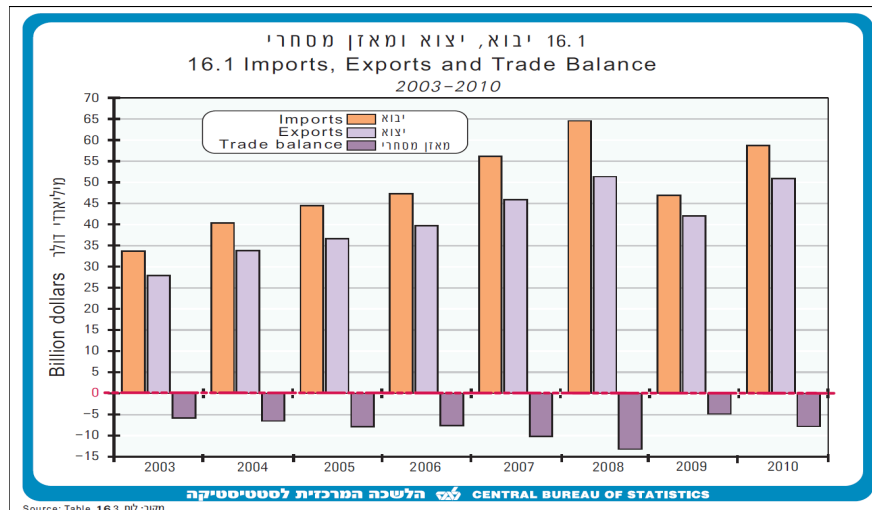
მეოცე საუკუნის მიწურულს ფიქსირდებოდა ქვეყნის ეკონომიკის მერყეობა, რომლის მიზეზიც ძირითადად რუსეთში და ზოგადად აზიაში მიმდინარე კრიზისები გახდა. ამ პერიოდის მოთხოვნებიდან გამომდინარე, ისრაელმა ორიენტირი აიღო თანამედროვე ტექნოლოგიების წარმოებაზე. 2001-2002 წლებში ისრაელი-პალესტინის კონფლიქტის გამო, მაღალი ტექნოლოგიების ბაზარზე არსებული სირთულეების, სამშენებლო კრიზისის და სუსტი ფინანსური პოლიტიკის გამო ქვეყანაში მთლიანი შიდა პროდუქტი შემცირდა. თუმცა სიტუაცია მალევე გამოსწორდა მკაცრი ფისკალური პოლიტიკისა და სტრუქტურული რეფორმების შედეგად, რომელიც ქვეყანაში კონკურენტული გარემოს შექმნის ხელშეწყობას და მაქსიმალურად თავისუფალ ბაზარს ითვალისწინებდა. ისრაელის ეკონომიკა პიკურ ფაზაში გადადის. განვითარდა რიგი ეკონომიკური დარგებისა.

რამდენიმე თვის წინ, ხმელთაშუა ზღვის რეგიონის აღმოსავლეთით, ლევანტიის სანაპიროზე, მსოფლიოში უდიდესი გაზის საბადო აღმოაჩინეს. ამის შესახებ ნათქვამია აშშ-ის სახელმწიფო გეოლოგიური სამსახურის ვებგვერდზე გამოქვეყნებულ ანგარიშში. ლევანტიის აუზი მოიცავს ისრაელის, სირიისა და ლიბანის სანაპიროებს. ანგარიშის თანახმად, ამ რეგიონში არსებული დაუზვერავი მარაგი შესაძლოა 3,43 ტრილიონ კუბურ მეტრს აღწევდეს. სავარაუდოდ, ყველაზე მნიშვნელოვანი საბადოები ისრაელის ტერიტორიაზეა. გარდა ამისა, აღნიშნულ რეგიონში ნაპოვნია ნავთობის საბადოებიც, რომლის მოცულობა 1,7 მილიარდ ბარელს შეადგენს. ისრაელის ახალი აღმოჩენები ინდუსტრიული მიმართულებით, კიდევ უფრო ამტკიცებს და სანდოს ხდის ისრაელის ეკონომიკურ მდგომარეობას და სანდობას ზოგადად.

ცალსახაა, რომ ისრაელის ეკონომიკის სწრაფი ზრდა დაკავშირებულია ლიბერალიზაციასა და მკაცრ ფისკალურ პოლიტიკასთან, რომელმაც ქვეყანაში მოთოკა ინფლაცია და შექმნა ეკონომიკის შედარებით თავისუფალი განვითარების პირობები. 1990 წლამდე ისრაელის ეკონომიკა ითვლებოდა ყველაზე სოციალისტურ ეკონომიკად კომუნისტური ბლოკის ქვეყნების შემდეგ. დღეს ის ყველაზე თავისუფალი და დივერსიფიცირებული (შესაბამისად, სტაბილური) ეკონომიკაა რეგიონში. ისრაელის ეკონომიკა თითქმის ყველა მანქანებით მის

⁸⁵ **რეპატრიაცია** [ლათ. repatriatio] - და რეპატრიირება - ემიგრანტების, ტყვედ წაყვანილი პირების, ლტოლვილების დაბრუნება სამშობლოში.

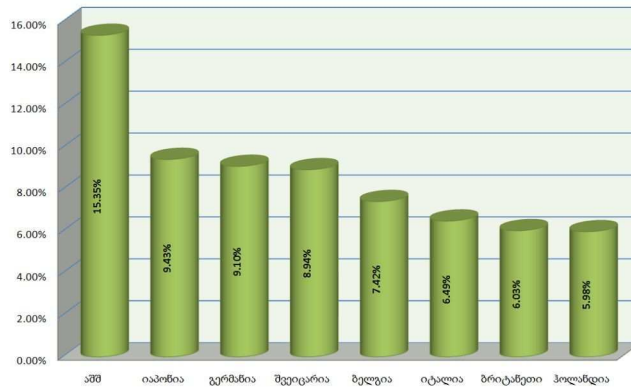
საკმაოდ დიდ სიძლიერეზე მიუთითებს და ზრდის ექსპორტის მოცულობას. მიუხედავად შეკეცის კურსის მერყეობისა, 2010 წლის ნოემბრიდან 2011 წლის იანვრის ჩათვლით პროდუქციისა და მომსახურების ექსპორტი (ბრილიანტების ექსპორტის გარდა) გაიზარდა 16,8%-ით. 2011 წლის მხოლოდ იანვარში 4,3 მილიარდი აშშ დოლარის მოცულობის პროდუქციისა და მომსახურების ექსპორტი მოხდა. მათ შორის 73%-ს შეადგენდა წარმოებული პროდუქცია, 23%-ს ბრილიანტები, 4% სოფლის მეურნეობის პროდუქცია.

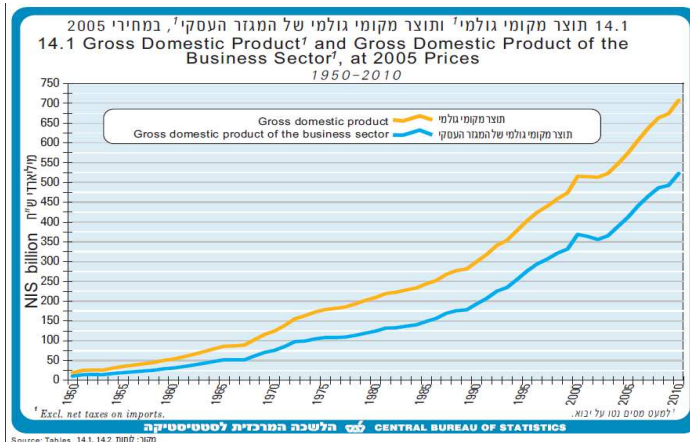
Source: Table 16.3 07-1009
ისრაელის იმპორტი, ექსპორტი და სავაჭრო ბალანსი 2003-2010 წწ.

ისრაელის ცენტრალური სტატისტიკური ბიუროს ინფორმაციით, ყველა მნიშვნელოვანი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლით, 2010 წელს, ისრაელმა გასულ წლებთან შედარებით, მნიშვნელოვნად გადააჭარბა ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის (OECD) წევრი ქვეყნების მაჩვენებლებს. ისრაელში მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდამ 2010 წელს 4,5% შეადგინა, რაც დაგეგმილზე 0,5%-ით მეტი იყო. ქვეყნების მასშტაბით მაღალი მაჩვენებელი ფიქსირდება მხოლოდ მექსიკაში – 5% და თურქეთში – 8,2%. გასათვალისწინებელია, რომ გასულ წლებში ისრაელში აღნიშნული მაკროეკონომიკური მაჩვენებელი ყოველთვის ზრდის ტენდენციით ხასიათდებოდა, მაშინ, როცა მექსიკაში 2009 წელს მთლიანი შიდა პროდუქტი 6,5%-ით შემცირდა და თურქეთში 4,8%-ით. მათ შორის ზრდის წილი ბიზნეს სექტორზე მოდის 5,3%, წარმოების სექტორის 7,8%, ვაჭრობისა და ტურიზმის სფეროში – 8,1%, სატრანსპორტო სექტორი - 5,5%, ფინანსური მომსახურების სექტორი 3,4%. საერთო ჯამური სამუშაო საათების მოცულობა ისრაელის მკვიდრთათვის, უცხოელი მშომელების გათვალისწინებით, 1,4%-ით გაიზარდა. შესაბამისად, შრომის მწარმოებლურობა ავტომატურად გაიზარდა 4%-ით. ვინაიდან ისრაელის მოსახლეობა 2010 წელს 1,8%-ით გაიზარდა, მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდამ ერთ სულ მოსახლეზე შეადგინა 2,7% და ამ მაჩვენებლით ისრაელი ჩამორჩება მექსიკას, თურქეთს, შვეციას, იაპონიას და გერმანიას. გასულ წელს ერთ სულ მოსახლეზე მშპ შეადგენდა 106 400 შეკეცს (დაახლოებით 28,5 ათასი აშშ დოლარი). რეალური ინვესტიციების მოცულობა (ტრანსპორტში, საცხოვრებელ მშენებლობაში, ტექნიკაში და ა.შ.) 2010 წელს 9,9%-ით გაიზარდა, პროდუქტებისა და მომსახურების ექსპორტის მოცულობა 12,6%-ით, ხოლო იმპორტის მოცულობა 11,5%-ით გაიზარდა. შიდასავაჭრო პრეფიციტმა 2010 წელს 6,9 მილიარდი აშშ დოლარი შეადგინა. სახელმწიფოს შემოსავლები გაიზარდა 9,1%-ით ხოლო ხარჯები მხოლოდ 6,4%-ით.

სავაჭროპარტნიორები

ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტი 235 მილიარდ ამერიკულ დოლარს აღემატება, რომლის 46% სერვისზე მოდის, 25% - მრეწველობაზე და დანარჩენი - სოფლის მეურნეობაზე. ქვეყანა საზღვარგარეთ ყიდის ციტრუსებს, კვერცხს, ყვავილებს, კომპიუტერულ პროგრამებს, ფარმაცევტულ ნაწარმს, ქიმიკატებს, დამუშავებულ ალმასებსა და, რაც მთავარია, სამხედრო ტექნოლოგიებს. სწორედ ეს უკანასკნელია ის, რამაც, უდიდესი როლი ითამაშა ისრაელის განვითარებაში და საშუალება მისცა მას, ჩამოყალიბებულიყო მაღალტექნოლოგიურ ეკონომიკად. სამხედრო ინდუსტრია მეცნიერებატევადი, კომპლექსური საქმეა. არც ერთი სხვა ინდუსტრია არ ქმნის იმდენ მოთხოვნილებას კვალიფიციურ კადრებზე და ეკონომიკის ინოვაციურ პოტენციალს, რამდენსაც სამხედრო ინდუსტრია. ისრაელი, რომელიც იარაღის მსოფლიო ბაზრის 10%-ს აკონტროლებს, მთლიან მოსახლეობასთან შეფარდებით, მეცნიერების რაოდენობით დღეს პირველ ადგილზეა. ცხადია, ამ კვალიფიციური მუშახელის გარეშე თანამედროვე, ტექნოლოგიურად განვითარებული ეკონომიკა შეუძლებელია.

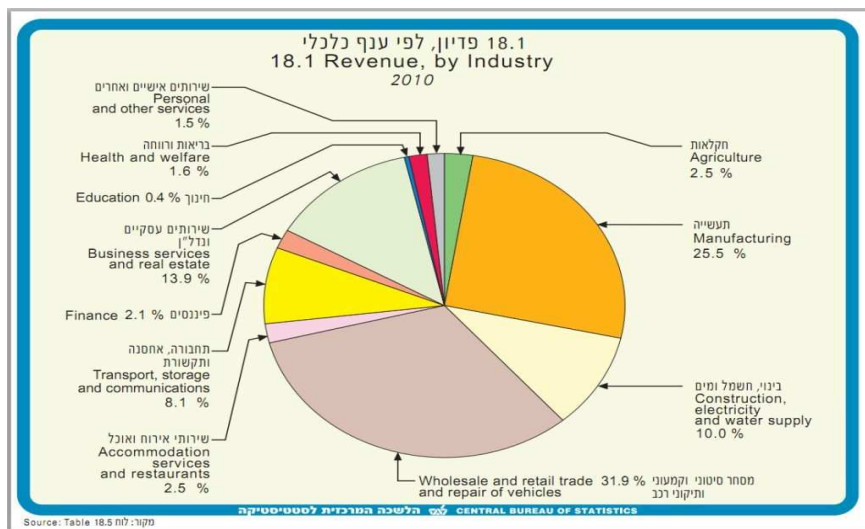

მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდის ტენდენცია 1960-2010

მცირე და საშუალო ბიზნესის საწარმოების რიცხვი ისრაელში 500მდე აღწევს, აღნიშნული ბიზნესის საერთო მოცულობის დაახლოებით 90%-დს შეადგენს. საგულისხმოა ისრაელის სახელმწიფო პოლიტიკა ბიზნესთან მიმართებაში. სახელმწიფო თითქმის არც ერთი ბიზნესის მფლობელი არ არის და მინიმალური დოზით ერევა კერძო საქმიანობაში. ისრაელის მთავრობამ 90დიანი წლებიდან, კომუნისტური რეჟიმის დაშლის შემდგომ, მყისიერად და დროულად დაიწყო ბიზნესის ხელშემწყობი პოლიტიკა. სახელმწიფო მმართველობამ გათვალა, რომ ყველა ვინც კი შეეცდებოდა ბიზნესი წამოეწყო ქვეყანაში, მათი ინტერესები ყოფილიყო გათვალისწინებული, რომ მათ არ გასჩენოდათ სხვა ქვეყანაში საქმიანობის სურვილი. ხელისუფლება ეკონომიკური განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე კერძო სექტორს სხვადასხვა სახის ლგოტურ, შეღავათიან საკრედიტო ხაზებს უხსნიდა, მათ შორის დამწყებ ბიზნესს. საგულისხმოა, რომ სახელმწიფო სახსრები იხარჯება ასევე დამწყები ბიზნესისთვისაც და გააჩნია სპეციალურად შემუშავებული და კარგად ნაცადი მექანიზმი ბიზნესის საწყის ეტაპზე მხარდაჭერისათვის. აღნიშნული მექანიზმის რეალიზება შემდეგნაირად ხორ-

ციელდება – იდეის ავტორი, ვისაც სურს ბიზნესი წამოიწყოს და სახსრები არ გააჩნია, ტექნოლოგიურად ახალი ბიზნესიდეის დეტალური აღწერილობის პროექტს გადააგზავნის ვენჩურულ ფონდში, რომელიც ნაწილობრივ სახელმწიფო მფლობელობაშია (საინვესტიციო კომპანია, რომელიც სპეციალიზებულია ინოვაციური დამწყები ბიზნესის დაფინანსებაზე). იდეის ავტორი ხელშეკრულებას აფორმებს საინვესტიციო კომპანიასთან თანამონაწილეობასთან დაკავშირებით და მოწონების შემთხვევაში იღებს დაფინანსებას. როდესაც საბოლოო პროდუქტი გამოდის ბაზარზე და აჩვენებს მის ეფექტურობას, ის იყიდება ორივე კომპანიის სახელით, როგორც იდეის ავტორის, ისე ინვესტორის და, შესაბამისად, შემოსული თანხა ნაწილდება ამ ორ სუბიექტს შორის.

hi-tech-მა, რომელზეც, ბოლო 3 თვის განმავლობაში წარმოებული პროდუქციის ექსპორტის 50% მოდიოდა, 7,3%-დით გაზარდა ქვეყნის წლიური ექსპორტის მაჩვენებელი. ელექტროტექნიკისა და კომპიუტერების ექსპორტი 81,9%-დით გაიზარდა, საკომუნიკაციო და სამედიცინო მოწყობილობები - 25,4%. მხოლოდ ფარმაცევტული პროდუქციის ექსპორტი შემცირდა 28,6%-დით.

შემოსავლები, ინდუსტრიების წილების შესაბამისად

თანამედროვე ისრაელი – მაღალი ტექნოლოგიების სფეროში მსოფლიოში ერთდერთი ლიდერია. მართალია ქვეყანა ვერ დაიკვეხნის მინერალური და სხვა ბუნებრივი რესურსების სიმდიდრით (თუ ახალ აღმოჩენებს არ ჩავთვლით, რომელიც ზემოთ იყო ხსენებული), მაგრამ ტექნოლოგიაში, განსხვავებით ბუნებრივი წიაღისეულისაგან, მნიშვნელოვანია გონება და ამასთან დაკავშირებით ისრაელში ნამდვილად ყველაფერი კარგადაა. გასათვალისწინებელია ასევე, რომ ეს უცხოური ინვესტიციებიც მუდმივი ინტერესის წყაროა. ისრაელში, ბიზნეს-სფეროში არის გამოთქმა „თუ ადრე იყო დრო, ყოველი ებრაელი მწარმოებელი ცდილობდა თითო იაპონელზე გაეყიდა პროდუქცია ან მომსახურება, დღეს ორიენტირებულია წამოიწყოს ნოვატორული ბიზნესი და გაყიდოს ამერიკელზე“. თანამედროვე ტექნოლოგიები ისრაელში რეალიზებას პოულობს ასევე კოსმეტიკის სფეროში. ისრაელის კოსმეტიკური კომპანიების მეტი წილი განთავსებულია აშშ-ში და ევროკავშირის ქვეყნებში. ასეთ აგრესიულ ბაზრებზე წარმატებით რომ შეძლოს მუშაობა კომპანიას შესაბამისი იმიჯი ესაჭიროება, რომელიც მსოფლიო კლასის პროდუქციას აწარმოებს. ბიზნესდსაქმიანობისათვის საკმაოდ წარმატებულად ითვლება ასევე გასართობი და სადღესასწაულო ღონისძიებების ორგანიზებისათვის საჭირო შესაბამისი პროდუქციისა და მომსახურების წარმოება.

ისრაელი მსოფლიოში იარაღის ერთ-ერთი მთავარი ექსპორტორია. ქვეყნის სამხედრო-საწარმოო კომპლექსი სახელმწიფო და კერძო კომპანიებისგან შედგება, რომელთა ყოველწლიური შემოსავალიც 3,6 მილიარდი დოლარია. ისრაელის იარაღის მომხიბვლელობა მაღალი

ტექნოლოგიები, რომელთა შემუშავებაც ფაქტობრივად შეერთებული შტატებისგან ფინანსდება. ამის გარდა, ქვეყანა დაახლოებით ორიათას კერძო პირს მოითვლის, რომლებსაც ფართო კავშირები აქვთ დელამიწის ნებისმიერ წერტილში. დროთა განმავლობაში იარაღი ისრაელისთვის, ლამის მთავარ შემოსავლის წყაროდ იქცა. მოდერნიზებულ ირადს აწვდიან შრი-ლანკას და ბირმას, ხანდახან კი მყიდველი საქონელს იღებდა გაეროს მიერ შემოდებული ემბარგოს მიუხედავად, როგორც ეს მოხდა რუანდასა და ერიტრეაში.

საქართველო-ისრაელის საქმიანი ურთიერთთანამშრომლობის პერსპექტივებისას ერთობ საგულისხმოა საქართველო-ისრაელის ერთობლივი ბიზნესპალატის ხელმძღვანელის იციკ მოშეს მიერ გაკეთებული განცხადება „ნამდვილად ჩანს ქართული მხარის სურვილი გაუმჯობესდეს საინვესტიციო გარემო ქვეყანაში. კორუფციასთან ბრძოლა, ბიზნესის გათავისუფლება კლანური და კრიმინალური პრესისგან, სწორი საგადასახადო პოლიტიკა არის ის მიმართულებები, რომლებშიც უდავოდ გადაიდგა ნაბიჯები და იმედია, ეს კურსი არ შეიცვლება. უკვე არა მარტო საქართველო, არამედ სამყაროც შეიცვალა. დიდ ინვესტიციას დიდი ძალა მოჰყვება, თავისი დაცვა, დაზღვევა და ა.შ. ამიტომ ინვესტორების დაცვა არის საქართველოს მთავრობის პირდაპირი ვალდებულება. თუ ქვეყანა აცხადებს, რომ მას უნდა ინვესტიციები, მაშინ ყველაფერი უნდა გააკეთოს მის დასაცავად. მე ვერ ვხედავ არა მარტო საქართველოს, არამედ რომელიმე ქვეყნის პროგრესს ინვესტიციების გარეშე“.

ისრაელმა – საქართველოს ერთ-ერთმა ყველაზე აქტიურმა ინვესტორმა – ნულამდე დაიყვანა კაპიტალდაბანდებები საქართველოს ეკონომიკაში. იციკ მოშემ ეს ფაქტი ქვეყანაში პოლიტიკური არასტაბილურობით ახსნა, რომელიც “აფრთხობს მეწარმეებს“. მაგრამ, აშკარაა, რომ საქმე მხოლოდ ამაში არ არის. ებრაელ ბიზნესმენებზე შესაძლოა, „დიდი პოლიტიკის“ დინებებმა იმოქმედა: ისრაელის აშშ-სთან უთანხმოება და რუსეთთან დაახლოება. ამ ყველაფერს ემატება საქართველოში დაკავებული ებრაელი ბიზნესმენები, რომლებიც ისრაელის მოქალაქეები იყვნენ და ცდილობდნენ ქვეყანაში ინვესტირება განეხორციელებინათ. რა თქმა უნდა, სამართალდამცავების საქმეა კონკრეტულად დაკავების პროცესი, მაგრამ თავად ფაქტი ამ ორი ქვეყნის ურთიერთობას ძაბავს და აფრთხობს ინვესტორებს. შესაბამისად, ამ ეტაპისათვის რეალური თანამშრომლობა საქართველოსა და ისრაელს შორის როგორც პოლიტიკური, ისე საქმიანი ბიზნესაქტივობების მიმართულებით, ცოტა შორეული პერსპექტივაა. თუმცა, შესაძლებელია როგორც სახელმწიფო პოლიტიკაში, ისე ბიზნესის სფეროში გათვალისწინებული იყოს ის მოდელები, რამაც ისრაელი, მიუხედავად ქვეყანაში არსებული პოლიტიკური დაძაბულობებისა, განვითარების ასეთ მაღალ დონემდე აიყვანა. ვიმედოვნებთ, საქართველოსა და განვითარებულ ისრაელს შორის კვლავაც აღდგება ისტორიული მეგობრობა და თანამშრომლობა, მოხდება იმ გამოცდილებებისა და წარმატებების გაზიარება, რამაც ისრაელს ასეთი ეკონომიკური წარმატებები, ავტორიტეტი და პოზიციები მოუტანა მსოფლიო ბაზარზე.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. „ისრაელს აღარ იზიდავს „საქართველოს ოქროს ფსკერი““, გაზეთი „ჯორჯიან თაიმსი“ 27.05.2009.
2. „ისრაელმა ისევ იგივეს მიჰყო ხელი?“, გაზეთი „ჯორჯიან თაიმსი“ 16.02.2010.
3. „ებრაული ინვესტიციები ბრუნდება?“, გაზეთი „ჯორჯიან თაიმსი“ 17.05.2010.
4. ჟურნალი ტაბულა „დავეწიოთ ისრაელს“, 01.08.2010.
5. საერთაშორისო სავალუტო ფონდი - მონაცემთა ბაზა, მსოფლიო ეკონომიკის განვითარების პერსპექტივები, სექტემბერი 2011 წ. (<http://www.imf.org>)
6. «Экономика Израиля: Развитие. Характеристики. Политика» гл. «1954-1965. Расцвет и подъём» Сборник. сост. д-р Дан Гилады
7. *Press release – First data from the 2008 Population Census – Completed in July, 2009*, Israeli Central Bureau of Statistics (CBS), 30 September 2009, retrieved 18 May 2010

8. "Doing Business in Israel 2010", World Bank, Retrieved 20 August 2010.
9. World Economic Forum Global Competiveness report. Financeisrael.mof.gov.il (31 December 2010). Retrieved on 8 September 2011.
10. International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, September 2011: Report for Selected Countries and Subjects. Data for the year 2011.
11. <http://www1.cbs.gov.il/reader/mainind/indengnew.html>

Mikanadze Giorgi

THE SUCCESSFUL MODEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT (A CASE OF ISRAEL)

SUMMARY

The article defines the business environment and government policy of Israel related to business. There are stated macroeconomic indexes in the article. The principal attention is stated on the stages of the development process of the government of Israel, also on the potential of the country and on the policy, which became stipulation for the rapid development and stability of the country. In order to have good understanding of the content of the article there are presented schemes, diagrams and pictures. There is attached list of references, which assumed as a basis of the facts indicated in the article.

*იზა ნათელაური
თამარ თაფლაძე*

საქართველოს ექსპორტისა და იმპორტის მაჩვენებლების ტენდენციები განაწილების ნორმალურობაზე (2000-2010)

საანალიზო პერიოდად ავიღეთ 2000-2010 წლები; შერჩევის მოცულობა $n=11$; ეს კი იმას ნიშნავს, რომ საქმე გვაქვს მცირე შერჩევასთან⁸⁶.

ტესტირება განაწილების ნორმალურობაზე მცირე შერჩევის პირობებში

განაწილების ნორმალურობაზე საანალიზო მწკრივების ტესტირება მოვახდინეთ ორი მეთოდით: 1) ასიმეტრიისა (A-მესამე რიგის ცენტრალური მომენტის) და ექსცესის (E-მეოთხე რიგის ცენტრალური მომენტის (კურტოზისის, ცენტრის მიმართ სიმჭიდროვის)) კოეფიციენტების შედარებით მათსავე რეპრეზენტატიულობის შეცდომებთან (m_A და m_E - სთან) და 2) კოლმოგოროვის კრიტერიუმით.

პირველი მეთოდით ტესტირებისთვის დავითვალეთ ასიმეტრიისა და ექსცესის კოეფიციენტები და მათი რეპრეზენტატიულობის შეცდომები⁸⁷.

⁸⁶ განასხვავებენ მცირე და დიდ შერჩევებს. დიდი შერჩევის დროს $n > 30$ (Тернер Д. Вероятность, статистика и исследование операций (перевод с английского). М., Статистика, 1976), მცირე შერჩევის დროს კი $n \leq 15$. როცა $n > 30$, შერჩევითი განაწილება ნორმალურია, როგორც წესი, ან ძალიან ახლოს არის მასთან. ეს კი ცხრილების გამოყენების შესაძლებლობას იძლევა ტესტირების დროს. ტესტირება შედეგადაა მაშინაც, როცა $15 < n < 30$. ხოლო, თუ $n \leq 15$, იგი მოდიფიკაციას საჭიროებს.

⁸⁷ ასიმეტრიის კოეფიციენტი $A = \sum (x_i - x_{საშ})^3 / n \sigma^3$, ასიმეტრიის რეპრეზენტატიულობის შეცდომა $m_A = \sqrt{6/n}$

Ex – ექსპორტი

მლრდ. აშშ დოლარი

წლები	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
(Ex-Ex(საშ.)) ³	-0,146	-0,151	-0,128	-0,058	-0,008	0	0	0,056	0,27	0,023	0,395
(Ex-Ex(საშ.)) ⁴	0,077	0,08	0,065	0,023	0,002	0	0	0,022	0,174	0,007	0,29

$\sum (Ex - Ex(საშ.))^3 = 0,253$

$n \sigma^3 = 11 * 0,447^3 = 0,982$

$A = 0,253/0,982 = 0,258$

$m_A = \sqrt{6/n} = \sqrt{6/11} = 0,739$

$t_a = 0,349 < 3$

ნორმალურობის პირობა სრულდება.

$E = -1,314$

$\sum (Ex - Ex(საშ.))^4 = 0,74$

$n \sigma^4 = 0,439$

$m_E = 6 * 0,739 = 4,434$

$t_e = 0,296 < 3$

ნორმალურობის პირობა სრულდება.

Im – იმპორტი

მლრდ. აშშ დოლარი

წლები	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
(Im-Im(საშ.)) ³	-	-	-	-	-1,32	0,094	0,394	11,697	37,832	2,869	9,381
(Im-Im(საშ.)) ⁴	24,997	23,087	21,32	10,59	1,44	0,042	0,289	26,552	127	4,077	19,78

$\sum (Im - Im(საშ.))^3 = 23,253$

$n \sigma^3 = 11 * 1,771^3 = 61,101$

$A = 23,253/61,101 = 0,381$

$m_A = \sqrt{6/n} = \sqrt{6/11} = 0,739$

$t_a = 0,516 < 3$

ნორმალურობის პირობა სრულდება.

$E = -0,604$

$\sum (Im - Im(საშ.))^4 = 259,195$

$n \sigma^4 = 11 * (1,771)^4 = 108,21$

$m_E = 2\sqrt{6/n} = 4,434$

ექსცესის კოეფიციენტი $E = \sum [(x_i - x_{საშ.})^4 / n \sigma^4] - 3$, ექსცესის რეპრეზენტატიულობის შეცდომა $m_E = 2\sqrt{6/n}$,

განაწილება ნორმალურია, როცა სრულდება პირობა

$t_A = |A| / m_A < 3$ და $t_E = |E| / m_E < 3$

იხ. <http://www.pslog.net>, Показатели асимметрии и эксцесса и их ошибки репрезентативности.

$$t_e = 0,136 < 3$$

ნორმალურობის პირობა სრულდება.

Nx – წმინდა ექსპორტი

მლრდ. აშშ დოლარი

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
(Nx- Nx(საშ.)) ³	4,991	4,574	4,46	2,839	0,715	0,104	-0,27	-6,719	- 19,925	-1,458	-2,845
(Nx- Nx(საშ.)) ⁴	8,53	7,593	7,34	4,02	0,639	0,049	0,174	12,679	54,015	1,654	4,032

$$\sum (Nx - Nx(\text{საშ.}))^3 = -13,334$$

$$n \sigma^3 = 11 * 1,538^3 = 40,019$$

$$A = 13,334/40,019 = -0,333$$

$$m_A = \sqrt{6/n} = \sqrt{6/11} = 0,739$$

$$t_a = 0,111 < 3$$

ნორმალურობის პირობა სრულდება.

$$E = -1,363$$

$$\sum (Ex - Ex(\text{საშ.}))^4 = 100,725$$

$$n \sigma^4 = 61,549$$

$$m_E = 4,434$$

$$t_e = 0,307 < 3$$

ნორმალურობის პირობა სრულდება.

მეორე მეთოდი.

კოლმოგოროვის კრიტერიუმის თანახმად, განაწილების ნორმალურობაზე ტესტირება ხორციელდება შემდეგი სქემის მიხედვით⁸⁸.

1. საანალიზო მწკრივის რანჟირება ზრდის მიხედვით;
2. ემპირიული განაწილების ფუნქციის (F_n(Ex)) გამოანგარიშება;
3. ნორმირებული სიდიდეები (Z);
4. ჰიპოთეტური განაწილების ფუნქციის (თეორიული განაწილების ფუნქციის მნიშვნელობების გამოანგარიშება);
5. განაწილების ემპირიული და თეორიული ფუნქციების მნიშვნელობებს შორის სხვაობების გამოანგარიშება;
6. განაწილების ემპირიულ და თეორიულ ფუნქციებს შორის სხვაობებიდან მაქსიმალური მნიშვნელობის (D_n-ის) შერჩევა;
7. ცხრილში K α_{.n} - ის მოძებნა (მნიშვნელოვნების დონეა);
8. D_n -ის და K α_{.n} - ის შედარება და დასკვნის გაკეთება.

Ex -ექსპორტი

N ^o	Ex (მლრდ. აშშ დოლარი)	F _n (Ex)	Z = [(Ex – Ex(საშ.))/σ]	F(Ex)	F _n (Ex)- F(Ex)
----------------	-----------------------	---------------------	-------------------------	-------	----------------------------

⁸⁸ ალბათობის თეორია და მათემატიკური სტატისტიკა ეკონომისტებისთვის. რედ. ნ. ლაზარევა, თბილისი, 2000 გვ. 384-391;
<http://www.machinelearning.ru>
<http://ole-Olesko.livejournal.com>

1	3,176	0,0909	-1,19	0,118	-0,0271
2	3,227	0,1818	-1,178	0,109	0,0728
3	3,459	0,2727	1,126	0,13	0,1427
4	4,614	0,3636	-0,868	0,193	0,1706
5	6,469	0,4545	-0,453	0,327	0,1275
6	8,662	0,5454	0,078	0,515	0,0304
7	9,362	0,6363	0,194	0,575	0,0613
8	11,336	0,7272	0,636	0,738	-0,0108
9	12,329	0,8181	0,858	0,805	0,0131
10	14,953	0,9090	1,456	0,927	-0,018
11	15,833	0,9999	1,642	0,949	0,0509

$E_x (\text{საშ.})=8,493$

$\sigma_{Ex} = 0,469$

$D_n (\text{max}) = 0,1706$

$\alpha = 0,05$

$K_{0,05,11} = 0,35242$

$0,1706 < 0,35242$

განაწილების ნორმალურობის პირობა სრულდება

Im - იმპორტი

№	Im (მლრდ. აშშ დოლარი)	$F_n(\text{Im})$	$Z = [(Im - \text{Im}_{\text{საშ}})/\sigma]$	$F(\text{Im})$	$F_n(\text{Im}) - F(\text{Im})$
1	0,709	0,0909	-1,132	0,13	-0,039
2	0,753	0,1818	-1,109	0,134	0,048
3	0,795	0,2727	-1,088	0,141	0,1317
4	1,141	0,3636	-0,913	0,182	0,1816
5	1,848	0,4545	-0,555	0,288	0,1665
6	2,491	0,5454	-0,23	0,41	0,1354
7	3,678	0,6363	0,37	0,644	-0,008
8	4,336	0,7272	0,719	0,764	-0,0368
9	0,096	0,8181	1,089	0,862	-0,0439
10	5,215	0,9090	1,149	0,874	0,035
11	6,302	0,9999	1,699	0,955	0,0449

$Im(\text{საშ.})=2,945$

$\sigma_{Im} = 1,976$

$D_n (\text{max})=0,1816$

$K_{0,05,11}=0,35242$

$0,1816 < 0,35242$

განაწილების ნორმალურობის პირობა სრულდება

Nx - წმინდა ექსპორტი

№	Nx(მლრდ. აშშ დოლარი)	$F_n(Nx)$	$Z = [(Nx - \text{Nx}_{\text{საშ}})/\sigma]$	$F(Nx)$	$F_n(Nx) - F(Nx)$
1	-4,806	0,0909	-1,717	0,049	0,042

2	-3,942	0,1818	-1,193	0,118	0,064
3	-3,512	0,2727	-0,895	0,185	0,0877
4	-3,323	0,3636	-0,744	0,221	0,1426
5	-2/742	0,4545	-0,405	0,345	0,1095
6	-1,625	0,5454	0,304	0,617	-0,0716
7	-1,201	0,6363	0,574	0,715	-0,0787
8	-0,68	0,7272	0,905	0,815	-0,0878
9	-0,45	0,8181	1,051	0,853	-0,0349
10	-0,436	0,9090	1,06	0,855	0,054
11	-0,387	0,9999	1,091	0,962	0,1379

N_x (საშ.)=-2,104

$\sigma_{N_x} = 1,574$.

D_n (max)=0,1426

$K_{0,05,11}=0,35242$

$0,1426 < 0,35242$

განაწილების ნორმალურობის პირობა სრულდება.

*Natelauri Iza
Tapladze Tamar*

**GEORGIAN EXPORT AND IMPORT INDICATORS TESTING ON NORMALCY
OF DISTRIBUTION (FOR 2000- 2010)**

SUMMARY

The time series of the foreign trade indicators of export, import and net export of contemporary Georgia are tested on normalcy of distribution by two criteria: 1) comparing the first shape factor (central moment of A-third series) and second shape factor (central moment of E-fourth series (kurtosis, centroid density) with representative errors of those factors (m_A and m_E) and 2) Kolmogorov criterion. It is established that the condition of normalcy of distribution is met for all three tested indicators.

ზურაბ ნოზაძე

**გლობალიზაციის პროცესები და გლობალური
ეკოლოგიური პრობლემები**

ადამიანსა და ბუნებას შორის ურთიერთობის ჰარმონიზაცია რთულ ამოცანას წარმოადგენს. საზოგადოების მიერ შექმნილი ახალი ცოდნა, შექმნილი თანამედროვე ტექნიკა ახალ პრობლემებს წარმოშობს მათ ურთიერთობაში.

საზოგადოება იმ პროცესების მიზანდასახულ მართვას საჭიროებს, რომლებიც მიმდინარეობს სისტემაში – „საზოგადოება-წარმოება-ბუნება“.

მეცნიერთა აზრით, სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების თანამედროვე ტენდენციების შენარჩუნების შემთხვევაში, გლობალური სიტუაცია ხალხთმოსახლეობის, ბუნებრივი რესურსებისა და გარემოს სფეროში მეტისმეტად კრიტიკული გახდება.

გარემოს გაჭუჭყიანების საშიში მასშტაბები, მისი დეგრადაცია ქალაქებსა და სამრეწველო ცენტრებში, ბუნებრივ სიმდიდრეთა სისტემატური განადგურება ბუნებრივი რესურსების

არარაციონალური გამოყენების შედეგია. ეკოლოგიური კრიზისის შედეგად გარემოს ცვლილებების მასშტაბები ემუქრება ადამიანთა სიცოცხლეს.

ადამიანის სამეურნეო საქმიანობის მასშტაბები მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენს ბიოსფეროს კომპონენტებზე – ატმოსფერულ ჰაერზე, ნიადაგებზე, მცენარეულობაზე, ცხოველთა სამყაროზე, ამინდზე, გლობალურ კლიმატზე, მსოფლიო ეკოლოგიურ სიტუაციაზე მთლიანად.

გამოიყოფა ანთროპოგენური ზემოქმედების შემდეგი ძირითადი ფაქტორები:

- გარემოში ანთროპოგენური ნივთიერებების მოხვედრა;
- ფიზიკური (მექანიკური) ზემოქმედება, რომელიც იწვევს ბუნებრივი ლანდშაფტების ცვლილებას (ხვანა, ურბანიზაცია, ხანძრები და სხვა);
- ბიოლოგიური ზემოქმედება (ახალი სახეობების აგროცენოზების განვითარება და სხვა);
- ბუნებრივი რესურსების ამოღება, განადგურება, გამოლევა.

აღნიშნული ფაქტორები ბიოსფეროს შემადგენელ ელემენტებში სხვადასხვა ცვლილებებს იწვევს: ატმოსფეროში (გაჭუჭყიანება, ელექტროგამტარობის გაზრდა, რადიაციული თვისებების შეცვლა), ჰიდროსფეროში (ნიადაგის ეროზია, მათი მთლიანობის დარღვევა და ა.შ). ეს ცვლილებები, თავის მხრივ, არასასურველ გეოფიზიკურ, გეოქიმიურ, ბიოლოგიურ და ეკოლოგიურ შედეგებს იწვევს. ისინი განსაკუთრებით მკვეთრად ვლინდება ზემოქმედების წყაროების სიახლოვეს, მაგრამ ზოგიერთმა ნეგატიურმა ტენდენციამ (კლიმატის ცვლილება, ოზონური ფენის დარღვევა, ფიტოსფეროს პროდუქტიულობის შემცირება) გლობალური ხასიათი შეიძინა.

ეკოლოგიური კრიზისი, უპირველეს ყოვლისა, გამოვლინდა სამრეწველო და საყოფაცხოვრებო ნარჩენებით გარემოს გაჭუჭყიანებაში, რაც ბუნებაში ნივთიერებათა ცვლის პროცესის და გარემოს თვითაღდგენის უნარის დარღვევას იწვევს.

ადამიანის საქმიანობის შედეგად გადამუშავებული პროდუქტები შეიცავს ისეთ ნივთიერებებს, რომელთაც ანალოგი არ მოეპოვებათ ბუნებაში (ხელოვნური რადიოიზოტოპები, სინთეტიკური სარეცხი საშუალებები, პლასტმასები, პესტიციდები), ან გვხვდება უმნიშვნელო კონცენტრაციებში (ტყვია, ვერცხლისწყალი, ქლორი, ფტორი). ამიტომ ანთროპოგენური წრებრუნვა არა მარტო ბუნებრივი სისტემების დეგრადაციას იწვევს, არამედ მნიშვნელოვან ცვლილებებს ბიოლოგიურ, გეოლოგიურ წრებრუნვაში, აგრეთვე დედამიწაზე ნივთიერებებისა და ენერჯის საერთო ბუნებრივ წრებრუნვაში.

ადამიანისათვის გარემოს მდგომარეობის გაუარესების ერთ-ერთ ყველაზე სახიფათო ფორმას წარმოადგენს მისი ქიმიური გაჭუჭყიანება-ინტოქსიკაცია, რაც გამოწვეულია ქიმიური მრეწველობის სწრაფი განვითარებით, ახალი სინთეტიკური შენაერთების წარმოებით.

არანაკლებ საშიშია გარემოს ბიოლოგიური გაჭუჭყიანება, გამოხატული მისი ორგანული ნარჩენებით დაბინძურებაში.

ფართო მასშტაბები შეიძინა გარემოს ფიზიკურმა გაჭუჭყიანებამ, ე.ი. მისი ფიზიკური მდგომარეობის ადამიანისათვის არახელსაყრელმა ცვლილებამ ტექნოლოგიური ფაქტორების ზეგავლენით. ადამიანის ჯანმრთელობისათვის განსაკუთრებით სახიფათოა ფიზიკური გაჭუჭყიანების ისეთი სახეები, როგორცაა ვიბრაცია, ელექტრომაგნიტური, რადიოაქტიური და სხვა სახის გამოსხივება, ხმაური.

დადგინდა, რომ ადამიანის დაავადებების 75% დაკავშირებულია გარემოს გაჭუჭყიანებასთან, ძირითადად ქიმიური წარმოების პროდუქტებსა და სატრანსპორტო გამონაბოლქვთან.

მსოფლიო ოკეანე ვეღარ უძლებს თანამედროვე ცივილიზაციის დატვირთვებს. ყველაზე სერიოზულ შემოფოტებას იწვევს სამი პროცესის განვითარება: მსოფლიო ოკეანის ცოცხალ ფორმათა შემცირება, ეკოლოგიური უბედურების ზონების გაფართოება და წყალმცენარეთა აყვავების გახშირებული შემთხვევები.

ბოლო წლებში განადგურდა 25 ყველაზე ძვირფასი სარეწი თევზის სახეობა. შხამიანი წყალმცენარეების შემოტევამ გაანადგურა მრავალი ცოცხალი ორგანიზმი. აშკარაა, რომ მსოფლიო ოკეანე კარგავს უნარს, ებრძოლოს გაჭუჭყიანებას, აღიდგინოს ძალები.

სერიოზული შემფოთების საგნად იქცა კლიმატური ცვლილებები. დედამიწაზე მიმდინარეობს გლობალური დათბობა, მძლავრი ცვლილებების განმეორადობა ორჯერ გახშირდა, გაიზარდა მათი ენერჯიაც.

დედამიწაზე ტემპერატურის მომატების ძირითადი მიზეზი ე.წ. სასათბურე ეფექტი, რომელიც გამოწვეულია აქტიური ანთროპოგენური ზემოქმედების შედეგად ნახშირჟანგის და გროვებით. ბოლო 100 წლის განმავლობაში ჰაერის საშუალო ტემპერატურა დედამიწაზე 0.5-0.6 გრადუსით გაიზარდა, რამაც გამოიწვია მყინვარების დნობა, მსოფლიო ოკეანის დონის მომატება (1 მმ-ით წელიწადში), უდაბნოების შემოტევა. ყოველივე ამან მსოფლიო საზოგადოებას უდიდესი ზარალი მიაყენა.

უკვე რამდენიმე წელია შეიმჩნევა ოზონის ფენის შესუსტება, რაც გამოწვეულია აზოტის ჟანგისა და ქლოროფანული შენაერთების ატმოსფეროს ზედა ფენებში მოხვედრით. განსაკუთრებით შესამჩნევად შემცირდა ოზონის ფენა.

ოზონის ფენის შემდგომში შემცირება 1%-ით ნიშნავს ულტრაიისფერი გამოსხივების 2%-ით გაძლიერებას, რაც, თავის მხრივ, გამოიწვევს კანის კიბოს დაავადების 5-6%-ით გაზრდას. უკანასკნელ პერიოდში მიღებული ზომების შედეგად ოზონის ფენის მდგომარეობა უმჯობესდება. ეკოლოგიური გამოფხიზლება დაიწყო სამოციანი წლების შუა პერიოდიდან, როცა ფორმირდება ახალი აზროვნება და ადამიანის ახალი ურთიერთობა ბუნებასთან. ჩამოყალიბდა „გლობალური ეკოლოგიური კრიზისის“ კონცეფცია, რომელიც აღიარებდა მოსახლეობასა და რესურსებს შორის თანასწორობის დარღვევას მსოფლიოს მასშტაბით, რომელიც უფრო და უფრო ღრმავდება ამ რესურსების დაბინძურებითა და გამოლევივით.

გლობალურ ეკოლოგიურ პრობლემათა მიზეზებს შორის ძირითადად ფიგურირებს მზარდი სხვაობა მოთხოვნილებათა ზრდასა და რესურსების შემცირებას შორის, ადამიანსა და ბუნებას შორის ურთიერთობის შეცვლა, უკონტროლო ტექნოლოგიური ზრდა.

შემდგომ მტკიცდება ბუნების შენარჩუნებისადმი ადამიანის შეზღუდული პასუხისმგებლობის კონცეფცია. შეიძლება გამოიყოს ინოვაციების შემდეგი თვისებები:

- ბუნების შენარჩუნების პრობლემის მზარდი შეგნება და ახალი, უფრო კომპეტენტური მიდგომების რეალიზაციის აუცილებლობის აღიარება;
- რესურსების წრიული გამოყენებისა და მცირეწარმოების წარმოების ტექნოლოგიების შექმნა და სრულყოფა;
- გარემოს შესანარჩუნებლად გამოყოფილი რესურსების შესამჩნევი ზრდა;
- ბუნებათსარგებლობის ახალი სამართლებრივი და საერთო ეკონომიკური პირობების შემუშავება და რეალიზაცია (გარემოს ხარისხის სტანდარტები, დასაშვები გამოსროლის ნორმები, წარმოების გაგრძელების დასაშვების პირობები, გადასახადი რესურსებით სარგებლობისათვის, ჯარიმები, სუფსიდიები და სხვა);
- ბუნებათსარგებლობის მართვის ეროვნული სისტემის შექმნა (ბუნებათსარგებლობის ადმინისტრაცია, კონტროლის სისტემა, ეკოლოგიური ექსპერტიზა, კადრების მომზადება).
- საერთაშორისო ორგანიზაციების სისტემის ფორმირება, რომელიც წყვეტს ბუნებათსარგებლობის პრობლემების ფართო წრეს და შეიმუშავებს შეთანხმებულ რეკომენდაციებს და გადაწყვეტილებებს.

ბუნების შესანარჩუნებლად ადამიანის პასუხისმგებლობის კონცეფცია გამოხატავდა ორ მსოფლმხედველურ პოზიციას:

პირველი – ეროვნული მიდგომა, ამოცანების გადაწყვეტა ძირითადად ცალკეული სახელმწიფოებრივი სისტემის ფარგლებში, რაც ჯეროვანი ყურადღების გარეშე ტოვებს პლანეტურ დონეზე განვითარებულ პროცესებს. ამის შედეგად ცალკეულმა ქვეყნებმა გააუმჯობეს-

ეს მდინარეთა სისტემებისა და ქალაქების საჰაერო აუზების მდგომარეობა, მაგრამ, იმავე დროს, რჩებიან მსოფლიო ოკეანისა და საჰაერო აუზის გამაჭუჭყიანებლად.

მეორე – ეროვნული მიზნებისა და პრიორიტეტების გადათვალისწინებისადმი ნეგატიური დამოკიდებულება, ბუნების შენარჩუნების ამოცანების გადაწყვეტა სხვა დანარჩენი პროგრამების შეუხებლად. ამის გამო გარემოს შესანარჩუნებლად გამოიყოფა არა იმდენი რესურსი, რამდენიც საჭიროა, არამედ იმდენი, რამდენიც ითვლება შესაძლებლად.

ამ პერიოდის საერთო შედეგი არადადამაკმაყოფილებლად უნდა შეფასდეს: როგორც დედამიწის ბუნებრივი სისტემების მდგომარეობა გაუარესდა. გაჩნდა იმის ნიშნები, რომ წონასწორობის მდგომარეობიდან გამოდის ოზონის ფენა, კლიმატი, მსოფლიო ოკეანე.

ეკოლოგიური პრობლემატიკის სირთულემ 70-იან წლებში მრავალ ქვეყანაში „მწვანეთა“ მოძრაობის არნახული გაფართოება გამოიწვია. მათ წარმოადგინეს სახელმწიფო ხელისუფლების თანამედროვე სამეცნიერო ტექნიკური პროგრესისა და ცხოვრების ორგანიზებული სახის ალტერნატივები.

სხვადასხვა ქვეყნის ეკოლოგიურ მოძრაობებს აერთიანებს ეკოლოგიურ პრობლემათა წარმოქმნის მიზეზთა ერთიანი გაგება, რომელიც შეუზღუდავი ეკონომიკური და ტექნოლოგიური განვითარების, მოსახლეობის ზრდისა და ურბანიზაციის შედეგია, განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ტექნოლოგიების განვითარებას, ენერჯის ალტერნატიული სახეების გამოყენებას.

ადამიანის გარემოზე მოქმედების მინიმიზაცია და, როგორც ალტერნატივა, შეუზღუდავი განვითარება, რომელიც დამყარებულია ადამიანის უნარზე, ტექნიკურად გადაჭრას ყველა წარმოქმნილი პრობლემა, მათ შორის ეკოლოგიური.

ეკოლოგიური პრობლემების მნიშვნელობის გაზრდასთან ერთად, ეროვნულ და შემდეგ კი საერთაშორისო დონეზე, ეკოლოგიურმა მიდგომამ შეაღწია გამოყენებითი გამოკვლევების სხვადასხვა სფეროში. თანამედროვე პერიოდში ეკოლოგიური მიდგომა ეკოლოგიური პრობლემების გამოკვლევის ერთ-ერთი ძირითადი საშუალებაა. მაგრამ, გამოკვლევების გაღრმავებასთან ერთად, სულ უფრო აშკარავდება ეკოლოგიური მიდგომის უკმარისობა, მისი „ვიწრო საზღვრები“. ამიტომ ხდება ეკოლოგიური მიდგომის შემეცნებითი შესაძლებლობების გაფართოება მისი თეორიული საფუძვლების მოდიფიკაციის გზით.

ეკოლოგიური პრობლემების დისციპლინათაშორისი ანალიზისა და კომპლექსური გადაწყვეტისათვის ერთ-ერთი პერსპექტიული მიმართულებაა სისტემურ-ქმედითი მიდგომა.

ეკოლოგიური პრობლემების კომპლექსური ანალიზის საშუალებად შეიძლება იქცეს სისტემურ-ქმედითი მიდგომის ფარგლებში შემუშავებული წარმოდგენა ეკოლოგიურ სიტუაციაზე.

გარემოს დაცვის პრობლემის წარმატებით გადაჭრაში დიდი როლი ითამაშა გარემოს ხარისხის სტანდარტების დადგენამ.

განვითარებული ქვეყნები იწყებენ ეროვნული ეკოლოგიური პოლიტიკის ერთიანი მიზნების რეალიზაციას. კერძოდ, მსხვილი ეკოლოგიური პროგრამის შემუშავებას, რომელიც ითვალისწინებს სახელმწიფო მართვის ორგანოების, კერძო კაპიტალის, მეცნიერების, საფინანსო დაწესებულებების ურთიერთქმედებას. შეიქმნა ბუნების კანონმდებლობის ფართო ქსელი.

გარემოს დაცვის კანონები, როგორც წესი, გენერალური კანონისა და მრავალრიცხოვანი საკანონმდებლო აქტებისაგან შედგება, მათ შორის არის კანონები, რომლებიც ეხება ბუნებისდაცვითი საქმიანობის ცალკეულ მიმართულებებს (ცოცხალი ბუნების დაცვა, რესურსების განვითარება დასვენებისა და ტურიზმის სფეროში), ბუნებრივი რესურსების ცალკეულ სახეებს და ეკოლოგიური პოლიტიკის ობიექტებს (წყლის და მიწის რესურსები, საჰაერო აუზის დაცვა და ა.შ.), გამაჭუჭყიანებელი ნივთიერებების სხვადასხვა სახეებს, ან გარემოს ხარისხის დარღვევას (ნავთობპროდუქტები, პესტიციდები და სხვა ტოქსიკური ნივთიერებები, ხმაურის ფონი, რადიოაქტიური გაჭუჭყიანება და სხვა.) ზოგიერთი საკანონმდებლო აქტი ითვალისწინებს ღონისძიებებს გარემოს დასაცავად ტერიტორიულ ან დარგობრივ ასპექტებში.

ბუნებადაცვითი საქმიანობის ორგანიზებისადმი ეკონომიკურ მიდგომას საფუძვლად უდევს გარემოს ნორმატიული, ხარისხობრივი მდგომარეობის კრიტერიუმი, რომელიც განისაზღვრება ნატურალური მაჩვენებლების სისტემით (სტანდარტები, ნორმები).

ბუნებადაცვითი ღონისძიებებისა და შესაბამისი დანახარჯების მასშტაბები დგინდება გარემოს მდგომარეობის და ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალის შესაბამისად.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. **Олдук П. Г.** „Колокол тревоги“. М., Изд-тво политической литературы, 1990.
2. **Будыко М. И.** Глобальная экология. Изд. „Мысль“. М., 1977.

Nozadze Zurab

THE PROCESSES OF GLOBALIZATION AND GLOBAL ECOLOGICAL PROBLEMS

SUMMARY

In the article is reviewed the negative effects of globalization on ecology and the conveyed activities and recommendation is given to solve these problems.

ნუნუ ქისტაური

საგადამხდელო ბალანსის სტრუქტურის შეფასების ძირითადი მაჩვენებლები

თანამედროვე მსოფლიოში ქვეყნებს შორის არსებული პოლიტიკური, სამხედრო, კულტურული და სხვა საერთაშორისო ურთიერთობათა მრავალწახნაგოვანი კომპლექსი ასახავს პოულობს საერთაშორისო ოპერაციათა საერთაშორისო ანგარიშში, რომელსაც, ტრადიციულად, საგადამხდელო ბალანსს უწოდებენ.

თანამედროვე გლობალიზაციის პროცესში საგადამხდელო ბალანსი საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემაში გვევლინება, როგორც ქვეყნის რეალური ინტეგრაციის ამსახველი ფენომენი. მისი მონაცემების მეშვეობით შესაძლებელია შევაფასოთ ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობა, მისი გადახდისუნარიანობა, ასევე მოვახდინოთ მოსალოდნელი ეკონომიკური კრიზისების პროგნოზირება და ქვეყნის ორიენტირება სათანადო საშინაო თუ საგარეო პოლიტიკაზე.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში ხშირად საგადამხდელო ბალანსის არსი გადმოცემულია ვიწრო გაგებით. სხვადასხვა მეცნიერი [4,6,8,10] საგადამხდელო ბალანსს მიიჩნევს ქვეყნის საგარეო ეკონომიკური საქმიანობის ჯამური შედეგის მაჩვენებლად, რომელიც გვატყობინებს მოცემული ქვეყანა სხვა ქვეყნების მიმართ მოვალეა თუ კრედიტორი.

ამ განმარტებებში ხაზგასმულია საგადამხდელო ბალანსის მხოლოდ რაოდენობრივი მხარეები და არაა საუბარი მის თვისებრივ მახასიათებლებზე. სავსებით ვეთანხმებით აზრს იმის თაობაზე, რომ, ხარისხობრივი თვალსაზრისით, საგადამხდელო ბალანსი არის ქვეყნებს შორის ეკონომიკური ურთიერთობების ფულადი ფორმით ანგარიშსწორების შეფასება, რომლის მიზანია ეროვნული მეურნეობის მსოფლიო ეკონომიკაში ეფექტიანი ინტეგრაცია საერ-

თაშორისო შემოსავლების განაწილებაში აქტიური მონაწილეობით, მიმდინარე და კაპიტალის სალდოს გაუმჯობესებით⁸⁹.

საგადაამხდლო ბალანსი გვევლინება მნიშვნელოვან ინსტრუმენტად, სტატისტიკურ ანგარიშგებად, რომელშიც სისტემატიზებული სახითაა ასახული მოცემული ქვეყნის საგარეო-ეკონომიკურ ოპერაციათა საერთო მონაცემები მსოფლიოს სხვა ქვეყნებთან მიმართებაში, მოცემული ქვეყნის დანარჩენ მსოფლიოსთან მიმდინარე რეალური და ფინანსური ნაკადები.

საერთაშორისო შესადარისობის უზრუნველყოფის მიზნით განხორციელდა სხვადასხვა ქვეყნის საგადაამხდლო ბალანსის შედგენის მეთოდების უნიფიკაცია და მათი შეთანხმება ეროვნული ანგარიშების სისტემასთან. ქვეყნების საგადაამხდლო ბალანსებს ადგენს ხდება საერთაშორისო სავალუტო ფონდი 1993 წელს გამოქვეყნებული რეკომენდაციების საფუძველზე. იგი დგება მოცემული ქვეყნის ეროვნულ ვალუტაში საბაზრო სავალუტო კურსზე გადაანგარიშებით, ოპერაციის განხორციელების თარიღის შესაბამისად (თუმცა, შესაძლებელია, რომელიმე ქვეყნის ვალუტაში შედგენაც, მისი ეროვნული ვალუტის არამდგრადობის შემთხვევაში).

ქვეყნის საგადაამხდლო ბალანსის აგებისას გამოიყენება რამდენიმე ფუნდამენტური პრინციპი:

1. ორმაგი ბუღალტრული ჩაწერის სისტემა, ოპერაციის გატარების ორმაგი ჩაწერის მეთოდი. ე.ი. თითოეული ოპერაციის გატარება ხდება ორი ურთიერთშემავსებელი აბსოლუტურად ერთმნიშვნელოვანი ჩანაწერის საფუძველზე, ანუ ყოველი ოპერაცია გამოისახება ანგარიშის დებეტისა და კრედიტის მიხედვით (რომელთა ჯამური მაჩვენებლები ტოლია). ეს სავსებით ლოგიკურია, ვინაიდან ნებისმიერ გარიგებას გააჩნია ორი მხარე. ე.ი. ამ დროს ხორციელდება აქტი, რომლითაც საქონელს ან მომსახურებაზე, ანუ აქტივებზე საკუთრების უფლება ერთი ქვეყნის რეზიდენტიდან გადადის მეორე ქვეყნის რეზიდენტის მფლობელობაში;

2. ეკონომიკური ოპერაციების შეფასება საბაზრო ფასებში, ამასთან, ექსპორტისა და იმპორტის შესაფასებლად გამოიყენება ე.წ. FOB ფასები, ე.ი. საქონლის ღირებულება, საერთაშორისო სატრანსპორტო და დაზღვევის ღირებულების გარეშე;

3. დარიცხვის მეთოდის გამოყენება ეკონომიკური ოპერაციების აღრიცხვის დროს;

4. რეზიდენტობის კრიტერიუმის ზუსტი და მკაფიო განსაზღვრა (ზოგადად, რეზიდენტად მოცემულ ქვეყანაში თვლიან პიროვნებას, რომელიც მუდმივად ცხოვრობს ამ ქვეყანაში).

ზოგადად, საგადაამხდლო ბალანსი შედგება ორი ძირითადი განყოფილებისაგან: მიმდინარე ოპერაციათა ანგარიშისა და კაპიტალისა და ფინანსური ანგარიშისაგან. აქედან მიმდინარე ოპერაციების ბალანსი ავიქსირებს მონაცემებს სავაჭრო ბალანსის, მომსახურების ბალანსის, შემოსავლებისა და ტრანსფერტების შესახებ, ხოლო კაპიტალისა და ფინანსური ანგარიშის ქვესისტემა მოიცავს კაპიტალის ანგარიშის და ფინანსური ანგარიშის ბალანსს. ამ უკანასკნელში კი შედის: პირდაპირი ინვესტიციები, პორტფელური ინვესტიციები, სხვა ინვესტიციები.

საგადაამხდლო ბალანსის ყველაზე ინფორმაციული განყოფილებაა მიმდინარე ოპერაციათა ბალანსი, ვინაიდან საგარეო-ეკონომიკურ ურთიერთობათა მოცულობის 80% მოდის ვაჭრობაზე. ამ ბალანსის დადებითი სალდო მიუთითებს მოცემული ქვეყნის პროდუქციის კონკურენტუნარიანობაზე.

საფინანსო ანგარიშის დადებითი სალდო ქვეყანაში კაპიტალის შემოდინებას მიუთითებს და იგი მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტის დაფინანსების უმნიშვნელოვანეს წყაროს წარმოადგენს.

საგადაამხდლო ბალანსზე გავლენას ახდენს მოცემული ქვეყნის ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარების დონე, სამხედრო ხარჯების მდგომარეობა, საგარეო ვაჭრობის გან-

⁸⁹ ვანიშვილი მ., ვაშაკიძე ზ., კიკაჩიშვილი ნ., ჯუღელი გ. საქართველოს საგადაამხდლო ბალანსის სტრუქტურისა და დინამიკის თავისებურებანი. თბილისი: საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2009. გვ. 7.

ვითარების დონე, საერთაშორისო სავალუტო-საკრედიტო ურთიერთობათა განვითარების ხარისხი, ინფლაციის დონე და სხვ.

როგორც აღვნიშნეთ, საგადაამხდელი ბალანსი ზომავს ქვეყანაში ფინანსური ნაკადების შემოსვლასა და გადინებას შორის არსებულ თანაფარდობას, რაც მის რაოდენობრივ მხარეს ასახავს, ხოლო მისი თვისებრივი მხარე მდგომარეობს მსოფლიო მეურნეობაში მისი პოზიციის განსაზღვრაში, მის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში. ამიტომ მისი შეფასება უნდა განხორციელდეს შემდეგი ძირითადი პრინციპებიდან გამომდინარე:

1. საგადაამხდელი ბალანსი უნდა განვიხილოთ სისტემის სახით, მისი რაოდენობრივი და თვისებრივი მახასიათებლების გათვალისწინებით;
2. მისი შეფასების კრიტერიუმები და მაჩვენებლები აუცილებლად უნდა იქნეს მოყვანილი შესადარისობაში საერთაშორისო სტანდარტებსა და ფასეულობებთან;
3. მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული მისი ინფორმაციული ხასიათი;
4. აუცილებელია, შერჩეული კრიტერიუმებისა და მაჩვენებლების საფუძველზე შეფასდეს საგადაამხდელი ბალანსი.

თანამედროვე მსოფლიოსათვის დამახასიათებელი ტენდენციაა ის, რომ მსოფლიო მშპ-ში მაღალი შემოსავლების მქონე ქვეყნების წილი მცირდება, ხოლო დაბალი და საშუალო შემოსავლების მქონეთა წილი იზრდება. ეს აიხსნება იმით, რომ მრავალი ჩამორჩენილი ქვეყანა საერთაშორისო ბაზრებზე აქტიურად მონაწილეობს და ეკონომიკურ ზრდას და საგადაამხდელი ბალანსის აქტიურ სადღოს აღწევს. აღნიშნული იმაზე მიუთითებს, რომ სახელმწიფოთა კეთილდღეობა მსოფლიო მეურნეობაში მათი მონაწილეობის ხარისხით განისაზღვრება. მსოფლიო შემოსავლების განაწილებაში აქტიური მონაწილეობით ეს ქვეყნები მაღალკონკურენტუნარიანობას აღწევენ და საგადაამხდელი ბალანსის დადებითი სადღოთი ხასიათდებიან. ეს ეხება უპირატესად განვითარებულ და ახალინდუსტრიულ ქვეყნებს (ამ დროს პოსტსაბჭოთა და ჩამორჩენილ ქვეყნებს საგადაამხდელი ბალანსის უარყოფითი სადღო გააჩნიათ). ე.ი. თანამედროვე პირობებში ქვეყნების კეთილდღეობა დამოკიდებულია მსოფლიო შემოსავლების განაწილებაში მათი მონაწილეობის ხარისხზე. მათი საგადაამხდელი ბალანსის სადღო იცვლება ამ ქვეყნების ეკონომიკური ზრდის ხასიათის შესაბამისად. ამიტომ მოცემული ქვეყნის საგადაამხდელი ბალანსის თვისებრივი შეფასების ძირითად კრიტერიუმად შეიძლება ჩაითვალოს მსოფლიო ეკონომიკის ფუნქციონირებაში მისი მონაწილეობისა და მდგრადობის ხარისხი. მსოფლიო შემოსავლების განაწილებაში ქვეყნის ინტეგრაციაზე წარმოდგენას იძლევა შემდეგი მაჩვენებლები: მოცემული ქვეყნის მშპ-ის წილი მსოფლიო მეურნეობის მშპ-ში; ეკონომიკის გახსნილობის ხარისხი; საგადაამხდელი ბალანსის მდგრადობის ხარისხი; ქვეყნის კონკურენტუნარიანობა; სავალუტო რეზერვებისა და საგარეო ვალის მდგომარეობა.

მსოფლიო მეურნეობაში არსებული არასტაბილური ტენდენციების (განსაკუთრებით 1998 წლის ფინანსური კრიზისის და 2001 წლის სექტემბრის მოვლენების შემდეგ) გამო მნიშვნელოვანი გახდა საერთაშორისო კონკურენტუნარიანობაზე ეკოლოგიური ფაქტორების ზეგავლენის პრობლემის შეფასება. ამჟამად შეიმჩნევა ეკოლოგიური პროდუქტის ექსპორტის ზრდა და მომსახურების სფეროს მკვეთრი გაფართოება. ასეთივე მდგომარეობაა კაპიტალის მოძრაობასთან დაკავშირებით. ინვესტიციებისათვის უფრო მიმზიდველი ხდება მკაცრ ეკონომიკურ რეგულირებას დაქვემდებარებული დარგები.

ამჟამად ეკოლოგიური საქონლისა და მომსახურების ბაზარს გაფართოების უფრო ფართო ტენდენციები ახასიათებს (ექსპორტის ზრდა მაღალი ტექნოლოგიების ჯგუფის საქონლისთვისაა დამახასიათებელი, რაშიც ლიდერობენ გერმანია, აშშ, იაპონია). მაღალტექნოლოგიური საქონლის წარმოება, ინტელექტუალური პოტენციალის მაღალი დონე ზრდის ქვეყნის კონკურენტუნარიანობას, მიმზიდველობას კაპიტალის ნაკადებისათვის, რის საუკეთესო მაგალითს იძლევა აშშ-ს განვითარება ბოლო ათწლეულების განმავლობაში. ყოველივე ეს ცვლის ქვეყნის საგადაამხდელი ბალანსის სტრუქტურას, მისი შეფასების კრიტერიუმებს.

მიზანშეწონილად მიგვაჩნია საგადამხდელო ბალანსში ეკოლოგიური საქონლისა და მომსახურების ასახვა, ასევე პატენტების, ტექნოლოგიების (მაღალი, დაბალი და საშუალო) სექტორის ექსპორტისა და იმპორტის (ამ სექტორების პროდუქციის სტატისტიკას ახორციელებს გაეროს ადამიანის განვითარების პროგრამა და მსოფლიო ბანკი), ვინაიდან დღევანდელ პირობებში საგადამხდელო ბალანსის მდგრადობის ხარისხი სულ უფრო მეტად ხდება დამოკიდებული იმაზე, თუ როგორ მონაწილეობს ქვეყანა ეკოლოგიური, ინტელექტუალური და ტექნოლოგიური ბაზრების საერთაშორისო ბრუნვაში – პროდუქციით, საქონლითა თუ ინვესტიციებით.

ჩვენი ქვეყანა თანდათანობით ერთვება საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობებში. ბოლო ათწლეულის კრიზისული პერიოდი საქართველოსაც საკმაოდ დიდი შეეხო, რამაც სათანადო კვალი დაატყო საგადამხდელო ბალანსის დინამიკას. საქართველოს მონაწილეობა საერთაშორისო ეკონომიკაში შემცირების ტენდენციით ხასიათდება. ჩვენთან ძალიან მწვავედ დგას საგარეო-ეკონომიკური სექტორის განვითარების პრობლემა. ზოგიერთმა ქვეყანამ (მაგალითად, შვეიცარია, ბელგია, ნიდერლანდები, დანია, ჩეხეთი და სხვ) სწორედ საგარეო-ეკონომიკური სექტორის მეშვეობით განახორციელა ბაზრისა და მოთხოვნის გაფართოება, მოსახლეობისა და საწარმოების მაღალი შემოსავლების საფუძველზე სხვ. ქვეყნების რესურსების გამოყენება საკუთარი ეროვნული ეკონომიკის განვითარების სტიმულირებისათვის. საქართველოშიც შეიმჩნევა ტრანსკავკასიის სატრანსპორტო საკომუნიკაციო დერეფნის ამოქმედების გაძლიერების, ნავთობის, გაზსადენების და კავშირგაბმულობის სისტემების განვითარების, საქართველოს საერთაშორისო ბიზნესში აქტიური მონაწილეობის გაფართოების ტენდენციები.

უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს საერთაშორისო პოზიციები საგრძნობლად დაბალ დონეზეა როგორც გლობალურად, ასევე ამიერკავკასიაში. ამის ძირითად მიზეზებად გვევლინება წარმოების ფაქტორების (შრომის, კაპიტალის, ბუნებრივი რესურსების) გამოყენების ძალიან დაბალი დონე, საწარმოების მეცნიერულ-ტექნოლოგიური განვითარებლობა, კონკურენციის და შრომის მოტივაციის უადრესად დაბალი დონე. სწორედ ამ გარემოებებმა განაპირობა საგადამხდელო ბალანსის შესაბამისი დონე და დინამიკა. იგი ხასიათდება შემდეგი თავისებურებებით (იხ. ცხრილი 1):

ცხრილი 1

**საქართველოს საგადამხდელო ბალანსი 2005-2010 წლებში
(მლნ აშშ დოლარი)**

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1 მიმდინარე ანგარიში	-709.5	-1174.6	-2008.7	-2850.5	-1210.1	-1116.5
ა). საქონელი	-1214.2	-2019.4	-2895.8	-3833.2	-2399.0	-2567.1
კრედიტი	1472.4	1666.5	2088.3	2428.0	1893.6	2459.8
დებეტი	-2686.6	-3685.9	-4984.1	-6261.2	-4292.6	-5026.9
ბ). მომსახურება	83.5	158.0	161.3	27.5	339.7	534.4
კრედიტი	715.0	885.0	1094.1	1263.3	1313.6	1601.6
დებეტი	-631.5	-727.0	-932.8	-1235.8	-973.9	-1067.2
გ). შემოსავალი	62.1	163.6	39.4	-106.0	-117.6	-182.9
კრედიტი	263.3	341.1	481.8	488.6	422.7	416.1
დებეტი	-2012	-177.5	-442.4	-594.5	-540.3	-599.0
დ). მიმდ. ტრანსფერტები	359.0	523.9	689.3	1142.8	966.8	1099.2
კრედიტი	413.4	587.0	769.3	1142.8	1037.9	1184.5
დებეტი	-54.4	-63.0	-80.0	-81.7	-71.0	-85.4
2 კაპიტ. დაფინანს. ანგ.	681.2	1232.4	2027.2	2879.0	1159.3	1079.5
კაპიტალის ანგარიში	58.6	171.2	127.6	104.8	182.5	205.7
კრედიტი	61.6	172.2	127.9	104.9	182.6	205.8
დებეტი	-2.9	-1.0	-0.3	-0.1	-0.1	-0.2
ფინანსური ანგარიში	622.6	1061.2	1899.6	2774.2	976.8	873.8

ა). პირდ. ინვესტიციები	542.2	1185.9	1675.7	1238.7	659.5	542.9
საზღვარგარეთ	89.5	15.8	-74.5	-41.6	1.1	-5.9
საზღვარგარეთიდან	452.8	1170.1	1750.2	1280.3	658.4	548.8
ბ). პორტფ. ინვესტიც.	15.5	140.3	21.1	692.4	12.1	267.1
აქტივები	13.1	-2.2	-12.5	-2.3	-1.1	-0.6
პასივები	2.4	142.5	33.6	694.8	13.2	267.7
გ). ფინანს. წარმოებ.	0.0	0.0	1.1	7.8	0.6	0.8
აქტივები	0.0	0.0	1.2	11.1	1.1	1.7
პასივები	0.0	0.0	-0.2	-3.3	-0.5	-1.0
დ). სხვა ინვესტიციები	175.5	173.6	578.7	966.1	921.1	271.0
აქტივები	-16.2	-51.8	-202.0	-270.8	191.5	-371.9
პასივები	191.7	225.4	781.0	1236.9	729.7	642.9
ე). სარეზერვო აქტივები	-110.6	-438.6	-377.0	-130.8	-616.4	-208.0
3 წმინდა შეცდ. და გამოტ.	28.2	-58.6	-21.3	-28.5	50.7	37.0
განსაკ. დაფინანსება, სულ	142.5	116.2	178.7	1015.0	388.9	496.6

საკვლევ პერიოდში საქართველოს საგადასახდებლო ბალანსის მიმდინარე ანგარიში ხასიათდებოდა უარყოფითი სალდოთი, თუმცა 2009-2010 წლებში მისი შემცირების ტენდენცია შეინიშნებოდა (-1210.1 და -1116.5 მლნ აშშ დოლარი შესაბამისად). მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტს ტრადიციულად საქონლით საგარეო ვაჭრობა განსაზღვრავდა, რომელიც არსებითად განვითარდა ამ პერიოდში. ამასთან გაიზარდა როგორც საქონლის ექსპორტის, ასევე იმპორტის მაჩვენებლები, თუმცა იმპორტის ზრდის მაჩვენებელი ჩამორჩებოდა ექსპორტის ზრდის მაჩვენებელს. ამავე პერიოდში აღინიშნებოდა მომსახურების ექსპორტისა და იმპორტის ზრდაც. ზრდის მაღალი ტემპით გამოირჩეოდა ტურისტული მომსახურება, ასევე სატრანსპორტო მომსახურების ზრდის ტემპი დაფიქსირდა. ასევე ზრდის ტენდენციით ხასიათდებოდა შემოსავლების ანგარიში, თუმცა ბოლო წლებში შემოსავლების ბალანსის ზრდის ტემპმა იკლო, რაც ძირითადად საინვესტიციო შემოსავლების გადინებითაა გამოწვეული. მიმდინარე ტრანსფერტების ბალანსი დადებითია და ძირითადად ზრდის ტენდენციით ხასიათდება. კაპიტალისა და ფინანსური ანგარიშის დადებითი სალდო, რომელსაც მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტის დაფინანსებაში, განუხრევლად იზრდებოდა, თუმცა 2009-2010 წლებში ეს ტენდენცია შეიცვალა და ეს მაჩვენებელი შემცირდა (1159.3 და 1079.5 მლნ აშშ დოლარი შესაბამისად). ამ ანგარიშში მნიშვნელოვანი წვლილი უჭირავს პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებს. პორტფელური ინვესტიციები უმნიშვნელო იყო 2006 წლამდე, 2008 წელს იგი შედარებით დიდი სიდიდით აღინიშნა. საფინანსო ბაზარი ჩვენთან ჩამოყალიბების სტადიაშია, ამიტომ ფინანსური წარმოებულების როლი ფინანსურ ოპერაციებში უმნიშვნელოა (აღრე ის პორტფელის ინვესტიციებში შედიოდა) და ჯერჯერობით მხოლოდ საგადასახდებლო სფეროს მოიცავს. შესამჩნევია სხვა ინვესტიციების მატება 2005-2009 წლებში (2010 წელს შემცირდა 271.0 მლნ აშშ დოლარამდე), რაც ძირითადად სესხებისა და უცხოური დეპოზიტების ზრდამ გამოიწვია.

როგორც აღვნიშნეთ, საქართველოს საგადასახდებლო ბალანსი დღემდე უარყოფითი სალდოთი ხასიათდება, რაც ძირითადად გამოწვეულია წარმოების განუვითარებლობით, ეკონომიკის განვითარების დაბალი დონით, 2006 წლის რუსეთის ემბარგოთი ქართულ საქონელზე, გადატანილი ომებით, მოსახლეობის ძირითადი ნაწილის დაბალი მსყიდველობითუნარიანობით, შიდა ბაზრის სიმცირით, საკმაოდ დიდი მოცულობის საგარეო ვალით და ა.შ.

ყოველივე ამან უმწვავესი გამოწვევების წინაშე დააყენა საქართველო, რაც უძლიერეს სტიმულს აძლევს ქართულ ეკონომიკას განვითარების ოპტიმალური გზების მოძებნისა და შემდგომი განვითარებისათვის.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. ეროვნული ბანკის წლიური ანგარიშები 1998-2010 წწ.
2. ვანიშვილი მ., ვაშაკიძე ზ., კიკაჩიშვილი ნ., ჯუღელი გ. საქართველოს საგადასახდელო ბალანსის სტრუქტურისა და დინამიკის თავისებურებანი. თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2009, გვ. 75.
3. ვეშაპიძე შ., ასლამაზაშვილი ნ., გრიშკაშვილი ა., კაკაშვილი ნ., ლეკაშვილი ე., ლონდარიძე ა., პაპაჩაშვილი ნ., სეფაშვილი ე. ქვეყნის საგადასახდელო ბალანსი და მისი შემადგენელი ნაწილები. საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობები, თბილისი, 2008, გვ. 126-129.
4. ლინდერტი პ. საერთაშორისო ეკონომიკა. თბილისი, „სიახლე“, 2001, გვ. 234.
5. საბაური თ. საქართველოს უარყოფითი საგადასახდელო ბალანსის მიზეზები. გარდამავალი პერიოდის საფინანსო-ეკონომიკური პრობლემები. ტ. VI, თბილისი, 2002.
6. Варга В. Деньги и цены. Мировая экономика и международные отношения, №12, 1992.
7. Государство и рынок: американская модель. М.: 1999, с. 273-287.
8. Кругман П., Обстфельд М. Международная экономика. М., 1997, с. 5-6, 318.
9. Селивон Е.А. Сущность и структура платежного баланса. Минск, 2005.
10. Baceler U., Heingich J., Koh W. Grundlagen und probleme der Volkswirtschaft Koln, 1995. p. 277-278.

Kistauri Nunu

THE BASIC INDICES OF EVALUATION OF A STRUCTURE OF THE BALANCE OF PAYMENTS

SUMMARY

In the work there is considered the essence of the balance of payments, its significance for reflecting the real integration of a country into a system of international relations. Is also analyzed a structure of the balance of payments, the main principles of its building. Is emphasized the necessity of reflecting the ecological factors in a structure of the balance of payments.

In the work is also given the analysis of the balance of payments of Georgia of recent years.

ელენე ჩიქოვანი

შრომითი ურთიერთობების რეზუმირება საქართველოში: ბამოწვევები, პრობლემები და სამომავლო ამოცანები

ნებისმიერი ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების უმნიშვნელოვანეს პირობას შრომითი ურთიერთობების ადეკვატური სისტემის ჩამოყალიბება წარმოადგენს. შრომითი ურთიერთობების სისტემა არის ის ფუნდამენტი, რომელზეც დაფუძნებულია ქვეყნის ეკონომიკა. ამდენად, შრომითი ურთიერთობების ჩამოყალიბება და მისი რეგულირების ჩარჩოების განსაზღვრა ნებისმიერი ქვეყნის მთავრობის ძირითად მოვალეობას წარმოადგენს, რადგან დასაქმებასთან და შრომის ორგანიზაციის მეთოდებისა და ნორმების დანერგვასთან დაკავშირებული საბაზისო ურთიერთობები მთლიანობაში, განსაზღვრავს ქვეყანაში ჩასატარებელი სოციალურ-ეკონომიკური რეფორმების წარმატებას.

შრომითი ურთიერთობების რეგულირების პრობლემა განსაკუთრებით აქტუალურია საქართველოსათვის, რომელშიც დამოუკიდებლობის მოპოვებიდან განვლილი 20 წლის განმავლობაში არაერთი ცდა განხორციელდა შრომითი ურთიერთობების რეგულირებასა და დასაქმებასთან დაკავშირებული სახელმწიფო პოლიტიკისა და მიდგომების ჩამოყალიბების მიმართულებით. მიუხედავად იმისა, რომ არაერთგზის გადაიხედა მანამდე არსებული შრო-

მითი ურთიერთობების პოლიტიკა, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ აღნიშნულ სფეროში ეფექტური სახელმწიფო პოლიტიკა დღემდე არ არის ჩამოყალიბებული. შესაბამისად, შრომითი ურთიერთობების სფეროში გატარებული რეფორმები ნაკლებად წარმატებულია და ხელის შემშლელ ბარიერად რჩება ეკონომიკის განვითარების ტემპების დაჩქარების, უმუშევრობისა და სიღარიბის დაძლევის, შრომის სამართლიანი ურთიერთობების ჩამოყალიბების, დემოკრატიული ღირებულებების დამკვიდრებისა და ევროინტეგრაციული პროცესების განვითარების გზაზე.

ამჟამად, ქვეყანაში მოქმედი შრომის კანონმდებლობის ამოსავალ პრინციპს კერძო ხასიათის სამართლებრივ ურთიერთობებში სახელმწიფოს მხრიდან ჩარევის შესაძლებლობების მინიმუმამდე დაყვანა და ამ სფეროში მხარეთათვის მოქმედების თავისუფლების მინიჭება წარმოადგენს. კანონმდებლობის ასეთი ლიბერალიზაცია ქვეყანაში სამეწარმეო აქტივობის ამაღლებისა და მეწარმეობის ხელშეწყობისაკენ არის მიმართული, მაგრამ, ხშირ შემთხვევაში, ვერ იძლევა გარანტიებს დასაქმებულთა შრომითი უფლებების დაცვის მიმართულებით. შრომის უფლება და თავისუფლება ადამიანის ძირითად კონსტიტუციურ უფლებას წარმოადგენს, რომლის დაცვა ნებისმიერი წყობილების დროს სახელმწიფოს ძირითად ფუნქციას შეადგენს და იგი უპირობო მოვალეობა ხდება, რომლის შესრულების ვალდებულებასაც ნებისმიერი მთავრობა იღებს თავზე ხელისუფლებაში მოსვლისთანავე.

ბოლო პერიოდში განხორციელებულმა საკანონმდებლო ცვლილებებმა მთლიანად გადააფასა 90-იანი წლების დასაწყისიდან დამოუკიდებელ საქართველოში შრომითი ურთიერთობების რეგულირებისა და დასაქმების სოციალური გარანტიების შექმნის მიმართულებით სამთავრობო და არასამთავრობო ორგანიზაციების მიერ გაწეული ძალისხმევა. ცვლილებები განხორციელდა შრომის ბაზრის რეგულირების ინსტიტუციური ჩარჩოების ჩამოყალიბების მიმართულებით. საქართველოს “შრომის კოდექსის” ახალი რედაქციის შემოღების შედეგად გაუქმდა ისეთი მოქმედი საკანონმდებლო და კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტები, როგორცაა⁹⁰: 1997 წლის 10 დეკემბრის “საქართველოს კანონი კოლექტიური ხელშეკრულებისა და შეთანხმების შესახებ”; 1998 წლის 30 ოქტომბრის საქართველოს კანონი “კოლექტიური შრომითი დავის მოწესრიგების წესის შესახებ”; 2001 წლის 28 სექტემბრის საქართველოს კანონი “დასაქმების შესახებ”; საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის 2004 წლის 16 ნოემბრის 3106 ბრძანება “შრომის ინსპექციის დებულების დამტკიცების შესახებ”, აგრეთვე, გასაუქმებელი საკანონმდებლო აქტების საფუძველზე გამოცემული კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტები. ცვლილებებს დაექვემდებარა შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურა; შრომითი ურთიერთობების რეგულირება უკვე არ ხდება დამოუკიდებელი სამინისტროს მიერ. გაუქმდა დასაქმების ფონდი. მთლიანად შეიცვალა სავალდებულო სოციალური დაზღვევის სისტემა, რომელიც გულისხმობდა დასაქმების ფონდში დამსაქმებელთა და ინდივიდთა სავალდებულო სოციალური შენატანების არსებობას, რეორგანიზაცია განიცადა დასაქმების ცენტრალურმა და რეგიონულმა სამსახურებმა. ქვეყანაში ფაქტობრივად არ მოქმედებს გადასახადების მეშვეობით შემოსავლების გადანაწილების მექანიზმი, არ ხდება შრომის ანაზღაურების სისტემის სახელმწიფო რეგულირება, არ არის მოწესრიგებული კოლექტიური შრომითი ურთიერთობები, შრომითი დავების განხილვისა და გადაწყვეტის საკითხები და მრავალი სხვა, რაც გადაუდებელ რეაგირებას მოითხოვს სახელმწიფოს მხრიდან. სახელმწიფო ვალდებულია, ერთი მხრივ, შექმნას ადამიანთა დასაქმებისა და არსებობისათვის ხელსაყრელი მაკროეკონომიკური გარემო, მაღალი ეკონომიკური ზრდის პირობებში შექმნას გარანტიები უფრო მეტი ადამიანის დასაქმებისათვის, მეორე მხრივ კი,

⁹⁰საქართველოს შრომის კოდექსი. თბილისი. 2006 წლის 25 მაისი;

საქართველოს შრომის კოდექსში ცვლილებებისა და დამატების შეტანის თაობაზე 4198 –რს; 2006.12.27. საქართველოს შრომის კოდექსში ცვლილებებისა და დამატების შეტანის თაობაზე 4299 –რს; 2006.12.29.

სისტემატური კონტროლი გაუწიოს დასაქმებისა და სხვა სოციალური გარანტიების შექმნასა და განვითარებას, რომ თუნდაც განვითარებული ეკონომიკის პირობებში ადგილი არ ჰქონდეს ადამიანის უფლებების დარღვევას, წახალისდეს სამართლიანი შრომითი ურთიერთობების გარანტიები.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, გადაუდებელ ამოცანას წარმოადგენს ქვეყანაში ჩამოყალიბებული შრომითი ურთიერთობების კომპლექსური მეცნიერული შეფასება, მისი შესაბამისობის განსაზღვრა რეგულირების საერთაშორისოდ აღიარებულ ნორმებსა და მიდგომებთან; შრომითი ურთიერთობების სფეროში გატარებული რეფორმის დადებითი და უარყოფითი მხარეების კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე რეკომენდაციების მომზადება შრომითი ურთიერთობების ეფექტური სისტემის ფორმირების, შრომითი ურთიერთობების რეგულირების მოქმედი სისტემის ევრორეგულაციებთან და საერთაშორისო სტანდარტებთან შესაბამისობაში მოსაყვანად.

შრომითი ურთიერთობების რეგულირების ეფექტური მექანიზმების შესამუშავებლად აუცილებელია, თანმიმდევრულად აღიწეროს გარდამავალი პერიოდის ეკონომიკის საქართველოში ჩამოყალიბებული შრომითი ურთიერთობების რეგულირების ინსტიტუციური ჩარჩოები; უნდა განხორციელდეს შესაბამისი კანონმდებლობის კრიტიკული ანალიზი ისეთი ძირითადი მარეგულირებელი აქტების საფუძველზე: როგორცაა „საქართველოს შრომის კოდექსი“; საქართველოს კანონი „საჯარო სამსახურის შესახებ“; საქართველოს კანონი „კოლექტიური ხელშეკრულების შესახებ“; ნორმატიული აქტები „შეგებულების გაცემის წესის შესახებ“; „შრომის უსაფრთხო პირობების შესახებ“ და სხვა;

შესწავლილი უნდა იქნეს შრომითი ურთიერთობების რეგულირების სფეროში არსებული პრობლემები და ხარვეზები და მოხდეს მოქმედი რეგულირების მექანიზმის შედარება ევრორეგულაციებთან;

საჭიროა განისაზღვროს პრობლემები, რომლებიც ადამიანის ძირითადი შრომითი უფლებებისა და თავისუფლებების რეალიზაციასთან არის დაკავშირებული და მოხდეს მისი დარღვევის გამოვლენის ფორმების შესწავლა საქართველოს პირობებში; განხორციელდეს შრომის ანაზღაურების პირობების, შრომის ორგანიზაციის ფორმებისა და მეთოდების შესწავლა, მათ შორის დასაქმების სფეროებისა და ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმების მიხედვით (საჯარო სამსახური, საჯარო სამართლის იურიდიული პირები, კერძო სექტორი); განისაზღვროს შრომის ანაზღაურების სისტემის სახელმწიფო რეგულირების ჩარჩოები;

უნდა მოხდეს დროითი სტრუქტურის პრობლემის გამოკვლევა; განხორციელდეს არანორმირებული სამუშაო დროის, ზეგანაკვეთური მუშაობისა და სამუშაო დროის გამოყენებასთან დაკავშირებული კანონმდებლობისა და პრაქტიკაში არსებული ასპექტების ანალიზი;

გაანალიზდეს დასაქმების ინსტიტუციური ჩარჩოები და ინფრასტრუქტურა; სამუშაოს შეთავაზებისა და ვაკანსიების სისტემა; ფორმალური განცხადებები, რეკომენდაციები და ნაცნობობა; განხილულ იქნეს შრომისადმი თანაბარი მისაწვდომლობის პირობები და გარემო; ინკლუზიური შრომა და ჩართულობა, თანასწორობა;

გაანალიზდეს შეგებულებისა და სამუშაო დროის ხანგრძლივობა; შეგებულებისა და დათხოვნის კომპენსაცია და მისი გაცემის პირობები; უბედური შემთხვევებისაგან დაზღვევა; მიმართება ევრორეგულაციებთან; შესწავლილ იქნეს ახალგაზრდობის დასაქმებისა და სხვა დაბალკონკურენტუნარიანი სამუშაო ძალის დასაქმების პირობები; გაანალიზდეს დასაქმების შესაძლებლობები და მისაწვდომლობა; დასაქმების შესაძლებლობასა და პროფესიონალიზმთან დაკავშირებული დილემა; მსოფლიო გამოცდილება, ტრადიციული მიდგომები, ჯანსაღი და არაჯანსაღი კონკურენცია, უკანონობა, დაუცველობა;

შესწავლილი უნდა იყოს უსაფრთხო შრომის პირობები და მისი განზომილებები (მიზნობრივი ჯგუფები: ინვალიდები, ქალები, ბავშვები, ფეხმძიმე და მეძუძური ქალები; ახალგაზრდები; შრომის მძიმე და მავნე პირობებიან სამუშაოზე მომუშავენი); განხილულ იქნეს ინდივიდუალური და კოლექტიური ხელშეკრულებების მოქმედების არეალი; დასაქმების პირობები,

დაქირავების ვადები (გამოსაცდელი, განსაზღვრული, განუსაზღვრელი); თანამშრომელთა დათხოვნის სფეროში არსებული დარღვევები, არსებული სუბიექტივიზმი და დაუსაბუთებლობა; დათხოვნა და იძულებით წასვლა; პროფკავშირების როლი; კოლექტიური ხელშეკრულებებისა და შრომის პირობების რეგულირების მიდგომები; პარიტეტი; შრომითი დაგები და მათი განხილვის წესი;

გაანალიზდეს დასაქმებისამი მისაწვდომლობა და შრომითი მიგრაცია; პროფესიული მობილობა; საწარმოო პრაქტიკა; პროფესიული გადამზადების სისტემა; პროფესიული მომზადება და გადამზადება, კვალიფიკაციის ამაღლება; უწყვეტი განათლების სისტემა; უნდა შეფასდეს იქნეს დასაქმების ინსტიტუტები და მათი საქმიანობის შედეგები: გააზრებული სახელმწიფო პოლიტიკა და კამპანიურობა; სტრესი და გათიშულობა, სოლიდარობის მექანიზმების არარსებობა.

ზემოაღნიშნული ამოცანების წარმატებით გადაწყვეტის საფუძველზე შესაძლებელია შემუშავდეს რეკომენდაციები შრომითი ურთიერთობების სახელმწიფო რეგულირების მიმართულებით, რაც საქართველოში რეალური სამოქალაქო საზოგადოების მშენებლობის აუცილებელ პირობას წარმოადგენს.

Chikovani Elene

LABOUR REGULATION SYSTEM IN GEORGIA: CHALLENGES, PROBLEMS AND FUTURE TASKS

SUMMARY

Article discusses existing actual problems of the labor regulation system in modern Georgia. It focuses on important challenges, crucial transformations and innovations implemented during the reforms. Characterizes existing gaps and omissions made during the reformation processes. Article emphasizes main directions of the reform and tasks to be performed in order to bring Georgian Labor Regulation system in accordance with the EU regulations and International Norms and Standards. Main attention is paid to the tasks of the reform which has vital importance and is necessary for the defense of human rights and construction real civic society.

*გელა წიკლაური
ეკა ჩიხელი*

ბუნებრივი მონოპოლიების გავლენა საზოგადოებაზე და მათი რეგულირება საქართველოში

ნებისმიერი ქვეყნის არსებობა წარმოუდგენელია ბუნებრივი მონოპოლიების გარეშე. ბუნებრივი მონოპოლიები, როგორც მონოპოლიის განსაკუთრებული სახეობა, ეკონომიკაში ობიექტური აუცილებლობაა და იგი ძირითადად გვხვდება ისეთი პროდუქციის წარმოებისას გვხვდება, როგორცაა ელექტროენერგია, ბუნებრივი აირი, სასმელი წყალი, სახელმწიფო, საქალაქო და მობილური კომუნიკაცია და ა.შ.

ბუნებრივი მონოპოლიები ბაზარზე გამოდიან, როგორც მომწოდებლები და, თავისი ბუნებიდან გამომდინარე, დაინტერესებული არიან რაც შეიძლება მაღალი ტარიფის დაწესებით და მეტი სარგებელის მიღებით, ანუ ისინი იყენებენ ბაზარზე თავის ეკონომიკურ სიძლიერეს – საჭიროების შემთხვევაში ზღუდავენ პროდუქციის მიწოდების რაოდენობას მომხმარებელისთვის, აწესებენ მაღალ ფასებს და ცდილობენ, მიიღონ ხელოვნურად გადიდებული მოგება, რაც გარკვეულწილად ზიანს აყენებს მომხმარებლებს, რომლებიც, თავის მხრივ, მინიმალური ტარიფების დაწესებით არიან დაინტერესებული. სწორედ ამ ინტერესების

დაბალანსება წარმოადგენს ნებისმიერი ქვეყნისთვის მნიშვნელოვან ამოცანას. უცილებელია, ერთდროულად, როგორც მომწოდებლის, ასევე მომხმარებლების ინტერესების დაცვა.

მსოფლიოს მრავალი ქვეყნის – აშშ, დიდი ბრიტანეთის, საფრანგეთის, გერმანიის, შვედეთის და ა.შ. პრაქტიკული გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ აღნიშნული ამოცანის გადაჭრა, ბუნებრივი მონოპოლიების მიერ შექმნილი პროდუქციით მომხმარებელთა მოთხოვნილების ყველაზე ეფექტიანი დაკმაყოფილება და პარალელურად იმ სფეროების განვითარება, სადაც ისინი ფუნქციონირებენ, მიიღწევა მონოპოლიური და კონკურენციული ფაქტორების გონივრული შეხამებით, სადაც მნიშვნელოვანი ადგილი სახელმწიფო რეგულირებას უკავია. რეგულირებით სახელმწიფო უზრუნველყოფს ბუნებრივ მონოპოლიებში კონკურენციული გარემოს შექმნას, სადაც კონკურენტებისაგან წამოსული ზეწოლა აიძულებს მონოპოლიურ ბიზნესს, მეტად იზრუნოს საზოგადოებრივი კეთილდღეობისათვის და ქვეყნის სტრატეგიული ინტერესები ოპტიმალურად შეუხამოს საკუთარ ბიზნესინტერესებს.

ზოგადად, რეგულირება შეიძლება განხილულ იქნეს, როგორც სახელმწიფოს მხრიდან ბუნებრივ მონოპოლიებზე ზემოქმედების ბერკეტების გამოყენება, რომელიც აიძულებს მათ, შეცვალონ თავიანთი მიდგომები მომხმარებელთა კეთილდღეობის ამაღლების მიზნით. რეგულირებით სახელმწიფომ, ერთი მხრივ, უნდა დაიცვას მომხმარებელი ბუნებრივი მონოპოლიების მხრიდან არასწორი ქმედებებისაგან, ხოლო, მეორე მხრივ, ხელი შეუწყოს იმ დარგების განვითარებას, სადაც ეს ბუნებრივი მონოპოლიები არსებობს.

მართალია, საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ბუნებრივი მონოპოლიების რეგულირება უპირატესად თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის ბერკეტებითა და ფორმებით ხდება, თუმცა თავისუფალ ბაზარსაც გააჩნია მთელი რიგი თავისებურებები, რომლის დარეგულირებაც სახელმწიფოს ჩარევის გარეშე შეუძლებელია. მაგალითად, საზოგადოებრივი სერვისები; მომხმარებლისთვის ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის ნაკლებობა; საზოგადოებაში შემოსავლების და ქონების არათანაბარი გადანაწილება; მოგების მაქსიმალური ზრდის მიღწევის მიზნით კონკურენციის ხელოვნური შეზღუდვის მცდელობა და ა.შ.

სახელმწიფოს მიერ ბუნებრივი მონოპოლიების რეგულირების მნიშვნელოვან ბერკეტს დამოუკიდებელი მარეგულირებელი ორგანიზაციების შექმნა და მათთვის რეგულირების ბერკეტების გადაცემა წარმოადგენს, რაც ამცირებს სახელმწიფოს პირდაპირ ჩარევას და მათგან გამოწვეულ უარყოფით შედეგებს. ბუნებრივი მონოპოლიების რეგულირება მარეგულირებელი ორგანოების ურთულესი ამოცანაა. მარეგულირებელმა ორგანოებმა უნდა შეძლონ მხარეთა ინტერესების სწორი დაბალანსება, რომ არ დაზიანდეს არც მომხმარებელი და არც მომწოდებელი. მხოლოდ ერთი მხარის ინტერესების მაქსიმალურმა და გაუაზრებელმა გათვალისწინებამ შეიძლება უარყოფითი შედეგები გამოიწვიოს ორივე მხარისთვის. მაგალითად, ტარიფების მაქსიმალური შემცირება არ არის ხელსაყრელი საზოგადოებისათვის, თუ მას მოჰყვება დარგის ეფექტურობის შემცირება და საბოლოოდ დანგრევაც კი.

არსებობს ბუნებრივ მონოპოლიათა საქმიანობის რეგულირების შემდეგი პრინციპები:

- ფასები მაქსიმალურად უნდა იყოს მიახლოებული ზღვრულ ხარჯებთან; ფასების დაწესება ზღვრული დანახარჯების საფუძველზე მომხმარებელთათვის დამატებით წარმოებული პროდუქციის ფასეულობის გარანტიას იძლევა. ცნობილია, თუ ზღვრული ხარჯების სიდიდე ფასზე დაბალია, პროდუქცია იწარმოება არასაკმარისი რაოდენობით, ხოლო როცა მათი სიდიდე ფასზე მეტია, მაშინ წარმოებული პროდუქცია იწარმოება დიდი მოცულობით. მაგრამ ბუნებრივ მონოპოლიებში საშუალო ხარჯები მცირდება პროდუქციის გამოშვების მოცულობის გადიდებით, მასშტაბის ეკონომიის გამო, რაც ნიშნავს, რომ ზღვრული ხარჯები საშუალოზე დაბალი იქნება. ფასის დაწესება ზუსტად ზღვრული ხარჯების დონეზე პროდუქციის განსაზღვრული მოცულობის წარმოებას შეუწყობს ხელს და მოითხოვს ფასების შესაბამის შეცვლას, რომელიც ამ შემთხვევაში გრძელვადიან პერიოდში საშუალო ხარჯებზე დაბალი აღმოჩნდებოდა. ამრიგად, მარეგულირებელ სააგენტოთა მომუშავეები უნდა ცდილობდ-

ნენ ზღვრულ ხარჯებთან მაქსიმალურად მიახლოებული ფასების დაწესებას, მაგრამ, ამასთან, უნდა უზრუნველყონ ხარჯების ასანაზღაურებელი შემოსავლის მიღება სხვადასხვა მეთოდების გამოყენებით;

- წარმოება უნდა იყოს ეფექტიანი; ფასები ყოველთვის მხოლოდ ხარჯებს ანაზღაურებს და, უმეტესად, მწარმოებელი კომპანია მოგების ნორმალურ ნორმას იღებს. ხანდახან საჭირო ხდება ნორმალურზე მაღალი მოგების უზრუნველყოფა, ხანდახან კი – ნორმალურზე დაბალის, რათა სტიმულირდეს კარგი მუშაობა, რაც შეუძლებელია მარეგულირებელი ორგანოების მოქმედებების გარეშე;
- მოგებამ უნდა უზრუნველყოს მხოლოდ მოგების ნორმალური ნორმა; მთავარია საწარმოს მიერ გაწეული ყველა ხარჯი ანაზღაურდეს, რისთვისაც საკმარისია მოგება შეესაბამებოდეს ნორმალურ მოგებას.

ამასთან, მარეგულირებელი ორგანოს მოვალეობაა, მაქსიმალურად უზრუნველყოს კონკურენტუნარიანი ბაზრის პირობები, ანუ დაარეგულიროს ბაზარი ბუნებრივი მონოპოლიების არსებობის დროს. ამისათვის ისინი უნდა იყენებდნენ, ისეთ მეთოდებს, როგორცაა:

- სხვადასხვა სახის წესების, ნორმატიული ხასიათის აქტების შემუშავებითა და მიღებით ისეთი გარემოს შექმნა, რომელიც არაკონკურენტული ბაზრის ვითარებაში მომხმარებელთა და ბუნებრივი მონოპოლიის სუბიექტთა ინტერესების დაცვას უზრუნველყოფს;
- ლიცენზიების გაცემის გზით ისეთი საწარმოების (ბუნებრივი მონოპოლიის სუბიექტების) არსებობა, სადაც რეგულირებადი საქმიანობის წარსამართავად დასაქმებულნი არიან სათანადო კვალიფიციური კადრები და არსებობს შესაბამისი ეკონომიკური და ტექნიკური შესაძლებლობები;
- ტარიფების რეგულირებით უზრუნველყოს, ერთი მხრივ, არაკონკურენტულ გარემოში მომხმარებელთა დაცვა მონოპოლიური ფასებისაგან, ხოლო, მეორე მხრივ, უზრუნველყოს რეგულირებადი საქმიანობისას გაწეული ეკონომიკურად გამართლებული დანახარჯების დაფარვა და სუბიექტის საქმიანობის ფინანსური სტაბილურობა;
- ბუნებრივი მონოპოლიის სუბიექტებს შორის, ასევე მათსა და მომხმარებლებს შორის წარმოქმნილი სადავო საკითხების გადაწყვეტაში მონაწილეობის მიღება თავისი კომპეტენციის ფარგლებში;
- კონტროლის განხორციელება სალიცენზიო (სანებართვო) პირობების დაცვასა და მარეგულირებლის მიერ მიღებული ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტების შესრულებაზე.

თანამედროვე ეტაპზე, საქართველომ გაითვალისწინა საზღვარგარეთის ქვეყნების გამოცდილება და ეკონომიკაში დასახა ისეთი ამოცანები, რომელიც ხელს უწყობს თავისუფალი კონკურენციის განვითარებას. ბუნებრივი მონოპოლიის რეგულირების ფუნქცია დამოუკიდებელ მარეგულირებელ ორგანოებს მიენიჭა, რომლის მეშვეობითაც უნდა მომხდარიყო: რეალური რეგულირება დამოუკიდებელი ორგანოს მეშვეობით, სადაც გავლენას ვერ მოახდენდა ვერც სახელმწიფო და ვერც კომპანიები; საქონლის/მომსახურების ტარიფების დაწესება ღიად (გამჭვირვალედ) ისე, რომ მიმწოდებელ კომპანიებს არ შეძლებოდათ ზემოგების მიღება; პროცესები მიმდინარეობდა გამჭვირვალედ და მომხმარებლის უფლებათა დაცვა – კომისიის, ასევე სასამართლოს მხრიდან ადეკვატური რეაგირებით.

საქართველოში ბუნებრივი მონოპოლიების რეგულირება ძირითადად ხორციელდებოდა საქართველოს კანონით “თავისუფალი ვაჭრობისა და კონკურენციის შესახებ”, რომელიც პარლამენტმა დაამტკიცა 2005 წელს. მისი მიზანი იყო ფიზიკური და იურიდიული პირებისათვის, მათი ორგანიზაციულ-სამართლებრივი და საკუთრების ფორმის მიუხედავად, საქართველოში თავისუფალი ვაჭრობისა და კონკურენციისათვის ბარიერების მოხსნა. კანონმდებლობის მიხედვით, საქართველოში ამჟამად მოქმედებს 2 მარეგულირებელი კომისია: საქართველოს კომუნიკაციების ეროვნული კომისია და საქართველოს ენერჯეტიკისა და წყალმომ-

რაგების მარეგულირებელი ეროვნული კომისია. კომისიებს მინიჭებული აქვთ კანონშემოქმედებითი, სალიცენზიო, სატარიფო და დავების გადაწყვეტის უფლება. სატარიფო უფლება მოსილება ცენტრალური ადგილი უკავია მონოპოლიის რეგულირების სფეროში, მისი ძირითადი მიზანია მომხმარებელთა დაცვა მონოპოლიური ფასისგან, და, ამავე დროს, ისეთი ტარიფების დაწესება რომ მონოპოლიური სუბიექტი იყოს რენტაბელური და მისი საქმიანობა – მომგებიანი.

ეკონომიკური გარემოს რეგულირება ნებისმიერი სახელმწიფოსთვის ძალიან მნიშვნელოვანია, მასზეა დამოკიდებული ქვეყნის განვითარება და პერსპექტივები. იგი ეფექტიანია იმ შემთხვევაში, როცა უზრუნველყოფილია რეგულირების სფეროში მოქმედი მარეგულირებელი ორგანოების ფინანსური, პოლიტიკური თუ სხვა ეკონომიკური სუბიექტების მიმართ დამოუკიდებლობა.

საქართველოში დამოუკიდებელი მარეგულირებელი ორგანოები ვერ ახორციელებენ დამოუკიდებელ პოლიტიკას. ამის მიზეზი მრავალია. არსებული მდგომარეობის შეფასებამ საშუალება მოგვცა, გამოგვეყო ის ძირითადი პრობლემები, რაც იწვევს მარეგულირებელი ორგანოების რეალური ფუნქციების შეუსრულებლობას და საქმიანობის არაეფექტიანობას:

- მარეგულირებელი ორგანიზაციები ფინანსდებიან ეკონომიკური სუბიექტების მიერ გადახდილი გადასახადებისაგან. კომისიის ბიუჯეტის შემოსავლების უმეტეს ნაწილს მსხვილი კომპანიების მიერ გადახდილი რეგულირების საფასური წარმოადგენს, რაც კომისიის მიერ განხილულ დავებში სუბიექტური გადაწყვეტილებების მიღების შესაძლებლობას ზრდის;
- მარეგულირებელი ორგანოების დაკომპლექტება ხდება პოლიტიკური ნიშნით, რაც საშუალებას გვაძლევს ვივარაოდოთ, რომ ისინი დამოუკიდებელი ვერ იქნებიან გადაწყვეტილების მიღების პროცესში. ფორმალურად მარეგულირებელ კომისიებში შექმნილია ომბუდსმენის ინსტიტუტი, მომხმარებელთა ინტერესების დასაცავად, თუმცა ომბუდსმენს არ გააჩნია რეალური ძალაუფლება, რადგან ის თავად ფინანსდება დამოუკიდებელი მარეგულირებელი კომისიისგან;
- მარეგულირებელი კომისია, ძირითადად, მზარდი ბიუჯეტით და საჯარო მოხელეების ძალიან მაღალი ხელფასებით გამოირჩევა, რის გამოც ამ კომისიის წევრობა საკმაოდ მიმზიდველია. გარდა ამისა, კომისიები დაინტერესებულნი არიან ფასების მატებით, რადგან მათი „წილი“ ტარიფში პროცენტულადაა ასახული, რაც საბოლოოდ პროდუქტს აძვირებს;
- მარეგულირებელი კომისიების წევრთა და ბიუჯეტის გამუდმებული ზრდა. უცხო ქვეყნების გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ იმ ქვეყნებში, სადაც მარეგულირებელი ორგანოები ეფექტიანად ფუნქციონირებენ, ეტაპობრივად ახდენენ წევრების რაოდენობის და ბიუჯეტის შემცირებას, რაც, საბოლოოდ, თვითლიკვიდაციით მთავრდება;
- მარეგულირებელი ორგანოების საქმიანობის გაუმჭვირვალობა; რის შედეგადაც მათ მიერ მიღებული გადაწყვეტილება, ხშირად გამოიყურება არაობიექტურად, რადგან აღნიშნული საკითხის ირგვლივ არ იძლევა სრულ ინფორმაციას.

სწორედ ამ მიზეზების გამო, უმეტესად დაზარალებული გამოდის მომხმარებელი. ცნობილია მრავალი ფაქტი, რომელიც ეწინააღმდეგება მომხმარებელთა ინტერესებს, თუმცა, მარეგულირებელი კომისიის მხრიდან მკვეთრი რეაქცია და ადეკვატურ პასუხად მათი ინტერესების დაცვა არსად ჩანს. მაგალითად, მიყვებით ქრონოლოგიას, 2010 წელს მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება წყლის გადასახადის გაზრდის შესახებ, რამაც კიდევ უფრო გაართულა მოსახლეობის ისედაც მძიმე სოციალური მდგომარეობა. მოგვიანებით, მიღებულ იქნა კომუნალური გადასახადების ადმინისტრირების ახალი წესი, რომლის თანახმად, მოქალაქეს, რომელსაც თუნდაც ერთი კომუნალური გადასახადი არ აქვს გადახდილი, ელექტროენერჯის მიწოდება ავტომატურად უწყდება, ამ გადაწყვეტილებაში მხოლოდ და მხოლოდ „ჯორჯიან

ვითერ ენდ ფაუერის” მხარდაჭერა გამოიხატება და არანაირ სამართლებრივ თუ მორალურ ჩარჩოებში არ ჯდება. მეტიც, რამდენიმე თვის წინ მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება დასუფთავების გადასახადის წესის შესახებ, რომლის სიდიდე დამოკიდებულია ელექტროენერჯის გამოყენების რაოდენობაზე და არა, მაგალითად, გაზის გამოყენების რაოდენობაზე, რომელიც ასევე არანაირ ლოგიკას არ ექვემდებარება. ბოლოს, მიუღებელია გაზის სექტორისთვის შემუშავებული რეგულირების მექანიზმი, რომლის თანახმად, მიმწოდებელს, რომელიც კონკრეტულ რეგიონში მონოპოლისტს წარმოადგენს, შეუძლია ფასის დამოუკიდებლად განსაზღვრა. ამ ცვლილების შედეგად საფრთხე ექმნება ქვეყნის ეკონომიკურ უსაფრთხოებას, რადგან არანაირი სამართლებრივი ბარიერი არ არსებობს მონოპოლისტის ძალაუფლების შესაზღვრად. აუცილებელია გაზის სექტორზე სახელმწიფო რეგულირების მექანიზმის აღდგენა, რაც უმთავრესად სატარიფო რეგულირებას უნდა მოიცავდეს და კონკრეტულ რეგიონში არსებულ მონოპოლისტს ზღუდავდეს მომხმარებლის ხარჯზე ზეგანაკვეთური მოგების მიღებისგან.

საქართველოში რეგულირების პრობლემის მოგვარება აუცილებელია, წინაარმდეგ შემთხვევაში აზრს კარგავს მარეგულირებელი კომისიების არსებობის მიზანშეწონილობა, რომლებმაც ნაცვლად იმისა, რომ საზოგადოების ინტერესები დაიცვან, მარტივად რომ ვთქვათ თავს ინახავენ ხალხის მიერ გადახდილი მაღალი ტარიფებით.

ამასთან, ბოლო წლების განმავლობაში მარეგულირებელ კომისიებს რჩებათ გამოუყენებელი სახსრები, რომელიც მათთან გროვდება გადახდილი რეგულირების საფასურით. მას უნდა მოეხდინა რეგულირების საფასურის შემცირება, რაც საბოლოოდ პროდუქციის ფასში პოვნება გამოიხატულებას, თუმცა უკანასკნელ პერიოდში საფასურის გადახედვა არც კი მომხდარა.

ყველა ეს საკითხი და შესაბამისად რეგულირების ორგანოების ნაკლებ ქმედუნარიანობა წარმოუდგენელია შემდეგი საკითხების მოგვარების გარეშე, კერძოდ აუცილებელია:

- საკანონმდებლო სივრცის სრულყოფა;
- რეალურად მოქმედი რეგულირების ორგანოების ჩამოყალიბება და მათთვის დაფინანსების არსებული მოდელის შეცვლა. მართალია, მარეგულირებელი კომისიები ფინანსურად არ არიან დამოკიდებული სახელმწიფოზე, მაგრამ დამოკიდებული არიან მსხვილ საწარმოებზე, რაც ასევე პრობლემაა. ხელსაყრელია მარეგულირებლის დაფინანსების მრავალმხრივი მოდელის შემუშავება, რომელშიც, მაგალითად, სახელმწიფოს მხრიდან დაფინანსებაც იქნება. თუმცა, ამ დროს, მნიშვნელოვანია ნორმატიული აქტით იყოს დადგენილი წესი, რომლის მიხედვითაც მოხდება თანხების განაწილება, რაც შეამცირებს სუბიექტური გადაწყვეტილებების მიღების ალბათობას;
- ანტიმონოპოლიურ რეგულირებაში სახელმწიფოს და ხელისუფლების სხვა პირების ჩარევის მინიმუმადე დაყვანა. მარეგულირებელი კომისიების დაკომპლექტების არსებული მექანიზმი ვერ უზრუნველყოფს მათ დამოუკიდებელ ფუნქციონირებას. პრეზიდენტისა და ხელისუფლების წევრების გავლენა კომისიის წევრებისა და თავმჯდომარის დანიშვნაზე საკმაოდ მაღალია. შესაბამისად, სახელმწიფოსა და კომპანიას შორის წარმოქმნილი დავის დროს მარეგულირებელი კომისია ვერ იქნება ობიექტური, იგი ყოველთვის დამოკიდებული იქნება იმ პირზე, რომელმაც იგი დანიშნა;
- რეგულირების სფეროში დანიშნული ომბუდსმენისთვის დამოუკიდებლობის მინიჭება. იგი არ უნდა იყოს დამოკიდებული კომისიის წევრების გადაწყვეტილებასა და ფინანსებზე. შასურველია, ომბუდსმენი ინიშნებოდეს პირდაპირ სახალხო დამცველის მიერ და ფინანსდებოდეს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან;
- მარეგულირებელი კომისიების საქმიანობის უფრო მეტი გამჭვირვალობა. გამჭვირვალობის პრინციპები უფრო მეტად უნდა გამოიხატოს საზოგადოების მეტ ინფორმირებულობაში და მათ მიერ მიღებულ კანონებსა და დებულებებში.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. მენქიუ, გ. ეკონომიკის პრინციპები, [მე-2 ქართ. გამოც.]. თბილისი, დიოგენე, 2008, გვ. 835.
2. ნარმანია დ., სადური ნ., მურდულია შ. ეკონომიკის მარეგულირებელი ინსტიტუტების განვითარება საქართველოში, ეკონომიკის პრობლემების კვლევის ცენტრი, თბ., 2009, გვ. 92.
3. ჩომახიძე დ. ბუნებრივი მონოპოლიები: თეორიული ასპექტები და რეგულირების თავისებურებები საქართველოში. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, თბილისი, ტ. 8, 2010. გვ. 308-323.
4. www.gnerc.org
5. www.gncc.ge

*Tsiklauri Gela
Chokheli Eka*

IMPACT OF NATURAL MONOPOLIES ON SOCIETY AND THEIR REGULATION IN GEORGIA

SUMMARY

It is impossible the existence for any country without natural monopolies. They exist in areas such as: water, gas, electricity etc. Natural monopolies set high prices/rates and try to get as high profit as possible that is harmful for public/society, which on the other hand tries to reduce the prices. Balancing these interests in any countries are implemented by the regulatory organizations. However their work is ineffective in Georgia and serves only to the economic entities and not the protection of public/population interests. So the improvement of regulatory company work is important and it has great practical importance for the development of country.

მამუკა ხუსკივაძე

ეკოლოგიური პოლიტიკის სრულყოფის საკითხები საქართველოში

კაცობრიობის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე სამეურნეო საქმიანობა სულ უფრო მეტ ზეგავლენას ახდენს ეკოსისტემებზე, რომლებიც უზრუნველყოფენ სასიცოცხლოდ აუცილებელ ფუნქციებს. გარემო ბუნების სისუფთავის დაცვა და ბუნებრივ-რესურსული პოტენციალის რაციონალური გამოყენება ახლანდელი და მომავალი თაობების მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, მდგრადი ეკონომიკური განვითარების ძირითად საფუძველს წარმოადგენს.

ამჟამად მდგრადი განვითარება კაცობრიობის განვითარების უალტერნატივო გზაა. მდგრადი განვითარების იმპერატივის (გარემო ბუნების სისუფთავის დაცვა და ბუნებრივ-რესურსული პოტენციალის რაციონალური გამოყენება) შესრულება საჭიროებს ეფექტიანი ეკოლოგიური პოლიტიკის შემუშავებასა და პრაქტიკულ რეალიზაციას, რაც ეფუძნება ქვეყნის განვითარების ეკონომიკური, ეკოლოგიური და სოციალური ასპექტების ინტეგრაციას.

საქართველოს ეკოლოგიური პოლიტიკის ძირითადი პრინციპები და მიმართულებები განსაზღვრულია ქვეყნის კონსტიტუციითა და შესაბამისი საკანონმდებლო აქტებით. შექმნი-

ლია გარემო ბუნების დაცვისა და ბუნებათსარგებლობის მართვის სახელმწიფო ორგანოების სისტემა. მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყანაში ტარდება ბუნებრივი რესურსების ოპტიმალურ გამოყენებასა და გარემო ბუნების დაცვაზე მიმართული ღონისძიებები, ადგილი აქვს სერიოზულ ეკოლოგიურ პრობლემებს, რომლებიც გამოწვეულია როგორც შიდა, ასევე გარე ფაქტორებით. არასაკმარისად ქმედითია გარემო ბუნების დაცვისა და ბუნებათსარგებლობის ეკონომიკური მექანიზმი.

ეკოლოგიური სიტუაციის გაუარესების აღმოფხვრისა და გარემო ბუნების კომპონენტების ოპტიმალური მდგომარეობის შესანარჩუნებლად, მდგრადი განვითარების მოთხოვნების შესაბამისად, აუცილებელია მიზანმიმართული ეკოლოგიური პოლიტიკის გატარება. ის უნდა იყოს ისეთი ეკონომიკური, ეკოლოგიური, სამართლებრივი და ორგანიზაციული ღონისძიებების ერთობლიობა, რომელთა პრაქტიკული რეალიზაცია ხელს შეუწყობს მდგრად ეკონომიკურ განვითარებაზე გადასვლას, ანუ ახლანდელი თაობების მოთხოვნილებების დამაკმაყოფილებლად ისეთიარად, რომ საფრთხის ქვეშ არ დააყენებს მომავალი თაობების განვითარების შესაძლებლობებს.

საქართველოს ეკოლოგიური პოლიტიკის სტრატეგიული მიზანი უნდა იყოს ხელსაყრელი გარემო პირობების შექმნა და მისი ხარისხის ამაღლება, მოსახლეობის ჯანმრთელობისა და საცხოვრებელი ეკოლოგიური პირობების გაუმჯობესება, ეკოლოგიური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა ახლანდელი და მომავალი თაობების ინტერესების შესაბამისად.

ამ მიზნების მისაღწევად აუცილებლად გვესახება ამოცანათა კომპლექსის გადაწყვეტა, რომელთაგან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია შემდეგი: ხელსაყრელი ეკოლოგიური სიტუაციისა და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროცესში სამეურნეო სუბიექტების ბუნებრივ რესურსებზე თანაბარი ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა; სამეურნეო საქმიანობის დეეკოლოგიზაციის ნეგატიური გამოვლინებების დაძლევა, დაზიანებული ეკოსისტემების აღდგენა; ეფექტიანი ბუნებათსარგებლობის უზრუნველყოფა; ბუნებრივი რესურსების არაეფექტიანი, არარაციონალურ და ეკოლოგიურად სახიფათო გამოყენებაზე ადეკვატური ეკონომიკური და სამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაწესება; გარემო ბუნების დაცვისა და რაციონალური ბუნებათსარგებლობის სფეროში აუცილებელი საერთაშორისო მოთხოვნების შესრულება; საზოგადოების განვითარების შემდგომი ეკოლოგიური ორიენტაცია, რაც გულისხმობს ქვეყნის მდგრადი განვითარების ეკონომიკური, ეკოლოგიური და სოციალური შემადგენლების განუყრელობას.

აღნიშნული ამოცანების გადაჭრა უნდა დაეფუძნოს შემდეგ ძირითად პრინციპებს: მოქალაქეების, საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ეკონომიკური, ეკოლოგიური და სოციალური ინტერესების შეთანაწილება; ხელსაყრელ გარემო პირობებზე მოქალაქეების უფლების უზრუნველყოფა და დაცვა; ინოვაციურ-საინვესტიციო პროექტებზე ეკოლოგიური ექსპერტიზის ჩატარება; ეკოლოგიური ინფორმაციის საჯაროობა და საზოგადოების მონაწილეობა გარემო ბუნების დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების გამოყენების სფეროში გადაწყვეტილებების მიღებაში; გარემო ბუნებაზე უარყოფითი ზემოქმედების შედეგად წარმოქმნილი ზარალის ანაზღაურება და ბუნებათსარგებლობის ფასიანობა; პასუხისმგებლობა გარემო ბუნების დაცვისა და ბუნებათსარგებლობის სფეროში საქართველოს კანონმდებლობის დარღვევისათვის; მდგრადი განვითარებისათვის პოლიტიკური ბაზის შექმნა; განათლებისა და მეცნიერების კონკურენტუნარიანობის უზრუნველყოფა; დემოგრაფიული სიტუაციისა და მოსახლეობის ჯანმრთელობის მდგომარეობის გაუმჯობესება ჯანსაღი საზოგადოების პარადიგმების დანერგვის გზით; ეკონომიკური განვითარების უზრუნველყოფა თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვის საფუძველზე; ბუნებრივ-რესურსული პოტენციალის გამოყენების ეფექტიანობის ამაღლება.

ეკოლოგიური პოლიტიკისა და მდგრად ეკონომიკურ განვითარებაზე გადასვლის პრიორიტეტები უნდა იყოს: წარმოებისა და მოხმარების მდგრადი მოდელების დანერგვა; ეკოლოგიურად უსაფრთხო ტექნოლოგიების გამოყენება; მდგრადი სატრანსპორტო სისტემის განვითარების უზრუნველყოფა; მოსახლეობის სოციალური უსაფრთხოების დონის ამაღლება;

სიღარიბესთან ბრძოლა ეკოლოგიური ასპექტების გათვალისწინებით; ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნება; მდგრადი განვითარების რეგიონული პრობლემების დაძლევა; ენერგოეფექტიანობისა და ენერგოდაზოგვის უზრუნველყოფის სისტემის ფორმირება; გაუდაბნობასთან ბრძოლა და მისი შემცირების მიღწევა; ნარჩენების მართვისა და უტილიზაციის ეფექტიანი სისტემის ჩამოყალიბება.

ეკოლოგიური პოლიტიკის განხორციელების ძირითად მიმართულებებს უნდა წარმოადგენდეს: წარმოების ეკოლოგიზაცია და ეკოლოგიური ეკონომიკის განვითარების ხელშეწყობა; გარემო ბუნების დაცვისა და ბუნებათსარგებლობის სფეროში საკანონმდებლო ბაზის სრულყოფა, მათ შორის ეკოლოგიური შეზღუდვების; ეფექტიანი ბუნებათსარგებლობის მექანიზმის შექმნა, ბუნებრივი რესურსების გამოყენებაზე გადასახადების ეკოლოგიურად დასაბუთებულ გაზრდაზე ორიენტირება; ბუნებრივი რესურსების რაციონალური გამოყენება, მათი გონივრული ეკონომია, მათ ექსტენსიურ გამოყენებაზე თანდათანობით უარის თქმა და გადასვლა არაადგილობრივი რესურსების ეკონომიურ ხარჯვაზე; რესურსდამზოგავი და მაღალეფექტიანი ტექნოლოგიების განვითარებისათვის სახელმწიფო მხარდაჭერის აღმოჩენა; ხელსაყრელი ეკონომიკური პირობების შექმნა რესურსდამზოგავი, მცირენარჩენიანი და უნარჩუნო ტექნოლოგიების დანერგვისათვის, წარმოების მოდერნიზაციისათვის, ბუნებრივი რესურსების გამოყენებისა და კვლავწარმოებისათვის, მეორადი რესურსების გამოყენების წილისა და ნარჩენების უტალიზაციის ხარისხის გაზრდისათვის; წარმოებული პროდუქციისა და ტექნოლოგიური პროცესების საერთაშორისო სტანდარტებზე თანდათანობით გადასვლისათვის; ეკონომიკურ სისტემებზე ანთროპოგენური დატვირთვის შემცირება, სასარგებლო წიაღისეულის მოპოვების ადგილებში დაზიანებული ეკოსისტემების აღდგენა; განსაკუთრებით დაცული ტერიტორიების ოპტიმალური სისტემის ფორმირება და ბიომრავალფეროვნების დაცვა; ტექნოლოგიური პროცესებისა და მოწყობილობების გამოყენების და ცალკეული საწარმოების განთავსების შედეგად გარემო ბუნებაზე ზემოქმედებისა და ბუნებრივი რესურსების ადეკვატური ეკონომიკური შეფასება; ეკოლოგიური აუდიტისა და დაზღვევის დანერგვა; საქმიანობის სახეების ლიცენზირება, რომლებიც ზემოქმედებს ეკოლოგიურ სიტუაციაზე; ბუნებათსარგებლობის სფეროში ფუნდამენტური და გამოყენებითი კვლევების განვითარება; ბუნებათსარგებლობისა და გარემო ბუნების დაცვის სფეროში საერთაშორისო თანამშრომლობის გაფართოება, საგარეო ეკოლოგიურ-ეკონომიკური პოლიტიკის ორიენტირება ეროვნული ინტერესების გათვალისწინებაზე; საზოგადოების ყველა ფენის ეკოლოგიური განათლებისა და აღზრდის სისტემის განვითარება, კვალიფიციური ეკოლოგების მომზადება.

საქართველოში სრულყოფას საჭიროებს ბუნებათსარგებლობის რეგულირების ეკონომიკური მექანიზმი სოციალურ-ეკონომიკურ სფეროში მოსალოდნელი გარდაქმნების გათვალისწინებით. ბუნებათსარგებლობისა და გარემო ბუნების დაცვის სფეროში ეკონომიკური რეგულირება მიმართული უნდა იქნეს ეკოლოგიური ფაქტორებისა და ეკონომიკური სტიმულების ურთიერთქმედებასა და ინტეგრაციაზე, ეკონომიკური ბარიერების დადგენაზე ეკოლოგიური თვალსაზრისით არაეფექტიანი საქმიანობის სახეებისათვის, გარემო ბუნებაზე მავნე ზემოქმედების შემცირებაზე ორიენტირებული ეფექტიანი ღონისძიებების გამოყენების წახალისებაზე, გარემოსდაცვით ღონისძიებებზე ფინანსური რესურსების გენერირებაზე და სხვა.

ეკოლოგიური პოლიტიკის სრულყოფისა და რეალიზაციის ძირითად მიმართულებებს, რომლებმაც უნდა უზრუნველყოს გარემო ბუნებასა და სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებას შორის ჰარმონიული კავშირი, აგრეთვე „ორმაგი მოგების“ პოლიტიკის რეალიზაცია (რომლის დროსაც სარგებელს იღებს როგორც გარემო ბუნება, ასევე ეკონომიკა), უნდა წარმოადგენდეს: რესურსდაზოგვის სტიმულირება, ბუნებრივი რესურსებით სარგებლობისათვის გადასახადებში რენტული ურთიერთობების გათვალისწინება, ხოლო გარემო ბუნების დეგრადაციისა და გაჭუჭყიანებისათვის გადასახადებში – რეალურად მიყენებული ეკონომიკური ზარალის, ეკოლოგიურად ორიენტირებული ეროვნული ანგარიშების (ე.წ. „მწვანე“ ანგარიშების) სისტემის შემუშავება და რეალიზაცია; ნარჩენების გამოყენებაზე, გარემოსდაცვითი ღონის-

ძიებების განხორციელებასა და მცირენარჩენიანი და რესურსდამზოგავი ტექნოლოგიების, აგრეთვე სპეციალური მოწყობილობების (რომლებიც ამცირებენ გარემო ბუნებაზე მავნე ზემოქმედებას) დანერგვაზე საგადასახადო შეღავათების დაწესება; ბუნებრივი რესურსების რაციონალურ გამოყენებასა და გარემო ბუნების დაცვაზე მიმართული ღონისძიებების დაკრედიტებაზე შეღავათების დადგენა, გარემოსდაცვითი საქმიანობის სუბსიდირება; ბუნებრივ-რესურსული პოტენციალის გამოყენებისათვის გადასახადებიდან აკუმულირებული ფულადი სახსრების გამოყენების მექანიზმის სრულყოფა; ეკოლოგიურად სახიფათო პროდუქციის წარმოებისათვის ფინანსური სანქციების მექანიზმის, ხოლო ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქციის მწარმოებლებისათვის შეღავათებისა და სუბსიდირების სისტემის შექმნა; ეკოლოგიური მომსახურების ბაზრის (მათ შორის გარემო ბუნების გატუჭყიანების უფლებათა ბაზრის) ფორმირება და ამ საქმიანობისათვის სპეციალიზებული ფირმებისა და ცენტრების შექმნა, აგრეთვე ეკოლოგიის სფეროში ექსპერტული მომსახურების ბაზრის ჩამოყალიბება; ეკოლოგიური მოთხოვნების გათვალისწინება პრივატიზაციის პროცესში; გარემო ბუნების დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების რაციონალური გამოყენების მიზნით სახელმწიფოს მიერ მიღებული პროგრამებისა და ღონისძიებების პრიორიტეტული დაფინანსების უზრუნველყოფა; გარემოსდაცვითი და რესურსდამზოგველი საქმიანობის ინოვაციური მექანიზმის რეალიზაცია.

პოსტკომუნისტურ საქართველოში ეკოლოგიური პოლიტიკის სრულყოფით, შესაძლებელი იქნება ქვეყნის ეკონომიკურ-ეკოლოგიურ უსაფრთხოების მიღწევა და მდგარდ ეკონომიკურ განვითარებაზე გადასვლის წინაპირობების შექმნა.

Khuskivadze Mamuka

THE ISSUES OF IMPROVING THE ECOLOGICAL POLICY IN GEORGIA

SUMMARY

Principle imperative of sustainable economic development – protection of environmental and optimal use – fulfilment of natural resource potential in any country including Georgia needs the working out and practical realization of efficient ecological policy and economic mechanism of rational nature use. Just to the mentioned issues is dedicated the given article, where there is analyzed the aims of ecological policy, are mapped out objectives to achieve these aims and are determined main trends of realization of economic mechanism of nature use and ecological policy.

ფინანსების, სამართაშორისოეკონომიკის სექცია

*თეა ლაზარაშვილი
თეიმურაზ გოგოხია*

საჯარო ფინანსების ფორმირების ზოგიერთი თავისებურების შესახებ

ამჟამად, საკმაოდ დიდ პოლემიკას იწვევს ის ფაქტი, თუ როგორ უნდა აწარმოოს სახელმწიფომ თავისი ფინანსური ოპერაციები, სადაც გადამწყვეტი როლი სწორედ საჯარო ფინანსებს ეკუთვნის.

ეკონომიკურ სფეროში შეხედულებები სახელმწიფოს საქმიანობის შესახებ, ძირითადად, ინდივიდსა და სახელმწიფოს ურთიერთობებზეა დაფუძნებული. ამ საკითხთან დაკავშირებით საყურადღებოა პოლიტიკური ფილოსოფოსების ორი ძირითადი მიდგომა: პირველი ეხება ორგანულ თეორიას სახელმწიფოს შესახებ, სადაც სახელმწიფო გამოდის, როგორც ბუნებრივი ორგანიზმი, თითოეული ინდივიდი კი აღნიშნული ორგანიზმის ნაწილი. ამ შემთხვევაში ინდივიდი გვევლინება საზოგადოების წევრად და თითოეული ინდივიდის კეთილდღეობა საზოგადოების მთლიანი კეთილდღეობის ჭრილში განისაზღვრება. მექანიკური თეორიის თანახმად კი, სახელმწიფო საზოგადოების ორგანული ნაწილი არ არის. იგი ადამიანებმა შექმნეს თავისი მიზნების მისაღწევად. ამ საზოგადოებაში ცენტრალური ადგილი უკავია ინდივიდს და არა ჯგუფს.

სახელმწიფოსა და ინდივიდს შორის ნებისმიერი მიდგომა მათ შორის ძალიან მჭიდრო კავშირურთიერთობაზე მიუთითებს და სწორედ ამ ურთიერთობებზეა დამოკიდებული ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დონეც.

ამ კავშირურთიერთობაში მნიშვნელოვანი როლი სახელმწიფო ფინანსებს უჭირავს, რომლებიც ნებისმიერ ეპოქაში განსაკუთრებულ როლს თამაშობდა და თავისებური გამოვლინებებით ხასიათდებოდა.

სახელმწიფო ფინანსები, არის ეკონომიკური ურთიერთობების ერთობლიობა, ფულადი ფონდების წარმოქმნისა და განაწილების სისტემა, რომელიც ესაჭიროება სახელმწიფოს მისი ორგანოების შესანახად და მისი ფუნქციების შესასრულებლად.

ტერმინი “სახელმწიფო ფინანსები”, პირველად მე-16 საუკუნეში, საფრანგეთში იყო გამოყენებული. სახელმწიფო ფინანსების არსი განისაზღვრება წარმოების გაბატონებული ხერხებითა და სახელმწიფოს კლასობრივი ბუნებით.

მონათმფლობელურ, ფეოდალურ და კაპიტალისტურ საზოგადოებაში სახელმწიფო ფინანსები მშრომელთა ექსპლუატაციის დამატებით იარაღად გამოიყენებოდა, რადგანაც გადასახადებისა და მოსაკრებლების ძირითადი ტვირთი სწორედ მათ ეკისრებოდათ, ხოლო ამგვარად მიღებული ფულადი სახსრები გამოიყენებოდა მმართველი კლასების შენახვისა და გამდიდრებისათვის.

ფეოდალიზმის ეპოქაში სახელმწიფო რესურსების მნიშვნელოვან წყაროდ გლეხების შრომა და მათ მიერ წარმოებული პროდუქტი გვევლინებოდა. ცენტრალიზებული სახელმწიფოს შექმნით და მისი ხარჯების გაზრდით წარმოიშვა საერთო სახელმწიფოებრივი გადასახადებისა და ბაჟების რეგულარული სისტემები. სახელმწიფო ხაზინა გამოეყო სახელმწიფო მეთაურის კერძო სახსრებს და ამ სახსრებმა ფულადი ფორმის მიღება დაიწყო. იძულებითმა მოსაკრებლებმა და სესხებმა ადგილი დაუთმო სახელმწიფო სესხებს და მიმოქცევაში ფულის ცენტრალიზებულ გამოშვებას. შედეგად ჩამოყალიბდა რთული სისტემა – სახელმწიფო ფინანსები.

კაპიტალიზმის მონოპოლისტურ პერიოდამდე სახელმწიფო ფინანსების დანიშნულება ძირითადად სახელმწიფოს არსებობისა და ფუნქციონირებისათვის საჭირო მატერიალური პირობების უზრუნველყოფაზე დაიყვანებოდა. სახელმწიფო ხარჯები მისი ორგანოების, არმიის, ფლოტის, ომების წარმოების, კოლონიალური ექსპედიციებისა და სახელმწიფო ვალზე გადასახდელების, საზოგადოებრივ სამუშაოებზე, სარკინიგზო მშენებლობის ფინანსირებაზე და სხვაზე მიდიოდა. ეს ხარჯები იფარებოდა მოსახლეობიდან შემოსავლების ნაწილის ამოღებით (გადასახადების გზით), სახელმწიფო სესხით და ფულის ემისიის გზით. იმპერიალიზმის და განსაკუთრებით კაპიტალიზმის საერთო კრიზისის პერიოდში სახელმწიფო ფინანსების როლი ფულადი სახსრების განაწილებაში მკვეთრად გაიზარდა.

იმპერიალიზმის წინააღმდეგობების გამწვავებისას, სახელმწიფო მონოპოლისტური კაპიტალიზმის განვითარებამ სახელმწიფო ხარჯების, საგადასახადო ბეგარისა და სახელმწიფო ვალის ზრდა გამოიწვია. სახელმწიფო აქტიურად ერევა კაპიტალისტური კლავწარმოების პროცესში და სახელმწიფო ფინანსები ფართოდ გამოიყენება კაპიტალისტური ეკონომიკის სტიმულირებისათვის. ამასთან დაკავშირებით, მათი როლი ეროვნული შემოსავლის განაწილებაში და გადანაწილებაში იზრდება. უმეტესობა განვითარებად ქვეყნებში ეროვნული შემოსავლის წილი, რომლის გადანაწილებაც სახელმწიფო ბიუჯეტის გზით ხდება, საკმაოდ გაიზარდა. იმპერიალისტურ ქვეყნებში სახელმწიფო ხარჯების, გადასახადებისა და სახელმწიფო ვალის ზრდის მიზეზი ეკონომიკის მილიტარიზაცია გახდა. შემოსავლების გადანაწილება და დაგროვება მონოპოლიის სასარგებლოდ სახელმწიფო ფინანსების გზით წარიმართებოდა. კაპიტალისტური ქვეყნების ფინანსური სისტემა იმ პერიოდში ღრმა კრიზისს განიცდიდა. ადგილი ჰქონდა საომარი ხარჯების დიდ ზრდას, სახელმწიფო ბიუჯეტის ქრონიკულ ინფლაციას, ფინანსური რესურსების არაწარმოებრივ გაფლანგვას და სხვა.

იმ ქვეყნებში, რომლებმაც მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ მოიპოვეს პოლიტიკური დამოუკიდებლობა და დაადგინეს ეკონომიკური დამოუკიდებლობის გზას, სახელმწიფო ფინანსები გამოიყენებოდა ინდუსტრიალიზაციისა და აგრარული გარაქმების გასატარებლად, განათლების, ჯანდაცვის, კულტურისა და სხვა სფეროში კოლონიალიზმის შედეგების ლიკვიდაციისათვის.

სოციალიზმის პირობებში სახელმწიფო ფინანსები გარდაიქმნება სახელმწიფოს ეკონომიკური და ფინანსური პოლიტიკის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან იარაღად, სოციალური გარდაქმნების განსახორციელებლად. საბჭოთა კავშირის პერიოდში კაპიტალიზმიდან სოციალიზმზე გადასვლისას სახელმწიფო ფინანსები გამოიყენებოდა ძირითადად ქვეყნის სოციალური ინდუსტრიალიზაციის და სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციის გასატარებლად, კულტურული რევოლუციის განსახორციელებლად და ნაციონალური რესპუბლიკების დაჩქარებული განვითარებისათვის.

საბჭოთა კავშირსა და სხვა სოციალისტურ ქვეყნებში სახელმწიფო ფინანსების ხარჯზე ხდებოდა გაფართოებული სოციალური ფინანსური მოთხოვნილებების უზრუნველყოფა, მოსახლეობის ცხოვრების მატერიალური და კულტურული დონის ამაღლება, სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების შენახვა, ქვეყნის თავდაცვის გამყარება. სახელმწიფო ფინანსები მჭიდრო კავშირშია მატერიალურ წარმოებასთან. სახელმწიფო ფინანსების სისტემაში წამყვან როლს თამაშობს სახელმწიფო ბიუჯეტი, რომელიც ახდენს ეროვნული შემოსავლის 50%-ზე მეტის აკუმულირებას და სოციალისტური საზოგადოების ყველა ფინანსური რესურსის მოძრაობას აერთიანებს. სოციალიზმის მშენებლობასთან ერთად, საბჭოთა კავშირში შესვლით, კომუნიზმის მშენებლობის პერიოდში სახელმწიფო ფინანსები გამოიყენებოდა კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შესაქმნელად, სოციალისტური საწარმოო ურთიერთობების და მშრომელთა სულიერი მოთხოვნების დაკმაყოფილებისათვის, თანამშრომლობის გაიოლების და სოციალისტური სახელმწიფოების ურთიერთდახმარების სრულყოფისათვის.

ამჟამად სახელმწიფო ფინანსები ფულადი ურთიერთობების ორგანიზების ფორმაა, რომლის მონაწილედ ამა თუ იმ ფორმით გამოდის სახელმწიფო. სახელმწიფო ფინანსები ეკონომიკური ურთიერთობების ერთობლიობაა, ფულადი ფონდების შექმნისა და განაწილების სისტემა, რომელიც ესაჭიროება სახელმწიფოს მისი ორგანოების შესანახად და მისი ფუნქციების განსახორციელებლად.

სახელმწიფო ფინანსები წარმოადგენს ფინანსური სისტემის იმ ნაწილს, რომელსაც მიაკუთვნებენ ცენტრალიზებულ (საჯარო) ფინანსებს. სახელმწიფო ფინანსების ძირითადი დანიშნულებაა სახელმწიფოსათვის ფინანსური რესურსების ფორმირებისა და გამოყენების უზრუნველყოფა მისი ფუნქციების რეალიზაციისათვის.

სახელმწიფო ფინანსები წარმოადგენს ეკონომიკის ყველა სექტორის სახსრების მობილიზაციის ინსტრუმენტს საშინაო და საგარეო სახელმწიფო პოლიტიკის განხორციელებისათვის. ისინი სახელმწიფო მართვის ორგანოების ფინანსური ოპერაციების ერთიან კომპლექსს წარმოადგენენ, რომლის მეშვეობით აკუმულირდება ფულადი სახსრები და ხორციელდება ფულადი ხარჯები.

ქვეყნის ძირითადი ფინანსური ფონდი, რომელიც უზრუნველყოფს ფულადი სახსრების ცენტრალიზებული ფონდების შექმნას, განაწილებასა და გამოყენებას, როგორც ნებისმიერი სახელმწიფოს ფუნქციონირების აუცილებელი პირობა არის სახელმწიფო ბიუჯეტი.

სახელმწიფო მართვის სექტორის ფინანსური რესურსების ფორმირება ხდება ძირითადად საწარმოების, ორგანიზაციებისა და საოჯახო მეურნეობების მიერ გადახდილი გადასახადებისა და ანარიცხების ხარჯზე.

სახსრები, რომლებიც მობილიზებულია სახელმწიფოს ფინანსების მეშვეობით, გამოიყენება საერთო სახელმწიფოებრივი საჭიროებისათვის, რომლებიც ვერ კმაყოფილდება კერძო მეწარმეობის ხარჯზე. კერძოდ მათ, მიეკუთვნება სახელმწიფო მართვა, მოქალაქეების საზოგადოებრივი უსაფრთხოება, სოციალური პროგრამები, ეკოლოგია, თავდაცვა. ბიუჯეტში სახსრების აკუმულირება შესაძლებლობას იძლევა, განახორციელდეს სოციალური პროგრამები, რომლებიც მიმართულია ადამიანის კულტურის, ჯანმრთელობის, განათლების განვითარებისაკენ, დაბალი შემოსავლის მქონე ოჯახების მხარდაჭერისა, საცხოვრებელი პრობლემების გადაწყვეტისაკენ. აგროვებს და ანაწილებს რა ფულად სახსრებს, სახელმწიფოს ეძლევა შესაძლებლობა კორექტირება გაუკეთოს თვითრეგულირებადი საბაზრო მექანიზმის ქმედებას, ზემოქმედება მოახდინოს საქონლისა და მომსახურების, ფინანსური ბაზრების ფუნქციონირებასა და ეკონომიკის სექტორზე შემოსავლების გადანაწილებაზე.

სახელმწიფო ფინანსების კატეგორიას აგრეთვე უნდა მივაკუთვნოთ ისეთი ცნებები, როგორიცაა: სახელმწიფო კრედიტი, საგადასახადო სისტემა, რომელიც ფორმირებას უკეთებს ბიუჯეტში და არასაბიუჯეტო ფონდებში სახსრების მოდინების ძირითად წყაროებს; საგადასახადო მოდინებები ბიუჯეტში და არასაბიუჯეტო ფონდებში; საბიუჯეტო სისტემა; ფინან-

სების სხვა ცნებები, რომლებიც აუცილებელია იმ ფულადი ნაკადების ფორმირებისა და გამოყენებისათვის, რომელთა მართვასაც ახორციელებს სახელმწიფო და მისი ორგანოები.

რესურსების გადანაწილება ეკონომიკის სექტორებს, სოციალურ ჯგუფებსა და ტერიტორიებს შორის ეკონომიკის სტრუქტურული გარდაქმნისა და მიზნობრივი პროგრამების რეალიზაციის მნიშვნელოვანი ბერკეტია. სახსრების გადანაწილების მასშტაბები დიდად არის დამოკიდებული ეკონომიკის განვითარების დონესა და მდგომარეობაზე, აგრეთვე, ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის ხარისხზე, სოციალური ხარჯების დაფინანსებაზე, დანაზოგების სტიმულირებაზე და სხვა. ეს ყველაფერი შეიძლება განხორციელდეს ადმინისტრაციულ-გეგმიური სისტემიდან თავისუფალი ეკონომიკის სისტემამდე დიაპაზონში. თუმცა, პირველიცა და მეორეც უკიდურესობებს წარმოადგენს. თავისუფალი ბაზარი პრაქტიკულად არ არსებობს. სახელმწიფოს ეკონომიკა, როგორც წესი, არის შერეული, სადაც ურთიერთქმედებს სახელმწიფო და კერძო სექტორი.

ძირითადი პრობლემა იმაში მდგომარეობს, თუ რა მასშტაბებით და კუთხით უნდა ერეოდეს სახელმწიფო ეკონომიკაში. რესურსების აკუმულირების მასშტაბები და სახელმწიფო ზემოქმედება უფრო მეტია სოციალურად ორიენტირებული ეკონომიკის ქვეყნებში, სადაც ძლიერია როგორც სახელმწიფო, ისე სახელმწიფო ფინანსების ზემოქმედება და ნაკლებია ქვეყნებში, სადაც ეკონომიკის ლიბერალური მოდელი აქვთ აღებული. სახელმწიფო ფინანსების განხილვისას აუცილებელია მხედველობაში მივიღოთ ის ფაქტი, რომ სახელმწიფო მართვის სექტორის ფუნქცია განსხვავებულია ეკონომიკის სხვა სექტორების ფუნქციებისაგან და მდგომარეობს მოსახლეობისა და მთლიანად საზოგადოებისათვის არასაბაზრო მომსახურების გაწევასა და შემოსავლებისა და საკუთრების განაწილებაში. ეკონომიკის სხვა სექტორებისაგან ის ხარჯების დაფინანსების ხერხებითაც განსხვავდება – გადასახადების გზით და ეკონომიკის სხვა სექტორებისათვის აუცილებელი მოსაკრებლების მეშვეობით.

რაც შეეხება საქართველოს სინამდვილეს, სახელმწიფოს ეკონომიკაში ჩარევის დონე აქ საკმაოდ მაღალია. თუმცა, შეიძლება ითქვას, რომ სახელმწიფო ფინანსების განაწილება-გადანაწილების მხრივ პრიორიტეტები უდავოდ შესაცვლელია. ამაზე მიუთითებს ბოლო წლებში სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტურობა (2009 წლის ბოლოსათვის – 1 197.0 მლნ ლარი) და სახელმწიფო ვალის ზრდაც (2009 წლის ბოლოსათვის – 6 225.2 მლნ ლარი).

თუ გადავხედავთ გაეროს ადამიანის განვითარების შესახებ მოხსენებას (2009), აქ საქართველოს 182 ქვეყანას შორის 89-ე ადგილი უკავია და მიეკუთვნება ადამიანური პოტენციალის განვითარების საშუალო დონის ქვეყნებს. ეს იმაზე მიუთითებს, რომ სახელმწიფო ფინანსების მართვა უფრო მეტად უნდა იყოს მიმართული სახელმწიფო ხარჯების შემცირებისაკენ, გადანაწილება კი სოციალური ხარჯების დაფინანსების, დანაზოგების სტიმულირებისა და, საერთოდ, მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლების სასარგებლოდ უნდა იყოს განსაზღვრული. ყოველივე ეს ცვლილებების გატარებას მოითხოვს სახელმწიფო ფინანსების შემადგენლობაში შემავალ თითქმის ყველა კატეგორიაში: სახელმწიფო კრედიტი, საგადასახადო სისტემა, საბიუჯეტო სისტემა და სხვა. მნიშვნელოვანია განხორციელდეს ისეთი კომპლექსური ღონისძიებები, რომლებიც ეფექტიანად მოახდენს სახელმწიფო ფინანსები მობილიზებასა და გადანაწილებას, რაც, საბოლოოდ, ხელს შეუწყობს ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების და მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლებას.

*Lazarashvili Tea
Gogokhia Teimuraz*

**CONCERNING SOME PECULIARITIES OF THE FORMING
OF PUBLIC FINANCES**

SUMMARY

In the work a general concept of “public finances”, the main stages of their forming in the different state systems, their purpose and main functions are considered.

The main concepts included in a category of “public finances” are analyzed.

The place, role and main functions of public finances of Georgia under the conditions of a market economy are elucidated.

Bobrivnyk L. D.

CHALLENGES TO HUMANITY

The developments and accomplishments of civilization correspond to the rising of challenges (problems) which humanity must first overcome to achieve them. The main problems of today include: 1 – ecology conditions: primarily, pollution of air and aquatic basins, which stipulates the possibility of global warming of the planet, pregnant with catastrophic consequences for earthly civilization; 2 – energy problem, which demands urgent optimization of energy resources; 3 – humanitarian problem: deficit of nutrition and poor health of Earth’s population.

The above-mentioned problems, in a larger degree, are the result of human activity and its constant groundless interference into a well-balanced and auto-restored system. That is why in the solution to the above-mentioned problems it is necessary to address not only the use of the results of scientific/technological achievements, but incorporate nature as well.

Nature has created a powerful remedy – the photosynthesis reaction, which permits the use of practically inexhaustible solar energy. Due to this reaction it is possible to return trillions of tons of carbon to the Earth, which have been extracted from the Earth’s bowels as carbon, gaseous and liquid hydrocarbons for the last 200 years, and which may run very low for the next 40 – 50 years. The land – bowels will diminish, but the process of photosynthesis will not diminish until the Sun stops “functioning”. That is why in the near future the energetic “bowels” of Earth will become air and the aquatic basins of our planet – a paradox, but a reality, because the circulation of carbon due photosynthesis: atmosphere/world ocean (CO₂) → plants (carbohydrates-fuel) → atmosphere/world ocean (CO₂) will be practically eternal. The use of photosynthesis must include the internal circulation of carbon, extracted from the former earthly bowels.

Such an aim can be achieved by two ways: 1 – the selection and broad cultivation of already known plants, which possess a highly effective photosynthesis capability; 2 – selective breeding of new species’ of such characteristics. The main peculiarities of such plants must be: 1 – high photosynthesis intensity; 2 – capability of rapid vegetation and reproduction; 3 – capability of growing in large range of latitudes, which embraces, primarily, a majority of industrially-developed countries; 4 – capability of growing not only on agricultural lands, but also on lands that are not ideally fitted for such usage [1, 2].

Author of this note considers *Helianthus tuberosus* L. to correspond to all of the above-mentioned requirements. The outstanding Russian botanist K.A. Timiriachev, confirmed this thesis [3, 4] by such fact. One hectare of *Helianthus tuberosus* L. is capable of absorbing 6 tons of carbon from the atmosphere yearly, and one hectare of the forest – only 3-4 tons, that is, *Helianthus tuberosus* L. photosynthetic capability surpasses capability of the forest one by 1.5 – 2 times. However the growing of a forest requires 10 – 15 years, while growing *Helianthus tuberosus* L. only takes one year.

Helianthus tuberosus L. can grow on all continents in interval of 65° of north latitude to 65° of south latitude (excluding tropical latitudes), where the majority of industrially-developed countries of the world are placed. It is known [5] that *Helianthus tuberosus* L. can grow not only on agricultural lands, but also on unfit lands such as: fields of filtration of communal and industrial enterprises waste waters, on the slag of thermocentrals, garbages stores, terricons etc.

Helianthus tuberosus L. surpasses many other cultures (sugar beet, maize, potato and others) as a resource for production of bio-fuel [6]. An important capability is that ethanol can be produced both from green masse or tubers: the choice depends on the conditions in which the plant is grown and harvested.

Tubers of this culture are an important raw-material for the production of long-chain inulin (LCI) and new types of prophylactic-curative food-stuffs, which are effective in the struggle against heart-vascular and endocrine illnesses, including diabetes and obesity [7, 8]. LCI is an effective remedy for strengthening the human immune system, especially for a person, who is subjected radionuclide radiation [9].

Helianthus tuberosus L. and its hybrid “Topinsolnechnik” (selected in Ukraine and Russia) surpass the majority of forage cultures. The harvest of this culture is higher, than other well-known ones (maize, clover) by 1.5 – 3.5 times. *Helianthus tuberosus* L. is a good forage for practically all species of agricultural animals, and promotes their growth and reproduction [10].

Thus, *Helianthus tuberosus* L. can be considered to be one of the cultures useful for implementing the solution to the above-mentioned problems.

REFERENCES

1. **Bobrivnyk L.D., Gulyi I.S., Lezenko G.O., Remeslo N.V., Pasko M.M.** Topinambur – solnechnyyi korin. 1995, 66 p.
2. **Bobrivnyk L.D.** Proposition and ground of fours ways of usage of *Helianthus tuberosus* L. in ecology and economics. Written address to Senator of USA Hillary Rodham Clinton, March 18, 2007.
3. **Timiriasev K.A.** Zemledenil i fiziologiya rasteniya. M-L. 1941, 206 s.
4. **Timiriasev K.A.** Hvizn rasteniya. M., Selkhozizdat, 1949, 325 s.
5. II All-Union scientific-production conference “Topinambur i topinsolnechnik – problemy vyrashchivania i ispolzovaniya”. Tezisy dokladov. Irkutsk, 1990, 126 s.
6. **Pasko M.M.** Perspektivnye kormovye kultury. Maikop, 1980, 42 s.
7. **Bobrivnyk L.D.** Rastenie – bogatyr, ispytannoe vekami. Beth Gavrial, 2007, # 72, p. 30.
8. **Bobrivnyk L.D., Bobrovnik H.** People sanitation – an important factor in getting over the world economic crisis. Economist, 2009, 4, p. 65-77.
9. **Vaniurikhina L.T.** Inulin as a prophylactic-curative remedy for persons, who were subjected by action of ionizative radiation of different dose. Conclusion of medical genetic chair of Institute of Perfection of Physicians. 1996, Kiev, Ukraine.
10. **Pasko M.M.** Economicheskaya zelezobraznost kultivirovaniya topinambura i topinsolnechnika.

ლილი გვენეტაძე

მსოფლიო ფინანსური კრიზისი და საქართველო

2008 წელი მსოფლიო ეკონომიკისათვის განსაკუთრებით მძიმე აღმოჩნდა. გამწვავდა მსოფლიო ფინანსური კრიზისი და ეკონომიკური რეცესია, რომელსაც სშირად მე-20 საუკუნის 30-იანი წლების დეპრესიას ადარებენ. მიმდინარე წელს ვაშინგტონში საერთაშორისო სავალუტო ფონდის 24-ე შეხვედრის შემაჯამებელ კომუნიკეში აღინიშნა, რომ მსოფლიო ეკონომიკა ახალ სარისკო პერიოდში შევიდა, ახალი კრიზისის თავიდან აცილების გასაღებს განვითარებად ქვეყნებში ეკონომიკის სტაბილურობის აღდგენა წარმოადგენს [6].

სხდომის მონაწილეები შეთანხმდნენ, ერთად დაძლიონ მსოფლიო ეკონომიკის მოსალოდნელი სიძნელებები. კომუნიკეში მითითებულია, რომ თანამედროვე ეკონომიკის გლობალური რყევების ეფექტური გადაწყვეტის საფუძველს განვითარებადი ეკონომიკის ქვეყნები წარმოადგენს.

აღსანიშნავია ის, რომ მსოფლიო ეკონომიკურმა გარემომ უკანასკნელ პერიოდში მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა. საერთაშორისო ვაჭრობის განვითარების შედეგად საფინანსო სისტემამ გლობალურ დონეზე დაიწყო ფუნქციონირება. ნაციონალურმა ბაზრებმა კი ერთიან მსოფლიო საფინანსო სივრცეში დაიწყეს გარდაქმნა. 1980 წლიდან კაპიტალის გლობალური ნაკადი, ყოველწლიურად, მსოფლიო მშპ-სთან ან ვაჭრობასთან შედარებით, თითქმის 6%-ით უფრო სწრაფად იზრდება [3]. ეს პროცესი განსაკუთრებით 1990 წლიდან დაჩქარდა (მიუხედავად 1997-2002 წწ. დროებითი ვარდნისა), რაც მსოფლიოს მნიშვნელოვან ნაწილში კაპიტალის მოძრაობის შემაფერხებელი ბარიერების მოხსნით არის განპირობებული.

დღევანდელ მსოფლიოში იზოლირებულად ცხოვრება ნებისმიერი სახელმწიფოსათვის ყოველმხრივ მიუღებელია. საერთაშორისო ვაჭრობის ზრდამ მსოფლიოს ქვეყნები სულ უფრო მეტად ურთიერთდამოკიდებული გახადა. ბუნებრივია, ამ პროცესში საქართველოც ჩართულია, სადაც საქონლისა და მომსახურების იმპორტი ექსპორტს აღემატება. შესაბამისად ქვეყანაში წმინდა ექსპორტი უარყოფითი სიდიდეა და, ამასთან, ზრდის ტენდენციითაც ხასიათდება. ასე მაგალითად, ქვეყანაში წმინდა ექსპორტი 2005 წელს, 2008 წელთან შედარებით, 4,1-ჯერ გაიზარდა, თუმცა 2009 -2010 წლებში ის მცირდება, რაც 2008 წლის მსოფლიო ფინანსურმა კრიზისმა განაპირობა.

მრავალი განვითარებადი ქვეყანა, წარმოადგენენ რა პირდაპირი ინვესტიციების წმინდა იმპორტიორებს, იმავდროულად, ფინანსური კაპიტალის წმინდა ექსპორტიორები არიან. მაშინ, როდესაც ბევრი განვითარებული ქვეყანა პირიქით, პირდაპირი ინვესტიციების ექსპორტიორები არიან და ახდენენ ფინანსური კაპიტალის იმპორტს. ასე მაგალითად, საქართველოში 2005 წელს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების იმპორტმა შეადგინა 449 785 ათასი აშშ დოლარი, ხოლო 2006 და 2007 წლებში, შესაბამისად, 1 059 761 და 1 750 242 ათას აშშ დოლარი [3]. როგორც ვხედავთ, ქვეყანაში არა მარტო წმინდა ექსპორტის არამედ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების იმპორტის ზრდის ტენდენცია აღინიშნება, რაც ქვეყნის ეკონომიკის სიძლიერის ზრდას ცალსახად არ შეიძლება ასახავდეს.

როდესაც ქვეყანაში დიდი მოცულობის პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები შემოედინება, ეს ნიშნავს იმას, რომ ქვეყანას საკუთარი საფინანსო სექტორის მეშვეობით შინამეურნეობის დანაზოვის ეფექტიანად გამოყენების უნარი არ გააჩნია ან ქვეყნის მთლიან შიდა პროდუქტში საბოლოო მოხმარების ხვედრითი წონა მაღალია. შესაბამისად, დიდი მოცულობის პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემოდინება ქვეყნის ეკონომიკურ ძლიერებას სრულებითაც არ ასახავს. უბრალოდ, ასეთი ქვეყნებისთვის, ფინანსური გლობალიზაციის პირობებში, უფრო მოსახერხებელია, თავი აარიდოს საკუთარი არაეფექტური ფინანსური სექტორის გამოყენებას.

ქვეყნებს შორის კაპიტალის ორმხრივი მოძრაობა, საფინანსო სისტემასა და კორპორაციულ მართვაში არსებული თვისებრივი განსხვავების ბუნებრივ შედეგს წარმოადგენს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ფინანსური გლობალიზაცია, ქვეყანაში არაეფექტური ფინანსური სისტემისა და სუსტი კორპორაციული მმართველობის გვერდის ავლით, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემოდინებისა და, იმავდროულად, ფულადი კაპიტალის გადინების საშუალებას იძლევა.

საფინანსო სისტემასა და რეალურ ეკონომიკას შორის მაკავშირებელ რგოლს ფინანსური შუამავლები წარმოადგენენ. ფინანსური შუამავლები – ეს ისეთი საკრედიტო და არასაკრედიტო ფინანსური ორგანიზაციებია, რომლებიც ფინანსური ბაზრების ყველა სეგმენტს

უწვევენ მომსახურებას და რეალურ ეკონომიკაში, კაპიტალის გადანაწილების პროცესში აქტიურ მონაწილეობას იღებენ.

ფინანსური შუამავლები, მსოფლიო ბაზარზე, როგორც უმსხვილეს ტრანსნაციონალურ კომპანიებთან, ისე ქვეყნის შიდა ბაზარზე, მცირე და საშუალო ბიზნესთან მუშაობენ. შესაბამისად, თანამედროვე ფინანსურ შუამავლებს ეროვნულ ეკონომიკაში უმნიშვნელოვანესი ადგილი უკავიათ, ხოლო ფინანსური გლობალიზაციის პირობებში, მათი, როგორც მსოფლიო ბაზრის მონაწილეების, როლი მნიშვნელოვნად გაიზარდა არა მხოლოდ მათი საქმიანობიდან მიღებული სარგებლის თვალსაზრისით, არამედ იმ საფრთხის გათვალისწინებით, რომელიც გლობალურ ფინანსურ ბაზრებს ახასიათებს.

იმ შემთხვევაში, როდესაც ქვეყანას „ჭარბი ეფექტური (ფაქტობრივი) კაპიტალი“ გააჩნია, ეს ნიშნავს იმას, რომ ქვეყანას გააჩნია ან ფიზიკური კაპიტალისა და შრომის თანაფარდობის მაღალი კოეფიციენტი, ან საკუთრების უფლების დაცვის სუსტი ინსტიტუტი. აღსანიშნავია ისიც, რომ საკუთრების უფლების არასაკმარისი დაცვა ინვესტიციების შემოსავლიანობის შემცირებას განაპირობებს. აღნიშნული კი ხელს უშლის პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემოდინებას და დანაზოგის გადინების სტიმულს წარმოადგენს.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ფინანსური კაპიტალის გლობალიზაციასთან დაკავშირებულ სარგებელსა და ხარჯებს ქვეყნის საფინანსო ინსტიტუტების განვითარების დონე განსაზღვრავს. ამასთან, რაც უფრო მეტადაა ქვეყანაში დაცული საკუთრების უფლება, გლობალიზაციიდან ის მით უფრო მეტ სარგებელს იღებს.

საქართველოში, როგორც განვითარებადი საბაზრო ეკონომიკის ქვეყანაში, საფინანსო ინსტიტუტები სუსტადაა განვითარებული. საქართველოში საფინანსო შუამავლობა, ეკონომიკის დარგობრივი სტრუქტურის თვალსაზრისით, მართალია, ერთ-ერთი დარგია, რომელსაც ზრდის მაღალი ტემპი გააჩნია, მაგრამ მისი განვითარების ხარისხი დაბალია. ასე მაგალითად, კერძო სექტორზე გაცემული სესხების მთლიან შიდა პროდუქტთან შეფარდება 2006 წელს 4-ს უდრიდა. რაც 27-ჯერ ნაკლებია პირველ ადგილზე გასულ აშშ-სთან შედარებით, და 12,8-ჯერ ნაკლები მეორე ადგილზე გასულ გერმანიასთან შედარებით. რაც შეეხება პოსტსაბჭოთა ქვეყნებს, აქ ეს მაჩვენებელი დაბალია და 3-დან 18-მდე მერყეობს. აღსანიშნავია ისიც, რომ მსოფლიო ფინანსური კრიზისის შედეგად 2009-2010 წლებში საქართველოში აღნიშნული მაჩვენებელი 3-მდე შემცირდა.

საქართველოში საფინანსო შუამავლობის დაბალი ხარისხობრივი მაჩვენებლის ერთ-ერთ მთავარ ფაქტორს მოსახლეობის ცხოვრების დაბალი დონე წარმოადგენს. როგორც ცნობილია, ქვეყნის მთლიან შიდა პროდუქტში საბოლოო მოხმარების მაღალი ხვედრითი წონა მოსახლეობის ცხოვრების დაბალ დონეზე მიუთითებს, რამდენადაც მოსახლეობა იძულებულია, მიღებული შემოსავლებიდან ნაკლები დაზოგოს და მეტი წილით მიმდინარე მოთხოვნილება დაიკმაყოფილოს. აღსანიშნავია, რომ საქართველოში ბოლო წლებში მთლიან შიდა პროდუქტში მოხმარების ხარჯების ხვედრითი წილი მაღალია და ზრდის ტემპითაც ხასიათდება. ასე მაგალითად, 2005 წელს მთლიან შიდა პროდუქტში საბოლოო მოხმარების ხარჯების ხვედრითი წილი 84,3 პროცენტს შეადგენდა. 2006 და 2007 წლებში ეს მაჩვენებელი შესაბამისად გაიზარდა 94,1 და 92,5 პროცენტამდე. 2008 და 2009 წლებში საბოლოო მოხმარების ხარჯები ქვეყანაში წარმოებულ მთლიან შიდა პროდუქტს შესაბამისად 2,7 და 6,1 პროცენტით აღემატებოდა, რაც ასევე მსოფლიო ფინანსურმა კრიზისმა განაპირობა. 2010 წლის წინასწარი მონაცემებით, მთლიან შიდა პროდუქტში საბოლოო ხარჯების მოხმარების ხვედრითი წილი 97 პროცენტს უდრიდა, რომლის 77,9 პროცენტი შინამეურნეობის საბოლოო მოხმარების ხარჯებზე მოდიოდა [2]. აღნიშნული უარყოფით ტენდენციას წარმოადგენს და ხელს უშლის საფინანსო შუამავლობის გამოყენების ხარისხობრივი დონის ამაღლებას.

საქართველოში ასევე სუსტადაა განვითარებული კორპორაციული მმართველობა, სათანადოდ არ არის დაცული საკუთრების უფლება. შესაბამისად, ფინანსური გლობალიზაციის ეფექტიც არაერთმნიშვნელოვანია. ერთი მხრივ, ქვეყანა, კაპიტალის თავისუფალი გა-

დაადგილებით, გარკვეულ სარგებელს იღებს, ხოლო მეორე მხრივ, მისი ფინანსური ინსტიტუტები და მეწარმეები მნიშვნელოვან შემოსავალს კარგავენ.

განვითარებად ქვეყნებში გატარებულმა რეფორმებმა უნდა უზრუნველყოს შიდა მოთხოვნის ზრდა და გაცვლითი კურსის მეტი მობილურობა, რაც მსოფლიოში ფინანსური ცენტრის სიმძიმის გადანაწილების საშუალებას იძლევა. ამასთან, განვითარებად ქვეყნებში სტაბილურობისა და ზრდის დემონსტრირება ფინანსური სიძნელეების დაძლევისთან დაკავშირებით, ეფექტური საერთაშორისო პასუხი იქნება.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. **ასლამაზაშვილი ნ.** საქართველო და დანარჩენი მსოფლიო: UNCTAD-ის ვაჭრობისა და განვითარების ინდექსის მიხედვით, საქართველოს ეკონომიკური ტენდენციები, კვარტალური მიმოხილვა, მაისი, 2008.
2. საქართველოს ეროვნული ბანკი, წლიური ანგარიში, 2010.
3. **Цзяндун Цзюй, Шан-Цзинь**, Местные институты и финансовая глобализация. Экономический вестник., Апрель-июнь, 2007.
4. Макроэкономические счета, анализ и прогнозирование. Объединенный венский институт. Вена, Австрия. Институт МВФ., 2004.
5. **Н. Грегори Менкью**. Макроэкономика, 1994.
6. <http://news.mail.ru/economics/6901495/?frommail=1>
7. http://www.nbg.ge/uploads/publications/annualreport/2010/annual_2010_web.pdf
8. <http://www.nbg.ge/index.php?m=348>

Gvenetadze Lily

GLOBAL FINANCIAL CRISIS AND THE ECONOMY OF GEORGIA

SUMMARY

Since 2008 the problems evidenced in the World Economy was stipulated by the global financial Crisis. The article analysis the impact of the global financial crisis on such aspects of Georgian economy such as net export, direct investments, and credit to private business/GDP ratio, there is presented analysis in dynamic of gross consumption expenditure in GDP. This work highlights that in order to avoid the risks accompanying with the financial globalization, it's important: develop financial institutions; improve the effectiveness of corporate governance and observe the property rights.

*Гладкий А. В.
Мирзодаева Т. В.*

ПРОЦЕССЫ ИНТЕГРАЦИИ ЭКОНОМИКИ КИЕВА В СООБЩЕСТВО ГЛОБАЛЬНЫХ ГОРОДОВ

Процесс глобализации, охвативший планету в последние десятилетия и несущий в себе стирание границ политической, хозяйственной, культурной и религиозной жизни, сопровождается небывалым ранее усилением роли крупных городов в развитии всего мирового сообщества. В новых условиях, целый ряд агломераций высокоразвитых государств мира и некоторых развивающихся стран «перешагнули» ставшие узкими национальные и региональные границы, оформился в качестве геополитических и геоэкономических центров мира и осуществляет деятельность в общепланетарном масштабе. Города, названные в научной литературе глобальными или мировыми, оказывают существенное влияние

на общие мегатренды функционирования современной цивилизации [6]. Париж, Лондон, Токио, Нью-Йорк, Москва и другие центры стали опорными точками мирового хозяйства и формируют его пространственный каркас; одновременно генерируют, регулируют и обслуживают глобальные потоки информации, инноваций, товаров, услуг, финансов, рабочей силы и «интеллектуального богатства» [3].

Выполнение международных функций неизбежно сказывается на формировании хозяйства глобальных городов, отраслевая и территориальная структуры которых характеризуются исключительной сложностью. Среди общих и наиболее ярких черт модернизации экономики подобных центров можно отметить следующие: 1) четко выраженная их специализация в отрасли коммерческих услуг высшего уровня (прежде всего финансовых, банковских, кредитных, страховых и т.д.); 2) высокий уровень концентрации штаб-квартир крупнейших ТНК и ТНБ, представительств различных международных компаний и организаций; 3) повышенная доля фирм-нерезидентов в организационной структуре экономики; 4) приоритетность развития инновационных отраслей производства, включая сферу информационных технологий, телекоммуникаций, электротехники и микроэлектроники, биотехнологии и т.д. 5) Глобальный город – мощный транспортный узел мирового значения, основанный на использовании возможностей воздушного транспорта и высокоскоростных международных автомобильных и железнодорожных магистралей. 6) Уже традиционный признак глобальности – интернациональность рынка рабочей силы.

Истинно мировые города задают «условия игры» в рамках транснациональной урбанистической системы мира, формируют городские стандарты жизнедеятельности, выступают в качестве «законодателей тенденций развития общества» и имеют немало преимуществ. К статусу глобальных стараются «подтянуться» практически все крупные урбанистические образования разных стран. Другое дело, что на скорый успех могут рассчитывать лишь те, кто обладает достаточно высоким уровнем международной ориентации развития хозяйства и владеют мощными или уникальными ресурсами (финансовыми, промышленными, интеллектуальными, историко-культурными, туристскими и т.д.), востребованными на глобальных городских рынках. Конкуренция вокруг вхождения в систему мировой элиты и занятия наиболее высоких позиций в «архипелаге городов» чрезвычайно остра.

Для Киева, который многие годы исполнял лишь функции центра одной из пятнадцати республик СССР и фактически получил статус столицы независимого государства лишь в 1991 г., теоретически путь вхождения в состав глобальных городов открыт. Другое дело, насколько реально возможно оценивать его теперешние возможности и перспективы для подобной интеграции. Процессы вхождения города в трансконтинентальную урбанистическую систему неизбежно сопряжены с серьезными социально-экономическими переменами, глубокой структурной перестройкой городского хозяйства и изменениями в пространственной локализации различных видов деятельности. На сегодняшний день в Киеве ошутима острая нехватка фундаментальных научных исследований в данной сфере, а, кроме того, низок уровень их востребованности со стороны городских властей. Этим, в частности, объясняется существенный дисбаланс в экономической и социальной сферах жизнедеятельности города, повлекшими за собой замедление темпов развития глобальных процессов и «дестабилизацию» международной активности.

Стартовые позиции Киева на пути интеграции в систему мировых городов выглядят довольно ослабленными в силу длительного периода обособленного развития за пределами мощных коммуникаций и систем взаимодействия с мировой урбосферой. Сказывается, с одной стороны, ограниченность и неполноценность развития столичных функций, а с другой – удаленность, периферийность города и страны в целом от профилирующих направлений развития мировых интеграционных процессов [5]. Это хорошо проявляется во многих аспектах внутригородского развития, в том числе, например, в явно недостаточном, согласно современным международным стандартам, уровне развития сектора коммерческих и бизнес-услуг, скромном представительстве глобальных компаний, незначительных объемах внешней торговли (со стабильно большим отрицательным сальдо) при довольно узкой географии мировых хозяйственных связей. Не реализуется в должной мере имеющийся инновационный потенциал, низки темпы развития сферы международного туризма и индустрии развлечений, которые не стиму-

лирует в должной мере даже грядущий в 2012 году чемпионат Европы по футболу, и т.д. Последний штрих – Киев непривлекателен даже для иммигрантов. Хорошо это или плохо – другой вопрос.

Помимо общепринятых критериев глобальности, существенное отставание столицы Украины от ведущих мировых городов четко прослеживается при сравнительном анализе структуры занятости населения. Роль передовых и международно-ориентированных функций Киева оказалась довольно низка. Если в ведущих глобальных центрах – Нью-Йорке, Лондоне, Париже, Токио, частично в Москве – в структуре экономики доля занятых в «высших этажах» социального комплекса (сфере инноваций, образования, финансов, торговли недвижимостью, гостеприимства) приближается к 60-70% [2], то для Киева этот показатель составляет лишь около 40-45% (табл. 1). Хотя, по общей численности занятых в третичном секторе хозяйства Киев вполне сопоставим с показателями истинно мировых городов (78-85%). При этом важно отметить, что в общем объеме «работы» сервисного сегмента экономики явно преобладают низкокачественные услуги массового спроса общегородского назначения, но никак не международного уровня.

Важными индикаторами «глобального роста» выступают два сектора хозяйства – «оптовой и розничной торговли» и «финансовая сфера». В первом из них численность занятых в Киеве в 2010 г. превысила показатели десятилетней давности почти в четыре раза (в 3,8 р). Но совершенно очевидно, что вся система торговли ориентирована преимущественно на реализацию товаров постоянного и периодического спроса. Доля же уникальных, эксклюзивных товаров, представленных ведущими мировыми производителями, очень незначительна (25-28%). Низкая предпринимательская активность глобальных компаний на киевском и в целом на украинском рынке объясняется высоким уровнем финансовых рисков, а также существенными юридическими ограничениями для ведения международного бизнеса, не связанного с украинскими компаниями и финансово-промышленными группами. Развитие финансового сектора столицы Украины, резко увеличившего количество занятых за 2000-2010 гг. (более чем в 8 раз (!), в основном ориентированно на осуществление внутригородской и общегосударственной деятельности, в особенности для обеспечения такой специфической для Украины отрасли, как производство и распределение электроэнергии, *газа* (курсив наш – А. Г.) и воды. Международные финансовые инвестиции не стали массовым явлением в Киеве в силу многочисленных бюрократических ограничений и высокой стоимости услуг. За 2010 г. капитал нерезидентов в экономике города составил лишь около 3,9 млрд. долл. (наибольшая доля принадлежит США, *Кипру* (курсив наш – А. Г.), Нидерландам, Великобритании), а капитал резидентов Киева в экономике прочих стран – 43,6 млн. долл. (больше половины из них приходится на Российскую Федерацию) [4].

Таблица 1

Среднегодовая численность занятых по видам экономической деятельности в Киеве

Отрасли хозяйства	2000 г.		2010 ⁹¹ г.	
	тыс.	%	тыс.	%
ВСЕГО, В ТОМ ЧИСЛЕ:	845,7	100	1162,8	100
Сельское и лесное хозяйство	4,1	0,5	4,0	0,3
Промышленность	181,2	21,4	174,7	15,6
Строительство	61,8	7,3	82,3	7,1
Оптовая и розничная торговля, услуги по ремонту	53,1	6,3	202,0	17,4
Гостиничное и ресторанное хозяйство	13,9	1,6	81,1	7,0
Транспорт и связь	90,1	10,7	57,2	4,9
Финансовая деятельность	23,7	2,80	197,8	17,0
Операции с недвижимостью, сдача в наем и услуги юридическим лицам	128,5	15,3	106,8	9,2
Образование и наука	108,5	12,8	119,7	10,3
Охрана здоровья и социальная помощь	84,7	10,0	71,9	6,2

⁹¹ Здесь и далее данные за 2010 год поданы на основе прогнозных материалов Главного управления статистики в г. Киеве, опубликованных в [4].

Коллективные, общественные и личные услуги	41,7	4,9	58,6	5,0
Государственное управление	54,4	6,4	4,0	0,3

Источник: [4].

Занятость в секторе «операции с недвижимостью и сдача в наем» переживает стабильное падение, его удельный вес в структуре экономики города снизился за 2000-2010 гг. с 15,3% до 9,2%. По данным Главного управления статистики в Киеве, основные объемы этих услуг предоставляются юридическим и физическим лицам Украины и лишь 10-12% – резидентам других государств. Причины низкого уровня развития международных коммерческих, торговых и иных рыночно-ориентированных сфер деятельности Киева очевидны. Это – застарелость форм и методов хозяйственной деятельности, недостаточная для столицы предпринимательская активность и сосредоточение частного капитала и бизнеса (в особенности модульного бизнеса: малого и среднего), неэффективная конкурентная среда, возникшая в результате половинчатости рыночных реформ, политики протекционизма и лоббирования частно-клановых интересов. При высоких темпах роста занятости международный статус коммерческих сфер деятельности не повышается, а «предпринимательские силы» уходят на удовлетворение растущих потребностей внутреннего рынка.

Иная ситуация в «культурных отраслях» хозяйства Киева. В последние годы практически стабильной остается абсолютная численность занятого населения в сфере образования, науки и научного обслуживания, здравоохранения и социальной помощи, но их доля в структуре экономики столицы Украины постоянно снижается (табл. 1). Такая направленность устойчивых сдвигов идет вразрез с современными тенденциями развития ведущих глобальных городов, которые все в большей мере специализируются на блоке отраслей так называемых «социальных» услуг [2]. В развитии некоммерческих видов деятельности существует немало проблем. Например, только пять вузов Киева имеют право выдавать дипломы международного образца. Процесс же нострификации зарубежных дипломов неизменно связан с бюрократическими проволочками, существенно тормозящими процессы интеграции украинской системы науки и образования в мировую. Даже насильственно-директивное насаждение в ВУЗах Киева и Украины Болонской системы образования имело, скорее всего, политическую подоплеку, и на реальном положении образовательной системы фактически не сказалось. Выпускникам киевских ВУЗов все также тяжело устроиться на работу за границей, их дипломы о высшем образовании, или о научной степени зарубежными компаниями фактически не воспринимаются.

Киев располагает мощным научным потенциалом. По данным Госкомстата здесь в 2009 г. проживало 45% всех докторов наук страны и выполнялось почти 30% всего объема инновационных научно-технических работ по промышленным предприятиям и организациям. Однако высокая территориальная концентрация научных сил не приносит ощутимого инновационного эффекта и коммерческой выгоды, многие разработки остаются малоизвестными на международной арене. Причины этого кроются в устаревшей технической базе институтов, исторически сложившихся направлениях исследований в сфере военного комплекса, космической техники, авиа- и ракетостроения, которые сейчас практически утратили государственную поддержку и финансируются по остаточному принципу; низкой конкурентоспособности в условиях рыночной экономики. В научном комплексе Киева ощутим дефицит научных учреждений социально-экономического профиля, и наблюдается резкое преобладание отраслевых проектных институтов, прежде всего в области машиностроения, которые были ориентированы на выполнение стратегических госзаказов. Вопросы их реорганизации и конверсии городскими властями детально не рассматривались, хотя предложения о необходимости подобных мероприятий поступали. Последние реформы в системе научно-инновационного комплекса Киева не пошли далее разукрупнения и реорганизации некоторых устаревших НИИ и административных учреждений (это коснулось, прежде всего, таких «бывалых» организаций как Высшая аттестационная комиссия (ВАК) Украины, Совет по изучению производительных сил Украины, некоторых структур в системе Национальной академии наук Украины и проч.). Те же организации, которые должны быть профилирующими именно в процессе

производства инновационных технологий и ноу-хау – остаются в весьма плачевном состоянии без средств к существованию.

Например, сравнительно недавно была предпринята попытка реанимировать идею создания киевского технополиса, впервые озвученную еще в середине 1970-х гг. и закрепленную в генеральном плане города. Его создание предусматривало передачу части научных функций города и производств, специализирующихся на разработке новых видов техники, машин, оборудования, оснащения (прежде всего тех, которые требуют непосредственной тесной связи с производством и сложной экспериментальной базой), в периферийную зону столичной агломерации для размещения в малых городах-спутниках первого порядка. Однако выделенные участки земли остались не освоенными в виду отсутствия государственного финансирования проекта и низкой заинтересованности коммерческих структур в инвестициях в научные исследования.

Киев располагает богатейшим историко-культурным наследием, часть объектов которого, имеющих большое международное значение, находится под охраной ЮНЕСКО. Исторические ценности города – едва ли ни единственный социальный градообразующий фактор, который определяет современно место Киева среди прочих столиц Европы и обеспечивает его определенную известность на международной арене. При этом, развитие сектора гостеприимства – гостиничного дела, туристских услуг, индустрии развлечений и т.д. остается на крайне низком уровне. Не удивительно, что количество иностранных туристов, приезжающих в Киев растет сравнительно медленными темпами. За 2001-2010 гг. оно увеличилось на 46% и составило на конец периода 203,4 тыс. чел. [4]. Город посещают преимущественно туристы из Российской Федерации и стран СНГ. Гораздо скромнее по масштабам туристопоток из Великобритании, Германии, США, Литвы. В официально проведенных экскурсиях приняло участие только 65% от общего числа иностранных туристов.

В столице Украины не выполняется комплексная программа по охране архитектурного и культурного наследия города, наблюдается беспорядочная застройка земель, представляющих особую историческую ценность (Печерск, Замковая гора, урочище Кожемяки, Софийский заповедник), происходит сокращение музейных и культурных фондов общегосударственного уровня. Так, в результате варварского незаконного строительства оползем днепровского склона существенно повреждены пещеры Киево-Печерской Лавры, а при возведении здания фитнес-центра просела почва под стеной собора Св. Софии Киевской. Уничтожаются постройки – башни и капониры – Киевского форта, церкви, исторические здания 17-19 вв., парки и скверы, разбитые еще в 18-19 вв. Киевские достопримечательности разрушаются и в процесс подготовки города к футбольному чемпионату Евро-2012. Архитектурный облик столицы Украины существенно пострадал из-за несогласованной коммерческой застройки исторического ядра.

Итак, эффективность международной деятельности некоммерческих, впрочем, как и большей части коммерческих, предприятий сферы услуг Киева из-за отсутствия существенных рыночных преобразований, недостаточного развития частной инициативы и разгосударствления, низкой инвестиционной привлекательности остается невысокой. В результате, тенденции глобализации научной и культурно-общественной жизни, которая наиболее подвержена таким процессам, проходят в Киеве очень медленно, неоднозначно, половинчато, с низким коэффициентом результативности. Местная система науки, культуры и образования остается малоизвестной и неконкурентоспособной на общеевропейском и мировом уровне.

Главным процессом, определяющим развитие сферы материального производства Киева, стала деиндустриализация. В течение уже достаточно длительного времени наблюдается устойчивое сокращение удельного веса промышленности в структуре экономики города как по стоимостным показателям, так и по занятости. За 2000-2010 гг. доля промышленного производства в структуре занятости уменьшилась с 21,4% до 15,6%, а численность занятых в промышленном производстве сократилась почти на 7 тыс. чел. Однако ошибочно считать эти тенденции проявлением постиндустриализации. Главная причина «сжатия» отраслей промышленности заключается в нарастании кризисных явлений в производственной среде – заметном недоиспользовании имеющихся мощностей,

закрытии многих предприятий из-за не востребоваемости выпускаемой продукции и резком снижении объемов рынков сбыта.

За последние годы эффективность промышленного производства украинской столицы резко упала. Заметно снизились показатели рентабельности, фондовооруженности и фондоотдачи, производительности труда. На большинстве предприятий очень высок уровень физического износа оборудования. Сокращаются капиталовложения на обновление основных фондов и техническую модернизацию производства. Так, в 2010 г. на разработку новых технологий было выделено лишь 28 млн гривен, что составило 7% от общего объема инновационных затрат в промышленности Киева. В целях снижения издержек производства привлекаются большие контингенты дешевой и низкоквалифицированной рабочей силы из пригородной зоны – по предварительным подсчетам около 150-200 тыс. чел. Все эти и целый ряд других моментов однозначно свидетельствуют о депрессивном состоянии современной индустрии столицы.

В отраслевой структуре промышленности Киева традиционно преобладает занятость в сфере машиностроения и металлообработки (почти 31%), пищевой и целлюлозно-бумажной промышленности (соответственно 14,14 и 11,33%) (табл. 2). Уверенно стабильные показатели занятости демонстрирует отрасль по производству и распределению электроэнергии, газа и воды (13,9%). Продукция этих отраслей преимущественно не находит спроса на мировых рынках и используется для внутреннего потребления. Например, в 2010 г. стоимость экспорта машин и оборудования киевских предприятий составила всего около 234 млн долл. (5,2% от общего объема продаж), а точных машин и приборов – всего лишь 32,0 млн долл. (0,7%). Значительная доля в структуре экспорта приходится на низкотехнологичные товары, не требующих глубокой переработки и значительных инновационных затрат (например, растительное масло и жиры 14,2% и растительная продукция – 26%).

Увеличение в структуре промышленности города доли занятых в пищевой (14,14%), целлюлозно-бумажной (11,33%) промышленности, а также в электроэнергетике и низкотехнологичной химии (8,3%) типично для всех украинских городов на современном этапе развития. Такие тенденции объясняются как спецификой рыночных преобразований, так и технико-технологическими и экономическими особенностями данных отраслей. Минимальные капиталовложения в них оказались наиболее быстро окупаемыми, что отвечало краткосрочным тактическим целям формирования прибыльности предпринимательства. Стратегически важные же отрасли Украины (машиностроение, в том числе точное приборостроение, нефтехимия и т.д.), требующие больших объемов капиталовложений на техническое переоснащение и подготовку кадров, пока не получили должной привлекательности для отечественных и иностранных инвесторов. Кроме того, проникновение в Украину транснациональных корпораций, способных оказать содействие и принять участие в модернизации предприятий, блокируется политической нестабильностью, несовершенством земельного законодательства, высоким уровнем налогов на предпринимательскую деятельность для иностранных компаний.

Таблица 2

Среднегодовое количество занятых по видам промышленной деятельности в Киеве

Отрасли промышленности	2000 г.		2010 г.	
	тыс.	%	тыс.	%
Вся промышленность	181,2	100,0	174,7	100,0
<i>Добывающая промышленность</i>	0,5	0,3	0,8	0,46
Обрабатывающая промышленность	155,5	85,8	149,5	85,58
Металлургия и обработка металлов	5,4	3,0	6,4	3,66
Машиностроение	78,6	43,4	53,6	30,68
Производство машин и оборудования	23,0	12,7	16,5	9,44
Производство электрического и электронного оборудования	24,9	13,7	18,0	10,30
Производство транспортного оборудования	22,6	12,5	19,1	10,93
Прочие производства	8,1	4,5	8,7	4,98

Химическая и нефтехимическая промышленность	10,2	5,6	14,5	8,30
Деревообрабатывающая промышленность	2,6	1,4	3,0	1,72
Целлюлозно-бумажная промышленность, издательское дело	12,2	6,7	19,8	11,33
Легкая промышленность	18,4	10,2	9,1	5,21
Пищевая промышленность и переработка сельскохозяйственной продукции	18,4	10,2	24,7	14,14
Другие отрасли	9,7	5,3	8,5	4,87
Производство и распределение электроэнергии, газа и воды	25,2	13,9	24,4	13,97

Источник: [4].

По основным параметрам современный промышленный комплекс столицы Украины не соответствует высоким международным требованиям и стандартам. Если для мировых городов характерны стремительные тенденции к росту производства инновационной продукции (точных приборов, электронного оборудования для сферы информации, телекоммуникаций, компьютеров, электронных компонентов, тонкой химии) [2], то в Киеве остается значительный удельный вес сырьевых, материало-, трудо- и энергозатратных производств. Новые технологии здесь внедряются преимущественно лишь за счет приобретения средств производства за рубежом (что составляет свыше 55% от общих инновационных затрат предприятий). А инновации, поставленные киевскими предприятиями на международный рынок, составили лишь 12% от всего объема инновационной продукции города. Преимущественными их потребителями выступают страны СНГ и ближнего зарубежья.

Помимо целого ряда негативных тенденций в развитии хозяйства столицы Украины, важным фактором, существенно тормозящим процессы интеграции города в глобальное сообщество, остается как значительная удаленность Киева и страны в целом от главных мировых магистралей экономического взаимодействия, так и недостаточный уровень развития городских коммуникаций и связи. «Лучом света» на фоне общего застоя в сфере транспорта выглядит активизация воздушного сообщения. За 2000-2010 гг. объем пассажирских перевозок воздушным транспортом увеличился почти вдвое и составил 1,5 млн чел. Хотя, подавляющая часть его прироста достигнута за счет налаживания системы внутренних рейсов, а не международных маршрутов. Из внутригородских транспортных проблем, наиболее удачно решается проблема развития метрополитена (вероятно, в преддверии чемпионата Евро-2012). За последние 2 года, в Киеве было открыто 5 новых станций, в том числе, в совершенно неосвоенных отдаленных от центра районах. Начала функционировать внутригородская электричка. В сфере связи наибольший прогресс заключается в распространении и применении сотовых телефонов. В 2010 г. к сети мобильной связи было подключено 11963,5 тыс. абонентов (при среднегодовом населении Киева в 2676,8 тыс. чел.!) [4]. Но число пользователей Интернетом и кабельным телевидением остается в городе пока невысоким (соответственно 303 и 597,5 абонентов).

Таким образом, в Киеве постепенно развиваются международно-ориентированные функции, присущие мировым городам. Этот процесс сопровождается качественным изменением городской среды, повышением роли столичных предприятий на международной арене, формированием мировой известности города в деловых кругах и на рынке туристических услуг. Однако это проходит хаотично, без научно обоснованной программы, с низкой экономической эффективностью. Развитие мировых функций в Киеве сопровождается нарастанием диспропорций в структуре хозяйства, неупорядоченностью городской застройки и архитектурно-планировочной композиции, усилением транспортно-коммуникационных и экологических проблем. Решение этих вопросов – первоочередная задача на пути к сбалансированному развитию столицы и ее интеграции в сообщество глобальных городов. При благоприятных условиях трансформации городского комплекса и при поддержке на государственном уровне развития международных функций, Киев, безусловно, займет должное место среди столиц европейского региона.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. **Гладкий О. В.** Наукові основи суспільно-географічних досліджень промислових агломерацій: Монографія. / Гладкий О. В. ; [наук ред. С. І. Іщук] ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К.: ВГЛ „Обрії”, 2008. – 360 с.
2. **Слука Н. А.** Градоцентрическая модель мирового хозяйства. М., 2005.
3. **Слука Н.А.** Градоцентрический вектор в развитии мировой системы // Вестник Московского университета. Серия 5. География. 2006. № 5.
4. Статистичний щорічник м. Києва 2009 р. СД Версія. – К., Статистика, 2010.
5. Экономико-географический комплекс крупного города (на примере г. Киева). Киев, 1989.
6. **Henderson V.** How urban concentration affects on economic growth? In: «The World Bank development research group». New York, 2000.

Ivanova Radka Petrova

ERP SYSTEMS AS A TOOL FOR INCREASING COMPETITIVENESS OF MODERN ORGANISATIONS

Introduction

Resource planning in each manufacturing firm represents an important prerequisite for its effective performance and for increasing its competitiveness. The required tool for accomplishing these goals is the application of proper modern methods and systems. The Enterprise Resource Planning (ERP) systems can be defined as one of these systems according to the contemporary academic and empirical research. Therefore the present paper aims to focus on examining the ERP systems and especially to highlight their advantages and benefits for application within the process of organizing company activities and management as a whole.

Origin and purpose of ERP

For the stated above paper aims we would point out that the ERP can be defined generally as a way for information and organization process integration in one single system. According to APICS Dictionary ERP can be defined as a method for the effective planning and control of all resources and an accounting-oriented information system for indentifying and planning the enterprise wide resources needed to take, make, ship and account for customer orders in manufacturing, distributions or service company⁹².

From a historical point of view the ERP systems arise as a development of systems for manufacturing resource planning (MRP II), that were introduced in the manufacturing companies in the early 80-ies of XX-century. While ERP focus on questions how to plan, shape, measure and increase productivity, the main issues of MRP II are the following: what to produce, what materials are needed and what the needed quantities are. Therefore the ERP systems enable planning and shaping the business processes as well as their management at all levels of the company. One of the benefits of the ERP systems is the fact that they enable linking of the three management levels, namely⁹³:

⁹² APICS Dictionary. Editors: J. F. Cox III, J. H. Blackstone, Tenth Ed., 2002, p. 39

⁹³ The Evolution of IT in the manufacturing sector – from ERP and PLM to the systems for management of technologic processes // CIO, бр. 3, 2006

- *Upper management level* – through ERP it is possible to model and manage resources and to analyze the various alternatives for their distribution. On the other hand ERP enables finance planning, marketing activities and sales;
- *Middle management level* – establishing of a production plan, planning of capacity utilization and material needs (bill of materials);
- *Low management level* – planning the supplies for the different working places, including the tools and establishment of work task, control of manufacturing activities and calculation of production costs.

As a result of the continuous development of information and Internet technologies, a completely new organization and management environment has been created, namely Enterprise Resource and Relationship Processing (ERP II). It enables the use of information resources not only for accomplishing of the internal organization goals but also for development of interrelations with other companies.

Benefits of ERP Systems

We have to emphasize the fact that the ERP systems enable the integration of the traditional manufacturing models MRP II with CAD/ CAM/ CAE and PLM (product life-cycle management) as well as the integration of models for supply chain management (SCM). Each of the mentioned above terms will be further discussed in more detail.

With regards to this we would like to point out that computer-aided design (CAD) aims to create the needed documentation for mechanical, electrical or electronic products using a specific software, for example in device construction, machine building, automotive industry, aircraft construction, dental medicine as well as in architecture, construction engineering, etc.

Concerning computer-aided manufacturing (CAM) [computer-based software](#) tools are used to assist engineers and machinists in [manufacturing](#) or [prototyping](#) product components. Its primary purpose is to create a faster production process and components with more precise dimensions and material consistency, which in some cases, uses only the required amount of raw material (thus minimizing waste), while simultaneously reducing energy consumption. CAM is a programming tool that makes it possible to manufacture physical models using [computer-aided design](#) (CAD) programs.

Computer-aided engineering (CAE) or system for engineering analysis enables the use of [information technology](#) as a support tool for [engineers](#) in their tasks such as [analysis](#), [simulation](#), [design](#), [manufacture](#), planning, diagnosis, and repair.

Regarding product data management (PDM) it should be mentioned that it represents the use of software or other tools to track and control data related to a particular product. The data tracked usually involves the technical specifications of the product, specifications for manufacture and development, and the types of materials that will be required to produce the good. The use of product data management enables company to track the various costs associated with the creation and launch of a product. Product data management is part of product life cycle management, and is primarily used by engineers. As an integration tool connecting many different areas, PDM manages product data throughout the enterprise, ensuring that the right information is available to the right person at the right time and in the right form. In this way, PDM improves communication and cooperation among diverse groups, and forms the basis for organizations to restructure their product-development processes and institute initiatives such as concurrent engineering and collaborative product development.

Concerning product lifecycle management (PLM) we would point out that it represents the process of managing the entire lifecycle of a [product](#) from its conception, through design and manufacture, to service and disposal. PLM integrates people, data, processes and business systems and provides a product information backbone for companies and their extended enterprise.

Product lifecycle management is one of the four cornerstones of a corporation's [information technology](#) structure⁹⁴. All companies need to manage communications and information with their customers (CRM), their suppliers (SCM), their resources within the enterprise (ERP) and their planning (SDLC). In addition, manufac-

⁹⁴ Evans, Mike. "[The PLM Debate](#)". Cambashi / http://www.cambashi.com/research/plm_debate/plm_scm.htm/ accessed on 07.07.2009

turing engineering companies have to develop, describe, manage and communicate information about their products also.

Moreover, we have to emphasize the fact that the integration is an extremely important part of ERP's. Actually ERP's main goal is to integrate data and processes from all areas of an organization and unify it for easy access and work flow. ERP's usually accomplish integration by creating one single database that employs multiple software modules providing different areas of an organization with various business functions.

Although the ideal configuration would be one ERP system for an entire organization, many larger organizations usually create an ERP system and then build upon the system and external interface for other stand alone systems which might be more powerful and perform better in fulfilling an organizations needs. Usually this type of configuration can be time-consuming and does require lots of labour hours.

An ideal ERP system is when a single database is utilized and contains all data for various software modules. These software modules can include: Manufacturing (some of the functions include; engineering, capacity, workflow management, quality control, bills of material, manufacturing process, etc.); Financials (accounts payable, accounts receivable, fixed assets, general ledger and cash management, etc.); Human Resources (benefits, training, payroll, time and attendance, etc.); Supply Chain Management (inventory, supply chain planning, supplier scheduling, claim processing, order entry, purchasing, etc.); Projects (costing, billing, activity management, time and expense, etc.); Customer Relationship Management (sales and marketing, service, commissions, customer contact, calls center support, etc.); Data Warehouse (usually this is a module that can be accessed by an organizations customers, suppliers and employees).

Before ERP systems, each department in an organization would most likely have their own computer system, data and database. Unfortunately, many of these systems would not be able to communicate with one another or need to store or rewrite data to make it possible for cross computer system communication. For instance, the financials of a company were on a separate computer system than the human resources system, making it more intensive and complicated to process certain functions.

Once an ERP system is in place, usually all aspects of an organization can work in harmony instead of every single system needing to be compatible with each other. For large organizations, the results are the increased productivity and less types of software.

Main Sources of Inefficiency

Having in mind all stated above, we could conclude that introduction of ERP systems aims to eliminate entirely the following main sources of inefficiency:

- *Overproduction* – as a result of applying the philosophy of push production based on forecasting of sales changes during previous time periods. As a more appropriate principle it is recommended the pull production principle, that is a production based on the real market needs (lean manufacturing).
- *Time-wasting* – due to a lack of synchronization between material supply, information flows, equipment and tools, rather than to achieve a just-in-time organization, that is a resource availability at the given moment in order to be used for production needs.
- *Problems with transportation* – the lack of safety concerning supplies of different resources leads to excess stock in many companies (available quantities exceed the necessary ones).
- *Removal of “unnecessary” processes* that do not add any value but just slow the general production process and therefore they have to be eliminated, for instance the lack of proper initial production of a given product requires its return to the production process and its improvement in order to gain the desired quality.
- *Overstock* that leads to providing of additional financial resources and respectively diminishes the free cash-flows and increases the costs for maintenance of stock availabilities and lowers the profitability of financial resources.
- *Defects of goods and services* – the customer complaints worsen the company image and require extra resources for coping with them or resources for new production.

- *Unnecessary movements* that concern the removal of unfinished production from one depot/ store to another, before entering the next production stage. It results in a greater production time and increase of total cost of production.
- *Underestimating of human resources* – a significant disadvantage of the human resource management is the underestimation of mental, creative and physical abilities of the employees that leads to ineffective workflow operations, including high levels of staff turnover.

Based on the above arguments we would conclude that the introduction of ERP systems in the contemporary manufacturing companies will enable them to improve the ongoing processes and their management as a whole. However, ERP systems introduction requires serious investments that would be justified with the increased competitiveness of the company. Accomplishing the goals for a higher market share and stronger market positions cannot be done without the use of modern tools and systems.

Conclusion

ERP system represents a group of standardized modules that gather and manage information into a single database. Actually the centralized database is an appropriate tool for analyzing and extracting information, including advance measures for avoiding mistakes in future. The ERP system spreads over the following fields: finance, human resources, production, logistics, etc. At the same time it enables the management of customer orders, stock management and supplies, planning of production schedules, operations management, dispatch control of production, calculation of production cost, complaint management (claims), project management, financial and accounting activities, sales and documentation flows.

REFERENCES

1. **Бойчев, Ал.** Софтуерът за планиране на корпоративните ресурси е по-скоро неизследвана територия за българския бизнес // <http://www.capital.bg> / 04.07.2009
2. Еволюцията на ИТ в производствения сектор – от ERP и PLM до системи за управление на технологичните процеси // СЮ, бр. 3, 2006
3. **Ширлетов, Ал.** Гъвкаво производство – японската формула за успеха. // СЮ, Технологии, бр. 4, 2005
4. APICS Dictionary. Editors J. F. Cox III, J. H. Blackstone, Tenth Ed., 2002
5. **Crow, К.** Product Data Management/Product Information Management. DRM Associates// <http://www.npd-solutions.com/pdm.html> accessed on 07.07.2009
6. **Evans, М.** *The PLM Debate*. Cambashi // http://www.cambashi.com/research/plm_debate/plm_scm.htm / accessed on 07.07.2009
7. <http://www.balkanservices.com/> accessed on 04.07.2009

Ivanova Radka Petrova

ERP SYSTEMS AS A TOOL FOR INCREASING COMPETITIVENESS OF MODERN ORGANISATIONS

SUMMARY

Resource planning represents a necessary but not a sufficient condition for the competitiveness of an organisation, regardless of its scope of activity. The purpose of the paper is to disclose the need for applying the modern information systems for planning such as the ERP systems. These systems provide the integration of traditional production systems MRP II with CAD / CAM / CAE and PDM. As a result, it is achieved the realization of the concept of product life-cycle management (PLM). ERP systems enable the planning and modelling of business processes, their management at all levels of the company as well as the development of relations and cooperation with other organisations.

ИНТЕГРАЦИЯ ФИНАНСОВОГО СЕКТОРА И БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Глобализация - естественный экономический процесс, направленный на нивелирование экономических границ между странами, путем экспансии экономических и финансовых структур. Экономическая глобализация приводит к положительным факторам таким как: уравниванию цен и обеспечению свободного доступа к ресурсам. Но с другой стороны имеет и негативные последствия: МСБ принуждается к кооперации (слиянию), в виду не конкурентоспособности, падение рентабельности производственных комплексов отдельных регионов и стран. При этом экономическая ситуация в ведущих странах оказывает влияние на другие государства и их экономику диктуя условия и «правила» для мировой модели экономики с учетом своих интересов. Данный процесс требует стандартизации и адаптации в общемировых масштабах национальных экономических и финансовых политик для обеспечения стабильного мирового экономического развития. Так же глобализация отражает степень экономической взаимозависимости, где каждая из стран, «теряя суверенитет», не в состоянии эффективно решить свои экономические проблемы самостоятельно.

Следовательно, становится невозможным, рассуждать о процессе глобализации как о сугубо положительном, либо негативном процессе. Это сложный процесс, который требуют вмешательства со стороны государства с целью организации сбалансированного мирового экономического института. На мой взгляд, на данный момент в мировом масштабе еще нет прочного фундамента для единой мировой экономики, в абсолютном понимании этого термина, в виду сильного дифференцирования уровня развития отдельно взятых экономик и все еще имеющей место быть экономической безответственности развитых стран по отношению к развивающимся странам. Но, тем не менее, формируя прочную основу, мировое экономическое сообщество прикладывает упорные усилия к созданию единой сбалансированной экономики, по средствам учреждения глобализационных механизмов и инструментов, таких как ВТО.

Еще в 1995 году была основана Всемирная Торговая Организация (ВТО) которая является своего рода преемницей Генерального соглашения по тарифам и торговле (ГАТТ), которое в течение почти 50 лет регулировало мировую торговлю через механизм сдерживания односторонних действий, представляя правовую основу многостороннего товарообмена.

Система принятых и действующих сегодня в мировой торговле правил развивалась в процессе проведения в рамках ГАТТ серий торговых переговоров (раундов). На первых раундах в основном обсуждались вопросы сокращения тарифов. Позднее переговоры охватили другие области, такие как антидемпинг и нетарифные меры. Последний раунд (1986 — 1994 годы), известный как “Уругвайский”, привел к созданию ВТО, значительно расширив сферу действия ГАТТ и распространив ее на торговлю услугами и торговые аспекты прав интеллектуальной собственности. Таким образом, механизм ГАТТ был усовершенствован и адаптирован к современному этапу развития торговли.

Кроме того, являясь международной организацией, система ГАТТ формально такой не признавалась, а ВТО получила юридический статус специализированного учреждения системы ООН.

ВТО — это и организация, и одновременно комплекс правовых документов, своего рода многосторонний торговый договор, определяющий права и обязанности правительств в сфере международной торговли товарами и услугами. Правовую основу ВТО составляют ГАТТ и Соглашение по торговым аспектам прав интеллектуальной собственности (ТРИПС). Соглашения ВТО ратифицировались парламентами всех стран-участниц.

Основные задачи ВТО — либерализация международной торговли, обеспечение ее справедливости и предсказуемости, содействие экономическому росту и повышению экономического благосостояния людей

Что касается финансового сектора, то среди основных положений ВТО наиболее важными являются следующие:

- обеспечение права фирм, действующих в финансовом секторе, учреждать филиалы и дочерние структуры в странах-участницах;
- предоставление этим фирмам национального режима;
- свободная межстрановая торговля финансовыми услугами и свободное передвижение персонала, занятого в этой отрасли.

Вступление в силу пятого протокола ГАТТ окажет, таким образом, значительное влияние на развитие мировых финансовых рынков, поскольку речь в нем идет о снятии существующих барьеров и свободном допуске иностранных конкурентов в национальные банковские, страховые и фондовые секторы экономики.

В рамках этого соглашения США аннулировали режим наиболее благоприятствуемой национальной торговле финансовыми услугами и приняли обязательство по допуску фирм на рынок и их национальному режиму (что означает отсутствие дискриминации иностранных фирм по отношению к отечественным).

По договоренности между участниками соглашения ратификация документа большинством участников закончилась 29 января 1999 г., и с 1 марта 1999 г. он вступил в силу. При этом, однако, десять участников оказались не готовы к ратификации, и им был предоставлен дополнительный срок для урегулирования процедурных формальностей до 15 июня 1999 г.

Следует отметить, однако, что уже сейчас на долю фирм стран - участниц протокола приходится свыше 95% мирового финансового рынка. Величина суммарных активов банковского сектора оценивается в 40000 млрд. долл. На долю указанных компаний приходится:

- емкость фондового рынка - 17800 млрд. долл.;
- объем первичных коммерческих займов - 38000 млрд. долл.;
- емкость страхового рынка - 2200 млрд. долл.;
- ежедневный оборот по валютнообменным сделкам в 1 трлн. долл. (по данным МБР и Секретариата ВТО).

Пятый протокол ГАТТ остается открытым для подписания всеми странами - членами ВТО. Участники соглашения уже значительно либерализовали свои финансовые рынки. Так, США разрешили покупку национальных банков иностранцами, Евросоюз предоставил свободный доступ на рынок и национальный режим экспортерам финансовых услуг, Швейцария отказалась от некоторых дискриминационных требований, Бразилия снизила степень государственного вмешательства в банковский сектор.

Как и для всех остальных сегментов мирового рынка, охваченных соглашениями ВТО, либерализация торговли финансовыми услугами не означает полной отмены существующих на них ограничений. Каждая страна, подписавшая Пятый протокол по финансовым услугам, сохранила в своем законодательстве ограничения на деятельность иностранных участников финансового рынка в целях защиты национальных производителей.

Однако следует отметить, что степень открытия рынка варьируется от страны к стране в соответствии с видением правительствами потребностей национальных производителей финансовых услуг. Каждая страна выбирала свой путь движения финансового сектора к ВТО, отстаивая при этом национальные интересы. И как показывает мировая практика, до вступления в ВТО сохранение запрета на учреждение филиалов иностранных банков существовало в ряде развитых стран. Так, в Японии было запрещено создавать филиалы иностранных банков на национальном рынке банковских услуг. Их учреждение было ограничено также в ряде других развитых стран - Швейцарии, Австрии, Новой Зеландии, Финляндии, Швеции, Норвегии. В Исландии для создания филиала необходимо было специальное государственное решение. Таким образом, ограничения на перечень разрешенных операций, осуществляемых иностранными банками на национальном рынке услуг, носят универсальный характер и относятся ко многим индустриально и финансово развитым государствам. Так, в Австралии

филиалам иностранных банков запрещалось привлекать депозиты на национальном рынке банковских услуг. В Великобритании для нерезидентов был ограничен доступ к операциям, связанным с потребительским кредитованием. В развивающихся странах, например, Бразилии, нерезиденты были допущены только к приему депозитов, кредитованию всех видов, лизинговым операциям, торговле на денежном, валютном рынке, оказанию депозитарных, консультационных услуг и др. В Индии сфера деятельности иностранных банков ограничивалась обслуживанием туризма и кредитованием предприятий, занятых во внешней торговле. В государствах с переходной экономикой, например, Китае, нерезиденты были допущены только к строго определенному перечню операций на национальном рынке, который устанавливался Народным банком Китая. В ряде развивающихся стран учреждение филиалов нерезидентами было запрещено законодательно. Среди них: Иран, Кувейт, Таиланд, Пакистан, Бразилия, Ангола, Бенин, Египет, Габон, Сенегал. В странах с переходной экономикой, за исключением стран Центральной и Восточной Европы, государство предпочитало сохранять запрет или ограничения на регистрацию филиалов иностранных банков. Такой позиции придерживаются страны СНГ: Россия, Украина, Беларусь, Узбекистан, Казахстан. В странах Содружества, которые уже присоединились к ВТО, данный запрет отсутствует. Это - Молдова, Армения, Кыргызстан, Грузия. В последнее время в результате развития процесса глобализации, интеграции национальных экономик в систему мирохозяйственных связей под влиянием ВТО усиливается тенденция доступа иностранного капитала на национальные финансовые рынки. Опыт ведущих стран мира показывает, что приток иностранных инвестиций оказывает в целом положительное влияние на банковскую систему, усиливает конкуренцию на национальном рынке банковских услуг, особенно в сфере кредитования, улучшает качество финансовых инструментов и предоставляемых услуг. Так, благодаря иностранным банкам в западноевропейских государствах получили широкое распространение новые виды финансовых инструментов и услуг - кредиты с плавающей процентной ставкой, синдицированные кредиты, а также банковские акцепты. В Канаде ограничения на деятельность иностранных финансовых институтов следующие: финансовые институты, деятельность которых регулируется государством, и капитал которых превышает 750 млн. долл., обязаны в течение пяти лет после превышения этого уровня вынести 35% голосующих акций для широкого листинга и продажи на канадской фондовой бирже; иностранные банки обязаны регистрировать дочерний банк в Канаде для развития национального рынка; открытие более одного дочернего банка иностранной финансовой структуры возможно только при наличии разрешения Министерства финансов Канады; ни одно лицо (резидент или нерезидент) может владеть пакетом не более чем 10% любых акций вышеописанных банков; существуют ограничения и на региональном уровне, так, дилеры и брокеры, оперирующие в Канаде акциями иностранных компаний, обязаны быть зарегистрированы в Канаде, определенная часть членов совета директоров филиалов иностранных трастовых компаний обязана состоять из граждан Канады. В Норвегии процесс либерализации также усилил конкуренцию в национальном банковском секторе, стимулировал рост эффективности национальных банков, привел к значительному притоку зарубежных кредитных ресурсов на местный рынок. В Швеции либерализация доступа иностранного капитала привела к обострению конкуренции в банковском секторе, росту объемов кредитования, улучшению деятельности местных банковских институтов, увеличению степени концентрации капитала. В государствах с переходной экономикой влияние либерализации на эффективность банковского сектора и национальной экономики было неоднородно. В Китае и отдельных европейских странах экспансия иностранного капитала оказала умеренно положительное влияние на эффективность банковского сектора и национальной экономики. В отдельных странах Центральной и Восточной Европы, - таких как Хорватия, Словакия, Словения и Чехия, экспансия иностранного капитала привела к росту эффективности банковского сектора в целом. У них после активного расширения присутствия иностранных банков наблюдался рост капитализации, открытости, надежности банковской системы, возврат доверия населения. Правда, в Венгрии, Латвии и Литве либерализация не вызвала роста эффективности. В Болгарии, Румынии, Польше и Эстонии увеличение доли иностранного капитала в банковском секторе привело к сокращению эффективности. Что касается влияния на национальную экономику, то эффект

был нейтральным. Как мы видим, картина достаточно пестрая, многое зависит от уровня устойчивости и развитости национальной финансовой системы каждой страны и степени готовности к международной интеграции. Если же рассматривать систему коммерческих банков РК, то на данный момент ее представляют 38 банков, в числе которых: 16 иностранных и 22 казахстанских. На «первые» десять банков (первый эшелон) приходится 90,16% совокупных активов при этом в шести крупнейших банках Казахстана аккумулировано 77,6% совокупных банковских активов РК, а также 83% совокупного ссудного портфеля. Оставшиеся 28мь банков владеют всего лишь 9,8% от совокупных активов. Наиболее динамичными, тем не менее, являются банки второго эшелона занимающих 11-20 места по размерам активов и примерно половину, которых составляют иностранные банки

Средние и малые банки за период кризиса показывали в целом постоянный рост активов и кредитования. Так, с начала 2008 года, когда рост лидеров прекратился, активы второго эшелона выросли на 44,6%, а активы третьего эшелона увеличились в 2,27 раза. Эффект низкой базы будет и дальше оказывать влияние на показатели малых банков на фоне необходимости реального сектора экономики в кредитных средствах. И как можно заметить, существует угроза для казахстанских банков (за исключением первого эшелона) со стороны иностранных.

Таким образом, возникает ряд вопросов: Каковы перспективы финансового сектора и банковской системы Казахстана в условиях грядущей экспансии иностранного капитала? Сможет ли наша финансовая система выдержать жесткую конкуренцию и гармонично интегрироваться в международное финансовое пространство?

Казахстану удалось создать достаточно устойчивую и стабильную финансовую систему, последовательно развивать страховые, фондовые, пенсионные и банковские сегменты финансового рынка. Капитализация казахстанской банковской системы составляет порядка 7 млрд. долларов США. Активы банков превышают 50 млрд. долларов США. По уровню отношения активов банков второго уровня к ВВП мы достигли показателей многих стран Центральной и Восточной Европы. Поэтому, ожидается умеренно положительное влияние на развитие финансового сектора страны вступление Казахстана в ВТО. Активность иностранного капитала будет расти по мере повышения прозрачности экономики, улучшения правовой инфраструктуры, изменения других качественных экономических и политических параметров в стране. Вместе с тем, внешние факторы - такие, как параметры роста рынка, платежеспособность населения, степень конкуренции, законодательные и регулятивные рамки, другие макроэкономические и политические условия, конечно, будут нести результат-определяющую роль, как присуще любому спектру рыночной экономики, отличие разве что в масштабе и специфике сектора.

С другой стороны, можно заметить, что повышение конкурентоспособности казахстанских банков, в первую очередь, зависит от них самих. Казахстанским банкам предстоит улучшить корпоративное управление, увеличить капитализацию, повысить до мировых стандартов банковский менеджмент, внедрить передовые банковские технологии и повысить культуру обслуживания клиентов. А так же в виду сложившейся ситуации, скорее всего, в ближайшее время банковскую систему РК ждет реструктуризация, в виде слияния банков и поглощение банками первого эшелона. Только при такой реструктуризации коммерческие банки, да и в общем понимании национальная банковская система, смогут выдержать натиск конкуренции иностранных банков.

Мы не первые, кто сталкивается с необходимостью либерализации финансового сектора страны в связи с вступлением в ВТО. Мир накопил достаточно богатый опыт интеграции в международное финансовое пространство. В подавляющем большинстве стран каждый шаг к либерализации национального рынка банковских услуг являлся логичным результатом определенных макроэкономических и политических тенденций в стране.

Kondrashov Ivan

**THE INTEGRATION OF THE FINANCIAL SECTOR AND BANKING SYSTEM OF THE
REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN CONTEXT OF GLOBALIZATION**

SUMMARY

The article considers issues of globalization of the financial sector and banking system of the Republic of Kazakhstan through WTO as an instrument of globalization. Also in the article discusses the experience entry into the WTO of foreign countries with developing and transition economies.

*ლეილა მამულაშვილი
ნინო ლიპარტელიანი*

საერთაშორისო დონორი-საპროექტო ორგანიზაციების საქმიანობა საქართველოში

საქართველომ დემოკრატიისა და საბაზრო ეკონომიკის პრინციპების დამკვიდრების გრძელ გზაზე მრავალი საერთაშორისო დონორი ორგანიზაციის ფინანსური და ინტელექტუალური დახმარება მიიღო. საქართველოს კატეგორიის ქვეყნებში სწორედ დემოკრატიისა და საბაზრო პრინციპების დამკვიდრება არის იმ 5 საერთაშორისო დონორი ორგანიზაციის საქმიანობის ძირითადი მიმართულება, რომლებმაც საქართველოსთან რამდენიმეწლიანი ურთიერთობის მანძილზე მილიარდობით დოლარი დახარჯეს და ეს თანხები შემდეგი მიმართულებებით განაწილდა:

მსოფლიო ბანკი და განვითარების საერთაშორისო ასოციაცია	1,417 მლრდ ლარი / 837,557 მლნ \$
ევროგაერთიანება	134,418 მლნ ლარი / 82,846 მლნ \$
სოფლის მეურნეობის განვითარების საერთაშორისო ფონდი	18,332 მლნ ლარი / 11,298 მლნ \$
საერთაშორისო სავალუტო ფონდი ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკი	406,393 მლნ ლარი / 250,473 მლნ \$ 41,402 მლნ ლარი / 25,517 მლნ \$

საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან თანამშრომლობა საქართველომ გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში დაიწყო. ფონდმა საქართველოსათვის 250,473 მილიონი აშშ დოლარის ფინანსური რესურსი გამოყო. ეს თანხა, ტრანშების სახით, საქართველოს ეროვნულ ბანკს და ქვეყნის სავალუტო რეზერვების გამყარებას ხმარდებოდა. ფონდისაგან მიღებული ფინანსური რესურსის გასტუმრება საქართველომ მომავალი 10 წლის განმავლობაში, 2017 წლამდე უნდა უზრუნველყოს.

ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკი (EBRD). საქართველომ ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკთან თანამშრომლობა 1996 წლიდან დაიწყო. EBRD-ის პირველი პროექტი საქართველოში იყო იმ დროისათვის ქვეყანაში მოქმედი “აბსოლუტ ბანკისათვის” 5 მილიონი დოლარის ოდენობის კერძო კაპიტალის გაცემა. დღეისათვის ევრობანკი რამდენიმე ქართული კომერციული ბანკის აქციონერია.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია. გაერთიანებული ერების განვითარების პროგრამა (UNFD) საქართველოში შემოვიდა 1993 წელს. გაეროს განვითარების პროგრამა დახმარებებს წარმართავს პრიორიტეტულ სფეროში და პროექტებს რამდენიმე სფეროში ახორციელებს:

გაეროს ბავშვთა ფონდი (UNICEF). განახორციელა დახმარება ისეთ მნიშვნელოვან საკითხებში, როგორებიცაა ბავშვთა უფლებების დაცვა, ბავშვთა ჯანდაცვის უზრუნველყოფისა და განათლების ხელშეწყობა.

გაეროს მოსახლეობის ფონდი (UNFPA.) განახორციელა პროგრამები შემდეგი მიმართულებით: რეპროდუქციული ჯანმრთელობა, დემოგრაფიული პრობლემების ანალიზი, დაგეგმვა და სხვ.

გაეროს ქალთა განვითარების ფონდი (UNIFEM) საქმიანობს და განახორციელა დახმარება ისეთ სფეროში, როგორიცაა გენდერული უფლებების დაცვა და გენდერული ძალადობის აღმოფხვრა.

გაეროს მსოფლიო ჯანდაცვის ორგანიზაცია (WHO) საქმიანობდა შემდეგი მიმართულებებით: ეპიდემიების აღმოფხვრა, ჯანდაცვის განვითარების ხელშეწყობი პროგრამების განხორციელება.

მსოფლიო ბანკი.

საქართველო მსოფლიო ბანკის წევრი 1992 წელს გახდა, საერთაშორისო განვითარების ასოციაციის (IDA) – 1993 წელს, ხოლო საერთაშორისო კორპორაციის (IFC) – 1995 წელს. მსოფლიო ბანკი გრანტებს და კრედიტებს, ძირითადად, ამ ორი ფინანსური ინსტიტუტის მეშვეობით ახორციელებს.

ადამიანური განვითარების ხელშეწყობა და სოციალური დაცვა. მთავარი ყურადღება გამახვილებულია სახელმწიფო სექტორის მხარდაჭერაზე ისეთ სფეროებში, როგორიცაა განათლება, ჯანდაცვა, სოციალური დაცვა, მათ შორის, საპენსიო უზრუნველყოფა და სხვ.

სახელმწიფო სამსახურის ეფექტიანობის გაუმჯობესება. ეს არის ეფექტიანი, ანგარიშვალდებული და სანდო სახელმწიფო ინსტიტუტების ჩამოყალიბების ხელშეწყობა.

2005 წლის ოქტომბერში მსოფლიო ბანკმა დაამტკიცა საქართველოსთან პარტნიორობის სტრატეგია (CPS), რომელიც 2005-2009 წლებზე იყო გათვლილი, ძირითადად სოციალური მომსახურების გაუმჯობესება. მილიონობით ადამიანმა ისარგებლა 400-მდე სკოლის, სამედიცინო და კულტურული დაწესებულებების, საირიგაციო სისტემების, წყალგაყვანილობის, გზებისა და ხიდების აღდგენისა და რეაბილიტაციის შედეგად. განხორციელდა მუნიციპალური განვითარების ფონდის პროექტის ფარგლებში.

კერძო ბიზნესის განვითარების ხელშეწყობა. მოზიდული იქნა ახალი ტექნოლოგიები, რის შედეგადაც გაიზარდა გაყიდვები და ექსპორტი, შეიქმნა 1,500 ახალი სამუშაო ადგილი.

სასამართლო რეფორმების პროექტი. მნიშვნელოვნად გაიზარდა მოსახლეობის ინფორმირებულობა ქვეყანაში მოქმედი სასამართლო სისტემების მოღვაწეობისა და მოქალაქეთა უფლებების შესახებ.

მიწის კერძო ბაზრის ჩამოყალიბება. მსოფლიო ბანკისა და აგრარული განვითარების საერთაშორისო ფონდის ერთობლივი მხარდაჭერით განხორციელებული განვითარების პროექტის მეშვეობით შეიქმნა კერძო მიწის ბაზარი.

ფონდი ათასწლეულის გამოწვევა საქართველოს (MCG). ათასწლეულის გამოწვევა ამერიკის შეერთებული შტატების მთავრობის სპეციალური პროგრამაა, რომელსაც აშშ-ის სამთავრობო ორგანიზაცია – ათასწლეულის გამოწვევის კორპორაცია ახორციელებს. პროგრამის მიზანია, დახმარება გაუწიოს განვითარებად ქვეყნებს სიღარიბის დაძლევისა და ეკონომიკურ განვითარებაში. პროგრამაში მონაწილეობისა და დაფინანსებისათვის არჩეულია ისეთი ქვეყნები (სულ 41 სახელმწიფო), სადაც ხორციელდება მმართველობითი სისტემის, სიღარიბის დაძლევის, ეკონომიკური თავისუფლების უზრუნველყოფის, განათლებისა და ჯანდაცვაში ინვესტირებისა და კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლაზე ორიენტირებული რეფორმები. ათასწლეულის გამოწვევის პროგრამის შემუშავებისა და განხორციელების უზრუნველყოფის მიზნით საქართველოს მთავრობამ შექმნა საჯარო სამართლის იურიდიული პირი “ფონდი – ათასწლეულის გამოწვევა საქართველოს”.

2005 წლის აგვისტოში აშშ ათასწლეულის კორპორაციის დირექტორთა საბჭომ დაამტკიცა საქართველოს ხუთწლიანი, 29.53 მლნ დოლარის ღირებულების საგრანტო პროგრამა. პროგრამა ოფიციალურად შევიდა ძალაში 2006 წლის 6 აპრილს.

კომპონენტი I. რეგიონული ინფრასტრუქტურის რეაბილიტაცია

პროექტი 1. სამცხე-ჯავახეთის რეაბილიტაცია. 102.2 მლნ დოლარის ღირებულების პროექტის ფარგლებში დაფინანსდა სამცხე-ჯავახეთის მთავარი გზის დაახლოებით 245 კილომეტრის რეაბილიტაცია და მშენებლობა. გზის მარშრუტია: თელეთი-კოდა-წალკა, წალკა-ნინოწმინდა, ახალქალაქი-ნინოწმინდა-სომხეთის საზღვარი და მონაკვეთი თურქეთის საზღვრამდე, აგრეთვე, ხერთვისი-ვარძია.

პროექტი 2. ენერგოსექტორის რეაბილიტაცია. 49.5 მილიონიანი პროექტი მიზნად ისახავდა ჩრდილოსომხეთის მიმართულების მაგისტრალური გაზსადენის რეაბილიტაციას და ენერგეტიკის სამინისტროსათვის ტექნიკური დახმარების უზრუნველყოფას.

პროექტი 3. რეგიონული ინფრასტრუქტურის განვითარება. 60 მილიონიანი პროექტის ფარგლებში დაფინანსდა რეგიონებში წყლისა და საკანალიზაციო მეურნეობების, ირიგაციის, ადგილობრივი გზებისა და საყოფაცხოვრებო ნარჩენების ფიზიკური ინფრასტრუქტურის განვითარება. აღსანიშნავია, რომ დაფინანსდება მხოლოდ სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ინფრასტრუქტურა.

კომპონენტი II. საწარმოთა განვითარება

პროექტი 1. საქართველოს რეგიონული განვითარების ფონდი. 32.5 მილიონიანი პროექტი მცირე და საშუალო კერძო საწარმოებს (ძირითადად, თბილისის გარეთ) უზრუნველყოფს გრძელვადიანი სარისკო კაპიტალითა და ტექნიკური დახმარებით. ფონდის საქმიანობის პრიორიტეტული სექტორებია სოფლის მეურნეობა და ტურიზმი. ფონდი, ძირითადად, მეპაიეობაზე იყო დაფუძნებული და ინვესტიციებისა და შეღავათიანი სესხების საშუალებით მუშაობდა.

პროექტი 2. აგრობიზნესის განვითარება. 15 მილიონის ღირებულების პროექტი გრანტებით, ტექნიკური, ტექნოლოგიური და ინფორმაციული დახმარებით უზრუნველყოფდა ფერმერებსა და მცირე აგრობიზნესებს.

ამერიკის საერთაშორისო განვითარების სააგენტო (USAID).

ამერიკის შეერთებული შტატების საერთაშორისო განვითარების სააგენტო (USIAD), ფედერალური სააგენტო, რომელიც აშშ-ის მიერ განვითარებადი ქვეყნებისათვის ეკონომიკურ დახმარებას მსოფლიო მასშტაბით ასორციელებს. სააგენტო მრავალ ქვეყანას ეხმარება სიღარიბის დაძლევაში, დემოკრატიული და ეკონომიკური რეფორმების განხორციელებაში, თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის დამკვიდრებისა და სტიქიური შედეგების აღმოფხვრაში. 1992 წლიდან ჰუმანიტარული დახმარებისა და განვითარების პროგრამებისათვის (USAID)-მა საქართველოს 774 მილიონი დოლარი გამოუყო.

საქართველოში USAID-მა პროგრამები რამდენიმე მიმართულებით განახორციელა. ეს მიმართულებებია:

ეკონომიკური ზრდა; ენერგეტიკა და გარემოს დაცვა; დემოკრატია და მმართველობა; ჯანდაცვა და სოციალური განვითარება.

ბიზნესგარემოს რეფორმა. პროექტმა ხელ შეუწყო მეწარმეებისათვის ადმინისტრაციული ბარიერის შემცირებას. კერძოდ, შემცირდა ლიცენზიების და ნებართვების რაოდენობა და გამარტივდა მათი გაცემის პროცედურა, შემოღებულია ერთი სარკმლის პრინციპი. ამ მიზნების უზრუნველსაყოფად პროექტი მუშაობს რეგისტრაციის სისტემის (მათ შორის, ადგილობრივის) გამარტივების ხელშეწყობაზე.

საგადასახადო და საბაჟო ადმინისტრაციის გაუმჯობესება. ფაქტობრივად, ეს არის ბიზნესგარემოს პროექტის ფისკალური კომპონენტი, რომელიც ხელს უწყობს საგადასახადო და საბაჟო ადმინისტრაციების მარეგულირებელი, პროცედურული და ადმინისტრაციული ფუნქციების გაუმჯობესებას.

აგრარული რეფორმის მხარდაჭერა. პროექტი განხორციელდა იმ მიზნით, რომ გაძლიერებულიყო სოფლის მეურნეობის სამინისტროს ანალიტიკური შესაძლებლობები და გაზრდილიყო პოლიტიკის წარმართვის ეფექტიანობა, მომზადებულიყო სურსათისა და აგრარული პოლიტიკის ეროვნული სტრატეგია და განხორციელებულიყო სურსათის უვნებლობის კანონმდებლობა, რათა ხელი შეეწყო მომხმარებელთა უფლებების დაცვას და გაიზარდოს ქვეყნის საექსპორტო პოტენციალი.

აგრარული პროდუქტიულობის გაზრდა და საქართველოს ექსპორტის ხელშეწყობა. USAID-ის პარტნიორმა PAP Consulting გაერთიანებული სადისტრიბუციო ენერგოკომპანიის მართვა და მენეჯმენტი განახორციელა. გარდა ამისა, USAID მსოფლიო ბანკთან და გერმანიის განვითარების ბანკთან (KfW) თანამშრომლობს აღრიცხვიანობის სისტემის სრულყოფისა და განვითარების მიმართულებით.

ენერგეტიკის სამინისტროს საკონსულტაციო მომსახურება.

USAID განახორციელა ენერგეტიკის სამინისტროს საკონსულტაციო მომსახურება თავისი პარტნიორი Core International-ის მეშვეობით. პროექტის მიზანი იყო, ხელი შეეწყო სამინისტროს არსებული რესურსებისა და ინსტიტუტების ეფექტიან მართვაში.

სოფლის ენერგორესურსებზე ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესება. სოფლის ენერგოპროგრამა განხორციელდა USAID-ის პარტნიორი Winrock International-ის მეშვეობით. პროგრამა ხელს უწყობდა 40 რაიონის ელექტრომომარაგების გაუმჯობესებას.

2008 წლის აგვისტოს მოვლენების შემდეგ საქართველოს დახმარების სურვილი ბევრმა საერთაშორისო ორგანიზაციამ გამოთქვა, მათი არასრული ჩამონათვალი ასე გამოიყურება:

- აშშ-მ საქართველოს გამოუყო 1 მილიარდი ფინანსური დახმარება ჰუმანიტარული საჭიროებებისა და ქვეყანაში მიმდინარე აღდგენითი სამუშაოებისათვის;
- ევროკავშირის საერთაშორისო დონორთა კონფერენციაზე აშშ-მ საქართველოს დახმარებლად დამატებით წარადგინა 5 მილიარდ აშშ \$ მოცულობის ეკონომიკური პაკეტი;
- ევროკავშირმა საქართველოსთვის გამოუყო მილიარდი \$ ქვეყნის ეკონომიკის აღდგენისათვის;
- მსოფლიო ბანკმა საქართველოს გამოუყო 350 მლნ აშშ \$;
- საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა 750 მლნ აშშ \$;
- დიდმა ბრიტანეთმა საქართველოს გამოუყო 2 მლნ ფუნტი;
- უკრაინის მთავრობამ საქართველოს გამოუყო 10 მლნ აშშ \$ ინფრასტრუქტურის აღსადგენად;
- მოსახლეობის განვითარების ევროპის საპარლამენტო ფორუმმა საქართველოს გამოუყო 600 ათასი აშშ \$, რომელიც რუსული აგრესიის შედეგად იძულებით გადაადგილებული მოსახლეობის სამედიცინო გამოკვლევებზე დაიხარჯა და ა.შ.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. **ვლადიმერ პაპავა.** საერთაშორისო სავალუტო ფონდი საქართველოში: მიღწევები და შეცდომები. თბილისი, 2000.
2. **ვლადიმერ პაპავა.** საერთაშორისო სავალუტო ფონდი და პოსტკომუნისტური საქართველო. თბილისი, 2002.
3. **დავით იაკობიძე.** საქართველო და მსოფლიო ფინანსური კრიზისი. თბილისი, 2009.
4. **ილაშვილი რევაზ.** ფინანსური ბაზარი და საერთაშორისო სავალუტო-საკრედიტო ურთიერთობები. თბილისი, 2008.
5. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მისია საქართველოში. თბილისი, 2010.
6. **ინტერნეტრესურსები:**
www.imf.ge, www.mfa.gov.ge, www.nplg.gov.ge, www.georgian.irib.ir

*Mamulashvili Leila
Liparteliani Nino*

THE ACTIVITY OF INTERNATIONAL DONOR-CREDIT ORGANIZATIONS IN GEORGIA

SUMMARY

Georgia has received many international donor organizations, financial and intellectual support. These funds are distributed in the following areas: The World Bank and Development International Association of GEL 1.417 billion/\$837.557 million Euro 134.418 / \$ 82.846 million.

Rural Development International Fund for 18.332 million / \$ 11.298 million. The International Monetary Fund 406.393 million / \$ 250.473 million European Bank for Reconstruction and Development Bank of 41.402 million / \$ 25.517 million.

USAID programs in Georgia is conducted in several areas. These are: Economic growth, Energy and Environment, Democracy and Governance, Health and Social Development.

Silagadze Nodar

STAGES OF DEVELOPMENT OF BANKING SYSTEM IN GEORGIA

History of Georgian banking system is quite vast. Evolution process of development of Georgian banking system is conditionally divided into three stages: first stage – 1875-1919; second stage – 1991-1996 and third stage since 1996 to date.

The first stage was preceded by an interesting history of credit business. Namely, best conditions for formation of trade and credit organizations was created in the XI century. In the XII-XIII centuries a broad credit-trading union named Ortag (deriving from Turkish word “Ortak” meaning partnership, association) was functioning in Tbilisi. In the XVII-XVIII centuries, and in the 80’ of the XIX century, 85 credit institutions, money exchange-credit units and mints were functioning (G. Tsaava. Banking. Tbilisi, 2005. pg. 32-33). In 1810 Public Care Administration (“Prikaz”, from 1849 Trans-Caucasian “Prikaz”) was founded as a credit organization. It issued credits (under 6% profit) based on real estate mortgaging. Amount of credit should not have exceed more than half of the cost of the mortgaged property (Georgian Encyclopedia, vol. 2, pg. 192-193).

First stage of development of Georgian banking system starts with the foundation of the Tbilisi Estate Bank by Ilia Chavchavadze in 1875 and finishes with the creation of State Bank of Georgia in 1919. An important event was also foundation of Kutaisi Estate Bank in 1876 (Besarion Gogoberidze - Chairman of Bank Management). The bank existed till 1921. Year of 1919 was of great importance in the evolution process of development of Georgian banking system (<http://www.forum.ali.ge-09.04.2011>). Till this period there was no independent central bank that would manage and regulate banking system in Democratic Republic of Georgia. Its functions were carried out by Tbilisi Department of former Russian Empire Bank, which seized all ties with the Empire Bank from 1917 October. On December 31, 1919 Meeting of Founder of the Republic of Georgia passed a law “on founding a state bank” (enclosed with the Statute). Central Bank was named as State Bank of Georgia. The law determined purpose, structure, statute capital and rights and obligations of the bank as an

authority implementing national monetary-credit policy and regulating banking system. Amount (50 million Rubles) required for the foundation of the Bank should have been allocated by the Treasury and gained profit would have remained in the Bank; the Bank was managed by the Administration and a Council. Members of Administration were appointed for 3 years and the Manager as well as the Council with its 12 members were elected by the Parliament. Decisions by the Council were reinforced by the Administration (Collection of legal acts of Democratic Republic of Georgia (1918-1921), Tbilisi, 1990, pg. 327-355). Meeting of Founders (16.03.1920) appointed Iase Lortkipanidze, an outstanding financier as a Administrator of State Bank of Georgia and Nikoloz Eliava as a Chairman (T. Atanelishvili. Economic Reforms in the Democratic Republic of Georgia. Tbilisi, TSU Publishing”, 2006, pg. 101-102).

Main principles of bank legislation of Democratic Republic of Georgia corresponded to the challenges of time and it's not occasional that many of them (independence of central bank from the government, two-level system of bank management, cash emission and right of exclusive operation of monetary-credit policy) is expressed in modern banking legislation of Georgia.

Thus, first stage of development of Georgian banking system was finished with the creation of State Bank of Georgia in 1919.

After forceful introduction of soviet rule in Georgia (February 25, 1921), State Bank of Georgia seized its existence as it was expected. Afterwards, banking was conducted in entire frames of the USSR: functions of central bank were carried out by People's Bank of Soviet Socialistic Republic of Georgia – one of the branches of the State Bank founded in October 1921 in Russia. Its activities were considerably limited, as common directory-administrative system restricted area of independent activities of banks. The situation did not change until the beginning of the 90' when Georgia declared independence.

Second stage of the development of banking system (1991-1996) started after the declaration of independence of Georgia, when all soviet structures was declared as state property, including State Bank which served as a foundation for National Bank of the Republic of Georgia. Banking legislation of that time was incomplete and the country had no clear chances to develop without independent monetary-credit system. One of the most important moves of the Supreme Council of the Republic of Georgia was the adoption of the following laws in August 02, 1991: laws “concerning national bank”, “concerning Banks and banking”, “concerning Monetary-Credit Regulations”

(<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:KB2qPZ2qPZGwFroJ:www.parliament.ge/index>).

Adoption of such laws was indeed a progressive event but they had some deficiencies. For example, these laws poorly regulated banking process and national bank's influential mechanisms on development, activities and liquidity of commercial banks. Order dated August 12, 1994 by the President of Georgia concerning “improvement of banking system in Georgia” (<http://www.google.ge/search?hl=ka&source=hp&biw=690&bih>) implied formation of two-level banking system. According to the order, for the purpose of regulating cash provision, accounts of the Ministry of Finance were transferred to the National Bank and the function of direct payment to the clients were transferred from the National Bank to commercial banks. Additionally, legal status of the National Bank of Georgia was defined by Georgian Constitution (<http://www.google.ge> Constitution of Georgia, 24.08.1995 article 95-96). Rights and obligations, rules of activities and guarantee of independence of the National Bank was defined by organic law “concerning National Bank of the Republic of Georgia” (<http://www.parliament.ge> Banking. “Law on National Bank of the republic of Georgia” 23.06.1995) passed on June 23, 1995 by the Parliament of the Republic of Georgia. Business of commercial banks was regulated by Georgian law “concerning activities of Commercial Banks” dated February 3, 1996 (176 – II s) (www.Parliament.ge Banking 2001-02-09). By this period process of privatization of former state-commercial banks was over.

Thus, in 1996 two-level banking system was finally formed in Georgia placing end to second stage of development of Georgian banking system.

Third stage of the development of Georgina banking system (since 1996 to date) can be characterized with relevantly stable development nevertheless two (1998 and in 2008) world financial crises. Unfortunately, some measures were taken to loosen supervisory functions of the National Bank, but afterwards, this policy was

rejected. In September 24, 2009 the Parliament of Georgia enacted a new organic law “concerning National Bank of Georgia” (www.parliament.ge Banking. Georgia’s organic law “concerning National Bank”. No. 1676-II s., September 24, 2009).

Thus, Georgia’s banking sector has a centuries-long and rich history and its profound study is indeed of top importance in modern times.

Silagadze Nodar

STAGES OF DEVELOPMENT OF BANKING SYSTEM IN GEORGIA

SUMMARY

Stages of Development of Banking System in Georgia, a thesis by Nodar Silagadze discusses evolution of banking in Georgia. The author divides the development of Georgian banking in three stages: I- 1875-1919; II – 1991-1996 and III – since 1996 to date, describes each stage and concludes that Georgia’s banking sector has a centuries-long and rich history and its profound study is indeed of top importance in modern times.

აზიკო სისვაძე

ინფლაციის ოპტიმიზაცია: თეორიულ-მეთოდოლოგიური ასპექტი

ეკონომიკური კრიზისების შემდეგ ყველაზე მტკივნეულ მაკროეკონომიკურ „დაავადებად“ ინფლაციაა მიჩნეული. ამასთან, თუ კრიზისები ამა თუ იმ პერიოდულობით მეორდება, ინფლაცია თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკის უწყვეტი თანამდევი და საყოველთაო მოვლენაა. ინფლაციის მთლიანი აღმოფხვრა პრაქტიკულად შეუძლებელია, მაგრამ მისი მასშტაბებისა და ტემპების შემცირება ეკონომიკური მეცნიერების თანამედროვე დონის პირობებში სავსებით რეალურ ამოცანას წარმოადგენს. თუმცა ამ მიმართულებით ბევრი თეორიული და მეთოდოლოგიური პრობლემა ჯერ კიდევ გადასაწყვეტია.

მსოფლიოს წამყვანი ქვეყნების გამოცდილება ცხადყოფს, რომ ეკონომიკაზე უარყოფითად მოქმედებს ინფლაციის როგორც მაღალი, ისე დაბალი ტემპები. ამასთან, ინფლაციის განსაზღვრული დონე ეკონომიკაზე თერაპიულ ეფექტსაც კი ახდენს. მაგრამ, ერთმნიშვნელოვანი პასუხი კითხვაზე, თუ როგორი უნდა იყოს ინფლაციის ისეთი ოპტიმალური დონე, რომელიც, სხვა თანაბარ პირობებში, მინიმუმამდე დაიყვანდა ინფლაციის უარყოფით შედეგებს და ეკონომიკის სტაბილურ ზრდას უზრუნველყოფდა, ჯერ კიდევ არ არსებობს.

ეკონომიკურ მეცნიერებაში ფართოდ გავრცელებული შეხედულებით, მისაღებად შეიძლება ჩაითვალოს მცოცავი ინფლაცია ათ პროცენტამდე ფარგლებში, მაგრამ ნულიდან ათ პროცენტამდე საკმაოდ დიდი შუალედია და, ამდენად, შეიძლება ბუნებრივად დაისვას კითხვა, თუ სად გადის ის ზღვარი, რომლის შემდეგაც ინფლაცია არასასურველი და საშიში ხდება? ლოგიკური იქნებოდა ინფლაციის ასეთ ემპირიულ კრიტიკულ დონედ ეროვნული შემოსავლების მატების ტემპი იყოს მიჩნეული. მაგრამ ეს საკითხის ოპტიმალური გადაწყვეტა ჯერ კიდევ არ არის.

ჩემი აზრით, როდესაც საქმე პრობლემის ოპერატიულ გადაწყვეტას შეეხება, ინფლაციის ოპტიმიზაციის პრობლემის კვლევის ამოსავალ მოდელად შეიძლება ჩაითვალოს ფილიპსის მოკლევადიანი მრუდი [4, გვ. 36], [5, გვ. 839], რომელიც ასახავს დამოკიდებულებას ინფლაციასა და უმუშევრობის დონეს შორის. ამ მრუდის შესაბამისად, ინფლაციის დონის შემცირების პირობებში, უმუშევრობა იზრდება და, პირიქით, უმუშევრობის დონის შემცირება ინფლაციის ზრდას განაპირობებს. პირველ შემთხვევაში უმუშევრობის ზრდა გვევლინება ინფლაციის შემცირებისათვის საზოგადოების მიერ გაწეულ ხარჯად, ხოლო მეორე შემთხვევაში თვით უმუშევრობაა ინფლაციის შემცირებისათვის გაღებული საფასური. ეს იმას ნიშნავს, რომ ამ ორივე ეკონომიკური დაავადების ერთდროული მკურნალობა შეუძლებელია.

ინფლაციასა და უმუშევრობას შორის ასეთი დამოკიდებულების მიზეზი ისაა, რომ დასაქმების დონის ზრდა, როგორც წესი, ეკონომიკურ აღმავლობასთანაა დაკავშირებული, როდესაც მუშახელზე ერთობლივი მოთხოვნა ზრდის ტენდენციით ხასიათდება. ამ პროცესს კი აუცილებლად ახლავს თან ხელფასის დონისა და შემოსავლების მატება, რაც საქონლის ფასების ზრდას და, შესაბამისად, ინფლაციურ პროცესებს იწვევს.

ფილიპსის მრუდის აღმოჩენას გასული საუკუნის ორმოცდაათიან წლებში არა მარტო დიდი თეორიული მნიშვნელობა ჰქონდა, არამედ მან მომდევნო ათწლეულებში არსებითი გავლენა მოახდინა განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავებაზე. მისი გამოყენებით ხელისუფლებებს შესაძლებლობა შეექმნათ, დროის მოკლევადიან პერიოდში არჩევანი გაეკეთებინათ ინფლაციასა და უმუშევრობას შორის იმის მიხედვით, თუ რომელი პრობლემა იყო მოცემულ ეტაპზე უფრო აქტუალური.

ოპტიმალური თანაზარდობა უმუშევრობასა და ინფლაციას შორის. როგორც ვნახეთ, უმუშევრობისა და ინფლაციის პრობლემის გადაწყვეტის პროცესში საზოგადოება მათ შორის წინააღმდეგობრივი არჩევანის გაკეთების ურთულესი დილემის წინაშე დგას. სიტუაცია კარგად შეესაბამება ხალხურ გამოთქმას: "წინ წყალი, უკან მეწყერი". თუ ხელისუფლება, სოციალური აფეთქების საშიშროებიდან გამომდინარე, არჩევანს უმუშევრობის შემცირების სასარგებლოდ გააკეთებს, ამ პირობებში გაზრდილი ინფლაცია უკვე დასაქმებული მოსახლეობის შემოსავლების განსაზღვრულ ნაწილს შეიწირავს. ე.ი. დაუსაქმებელთა მატერიალური ყოფა დასაქმებულთა ხარჯზე გაუმჯობესდება. იმ შემთხვევაში კი, როდესაც საზოგადოებრივი აზრისა თუ ოპოზიციური პარტიების ზეწოლით პრიორიტეტი ინფლაციის შემცირებას მიენიჭება, მაშინ ბიზნესმენები და დასაქმებული მოსახლეობის გარკვეული ნაწილი არსებულ შემოსავლებს შეინარჩუნებენ მხოლოდ მოსახლეობის მეორე ნაწილის მიერ სამუშაოს დაკარგვისა და, შესაბამისად, არსებობის წყაროს მოსპობის ხარჯზე.

ამ პირობებში ბუნებრივად ჩნდება კითხვა: არსებობს თუ არა უმუშევრობა-ინფლაციის განუყოფელი ტანდემის ისეთი ოპტიმალური ვარიანტის შერჩევის შესაძლებლობა, რომლისთვისაც ერთობლივი ეკონომიკური ხარჯების ჯამი მინიმალური იქნება. რამდენადაც ეს პრობლემა ეკონომიკურ მეცნიერებაში ჯერ კიდევ დაუმუშავებელია, მისი გადაწყვეტის საკუთარ მცდელობას გთავაზობთ.

ამოცანა შემდგენაირად ისმის: საჭიროა მოიძებნოს უმუშევრობისა და ინფლაციის ურთიერთდამოკიდებული ისეთი ოპტიმალური წყვილი, რომელიც, სხვა თანაბარ პირობებში, დროის მოკლევადიან მონაკვეთში მინიმალური დანახარჯებით (დანაკარგებით) მაქსიმალური მაკროეკონომიკური სარგებელის მიღებას უზრუნველყოფს. დასმული ამოცანის გადაწყვეტას ორ ეტაპად გთავაზობთ:

პირველი, ფილიპსის კლასიკური მოკლევადიანი მრუდი დავაზუსტოთ უმუშევრობის ბუნებრივი დონის გათვალისწინებით;

მეორე, შევისწავლოთ და რაოდენობრივად გამოვსახოთ უმუშევრობასა და ინფლაციასთან დაკავშირებული ხარჯები.

ფილიპსის კლასიკური მოკლევადიანი მრუდით იგულისხმება, რომ ინფლაციის დინამიკასთან მიმართებაში უმუშევრობის ფაქტობრივი დონე 0-100 პროცენტის საზღვრებში იც-

ვლება. მაგრამ, როგორც ცნობილია, თვით იდეალურ შემთხვევაშიც კი უმუშევრობა ბუნებრივ დონეზე დაბლა ვერ შემცირდება, რაც მისი ცვლილების ქვედა საზღვარს წარმოადგენს. ზოგიერთი ავტორის მონაცემებით, უმუშევრობის ბუნებრივი დონე შრომისუნარიანი მოსახლეობის 5,5–6,5 პროცენტს შეადგენს [3, გვ. 585]. შესაბამისად, ამავე არეალშია მოსალოდნელი ინფლაციის დონის ცვლილებაც. ამ გარემოების გათვალისწინებით ფილიპსის მრუდი შემდეგ ფორმებს მიიღებს (იხ. გრაფიკი 1 და 2).

წარმოდგენილი გრაფიკის შესაბამისად, უმუშევრობის ბუნებრივი დონის აღმნიშვნელ U_B წერტილზე აღმართული წვეტილი ხაზი, ანუ ვერტიკალური ასიმპტოტი როგორც უმუშევრობის, ისე ინფლაციის ცვლილების არეს შემოსაზღვრავს. ამ გარემოების გათვალისწინებით, ინფლაცია, როგორც უმუშევრობის დონის ფუნქცია, შემდეგი ფორმულით გამოისახება:

$$J = \frac{a}{U - U_B} \quad (1)$$

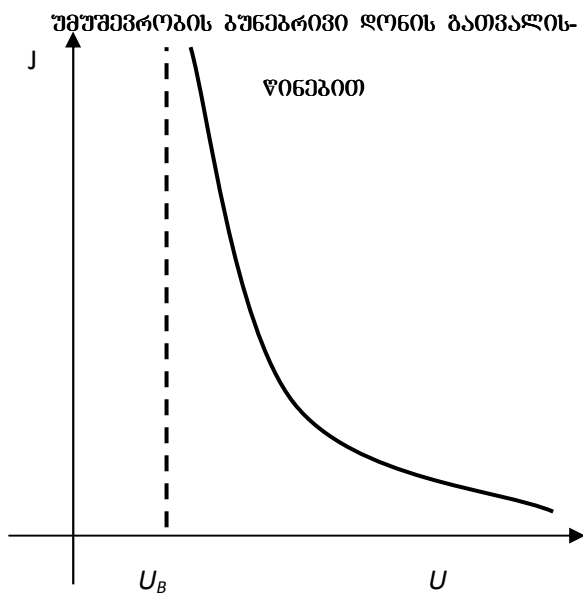
სადაც J არის ინფლაციის დონე; a – მუდმივი კოეფიციენტი, რომელიც ფაქტობრივი მონაცემების საფუძველზე გამოითვლება; U – უმუშევრობის ფაქტობრივი დონე, U_B – უმუშევრობის ბუნებრივი დონე.

წარმოდგენილი ფორმულის საფუძველზე ადვილად გამოითვლება უმუშევრობაც, როგორც ინფლაციის ფუნქცია:

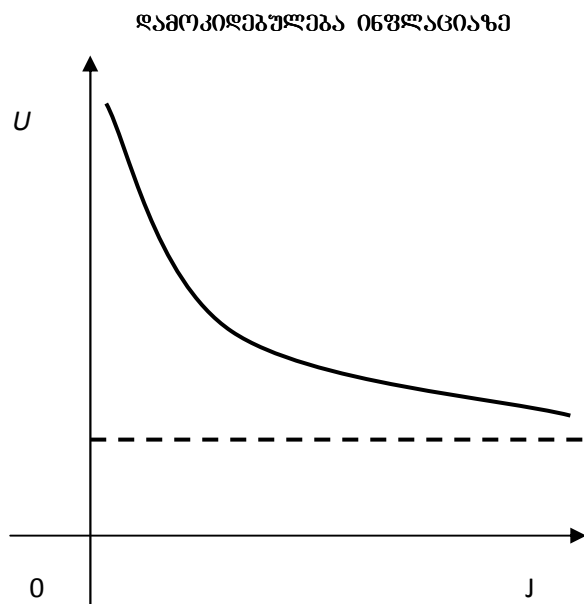
$$U = U_B + \frac{a}{J} \quad (2)$$

მიღებული ფორმულის საფუძველზე უმუშევრობის დონის ცვლილება მე-2 გრაფიკით გამოისახება.

გრაფიკი 1. ფილიპსის მოკლევადიანი მრუდი

გრაფიკი 2. უმუშევრობის დონის დამოკიდებულება ინფლაციაზე

ინფლაციისა და უმუშევრობის ხარჯები. უმუშევრობით გამოწვეული დანაკარგები, ანუ უმუშევრობის ხარჯები ეკონომიკის მეცნიერებაში კარგადაა შესწავლილი და გამოითვლება ოუკენის კანონის საფუძველზე, რომლის თანახმად, აღნიშნული ხარჯების სიდიდე განისაზღვრება ერთობლივი შიდა პროდუქტის იმ დანაკარგებით, რომლის მიღება შესაძლებელი იყო შრომისუნარიანი მოსახლეობის სრული დასაქმების პირობებში. კერძოდ, ამ კანონ-

ნის შესაბამისად, სხვადასხვა გამოთვლებით, უმუშევრობის ნორმის გადამეტებით ფაქტობრივი უმუშევრობის ერთი პროცენტით ზრდა იწვევს დანაკარგს ერთობლივი შიდა პროდუქტის პოტენციური მოცულობის 2-3 პროცენტის ოდენობით [1, გვ. 569].

ცხადია, უმუშევრობის ზრდის პირობებში ეს ხარჯი გაიზრდება (იხ. გრაფიკი 3), რაც ფორმალურად შემდეგნაირად ჩამოყალიბდება:

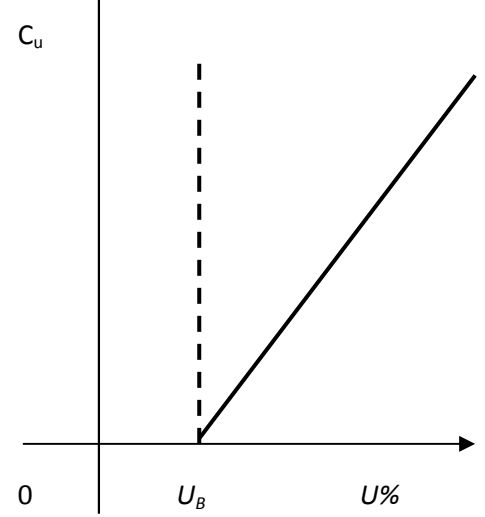
$$C_u = Q_u \cdot (U - U_B) \quad (3)$$

სადაც C_u არის უმუშევრობით გამოწვეული ერთობლივი შიდა პროდუქტის მთლიანი დანაკარგი; Q_u – უმუშევრობით გამოწვეული ერთობლივი შიდა პროდუქტის დანაკარგი, რომელიც გაპირობებულია უმუშევრობის ბუნებრივი დონის ზემოთ მისი ერთი პროცენტის მატებით; U – უმუშევრობის ფაქტობრივი დონე.

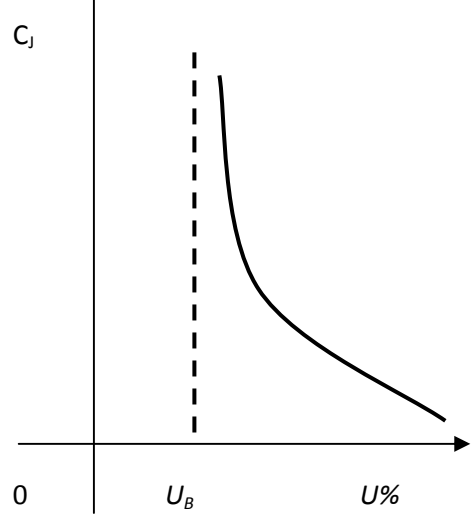
ინფლაციის ხარჯები დაკავშირებულია ერთობლივი შიდა პროდუქტის იმ დანაკარგებთან, რომელსაც ფულის გაუფასურება იწვევს. მისი გამოთვლა ერთობლივი შიდა პროდუქტის დეფლატორის საფუძველზე შესაძლებელია:

უმუშევრობის ზრდის კვალობაზე ამ ხარჯების სიდიდე ინფლაციის კლებასთან ერთად შემცირდება (იხ. გრაფიკი 4), ხოლო ფორმულის სახით შემდეგნაირად ჩამოყალიბდება:

გრაფიკი 3. უმუშევრობის ხარჯების დამოკიდებულება უმუშევრობის დონეზე

გრაფიკი 4. ინფლაციის ხარჯების დამოკიდებულება უმუშევრობის დონეზე

$$C_j = \frac{a}{U - U_B} \cdot Q_j \quad (4)$$

სადაც C_j არის ინფლაციით გამოწვეული ერთობლივი შიდა პროდუქტის მთლიანი დანაკარგი; Q_j – ინფლაციით გამოწვეული ერთობლივი შიდა პროდუქტის დანაკარგი უმუშე-

ვრობის დონის ერთი პროცენტით გადიდების პირობებში.

აღნიშნულ გარემოებათა გათვალისწინებით უმუშევრობასა და ინფლაციასთან დაკავშირებული ჯამური ხარჯები შემდეგი ფორმულით გამოითვლება:

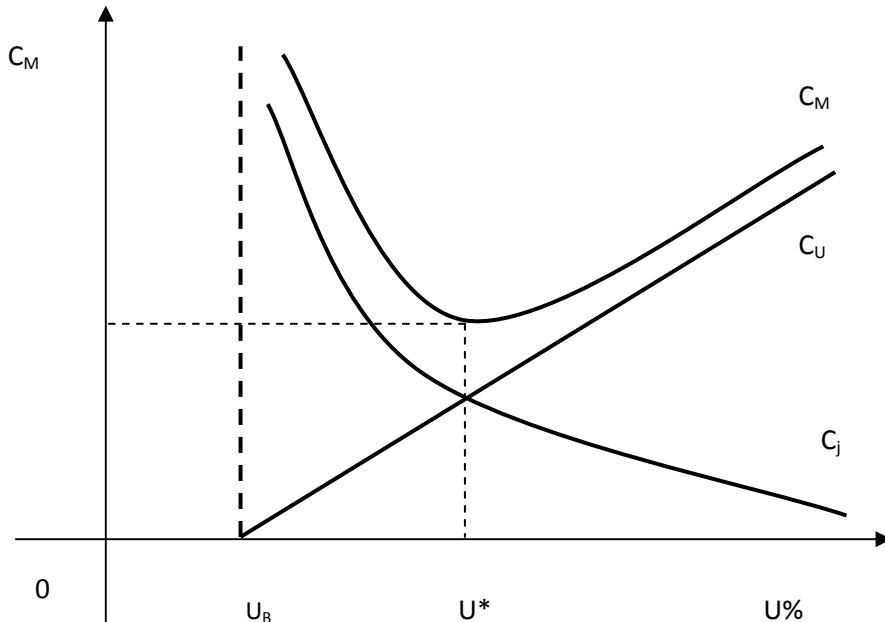
$$C_M = C_U + C_J = Q_U \cdot (U - U_B) + \frac{a}{U - U_B} \cdot Q_J \quad (5)$$

სადაც C_M ინფლაციისა და უმუშევრობის ერთობლივი ხარჯებია.

ინფლაციის ოპტიმალური დონის ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელირება. ცნობილია, რომ, როდესაც რაიმე ეკონომიკური მოვლენის შემადგენელი ელემენტების ხარჯები საპირისპირო მიმართულებით იცვლება, მაშინ არსებობს ამ მოვლენის, ჩვენ შემთხვევაში უმუშევრობისა და ინფლაციის ისეთი ოპტიმალური დონე, რომლისთვისაც ამ ხარჯების ჯამი მინიმალურია.

უმუშევრობასა და ინფლაციასთან დაკავშირებული ხარჯების, აგრეთვე მათი ჯამური ხარჯების ცვლილება გამოსახულია მე-5 გრაფიკზე, საიდანაც ჩანს, რომ, უმუშევრობის დონის ზრდის პირობებში, ერთობლივი ხარჯები ჯერ მცირდება, უმუშევრობის დონის U^* მნიშვნელობისათვის აღწევს მინიმუმს, ხოლო შემდეგ იზრდება. სწორედ ესაა უმუშევრობის ის ოპტიმალური დონე, რომლისთვისაც ინფლაციისა და უმუშევრობის მთლიანი ხარჯები მინიმალურია. ცხადია, ამავე პირობებში ინფლაციის დონეც ოპტიმალური იქნება.

გრაფიკი 5. უმუშევრობის ხარჯების, ინფლაციის ხარჯების და მათი ჯამის ცვლილება უმუშევრობის დონის ზრდის პირობებში.

მას შემდეგ, რაც გრაფიკულად გამოვსახეთ ინფლაცია-უმუშევრობის ოპტიმალური წყვილი, შესაძლებლობა გვაქვს ამ პროცესის ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელირებაც მოვახდინოთ. კერძოდ, საკითხი ისმის უმუშევრობის ისეთი ოპტიმალური მნიშვნელობის განსაზღვრის შესახებ, რომლისთვისაც ინფლაციისა და უმუშევრობის ჯამური ხარჯები მინიმალურია:

$$f(U) = Q_d \cdot (U - U_B) + \frac{a}{U - U_B} \cdot Q_J = \min \quad (6)$$

უმუშევრობის ოპტიმალური დონის გამოსათვლელად გამოიყენება ფუნქციის ექსტრემუმის განსაზღვრის მეთოდი, რომლის შესაბამისად, ფუნქცია მინიმუმს ან მაქსიმუმს აღწევს არგუმენტის ისეთი მნიშვნელობისათვის, რომლისთვისაც მისი პირველი რიგის წარმოებული ნულის ტოლია. ფუნქცია თავის მაქსიმალურ მნიშვნელობას იღებს, თუ მეორე რიგის წარმოებული უარყოფითია, ხოლო მინიმუმს, თუ მეორე რიგის წარმოებული დადებითია [2, გვ. 344-348]. შესაბამისი გამოთვლებით მიიღება უმუშევრობის ოპტიმალური დონის განსაზღვრის შემდეგი ფორმულა:

$$U^* = U_B + \sqrt{\frac{a \cdot Q_J}{Q_U}} \quad (7)$$

სადაც U^* უმუშევრობის ოპტიმალური მნიშვნელობაა, რომლისთვისაც უმუშევრობისა და ინფლაციის ერთობლივი ხარჯები მინიმალურია.

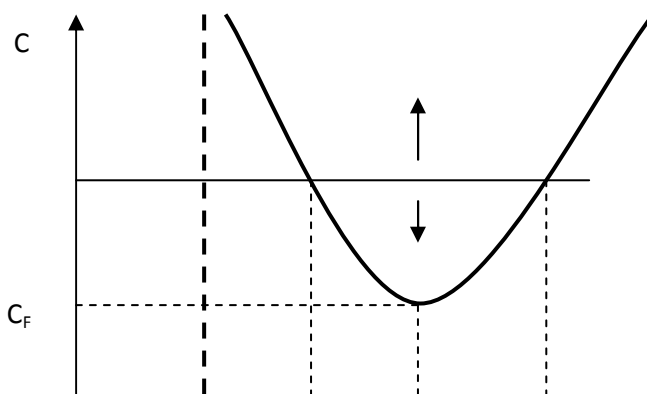
როდესაც ცნობილია უმუშევრობის ოპტიმალური დონე, მისი ჩასმით (1) ფორმულაში და შესაბამისი მათემატიკური გარდაქმნებით ადვილად გამოითვლება ინფლაციის დონის ოპტიმალური მნიშვნელობაც:

$$J^* = \sqrt{\frac{a \cdot Q_u}{Q_J}} \quad (8)$$

უმუშევრობა-ინფლაციის ოპტიმალური მნიშვნელობიდან ყოველგვარი გადახრა მათთან დაკავშირებული ხარჯების გაზრდას გამოიწვევს, რაც ერთობლივი შიდა პროდუქტის დანაკარგით იზომება. გარდა ამისა, თუ ხელისუფლება, რაიმე საგანგებო მიზეზის გამო, მაინც იძულებული გახდება უარი თქვას უმუშევრობა-ინფლაციის ოპტიმალურ შეთანაწყობაზე, მაშინ მან უნდა გადაწყვიტოს რომელია პრიორიტეტი – უმუშევრობისა თუ ინფლაციის დაძლევა.

მე-6 გრაფიკიდან ჩანს, რომ ერთობლივი ხარჯების მრუდზე უმუშევრობის ოპტიმალური დონის მარჯვნივ და მარცხნივ არსებობს უმუშევრობის ფაქტობრივი დონის ისეთი წყვილები განუსაზღვრელი რაოდენობა, რომლებისთვისაც ინფლაცია-უმუშევრობის ჯამური ხარჯები ერთი და იგივეა. ეს წყვილები მდებარეობს ერთობლივი ხარჯების მრუდის გადაძვევით წრფეებზე, რომელიც აბსცისთა ღერძის პარალელურია. კერძოდ, ჩვენ შემთხვევაში უმუშევრობის U_1 და U_2 დონეს ხარჯების ერთი და იგივე მნიშვნელობა შეესაბამება. თუ ხელისუფლება არჩევანს უმუშევრობის დონის U_1 მნიშვნელობამდე შემცირების სასარგებლოდ მიიღებს, მაშინ მას ეცოდინება, რომ იგივე დანაკარგები ექნებოდა უმუშევრობის U_2 გაცილებით მაღალი დონისათვის. თუ გადაწყვეტილება ინფლაციის შემცირების სასარგებლოდ იქნა მიღებული, მაშინ მას შეუძლია უმუშევრობა U_2 დონემდე გაზარდოს, რაც ინფლაციის შესაბამის კლებას გამოიწვევს. ხარჯები კი ისეთივე იქნება, რაც უმუშევრობის U_1 დონისათვის.

ბრაზიკი 6. ინფლაციის მნიშვნელობა უმუშევრობის ორი სხვადასხვა დონისათვის

ინფლაციისა და უმუშევრობის ოპტიმალური წყვილის განსაზღვრის დამუშავებული მეთოდი შეიძლება პრაქტიკულად იქნეს გამოყენებული მათ წინააღმდეგ ბრძოლის მიმდინარე მოკლევადიანი ეკონომიკური პოლიტიკის შესამუშავებლად, რაც პრობლემისადმი სუბიექტური მიდგომასა და შესაბამისი დანაკარგების საშიშროებას გამორიცხავს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბელი ე., ბერნანკე ბ. მაკროეკონომიკა (თარგმანი, ინგლისურიდან რუსულ ენაზე). მოსკოვი, 2010. გვ. 569.
2. ნატროშვილი დ., გიორგაშვილი ლ., ჯაშიაშვილი გ. მათემატიკა ეკონომისტებისათვის. თბილისი, 2008. გვ. 344-348.
3. მენქიუ გ. ეკონომიკის პრინციპები. თბილისი, 2008. გვ. 585.
4. სამუელსონი პ., ნორდჰაუსი გ. ეკონომიკა. ტომი IV. თბილისი, 2000, გვ. 36.
5. სლომანი დ., ხაინდი კ. ეკონომიკა ბიზნესისათვის (თარგმანი, ინგლისურიდან რუსულ ენაზე). მოსკოვი, 2010. გვ. 839.

Sisvadze Aziko

OPTIMIZATION OF INFLATION: THEORETICAL-METHODOLOGICAL ASPECT

SUMMARY

Modern economics science offers a full system of anti inflation policies, but these methods is not perfect as decreasing inflation causes rise in unemployment level with corresponding loses in production. In these conditions, problem of optimal coupling of inflation-employment factor in the modern science of economics is not yet fully solved. Under optimal coupling of inflation and employment we mean achieving such level of inflation that the gross loses are minimal.

In this work using the theoretical analysis is done economic-mathematical model on relation between inflation and employment. Examined model gives us a simple quantitative formula to calculate optimal level of inflation. This method can be used in practice in macroeconomic policy towards regulation of inflation and employment levels, which will diminish subjective approaches to this problem and ultimately will lead to minimal level of loses.

*დადი სოლოლაშვილი
თეა უდესიანი*

**ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების
საქართველოს**

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ფინანსური ინფორმაციის მიღების, მისი უტყუარობისა და ხარისხის შესაფასებლად საჭირო გახდა აუდიტორული სამსახურის შემოღება, რომელიც სამეურნეო საქმიანობის შესახებ მომხმარებელს მიაწვდის კომპეტენტური სპეციალისტების მოსახრებას, არგუმენტირებულ დასკვნას ფინანსური ანგარიშგების სისწორისა და ხარისხის შესახებ.

აუდიტორული საქმიანობა საბაზრო ეკონომიკის მნიშვნელოვანი ელემენტია და მართვის დამოუკიდებელ ფუნქციად გვევლინება, კონტროლის მეშვეობით ხორციელდება სამეურნეო ობიექტების ორგანიზაციული და მეთოდური უზრუნველყოფა, აგრეთვე, მასთან დაკავშირებული მმართველობითი გადაწყვეტილებების მიღება.

აუდიტის საერთაშორისო სტანდარტებიდან და შესაბამისი საკანონმდებლო აქტებიდან გამომდინარე, აუდიტის მიზნად ითვლება აუდიტორსა (აუდიტურ ფირმას) და კლიენტს შორის გაფორმებული ხელშეკრულებით განსაზღვრული ამოცანებისა და ვალდებულებების შესრულება. აუდიტორული საქმიანობის ძირითადი მიზანი კი სამეურნეო სუბიექტის ფინანსური ანგარიშგებისა და მათ მიერ ჩატარებული ფინანსური და სამეურნეო ოპერაციების მოქმედ ნორმატიულ აქტებთან შესაბამისობისა და უტყუარობის დადგენაა.

მსოფლიო ეკონომიკურმა გლობალიზაციამ და საგარეო ეკონომიკური კავშირების გაღრმავებამ დღის წესრიგში დააყენა მოქმედი საფინანსო-ეკონომიკური საქმიანობის კონტროლის ფორმირებისა და მეთოდების უნიფიცირების აუცილებლობა. 1998 წელს მონტევიდეოში საფინანსო კონტროლის უმაღლეს ორგანოთა საერთაშორისო კონგრესზე (INCOSAI) დაიდო შეთანხმება საფინანსო კონტროლის უმაღლეს ორგანოთა საერთაშორისო ორგანიზაციის (INTOSAI) საშუალებით საფინანსო კონტროლის ძირითადი პრინციპების შემუშავების ხელშეწყობის შესახებ.

საფინანსო კონტროლის ნორმები, ფინანსური ანგარიშგების შემოწმების გარდა, ეფექტიანობის აუდიტზეც ვრცელდებოდა, თუმცა საფინანსო კონტროლის უმაღლესმა ორგანოებმა (სკუო) განაცხადეს, რომ ეფექტიანობის აუდიტი, ფინანსური ანგარიშგების შემოწმებისაგან პრინციპული განსხვავების გამო სპეციფიკურ ნორმებს საჭიროებდა. გამომდინარე აქედან, მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება ეფექტიანობის აუდიტისათვის ცალკე ნორმების შემუშავების შესახებ.

ეფექტიანობის აუდიტი არის პროფესიული კატეგორია, რომელიც სპეციალურ უნარჩვევებს, საკუთარ ნორმებს, განსაკუთრებულ დაგეგმვას და სპეციფიკური ანგარიშების შედგენას მოითხოვს. ეფექტიანობის აუდიტის ძირითადი პრინციპები ითვალისწინებს საფინანსო კონტროლის უმაღლეს ორგანოთა საერთაშორისო ორგანიზაციის საფინანსო კონტროლის ნორმებს და ეფუძნება ეფექტიანობის აუდიტის საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპებს, რომლებიც ამავე ორგანიზაციის წევრთა გამოცდილების საფუძველზე არის შემუშავებული⁹⁵. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ შეუძლებელია ისეთი პრინციპების შემუშავება, რომლებიც ეფექტიანობის ყველა სახის აუდიტს მოერგება, რადგან სხვადასხვა ქვეყანაში, საკონტროლო მანდატის, მისი ორგანიზების და გამოყენებული მეთოდების გამო, იგი სხვადასხვაგვარად ხორციელდება.

ეფექტიანობის აუდიტის ძირითადმა პრინციპებმა შეუძლებელია გაითვალისწინოს ყველა სახის მიდგომა, მეთოდი და პროცედურა. ეფექტიანობის აუდიტს შეხება აქვს მრავალ თემასთან და ასპექტთან, რომლებიც მთელ საჯარო სექტორს მოიცავს. ამდენად, შეუძლებელია დეტალური ნორმებისა და ისეთი მეთოდების შემუშავება, რომელთა მიხედვითაც იქნება გათვალისწინებული ყოველი ცალკეული შემთხვევა. ასევე, შეუძლებელია ეფექტიანობის

⁹⁵ ძირითადი პრინციპები შემუშავდა აუდიტორული სამუშაოების ხელმძღვანელის ტონი ანგლერიდის (შვედეთი) მიერ. ამასთანავე, მასში საკუთარი წვლილი შეიტანა INTOSAI-ს სხვა მრავალმა წევრმა. გამოკვლეულ იქნა ეფექტიანობის აუდიტის ნორმები, რომლებიც შემუშავეს ცალკეულმა წევრებმა და რეგიონულმა სამუშაო ჯგუფებმა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია 2000 წლის ოქტომბერში გამართულ ASOSAI-ს მე-8 სხდომაზე მიღებული ეფექტიანობის აუდიტის ნორმები.

აუდიტისთვის “სამზარეულოს რეცეპტების წიგნის” მსგავსი სახელმძღვანელოს შექმნა, რომელიც საუკეთესო შედეგების მიღწევის გარანტია იქნება.

საფინანსო კონტროლის უმაღლესმა ორგანოებმა მსგავსი პრინციპები ნაწილობრივ ღირებულად უნდა ჩათვალონ, რადგან საფინანსო კონტროლის ნორმათა 1.0.6 პუნქტის თანახმად, “საფინანსო კონტროლის უმაღლესმა ორგანომ სხვადასხვა სიტუაციაში, რომელიც სახელმწიფო საფინანსო კონტროლის განხორციელებისას წარმოიქმნება, შეფასების საკუთარი მეთოდები უნდა გამოიყენოს”, ხოლო 1.0.13 პუნქტში კი ნათქვამია: საფინანსო კონტროლის ზოგიერთი უმაღლესი ორგანოს საქმიანობიდან და საორგანიზაციო სტრუქტურებიდან გამომდინარე, შეუძლებელია აუდიტის ყველა დადგენილი ნორმა იქნეს გამოყენებული.

საფინანსო კონტროლის უმაღლესმა ორგანომ თავად უნდა გადაწყვიტოს, როგორ და რა ზომით უნდა მიმართოს აუდიტს საკუთარ პრაქტიკაში და კვლევით მუშაობაში⁹⁶. გამოთქმული მოსაზრებები არ უნდა იყოს აღქმული, როგორც სტანდარტიზებისა და ნორმების დადგენის წინააღმდეგ მიმართული არგუმენტი, რადგან ეფექტიანობის აუდიტის ნორმები თავისი არსით ითვალისწინებს იმას, თუ რა არის გასაკეთებელი და ნაკლებად იმას, თუ როგორ არის გასაკეთებელი.

საყოველთაოდ მიღებულ პრაქტიკაში გამოიყოფა აუდიტორთა სამი ჯგუფი: 1) შიდა აუდიტი; 2) გარე აუდიტი და 3) სახელმწიფო სექტორის აუდიტი (კონტროლის პალატა, საგადასახადო ინსპექცია). სახელმწიფო სექტორის აუდიტი მოიცავს აუდიტის შემდეგ სახეებს: დღეისათვის საფინანსო-ეკონომიკური კონტროლის ყველაზე უფრო ეფექტიან და საერთაშორისო დონეზე აპრობირებულ ფორმად მიჩნეულია ზოგადად აუდიტი და მისი ცალკეული სახეობები:

*** ფინანსური აუდიტი** – ეს არის ფინანსური და საბუღალტრო ოპერაციების მიმოხილვა, თუ რამდენად არის ვალდებულებების, ფულადი სახსრების მიღება-გაცემის ოპერაციები ასახული და წარდგენილი სრულად და შესაბამისად, აგრეთვე განსაზღვრავს, თუ რამდენად არის შესაბამისი კონტროლი ფულად სახსრებსა და სხვა აქტივებზე, შექმნებსა და რესურსების გამოყენებაზე.

*** შესაბამისობის აუდიტი** – აუდიტის ობიექტის მიერ სახელმწიფო სახსრების, სახელმწიფოს სხვა მატერიალური ფასეულობების, სახელმწიფოს ქონებრივი ღირებულების არამატერიალური სიკეთეების ხარჯვის, გამოყენების, მართვისა და დაცვის კანონიერებისა და მიზნობრიობის შესწავლა და ანალიზი;

*** ეფექტიანობის აუდიტი** – სახელმწიფო სექტორის აუდიტის პროცესში მეტად მნიშვნელოვანია ეფექტიანობის აუდიტის განხორციელება, რასაც დღესდღეისობით ეყრება საფუძველი საქართველოში. საზოგადოების მომსახურების სფეროებში აუდიტი არის არა მარტო ფინანსური ანგარიშგების აუდიტი, არამედ ასევე არის ფულის ღირებულების აუდიტიც. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა გავიზაროთ რას ნიშნავს ფულის ღირებულება. ჩვეულებრივ, ფულის ღირებულება განისაზღვრება ეკონომიურობის, შედეგიანობისა და ეფექტიანობის ტერმინებით. კონტროლის პალატის შესახებ კანონის მიხედვით, ეფექტიანობის აუდიტის განსაზღვრება შემდეგნაირად არის ფორმულირებული: „სახელმწიფო პროგრამების შედეგის, საინვესტიციო, ფინანსური, ადამიანური, მატერიალური და სხვა რესურსების გამოყენების, მართვის სფეროში განხორციელებული საქმიანობისა და მიღებული გადაწყვეტილებების მიზანშეწონილობის (ეფექტიანობის), ეკონომიურობისა და შედეგიანობის ანალიზი და შეფასება”⁹⁷.

⁹⁶ ნაშრომში წარმოდგენილია საფინანსო კონტროლის (2001) ნორმათა სხვადასხვა აბზაცები, რომლებიც შესაბამისად არის დანომრილი.

⁹⁷ საქართველოს კანონი „საქართველოს კონტროლის პალატის შესახებ.” თავი 1, მუხლი 2. ვ. თბილისი, 2008.

ა. ეკონომიურობა – პირობები, რომლის მიხედვითაც სახელმწიფო სექტორის ორგანიზაციები იძენენ შრომით და მატერიალურ რესურსებს. ეკონომიკური ქვედანაყოფი სათანადო ხარისხისა და რაოდენობის რესურსების წყაროებს უმცირეს ფასად იძენს. მაგალითად, სახელმწიფო სექტორის ორი ორგანიზაცია შეიძლება მუშაობდეს საქონლის/მომსახურების შექმნაზე უკეთესი ფასდათმობების მისაღწევად.

ბ. შედეგიანობა – კავშირი წარმოებულ პროდუქციასა და მის საწარმოებლად გამოყენებულ რესურსებს შორის. მწარმოებლური ქვედანაყოფი მოცემული რესურსებიდან მაქსიმალურ პროდუქციას აწარმოებს ან მოცემული რაოდენობისა და ხარისხის მომსახურების გასაწევად მინიმალურ რესურსებს ხარჯავს.

გ. ეფექტიანობა (მიზანშეწონილობა) – რამდენად კარგად აღწევს პროგრამა ან საქმიანობა დასახულ ამოცანებს ან სხვა გამიზნულ შედეგებს. მაგ., სოციალური მომსახურების დეპარტამენტში შეიძლება გამოვლინდეს, რომ ზოგიერთი გადაუდებელი გამოძახება მხოლოდ მნიშვნელოვანი დაყოვნების შემდეგ მოგვარდა ორგანიზაციის ბიუროკრატიული და მოუქნელი ფორმების არსებობის გამო. ეს არის კავშირი დაგეგმილსა და საბოლოო მიღებულ შედეგს შორის.

თუ ფინანსური აუდიტი ტარდება შიდა აუდიტის ობიექტის ბუღალტრული აღრიცხვისა და ფინანსური ანგარიშგების შემოწმების, მოქმედ სტანდარტებთან მათი შესაბამისობის დადგენის მიზნით, შესაბამისობის აუდიტი – შიდა აუდიტის ობიექტის მიერ სახელმწიფო სახსრების, სახელმწიფოს სხვა მატერიალური ფასეულობების, სახელმწიფოს ქონებრივი ღირებულების არამატერიალური სიკეთეების ხარჯვის, გამოყენების, მართვისა და დაცვის კანონიერებისა და მიზნობრიობის შესწავლა და ანალიზის მიზნით, ეფექტიანობის აუდიტის მიზანია სახელმწიფო პროგრამების შედეგის, საინვესტიციო, ფინანსური, ადამიანური, მატერიალური და სხვა რესურსების გამოყენების, მართვის სფეროში განხორციელებული საქმიანობისა და მიღებული გადაწყვეტილების მიზანშეწონილობის, ეკონომიურობისა და შედეგობრიობის ანალიზი და შეფასება;

მაშასადამე, ფინანსური აუდიტი ადგენს ფინანსური ანგარიშგების სამართლიანობასა და სიზუსტეს, შესაბამისობის აუდიტი – აუდიტის ობიექტის საქმიანობის შესაბამისობას კანონმდებლობით განსაზღვრულ ნორმებთან, ეფექტიანობის აუდიტი კი ამოწმებს აუდიტის ობიექტის საქმიანობის ეკონომიურობას, შედეგიანობასა და მიზანშეწონილობას.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ფინანსური აუდიტის უმთავრესი დანიშნულებაა ფინანსური ანგარიშგების შემოწმება. კერძოდ:

- ანგარიშგების უტყუარობის დადასტურება;

- შესამოწმებელ პერიოდში საწარმოს საქმიანობის ანგარიშგებისა და ანგარიშგებაში შემოსავლებისა და ფინანსური შედეგების ასახვის სისრულის, უტყუარობის და სიზუსტის შემოწმება;

- საკუთარი კაპიტალის, ვალდებულებების, აქტივების ასახვის მეთოდოლოგიის შეფასების, ანგარიშგების წარმოებისა და ანგარიშგების შედეგის კანონმდებლობით და ნორმატიული დოკუმენტებით რეგულირების დაცვისადმი კონტროლი.

- საკუთარი ძირითადი და საბრუნავი სახსრების, ფინანსური რეზერვებისა და სესხის წყაროების რეზერვების გამოვლენა და უკეთ გამოყენება.

ეფექტიანობის აუდიტი, რომელიც უკვე აპრობირებულია მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებში და ფინანსური კონტროლის ახალ და პროგრესულ ფორმას წარმოადგენს, ჩვენში ტრადიციულად დამკვიდრებული ფორმებისა და მეთოდებისაგან რადიკალურად განსხვავებულია. იგი მოიცავს შესასწავლ საკითხთა ფართო და არაერთგვაროვან წრეს, რაც გულისხმობს არა მარტო აღრიცხვისა და ფინანსების სიღრმისეულ ცოდნას, არამედ ითვალისწინებს ეკონომიკურ-იურიდიული ცოდნის ფართო მასშტაბებს, საინჟინრო-ტექნოლოგიური და შესაბამისი დარგის მაღალ პროფესიულ დონეზე დაუფლებას.

სახელმწიფო საფინანსო კონტროლის პრაქტიკაში ეფექტიანობის აუდიტის შემოღება განპირობებულია შემდეგი გარემოებებით:

- სახელმწიფო საფინანსო კონტროლის ქმედუნარიანობის, შედეგიანობისა და ეფექტიანობის ამაღლების აუცილებლობით;
- აღმასრულებელი ხელისუფლებისა და სხვა ორგანიზაციების საქმიანობის არსებითი გაუმჯობესების აუცილებლობით;
- სახელმწიფო სახსრების მიმღები ორგანიზაციების საქმიანობის გამჭვირვალობის გაუმჯობესებით;
- საქმიანობის შედეგების მიხედვით ბიუჯეტიდან დაფინანსებაზე გადასვლის პერსპექტივით.

ეფექტიანობის აუდიტი აუდიტის იმ კატეგორიას მიეკუთვნება, რომელმაც უნდა უპასუხოს შეკითხვაზე: ვიღებთ თუ არა გამოყენებული ფულადი სახსრებიდან სათანადო შედეგს, თუ შესაძლებელია მათი უკეთესად გამოყენება?

ეფექტიანობის აუდიტი არ უკავშირდება კომერციულ ინტერესებს და არ არის ფინანსურად ან რაიმე სხვა სახით შემოწმებულ უწყებაზე დამოკიდებული. თავისი დამოუკიდებელი შეფასებებით იგი შეიძლება გახდეს მომავალ ინვესტიციებსა და საქმიანობასთან დაკავშირებით გადაწყვეტილების მიღების საფუძველი. ეფექტიანობის დამოუკიდებელი ანალიზით და შეფასებებით სახელმწიფო სექტორში გარდაქმნების სტიმულირება შეიძლება. სწორფად ცვალებად, კომპლექსურ სამყაროში, სადაც რესურსები მწირია და ბევრი რამ აღურიცხავია, ყოველთვის არსებობს ეფექტიანობის აუდიტის განხორციელების მოთხოვნილება.

ეფექტიანობის აუდიტის ჩატარებას სხვადასხვა ფაქტორები განაპირობებს:

- ერთი მხრივ, ძალზე მნიშვნელოვნად ითვლება მმართველობითი საქმიანობის ეკონომიურობის, ეფექტიანობისა და ქმედითობის შეფასება და ამ მიზნით ისეთი შემოწმების განხორციელება, რომელიც გარკვეულ წელიწადს შეიტანს მთავრობის ბიუჯეტის უკეთესი კონტროლის, უკეთესი სახელმწიფო მომსახურების ჩამოყალიბების, სახელმწიფო მენეჯმენტისა და ანგარიშგების სისტემის გაუმჯობესების საქმეში.

- მეორე მხრივ, აუცილებელია სარწმუნო, დამოუკიდებელი ინფორმაციის ფლობა. ამისათვის საჭიროა გარესაუწყებო აუდიტორი, რომელიც დამოუკიდებლად განსჯის და იმოქმედებს, გამოავლენს რეალურ მდგომარეობას და მის განმაპირობებელ გარემოებებს.

- დასასრულ, მნიშვნელოვანია მმართველობითი საქმიანობის შესახებ ყოვლისმომცველი ინფორმაციის მიღება, მის ეფექტიანობაზე ზეგავლენის მოხდენა და გაუმჯობესება. ასეთი ფუნქციის შესრულება კომპეტენტურ აუდიტორებს შეუძლიათ, რომლებიც თავისი საქმიანობით რეგულარული გარდაქმნების განხორციელებას და სწორი გადაწყვეტილებების მიღებას შეუწყობენ ხელს.

ეფექტიანობის აუდიტი გულისხმობს სახელმწიფო პროექტების, ორგანიზაციების ან პროგრამების ეკონომიურობის, ეფექტიანობისა და ქმედითობის დამოუკიდებელ კვლევას და მიზნად ისახავს მათ დახვეწას და გაუმჯობესებას.

Sologashvili Dali

Udesiani Tea

THE ESSENCE AND OBJECTIVE NEED FOR PERFORMANCE AUDIT

SUMMARY

Performance auditing is an independent examination of the efficiency and effectiveness of government undertakings, programs or organizations, with due regard to economy, and the aim of leading to improvements.

Performance auditing does not have its roots in the form of auditing common to the private sector. Its roots lie in the need for independent, wide-ranging analyses of the economy, efficiency, and effectiveness of government programs and agencies made on non-recurring basis.

Performance auditing is based on decisions made or goals established by the legislature, and it may be carried out throughout the whole public sector.

INTOSAL-s Auditing Standards state the following: "The full scope of government auditing includes regularity

1. Audit of the economy of administrative activities in accordance with sound administrative principles, and practices, and management policies;
2. Audit of the efficiency of utilization of human, financial and other resources, including examination of information systems, performance measures and monitoring arrangements, And procedures followed by audited entities, for remedying identified deficiencies; and
3. Audit of the effectiveness of performance in relation to achieve achievement of the objectiveness of the audited entity, and audit of the actual impact of activities compared with the intended impact.

თინათინ ქურდაძე

**საგადასახადო სისტემის სრულყოფის საკითხისათვის
თანამედროვე ეტაპზე საქართველოში**

ქვეყნის საერთო ეკონომიკური აღმავლობა პირდაპირ კავშირშია საგადასახადო სისტემის განვითარებასთან. მიტომ, საქართველოში ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფა ობიექტურად მოითხოვს საგადასახადო კლიმატის გაჯანსაღებასა და სრულყოფას მისი ნორმალური ფუნქციონირებისათვის, ასევე ქვეყნის სტრატეგიის განსაზღვრას, რომელიც პირდაპირ მიბმულია საერთო გლობალიზაციის პროცესებთან თანამედროვე ეტაპზე. გლობალიზაცია, როგორც ცნობილია, საყოველთაო პროცესია და მოიცავს სახელმწიფო და საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროს. აქედან ნათელია, რომ საკმაოდ დიდი პერიოდის განმავლობაში მართვის ეკონომიკურ მეთოდებზე გადასვლამ, საბაზრო ეკონომიკის პირობებში წინა პლანზე წამოსწია საგადასახადო-საბიუჯეტო სისტემაში დრმა ცვლილებების აუცილებლობა და, შესაბამისად, ეკონომიკის რეგულირების საგადასახადო მეთოდებისა და ბიუჯეტური პროცესის სრულყოფის მექანიზმების ფორმირების საკითხების შესწავლის აქტუალობაც.

ბიუჯეტთაშორისი ურთიერთობების განვითარების თვალსაზრისით საგადასახადო-საბიუჯეტო სისტემის უზრუნველყოფა ბიუჯეტების გათანაბრების ორი ძირითადი მიმართულებით ხდება – ჰორიზონტალური და ვერტიკალური. საბიუჯეტო ფედერალიზმის კონცეფცია გუთავაზობს ვერტიკალურ გათანაბრებას და ბიუჯეტების დაბალანსების შესაძლებლობას ხსნის ორმხრივად: 1. მხარჯავი დაწესებულებების დონის მიერ ხარჯების მიხედვით აღებულ ვალდებულებათა მოცულობა; 2. ბიუჯეტის საშემოსავლო ნაწილის პოტენციურ შესაძლებლობათა მოცულობა.

ბიუჯეტების გათანაბრებაზე განსაკუთრებულ როლს, ცხადია, შემოსავლების ზუსტი განსაზღვრა წარმოადგენს, რომელიც უნდა განისაზღვროს კონსტიტუციურ საწყისებზე. როდესაც საუბარია ვერტიკალურ გათანაბრებაზე, მხედველობაში უნდა გვქონდეს რეგიონული ბიუჯეტების გათანაბრება ბიუჯეტის ხარჯვით ნაწილში. როგორც ჩანს, საბიუჯეტო დაბალანსების ყველა პრობლემის გადაჭრა შეუძლებელია ვერტიკალური ფინანსური გათანაბრებით, თუ ის არ არის შერწყმული ბიუჯეტების ჰორიზონტალური ფინანსური გათანაბრების პროცესთან.

თეორიული თვალსაზრისით, ფინანსური გათანაბრება არის სხვადასხვა დონის ბიუჯეტების ფინანსური საშუალებების გათანაბრებით ფინანსური მექანიზმების შემუშავება. აქედან გამომდინარე, განსხვავებული დონის ბიუჯეტების ფინანსური გათანაბრების პრობლემის გადაწყვეტა უნდა დაიწყოთ ამ დონის ბიუჯეტების ურთიერთქმედებისა და ერთმანეთისადმი საბიუჯეტო უფლებების მკაცრად დადგენილი პრინციპებით. ამ მხრივ კი საქართველოში ბიუჯეტების ფინანსური გათანაბრების აუცილებლობის პრობლემა დგას. ამ პრობლემის გადაწყვეტის ნათელი მაგალითია ის, რომ 2011 წლის სექტემბრიდან მთლიანად ქვეყნის მასშტაბით დაიწყო პენსიების ზრდა მ. შ. დედაქალაქში 10 ლარის, რეგიონებში 20 ლარის ოდენობით. ამ გათანაბრებით აღდგება სამართლიანობისა და თანასწორობის პრინციპი სხვადასხვა დაქვემდებარების ბიუჯეტებს შორის, რაც მისასაღებელია და მოითხოვს ამგვარი პოლიტიკის გაფართოებასა და განვრცობას სხვადასხვა მიმართულებებით, რომ ეს, პოლიტიკურთან ერთად, იყოს სოციალურ-ეკონომიკური კამპანიის მნიშვნელოვანი ელემენტი. მაგრამ აქვე აღსანიშნავია ისიც, რომ ეს ზრდა შეადგენს მხოლოდ 10%-ს, ამის პარალელურად იზრდება ფასები სასურსათო პროდუქტებზე საშუალოდ 33%-ით, აქედან გამომდინარე, ეს პროცესები უნდა გახდეს შეუქცევადი და მიიღოს პერმანენტული ხასიათი, რათა გაუთანაბრდეს სამომხმარებლო კალათით გათვალისწინებული თანხების ოდენობას მაინც. სახელმწიფომ კი ფასწარმოქმნაში მარეგულირებელი ფუნქცია უნდა შეასრულოს, რაც ასახული იქნება აღნიშნულ პროდუქციაზე ფასების ზრდისა და პენსიებისა და სხვა სოციალური შეღავათების ზრდის სულ მცირე პროპორციულობაში.

როგორც ცნობილია, დამოუკიდებლობა საბიუჯეტო სისტემის ერთ-ერთი უმთავრესი პრინციპია. აქედან გამომდინარეობს ის, რომ ბიუჯეტთაშორისი ურთიერთობები არ უნდა იყოს ურთიერთგამომრიცხავი. ვერტიკალური დაბალანსების ურთიერთობაში უნდა გამოვლინდეს, პირველ რიგში, ფედერალური ბიუჯეტის პრიორიტეტული მიმართულებანი ფინანსური რესურსების ინფრასტრუქტურული განვითარების კუთხით, ხოლო ჰორიზონტალურ დაბალანსებაში იგულისხმება რაიონებს შორის შემოსავლების გათანაბრებასთან ერთად, მოსახლეობისათვის სახელმწიფო მომსახურების გაწევა. ამასთან, ამ პროცესში განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ცენტრსა და რეგიონებს შორის ურთიერთობას. ასეთ პირობებში საგადასახადო შემოსავლების მობილიზაციის პრობლემის გადაწყვეტა შესაძლებელია მხოლოდ ხელისუფლების ყველა სხვადასხვა დონეებს შორის შეთანხმებული ურთიერთხემოქმედებით.

ასევე პარალელურად დგას კონსოლიდირებული (ნაერთი) ბიუჯეტის ანალიზის აუცილებლობა. კონსოლიდირებული ბიუჯეტის ანალიზის გარეშე შეუძლებელია რეალური საბიუჯეტო ვითარების გარკვევა, რადგანაც კონსოლიდირებული ბიუჯეტი მოიცავს ყველა დონის ბიუჯეტების ჯამს. ამრიგად, საბიუჯეტო სისტემის დამოუკიდებლობის პრინციპი არ ნიშნავს იმას, რომ იგნორირება გაეუკეთოთ კონსოლიდირებული (ნაერთი) ბიუჯეტის ცენტრალიზებულ ბუნებას. კონსოლიდირებული ბიუჯეტის მნიშვნელობა მდგომარეობს იმაში, რომ მისი მონაცემები უნდა გამოიყენებოდეს სოციალური და ფინანსური ნორმებისა და ნორმატივების გასაანგარიშებლად. ასეთი ნორმები და ნორმატივები აუცილებელია საბიუჯეტო დაგეგმვისა და საბიუჯეტო სახსრების რაციონალურად განაწილებისათვის.

ამასთანავე აუცილებელია, ბიუჯეტთაშორის ურთიერთობებში სატრანსფერო პოლიტიკის რეალიზაცია, რომელიც მდგომარეობს ტრანსფერების გამოთვლის მეცნიერულად დასაბუთებული მეთოდის სრულყოფის საკითხის გადაწყვეტაში და გულისხმობს საჭირო პარამეტრებში ისეთი შესწორებების შეტანას, რომლებშიც აისახება რეგიონის ფაქტობრივი სოციალური გასავლები (მოსახლეობის ერთ სულზე) მათ ნორმატიულ დონესთან შედარებით, რეგიონის განვითარების დონე და მისი ფინანსური პოტენციალი, არსებული სოციალურ-ეკონომიკური ამოცანების გადაწყვეტის შესაძლებლობა.

ამრიგად, საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის რეკომენდაციების გათვალისწინებით, ტრანსფერების გაანგარიშების საკითხის გადახედვის ძირითად კრიტერიუმებს წარმოადგენს – დემოგრაფია,

განათლება, მაღალმთიანი რეგიონების სპეციფიკა, მრეწველობა და საგადასახადო შემოსავლების აკუმულაციის პირობები.

დემოგრაფია. მოსახლეობის რაოდენობა ხშირად გამოიყენება ტრანსფერის გაანგარიშებებში როგორც განვითარებულ, ასევე განვითარებად ქვეყნებში. მოსახლეობის რაოდენობა, რომელიც მონაწილეობს ტრანსფერის ერთ სულ მოსახლეზე გაანგარიშებაში, არის ადგილობრივი საჭიროების ხარჯების ინდიკატორი. მოსახლეობის რაოდენობის გამოყენება საშუალებას მოგვცემს ასევე გადასახადებიდან შემოსავლების განსხვავებები რეგიონების მიხედვით შევარბილოთ და ყველა რეგიონში ერთ სულ მოსახლეზე უზრუნველყოთ ხარჯების ერთიანი დონე. ამ კუთხით არის პრობლემა და აუცილებელია მოსახლეობის საყოველთაო აღწერა, რასაც სჭირდება როგორც რესურსები, ასევე ნება, რადგანაც ბოლო ათწლეულების პერიოდში მოსახლეობის აქტიურმა გადინებამ, სრულიად შეცვალა დემოგრაფიული სურათი, რაც გარკვეული ძალების ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ინტერესებშია.

განათლება. განათლებაზე მოდის ტრანსფერის მიმღები რეგიონული ბიუჯეტის ხარჯების დიდი ნაწილი, როდესაც ცალკეულ სექტორზე შესაძლოა, გაანგარიშებისას შემოტანილ იქნეს სპეციფიკური, ამ სექტორზე დამოუკიდებელი მაჩვენებელი. ამასთან, მასწავლებლების ხელფასების რეგულარული გადახდა თითქმის ყველა რეგიონული ბიუჯეტის სერიოზული პრობლემაა. ამგვარად, მასწავლებელთა რიცხვი მნიშვნელოვან მაჩვენებელს წარმოადგენს ხარჯებზე მოთხოვნების განსაზღვრისათვის და არსებულ გაანგარიშებებში გამოიყენება. თუმცა, შესაძლებელია მასწავლებელთა მაჩვენებელი შეიცვალოს მოსწავლეთა მაჩვენებლით ან მოსახლეობის სიდიდით შესაბამისი ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით. მოსწავლეთა სიდიდე შეიძლება სახელდახელოდ განისაზღვროს, რათა გათვალისწინებულ იქნეს ისეთი ფაქტორები, როგორცაა მოსახლეობის არაერთგვაროვანი განთავსება, რაც აუცილებლად უნდა იყოს გათვალისწინებული ხარჯების დაგეგმვისას. აქვე აღსანიშნავია რომ, დღეისათვის, საქართველოს განათლების და მეცნიერების სისტემაში მიმდინარე რადიკალური რეფორმების საფუძველზე, გაიზარდა სერტიფიცირებული მასწავლებლების შრომის ანაზღაურება, თუმცა ეს ყველაფერი მათი საშტატო შემცირების ხარჯზე, რითაც დამძიმდა ქვეყანაში არსებული დასაქმების პრობლემა, ასევე, სტატისტიკური სამმართველოს მონაცემებით, შემცირდა მოსწავლეთა საერთო კონტინგენტიც, რაც ასევე ქვეყნიდან მოსახლეობის გადინების უტყუარი მაჩვენებელია. დასკვნა მდგომარეობს იმაში, რომ ძალზე რთულია მსგავსი არათანაბარობიერი მაჩვენებლების საფუძველზე ჩატარდეს სწორი ანალიზი და ეს რეფორმა მთლიანად წარმატებულად ჩაითვალოს.

მაღალმთიანი რეგიონების სპეციფიკა. ეს რეგიონები გამოირჩევა თავისებურებებით, რაც იმაში გამოიხატება, რომ ადგილობრივი მომსახურების გაწევა უფრო ძვირადღირებულია მცირე დასახლებების, დაბალი სიმჭიდროვის, გზების არარსებობისა და მძიმე კლიმატური პირობების გამო. მაღალმთიანი რეგიონები, სხვა რეგიონებთან შედარებით, ხასიათდება სიღარიბის უფრო მაღალი დონითა და ხანდაზმული მოსახლეობის სიმრავლით. აღნიშნული ფაქტორების გამო, მიზანშეწონილი შეიძლება იყოს დამატებითი ტრანსფერები. ბევრ ქვეყანაში, რომლებსაც მსგავსი გეოგრაფიული მახასიათებლები გააჩნია, ეს ფაქტორები ტრანსფერების განაწილების კრიტერიუმებში უნდა იქნას შეტანილი. აქვე გასათვალისწინებელია ბოლო წლებში ტურისტული ინფრასტრუქტურის განვითარება მესტიაში, აჭარაში, გუდაურში და სხვა. იმედია ყოველივე ეს მცირედ მაინც შეამცირებს უმუშევრობის მაჩვენებლებს.

მრეწველობის განვითარების შემცირება. ამ შემთხვევაში მცირდება შემოსავლები და იზრდება უმუშევრობა. ამასთან, რეგიონულ ბიუჯეტებს უხდება ადრე აშენებული ინფრასტრუქტურის გარკვეული ნაწილის შენახვა. ეს პრობლემები შეიძლება აისახოს მათ გაანგარიშებაში, რომლის ძირითადი მაჩვენებელი რეგიონში უმუშევრობის დონეა. აქაც არის სიახლეები თბილისისა და ქუთაისის ფარგლებში ამოქმედებული ობიექტების სახით, თუმცა უმუშევრობის მაჩვენებლები მაინც იზრდება.

საგადასახადო შემოსავლების აკუმულაციის პირობები. რეგიონებს შორის შემოსავლების არათანაბარი განაწილება და, შესაბამისად, მოსახლეობის ერთ სულზე ამონაგების დონის სხვადასხვა მაჩვენებელი აუცილებელს ხდის ტრანსფერების გაანგარიშებაში შეტანილ იქნეს ისეთი კომპონენტი, რომელიც რეგიონებს შორის მოსახლეობის ერთ სულზე ამონაგებს გაათანაბრებს და, შესაბამისად, შეინარჩუნებს ხარჯების თანაბარ დონეს.

შეიძლება ითქვას, რომ ტრანსფერების გამოთვლის მექანიზმის სრულყოფა ცენტრსა და რეგიონებს შორის ეკონომიკური ურთიერთკავშირის სისტემის ოპტიმიზაციას გამოიწვევს. ამასთან, მეტი ყურადღების ქვეშ მოექცევა ადგილობრივი ორგანოების ფინანსური დამოუკიდებლობის გაძლიერებაც. ყველა ამ ჩამოთვლილ ფაქტორს აქვს თავისი გაანგარიშების კრიტერიუმი, რომელთა შესახებაც კვლევა შემდგომშიც გაგრძელდება.

განვითარებული ქვეყნების გამოცდილებიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილია, საქართველოში სახელმწიფო ბიუჯეტის შედგენისას ცენტრალურ და ტერიტორიულ ერთეულებს შორის შემოსავლების განაწილებას ამა თუ იმ გადასახადის ფორმირების საქმეში საფუძვლად დაედოს ტერიტორიული ერთეულების მონაწილეობის ხარისხი, წინააღმდეგ შემთხვევაში ქვეყნის მმართველი ორგანოები გადასახადების გაზრდით ჩაახშობენ ადგილობრივი აღმასრულებელი ორგანოების ინიციატივასა და სტიმულს. მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის ასეთი დეცენტრალიზებული ხერხები გამოიწვევს ინფლაციას, უმუშევრობის ზრდასა და ფინანსური ბაზრის არასტაბილურობას.

ნებისმიერი სახელმწიფოს პრობლემაა საგადასახადო ტვირთის ოპტიმალური სიდიდე. ყველაზე გავრცელებული მოსაზრება არის ის, რომ რაც უფრო დაბალია საგადასახადო ტვირთი, მით უფრო დინამიურად ვითარდება სახელმწიფოს ეკონომიკა: რაც ნაკლებია გადასახადები, მით მაღალია ეკონომიკის ზრდის ტემპი. ამისთვის მაგალითისთვის მოჰყავთ აშშ-ის პრეზიდენტის რონალდ რეიგანის მიერ 80-იანი წლების დასაწყისში განხორციელებული რეფორმები. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ დღეისათვის თვით აშშ-ში საგადასახადო რეფორმების – „რეიგანომიკის“ – მიმართ დამოკიდებულება არაერთგვაროვანია, ხოლო გადასახადებით დაბეგვრის თეორიაში პოსტულატი „დაბალი გადასახადები – მაღალი ეკონომიკა“ დღემდე არ არის დამტკიცებული და დასაბუთებული. როგორც სპეციალისტებს მიაჩნიათ, აშშ-ში შემოსავლების ეკონომიკური ზრდა განპირობებული იყო აგრეთვე იმით, რომ დაბალი გადასახადების გადახდის პირობებში მდიდარ ამერიკელებს საგრძნობლად შეუსუსტდათ თავიანთი შემოსავლების დამალვის სტიმული, რაც ფაქტობრივად ნიშნავდა ადრე დამალული შემოსავლების ასახვას ეროვნულ სტატისტიკურ ანგარიშგებაში. ამრიგად, სრულებით არ არის ადვილი იმის გამოთვლა, ნამდვილად შეუწყო თუ არა ხელი საშემოსავლო გადასახადის შემცირებამ ეკონომიკური ზრდის დაჩქარებას.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის გამოთვლაზე დაყრდნობით, შეიძლება ითქვას, რომ საგადასახადო შემოსავლების მოცულობა მთლიან შიდა პროდუქტთან მიმართებაში ზრდის ტენდენციით ხასიათდება, რაც ეჭვქვეშ აყენებს ქვეყნის საფინანსო-ეკონომიკურ უსაფრთხოებას. არსებობს შეხედულება, რომ ასეთი მდგომარეობა ქვეყანაში მოქმედი საგადასახადო კანონმდებლობის პირობებში არსებული მაღალი საგადასახადო დატვირთვის შედეგია.

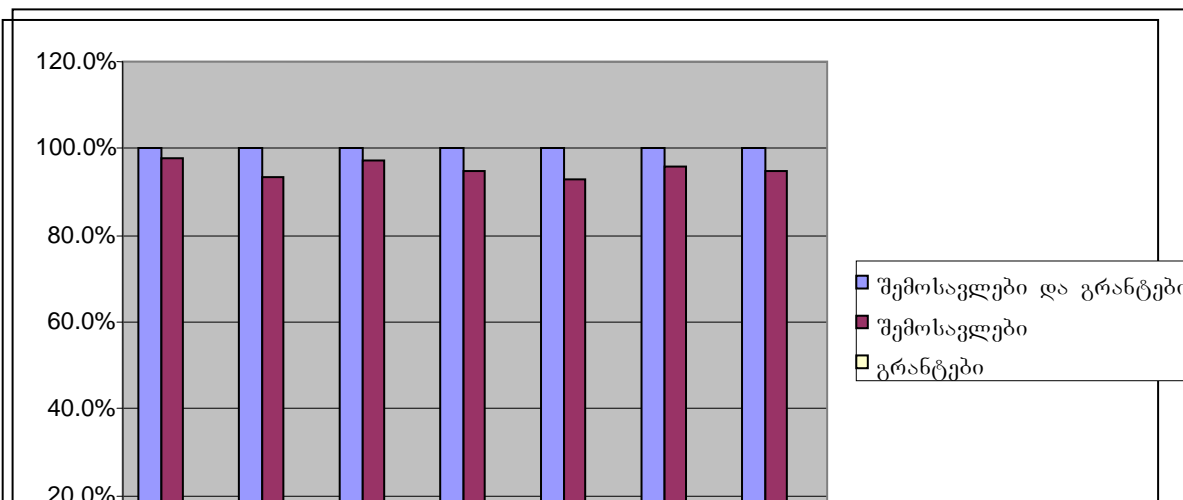
მნიშვნელოვანია ისიც, რომ ჩვენს ქვეყანაში არ არის დაცული საგადასახადო შემოსავლების მობილიზაციაში მთავარი – სამართლიანობისა და თანასწორობის პრინციპი, რაზეც ზემოთაც გვქონდა საუბარი და თითქოსდა შეიმჩნევა მისი მცირეოდენი აღმოფხვრის პროცესებიც. მაგრამ აქვე უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ ის, რაც შეიძლება მისაღები იყოს განვითარებული ქვეყნებისათვის, მიუღებელი იყოს ჩვენთვის. აქ იგულისხმება ბოლო პერიოდში გაზრდილი გადასახადები ან, როგორც მათზე ამბობენ, კომუნალურ გადასახადებზე მიბმული გადასახადები, რაც სრულებით გაუგებარია, აქ იგულისხმება დასუფთავების გადასახადი. ასევე მცირე მეწარმეების დასჯა, უკვე მესამედ შეცვალონ საღარი-აპარატები,

წელისა და ელექტროენერჯის მრიცხველები. ასევე სხვა უკანონო სანქციები, რომელიც მიღებულ იქნა ქვეყანაში არსებული გლობალური უმუშევრობისა და სიდუხჭირის პირობებში.

ჩვენი აზრით, თუ გადასახადის განაკვეთის გაზრდა, სუსტი საგადასახადო ადმინისტრაციისა და პერსონალური (კანონიერი და უკანონო) შეღავათების პირობებში, ზღუდავს ლეგალურ საქმიანობას და მეწარმეებს აიძულებს, გადაინაცვლონ „შავ ბაზარზე“, ასეთ პირობებში საგადასახადო განაკვეთების შემცირებამ არ შეიძლება სათანადო უკუფექტი მოგვცეს. აქ საქმე გვაქვს ე. წ. „მოწესრიგების ასიმეტრიულობასთან“, როდესაც უკვე არაღელვალურ სფეროში მომუშავე მეწარმეს, საგადასახადო განაკვეთების შემცირების შემთხვევაშიც კი არ უნდებია სურვილი, გამოვიდეს ლეგალურ ბაზარზე და ბიუჯეტის სასარგებლოდ გადაიხადოს იმაზე ნაკლები, ვიდრე ადრე იხდიდა. საქმიანობის ლეგალიზების აუცილებელი წინაპირობაა ისეთი გარემოს შექმნა, როდესაც ყველა გადამხდელი დარწმუნებული იქნება, რომ გადასახადის გადაუხდელობისათვის საკადრისად დაისჯება ან, პირიქით, შეიძლება წახალისდეს, რაც ჩვენს პრაქტიკაში ჯერჯერობით მხოლოდ სუბიექტური ხასიათისაა.

სახელმწიფო ბიუჯეტის ფორმირება ხდება აგრეთვე უცხოური გრანტების მეშვეობით. უცხოური გრანტების ძირითადი წყაროებია საერთაშორისო ორგანიზაციებიდან მიღებული გრანტები (მსოფლიო ბანკი, ევროკავშირი, გლობალ ფონდი და სხვა), უცხო ქვეყნების მთავრობებიდან და მათი წარმომადგენლობებიდან მიღებული გრანტები (აშშ, გერმანია, იაპონია, ნიდერლანდები, ლუქსემბურგი, უკრაინა, იაპონია, ლატვია, ლიტვა, გაერთიანებული სამეფო, ჩინეთი, იაპონია), რომელშიც შედის მიმდინარე და კაპიტალური დანიშნულების გრანტები. სწორედ ამ პრობლემებით არის განპირობებული ყოველწლიურად მისაღები გრანტების ოდენობათა ხშირი ცვალებადობა, რაც დამაჯერებლად ჩანს მოცემულ თვალსაჩინოებაში.

საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლებისა და გრანტების სტრუქტურული მაჩვენებლები 2004 – 2010წ.წ. ათ. ლ.							
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
შემოსავლები და გრანტები	640256	740338	818010	933055	1773731	2607867	3773203
შემოსავლები	625929	692257	795408	884647	1649029	2503376	3579231
გრანტები	14327	48081	22602	48408	124702	104491	193972
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
შემოსავლები და გრანტები	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
შემოსავლები	97.8%	93.5%	97.2%	94.8%	93.0%	96.0%	94.9%
გრანტები	2.2%	6.5%	2.8%	5.2%	7.0%	4.0%	5.1%

საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტში შემოსავლების მხრივ მძიმე მდგომარეობა იყო შექმნილი გრანტების თვალსაზრისით. ბოლო წლების დინამიკა და სტრუქტურა იმაზე მიუთითებს, რომ საქართველოს სახელმწიფო ხელისუფლება უფრო და უფრო მეტ იმედს ამყარებდა უცხოურ გრანტებზე. პრობლემა შემდეგშია: გრანტებით არ ხდება იმ პროგრამების დაფინანსება, რომელთათვისაც არის ეს გრანტები გამოყოფილი; გრანტებით ხდება ბიუჯეტის დეფიციტის მნიშვნელოვანი ნაწილის დაფინანსება, რაც ყოველად დაუშვებელია; სწორედ ამ პრობლემებით არის განპირობებული ყოველწლიურად მისაღები გრანტების ოდენობათა ხშირი ცვალებადობა

თუ ეს პრობლემა დიდხანს გაგრძელდა, საქართველოს შეეღობა საერთაშორისო ავტორიტეტი და ბოლოს დარჩება საერთაშორისო მხარდაჭერის გარეშე პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და სხვა კიდევ ბევრი თვალსაზრისით. შესაბამისი თვალსაზრისით კი ქვეყანა კიდევ უფრო დიდი საფრთხის წინაშე დადგება. როგორც ვთქვით, გრანტები გამოიყოფა ორი ძირითადი დანიშნულებით – მიმდინარე და კაპიტალური. როგორც ვიცით, მათ შორის დამოკიდებულება სახელმწიფო ბიუჯეტში არცთუ ისე სახარბიელოა, რადგანაც მიმდინარე დანიშნულების გრანტები მკვეთრად აჭარბებს კაპიტალური დანიშნულების გრანტებს. სწორედ ამიტომ არის საჭირო მკაცრი მიზნობრიობის დაცვა გრანტების მხრივ, რადგანაც არამიზნობრივმა გაფლანგვამ შესაძლებელია, შეღობოს საქართველოს საერთაშორისო ავტორიტეტი და საქართველო გამოეთიშოს საინტეგრაციო პროცესს. ეს კი, გლობალიზაციის პირობებში, ძალიან დააზარალებს ქვეყანას და შეუქცევადს გახდის პრობლემების გაუარესების პროცესს.

ამრიგად, სახელმწიფოს საგადასახადო სისტემის სრულყოფის მთავარი ამოცანა გულისხმობს, ერთი მხრივ შექმნას მოსახლეობის ჰარმონიული განვითარებისათვის ხელსაყრელი საფინანსო, ეკონომიკური, პოლიტიკური და სოციალური პირობები, ხოლო მეორე მხრივ კი – განამტკიცოს ფისკალური პოლიტიკა ქვეყნის ეკონომიკასთან ურთიერთკავშირში ინფრასტრუქტურული განვითარების საფუძველზე. დასახული მიზნების რეალიზაციის საშუალებად კი კომპლექსურად უნდა იქნეს გამოყენებული ქვეყნის გლობალური საფინანსო-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. **პაპავა ლ.** არატრადიციული ეკონომიკა. თბილისი, 2011.
2. **გამსახურდია თ.** საქართველოს საგადასახადო-საბიუჯეტო სისტემის ფუნქციონირების პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბილისი, 2003.
3. **მესხია ი.** რეგიონული საბიუჯეტო-საგადასახადო სისტემების თანამედროვე პრობლემები. ჟ. „მაკრო-მიკრო ეკონომიკა“, №4, 1999, გვ. 25.

Kurdadze Tinatin

CONCERNING THE ISSUE OF IMPROVING THE TAX SYSTEM ON MODERN STAGE IN GEORGIA

SUMMARY

The main task of the improvement of a tax system of a state means to create financial, economic, political and social conditions for the harmonious development of population and to strengthen a fiscal policy on the basis of the infrastructural development in relation to the economy of a country.

To achieve the stated objectives is to use fully the strategy of the global financial-economic development of a country.

მიხეილ ჩიკვილაძე

ფინანსური პირების საშემოსავლო გადასახადის ზოგიერთი ასპექტი

გადასახადები ყოველი ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური ყოფის ერთ-ერთი სისხლძარღვოვანი სისტემაა, რომელიც სახელმწიფოსთან ერთად წარმოიშვა და წარმატებით ემსახურება კაცთა მოდგმის პროგრესს.

ახალი საგადასახადო კოდექსი, რომელიც 2011 წლის 1 იანვრიდან შევიდა ძალაში, ეს ბოლო ათწლეულში მიღებული უკვე მეორე საგადასახადო კოდექსია, რომლის ძირითადი მიზანია ბიზნესის წარმოების სიმარტივე, კარგი საგადასახადო ადმინისტრაცია, ცალკეული გადასახადების განაკვეთებისა და, საერთოდ, საგადასახადო ტვირთის ხვედრითი წილის შემცირება, პატიოსანი გადამხდელის წახალისების რიგი მექანიზმების არსებობა, საგადასახადო შემოსავლების ზრდასა და ბევრი საჭირობოროტო საკითხის მოგვარებას ისახავს მიზნად.

ცნობილია, რომ საგადასახადო კანონმდებლობაში გატარებული ბევრი დადებითი ცვლილების და გადასახადების გარკვეული სახეების ნაწილობრივი კორექტირების მიუხედავად, უცვლელი დარჩა საერთო-სახელმწიფოებრივი და ადგილობრივი გადასახადების ექვსივე სახე და მათი უმეტესობის განაკვეთები, თუმცა გაფართოვდა დასაბეგრი ობიექტების ბაზა: მათ შორის, საშემოსავლო გადასახადის კლასის გრაფიკი ახალი საგადასახადო კოდექსით ითვალისწინებს გადასახადის 18%-მდე შემცირებას 2013 წლის 1 იანვრიდან 2014 წლის პირველ იანვრამდე პერიოდში, ხოლო 2014 წლის იანვრიდან – 15%-მდე შემცირებას.

2011 წლიდან საბაჟო კოდექსი წყვეტს არსებობას და მისი ნორმები საგადასახადო კოდექსის ინტეგრირებული ნაწილი ხდება.

კოდექსში ერთ-ერთი ძირითადი ნოვაცია მიკრობიზნესის კატეგორიაა, ასეთად შეუძლია დარეგისტრირდეს 30 ათ. ლარამდე წლიური ბრუნვის მქონე ფიზიკურ პირს, რომელიც არ იყენებს დაქირავებულ შრომას, უფრო მეტიც, ამ კატეგორიის პირები თავისუფლდებიან საშემოსავლო გადასახადისაგან.

არანაკლებ მნიშვნელოვანია საგადასახადო კოდექსში მცირე ბიზნესის კატეგორიის შემოტანა, ასეთად კი ითვლება ის საქმიანობა, რომლის წლიური ბრუნვაც 200 ათ. ლარზე ნაკლებია, ხოლო ამ კატეგორიის ბიზნესის შემოსავალი 3 და 5%-მდე დაიბეგრება.

ცვლილებებია დამატებული ღირებულების გადასახადის ვადებშიც, კერძოდ, ამჟამად ბიზნესმენს შესაძლებლობა ეძლევა, „დღგ“ გადაიხადოს კვარტალურად, რაც ფაქტობრივად ორთვიან უპროცენტო სესხს ნიშნავს.

რაც შეეხება წლების განმავლობაში გადაუჭრელ მტკივნეულ საკითხს, როგორცაა ზედმეტად ბიუჯეტში გადარიცხული თანხების დაბრუნებას, ეს პრობლემა ბიზნესმენებს ავტომატურ რეჟიმში მოუგვარდებათ იმ შემთხვევაში, თუ გადასახადის გადახდა იწარმოებს ელექტრონული სისტემით, აქ კი სახელმწიფო პოლიტიკის მიზანია, ბიზნესმენებს ელექტრონული სისტემით გადახდის მაქსიმალური მოტივაცია მიეცეთ.

ახალი კოდექსით ბიზნესმენს უფლება მიეცა, ჩამოწეროს ვადაგასული ან/და გამო-საყენებლად ან შემდგომი მიწოდებისათვის უვარგისი მატერიალური ფასეულობები, რომელ-იც წლების მანძილზე ერიცხებოდა ბალანსზე და აუარესებდა მეწარმის ფინანსურ მაჩვენებ-ლებს.

როგორც უკვე აღინიშნა, მიუხედავად საქართველოს „საგადასახადო კოდექსში“ გატა-რებული მთელი რიგი სასიკეთო ცვლილებებისა, ჯერაც ზოგიერთი ბუნდოვანი და ორაზრო-ვანი საკითხია, მათი ადმინისტრირების პროცესში კი მეწარმეები და ფიზიკური პირები ხში-რად ზარალდებიან. კერძოდ, ერთ-ერთი ასეთი საკითხთაგანია ქონების გაყიდვიდან მიღებუ-ლი შემოსავლების დაბეგვრასთან დაკავშირებული ასპექტები.

მოქმედი კანონმდებლობით: „სახელმწიფო ქონების მიწოდება პრივატიზაციის პროგრამის მიხედვით“ გათავისუფლებულია დამატებული ღირებულების გადასახადისაგან (დღგ) (სა-ქართველოს „საგადასახადო კოდექსი“, მუხლი 168-დ). ამასთან, ამ შემთხვევაში სახელმწიფო ქონებაში განიხილება „სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული მოძრავი და უძრავი ნივთები, არამატერიალური ქონებრივი სიკეთე“ („საქართველოს კანონი „სახელმწიფოს ქონების პრი-ვატიზების შესახებ“. მუხლი 2-ა).

აქედან გამომდინარე, სახელმწიფო ქონების პრივატიზებისას, ფაქტობრივად – ვრცელი ჩამონათვალის მიხედვით ქონების მიწოდება არ იბეგრება და შესაბამისი შემოსავალი ქვეყ-ნის კონსოლიდირებულ ბიუჯეტში გადასახადების სახით არ შედის.

ფიქრობთ, ასეთი მიდგომა მართებულია, მაგრამ სასურველია, რომ კერძო საკუთრე-ბაში არსებული ქონების მიმართაც ასეთივე საკანონმდებლო მოთხოვნები გავრცელდეს, თუმცა ასე არ ხდება და კერძო პირების საკუთრებაში არსებული ქონების გაყიდვიდან მიღე-ბული შემოსავალი ექვემდებარება დაბეგვრას.

კიდევ უფრო ბუნდოვანია ფიზიკური პირების მიერ ქონების გაყიდვიდან მიღებული შემოსავლების დაბეგვრის საკითხები, რაც საგადასახადო ორგანოებს სუბიექტური გადაწე-ვეტილების მიღების შესაძლებლობას აძლევს. საქმე ისაა, რომ „საგადასახადო კოდექსის“ მიხედვით (მუხლი 82), საშემოსავლო გადასახადით დაბეგვრისაგან თავისუფლდება ფიზიკური პირის მიერ:

– 2 წელზე მეტი ვადით საკუთრებაში არსებული საცხოვრებელი ბინის (სახლის) მასზე დამაგრებული მიწის რეალიზაციით მიღებული ნამეტი (პუნქტი: ვ.ა.).

საკუთრების უფლების რეგისტრაციიდან 6 თვეზე მეტი ვადით საკუთრებაში არსებუ-ლი ავტოსატრანსპორტო საშუალებით მიღებული ნამეტი (პუნქტი: ვ.ბ.).

– 2 წელზე მეტი ვადით საკუთრებაში არსებული აქტივებით მიღებული ნამეტი, გარდა გამსხვისებლის მიერ აქტივების მიწოდებამდე ეკონომიკურ საქმიანობაში გამოყენების ან/და ამ ქვეპუნქტის „ვ.ა.“ და „ვ.ბ.“ ქვეპუნქტებით გათვალისწინებული შემთხვევებისა. ამასთანავე, აქტივების ეკონომიკურ საქმიანობაში გამოყენებად არ ითვლება მათი 2 წლის შემდეგ მიწო-დება ან/და ფასიანი ქაღალდების წილის მხოლოდ ფლობა დივიდენდებისა და პროცენტების მიღების მიზნით (პუნქტი: ვ.გ.);

– ამხანაგობის მიერ თავისი წევრისათვის (თანამფლობელისათვის) ქონების გადაცე-მით მიღებული შემოსავალი, თუ ამხანაგობის წევრები მხოლოდ ფიზიკური პირები არიან, ამხანაგობის წევრთა შემადგენლობა არ შეცვლილა ამხანაგობის დაფუძნებიდან ქონების გა-დაცემის (განაწილების) მომენტამდე და ამხანაგობა განაწილების მომენტისათვის არ არის დამატებული ღირებულების გადასახადის გადამხდელი.

ამრიგად, კანონმდებლობა ფიზიკური პირების საკუთრებაში არსებული ქონების გაყიდვისას ითვალისწინებს არგუმენტაციასმოკლებულ სხვადასხვა მიდგომებს (რომლებშიც გარკვევა სპეციალისტებსაც კი გაუჭირდებათ): პირველი, 2 წლიან და 6 თვიან ვადებს; მეო-რე, აქტივების ეკონომიკური საქმიანობის გამოყენების შემთხვევაში „2 წლიანი ვადის“ გაუფ-რცელებლობას (ამ შემთხვევაში, გაუგებარია რატომ უნდა მოექცეს ერთიან საგადასახადო რეჟიმში, მაგალითად, ბინა, მიწა და ა.შ. იმისდა მიუხედავად, გაყიდვამდე იყო თუ არა ისინი

გაქირავებული თუ იჯარით გაცემული?); მესამე, ქონების „წილის“ მხოლოდ ამხანაგობის წევრებზე გაყიდვა თავისუფლდება საშემოსავლო გადასახადით დაბეგვისაგან (აქ გაუგებარია თუ რატომ არ უნდა გავრცელდეს იგივე „ნორმა“ სხვა პირზე „წილის“ მიყიდვისას?) და სხვ.

კიდევ ერთი მაგალითი: ავტორ(ებ)მა წიგნის (გამოცემიდან 2 წლის განმავლობაში) მრავალჯერადი გაყიდვით მიღებული შემოსავლიდან საშემოსავლო გადასახადი უნდა გადაიხადოს. ამ შემთხვევაში, დასაბეგრ ბაზად იანგარიშება სხვაობა წიგნის გაყიდვიდან მიღებულ შემოსავალსა და საგამომცემლო-სასტამბო ხარჯებს შორის, მაგრამ არავინ აქცევს ყურადღებას წიგნის ავტორის შრომის შეფასებას.

ფიქრობთ, „საგადასახადო კოდექსში“ არსებული ზემოაღნიშნული და სხვა მსგავსი ბუნდოვანი ჩანაწერები დადგენილი წესით უნდა შესწორდეს და ფიზიკურ პირთა კერძო საკუთრებაში არსებული ქონება – „ყველა ნივთი და არამატერიალური ქონებრივი სიკეთე“ – არასამეწარმეო მიზნით გასხვისებისას, მიზანშეწონილია, დაექვემდებაროს დაბეგვის იმავე „რეჟიმს“, როგორც სახელმწიფო ქონების პრივატიზების წესით გასხვისებისას, ხოლო წიგნების (ბროშურების) მრავალჯერადი გაყიდვიდან მიღებული შემოსავლების დაბეგვისას გათვალისწინებული უნდა იქნეს მათი ავტორების მიერ გაწეული შრომითი დანახარჯები.

Chikviladze Mikheil

SOME ASPECTS OF INCOME TAX OF NATURAL PERSONS

SUMMARY

Some obscure questions of `Tax Code` of Georgia are discussed in the thesis – `Some Aspects of Income Tax of Physical Entities` by Mikheil Chikviladze – Associated professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi University and the following conclusion is made:

The property owned by physical entities as the property – while being alienated, `all items and intangible property wealth` – should be subjected to the same mode of taxation as the state property while being alienated according to the rule of privatization.

ბორის ჭიჭინაძე

საქართველოს ადგილობრივი თვითმმართველობების ფინანსური პრობლემები მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის პირობებში

ევროპის ყველა განვითარებული ქვეყნის კანონმდებლობა მკაცრად განსაზღვრავს ადგილობრივი თვითმმართველობების ფუნქციებს და მოვალეობებს, მათ კომპეტენციებს, ამასთანავე, ადგილობრივი მნიშვნელობის პრობლემების სწრაფად და ეფექტიანად გადაწყვეტის მიზნით ადგილობრივი თვითმმართველობები უზრუნველყოფილი არიან შესაბამისი ფინანსებით. ევროპის ქვეყნებში ცენტრალური ხელისუფლებები თანდათან უფრო მეტ უფლებებს გადასცემენ ადგილობრივ თვითმმართველობებს, რადგანაც სწორედ მათ იციან ყველაზე კარგად, თუ რა პრობლემებია იქ და როგორია მათი გადაწყვეტის გზები. აღნიშნული მიდგომები კიდევ უფრო ზრდის ადგილობრივ თვითმმართველობებში დასაქმებული საჯარო მოხელეების ანგარიშვალდებულებას მოსახლეობის წინაშე და, საერთო ჯამში, მოგებული რჩება ადგილობრივი მოსახლეობა, ასევე ადგილობრივი ბიუჯეტებით ეფექტიანად ფინანსდება ადგილობრივი მნიშვნელობის პროექტები, სწორედ ამაშია ადგილობრივი თვითმმართველობების ხიბლი. საკითხების გადაწყვეტის მიზნით კანონმდებლობით აქვთ შექმნილი შესაბამისი პირობები და მათ საქმიანობაში ცენტრალური ხელისუფლება ფაქტობრივად არ ერევა, აქვთ მხოლოდ კანონმდებლობით გათვალისწინებული ფუნქციები, რომელთა ჩამონათვალიც მკაცრად რეგულირდება. ევროპის ადგილობრივ თვითმმართველობებს კანონით აქვთ ყველა პირობა შექმნილი, რათა ადგილებზე მოიხილონ და ხელსაყრელი გარემო შეუქმნან როგორც

ადგილობრივ (სამამულო), ასევე უცხოურ ინვესტიციებს. ინვესტიციების მოზიდვა კი ძირითადად სამუშაო ადგილების შექმნის წინაპირობაა. საინტერესოა რა ხდება ამ მხრივ საქართველოში, როგორ და რამდენად ეფექტიანად ხორციელდება ადგილებზე თვითმმართველობა, რამდენად დამოუკიდებელი არიან თვითმმართველობები ადგილობრივი მნიშვნელობის საკითხების სწრაფად და ეფექტიანად გადაწყვეტის საქმეში, უზრუნველყოფილი არიან თუ არა ადგილებზე შესაბამისი ფინანსური რესურსებით, ცენტრალური და ადგილობრივი ხელისუფლების დონეზე რა უნდა გაკეთდეს იმისათვის, რომ ჩვენს ქვეყანაშიც ისე ხორციელდებოდეს თვითმმართველობები, როგორც უცხოეთის განვითარებულ ქვეყნებშია და, საერთო ჯამში, რა არის ის მთავარი, რომლის დანერგვამაც ხელი უნდა შეუწყოს ადგილობრივ თვითმმართველობებს, ეკონომიკური კრიზისის პირობებში უმტკივნეულოდ და ნაკლები დანახარჯებით რომ შეძლონ მსოფლიო ადგილობრივი პრობლემების წინააღმდეგ ბრძოლა.

საქართველოში ადგილობრივი თვითმმართველობების მუშაობას, მათ უფლებებს, კომპეტენციებს და დაფინანსების წყაროს განსაზღვრავს „ადგილობრივი თვითმმართველობის“ შესახებ საქართველოს ორგანული კანონი. აღნიშნულ კანონში მკაცრადაა განსაზღვრული იმ საკითხების შესახებ, რომელთა გადაწყვეტა მათი კომპეტენციაა. ხშირ შემთხვევაში ადგილობრივ თვითმმართველობებს ისეთი ვალდებულებები ევალებათ, რომელთა შესრულება საკანონმდებლო ვაკუუმის გამო თითქმის შეუძლებელია, კერძოდ, აღნიშნული კანონის მე-16 მუხლის თანახმად, ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების საკუთარი უფლებამოსილებებია: ა) ადგილობრივი გადასახადების და მოსაკრებლების შემოღება და გაუქმება; ბ) ადგილობრივი მნიშვნელობის ტყისა და წყლის რესურსების მართვა; გ) ადგილობრივი სამგზავრო გადაზიდვების რეგულირება საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით. მოსახლეობის მუნიციპალური ტრანსპორტით მომსახურებისა და ადგილობრივი გადაზიდვების წესების, ტრანსპორტის მარშრუტებისა და გრაფიკების განსაზღვრა და შესაბამისი ნებართვების გაცემა; დ) გარე ვაჭრობის, ბაზრებისა და ბაზრობების რეგულირება; ე) გარე რეკლამის განთავსების რეგულირება საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით; ვ) საყოფაცხოვრებო ნარჩენებისა და უტილიზაციის სამუშაოთა წარმოების დაგეგმვა და განხორციელება ან მათ განხორციელებაზე მუნიციპალური შესყიდვის ორგანიზება, სასაფლაოების მოვლა-პატრონობა; ზ) თვითმმართველი ერთეულის სივრცით-ტერიტორიული დაგეგმვა და თვითმმართველი ერთეულის სივრცით-ტერიტორიული დაგეგმვის ნორმებისა და წესების განსაზღვრა, მიწათსარგებლობის გენერალური გეგმის, განაშენიანების რეგულირების გეგმის, დასახლებათა ტერიტორიების გამოყენებისა და განაშენიანების რეგულირების წესების დამტკიცება, თვითმმართველი ერთეულის ტერიტორიის კეთილმოწყობისა და საინჟინრო ინფრასტრუქტურის განვითარების პროგრამების დამტკიცება; თ) მუნიციპალური არქივის შექმნა და საარქივო მომსახურების ტარიფების დადგენა საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით; ი) თვითმმართველი ერთეულის მუნიციპალური პროგრამების და გეგმების შემუშავება და დამტკიცება; კ) საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად თვითმმართველი ერთეულის ტერიტორიაზე ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სფეროში მუნიციპალური რესურსების მობილიზება, შესაბამისი დონისძიებების (ადამიანის ჯანმრთელობისათვის უსაფრთხო გარემოს შექმნა, ცხოვრების ჯანსაღი წესის დამკვიდრება, ჯანმრთელობის რისკფაქტორების იდენტიფიცირება) შემუშავება, განხორციელება და ამის თაობაზე მოსახლეობის ინფორმირება.

აღნიშნულ მუხლში მოცემულია ასევე თვითმმართველი ერთეულის სხვა საკუთარი უფლებამოსილებების შესახებ, მაგრამ აქ მოყვანილია თვითმმართველი ერთეულების ის უფლებამოსილებები, რომელთა ცხოვრებაში განხორციელება საქართველოს მასშტაბით თვითმმართველობების თითქმის 95%-ში, სუბიექტური თუ ობიექტური მიზეზების გამო, არ ხდება. როგორც აღნიშნული უფლებამოსილებებიდან ჩანს, მათი ადგილობრივ დონეზე განხორციელება საშური საქმეა და ადგილობრივი ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესებისათვის მართლაც აუცილებელია. მაგრამ, ხშირ შემთხვევაში, ადგილობრივი ფინანსების უქონლობის

გამო თვითმმართველობები ვერ წყვეტენ ზემოაღნიშნულ საკითხებს, საკითხების გადაწყვეტლობა კი ნეგატიურად მოქმედებს იქ მცხოვრებ მოსახლეობაზე და ადგილობრივი ხელისუფლებისადმი მათ გულისწყრომას იწვევს.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საკითხების გადასაწყვეტად აუცილებელია ფინანსები, ადგილობრივი ფინანსების შექმნის წყაროები კი რეგულირდება საქართველოს კანონით „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსის“ შესახებ. აღნიშნული კანონის 65-ე მუხლში აღნიშნულია, რომ 1) თითოეულ ადგილობრივ თვითმმართველ ერთეულს აქვს საკუთარი დამოუკიდებელი ბიუჯეტი; 2) ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტი დამოუკიდებელია როგორც სხვა თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის, ისე სახელმწიფო ბიუჯეტის და ავტონომიური რესპუბლიკების ბიუჯეტებისგან; 3) ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების დამოუკიდებლობა საბიუჯეტო საქმიანობაში გარანტირებულია ამ კოდექსით განსაზღვრული საკუთარი შემოსულობებით და ექსკლუზიურ უფლებამოსილებათა განხორციელებისათვის გადასახდელების გაწევის დამოუკიდებლად განსაზღვრით, აგრეთვე კანონით დადგენილ ფარგლებში დელეგირებულ უფლებამოსილებათა დამოუკიდებელი გადაწყვეტილებების მიღების უფლებით; 4) საქართველოს ცენტრალურ და ავტონომიური რესპუბლიკების ხელისუფლებებს უფლება არ აქვთ, ჩაერიონ ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების საბიუჯეტო უფლებამოსილებებში. ადგილობრივ თვითმმართველობებს გააჩნიათ როგორც საკუთარი, ასევე არასაკუთარი შემოსავლები. საკუთარ შემოსავლებს განეკუთვნება ადგილობრივი გადასახადები და მოსაკრებლები, გათანაბრებითი ტრანსფერი და საქართველოს კანონმდებლობით ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულებისათვის განკუთვნილი სხვა შემოსულობები. არასაკუთარი შემოსავლებს კი განეკუთვნება სპეციალური და მიზნობრივი ტრანსფერები და კანონმდებლობით დადგენილი სხვა შემოსავლები („საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსი“ მუხლი 66).

როგორც პრაქტიკული დაკვირვებები გვიჩვენებს, ადგილობრივი ბიუჯეტების შემოსავლების ძირითად წყაროს სწორედ გათანაბრებითი ტრანსფერით მიღებული თანხები შეადგენს. ექსკლუზიურ უფლებამოსილებათა განსახორციელებლად ადგილობრივ თვითმმართველ ერთეულს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ფინანსური დახმარების სახით გადაეცემა გათანაბრებითი ტრანსფერი. გათანაბრებითი ტრანსფერის მიზანია სხვადასხვა ადგილობრივი თვითმმართველობების ექსკლუზიურ უფლებამოსილებათა განხორციელებისათვის ფინანსური რესურსების გათანაბრება. გათანაბრებითი ტრანსფერის ოდენობა გამოიანგარიშება ფორმულით. $T = E - R$, სადაც T ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტისათვის გამოსაყოფი ტრანსფერია, E – ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის ხარჯებისა და არაფინანსური აქტივების ზრდის ჯამი, ხოლო R – ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის შემოსავლები (გრანტების გარდა), რომელიც თითოეული ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტისათვის გაიანგარიშება მიმდინარე წლის პროგნოზისა და გასული 3 წლის ფაქტობრივი მაჩვენებლების ტენდენციის მიხედვით.

რაც შეეხება თავად გათანაბრებითი ტრანსფერის გაანგარიშების მეთოდიკას, ის დამტკიცებულია საქართველოს ფინანსთა მინისტრის 2009 წლის 30 დეკემბრის №904 ბრძანებით. აღნიშნულ ინსტრუქციაში ბევრი ბუნდოვანებაა, განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის, რომ დამტკიცებული ინსტრუქციით ტრანსფერის გაანგარიშების დროს მნიშვნელოვან როლს თამაშობს მოსახლეობის რაოდენობა, ასევე იმ მოსახლეობის რაოდენობა, რომელთა სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის მაჩვენებელი (სარეიტინგო ქულა) ნაკლებია საქართველოს მთავრობის მიერ დადგენილ ზღვრულ ოდენობაზე, 6 წლამდე ასაკის ბავშვების რაოდენობა, 6-18 წლამდე მოზარდთა რაოდენობა, ადგილობრივი მნიშვნელობის გზების სიგრძე, მოსახლეობის სიმჭიდროვის კოეფიციენტი. ზემოჩამოთვლილთაგან 90% კრიტერიუმებისა ფაქტობრივად არ გაითვალისწინება გათანაბრებითი ტრანსფერის გამოანგარიშების დროს, გამომდინარე აქედან, ადგილობრივი თვითმმართველობები ვეღარ იღებენ ცენტრიდან მათთვის კანონმდებლობით გათვალისწინებულ ტრანსფერს, რაც, საერთო ჯამში, ადგილობრივი

სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის განვითარებაზე ნეგატიურად მოქმედებს და ადგილობრივი თვითმმართველობების მუშაობას არაპროგნოზირებადს ხდის.

საქართველოში მოქმედი კანონმდებლობიდან გამომდინარე, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები მწირი საბიუჯეტო შემოსავლების ფონზე ფაქტობრივად ვერ უზრუნველყოფენ ადგილობრივი პრობლემების მოგვარებას და ისინი ცენტრზე დამოკიდებულინი ხდებიან. როგორც საქართველოს მუნიციპალიტეტების სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის ანალიზმა გვიჩვენა, ადგილებზე მუნიციპალიტეტების დონეზე შეუძლებელია მოქმედ კერძო საწარმოებში დასაქმებულ პირთა რაოდენობის, მათი ყოველთვიური საშუალო ხელფასების და მუნიციპალიტეტებში წარმოებული პროდუქციის მოცულობის დადგენა, რაც, ხშირ შემთხვევაში, განპირობებულია 2009 წლის 11 დეკემბერს საქართველოს პარლამენტის მიერ მიღებული „ოფიციალური სტატისტიკის შესახებ“ კანონის დაუხვეწაობით. არც აღნიშნული კანონი და არც სხვა კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტი არ ავალდებულებს ამა თუ იმ რეგიონში (მათ შორის მუნიციპალიტეტებში) მოქმედ საწარმოს და მის ხელმძღვანელს, თავისი საწარმოს შესახებ პერიოდულად მიაწოდოს ინფორმაცია სტატისტიკის ადგილობრივ ორგანოებს, გამომდინარე აქედან, შეუძლებელია მუნიციპალიტეტებში და მთლიანად რეგიონებში წარმოებული პროდუქციის მოცულობის დადგენა, რაც, საბოლოო ჯამში, კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ გამოქვეყნებულ ოფიციალურ მონაცემებს ჩვენს ქვეყანაში წარმოებული მთლიანი შიდა პროდუქტის ოდენობის შესახებ (მათ შორის რეგიონების მიხედვით).

გამომდინარე იქიდან, რომ რეგიონებში (მათ შორის მუნიციპალიტეტებში) არ არსებობს უმუშევარ და სამსახურიდან დათხოვნილ პირთა აღრიცხვის არანაირი მექანიზმი, ფაქტობრივად შეუძლებელია ადგილებზე დასაქმებულ თუ დაუსაქმებულ მოქალაქეთა ოდენობის დადგენა, გამომდინარე აქედან, ბუნდოვანია სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ გამოქვეყნებული მონაცემები ქვეყანაში უმუშევრობის დონის შესახებ რეგიონების მიხედვით. ქვემოთ მოყვანილ ცხრილში მოცემულია 2009-2010 წლებში საქართველოში ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დასაქმების შესახებ სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები.

	2009 წელი	2010 წელი
ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა (ათასი კაცი)	1991,8	1944,9
დასაქმებული (ათასი კაცი)	1656,1	1628,1
უმუშევარი (ათასი კაცი)	335,6	316,9
უმუშევრობის დონე (პროცენტებში)	16,9	16,3

როგორც მოცემული ცხრილიდან ჩანს, 2010 წლისათვის საქართველოში უმუშევრობის დონე (პროცენტებში) შეადგენს 16,3%-ს, რაც გასული 2009 წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით შემცირებულია 0,6%-ით; ხოლო რეგიონების მიხედვით შემდეგნაირი სურათი გვაქვს: იმერეთში უმუშევრობა შემცირებულია 1,6%-ით, აჭარაში – 4,2%-ით, ქვემო ქართლში – 1,5%-ით, შიდა ქართლში – 3,9%-ით, უმუშევრობა გაზრდილია სამეგრელო – ზემო სვანეთში 1,2%-ით, თბილისში – 0,5%-ით, კახეთში – 0,1%-ით, დანარჩენ რეგიონებში (სამცხე-ჯავახეთი, გურია, მცხეთა-მთიანეთი) უმუშევრობა გაზრდილია 0,6%-ით. როგორც ვხედავთ, სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ გამოქვეყნებული მონაცემები საქართველოს რეგიონების მიხედვით, არ არის სახარბიელო, მდგომარეობას კიდევ უფრო ართულებს ის, რომ რეგიონების მიხედვით მოცემული მონაცემები არ არის ზუსტი და რეალური (ფაქტობრივი) მონაცემები მნიშვნელოვნად განსხვავდება ოფიციალური მონაცემებისგან. ექსპერტული გათვლებით საქართველოში დღეისათვის უმუშევრობა 25%-ს აჭარბებს, მაშინ, როცა ევროპის

განვითარებულ ქვეყნებში უმუშევრობა 3-5%-ის ფარგლებში მერყეობს. უმუშევრობის დონის მაჩვენებლით საქართველო მნიშვნელოვნად წინ უსწრებს ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნებს. უმუშევრობის ასეთი მაღალი მაჩვენებელი მნიშვნელოვნად აფერხებს რეგიონული ეკონომიკის ნორმალურად ფუნქციონირებას და ეროვნული ვალუტის გაუფასურებასთან (ინფლაცია) ერთად ადგილობრივი თვითმმართველობების განვითარების ანტისტიმულატორად გვევლინება.

არსებულ პირობებში, მაშინ, როცა ადგილობრივ თვითმმართველობებს არ გააჩნიათ დამოუკიდებელი ფინანსები, თვითმმართველობების განვითარების ერთ-ერთ შემაფერხებელ ფაქტორად გვევლინება ასევე გათანაბრებითი ტრანსფერის არასწორი გადანაწილება. მიუხედავად იმისა, რომ გათანაბრებითი ტრანსფერის ძირითადი ფუნქცია ადგილობრივი ბიუჯეტების გამოთანაბრებაა, ხშირად პრაქტიკაში ეს არ ხდება და მუნიციპალიტეტები ვერ იღებენ კანონმდებლობით მათ კუთვნილ ტრანსფერს. ასევე აღსანიშნავია ის, რომ სატრანსფერო ფორმულაში არ არის ასახული საქართველოს რეგიონების სოციალური ინფრასტრუქტურის განვითარების დონე, რაც, საერთო ჯამში, სხვადასხვა ბუნებრივ პირობებში მყოფი მუნიციპალიტეტებისათვის გამოთანაბრებითი ტრანსფერის განაწილებისას უთანაბრობას იწვევს, გამომდინარე აქედან, საჭიროა სატრანსფერო პოლიტიკის მნიშვნელოვანი გადახედვა.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ადგილობრივი ინფრასტრუქტურის გასაუმჯობესებლად აუცილებელია დამოუკიდებელი ფინანსები და, ასევე, ადგილობრივი თვითმმართველობების (საკრებულოს) მიერ თავის კომპეტენციის ფარგლებში ისეთი ადგილობრივი საკანონმდებლო აქტის მიღება, რომელიც მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს ადგილებზე ადგილობრივი და უცხოური ინვესტიციების მოზიდვას. ადგილებზე გონივრული საბიუჯეტო პოლიტიკის შესამუშავებლად აუცილებელია მეცნიერულ დონეზე გაანგარიშებული გრძელვადიანი საბიუჯეტო პროგნოზირება. სწორედ ამის დეფიციტს განიცდის თითქმის ყველა მუნიციპალიტეტი, მათ შორის თვითმმართველი ქალაქებიც. ნორმალურად დაგეგმილი ბიუჯეტის პირობებში ასევე სასიცოცხლოდ აუცილებელია, რომ ბიუჯეტით გათვალისწინებული ხარჯვითი ნაწილი იყოს მეტად ტრანსპარანტული და ადგილობრივ მოსახლეობას სისტემატურად მიეწოდებოდეს ინფორმაცია იმის შესახებ, თუ როგორ და რა მიმართულებით იხარჯება ადგილობრივი ბიუჯეტებით გათვალისწინებული თანხები.

დღეს მოქმედი კანონმდებლობით, ადგილობრივი ბიუჯეტის საშემოსავლო ნაწილი ფორმირდება მხოლოდ ქონების (მათ შორის მიწაზე ქონების) გადასახადისგან, ხოლო საერთო-სახელმწიფოებრივი გადასახადებისგან ადგილობრივ ბიუჯეტში საერთოდ არაფერი ირიცხება. წარმოვიდგინოთ 1994-2010 წლებში საქართველოში მოქმედი ძირითადი გადასახადებიდან (დღგ, საშემოსავლო, მოგება, მიწის) ადგილობრივ ბიუჯეტებში ანარიცხების ნორმატივებს პროცენტებში.

გადასახადის სახეობა	1994-1997	1997-2000	2001-2003	2004-2005	2006-2007	2008-2010
დღგ	30	0	0	0	0	0
საშემოსავლო	50	60	85	100	100	0
მოგება	50	60	85	100	0	0
მიწის	50	60	100	100	100	100

როგორც ცხრილიდან ჩანს, 2008-2010 წლებში ადგილობრივ ბიუჯეტში მხოლოდ მიწის გადასახადი ირიცხება სრული 100%-ით, რაც დაახლოებით 17-18%-ით უზრუნველყოფს ადგილობრივი თვითმმართველობების ბიუჯეტით გათვალისწინებული ხარჯვითი ნაწილის დაფინანსებას, დანარჩენი ხარჯების დაფინანსება კი ცენტრიდან (თბილისი) მიღებული სხვადასხვა სახის ტრანსფერიდან ხდება. გამომდინარე აქედან, „საბიუჯეტო კოდექსით“ გათვალისწინებული ადგილობრივი ბიუჯეტის დამოუკიდებლობა კითხვის ნიშნის ქვეშ დგას და

ადგილობრივი ბიუჯეტების საშემოსავლო ნაწილი ძირითადად მიღებული ტრანსფერებით ბალანსდება.

გამომდინარე იქიდან, რომ დღეისათვის მოქმედი „საბიუჯეტო კოდექსით“ დადგენილი გადასახადების ადგილობრივ ბიუჯეტში განაწილების წესი დაუხვეწავია და ის მინიმალურადაც ვერ უზრუნველყოფს ადგილობრივი თვითმმართველობების წინაშე მდგარი პრობლემების სწრაფად და ეფექტიანად გადაწყვეტას, საჭიროა, აღნიშნულ კანონში შევიდეს შესაბამისი ცვლილებები და თვითმმართველობებს ადგილებზე დარჩეთ გარკვეული ნაწილი სახელმწიფო გადასახადებიდან. განსაკუთრებით აღსანიშნავია იმ მუნიციპალიტეტების შესახებ, რომელთა ტერიტორიაზე განთავსებულია ისეთი ფაბრიკა-ქარხნები, რომლებიც ძალიან, ყოველგვარი დასაშვები ნორმების დარღვევით აბინძურებენ ადგილობრივ ეკოლოგიურ გარემოს, საფრთხეს უქმნიან ადგილობრივ ფლორას და ფაუნას. მიუხედავად ამისა, აღნიშნული საწარმოებიდან ადგილობრივი თვითმმართველობების ბიუჯეტებში, გარდა ქონების და მიწაზე ქონების გადასახადისა (რაც ასევე ძალიან მიზერულია), არაფერი შედის. ასეთი პროფილით მომუშავე საწარმოების მხრიდან ირღვევა როგორც საქართველოში მოქმედი კანონი „გარემოს დაცვის შესახებ“, კანონი „ატმოსფერული ჰაერის დაცვის შესახებ“ და კანონი „გარემოს დაცვის სახელმწიფო კონტროლის შესახებ“, ასევე საერთაშორისო კონვენციებით გათვალისწინებული ნორმები გარემოს დაცვისა და უსაფრთხოების შესახებ. მიუხედავად ამისა, გარემოს დამაბინძურებელი საწარმოებიდან ადგილობრივ ბიუჯეტში მობილიზებული თანხები მინიმალურადაც კი ვერ უზრუნველყოფს მათ მიერ მიყენებული ზიანის ანაზღაურებას, ამით მოგებულნი რჩებიან გარემოს დამაბინძურებელი საწარმოს ხელმძღვანელი (დირექტორები, დამფუძნებლები, ინვენსტორები) პირები, ხოლო ადგილობრივ თვითმმართველობებში მცხოვრები პირების ჯანმრთელობის მდგომარეობა ყოველდღიურად უარესდება. დაავადებული პირები კი რეგიონული ეკონომიკის აღმავლობაში ვერანაირ წვლილს ვერ შეიტანენ. მიუხედავად იმისა, რომ დღეს საბაზრო ეკონომიკის ხანაში ვცხოვრობთ, გარემოს დაცვა და ჯანმრთელობა ეს ისეთი საკითხებია, რომლის დადებითად გადაწყვეტა არ უნდა მივანდოთ მხოლოდ ბაზარს. ამ საკითხების მოსაგვარებლად საჭიროა ცენტრალურმა ხელისუფლებამ გაამკაცროს აღნიშნული კუთხით (გარემოს დაცვის კუთხით) მუშაობა ან მოახდინოს საკუთარი უფლებების დელეგირება ადგილობრივ თვითმმართველობებზე შესაბამისი ინფრასტრუქტურის გადაცემით.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, მაშინ, როცა მსოფლიოში ჯერ კიდევ მძვინვარებს ეკონომიკური და ფინანსური კრიზისი და აღნიშნული პროცესებით გამოწვეული შედეგების პროგნოზირება ფაქტობრივად შეუძლებელია, საჭიროა, ცენტრალურმა ხელისუფლებამ მიიღოს ისეთი კანონები, რომლებიც მნიშვნელოვნად გაზრდის ადგილობრივი თვითმმართველობების ბიუჯეტების დამოუკიდებლობას, რაც, საერთო ჯამში, ადგილებზე ადგილობრივი მნიშვნელობის საკითხების სწრაფად და ხარისხოვნად გადაწყვეტას უზრუნველყოფს, იმედია, და ღრმად ვარ დარწმუნებული, რომ საქართველოს საკანონმდებლო ორგანოს (პარლამენტის) მიერ მიღებული კანონები ცენტრალური ხელისუფლების უფლებების გაზრდის ხარჯზე არ გამოიწვევს ადგილობრივი თვითმმართველობების დამოუკიდებლობის ხარისხის შემცირებას.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. კანონი „ადგილობრივი თვითმმართველობის შესახებ“
2. კანონი „საბიუჯეტო კოდექსის შესახებ“.
3. საქართველოს საგადასახადო კოდექსი.
4. **დავითაძე გ., ჩიხლაძე ნ.**, სატრანსფერო პოლიტიკა და რეგიონების ფინანსური მხარდაჭერის აქტუალური საკითხები საქართველოში (იმერეთის მხარის მაგალითზე). საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენცია. ქუთაისი, 1-2 მაისი, 2010 წელი. (თე-

მა: რეგიონალიზაცია, თანამედროვე რეგიონული ეკონომიკური და სოციალური პროცესები).

5. **ჭიჭინაძე ბ.**, თვითმმართველი ერთეულების ბიუჯეტის ფინანსური დამოუკიდებლობის საკითხისათვის. საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენცია. ქუთაისი, 1-2 მაისი, 2010 წელი (თემა: რეგიონალიზაცია, თანამედროვე რეგიონული ეკონომიკური და სოციალური პროცესები).
6. **ჭიჭინაძე ბ.**, თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის ფინანსური დამოუკიდებლობის პრობლემები. საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენცია, ქუთაისი, 16-17 მაისი, 2009 წელი (თემა: გლობალიზაცია, მსოფლიო კრიზისი და სამხრეთ კავკასია).

Chichinadze Boris

FINANCIAL PROBLEMS OF THE LOCAL GOVERNMENT OF GEORGIA IN THE CONDITIONS OF GLOBAL FINANCIAL CRISIS SUMMARY

In the conditions of the global financial economic crisis it is important, what budgetary-tax policy the central self-management conducts, whether the laws passed by them help to increase the independent budget of Local government and that it is necessary to do to increase degree of independent local government considerably, and also to improve the transport policy operating in Georgia.

In the article the attention also is paid to the questions that disturbs to the local self-government's development, why there is a few foreign and local investments what is necessary to do considerably to reduce the level of unemployment.

The above-stated article will tell about these questions and the ways of their decision.

ბიზნესის პრობლემების სექცია

გულნაზ ერქომაიშვილი

**საქართველოს საგადასახადო პოლიტიკა
და მიწარმოება**

გადასახადების წარმოშობას მრავალსაუკუნოვანი ისტორია გააჩნია. ისევე, როგორც მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში, გადასახადების გადახდას საქართველოში სახელმწიფოს წარმოშობისთანავე ჩაეყარა საფუძველი. საქართველოში გადასახადების სისტემა ადრე შუა საუკუნეებიდან არის ცნობილი. XI საუკუნეში არსებობდა ლაშქრობის გადასახადი. ბატონყმობის პერიოდში ფეოდალს მიწაზე მომუშავე ემა გლეხებისგან შემოსდიოდა დალა, კულუხი (ღვინით გადასახადი) და სხვა. XIII საუკუნეში საქართველოში არსებულ გადასახადებს შორის აღსანიშნავია სურსათის გადასახადი, რომელიც ომის დროს ჯარის გამოსაკვებად გამოიყენებოდა და ა.შ.

დღევანდელი საგადასახადო სისტემის ძირითადი დანიშნულებაა, სახელმწიფო უზრუნველყოს ფინანსური რესურსებით. საქართველოს საბიუჯეტო შემოსავლების დაახლოებით 60-80% და ზოგ შემთხვევაში მეტიც, ყოველწლიურად საგადასახადო შემოსავლებზე მოდის, ამიტომაც, საგადასახადო პოლიტიკის სწორად განსაზღვრას და გადასახადების კარგ ადმინისტრირებას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს საბიუჯეტო პროცესსა და ქვეყნის პოლიტიკაში.

მიწარმოების განვითარება ეკონომიკის სტაბილური ზრდის საფუძველია. იგი უზრუნველყოფს ქვეყანაში სამუშაო ადგილების შექმნას, შრომისუნარიანი მოსახლეობის დასაქ-

მებას, სტაბილური განვითარების გარანტიის „საშუალო ფენის“ წარმოქმნას. დღესდღეობით, უმუშევრობა და სიღარიბე ქვეყანაში ჯერ კიდევ უმძიმეს პრობლემებად რჩება. მეწარმეობის განვითარება ქვეყანაში შეუძლებელია ხელსაყრელი საგადასახადო სისტემის არსებობის გარეშე.

საქართველოს საგადასახადო სისტემის ჩამოყალიბებას საფუძველი 1991-1992 წლებში ჩაეყარა, როდესაც ქვეყანამ ჯერ მიიღო ბრუნვის და გაყიდვიდან გადასახადები, ხოლო შემდეგ დამატებული ღირებულების გადასახადი (დღგ) და აქციზი. აღნიშნული პერიოდის შემდეგ, საქართველოს საგადასახადო კანონმდებლობამ და სისტემამ არსებითი ცვლილება რამდენჯერმე განიცადა. კერძოდ, 1991-1997 წლები ხასიათდება სოციალურ-ეკონომიკური კრიზისით. გადასახადები მინისტრთა კაბინეტის ცალკეული დადგენილებებით იყო დაწესებული, არ არსებობდა ერთიანი და მოწესრიგებული საგადასახადო კანონმდებლობა და დაბალი იყო საგადასახადო კულტურა. გადასახადების ამოღება რიგ შემთხვევებში ხდებოდა არა ფულადი, არამედ ნატურალური ფორმით.

1998-2004 წლები საქართველოს პირველი საგადასახადო კოდექსის მოქმედების პერიოდი. კოდექსით განისაზღვრა საგადასახადო სისტემის სტრუქტურა და ფუნქციონირების ზოგადი მექანიზმი, გადასახადის სახეები, მათი გამოანგარიშებისა და გადახდის წესი, საგადასახადო ორგანოებისა და გადასახადის გადამხდელების ვალდებულებები და პასუხისმგებლობა, საგადასახადო-სამართლებრივი ურთიერთობა და სხვა. აღნიშნული პერიოდის დასაწყისში არსებობდა 18 გადასახადი, ხოლო მოგვიანებით მათ რიცხვს კიდევ 3 დაემატა.

2005 წლის 1 იანვრიდან მოქმედი საგადასახადო კოდექსი ახალმა საგადასახადო კოდექსმა შეცვალა. ადრე არსებული 21 გადასახადიდან დარჩა მხოლოდ 7, 2007-2008 წლებში ცვლილებებისა და დამატებების შემდეგ 6 გადასახადი, შემცირდა ზოგიერთი გადასახადის განაკვეთები და დაბეგვრის ობიექტები, ასევე სხვადასხვა დონის ბიუჯეტებს შორის თანხების განაწილების მექანიზმები და ოდენობები.

ახალი საგადასახადო კოდექსი (ამოქმედდა 2011 წლის 1 იანვრიდან) 2005 წლიდან ამ სფეროში მოქმედ წესებს ცვლის. უცვლელი დარჩა საერთო და ადგილობრივი გადასახადების ექვსივე სახე და განაკვეთები. ერთადერთი გამონაკლისია აქციზური გადასახადი, რომელთა გაორმაგებული ოდენობაც გარკვეულ სასაქონლო კატეგორიებზე, მათ შორის ალკოჰოლურ სასმელებსა და ჯართზე, უკვე ამოქმედდა 2011 წლის 1 აგვისტოდან.

ახალი საგადასახადო კოდექსით, დამატებითი ღირებულების 18%-იანი გადასახადის (დღგ) სავალდებულო გადამხდელები არიან 100 000 და მეტი ლარის ბრუნვის მქონე ფიზიკური და იურიდიული პირები. გარდა ამისა, საშემოსავლო გადასახადის კლების გრაფიკი გადავადებულია და ნაცვლად 20%-იდან 15%-მდე ეტაპობრივი შემცირებისა, ითვალისწინებს 18%-მდე შემცირებას 2013 წლის 1 იანვრიდან 2014 წლის 1 იანვრამდე პერიოდში. 2013 წლამდე კი საშემოსავლო გადასახადი 20%-იან განაკვეთზე იქნება შენარჩუნებული.

ახალი საგადასახადო კოდექსის ამოქმედებისთანავე გაუქმდა საბაჟო კოდექსი. იმპორტის გადასახადი სხვადასხვა სასაქონლო ჯგუფებზე 12 და 5 პროცენტს შეადგენს. 2006 წლის 1 სექტემბრიდან მოქმედებდა იმპორტის ცალკეულ ჯგუფებზე 0%-იანი დაბეგვრის რეჟიმი, რაც ახალი საგადასახადო კოდექსის მიხედვით აღარ არსებობს. იმპორტის გადასახადის გადახდა, იმპორტიორებს არა უშუალოდ საბაჟოზე, არამედ საგადასახადო დეკლარაციების წარდგენისას მოუწევთ. არსებული ყოველთვიური გადახდის წესის ნაცვლად, გადასახადების დეკლარირება კვარტალურად მოხდება.

ახალი კოდექსით, სიახლეა მიკრობიზნესის სტატუსის შემოღებაც. ასეთად შეიძლება დარეგისტრირდეს 2011 წლის 15 თებერვლამდე 30 ათას ლარამდე წლიური ბრუნვის მქონე ფიზიკური პირი, რომელიც არ იყენებს დაქირავებულ პირთა შრომას. თუმცა 30 ათას ლარამდე ბრუნვის მქონე ყველა ფიზიკური პირი ვერ მიიღებს მიკრობიზნესის სტატუსს, რადგან კოდექსის თანახმად, გამონაკლისი საქმიანობის სახეებს მთავრობა პარლამენტთან ერთად განსაზღვრავს. მას ასევე ექნება უფლება, აკრძალოს ამ სტატუსის ქვეშ ცალკეული საქმიან-

ნობების განხორციელება. მიკრობიზნესის სტატუსის მქონე ფიზიკური პირები არ იხდიან საშემოსავლო გადასახადს, ასევე არა აქვთ საკონტროლო სალარო აპარატის გამოყენების ვალდებულება.

აღსანიშნავია, რომ ახალი კოდექსით საკონტროლო სალარო აპარატების გამოყენების წესების დარღვევისათვის ჯარიმების ოდენობა 400-დან 15 000 ლარამდე მერყეობს. ამასთან, 2011 წლის ივლისიდან სალარო აპარატების გამოყენება სავალდებულო ხდება ბაზრობების მოვაჭრეებისთვისაც.

დაბეგერის სპეციალურ რეჟიმში მოექცნენ ასევე მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე მეწარმე ფიზიკური პირები. ასეთად ითვლება ის საქმიანობა, რომლის წლიური ბრუნვაც 100 ათას ლარზე ნაკლებია.

მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე ბიზნესის შემოსავალი 3%-დან 5%-მდე დაიბეგრება. შემოსავლის 3%-იანი დაბეგვრით სარგებლობს ის მცირე ბიზნესი, რომელიც შექმნის, წარმოადგინოს მთლიანი შემოსავლის 60%-ის ხარჯების (გარდა დაქირავებულზე დარიცხული ხელფასის ხარჯებისა) დამადასტურებელი დოკუმენტები. 30%-იანი დაბეგვრით ასევე სარგებლობენ მცირე ბიზნესის ის წარმომადგენლები, რომლებიც სპეციალური სავაჭრო ზონის ტერიტორიაზე საქმიანობენ. მაგალითად, ბაზრობა.

ახალი საგადასახადო კოდექსით, გადასახადის გადამხდელისათვის გადასახადების ან/და სანქციების შემცირების მიზნით, შესაძლებელია გაფორმდეს საგადასახადო შეთანხმება გადასახადების გადამხდელის მიერ განცხადების შეტანის მომენტისათვის არსებული საგადასახადო დავალიანების ოდენობის ფარგლებში, მათ შორის, დამატებით დარიცხული საგადასახადო ვალდებულების ფარგლებში, გადასახადის გადამხდელის მიერ მითითებულ საგადასახადო პერიოდზე/პერიოდებზე და გადასახადების/სანქციების სახეებზე მითითებით.

2011 წლიდან საქართველოში მოქმედებს საგადასახადო ომბუდსმენის ინსტიტუტი. მისი მეშვეობით ხორციელდება ურთიერთობა მეწარმეებსა და სახელმწიფოს შორის. საგადასახადო ომბუდსმენი ზედამხედველობას უწევს საქართველოს ტერიტორიაზე გადასახადის გადამხდელთა უფლებებისა და კანონიერი ინტერესების დაცვას, ავლენს მათი დარღვევის ფაქტებს, ხელს უწყობს დარღვეული უფლებების აღდგენას. გადასახადის გადამხდელის უფლებების დარღვევის ფაქტის გამოვლენის შემთხვევაში საგადასახადო ომბუდსმენი მიმართავს შესაბამის ორგანოს და აძლევს რეკომენდაციას ამ უფლებების აღდგენის ღონისძიებათა განხორციელების შესახებ. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ მას გაუჭირდება იმ პრობლემების გადაწყვეტა, რომელსაც ახალი კოდექსი წარმოშობს. კერძოდ, მიკრობიზნესის დაბეგვრასთან დაკავშირებული უსამართლობა. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მიკრობიზნესად დარეგისტრირებული პიროვნება გადასახადებისგან თავისუფლდება, ხოლო მასზე ნაკლები შემოსავლის მქონე მოქალაქე, რომელიც წერილ ან მსხვილ კომპანიაში მუშაობს, 20%-იან საშემოსავლო გადასახადს იხდის. ერთი და იმავე შემოსავლის ოდენობა ერთნაირად უნდა იბეგრებოდეს.

აღნიშნული კოდექსის პროექტს ბიზნესმენებმა პირველი მოსმენით „რევოლუციური“ უწოდეს, მაგრამ აღმოჩნდა, რომ მიკრო და მცირე მეწარმეებისათვის გაწეული შეღავათებით ბიუჯეტს რაც დააკლდება, მსხვილმა ბიზნესმა გაზრდილი გადასახადებით უნდა აანაზღაუროს. ასეთებად ის ბიზნესები ითვლება, რომლებიც „ხემოგებაზე“ მუშაობენ. კერძოდ, მობილური კომპანიები, სპირტიანი სასმელების ბიზნესი, სამედიცინო აპარატურის იმპორტიორები და ასევე უმაღლესი სასწავლებლები. თუმცა, ბოლო ორი ამ ეტაპზე დღგ-თი არ დაიბეგრება. გაიზარდა აქციზის გადასახადი როგორც ალკოჰოლურ სასმელებზე, ისე შავი და ფერადი ლითონების ჯართზე. აქციზის გადასახადის გაორმაგება, განსაკუთრებით სპირტიანი სასმელების ადგილობრივ მეწარმეთა მდგომარეობას გააუარესებს, რადგან აღნიშნული პროდუქციის იმპორტიორებს საბაჟო გადასახადს უმცირებენ. მეწარმეთა აზრით, აქციზის ზრდის გამო მათ დღგ-ს სახითაც მეტი თანხის გადახდა მოუწევთ, ამიტომ პროდუქციის თვითღირ-

რებულემა თითქმის სამჯერ გაეზრდება. შესაბამისად, 50-70%-ით გაიზრდება სპირტიანი სასმელების საცალო ფასიც.

აქციზით 2011 წლის 1 აგვისტოდან დაიბეგრება ასევე კავშირგაბმულობის სატელეფონო ხმოვანი მომსახურება. მობილური კომუნიკაციების სფეროში დაწესდა 10%-იანი გადასახადი. საქართველო ერთადერთი ქვეყანა იქნება, სადაც მობილურით საუბარი აქციზით დაიბეგრება. გამორიცხული არ არის ამას ტარიფების ზრდა მოჰყვეს.

იზრდება ჯარიმა პროდუქციის დოკუმენტების გარეშე ტრანსპორტირების, რეალიზაციის შემთხვევებზე. დანაკლისის გამოვლენისას დარიცხული ჯარიმა ამჟამად არსებული პროდუქტის საბაზრო ფასის 100%-იდან 110%-მდე გაიზრდება.

ახალი საგადასახადო კოდექსი ითვალისწინებს პატიოსანი გადამხდელის წახალისების რიგ მექანიზმებს; საგადასახადო ლოიალური გახდება კარგი გადამხდელის მიმართ. მას უნებლიე შეცდომას აპატიებენ და აღარ დააჯარიმებენ. ასევე, ფინანსთა სამინისტროს დაგების განხილვის საბჭო, კანონის ორაზროვანი დებულების შემთხვევაში, უფლებამოსილია გადაწყვეტილება გადამხდელის სასარგებლოდ გამოიტანოს. ახალი კოდექსით საგადასახადო ტვირთი საშუალო ბიზნესსაც ეზრდება. საშუალო ბიზნესი, რომლის წლიური ბრუნვა 200 ათას ლარზე მეტია, საქონლის მცირე მეწარმისაგან შესყიდვის დროს დღგ-ს ვეღარ ჩაითვლის. მას ხარჯი გაეზრდება და 18-ის ნაცვლად დღგ-ს განაკვეთი, ფაქტობრივად, 36%-მდე გაეზრდება. ამით მცირე ბიზნესს მოესპობა მოტივაცია, გაიზარდოს და საშუალო ბიზნესად იქცეს.

ქვეყანაში უნდა გაცნობიერდეს, რომ საბაზრო ეკონომიკის მთავარი მამოძრავებელი ძალა მეწარმეთა ფენაა, რომელიც ბაზრის კარნახით მოქმედებს და ამით უზრუნველყოფს ქვეყნის ეკონომიკის სრულყოფას და განვითარებას. რაც უფრო მყარად ჩამოყალიბდება მეწარმეთა ახალი კლასი, მით უფრო მაღე გამოვა იგი ეკონომიკური კრიზისიდან. სახელმწიფომ მეწარმეებს უნდა შეუქმნას ხელსაყრელი სოციალური, პოლიტიკური, სამართლებრივი და საბაზრო გარემო. დღესდღეობით, უმუშევრობა და სიღარიბე ქვეყანაში ჯერ კიდევ უმძიმეს პრობლემებად რჩება. სამეწარმეო გარემოსა და პირობების შექმნას, მეწარმეთა ინტერესების დაცვას ხელი უნდა შეუწყოს სახელმწიფოს ეკონომიკურმა პოლიტიკამ, რომელიც, ორგანიზაციულ და ფინანსურ მხარდაჭერასთან ერთად, გულისხმობს სწორი სამეწარმეო პოლიტიკისა და სამამულო წარმოების კონკურენტუნარიანობის ამაღლების ღონისძიებათა გატარებას.

მსოფლიოში არსებული ტენდენციებიდან გამომდინარე, უცხოელი ინვესტორების ყურადღებას, უმთავრესად, მთავრობის სწორი ეკონომიკური პოლიტიკა იპყრობს. არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება ქვეყნის სტაბილურობას, ღია და კონკურენტუნარიანი ბაზრების ჩამოყალიბებას. საერთო ეკონომიკური რეფორმების ფონზე პრიორიტეტული უნდა იყოს ქვეყანაში ინვესტიციების ხელშეწყობა და ამისათვის საჭირო ხელსაყრელი გარემოს შექმნა.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. **ერქომაიშვილი გ., ხარაიშვილი ე.** ფირმის ეკონომიკა. თბილისი, 2011.
2. **გველესიანი რ., მექვაბიშვილი ე., გაგნიძე ი., ლეკაშვილი ე., ნაცვალაძე მ.** მეწარმეობის თეორიული საფუძვლები. ჯოზეფ პასიდი, ალექსის-სტეფანოს კომსელისი, ნაწილი I-II. თსუ გამომცემლობა, 2009.
3. **როგავა ზ.** გადასახადები, საგადასახადო სამართალი და საგადასახადო ურთიერთობები. თბილისი, 2002.
4. საქართველოს ახალი საგადასახადო კოდექსი. თბილისი, 2011.
5. www.Parliament.ge
6. www.geostat.ge
7. www.mof.ge.

THE TAX POLICY AND ENTREPRENEURSHIP OF GEORGIA

SUMMARY

One of the paramount aims of the state economic policy is the development of economic policy which is the base of economics stable growth. Creation of enterprising environment and conditions, protection of entrepreneurs interests must be supported by the state economic policy which along with organizational and financial promotion implies pursue of activities for competition ability of national production and the enterprising policy.

The current economic reforms implemented during recent years in Georgia are directed towards liberalization and development of the private sector based on provision of economic growth. In this regard there have been made significant steps, in particular: as a result of reforms implemented in tax system the Georgian tax legislation is considered to be the most liberal in Europe.. In conditions of market economy the entrepreneur should be managed by only the market and the active legislation of the state.

მაია გონაშვილი

**სახელმწიფოს ხელშეწყობა თავისუფალი მეწარმეობის
(მცირე და საშუალო ბიზნესის) განვითარებისთვის**

მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარება ერთ-ერთი ძირითადი მიმართულებაა საქართველოში კერძო მეწარმეობის დამკვიდრების, ეკონომიკის სწრაფი განვითარების, სოციალური თუ პოლიტიკური სისტემის სტაბილურობის, დამატებითი შრომითი და მატერიალური რესურსების ეფექტიანი გამოყენების, დამატებითი სამუშაო ადგილების შექმნის, სახელმწიფო და ადგილობრივი ბიუჯეტის შევსების, საერთო ეკონომიკური ზრდის და სხვა.

აღსანიშნავია, რომ გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნების მეწარმეობის დახასიათებისას Aidis და Sauka (2004) გამოყვეს ფორმალური და არაფორმალური რიგი ბარიერებისა (საბაჟო და სავაჭრო რეგულირების წესები; კანონში ხშირი ცვლილებები; პოლიტიკური არასტაბილურობა; სამთავრობო პოლიტიკაში გამჭვირვალობის ნაკლებობა; სოციალურ დაზღვევის გადასახადები; სპეციალიზებული დახმარების და რჩევების ნაკლებობა; არაეფექტიანი საბანკო სისტემა; ინფორმაციის ნაკლებობა, ინფლაცია და მაკროეკონომიკური არასტაბილურობა; კერძო მეწარმეობისადმი მთავრობის დამოკიდებულება და სხვა), რომლებიც ხელს უშლის განვითარებას და რომელთა ნაწილის მოგვარებას ცდილობს დღეს ჩვენი სახელმწიფო.

თუ გადავხედავთ გაეროს (2003) ანგარიშს საქართველოში მცირე და საშუალო (SME-ს) მეწარმეობის შესახებ, რაც მოცემულია SWOT ანალიზის სახით, ვნახავთ, რომ საფრთხეების ნაწილი უკვე მოგვარებულია სწორი სახელმწიფო პოლიტიკის გატარებით, რაც ერთგვარ პირობებს ქმნის მომავალი განვითარებისთვის (იხილეთ დანართი1):

იმედია, თუ გავითვალსწინებთ იმ შესაძლებლობებს, რაც ამ ანალიზშია მოცემული, და ამასთან, მოწინავე ქვეყნების გამოცდილებასაც გამოვიყენებთ, შევძლებთ მცირე მეწარმეობის უკეთ მხარდაჭერას. ამ თვალსაზრისით, ჩვენი აზრით, ერთ-ერთი კარგი საშუალებაა საქართველოში ბიზნეს-ინკუბატორების სტრუქტურის ფორმირება. რისთვისაც საჭიროა განისაზღვროს ამ სფეროში სახელმწიფოს სტრატეგია, დამუშავდეს კონცეფცია და პროგრამა (როგორც რეგიონალ ისე დარგობრივ ჭრილში), რომელიც დააჩქარებს სახელმწიფოს მიერ შემუშავებული სტრატეგიის მიხედვით სტრუქტურის ჩამოყალიბებას. როგორც საერთაშორისო კვლევები მოწმობს, ბიზნეს-ინკუბატორები 20-25%-ჯერ მეტად აჩქარებენ მცირე ბიზნესის განვითარებას და 20-25%-ით ამცირებენ წარუმატებლობას ბიზნესში. მე არ შევეუდგები ბიზნეს ინკუბატორების არსის შესახებ საუბარს, უბრალოდ მინდა აღვნიშნო, რომ მცირე

ბიზნეს-ინკუბატორი განიხილება, მეწარმეების და დამწყები ბიზნესების დახმარების ერთ-ერთ ყველაზე გავრცელებულ საშუალებად, რომლის მიზანია, შექმნას ისეთი ფორმები, რომლებიც გარკვეული პერიოდის შემდეგ გახდებიან სიცოცხლისუნარიანი, დამოუკიდებელი და წარამტებელი.

ჩვენს მიერ ჩატარდა მცირე კვლევა საქართველოში არსებულ ინკუბატორსა და ისრაელში არსებული კიბუცებთან დაკავშირებით. გამოკითხულთა ანკეტა შეიცავდა შემდეგ კითხვებს:

- არის თუ არა თქვენთვის ბიზნესი რომლითაც თქვენ გინდათ დაკავდეთ მხოლოდ მატერიალური წყარო?
- გათვალისწინებული გაქვთ თუ არა ოჯახის ბიუჯეტში ვალდებულებები, რომლებსაც თქვენ იღებთ საკუთარ თავზე ახალი საქმის წამოწყებასთან დაკავშირებით?
- მოუცია თუ არა ვინმეს ობიექტური დასკვნა თქვენი პოტენციალის შესახებ მართოდ საქმე, რომლის წამოწყებაც გინდათ?
- გიქმნით თუ არა ბიზნეს-ინკუბატორები სტაბილურ გარემოს ბიზნესის წარმოებისთვის?
- მრავალმხრივია თუ სპეციალიზირებულია თქვენი ბიზნეს-ინკუბატორი?
- გაქვთ თუ არა ინოვაციური ინიციატივების გამოვლენის საშუალება?
- თქვენი აზრით, რამდენად ოპერატიულად რეაგირებთ (ბიზნეს-ინკუბატორი) მომხმარებელთა მოთხოვნებზე;
- რამდენად უწყობს ხელს ბიზნეს-ინკუბატორები სიღარიბის დაძლევის ხელს?

ამ კითხვებზე პასუხის ანალიზი შეიძლება შემდეგი სახით ჩამოვაყალიბოთ:

კითხვაზე - გიქმნით თუ არა ბიზნეს-ინკუბატორები სტაბილურ გარემოს ბიზნესის წარმოებისთვის? გამოკითხულთა 87% პასუხი იყო დადებითი; ამასთან 58%-მა უპასუხა, რომ საშუალება ქონდათ ინოვაციური იდეების გამოვლენისა; თითქმის 75%-ის პასუხი იყო დადებითი მომხმარებელთა მოთხოვნებზე ოპერატიულ რეაგირებასთან დაკავშირებით (აქვე მინდა აღვნიშნო, რომ ოპერატიულობის სხვადასხვა ხარისხის გამო არსებობს მდიდარი და ღარიბი კიბუცები); და ბოლოს თითქმის ყველა აღიარებდა, რომ კიბუცები ხელს უწყობენ სიღარიბის დაძლევის (აქ, ასევე გასათვალისწინებელია, რომ კიბუცებში სხვადასხვა ქვეყნიდან ჩასული ებრაელებიც ცხოვრობენ და მათი სწრაფი ადაპტაციისათვის ძალიან მნიშვნელოვანია სახელმწიფოს მხრიდან მხარდამჭერი პოლიტიკის გატარება).

მრიგად, თუ გავითვალისწინებთ გაეროსთან არსებული ევროპის ეკონომიკური კომისიის საექსპერტო ჯგუფის მიერ ევროპის 37 ქვეყანაში ჩატარებულ გამოკვლევას, მათ რეკომენდაციებს და ჩვენს მიერ ჩატარებული მინი გამოკითხვის მონაცემებს განვაზოგადებთ შემდეგნაირად შეიძლება განვსაზღვროთ საქართველოში მცირე და საშუალო ბიზნესის შექმნის, ხელშეწყობისა და განვითარების ძირითადი მიმართულებები:

- ბიზნეს-ინკუბატორების ქსელის მეშვეობით მცირე და საშუალო ბიზნესისთვის სტაბილური გარემოს შექმნა;
- სპეციალიზებული, მრავალმხრივი ბიზნეს-ინკუბატორების დანერგვა;
- მცირე და საშუალო ბიზნესში ახალი მაღალანაზღაურებადი სამუშაო ადგილების შექმნა და შენარჩუნება;
- მცირე და საშუალო ბიზნესის ინფორმაციული, კონსალტინგური, ფინანსურ-საკრედიტო უზრუნველყოფა და კერძო ინიციატივისა თუ ინოვაციური საქმიანობის გამოვლენისათვის საშუალების მიცემა;
- ვეყანაში მეწარმეთა იმ ფენის ფორმირება, რომელიც უნდა გახდეს ეკონომიკური უსაფრთხოებისა და სიღარიბის დაძლევის სტაბილური გარანტი და სხვა.

<p>ქლიერი მხარეები</p> <ul style="list-style-type: none"> -კანონის SME (1999) -სთან შესაბამისობაში მოყვანა და SME სახელმწიფო დახმარების პროგრამა 2002-2004; -საერთაშორისო ორგანიზაციების დახმარება SME პოლიტიკის პარმონიზებაში, EU SME პოლიტიკისა და მხარდაჭერის პროგრამების შესაბამის მოხდენაში; -იაფი რესურსები და დიდი მოცულობის ბაზარი; -სამეწარმეო უნარების მაღალი დონე და სურვილი ჰქონდეს საკუთარი ბიზნესი; -მაღალი ხარისხის SME სერვისის დარგში. 	<p>სუსტი მხარეები</p> <ul style="list-style-type: none"> ბიზნესის განათლებისა და ინფორმაციკონსულტაციების სერვისების დაბალი დონე ეფექტიანობა; -საკრედიტო რესურსების ხელმისაწვდომობის დაბალი აღბათობა; -ბიზნესის დაწვეებისას დახმარების ნაკლებობა; -ბიზნესის გამოცდილების და SME დამხმარე ინსტიტუტების სიმცირე; -საბიუჯეტო რესურსების სიმცირე;
<p>შესაძლებლობები</p> <ul style="list-style-type: none"> -საგადასახადო სისტემის განვითარება; -ადმინისტრაციული ბარიერების გაუქმება. -SME ინფრასტრუქტურის შექმნა; -პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა; -გარანტირებული სასესხო ფონდების შექმნა; -კოოპერაციისა და ბიზნესი წარმართვის შესაძლებლობა მეზობელ ქვეყნებთან. 	<p>საფრთხეები</p> <ul style="list-style-type: none"> -დანაშაულებრივი სამყაროს წნეხი და კორუფცია; -არასტაბილური ენერჯის მიწოდება; -უხარისხო პროდუქტების დიდი წილი ბაზრებზე, რომელიც ამცირებს მხარდაჭერის ეფექტურობას; -SME-ს დაბალ ხარისხზე ორიენტირება; -დაბალი გადახდისუნარიანობა მოსახლეობის მხრიდან

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. გველესიანი რ. მცირე და საშუალო მეწარმეობის წარმატების სტრატეგია. თბილისი, 1999.
2. ერქომაიშვილი გ. მეწარმეობის ფორმირებისა და განვითარების თავისებურებანი საქართველოში. თბ., 2004.
3. პაპავა გ. მეწარმეობის საფუძვლები. თბ., 2004.
4. Джон Ф. Берджес. Е. Н. Штайнхофф. Основы управления малым бизнесом М; 1997.
5. Aidis, R. (2003) *Entrepreneurs hip and Economic Transition*, Amsterdam, Tinbergen Institute discussion paper.
6. Aidis, R. and Sauka, A. (2004) Assessing Moving Targets: Analyzing the Impact of Transition Stages on Entrepreneurship Development, *Ekonomika*, 69, pp. 1-21.
7. Joseph Hassod, Alexios-Stefanos Komselis, *including contribution by Revaz Gvelesiani*, Introduction to Entrepreneurship, University of Pireus, 2007.
8. Business Today. Michel H. Meson courtland L. Bovee jihn v. Thill, The future of business.
9. M.Porter, On COmpetition, A Harvard Business Review Book, 1999.
10. United Nations (2003) *Small and Medium Sized Enterprises in Countries in Transition*, Geneva, United Nations Economic Commission for Europe

<http://www.esbc.ru/biblio/book>
<http://www.geostat.ge/>
<http://www.onlinewbc.gov/about.html> - Women's Business Center

<http://www.score.org/> - Counselors to America's Small Business
<http://www.dcode.co.uk/site/home/taxacc/revsbtax.html> - Review of Small Business Taxation
<http://www.cefir.org> – ადმინისტრაციული ბარიერების მონიტორინგი მცირე ბიზნესის განვითარების გზაზე;
<http://www.business-magazine.ru/regions/222455/> - მცირე ბიზნესის სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერა აშშ-ში;
<http://www.business-magazine.ru/regions/222284/> - მცირე ბიზნესის მხარდაჭერა საფრანგეთში;

Gonashvili Maia

**STATE PROMOTION TO THE DEVELOPMENT OF FREE ENTREPRENEURSHIP
(SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESS)
SUMMARY**

The article contains the analysis of existing state of small and medium-sized entrepreneurship and, correspondingly, the possible main directions of a state policy. Are analyzed the possibilities and threats of 2000-2007 and current stage determining such a significant structure at the state level as business-incubators.

In the article analysis of different researches and correspondingly, the main directions of elaboration of a state policy are given.

ეთერ კაკულია

**მცირე ბიზნესის განვითარების მდგომარეობა და პერსპექტივა
საქართველოში**

გასული საუკუნის ოთხმოცდაათიან წლებში საქართველოში მიმდინარე მოვლენების დროს, როცა ეკონომიკა მოიშალა, ქვეყანა ეკონომიკურმა კრიზისმა მოიცვა, მოსახლეობამ, ლეგალურად თუ არალეგალურად, ხელი მოჰკიდა მცირე ბიზნესს. მცირე ბიზნესმა, ისევე, როგორც გასული საუკუნის 20-30-იან წლებში, აშშ-ს ეკონომიკის კრიზისის დროს, შეძლო, ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების სტაბილურობაში, მნიშვნელოვანი სოციალურ-ეკონომიკური როლი გამოეყვანა. მცირე ბიზნესის შესაძლებლობებმა განაპირობა ის, რომ იმ დროისათვის ქვეყნის უმძიმეს ეკონომიკურ კრიზისს თან არ სდევდა სოციალური აფეთქებები.

ეკონომიკის განვითარების და სტაბილურობის საქმეში, მცირე ბიზნესის მთელი რიგი მნიშვნელოვანი შესაძლებლობების და უნარის გამო, მსოფლიოს წამყვან ქვეყნებში დღეს სპეციალური სახელმწიფო ინსტიტუტები და სახელმწიფო პროგრამები მუშაობს მისი მხარდაჭერის მიზნით. ეს არის საგადასახადო, საკრედიტო, საინვესტიციო, სადაზღვევო, სამეცნიერო-საკონსულტაციო მომსახურების სახელმწიფო მხარდაჭერის ერთიანი სისტემა. ამ მხრივ, საქართველოში, შეიძლება ითქვას, დღემდე თითქმის არაფერი გაკეთებულა. დღეს უმუშევრობის დონე, ანუ მოსახლეობაში უმუშევრობის შიში პიკს აღწევს, ქვეყანას კონკურენტული ბაზრები სჭირდება მეტი იაფი პროდუქტის და მომსახურების შესაქმნელად. ნათლად ჩანს, რომ ის ღონისძიებები, რომლებიც დღემდე მთავრობის მხრიდან, ბიზნესის კეთების ხელშეწყობის მიზნით განხორციელდა, ზემოთ მოყვანილი პრობლემის გადაჭრისათვის საჭირო შედეგს ვერ იძლევა. აშკარაა, საჭიროა ქვეყანამ გაიზიაროს განვითარებული ქვეყნების გამოცდილებანი და განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმოს მცირე ბიზნესის განვითარებას.

ქვეყანაში უმუშევრობის შემცირების მიმართულებით მთელი რიგი პროგრამების განხორციელების მიუხედავად, რეალური შედეგი არ არის მიღწეული. ამასთან, აღიარებულია ის ფაქტი, რომ ჩვენთან თითქმის ყველაზე ადვილია ბიზნესის კეთების დაწყება, მსოფლიოს სხვა ქვეყნებთან შედარებით. ცხადია, ვერც ამან შეუწყო ხელი ქვეყანაში მეწარმეობის სექ-

ტორის განვითარებას, განსაკუთრებით კი მცირე ბიზნესის. სტატისტიკური მახასიათებლების მიხედვით მცირე ბიზნესის განვითარების არსებული მდგომარეობა მეტად არასახარბიელოა. 2009 წლის მონაცემებით მცირე ბიზნესს ეწევა ეკონომიკაში დასაქმებულთა საერთო რაოდენობის 5%. მშპ-ში (მიმდინარე ფასებში) მცირე ბიზნესის ხვედრითი წილი მხოლოდ 5% შეადგენს, მაშინ, როდესაც განვითარებულ ქვეყნებში მცირე ბიზნესზე მოდის დასაქმებულთა საერთო რიცხოვნების 50%-მდე, მშპ-ის თითქმის 50%-ზე მეტია.

2010 წლის მონაცემებით, ქვეყანაში უმუშევრობის დონემ შეადგინა 16,3 (სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემების მიხედვით). სხვათა გაანგარიშებით, ეს მაჩვენებელი უფრო მაღალია. ინფლაციის მაჩვენებელი 2010 წლის იანვრისა და 2011 წლის იანვრის მაჩვენებელთან შედარებით 4%-ით გაიზარდა. ქვეყანაში ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის ტენდენცია არც ისე მაღალია. ცხადია, აქ თავისი სიტყვა მცირე ბიზნესმა უნდა თქვას. ბოლო 10 წლის მონაცემებით, აშშ-ს ეკონომიკაში შექმნილი ახალი სამუშაო ადგილების მეტი წილი მოდის მცირე ბიზნესზე, ამერიკის ნაციონალური სამეცნიერო ფონდის შეფასებით, განსაკუთრებით ახალი ნაწარმის შექმნის 98%-ს ახორციელებს მცირე ბიზნესი. როგორც განვითარებული ქვეყნების პრაქტიკა ცხადყოფს, მცირე ბიზნესი შეუცვლელია ეკონომიკის ინოვაციური განვითარების სფეროში. იგი ორიენტირებულია ტექნოლოგიური, ტექნიკური და ორგანიზაციული სიახლეების შემუშავება-დანერგვაზე, რომლის გარეშეც შეუძლებელია ბაზარზე გასვლა და, საერთოდ, კონკურენტული ბაზრის ფორმირება.

ახალი პროდუქციის დანერგვისა და ახალი სამუშაო ადგილების უზრუნველყოფის გვერდით, მცირე ბიზნესი მნიშვნელოვან როლს თამაშობს მსხვილი კორპორაციების საქმიანობაში მათი მომარაგებით, პროდუქციის გასაღებით და მათთვის მომსახურების გაწევით.

განვითარებულ ქვეყნებში მცირე და მსხვილი ბიზნესის ურთიერთობის ფორმებია: ლიზინგი; სუბარენდა; ფრანჩაიზინგი; ლიცენზიური შეთანხმებანი და ვენჩერული დაფინანსებები.

მცირე ბიზნესის თავისებურება მდგომარეობს იმაში, რომ იგი უზრუნველყოფს მომხმარებლის დაკმაყოფილებას იმ სპეციალიზირებულ საქონლისა და მომსახურებაზე, რომელთა სერიული წარმოება ან მსხვილი სერიული მომსახურების რგოლების შექმნა ეკონომიკურად გაუმართლებელია. მცირე ბიზნესი, რომელიც მომხმარებელს უნიკალური სახის საქონელს აწვდის თავის ნიშას ბიზნესის სამყაროში პოულობს, რითაც ხელს უწყობს ქვეყანაში ჯანსაღი ეკონომიკური სისტემის ჩამოყალიბებას.

მცირე ბიზნესის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან თავისებურებას წარმოადგენს მისი მაღალი მოქნილობა ეკონომიკურ გარემოში მიმდინარე ცვლილებებისადმი.

მცირე ბიზნესის ამოცანაა, ხელი შეუწყოს საქონლისა და მომსახურების სრულყოფილი ბაზრის ჩამოყალიბებას. იგი არის საბაზისო ეკონომიკის ბიზნეს-სისტემის პირველწყარო, რომელიც ფუნქციონირებს ეკონომიკის ნებისმიერ სექტორში და მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ეკონომიკური ზრდის ტემპებს, მთლიანი ეროვნული პროდუქციის ხარისხსა და სტრუქტურას.

საბაზრო მექანიზმის სფეროში მცირე ბიზნესის როლი იმაში ვლინდება, რომ იგი ბრძოლას ახერხებს მონოპოლიასთან, რასაც ცვალებად საზოგადოებრივ მოთხოვნილებაზე სწრაფი რეაგირების შესაძლებლობით აღწევს, რაც, თავის მხრივ, განპირობებულია მისი მოქნილობით.

საზოგადოებრივი ფსიქოლოგიის სფეროში მცირე ბიზნესი ადამიანებს უყალიბებს: მესაკუთრების ფსიქოლოგიას, უნარს დამოუკიდებლად მიიღოს გადაწყვეტილება საკუთარ ძალებზე დაყრდნობით. ხოლო სოციალური სტრუქტურის სფეროში იგი წარმოადგენს ეგრეთ წოდებული საშუალო ფენის ფორმირების საფუძველს, რომელიც დღეისათვის საბაზისო ტიპის საზოგადოების ძირითადი ნაწილია.

როგორც მცირე ბიზნესის განვითარების ისტორია გვჩვენებს, მისი დიდი უპირატესობა ის არის, რომ ქვეყანაში ეკონომიკური კრიზისის დროსაც კი ახერხებს არსებობას და განვითარებას. მცირე საწარმოები კრიზისის მიმართ უფრო შემგუებლები არიან.

მცირე ბიზნესი ახერხებს ზემოქმედებას ბაზრის სტრუქტურასა და საბაზრო ურთიერთობების განვითარებაზე, უპირველესად ბიზნესის სუბიექტების რაოდენობის ზრდით, მოსახლეონის ფართო ჩართვის დონით ბიზნესსისტემაში. მცირე ბიზნესის საქმიანობა დაბალგანვითარებულ ქვეყნებში მათი სოციალური და ეკონომიკური განვითარების საფუძველია. მცირე ბიზნესი ძირითადად ადგილობრივი რესურსების გამოყენების საფუძველზე აკმაყოფილებს მოთხოვნას სფეციფიკურ დეფიციტურ (ეროვნული ხასიათის) სახეობის საქონელსა და მომსახურებაზე და ამით ხელს უწყობს მოსახლეობის დასაქმებას, უმუშევრობის შემცირებას, ზრდის ადგილობრივ და ცენტრალურ ბიუჯეტს.

საბაზრო ეკონომიკის განვითარების, უმუშევრობის შემცირების, ბაზრების კონკურენტუნარიანობის ამაღლების, ინფლაციის შემცირების და სხვა მთელი რიგი შესაძლებლობების გამო, აუცილებელია, ხელი შეეწყოს ქვეყანაში მცირე ბიზნესის განვითარებას.

უპირველესად უნდა შეიქმნას სახელმწიფო ინსტიტუტები, კერძოდ, მცირე ბიზნესის განვითარების სამსახური და მცირე ბიზნესის განვითარების ერთიანი ეროვნული ფონდი. მცირე ბიზნესის განვითარების ინფრასტრუქტურა განსაკუთრებით „ტექნო პარკი“, საცდელ-საკონსტრუქტორო-საკონსულტაციო ცენტრები, რომლებიც უდიდეს დახმარებას გაუწევენ დამწყებ ბიზნესმენს სწორი იდეის შერჩევასა და ფინანსების მოზიდვაში. ამასთან, ქვეყანაში უნდა შეიქმნას მცირე ბიზნესის სამართლებრივი რეგულირების მიზნით „მცირე ბიზნესის განვითარების საკანონმდებლო პაკეტი“. ანუ უნდა მოხდეს მცირე ბიზნესის განვითარების საკანონმდებლო და ნორმატიული უზრუნველყოფა. მცირე ბიზნესის განვითარების მიმართულებით ქვეყანას გააჩნია დიდი პოტენციალი. მეტად დაბალია მცირე ბიზნესის ინტენსივობის მაჩვენებელი, კერძოდ, ყოველ 1000 მოსახლეზე მცირე ბიზნესის რაოდენობა მერყეობს 7-დან 8-მდე, მაშინ, როცა განვითარებულ ქვეყნებში ეს მაჩვენებელი 20-30 მცირე საწარმოს უდრის, სადაც დასაქმებულია 50-30 ადამიანი.

დასაქმებულთა საერთო რაოდენობის 5%, მაშინ, როდესაც საწარმოთა საერთო რაოდენობის 72 %-ს. მცირე საწარმოები შეადგენს. საგადასახადო კოდექსში ცვლილებები შევიდა, რამაც ნაწილობრივ გააუმჯობესა ქვეყანაში მცირე ბიზნესის მდგომარეობა. მაგრამ ის ვერ იძლევა იმის შესაძლებლობას, რომ ქართულ ეკონომიკაში მცირე ბიზნესმა თავისი ადგილი დაიმკვიდროს. ქვეყანაში საჭიროა შეიქმნას მცირე ბიზნესის ხელშემწყობი სახელმწიფო ერთიანი სისტემა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ე. კაკულია. მცირე ბიზნესი და მისი როლი ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაში. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პეუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის შრომების კრებული. ტ. 4, თბ., „მეცნიერება“, 2004.
2. რ. აბესაძე, ე. კაკულია. მცირე ბიზნესის განვითარების მაკროეკონომიკური რეგულირების მექანიზმი საქართველოში. 2009.
3. www.statistics.ge
4. დ. ნიდლი. ბიზნესი კონტექსტში ბიზნესი და მისი გარემო, შესავალი თბ., 2003.

Eteri Kakulia

THE SMALL BUSINESS DEVELOPMENT STATEMENT AND PERSPECTIVES IN GEORGIA

SUMMARY

By analysing of the existed statement of small business development the conclusion is done about the necessity of working out the whole system of state supporting. The opinions are offered about the formation of the whole system of small business state supporting. Namely, about the formation of the whole system of juridical-normative, tax-crediting, investing, scientific-consulting service infra-structure.

*ციალა ბენაშვილი
მარიამ კაპანაძე*

დანახარჯების ობიექტი და მისი მნიშვნელობა

„დანახარჯები“ მეტად მრავალმნიშვნელოვანი და ხშირად გამოყენებადი სიტყვაა აღრიცხვის სფეროში. იგი მრავალ განსხვავებულ ცნება გამოხატავს. არსებობს პირდაპირი დანახარჯები, სრული დანახარჯები, ალტერნატიული დანახარჯები, დიფერენცირებული დანახარჯები და სხვ.

დანახარჯების გაგებისათვის საჭიროა გამოვიდეთ მისი ზოგადი განმარტებიდან:

დანახარჯები არის კონკრეტული მიზნით გამოყენებული რესურსები ფულად გამოხატულებაში.

ეს განმარტება მოიცავს სამ მნიშვნელოვან მომენტს: პირველი და ძირითადი არის ის, რომ „დანახარჯები“ ნიშნავს „გამოყენებულ რესურსებს“. დანახარჯების ელემენტები, რომლებიც იხარჯება მატერიალური ფასეულობების დასამზადებლად ან არამატერიალური მომსახურების გასაწევად, იზომება გამოყენებული მასალების რაოდენობით, სამუშაო ძალის გამოყენების ხანგრძლივობით და სხვა რესურსების რაოდენობით. დანახარჯები ზომავს რაოდენობის, რა სიდიდის ასეთი რესურსები იქნა გამოყენებული. მეორე მომენტი ის არის, რომ დანახარჯები გამოხატულია და გაზომილია ღირებულებით (ფულად) ერთეულებში. ეს კი საშუალებას იძლევა, სხვადასხვა განზომილებაში გამოხატული რესურსები გახდეს თანაზომადი და დანახარჯები განისაზღვროს მთლიანობაში. მესამე მომენტის არსი კი ის არის, რომ დანახარჯების გაზომვა ყოველთვის დაკავშირებულია გარკვეული მიზნის შესრულებასთან. ეს მიზანი შეიძლება იყოს პროდუქცია, პროექტი, განყოფილება ან ნებისმიერი საქმიანობა, რომლისთვისაც რესურსების ღირებულებით ფორმაში გაზომვა აუცილებელი და სასურველია.

დანახარჯების ობიექტი არის პროდუქტი, პროექტი, ორგანიზაციული ერთეული, კონკრეტული საქმიანობა და სხვა, რომლისთვისაც დანახარჯები იზომება.

დანახარჯების ობიექტი ზუსტად უნდა დადგინდეს და ნათლად უნდა განისაზღვროს. მაგალითად, ლურჯი ჯინსების მწარმოებელ ფაბრიკაში დანახარჯების ობიექტი შეიძლება იყოს ერთი კონკრეტული მოდელის ჯინსი. განსხვავებული მოდელი, რომელსაც მასალების განსხვავებული რაოდენობა სჭირდება, შეიძლება ცალკე წარმოადგენდეს დანახარჯების ობიექტს, მაგრამ სხვადასხვა ზომის ჯინსები, როგორც წესი, არ წარმოადგენს ცალკე დანახარჯების ობიექტს. ანალოგიურად, სერვის-კომპანიებში შეიძლება გამოიყოს დანახარჯების სხვადასხვა ობიექტები. მაგალითად, ჯანდაცვაში დანახარჯის ობიექტი შეიძლება იყოს მთლიანად ჰოსპიტალი, ექიმების კონტინგენტი, რომელიც X განყოფილება, გადაუდებელი დახმარების განყოფილება, ცალკეული სახის დაავადებების მკურნალობა, ერთი პაციენტის მკურნალობა, ერთი კონკრეტული ანალიზი და სხვ.

დანახარჯების ობიექტის ყველაზე გავრცელებული სახე ბიზნესში არის პროდუქტი. იგი გულისხმობს საქონელსაც და მომსახურებასაც. სისტემა, რომელიც აგროვებს და აღწესს დანახარჯების ობიექტზე გამოყენებულ რესურსებს, პროდუქციის დანახარჯების აღრიცხვის სისტემას უწოდებენ. პროდუქციის დანახარჯების ელემენტები არის: მატერიალური, შრომითი და მომსახურების. პროდუქციის დანახარჯების სისტემაში ეს ელემენტები აღწერილია გარკვეულ კატეგორიებში. პროდუქციის დანახარჯების ელემენტებია: პირდაპირი

მასალები, პირდაპირი შრომა და ზედნადები ხარჯები, ერთობლიობაში ისინი წარმოების დანახარჯებს წარმოადგენენ. აქედან, პირდაპირ შრომას და ზედნადებ ხარჯებს გადამუშავების ხარჯებს უწოდებენ, ხოლო თუ წარმოების დანახარჯებს დამატება გაყიდვის, საერთო და ადმინისტრაციული ხარჯები, მივიღებთ პროდუქციის სრულ დანახარჯებს.

პირდაპირი მასალები + პირდაპირი შრომა + ზედნადები ხარჯები = წარმოების დანახარჯები.
გადამუშავების ხარჯები

წარმოების დანახარჯები + გაყიდვის + საერთო და ადმინისტრაციული ხარჯები = პროდუქციის სრული დანახარჯები.

ბოლო 3-4 ათწლეულებამდე დანახარჯების აღრიცხვის სისტემების უმეტესობა მხოლოდ წარმოების დანახარჯებს ზომავდა. ეს ალბათ იმით იყო განპირობებული, რომ რომ საჭირო იყო დაუმთავრებელი წარმოების მოცულობისა და მზა პროდუქციის მოცულობის გამოთვლა ბალანსისათვის. ასევე, გაყიდული საქონლის თვითღირებულების გამოთვლა მოგება-ზარალის ანგარიშისთვის. სხვა ხარჯები განიხილებოდა, როგორც მოგება-ზარალის ანგარიშში წარმოდგენილი ხარჯები აგრეგირებული სახით. ამიტომაც არ იყო იმის საჭიროება, რომ ისინი მიჩნეულიყო დანახარჯების სპეციფიკურ ობიექტად გარე ფინანსური ანგარიშგების მიზნებისათვის.

ბოლო წლებში დანახარჯების აღრიცხვის სისტემები გაფართოვდა და სხვა ტიპის დანახარჯებს. ინდუსტრიული ფირმებისთვის იგი მოიცავს გარკვეულ ნაწილს მოიცავს გაყიდვის, საერთო და ადმინისტრაციული ხარჯებიდან (როგორც მას ადრე უწოდებდნენ). მაგალითად, ზოგიერთი კომპანია გაყიდვის ხარჯებში გულისხმობს დისტრიბუციის ხარჯებს, მომხმარებელთა მომსახურების ხარჯებს, რომლებიც სპეციფიკურ საქონელს ყიდულობენ. ეს ინფორმაცია შეიძლება წინ უძღოდეს მარკეტინგის პროგრამის ცვლილებას, დისტრიბუციის არხების შეცვლას, ანდა ზოგიერთი ძვირადღირებული საქონლის ან მომხმარებლის გამოთიშვას ბრუნვიდან. ანალოგიურად, ზოგიერთი კომპანია კვლევისა და განვითარების ხარჯებს განიხილავს პროდუქციასთან ერთად, რადგან ზოგიერთი პროდუქციის გამოკვლევა სხვებთან შედარებით ძალიან ძვირი ჯდება. ეს ინფორმაცია შეიძლება იმ პროდუქტების ჩამონათვალის განსაზღვრის საფუძველი გახდეს, რომლებშიც ღირს სახსრების დაბანდება.

თუ კომპანიის მენეჯერები გაითვალისწინებენ პროდუქციის ყველა ხარჯს ამ პროდუქტის წარმოების დაწყებიდან მის შეწყვეტამდე, მაშინ ისინი დანახარჯებს განსაზღვრავენ მთელი საარსებო ციკლის განმავლობაში. პროდუქციის შექმნის, დაბადების ხარჯები მოიცავს იმ აუცილებელ ხარჯებს, რომელიც საჭიროა პროდუქციის შექმნისა და ბაზრამდე მიტანისათვის. იგი მოიცავს ხარჯებს კვლევისა და განვითარების, პროდუქციის ტესტირების, თავდაპირველი ბაზრის ჩამოყალიბებისათვის, შესაძლოა აგრეთვე, გამყიდველთა ტრენინგისათვის. ეს ხარჯები, ჩვეულებრივ, გაიწევა იქამდე, ვიდრე პროდუქცია მწარმოებლისთვის რაიმე შემოსავალს მოიტანს, მას წარმოების გამართვის ხარჯებსაც უწოდებენ. პროდუქციის ჩამოწერა, ანუ ბრუნვიდან ამოღება და შესაბამისი ხარჯების გაწევა ხდება, როცა ამ პროდუქციის წარმოების შეწყვეტის გადაწყვეტილება მიიღება, რადგან მას აღარ მოაქვს მნიშვნელოვანი შემოსავალი. ეს ხარჯები შეიძლება მოიცავდეს იმ ჩამოწერილი შენობა-ნაგებობებისა და მანქანა-დანადგარების, ასევე აღჭურვილობის ხარჯებს, რომლებიც აღარ იქნება საჭირო, თანხა, რომელიც უნდა გადაუხადონ სპეციალურ პერსონალს, რომლებსაც აღარ დაიქირავებენ, მიწის აღდგენის ხარჯები, რომელიც ადრე დაზიანდა და სხვ.

რა წესითაც უნდა განისაზღვროს დანახარჯების ობიექტი, მთავარ პრინციპად მაინც რჩება იგივე: დანახარჯების ობიექტის სრული დანახარჯები უდრის პირდაპირი დანახარჯების ჯამს დამატებული შესაბამისი წილი არაპირდაპირი ხარჯებისა. მაგალითად, თუ დანახარჯების ობიექტია ერთ-ერთი დარგის გამყიდველი, მისი პირდაპირი დანახარჯები მოიცავს ხელფასს, საკომისიოს, მოგზაურობის ხარჯებს, განსაკუთრებული კლიენტურის ხარჯებს.

არაპირდაპირი ხარჯები მოიცავს იმ რაიონის გაყიდვების მენეჯერის ხელფასს და იმ რაიონის გაყიდვების ოფისის ხარჯებს, რომლებიც ეხმარება დარგის მენეჯერს. არაპირდაპირი ხარჯების მიკუთვნების (დარიცხვის) პრინციპები ისეთივეა, როგორც პროდუქციაზე.

გადამყიდველი ორგანიზაციების შემთხვევაში, როგორცაა სუპერმარკეტები, მედიკამენტების საწყობები და სხვ. გაყიდვის დანახარჯები აისახება გაყიდული საქონლის ანგარიშგაქტურებში. მათ ამიტომაც აქვთ დანახარჯების აღრიცხვის მეტად მარტივი სისტემა გაყიდვის თვითღირებულების დასადგენად. სრული დანახარჯების ინფორმაციას ისინი იმ მიზნით იყენებენ, რომ დაადგინონ თავიანთ შემადგენლობაში მყოფი სხვადასხვა გაყიდვების დეპარტამენტების მომგებიანობა. ამ შემთხვევაში თითოეული გაყიდვების დეპარტამენტი წარმოადგენს დანახარჯების ობიექტს.

სერვისორგანიზაციებში (სახელმწიფო სააგენტოებისა და ორგანიზაციების ჩათვლით) უფრო მეტი ადამიანი მუშაობს, ვიდრე მწარმოებელ საწარმოებში. დანახარჯების განსაზღვრისათვის ამ სფეროშიც იგივე საერთო სქემა გამოიყენება, როგორც მატერიალურ წარმოებაში. ზოგიერთ სერვისორგანიზაციაში მოსახერხებელია, რომ სპეციფიკური კლიენტისათვის გაწეული მომსახურება გამოიყოს, როგორც ცალკე „სამუშაო“ და დანახარჯების ობიექტად აღიარებულ იქნეს ეს ცალკეული „სამუშაოები“. მაგალითად, ავტომობილების სარემონტო ორგანიზაციებში გამოყოფილი ასეთი „სამუშაოები“ მოიცავს დანახარჯებს, რომლებიც ახლავს თითოეული მანქანის მომსახურებას. იგი მოიცავს პირდაპირ დანახარჯებს: გამოსაცვლელი დეტალის ხარჯს და ტექნიკური მუშაკის შრომის ანაზღაურებას. აგრეთვე არაპირდაპირი ხარჯების კუთვნილ წილს: ორგანიზაციის ხელმძღვანელის ხელფასი, განათების გათბობის და სხვა ასეთი ხარჯები, ასევე, ორგანიზაციის აღჭურვილობის ამორტიზაციის ხარჯები. ეს ხარჯები ჩაიწერება დაუმთავრებელი წარმოების ანგარიშში იმ განსაკუთრებული სამუშაოებისათვის, რომელიც არის დანახარჯების ობიექტი.

დანახარჯების აღრიცხვის იმ ფორმებში, რომლებიც ეწევიან სამართლებრივ, არქიტექტურულ, საინჟინრო და კონსალტინგურ მომსახურებას, აგრეთვე იყენებენ „სამუშაოების“ დანახარჯების ჩანაწერებს თითოეული სამუშაოს ან პროექტისათვის, რომელსაც ისინი აკეთებენ. ანალოგიურად, სამედიცინო დაწესებულებების სააღრიცხვო სისტემა განიხილავს თითოეულ პაციენტს, როგორც დანახარჯის ობიექტს და შეიმუშავებს „სამუშაოთა“ დანახარჯების ჩანაწერებს თითოეული სერვისისათვის, რომელსაც პაციენტს უტარებენ. სხვა შემთხვევებში სერვისორგანიზაციები დანახარჯებს არ აღრიცხავენ თითოეული სამუშაოსათვის. მაგალითად, საავადმყოფოს ლაბორატორიაში დანახარჯების ცალკე აღრიცხვა არ ხორციელდება თითოეული ჩატარებული სისხლის ანალიზისათვის. უბრალოდ განსაზღვრულია ამ ანალიზის საშუალო ღირებულება, განსაზღვრულია ანალიზის პირდაპირი დანახარჯები, ეს არის: ლაბორატორიის ტექნიკური მუშაკების სამუშაო დრო და სპეციალური მასალები, რომელსაც ისინი ანალიზისთვის იყენებენ. ლაბორატორია სისხლის ანალიზის გარდა სხვა ანალიზებსა და გამოკვლევებსაც აკეთებს. ისეთი დანახარჯები, როგორცაა ლაბორატორიის ხელმძღვანელობის ხელფასი, ლაბორატორიის მიმდინარე დანახარჯები (შუქი, წყალი, გათბობა) და ასეთივე საერთო დანახარჯები არის არაპირდაპირი დანახარჯები, სხვადასხვა ტიპის ანალიზებისა და გამოკვლევებისათვის. ამგვარი არაპირდაპირი დანახარჯების კუთვნილი წილიც დაემატება სისხლის ანალიზს, როგორც დანახარჯების ობიექტს. პერიოდის ბოლოს ჩატარებული ანალიზების რაოდენობის მიხედვით გაიყოფა არაპირდაპირი დანახარჯების რაოდენობა და დადგინდება არაპირდაპირი ხარჯი სისხლის ანალიზისთვის. გამოითვლება სისხლის ერთი ანალიზის დანახარჯი. ამგვარ მიდგომას ეწოდება დანახარჯების განსაზღვრა პროცესების მიხედვით.

უმოგებო ორგანიზაციები ისეთი ორგანიზაციებია, რომელთა მიზანიც არ არის მოგების მიღება, არამედ მთავარია მომსახურების გაწევა ან სხვადასხვა სამუშაოების შესრულება. უმოგებო ორგანიზაციებია ჯანდაცვა, განათლება, გამოყენებითი ხელოვნება, წევრობაზე დამყარებული ორგანიზაციები, სახელმწიფო დაწესებულებათა უმრავლესობა. დანახარჯების

აღრიცხვის სისტემა ასეთ ორგანიზაციებში ისეთივეა, როგორც მოგებაზე ორიენტირებულ ორგანიზაციებში. ორივე ეს ორგანიზაცია იყენებს რესურსებს და ორივე შემთხვევაში დანახარჯების გაზომვის პრობლემა ის არის, რომ განისაზღვროს საჭირო რესურსების რაოდენობა ერთი ან რამდენიმე დანახარჯის ობიექტისათვის, რომელიც ამ ორგანიზაციას გააჩნია. ბევრი უმოგებო ორგანიზაციის საქმიანობა არ მოიცავს სპეციფიკური კლიენტურის სამეურნეო ოპერაციებს. არამედ ახორციელებენ ოპერაციებს, რომელთაც აქვთ მიზანზე ორიენტირებული საქმიანობების ქსელი, რომელსაც პროგრამებს უწოდებენ. ისინი საშუალებას იძლევა, გაწეულ იქნეს მხოლოდ ორგანიზაციის წევრებისათვის ხელმისაწვდომი მომსახურება, ან ფართო საზოგადოებისათვის. მაგალითად, საჯარო ბიბლიოთეკა გასცემს წიგნებს ცირკულაციის განყოფილების საშუალებით, აქვს პერიოდიკის სამკითხველო დარბაზი, ახორციელებს რეფერენსსერვისს. გარდა ამისა, აქვს სპეციალური განყოფილება ბავშვებისათვის. ყველა ეს ჩამოთვლილი საქმიანობა შეადგენს ცალკე პროგრამას და შეიძლება განიხილოს, როგორც დანახარჯების ობიექტი. თითოეული ამ პროგრამის სრული დანახარჯები უდრის პირდაპირი დანახარჯებისა და მათი წილი არაპირდაპირი ხარჯების (როგორცაა გათბობა, განათება და სხვა საერთო ხარჯები) ჯამს.

მენეჯერული აღრიცხვის მიერ დადგენილი დანახარჯების ობიექტის სრული დანახარჯები გამოიყენება: (1) ფინანსურ ანგარიშგებაში, (2) მომგებიანობის ანალიზისთვის, (3) კითხვაზე „რა ჯდება ეს?“ პასუხის გასაცემად, (4) რეგულირებად დარგებში ფასების დასადგენად, (5) ნორმალური ფასდადგენისთვის.

ფინანსური ანგარიშგება. ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, როგორ გამოიყენება ფინანსურ აღრიცხვაში საწარმოო დანახარჯები დაუმთავრებელი წარმოების მოცულობისა და მზა პროდუქციის მოცულობის განსაზღვრის საფუძველად – ბალანსისათვის, ხოლო გაყიდული საქონლის თვითღირებულების მაჩვენებლის გამოსათვლელად – მოგება-ხარალის ანგარიშისთვის. როდესაც კომპანია აშენებს შენობა-ნაგებობებს, მანქანა-დანადგარებს ან სხვა ფიქსირებულ აქტივებს თავისი საჭიროებებისათვის, ანგარიშებში შეტანილი და შემდეგ ბალანსში აღნიშნული ციფრი არის ამ აქტივების სრული დანახარჯები.

მომგებიანობის ანალიზი. ფინანსურ აღრიცხვაში განიხილება აგრეთვე, მომგებიანობის განსაზღვრის ტექნიკა ფინანსური კოეფიციენტების გამოყენებით. დანახარჯების აღრიცხვა საშუალებას იძლევა, განხორციელდეს ანალოგიური ანალიზი ბიზნესის ცალკეული ნაწილებისთვის, როგორცაა ერთი რომელიმე პროდუქტი, პროდუქციის წარმოების ხაზი, თანამდევი პროდუქციის ჯგუფი, საამქრო, განყოფილება, გაყიდვის ტერიტორია ან კომპანიის რომელიმე ქვეგანყოფილება, რომელიც ინტერესის საგანს წარმოადგენს. დანახარჯების აღრიცხვის პრინციპების გამოყენებით შეიძლება განისაზღვროს პირდაპირი დანახარჯები და შესაბამისი წილი არაპირდაპირი დანახარჯებიდან. თუკი წარმოების ეს ნაწილი არ იძლევა სათანადო შემოსავალს, ანდა შემოსავალი, რომელიც ამ უბანზე გამოიშვება, არ ჭარბობს დანახარჯებს იმგვარად, რომ გარანტირებული იქნეს მოგება დაქირავებულ აქტივებზე, ეს იმას ნიშნავს, რომ რაღაც არ არის წესრიგში და საჭიროა ქმედითი ღონისძიებების გატარება.

„რა ჯდება ეს?“ სხვადასხვა მოვლენისა და პროცესის დანახარჯების განსაზღვრის პრობლემა სულ უფრო ფართოვდება და მნიშვნელოვანი ხდება. მაგალითად, რა დაჯდა მდინარის გაწმენდა დაბინძურებისაგან? რა დაჯდა პრეზიდენტის ბოლო არჩევნები? რა დაჯდა პოლიციის შენახვა გასულ წელს ქალაქ X-ში? რა ჯდება საფოსტო მომსახურებით წერილის გაგზავნა ერთი პუნქტიდან მეორემდე? რა ჯდება სასკოლო კაფეტერიის ფუნქციონირება წელიწადში? რამდენია რომელიმე კვლევის პროექტის დანახარჯები? – ამ კითხვებზე ადვილად გაიცემა პასუხები, თუ განვსაზღვრავთ დანახარჯების ობიექტების სრულ დანახარჯებს. სრული დანახარჯები გამოიყენება აგრეთვე კონტრაქტებშიც. მასში ერთი მხარე კისრულობს ვალდებულებას, შეიძინოს მეორე მხარისაგან საქონელი ან მომსახურება სრულ დანახარჯებზე დაფუძნებული ფასით. ყოველწლიურად მილიარდობით ასეთი კონტრაქტი ფუნქციონირ

რებს. იმისათვის, რომ თავიდან იქნეს აცილებული გაუგებრობანი, საჭიროა კონტრაქტში მიეთითოს დანახარჯების განსაზღვრის კონკრეტული წესი.

რეგულირებადი ფასების დადგენა. ბევრი ფასი დგინდება არა საბაზრო მექანიზმების გამოყენებით, არამედ მარეგულირებელი ორგანოების მიერ, როგორცაა მარეგულირებელი კომისიები. იგი მოიცავს ფასებს საყოფაცხოვრებო საგნებსა და მომსახურებაზე (წყალი, ელექტრობა, გაზი, კანალიზაცია, სატელეფონო სერვისი), საკაბელო ტელევიზია, საფოსტო მომსახურება, სადაზღვევო პრემიები და ბევრი სხვა. ყველა ამ შემთხვევაში მარეგულირებელი კომისიები ადგენენ ფასს, რომელიც უდრის სრულ დანახარჯებს დამატებული მცირე თანხა მოგების მისაღებად. ხშირ შემთხვევაში მარეგულირებელი ორგანოები წერენ ასობით ფურცელ დასაბუთებას, რომელშიც დეტალურად არის განხილული, როგორ განისაზღვრა სრული დანახარჯები.

ფასდადგენა გამორჩეულ პროდუქციაზე. გამორჩეული პროდუქცია ისეთი პროდუქტია, რომელსაც მოხმარებელი გამოარჩევს კონკურენტული პროდუქციისაგან. ეს გამორჩევა შეიძლება მოხდეს თვითონ პროდუქტის თვისებების გამო; იმის გამო, რომ მყიდველი მოიხიბლა რეკლამით ან განვადების პირობებით, ფინანსური მოსაზრებებით ან სხვა რაიმე მახასიათებლების გამო. დანარჩენი არგამორჩეული პროდუქცია იწოდება ყოველდღიურ, ფართო მოხმარების საქონლად. მაგალითად, სოფლის მეურნეობის პროდუქტები, გენეტიკური წამლები (პატენტირებული, კერძო საწარმოების წამლებისაგან განსხვავებით), მინერალები, ქაღალდის სხვადასხვა ნაწარმი და ბევრი სხვა პროდუქტი, რომელსაც მოხმარებელი ყიდულობს მწარმოებლებსა და ბრენდებზე განსაკუთრებული ყურადღების მიქცევის გარეშე. მომსახურების ზოგიერთი სახეც მიეკუთვნება ფართო მოხმარების პროდუქციას, როგორცაა მანქანის გაწყობა ბენზინით, ფოტოკოპირება და სხვ. ჩვენ შემთხვევაში მნიშვნელოვანი განსხვავება ის არის, რომ დანახარჯების გაზომვა გამოიყენება გამორჩეული პროდუქტისათვის და არა ყოველდღიური მოხმარების საგნებისათვის. მათთვის გასაყიდი ფასი ყალიბდება ბაზრის მეშვეობით. ბუნებრივია, მეწარმე ცდილობს, საგნები დაამზადოს უფრო ნაკლები დანახარჯებით, ვიდრე კონკურენტი მეწარმე. ამიტომ ფასდადგენისთვის ნაკლებად იყენებენ დანახარჯების გაზომვას, იგი გამოიყენება მხოლოდ დანახარჯების შემცირების მიზნებისათვის. თუ ეს ვერ მოხერხდა და პროდუქცია არ გახდა მომგებიანი, მაშინ იწყებენ იმაზე ფიქრს, გააგრძელონ თუ არა პროდუქციის წარმოება ამ ადგილზე.

ნორმალური ფასდადგენა. ბიზნესის ძირითადი ეკონომიკური მიზანია გონივრული უკუგების მიღება ინვესტიციაზე, ანუ იმ აქტივებზე, რომელიც ჩართულია ბიზნესში. ამისათვის საჭიროა, პროდუქციის და მომსახურების გაყიდვიდან მიღებულმა შემოსავლებმა: (1) დაფაროს გაწეული დანახარჯები და (2) მიღებულ იქნეს მოგება, რომელიც შექმნის გონივრულ უკუგებას გაწეულ ინვესტიციაზე. ბიზნესი წარმატებული იქნება, თუკი, ერთად აღებული, ყველა მისი პროდუქციის გაყიდვით მიღებული შემოსავალი გადააჭარბებს მთლიან დანახარჯებს შესაბამისი სიდიდის თანხით. მაგრამ გასაყიდი ფასი უნდა დადგინდეს თითოეული პროდუქციისათვის ცალ-ცალკე. როგორ უნდა გაკეთდეს ეს ისე, რომ სათანადო მოგება იქნეს მიღებული მთლიანობაში?

პასუხი ის არის, რომ თითოეული პროდუქტი უნდა მოიცავდეს ბიზნესის მიერ გაწეული დანახარჯების შესაბამის წილს, ანუ, ზოგადად, პროდუქციის გასაყიდი ფასი ისეთი უნდა იყოს, რომ: (1) დაფაროს მისი პირდაპირი დანახარჯები, (2) დაფაროს არაპირდაპირი დანახარჯების შესაბამისი წილი და (3) მიღებულ იქნეს დამაკმაყოფილებელი მოგება. ამგვარი ფასი არის ნორმალური ფასი. პრაქტიკულად, მოცემული კონკრეტული პროდუქტის ფასი ყოველთვის არ არის სრული დანახარჯებისა და მოგების უბრალო შეჯამება. ხშირად ფასი დგინდება მყიდველის თვალსაზრისის გათვალისწინებით. პროდუქციის დანახარჯების განსაზღვრა არის საწყისი ეტაპი ფასდადგენის პროცესში. ის ფაქტი, რომ მოგებაზე ორიენტირებული ბიზნესი უნდა ცდილობდეს, მიიღოს სათანადო უკუგება იმ აქტივებზე, რომელიც ჩართულია პროდუქციის წარმოებაში, გვაფიქრებინებს, რომ მოგების ოდენობა ფასში დაკავ-

შირებული უნდა იყოს აქტივების ოდენობასთან, მაგრამ, სინამდვილეში, ფასი ჩვეულებრივ დაკავშირებულია დანახარჯებთან და არა აქტივების ღირებულებასთან.

დროითი და მატერიალური ფასდადგენა. ამ მეთოდით ფასის განსაზღვრის დროს ერთი კოეფიციენტი განისაზღვრება პირდაპირი შრომისათვის და მეორე – პირდაპირი მასალებისათვის. ორივე ეს კოეფიციენტი ისეა აგებული, რომ მოიცავს თანხას არაპირდაპირი ხარჯებისთვის და მოგებისთვის. იგი გამოიყენება სხვადასხვა სარემონტო სამუშაოების ფასის განსაზღვრისათვის, დაბეჭდვის მომსახურების განხორციელებისას. იყენებენ, აგრეთვე, სხვადასხვა პროფესიონალები, ორგანიზაციები და ფიზიკური პირები, იურისტები, ფრენის ინსტრუქტორები, კონსულტანტები და სააღრიცხვო ფირმები. დროითი და მატერიალური ფასდადგენის დროს დროის კომპონენტი განისაზღვრება, როგორც შრომითი კოეფიციენტი ყოველ საათში. იგი გამოითვლება როგორც ჯამი: (1) დაქირავებულის ხელფასის და დანამატის, (2) შესაბამისი წილი ყველა არაპირდაპირი არამატერიალური დანახარჯის და (3) მოგებისათვის დანამატის. პროფესიული სერვისფირმებისათვის ეს კოეფიციენტი იწოდება, როგორც ბილინგის კოეფიციენტი. ფასის მატერიალური კომპონენტი მოიცავს ე.წ. „მასალების მოტანასაც“. იგი ემატება ანგარიშფაქტურაში აღნიშნული გამოყენებული მასალების ღირებულებას. ეს კომპონენტი შედგება მასალების შემოზიდვის, დასაწყობების ხარჯებისა და დანამატისაგან – მოგებისათვის.

უმოგებო ორგანიზაციებში ფასდადგენის იგივე პრაქტიკა გამოიყენება, გარდა ერთი გამონაკლისისა – რადგან უმოგებო ორგანიზაციებს არ გააჩნიათ საკუთარი კაპიტალი, მათ არ უხდებათ მოგების, როგორც ამ ინვესტიციის უკუგების მიღება. ზოგიერთ უმოგებო ორგანიზაციას სჭირდება მცირე დანამატი სრული დანახარჯების ზემოთ, რომ უზრუნველყოს გაუთვალისწინებელი მოვლენებისგან დაცვა და ორგანიზაციის უსაფრთხოება, აქტივების ფლობის გადასახადების გადახდა. მაგრამ იგი არ ითვლება პროდუქციის დანახარჯების ელემენტად.

გასაყიდი ფასის დადგენის დროს არსებობს სიტუაციები, როდესაც ფასდადგენის პროცესი საპირისპირო მიმართულებით ვითარდება. გასაყიდი ფასი, რომელიც აქამდე მთავრებოდა, როგორც კონკურენციის სტრატეგიის იარაღი, აღქმულია, როგორც მოცემულობა. საჭიროა განისაზღვროს რა რაოდენობის ხარჯები უნდა გასწიოს კომპანიამ, რომ მიიღოს დამაკმაყოფილებელი შემოსავლები მოცემული ფასის პირობებში. ამგვარი მიდგომა იწოდება, როგორც „სამიზნე დანახარჯები“. მაგალითად, ტანსაცმლის ბიზნესში ტრადიციულად იყენებენ საცალო ფასის ვარიანტებს: 19.95, 29.95, 39.95 დოლარი და ა.შ. მწარმოებელი შეიმუშავებს ინდივიდუალურ მოდელებს, რათა მოერგოს ამ ფასებიდან რომელიმეს. მწარმოებლის გასაყიდი ფასის მისაღებად, საცალო ფასს აკლდება საცალო გაყიდვების ნორმალური ზღვრული მოგება. დარჩენილი თანხით მწარმოებელმა უნდა შეძლოს წარმოების დანახარჯების ელემენტების შექმნა. „სამიზნე დანახარჯები“ წლების განმავლობაში წარმატებით გამოიყენებოდა იაპონიის ავტომობილების წარმოებასა და ელექტრომრეწველობაში, შემდეგ კი ფართოდ გავრცელდა მსოფლიოში.

ნებისმიერი ორგანიზაციისთვის უადრესად მნიშვნელოვანია დანახარჯების დროულად ცოდნა, მისი ზრდისა და კლების ტენდენციების დადგენა. ყოველწლიურად ასობით მცირე საწარმო კოტრდება სწორედ იმის გამო, რომ იქ მომუშავე მენეჯერებმა არ იციან, რას უდრის მათი წარმოების დანახარჯები და ფასებს არასწორად ადგენენ. დანახარჯების ინფორმაცია ეხმარება მენეჯერებს განავითარონ ბიზნესის სტრატეგია, რაც წარმოშობს მდგრად უპირატესობებს კონკურენციაში. ამ პროცესს ზოგჯერ დანახარჯების სტრატეგიულ მენეჯმენტს, უწოდებენ. იგი ეხმარება მენეჯერებს, დანახარჯების მონაცემები გამოიყენონ კომპანიის სისუსტეების და უპირატესობების დასადგენად კონკურენტებთან შედარებით. დანახარჯების სტრატეგიული მენეჯმენტი განსაზღვრავს აგრეთვე, თუ როგორ გამოიყენებს კომპანია ფასების ჯაჭვის ანალიზს. ფასების ჯაჭვი აღწერს საქმიანობის სახეებს, რომელიც საჭიროა პროდუქციის ან მომსახურების შექმნის, განვითარების, გაყიდვის, დისტრიბუციის

და მომსახურებისათვის. მენეჯერებისათვის საჭიროა, იცოდნენ სად, რა ეტაპზე აქვთ ფასების ჯაჭვში მდგრადი უპირატესობა. ეს შინაგანად დაეხმარება მათ, განავითარონ საქმიანობა არჩეული მიმართულებით, ანდა შეუძლიათ შეამცირონ თავიანთი მონაწილეობა წარმოებაში და გარკვეული კვანძები და დეტალები იყიდონ მზა სახით გარე მიმწოდებლებისაგან.

*Benashvili Tsiala
Kapanadze Mariam*

**A MATTER OF EXPENDITURES AND ITS SIGNIFICANCE
SUMMARY**

Cost is a measurement, in monetary terms, of the amount of resources used for some purpose. Cost object is the technical name of the product, project, organizational unit, or other activity or purpose for which costs are measured.

In each instance, the cost object must be carefully stated and clearly understood. The full cost of a product includes full production cost and portion of non production cost.

We try to analyze using of full product cost in different branches of economy, in financial reporting, in setting regulated prices, in normal pricing, in strategic management, in competition.

იაგორ ბალანჩივაძე

საბრანტო პროექტის მართვა

დღეს საქართველოში ორგანიზაციათა საქმიანობის წარმატების ძირითად ფინანსურ პირობას წარმოადგენს სხვადასხვა სახის ფონდებთან ურთიერთობის მეშვეობით მოპოვებული გრანტები, რომლებსაც ორგანიზაციები კონკრეტული პროგრამების განხორციელებისათვის იღებენ. ფონდებთან ურთიერთობას ორგანიზაციები პროექტების მეშვეობით ახორციელებენ.

გრანტი არის უსასყიდლო მიზნობრივი სუბსიდია, რომელიც გადაეცემა კონკურსში გამარჯვებულ ორგანიზაციას საქმიანობის ამა თუ იმ სფეროს განვითარების მიზნით წარდგენილი პროგრამისათვის.

საქართველოს პრეზიდენტის მიერ 1996 წლის 28 ივნისს დამტკიცებულ კანონში გრანტების შესახებ (მუხლი 2) გრანტი შემდეგნაირადაა განმარტებული: „გრანტი არის გრანტის გამცემის (დონორის) მიერ გრანტის მიმღებისათვის უსასყიდლოდ გადაცემული მიზნობრივი სახსრები ფულადი ან ნატურალური ფორმით, რომლებიც გამოიყენება კონკრეტული პუმანიტარული, საგანმანათლებლო, სამეცნიერო-კვლევითი, ჯანმრთელობის დაცვის, კულტურული, სპორტული, ეკოლოგიური და სოციალური პროექტების, აგრეთვე სახელმწიფოებრივი ან საზოგადოებრივი პროგრამების განხორციელებისათვის“.

პროექტზე მუშაობისას უნდა გვახსოვდეს, რომ არსებობს სხვადასხვა ტიპის გრანტები: სპეციალური პროექტების, გამოკვლევების, პუბლიკაციების, სასწავლო ღონისძიებების ჩატარების, ინდივიდუალური სწავლებისა თუ მგზავრობისათვის და სხვა. გრანტები განსხვავდება გამოყოფილი თანხების მოცულობის მიხედვითაც (რამდენიმე ასეულიდან – მილიონობით დოლარამდე), გარდა ამისა, იმის მიხედვითაც, თუ რა ტიპის კონკურსის (ღია თუ სპეციალურის) ფარგლებშია გამოყოფილი. ამდენად, ერთხელ და სამუდამოდ მოცემული, ყველა ტიპის ორგანიზაციისა თუ საქმიანობის სფეროსათვის გამოსადეგი და ერთნაირად ეფექტიანი პროექტის მოდელი არ არსებობს. ყოველ კონკრეტულ სიტუაციაში მრავალი სხვადასხვა ფაქტორი განაპირობებს იმას, თუ რა სახის პროექტი იქნება ამ შემთხვევაში უფრო მიზანშეწონილი.

არსებობს პროექტის მრავალი დეფინიცია, მაგალითად:

- პროექტი არის ადამიანური და მატერიალური რესურსების მობილიზება გარკვეული მიზნების მოცემულ დროში და განსაზღვრული ბიუჯეტის ფარგლებში მისაღწევად;
- პროექტი არის ერთმანეთთან დაკავშირებულ დაგალებათა ერთობლიობა, რომელიც ხორციელდება გარკვეულ დროში და მიმართულია დასახული, ზუსტად განსაზღვრული მიზნის მიღწევაზე;
- პროექტი არის დროებითი წამოწყება, რომელიც მიზნად ისახავს რაიმე კონკრეტულის შექმნას ან რაიმე კონკრეტული მომსახურების გაწევას.

ზემოთ მოცემულ განსაზღვრებებში გადმოცემულია ძირითადი თვისებები, რომლითაც ხასიათდება პროექტი:

- ორიენტირებული **მიზანზე**, ანუ **მიზანმიმართულობა**
- განსაზღვრულ **დროში** დამთავრება (პროექტს აქვს დაწყების და დასრულების დრო),
- ერთმანეთთან დაკავშირებული **მოქმედებების** განხორციელება (თანმიმდევრულობა),
- უნიკალურობა (განუმეორებლობა).

პროექტები განსხვავდება ერთმანეთისაგან მასშტაბებით, ხასიათით, ხანგრძლივობით და განხორციელებისათვის აუცილებელი ფინანსური სახსრების ოდენობით. ერთი მხრივ, შეიძლება იყოს მცირე პროექტები, ისეთი, როგორიც ადგილობრივი მოსახლეობის ან არასამთავრობო ორგანიზაციების მიერ წამოწყებული, რომელიც მიზნის მისაღწევად შედარებით მცირე დროში არ მოითხოვს დიდი რაოდენობით ფინანსურ სახსრებს. მაგალითად; ისეთი მიზანი, როგორიცაა მოცემულ დასახლებაში სკოლის მოსწავლეების ეკოლოგიური ცნობიერების ამაღლება.

მასშტაბის მეორე მხარეს წარმოადგენენ პროექტები, რომლებიც მოითხოვს უდიდეს რესურსებს და ხორციელდება დროის ვრცელ პერიოდში. ამგვარი პროექტების მაგალითი შეიძლება იყოს ჩამდინარე წყლების გამწმენდი თანამედროვე სადგურის ან ავტობანების მშენებლობა.

პროექტი შეიძლება იყოს ერთი დამოუკიდებელი წარმონაქმნი ან შეიძლება წარმოადგენდეს *პროგრამის* ერთ-ერთ ელემენტს. პროგრამა პროექტის ზემდგომ კატეგორიას წარმოადგენს. პროგრამა პროექტების მეშვეობით ემსახურება სტრატეგიის განხორციელებას. უნდა აღინიშნოს, რომ განურჩევლად პროექტის მასშტაბისა თუ ხასიათისა, არსებობს ყველა პროექტისათვის საერთო ასპექტები. ერთ-ერთ ასეთ ასპექტს პროექტის მართვა წარმოადგენს.

პროექტის ციკლის მართვა მოიცავს გარკვეული მეთოდური ჩარჩოების ჩამოყალიბებას, რომელშიც ხდება პრობლემის გამოვლენა და აღწერა, ხოლო შემდეგ იმ დონისძიებების დაგეგმვა, დანერგვა და შეფასება, რომლებიც მიმართულია გამოვლენილი პრობლემის გადაჭრაზე.

ევროკომისიის მიერ ისეთი ინსტრუმენტის მიღება, როგორცაა პროექტის ციკლის მართვა, გამოწვეული იყო ევროკომისიის ნეგატიური გამოცდილებით საგარეო დახმარების პროგრამების მართვაში, მათ შორის:

- გამოყოფილი დახმარების ნათელი სტრატეგიული ჩარჩოების ნაკლებობა;
- ანალიზის პროცესის არარსებობა პროექტის დაგეგმვის და განხორციელების ეტაპზე;
- მოქმედებაზე ორიენტირებული პროექტების დაგეგმვა და განხორციელება;
- არასათანადოდ განსაზღვრული ინდიკატორები არ იძლეოდა პროექტის ეფექტურობის ჯეროვანი შეფასების საშუალებას;
- განხორციელებული პროექტების არასწორად შედგენილი დოკუმენტაცია;
- გადაცემული სახსრების არაეფექტური ხარჯვა.

პროექტების მართვის ციკლის შემოღებას აქვს თავისი დადებითი მხარეები:

- პროექტები ემსახურება ნათლად განსაზღვრულ სტრატეგიას;
- პროექტების მართვის ყველა ეტაპზე ანალიზის პროცესების შემოღება;
- მიზანზე ორიენტირებული პროექტის დაგეგმვა და რეალიზაცია;
- პროექტების დოკუმენტაციის სტანდარტიზაცია (ლოგიკური მატრიცა და ა.შ.);

- სახსრების ეფექტურად გამოყენება.

გაცემული ფინანსური დახმარების ეფექტურობიდან გამომდინარე, ევროკომისიამ მიიღო გადაწყვეტილება პროექტის ციკლის მართვის ყველა პროგრამაში ჩართვის შესახებ. დასაწყისში მიღებული იქნა პროექტის ციკლის მართვის 6 ეტაპი:

I. დაგეგმვა (პროგრამირება); II. იდენტიფიკაცია (გამოვლენა); III. ფორმულირება (ჩამოყალიბება); IV. დაფინანსება; V. დანერგვა; VI. შეფასება.

ევროკომისიის მომდევნო მომცდილებამ გამოიწვია *დაფინანსების* ეტაპის გამორიცხვა, რადგანაც დაფინანსების შესახებ გადაწყვეტილებების მიღება შეიძლება სხვადასხვა ეტაპზე, მაგალითად იდენტიფიკაციის ან ფორმულირების ეტაპებზე. ასე რომ, ციკლის მართვის სქემა ასე გამოიყურება:

I. დაგეგმვა (პროგრამირება); II. იდენტიფიკაცია (გამოვლენა); III. ფორმულირება (ჩამოყალიბება); IV. დანერგვა; V. შეფასება.

პროექტის მართვის ციკლს გააჩნია შემდეგი პრინციპები:

- პროექტის ციკლის ფაზის ყურადღებით დაკვირვება → დამყარებულია გადაწყვეტილების მიღების ადეკვატურ ინფორმაციაზე;
- კლიენტზე ორიენტირება → გადაწყვეტილების მიღების პროცესში ჩართვა უკვე დაგეგმვის ეტაპზე;
- პროექტის განგრძობადობის ასპექტის შემოღება → მუდმივი სარგებელი;
- ლოგიკური მატრიცის გამოყენება → პროექტების მართვისა და დაგეგმვის ანალიტიკური მეთოდი,
- ინტეგრირებული მიდგომა → პროექტის მიზნების თანხვედრა პროგრამის მიზნებთან, სტრატეგიასთან. ინსტრუმენტების სტანდარტიზაცია.

პროექტის სწორი კონცეფციის შექმნისათვის ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს პრობლემების ფორმირებას. თავდაპირველად ხდება იდეების თავმოყრა და არანაირი კუთხით არ ხდება მათი შეფასება. იდეების სიმრავლე საწინდარია წარმატებული პროექტისათვის. ჩვენ უნდა შევარჩიოთ გლობალური პრობლემა, შემდეგ კი ქვეპრობლემები, ანუ რა იწვევს ამ პრობლემას. შეიძლება თავდაპირველად მოვიფიქროთ რამდენიმე გლობალური პრობლემა და შემდეგ ავირჩიოთ მათგან ის ერთი, რომელიც ითხოვს აუცილებელ გადაჭრას ჩვენი ბენეფიციარებისათვის.

გლობალური პრობლემის შერჩევის შემდეგ უნდა დავასახელოთ ის პრობლემები, რომლებსაც მიყვარათ მთავარ პრობლემამდე. ქვეპრობლემები უნდა იყოს რაც შეიძლება მეტი, ეს დაგეგმვარება პროექტის უკეთ ფორმირებაში. ქვეპრობლემები შეიძლება დავაჯგუფოთ (მაგ., ეკონომიკური, სოციალური, პროფესიული და ა.შ.).

პრობლემების დაჯგუფებისას უნდა ვისარგებლოთ პრინციპით: ერთი პრობლემა იწვევს მეორეს, მეორე – მესამეს და ა.შ.

თუ გვინდა პრობლემა ჩამოვაყალიბოთ კარგად, უნდა ვიცოდეთ, რაში მდგომარეობს პრობლემის არსი. შეიძლება ვთქვათ: **პრობლემა – ეს არსებული არახელსაყრელი სიტუაციაა**. ძალიან მნიშვნელოვან საკითხს წარმოადგენს პრობლემის სათანადოდ გამოვლენა, რადგან მხოლოდ მაშინ გახდება შესაძლებელი მისი სწორად გადაჭრა. ამდენად, პრობლემა კონკრეტულად უნდა განისაზღვროს და არა ზოგადად და მრავალმნიშვნელოვნად. ამისათვის ძალიან კარგია **SWOT**-ანალიზის მეთოდის გამოყენება, ე.წ. „იდეების ქარიშხალი“.

იდეების ქარიშხალი არის მეთოდი, რომლის მიზანია ჯგუფური გადაწყვეტილების პროცესის გაუმჯობესება. პირველ ეტაპზე მონაწილეებს მოუწოდებთ იდეების და არა აზრების თავისუფალი გაცვლისაკენ, ყოველგვარი გაკრიტიკებისა და გამორიცხვის გარეშე. ყველა იდეა ერთად ჩამოყალიბდება. მეორე ეტაპზე ექსპერტი ან მათი ჯგუფი, რომლებიც არ მონაწილეობენ პირველ ეტაპში, განიხილავს ნუსხას და ირჩევს აზრიან იდეებს/მოსაზრებებს.

პრობლემების სქემა ყალიბდება შემდეგი გზით:

1. ძირითადი პრობლემის გამოვლენა, ხოლო შემდეგ მასთან დაკავშირებული პრობლემების დადგენა;

2. თითოეული გამოვლენილი პრობლემის განხილვა;

3. მიზეზშედევობრივი ხაზის ჩამოყალიბება შემდეგი გზით: თუ მოცემული პრობლემა არის ძირითადი პრობლემის მიზეზი, მაშინ მოვათავსებთ ძირითადი პრობლემის ქვემოთ, ხოლო თუ ის არის მისი შედეგი მაშინ – მის ზემოთ.

პრობლემების სწორად და კარგად ჩამოყალიბება დაგვეხმარება მიზნის სწორად ჩამოყალიბებაში, ვინაიდან **პროექტის მიზანია რომელიმე პრობლემის გადაჭრა** და ამით სასურველი სიტუაციის მიღწევა. სწორედ პრობლემის სქემა წარმოადგენს მიზნების სქემის ამოსავალ წერტილს. მარტივად რომ ვთქვათ, **მიზნების სქემა გადაკეთებული პრობლემების სქემას წარმოადგენს**. პრობლემიდან მიზანში გადასვლა ძალიან მარტივია. თითოეული პრობლემა გადაკეთებულია ისე, რომ მიზნის, ანუ მომავალი სასურველი სიტუაციის, ფორმა მიიღოს. მაშ ასე, ძირითადი პრობლემა ძირითად მიზნად იქცევა, ხოლო ცალკეული პრობლემები – ცალკეულ მიზნად. მიზნების სქემა წარმოადგენს სასურველი მომავალი სიტუაციის სრულ სურათს. უნდა აღინიშნოს, რომ მიზნები არ წარმოადგენს მოქმედებას. მაგ., თუ პრობლემა იყო: „კვალიფიციური კადრების სიმცირე ზოგადი განათლების სისტემაში“, გადაიქცევა მიზნად: „ზოგადი განათლების სისტემაში კვალიფიციური კადრების გაზრდილი რაოდენობა“. ასე გაკეთდება ქვეპრობლემებზეც, რომლებიც პროექტის ამოცანები იქნება.

პროექტის მართვის დროს დიდი მნიშვნელობა აქვს რისკების ანალიზს. **რისკი** არის სავარაუდო მოვლენების დადგომის ალბათობა, რომელმაც შეიძლება დადებითად ან უარყოფითად იმოქმედოს დასახული მიზნების მიღწევაზე. რისკი გამუდმებით თან გვახლავს როგორც პირად ცხოვრებაში, ასევე პროფესიულ საქმიანობაში.

რისკი არის:

- დაუგეგმავი მოვლენების წარმოშობა, რომელსაც ნეგატიურად ან პოზიტიურად შეუძლია მოახდინოს გავლენა პროექტის რეალიზაციაზე;
- რისკის მართვა ხარჯებთანაა დაკავშირებული, მაგრამ რისკის მართვის არარსებობა უფრო დიდ დანაკარგებს იწვევს;
- რისკისადმი მიდგომა: ა) რისკისგან თავის არიდება/შეზღუდვა, ბ) რისკის შედეგების შერბილება;
- რისკის დონის შეფასების აუცილებლობა მოცემული პროექტის სპეციფიკიდან და მოლოდინიდან გამომდინარე.

რისკის არ უნდა შეგვეშინდეს, არამედ ის უნდა გამოვლინდეს, შეიზღუდოს, ხოლო მისი დადგომის შესაძლო შედეგები შეიძლებისდაგვარად უნდა შემსუბუქდეს ან უბრალოდ იქნეს მიღებული. საჭიროა განისაზღვროს შემდეგი საკითხები:

- რა შეიძლება არ გამოვიდეს?
- როგორია ამის ალბათობა?
- რა მოხდება თუ არ გამოვა? როგორი საკადრო, ფინანსური თუ პრესტიჟული შედეგები შეიძლება მოჰყვეს?
- რა უნდა გაკეთდეს საფრთხის აცილების/შემცირების მიზნით?
- რისი გაკეთება შეიძლება იმისათვის, რომ შემცირდეს საფრთხის დადგომის ალბათობა?

ნებისმიერი პროექტი გვინდა წარმატებულად დამთავრდეს, აქედან გამომდინარე, კიდევ ერთხელ უნდა დაგვიქრდეთ იმაზე, თუ რამ შეიძლება შეუშალოს ხელი ჩვენს პროექტს.

ამდენად, პროექტის დეფინიცია, მახასიათებლები, მართვის ციკლი, პრობლემების სწორად გააზრება და შესაბამისი მიზნების დასახვა, რისკების ანალიზი დაგვეხმარება სწორად გმართოთ პროექტი და მივიღოთ საუკეთესო შედეგი.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. ბალანჩივაძე ი. პროექტის წერის უნარჩვევები, ქუთაისი, 2006.
2. სააკაშვილი ნ. და სხვები, ორგანიზაციული მართვის მიმართულებით, თბილისი, 1999.
3. ჯაფარიძე ზ., ჯაფარიძე გ. პროექტის მენეჯმენტი, თბილისი, 2007.

Balanchivadze Igor

GRANT PROJECT MANAGEMENT SUMMARY

Today, the main financial success of organizations activities in Georgia is obtained grants from the relationship of different funds, which are carried out through the projects by the organizations.

The definition of project is different, but the main features are: orientated towards goal or the aim; Ending of the project in a determined time (the project has deadline); Implementation of related activities (successively); Uniqueness;

The main aspect of the project is management. Managing of the project cycle contains development of some methodological frames, which describe and show problems. Then it follows: planning, implementing and estimation of projects, which are directing for solving the problems.

The decision of the European Commission about the management of project cycle was caused of the European Commission's negative experience in the management of external assistance program. Thus the management of project cycle looks so: 1. Planning (Programming); 2. Identification (release). 3. Formulation. 4. Implementation. 5. Estimation.

Analysis of risk is important during the project management. Risk is supposed events, which may have bad or good result on setting objects. Risk is constantly with us in a private life as well as in professional activities.

We'd like to finish any projects successfully, so we ought to think once again what may disturb our projects.

*ნანა ბენიძე
თინათინ გუგუშაშვილი*

რისკის გაზომვა და შეფასების კრიტერიუმები

რისკის გაზომვის სხვადასხვა მიდგომა არსებობს. შეიძლება გამოიყოს ოპერაციების კვლევის თეორიული მიდგომა, ანუ გადაწყვეტილების მიღების თეორია. საკმაოდ ფართოდაა ცნობილი მიდგომა, რომელიც გამოდის რისკის, როგორც გაურკვევლობის პირობებში სიტუაციების სუბიექტური მახასიათებლის კონცეფციიდან. იგი ასახავს მმართველობითი გადაწყვეტილების რეალიზაციის მსვლელობისას შესაძლო მთლიან ზარალს. ამ მიდგომაში რისკი უკავშირდება სიტუაციას, რომელიც პრინციპულად შემთხვევით ხასიათს ატარებს.

რისკი რაოდენობრივად შემდეგნაირად ფასდება: სიტუაციით, რომელშიც შესაძლოა ამა თუ იმ გადაწყვეტილების მიღება: გადაწყვეტილების თითოეული ვარიანტისათვის (ალტერნატივისთვის); სუბიექტი, რომელიც იღებს და/ან ანალიზებს გადაწყვეტილებებს მისთვის საინტერესო ასპექტში მიღებული შედეგების თვალსაზრისით; გადაწყვეტილების მიღების შედეგის შეფასება სუბიექტისთვის სასურველობის ან არასასურველობის პოზიციიდან. რისკის სიდიდე (რისკის ხარისხი) შეიძლება გაიზომოს ორი კრიტერიუმით: საშუალო მოსალოდნელი მნიშვნელობით და შესაძლო შედეგის მერყეობით (ცვალებადობით). საშუალო მოსალოდნელი მნიშვნელობა – ეს არის მოვლენის სიდიდის ის მნიშვნელობა, რომელიც გაურკვეველ სიტუაციასთანაა დაკავშირებული; ის არის შუალედური გაწონასწორებული ყველა შესაძლო შედეგისთვის, სადაც თითოეული შედეგის ალბათობა გამოიყენება, როგორც შესაბამისი მნიშვნელობის სისშირე ან წონა, იგი ზომავს შედეგს, რომელიც საშუალოდ მოსალოდნელია. მო-

სალოდნელი შედეგის მერყეობა – ეს არის მოსალოდნელი მნიშვნელობის გადახრის ხარისხი საშუალო სიდიდიდან. ამისათვის პრაქტიკაში, როგორც წესი, გამოიყენება ორი ურთიერთდაკავშირებული კრიტერიუმი: დისპერსია და საშუალო კვადრატული გადახდა. დისპერსია არის ნამდვილი შედეგების საშუალო მოსალოდნელი შედეგებიდან საშუალო კვადრატული გადახრა:

$$\sigma^2 = \frac{\sum(x-\bar{x})^2 \cdot n}{\sum n}$$

სადაც:

σ^2 – დისპერსიაა;

x – დაკვირვების თითოეული შემთხვევის მოსალოდნელი მნიშვნელობა;

\bar{x} – საშუალო მოსალოდნელი მნიშვნელობა;

n – დაკვირვების შემთხვევების რიცხვი (სიხშირე)

საშუალო კვადრატული გადახრა

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum(x-\bar{x})^2 \cdot n}{\sum n}}$$

სიხშირეების ტოლობის დროს ადგილი აქვს კერძო შემთხვევას:

$$\sigma^2 = \frac{\sum(x-\bar{x})^2 \cdot n}{\sum n}; \sigma = \sqrt{\frac{\sum(x-\bar{x})^2 \cdot n}{\sum n}}$$

საშუალო კვადრატული გადახრა გამოსახება იმავე სიდიდით, რითაც იზომება მერყეობის ნიშან-თვისება. დისპერსია და საშუალო კვადრატული გადახრა წარმოადგენენ აბსოლუტური მერყეობის ზომას. ანალიზისთვის, როგორც წესი, იყენებენ ვარიაციის კოეფიციენტის საშუალო კვადრატული გადახრის დამოკიდებულებას საშუალო არითმეტიკულთან, რომელიც გვიჩვენებს მიღებული მნიშვნელობების გადახრის ხარისხს;

$$v = \frac{\pm\sigma}{x} \times 100\%$$

სადაც: v ვარიაციის კოეფიციენტი, %

σ – საშუალო კვადრატული გადახრა;

x – საშუალო მოსალოდნელი მნიშვნელობა.

ვარიაციის კოეფიციენტი ფარდობითი სიდიდეა, ამიტომ მის სიდიდეზე შესასწავლი მაჩვენებლის აბსოლუტური მნიშვნელობა არ მოქმედებს. მისი დახმარებით შეიძლება შევადაროთ ნიშან-თვისებათა მერყეობაც კი, რომელიც სხვადასხვა განზომილებათა ერთეულებშია გამოსახული. ის იცვლება 0-დან 100%-მდე. რაც მეტია კოეფიციენტი, მით ნაკლებია ფარდობითი რისკის ზომა. დადგენილია ვარიაციის კოეფიციენტის სხვადასხვა მნიშვნელობების შემდეგი ხარისხობრივი შეფასება: 10%-მდე – სუსტი მერყეობა; 10%-დან - 25%-მდე – ზომიერი მერყეობა; 25%-ზე ზევით – მაღალი მერყეობა. არსებობს რისკის ხარისხის გნსაზღვრის რამდენიმე გამარტივებული მეთოდიც, კერძოდ, ინვესტორის რისკი რაოდენობრივად ხასიათდება მინიმალური და მაქსიმალური შემოსავლების შესაძლო სიდიდეების შეფასებით. ამასთან, რაც მეტია დიაპაზონი ამ სიდიდეებს შორის მათი ტოლი ალბათობის დროს, მით მაღალია რისკის ხარისხი. მაშინ, საშუალო კვადრატული გადახრის დისპერსიის და ვარიაციის კოეფიციენტის გამოსათვლელად იყენებენ შემდეგ ფორმულებს:

$$\sigma^2 = P_{max} (x_{max} - x)^2 + P_{max} (x - x_{max})^2;$$

$$\sigma = \sqrt{\sigma^2}; V = \frac{\pm\sigma}{\bar{x}} \cdot 100$$

სადაც:

P_{max} მაქსიმალური შემოსავლის (მოგების, რენტაბელობის) მიღების ალბათობაა;

x_{max} – შემოსავლის (მოგების, რენტაბელობის) მაქსიმალური სიდიდე;

σ – საშუალო კვადრატული გადახრა.

არსებობს ორი მოსაზრება ვარიაციის გამოყენების წინააღმდეგ.

პირველი – ვარიაცია ითვალისწინებს საშუალო მნიშვნელობიდან ორივე მხარეს გადახრას. მართლაც, რეალიზებული შემოსავლიანობა შეიძლება იყოს საშუალოზე მაღალიც და დაბალიც. ამასთან, პირველ შემთხვევას აქვს მნიშვნელობა ვარიაციის სიდიდისთვის და, შესაბამისად, რისკისთვისაც. ინვესტორი კი რეალური შემოსავლიანობის გადაჭარბებას არ განიხილავს, როგორც მოსალოდნელ არასასურველ შედეგს. პირიქით ის მხოლოდ მიესალმება ასეთ შედეგს. ამიტომ, ბევრი მკვლევარი თვლის, რომ რისკის კვლევის დროს არ უნდა განიხილებოდეს შემთხვევები, როცა შესაძლო შემოსავლიანობა მოსალოდნელზე მაღალია. თუ გამოვალთ იქიდან, რომ სამეწარმეო რისკი – ეს არის წარუმატებლობის ალბათობა, ამ შემთხვევაში შეფასების კრიტერიუმები არის იმის ალბათობა, რომ მიღებული შედეგი (მოგება, შემოსავალი) იქნება დაგეგმილ მნიშვნელობაზე ნაკლები:

$$R = P (D_n - D)$$

სადაც:

R რისკის შეფასების კრიტერიუმი;

P – ალბათობა;

D_n – შედეგის დაგეგმილი მნიშვნელობა;

D – ფაქტობრივი შედეგი.

ასეთი გამოთვლის უარყოფითი მხარე იმაში მდგომარეობს, რომ შეფასება შესაძლებელი ხდება მხოლოდ შედეგის მიღების შემდეგ. რისკის შეფასების კრიტერიუმად გამოიყენება, აგრეთვე, აბსოლუტური სიდიდე, რომელიც განისაზღვრება, როგორც მოსალოდნელი ზარალის წარმოებული იმის ალბათობაზე, რომ ეს ზარალი წარმოიქმნება:

$$R = Y * P (Y)$$

სადაც:

R რისკის ხარისხია;

$P(Y)$ – ზარალის ალბათობა;

Y – მოსალოდნელი ზარალი.

ტექნიკური სიახლეების შეფასებისას ამერიკელი ეკონომისტები გვთავაზობენ, სიახლეების რეალიზაციის ეფექტურობა განისაზღვროს შემდეგი ფორმულით:

$$\Theta = \frac{\Pi \cdot C \cdot T \cdot P_T \cdot P_K}{E_3}$$

სადაც:

Π ახალი ნაკეთობის გაყიდვის წლიური მოცულობაა;

C – ნაკეთობის გასაყიდი ფასი;

T – სიახლის სასიცოცხლო ციკლი (ახალი ნაკეთობის წარმოების სავარაუდო ვადა ან პერიოდი მისი ათვისებიდან წარმოების მოხსნამდე);

P_T – ტექნიკური წარმოების ალბათობა (ახალ პროდუქციაში კვლევითი იდეების არაპრაქტიკული განმეორების შესაძლებლობა);

P_K – კომერციული წარმოების ალბათობა (ბაზარზე პროდუქციის გასაღების და მოსალოდნელი მოგების მიღების შესაძლებლობა);

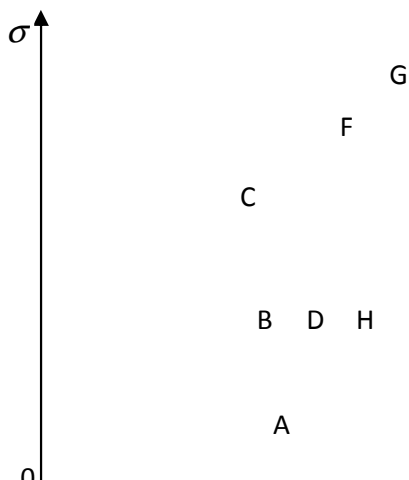
E_3 – დანახარჯები რეალიზაციისათვის, რომელიც შეიცავს დანახარჯებს წარმოების შემუშავებისთვის და მიმდინარე სამეწარმეო ხარჯებს.

ყველაზე ხშირად მმართველობითი გადაწყვეტილების ეფექტურობის მაჩვენებლად მიღებულია მოგება. მაგალითად, განვიხილოთ ინვესტიციის ორი ალტერნატიული ვარიანტიდან ერთის არჩევის დასაბუთება რისკის პირობებში. დავუშვათ, არსებობს ორი A და B პროექტი, რომელშიც მენეჯერს შეუძლია სახსრები განათავსოს. პროექტი A მომავალში უზრუნველყოფს მოგების მიღებას, რომ მისი საშუალო მოსალოდნელი მნიშვნელობა – მათემატიკურად მოსალოდნელი – ტოლია $M_A \sigma_A^2$ დისპერსიით. B პროექტისთვის მოგების ეს რიცხობრივი მახასიათებლები, როგორც შემთხვევითი სიდიდეები, იგულისხმება M_B და σ_B^2 ტოლობად. შესაბამისად, საშუალო კვადრატული გადახრები ერთმანეთის ტოლია და შესაძლოა შემდეგი შემთხვევები:

- ა) $M_A = M_B; \sigma_A < \sigma_B$ – საჭიროა აირჩეს პროექტი A
- ბ) $M_A > M_B; \sigma_A < \sigma_B$ – საჭიროა აირჩეს პროექტი A
- გ) $M_A > M_B; \sigma_A = \sigma_B$ – საჭიროა აირჩეს პროექტი A
- დ) $M_A > M_B; \sigma_A > \sigma_B$
- ე) $M_A < M_B; \sigma_A < \sigma_B$

ბოლო ორი შემთხვევის დროს A და B პროექტის არჩევა დამოკიდებულია რისკის მიმართ მენეჯერის დამოკიდებულებაზე. კერძოდ (დ) შემთხვევის დროს A პროექტი უზრუნველყოფს უფრო მაღალ საშუალო შემოსავალს, მაგრამ ის უფრო სარისკოა. ამ დროს არჩევანი განისაზღვრება იმით, საშუალო მოგების როგორი დამატებითი სიდიდით ხდება მენეჯერისთვის მოცემული გაზრდილი რისკის კომპენსირება. (ე) შემთხვევაში A პროექტისთვის რისკი ნაკლებია, მაგრამ ნაკლებია მოსალოდნელი მოგებაც. რისკის მიმართ სუბიექტური დამოკიდებულება გათვალისწინებულია ნეიმან მორგეშტერნის თეორიაში.

მიუხედავად იმისა, რომ რისკის ზომად ყველაზე ხშირად გამოიყენება გადაწყვეტილების ეფექტურობის საშუალო კვადრატული გადახრა, ის სრულად მაინც არ ასახავს რეალობას. შესაძლებელია სიტუაციები, რომელთა დროსაც ვარიანტები უზრუნველყოფს დაახლოებით ერთნაირ საშუალო შემოსავალს და გააჩნია მოგების ერთნაირი საშუალო კვადრატული გადახრა, მაგრამ მაინც არ არიან თანაბარზომიერად სარისკო. მართლაც, თუ რისკად მივიღებთ გაკოტრების რისკს, მაშინ რისკის სიდიდე დამოკიდებული უნდა იყოს საწარმოს საწყისი კაპიტალის სიდიდეზე.

ვარიანტების მახასიათებლები ნაჩვენებია წერტილებით (σ_m) სიბრტყეზე.

(σ) – შემოსავლის საშუალო კვადრატული გადახრა;

m – საშუალო მოგება, რომელიც ინვესტიციის შედეგად მიიღება.

ნახაზიდან ჩანს რომ A, B და C ვარიანტებიდან უპირატესობა აქვს A . ვარიანტს.

ხოლო B, D და H -დან უმჯობესი იქნება აირჩევს H ვარიანტი. H ვარიანტი უკეთესია, ვიდრე C და F ვარიანტები, მაგრამ ფარდობითი უპირატესობა ვარიანტებისა A, D, F და C დამოკიდებულია მენეჯერის დამოკიდებულებაზე რისკების მიმართ. კომერციულ და ტექნიკურ წარმატებათა ალბათობის განსაზღვრა, ე.ი. რისკის გათვალისწინება და მისი ხარისხის შეფასება ხდება პროდუქციის ხასიათის მიხედვით, რომელიც მიიღება რეალიზაციისა და სხვა ფაქტორების შედეგად. კონკრეტული რისკის შეფასება გულისხმობს რისკის მაჩვენებლების გამოთვლას იმის ალბათობის განსაზღვრის მეშვეობით, რომ საწარმო გაიღებს გარკვეულ დანაკარგებს. სხვა სიტყვებით, რისკის შეფასების საფუძვლებში დევს დამოკიდებულების მოძებნა საწარმოს დანაკარგების გარკვეულ ზომას და მათი წარმოშობის ალბათობებს შორის. ეს დამოკიდებულება ასახვას პოულობს სპეციალურად აგებული დანაკარგების გარკვეული დონის წარმოშობის ალბათობათა მრუდში.

ე.წ. რისკის მრუდის ასაგებად გამოიყენება სხვადასხვაგვარი მეთოდები, რომელთა შორის შეიძლება გამოიყოს: სტატისტიკური მეთოდი; ექსპერტული შეფასების მეთოდი; ანალიტიკური მეთოდი. დანაკარგების გარკვეული დონის წარმოშობის ალბათობების მრუდის აგების არსებული მეთოდები არ არის სრულფასოვანი, მაგრამ, ასე თუ ისე, ისინი საშუალებას იძლევიან განვახორციელოთ პრაქტიკულად ნებისმიერი მმართველობითი გადაწყვეტილების რისკის შეფასება.

ამრიგად, ჩვენ განვიხილეთ გადაწყვეტილებათა მიღების რამდენიმე გზა შესაძლო რისკის გამოთვლის მეთოდების გამოყენებით. ამ საკითხთა ცოდნა აუცილებელ პირობას წარმოადგენს ფინანსური ოპერაციების დაგეგმვისა და შედეგების პროგნოზირების პროცესში.

*Benidze Nana
Gugeshashvili Tinatin*

RISK MEASUREMENT AND EVALUATION CRITERIA

SUMMARY

There are different approaches for the risk measurement. Operation research is a theoretical approach. It is the decision-making theory. This theory is widely known as method, which is resulted in the response of subjective characteristics in uncertain conditions. It reflects the total potential damages in the management decision making process. In this approach, the risks associated with the situation which is random in their nature.

Quantitative assessment of the risk occur using following ways: By situation in which there might be this decision-making happens; by the decision of each option (for an alternative to); by subject, who receives and/or analyzes the decisions from the point of view of interesting aspects and obtained results; from their desirability for the decision makers. The amount of risk (risk level) can be measured by two criteria: the average value and the possible impact of fluctuations (alternating).

In this paper we have discussed several ways of decision making managed to risk calculation methods. Knowledge of these issues is a necessary condition for the planning and forecasting financial processes.

Булгаков В.Н.

ОЦЕНКА ДИНАМИКИ И УРОВНЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ РАЦИОНАЛЬНОСТИ И НЕРАЦИОНАЛЬНОСТИ ОЖИДАНИЙ

Большинство школ организационного управления, обращаясь в той или иной мере к проблематике менеджмента устойчивого развития промышленных предприятий в условиях рациональности и нерациональности ожиданий, расходятся во взглядах из-за различий в ответах на вопрос «как есть?» [2, 3, 4]. Однако на наш взгляд более продуктивным был бы перенос спорных моментов в иную плоскость

Известно, что парадигма «как есть – как должно быть» является базовым конструктом, в соответствии с которым рождается цепочка логических заключений при решении многих управленческих задач предприятия, – планирование, реинжиниринг бизнес-процессов, проектирование продуктового ряда и многих других, влияющих в конечном итоге на устойчивость его развития. Если взять за исходное предположение существование долгосрочных тенденций развития промышленных предприятий, тогда очевидна целесообразность постановки первым вопроса «как должно быть?». И после получения ответа на него следует сделать обратную интерполяцию, чтобы получить ответ на вопрос «как есть?» для конкретного предприятия. Поэтому автор настоящего исследования предлагает следующий конструкт логических заключений: «как должно быть – как есть – как будет».

Используя алгоритм определения траектории устойчивого развития в условиях рациональности и нерациональности ожиданий модели U_{RNP} , задавая матрицы затрат равновесного устойчивого развития предприятия $A_R(t=0, \dots, t=n)$ и определяя матрицы равновесной устойчивости $B_R(t=0, \dots, t=n)$, - мы отвечаем на вопрос «как должно быть». Определяя матрицу затрат $A(t=0)$ и матрицу устойчивости $B(t=0)$ по фактическим показателям работы предприятия в период времени $(t=0)$, - мы отвечаем на вопрос «как есть». Изменяя и варьируя показатели матриц затрат $A(t=0, \dots, t=n)$ в возможно допустимых и достижимых пределах мы можем с заданной степенью точности определить «как будет».

Для оценки устойчивого развития предприятия в условиях рациональности и нерациональности ожиданий нужна система показателей, характеризующая его различные стороны. Основным недостатком показателей, используемых на сегодняшний день в практической работе российских предприятий и системе статистической отчетности для оценки устойчивого развития, является в основном их денежное выражение, что не позволяет раскрыть и оценить ряд важных, объективно присутствующих аспектов деятельности предприятий, влияющих на устойчивое развитие в условиях рациональности и нерациональности ожиданий.

Считается, что идея использования взвешенного, сбалансированного набора монетарных и немонетарных показателей для внутрифирменных управленческих целей принадлежит американским ученым Р. Каплану и Д. Нортону [6].

Однако, задолго до появления системы сбалансированных показатели (ССП) Р.Каплана и Д.Нортон существовали управленческие концепции, которые по своей сути схожи с ней. Во-первых, это предложенная в 1954 году концепция управления по целям Management by Objectives (MBO) Питера Друкера, во-вторых, разработанная в 1932 году французским учёным Ж.Л. Мало tableau de bord, а в-третьих, система селективных показателей Юргена Вебера, в четвёртых, универсальная система

показателей деятельности Рамперсада Хьюберта, а также система управления на основе показателя EVA, автором которой является Стюарт Штерн. Также к моделям, достаточно близким к методологии ССП можно отнести пирамиду деятельности компании К. Мак-Найра, Р. Линча и К. Кросса (1990 г.), модель стратегических карт Л. Мейселя (1992 г.), систему EP2M К. Робертса и П. Адамса (1993 г.), систему «Результаты и детерминанты Фицджеральда (1991 г.) и ряд других. Следует также отметить, что с развитием стратегического управления каждая из вышеперечисленных концепций дорабатывались и совершенствовались другими учёными и специалистами.

В то же время, предложенная американскими исследователями система направлена, прежде всего, на увязку показателей в денежном выражении с операционными измерителями таких аспектов деятельности предприятия, как удовлетворенность покупателя, внутрифирменные хозяйственные процессы, инновационная активность, меры по улучшению финансовых результатов и т.п. Ответ на вопрос, - «как это сделать?», по их мнению, зависит от постановки целей, которые «выводятся» из стратегии предприятия, а затем «переводятся» в показатели системы устойчивого развития. Однако эта система практически не рассматривает показатели, учитывающие всё возрастающее влияние на устойчивое развитие предприятия рационального или нерационального исхода ожиданий индивида, а также условий рациональности или нерациональности внешней среды на микро, мезо, макро и мега-уровнях.

При этом, следует учитывать, что понятие «нерациональное» не есть некое вместилище для остатков знания, которое не освоено рациональными методами. Мир един, в нем самом нет двух противостоящих друг другу сфер: рациональной и нерациональной. Они являются характеристиками одного и того же процесса познания и неизбежно взаимопроникают друг в друга [5]. В то же время, попытки чисто рационального объяснения поведения предприятия приводят к парадоксальному результату. Поскольку всегда имеется предел рациональному познанию, и сфера нерационального столь велика, по сравнению с познанным, что, на наш взгляд, правильнее было бы говорить о нерациональном мире по существу, где имеются лишь островки рационального. Понятие рациональных/нерациональных ожиданий предполагает, что конечные результаты не отличаются систематически (т. е. регулярно и предсказуемо) от того, что прогнозируют и ожидают предприятия.

В более ранних научных трудах автор настоящего исследования отличал функциональную рациональность от более узкой концепции – «рациональности оптимизирующего поведения». При этом непротиворечивость предпочтений субъекта сочтена признаком любого рационального выбора в самом широком смысле слова, а их всеохватность, непрерывность и взаимозаменяемость – специфическими признаками экономической рациональности. Нерациональным (иррациональным), т.е. антитезой экономически рациональному, является поведение не максимизирующее, т.е. либо «непоследовательное, либо то, которое не соответствует интересам субъекта, причем это ему известно».⁹⁸ Так же было установлено, что в общем виде зависимость (U) между рациональными и нерациональными условиями поведения индивида, группы, предприятия и общества может быть определена как:

$$U = f(\Pi^1, \Pi^2 \dots \Pi^m)$$

на основании чего может быть построена модель,

$$\frac{dU}{dt} = M(\Pi^1, \Pi^2 \dots \Pi^m),$$

где предметной областью является множество континуума условий рациональности и нерациональности ожиданий U , влияющих друг на друга [1].

Ниже, автором настоящего исследования, представлена методика анализа устойчивости десятиресурсной модели устойчивого развития предприятия в условиях рациональности и нерациональности ожиданий U_{RNP} с использованием системы показателей, характеризующих устойчивое развитие предприятия, как во внутренней, так и во внешней среде. Возможная принципиальная

⁹⁸. В данном случае имеется ввиду «когнитивный диссонанс» - расхождение имеющегося у субъекта опыта с восприятием актуальной ситуации.

структура сбалансированной системы показателей устойчивого развития предприятий показана на рис. 1.

«Баланс» в предлагаемой системе показателей носит многоплановый характер, охватывая связи между монетарными и немонетарными величинами измерения, стратегическим и оперативным уровнями управления, прошлыми и будущими результатами, а также внутренними и внешними рациональными и нерациональными аспектами деятельности предприятия.

Поскольку предприятия функционируют в «биосферной системе координат» и определённым образом влияют на её состояние, то на мегауровне для объективной оценки перспектив их устойчивого развития, на наш взгляд, необходимо иметь показатели, характеризующие такое влияние.

Это могут быть показатели, характеризующие развитие ноосферы, как современного этапа развития биосферы, который сформировался в результате созидательной деятельности человека, изменяющей биосферу, и весь ход геологической истории планеты Земля или какие-либо иные. Например, такие как уровень качества атмосферы, уровень создаваемых на нашей планете искусственных биогенных культурных минералов (ресурсов), замещающих природные, уровень физического и химического изменения воздушной оболочки планеты Земля, буферная емкость экосистемы и т.п.

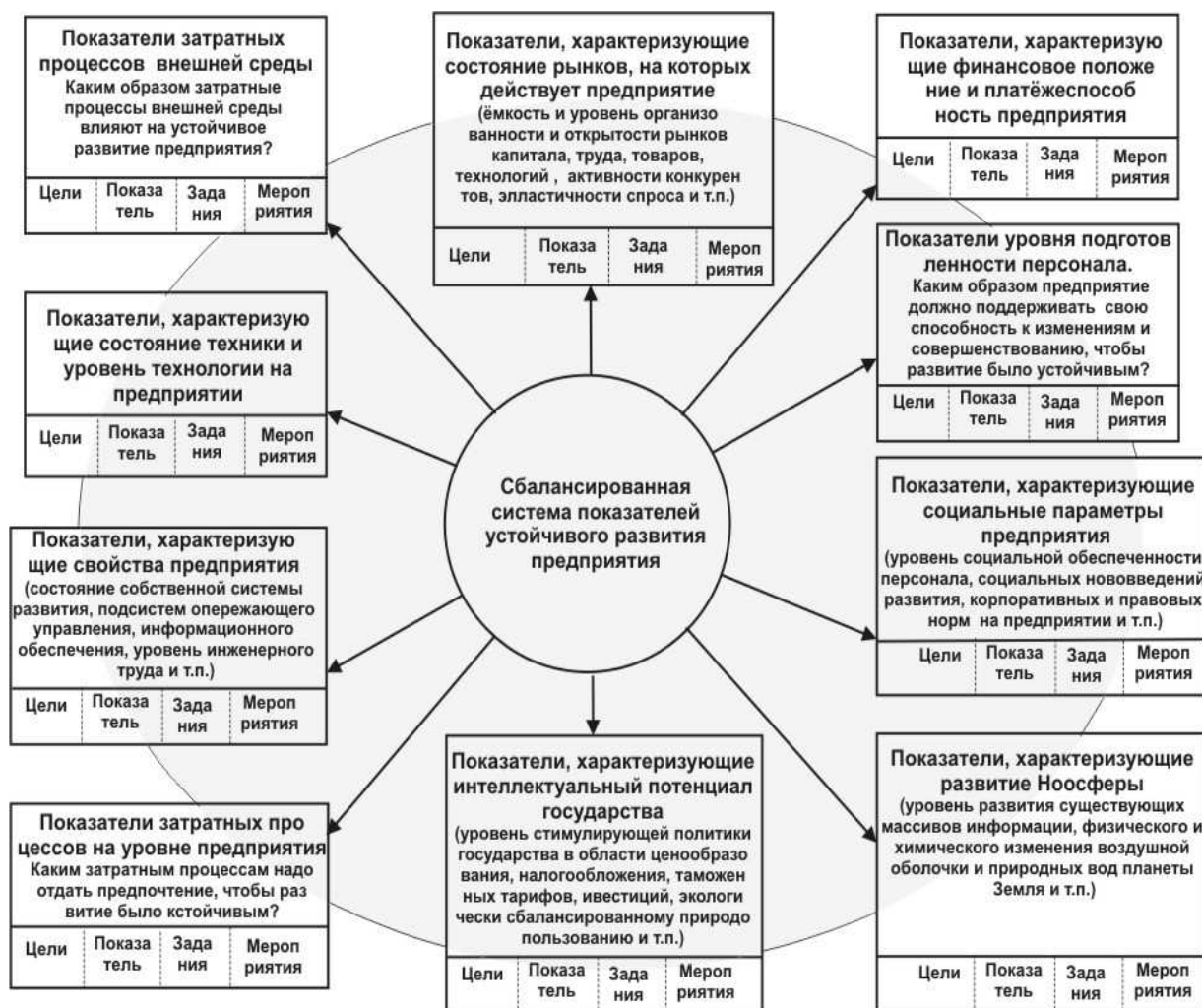

Рис. 1. Принципиальная структура сбалансированной системы показателей устойчивого развития предприятий

Безусловно, в определённом смысле, на сегодняшний день применение в практической деятельности предприятий «ноосферных» показателей не будет для них актуальным, поскольку осознание

внешнего как проекции деятельности самих предприятий, в их представлении дело весьма отдаленного будущего. Говорить о понимании предприятиями их устойчивого развития в «ноосферных» масштабах в настоящее время преждевременно. Важно, однако, подчеркнуть, что в зависимости от того, какие показатели будут использоваться при оценке устойчивого развития предприятий, - направление их развития будет тем или иным.

В рамках сбалансированной системы необходимо различать показатели, которые измеряют достигнутые результаты, и показатели, которые отражают процессы, способствующие получению этих результатов. Обе категории показателей должны быть увязаны друг с другом, так как для достижения первых (например, определенного уровня производительности) нужно реализовать вторые (например, добиться известной загрузки мощностей машин и оборудования). На практике внимание менеджеров обычно фокусируется на показателях первой категории.

Предлагаемая система показателей (ССП) может служить базой для формулировки стратегий, постановки целей предприятия и их увязки между собой. Предполагаемые целевые связи подвергаются проверке и исследуются в рамках процесса обучения. Накопленный опыт позволяет давать им количественные оценки.

В качестве примера, для расчёта десяти ресурсной модели U_{RNP} с размерами матриц затратных процессов $A = 10 \times 10$ и матриц устойчивости $B = 10 \times 10$ можно предложить следующий набор и способ формирования показателей, составленный из векторов a_i и b_i ($i = 1, \dots, 10$),:

1. Показатели матрицы затратных процессов, A , - a_1 - свойства предприятия, a_2 - состояние техники и уровень технологии предприятия, a_3 - состояние финансов и уровень платёжеспособности предприятия, a_4 - уровень подготовки персонала предприятия, подверженности к неоднородному влиянию множества разнородных факторов, a_5 - состояние рынков, на которых действует предприятие, a_6 - уровень факторов производства предприятия, a_7 - интеллектуальный потенциал государства, a_8 - социальные параметры предприятия, a_9 - экологические процессы, a_{10} - развитие ноосферы.

2. Показатели матрицы устойчивости, B , - b_1 - устойчивость развития предприятия, b_2 - устойчивость технологического и технического развития, b_3 - устойчивость финансового положения предприятия, b_4 - устойчивость персонала к конкретным условиям и причинам, b_5 - устойчивость рынков, на которых действует предприятие, b_6 - устойчивость факторов производства предприятия, b_7 - устойчивость государственной политики, b_8 - устойчивость социальных процессов на предприятии, b_9 - устойчивость экологических процессов, b_{10} - устойчивость развития ноосферы

В свою очередь каждый из векторов a_i и b_i , состоит из десяти векторов a_{ij} и b_{ij} ($i = 1, \dots, 10; j = 1, \dots, 10$)⁹⁹. Показатели сформированы таким образом, что матрица устойчивости определяется по соответствующим векторам матрицы затратных процессов.

В общем случае все затратные процессы могут давать либо «положительную» устойчивость $b_i \cdot z(t+1) - a_i \cdot z(t) \geq 0$, либо «отрицательную» $b_i \cdot z(t+1) - a_i \cdot z(t) \leq 0$. Поэтому если $b_i \cdot z(t+1) - a_i \cdot z(t) \geq 0$, то в правой части $b_{ij} = 1 + a_{ij}$, если $b_i \cdot z(t+1) - a_i \cdot z(t) \leq 0$, то $-b_{ij} = 1 - a_{ij}$, причём во втором случае, a_{ij} формируется как отношение факта к нормативу. При этом $b_{ij} = 1 - a_{ij}$ будет меньше нуля, если факт больше норматива и равен нулю, если факт равен нормативу. В матрице равновесной устойчивости эти показатели равны 1. «Положительная», либо «отрицательная» устойчивость соответствует рациональности либо нерациональности затратного процесса. Оценка и учет условий рациональности или нерациональности ожиданий в предлагаемой сбалансированной системе показателей на уровне предприятия производится с помощью показателей матриц затратных процессов и устойчивости $a_1, b_1, a_2, b_2, a_3, b_3, a_6, b_6, a_8, b_8$; на уровне окружающей среды, - $a_5, b_5, a_7, b_7, a_9, b_9, a_{10}, b_{10}$; на уровне индивида, - a_4, b_4 . Причем показатели матриц затратных процессов дают оценку условий

⁹⁹ Подробное описание дано в работе В.Н. Булгакова и О.В. Булгакова «Формирование механизма устойчивого развития промышленных предприятий» КубГУ, Краснодар, 2003

рациональности или нерациональности ожиданий, а показатели матриц устойчивости, получаемые расчетно, учитывают эту оценку.

Векторы равновесной матрицы затрат начального периода $A_R^0(t)$, $t = 0$ задаются исходя из предъявляемых к ним требований и норм. Равновесная матрица затрат последующего временного периода $A_R(t+1)$ равна равновесной матрице устойчивости предыдущего периода $B_{RU}(t)$, то есть $A_R(t+1) = B_{RU}(t)$. Это относится к матрицам фактических и прогнозных затратных процессов.

Нами проведены расчёты оценки устойчивого развития 30 предприятий г. Краснодара и Краснодарского Края за последние 4 года их деятельности с использованием вышеприведённых показателей в корреляции с угловыми расстояниями $d(t=1) \dots d(t=4)$ между векторами z^* и $\tilde{z}'(t)$, найденные в результате решения линейной экстремальной задачи.

Как показали расчёты, траектории обследуемых предприятий за четырёхлетний период не приближались к равновесным ближе 0,696, при нормативных значениях 0 – 0,3. Аналогичные расчёты в разрезе отраслей обследуемых предприятий показали такую же картину – угловые расстояния $|d(t)|$ были выше 0,882, таблица 1.

Таблица 1. Оценка уровня устойчивого развития обследуемых отраслей за период

Предприятие	I			II			III			IV		
	$z^*(t)$	$\tilde{z}'(t)$	$ d(t) $	$z^*(t)$	$\tilde{z}'(t)$	$ d(t) $	$z^*(t)$	$\tilde{z}'(t)$	$ d(t) $	$z^*(t)$	$\tilde{z}'(t)$	$ d(t) $
Алкогольной промышленности	476,9	8,400	1,877	476,9	6,828	1,638	476,9	6,102	1,595	476,9	7,214	1,737
Перерабатывающие	110,1	2,383	1,933	110,1	2,234	2,042	110,1	1,943	1,491	110,1	2,719	2,019
Элеваторы	36,69	2,068	0,883	36,69	2,360	1,031	36,69	2,650	2,482	36,69	2,246	1,088

В сложившихся условиях хозяйствования для вывода предприятий алкогольной промышленности Краснодарского края на траекторию устойчивого развития необходимы качественные «парадигмальные» изменения и подходы, включающие формирование механизма устойчивого развития предприятий отрасли и его оценку на основе сбалансированной системы показателей.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. **Булгаков В.Н.** «Проблемы формирования механизма устойчивого развития промышленных предприятий в условиях рациональности и нерациональности ожиданий» Монография, КубГУ, 2010
2. **Коуз Р.** Фирма, рынок и право: Пер. с англ. – М.: Дело ЛТД. 1993
3. **Коуз Р.** «Природа фирмы» / Под ред. О.И. Уильямсона, С.Дж. Уинтера; Пер. с англ. М.Я. Каждана; Науч. ред. пер. В.Г. Гребенников. М.: Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации: Дело, 2001. 360 с. (Современная институционально-эволюционная теория)
4. **Уорнер М.** «Классики менеджмента», Питер, 2001 г.
5. **Ebeling G.** Kritischer Rationalismus? Tjubingen. 1973. S. 29

Bulgakov V. N.

THE EVALUATION OF THE DINAMICS AND LEVEL OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES UNDER THE CONDITIONS OF RATIONALITY AND IRRATIONALITY OF EXPECTATIONS

SUMMARY

Article is devoted the decision of an actual problem of a theoretical substantiation and development of approaches to an estimation of dynamics and level of a sustainable development of the industrial enterprises in the conditions of rationality and irrationality of expectations that irrationality, rational and irrational expectations in their interrelation with transitivity of individual preferences, a principle of methodological individualism demands deeper judgment of such fundamental economic concepts as rationality, cognitive by an inconsistency of the subject.

გვანცა გვიჩია

ლიზინგი და მისი გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე

საქართველოში, ეკონომიკის ზრდის დადებითი მაჩვენებლების კვალდაკვალ, აქტუალური ხდება ისეთი ფინანსური მომსახურების განვითარება, როგორცაა ლიზინგი. მიმდინარე პერიოდისათვის შეიძლება ითქვას, რომ ქვეყანაში ფინანსური მომსახურება განვითარების საკმაოდ მაღალ მაჩვენებელზეა, თუმცა, როცა ვსაუბრობთ ფინანსურ მომსახურებაზე, ძირითადად ვგულისხმობთ საკრედიტო ბაზარს, სამწუხაროდ, ფასიანი ქაღალდებისა და სხვა ფინანსური აგრეგატების განვითარება არც ისე სახარბიელოა. რაც შეეხება ლიზინგს, შეიძლება ითქვას, რომ ამ ეტაზე ის საქართველოში არსებობს, რაც თავისთავად კარგია, თუმცა საქართველოში სალიზინგო კომპანიებისათვის არც ისე სახარბიელო პირობებია შექმნილი, რასაც შედეგად მოაქვს უადრესად კონსერვატიული მიდგომა. ბუნებრივია, ლიზინგი, როგორც ბიზნესის წახალისების მექანიზმი, უდიდეს როლს თამაშობს გარდამავალი ეკონომიკისა და განვითარებადი ქვეყნების კერძო სექტორის მხარდაჭერაში. ამას ნათლად გვეუბნება აღმოსავლეთ ევროპის მაგალითები, სადაც ამ მომსახურების განვითარებამ პირდაპირი გავლენა მოახდინა მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების ზრდაზე.

აღიარებულია, რომ ლიზინგი ძალიან მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტია ბიზნესისათვის ძირითადი საშუალებების შესაძენად, ამასთანავე, მას მოაქვს მნიშვნელოვანი შედეგები ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისათვის. მცირე მეწარმეებს, რომელთაც კარგი ბიზნესიდეები გააჩნიათ, შეუძლიათ, მიიღონ დაფინანსება და შეიძინონ მანქანა-დანადგარები ამ იდეის განსახორციელებლად. ამ გზით ისინი წარმატებას მიაღწევენ ბიზნესში, რაც მთავარია, შეიქმნება დამატებითი სამუშაო ადგილები. დიდი კომპანიები კიდევ უფრო გააფართოებენ ბიზნესს და ახლ ინვესტიციებს განახორციელებენ ძირითად საშუალებებში, ისე რომ, მათ არ მოუწევთ ახალი აქციების გამოშვების გზით მოიპოვონ დაფინანსება. სახელმწიფო შეძლებს გაზარდოს ინვესტიციები, რომელიც საზოგადოებრივი კეთილდღეობის უზრუნველსაყოფადაა საჭირო ისეთ სფეროებში, როგორცაა ენერჯეტიკა, ჯანდაცვა და განათლება.

დაკრედიტების ბუმი გარდამავალ ეკონომიკისა და აღმოსავლეთ ევროპაში მისი გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე, ექსპერტების წინაშე მდგარი ყველაზე მწვავე საკითხია. ბოლო პერიოდში დაფინანსების ალტერნატიული ფორმა, ლიზინგი იკავებს ასევე მნიშვნელოვან

ადგილს ფინანსური სისტემის ფუნქციონირებაში. როგორ გავლენას ახდენს ეს ოპერაცია ეკონომიკურ ზრდაზე? აქვს თუ არა მას სტაბილურობის ეფექტი? შესაძლოა თუ არა, ის გამოყენებულ იქნეს, როგორც სუსტი რეგულირებისა და ინსტიტუციური გარემოს გამაჯანსაღებელი ინსტრუმენტი? შესაძლოა თუ არა, განიხილებოდეს, როგორც სესხის ალტერნატივა? ყველა ეს საკითხი მნიშვნელოვანია განვითარებადი ეკონომიკის პირობებში.

ლიზინგის წვლილი საკმაოდ მაღალია ბიზნესი განვითარებაში, განსაკუთრებით, როცა საქმე ეხება საშუალო და მცირე ბიზნესებს. აღმოსავლეთ ევროპის სწრაფი ეკონომიკური განვითარება გვიჩვენებს, რომ ფინანსურ სექტორში ყველაზე მნიშვნელოვანი დადებითი გავლენის მქონეა ინვესტიციები სალიზინგო ოპერაციები.

შეიძლება ითქვას, რომ ამ ფართო სექტორისთვის მაკროეკონომიკური სტაბილურობა და ძლიერი საფინანსო სისტემა მნიშვნელოვანი წინამძღვარი უნდა გახდეს, რაც ხელშეწყობილი იქნება ევროკავშირის წევრობის სურვილით ან თვით წევრობით. ზოგიერთი კვლევა ვარაუდობს, რომ ლიზინგი და სესხის აღება ურთიერთშემცველია, ანუ, თუ სამართლებრივი გარემო ხელშემწყობი არ არის საბანკო სესხებისთვის, მაშინ ლიზინგი არ გამოიყენება დაფინანსების ალტერნატიულ საშუალებად. სალიზინგო და საკრედიტო მომსახურება ურთიერთშემავსებელი უნდა იყოს და ლიზინგისთვის აუცილებელია ძლიერი სამართლებრივი სისტემა.

ეკონომიკის განვითარებამ სხვადასხვა ქვეყანაში, ნათლად აჩვენა, რომ დაფინანსების ბუმი უდიდეს გავლენას ახდენს ეკონომიკის ზრდაზე, თუმცა საკრედიტო დაფინანსება ვერ ახდენს ბიზნესის მთლიანი სპექტრის მოცვას. ევროპის განვითარებისა და რეკონსტრუქციის ბანკის პირდაპირი ხედვაა, რომ ლიზინგი გადამწყვეტ როლს თამაშობს განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკურ ზრდაში. 2006 წლის განაკვეთების ზრდა, რომელიც ევროპაში საკმაოდ მკვეთრი იყო, გარკვეულ შემოფოტებას იწვევდა, თუმცა ევროპელი ექსპერტები დაბეჯითებით ამტკიცებდნენ, რომ ეს მხოლოდ ამ პროდუქტზე მოთხოვნის ზრდის გავლენა იყო.

ევროპაში, ისეთ ქვეყნებში, როგორცაა ჩეხეთი, უნგრეთი, პოლონეთი, სლოვაკეთი, ლიტვა, ლატვია, ესტონეთი, რუმინეთი, ბულგარეთი, თურქეთი, 2000 წლიდან დაიწყო სალიზინგო პორტფელის მკვეთრი ზრდა.

ყველა ამ ქვეყანაში ლიზინგის ზრდა პირდაპირ იყო მიბმული სამართლებრივი სისტემის ცვლილებისა და ევროგაერთიანების პროცესზე. მაგალითად, სლოვაკეთში დამატებითი ღირებულების გადასახადთან არსებულმა საგადასახადო უზუსტობებმა და ესტონეთში უძრავი ქონების დაბეგვრის რეჟიმის ცვლამ მკვეთრი უარყოფითი გავლენა იქონია ლიზინგის ზრდაზე და საკმაოდ შეფერხდა პროცესი.

ამ ქვეყნებში მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების ზრდის შედეგად მსოფლიო ბანკის დასკვნა იყო, რომ ლიზინგი ყველაზე მნიშვნელოვანი ფაქტორი გახდა ეკონომიკის განვითარებაში. ამის მიზეზი ის არის, რომ მცირე და საშუალო კომპანიების უმეტესობას გააჩნია გირაოს სიმცირე, ის რომ, ბანკები საკმაოდ კონსერვატულად უდგებიან ბიზნესის დაფინანსების თემას და თავს არიდებენ ახალი პროექტების დაფინანსებას. ასევე, გარდამავალ ეკონომიკაში მცირე და საშუალო კომპანიებს საკმაოდ დიდი ბარიერები აქვთ საკრედიტო და კაპიტალის ბაზარზე, შესაბამისად, მათთვის ყველაზე ხელმისაწვდომ არჩევანად დგება ლიზინგი. ასევე, განვითარებადი ეკონომიკაში კრედიტორების დაცვის მაჩვენებელი არც ისე მაღალია, რაც ლიზინგს დამატებით დაცვას და უპირატესობას აძლევს კრედიტთან შედარებით.

როგორია საქართველოში ლიზინგის განვითარების ისტორია და პერსპექტივები, რა დადებითი გავლენა შეიძლება ჰქონდეს ამ მომსახურებას მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებზე.

საქართველოს სალიზინგო ბაზარი ძირითადად დამყარებულია 3 სალიზინგო კომპანიაზე. ლიზინგის ისტორია იწყება 2001 წლიდან, როდესაც პირველად შეიქმნა ქართული სალიზინგო კომპანია. ამ ეტაპზე ბაზარი უკავია 3 მოთამაშეს, მთლიანი სალიზინგო პორტფელი შეადგენს 25 მლნ ლარს, ამ ეტაპზე კიდევ ერთი სალიზინგო კომპანია შემოდის ბაზარზე. 2 ძირითადი მოთამაშე წარმოადგენს ბანკის შვილობილ კომპანიას, დანარჩენი 2 კი

დამოუკიდებელი სალიზინგო კომპანიებია. საქართველოში, ამ ეტაპზე სალიზინგო კანონმდებლობის დახვეწა მიმდინარეობს.

აშშ-ს საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს (USAID) მხარდაჭერით, საქართველოს კერძო სექტორი და მთავრობა ერთობლივად მუშაობენ საკმაოდ ამბიციურ გეგმაზე, რომელიც გულისხმობს ლიზინგის, როგორც მცირე და საშუალო ბიზნესების, დიდი საწარმოების და სახელმწიფო დაწესებულებების დაფინანსების ძირითადი ინსტრუმენტის განვითარებაზე. აღნიშნული სამუშაო ხორციელდება ერთობლივი ძალისხმევით, რომელსაც კოორდინაციას უწევს სამუშაო ჯგუფი. ამ სამუშაო ჯგუფში, საქართველოს ბიზნესასოციაცია კერძო სექტორს წარმოადგენს. გარდა ამისა, ჯგუფში მონაწილეობენ საქართველოს ლიზინგის ასოციაცია, საერთაშორისო მრჩეველები და ქართველი პროფესიონალები.

აღიარებულია, რომ ლიზინგი არის ძალიან მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი ბიზნესისათვის ძირითადი საშუალებების შესაძენად. ამასთანავე, მას მოაქვს მნიშვნელოვანი შედეგები ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისათვის. მცირე მეწარმეებს, რომელთაც კარგი ბიზნესიდეები გააჩნიათ, შეუძლიათ მიიღონ დაფინანსება და შეიძინონ მანქანადანადგარები ამ იდეების განსახორციელებლად. ამ გზით ისინი წარმატებას მიაღწევენ ბიზნესში და, რაც მთავარია, შექმნიან დამატებით სამუშაო ადგილებს. დიდი კომპანიები კიდევ უფრო გააფართოებენ ბიზნესს და ახალ ინვესტიციებს განახორციელებენ დანადგარებში ისე, რომ ამისათვის მათ არ მოუწევთ მსხვილი დაფინანსების მოსაპოვებლად ბრძოლა ან ახალი აქციების გამოშვება საფონდო ბირჟაზე. სახელმწიფო შეძლებს, გაზარდოს ინვესტიციები, რომელიც საზოგადოებრივი კეთილდღეობის უზრუნველსაყოფადაა საჭირო ისეთ სფეროებში, როგორცაა ენერგოსფერო, ჯანდაცვა და განათლება. აღნიშნულისათვის მათ არ მოუწევთ ეკონომიის გაწევა შეზღუდული ბიუჯეტის გამო.

ლიზინგის საშუალებით მთელ მსოფლიოში ყოველწლიურად 900 მილიონ დოლარზე მეტი ინვესტიცია იდება ახალ დანადგარებში, რომელიც მსოფლიო საწარმოო საშუალებების ძირითად ნაწილს წარმოადგენს. განვითარებულ ბაზრებზე ეს არის შესაბამისი ეკონომიკის მთლიანი კაპიტალდაბანდების დაახლოებით 30% და შესაბამისი ქვეყნების შიდა ეროვნული პროდუქტის 8%.

ლიზინგსა და ეკონომიკურ განვითარებას, ასევე, სამუშაო ადგილების წარმოქმნას შორის კავშირი უამრავი კვლევითაა (კვლევები ჩატარებულია მთელი მსოფლიოს მასშტაბით) დადასტურებული. კვლევები ხორციელდება „ლიზინგისა და ფინანსირების ასოციაციის“, ასევე, „ლიზინგის“ მიერ. ისინი რეგულარულად ატარებენ მონაცემების შეგროვებასა და ანალიზს, რომელიც ემპირიული დაკვირვებების ფაქტობრივი დასტური ხდება. რიგი ქვეყნების მთავრობები აღიარებენ, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანია მათი ეკონომიკისათვის ლიზინგი და შესაბამისად მხარს უჭერენ ლიზინგის ლიბერალურ და პროაქტიულ რეგულირებას. მთელ მსოფლიოში ყველა საერთაშორისო განვითარების სააგენტომ ლიზინგი მთავარ პრიორიტეტულ საკითხად გამოაცხადა. უფრო მეტიც, მსოფლიოს უდიდესი კორპორაციები ავითარებენ ბიზნესს და სწორედ ისეთ ქვეყნებში ფართოვდებიან, სადაც ლიზინგის ინდუსტრიის განვითარებისათვის ხელსაყრელი გარემო არსებობს.

თუ გვსურს, რომ ლიზინგი მომგებიან საქმიანობად იქცეს სალიზინგო კომპანიებისთვის და, ამავე დროს, წაახალისოს ქართული ბიზნესი, გამოიყენონ ლიზინგი დაფინანსების ალტერნატიულ მექანიზმად, ეს უნდა შეიცვალოს და, რაც შეიძლება, სწრაფად. სამართლებრივი სისტემის მიმოხილვისას კარგად ჩანს, რომ არსებობს მნიშვნელოვანი ცვლილებების საჭიროება როგორც სამოქალაქო, ისე საგადასახადო კანონმდებლობაში.

აუცილებელია, დაინერგოს ლიზინგის სფეროში არსებული საუკეთესო საერთაშორისო პრაქტიკა. ისეთი ორგანიზაციები, როგორცაა მსოფლიო ბანკი, გაეროს კომისია საერთაშორისო კომერციული კანონმდებლობის სფეროში და კერძო კანონმდებლობის საერთაშორისო ინსტიტუტი, 2008 წელს 60-ზე მეტ ქვეყანასთან თანამშრომლობდნენ ლიზინგის ტიპური კანონის მიღების საკითხებზე. ტიპური კანონის დებულებათა უმეტესობა ახალ აქცენტებს

აკეთებს ლიზინგის ეფექტურ განვითარებაზე და უზრუნველყოფს სამართლებრივ ჩარჩოს, რომელიც ნაცნობია მულტინაციონალური კომპანიებისათვის და მოიხიდავს უცხოელ ინვესტორებს. ლიზინგის განვითარების შემდგომი ეტაპები მოიცავს ინსტიტუციურ გაძლიერებასა და ბიზნესის განვითარებას აღნიშნული კანონმდებლობის საფუძველზე.

რაც შეეხება საგადასახადო კანონმდებლობას, საქართველოს ბიზნესსოციალიზმს, USA-ID-მა და სხვა მნიშვნელოვანმა მონაწილე მხარეებმა საკმაოდ სერიოზულ ამოცანაზე დაიწყეს მუშაობა, რაც წარმოადგენს საქართველოს მთავრობისა და კერძო სექტორის ერთობლივ ინიციატივას და გულისხმობს საგადასახადო კანონმდებლობაში შემოთავაზებული ცვლილებების გათვალისწინებას. აღნიშნული არ მოიცავს ბიუჯეტში შემავალი გადასახადების მნიშვნელოვნად შემცირებას, თუმცა ქმნის საკმაოდ ხელსაყრელ პირობებს ლიზინგის განსავითარებლად და დამატებითი შემოსავლების შესაქმნელად. ცვლილებების მიზანია საგადასახადო რეგულაციები გახდეს უფრო მარტივი, მკაფიოდ თანაბარუფლებიანი და ეკონომიკური რეალობის ხელშემწყობი როგორც ლიზინგის კომპანიებისათვის, ისე მოიჯარეებისათვის. საქართველოს სასწრაფოდ ესაჭიროება კანონი ლიზინგის შესახებ, რომელიც გაზრდის მეწარმეების კაპიტალზე ხელმისაწვდომობას და შესაძლებლობას მისცემს მათ, ხორცი შეასხან საკუთარ ბიზნესგეგმებსა და ჩანაფიქრებს. რაც მთავარია, სახელმწიფოს/მთავრობას სჭირდება ლიზინგი, რათა გააუმჯობესოს საკუთარი ფისკალური მდგომარეობა და უზრუნველყოს მოქალაქეთა კეთილდღეობა. ეს სწორედ ის ვითარებაა, სადაც ყველა მხარე მოგებული რჩება.

Gvichia Gvantsa

LEASING AND ITS IMPACT ON ECONOMIC GROWTH

SUMMARY

We provide descriptive evidence on the relatively strong importance of leasing, empirical evidence that leasing contributes positively to business development and economic growth. We also find that leasing is complementary to credit, not a substitute. Leasing does not seem to be used as an alternative means of financing if legal and institutional conditions are weak.

In Georgia, we can assume, that leasing is developing and implementing as a leading financial product. This process is supported by the improvement of legal/regulatory environment in the country.

*ნუგზარ თოდუა
დავით ნიბლაძე*

მარკეტინგის გამოყენების თავისებურებები ქართულ მედიასში

საქართველოში, საბაზრო ურთიერთობების ფორმირებასთან ერთად, სულ უფრო შესამჩნევი ხდება მედიის მრავალფეროვნება, იზრდება როგორც ტრადიციული, ასევე ელექტრონული მედიაკომპანიების რაოდენობა. შესაბამისად, მედიაკომპანიების მენეჯერებს მძაფრი კონკურენციის პირობებში უხდებათ მუშაობა. ბოლო წლებში განვითარებულმა ეკონომიკურმა კრიზისმა მედიაზეც ნეგატიური გავლენა მოახდინა. სარეკლამო შემოსავლების სიმწირის გამო, უამრავი მედიაკომპანია ცდილობს თავის გადარჩენას. ეკონომიკურ კრიზისს ქვეყანაში ახალი მედიის განვითარების სწრაფი ტემპიც დაემატა, რის შედეგადაც ტრადიციული მედიის წარმოადგენლებს გაორმაგებული ძალისხმევის გამოვლენა უწევთ. სიტუაციიდან გამოსავალია ახალი ბაზრებისა და ინოვაციური პროდუქტების ათვისება. ამ საქმეში წარმატების მიღ-

წვეა შეუძლებელია მარკეტინგული კონცეფციის გამოყენების გარეშე. აღნიშნულის გათვალისწინებით, წინამდებარე ნაშრომის მიზანი იყო ქართულ მედიაკომპანიებში მარკეტინგული პრობლემების გამოვლენა და სპეციალური კვლევების საფუძველზე რეკომენდაციების შემუშავება.

დასახული მიზნის მისაღწევად ჩავატარეთ ქართული მედიაკომპანიების მარკეტინგული კვლევა, რომლის არეალი მოიცავდა მთელ საქართველოს. კერძოდ, 30 მედიაკომპანია ისეთნაირად შევარჩიეთ, რომ ცენტრალური და რეგიონული მედიასაშუალებები თანაბრად ყოფილიყო წარმოდგენილი. ბაზრის კვლევისათვის გამოვიყენეთ რაოდენობრივი კვლევის მეთოდი, ხოლო ანკეტური გამოკითხვა ჩავატარეთ სატელეფონო და ინტერნეტსაშუალებების მეშვეობით.

კვლევამ გვიჩვენა, რომ ქართულ მედიაბაზარზე გასული 5 წლის განმავლობაში სიტუაციის გაუმჯობესებას აღნიშნავს მათი ძალიან მცირე ნაწილი. კერძოდ, გამოკითხულთა 73% ამბობს, რომ სიტუაცია არ შეცვლილა, 20%-ის აზრით, სიტუაცია გაუარესდა, მხოლოდ 7%-ს მიანია, რომ მდგომარეობა გაუმჯობესდა. ამასთან, აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ მედიაკომპანიების სარეკლამო შემოსავლებმა 2007-2008 წლებში საგრძობლად იმატა, მაგრამ 2009 წელს, ქართულ-რუსული ომის და მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის ფონზე, შემოსავლები საგრძობლად შემცირდა. 2010 – 2011 წლებში მედიაკომპანიებში შემოსავლების ზრდა ისევ შეინიშნება, თუმცა მცირე დოზით.

მიუხედავად იმისა, რომ მსოფლიოში ინტერნეტრეკლამაზე დახარჯული თანხები მნიშვნელოვნად გაიზარდა, საქართველოში მოთხოვნა უმეტესად ისევ სატელევიზიო რეკლამაზეა. მართალია, ტელერეკლამა საკმაოდ ძვირია, მაგრამ ბიზნესკომპანიები მაინც მას მიმართავენ. გამოკითხულთა უმეტესი ნაწილი (64%) სარეკლამო ბაზარზე ყველაზე ძლიერ კონკურენტად მიიჩნევს ტელევიზიას, 27% – ინტერნეტს, 9% – რადიოს. დანარჩენი სარეკლამო საშუალებები ძლიერ კონკურენტებად არც განიხილება. საქართველოს სარეკლამო ბაზარზე, ტრადიციულად, ლიდერობს ტელერეკლამა, რომელსაც მთელი პორტფელის 80%-ზე მეტი უკავია. მიუხედავად იმისა, რომ ინტერნეტს გამოკითხულთა თითქმის მესამედი ძლიერ კონკურენტად აღიარებს, ინტერნეტრეკლამა „ფეისბუქზე“ და სხვა სოციალურ ქსელებში 25%-ით არის გააქტიურებული.

გამოკითხულთა აბსოლუტური უმრავლესობა აცხადებს, რომ საქართველოში მედიაბაზარი მონოპოლიზებულია. მართალია, ქვეყანაში უამრავი მედიაკომპანია ფუნქციონირებს, მაგრამ მედიაიმფლობელები და მენეჯერები ხელოვნურ მონოპოლიზებასა და სახელმწიფო სტრუქტურების ნეგატიურ გავლენაზე საუბრობენ. მათი უმეტესობა აღნიშნავს, რომ ბიზნესკომპანიები, რომლებიც პოტენციური სარეკლამო დამკვეთებია, პოლიტიკური ზეგავლენის ქვეშ იმყოფებიან და მედიის შერჩევისას სწორად ამ პრინციპით ხელმძღვანელობენ. სარეკლამო ბაზრის უდიდესი წილი ტელეკომპანია „რუსთავი-2“-ს და „იმედს“ უკავია. მედია-მენეჯერები ასეთ გარემოს ვერ ეგუებიან და ცდილობენ, რაც შეიძლება მეტი კომპანია დააინტერესონ საკუთარი მომსახურებით. ბაზარზე შედარებით თავისუფლად მოქმედება ჟურნალ-გაზეთებს და ონლაინმედიის წარმომადგენლებს უწევთ. სამაუწყებლო მედია კი შედარებით რთულ ვითარებაშია. თუ გაზეთების გავრცელების არეალი არ იზღუდება, ტელე და რადიო მაუწყებლობის ზონები მკაცრადაა განსაზღვრული. სამაუწყებლო მედია, როგორც ბიზნესი, განვითარების მხრივ მხოლოდ საკუთარ ფინანსურ მდგრადობასა და გეგმებზე არ არის დამოკიდებული. მისი გაფართოებისა და ახალ ბაზარზე შესვლის შესახებ გადაწყვეტილებას საქართველოს კომუნიკაციების ეროვნული კომისია იღებს. მაუწყებელთა საქმიანობის შესახებ კანონმდებლობა არ მოსწონს გამოკითხულთა 40%-ს, ამდენივეს უჭირს პასუხის გაცემა, მხოლოდ 20% არის კმაყოფილი. აღსანიშნავია, რომ პასუხის გაცემისგან, ძირითადად, ბეჭდური მედიის წარმომადგენლებმა შეიკავეს თავი.

მედიაბაზარზე საქმიანობისათვის აუცილებელია აუდიტორიის კვლევა, მათი საჭიროებების დადგენა და შემდგომ ეტაპზე ამ საჭიროებათა დაკმაყოფილებაზე ზრუნვა. მედიამენე-

ჯერების უმეტესობას კვლევითი კომპანიებისათვის ფულის გადახდა უაზროდ მიაჩნია. ამის მიზეზი კი მათდამი უნდობლობაა. კერძოდ, საქართველოში არსებულ კვლევით კომპანიებს არ ენდობა გამოკითხულთა 73%, დანარჩენებს კი უჭირთ პასუხის გაცემა. მიუხედავად ამისა, მედიაკომპანიებს კვლევების ჩატარება მაინც უხდებათ. ამას, ძირითადად, საკუთარი რესურსებით და ონლაინსაშუალებებით ასორციელებენ. აღმოჩნდა, რომ კვლევებზე არც ერთი მედიაკომპანია არ ამბობს უარს. ამასთან, გამოკითხულთა 53% მარკეტინგულ კვლევებს ატარებს იშვიათად, 20% – წელიწადში ერთხელ, 13% – ორ წელიწადში ერთხელ, 7% – სამ წელიწადში ერთხელ და 7% – წელიწადში ორჯერ.

კვლევის შედეგად აღმოჩნდა, რომ მარკეტინგის სამსახური აქვს მედია-კომპანიების 63%-ს, ხოლო იქ, სადაც ასეთი სამსახური არ არის, მარკეტინგული გადაწყვეტილებების მიღება მენეჯერებს, რედაქტორებს და გაყიდვების სპეციალისტებს უწევთ. გაყიდვების სამსახური აქვს გამოკითხულთა 70%-ს, ხოლო 30% მათ გარეშე მუშაობს. შედეგად, მცირდება კომპანიის მოქნილობა და კომპეტენტურობა მარკეტინგის სფეროში. საინტერესოა ის ფაქტი, რომ გამოკითხულთა უდიდესი ნაწილი (93%) უკმაყოფილოა საკუთარი გაყიდვების სამსახურის საქმიანობით. ამის ძირითადი მიზეზია მათი არაეფექტიანი და არასწორი მუშაობა, რომელიც სწავლებით და ტრენინგებით შეიძლება აღმოიფხვრას. გამოკითხულთა 50% გაყიდვების გუნდს ტრენინგებს უტარებს წელიწადში რამდენჯერმე, 30% – წელიწადში ერთხელ, 13% – იშვიათად, ხოლო 7% ორ-სამ წელიწადში ერთხელ გამოყოფს დროს და რესურსებს სწავლებისთვის. რესპოდენტთა 100% აღიარებს, რომ საქართველოში პროფესიონალი გაყიდვების მენეჯერების პოვნა რთულია. ეს პრობლემა რეგიონულ მედიაკომპანიებს უფრო მეტად აწუხებთ. რეგიონული მედიამენეჯერები პროფესიონალი კადრების დედაქალაქში გადინებზე საუბრობენ, თუმცა, როგორც აღმოჩნდა, სათანადო ადამიანური რესურსების ადვილად მოძებნას ვერც თბილისური მედიაკომპანიები ასერხებენ.

მედიაბიზნესის განვითარებისათვის აუცილებელია საკუთარი პროდუქციის რეკლამირება. მარკეტინგულმა კვლევამ გვიჩვენა, რომ საკუთარი პროდუქციის რეკლამას არასაკუთარი მედიასაშუალებით მიმართავს მხოლოდ გამოკითხულთა 37%, დანარჩენი უარს ამბობს სტიმულირების ამ მეთოდის გამოყენებაზე. ისინი მხოლოდ საკუთარი ეთერით გაგრძელებულ პრომოტორებს და თავიანთ გაზეთში დაბეჭდილ სარეკლამო გვერდებს სჯერდებიან.

სარეკლამო ფასებს მედიაკომპანიები სხვადასხვა კრიტერიუმის მიხედვით განსაზღვრავენ. კერძოდ, გამოკითხულთა 33% ყურადღებას აქცევს კონკურენტების ფასებს, 26% – მყიდველების ფინანსურ მდგომარეობას, 22% ფასებს დანახარჯების კალკულაციებით ადგენს, ხოლო 19% ითვალისწინებს კლიენტის სავარაუდო სარგებლიანობას. აქვე უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ თვითღირებულების მეთოდს, ძირითადად, ბეჭდური მედიის წარმომადგენლები იყენებენ. ამასთან, გამოკითხული მედიაკომპანიების 100% გაყიდვების დროს მნიშვნელოვან ფასდაკლებებს აკეთებს. რაც შეეხება კლიენტებთან ურთიერთობას, გაყიდვის მენეჯერების უმეტესობა (56%) კონტაქტისათვის ყველაზე ხშირად იყენებს ტელეფონს, 39% – პირდაპირ მარკეტინგს, მხოლოდ 5% აგზავნის შეთავაზებებს ელექტრონული ფოსტით.

მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებში მედიაკომპანიები, რომლებიც მხოლოდ ერთ სარეკლამო საშუალებას ფლობენ, დამკვეთებს ინტეგრირებულ სარეკლამო შეთავაზებებს აწვდიან და, საკუთართან ერთად, სხვა მედიამატარებელსაც სთავაზობენ. საქართველოში ამ მეთოდს, როგორც გაირკვა, მხოლოდ რამდენიმე კომპანია მიმართავს. კერძოდ, პოტენციურ დამკვეთებთან სარეკლამო შეთავაზებისას ინტეგრირებულ მედიას იყენებს მხოლოდ 37%, დანარჩენი ამ ტიპის შეთავაზებაზე უარს ამბობს. რაც შეეხება ახალი მედიაპროდუქტების შექმნას და დანერგვას, კვლევის შედეგები ასეთია: კომპანიების მესამედი (33%) ახალ პროდუქტებს ნერგავს იშვიათად, 27% – წელიწადში რამდენჯერმე, 23% – წელიწადში ერთხელ, ხოლო 17% 2-3 წელიწადში ერთხელ ამუშავებს ახალ პროდუქტს. ამასთან, აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ კომპანიების უმეტესობის (57%-ის) აზრით, შემოსავლების მიღებაში მათ ხელს

უმლიან სარეკლამო კომპანიები, 23%-ს უჭირს ამაზე პასუხის გაცემა, ხოლო 20% თვლის, რომ სარეკლამო კომპანიების მუშაობა შემოსავლების მოზიდვაზე არანაირად არ მოქმედებს.

საკმაოდ საინტერესო იყო იმის გარკვევა, თუ როგორ უყურებენ მომავალს მედიაკომპანიის მენეჯერები. უმეტესობა (63%) ოპტიმისტურადაა განწყობილი და მიაჩნია, რომ 2 წლის შემდეგ მათი კომპანია ფინანსურად უფრო ძლიერი გახდება, ხოლო დანარჩენს უჭირს პროგნოზის გაკეთება. აქვე უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ მკვეთრად ჩამოყალიბებული განვითარების სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა აქვს მხოლოდ კომპანიების 57%-ს, დანარჩენი კი ასეთი გეგმის არსებობას საჭიროდ არ მიიჩნევს.

ჩატარებული მარკეტინგული კვლევიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია შემდეგი ღონისძიებების გატარება:

- საქართველოს ბაზარზე სარეკლამო შეთავაზებები არა მხოლოდ საკუთარ მედიასაშუალებას, არამედ სხვა, პარტნიორ კომპანიებსაც უნდა მოიცავდეს. პარტნიორი მედიასაშუალებების გამოყენებით გაიზრდება აუდიტორიის მოცულობა, რის შედეგადაც სარეკლამო დამკვეთისთვის შეთავაზება უფრო მიმზიდველი გახდება. ამ გზით ისინი ჯანსაღ კონკურენციას გაუწევენ სარეკლამო კომპანიებს და აირიდებენ მათ ნეგატიურ გავლენას შემოსავლების მიღების პროცესში.

- ქართულმა მედიაკომპანიებმა მაქსიმალურად უნდა დაზოგონ ფინანსური სახსრები და წელიწადში ერთხელ მაინც ჩაატარონ მარკეტინგული კვლევა. აუდიტორიის კვლევა მედიორგანიზაციისთვის არის ყველაზე ღირებული რამ, რაშიც მან შეიძლება ფული გადაიხადოს. აუდიტორიის ფსიქოტიპის და საჭიროებების ზედმიწევნით კარგად ცოდნა ყველაზე ძლიერი იარაღია პოტენციური მომხმარებლის მოსაზიდად. ბევრი ქართველი მედიამენეჯერი თვლის, რომ მის, დაეუშვათ, ტელევიზიას, მაყურებელი ყოველთვის ეყოლება იმიტომ, რომ აქვს კარგი საინფორმაციო გამოშვებები, შესანიშნავი მუსიკა, საინტერესო თოქ-შოუები, მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ აუდიტორიის მოცულობა დიდი იქნება.

- კადრების პრობლემა, რომელიც არსებობს ქართულ მედიაკომპანიებში, გამოწვეულია მათდამი არასწორი მიდგომითა და ანაზღაურების პრინციპით. თითქმის ყველა მედიაკომპანიაში გაყიდვების მენეჯერების (ან აგენტების) პონორარი მხოლოდ მათი გამომუშავებული თანხის მიხედვით განისაზღვრება. გაყიდვების მენეჯერისთვის ხელფასის თანხა კომპანიაში შემოსული თანხიდან 8-25%-ს შეადგენს. შედეგად, იკლებს მოტივაცია და დასაქმებული კადრების უმრავლესობა ახალ სამუშაო ადგილებს ეძებს. არასახარბიელო შეთავაზების გამო, უამრავი პროფესიონალი, გამოცდილი ადამიანი ამბობს უარს სამუშაო შეთავაზებაზე. გამოსავალი ის არის, რომ დასაქმებულების ანაზღაურება არა საპროცენტო ბონუსური სისტემით, არამედ ფიქსირებული, სტანდარტული სახით უნდა განისაზღვროს. ეს სისტემა იმდგავარად უნდა ჩამოყალიბდეს, რომ კომპანიაში ინდივიდუალური და გუნდური მოტივაცია თანაბრად შეიქმნას. შედეგად, კომპანია მიადწევს როგორც პირადი, ასევე გუნდური მოტივაციის ზრდას. აქვე უნდა აღვნიშნოთ რომ, მარკეტინგის განყოფილებაში ახალი კადრების მიღებისას ყურადღება უნდა მიექცეს მათ ცოდნას, უნარებს და დამოკიდებულებებს.

- მედიაკომპანიების მარკეტინგის ჯგუფმა საკუთარი ბრენდის პოპულარიზაციისთვის აქტიურად უნდა გამოიყენოს არასაკუთარი მედიასაშუალებებიც. განსაკუთრებით მომგებიანია ინტერნეტისა და სოციალური მედიის გამოყენება. საკუთარი ბლოგების გააქტიურების შემდეგ მათი ცნობადობა და საერთო რეიტინგი საგრძნობლად გაიზრდება.

- სარეკლამო დამკვეთებთან ურთიერთობისას სატელეფონო და ელექტრონული ფოსტით კონტაქტი ხშირად სასურველ შედეგს ვერ იღებს, ამიტომ, უმჯობესია, ეს მეთოდი პირისპირ მეთოდის შეთავაზებით ჩავანაცვლოთ. ასეთი კონტაქტის დროს გავლენის მოხდენისა და მოსაუბრის რეაქციების შეფასების უფრო მეტი საშუალება იქნება. ამასთან, გადაცემული ინფორმაცია უფრო ნათელი და დამაჯერებელი გახდება.

ვფიქრობთ, ჩატარებული კვლევის შედეგები და მათ საფუძველზე ჩამოყალიბებული რეკომენდაციები დაეხმარება ქართული მედიაკომპანიების კონკურენტუნარიანობის ამაღლებასა და ბაზარზე ეფექტიანი პოზიციონირების უზრუნველყოფას.

*Todua Nugzar
Nibladze David*

CHARACTERISTICS OF THE USAGE OF MARKETING IN GEORGIAN MEDIA

SUMMARY

The current economic crisis in Georgia has made a negative impact on the media as well. For plenty of companies it is hard to develop and cope with new markets and products. The way out of the situation is to re-search the target audience, reveal their requirements and offer relevant production. Unfortunately, most of Georgian media companies rarely do market researches and considerable amount of such organizations are only involved with surveys of small volume. Consequently, flexibility and competence of a company decrease.

It is shown in the work that most of the media companies are satisfied only with promo ads that are broadcast in their own live and advertisements that are printed on the pages of their own newspapers. In addition, they use the Internet and social web-pages actively, though they refer to telephone communication while making an offer of advertisement. They use integrated media less and suggest a customer only their own service. According to this market research, it is obvious that to find and employ professional staff members is very difficult for Georgian media companies. Managers of the companies have to conduct the trainings and seminars by their own resources and this fact negatively influences the activities of a company in the marketing field. The way out of the situation is to do market researches constantly and to involve actively other media sources as well, especially, social media, in the process of popularization of their own brand. After the activation of their blogs, their name and whole rating will be increased considerably. In addition, while dealing with clients who need advertising, to make a direct offer (face to face) is better in comparison with the communication by telephone and electronic mail. This preference will make the given information more persuasive. Advertisement offer should include not only own media sources but other partner companies as well. All these will rise the amount of the audience. As a result, an offer will become more attractive for the advertising customer. In this way they will fairly compete with advertising companies and get rid of their negative impact in the process of gaining profits.

*ეკატერინე მაღლაკელიძე
ელისაბედ მაღანია*

ბრენდინგის უსახელოობები და სირთულეები

ხშირად დაისმის სრულიად ბუნებრივი კითხვა: რატომ არის ბრენდები ასე მნიშვნელოვანი მარკეტოლოგებისათვის? აღნიშნულ კითხვაზე პასუხი რომ გავცეთ, თავდაპირველად უნდა გავაცნობიეროთ ბრენდების როლი როგორც მომხმარებლის, ისე ფირმისათვის.

უპირველეს ყოვლისა, ბრენდები მომხმარებლებს საქონლის მწარმოებლის, რეალიზატორის და ა.შ. შესახებ აუწყებენ. თუ მომხმარებლებმა რაღაც მაინც იციან მათთვის საჭირო პროდუქტის შესახებ, ისინი უკვე დიდ დროსა და ენერჯიას აღარ ხარჯავენ მის შეძენაზე. ბრენდები პროდუქტის ძიების ხარჯებს ამცირებს და, ამდენად, შესყიდვის პროცესს ამარტივებს. ბრენდები ზოგიერთისთვის თვითგამოხატვის საშუალებაა. უფრო მეტიც, ზოგი მათგანი მომხმარებლების გარკვეულ კატეგორიასთანაც კი ასოცირდება. სიუზენ ფურნიე,

პარვარდის უნივერსიტეტიდან, აღნიშნავს: “ბრენდებისადმი მიჯაჭვულობის ფორმირება და შენარჩუნება ინდივიდის კულტურულ ორიენტაციაზე მიუთითებს”¹⁰⁰.

აღსანიშნავია, რომ ბრენდები მომხმარებლებს პროდუქტის მახასიათებლებზე მიუთითებს. ეს განსაკუთრებით მომსახურების ატრიბუტებს ეხება, რომელთა ზუსტი შეფასება რთულია (მაგალითად, სადაზღვევო მომსახურება). მომხმარებლები ძლიერ ბრენდებს ენდობიან. მათი შექმნით ისინი შესყიდვის პროცესთან დაკავშირებულ ფუნქციონალურ, ფიზიკურ, ფინანსურ, სოციალურ, ფსიქოლოგიურ და დროის რისკებს ამცირებენ. ეს ფაქტორი განსაკუთრებით აქტუალურია სამრეწველო დანიშნულების საქონლის ბრენდირების დროს.

ამრიგად, ბრენდების მნიშვნელობა უნიკალურია. თითოეული მომხმარებელი მათ თავისებურად აფასებს. შესაფერისი ბრენდები ყოველდღიურ საქმიანობას გვიმსუბუქებს, შესყიდვის რისკებს ამცირებს და, ამგვარად, ადამიანის ცხოვრებას აუმჯობესებს.

ფირმებიც ასევე დაინტერესებული არიან სავაჭრო მარკებით, რადგან სწორედ ისინი უზრუნველყოფენ პროდუქტის იდენტიფიკაციასა და გაერთიანებას ჯგუფებში და, ამდენად, ამარტივებენ ასორტიმენტული ჯგუფების მართვას და კონტროლს¹⁰¹. პროდუქტის თავმოყრა სავაჭრო მარკის ქვეშ სასაქონლო-მატერიალური მარაგების ინვენტარიზაციასა და ბაზარზე მათი მოძრაობის მონიტორინგს ამარტივებს. ასევე, სავაჭრო მარკა უზრუნველყოფს გამოშვებული პროდუქციის უნიკალური მახასიათებლების და ინტელექტუალურ საკუთრებაზე უფლების სამართლებრივ დაცულობას¹⁰². კანონი იცავს ბრენდის სახელწოდებას, წარმოების ტექნოლოგიას და, ნაწილობრივ, მასში ჩადებული ინვესტიციების უსაფრთხოებასაც უზრუნველყოფს.

სავაჭრო მარკაში ჩადებული ინვესტიციების მიზანია პროდუქტი უნიკალური გახადონ მომხმარებლის თვალში. ბევრ პროდუქტს მრავალჯერადად ყიდულობენ, რადგან მათი სავაჭრო ნიშანი მაღალ ხარისხზე მიუთითებს¹⁰³. ხარისხიანი ბრენდებისადმი ლოიალურობა პროვოცირდება და მყარ მოთხოვნას ქმნის და, იმავედროულად, ახალი კონკურენტების გაჩენას უშლის ხელს. სავაჭრო მარკა მნიშვნელოვან კონკურენტულ უპირატესობას იძლევა. საწარმოო პროცესებისა და კონსტრუქციული თავისებურებების დუბლირება ადვილია, მაგრამ მომხმარებელთა შეხედულებების აღწარმოება გაცილებით რთულია. მყარი შეხედულებები თანდათან, პროდუქტის ხანგრძლივი მოხმარების ან მისი რეგულარული მარკეტინგული მხარდაჭერის პროცესში ყალიბდება, ამიტომ კონკურენტებს მოუწევთ მნიშვნელოვანი ძალისხმევა და დრო დახარჯონ რაღაც მსგავსის რეპროდუქციისათვის. სწორედ ამაში მდგომარეობს ძლიერი ბრენდების კონკურენტული უპირატესობა.

ფირმებისათვის ბრენდი უზარმაზარი ფასეულობის ლეგალური ქონებაა, რომელსაც შესაძლებლობა აქვს, ზეგავლენა მოახდინოს მომხმარებელთა ქცევაზე, იყოს ყიდვა-გაყიდვის საგანი და მდგრადი სამომავლო შემოსავლები უზრუნველყოს¹⁰⁴. 1980-იან წლებში, შერწყმისა და შთანთქმის ბუმის პერიოდში, სავაჭრო მარკების ღირებულება მრავალჯერ აღემატებოდა მათი რეალიზაციიდან მიღებულ შემოსავლებს. აღნიშნულმა მოვლენებმა Wall Street-ის ფინანსისტებს უბიძგა, მოეძებნათ ისეთი კომპანიები, რომლებმაც სათანადოდ ვერ შეაფასეს თავიანთი სავაჭრო მარკის ღირებულება, რათა მათში ინვესტიციები განეხორციელებინათ ან მიეღოთ მოგება მათი გადაფასებიდან. სავაჭრო მარკის ღირებულების არასაკმარისად შეფასების ძირითადი მიზეზი იყო ის, რომ არ ხდებოდა მათი ბუღალტრულად გატარება და, შე-

¹⁰⁰ Susan Fournier, “Understanding Consumer –Brand Relationships”, Harvard Business School, Boston, 1996, p. 3.

¹⁰¹ Leslie de Chernatony, Gil McWilliam, “The Varying Nature of Brands as Assets”, International Journal of Advertising, 1989, p. 339-349.

¹⁰² Constance E. Bagley, Managers and the Legal Environment: Strategies for the 21st Century, 2nd ed. (St. Paul, MN: West Publishing, 1995).

¹⁰³ Tulin Erdem, “Brand Equity as a Signaling Phenomenon”, Journal of Consumer Psychology, February, 1998, P.131-157.

¹⁰⁴ Charles Bymer, “Valuing Your Brands: Lessons from Wall Street and the Impact on Markets,” ARF Third Annual Advertising and Promotion Workshop, February 5-6, 1991.

საბამისად, ბალანსში ასახვა. Wall Street-ის ფინანსისტებს სჯეროდათ, რომ ძლიერი ბრენდები უკეთეს შემოსავალს და მოგებას მოუტანდა მყიდველ ფირმებს და მათ აქციონერებს.

1988 წელს საკვები პროდუქტებისა და თამბაქოს ამერიკელმა მწარმოებელმა Philip Morris-მა კორპორაცია Kraft-ი შეიძინა 12.9 მლრდ დოლარად, რაც 4-ჯერ აღემატებოდა Kraft-ის მატერიალური აქტივების ნარჩენ ღირებულებას. Philip Morris-მა თითქმის 11.6 მლნ დოლარი გადაიხადა მხოლოდ ფირმის პრესტიჟისათვის¹⁰⁵. საკვები პროდუქტებისა და სასმელების ბიზნესში მომუშავე Grand Metropolitan-მა პურ-პროდუქტების, გაყინული და დაკონსერვებული ბოსტნეულის Green Giant-ის, Burger King-ის და ა.შ. მფლობელი Pillsbury შეიძინა 5,5 მლრდ დოლარად, რაც რამდენჯერმე აღემატებოდა მისი მატერიალური აქტივების ღირებულებას¹⁰⁶. სამომხმარებლო საქონლის მწარმოებელი ტიპური კომპანიის ღირებულება, ჩვეულებრივ, არამატერიალური აქტივებითა და პრესტიჟით განისაზღვრება. მატერიალური აქტივების წმინდა ღირებულების წილი დაახლოებით 10%-ს უტოლდება, ხოლო ყველა არამატერიალური აქტივის 70% სავაჭრო მარკებზე მოდის.

ცნობილია, რომ ყველაფრის ბრენდირება შეიძლება – ფიზიკური საქონლის, მათ შორის სამრეწველო დანიშნულებისა და მაღალტექნოლოგიური საქონლის, მომსახურების, საცალო მოვაჭრეებისა და დისტრიბუტორების, ადამიანებისა და ორგანიზაციების, სპორტის, ხელოვნების, გართობის, ტერიტორიების, იდეებისა და ინიციატივების. მე-20 საუკუნის ბოლოს ქსელური სავაჭრო მარკებიც შეიქმნა. ძველმა კლასიკურმა კომპანიებმა და ახალმა ონლაინ-კომპანიებმა სწრაფად აითვისეს ქსელური მარკების შექმნასთან დაკავშირებული სირთულეები. ქსელური სავაჭრო მარკების ცნობადობის მისაღწევად ბევრი მარკეტოლოგი სერიოზულ და, ხშირად, საბედისწერო შეცდომასაც უშვებდა. მათ ვერ შეძლეს სრულად გამოეყენებინათ ბრენდინგის შესაძლებლობები და მხოლოდ თვალში საცემი რეკლამით შემოიფარგლნენ. მიუხედავად იმისა, რომ მსგავსი მარკეტინგული ღონისძიებები მომხმარებელთა ყურადღებას იპყრობდა, მომხმარებლები ვერ იღებდნენ სრულფასოვან ინფორმაციას სავაჭრო მარკების თავისებურებების შესახებ და, რაც ყველაზე მთავარია, რეკლამა არაფერს ეუბნებოდა მომხმარებელს რატომ უნდა ეყიდა კონკრეტული მარკის პროდუქტი. დროთა განმავლობაში ინტერნეტ-ბაზრის მონაწილეებმა გააცნობიერეს მარკის შექმნის პრობლემები¹⁰⁷. პირველ რიგში, აუცილებელია აქცენტი გავაკეთოთ განსხვავების წერტილებზე (ე.წ. Points of Difference (POD)), რათა ხაზი გაეუსვათ სერვისის თავისებურებას, საიმედოობასა და იმიჯს. ონლაინ-კომპანიებისაგან მომხმარებლები მომსახურების ხარისხის გაუმჯობესებას ითხოვენ როგორც ვებგვერდების მონახულებამდე, ისე მათი მონახულების შემდეგ. ამიტომ, კონკურენტუნარიანობის შენარჩუნების მიზნით, ონლაინ-კომპანიებმა უნდა გააუმჯობესონ ქსელური მომხმარებლების მომსახურება რეალურ დროში პროდუქტის გაყიდვის, შეკვეთილი პროდუქტის ოპერატიულად მიტანის და წუნდებული პროდუქტის უკან დაბრუნების ლიბერალური პოლიტიკის გატარების ხარჯზე.

ჩვენთვის მეტად აქტუალურია საკუთარი ქვეყნისათვის კეთილსასურველი იმიჯის შექმნა. დავფიქრდეთ იმაზე, თუ როგორ შევფუთავდით და როგორ წარმოვანხნდით საქართველოს დანარჩენი მსოფლიოს წინაშე ის რომ სავაჭრო მარკა ყოფილიყო? ქვეყნის რომელ თავისებურებაზე გაკეთდებოდა აქცენტები? რომელია პარიტეტისა და განსხვავების წერტილები? ამის დადგენას სერიოზული მსხვილმასშტაბური მარკეტინგული კვლევა სჭირდება. არ უნდა დაგვემართოს ის, რაც დაემართა დიდ ბრიტანეთს. BMP DDB Needham-ის სარეკლამო სააგენტომ 1990 წლებში ჩაატარა კვლევა, რომლის მიზანიც იყო დიდი ბრიტანეთის იმიჯის შეფასება. სააგენტოს ანგარიშში ვკითხულობთ, რომ, უცხოელების აზრით, ქვეყანა არის

¹⁰⁵ Inter - brand Group, World's Greatest Brands.

¹⁰⁶ Peter Farquhar, Julia Y. Han, Yuji Ijiri, "Recognizing and measuring Brand Assets", MSI Report 91-119 (Cambridge, MA. Marketing Science Institute, 1991).

¹⁰⁷ Lorrie Grant, "Web Sites Look to Customer Service", USA Today, September 29, 1999, p.B3.

ძველმოდური და კონსერვატიული. ანგარიშის ავტორმა, ანეკა ელვისმა, დიდი ბრიტანეთის იმიჯი ჯენტლმენების ელიტარულ კლუბს შეადარა, რომლებიც უაზრო კონსერვატიულ ფასეულობებს იზიარებენ. აღნიშნულ ფასეულობებს არაფერი აქვთ საერთო ახალ ფასეულობებთან. ქმა ელვისმა აღიარა, რომ ბევრი რეკლამისტი დიდი ბრიტანეთის წარსულის მარკეტინგზე მუშაობდა. არავინ იზრუნა თანამედროვე ბრიტანეთის სახის ფორმირებაზე. ანგარიშზე მუშაობის პროცესში სააგენტომ ჯგუფური დისკუსიები ჩაატარა ინგლისელებთან, მათ შორის მოზარდებთან და ბრიტანეთში მცხოვრებ უცხოელებთან. გარდა ამისა, სააგენტომ საზოგადოებრივი აზრი შეისწავლა აშშ-ში, ინდოეთში, აზიაში, ავსტრალიასა და ახალ ზელანდიაში. რეგიონული განსხვავებების მიუხედავად, შედეგი დამაიმედებელი არ აღმოჩნდა.

ფიქრობთ, ინტერესს მოკლებული არ იქნება ზოგიერთი რეგიონის შტაბეჭდილების გაცნობა.

ავსტრალიისა და აზიის მცხოვრებთათვის დიდი ბრიტანეთი უხემ ძალასთან და არარსებული ნაციის საკუთარ ძალებში რწმენასთან ასოცირდებოდა. მათი აზრით, ბრიტანეთი ჩამორჩენილი ქვეყანაა. დასავლეთ ევროპის მცხოვრებლებმა კარგი საბავშვო სურათი დახატეს, რომელიც ლონდონისა და მისი შემოგარენის კეთილსასურველ შტაბეჭდილებებზე იყო დაფუძნებული. დადებითი იმიჯი შეხამებული იყო ბრიტანელების ცუდ კულინარიულ შესაძლებლობებთან, უგემოვნო სამოსსა და ჩამორჩენილ მრეწველობასთან. აღმოსავლეთ ევროპის მცხოვრებლები ბრიტანეთს პატივს სცემენ დამოუკიდებლობისა და საკუთარ ძალებში რწმენის გამო. მათთვის ქვეყნის იმიჯი Rolls Royce-ს, BBC-ის, ბრიტანულ პრესასა და უნივერსიტეტებს უკავშირდება.

ამერიკელებს საკმაოდ შეზღუდული წარმოდგენა აღმოაჩნდათ დიდი ბრიტანეთის შესახებ. ყველაზე პოპულარული ასოციაციები შემდეგია – კრიკეტი, ჩაის სმა და ჯემს ბონდი.

ბრიტანეთის საბჭოს ანგარიშში შეგიძლიათ ამოიკითხოთ 13 სხვადასხვა ქვეყნის ახალგაზრდა სპეციალისტების არაერთგვაროვანი დამოკიდებულების შესახებ დიდი ბრიტანეთის მიმართ. ბრიტანულმა საბჭომ ქვეყნის იმიჯის გაზომვის სპეციალური პროგრამა შეიმუშავა. პროგრამის მიზნები საბჭოს დირექტორმა შემდეგნაირად წარმოაჩინა: “დიდი ბრიტანეთი პატივისცემას იმსახურებს, მაგრამ არა სერიოზულ ინტერესს. ჩვენ გვინდა დავამტკიცოთ, რომ ჩვენ ის ქვეყანა არ ვართ, რომელიც მხოლოდ დიადი წარსულის ჩრდილში ცხოვრობს. ჩვენ – ეს უბრალოდ შექსპირისა და დიკენსის სიდიადე არ ვართ. ჩვენი სურვილია, ადამიანებმა გაიგონ, რომ ჩვენმა დიზაინერებმა პარიზი დაიპყრეს, ხოლო ჩვენმა მეცნიერებმა ცხვარი დოლის კლონი შექმნეს და გამოიგონეს ვიაგრა”¹⁰⁸.

ზოგიერთი ტერიტორია, საქონლისა და ადამიანების მსგავსად, სავაჭრო მარკებად ითვლება. ადამიანებისა და ფირმების მობილობის ზრდა, ტურიზმის ინდუსტრიის განვითარება და სხვა ფაქტორები ხელს უწყობს ტერიტორიების მარკეტინგის განვითარებას. ქალაქები, რეგიონები და ქვეყნები ეფექტიანად იყენებენ კომუნიკაციის სხვადასხვა საშუალებებს ცნობადობის მისაღწევად და მათ მიმართ დადებითი ასოციაციების შესაქმნელად. ამ მხრივ არც ჩვენი მთავრობაა გამონაკლისი. უკრაინის ტელევიზიის საზოგადოებრივ არხზე დაიწყო გადაცემათა ციკლი, რომლის მიზანია საქართველოში მიმდინარე აღმშენებლობითი პროცესების პროპაგანდა და არის საქმიანი კონტაქტების დამყარების მცდელობა. სამწუხაროდ, ეს ზღვაში წვეთია. საჭიროა ამ კუთხით ძალისხმევის გაათმაგება, ისეთი კამპანიის აგორება, რომლის მიზანიც იქნება საქართველოს შესახებ გათვითცნობიერების გაუმჯობესება, დამკვიდრებული სტერეოტიპების ნგრევა და, ზოგადად, კეთილსასურველი იმიჯის შექმნა. დასახული მიზნების მისაღწევად უნდა გამოვიყენოთ მასობრივი ინფორმაციის არატრადიციული საშუალებებიც ისევე, როგორც სტიმულირების თანამედროვე მეთოდები. რიგი მიზეზების გამო, რეკლამისა და ტრადიციული მარკეტინგული ინფორმაციის სისტემის ეფექტიანობა შემ-

¹⁰⁸ Tara Parker –Pope, “Britain Suffers from Stuffy Image Abroad as Ad Agency Finds”, Wall Street Journal, January 4, 1995. Alessandra Gallori, “About Advertising: Britain: A Really Hard Sell”, Wall Street Journal Europe, March 30.2001; Gregory Katz, “Not –so-Jolly Old England”, Dallas Morning News, November 25, 1999.

ცირდა. განსაკუთრებით ეს ტელექსელებს ეხება. ბევრ ქვეყანაში ტელერეკლამის ღირებულება მკვეთრად გაიზარდა. 70-იანი წლებიდან მოყოლებული, აშშ-ში ტელერეკლამის ღირებულების ზრდის ტემპებმა ინფლაციის და ტელემარკეტინგის ზრდის დონეს გადააჭარბა. შედეგად, 1000 მაყურებელზე რეკლამის ხარჯები ამჟამად ხუთჯერ აღემატება 1970 წლის ანალოგიურ მაჩვენებელს. იმავდროულად, რეკლამის განმთავსებლებმა 30 ან 60 წამიანი სარეკლამო რგოლები 15 წამიანი რგოლებით ჩაანაცვლეს, რამაც რეკლამის ეფექტიანობაზე უარყოფითად იმოქმედა. ამასთან, დამოუკიდებელი ტელეარხების და საკაბელო ტელევიზიის რიცხვის ზრდამ ძირითადი არხების აუდიტორიის წილი მკვეთრად შემცირა. ამ და სხვა მსგავსი მიზეზების გამო, საკომუნიკაციო ბიუჯეტში რეკლამის წილი თანდათან შემცირდა. ქვეყნისადმი დადებითი ასოციაციების ფორმირებაში წინა პლანზე PR ტექნოლოგიები მოდის. საჭიროა გავიდეთ აზრის ღიდერებზე, ცნობილ ადამიანებზე, პოლიტიკოსებზე, შეუბღალავი რეპუტაციის ექსპერტებზე, სარეკლამო სააგენტოებზე, რომლებიც ქვეყნის, როგორც ბრენდის კაპიტალის შექმნაზე და მის შემდგომ ზრდაზე იზრუნებენ. გამძაფრებული კონკურენცია აიძულებს ქალაქებს, სახელმწიფოებს, რეგიონებს და მთლიანად ერებსაც კი აქტიურად იბრძოლონ ტურისტების, ქარხნების, კომპანიების სათავო ოფისების და ახალი რეზიდენტების მოსაზიდად. ადგილის მარკეტინგში ჩაბმული არიან ეკონომიკური განვითარების სპეციალისტები, უძრავი ქონებით მოვაჭრე სააგენტოები, კომერციული ბანკები, ადგილობრივი ბიზნესასოციაციები, სარეკლამო და საზოგადოებასთან ურთიერთობის სააგენტოები. კონკურენციის გაძლიერება აიძულებს ბაზრის მონაწილეებს გამოიყენონ სხვადასხვა ფინანსური სტიმულები და ფასდაკლებები. გლობალიზაცია ახალ ბაზრებს ხსნის და შემოსავლის ახალ წყაროებს ქმნის, მაგრამ სამაგიეროდ ამძაფრებს კონკურენციას ბაზრის არსებულ მოთამაშეებს შორის. სამწუხაროდ, ადგილის მარკეტოლოგები ხშირად ამბიციური მიზნების მიღწევას ცდილობენ, რასაც ქვეყნის განვითარების გრძელვადიანი მიზნები ეწირება. უცხოელ ინვესტორებს და ფინანსური ბაზრის ანალიტიკოსებს, როგორც წესი, მიმდინარე მაღალი მოგება ხიბლავთ, რაც ქვეყნის ხანგრძლივი და თანმიმდევრული ეკონომიკური განვითარების შედეგია. ინფრასტრუქტურის განვითარებაში ჩადებული დოლარები, ბუნებრივია, თავის თავს გაამართლებს, მაგრამ არ უნდა წამოვეგოთ მსოფლიო ბანკის ზოგიერთი ექსპერტის მეტისმეტად ოპტიმისტურ პროგნოზებს ქვეყნის სწრაფი ეკონომიკური ზრდის შესახებ.

*Maglakeridze Ekaterine
Malania Elisabed*

THE POSSIBILITIES AND DIFFICULTIES OF BRENDING

SUMMARY

An obvious question is, why are brands important? What functions do they perform that make them so valuable to marketers? Brands clearly provide benefits to both consumers and firms. To consumers, brands provide a shorthand device or means of simplification for their product decisions. For firms brands serve an identification purpose, to simplify product handling or tracing. Moreover, brand loyalty provides predictability and security of demand for the firm and creates barriers of entry.

We recognize that everything can be branded. The end of the twentieth century saw an unprecedented headlong rush by new and existing business to create online brands. Quickly, these businesses learned the complexities and challenges of the task.

Increased mobility of both people and businesses, and growth in the tourism industry, have contributed to the rise of place marketing. Cities, regions, and countries are now actively promoted through ad, direct mail, and other communication tools. We must also think about developing such a campaigns aim to create awareness and a favorable image of our location that will entice temporary visits or permanent moves from individual and business alike. What we need, to identify those unique attributes characterizing our country by conducting large

scale marketing research and then try to promote them by attracting opinion leaders, reputable experts, consultative agencies, politicians and etc.

*თამარ როსტიაშვილი
მაია სოსელია*

მცირე და საშუალო ბიზნესის სახელმწიფო მხარდაჭერა საქართველოში

საკმაოდ ბევრი დაიწერა და ითქვა მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების აუცილებლობაზე. დღეისათვის მცირე ბიზნესის წარმატებული განვითარებისათვის ჩვენს ქვეყანაში ყველა პირობაა შექმნილი.

აქამდე მცირე ბიზნესის განვითარების მთავარი მიზანი – საქონელმწარმოებელთა ფართო ფენების ფორმირება – გაჭიანურებული კრიზისის პირობებში მაინც რეალიზდება, ხოლო წარმოებაში ინვესტიციები აღარ წარმოადგენს სარისკო საქმეს.

საქართველოში მცირე და საშუალო ბიზნესი დღეს უკვე რეალობაა.

მცირე ბიზნესი სულ უფრო აქტიურად იწყებს კაპიტალის შევსების ფუნქციის შესრულებას, რაც ესოდენ მნიშვნელოვანია საქართველოს ეკონომიკის გარდამავალი მდგომარეობისათვის. ამავე დროს მცირე მეწარმეობა, განიცდის რა თავის თავზე საინვესტიციო კლიმატის სასურველ გავლენას, აშკარად ვითარდება საწარმოო და ინოვაციურ სფეროებში. დღეს განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობათ დამწვებ ფირმებს და საწარმოებს, რომლებიც არ ფლობენ სოლიდურ სასტარტო კაპიტალს, ქონებას, შესაძლებლობას, მიიღონ მძლავრი საწარმოებისა და ფინანსური ორგანიზაციების თავდებობა. დამწვები ფირმების ხელთ არსებული მატერიალურ-ტექნიკური და ფინანსური რესურსების შეზღუდულობის გამო ინვესტირების მოძიებისა და მათგან ინვესტიციებად ამა თუ იმ სახით მიღების პოტენციალი, რაც დამწვები ფირმების ხელთ არის, ძალზედ შეზღუდულია. ინვესტიციების უკმარისობა მიეკუთვნებოდა იმ მთავარი მიზეზების ჩამონათვალს, რომლებიც განაპირობებდნენ საქართველოში სამრეწველო წარმოების მოცულობის მკვეთრად დაცემას. სამრეწველო სფეროში ინვესტიციების ზრდა ხელს შეუწყობს ქვეყნის ეკონომიკის საერთო გაჯანსაღების საქმეს და გამოიწვევს წარმოების დონის შემდგომ ზრდას. საკანონმდებლო ბაზის სრულყოფილად დამუშავება, რიგი ისეთი ფუძემდებლური საერთო სახელმწიფოებრივი ნორმატიული დოკუმენტების შემოღება, რომლებიც ახდენენ საინვესტიციო საქმიანობის და მოღვაწეობის რეგლამენტირებას, პოზიტიურ ზეგავლენას ახდენს ქვეყანაში ინვესტიციური პროცესების განვითარებაზე და ხელს უწყობს სხვა ქვეყნებისაგან კაპიტალის მასიურ მოზიდვას.

საქართველოში ყველაზე უფრო ინვესტიციების უკმარისობას განიცდიდა გადამამუშავებელი დარგების საწარმოებები, რომელთაც სწრაფად აღორძინების საუკეთესო პოტენციური შესაძლებლობები გააჩნიათ და ამასთან, წარმოების აღნიშნული სფერო ზედმიწევნით მიმზიდველია მცირე და საშუალო ბიზნესისათვის.

ქვეყანაში სწრაფად შეიცვალა ეკონომიკური და ფინანსური სიტუაცია, თუმცა აღსანიშნავია, რომ პოტენციური ინვესტორები ამჯობინებენ არსებული თავისუფალი ფინანსური რესურსები ან მოზიდული თანხები ჩადონ სწრაფად გამოსყიდვის უნარიან კონიუნქტურიან პროექტებსა და ოპერაციებში, უმეტესწილად კი სავაჭრო-შემსყიდველ და ფინანსურ სფეროებში. მეორეს მხრივ, საწარმოო პროექტების ფინანსირება, რომლებიც ხასიათდებიან რეალიზაციის არსებითად ხანგრძლივი ვადებით და ნაკლებად შთამბეჭდავად გამოიყურებიან მოგების მაჩვენებლების მხრივ, ხანგრძლივადიან ასპექტში საშუალებას იძლევიან შეიქმნას სტაბილური შემოსავლების მიღების ერთადერთი შესაძლო საიმედო წყარო, რომლებიც დაფუძნებული იქნებიან რეალურ წარმოებაზე. ამასთან დაკავშირებით, წარმოებაში დაბანდებ-

ული სახსრები, ფართო გაგებით, იძენს სულ უფრო მეტ წონას და მნიშვნელობას ინვესტორების საინვესტიციო პორტფელში.

მცირე მეწარმეობის მიმართ საინვესტიციო კლიმატის გაუმჯობესებით ხელი შეეწყობა: საკანონმდებლო ბაზის გაუმჯობესება-დახვეწას, რომელიც უზრუნველყოფს მცირე საწარმოთა განვითარებისათვის ხელშემწყობი საუკეთესო რეჟიმის შექმნას; მცირე მეწარმეობისათვის სახელმწიფო მხარდაჭერის გაძლიერებას იმ სახის ინვესტიციების მეშვეობით, რომლებიც ფორმირდებიან გეგმური საბიუჯეტო ანარიცხებით და რეალიზდებიან მეწარმეობის მხარდაჭერის სახელმწიფო ფონდების სისტემის ხაზით (რეგიონული ქსელი), ამასთან, როგორც წესი, დაბრუნებად საფუძვლებზე; საინვესტიციო რეგიონული პროგრამებისა და კონკრეტული სამეწარმეო პროექტების ფინანსირების მექანიზმების დანერგვას, რომლებიც გულისხმობენ სახელმწიფო სტრუქტურებისა და კომერციული ინსტიტუტების წილობრივ მონაწილეობას (ბანკების, სხვადასხვა ფონდების და ა.შ.); მცირე მეწარმეობის სახელმწიფო მხარდაჭერის ინფრასტრუქტურის ელემენტების შექმნას.

ჩამოთვლილი მიმართულებები საქართველოში ძირითადად ითვლებიან ფორმირების სტადიაში, მაგრამ მათი დაყენება იმას ადასტურებს, რომ სამთავრობო წრეები და საზოგადოებრივი აზრი იზიარებენ ქვეყნის ეკონომიკისათვის მცირე ბიზნესის უდიდეს მნიშვნელობას, ხელავენ მის პრობლემებს და მოწადინებული არიან, ხელი შეუწყონ მათ გადაწყვეტას.

ამჟამად, და ალბათ უახლესი წლების განმავლობაში, ფინანსური მხარდაჭერის საკრედიტო და აგრეთვე სხვა სახეობები იქნებიან სახელმწიფოს მხრიდან დახმარების მთავარი სახეები, რაზედაც საქართველოს მეწარმეებს შეუძლიათ რეალური იმედები დაამყარონ.

რიგ ქვეყნებში, სადაც სახელმწიფო მხარდაჭერის აქცენტმა გადაინაცვლა სასწავლო-საკონსულტაციო, ორგანიზაციული, სამართლებრივი და საინფორმაციო დახმარების მხარეს, სახელმწიფო მაინც აქტიურად მონაწილეობს მათი ფინანსური პრობლემების გადაწყვეტაში. საქართველოშიც უნდა შეიქმნას ასეთი მხარდაჭერის მსგავსი სისტემა. ფონდი, რომელმაც ჩანაფიქრის მიხედვით უნდა განახორციელოს ურთიერთთანამშრომლობა და ურთიერთქმედებანი შესაბამის ფონდებთან და რეგიონული ხასიათის წამოწყებებთან. ფონდები იმოქმედებენ მცირე მეწარმეობის მხარდაჭერის პრიორიტეტების სისტემის ჩარჩოებში, რომლებიც განისაზღვრება საქართველოს მთავრობის მიერ გამოყოფილი რესურსების ანაზღაურებისა (შელავათიანი პროცენტით) და დაბრუნებადობის პრინციპებზე დაყრდნობით.

სხვადასხვა კომერციული სტრუქტურების საინვესტიციო აქტიურობის ანალიზის შედეგები გვიჩვენებენ, რომ უკვე ისინიც იწყებენ ინტერესის გამოჩენას საწარმოო ხასიათის სამეწარმეო პროექტების დაკრედიტებისადმი.

ამით შესაძლებელია იმედი ვიქონიოთ, რომ: მალე 2-4-ჯერ გაიზრდება მეწარმეთათვის მხარდაჭერითა რაოდენობა, ამასთან, გაიზრდება იურიდიულ პირთა - გადასახადის გადამხდელთა რაოდენობა; დაჩქარდება მოსახლეობის დასაქმების პრობლემის გადაწყვეტა; უფრო ფართოდ და აქტიურად წარმართება კომერციული სტრუქტურებისა და არასაბიუჯეტო წყაროების ჩართვა წარმოებაში.

ინვესტიციური პროგრამების და პროექტების ფინანსირების წყაროდ გვევლინებიან აგრეთვე ცენტრალური და ადგილობრივი ბიუჯეტები, ფირმა – ინვესტორების საკუთარი და მოზიდული სახსრები, უცხოური ინვესტორების თანხები (როგორც სახელმწიფო, ასევე კერძო), ფინანსური ინსტიტუტებისა და სხვა სპეციალიზებული ორგანიზაციების საშუალებები (ფონდების, სადაზღვევო და ინვესტიციური კომპანიების, სამსახურების, ცენტრებისა და სხვა), კერძო პირების (მოსახლეობის) ფულადი საშუალებები.

ეჭვგარეშეა, რომ სახელმწიფო დაინტერესებულია ისეთი პროექტებისადმი მხარდაჭერით, რომლებიც პასუხობენ და შეესაბამებიან წარმოებისა და მომსახურების სფეროს სოციალურად მნიშვნელოვან მიმართულებებს (კვების პროდუქტების წარმოება, სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის გადამუშავება და ა.შ.), ამასთან, ასეთი მხარდაჭერის აქცენტები შესაძლებელია, ვარირებულ იქნას რეგიონულ ასპექტში.

აღსანიშნავია საქმიანობის ის სფეროები, რომელთა მიმართაც უფრო მეტ ინტერესს ავლენენ მცირე და საშუალო საწარმოო ფირმები. პოპულარულად ითვლება პროექტები კვების მრეწველობისა და მშენებლობის სფეროში (ძალიან დიდი მოთხოვნაა ამ მხრივ იმ მოწყობილობებსა და დანდგარებზე, რომლებიც განკუთვნილია ძეხვეულის ნაწარმის, ლუდის, პურ-ფუნთუშეულისა და საკონდიტრო ნაწარმის დამზადება-წარმოებისათვის, სამშენებლო მასალებზე).

კრიზისი ძლიერ ზეგავლენას ახდენს შრომის ბაზრის ტრანსფორმაციაზე. ათი ათასობით (შეიძლება ასი ათასობითაც) ადამიანს უწევს ქვეყნის შიგნით მონაწილეობის მიღება სამუშაო ძალის მასიურ გადაადგილებაში, რაც აუცილებელია დარგობრივი და პროფესიონალური სტრუქტურების ტრანსფორმაციისათვის. ამიტომ დღეს დასაქმების პოლიტიკა მიმართულია შრომის ბაზარზე ცვლილებების სტაბილიზაციაზე და ითვალისწინებს პირდაპირი და პროფილაქტიკური ხასიათის სახელმწიფო რეგულირების რიგ ზომებს, რაც თავიდან აგვაცილებს უმუშევრობის ზრდას და ძალიან მნიშვნელოვანია, რათა ის არ გადაიზარდოს უძრავობის ფორმაში. ჩამოვთვლით ასეთი ხასიათის უმნიშვნელოვანეს ზომებს: ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა (ან შექმნის სტიმულირება), კადრების მასიური გადაამზადება, შრომაზე არსებული მოთხოვნის გადანაწილება, მოქმედ საწარმოებში დამატებითი სამუშაო ძალით საბიუჯეტო სუბსიდირება, დროებითი სამუშაო ადგილების შეთავაზება – მიცემა, მოსახლეობის თვითდასაქმების განვითარება, მათ შორის მცირე ბიზნესში მონაწილეობის საშუალებით.

განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნების გამოცდილებიდან ცნობილია, რომ აღნიშნული პრობლემის გადაწყვეტა მნიშვნელოვანწილად დაკავშირებულია მცირე საწარმოებში დასაქმების ზრდასთან. ამასთან, დამსაქმებელნი ძირითადად უნდა გახდნენ საყოფაცხოვრებო და საწარმოო მომსახურების სფეროები; აღსანიშნავია, რომ განვითარებულ ქვეყნებში დასახელებულ სფეროში დასაქმებულთა ხვედრითი წილი დასაქმებულთა საერთო რიცხოვნობაში დაახლოებით 70%-ს შეადგენს. მაგალითად, ამერიკის ეკონომიკაში 90-იანი წლების განმავლობაში ახალი სამუშაო ადგილების 50% გაჩნდა მოსახლეობის მომსახურების სფეროს მცირე ბიზნესში. მომუშავეთა რიცხოვნობის ზრდის ნახევარზე მეტი მოდიოდა სოციალურ-საყოფაცხოვრებო მომსახურებაზე. ავტორტრანსპორტის რემონტზე, კონსულტირებაზე. დასაქმებულთა რაოდენობის ზრდის თვალსაზრისით მეორე ადგილზე იყო საცალო ვაჭრობა.

ამკარაა, რომ ახალგაზრდათა პრობლემების გადაწყვეტა მთლიანობაში შესაძლებელია სოციალურ-ეკონომიკური კრიზისისაგან გამოსვლის გზაზე და სოციალურ და საწარმოო სფეროთა ინფრასტრუქტურული მექანიზმების აღდგენის გზით საზოგადოების სტაბილიზაციის პირობებში. მეორეს მხრივ, მიმდინარე რეფორმების მომავალი ბევრად არის დამოკიდებული ამ პროცესში ახალგაზრდობის ფართოდ ჩართვაზე. ამ მიზეზებით აუცილებელია სახელმწიფოებრივ გარდაქმნებში ახალგაზრდობის პოტენციალის უფრო აქტიური და პრაქტიკული გამოყენება. ქვეყნის მასშტაბით ბევრი კეთდება ამ მიმართულებით: ა) პროფორინტაცია, კვალიფიკაციის ამაღლება და სპეციალიზაცია – სკოლების, უმაღლესი სასწავლებლების სასწავლო გეგმებში მეწარმეობის საფუძვლებში საგანმანათლებლო პროგრამების საკონკურსო წესით შერჩევა და მათი ეტაპობრივად დანერგვა, საქართველოს სამეწარმეო სკოლების ერთიანი სისტემის შექმნა, მისი სასწავლო-მეთოდური და ორგანიზაციული უზრუნველყოფა; ბ) ბიზნეს-ინკუბატორების ქსელის გაფართოება, რომელიც კომპლექსურ მხარდაჭერას აღმოუჩენს დამწყებ მეწარმეებს, ინფორმაციულ-საცნობარო უზრუნველყოფა, იურიდიული და ექსპერტული კონსულტირება, ფინანსური მხარდაჭერა და გარანტიების მიცემა; გ) მატერიალურ-ტექნიკური უზრუნველყოფა და მხარდაჭერა მცირე საწარმოთა სერვისული სისტემის განვითარების ფარგლებში, ლიზინგური ფირმების ქსელის შექმნა, სასკოლო სასწავლო-საწარმოო კომბინატების, სამეცნიერო-საკვლევი და სასწავლო ინსტიტუტების არსებული ბაზების გამოყენება.

მცირე ბიზნესის განვითარებას შეუძლია გაააქტიუროს არაეფექტური წარმოებების სტრუქტურული გარდაქმნა, შექმნას ახალი სამუშაო ადგილების აუცილებელი რაოდენობა, უზრუნველყოს საინვესტიციო მექანიზმების აღდგენა-აღორძინება.

მცირე ბიზნესი გამოდის შემდეგი პრობლემების გადაწყვეტის საშუალებად: მატერიალური, საკადრო და ორგანიზაციული და ტექნიკური რესურსების უფრო ეფექტიანად, სრულად გამოყენებისა და განაწილების, შრომის ნაყოფიერების გაზრდის საშუალებად; ადგილობრივი მეწარმეობის აქტივიზაციისა და კონკურენციის განვითარების, საწარმოო და კომერციული კავშირების ინტენსიურობის გაზრდის, არაეფექტური წარმოებებისა და ორგანიზაციების შეზღუდვა-გამოდენის საშუალებად; ადგილობრივი ეკონომიკის დივერსიფიკაციის, მცირემასშტაბიანი ბაზრების განვითარების, საქონლებისა და მომსახურების მომხმარებლებთან მიახლოების, ცხოვრების პირობებისა და დონეების გათანაბრების საშუალებად; საბაზრო გარემოს ეკონომიკური პროცესების რეგულირებისათვის უფრო ხელსაყრელი პირობების შექმნის საშუალებად.

მცირე ეკონომიკა რეგიონში რეალურად წარმოადგენს საბაზრო ეკონომიკის ნამდვილ ბაზას. მასში შეიძლება ჩაირთოს მცირე მეწარმეობის მნიშვნელობა სოფლისა და პატარა ქალაქების განვითარებისათვის, ადგილობრივი ხელისუფლების განმტკიცება და თვითმმართველობის მექანიზმების ფორმირება, სახალხო სარეწების აღორძინება. მცირე ბიზნესის ქსელური აღორძინების პირობებში ეს შესაძლებლობები უფრო სწრაფად შეიძლება იქნას რეალიზებული; რასაკვირველია, თუკი გაწეული იქნება ნამდვილი მხარდაჭერა ადმინისტრაციის, ფინანსური და სამრეწველო სტრუქტურების მხრიდან.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. **Тактаров Г.А., Григорьева Е.М.** Финансовая среда предпринимательства и предпринимательские риски. М., 2010.
2. **ერქომაიშვილი გ.** მეწარმეობის ფორმირებისა და განვითარების თავისებურებანი საქართველოში. თბილისი, 2004.
3. **თაკალანძე ლ.** ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობა და ეთიკა. თბილისი, 2006.
4. **სამადაშვილი უ.** ბიზნესის საფუძვლების საგნისა და მეთოდის საკითხისათვის. ჟ. „ახალი ეკონომისტი“. №6, 2007.
5. **სამადაშვილი უ.** ბიზნესის საფუძვლები. თბილისი, 2007.
6. სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის საიტი www.statistics.ge/

Rostiashvili Tamar

Soselia Maia

SUPPORT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESS IN GEORGIA SUMMARY

In Georgia there are created all conditions to support small and medium-sized business today. Investment into production is no more risky.

Policy of employment is aimed at the stabilization of changes in labor market and envisages some direct and preventive measures of state regulation: creation of new working places retraining of staff, redistribution of demand on labor, budgetary financing of additional labor force in existing enterprises, development of selfemployment of population including the participation in small business.

In developed countries the specific weight of employees occupied in service spheres is nearby 70% of the whole number.

Active and practical use of young people's potential in state transformation is very big.

ბიზნეს-ორგანიზაციის ადმინისტრირების ფორმები

ფორმა, როგორც გარეგანი მახასიათებელი, განიხილება უპირველეს ყოვლისა, როგორც ობიექტის გამოყოფის, იდენტიფიკაციისა და პოზიციონირების მახასიათებელი გარემოში. ამ ამოცანების დასმის შემდეგ ვითარდება ფორმის უფრო ღრმა და კომპლექსური გამოყენება, რომელიც უზრუნველყოფს გაერთიანებას, წესრიგის დამყარებას, მისი წარმოდგენილი ობიექტის შემადგენლობისა და შინაარსის დაცვას. მსგავსი მოქმედების მთელი კომპლექსის გაერთიანება ბევრად განსაზღვრავს შესაბამისი შესაძლებლობის ბიზნეს-ორგანიზაციის ადმინისტრირების მოთხოვნას და გამოყენებას. ცხადია, რომ ბიზნეს-ორგანიზაციის ფორმირებასთან ერთად არა მარტო იკარგება, არამედ პირიქით, მკვეთრად იზრდება მისი ადმინისტრირების პრაქტიკული მოთხოვნილება. ბიზნეს-ორგანიზაციის რეალური ფუნქციონირება ხდება ადმინისტრირების ფორმების მრავალგვარი სპექტრის შემუშავებით და გამოყენებით. მათი ობიექტები, ამოცანები, ფუნქციები ხდებიან: ოფიციალური წარმომადგენლობა, კონტრაგენტებთან ურთიერთშემოქმედება, სახელშეკრულებო თანხლება, დოკუმენტბრუნვის წარმოება, საქმის წარმოება, და მრავალი სხვა პოზიცია. დაბოლოს, საქმიანობის დასრულება და ორგანიზაციის უშუალო ლიკვიდაცია მთლიანად და სრულად ხორციელდება და ფორმდება ადმინისტრაციული რესურსებით. ამრიგად, როგორც ორგანიზაციის მთელი სასიცოცხლო ციკლი, ისე რიგი მოქმედებებისა, დასაწყისში და ბოლოს აუცილებლად უზრუნველყოფილი ხდება ადმინისტრირების ფორმების ფართო სპექტრით. მაგრამ, როგორც ნებისმიერი ორგანიზაცია, ისე მისი ადმინისტრირება მიმდინარეობს გაფართოების და სპეციალიზაციის შესაბამისი ფორმების სრულყოფის გზით. ობიექტური, მიზნობრივი, სუბიექტური და სხვა იდენტიფიკაცია საშუალებას იძლევა საკმაოდ სრულად და მრავალგვარად მოვახდინოთ კლასიფიცირება არა მარტო მისი შემადგენლობის და არსის, არამედ საკმაოდ სპეციფიკური და მრავალმხრივი ურთიერთქმედება. სწორედ ეს, მისი მიზანმიმართულად მობილიზირებული კონსტრუქციული რესურსები უყრია საფუძველს ორგანიზაციის ადმინისტრირების თანამედროვე მიდგომის შემუშავებასა და გამოყენებას.

ორგანიზაციულ-მეთოდური უზრუნველყოფა და ოპერატიულ-მარეგულირებელი თანხვედრა ბიზნეს-ორგანიზაციის რეალური პროცესების ფორმირების, ფუნქციონირების განვითარებას და ლიკვიდაციას გულისხმობს. ბიზნეს-ორგანიზაციაში გამოიყენება ადმინისტრირების უნივერსალური და სპეციალიზებული ფორმები. თანამედროვე ორგანიზაციის ადმინისტრაციული უზრუნველყოფის, შემუშავებისა და გამოყენებისათვის კომპლექსური მიდგომის აუცილებლობა განპირობებულია არა მარტო მისი შინაარსობრივი განვითარებითა და სირთულით, ის ძირითადად გამოწვეულია ბიზნეს-ორგანიზაციის თანმიმდევრული, აქტიური და ალბათური ინტეგრაციით სოციალურ სახელმწიფო სისტემაში, საბაზრო ეკონომიკური ურთიერთობების კონკურენტულ საქმიან გარემოში.

შიგა ბიზნეს-ორგანიზაციის პოზიციიდან გამომდინარე, ადმინისტრირება წარმოვადგება რეგისტრაციის, რეგლამენტაციის, ნორმირების, ინსტრუქტირებისა და მისი საქმიანობის სანქცირების არსებული ფორმებით. მისი აგების სპეციალიზაცია და ორგანიზაციის საქმიანობის თანხვედრ და უზრუნველყოფ რეჟიმში გამოიყენება გულისხმობს გარკვეულ ადაპტაციას კონკრეტულ მიზნებთან, ამოცანებსა და პირობებთან. მას მიყვავართ ამა თუ იმ ბიზნეს-ორგანიზაციის ადმინისტრირების კონკრეტული ფორმების შემადგენლობისა და შინაარსის განსაზღვრულ შინაგან თავისებურებებთან. ასეთი მიდგომა ხელს არ უშლის ორგანიზაციის შიგა პროცესების თანამედროვე ადმინისტრირების ფორმების კომპლექსის უნივერსალ-

ლური მიდგომის აგებასა და გამოყენებას. პირიქით, ის ხდება არა მარტო მოცემული ბიზნეს-ორგანიზაციის ადმინისტრაციული ინდივიდუალობის ამსახველი, არამედ გვიჩვენებს უფრო პროგრესული ადმინისტრაციული ინსტრუმენტების შერჩევის ევოლუციას.

ამასთან ერთად, მისი შემადგენლობა, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, გამოყენებისას მუდმივად განიცდის განვითარებას და სრულყოფას, უზრუნველყოფს რა ბიზნეს-ორგანიზაციის და მისი პერსონალის პოტენციალის მზარდი მოთხოვნილებების რეალიზაციის ახალ ფორმებს. ეს გულისხმობს აუცილებლად უზრუნველყოფილი იყოს: განსაზღვრულობა, სიზუსტე და რაც მთავარია, ერთმნიშვნელობა თუნდაც ყველაზე მიღებული და მუდმივად გამოყენებადი ბიზნეს-ორგანიზაციის ადმინისტრირების ფორმის გამოყენებისას.

თანმიმდევრობა, ადმინისტრირებისადმი გამოიყენება წარმოების, რეალიზაციის, ბრუნვის გარკვეული პროცესებისადმი ევოლუციურად. ვითარდებოდა რა, შემდგომში ისინი ოპტიმიზირდება და იღება ორგანიზაციის ფორმირებისა და ფუნქციონირების საფუძველში. თანმიმდევრობა ადმინისტრაციულად ფორმდება წესდებაში, მტკიცებით ხელშეკრულებაში, ოფიციალურად რეგისტრირებული დოკუმენტების პაკეტში. ამასთან დადგენილება, როგორც ორგანიზაციის ძირითადი კანონი, განსაზღვრავს მიზანს, სახეს, ფორმას და ძირითად თავისებურებებს, რომლებიც ხელს უწყობენ მის პოზიციონირებას საქმიან სფეროში.

ბიზნეს-ორგანიზაციის ფორმირების და ფუნქციონირების შიგა საფუძველები განისაზღვრება მდგომარეობით, რომელიც მიმართულია მისი ქვეგანაყოფების ამა თუ იმ საქმიანობისკენ. ისინი განსაზღვრავენ მის ადგილს, როლს, სტატუსს და სხვა მახასიათებლებს, რომლებიც საჭიროა ბიზნეს-ორგანიზაციის საწესდებო საქმიანობის და პოზიციონირების უზრუნველსაყოფად. პრაქტიკაში ამ დოკუმენტების გამოყენების პრინციპების და ძირითადი პოზიციების რეალიზაცია ხორციელდება ყველა განსხვავებული თანმიმდევრული რანჟირებით. ბიზნეს-ორგანიზაციის აგებისა და გაფორმების განსაზღვრული პრიორიტეტები, შემადგენლობები, თანმიმდევრობები და მახასიათებლები საშუალებას იძლევიან მიზანმიმართულად მომზადდეს ის საწესდებო საქმიანობისათვის.

სტრუქტურა, როგორც შინაგანი აგებულების ასახვა და ფორმა, როგორც ბიზნეს-ორგანიზაციის გარეგანი სახის წარმოდგენა, მყარად განსაზღვრავს მის მდგომარეობას, ურთიერთობებს, აგებულებას და რიგ სხვა ძირითად მახასიათებლებს. იურიდიულად რეგისტრირებული ფორმები განისაზღვრებიან ადმინისტრაციული კოდექსით, ხოლო ორგანიზაციული, კორპორაციული და სხვა კონკრეტიზირდება წესდებით და ხელშეკრულებით, რომელიც საშუალებას აძლევს ბიზნეს-ორგანიზაციას გაფორმდეს საბაზრო ურთიერთქმედების სუბიექტის როლში. ბიზნეს-ორგანიზაციული სტრუქტურის პალიტრა საშუალებას იძლევა მოვახდინოთ ბიზნეს-ორგანიზაციის კონკრეტიზირება, პოზიციონირება და სტაბილიზირება.

ბიზნეს-ორგანიზაციის საქმიანობის ოპერატიული მახასიათებლები განისაზღვრება მისი ფუნქციონირების მიზანმიმართულად შემუშავებული და დადგენილი რეჟიმებით. ისინი უთანხმდება ობიექტურ დროებით პარამეტრებს და სინქრონიზირდება პროცესების შესაბამისი მახასიათებლებით ფუნქციონირებადი ორგანიზაციის პარალელურად და თანმიმდევრულად. ასეთი შეთანხმების ერთ-ერთ აუცილებელ პირობას წარმოადგენს მკაცრად განსაზღვრული დროითი ციკლების და ორგანიზაციის ფუნქციონირების პერიოდის დადგენა და განხორციელება. მას უზრუნველყოფს მისი საქმიანობის რეგლამენტაცია, რომელიც ვრცელდება არა მარტო ოპერატიულ, არამედ სტაციონალურ მახასიათებლებზე.

რეგლამენტაცია, ამ ცნების ფართო გაგებით, განისაზღვრება მკაცრი ჩარჩოების, შემადგენლობის და ა.შ. დადგენით და დაცვით. მისგან განსხვავებით, ნორმა მხოლოდ ასახავს ან ადგენს ორგანიზაციის ამა თუ იმ მაჩვენებლების ფორმებისა და ფუნქციონირების უფრო მოსალოდნელ ან ორიენტირებულ დონეებს. ეს და სხვა ადმინისტრირების ფორმები ერთიანდებიან წესებით და ინსტრუქციებით, როგორც უშუალოდ ე.წ. დოკუმენტებით, რომლებსაც იყენებენ ფართო გაერთიანებები.

ბიზნეს-ორგანიზაციის რესურსების პაკეტში განსაკუთრებულ ადგილს იკავებენ ისეთი სპეციფიკური ფორმები, როგორცაა სუბორდინაცია და უფლებამოსილება. კონკრეტული მატერიალური რესურსის წარმოდგენის გარეშე, ისინი გადაწყვეტილებებით ანაწილებენ ბიზნეს-ორგანიზაციის პერსონალის წესებს, მოვალეობებს და პასუხისმგებლობებს მისი საშტატო შემადგენლობით და თანამდებობრივი შინაარსით. რეალურად ფუნქციონირებადი ბიზნეს-ორგანიზაციის ადმინისტრაციული ზემოქმედების ასეთსავე მნიშვნელოვან რესურსს წარმოადგენენ ბრძანებები, განკარგულებები, შესრულებაზე კონტროლი და პასუხისმგებლობა. მათი საშუალებით ხორციელდება ადმინისტრირების პროცედურების აბსოლუტური უმრავლესობა, რითაცაა განპირობებული ამა თუ იმ ფორმების კონკრეტული გამოყოფა და საგნობრივი განხილვა შემდგომ პარაგრაფებში. აქვე მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ ადმინისტრირების ყველა ზევით მოტანილი ფორმები უშუალოდ გამოიყენებიან ან ახდენენ არსებით ზემოქმედებას ორგანიზაციის არა მარტო შინაგან, არამედ გარე საქმიანობაზე.

ადმინისტრაციული თანხლების გარე საქმიანობის ერთიანი უნიფიცირებული კომპლექსი აუცილებელი პირობაა ბიზნეს-ორგანიზაციის ეფექტური ინტეგრაციისათვის რეალურ საქმიან გარემოში. უფრო ხშირად ის განისაზღვრება უნიფიცირებული დოკუმენტების წარმოდგენით, რომელიც გაფორმებულია ადმინისტრაციულად დადგენილი ფორმით და მიმდინარეობს მოქმედი პროცედურების შესაბამისად.

ბიზნეს-ორგანიზაციის გარე ურთიერთობის ადმინისტრირების დოკუმენტური ფორმები მოიცემა საკმაოდ განსაზღვრულად. ამასთან ერთად, ადმინისტრირების დოკუმენტური ფორმების გარე ურთიერთობის პროცედურები გულისხმობენ მნიშვნელოვნად უფრო რთული ალბათობის კონფიგურაციის რეალიზაციას. ეს განაპირობებს დოკუმენტური ბრუნვის პროცედურების ადმინისტრირების ფორმებისა და მეთოდების ზუსტი, გამჭვირვალე და, რაც მთავარია, პრევენციული შეთანხმების აუცილებლობას ბაზრის ყველა მონაწილეს შორის.

თუ საშტატო ურთიერთქმედების ადმინისტრაციული დოკუმენტური უზრუნველყოფის პროცედურები ოფიციალურ სტრუქტურებთან, ფინანსურ ორგანიზაციებთან, მაკონტროლებელ ორგანოებთან და ა.შ. მყარდება ცენტრალიზებულად, მაშინ ბიზნესით ინფიცირებული კონტაქტები საჭიროებენ საგნობრივ გადაამუშავებას. ასეთი ურთიერთქმედების შესაძლო სპექტრის ადმინისტრაციული უზრუნველყოფის და თანხლების ფორმები და მეთოდები განაპირობებენ პრაქტიკული ათვისების და ადაპტირებული გამოყენების ზედმიწევნით გადმოცემას.

დოკუმენტურად უზრუნველყოფის გარდა, ბიზნეს-ორგანიზაცია მონაწილეობას იღებს სხვა, ყველაზე განსხვავებულ პროცედურებში, რომლებიც თან ახლავს მისი გარე ურთიერთქმედების რეალიზაციას. მათი შემადგენლობა და შინაარსი ფორმირდება იმდენად განსხვავებულად, რამდენადაც ინოვაციურად ვითარდება უშუალოდ მოცემული ურთიერთქმედება და ბიზნესის შესაბამისი სეგმენტი. მსგავსი პროცესების ადმინისტრაციული უზრუნველყოფა და თანხლება საჭიროებს ასეთსავე ინოვაციურ, განსხვავებულ, რაც მთავარია, შესაბამისი შინაარსის მიხედვით ადეკვატურ ფორმებს შესაბამისი პროცედურების აგებისა და რეალიზაციისათვის.

ინოვაციური დანერგვისა და შიგა გამოყენების პრაქტიკის მიხედვით დღეს თანმიმდევრულად ფართოვდება და სპეციალიზირდება კორპორაციული დოკუმენტების პაკეტი, რომლებიც აერთიანებენ სხვადასხვა წესდებებს, კოდექსს და სხვა მიმართულებას. უმრავლეს შემთხვევაში არ შეიძლება და არცაა საჭირო მათი ჩართვა ადმინისტრაციულ ფორმაში, მაგრამ რიგი მსგავსი შეხედულებების ეფექტურად გამოიყენება თანამედროვე კომპანიების მიერ ინოვაციურ ადმინისტრირებაში. მაგალითად, ისეთი კონკურენტული უპირატესობა, როგორცაა „კომპანიის საქმიანი რეპუტაცია“ არ მიეკუთვნება ან ენიჭება ოფიციალურად. ამასთან ერთად, მას მომენტალურად ჩამოაქვეითებს ადმინისტრაციული სანქციის გამოყენება მაშინაც კი, როცა კონკრეტული კომპანიის ბრალი ოფიციალურად დამტკიცებული არ არის.

შემადგენლობა, განსაკუთრებით ადმინისტრირების შინაარსი, მათ შორის სხვადასხვა ინოვაციური ფორმის განვითარებით, გამოყოფენ ბიზნეს-ორგანიზაციის კონკრეტულ შესაძ-

ლებლობებს, ხელს უწყობენ სპეციალიზაციას და ხაზს უსვამენ მის ინდივიდუალურობას. ამასთან ერთად, ბიზნეს-ორგანიზაციის აუცილებლობა მუდმივ კომუნიკაციასა და ურთიერთქმედებაზე ყველაზე განსხვავებულ გარე კონტრაგენტების წრესთან გულისხმობს მისი უზრუნველყოფი ადმინისტრირების ფორმების აუცილებელ უნიფიკაციას. მოცემული ამოცანების კონსტრუქციული გადაჭრა როგორც დოკუმენტბრუნვის სფეროში, ისე კონტრაგენტების ურთიერთქმედების პროცედურების თანხვედრის სფეროში, ასევე აუცილებლად ეფუძნება ადმინისტრირებას. ეს, უპირველეს ყოვლისა, ეხება ოფიციალურ გაფორმებას და ადმინისტრაციულ თანხვედრას ისეთი მნიშვნელოვანი კორპორატიული პროცედურებისას, როგორცაა:

- ახალი ბიზნეს-ორგანიზაციის პრეზენტაცია;
- კონკურსების, აუქციონების და ტენდერების ჩატარება;
- საზოგადოების ემისიის პროსპექტის პუბლიკაცია;
- ფასიანი ქაღალდების პირველადი განთავსება;
- საინვესტიციო პროექტების პრეზენტაცია;
- ოფიციალური მოლაპარაკების წარმოება;
- გაერთიანებების და კონსორციუმების შექმნა;
- კონტრაქტების და შეთანხმებების დასკვნის რეგისტრაცია;
- საარბიტრაჟო სამართალწარმოების განხორციელება;
- ურთიერთგაგების და შეთანხმების მიღწევა;
- ერთობლივი გადაწყვეტილებების გამოცხადება და ა.შ.

ასეთი ღონისძიებების არქონა და არასაკმარისი ადმინისტრაციული უზრუნველყოფის გაფორმება, წარმოდგენა და გატარება შეგნებულად გამოიყენება დაინტერესებული მხარეების მიერ არალეგიტიმური გადაწყვეტილების მიღებისა და წინსვლისათვის.

თანამედროვე რეალური ბიზნეს-ორგანიზაცია აუცილებლად ეფუძნება, ფორმდება და რეალიზდება ყველაზე განსხვავებული გამოყენებითი ადმინისტრაციული რესურსებით.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. ბარათაშვილი ე., თაკალანძე ლ. მენეჯმენტის საფუძვლები, თბილისი, 2010.
2. ბარათაშვილი ე., თაკალანძე ლ., აბრალავა ა. მენეჯმენტი და ადმინისტრირება. თბილისი, „ინოვაცია“, 2007.
1. მეწარმეობა საქართველოში 2006. საქართველოს ეკონომიკის სამინისტროს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტი, თბილისი, 2006.
3. სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის საიტი www.statistics.ge/
4. Мелия М. Бизнес это психология, М., 2005.

*Soselia Maia
Rostiashvili Tamar*

THE FORMS OF ADMINISTRATING A BUSINESS-ORGANIZATION

SUMMARY

Real functioning of business-organization occurs owing to elaboration and usage of various spectra of administration forms.

Universal and specialized forms of administration are used in business-organization. Organizational-methodical provision and operational-regulatory coincidence imply the formation of real processes of business-organization, its functioning and liquidation.

In the package of business-organization resources a significant place occupy specific forms: subordination and authorization.

The context of administrating emphasizes the concrete possibilities of business-organization, promotes specialization and its individuality.

ნინო ფარესაშვილი

**რისკ-მენეჯმენტი, როგორც ეფექტიანი სისტემა
ბანუსახლვრელობის პირობებში**

თანამედროვე პირობებში, საინვესტიციო საქმიანობის მართვის ეფექტიანი სისტემის აგების დროს, აუცილებელია იმის გაცნობიერება, რომ ის ხორციელდება სისტემურად და პერმანენტულად მზარდი განუსაზღვრელობის პირობებში. ასეთი მდგომარეობა განპირობებულია ეკონომიკური პროცესების გლობალიზაციით, საბაზრო სუბიექტებს შორის ურთიერთქმედების სქემის გართულებით, სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარებით.

ზემოთ ხსენებული მომენტების არსებობა ვარაუდობს, რომ საინვესტიციო საქმიანობის, როგორც განუსაზღვრელობის წინააღმდეგ ბრძოლისა და რისკების მინიმიზაციისათვის ბრძოლისაკენ მიმართული საქმიანობის მართვის ძირითადი მიზნის ფორმირების არჩევის პარადიგმა, თანამედროვე საბაზრო პირობებში არაკორექტულია. საინვესტიციო საქმიანობისადმი მოცემული მიდგომა საინვესტიციო საქმიანობის მართვის სტრატეგიის მიყვანა შესაძლებლობების მინიმიზაციის პოლიტიკასთან განუსაზღვრელობის პირობებში. ეს განპირობებულია იმით, რომ თავიდან რისკ-მენეჯმენტის ფუნქციით დაკავებულნი იყვნენ საწარმოს ეკონომიკური სფეროს სპეციალისტები და ბუღალტერ-ანალიტიკოსები. მათი სამუშაო პროცესი იწყებოდა აღრიცხვიდან, ანგარიშების ჩატარებიდან, გეგმების შედგენიდან, პროგნოზების შედგენიდან, ფასების კალკულაციიდან და გრძელდებოდა საწარმოს რისკების მართვის პრობლემების ფართო სპექტრთან დაკავშირებული გადაწყვეტილებების მომზადებისა და მიღების საკითხებამდე.

განუსაზღვრელობის პირობებში საქართველოში საინვესტიციო საქმიანობის მართვის განვითარების შემდეგი ნაბიჯი უნდა იყოს უნივერსალური წესების, საოპერაციო პროცედურების, სცენარების შემუშავება რისკიანი გადაწყვეტილებების მისაღებად. ეს იძლევა მისი, როგორც საერთო სტანდარტიზირებული მეთოდებისა და ტექნოლოგიების ერთობლიობის ინტერპრეტირების საშუალებას. საინვესტიციო საქმიანობის სუბიექტები ცდილობენ დამოუკიდებლად მიიღონ რისკიანი გადაწყვეტილებები თავიანთი სამეურნეო საქმიანობის შესახებ, დაკავდნენ რისკების ანალიზით, შეფასებითა და მისი დაწვეით. ამასთან დაკავშირებით გამოიშვა საკუთარი საქმიანობის სტრატეგია განუსაზღვრელობის სიტუაციაში.

საინვესტიციო საქმიანობის რისკების მართვისადმი საერთო კონცეპტუალური მიდგომა მდგომარეობს: ერთის მხრივ, სარისკო სიტუაციებში საინვესტიციო საქმიანობის შესაძლო შედეგების გამოვლინებაში; ისეთი ზომების შემუშავებაში, რომლებიც არ დაუშვებენ, ან თავიდან აიცილებენ და შეამცირებენ ზარალს ბოლომდე შეუსწავლელი რისკიანი ფაქტორების, გაუთვალისწინებელი გარემოებების ზემოქმედებისგან; მეორეს მხრივ, რისკების მიმართ ადაპტირებული სისტემის რეალიზაციაში, რომლის დახმარებითაც შესაძლებელია არა მარტო ნეიტრალიზებული ან კომპენსირებული იყოს ნეგატიური საგარეულო შედეგები, არამედ ასევე მაქსიმალურად იქნას გამოყენებული მაღალი შემოსავლის მიღების შანსები.

რისკ-მენეჯმენტი, საინვესტიციო საქმიანობის მთლიანი სუბიექტის ჩარჩოებში, ასახავს იმ პარადიგმის ცვლილებებს, რომლებსაც ეყრდნობიან მენეჯერები, მართავენ რა განუსაზღვრელობის ფაქტორებს, რომლებიც სტრატეგიული, ოპერატიული და ფინანსური მიზნების მიღწევას წინააღმდეგობას უწევენ. ძველი პარადიგმა ხასიათდება რისკების მართვისადმი

განკერძოებული მიდგომით, როდესაც თითოეული რისკი ცალ-ცალკე განიხილება. ახალი მიდგომა არის ერთიანი, კომპლექსური, ორგანიზაციის ყველა რისკის მაინტეგრირებელი, რომლის ჩარჩოებშიც რისკზე რეაგირების სტრატეგიები შემუშავდება.

ორგანიზაციების უმეტესობის ხელმძღვანელობა ტრადიციულად რისკ-მენეჯმენტს სპეციალიზებულ და განკერძოებულ საქმიანობად თვლის. მაგალითად ეს ეხება სადაზღვევო და სავალუტო რისკების მართვას. ახალი მიდგომა მდგომარეობს ყველა დონის მენეჯერისა და მომსახურე პერსონალის რისკ-მენეჯმენტზე ორიენტირებაში.

რისკების მართვის სისტემის აწყოებისას აუცილებელია იმის ზუსტი გაცნობიერება, რომ განუსაზღვრელობის თავიდან აცილება საინვესტიციო საქმიანობის მართვის არც მთავარი ამოცანაა და არც თვითმიზანი. ამ სისტემის პრიორიტეტული ამოცანაა შექმნას მექანიზმი, რომელსაც უნარი ექნება უზრუნველყოს საინვესტიციო საქმიანობის ეფექტიანი წარმართვა განუსაზღვრელობის პირობებში, ე.ი. შექმნას მოქნილი სისტემა მოცემული შესაძლებლობების ოპტიმალური გამოყენებით. განუსაზღვრელობის თავიდან აცილების ამოცანა მხოლოდ საინვესტიციო საქმიანობის მართვის სისტემის ქვეფუნქციას წარმოადგენს. საგნობრივი განუსაზღვრელობის მოხსნის, შემცირების ამოცანის გადაწყვეტისას აუცილებელია გვასხოვდეს: რისკების მართვის სფეროში აუცილებელია არამარტო დამატებით მიღებული მონაცემების სიზუსტე, არამედ მათი ინფორმაციულობაც რისკ-მენეჯმენტის სისტემაში ადეკვატური გადაწყვეტილებების გამომუშავების შესაძლებლობის თვალსაზრისით. თუ შეფასებული ობიექტის მთელი რიგი მახასიათებლებიდან უტყუარი სრულფასოვანი ინფორმაციის მიღება მხოლოდ ერთი მახასიათებლით არის შესაძლებელი, არამიზანშეწონილია დროის ხარჯვა ამ მახასიათებლის მთელი საინფორმაციო გაჯერებულობის დამუშავებაზე. ეს ინფორმაცია არ იქნება კონსტრუქციული ობიექტის ყველა პარამეტრის დაპირისპირების უზრუნველყოფის შესაძლებლობის თვალსაზრისით. მაგრამ, ამასთან ორგანიზაციაში უპირობოდ უნდა იყოს ფორმირებული აუცილებელი რისკებისა და მათი მართვის დონისძიებების მონაცემთა ბაზა.

რისკების მართვის სამსახურის სტრუქტურის ფორმირების საფუძვლად მიზანშეწონილია სარისკო სპექტრის კლასიფიკატორის გამოყენება. რისკების მართვის სამსახურს არ უნდა ჰქონდეს საგარეო ქვედანაყოფის ხასიათი კომერციული ორგანიზაციების სხვა ქვედანაყოფებთან მიმართებაში. რისკის თავიდან აცილება ან მინიმიზაცია თითოეული ფუნქციონალური მუშაკისათვის აუცილებელი მოვალეობა უნდა იყოს, სხვაგვარად აუცილებლად აღმოცენდება ამ მუშაკების „სხვადასხვა პროფილის“ უპასუხისმგებლობა. ქვედანაყოფების მთავარი რისკ-მენეჯერების კოორდინატორი ადჰურვილი უნდა იყოს ორგანიზაციის გენერალური დირექტორის წამყვანი მოადგილის უფლებამოსილებებით, ან თვითონ უნდა იყოს გენერალური დირექტორი.

თუ შევხედავთ, საინვესტიციო საქმიანობის რისკების განაწილებას, ვერ ვნახავთ ვერავითარ მკაცრად გამოსატულ ფუნქციონალურ ან საგნობრივ კუთვნილებას ორგანიზაციის რომელიმე ქვედანაყოფისადმი. ყველგან არსებობს უსაფრთხოების, საოპერაციო, ლიკვიდურობის რისკები. თითოეულ ქვედანაყოფილებას აქვს უნარი დაშალოს ორგანიზაციის საბაზრო პოზიცია. სწორედ ასე არიან თანაბარზომიერად დაკავშირებული ქვედანაყოფების მუშაკები რისკების აღმოცენების წყაროებთან. ფუნქციონალური სპეციალიზაცია დაკავშირებულია შინაგან წყაროებთან, და ისიც მხოლოდ ფორმალურის და არა რეალურის ჩარჩოებში. საზღვარგარეთის წამყვანმა კომპანიებმა აირჩიეს სხვადასხვა გზები იმისათვის, რომ რისკ-მენეჯმენტის სისტემის დანერგვის მთელი ორგანიზაციის ჩარჩოებში მათი თანამშრომლები დაინტერესებულიყვნენ კომპანიის რისკებით.

საინვესტიციო საქმიანობის რისკების მართვის სისტემის აგებისას უნდა ხედვოდეს სტრუქტურულ-ორგანიზაციული და საპროცესო-ფუნქციონალური მიდგომების შერწყმა, რომელიც ითვალისწინებს რისკების დონეს, რისკების მართვის ზომებს, რისკების მართვის ძი-

რითად ღონისძიებებს, საინვესტიციო საქმიანობის რისკების მართვის პროცესსა და მართვის ორგანიზაციულ სტრუქტურებს და მათ ფუნქციებს.

მართვის ერთ-ერთ ობიექტად და ამავდროულად მის ინსტრუმენტად გვევლინება ორგანიზაციის სტრუქტურა. სწორად შერჩეული ორგანიზაციული სტრუქტურა, მისი დროული ტრანსფორმაცია ცვალებადი შინაგანი და გარეგანი ფაქტორების შესაბამისად - ეს არის საინვესტიციო საქმიანობის რისკების მართვის სტრატეგიის და ტაქტიკის სრული რეალიზაციის, ორგანიზაციის ეფექტიანი საქმიანობის მნიშვნელოვანი და მკაცრად სავალდებულო პირობები დღეს და პერსპექტივაში.

ძალიან ხშირად ნაკლოვანებებს საორგანიზაციო საქმიანობაში საკმაოდ მძლავრი ორგანიზაციებიც კი მიუყვანიათ კრიზისულ სიტუაციებამდე. ამიტომ ორგანიზაციული სტრუქტურის არჩევა, რომელიც საუკეთესოდ შეესაბამება ორგანიზაციის საქმიანობის განმსაზღვრელ შინაგან და გარეგან ფაქტორებს, მენეჯმენტის სტრატეგიულ მიზანს წარმოადგენს.

საინვესტიციო საქმიანობის რისკის მართვის ოპტიმალური ორგანიზაციული სტრუქტურის აგების მიზნით, აუცილებელია გავითვალისწინოთ, რომ საინვესტიციო საქმიანობის სუბიექტები საბაზრო პირობებში სხვადასხვა ტიპის მომსახურებაში სპეციალიზირდებიან, საკუთარ თავს უსახავენ სხვადასხვა მიზნებს, შესაბამისად მათ ორგანიზაციულ სტრუქტურებს ფართო წრეებში ვარირება შეუძლიათ. ორგანიზაციული სტრუქტურის თითოეულ სახეობას თავისი ნაკლი და უპირატესობა აქვს, რომლებიც გათვალისწინებული უნდა იყოს ოპტიმალური სტრუქტურის არჩევის პროცესში, კონკრეტული საბაზრო პირობების შესაბამისი რისკ-მენეჯმენტის ორგანიზაციაში. ორგანიზაციული სტრუქტურა მოწოდებულია უზრუნველყოს რისკ-მენეჯერების მუშაობის რაციონალური ორგანიზაცია, მართვის ყველა ფუნქციის წარმატებული განხორციელება და ბოლოს რისკ-მენეჯმენტის წინაშე მდგარი მიზნების მიღწევა.

აქამდე ადაპტურად ითვლებოდნენ ორგანიზაციული სტრუქტურები, შექმნილნი მუდმივ ან დროებით საფუძველზე, დროის მოცემულ მომენტში, ამა თუ იმ დამატებითი ამოცანების გადასაჭრელად ძირითადად თვითდაზღვევის ხარჯზე. ეს საშუალებას აძლევდა მათ ნაწილობრივ შეგუებოდნენ ცვალებად პირობებს. რისკ-მენეჯმენტის სამსახური უნდა წარმოადგენდეს მატრიცულ სტრუქტურას, ფუნქციონალური განყოფილებების ვერტიკალის განვითარების მიმართულებების ჰორიზონტალთან ურთიერთქმედების ანგარიშზე, საინვესტიციო საქმიანობის რისკების მართვის პროცესის ძირითადი მეთოდებისა და ილეთების გარშემო. რისკების შეფასება, პერსპექტიული განვითარება, პრევენციული ღონისძიებები, თვითდაზღვევა, დაზღვევა, კონტროლი და მონიტორინგი უნდა იჭრებოდეს საინვესტიციო საქმიანობის განვითარების მიმართულებების მართვის ჰორიზონტალში. ეს იძლევა უფრო მოქნილი ადაპტირების საშუალებას განუსაზღვრელობის სხვადასხვა ფაქტორების მიმართ, იყენებს რა რისკების მართვის სხვადასხვა მეთოდებს, ახდენს რა რისკების მართვის პროცესის რეალიზებას საინვესტიციო საქმიანობის განვითარების ყველა მიმართულებით. ორგანიზაციის სტრუქტურების ადაპტირების ასამაღლებლად მიზანმიმართულია შეიქმნას რისკ-მენეჯმენტის სამსახურები.

რისკების კონფიგურაციის და ერთიანობის გარკვევის შემდეგ, რომლებსაც უნდა მართავდეს რისკების მართვის სამსახური, შეიძლება შევუდგეთ საინვესტიციო საქმიანობის კონკრეტული სუბიექტის ორგანიზაციული სტრუქტურების გამომუშავებას. სამსახურების ეს სტრუქტურა და სამსახურის კონკრეტული საშტატო განრიგი დამოკიდებულია მრავალ გარემოებაზე: ორგანიზაციის განვითარების ეტაპზე, სარისკო პროფილზე, მთელი ორგანიზაციის თანამშრომლების რაოდენობაზე, ტექნოლოგიის თავისებურებებსა და მომსახურეობის სახეობაზე, მოცემული ბიზნესის ფინანსურ მასშტაბებზე, ორგანიზაციის იურიდიულ ვალდებულებებზე, საერთო მართვის სტრატეგიაზე და რისკებისაგან თავდაცვის მექანიზმების შემუშავების სტრატეგიაზე. ყველა ამ გარემოებებზეა დამოკიდებული სამუშაოს რაოდენობა, რომელიც რისკ-მენეჯმენტის მოცემულ სამსახურზე მოდის.

დასავლეთის განვითარებულ ქვეყნებში რისკების მართვა ვითარდებოდა, როგორც მცნებებისა და დისციპლინების სისტემა, რომლის მიზანი იყო დახმარების გაწევა იმ ნეგატიური ფინანსური შედეგებისაგან, გაუთვალისწინებელი შემთხვევებისა და არახელსაყრელი გარემოებებისაგან დაცვის ორგანიზაციაში, რომლებიც სამეწარმეო საქმიანობის პროცესში აღმოცენდებოდა. დასავლეთის ფირმების უმრავლესობას შტატში რისკ-მენეჯერი ჰყავს, რომლის მოვალეობაშიც შედის რისკის ყველა სახეობის შემცირების უზრუნველყოფა. ჩვეულებრივ რისკების მენეჯერი რისკიან გადაწყვეტილებებზე პასუხისმგებლობას ფირმის სხვა მენეჯერებთან და ფირმის საქმიანობის ამა თუ იმ სფეროს უფროსებთან იყოფს. რისკების მენეჯერი საკითხების უმრავლესობას მარკეტოლოგთან, პერსონალის შერჩევაზე პასუხისმგებელ ხელმძღვანელთან, ტექნიკის უსაფრთხოების ინჟინერთან და უსაფრთხოების სამსახურის უფროსთან ერთად წყვეტს.

ყველაზე უფრო ხშირად რისკების მართვას თავის თავზე იღებს ფირმის უმაღლესი ხელმძღვანელის ერთ-ერთი მოადგილე, რომელსაც რამდენიმე სპეციალისტი ეხმარება. სპეციალისტების შემადგენლობა დამოკიდებულია თითოეული კონკრეტული შემთხვევის თავისებურებებზე, მაგრამ მთლიანობაში გამოიყენება მთელი სამუშაოს ორ მონაკვეთად დაყოფის ლოგიკა: უსიამოვნებების თავიდან აცილება და კონკრეტული მოვლენების უსიამოვნო შედეგების შემცირება.

რისკ-მენეჯმენტის მუშაობის გართულებისა და ზრდის მიხედვით ცალკეულ მიმართულებებსა და ქვედანაყოფებში ჩვეულებრივ გამოყოფენ რისკების ანალიზსა და ბიზნესის უსაფრთხოდ მართვას. მსხვილ ჰოლდინგებში რისკების მართვის სამსახური დეპარტამენტების მოხაზულობას იძენს, რომლებშიც მართვა შეიძლება წარმართოს რისკების სპეციალური ჯგუფების მიხედვით. მსოფლიოს ბევრ მსხვილ კორპორაციაში ამ დეპარტამენტის მოვალეობებში შედის შიდა დაზღვევა და კორპორაციის თანამშრომლების- სოციალური დაცვა და მომსახურება.

მსხვილ კორპორაციაში მიზანშეწონილია შეიქმნას რისკების მართვის განყოფილება შემდეგი შემადგენლობით: დაგეგვისა და კოორდინაციის სამსახური; რისკების ანალიზისა და მონიტორინგის ჯგუფი; ანტიკრიზისული ღონისძიებების დაგეგმვის ჯგუფი; თვითდაზღვევის ჯგუფი; კრიზისულ სიტუაციებში მართვის ჯგუფი; პერსპექტიული მეთოდური განვითარების ჯგუფი. ეს სრულიად შესაძლო ვარიანტია, რომელიც ითვალისწინებს ამ სამსახურის უშუალო დაქვემდებარებას სიანგესტიციო საქმიანობის სუბიექტის პირველ ხელმძღვანელთან. რა თქმა უნდა რისკ-მენეჯმენტის მნიშვნელობა საშუალებას იძლევა სასურველი იყოს ასეთი დაქვემდებარება. მაგრამ მსგავსი სტატუსი შეიძლება სასურველი იყოს მარკეტინგის სამსახურისთვისაც, პერსონალის მართვის და ფინანსური დაგეგმვის ანალიზის სამსახურებისთვისაც.

თუ ორგანიზაციის ხელმძღვანელობა რისკების მართვის მთავარ ორგანოს წარმოადგენს, მაშინ აუდიტის კომიტეტი შეიძლება განვიხილოთ, როგორც ხელმძღვანელობის ამ ფუნქციის გაფართოება. აუდიტის კომიტეტი მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტია, რომელიც მენეჯმენტს ეხმარება რთულ ორგანიზაციულ საკითხებში, რისკის სხვადასხვა სფეროების გამოვლინებისა და მართვის საქმეში. აუდიტის კომიტეტის მისიის ფორმულირება, რომელიც ორგანიზებულია თანამედროვე პრინციპების შესაბამისად, უნდა გამოიყურებოდეს, როგორც საოპერაციო რისკების მართვის სრულყოფილება სპეციალისტთა ჯგუფის მუშაობის საფუძველზე. არსებობს ურთიერთსაწინააღმდეგო შეხედულებები აუდიტორული კომიტეტების მუშაობის ღირებულებებთან მიმართებაში. სრულიად ბუნებრივია, რომ ხელმძღვანელობა, რომლის წინაშეც რისკებით მართვის პრობლემები წამოიჭრება, მიმართავს აუდიტორებს, როგორც კომპანიაში წარსულში გადასატრედი პრობლემების შესახებ ინფორმაციის დაგროვების წყაროს. ამ თვალსაზრისის მომხრეები აუდიტორებს მხოლოდ საკონტროლო შემოწმებების ჩატარების სპეციალისტებად თვლიან, იმ დროს, როცა რისკების მართვა მარტივი საქმე არ არის და არ შეუძლია რომელიმე კომიტეტთან, დეპარტამენტთან თუ გუნდთან დელეგირე-

ბა. მთავარი აღმასრულებელი ხელმძღვანელი და მმართველობითი ჯგუფი აწარმოებენ ყოველდღიურ ოპერაციებს, ხელმძღვანელობენ რა ხელმძღვანელობის პოლიტიკით, იცავენ რა რეგულირების ნორმებსა და კანონებს, ეყრდნობიან რა შიდა კონტროლის ეფექტიან სისტემას.

რისკ-მენეჯმენტმა უმაღლესი ხელმძღვანელობა უნდა უზრუნველყოს იმ აუცილებელი ინფორმაციით, რომელიც აუცილებელია მათი ვალდებულებების შესასრულებლად და ამავე დროულად სწრაფად და მთელი სისავსით უნდა უპასუხონ ხელმძღვანელობის მიერ დასმულ კითხვებს. მენეჯერებმა უნდა გამოიყენონ თავიანთი კვალიფიკაცია ახალი ინოვაციური იდეების გენერაციისათვის და რეკომენდაციების შესამუშავებლად. რისკ-მენეჯერებს, როგორც იმ პირებს, რომლებსაც ადმინისტრაციულ მართვაში ძირითადი პასუხისმგებლობა აკისრიათ, უნდა ჰქონდეთ სტიმული მუდმივი, საქმიანი ოპერაციების კვლევით საქმიანობის ცოდნაზე დაფუძნებული და მასთან დაკავშირებული რისკების განსახორციელებლად. უმაღლესი ხელმძღვანელობის ამოცანები და მოვალეობები მრავალმხრივ ფუნქციებს მოიცავს: მმართველობით თანამდებობებზე საჭირო პროფესიული ჩვევების, გამოცდილების და პატიოსნების მქონე მუშაკების დანიშვნას, პერსონალის მართვის ადეკვატური სტიმულირების სისტემის ფორმირებას, კადრების მომზადების ორგანიზებას და სხვას. მაგრამ, ჩვენი აზრით, ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფუნქციაა ეფექტიანი რისკ-მენეჯმენტის სისტემის შექმნა, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს ადეკვატური მმართველობითი საინფორმაციო სისტემის არსებობა, გამჭვირვალობა, დროულობა, სიზუსტე, ინფორმაციის უტყუარობა და სისრულე.

Nino Paresashvili

RISK-MANAGEMENT AS AN EFFECTIVE SYSTEM UNDER UNCERTAINTY

SUMMARY

The article „The Efficient System of Risk Management in Conditions of Uncertainty” focuses to uninterrupted perfection of investment activities in economic business; interaction and reasonable regulation; infinity of analytical provision and information sufficiency for investment business regulation; conformity of employment character with potential opportunities of performer; continuation of managers qualification boost, that is to elaborate the efficient system.

The priority task of this system: to create mechanism which will be able to provide efficient coordination of investment activities in indefinite conditions, that is to create flexible system using in optimal way present opportunities. The task of evading indefiniteness represents sub-function of management system just investment business. While making solution of the task to relieve and reduce subjective infinity it is necessary to remember: in risk management sphere is necessary accuracy not only in sphere of risk-management but also their information value in risk management system from the point of opportunities for working out adequate decisions. If only by one feature is possible to receive credible, perfect information out of number of evaluated objects it is not expedient to spare time to process the whole information verification. Such information will not be constructive from the point of possibility to provide confrontation of all parameters of the object. But in addition in organization should be unconditionally formed the database of necessary risks and activities for their management.

*ოლღა ფაჩულია
კლარა ღურწყაია*

**ბადასახალგაშის როლი მცირე ბიზნისის
განვითარებაში**

მცირე ბიზნესი თანამედროვე საბაზრო სისტემის მნიშვნელოვანი კომპონენტია, რომლის გარეშე წარმოდგენილია ფულად-სასაქონლო ურთიერთობებისათვის საკეთილდღეო ეკონომიკური გარემოს შექმნა, ქვეყნის ეკონომიკურ-პოლიტიკური სტაბილურობის შენარჩუნება, სოციალური პრობლემების დაძლევა, სამართლიანი კონკურენციის გარემოს ჩამოყალიბება. აუცილებელია სახელმწიფოს მიერ მცირე ბიზნესის მხარდაჭერა, რაც შესაძლებელია სხვადასხვა ფორმით (სპეციალური ფონდების შექმნა მცირე საწარმოთა დასაფინანსებლად, შეღავათიანი კრედიტების დაწესება, ტექნოლოგიური ტრანსფერტის სფეროში მცირე და საშუალო საწარმოთა მხარდაჭერის პროგრამების შემუშავება და რეალიზაცია), მაგრამ მთავარი საშუალება აღნიშნული სფეროს წასახალისებლად არის გადასახადების განსაკუთრებით შეღავათიანი პირობები.

საგადასახადო სისტემა მხოლოდ იმ შემთხვევაში იმოქმედებს მიზანმიმართულად, თუკი არის სახელმწიფო პროგრამა, რომელიც მკაფიოდ განსაზღვრავს სამეცნიერო და სამეწარმეო პოლიტიკას, რის მიხედვითაც წესდება საგადასახადო შეღავათები და საბიუჯეტო სუბსიდიები. ცხადია, გაურკვეველობის ატმოსფეროში გადასახადები უსისტემოდ მოქმედებს და ართულებს საქმის ვითარებას. უპირველეს ყოვლისა, უნდა განისაზღვროს ის დარგები, სადაც მცირე ბიზნესი თამაშობს გადამწყვეტ როლს. ჩვენი აზრით, თანამედროვე ეტაპზე ეს არის მომსახურების სფერო. კერძოდ, მანქანა-დანადგარების რემონტი და ტექნიკური მომსახურება, საკონსულტაციო მომსახურება, მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო მომსახურება.

საგადასახადო განაკვეთების მანევრირებით, შეღავათებითა და ჯარიმებით, გადასახადების პირობების ცვლილებით, ერთი სახის გადასახადების შემოღებით და ზოგის კი გაუქმებით, სახელმწიფო საფუძველს ქმნის გარკვეული დარგების მზარდი განვითარებისათვის, რაც ხელს უწყობს საზოგადოებისათვის აქტუალური პრობლემების გადაწყვეტას. გადასახადების საშუალებით სახელმწიფო ასტიმულირებს ტექნიკურ პროგრესს, სამუშაო ადგილთა ზრდას, კაპიტალურ დაბანდებებს წარმოების გაფართოებისათვის და სხვა.

განვითარებულ ქვეყნებში საგადასახადო ნიხრი მოგებასა და დამატებით ღირებულებაზე დიფერენცირებულად გამოიყენება, წლიური მოგების მიხედვით. დიდი ყურადღება ეთმობა ინოვაციური ბიზნესის სტიმულირებასა და ვენჩურული კაპიტალის ახალი ფონდების შექმნას. მაგალითად, აშშ-ში მცირე ინოვაციური ფირმები სარგებლობენ საგადასახადო შეღავათებით. მცირე და საშუალო ფირმებისათვის ინოვაციური პროექტის განხორციელებასთან დაკავშირებული ისეთი მტკივნეული პრობლემის გადაწყვეტა, როგორცაა ფინანსური ბაზის სიმცირე, მიზნობრივი დაგეგმარების საფუძველზე ხდება, რომელიც გამოძახილს პოულობს დაფინანსების შესაბამის პოლიტიკაში.

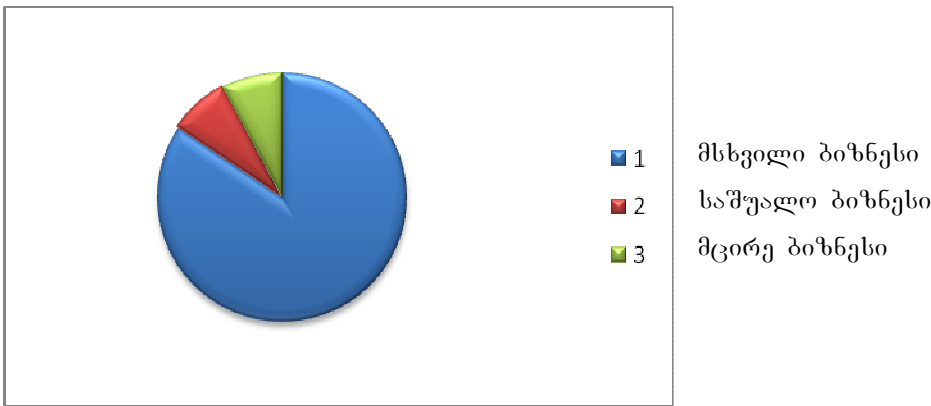
ევროკავშირის ქვეყნებში მცირე ბიზნესის მხარდაჭერის კარგად შემუშავებული საგადასახადო სისტემა მოქმედებს, სადაც სახელმწიფო გადასახადებით არეგულირებს ეკონომიკურ კეთილდღეობასა და ორიენტირებულია წარმოების ზრდაზე. ასე მაგალითად, გერმანიაში მცირე ბიზნესი გაათავისუფლა ბრუნვის გადასახადისგან, შედეგში მეწარმეებს შეუძლიათ გადასახადების ნაწილი მიმართონ რეინვესტიციებზე. ასევე, გადასახადისგან ნაწილობრივ გაათავისუფლებულია იმ კომპანიის მიერ მიღებული დივიდენდები, რომელთა აქტივებიც არ კოტირდება საფონდო ბირჟაზე. ეს შეღავათი მიზნად ისახავს მცირე საწარმოებში ინვესტიციების ზრდას და მოზიდული კაპიტალის ღირებულების ნაწილობრივ კომპენსირებას. საფრანგეთში დაწესებულია სპეციალური საგადასახადო შეღავათები იმ ინვესტორებისთვის, რომლებიც თავიანთ ფინანსებს განვითარებად კომპანიებში განათავსებს. გარდა ამისა, საფრანგეთში მცირე საწარმო იხდის 19 პროცენტის განაკვეთით, მაშინ, როცა სტანდარტული განაკვეთი 33 პროცენტს შეადგენს. გადახდა კვარტალურად ხდება და არა თვიურად. მცირე საწარმოებში მხოლოდ შესყიდვები და ფინანსური შემოსავლები აღირიცხება. გაერთიანებულ სამეფოში რაც უფრო მცირეა საწარმო, მით უფრო ნაკლებ გადასახადს იხდის. კერძოდ, საწარმოები, რომელთა ბრუნვა 10000 ფუნტი სტერლინგზე ნაკლებია, მოგების გადასახადისგან გაათავისუფლებულნი არიან. 50000-ზე ნაკლები ბრუნვის მქონე საწარმოები პირველ 10000-ზე

10 პროცენტს, ხოლო დანარჩენ მოგებაზე დაახლოებით 23 პროცენტს იხდიან. 300000-1500000 ბრუნვის მქონე საწარმოების საგადასახადო განაკვეთი პირველ 300000 ფუნტი სტერლინგზე 19 პროცენტს, ხოლო დანარჩენ მოგებაზე დაახლოებით 33 პროცენტს შეადგენს. 1500000-ზე მეტი მოგების მქონე საწარმოები კი 30 პროცენტს იხდიან (წყარო: http://www.parliament.ge/files/437_1262_228785_437_1262_702572_mcirebiznesi%5B1%5D.pdf).

ჩვენი აზრით, საქართველოში გადასახადების შემცირების პროცესი ეტაპობრივად და, ამასთანავე, დიფერენცირებულად უნდა მოხდეს. პირველ რიგში, შეიძლება შემცირდეს მოგებაზე გადასახადი, მაგრამ მხოლოდ შეზღუდული მასშტაბით – მცირე ბიზნესის სფეროში. შემდგომ, დაახლოებით 3-4 წელიწადში, საშუალო ბიზნესის, ხოლო მოგვიანებით კი – მსხვილი ბიზნესის სფეროში.

უკვე პირველ ეტაპზე მოხდება მცირე ბიზნესის დანაზოგთა ზრდა, სხვა სფეროებიდან და დარგებიდან კაპიტალი გადაედინება ამ სფეროში, გამოცოცხდება საწარმოო და ინვესტიციური საქმიანობა. სახელმწიფო ფინანსური რესურსები ყველაზე ნაკლებად იზარალებს, ვინაიდან ბიუჯეტის შემავსებელი ძირითადი ნაკადები ძალაში დარჩება.

სტატისტიკის დეპარტამენტის 2010 წლის მონაცემებით, ბრუნვა საწარმოთა ზომის მიხედვით შემდეგნაირად გამოიყურება:

ბრუნვა საწარმოთა ზომის მიხედვით

წელი და კვარტალი	სულ მლნ. ლარი	მათ შორის:			
		მსხვილი	საშუალო	მცირე	
		1	2	3	4
2005	...	10,076.3	7,756.9	1,163.6	1,155.8
2006	...	13,090.3	10,643.0	1,368.0	1,079.3
2007	...	17,544.4	15,002.5	1,609.1	932.8
2008	...	19,650.7	17,228.8	1,454.3	967.6
2009	...	20,302.2	17,136.9	1,701.2	1,464.1
2010	I	4,836.2	4,084.5	411.5	340.2
	II	5,736.5	4,778.1	486.0	472.4
	III	6,041.1	5,157.1	419.8	464.2
	IV	6,579.7	5,556.2	506.9	516.6
2011	I	5,719.1	4,851.4	422.8	444.8
	II	6,124.3	5,175.1	414.7	534.5

(წყარო: http://www.geostat.ge/cms/site_images/files/georgian/business/sawarmota_zomis_mixed-viT/brunva.xls).

მცირე ბიზნესისათვის გადასახადების მკვეთრი შემცირება უახლოეს პერსპექტივაში ახალი სამუშაო ადგილების შექმნას გამოიწვევს, რაც, თავის მხრივ, გაზრდის დასაქმებას, მოსახლეობის ეკონომიკურ-სოციალურ კეთილდღეობას და უფრო გადახდისუნარიანს გახდის მას. გარდა ამისა, ამ სფეროში საწარმოო სიმძლავრეების ზრდის შედეგად გაიზრდება საგადასახადო შემოსავლებიც. ცნობილია, რომ არაფერი ისე არ ასტიმულირებს საწარმოს ზრდას, როგორც მეწარმეთა რეალური შემოსავლების ზრდის შესაძლებლობა. ეს უკანასკნელი აძლიერებს თავის ფინანსურ დამოუკიდებლობას, თვითდაფინანსების ხარჯზე იზრდება საქმიანი აქტიურობა.

მეორე ეტაპზე სახელმწიფოს შეუძლია გადასახადები შეუმციროს საშუალო ბიზნესს, რაც გამოიწვევს მომგებიანობის მკვეთრ ზრდას. ამასთან ერთად, მოხდება დანაზოგების ზრდა. ინვესტიციების რიცხვი მკვეთრად გაიზრდება პირველ ეტაპთან შედარებით, რაც გამოიწვევს საწარმოო სიმძლავრეების მატებას.

ცხადია, თუ მცირე ბიზნესის საწარმოო ბაზა ნორმალურად ფუნქციონირებს, საშუალო ბიზნესისთვის გადასახადების შემცირება სახელმწიფო ბიუჯეტს მძიმე ტვირთად არ დააწვება. პირველადი ზარალი შეიძლება დაიფაროს მცირე ბიზნესის წილის ზრდით უფრო ეფექტიანად მუშაობის ხარჯზე.

მესამე ეტაპზე, როდესაც მოხდება გადასახადების შემცირება მსხვილ საწარმოთა და საწარმოო-ფინანსური ჯგუფებისათვის, შეიქმნება საბაზრო ეკონომიკის ყველა სფეროსა და დარგის ინოვაციური განვითარებისთვის საჭირო დანაზოგების ფორმირების ოპტიმალური პირობები.

საბოლოო ჯამში, გადასახადების შემცირებით სახელმწიფო მიიღებს საგადასახადო ნიხრის შემცირებულ პროცენტს, მაგრამ სასაქონლო პროდუქციის ზრდით უზრუნველყოფილ გაზრდილ შრომის მწარმოებლურობასა და საწარმოთა ეფექტიანობას. ხოლო გრძელვადიან პერსპექტივაში, სახელმწიფო ბიუჯეტის შევსება გარდაუვალი იქნება. გაიზრდება ბიუჯეტი და ეკონომიკური კეთილდღეობის გაზრდის ახალი პერსპექტივები გამოჩნდება. სახელმწიფო შეძლებს გადასახადების რეგულირებით სხვა სფეროები განავითაროს, დაეხმაროს ისეთ დარგებს, რომლებიც ქვეყნის უმთავრეს პრობლემას წარმოადგენს.

ამდენად, მცირე ბიზნესის სტიმულირება სახელმწიფოს მხრიდან განსაკუთრებულ ყურადღებას მოითხოვს. იგი პირდაპირ უკავშირდება ქვეყნის ეკონომიკურ მდგომარეობას, მის სიძლიერეს, მომავალ ზრდასა და განვითარებას. სამართლიანი, საზოგადოებისთვის მისაღები, მცირე ბიზნესის განვითარებაზე ორიენტირებული გადასახადების განაკვეთების დაწესებით შესაძლებელია მიმზიდველი ბიზნესგარემოს შექმნა, სტაბილური პოლიტიკური სიტუაციის ჩამოყალიბება, მოსახლეობის ეკონომიკური კეთილდღეობის ამაღლება და ქვეყნის დამკვიდრება განვითარებული სახელმწიფოების გვერდით.

*Pachulia Olga
Ghurtskaia Klara*

THE ROLE OF TAXES IN SMALL BUSINESS

SUMMARY

Development of small business, in conditions of becoming of market attitudes, makes of special value for the decision of social problems, for formation of the favorable environment for commodity-money attitudes, for effective functioning the enterprises and spheres of service of the country.

In clause the place of small business in market system is allocated, ways and directions of its development are offered, aspects of tax stimulation of small enterprises are considered. It is noted, that the reasonable

decision of problems of small business, its stable development should occur at active support and regulations from the state, by carrying out of effective actions.

ელუარდ კავთიძე

**შრომის სტიმულების წყაროების კლასიფიკაციის
ძირითადი ასპექტები**

ეკონომიკურ სტიმულებს ადამიანი იღებს ეკონომიკურ ურთიერთობებში სხვა პირებისგან, ამიტომ, ჩვენი აზრით, სტიმულების კლასიფიკაციისათვის, უპირველეს ყოვლისა, უნდა დავეყაროთ იმას, თუ რომელი პირები, ვინ ან რა აჩენს ამ სტიმულებს, დებს მათ ეკონომიკურ ურთიერთობებში.

შევვხვით წარმოების სტიმულებს. კაპიტალიზმის მოდელში წარმოება წარმოდგენილია მხოლოდ ფირმების სახით სახელმწიფოს გავლენების გარეშე, ხოლო ფირმების ძირითად სტიმულს წარმოადგენს მოგება. ამ სტიმულს საბაზრო ურთიერთობები აჩენს, შეიძლება ითქვას, ბაზრის უჩინარი ხელი დებს მათ ამ ურთიერთობებში. ნათელია, რომ ამ ხელის უკან ბაზრის სუბიექტები დგანან, რომლებიც არაცნობიერად, ერთმანეთთან შეუთანხმებლად აძლევენ „ხმას“ ამა თუ იმ პროდუქტის მიმწოდებლებს. თუ რომელიმე მიმწოდებელი ამ „ხმას“ ვერ მიიღებს, მაშასადამე, ის ვერ მიიღებს შემოსავალს და კონკურენციაში დამარცხდება. მაგრამ, მიუხედავად იმისა, რომ ეს სტიმულიც ადამიანებისგან, კერძოდ, მომხმარებლისგან მომდინარეობს, ეს ადამიანები შეგნებულად არ ქმნიან ამ სტიმულებს. კაპიტალიზმის მოდელში სტიმულებს შეგნებულად ქმნიან მხოლოდ ფირმები დაქირავებული მუშაკებისათვის. ეს სტიმულები დაყრდნობილია ხელფასის დონეზე, რომელიც შრომის ბაზარზე ჩამოყალიბებული, მაგრამ ნათელია, რომ ბაზარი არ განსაზღვრავს ხელფასის ფორმებსა და სისტემებს. ისინი ფირმებს გამიზნულად შემოაქვთ, რომ მუშის შრომის ნაყოფიერება იყოს მაღალი და მის მიერ შექმნილი ზღვრული პროდუქტი არ იყოს ნაკლები დაქირავებულის მიერ ამ პროდუქტის წარმოებისათვის დახარჯულ ხელფასზე. ამ პირობის შესრულების შემთხვევაში ფირმა მიიღებს მოგებას. მაშასადამე, შრომის სტიმულები კაპიტალისტურ ეკონომიკაში მოგების მიმართ დაქვემდებარებულ სტიმულებს წარმოადგენს. მაშასადამე, ფირმის (დაქირავებულის) მიერ შეგნებულად შემოტანილი სტიმულები საბაზრო სტიმულების დაქვემდებარებულ, მეორად სტიმულებს წარმოადგენს. მაგრამ ისინი, თავიანთი მხრივ, გავლენას ახდენენ მათზე. თუ ისინი ძლიერები არიან, მაშინ ისინი ქმედითი არიან და მიზანს აღწევენ, ხოლო თუ ისინი სუსტები არიან ან არასწორად განსაზღვრავენ მუშაკის საქმიანობის მიმართულებას, მაშინ ფირმას მოგების მიღების საშუალება უმცირდება ან ეკარგება.

ზემოთქმულიდან ნათელია, რომ შრომის ბაზარი აყალიბებს მხოლოდ ხელფასის დონეს როგორც მთელ ეკონომიკაში საშუალოდ, ისე დარგებისა და პროფესიების მიხედვით, ხოლო ხელფასის ფორმებისა და სისტემების შექმნაში შრომის სტიმულირების მიზნით, გადამწყვეტ როლს ასრულებენ დაქირავებულები.

ნათელია, რომ შრომის სტიმულების განხილვა საკმარისი არ იქნებოდა მხოლოდ კაპიტალიზმის მოდელში ამ მოდელში მოქმედ სხვა ეკონომიკურ სტიმულებთან (მეწარმულ სტიმულებთან) კავშირში. სახელმწიფო ასევე აქტიურ გავლენას ახდენს მათზე თავისი საგადასახადო და სოციალური პოლიტიკით, მათ შორის პირდაპირ ზემოქმედებას ახდენს მათზე საშემოსავლო გადასახადის, ხელფასის მინიმუმის დაწესებისა და სხვა ეკონომიკური ინსტრუმენტების მეშვეობით. ხოლო მცირე ბიზნესი და ის კომპანიები – კოოპერატივები და სხვა ამხანაგობები, რომლებშიც ძირითადად მესაკუთრეთა შრომაა გამოყენებული, განიცდიან შრომაზე სახელმწიფოს მთელი საგადასახადო პოლიტიკის უშუალო ზემოქმედებას. სახელმწიფოს ზემოქმედება შრომის სტიმულზე შეიძლება იყოს როგორც გამაძლიერებელი, ისე

შემზღუდავი, მაგრამ შრომის სტიმულის შეზღუდვაც არის როგორც უარყოფითი, ნეგატიური სტიმული. ასეთი ზემოქმედება სტიმულზე შეიძლება მოახდინონ სხვა ინსტრუმენტებმაც, კერძოდ, ხელფასის სავალდებულო მინიმუმის დაწესებამ სახელმწიფოს მიერ, რომელსაც სახელმწიფო ხშირად მიმართავს პროფესიული კავშირების გავლენით.

კერძო სექტორში შრომის სტიმულებზე სახელმწიფოს შეუძლია გავლენა მოახდინოს სხვა ინსტრუმენტებითაც. მათ შორის: შეღავათებით მცირე ბიზნესისათვის, მათ შორის როგორც საგადასახადო, ისე საკრედიტო შეღავათებით; მათთვის რეგისტრაციის პროცედურის გამარტივებით; მთლიანად, თავისი საკანონმდებლო აქტებით, განსაკუთრებით, შრომის კოდექსით, რომელიც არეგულირებს დაქირავებულისა და დაქირავებულის უფლება-მოვალეობებს და სხვ.

სხვა საკანონმდებლო აქტებიდან და შრომის სტიმულირებაზე მოქმედი სახელმწიფოს მიერ განხორციელებული ღონისძიებებიდან აუცილებელია შევეხოთ სახელმწიფო სოციალური დაზღვევის სისტემასაც. მისი გავლენა არ არის ძლიერი, მაგრამ ნათელია, რომ, სხვა თანაბარ პირობებში, მუშაკი აირჩევს იმ სამუშაოს, სადაც უფრო მეტად იქნება სოციალურად დაზღვეული. ნათელია აგრეთვე, რომ საპენსიო უზრუნველყოფის მასტიმულირებელი ძალა დაკავშირებულია ადამიანის ასაკთან და იგი იზრდება საპენსიო ასაკის მოახლოებასთან ერთად.

სახელმწიფო თავისი წარმომადგენლის მეშვეობით თვითონაც ასრულებს მეწარმის (დაქირავებულის) ფუნქციას შრომის სტიმულების შექმნაში სახელმწიფო საკუთრებაში მყოფ ფირმებში, მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს რომ სახელმწიფოს წარმომადგენლებს უმთავრესად მინიჭებული აქვთ ამ სფეროში მოქმედების მნიშვნელოვანი თავისუფლება. მაშასადამე, საბაზრო ეკონომიკაში ადგილი არ აქვს ცენტრალიზმს შრომის სტიმულების განსაზღვრაში.

სახელმწიფოს გავლენა შრომის სტიმულებზე მნიშვნელოვანია საზოგადოებრივი საქონლის მიმწოდებელ კერძო საწარმოებშიც, რადგან ამ სექტორში მიწოდების მთლიან მოცულობას არეგულირებს სახელმწიფო, ხოლო მის მიერ გამოყენებული ინსტრუმენტები, მათ შორის ის ინსტრუმენტები, რომლებზეც ზემოთ აღინიშნა, ამ სექტორში უფრო მნიშვნელოვან გავლენას ახდენენ შრომის ანაზღაურების დონეზე. ამ სექტორში საგრძნობია და ზოგჯერ განმსაზღვრელიც სახელმწიფოს საფასო პოლიტიკა, რომელიც ასევე ახდენს გავლენას შრომის ანაზღაურებაზე.

ბოლოს აუცილებელია აღვნიშნოთ, რომ ჩვენ შევეხეთ მხოლოდ სახელმწიფოს გავლენებს შრომის სტიმულებზე, ხოლო თავიანთი კომპენტენციის ფარგლებში ასევე ახდენენ მათზე გავლენას მუნიციპალური სტრუქტურები, განსაკუთრებით საზოგადოებრივი საქონლის მიწოდების სფეროში.

აუცილებელია აღვნიშნოთ აგრეთვე ის, თუ რა გავლენას ახდენს მეწარმულ სტიმულირებაზე მეწარმისა და სახელმწიფოს, აგრეთვე მეწარმისა და მუნიციპალური ორგანოს ურთიერთობის სიჯანსაღე. თუ მეწარმე ყოველთვის დაძაბულია შიშით, რომ სახელმწიფოს ან მუნიციპალიტეტის ცალკეულმა მოხელეებმა მას თანხა ან ქონება არ გამოსძალონ, ან წილში არ ჩაუდგენენ, მაშინ შეუძლებელი ხდება მან ნორმალური საიმედო ურთიერთობა დაამყაროს დაქირავებულთან, მაშასადამე, შეუთანხმდეს მას შრომის სტიმულირების გარანტირებულ პირობებსა და ხელფასის გარანტირებულ დონეზე. ამ სიტუაციებში უპირატესობა აქვთ სახელმწიფო აპარატთან დაახლოებულ მეწარმეებს, მაშასადამე, გზა აქვს გახსნილი მეწარმეთა „დანიშნას“, რადგან ეს ხდება მათი ბიზნესის საიმედოობის გარანტია.

ამრიგად, შრომის სტიმულები მომდინარეობს სამი წყაროდან: 1. ბაზრიდან; 2. სახელმწიფოდან (იგულისხმება მუნიციპალიტეტებიც, რომლებიც არ წარმოადგენენ სახელმწიფო სტრუქტურებს, მაგრამ მათთან შეთანხმებით ფუნქციონირებენ) და 3. ფირმებიდან.

ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ სახელმწიფოდან მომდინარე სტიმულები შრომაზე გავლენას ახდენენ როგორც ფირმის მეშვეობით, ასევე უშუალოდ. აქ იგულისხმება არა მხოლოდ მოქალაქეთა დაბეგვრა საშემოსავლო და სხვა გადასახადებით ან მათგან მუნიციპალი-

ტეტების მიერ გარკვეული სახის მოსაკრებლის მოკრება, არამედ ისიც, რომ იმ წარმოებაში, რომელშიც მესაკუთრეები თვითონც შრომობენ, დაბეგვრა მთლიანად წარმოადგენს შრომის სტიმულირების ფაქტორს – უფრო მეტად უარყოფით, შემზღუდავ ფაქტორს, ვიდრე დადებითს. ეს შეიძლება ითქვას ბაზრიდან მომდინარე სტიმულებზეც, ინდივიდუალური მეწარმე ან სხვა პირი, რომელიც საქონელს საკუთარი შრომით აწარმოებს, თავის შრომაზე ბაზრის მასტიმულირებელ ზემოქმედებას უშუალოდ განიცდის, ხოლო ძირითადი სტიმული არის ფასი; თუ საქონლის გაყიდვის ფასი მაღალია, ხოლო მასზე დახარჯული რესურსების ფასი დაბალი, მაშინ სტიმულია მაღალი და, პირიქით, როცა სტიმული სუსტია, მაშინ მეწარმეები გადიან მოცემული საქონლის ბაზრიდან, ხოლო თუ სტიმული ძლიერია, მაშინ შრომა, როგორც რესურსი, გადმოდინდება სხვა დარგებიდან მოცემულ დარგში.

შრომის სტიმულების განსაზღვრისას კვლავ აღვნიშნოთ, რომ ბაზარი ზემოქმედებს შიდასაფირმო სტიმულების ჩამოყალიბებაზე არა მხოლოდ საქონლის გაყიდვისა და რესურსების შექმნის ფასთა სხვაობის, მაშასადამე, შემოსავლის სიდიდის მეშვეობით, არამედ აგრეთვე შრომის ბაზრის მეშვეობით.

ნათელია, რომ სახელმწიფო შრომის სტიმულების ფორმებსა და მეთოდებზე როგორც პირდაპირ, ისე ირიბ გავლენას ახდენს ხილული ხელით, ამიტომ შეიძლება აღვნიშნოთ, რომ ადამიანების მიერ ხილული ხელით შექმნილ სტიმულებს მიეკუთვნება სახელმწიფოსა და ფირმის მიერ შექმნილი სტიმულები. მაგრამ, როგორც აღვნიშნეთ, ეს სტიმულები ემყარება ხელფასის შრომის ბაზარზე ჩამოყალიბებულ დონესა და მოგების (შემოსავლის) მაქსიმიზაციის მიზანს, ამიტომ ისინი ძირითადად საბაზრო ხასიათს ატარებენ.

ანალიზის გამარტივების მიზნით ჩვენ არ განვიხილეთ მოხმარებაზე მიმართული სტიმულები. კერძოდ, ჩვენ შევეხებით არა მხოლოდ ფასების დონეს, რომელიც შრომის სტიმულებზე გავლენას ახდენს ცხოვრების გარკვეული დონის ჩამოყალიბებით, არამედ ძირითადად იმ ასპექტში, თუ როგორ ხდება გასაღების სამსახურების მუშაკთა შრომის სტიმულირება, რომელიც დაკავშირებულია ამ სამსახურების მიერ მოხმარებელთა სტიმულირებასთან.

შრომის სტიმულებზე შექმნილი წარმოდგენის მიხედვით, ისინი არიან მხოლოდ მენეჯმენტის საგნის შემადგენელი ნაწილები. მათ განიხილავს აგრეთვე შრომის ეკონომიკა, მაგრამ ამ შემთხვევაში განიხილვა ხდება ორ ნაწილად, რადგან პირველში განიხილულია შრომის ბაზარი, ხოლო მეორეში – ხელფასის მასტიმულირებელ ფუნქციაზე ფირმის მენეჯმენტის გავლენა. ამაზე უფრო კონკრეტული წარმოდგენა შეგვექმნება, როცა გავეცნობით რონალდ ჯ. ერენბერგისა და რობერტ ს. სმიტის სახელმძღვანელოს „თანამედროვე შრომის ეკონომიკა“¹⁰⁹.

„შრომის ეკონომიკის შესწავლა, – როგორც ავტორები წერენ, – წარმოადგენს ძირითადად იმ კავშირურთიერთობების შესწავლას, რომლებიც მყარდება დამქირავებელთა და დაქირავებულ სამუშაო ძალას შორის, ანუ მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის. ჩვენ ვიძლევიან შრომის ბაზარზე მოთხოვნისა და მიწოდების მოკლე მიმოხილვას და, ამრიგად, თავიდანვე შესაძლებელია იმის დანახვა, როგორ მუშაობს შრომის ბაზარზე ქცევის ფორმირების მექანიზმები.

მე-3-5 თავები ეხება, უპირველეს ყოვლისა, შრომაზე მოთხოვნას. ისინი ეძღვნება დამქირავებელთა მოტივაციასა და ქცევას შრომის ბაზარზე. მაგრამ, სახელმწიფო პოლიტიკისათვის ამ ქცევის შედეგების განსაზღვრისას, ჩვენ აგრეთვე ვესწრაფით, მხედველობაში მივიღოთ მუშაკთა შრომის მიწოდება.

მე-6-10 თავები შეიცავს მუშაკების შრომის მიწოდებასთან დაკავშირებული სხვადასხვა მხარის ანალიზს და აქ განიხილვის ობიექტებს წარმოადგენს ისეთი საკითხები, როგორიცაა: ღირს თუ არა იმუშაო ხელფასზე (იმის საპირისპიროდ, რომ, დაეუშვათ, დაისვენო ან იმუშაო სახლში უხელფასოდ); სპეციალისტებისა და შრომის სფეროს არჩევანი, თუ ამ სფეროს აქვს სხვადასხვა მახასიათებლები; მუშაკთა მიერ ამა თუ იმ გადაწყვეტილებების მიღება თავიანთი

¹⁰⁹ Эрэнберг Р., Смит Р. Современная экономика труда. Теория и государственная политика. Издательство Московского университета. Москва. 1996.

განათლების დონის ამაღლებასთან ან სხვა ინვესტიციებთან დაკავშირებით, რომელთა მიზანია მუშაკთა გამომუშავების შესაძლებლობათა გაუმჯობესება.

აქედან ნათელია, რომ სახელმძღვანელოს პირველ ათ თავში განხილული საკითხები, ძირითადად, შრომის ბაზარზე ხელფასის დონის ფორმირებისა და მასთან დაკავშირებულ ისეთ საკითხებს წარმოადგენს, როგორცაა მაგალითად, მუშაკის მიერ თავისი კვალიფიკაციის ამაღლების საკითხი (აიმაღლოს კვალიფიკაცია თუ იმუშაოს და მიიღოს ხელფასი). როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ამ საკითხების გადაწყვეტას ემყარება ფორმებში შრომის სტიმულირება, მაგრამ ისინი არ წარმოადგენენ შრომის სტიმულირების ფორმებისა და სისტემის საკითხებს. მაგრამ ნათელია, რომ, მათ შორის კავშირის გამო, მათი ერთმანეთისგან მკვეთრი განცალკევება შეუძლებელია.

შრომის ბაზრის საკითხების ათ თავში გადმოცემის შემდეგ, ამ სახელმძღვანელოში ფაქტობრივად მხოლოდ ერთი თავი, მეთერთმეტე, ეთმობა შრომის სტიმულირების საკითხს ფორმებში. “მე-11-15 თავებში – აგრძელებენ ავტორები – ჩვენ განვიხილავთ პრობლემებს, რომლებიც განსაკუთრებულ ინტერესს წარმოადგენენ შრომის ეკონომისტებისათვის, შრომის ბაზარზე ინსტიტუციური ძალების გავლენის ჩათვლით. მე-11 თავში მოყვანილია ანალიზი, როგორ შეიძლება მოხდეს მუშაკთა შრომის ანაზღაურების სტრუქტურირება იმისათვის, რომ უფრო მაღალნაყოფიერი შრომის სტიმულები შეიქმნას”. მე-12-15 თავებში კი, როგორც ავტორები იქვე აღნიშნავენ, განხილულია ხელფასის რასობრივი, სქესობრივი და ეთნიკური სხვაობების, ხელფასზე პროფკავშირების გავლენის, საზოგადოებრივი სექტორის შრომის ბაზრისა და ერთგვაროვან სამუშაოებზე ხელფასთა სხვაობების პრობლემები. ხოლო ბოლო ორ – მე-16-17 თავებში ავტორები ეხებიან უმუშევრობისა და ინფლაციის მაკროეკონომიკურ პრობლემებს.

უფრო ნაკლები ადგილითაა წარმოდგენილი შრომის სტიმულები ეკონომიკური თეორიის სახელმძღვანელოებში, რომლებშიც, ძირითადად, შრომის ბაზრის ზოგად თეორიასა და ხელფასის დონეებს შორის სხვაობები განიხილება.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. **ერქომაიშვილი გ.** ბიზნესი. ფირმის ფუნქციონირების ძირითადი ასპექტები. თბილისი, 2007.
2. **მაკონელი კ., ბრიუ ს.** ეკონომიკისი. ნაწ. III, თბილისი, 1997.

Kavtidge Eduard

THE BASIC ASPECTS OF CLASSIFICATION OF SOURCES OF LABOUR STYMULI

SUMMARY

The labour market defines only the level of the salary as well in the whole economy as according to the fields and professions, but in the creation of the forms of the salaries and systems renters play the important role for the stimulation of labour.

The influence of the stste on the labour stymuls is important in the private enterprizes, as in this sector the whole amount of .the promotion is regulated by the state, and the instruments used by them have the great influence on the level of the compensation of labour.

მარინე ცუცქირიძე

რესტრუქტურისაციის პროცესის შედეგების შესახებ

გლობალიზაციის პირობებში

გლობალიზაციის პირობებში ეკონომიკის განვითარებისა და წარმოების კონკურენტუნარიანობის ამაღლების პრობლემათა გადაწყვეტა მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული საწარმოთა პრივატიზებისა და რესტრუქტურისაციის პროცესების ძირითად შედეგებზე. იგი საფუძველს უქმნის ეკონომიკის საწარმოო, დარგობრივი და საბაზრო სტრუქტურის ჩამოყალიბებას და ბიზნესის განვითარებისათვის აუცილებელი გარემოს შექმნას – საწარმოთა გარდაქმნის ფორმებად. რესტრუქტურისაციის პროცესის შედეგად ეკონომიკური სისტემა კონკურენტუნარიანი ხდება და საბაზრო ურთიერთობათა მოწესრიგების შესაძლებლობა ექმნება.

საბაზრო ურთიერთობებისა და ბიზნესის განვითარების მიზნების შესრულება მოითხოვს წარმოების რესტრუქტურისაციის ეფექტიანი მეთოდების გამოყენებას. ეს პროცესი ისეთ მნიშვნელოვან შედეგებთანაა დაკავშირებული, რომლის დროსაც საქართველოში წარმოიქმნება და ვითარდება: 1. საწარმოო და საბაზრო სისტემები; 2. დარგობრივი საბაზრო ურთიერთობები; 3. დარგობრივი სისტემები, გარდაქმნილი საბაზრო კონკურენციის მოთხოვნებთან შესაბამისობაში; 4. წარმოებისა და მომსახურების ორგანიზაციულ სისტემაში გაერთიანებული ფირმები; 5. საწარმოები, რომელთა მიზანია პრივატიზების როლის აქტივიზაცია წარმოების შემოსავლების გადიდებაში.

პრივატიზებისა და რესტრუქტურისაციის პროცესების გავლენით წარმოქმნილი ფირმებით შესაძლებელი ხდება ბიზნესის განვითარების სოციალური და ეკონომიკური მიზნების შესრულება. ამავე დროს, იგი აქტიურად უკავშირდება მრეწველობისა და სხვა დარგობრივ სისტემებში საწარმოთა პრივატიზების და რესტრუქტურისაციის შედეგებს. პრივატიზების პროცესი წარმოადგენს ეკონომიკურ სისტემაში ფუნქციონირებადი ზარალიანი საწარმოების მნიშვნელოვანი რაოდენობის ეფექტიან საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლის საფუძველს. ამ პროცესის მიხედვით განისაზღვრება რესტრუქტურისაციის შედეგების გავლენა საწარმოთა კონკურენტუნარიანობის, მისი მოგებებისა და შემოსავლების ზრდაზე.

საწარმოთა რესტრუქტურისაციის პროცესის შედეგს წარმოადგენს რეფორმირების გზით მიღებული საწარმოო სტრუქტურის გარდაქმნა და მისი უფრო ეფექტიან კონკურენტუნარიან წარმოებად ჩამოყალიბება. ეს პროცესი საფუძველად უდევს საწარმოთა მოგებისა და რენტაბელობის ამაღლების, წარმოების ეფექტიანობისა და საბოლოო შედეგების, საბაზრო გამტარიანობის ზრდის მიზანთა შესრულებას. რესტრუქტურისაციის პროცესში გაითვალისწინება წარმოების ფაქტორთა თანაფარდობის ცვლილებაც. კაპიტალდაბანდებათა და ფინანსური რესურსების ეფექტიანად გამოყენების მიზანთა შესრულება უკავშირდება ფირმის საქმიანობის მართვის გაუმჯობესებას, მაღალი ხარისხის პროდუქციის წარმოებისა და საგარეო საბაზრო კავშირების გაფართოებას, ფასების სისტემის მოწესრიგებას. იგი გამოიწვევს სოციალური და არასაწარმოო დანახარჯების შემცირებას, რაც რესტრუქტურისაციის პროცესში უკავშირდება ბიზნესის ძირითად პრობლემათა გადაჭრას ფირმების საშუალებით. ამ პრობლემათა შორის აქტიური დანიშნულება ენიჭება დარგობრივი საბაზრო ურთიერთობის მოწესრიგებას, რადგან რესტრუქტურისაციის პროცესის რაციონალურად წარმართვა მოითხოვს პრივატიზების შედეგად ჩამოყალიბებულ საწარმოო სისტემათა შორის საბაზრო კავშირის დამყარებას.

პრივატიზების შედეგად საწარმოები გარდაიქმნება საბაზრო ურთიერთობებში მყოფ ფირმებად, წარმოება ვითარდება ამ ურთიერთობებისა და ბიზნესის მოთხოვნებთან შესაბამისობაში. მათი რესტრუქტურისაციის პროცესის შედეგს წარმოადგენს საბაზრო ურთიერთკავშირების გაფართოება და პრივატიზების გზით კონკურენტუნარიანი ფირმების წარმოქმნა. საწარმოო და ტექნოლოგიური სტრუქტურის გარდაქმნა მიმდინარეობს ეტაპობრივად, რაც აისახება ფირმის კონსტრუქციული სირთულის მახასიათებლებით. რესტრუქტურისაციის პროცესში ხორციელდება ისეთი საწარმოო სტრუქტურის ჩამოყალიბება, რომელიც ძირით

თადად ბაზრის ინტერესებს შეესაბამება. ამ დროს ხდება სამუშაო უბანთა ორგანიზაციულ-საწარმოო კონსტრუქციულ-ტექნოლოგიური სისტემის შეცვლა და კომპლექსურ საწარმოო პროცესებზე გადასვლა. საწარმოო ფაქტორთა თანაფარდობის ჩამოყალიბება ხორციელდება დასაქმებისა და სამუშაო ადგილების ტექნოლოგიური დატვირთვის მოცულობათა მიხედვით. ასეთი პირობით განისაზღვრება საწარმოო უბნების რომელი სახეობა შეიძლება იქნეს გამოყენებული. ძირითადად რესტრუქტურისაციის პროცესში ხორციელდება ორგანიზაციულ-საწარმოო სტრუქტურების გარდაქმნა საგნობრივ სპეციალიზაციაზე გადასვლის გზით.

საწარმოთა პრივატიზების ეფექტიანობას მათი რესტრუქტურისაცია განაპირობებს, რაც საწარმოო დანახარჯების სტრუქტურის გაუმჯობესების საფუძველიცაა. იგი ფირმათა საბაზრო სტრუქტურის მნიშვნელოვან ელემენტს და კონკურენტუნარიანობის ამადლების აუცილებელ საშუალებას წარმოადგენს.

ზოგადად, საწარმოთა რესტრუქტურისაცია ნიშნავს საწარმო-ტექნოლოგიური პროცესების გარდაქმნას და ბიზნესის ობიექტების საქმიანობის სახელმწიფოს სტრუქტურულ პოლიტიკასთან შესაბამისობაში მოყვანას. მის მთავარ მიზანს წარმოადგენს საბაზრო ურთიერთობების გზით საწარმოო სტრუქტურის გარდაქმნა და ამით – საბაზრო კონკურენტუნარიანობის მქონე ფირმების ჩამოყალიბება. აღნიშნულს თან ახლავს:

1. პრივატიზებულ საწარმოებში დანახარჯების შეზღუდვა, დასაქმებულთა რაოდენობის შემცირება, მათი ნაწილის გათავისუფლება, რაც უარყოფით სოციალურ შედეგებთანაა დაკავშირებული;
2. რესტრუქტურისაციისათვის საჭირო ეკონომიკური გარემოს, განსაკუთრებით ბიზნესგარემოს ჩამოყალიბება, იგი განაპირობებს რესტრუქტურისაციის პროცესის დაჩქარებას და საბაზრო ურთიერთობებში მყოფი საწარმოების გარდაქმნას, მათ საბაზრო კონკურენტუნარიანობის ამადლებას;
3. რესტრუქტურისაციის პროცესში აუცილებელია ურთიერთკავშირების დამყარება ფინანსური სისტემის ობიექტებთან (ბანკებთან, საკრედიტო და სადაზღვევო, საფინანსო საშუაშავლო ორგანიზაციებთან და სხვ.).

ცნობილია, რომ რესტრუქტურისაცია შესაძლებელია განხორციელდეს წარმოების სისტემის სტრუქტურისების შემდეგ, მისი განმეორებითი სტრუქტურისაციის შედეგად. ამიტომ, შესაძლოა, რესტრუქტურისაციის როგორც ფინანსური და ოპერაციული, ასევე საწარმოთა გამოსყიდვის მეთოდების გამოყენება. ასეთს წარმოადგენს საწარმოთა საქმიანობის დაკრედიტების სხვადასხვა ფორმების საშუალებით ან აუქციონზე გაყიდვის გზით რესტრუქტურისაცია. ასევე მნიშვნელოვანია გამოსყიდვითი არენდით, იჯარით ან ლიზინგით საწარმოთა რესტრუქტურისაციის მექანიზმის გამოყენება. იგი დაკავშირებულია მწარმოებლის ფინანსებით რესტრუქტურისაციის განხორციელებასთან. მათი შედეგების შეფასების მიზნით მიზანშეწონილია პროფ. გ. პაპავას ანალიზურ-შემფასებელი სისტემის და პერიოდანტული მეთოდის საფუძველზე შემუშავებულ შეფასებათა გამოყენება, რაც საშუალებას იძლევა, განისაზღვროს სტრუქტურისაციის პროცესის შედეგები საქართველოში, როგორცაა წარმოების ეფექტიანობის ზრდა, მისი კონკრეტუნარიანობის ამადლება და სხვა.

საქართველოში საბაზრო ურთიერთობების განვითარების მიზანშეწონილობამ განაპირობა საწარმოთა რესტრუქტურისაციის აუცილებლობა. იგი გამოწვეულია გლობალიზაციის პირობებში საერთაშორისო საბაზრო ურთიერთკავშირების გაფართოებით და მასში კონკურენტუნარიანი პროდუქციით მონაწილეობის შესაძლებლობებით. ამასთან დაკავშირებით აღსანიშნავია, რომ საწარმოთა რესტრუქტურისაციის პროცესმა უნდა მოახდინოს:

1. საბაზრო ურთიერთკავშირების განმტკიცება პრივატიზებულ წარმოებათა ტექნიკური და ტექნოლოგიური განახლების საფუძველზე; პროდუქციის ხარისხისა და ფასების შექმნის სრულყოფა გლობალიზაციის მოთხოვნებთან შესაბამისად.
2. საწარმოთა მართვის მარკეტინგული სისტემის როლის გააქტიურება და ასორტიმენტულ სტრატეგიაზე დამყარებულ საბაზრო წარმოებად მისი ჩამოყალიბება.

3. პრივატიზების გზით ჩამოყალიბებულ ფორმათა მმართველობითი სისტემის რესტრუქტურირება, რაციონალიზმისა და სიტუაციური მართვის ოპტიმიზებული პროცესების გამოყენება.

აღნიშნული წარმოებათა სრულყოფილად რესტრუქტურირების საფუძველია და ამ პროცესის მაღალშედეგიანობას უდევს საფუძვლად. ეს გამოიხატება უფრო რენტაბელურ წარმოებათა ზრდასა და საექსპორტო ოპერაციების გაფართოებაში, საწარმოო ფაქტორების პროდუქტიულობის ამაღლებაში. იგი დარგობრივ საწარმოო სისტემათა შემოსავლების ზრდას და რესტრუქტურირების წარმატებით განხორციელებას უდევს საფუძვლად.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. **აბესაძე რ.** ეკონომიკური განვითარება, თბ., „მერიდიანი“, 2006.
2. **პაპავა გ.** სამრეწველო ფირმის ორგანიზაცია და მართვა, ტ. I თბ., 1988.
3. **პაპავა ვლ.** არატრადიციული ეკონომიკის, თბ., პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.
4. **მენჭიუ გრ.** ეკონომიკის პრინციპები, თბ., „დიოგენე“, 2000.
5. **ბერულავა გ.** საქართველოს შრომითი რესურსების კონკურენტუნარიანობის შესახებ, სამეცნიერო შრომათა კრებული, ტ. II, თბ., პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2009.
6. **ცუცქირიძე მ.** მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების პროგნოზირება საბაზრო ურთიერთობების პირობებში, თბ., „მეცნიერება“, 2004.
7. **წერეთელი გ.** საქართველოს ეროვნული ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობის განვითარების ზოგადი მოთხოვნები და პერსპექტივები, სამეცნიერო შრომების კრებული, ტ. II, თბ., „მეცნიერება“, 2002.

Tsutskiridze Marina

ON THE ISSUE OF RESTRUCTURIZATION RESULTS UNDER GLOBALIZATION

SUMMARY

The article discusses actual issues of the results of enterprise restructurization. There are given the characteristics of result restructurization and necessary measured in the conditions of Globalization.

*ემზარ ჯუღაყიძე
შალვა ჯუღაყიძე*

მოტივაციის კლასიფიკაცია ეკონომიკაში და მისი მართვა

მოტივები ადამიანთა სულის ყველაზე მგრძობიარე სიმებია, რომელზე ზემოქმედებითაც ადამიანთა უზარმაზარი კოლექტივების ნებაყოფლობითი მართვაა შესაძლებელი. მოტივი არის ქმედების, საქციელის გამომწვევი სურვილი, აღმძრავი მიზეზი, რომელიც დაკავშირებულია სუბიექტის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებასთან. ხოლო მოტივაცია – ეს არის იმ მამოძრავებელ ძალთა ერთობლიობა, რომელიც ადამიანს სათანადო მოქმედებისაკენ უბიძგებს.

მოთხოვნილებათა ჯგუფების მიხედვით ეკონომიკაში განასხვავებენ მატერიალურ, შრომით და სტატუსის მოტივაციას. მატერიალური მოტივაცია – ეს არის კეთილდღეობისაკენ, ცხოვრების მაღალი დონისაკენ სწრაფვა. იგი დამოკიდებულია პირად შემოსავალზე, ორგანიზაციაში არსებული მატერიალური სტიმულების ქმედუნარიანობაზე. შრომით მოტივაციას უშუალოდ შრომა განაპირობებს, ანუ მისი შინაარსი, პირობები, სამუშაო პროცესის ორგანიზება, შრომის რეჟიმი და ა.შ. – არის ადამიანის ქცევის შინაგანი მამოძრავებელი ძალების შესატყვისობა თავად სამუშაოსთან. მთლიანობაში, შრომითი მოტივაცია დამოკიდებულია, ერთი მხრივ, უშუალოდ სამუშაოსთან, რომელიც საინტერესო, შინაარსიანი და სასარგებლო უნდა იყოს და, მეორე მხრივ, მისი თვითაღიარების, თვითრეალიზაციის, თვითგამოხატვის შესაძლებლობასთან. სტატუსის მოტივაცია – ადამიანის მამოძრავებელი ძალაა, რომელიც დაკავშირებულია თანამდებობრივი ზრდის, უფრო რთული და საპასუხისმგებლო საქმის კეთების, პრესტიჟულ და სოციალურად მნიშვნელოვან ადგილას მუშაობის მოთხოვნილებასთან. მასში იგულისხმება ასევე ლიდერობის, მაღალი სტატუსის, მაღალი დონის სპეციალისტად აღიარების, ავტორიტეტულობის მოთხოვნილებაც.

გამოყენებული ხერხების შესაბამისად, ეკონომიკაში განასხვავებენ: ნორმატიულ მოტივაციას, იძულებით მოტივაციას და სტიმულირებას.

ნორმატიულია მოტივაცია, როდესაც მოტივირება იდეურ-ფსიქოლოგიური გზით ხდება: დარწმუნებით, ინფორმირებით და ა.შ. იძულებითი მოტივაცია ძალაუფლების, მუქარის გამოყენებას ეფუძნება. ხოლო სტიმულირება გულისხმობს ზემოქმედებას არა კონკრეტულად პიროვნებაზე, არამედ მის გარე პირობებზე პოზიტიური ფაქტორის – სტიმულის გამოყენებით, რომელიც მას გარკვეული საქმის განხორციელებისკენ წარმართავს.

მოტივაციის წარმოშობის წყაროების მიხედვით ეკონომიკაში განასხვავებენ შინაგან და გარეგან მოტივაციას. შინაგან მოტივაციას იძლევა თვითონ სამუშაო. კერძოდ კი – მისი შინაარსობრიობა. ეს არის კმაყოფილების შეგრძნება გარკვეული შედეგის მიღწევისას, ანუ თვითპატივისცემის გრძნობა. მუშაობის პროცესში წარმოქმნილი მეგობრობა და ურთიერთპატივისცემაც ასევე ითვლება, როგორც შინაგანი მოტივაცია. ხოლო თუ ადამიანს საკუთარი საქმე არ უყვარს, იგი მას წარმატებით ვერ შეასრულებს. კონკრეტული მუშაკის წარუმატებელ საქმიანობას კი მთლიანი ორგანიზაციის წარუმატებლობაში შეაქვს წვლილი. სწორედ ამიტომ არის, რომ თანამედროვე ორგანიზაციები საკუთარ საქმეზე შეყვარებულ თანამშრომლებს ეძებენ და ვაკანსიების განთავსებისას აპლიკანტებს ერთ-ერთ აუცილებელ პირობად თვითმოტივირებულობას უყენებენ. ხოლო გარეგანი მოტივაცია – ეს არის მოტივაციის ისეთი ტიპი, რომელიც ყველაზე ხშირად აღიქმება ჩვენში სიტყვა “მოტივაციის” ხსენებისას. გარეგანი მოტივაცია წარმოიქმნება არა თვით სამუშაოსაგან, არამედ მიიღება ორგანიზაციისაგან. გარეგანი მოტივაციის მაგალითებია ხელფასი, ხელფასზე დანამატი, პრემია, საშვებულებო და სადაზღვევო ანაზღაურება, სამსახურებრივი დაწინაურება, სამსახურებრივი პრესტიჟის სიმბოლოები (პირადი კაბინეტი, სამსახურებრივი ავტომანქანა, მობილური ტელეფონის ხარჯების ანაზღაურება და ა.შ.).

მიზნის მიღწევაზე ორიენტაციის მიხედვით ეკონომიკაში განასხვავებენ დადებით და უარყოფით მოტივაციას. დადებითი მოტივაციის ძირითად სახეებს მიეკუთვნება მატერიალური წახალისება, პრემიები, ხელფასზე პერსონალური დანამატები, თანამშრომლის ავტორიტეტის გაზრდა და მის მიმართ ნდობის გამოვლენა და ა.შ. უარყოფითი მოტივაცია – სანქციები და ჯარიმები, სტატუსის დადაბლება, თანამდებობრივი დაქვეითება, ჩვეული საქმიანობისაგან იზოლირება და ა.შ.

ორგანიზაციის მართვის პროცესში მენეჯერის ფუნქციაა, განაწილოს თანამშრომელი, რომ მან მთელი ენერჯით შეასრულოს დაკისრებული სამუშაო. მისი მოვალეობაა, დაინახოს, მოძებნოს ყველა შესაძლო მიმართებები თანამშრომლის შესაძლებლობებს, მის ინტერესებსა და შესასრულებელ საქმეს შორის. ანუ, შექმნას მოტივაციური ღერძი და განავითაროს ორგანიზაციის სამუშაო პოტენციალი. როგორც ყველა დროის ერთ-ერთმა ყველაზე დიდმა მენე-

ჯერმა, ლი იაკოკამ განაცხადა: „მენეჯმენტი სხვა არაფერა, თუ არა ადამიანების მოტივაცია“.

თუმცა, მოტივაციის ქმედითი მექანიზის შექმნა საკმაო რთულია. მომუშავეთა შრომითი ქცევის გაგებისა და სტიმულირების დასაბუთებული, ეფექტიანი სისტემის შესაქმნელად დიდი მნიშვნელობა აქვს მენეჯმენტის იმ ფსიქოლოგიური კანონზომიერებისა და ძირითადი პრინციპების ცოდნას, რომლებიც შრომითი მოტივირების საფუძველს წარმოადგენენ, კერძოდ:

- ადამიანის საქმიანობაზე არა ერთი, არამედ ბევრი მოტივი მოქმედებს. მისი სწორი აღქმა ეხმარება მენეჯერს იმაში, რომ თავიდან აიცილოს მოტივების კონფლიქტი. საქმე ისაა, რომ მომუშავეს თითოეული მოტივი შესაბამის მოქმედებასა და გადაწყვეტილების მიღებას მოითხოვს;

- ადამიანის ქცევაზე მოქმედ მოტივებს შორის ერთგვარი ურთიერთკავშირიც არსებობს. შედარებით სუსტი მოტივი შეიძლება კომპენსირდეს ან გაწონასწორდეს უფრო ძლიერი მოტივებით. მაგალითად, როცა არაპრესტიჟული სამუშაო მიზიდველი ხდება მაღალი ხელფასის გამო და, პირიქით, – შრომის არცთუ მაღალი ანაზღაურება შეიძლება კომპენსირდეს იმით, რომ სამუშაო მაღალპრესტიჟულია და შემოქმედებით მიდგომას საჭიროებს;

- შეუძლებელია ადამიანის მოთხოვნილებებზე უშუალო დაკვირვება ან მისი სიდიდის გაზომვა. მათი არსებობის შესახებ მხოლოდ ამ ადამიანის ქცევიდან გამომდინარე შეიძლება ვიმსჯელოთ. კერძოდ კი, იმ შემთხვევაში, როდესაც ისინი გარდაიქმნებიან ქცევის მოტივებად. იქიდან გამომდინარე, რომ მოთხოვნილებები ადამიანში მათი დაკმაყოფილების მისწრაფებას აჩენს, მენეჯერმა უნდა შექმნას ისეთი სიტუაცია, სადაც ადამიანები იგრძნობენ, რომ მათი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება შესაძლებელია მხოლოდ ისეთი ქცევით, რომელიც, ამავე დროს, ორგანიზაციის მიზნების მიღწევას ემსახურება;

- მოტივაციური პროცესი ცვალებადია. მოტივაციურ პროცესს ის მოთხოვნილებები განაპირობებს, რომელიც უდევს მას საფუძველად. ეს მოთხოვნილებები რთულ და დინამიურ ურთიერთქმედებაშია. ადამიანის მოთხოვნილებები კონკრეტული სიტუაციის შესატყვისად იცვლება, რაც ხელმძღვანელის მხრიდან თანამშრომლის მოტივირებაზე, მისი სრულიად მოულოდნელი რეაქციის საფუძველი შეიძლება გახდეს. თანამედროვე ლიტერატურაში არსებობს ადამიანის მოთხოვნილებათა საკმაოდ ბევრი, ერთმანეთისაგან მეტ-ნაკლებად განსხვავებული კლასიფიკაცია, ამთგან ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარულია მასლოუს კლასიფიკაცია. ადამიანის მოთხოვნილებები განაპირობებს მის სწრაფვას დაკმაყოფილებისაკენ. ეფექტურმა მენეჯმენტმა უნდა გაიაზროს და შესაბამისად აამოქმედოს ყველა ის მექანიზმი, რომელიც ორგანიზაციული მიზნების განხორციელებისაკენ წარმართავს პერსონალს მისი არსებული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების გზით;

- თანამშრომლების მოტივაციური სტრუქტურებიც განსხვავებულია. მოტივთა ძალა, მდგრადობა, სტრუქტურა – უნიკალურია ყოველი ადამიანის შემთხვევაში და განსხვავებულ ქცევას განაპირობებს. რაც ერთი პიროვნებისათვის მამოტივირებელია, შესაძლოა, მეორისათვის სრულიად არ იყოს ეფექტური მოტივატორი. აქედან გამომდინარე, მოტივაციის მართვის პროცესი არც მარტივია და არც წინასწარ განჭვრეტადი;

- ამა თუ იმ მოტივის მნიშვნელობა და მისი ადგილი მოტივთა იერარქიაში შეიძლება სიტუაციის მიხედვითაც იცვლებოდეს. მაგალითად, იშვიათი როდია შემთხვევები, როცა ახალ ორგანიზაციაში სამუშაოს დაწყებისას წინა პლანზე წამოიწვეს ისეთი მოტივები, რომლებიც ახალ გარემოში ადაპტირებას, კოლეგებთან პირადი კონტაქტების დამყარებას უკავშირდება. მაგრამ შემდგომ, როცა მომუშავე მთლიანად ადაპტირდება ორგანიზაციაში, თავის სტრუქტურულ ქვედანაყოფსა და სამუშაო ადგილზე, შეიძლება გაიზარდოს ისეთი მოტივების მნიშვნელობა, რომლებიც თანამდებობრივ და პროფესიულ წინსვლას უკავშირდება;

- ადამიანები მიისწრაფიან ორგანიზაციასა და მის თანამშრომლებთან სამართლიანი ურთიერთობების დამყარებისაკენ და ცდილობენ, შეცვალონ ის შრომითი ურთიერთობები, რომელთაც ისინი არასამართლიანად მიიჩნევენ. სამართლიანობის დარღვევა წარმოშობს

დაძაბულობასა და უარყოფით უკუქმედებას. ისწრაფვის რა ორგანიზაციასთან სამართლიანი ურთიერთობების დასამყარებლად, მომუშავე გარკვეულ შედარებებს აკეთებს, კერძოდ: საკუთარ თავს ადარებს მოცემული ორგანიზაციის სხვა მომუშავეებს; საკუთარ თავს ადარებს სხვა ორგანიზაციის ანალოგიურ მომუშავეებს; ანალიზებს და აფასებს, თუ რა მნიშვნელობა აქვს მის ცოდნასა და გამოცდილებას ამ ორგანიზაციისათვის და რა კონკრეტული წვლილი შეაქვს ორგანიზაციის საქმიანობაში;

- დიდი მნიშვნელობა აქვს მოტივაციის გრძელვადიანი სწორი კურსის არჩევას, რათა ორგანიზაციის სტრატეგიული მიზნები და ამოცანები მოტივირების მაღალი დონით იქნეს უზრუნველყოფილი. სამწუხაროდ, საკმაოდ ბევრი ხელმძღვანელი დაქვემდებარებულთა მოტივირების პრობლემას მარტივად და პრიმიტიულად უყურებს. ფიქრობენ, რომ – “მეცი მაღალი ხელფასი და ის კარგად იმუშავებს”. ასეთი ზერელე მიდგომით, ის შეიძლება ბევრ სირთულეს წააწყდეს, კერძოდ – მოტივირების დაქვეითებას მომუშავეის შრომის ნაყოფიერებისა და ხარისხის შემდგომი ამაღლების საქმეში;

მენეჯერს კარგად უნდა ესმოდეს, რომ არც შესანიშნავი სტრატეგიული გეგმები, არც ორგანიზაციის სრულყოფილი სტრუქტურა, თავისთავად არ განაპირობებს ადამიანების მონდომებას. სწორედ მოტივირების ფუნქციამ უნდა შექმნას ორგანიზაციაში მისი წევრების მიერ თავისი მოვალეობების კეთილსინდისიერი და მაღალი ხარისხით შესრულების წინაპირობა.

მოტივაციის ქმედითი სისტემა ძირითადად ეყრდნობა ლოდინისა და სამართლიანობის თეორიებს. ლოდინი და, შესაბამისად, სამართლიანობა შეიძლება განიხილოს, როგორც ხელმძღვანელის მიერ მიცემული პირობის შეფასება. კერძოდ, თუ ადამიანი გრძნობს, რომ პირდაპირი კავშირი მისი შრომის ძალისხმევასა და მიღწეულ შედეგებს შორის არ არსებობს, მაშინ, ლოდინის თეორიის თანახმად, მოტივაცია იწყებს შესუსტებას. ასევე, თუ ადამიანი ვერ იგრძნობს მკაფიო კავშირს მიღწეულ შედეგებსა და სასურველ წახალისებას შორის, შრომითი მოტივაცია ასევე დაიწყებს შესუსტებას და, ანალოგიურად, თუ ადამიანმა დაინახა, რომ მიღწეული შედეგები სამართლიანად არ წახალისდა, მოტივაცია ამ შემთხვევაშიც იქნება სუსტი. ანუ, მოტივაციის განმსაზღვრელი ამ სამი კრიტიკული ფაქტორიდან თუ ნებისმიერი იქნება სუსტი, მაშინ მოტივაცია იქნება სუსტი და შრომის შედეგები დაბალი.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. **Allan J.** How to Be Better at Motivating People, Kogan Page, London, 1997.
2. **ამსტრონგი მ.** ადამიანური რესურსების მართვა, თბილისი, 2004.
3. **უზნაძე დ.** ზოგადი ფსიქოლოგია, თბილისი, თსუ, 1940.
4. **ჯულაყიძე ე., ჯულაყიძე შ.** ადამიანური რესურსების მენეჯმენტი, აწსუ, 2011
5. **Маслоу А.** Мотивация и личность, 3-е изд, 2008.

*Julakidze Emzar
Julakidze Shalva*

CLASSIFICATION OF MOTIVATION IN AN ECONOMY AND ITS MANAGEMENT

SUMMARY

Motivation, this is the whole complex of motive powers, which drives the human to relevant activity. There are many classifications of motivation in economics. It may be classified according to: groups of requests, used methods, source of origin, orientation to succeed and etc.

To create an effective mechanism of motivation is very difficult. In order to make an effective system, knowledge of those psychological regularity and main principles of management is essential which are the basis of labour motivation, namely: to avoid conflicts of motives; to make such situation where the humans will feel that satisfaction of their requests is possible by such conduct which serves to the goals of the organization at the same time; in view of the fact that requests of human is changed according to specific situation, effective management should increase and relatively set in motion that mechanism which drives the personnel to fulfillment of organizational goals by way of satisfaction of existed requests; to make a long-term direction of motivation in order to provide strategic goals and problems with the high level of motivation.

სექტორული ეკონომიკის სექცია

თინათინ ჩხეიძე

სასურსათო უსაფრთხოება, როგორც სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური პრობლემა

ჩვენი პლანეტის მოსახლეობის ზრდის ფონზე მისი სასურსათო უზრუნველყოფის გაუმჯობესება თანამედროვე ცივილიზაციის სასიცოცხლო მნიშვნელობის საკითხს წარმოადგენს, ამიტომ საზოგადოების მთელი ძალისხმევა მიმართულია სასურსათო მარაგის ხარისხიანი და რაოდენობრივი მაჩვენებლის გაზრდისაკენ.

შექმნილი სიტუაცია, როგორც გლობალური მასშტაბით, ისე ცალკეული სახელმწიფოს მხრიდან, მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის გაუმჯობესებას მოითხოვს. ამავე დროს, მაქსიმალურად უნდა იყოს გამოყენებული პლანეტაზე არსებული ყველა შესაძლებლობა ისე, რომ არ დაბინძურდეს გარემო და არ დაირღვეს ბიოსფეროს წონასწორობა.

სასურსათო პროდუქციაზე ფასების ზრდა მასობრივი სოციალური მდელვარების მიზეზი გახდა. ხორბლის ფასი 2010 წლის გაზაფხულიდან 2011 წლის გაზაფხულამდე გაორმაგდა (400 დოლარი გახდა). საკვებ პროდუქციაზე ფასების გაძვირებას ორი მიზეზით ხსნიან: 1. ცვლილება მოხმარებაში: ჩინეთში, ინდოეთში და ა.შ. თავისი კეთილდღეობისთვის სურსათის მეტი მოხმარება დაიწყო, ვიდრე ადრე მოიხმარდნენ. 2. გაძვირების ძირითად მიზეზად მიაჩნიათ მარცვლეული კულტურების (ხორბალი, სიმინდი) ენერგეტიკული მიზნისთვის გამოყენება, რათა ენერგეტიკული პრობლემა, რომელიც თანამედროვე პრობლემად გადაიქცა, დაძლიონ. ამერიკელები ხორბალს და სიმინდს საწვავის – ეთანოლის მისაღებად იყენებენ, რომელიც შიდაწვის ძრავებში ბენზინს ცვლის. იგივე ხდება ბრაზილიაში შაქრის ლერწმის მიმართ. სიმინდის ფასის ზრდა იწვევს სხვა მარცვლეულის გაძვირებას, ხოლო მარცვლეულის გაძვირება – სხვა პროდუქტის გაძვირებას (მაგ., 1 კგ პროხის ხორცის მისაღებად საჭიროა 8 კგ მარცვლეული, 1 კგ ღორის ხორცის მისაღებად – 3 კგ.) საკვების გაძვირება კი აისახება მოსახლეობის სოციალურ მდგომარეობაზე, განსაკუთრებით კი ღარიბ ფენაზე.

ექსპერტების აზრით, საკვებზე ფასების მომატება კვლავ გაგრძელდება. ოფიციალური მონაცემებით, 2016 წლისათვის აშშ გააორმაგებს სიმინდის მოცულობას ბიოეთანოლის წარმოებისათვის. ამ მიზნით ყოველწლიურად 110 მილიონი ტონა სიმინდი დაიხარჯება. დღეისათვის ამერიკაში მოსული სიმინდის 25% ბიოეთანოლის წარმოებაზე იხარჯება ევროკავში-

რი კი 20 მილიონ ტონამდე გაზრდის იმ ხორბლის მოცულობას, რომელიც ბოსნაწვავის წარმოებაზე იხარჯება [2].

შიმშილის პრობლემამ დღეისათვის გლობალური ხასიათი მიიღო. შასურსათო უსაფრთხოება განეკუთვნება ფუნდამენტურ სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ პრობლემათა კატეგორიას. სურსათს, როგორც სიცოცხლის მთავარ კომპონენტს, სტრატეგიული მნიშვნელობა აქვს, თანამედროვე მსოფლიოსათვის სასურსათო პრობლემა მეტად აქტუალურია, რადგან მოსახლეობის მატება ადეკვატურ ზეგავლენას ახდენს სურსათზე მოთხოვნილების ზრდაზეც. სურსათი ადამიანის არსებობის აუცილებელი საშუალებაა.

საკვების გაძვირების ზემოთ განხილული ორი მიზეზის გარდა, არ შეიძლება არ განვიხილოთ არანაკლები მნიშვნელობის მესამე მიზეზი, რომელიც მიწას შეეხება. მოსახლეობის ზრდასა და საკვებით უზრუნველყოფას შორის წინააღმდეგობა განსაკუთრებით ვლინდება, როცა ვეხებით მიწის რესურსის გამოყენების საკითხს. კერძოდ, ერთი მხრივ მოსახლეობის სურსათზე მოთხოვნილების გაზრდა სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწების ზრდას მოითხოვს, ხოლო მეორე მხრივ, ადგილი აქვს ნაყოფიერი მიწების შემცირებას როგორც ხარისხობრივად, ასევე რაოდენობრივი თვალსაზრისით.

ბუნებრივი რესურსები სასურსათო პროდუქციის წარმოების გასაფართოებლად მსოფლიოში უკიდურესად შეზღუდულია. მათი განაწილების საკითხი ყოველთვის და ყველგან ძირითად პრობლემას წარმოადგენდა. იგი უფრო გამწვავდება მომავალში. მეცნიერთა აზრით, შესაძლებელია მოკლე ხანში კაცობრიობა სურსათის მწვავე დეფიციტის წინაშე აღმოჩნდეს, ვინაიდან ადამიანის მოთხოვნილება განუსაზღვრელად იზრდება, ხოლო სურსათის წარმოების რესურსები განსაზღვრულია.

XXI საუკუნეს კაცობრიობა სასურსათო პრობლემის სერიოზული გამწვავებით შეხვდა. თუ ამჟამად დედამიწაზე შიმშილობს 850 მილიონი კაცი, ექსპერტთა ვარაუდით, უახლოეს ათწლეულში მათი რაოდენობა მილიარდს გადააჭარბებს.

მესამე მიზეზი, რომელსაც შეუძლია საფრთხე შეუქმნას დედამიწის მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის საკითხს, არის სახნავი მიწების ფართობების განუსაზღვრელი შემცირების ტენდენცია.

მიწის რესურსს ადამიანის ცხოვრებასა და მოღვაწეობაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია. ზემოქმედებს რა ადამიანი მიწაზე, როგორც შრომის საგანზე, იყენებს მის ქიმიურ, ფიზიკურ და ბიოლოგიურ თვისებებს. მიწათმოქმედებაში შრომის საბოლოო შედეგი – მოსავალი დამოკიდებულია მიწის ნაყოფიერებაზე.

მიწა სიცოცხლის, ხალხთა კეთილდღეობის საფუძველია, მიწის გარეშე ვერ განვითარდება მრეწველობის ვერანაირი დარგი.

მიწის ფართობის გაზრდა შეუძლებელია მაშინ, როდესაც სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ფართობის (რომელიც მოსავალს იძლევა) შემცირება ამჟამადაც მიმდინარეობს. არსებობს სახნავი მიწების შემცირების რამდენიმე მიზეზი.

1. სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწები ხშირად გამოიყენება არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულებისათვის, მაგ., ქალაქის მშენებლობისათვის, სამრეწველო ობიექტებისათვის, აეროდრომების, გზების და ა.შ. დანიშნულებისათვის, რაც სახნავ მიწებს აკლდება.

2. სახნავი მიწების შემცირების მნიშვნელოვანი ფაქტორია წყლისმიერი და ქარისმიერი ეროზია, დაჭაობება, მეორადი დამლაშება და ა.შ. ბოლო 100 წელიწადში პლანეტის სასოფლო-სამეურნეო ფონდმა მარტო ეროზიის გამო სახნავი მიწების 27% დაკარგა. საერთო ჯამში, კაცობრიობის ისტორიაში სახნავი მიწების დანაკარგი 2 მილიარდ ჰექტარს შეადგენს, მეტს, ვიდრე ახლა არის დამუშავებაში.

ხმელეთის ტერიტორია, რომელიც დაკავებულია სოფლის მეურნეობით, შეადგენს 13.3866 მილიონ ჰექტარს, აქედან სახნავი და მრავალწლიანი კულტურებით დაკავებულია მხოლოდ 11%, 20% უკავია სათიბ-საძოვარებს. ე.ი. მოსავალს გვაძლევს პლანეტის მიწის მხოლოდ მესამედი.

მსოფლიოს მიწის რესურსების სტრუქტურა ასეთია:

1. ძლიერ ცივი კლიმატი – 20%;
2. ძლიერ მშრალი კლიმატი – 20%;
3. ძლიერ დაქანებული ფერდობები (მთიანეთი) – 20%;
4. მცირე სისქის ნიადაგები – 10%;
5. სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების 10%;
6. სათიბ-საძოვრები, ტყეები – 20%.

უახლესი ცნობებით, პოტენციურად, სასოფლო-სამეურნეო საქმისათვის მსოფლიოში 2.7 მილიარდი ჰექტარი გამოიყენება (ე.ი. 27 მილიარდი კვადრატული კილომეტრი), მაშინ, როდესაც ცოტა ხნის წინ ის უდრიდა 3.2 მილიარდ ჰა-ს. დღეისათვის მსოფლიოში იხვენება 1.5 მილიარდი ჰა, ე.ი. პლანეტის გამოსადეგი მიწის ფონდის თითქმის ნახევარზე მეტი.

1. ბოლო დროს სახნავი მიწები მცირდება გაუდაბნოების გამო. ასე მაგალითად, ბოლო 50 წელიწადში საპარის უდაბნომ “ჩაყლაპა” მეზობელი მიწების 650 ათასი კვ. კილომეტრი, რომელიც მიწათმოქმედებაში გამოიყენებოდა.

სუდანის უდაბნოს საზღვრები 20 წლის განმავლობაში სამხრეთის მიმართულებით 100 კილომეტრით გაიზარდა.

ჩილეში ორმოციანი წლების გვალებმა გამოიწვია ატაკამის უდაბნოს გაფართოება 80-160 კმ-ით, 2.5 კმ სიჩქარით წელიწადში.

აზიაში უდაბნო ტარი თავის საზღვრებს ყოველ წელიწადს 1 კილომეტრით აფართოებს.

ინდოეთი და პაკისტანი ყოველწლიურად კარგავს ნაყოფიერი მიწების 130 კვ. კმ-ს.

2. მოსავლიანობის შემცირების არანაკლებ მნიშვნელოვანი მიზეზია ნაყოფიერი მიწების დეგრადაცია. დღეისათვის ცნობილია, რომ მსოფლიოს სახნავი მიწების ნაყოფიერება საგრძნობლად დაეცა. ისინი ვეღარ იძლევიან ისეთ უხვ მოსავალს, როგორც იძლეოდნენ რამდენიმე წლის წინ [4].

პლანეტის მოსახლეობა კი ყოველ წელიწადს თითქმის 100 მილიონი ადამიანით იზრდება, რომელთა ნორმალური ცხოვრება მოითხოვს საცხოვრებელი სახლების, გზების, საწარმოების და ა.შ. მშენებლობას, რისთვისაც ზოგადად თითო ადამიანს სჭირდება 0.1 ჰა მიწის ფართობი, ანუ, ჯამში გამოდის დაახლოებით 10 მილიონი ჰა ყოველ წელიწადს. სურსათის საწარმოებლად საშუალოდ ერთ სულ მოსახლეზე გამოიყენება 0.4 ჰა სახნავი მიწა. ეს იმას ნიშნავს, რომ სტაბილური მოსავლისათვის ყოველ წელიწადს დამატებით 50 მილიონი ჰა-ს ათვისებაა საჭირო. თუ ახლა დახნულია 1,5 მილიარდი ჰა, და ამას რომ უნდა დაემატოს 50 მილიონი, გამოდის რომ მოხმარებაში იქნება იმაზე მეტი, ვიდრე დღეს არის – რაც პრაქტიკულად გამორიცხებულია, ამიტომ, შესაძლებელია, კაცობრიობა მიწის რესურსების ამოწურვის ფაქტის წინაშე დადგეს.

ჩვენდა სამწუხაროდ, სამომავლოდ სურსათზე გაძვირების პროცესი შეუქცევადია, რადგან მსოფლიო სიმინდის ფასი (150 დოლარი/ტონა) 50%-ით აღემატება 2006 წლის ფასს, ხოლო მარცვლეულზე მოთხოვნა იზრდება წლიურად 1-12%-ით.

სასურსათო პრობლემა მსოფლიო გლობალურ პრობლემათა კატეგორიას მიეკუთვნება, რომლის გადაწყვეტა ორიგინალურად დაკავშირებულია პოლიტიკურ, სოციალურ-ეკონომიკურ და ეკოლოგიურ ფაქტორებთან. ამიტომ, აღნიშნული პრობლემების გლობალური მასშტაბისა და მიწის, როგორც სასურსათო უზრუნველყოფის განსაკუთრებული და ერთ-ერთი ძირითადი შეუცვლელი ფაქტორის მიშენელობის გათვალისწინებით, საჭიროა, ეს საკითხი საერთაშორისო დონეზე გადაწყდეს. საჭიროა, დაწესდეს მონიტორინგი მსოფლიო მიწის რესურსის რაციონალურად გამოყენებაზე. აიკრძალოს მარცვლეული კულტურების ტექნიკური მიზნებისათვის გამოყენება.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. კოლუაშვილი პ. შიმშილის პრობლემას გლობალური განზომილება გააჩნია”, 2010.
2. ბუნუკური ს. გამოწვევები საქართველოს განვითარებისათვის, 2010.
3. ჩხეიძე თ. სასურსათო უსაპრობლემა და მიწის პრივატიზაცია საქართველოში – ჟ. „სოციალური ეკონომიკა“, №5, 2003.
4. Рочинский В. Земельные ресурсы . Ч и П., 1982, № 1, стр. 56.

Chkheidze Tinatin

FOOD SECURITY AS SOCIO-ECONOMIC AND POLITICAL PROBLEM

SUMMARY

The article discusses the world food problem caused by three reasons. Particular attention is paid to the land resource as the only way to harvest, much of the article states that the planet's population growth accompanied by unprecedented population's consistently growing demand for food products, while arable land area is decreasing every year due to various reasons.

Food security is the global socio - economic and political problem, so it must be decided at the highest international level.

ზურაბ რევიშვილი

სიღარიბის პრობლემა საქართველოს სასოფლო შინამეურნეობებში

საქართველოში სოფლის მოსახლეობის მაღალი ხვედრითი წონა, სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში და ქვეყნის მთლიან დასაქმებაში შინამეურნეობების განსაკუთრებული მნიშვნელობა განაპირობებს სასოფლო შინამეურნეობების სიღარიბის კვლევის, ფაქტობრივი მდგომარეობის, მიზეზების დადგენის, ასევე, მისი დაძლევის გზების, პრიორიტეტული მიმართულებების განსაზღვრის აქტუალობას.

სასოფლო შინამეურნეობების ზრდასრული წევრების უმეტესი ნაწილი თვითდასაქმებულთა ან ოჯახურ მეურნეობებში უსასყიდლოდ, დამხმარედ მომუშავეთა კატეგორიას შეადგენს, ხოლო მცირე ნაწილი დაქირავებით მუშაობს როგორც სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებში, ისე სოფლისა და ქალაქის სხვა, არასასოფლო-სამეურნეო სექტორებში. სასოფლო ოჯახურ შინამეურნეობაში თვითდასაქმებულთა და უსასყიდლოდ მომუშავეთა მთლიანი რაოდენობა (2008) შეადგენდა 795,1 ათას კაცს, ანუ სოფლად თვითდასაქმებულთა 93,7%-ს [9, გვ.13, 17].

სასოფლო შინამეურნეობათა უმეტესი ნაწილის მცირემიწიანობა, მათში პირუტყვის მცირე რაოდენობა, სამუშაოთა შეზღუდული მასშტაბები და მეტად დაბალი პროდუქტიულობა ფაქტობრივად ოჯახის ასაკოვანი წევრების მხოლოდ ნაწილის დასაქმების (თვითდასაქ-

მების) შესაძლებლობებს იძლევა. ახალგაზრდობის უმეტესი ნაწილი ამ მეურნეობებში ნაწილობრივად და დატვირთული ან ფაქტობრივად უმუშევარია [3].

2004 წ. სასოფლო-სამეურნეო აღწერის მონაცემებმა აჩვენა, რომ სასოფლო-სამეურნეო მიწების მქონე შინამეურნეობების 43,2%-ს ჰქონდა 0,5 ჰა-ზე ნაკლები; 0,5-0,99 ჰა მიწა ჰქონდა 32%-ს მეურნეობებისას, ე.ი. 1 ჰა-ზე ნაკლები ჰქონდა მეურნეობების 75,2%-ს; ამასთან, მცირე და საშუალო სასოფლო-სამეურნეობების უმეტესი ნაწილის ფართობები მნიშვნელოვნად და დანაწევრებული და ურთიერთდაცვილებული. შინამეურნეობების ტექნიკური აღჭურვილობის დონე მეტად დაბალია, ამ მეურნეობების მხოლოდ 2,1%-ს გააჩნდა საკუთრებაში რომელიმე სახეობის ტრაქტორი (ბორბლიანი, მუხლუხა, მინი); 2,8%-ს ჰქონდა ხელის ტრაქტორი (მოტობლოკი); მეურნეობების მხოლოდ 52,3% სარგებლობდა რომელიმე სახეობის ტრაქტორით [6, გვ. 51-54, 87, 251, 254].

ნაკვეთების დაქსაქსულობის, მცირე ზომების გამო სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის გამოყენებისას იხარჯება მეტი საწვავი, ტექნიკა გამოიყენება არაეფექტიანად. სათანადო სასოფლო-სამეურნეო მანქანებისა და მისაბმელების (სათესი, სასუქის, შესამქიმიკატის შემტანი და სხვ.) ამორტიზებულიობის ან უქონლობის შედეგად აგროტექნიკური სამუშაოები ხორციელდება არადროულად, ირღვევა აგროვადები. იკვეთება მექანიზებული სამუშაოების შემცირებისა და ცოცხალი გამწვევი ძალით (ხარი, ცხენი) თუ ხელის იარაღებით შრომის წილის გადიდების ტენდენცია. ასევე, იზრდება დაუმუშავებელი, გაკორდებული სახნავების წილი. შინამეურნეობის აღნიშნული პრობლემები, ბუნებრივია, გავლენას ახდენს მათ მოსავლიანობასა და პროდუქტიულობაზე.

ამავე დროს, მცირე და საშუალო შინამეურნეობების უმეტესი ნაწილი ორიენტირებულია თვითუზრუნველყოფაზე და მთლიანად ახასიათებს მეტად დაბალი სასაქონლო წარმოების დონე. ოჯახური შინამეურნეობის ფულად შემოსავლებში სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გაყიდვიდან მიღებული შემოსავლების წილი შემცირების ტენდენციით ხასიათდება. 2006 წელს შინამეურნეობებში საშუალოდ იგი შეადგენდა 10,6%-ს, 2007 წ. – 7,8%, 2008 წ. – 6,7%-ს, 2009 წელს კი მან შეადგინა 6,0% [8, გვ. 19].

განსხვავებანი ქალაქისა და სოფლის შინამეურნეობების მთლიან შემოსავლებს, მოხმარების დონეებსა და მათ სტრუქტურებს შორის განაპირობებს, ქალაქთან შედარებით, სოფლად სიღარიბის უფრო მაღალ დონეს (ღარიბი მოსახლეობის წილი მთლიან მოსახლეობაში), ასევე სიღარიბის მეტ სიღრმეს (ღარიბი მოსახლეობის დაშვება სიღარიბის ზღვრამდე) და სიღარიბის მეტ სიმწვავეს (ღარიბთა შორის ლატაკების რაოდენობა, მოხმარების მიხედვით ნულთან ახლოს მყოფი მოსახლეობა).

2000-2004 წწ. სიღარიბის დონე საარსებო მინიმუმის მიმართ სოფელში გაიზარდა 46,1%-დან 53,7%-მდე, ამავე დროს, იგი ქალაქში შემცირდა 57%-დან 50%-მდე. ეს ტენდენცია ასევე ჩანს ქალაქისა და სოფლის შინამეურნეობების საარსებო მინიმუმის მიმართ სიღარიბის სიღრმისა და სიმწვავეს ცვლილებებში, კერძოდ სოფლად სიღარიბის სიღრმე გადიდა 18,3%-დან 22%-მდე; ხოლო სიღარიბის სიმწვავე – 10,2%-დან 10,6%-მდე, მაშინ, როცა ქალაქში შეიმჩნევა ამ მონაცემთა შემცირების ტენდენცია. უნდა აღინიშნოს, რომ 2004 წლიდან, ოფიციალური მონაცემებით, სიღარიბის დადგენა ხდება არა საარსებო მინიმუმის მიმართ, არამედ მედიანური მოხმარების 60%-ის და 40%-ის მიმართ [4, გვ. 127]. 2000-2008 წწ. სიღარიბის დონის მედიანური მოხმარების 60%-ის მიმართ მაჩვენებლები ქალაქსა და სოფელში ასევე გვიჩვენებს, რომ ქალაქში იგი შემცირდა 25%-დან 18%-მდე, სოფელში კი, პირიქით, გაიზარდა 20,85%-დან 26,2%-მდე. ამავე დროს, სიღარიბის დონე მედიანური მოხმარების 40%-ის მიმართ ქალაქში შემცირდა 10%-დან 7%-მდე, ხოლო სოფელში კი გაიზარდა 10,5%-დან 11,9%-მდე. სოფლად სიღარიბის დონის მატებასთან ერთად, აქ ასევე დიდდებოდა სიღარიბის სიღრმე მედიანური მოხმარების 60 და 40%-ის მიმართ. სოფლად სიღარიბის სიმწვავეს მომატების მსგავსი ტენდენციაა მედიანური მოხმარების 60%-ის მიმართ. რაც შეეხება სიღარიბის სიმწვავეს, სოფლად მედიანური მოხმარების 40%-ის მიმართ მაჩვენებელს, იგი გარკვეულად

შემცირდა 2%-დან 1,7%-მდე, თუმცა, ამავე დროს, ქალაქში იგი უფრო მნიშვნელოვნად – 1,2%-დან 0,7%-მდე შემცირდა, ამდენად ამ მაჩვენებლითაც სოფელში უფრო მძიმე მდგომარეობაა, ვიდრე ქალაქში [11, გვ. 265; 10, გვ. 89,90,91; 9, გვ. 57; 7, გვ. 17; 8, გვ. 17; 9, გვ. 13,17,57,58].

სიღარიბის უფრო მაღალი დონე და სიმწვავე სოფლად, ვიდრე ქალაქად, მნიშვნელოვნად განპირობებულია სასოფლო შინამეურნეობების ფულადი შემოსავლებისა და ტრანსფერტების დაბალი დონით, მთლიან შემოსავლებში არაფულადი (ნატურალური) შემოსავლების მაღალი ხვედრითი წილით. ასევე იმით, რომ სასოფლო შინამეურნეობების მოხმარებაში მთლიანად დაბალია სამომხმარებლო ფულადი ხარჯები, თუმცა მასში მაღალია სამომხმარებლო არაფულადი ხარჯების ხვედრითი წონა და არასამომხმარებლო ფულად ხარჯებში კი, ქალაქთან შედარებით, მაღალია დანახარჯები სოფლის მეურნეობის წარმოებაზე.

სოფლის მოსახლეობის მთლიანი შემოსავლების დაბალი დონე, მათში ფულადი შემოსავლების დაბალი ხვედრითი წილი და ნატურალური შემოსავლების მაღალი ხვედრითი წილი განაპირობებს სასოფლო შინამეურნეობების წარმოების უნივერსალურობის აუცილებლობას და მნიშვნელოვანწილად პირადი მოხმარების ნატურალურ ხასიათს, ასევე, მთლიანად მოხმარების უფრო დაბალ დონეს ქალაქის შესაბამის მაჩვენებელთან შედარებით.

ქალაქისა და სოფლის ჭრილში საშუალო თვიური შემოსავლებისა და ხარჯების მიხედვით შინამეურნეობების განაწილების მონაცემები გვიჩვენებს გარკვეულ პოზიტიურ ძვრებს. კერძოდ, თუ 2007 წელს 101 ლარამდე შემოსავალი ჰქონდა ქალაქის 12,5% და სოფლის 14,1% შინამეურნეობას, 2008 წელს ამგვარი შემოსავალი გააჩნდა ქალაქის 7,6% და სოფლის 8,2% შინამეურნეობას. ხვედრითი წილების კლების ტენდენცია ასევე შეინიშნება 101-300 ლარისა და 301-500 ლარის მქონე ქალაქისა და სოფლის შინამეურნეობებში. ამ დადებით ცვლილებებთან ერთად აღსანიშნავია, რომ სოფლად, ქალაქთან შედარებით, უფრო მაღალია დაბალშემოსავლიანი (როგორც 101 ლარამდე, ისე 101-300 და 301-500 ლარის მქონე) შინამეურნეობების ხვედრითი წილები და დაბალია 501 ლარზე მეტი შემოსავლების მქონე შინამეურნეობების ხვედრითი წილები [9, გვ. 31]. მსგავს ტენდენციას აქვს ადგილი ქალაქისა და სოფლის შინამეურნეობათა განაწილებაში საშუალოთვიური ხარჯების მიხედვით.

2004-2008 წწ. პერიოდში მთლიანი შემოსავლების განაწილების უთანაბრობის მაჩვენებელი (ჯინის კოეფიციენტი) საქართველოში გაიზარდა 0,46-დან 0,48-მდე, ხოლო მთლიანი მოხმარების განაწილების მაჩვენებელი გადიდა 0,39-დან 0,41-მდე, რაც მეტყველებს ქვეყანაში მთლიანი შემოსავლებისა და მოხმარების განაწილების მაღალ აბსოლუტურ უთანაბრობასა და მისი გადიდების ტენდენციაზე [10, გვ. 92,93; 9, გვ. 59].

განსხვავება საქართველოს შინამეურნეობების უკიდურესი დეცილური ჯგუფების შემოსავლებში (2008) საშუალოდ ერთ შინამეურნეობაზე შეადგენდა 27:1-თან [9, გვ. 63]. ამგვარი მნიშვნელოვანი სხვაობა დამახასიათებელია შემოსავლების დიფერენციაციის ზეპოლარული მოდელისათვის, როდესაც შემოსავლების დიფერენციაციის დონე უკიდურეს დეცილურ ჯგუფებში შეადგენს 20-30:1-თან [2, გვ. 75].

საქართველოს შინამეურნეობების ყველაზე დაბალი ორი დეცილური ჯგუფის მთლიან შემოსავლებში მაღალი ხვედრითი წილი უკავია პენსიებსა და დახმარებებს. კერძოდ, უდაბლეს ჯგუფში მათ წილად მოდიოდა 52%, მომდევნო ჯგუფში კი – 46%. აღნიშნული დეცილური ჯგუფების სამომხმარებლო ხარჯებში მეტად მაღალია (65%-მდე) კვებაზე გაწეული ფულადი და არაფულადი დანახარჯი. მთლიანად უკიდურეს დეცილურ ჯგუფებში მეტად არსებითი სხვაობებია დანახარჯებში სურსათზე, ტანსაცმელსა და ფეხსაცმელზე, ჯანმრთელობის დაცვაზე, სათბობისა და ელექტროენერჯის მოხმარებაზე. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ შინამეურნეობების თითქმის ყველა დეცილურ ჯგუფს დაბალი აქვს დანახარჯები სოფლის მეურნეობაზე და ასევე დაბალია მათ მთლიან შემოსავლებში სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გაყიდვიდან მიღებული შემოსავლების წილები. ყველაზე დაბალი ორი დეცილური ჯგუფის შემოსავლებში სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გაყიდვიდან მიღებული

შემოსავლების წილი შეადგენდა 2,3% და 3,4%-ს; ხოლო მათ მთლიან ხარჯებში დანახარჯები სოფლის მეურნეობაზე შეადგენდა 5% და 3,4% [9, გვ. 63,64].

ღარიბი, უპირატესად მცირე და საშუალო ზომის სასოფლო შინამეურნეობები, მნიშვნელოვანწილად არიან ორიენტირებული საკუთარ საჭიროებათა დაკმაყოფილებაზე, მთლიანად წარმოებულ პროდუქციაში მეტად მცირე ადგილი უკავია ბაზარზე ორიენტირებულ პროდუქციას, შედეგად, მათ აქვთ მეტად მცირე ფულადი შემოსავლები, პრაქტიკულად არა აქვთ კრედიტის აღებისა და სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკისა თუ ახალი ტექნოლოგიის დანერგვის საშუალება.

ღარიბ სასოფლო შინამეურნეობებს მეტად დაბალი აქვთ საწარმოო მოხმარება და ასევე დაბალია მათი წევრების პირადი მოხმარება. მათ რეალურად არ შესწევთ უნარი, დახმარების გარეშე განავითარონ წარმოება, შეამცირონ პროდუქციის თვითღირებულება და აწარმოონ რამდენადმე მნიშვნელოვანი სასაქონლო პარტიები. თუმცა, უნდა აღინიშნოს რომ, საბაზრო რყევებისა და ანარქიული მოვლენების დროს მათ თვითგადარჩენის მაღალი უნარი გააჩნიათ.

მაღალშემოსავლიანი შინამეურნეობები ფლობენ ან სარგებლობენ მიწის, შრომის და კაპიტალის (ფინანსური, საწარმოო საშუალებანი) მეტი რესურსით, ხოლო ღარიბი მეურნეობების ნაწილს შეიძლება გააჩნდეს შედარებით ჭარბი ოჯახური სამუშაო ძალა და მცირე ზომის სავარგული (სახნავი, მრავალწლიანი ნარგავი), მაგრამ ფულადი შემოსავლების სიმცირის გამო არ ჰქონდათ თანხები ტექნიკის დასაქირავებლად (მოხვნა, კულტივაცია), თესვების, სასუქების და შხამქიმიკატების შესაძენად. ღარიბი შინამეურნეობები იძულებულნი არიან, სათესლე მასალად გამოიყენონ წინა წლის მარცვლეულის თუ ბოსტნეულის მოსავლის ნაწილი და აწარმოონ მინერალური სასუქის, შხამქიმიკატებისა და მორწყვის გარეშე. ასეთი წარმოება, ჩვეულებრივ, იძლევა ძალიან დაბალ მოსავალს, ხოლო გვალვების, სარეველების მომძღავერების, მღრღნელებისა თუ მწერების შემოსევის, მცენარეთა დაავადებების შემთხვევებში, ისინი საერთოდ უმოსავლოდ რჩებიან. ღარიბი შინამეურნეობების უმეტესი ნაწილი ვერ ახერხებს პირუტყვის, ფრინველისა თუ ფუტკრის სკის შექმნასა და მოშენებას, რაც გაზრდიდა მათი შემოსავლების მიღების შესაძლებლობას.

ღარიბი შინამეურნეობები მეტად მგრძობიარენი არიან მოუსავლიანობის, პირუტყვის დაცემის, მოსავლის დასეტყვის, გვალვების თუ სხვა სტიქიური მოვლენების, ასევე მისი წევრების ავადმყოფობის თუ გარდაცვალების მიმართ. ამგვარი შემთხვევებისას მათ აღარ შესწევთ უნარი, დაფარონ გაუთვალისწინებელი დანაკარგები, ხარჯები თუ ზარალი მწირი შემოსავლიდან. ამგვარად, შინამეურნეობები, გადაწყვეტილებების მიღებისას, იძულებულნი არიან, გაითვალისწინონ მათ წინაშე რეალურად არსებული საფრთხეები, რადგან დანაკარგების შემთხვევაში ოჯახი ვარდება გამოუვალ ფინანსურ თუ გადატაკებულ მდგომარეობაში.

სასოფლო შინამეურნეობებში სიღარიბის დაძლევის სამთავრობო აგრარულმა პოლიტიკამ, ერთი მხრივ, ხელი უნდა შეუწყოს მცირე და საშუალო ზომის შინამეურნეობებში მაღალპროდუქტიული კულტურების და ჯიშების, ახალი ტექნოლოგიების დანერგვასა და გაერცვლებას, ხოლო, მეორე მხრივ, მან უნდა ასტიმულიროს ამგვარი შინამეურნეობების გაერთიანება, სხვადასხვაგვარი მწარმოებელი, მომმარაგებელი თუ გამსაღებელი კოოპერატივების, გაერთიანებების წარმოქმნა და განვითარება. ამგვარი სასოფლო შინამეურნეობების გაერთიანებანი უნდა უადვილებდნენ მის წევრებს ერთობლივად კრედიტების აღებას, სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკისა და სასოფლო-სამეურნეო მასალების ერთობლივ შექმნას, ერთგვაროვანი ნედლეულის წარმოებასა და წარმოებულ სასაქონლო პროდუქციის რეალიზაციას.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. **პაპავა ლ.**, სიღარიბის შემცირება კერძო სექტორის განვითარების გზით: ქართული სინამდვილე და პერსპექტივები, შრომები - 7, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია, საგამ. ფირმა “სიახლე”, თბ., 2009.
2. **ასათიანი რ.**, “ახალი სოციალური საკითხი და სიღარიბის წინააღმდეგ ბრძოლა”, საქართველოს ეკონომიკური აკადემიის შრომები, ტ. II, თბ., საგამომცემლო ფირმა “სიახლე”, 2001.
3. **რევიშვილი ზ.**, სასოფლო შინამეურნეობებში არასრული დასაქმებისა და ფარული უმუშევრობის დადგენის საკითხისათვის, სამეც. შრომათა კრებული III, საერთა-შორისო სამართლისა და მართვის ქართულ-ბრიტანული უნივერსიტეტი, თბ., 2010
4. **რევიშვილი ზ.**, სოფლად სიღარიბის კვლევის საკითხისათვის, პ. გუგუშვილის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული III, პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, თბ., 2010.
5. საქართველოში სასოფლო-სამეურნეო სავარგული მიწის პრივატიზებისა და იჯარით გაცემის მიმდინარეობის შესახებ, საქართველოს მიწის მართვის სახელმწიფო დეპარტამენტი, 01.04.2003 წ. მდგომარეობით, თბ., 2003.
6. საქართველოს 2004 წლის სასოფლო-სამეურნეო აღწერა. საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სტატისტიკის დეპარტამენტი, თბ., 2005.
7. საქართველოს სოფლის მეურნეობა, სტატისტიკური პუბლიკაცია 2008, სტატისტიკის დეპარტამენტი, თბ., 2009.
8. საქართველოს სოფლის მეურნეობა, სტატისტიკური პუბლიკაცია 2009, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, თბ., 2010.
9. საქართველოს შინამეურნეობები, სტატისტიკური პუბლიკაცია 2008, სტატისტიკის დეპარტამენტი, თბ., 2009.
10. საქართველოს სტატისტიკური წელიწადეული 2005, სტატისტიკის დეპარტამენტი, თბ., 2005.
11. საქართველოს შინამეურნეობები 1996-2001, სტატისტიკური კრებული, საქართველოს სტატისტიკის სახ. დეპარტამენტი, თბ., 2002.

Revishvili Zurab

THE PROBLEM OF POVERTY IN RURAL HOUSEHOLDS OF GEORGIA

SUMMARY

The article analyzes the causes of the rural households poverty in Georgia. There are shown the differences between the levels and structures of city and rural households incomes. Also, are focused attention on the ways how to reduce rural households poverty.

ნინო აბესაძე

ტურიზტული ხარჯების სტატისტიკური შესწავლის პრობლემები საქართველოში

ტურიზმი მსოფლიოში სოციალური ინფრასტრუქტურის ისეთ დარგია, რომელიც დიდ გავლენას ახდენს ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონეზე. საქართველოს მთავრობის მიერ დეკლარირებული პრიორიტეტი ტურიზმის განვითარებისა და ხელშეწყობის შესახებ, და ასევე საქართველოში შექმნილი უსაფრთხო ბიზნეს-გარემო, აღმოჩნდა სწორედ ის ფაქტორი, რამაც განაპირობა ამ სფეროში უცხოური ინვესტიციების შემოდინება და მისი განვითარება. ტურიზმი ქვეყნის ეროვნული ეკონომიკისა და ბიზნესის წარმატებული განვითარება.

რების მნიშვნელოვანი ფაქტორი გახდა. ამიტომ საზოგადოებაში ტურიზმისა და მისი მეცნიერული კვლევისადმი ინტერესი გაიზარდა.

დღეს ტურიზმის სტატისტიკის უმნიშვნელოვანეს მიმართულებას წარმოადგენს ტურისტული შემოსავლები და ხარჯები, რომელიც მოიცავს ტურიზმის ღირებულებით შეფასებას, რაც აუცილებელია ეროვნულ ეკონომიკაზე მისი გავლენის შეფასებისათვის, კერძოდ, ის მოიცავს საგადასახდელ ბალანსს, აგრეთვე, ტურიზმის ინდუსტრიის სექტორების დახასიათებას.

ტურისტული ხარჯები პირდაპირაა დაკავშირებული საქონლისა და მომსახურების საბოლოო მოხმარებასთან და აისახებიან ეროვნულ ანგარიშთა სისტემაში.

ტურისტული ხარჯები – ეს არის სამომხმარებლო ხარჯების საერთო ჯამი, რომელსაც გაიღებს ტურისტი ან მისი სახელით ნებისმიერი სხვა პირი გამგზავრების მომზადების ან მგზავრობის, აგრეთვე, დანიშნულების ადგილზე ყოფნის მომენტში.

მოგზაურთა ხარჯები განისაზღვრება იმ საქონლისა და მომსახურების ღირებულებით, რომლებიც მოხმარება მათ მიერ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად. ტურისტულ ხარჯებში შეიძლება გამოიყოს: გადაყვანის მომსახურების, განსახლებისა და საკვების უზრუნველყოფის, ხანგრძლივი მომსახურების საქონლის, საქონლისა და სუვენირების შეძენის მიმდინარე და სხვა ხარჯები.

ტურისტული ხარჯების მოცულობა მიზანშეწონილია განისაზღვროს საქონლისა და მომსახურებაზე ფაქტიური დანახარჯების მიხედვით, მოქმედი ფასდათმობისა და წანამატების გათვალისწინების ანაზღაურების ფორმებისაგან დამოუკიდებლად (ნაღდი ფულით, ჩეკებით, საკრედიტო ბარათებით და სხვა).

ტურიზმის მოხმარების საგანი არის საქონელი ან მომსახურება, რომელიც იყიდება ისეთი ფასით, რომ დაიფაროს წარმოების ხარჯები. ტურისტული მიზნებისათვის მოხმარების საგანი იყოფა ორ კატეგორიად: ტურისტული და არატურისტული მოხმარების საგნები.

მოხმარების საგანი მიეკუთვნება ტურისტულს, თუ ქვეყანაში მასზე მოთხოვნის უდიდესი ხვედრითი წილი მოდის ვიზიტორებზე. წინააღმდეგ შემთხვევაში საქონელი იქნება არატურისტული, თუ მასზე არსებითი მოთხოვნა ტურიზმიდან მიმდინარეობს. მაგ.: ლუდი არ ჩაითვლება ტურისტული მოხმარების საგნად, სანამ ლუდის მთელ საქონელბრუნვაში გაყიდვები ტურისტებზე მცირე ხვედრითი წილით იქნება წარმოდგენილი. თუმცა არსებობს ორი გამონაკლისი: საქალაქო ტრანზიტი და მანქანის გაჩერება სადგომზე. ეს ორივე სახეობა ტურისტული მოხმარების საგანია, მიუხედავად მოთხოვნაში მათი ხვედრითი წილისა. მიზეზი იმით აიხსნება, რომ უამრავი ვიზიტორი იყენებს ამ სერვისს, განსაკუთრებით მტავარ საქალაქო სივრცეში. თუ ეს სერვისი მიუწვდომელი აღმოჩნდება მათთვის, ვიზიტორები თავს შეიკავებენ იმ ადგილებში ხელმეორედ მისვლისაგან.

ტურისტული ხარჯების შედგენილობა განისაზღვრება დანახარჯების გაწევის დროითა და ტურიზმის ტიპებით. შესაბამისად გამოიყოფა შიგა ტურისტული ხარჯები, დაკავშირებული რეზიდენტების ქვეყნის შიგნით მოგზაურობასთან და საერთაშორისო. მოგზაურთა კლასიფიკაციის ეკონომიკური ბუნების განსაზღვრისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს მოგზაურთა მოძრაობის მიმართულებას თავისი ქვეყნიდან დანიშნულების ქვეყნამდე.

გამავალი ტურისტული ნაკადი შეესაბამება საერთაშორისო ტურისტული ხარჯების კატეგორიას, ხოლო შემავალი უკავშირდება საერთაშორისო ტურიზმიდან მიღებულ შემოსავლებს. ტურისტული ხარჯები შეიძლება დაჯგუფდეს შემდეგნაირად:

1. კომპლექსური ტურები;
2. განსახლება;
3. კვება;
4. ტრანსპორტი;
5. რეკრეაციული, კულტურული, სპორტული საქონელი და მომსახურება;
6. მაღაზიაში შენაძენები;

7. სხვა ხარჯები.

მოთხოვნის სხვადასხვა ფორმებიდან გამომდინარე, ტურისტული ხარჯები შეიძლება დავეყოთ ორ კატეგორიად:

- ხარჯები, რომლებიც ტურპაკეტზეა მითითებული;
- ხარჯები, რომლებიც სხვა ხარჯების შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს.

ცხადია, ტურიზმის სტატისტიკის მიერ ტურისტული ხარჯების ზემოთ მოყვანილი სტრუქტურის მიხედვით შესასწავლად და შესაფასებლად აუცილებელია ტურიზმის ინფორმაციული უზრუნველყოფის ხარისხის გაუმჯობესება. ეს მოითხოვს ტურიზმში სტატისტიკური აღრიცხვის სრულყოფასა და მანვენებელთა გაანგარიშების მეთოდოლოგიის შემუშავებას, რადგანაც მსოფლიო ტურისტული ორგანიზაციის მიერ რეკომენდებული ტურიზმის სტატისტიკის ძირითადი პარამეტრები ფაქტობრივად ვერ აისახება სტატისტიკურ პრაქტიკაში და, შესაბამისად, მანვენებლები – საერთო ინფორმაციულ ბაზაში. ამის ძირითადი მიზეზი ტურიზმის ინფორმაციის მოპოვების სირთულე და აქედან გამომდინარე არასრული აღრიცხვაა.

რადგან ტურიზმის სტატისტიკის მანვენებელთა გაანგარიშებისათვის ინფორმაციული რესურსის მიღება დღეს ძირითადად ექსპერტული შეფასებებით ხდება, მიზანშეწონილია, კვლევები ჩატარდეს ტურისტული ხარჯების კლასიფიკაციის საერთაშორისო სტანდარტების სრული დაცვით. ამასთან, ჯეროვანი ყურადღება უნდა მიექცეს ინფორმაციის მოძიებას ტურისტების განთავსების, კვების, ტრანსპორტის, რეკრეაციული, კულტურული და სპორტული საქმიანობის, მაღაზიების მონახულებისა და სხვ. აგრეთვე შიდა, ისე საერთაშორისო ტურიზმში ხარჯების დროისა და ადგილის, როგორცდაფინანსების წყაროების მიხედვით.

ტურიზმის სფეროში სტატისტიკური აღრიცხვის გაუმჯობესების მიზნით ჩვენი აზრით, საჭიროა: საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისი ტურიზმის სტატისტიკის მეთოდოლოგიის დანერგვა; სტატისტიკური ანგარიშებითი ფორმების დამტკიცება და დანერგვა სტატისტიკის პრაქტიკაში; სპეციალურად ორგანიზებული სტატისტიკური გამოკვლევების ჩატარება ტურისტული ხარჯების შესაფასებლად; ტურიზმიდან მიღებული შემოსავლების გაანგარიშება და ტურიზმის ხვედრითი წილის დადგენა ქვეყნის მთლიან შიდა პროდუქტში; ტურიზმის სატელიტური ანგარიშის წარმოების განახლება და დახვეწა.

Abesadze Nino

THE PROBLEMS OF STATISTICAL STUDY OF TOURISM EXPENDITURES IN GEORGIA

SUMMARY

The article discusses the statistical study of tourism expenditures. Set the costs of registration and assessment of problems and their solution in action.

As recommended by the World Tourism Organization, Tourism statistics for the main parameters in fact can not be reflected in practice and in accordance with the statistical indicators of the overall information in the database, thus improving the quality of the work in the tourism information, statistics, accounting for the improvement and development of methodology for calculating the indexes.

დავით პავლიაშვილი

რეგიონების მმართველობა-მედიცინის კულტურული მემკვიდრეობის ისტორიულ-ეკონომიკური ასპექტები

საქართველო მრავალწლიან ნარგავთა კლასიკური ქვეყანაა, სადაც მევენახეობას უძველესი დროიდანვე ყველაზე წამყვანი და პრიორიტეტული ადგილი ეკავა. ვენახს, როგორც მეურნეობის უმნიშვნელოვანეს ობიექტს, ქართველ მოსახლეობაში არა მარტო დიდი ეკონომიკური მნიშვნელობა ჰქონდა, არამედ მის სათაყვანებელ, სულიერ საზრდოსაც წარმოადგენდა. ამიტომ, შემთხვევითი არ არის ის გარემოება, როცა სულიერი კულტურის მონუმენტურ ძეგლებზე, საფლავის ქვებზე, დედაბოძზე და სხვ. უხვადაა წარმოდგენილი ვაზისა და ყურძნის გამორჩეულ მემკვიდრეობის სცენის ელემენტები. და ბოლოს, წმინდა ნინო კაბადოკიელის მიერ ვაზის ლერწმისგან თავისი თმით ჯვრის შეკვრა და ქადაგება; არც ისაა შემთხვევითი, როდესაც ამჟამად მსოფლიოში გავრცელებული ორიათასზე მეტი ვაზის ჯიშოდან საქართველოზე მოდის ხუთასზე მეტი, ანუ მთელი ასორტიმენტის 2,5 პროცენტი [1, გვ. 233]. რომ „უპირველესი სახსარი ჩვენი ეკონომიკური ცხოვრებისა მიწათმოქმედებაა და სხვაგვარი სახსარი ჯერ ჩვენში თითქმის არც კი დაძრულა. მიწათმოქმედებას ორი საგანი მოაქვს ჩვენი ქვეყნის გასაძლიერებლად ღვინო და ყოველგვარი ე.წ. საპურე მარცვალი“ [2, გვ. 95].

ისტორიულად, ვენახზე გაწეულ წინაპართა ღვაწლსა და ჯაფას მევენახეს მოაგონებდა არა მარტო მისი ტკბილი ნაყოფის – ყურძნის ჭამისა და უფრო მიმზიდველი პროდუქციის – ღვინის სმის საამო მომენტები, არამედ ის გარემოებაც, რომ შიმშილობის დროსაც, როდესაც არც ღვინო და არც პური მოეძებნებოდა, არაქათგამოლეულ გლეხს თავისი თუ წინაპართა ნაშრომ-ნაღვაწი ვენახისათვის უნდა მიემართა, მაგრამ არა იმისათვის, რათა ეჭამა ყურძენი, რისი მომწიფება უკვე თავისთავადაც თუ სავსებით არ სპობდა, მეტად ანელებდა შიმშილობას, არამედ როგორც ბავშვს დედის ძუძუ, ისე ეწოვა [3, გვ. 57].

აქედან გამომდინარე, ბუნებრივი იყო ის ფაქტი, როდესაც მომხდური დამპყრობელი საქართველოს დასაუძღურებლად პირველ რიგში სპობდა და ანადგურებდა მის ეკონომიკურ საფუძველს – სახსარს, რისთვისაც ჩეხდა და აუდაბურებდა ბაღ-ვენახებს, ნიგვზნარს, თუთნარს და სხვ. აკად. ივ. ჯავახიშვილი, როდესაც აღნიშნავდა XVIII ს. დიდი ისტორიკოსისა და გეოგრაფის ვახუშტი ბატონიშვილის-ბაგრატიონის ღვაწლს, წერდა: „ვახუშტის ხეობის მოსავლიანობა-ნაყოფიერების დახასიათების დროს ყოველთვის აღნიშნული აქვს ხაზი, სადამდეც აღწევდა ის ზოლი და არე, სადაც ვაზი ხარობდა და რომლის ზევითაც ვაზი, ან ვაზთან ერთად ხეხილიც უკვე ქრებოდა. მაშასადამე ამ თვალსაზრისით მიწა-წყალი ორ ნაწილად იყოფოდა: ერთს ვენახ-ხილიანი არე წარმოადგენდა, მეორეს კიდევ უვენახო და უხილო ზოლი ეკუთვნოდა“ [4, გვ. 305]. ამასთან ერთად, იგი არ იფიქვებდა ღვინოსაც და სადაც კი შეუმჩნევია განსაკუთრებით თავისებური ღვინო, აღნიშნავდა: „ატენშიც არის საცივი ვითარცა მყინვარი, სადაც ღვინო წარჩინებული. აქვე ღვინო კონდოლის წარჩინებული და ახმეტის ღვინო კეთილი...“.

საქართველოს სოფლის მეურნეობის წარმოების ტრადიციული ზონალობის საფუძველზე, რომელიც დაფუძნებულია მდიდარ საწარმოო გამოცდილებაზე, გაგვანია დასაბუთებული და მეცნიერულ ნიადაგზე შემუშავებული მიწათმოქმედების განვითარების პროგრამა, რომელიც ქვეყნის დარაიონების პრინციპით უნდა ხორციელდებოდეს. აღნიშნული პროგრამით, საქართველოში მეღვინეობის რეგიონულ რაიონებადაა მიხნეული: კახეთის, ქართლის, იმერეთის, რაჭა-ლეჩხუმის, აფხაზეთის, სამეგრელოს, გურიისა და აჭარის რაიონები, რომელნიც, თავის მხრივ, მოიცავენ, ანუ განიხილებიან მასში შემავალი მიკროზონებით და ისინი ერთმანეთისაგან საკმაოდ მკვეთრად განსხვავებულ პროდუქციას იძლევიან. მაგალითად, ქართლში საუკეთესო ღვინის რაიონებია ე.წ. გვერდისძირი – წილკანი, ვაზისუბანი – დამპალა, ქსოვრისი, თეზი, ოკამი, კოდისწყარო, ხურვაღეთი, კირბალი, მეჯვრისხევი, ფლავისმანი და სხვ. ამასთან, ქართლი ძირითადად ნაზი, სუფრის ღვინოების მომცემი მხარეა, სადაც თავისი მაღალხარისხოვანი თვისებებით განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს: ქსნის, არაგვის, მეჯუდის, ატენის ხეობების თეთრი, უჭაჭოდ დაყენებული სუფრის ღვინოები, ხიდისთავისა და ატენის სპეციფიკური ღვინოები. მათი ხალისიანი მჟავიანობა, მზატე სხეული, მომწვანო ფერი

და შემადგენელ ნაწილთა ჰარმონიული შეხამება ქმნის მაღალხარისხოვანი სუფრის ღვინოების მიღების შესაძლებლობებს [1, გვ. 49].

მიუხედავად იმისა, რომ სადღეისოდ, მევენახეობა-მეღვინეობის განვითარებაში ხშირად თითქმის გამოუსწორებელ შეცდომებს უშვებენ, მაინც ქვეყნის ამ დარგის კლასიკურ რეგიონებში, მდიდარი ტრადიციების შედეგად კიდევ გაგვაჩნია ვაზის უძველეს ჯიშთა მრავალსახეობა და ღვინის დაყენების ტექნოლოგიის ხალხური გამოცდილების მაღალი კულტურა. ამ მხრივ ქართლის სინამდვილეში გამოირჩევა: ტაშისკარის, ატენ-ხიდისთავის, მეჯუდის, დიდი და პატარა ლიახეების, ლეხურა-ქსნის, მუხრანისა და სხვ. რეგიონების ღვინოები, სადაც ჭარბადაა წარმოდგენილი ვაზის ისეთი ჯიშები, როგორცაა: ძველ-შავი, მტრედისფერა, ცხენის ძუძუ, შავი თითა, ჟღია, ადრეულა, ფერადი, დიდმური, გაღმამხარული, განახარული, ჩინური-ჩინებული, გორული მწვანე, ბუდეშური, მწვანე, ღრუბელა, შავკაპიტო, ხარისთვალა, ატენური, კასპური, ჭყობა, კაკნატელა და სხვ. ისე, რომ ქართული ვენახი ოდითგანვე თავისებურ სანახაობას – მუზეუმს წარმოადგენდა. ქართველმა მევენახემ ზედმიწევნით კარგად იცოდა, რომ საუკეთესო ღვინის დაყენება-წარმოებისათვის შესაბამისი ბუნებრივ-კლიმატური, ოროგრაფიული ადგილისათვის შესაბამისივე ყურძნის ჯიშების ნაირსახეობა უნდა შეერჩია. აქედან გამომდინარე, ისტორიულად მიმდინარეობდა ადგილის მიხედვით ღვინის დაყენებისა და წარმოების მიკროზონების სახელწოდების ორდინალური, სასუფრე-სადესერტო ღვინოების: ატენურის, ხიდისთავის, მუხრანულის, კარდენახულის, წინანდლურის, ქინძმარაულის, ხვანჭკარისა და სხვა მრავალი სახეობის პროდუქციის არსებობა, რომელთა დიდი უმრავლესობა მსოფლიო ბაზრისათვისაც კარგადაა ცნობილი.

მევენახეობა-მეღვინეობის მდიდარი ტრადიციების ერთ-ერთ საუკეთესო მაგალითს წარმოადგენს ხიდისთავ-ატენის ვიწრო ხეობის სანახებში დღემდე შემორჩენილი ამ დარგის განვითარების მაღალი ტრადიციების კულტურული მემკვიდრეობა. ატენის ხეობა გეოგრაფიულად წარმოადგენს შიდა ქართლის გაღმა მხარის – თრიალეთის ქედის ჩრდილოეთის ფერდობის შერეული მეურნეობრივი მახასიათებლებით მდიდარ ზონას, სადაც სავარგული ფართობები ერთობ რთულ პირობებში მოიძიება. მიუხედავად ხეობის ვიწრო, მთური და ზეგანვაკე ადგილების შემჭიდროებული სახით წარმოჩენისა, აქ შესანიშნავადაა შერწყმული და მიკროფართობებზე განლაგებული ისეთი ტრადიციული დარგების წარმოება, როგორცაა: მემინდვრეობა, მებოსტნეობა, მევენახეობა-მეხილეობა და მეცხოველეობა. თუნდაც ის ფაქტი, რომ საქართველოს მიწათმოქმედების უძველეს ფორმებში ფართოდ გამოიყენებოდა შრომის წარმოების ისეთი სისტემა, როგორც „ნადი“ – კოლექტიური, ურთიერთდახმარებისა და კორომის – ტერასის, მკვეთრად დამრეცილი ადგილების ე.წ. დავაკება იყო, შემონახულია ატენის ხეობაში და კერძოდ მევენახეობაში, ერთხელ კიდევ მიგვანიშნებს ამ დარგის მდიდარ, თანდაყოლილ, ეროვნულ ტრადიციებზე. ამ ხეობის მევენახეობაში მეორე დამახასიათებელი თავისებურებაა ის, რომ, რელიეფიდან გამომდინარე, განსაკუთრებით მის შუა წელში, ფაქტობრივად ვერ შეხვდებით დიდი მოცულობის ვენახ-ხვარს და ისინი უმთავრესად პატარა-პატარა ნაკვეთებად – ტერასებადაა წარმოდგენილი და ვაზის ხნოვანების მიხედვით დანაწევრებული. აქედან გამომდინარე, ხშირად ერთ მეკომურს გააჩნია ახალშენი, შუახნის, ანუ გამართული და ე.წ. მიმდგარი – დაბერებული ვენახი. რაც შეეხება მესამე თავისებურებას, იგი გამოიხატება ვაზის არეული – შემჭიდროებული სახით გაშენებაში, შიგ უმთავრესად კურკოვანი ხილის და ბოსტნეული კულტურების არსებობაში. ისე, რომ ტერასული მევენახეობისათვის გარდაუვალ მახასიათებლად ითვლება ხილ-კენკროვანი კულტურების არსებობა, რომელიც შემორიგებულია ხელოვნურად მოწყობილი ბაჩნების – ტერასების კიდეებში, რათა დამრეცილ მხარეს აგებული კედელი ჩამოშლისგან, დამატებით, აღნიშნული კულტურებით იქნეს დაცული.

ტრადიციულად, ტერასული მევენახეობისათვის დამახასიათებელია ნიადაგის წლების გამოშვებით დამუშავება, რაც, გარდა იმისა, რომ მორწყვისა და წვიმის შედეგად მიწას მოზ-

ვინვა-ჩამოშლა-დამეწერება არ ემუქრება, ამგვარ ვენახში მოწეული ყურძნიდან საუკეთესო ღვინოც დგებოდა. ასევე ითქმის ძველი, გამეჩხერებული ვენახიდან დაყენებულ ღვინოზეც.

გამოჩენილ ისტორიკოსს და საზოგადო მოღვაწეს, პლატონ იოსელიანს ამის შესახებ მოთხრობილი აქვს გიორგი XII-ის შესახებ მოგონებაში, სადაც ქობულაშიელის ქალის წერილის მიხედვით გვამცნობს: „გიორგი XII უყვარდა მდიდარი სადილი ... ჩემი ქმარი ფიცით ამბობდა, რომელიც სადილისად სულ იმა სახელშია, რომ რაც ერთი კაცის სამყოფელია მეტს არ მიირთმევსო; მაგრამ გრძელად უყვარს, რომ სადილი იშლებოდეს და ღვინოს უფრო მომეტებულსა, მაგრამ ისეთს ღვინოს მიირთმევდა, რომ ესლა სადღა იშოვება იმისათვის ღვინო. იმათი სასმელი ღვინოს ვენახი უნდა აბეჩხარი ყოფილიყო, ესეთი დაუბარავი და პატივი დაუყრელი, იმისათვის, რომ ძალიან ცოტა გამოვიდოდა კარგი ...“ [5, გვ. 60].

იმის თქმა, რომ მევენახეობა-მეღვინეობაში მთლიანად იქნეს გათვალისწინებული და დანერგილი ქართველი მევენახის მიერ შესისხლხორცებული ტრადიციული წეს-ჩვეულება, ბუნებრივია, შეცდომა იქნებოდა, თუმცა მათი უგულვებელყოფა და მცირე მეურნეობის თავისებურად მოწყობისა და გაძღოლის შესაძლებლობა მოცემულ, კონკრეტულ პირობებში ერთ-ერთ აუცილებელ პირობად უნდა იქნეს მიჩნეული. წინააღმდეგ შემთხვევაში დაიკარგება მიკროზონებისათვის დამახასიათებელი ვაზის უძველესი, ენდემური ჯიშები და ღვინის სახეობები. სწორედ ამას გულისხმობდა აკად. ნ. კეცხოველი, რომელიც წერდა: „ვენახების გაშენების დროს არავითარ შემთხვევაში ნაკლები წინააღმდეგობის მიმართულებით არ უნდა წავიდეთ, გვერდი უნდა ავუაროთ გაიოლების გზას, უკანასკნელ ხანში კი ახალი ვენახების გაშენების დროს აქა-იქ ეს გაიოლების ტენდენცია შესამჩნევია, რამაც ჩვენს მევენახეობას შეიძლება დიდი ზიანი მიაყენოს“ [1, გვ. 245].

ატენის ხეობის მევენახეთა მიერ ღვინის დაყენების ტრადიციიდან აღსანიშნავია ახლად დაყენებული ე.წ. ტკბილის ზედმიწევნით დროულად ჭაჭის გამოცლა-გადაღება და კიდევ გადაღება, ანუ ქვევრის „ძირის გამოცვლა“, საღვინე მარანში ბოსტნეული პროდუქციის შენახვის კატეგორიულად გამორიცხვა, მასში სინესტის შენარჩუნება, რისთვისაც, შესაძლებლობის პირობებში წყალგაუყვანლობა-კანაობია მოწყობილი და სხვა ხალხური ტექნიკურ-ტექნოლოგიური პროცესების მოწყობა-დაცვა, რის ნიადაგზეც ამ ხეობის, კერძოდ ხიდის-თაურმა და ატენურმა ცქრიალა, მსუბუქმა და არომატულმა ღვინოებმა დიდი პოპულარობა დაიმკვიდრეს. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ აღნიშნული ღვინოები, თავისი სიფაქიზე-სინაზის გამო, ნაკლებტრანსპორტირებადია და შორ მანძილზე გადატანისას, თავიანთ ღირსებას რამდენადმე კარგავენ. ამიტომ, ზოგადად და განსაკუთრებით ამ ღვინომასალის შორმანძილზე გადატანისას მას საჭიროებს „დასვენება“, ანუ გარკვეული დროის შემდეგ რეალიზაცია-მოხმარება. ამიტომ, ისტორიულად, ამ ხეობაში წარმოებული ღვინო უმთავრესად შიდა მოხმარების პროდუქტს წარმოადგენდა. ხოლო, რაც შეეხებოდა მემამულეთა ზერებიდან წარმოებულ, დაძველებულ ღვინოებს, ისინი საზღვრებს მეტ-ნაკლებად სცილდებოდა კიდევ, რომელზედაც დიდი ზეგავლენა მოახდინა საქართველოში კაპიტალისტური ურთიერთობის ჩასახვა-განვითარების (XIX ს.) პროცესებმა, რასაც მყარი საფუძველი დაუხვდა მევენახეობა-მეღვინეობის განვითარების მიმართულებით.

აღნიშნულის დასტურს წარმოადგენს XVII-XVIII საუკუნეების გასაყარზე საკმაოდ მოზრდილი ვენახების გაშენებისადმი მისწრაფება და მათ შორის „ატენის ზერის“ არსებობა და ატენის ხეობის მოურავის შესახებ არსებული დებულებიდანაც, სადაც აღნიშნულია: „ხევის თაობა მოურავისა არის, სოფელში თვითო კოკა ტკბილი ღვინო, ცხენის ბმა, გასამყრელო, თავის გასამტეხლო და საჩექქე“ [6, გვ. 8]. ამასთან, ზერების, როგორც მსხვილი ფეოდალური მეურნეობრივი ორგანიზაციის, განრიგი ითვალისწინებდა: „ატენს ბატონის ზერის მუშაობისა რიგი: ელენეს ზერის მესამედს სკრელნი და საციციანოელნი შეიმუშავენ. ამავე ზუარში ერთს ამდენს ბატონის ფართით შეიმუშავენ; კიდევ ამავე ზუარში ერთს ამდენს ქვახვრელნი მუშაობენ“. აგრეთვე „დიდ ზვარს იისციხელნი, აგკეცნი, ვერელნი, გარდატენელ-

ნი, ბობნეველნი, ხანდნელნი, თხილნეველნი, ბისელნი, ღვივისხეველნი, ოლომნელნი, ბნეველნი, ზეველნი, ბარამათუბნელნი – ესენი თავის ხარით, ნეხვით ყოველთვის მუშაობდნენ“ [6, გვ. 9].

ამგვარად, ზემოაღნიშნული ისტორიული წიაღსვლიდანაც ჩანს, რომ ატენის ხეობის მევენახეობა-მეღვინეობის თავისებურება ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილია და ოდითგანვე გარკვეული ადგილი უკავია საქართველოში სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოებაში.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. **კეცხოველი ნ.** კულტურულ მცენარეთა ზონები საქართველოში, თბ., 1957, გვ. 233, გვ. 49, გვ. 245.
2. **ჭავჭავაძე ი.** წერილები მეღვინეობის შესახებ, ტ. XII, თბ., 1956, გვ. 95.
3. საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობა 1921-1967, პროფ. პ. გუგუშვილის რედაქციით, თბ., 1967, გვ. 57.
4. **ჯავახიშვილი ივ.** საქართველოს ეკონომიკური ისტორია, ტ. II, თბ., 1935, გვ. 305.
5. **იოსელიანი პ.** ცხოვრება გიორგი XII-სა, თბ., 1932, გვ. 60.
6. ვახტანგ VI, „დასტურდამალი“, თბ., 1886, გვ. 8, გვ. 9.

Pavliashvili David

HISTORICAL-ECONOMIC ASPECTS OF CULTURAL HERITAGE OF REGIONAL HORTI-VITICULTURE

SUMMARY

On the basis of generalization of historical-economic data and after the example of the oldest agrarian region in Shida Kartli – Ateni Valley of horti-viticulture there are shown the peculiarities of historical-economic development of this sector preserved owing to rich folk traditions.

*თენგიზ ქავთარაძე
მზია ქავთარაძე*

სოფლად შრომითი რესურსების დასაქმებულობის ზრდის შესახებ

სოფლად შრომითი რესურსების დასაქმებულობის დონის ზრდა რთული, პრობლემატური საკითხია და მჭიდროდაა დაკავშირებული მრავალ ფაქტორთან. მაგალითად, მიწის რეფორმისა და პრივატიზაციის შედეგად საქართველოში მოხდა მიწის დანაწევრება. დაირღვა საყოველთაოდ მიღებული ნაკვეთის დაუნაწევრობის, განუყოფლობის პრინციპი. 1,25 ჰა საკარმიდამო ნაკვეთი ძალზე მცირეა ტექნიკური და ეკონომიკური ეფექტიანობისათვის მაშინ, როდესაც აშშ-ში ერთ ფერმერულ მეურნეობაზე საშუალოდ მოდის 178 ჰა მიწის ფართობი. რაც მთავარია, აღნიშნული ფართობი ხელს არ უწყობს კომერციულ წარმოებას. ხშირად მეურნეობა დაყოფილია რამდენიმე ნაკვეთად, რაც კიდევ უფრო ამცირებს წარმოების ეფექტიანობას. მწარმოებლისათვის აუცილებელია საჭირო ტექნიკა, სათესლე მასალა, ტექნიკის იჯარა (თუნდაც სამი წლით) ძვირია. საბანკო სისტემა ამ საკითხის მიმართ ჯერჯერობით ინტერესს არ იჩენს, რადგან კანონით იკრძალება სახელმწიფო გარანტიების გაცემა, ხოლო ფერმერებს არ გააჩნიათ გირაო. ასეთ ვითარებაში, ევროკომისიის სასურსათო უზრუნველ-

ყოფის ექსპერტიზის თვალსაზრისით, სახელმწიფოს ძირითად სტრატეგიულ მიზანს საშუალოვადიანი პერსპექტივისათვის მიწის ბაზრის ჩამოყალიბება უნდა წარმოადგენდეს, მეურნეობის კონსოლიდაციის პროცესს რომ შეუწყოს ხელი.

მეურნეობის კონსოლიდაციის პროცესის მიღწევის მიზნით მიწის ბაზრის შექმნა და გაიგივება მიწების ყიდვა-გაყიდვასთან, სპეკულაციასთან, უხეში შეცდომას. მიწის ბაზრის ფორმირება, სპეციალისტების აზრით, იწყება მაშინ, როდესაც ქვეყანაში კომერციული ბანკების ქსელი განვითარდება იმ დონემდე, რომ ისინი შეძლებენ 20-25 წლით სესხის გაცემას ფერმერულ მეურნეობებზე.

საქართველოს ტერიტორიის 106170 ჰა ინტენსიური სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებია (ეს მაჩვენებელი არ მოიცავს სათიბებსა და საძოვრებს). ინტენსიური სავარგულების მთლიანი ფართობიდან 613500 ჰა (ანუ 58%) პრივატიზებულია, 293700 ჰა (27,8%) გაცემულია იჯარით. 2005 წლის 20 სექტემბრის მთავრობის გადაწყვეტილებით ოქტომბრის თვიდან გამოცხადდა სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწების საყოველთაო პრივატიზაცია. კანონი (სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის პრივატიზაციის შესახებ) რეფორმებისა და კოორდინაციის საკითხებში სახელმწიფო მინისტრის აპარატისა და საქართველოს მიწის მესაკუთრეთა უფლებების დაცვის ასოციაციის მიერ ერთობლივად მომზადდა. პრივატიზაციას ახორციელებს საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო. სასოფლო-სამეურნეო მიწების პრივატიზაცია სამი ფორმით ხორციელდება: სპეციალური აუქციონით, ღია აუქციონით და პირდაპირი მიყიდვით. იჯარით გაცემული მიწის გასაყიდი ფასი წარდგენის დროისათვის სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწაზე ქონების გადასახადის საბაზისო წლიური განაკვეთის ათმაგი ოდენობაა. იჯარით გაუცემელი მიწის საწყისი ფასი დგინდება აუქციონის გამოცხადების დროისათვის საგადასახადო კოდექსით დადგენილი სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწაზე ქონების გადასახადის საბაზისო წლიური განაკვეთის ორმაგი ოდენობით. ყოფილი საიჯარო მიწის ნაკვეთის საწყისი ფასი დგინდება აუქციონის გამოცხადების დროისათვის საგადასახადო კოდექსით დადგენილი სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწაზე ქონების გადასახადის საბაზისო წლიური განაკვეთის ათმაგი ოდენობით.

გაითვალისწინება რომ, როგორც კი მესაკუთრე გადაიხდის პირველ შესატანს, ანუ მთლიანი ღირებულების მინიმუმ 20%-ს, შესაძენი მიწა სახელმწიფოს სასარგებლოდ დაიტვირთება იპოთეკით. ეს იმას ნიშნავს რომ, თუ ცხრა წლის განმავლობაში მესაკუთრე ვერ შეძლებს თანხის სრულად გადახდას, მიწა ჩამოერთმევა და გაიყიდება კანონმდებლობით დადგენილი წესით.

საქართველოს საგადასახადო კოდექსის მიხედვით, ქონების გადასახადის საბაზისო განაკვეთი სახნავი და მრავალწლიანი ნარგავობით დაკავებული კარგი მიწებისათვის თბილისის შემოგარენსა და მარნეულში შეადგენს 57 ლარს. მარტივი გაანგარიშებით გამოდის, რომ იჯარით გაცემული სახნავი და მრავალწლიანი ნარგავებით დაკავებული ერთი ჰა მიწის ფართის ფასი შეადგენს 570 (57 X 10) ლარს, რაც საბაზრო ფასების მიხედვით ძალზე დაბალია და რეალურ საბაზრო ფასს არ ასახავს. ამ ფასად მიწის გაყიდვა აღნიშნულ ზონაში მიწის გაჩუქებას ნიშნავს.

ჩვენი აზრით, უკეთესი იქნებოდა თუ სახელმწიფო გასაყიდი მიწის ნაკვეთებზე გაყიდვამდე ჩადებდა ინვესტიციებს მელიორაციაზე, ელექტრიფიკაციაზე, გზების მიყვანაზე... და მერე მაღალ რეალურ საბაზრო ფასებში გაყიდდა ან გააქირავებდა აღნიშნული მიწის ნაკვეთებს. ფიქრობენ, რომ იჯარით გაცემული ფართობებიდან კერძო საკუთრებაში შეიძლება გადავიდეს 181,1 ათასი ჰა (61,7%) ინტენსიური სასოფლო-სამეურნეო სავარგული. გამოდის, რომ იჯარას დაეთმობა მხოლოდ 14% მიწის ფართი.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ, პერსპექტივაში, საქართველოს სოფლის მეურნეობაში იგნორირებულ იქნა საიჯარო ურთიერთობები სოფლად. მაშინ, როდესაც აშშ-ში იჯარით

მუშავდება სასოფლო-სამეურნეო მიწის სავარგულების 43%, ისრაელში შესაბამისად – 91%, პოლანდიაში – 95% და სხვ.

მეტად საინტერესოა საფრანგეთის გამოცდილება საიჯარო ურთიერთობათა განვითარების საუკუნენახევრიანი ისტორიით, რამაც დასავლეთ ევროპაში სასოფლო-სამეურნეო იჯარის ყველაზე უფრო მოქნილი და ეფექტიანი სამართლებრივი მექანიზმი შექმნა. საქართველოში ფერმერული იჯარა მიგვაჩნია სოფლის მეურნეობაში შრომითი რესურსების, განსაკუთრებით ახალგაზრდობის ჩართვის კარგ საშუალებად, კერძოდ, მათთვის, ვისაც პირველდაწყებითი კაპიტალი არა აქვთ.

შრომის მოტივაციის კვლევამ გვიჩვენა, რომ ქვეყნის სოფლის მეურნეობაში მიმდინარეობს სამუშაო ძალის შრომითი და პროფესიული საქმიანობის შეცვლის პროცესი. ამ დროს აუცილებელია მსოფლიოს მოწინავე ქვეყნების, განსაკუთრებით აშშ-ს გამოცდილების გათვალისწინება, სადაც წარმოიშვა შრომის სოციოლოგია იმის მხედველობაში მიღებით, რომ მუშაკებს აქვთ გარკვეული ინტერესები, მოთხოვნები და ფასეულობები, რომლებზედაც ახდენენ ორიენტაციას. ცალკეული ფაქტორი შეიძლება იყოს არსებითი და არაარსებითი, რომლიდანაც საჭიროა შერჩევა. თუმცა მოტივები, როგორც წესი, სტატიკური არ არის და საკმაოდ ცვალებადია, რომელზედაც გავლენას ახდენს პიროვნული თვისებები: ორიენტაცია, მობილიზაცია, გამართლება, გამჭრიახობა და ა.შ.

სოფლად, ტრადიციული დარგების წახალისების პარალელურად, განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს მაღალტექნოლოგიური და მაღალპროდუქტიული დარგების (ან ქვედარგების) ვიწრო სპექტრის შერჩევასა და მათი განვითარების ხელშეწყობას, რაც გრძელვადიან პერიოდში ქვეყნის ეკონომიკური კონკურენტუნარიანობის ამაღლების, დასაქმების ზრდის, მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლებისა და ეროვნულ-ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფის აუცილებელი პირობაა.

მაღალტექნოლოგიური და მაღალპროდუქტიული დარგების განვითარება მოითხოვს სათანადო ფინანსური რესურსების მობილიზაციას (სახელმწიფოებრივისა და კერძოს, ადგილობრივისა და უცხოურის), შესაბამისი სამეცნიერო საგანმანათლებლო ინფრასტრუქტურის ჩამოყალიბებასა და ადამიანური კაპიტალის განვითარებას.

ვინაიდან ადამიანური კაპიტალის განვითარების გარეშე შეუძლებელია კონკურენტუნარიანი გადაწყვეტილებების მიღება (როგორც წარმოების, ასევე საზოგადოებრივ ცხოვრების სხვა სფეროში) და კონკურენტუნარიანი პროდუქციის წარმოება, ამიტომ იგი უნდა ჩაითვალოს მთავრობის ერთ-ერთ უმთავრეს პრიორიტეტულ მიმართულებად, მთავრობამ უნდა უზრუნველყოს მოსახლეობის განათლების დონის ამაღლება, სამუშაო ძალის მომზადება-გადამზადება ბაზარზე არსებული მოთხოვნების გათვალისწინებით და ამ გზით მათი კონკურენტუნარიანობის ამაღლება.

სოფლად განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებას და კონკურენციული ურთიერთობების გაღრმავებას. ამასთან, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ მსხვილ ბიზნესთან შედარებით მცირე და საშუალო ბიზნესის უპირატესი განვითარება ქვეყნის ეკონომიკური კონკურენტუნარიანობის ამაღლების, მოსახლეობის შემოსავლების მნიშვნელოვანი ზრდისა და მდგრადი და უსაფრთხო განვითარების უზრუნველყოფისათვის პანაცეა არ არის. დღევანდელ სინამდვილეში საქართველოში ის მოსახლეობის დასაქმების მნიშვნელოვანი სფეროა, მაგრამ, გრძელვადიან პერიოდში ქვეყნის ეკონომიკური კონკურენტუნარიანობის ასამაღლებლად, აუცილებელია მსხვილი წარმოების განვითარების ხელშეწყობაც, ვინაიდან ის თანამედროვე მაღალმწარმოებლური ტექნოლოგიების გამოყენების შესაძლებლობას იძლევა. მცირე და საშუალო ბიზნესი კი ხელს უწყობს სოფლად კონკურენციული გარემოს ფორმირებას, მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილის დასაქმებასთან ერთად, ამითაცაა მათი არსებობა გამართლებული.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. ამერიკის ეკონომიკა. ამერიკის შეერთებული შტატების საინფორმაციო სააგენტო, 2000.
2. **ქავთარაძე თ.** მცირე ბიზნესი: იმედები და რეალობა, თბილისი, “ლევა”, 2006.
3. საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს დეპარტამენტი, საქართველოს სოფლის მეურნეობა, თბილისი, 2010.

Kavtaradze Tengiz

Kavtaradze Mzia

ON THE GROWTH OF EMPLOYMENT OF RURAL LABOR RESOURCES

SUMMARY

The growth of employment level of rural labor resources is a complex, problematic issue and is closely connected with many factors, for example as a result of land reform and privatization in Georgia the land has been divided into small plots 1-25 ha of personal plot is very small for labor force employment. This area does not favor commercial production while in the USA one farmer owns 178 ha of land area. A principle strategic aim for near perspective should be the formation of land market to provide the process of farm consolidation.

ნაწილი არევაძე

მრეწველობა კონსტრუქციის საქართველოში

მრეწველობა ეკონომიკის უმნიშვნელოვანესი დარგია, რომელიც მძლავრ ზემოქმედებას ახდენს მთლიანად საწარმოო ძალების განვითარებაზე ქვეყანაში. ყოველი ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალისა და მოსახლეობის ცხოვრების დონეც ძირითადად მრეწველობის განვითარებით ფასდება, რამდენადაც არც ერთ ქვეყანას არ შეუძლია საკუთარი ეკონომიკური თუ პოლიტიკური უსაფრთხოების განმტკიცება, დაცვა და შენარჩუნება მრეწველობის სათანადო დონეზე განვითარების გარეშე; არ შეუძლია ქვეყანაში არსებული შრომითი რესურსების მასშტაბური დასაქმების უზრუნველყოფა (დღეს არსებული უმუშევარი მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი სწორედ მრეწველურ საწარმოთა უმოქმედობით არის განპირობებული).

საქართველოს მრეწველობას გასული საუკუნის 90-იან წლებამდე წამყვანი ადგილი ეკავა ქვეყნის ეკონომიკის დარგობრივ სტრუქტურაში, მასში წარმოდგენილი იყო თითქმის ყველა მნიშვნელოვანი დარგი. მიუხედავად იმისა, რომ წარმოებული პროდუქციის ხვედრითი წილის მიხედვით, უპირატესი კვებისა და მსუბუქი მრეწველობის დარგები იყო, მთელი რიგი სხვა უმნიშვნელოვანესი სამრეწველო პროდუქციის წარმოებით (ელექტროენერჯია, მინერალური სასუქები, ქიმიური ბოჭკოები და სხვა) მოსახლეობის ერთ სულზე, საქართველო უსწრებდა ზოგიერთ განვითარებულ ქვეყანასაც კი. XX საუკუნის ბოლოს, ეკონომიკის ტრანსფორმაციით განპირობებულმა ეკონომიკურმა კრიზისმა მრეწველობის ბევრი დარგი მთლიანად გაანადგურა, ბევრი კი განადგურების პირას მიიყვანა. ეს პროცესი ჯერაც გრძელდება, ახლის მშენებლობა კი ძალზე ნელა ხორციელდება.

გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან 2003 წლის ჩათვლით განვლილი პერიოდი საქართველოს მრეწველობაში შეიძლება დაიყოს, როგორც დაღმავალი და აღმავალი პერიოდი. აქედან, 1991-1995 წლები შეიძლება შეფასდეს, როგორც კატასტროფულად დაღმავალი, როცა მრეწველობამ 1990 წელს წარმოებული პროდუქციის მხოლოდ 14% გამოუშვა, ისიც მხოლოდ ღირებულებითი მაჩვენებლის მიხედვით, 1996-2002 წლები კი – როგორც შედარებით აღმავალი, როცა ყოველ მომდევნო წელს, წინა წლის მიმართ, 1998 და 2001 წლების გამოკლებით,

პროდუქციის გამოშვების მატება აღინიშნებოდა. 2002 წელს წარმოებული პროდუქციის მოცულობამ 1990 წლის დონის მიმართ 19,7% შეადგინა. მ.შ. მომპოვებელ მრეწველობაში – 37,1%, გადამამუშავებელში – 16,4%.

2008 წ. საქართველოს მრეწველობის მიერ წარმოებული პროდუქციის მოცულობა (ჩვენი გაანგარიშებით) 1990 წლის დონის (რომელიც სრულებითაც არ ყოფილა საუკეთესო) მხოლოდ 30,6% იყო. მდგომარეობა 2009 წელს კიდევ უფრო გაუარესდა (ცნობილი მოვლენების ზეგავლენით) და წინა წლის მიმართაც კი წარმოებული პროდუქციის მოცულობა 0,6 პროცენტული პუნქტით იყო შემცირებული. შემცირება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო გადამამუშავებელ მრეწველობაში (25,4 პროცენტული პუნქტი). მაშასადამე, განვითარების ასეთი ტემპების პირობებში, კიდევ ორ ათეულ წელზე მეტი დაგეჭირდება, რომ თუნდაც 1990 წლის დონეს მივაღწიოთ. შედარებისათვის ვიტყვი რომ, თუ 1990 წელს მრეწველობა უზრუნველყოფდა ქვეყანაში შექმნილი მთლიანი შიდა პროდუქტის 22,9%-ს, მასზე მოდიოდა დასაქმებულთა საერთო რაოდენობის 30,3% და ინვესტიციების 31,5%, 2008 წელს მრეწველობამ უზრუნველყო მშპ-ის მხოლოდ 8%, დასაქმებული მუშახელის რაოდენობამ კი 85,7 ათასი კაცი შეადგინა, ანუ 1990 წელთან შედარებით 5,4-ჯერ ნაკლები, რომელთა დიდმა ნაწილმა უმუშევართა რიგები შეავსო.

მაშასადამე, შეიძლება ვთქვათ, რომ XX საუკუნის 90-იან წლებამდე საქართველოს ინდუსტრიულად განვითარებული ქვეყნის მახასიათებლები ჰქონდა. ახლა მან მათი უმეტესობა დაკარგა და მას ინდუსტრიულად სუსტად განვითარებული ქვეყანა შეიძლება ეწოდოს, რომელიც, ამავე დროს, განვითარებადი ქვეყნის ნიშნებითაც ხასიათდება. საქართველო, მეტ-ნაკლები წარმატებით, ახლა ცდილობს ადგილის დამკვიდრებას განვითარებულ ქვეყნებს შორის, რომლის მიღწევაც გადამამუშავებელი მრეწველობის განვითარებითა და მის ახალ ტექნიკურ საფუძველზე გადაყვანით არის შესაძლებელი, თუმცა ეს არც ისე იოლი საქმეა, რამდენადაც ის, რაც XX საუკუნის 90-იან წლებამდე გეგმონდა, ძირითადად განადგურებული, გაძარცვული და ჯართად არის საზღვარგარეთ გაყიდული. სწორედ ამის მაჩვენებელია ექსპორტ-იმპორტის მონაცემებიც, რომლის ექსპორტის სტრუქტურაში გასული საუკუნის ბოლოს და XXI საუკუნის დასაწყისში ყველაზე მაღალი ხვედრითი წილით სწორედ შავი ლითონის ჯართი იყო წარმოდგენილი.

საქართველოს მრეწველობის დარგობრივი სტრუქტურა უკანასკნელი 20 წლის განმავლობაში არსებითად შეიცვალა, თუ XX საუკუნის 90-იან წლებამდე მასში უპირატესი იყო კვების მრეწველობა (36,9%), მსუბუქი მრეწველობა (22,0%), მანქანათმშენებლობა და ლითონ-დამამუშავება (15,1%), სამშენებლო მასალების მრეწველობა (5,3%) და სხვა, 2009 წელს საკვები პროდუქტების წარმოებაზე, სასმელების ჩათვლით 29,2% მოდიოდა, მსუბუქ მრეწველობაზე მხოლოდ 1,2%, ლითონის მზა ნაწარმის წარმოებაზე – 1,8%, მ.შ. მანქანებისა და მოწყობილობის წარმოებაზე – 0,7%. მნიშვნელოვნად გაიზარდა ელექტროენერჯის წარმოება – 2,0%-დან თითქმის 17%-მდე, ანუ 8-ჯერ და შავი მეტალურგია – 3,5%-დან 11,7%-მდე, ანუ 3-ჯერზე მეტად, ყველა სხვა დარგის მიხედვით მდგომარეობა გაუარესებულია.

ისტორიული გამოცდილების თანახმად, ინდუსტრიალიზაციის პროცესი საკმაოდ ხანგრძლივი და წინააღმდეგობრივი იყო ყველა ქვეყანაში იქაც კი, სადაც ამისათვის საკმაო ფინანსური რესურსი არსებობდა, რამდენადაც, ნგრევისაგან განსხვავებით, ახლის მშენებლობა იოლად არსად ჩატარებულა. მდგომარეობა ჩვენთან უფრო გართულდა 2008 წლის აგვისტოს ომისა და მძლავრი ფინანსური კრიზისის ზეგავლენით. საქართველო, რომელსაც ჯერაც არ გადაუღალავს XX საუკუნის 90-იან წლებში განვითარებული კრიზისის შედეგები, კიდევ უფრო მძლავრ კრიზისში აღმოჩნდა, რაც ძალზე უარყოფითად აისახა მთელ ეკონომიკასა და განსაკუთრებით მის მრეწველობაზე, რომ არ ყოფილიყო დიდი მოცულობის უცხოური დახმარება, მდგომარეობა უარესი იქნებოდა. თუ საქართველომ მოკლე დროში ვერ შეძლო კრიზისის უარყოფითი შედეგების დაძლევა, კერძოდ, ახალ ტექნიკურ და ტექნოლოგიურ საფუძველზე დაფუძნებული გადამამუშავებელი მრეწველობის სრული ციკლით ამოქმედება,

ის ჯერ კიდევ დიდხანს დარჩება განვითარებადი ქვეყნის სტატუსით და, შესაძლოა, მას თავი ვერც ვერასდროს დაადწიოს.

მეტად საყურადღებოა მრეწველობის მიერ წარმოებული პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის პრობლემაც, რომელიც ღია ეკონომიკისა და გაღრმავებული გლობალიზაციის პირობებში სულ უფრო ანგარიშგასაწვევი ხდება. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ მრეწველობის კრიზისამდელი დეფორმირებული სტრუქტურა და მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა მიუღებელია საბაზრო ეკონომიკის პირობებში მომუშავე ქვეყნისათვის. ჩვენ გვჭირდება სრულიად ახალ ტექნოლოგიურ წყობაზე გადასვლა, რადგან ცნობილია, რომ ცივილიზაციების განვითარება სწორედ ტექნოლოგიური წყობის განვითარებით არის განპირობებული.

იმისი აღნიშვნაც აუცილებელია, რომ ბევრი ეკონომისტი, თანამედროვე მსოფლიო ფინანსურ-ეკონომიკურ კრიზისს განიხილავს, როგორც უმეტესი განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკების რეაქციას ტექნოლოგიებისა და მასთან შეუღლებული ინსტიტუციურ-ეკონომიკური წყობის მოძველებულობაზე, რაც აუცილებელს ხდის, გადაიხედოს ინსტიტუციურ-ეკონომიკური მახასიათებლები როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე საერთაშორისო ასპექტების მიხედვით. საქართველოში ახლა არსებობს უნიკალური შანსი, შემუშავდეს და რეალიზდეს ქვეყნის ინსტიტუციურ-ეკონომიკური განვითარების კონცეპტუალური პროგრამა, რომელიც შესაძლებელს გახდის ქვეყნის ეკონომიკის სტრუქტურის თანდათანობით, თუმცა საკმაოდ ენერგიულ გადასვლას თანამედროვე ტექნოლოგიურ წყობაზე (დასაქმების აუცილებელი ზრდისა და მისი სტრუქტურის რაციონალიზაციის გათვალისწინებით), რითაც დაძლეული იქნება ეკონომიკის პოსტსაბჭოური დაცემისა და მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის ქვეყნის ეკონომიკაზე ზემოქმედების ყველა უარყოფითი შედეგი. ყველაფერ ამას საფუძვლად უნდა დაედოს სწორად და მიზანმიმართულად ჩამოყალიბებული და რეალიზებული სამრეწველო პოლიტიკა (დღევანდელი ტერმინოლოგიით სტრუქტურული პოლიტიკა), რომელიც წარმოადგენს ეკონომიკური, პოლიტიკური და ორგანიზაციული ღონისძიებების კომპლექსს, ზემოქმედებს ეროვნული ეკონომიკური სისტემის სხვადასხვა დონეზე და უზრუნველყოფს მრეწველობის საბაზრო ორგანიზაციის სრულყოფას (დარგობრივი სტრუქტურა, წარმოების განლაგება, ინვესტიციური აქტიურობისა და სამრეწველო საქმიანობის რეგულირება და სტიმულირება, სამრეწველო ჯგუფების ფორმირება, საშუალო და მცირე ბიზნესის წახალისება); ასევე, ძალზე მნიშვნელოვანია დარგებში კონკურენციის ოპტიმალური რეჟიმის დაცვა; ეროვნული ეკონომიკის საექსპორტო პოტენციალისა და კონკურენტუნარიანობის სტიმულირება; მრეწველობის განვითარების საბაზრო და სახელმწიფო კოორდინაციის ურთიერთშეხამება.

უნდა ითქვას იმაზეც, რომ საქართველოში ბოლო წლებში, ენერგეტიკის განვითარების მიმართულებით გადადგმული ფართო ნაბიჯების გათვალისწინებით, როცა ქვეყანა ელექტროენერჯის იმპორტიორიდან მისი ექსპორტიორი გახდა და ახლა, თითქმის ერთდროულად, კიდევ ექვსი ჰიდროელექტროსადგურის მშენებლობას აწარმოებს, კიდევ უფრო იზრდება ქვეყნის ენერგეტიკული უსაფრთხოება და მრეწველობის შემდგომი განვითარების შესაძლებლობა. სწორედ აღნიშნული იძლევა იმის გარანტიას, რომ საქართველო მომავალში მაინც ამადლდეს განვითარებული ქვეყნის დონემდე. ამისათვის კი საჭიროა გავიაროთ ინდუსტრიული საზოგადოების ეტაპი. სხვაგვარ გზას მსოფლიო არ იცნობს.

ოცდამეერთე საუკუნეში საქართველოს მრეწველობის როლისა და ადგილის განსაზღვრის გასაღები ქვეყნის ეკონომიკურ სისტემაში, გლობალიზაციის პროცესის შემდგომ გაღრმავებაში პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის ამაღლებასა და საქართველოს ეკონომიკურ ფუნქციაში უნდა ვეძებოთ. ეს უკანასკნელი კი, როგორც აღნიშნავს ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი პროფ. ვ. პაპავა, „ვეროპა-კავკასია-აზიის“ სატრანსპორტო დერეფანს უკავშირდება, რომელიც ვერ იფუნქციონირებს, თუ ქვეყანაში ტელესაკომუნიკაციო სისტემა, ენერგეტიკა... სათანადო დონეზე არ იქნება განვითარებული. ამისათვის კი ეკონომიკის ყველა სხვა დარგის განვითარებაა საჭირო, ... ეს დარგები კი, უწინარეს ყოვლისა, მრეწ-

ველობა (სატრანსპორტო დერეფნის ინდუსტრიული ხასიათის გამო) და სოფლის მეურნეობა (სასურსათო უზრუნველყოფის თვალსაზრისით).

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. საქართველოს მრეწველობა 1985-1997 წწ. სტ. კრებული, თბ. 1999
2. მრეწველობა საქართველოში, სტ. პუბლიკაცია, თბ., 2003.
3. სტატისტიკის წელიწადეულები, თბ. 2009; თბ., 2010.
4. **არევაძე ნ.** საქართველოს მრეწველობა და მისი განვითარების აუცილებლობა. წიგნში: „ეკონომიკისა და ბიზნესის განვითარების ტენდენციები საქართველოში“, საქართველოს ეკონომიკისა და სამართლის სასწავლო უნივერსიტეტი, პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი, თბ., 2010, გვ. 7-8.
5. **პაპავა ვლ.** პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის პოლიტიკური ეკონომია და საქართველოს ეკონომიკა, თბ., 2002, გვ. 416.
6. **Глазьев С.** Мировой экономический кризис, как процесс смены технологических укладов. Вопросы экономики, № 3, 2009, ст. 31.
7. **Бурдули В.** Вопросы структурной перестройки экономики Грузии и роста уровня занятости. ე. ეკონომისტი, №5, 2009, გვ. 31.

Arevadze Nanuli

INDUSTRY SECTOR IN POSTSOVIET GEORGIA

SUMMARY

In the work is supported the idea that development of industry sector is essential for state for the following reasons: achieving the economic development, maintaining political stability, raising of employment level and the standard of living. Also it is discussed in the work that today exists an unique chance to plan and realize conceptual program of economic-institutional development plan, which will create basis to move countries economy on new technological phase. By these measures will be eliminated the negative effects of post soviet economy decline and the results of world economic crises.

გიორგი ბრეგვაძე

მშენებლობის განვითარების პრობლემები საქართველოში

მშენებლობა ერთ-ერთი უძველესი დარგია. ადამიანმა ათასწლეულების მანძილზე ისწავლა მრავალნაირი შენობების – საცხოვრებელი სახლების, ტაძრების, ციხესიმაგრეების, შემდეგ კი – ქარხნების, ფაბრიკების, შახტების, გზატკეცილებისა და რკინიგზების აშენება.

ყველა შენობასა და ნაგებობას პირობითად ხუთ ჯგუფად ყოფენ. პირველ ჯგუფში შედის სამოქალაქო შენობები. მეორეში – სამრეწველო შენობები და ნაგებობები, მესამეში – პირობითი-სამრეწველო ნაგებობები, მეოთხეში – სატრანსპორტო ნაგებობები და მეხუთეში – სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ნაგებობები. ეს ჯგუფებად დაყოფა, რა თქმა უნდა, პირო-

ბითია და იმით არის გამართლებული, რომ თითოეულ ჯგუფს თავისი კონსტრუქცია, თავისი მექანიზმები და თავისი მუშაობის მეთოდი ესაჭიროება. ამის შესაბამისად დანახარჯებიც განსხვავებულია.

მშენებლობა ეკონომიკის ერთ-ერთი დარგია. საქართველოში მშენებლობის ხვედრითი წილი ეკონომიკის მთლიან სექტორში სოფლის მეურნეობის, ვაჭრობისა და ტრანსპორტის შემდეგ 7.2 პროცენტს შეადგენს. ჩვენს ქვეყანაში მშენებლობას ყოველთვის მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა. საბჭოთა კავშირის დაშლის წინა პერიოდში მშენებლობის ინდუსტრია ძალზე განვითარებული იყო. მაგალითად, თვით 1990-1991 წწ. 2332 ათასი კვადრატული მეტრი ფართის საცხოვრებელი სახლი იქნა ექსპლუატაციაში გადაცემული.

1992-1993 წლიდან 1998 წლამდე მშენებლობის ზრდის ტემპმა საგრძნობლად იკლო, რაც გამოწვეული იყო, ერთი მხრივ, საბჭოთა კავშირის სახელმწიფოს დაშლით, მეორე მხრივ, ერთი ეკონომიკური სისტემიდან მეორეზე გადასვლით. ამ პერიოდში იწყება საერთოდ ეკონომიკის ყველა დარგის დაქვეითება. ამას ემატება საომარი მოქმედებები ჯერ სამაჩაბლოში, შემდეგ აფხაზეთში. 1991 წლის ბოლოდან იწყება სამოქალაქო ომი, რასაც მოჰყვა თბილისის ცენტრალური უბნების ნგრევა და ქაოსი. კუპონი, ფულადი ერთეული, რომელიც მაშინ იქნა შემოდებული სწრაფად გაუფასურდა. ქვეყანაში ძირითადად რუსული რუბლი და აშშ დოლარი მოქმედებდა. სხვადასხვა მაქინაციების შედეგად მოსახლეობის ანაბრები მთლიანად დაიკარგა, რამაც მათი სრული გაღატაკება გამოიწვია. ასეთ პირობებში ყოველგვარი მშენებლობა, ინდივიდუალური ბინათმშენებლობის ჩათვლით, შეწყდა. მიუხედავად იმისა, რომ აფხაზეთიდან და სამაჩაბლოდან ლტოლვილების თავმოყრამ ძირითადად თბილისში, ბინების ფასი საგრძნობლად ასწია, მხოლოდ ერთეულები, ძირითადად ახალგამდიდრებულები თუ ახერხებენ სახლების აშენებას და უკვე აშენებული ბინების ყიდვას. მძიმე ეკონომიკური და ფინანსური მდგომარეობის გამო სახელმწიფომაც ძალზე შეამცირა ინვესტიციები მშენებლობის ძირითად კაპიტალში და თუ 1990 წელს (შესადარ ფასებში) ის 77 მილიონ ლარს შეადგენდა, 1997 წელს მილიონ ლარამდე შემცირდა.

1995 წლიდან გატარდა ფულადი რეფორმა. შემოვიდა ეროვნული ფულადი ერთეული “ლარი”, რომელიც დღემდე შედარებით სტაბილურ ვალუტად რჩება. ასევე, დაიწყო ეკონომიკური რეფორმების გატარება. ჩატარდა და ახლაც ტარდება პრივატიზაცია. ქვეყანაში ეკონომიკის განვითარებისა და სტაბილიზაციისათვის შეიქმნა შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზა. გატარებული ღონისძიებების შედეგად გაუმჯობესდა კრიმინალური ვითარება. დამყარდა სტაბილურობა, რამაც საშუალება მისცა სამშენებლო ბიზნესს, განვითარების გზაზე დამდგარიყო. ამასთან, თუ 1990 წელს სახელმწიფო სამშენებლო კომპანიათა რიცხვი 945 იყო, 1999 წლისათვის 177-მდე შემცირდა. სამაგიეროდ, გაიზარდა არასახელმწიფო სამშენებლო კომპანიათა რიცხვი და მან 463 შეადგინა. მოყოლებული 1998-1999 წლიდან, სამშენებლო ბიზნესი 2008 წლის აგვისტომდე აქტიურად მზარდი ტემპებით ვითარდებოდა. ასევე იზრდებოდა ამ სფეროში დასაქმებულთა რაოდენობაც. 2007 წელს დასაქმებული იყო 52572 კაცი.

1999 წლიდან მშენებლობის ეკონომიკური მაჩვენებლები ზრდის ტემპებით ხასიათდება, იზრდება ინვესტიციებიც. შესაბამისად შეიქმნა მრავალი დეველოპერული კომპანია. ისეთები, როგორცაა: “ცენტრ პოინტი”, “აქსისი”, „არსი”, “იბერია”, “მაგი სტილი”, “ბაგების სითი ჯგუფი” და მრავალი სხვა, რომლებმაც წარმატებით წარმართეს თავიანთი ბიზნესი. თუმცა გაიზარდა ფასებიც, თუ 1995 წელს ახალი შენობის 1 კვ. მეტრის ფასი 100-200 აშშ დოლარი იყო, 2008 წელს 1000-1500 აშშ დოლარამდე ავიდა, ხოლო კომერციული ფართების ფასები კიდევ უფრო მეტი გახდა.

სამშენებლო ბიზნესის განვითარებას საქართველოში თავისი მიზეზები აქვს, რომელთა შორის უნდა აღინიშნოს: პირველი, ლტოლვილების დიდი რაოდენობით არსებობა, რაც ზრდის მოთხოვნას ბაზარზე; მეორე, საქართველოში ფასიანი ქაღალდების ბაზრის განვითარებლობა, 90-იან წლებში, ანაბრების გაუფასურების გამო, ბანკებისადმი მოსახლეობის ნდობა დაიკარგა, ამიტომაც მათ, ვინც სხვადასხვა გზით დიდი ფული დააგროვა, კაპიტალის

დაბანდების სტაბილური შემოსავლების მომტან ერთ-ერთ ბიზნესად უძრავი ქონების შექმნა მიაჩნიათ, ვინაიდან ბინებისა და სავაჭრო ობიექტების ფასი მზარდი ტენდენციით ხასიათდება. მესამე, 2003 წლიდან ხელისუფლებაში მოსული ახალი მთავრობის მიერ გატარებული ღონისძიებები მიმართულია ახლის მშენებლობისა და ძველის რესტავრაციისაკენ, რის შედეგადაც რესტავრაცია ჩაუტარდა ბევრ შენობას და აშენდა ბევრი ახალი ნაგებობა სახელმწიფო დაწესებულებებისათვის. მაგალითად, პოლიციის შენობები, სამხედრო ყაზარმები, ჰესები, ასევე გზები, ხიდები, სტადიონები და სპორტული დარბაზები, შადრევნები, რკინიგზის სადგურები, სავაჭრო ცენტრები, სასტუმროები, საწარმოები და სხვა.

აშენდა და გალამაზდა საქართველოს მრავალი ქალაქი, მათ შორის სიღნაღი, თბილისი, ბათუმი, ქუთაისი, რუსთავი, მცხეთა, რამაც მნიშვნელოვნად გაზარდა სამშენებლო ბიზნესში ჩაბმულთა რაოდენობა. სამშენებლო ბიზნესის გაფართოებას მოჰყვა მათი მომიჯნავე დარგების განვითარებაც, კერძოდ, განვითარდა სამშენებლო და ხე-ტყის მასალების, მეტალოპლასტიკური ნაკეთობების, ცემენტის, აგურის, ბლოკის, კრამიტის საღებავების და სხვა დამხმარე მასალების ბიზნესიც. რამაც, თავის მხრივ, მრავალი ადამიანის დასაქმებაც განაპირობა. რეგიონული ინფრასტრუქტურის განვითარებაზე სახელმწიფომ მარტო 2009 წელს იმერეთში დახარჯა 124, 853 მილიონამდე ლარი, სამეგრელოში – 99,476, კახეთში – 116,170, ქვემო ქართლში – 108,650, სამცხე-ჯავახეთში – 183,140 მილიონამდე. ეს პროცესი 2010 და 2011 წლებში კიდევ უფრო გაიზარდა და მილიარდობით ლარია დახარჯული.

გაიზარდა მშენებლობაში დასაქმებულთა შემოსავლებიც, მათი ხელფასები საკმაოდ მაღალია და 2010 წელს 772,9 ლარს შეადგენს. საქართველოში ამჟამად არსებულ საშუალო ხელფასთან შედარებით, ეს თანხები მნიშვნელოვნად მეტია და ამ სფეროში დასაქმებულები კარგ ანაზღაურებას იღებენ.

ამ სფეროს განვითარების საქმეში იპოთეკური კრედიტების გაცემით საბანკო სექტორმაც დიდი როლი შეასრულა. 2007 წლის ჩათვლით ბანკები თითქმის ყველა მსურველზე გასცემდნენ კრედიტს, მიუხედავად იმისა, ჰქონდათ თუ არა კრედიტის დაფარვის საშუალება, რაც არ შეიძლება, სწორ პოლიტიკად ჩაითვალოს. მიუხედავად ამისა, თავის მხრივ, საბანკო კრიზისმა, რაც იმით გამოიხატა, რომ, ერთი მხრივ, მოსახლეობა ადრე აღებულ კრედიტებს ვერ ფარავდა და, მეორე მხრივ, ბანკები ასე ადვილად კრედიტებს ვეღარ გასცემდნენ – მშენებლობა ფაქტობრივად გაჩერდა. ამასთან, მანამდე ბევრი სამშენებლო კომპანია პირამიდის პრინციპით მოქმედებდა, რაც ამ კომპანიების არასწორი მენეჯმენტისა და არასწორი დაგეგმვის შედეგი იყო. ყოველივე ამან სამშენებლო სფეროში კრიზისი გამოიწვია. შედეგად, თბილისსა და სხვა დიდ ქალაქებში დაუსრულებელი შენობები ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა.

მიუხედავად სამშენებლო ბიზნესში შექმნილი სიძნელეებისა, ზოგიერთმა სამშენებლო კომპანიამ მაინც დიდი მოგება ნახა. ეს ეხება იმ კომპანიებს, რომელთაც ლტოლვილებისათვის რამდენიმე ათასი სახლი ააშენეს.

ამჟამად, ხელახალი ომის საშიშროებამ გადაიარა, ბანკები ნელა, მაგრამ სიფრთხილით იწყებენ კრედიტების გაცემას, სახელმწიფოც აგრძელებს სხვადასხვა სახის მშენებლობას. ამასთან, სახელმწიფომ შეიმუშავა ძველი თბილისის რესტავრაციის გეგმა, რომლის მიხედვითაც, სახელმწიფო აფინანსებს იმ სამშენებლო კომპანიებს, რომლებიც ძველი თბილისის რესტავრაციას მოახდენენ. დაანგრევენ ძველ ავარიულ შენობებს და გაიყვანენ მოსახლეობას.

“ძველი თბილისის ახალი სიცოცხლის” მეორე ეტაპში გამარჯვებული სამშენებლო კომპანიები უკვე გამოვლინდა. პროექტის ბიუჯეტი 46 700 000 ლარით განისაზღვრა. გამარჯვებულ პროექტებს დააფინანსებენ: “თბილისი ბანკი”, “საქართველოს ბანკი”, “კორ სტანდარტ ბანკი” და “ბაზის ბანკი”.

“ძველი თბილისის ახალი სიცოცხლის” მეორე ეტაპის განხორციელების შემდეგ, ორი წლის განმავლობაში 223 ოჯახი ახალ და კომფორტულ სახლებში გადავა საცხოვრებლად.

პროექტი, სახელმწიფოსა და კერძო სექტორის თანამშრომლების საუკეთესო მაგალითია, რომელიც გვიჩვენებს, თუ როგორ უნდა მოხდეს ეკონომიკური პრობლემების დაძლევა,

საცხოვრებელი პირობების გაუმჯობესება და ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა. ხოლო, რაც შეეხება ახალ ბინათმშენებლობას, ეს პროცესი ასე სწრაფად ვერ აღდგება, ვინაიდან მოსახლეობა ამჟამად მშენებარე ბინებში ფულის დაბანდებას ერიდება. ვისაც ფული აქვს, ის უკვე აშენებულს ყიდულობს, რადგან ბინებზე ფასმა იკლო. ხოლო უფულოების დიდი ნაწილი, არასტაბილური სიტუაციის გამო, ერიდება ბინების შესაძენად კრედიტების აღებას, რადგან კრედიტის დაბრუნება საკმაოდ გართულებულია მაღალი პროცენტის მიზეზით. ამის მაგალითია ის რამდენიმე ათეული ათასი მოქალაქე, ვისაც კრედიტების დაბრუნება ძალიან უჭირს.

იმედია, სწორი სახელმწიფო პოლიტიკის შედეგად როგორც ქვეყნის ეკონომიკა, ისე სამშენებლო ბიზნესი ნელ-ნელა კრიზისიდან გამოვა, რისი ნიშნებიც უკვე შეინიშნება.

ბოლო ხანებში საქართველოში ძალზე სწრაფად ვითარდება მშენებლობის ისეთი სახეები, როგორცაა გზების, ხიდების, სასტუმროების, ძველი შენობების რესტავრაციის, რკინიგზების, აეროპორტების, სპორტული ნაგებობების და სხვა, რომელთაც სახელმწიფო აფინანსებს. უნდა ითქვას, რომ, თუ მომავალშიც ასე გაგრძელდა, უახლოესი წლების განმავლობაში მშენებლობაზე დასაქმებულთა რაოდენობა გაიზრდება, რაც, თავის მხრივ, დიდად შეუწყობს ხელს რეგიონებში და დიდ ქალაქებში სიღარიბის დაძლევას, ვინაიდან ამ ადამიანებს გაუჩნდებათ შემოსავალი ხელფასის სახით და დროთა განმავლობაში სულ უფრო ნაკლები ადამიანი იქნება სიღარიბის ზღვარზე.

ასე რომ, სწორი სახელმწიფო ეკონომიკური პოლიტიკის შედეგად საქართველო გამოდის ეკონომიკური კრიზისიდან და ადგას აღმავლობის გზას, რაზეც მიანიშნებს ის მსოფლიო რეიტინგები, რომელთა შორის საქართველო სულ უფრო და უფრო წინ მიიწევა. იმედია, ეს წინსვლა გაგრძელდება და მალე საქართველოში მთლიანად თუ არა, მეტ-ნაკლებად იქნება დაძლეული სამშენებლო კრიზისი.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. საქართველოს სტატისტიკური წელიწდეული, თბილისი, 1999.
2. საქართველოს სტატისტიკური წელიწდეული, თბილისი, 2008.
3. საქართველოს რეგიონალური განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის სამინისტროს მონაცემები, 2010.

Bregvadze George

THE PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF CONSTRUCTION IN GEORGIA

SUMMARY

The problems of development of the construction in Georgia from period of transformation of the post Soviet Union is analyzed in this work.

It's also planned those reasons which will help to develop this sphere.

ვენერა გოგავა

ტურიზმის დაზღვევის თავისებურება პროვნულ ეკონომიკაში

სადაზღვევო სისტემამ განვითარების საკმაოდ დიდი გზა განვლო. ლიტერატურაში განსხვავებული შეხედულებებია გამოთქმული სადაზღვევო ურთიერთობების წარმოშობის შესახებ. დაზღვევის ყველაზე ადრინდელი ფორმები საზღვაო ვაჭრობასთან არის დაკავშირებული. XIII საუკუნეში ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროზე სადაზღვევო გარიგებების თანდათან

ნობითი გავრცელება დაიწყო. არსებობს აგრეთვე მოსაზრება, რომ სადაზღვევო ურთიერთობები ჩამოყალიბდა შუა საუკუნეებში. ზოგი მიიჩნევს, რომ სადაზღვევო გარიგებებს გაცილებით ადრე – უძველეს ხანაში ჩაეყარა საფუძველი. დაზღვევის ფორმების ადრეული ჩასახვის შესახებ მიუთითებს მოგზაურთა საქმიანობა, რომელიც ხშირად უბედურებით მთავრდებოდა. ადგილი ჰქონდა ძარცვას, ქურდობას, ცხოველების ამოხოცვას. ასეთ შემთხვევაში მოგზაურები შეთანხმების შესაბამისად ინაწილებდნენ ზარალს. ცხადია, დაზღვევის განვითარების შესწავლას უდიდესი ეკონომიკური და კულტურულ-ისტორიული მნიშვნელობა გააჩნია. დაზღვევის პირველადი ფორმები გვხვდება შუმერებში, სადაც ჩვენს წელთაღრიცხვამდე IV-III ათასწლეულში ვაჭრებს ტვირთის დაკარგვის შემთხვევაში ეძლეოდათ ერთჯერადი ფინანსური გარანტია ან ფულადი თანხა მათი ინტერესების დასაცავად.

ჩვენს წელთაღრიცხვამდე ოთხი ათასი წლის წინ, ბაბილონის მეფის, ჰამურაბის კანონი ითვალისწინებდა სავაჭრო ქარავნის მონაწილეთა შორის შეთანხმების დადება ყაჩაღური თავდასხმის, ძარცვის, ქურდობის და სხვა შემთხვევაში, მიყენებული ზარალის ანაზღაურების სათვის.

ძველ საბერძნეთში მეკობრეებს შორის არსებობდა შეთანხმება, რომლის საფუძველზეც ხდებოდა ყაჩაღური ოპერაციების ჩატარების შემდეგ შემოსავლების განაწილება, ასევე, დანაკარგებზე ერთობლივი პასუხისმგებლობა. ეგვიპტური პირამიდების მშენებლობის დროს იქმნებოდა ურთიერთდახმარების საშუალებები სიკვდილის ან დახეობრების შემთხვევაში. რომის იმპერიაში ფართოდ იყო გავრცელებული დაზღვევის ადრეული ფორმები. მათ შემოდებული ჰქონდათ ყოველთვიური შენატანები, გარდაცვალების, სარიტუალო მომსახურების, ჯარისკაცთა დახმარების, ხეიბართა და ავადმყოფების თანადგომის მატერიალური სამსახურები. სადაზღვევო საქმიანობა შედარებით კარგად იყო მოწესრიგებული ინგლისში, გერმანიაში, დანიაში. სადაზღვევო თანხა დიფერენცირებული იყო რისკის ხარისხის მიხედვით. ე.ი. ადგილი ჰქონდა დაზღვევის ქონებრივ და პირად სახეებად დაყოფას.

დაზღვევის განვითარების პროცესი შეიძლება დაიყოს სამ ეტაპად: პირველი პერიოდი იწყება XIV საუკუნის მეორე ნახევრიდან და გრძელდება XVII საუკუნის ბოლომდე. ამ პერიოდში შეიქმნა სადაზღვევო პოლისი. მეორე პერიოდი მოიცავს XV-III საუკუნეს და XIX საუკუნის შუა ხანებს, მესამე ეტაპი იწყება XIX საუკუნის შუა ხანებიდან და გრძელდება დღემდე.

ჩვ.წ.-ად-მდე 916 წელს კუნძულ როდოსზე მიღებულ იქნა ორდონანსი, რომელშიც წარმოდგენილი იყო ზიანის ანაზღაურების სისტემა. საერთო ავარიის შემთხვევაში საყურადღებოა, რომ ამ დოკუმენტით შემუშავებული პრინციპები დღემდე ინარჩუნებს აქტუალობას. დაზღვევის ყველაზე უძველესი წესები მოცემულია თალმუდის ერთ-ერთ წიგნში. ამ წიგნის თანახმად, თუკი ერთ-ერთ მხარეს ცხოველი დაეკარგებოდა, თალმუდი ავალეებდა მეორე მხარეს, მისთვის დაკარგულის სანაცვლოდ მიეცა სხვა ცხოველი და, არავითარ შემთხვევაში ფული. ჯერ კიდევ მაშინ ჩაეყარა საფუძველი დაზღვევის ფუძემდებლურ პრინციპს. დაზღვევა – ეს არის მხოლოდ დაცვა რისკისაგან და ის არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება ემსახურებოდეს გამდიდრებას.

სადაზღვევო საქმიანობას სათავე დაედო XVII საუკუნეში, ლონდონში, ედვარდ ლოიდის ყავახანაში, სადაც იკრიბებოდნენ ვაჭრები და საზღვაო ხომალდების მფლობელები, რომლებიც იშვიათად განიცდიდნენ მარცხს, ხდებოდნენ მეკობრეების მსხვერპლნი. სწორედ ამ ყავახანაში შედგა მყიდველთა შეთანხმება, შეექმნათ სპეციალური ფულადი ფონდი, რომლიდანაც შესაძლებელი იქნებოდა ზარალის ანაზღაურება გემის დაღუპვის ან დაკარგვის შემთხვევაში. ზოგიერთი მიიჩნევს, რომ პირველი სადაზღვევო ორგანიზაცია დაარსდა გერმანიაში 1310 წელს. შეიქმნა “საზღვაო პალატა”, რომელიც იცავდა ვაჭართა და გილდიათა ქონებრივ ინტერესებს.

დაზღვევის ბაზარზე საზღვაო გადაზიდვების დროს ადამიანები თანხმდებოდნენ ერთ-ერთი მონაწილის ქონების დაზიანების/დაკარგვის შემთხვევაში, ზიანი პროპორციულად გა-

დანაწილებულიყო ერთობლივი წარმონაქმნის წევრებს შორის. სწორედ ეს წარმოადგენს ურთიერთდაზღვევის პრინციპს. საზღვაო დაზღვევა, რომელიც XII საუკუნეში ხმელთაშუა ზღვაში ჩაისახა, იტალიიდან თანდათან გავრცელდა ესპანეთამდე, პოლანდიამდე და ბოლოს ინგლისამდე.

1435 წელს საზღვაო კანონმდებლობის სრულყოფის საქმეში უდიდესი როლი შეასრულა “ბარსელონის კაპიტულიის” მიღებამ. იგი საზღვაო დაზღვევის საერთაშორისო კოდექსად იქნა აღიარებული. დედოფალ ელისაბედ პირველის მოღვაწეობის პერიოდში დიდი ყურადღება ექცეოდა ინგლისის სადაზღვევო საქმიანობას. XVII საუკუნეში დაზღვევის საკითხებზე საქმიანი შეხვედრები იმართებოდა ბირჟებზე, სავაჭრო სახლებში, კაფეებში, ერთ-ერთი ასეთი კაფეს მფლობელმა ედუარდ ლოიდსმა ჩამოაყალიბა საზღვაო კლუბი, სადაც იდებოდა სხვადასხვა სავაჭრო და სადაზღვევო ხელშეკრულებები.

საზღვაო დაზღვევასთან ერთად ვითარდებოდა **ხანძარსაწინააღმდეგო** დაზღვევა. შემოიღეს სპეციალური მოსაკრებლები იმათ დასახმარებლად, ვისი ქონებაც დაიწვა ან დაზიანდა. 1666 წელს ლონდონის ხანძრის შემდეგ, რომელმაც ქალაქის მთელი ცენტრი გაანადგურა და მიწასთან გაასწორა, დაწესდა “სახანძრო პოლისი” სახლებისა და დაწესებულებების დასაზღვევად. 1720 წელს ინგლისის სამეფო ქარტიამ “ლოიდსი” გამოაცხადა სადაზღვევო კორპორაციად, მზღვეველთა გაერთიანებად. XVIII საუკუნის ბოლოსათვის საზღვაო დაზღვევის ბაზრის 9% “ლოიდს” ეკუთვნოდა.

სადაზღვევო საქმიანობაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს **ტურიზმის დაზღვევას**, რომელიც თავისი სპეციფიკითა და ფუნქციებით ეკონომიკის სტრატეგიულ სექტორად გვევლინება. თანამედროვე მსოფლიო გლობალიზაციის პროცესმა და ინფრასტრუქტურის განვითარებამ ადამიანთა ცნობიერების ტრანსფორმაცია მოახდინა. თუ წარსულში ერთეული ადამიანები მოგზაურობდნენ მსოფლიოს გარშემო ღირსშესანიშნავი ადგილებისა და მსოფლიო საოცრების სანახავად, საბჭოურმა რეჟიმმა, ფაქტობრივად, ტურიზმის, როგორც დარგის, განადგურება გამოიწვია, თუმცა XX საუკუნის დასასრულსა და XXI საუკუნის დასაწყისში ბევრს გაუჩნდა მოგზაურობის სურვილი, რამაც ხელი შეუწყო ტურიზმს. გაიხსნა მსოფლიო ტურისტული კომპანიები, სააგენტოები, რომლებიც ემსახურებიან ტურისტულ საქმიანობას. საქართველოში ჩამოდიან მეცნიერები, ეთნოგრაფები, რომლებსაც აინტერესებთ უძველესი უნიკალური სანახაობები, თავდაპირველი ადამიანის წარმოშობის წინა ისტორია. ჩამოდიან ოკუპირებული ქვეყნის დასათვალიერებლად, რათა მომხდარს თავად გაუკეთონ ანალიზი. ტურისტული საგზურებით ჩამოდიან დასასვენებლად სპორტსმენები კავკასიონის მწვერვალების დასაღლაშქრად, მთიანი ზონების ტრადიციების გასაცნობად, ბიზნესმენები კი – მეწარმეობის ხელშეწყობის მიზნით. დღეს, როგორც არასდროს, დიდია ქვეყნის იმიჯი და ნდობა, რომელსაც აღწევს საქართველოს ხელისუფალი. ყოველივე ხელს უწყობს საქართველოს ტურისტული ინდუსტრიის განვითარებას. ტურისტებს მოძრაობის პროცესში უამრავი საფრთხე ახვევიათ გარს: კატასტროფები, სტიქიური უბედურებები, ავადმყოფობები, ავარიები, აფეთქებები, მეტეოროლოგიური პირობები, მიწისძვრები და ა.შ., რომლებიც დიდ რისკებთან არის დაკავშირებული, ეს კი მოითხოვს სადაზღვევო სამსახურების გააქტიურებას.

საქართველოში არსებობს დაზღვევის ორი ფორმა: **ნებაყოფლობითი და სავალდებულო**. ნებაყოფლობით დაზღვევას ახორციელებს ნებისმიერი ლიცენზირებული სადაზღვევო ორგანიზაცია. სავალდებულო დაზღვევა დაზღვევის ისეთი ფორმაა, როდესაც დაზღვევის ობიექტი, სახეები და განხორციელების წესი განისაზღვრება კანონით და სავალდებულოა მზღვეველსა და დამზღვევს შორის დაზღვევის ხელშეკრულების გაფორმება. ტურიზმის სფეროში განიხილება: სამედიცინო, სიცოცხლის, ხანძარსაწინააღმდეგო, ქონების, ტრანსპორტის, ეკოლოგიური და ა.შ დაზღვევა.

დაზღვევის ხელშეკრულება სამოქალაქო სამართლებრივი ხელშეკრულებაა. დაზღვევა უზრუნველყოფს მოქალაქის ან იურიდიული პირისათვის სხვადასხვა მავნე ფაქტორის ზემოქმედებით მიყენებული ზიანის ანაზღაურებას. ანაზღაურების მავნე ფაქტორი შეიძლება იყოს

ბუნების დამანგრეველი ძალები, ასევე სოციალურ-ეკონომიკური ხასიათის უარყოფითი ფაქტორები.

დაზღვევის ხელშეკრულების ცნების ლეგალური დეფინიცია მოცემულია საქართველოს კანონის “დაზღვევის შესახებ” მე-3 მუხლში, რომლის თანახმადაც “დაზღვევა არის ურთიერთობა ფიზიკური და იურიდიული პირების პირადი და ქონებრივი ინტერესების დასაცავად. გარკვეული გარემოებების დადგომისას ამ პირთა მიერ გადახდილი სადაზღვევო შენატანებით ფორმირებული ფულადი ფონდებისა და კანონმდებლობით ნებადართული სხვა წყაროების ხარჯზე” [1].

სამოქალაქო კოდექსის 799 მუხლის თანახმად, დაზღვევის ხელშეკრულების დადების შემდეგ მზღვეველი მოვალეა, აუნაზღაუროს დამზღვევეს სადაზღვევო შემთხვევის დადგომით მიყენებული ზარალი ხელშეკრულების პირობების შესაბამისად. მზღვეველი მოვალეა, გადაიხადოს სადაზღვევო თანხა ან შეასრულოს სხვა შეპირებული ქმედება. დამზღვევი მოვალეა გადაიხადოს სადაზღვევო შესატანი (პრემია) [2].

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მუხლ 657-ში აღნიშნულია: “ტურიზმის ხელშეკრულებით მოგზაურობის მომწოდებელი მოვალეა გაუწიოს ტურისტს სათანადო მომსახურება. ტურისტი მოვალეა ხელშეკრულების მომწოდებელს გადაუხადოს შეპირებული ანაზღაურება გავრცელებული მომსახურებისათვის” [3].

ტურისტული მომსახურების პაკეტი ორი ან ორზე მეტი კომპონენტისგან (კვება, ღამის თევა, სატრანსპორტო მომსახურება და სხვა) შემდგარი კომპლექსია, რომელთა ღირებულება შედის პაკეტის ფასში.

სადაზღვევო კომპანია გასცემს სადაზღვევო პოლისს. აუცილებელია, სადაზღვევო კომპანიას გააჩნდეს ლიცენზია და სადაზღვევო თანხა. სადაზღვევო კომპანიის საქმიანობის სწორად წარმართვისათვის აუცილებელია მას ჰქავდეს (აიყვანოს) ადვოკატი, რომელსაც ექნება ლიცენზია.

ტურიზმი, გარდა ზემოთ ჩამოთვლილი დაზღვევის რისკებისა, დაკავშირებულია სავალუტო, საბაჟო, სადეპოზიტო და ა.შ. რისკებთან. რისკი კომპენსაციას მოითხოვს, რომელიც გათვალისწინებული უნდა იყოს ხელშეკრულების გაფორმებისას.

ტურიზმის ხელშეკრულება განსაზღვრავს მომსახურების ურთიერთობის მონაწილეთა უფლება-მოვალეობებს: საბანკო მომსახურებას, გადაზიდვა-გაყიდვას, სატრანსპორტო ექსპედიციას და სხვა ხელშეკრულებებთან ერთად არეგულირებს მომსახურების კონკრეტულ სფეროს, მხარეთა შორის შეთანხმების მიღწევის და ხელშეკრულებაზე ხელმოწერის მომენტიდან. თუ მოგზაურობა ხარვეზიანია, მისი ღირებულება მცირდება იმ დროის გათვალისწინებით, რომლის განმავლობაშიც არსებობდა შეფერხება. ღირებულება არ შემცირდება, თუ ტურისტი თავისი ბრალით არ შეატყობინებს მოგზაურობის მომწოდებელს ხარვეზის შესახებ. თუ მოგზაურობის ხარვეზი წარმოიშვა იმ გარემოებათა შედეგად, რომელზედაც პასუხს აგებს მოგზაურობის მომწოდებელი, ტურისტს უფლება აქვს, მოითხოვოს შეუსრულებლობით გამოწვეული ზარალის ანაზღაურება. თუ მოგზაურობა ჩაიშალა ან იგი არაჯეროვნად იყო ორგანიზებული, ამ შემთხვევაში ტურისტს შეუძლია მოითხოვოს შევებულების უსარგებლოდ დაკარგვით გამოწვეული შესაბამისი ფულადი ანაზღაურება. ზოგჯერ, მოგზაურობის მომწოდებლისაგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო, (სხვადასხვა სატრანსპორტო შეფერხებები) შეიძლება ჩაიშალოს ტურისტული მარშრუტები. ასეთ პირობებში ტურისტს შეუძლია მოითხოვოს მხოლოდ ხელშეკრულების შეწყვეტა ან ანაზღაურების შემცირება ხანდაზმულობის ვადის დაწყებამდე.

საყურადღებოა გაეროს მიერ მიღებული ცნობილი დოკუმენტი – “დღის წესრიგი XXI საუკუნისათვის”, რომელიც განსაზღვრავს ტურიზმის მდგრადი განვითარების ძირითად პრინციპებსა და მოთხოვნებს. აღნიშნული დოკუმენტით უნდა იხელმძღვანელოს ყველა იმ კომპანიამ და ცალკეულმა პირებმა, რომლებიც მუშაობენ ან მომავალში იმუშავენ ტურიზმის განვითარების ბლოკზე.

საქართველო თავისი გეოპოლიტიკური მდებარეობით უმნიშვნელოვანესი სატრანსპორტო კვანძია. მას განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს მსხვილ ლანდშაფტურ რეგიონებს შორის, სადაც შეიძლება ტურისტული მომსახურების მრავალფეროვნების უზრუნველყოფა, რომელიც აუცილებლად აისახება ქვეყნის ეკონომიკასა და მოსახლეობის ცხოვრების პირობებზე. საქართველო ამიერკავკასიის დასავლეთ ნაწილში, ორი ესოდენ განსხვავებული კონტინენტის “ევროპისა და აზიის” შესაყარზე მდებარეობს. ამიტომაც ადარებენ მას იმ ერთგვარ იანუსს, რომელიც ერთი სახით აზიისკენ იცქირება, მეორეთი – ევროპისკენ. თბილისი შავი ზღვით, ზომიერი ჰავით, სუბტროპიკული მცენარეებით, ვახისა და ხორბლის უნიკალური ჯიშებით, მდიდარი ფლორითა და ფაუნით ჩვენი სამშობლო ბუნების უნიკალური ნაკრძალია. ვიმედოვნებთ, საქართველო, პერსპექტივაში, აუცილებლად ჩადგება მსოფლიო ტურისტული ცენტრების რიგში.

Gogava Venera

INSURANCE FEATURES OF TOURISM IN NATIONAL ECONOMY

SUMMARY

The potential of tourism recourses interestingly and deeply reflect the historical, architectural, cultural, natural recourses which gives possibility tourism to develop in Georgia. Georgia is the most important transportation knot with its Geopolitical location. It takes special place in a large landscape regions, it’s distinguished by Hydrographical network and climate conditions with different synthesis of sub-cultures and toponymy.

Insurance as a protective mean from the risk takes important place in tourism service. Right and duty of the insurer and insurant is made under Contract which is given in the Law about “Insurance” and in Civil Law Code of Georgia. Tourism Contract defines rights and duties of the participants in service relations. It regulates specific area of service together with Bank service transportation expedition and the other resemble Contracts. Tourism service contract is characterized by consensual nature. The subject of the contract is to ensure organized travel without gaps. In tourism insurance compulsory and obligatory forms of ensure are discussed (medical, vital, fire safety, property, transport, ecological etc.) The insurer is obliged to deliver signed document about Insurance Contract- Insurance-Policy to the insurant.

Document approved by GAERO- “agenda for XXI century” determines main principles and directions of Sustainable Tourism Development. Multifarious tourism opportunities and perspective is necessarily reflected on country economic and population living level. This process is started and rely on experiences of approved countries. We hope that Georgia in the future will inevitably enter in the row of well-known tourism centers in the world.

ლინა დათუნაშვილი

**საქართველოში სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების
ბანკოთმარების დონე და უზრუნველყოფა**

ქვეყანაში, ბოლო წლებში გარკვეული ზომით მიღწეული ეკონომიკური ძვრების მიუხედავად, მაღალია უმუშევრობის და მისგან გამომდინარე სიღარიბის დონე. 1996-2006 წლებში სიღარიბის დონე შედარებით მაღალი იყო ქალაქად, თუმცა 2007 წლიდან ეს ტენდენცია შეიცვალა და 2009 წლის მონაცემებით ქვეყანაში სიღარიბის დონე მედიანური მოხმარების 60 პროცენტის მიმართ სოფლად უფრო მაღალი იყო (24,3%), ვიდრე ქალაქად (17,6%). თუ შევადარებთ ქალაქსოფლის ჭრილში საშუალო თვიურ შემოსავალს ერთ სულზე, ვნახავთ, რომ ქალაქად მცხოვრები მოსახლეობის შემოსავლების ძირითადი წყარო დასაქმებიდან მიღებული

შედარებით მაღალი შემოსავლებია, ვიდრე სოფლად, სადაც შემოსავლის ძირითად წყაროს დასაქმებიდან და სოფლის მეურნეობის პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებული მცირე შემოსავალი წარმოადგენს [1]. შემოსავლის ეს წყარო, სხვადასხვა ობიექტური და სუბიექტური მიზეზის გამო, ფრიად მერყევია და ოჯახური მეურნეობების მთლიან შემოსავალში მისი ხვედრითი წილის შემცირება უარყოფითად მოქმედებს სოფლის მოსახლეობის ცხოვრების დონეზე.

საქართველოს აგრარულ სექტორში ფუნქციონირებს სასოფლო მეურნეობები, რომლებიც მოიცავს ოჯახურ მეურნეობებსა და სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებს, ეს უკანასკნელი არის მეურნეობა, რომელსაც უძღვება „მეწარმეთა შესახებ“ საქართველოს კანონის თანახმად შექმნილი მეწარმე სუბიექტი (ინდივიდუალური მეწარმე, სოლიდური პასუხისმგებლობის, შეზღუდული პასუხისმგებლობის, კომანდიტური და სააქციო საზოგადოებები, ასევე კოოპერატივები). აქვე შედის მეურნეობები, რომლებსაც უძღვება სხვა ტიპის სუბიექტი, როგორც არის ფონდი, კავშირი, სახელმწიფო დაწესებულება, საგანმანათლებლო დაწესებულება, რელიგიური ორგანიზაცია და სხვა.

საქართველოში სასოფლო მეურნეობების რაოდენობა 2006 წელს 802 ათას ერთეულს შეადგენდა, აქედან ოჯახური მეურნეობა იყო 800 ათასი, ხოლო სასოფლო-სამეურნეო საწარმო – 2 ათასი ერთეული. აღნიშნულ წელს სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებს სასოფლო მეურნეობათა რაოდენობაში 0,25% ეკავა. 2007-2008 წლებში სასოფლო მეურნეობების რაოდენობა ქვეყანაში 800 და 796 ათას ერთეულს შეადგენდა. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ამ წლებში უცნობია სასოფლო მეურნეობების მთლიან რაოდენობაში რა ხვედრითი წილი ეკავა ოჯახურ და სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებს. მოყვანილი მასალა მიუთითებს იმ ფაქტზე, რომ 2007-2008 წლებში მცირდებოდა სასოფლო მეურნეობების რაოდენობა 2 და 4 ათასი ერთეულით, ანუ მცირდებოდა როგორც ოჯახური მეურნეობების, ისე სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების რაოდენობა, რაც სოფლად უმუშევრობის ზრდას იწვევდა.

2004-2010 წლებში სოფლის მეურნეობაში წარმოებული პროდუქციის გამოშვება 2183,9 მლნ ლარიდან 2166,8 მლნ ლარამდე შემცირდა. ამ პერიოდში ქვეყნის მოსახლეობის მთლიან რაოდენობაში მაღალი იყო როგორც სოფლის მოსახლეობის ხვედრითი წილი 47,8% და 47,0%, ისე დასაქმებულთა მთლიან რაოდენობაში ამ სფეროში დასაქმებულთა რაოდენობის ხვედრითი წილი, რაც მერყეობდა 53,8% და 53,4%-ს შორის, ხოლო ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტის სტრუქტურაში დაბალი იყო სოფლის მეურნეობის, ნადირობის, მეტყევეობისა და თევზჭერის ხვედრითი წილი, რაც ტოლი იყო 14,7% და 7,1%-სა.

ამ პერიოდში შეინიშნებოდა ოჯახური მეურნეობების ფულად შემოსავალში სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების რეალიზაციიდან მიღებული შემოსავლების წილის შემცირების ტენდენცია, რაც ტოლი იყო 14,7% და 6,5%-ისა.

ამავე დროს, 2000-2010 წლებში კულტურათა სხვადასხვა ჯგუფის ნათეს ფართობებში ადგილი ჰქონდა სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების ხვედრითი წილის შემცირებას. მეურნეობათა ამ კატეგორიაში შემცირდა მარცვლეულის და პარკოსანი კულტურების ფართობები 8,6%-დან 3,3%-მდე; ტექნიკური კულტურებისა – 10,5%-დან 5,7%-მდე; კარტოფილის და ბოსტნეულ-ბაღჩეული კულტურებისა – 1,4%-დან 0,2%-მდე; საკვები კულტურების ნათესი ფართობისა – 27,5%-დან 2,9%-მდე.

აღნიშნულ პერიოდში შემცირდა სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების ხვედრითი წილი კულტურათა სხვადასხვა ჯგუფის ნათეს ფართობებზე მოწეულ მოსავალში, მაგ., ქერის წარმოებაში 5%-დან 2%-მდე; შვრიისა – 10%-დან 7%-მდე; სიმინდის მარცვლისა – 4%-დან 1%-მდე; მზესუმზირისა – 19%-დან 7%-მდე.

თუ 2000 წელს სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების ხვედრითი წილი სხვადასხვა კულტურების, მათ შორის ლობიოს, თამბაქოს, კარტოფილის და ბოსტნეულის წარმოებაში ცალკე 1%-ის ტოლი იყო, სოიოს წარმოებაში – 38%-ის; მრავალწლიანი ბალახის თიბვაში –

42%-ის. 2010 წელს სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების წილი აღნიშნული კულტურების წარმოებაში 0-ს გაუტოლდა, ასევე შემცირდა შვრიის და ქერის წარმოება.

აღნიშნულ წლებში დაბალი იყო სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების ხვედრითი წილი მრავალწლიანი კულტურების, მაგ., ხილის წარმოებაში 1,0% და 0,3%; ციტრუსების წარმოებაში 1,5% და 0,1%; ხოლო შედარებით მაღალი იყო ყურძნის 1,3% და 7,7% და ჩაის წარმოებაში 36,3% და 32,0%; სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების ხვედრითი წილი მეცხოველეობის პროდუქციის წარმოებაში ასეთია:

ცხრილი 1 [2]

	2000	2010
მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი	0,6	0,3
მათ შორის ფურ-კამეჩი	0,4	0,4
ღორი	0,2	0,6
ცხვარი და თხა	4,4	3,4
ფრინველი	1,0	26,4
ფუტკრის ოჯახი	0,0	0,1

მოყვანილი ციფრობრივი მასალის ანალიზის საფუძველზე შეიძლება აღვნიშნოთ, რომ 2000-2010 წლებში მცირდებოდა სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების ხვედრითი წილი როგორც მემცენარეობის, ისე მეცხოველეობის რიგი პროდუქციის წარმოებაში, რაც მიგვანიშნებს იმ ფაქტზე, რომ დაბალია და შემცირების ტენდენციით ხასიათდება აგრარულ სფეროში სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების განვითარების დონე და მისი ხვედრითი წილი სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოებაში, რაც პირდაპირ კავშირშია სოფლად უმუშევრობის ზრდასთან.

ბოლო წლებში გარკვეული ცვლილებები შეინიშნებოდა ქალაქ-სოფლის ჭრილში 15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობის განაწილებაში ეკონომიკური აქტივობის მიხედვით. ამ პროცესის ანალიზი შესაძლებლობას მოგვცემს, უფრო ნათლად დავაფიქსიროთ ის ტენდენციები, რასაც ამ მიმართებით აქვს ადგილი ქვეყანაში.

ცხრილი 2 [3]

15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობის განაწილება ეკონომიკური აქტივობის მიხედვით ქალაქ-სოფლის ჭრილში 2006-2010 წლებში (ათასი კაცი)

	ქალაქი		სოფელი		სულ		ქალაქი	სოფელი	სულ
	2006	2010	2006	2010	2006	2010			
15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობა	1589,3	1485,2	1660,5	1542,9	3249,8	3028,1	104,1 შემც.	117,6 შემც.	221,7 შემც.
სულ აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა)	831,9	847,6	1189,8	1097,1	2021,7	1944,7	15,7 გაიზ.	92,7 შემც.	77,9 შემც.
დასაქმებული	615,1	617,2	1132,2	1010,9	1747,3	1628,1	2,1 გაიზ.	121,3 შემც.	119,2 შემც.
დაქირავებული	426,0	424,4	177,8	194,2	603,8	618,6	1,6 შემც.	16,4 გაიზ.	15,0 გაიზ.
თვითდასაქმებული	187,7	191,5	954,0	815,7	1141,7	1007,2	3,8 გაიზ.	138,3 შემც.	134,5 შემც.
გაურკვეველი	1,4	1,4	0,4	1,0	1,8	2,4	–	0,6 გაიზ.	0,6 გაიზ.
უმუშევარი	216,8	230,6	57,7	86,3	274,5	316,9	13,8 გაიზ.	28,6 გაიზ.	42,4

									გაიზ.
მოსახლ.სამუშაო ძალის გარეთ	757,3	637,6	470,7	445,8	1228,0	1083,4	119,7 შემც.	24,9 შემც.	144,6 შემც.
უმუშევრობის დონე (%)	26,1	27,2	4,8	7,9	13,6	16,3	1,1% პუნქტით გაიზ.	3,1% პუნქტით გაიზ.	2,7% პუნქტით გაიზ.
აქტიურობის დონე (%)	52,3	57,1	71,7	71,1	62,2	64,2	4,8%პუნქ. გაიზ.	–	2,0%პუნქ. გაიზ.
დასაქმების დონე	38,7	41,6	68,2	65,9	53,7	53,7	2,9% პუნქ.გაიზ.	2,3% პუნქ.შემც.	0,6 პუნქ. გაიზ.

ციფრობრივი მონაცემების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ 2006-2010 წლებში შეინიშნებოდა სამუშაო ძალის აქტიურობის დონის ზრდა ქალაქად 52,3%-დან 57,1%-მდე, ანუ 4,8 პროცენტული პუნქტით, ხოლო სოფლად ეს მაჩვენებელი არ შეცვლილა და შეადგენდა 71,1%-ს. ამავე პერიოდში ქვეყანაში 119,2 ათასი კაცით შემცირდა დასაქმებულთა რაოდენობა, სოფლად ეს მაჩვენებელი 121,3 ათას კაცს შეადგენდა. ასევე შემცირების ტენდენცია დაფიქსირდა სოფლად თვითდასაქმებულთა რაოდენობაში, რაც ტოლი იყო 138,3 ათასი კაცის. მნიშვნელოვნად გაიზარდა უმუშევართა რაოდენობა. ეს მაჩვენებელი ტოლი იყო სოფლად 28,6 ათასი კაცის, ხოლო ქალაქად 13,8 ათასი კაცის. ამ ფონზე მოიმატა დაქირავებით დასაქმებულთა საშუალო თვიურმა ნომინალურმა ხელფასმა როგორც მთლიანად ქვეყანაში, 277 ლარიდან 556,8 ლარამდე, ისე სოფლის მეურნეობაში, ნადირობასა და სატყეო მეურნეობაში 148,1 ლარიდან 264,0 ლარამდე. მიუხედავად სოფლად ამ მაჩვენებლის გარკვეული ზრდისა, იგი მნიშვნელოვნად მცირეა სხვა დარგებში დასაქმებულთა საშუალო თვიურ ნომინალურ ხელფასზე. აქ გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ ქვეყანაში ხელფასის ზრდასთან ერთად იზრდება ინფლაციის, ხოლო მცირდება საარსებო მინიმუმის მაჩვენებელი.

სოფლად უმუშევრობის პრობლემის გადაჭრის მიზნით, საქართველოს მთავრობამ მიწის რეფორმის (პრივატიზაციის) I ეტაპის განხორციელების შემდეგ განაცხადა, რომ ქვეყანაში შეიქმნა მილიონი სამუშაო ადგილი, სადაც დასაქმდა სოფლის მოსახლეობის ძირითადი ნაწილი. ჩვენ ვერ გავიზიარებთ ამ შეხედულებას რიგი მიზეზის გამო: რამდენადაც ქვეყანაში შინამეურნეობათა დიდი რაოდენობა მცირემიწიანია, რაც აჩვენა 2004 წლის სასოფლო-სამეურნეო აღწერამ, რომლის მონაცემებით სასოფლო-სამეურნეო მიწების მქონე შინამეურნეობების 75,2%-ს ჰქონდა 0,5-0,99 ჰა, ანუ 1 ჰა-ზე ნაკლები მიწის ფართობი; აღნიშნულ მცირემიწიან შინამეურნეობებს პირუტყვისა და ფრინველის მცირე რაოდენობა გააჩნიათ. ამასთან, თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რაც უკანასკნელ წლებში თავს დაატყდა ქვეყნის შინამეურნეობებს ჯერ ფრინველის გრიპით და შემდეგ ღორის ცხელებით, ცხადი იქნება თუ რა დიდი ზარალი ნახეს მათ ამ მხრივ; სოფლის მეურნეობა სხვა დარგებისაგან განსხვავებით სპეციფიკურია, რაც სამუშაოთა სეზონურობაში და ამ სამუშაოების შეზღუდულ აგროტექნიკურ ვადებში წარმოების აუცილებლობით გამოიხატება; მეურნეობების მცირე მასშტაბები განაპირობებს შინამეურნეობების ძირითადად ეკონომიკურად აქტიურ წევრთა დასაქმების შესაძლებლობას, რამდენადაც 0,99 ჰა მიწის ფართობის დასამუშავებლად ოჯახის 3-4 წევრი საჭირო არ არის. ამ და სხვა მიზეზის გამო სოფლის ახალგაზრდების უმეტეს ნაწილს სამუშაო არ აქვს. ყველაფერი ეს განაპირობებს დღევანდელ სოფელში მცხოვრები მოსახლეობის რეალურ მდგომარეობას, სადაც მეურნეობა ძირითადად ნატურალურია, ხოლო სასაქონლო პროდუქციის შექმნა ფერმერების და ოჯახური მეურნეობების უმეტესობისათვის ხელმიუწვდენელია ზემოთ აღნიშნული რიგი ობიექტური და სუბიექტური მიზეზის გამო.

მიუხედავად აღნიშნულისა, აგრარულ სექტორში არსებობს უმუშევრობის შემცირების მნიშვნელოვანი რეზერვი, როგორცაა: სოფლად სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებისა და მცირე სიმძლავრის საამქროების ამოქმედება, რამდენადაც ამ მიმართებით ქვეყანაში დიდი

გამოცდილება არსებობს; საქართველოში ადრე წარმატებით ფუნქციონირებდა მრავალი სახის სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გადამამუშავებელი საწარმოები (ხილის, ბოსტნეულის, ჩაის, ხილფაფების, მურაბებისა და წველების), რომელთა უმრავლესობამ საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში სხვადასხვა მიზეზის გამო შეწყვიტა ფუნქციონირება და ამ ობიექტებში დასაქმებული მოსახლეობა უმუშევარი დარჩა. ამჟამად, მოთხოვნილების შესაბამისად, ამ ობიექტების აღდგენის ან ახალი მცირე საამქროების ამოქმედების მცდელობა არის, რაც დამატებით სამუშაო ადგილებს წარმოქმნის და ეს პროცესი აუცილებლად უნდა გააქტიურდეს.

უმუშევრობის დონის შესარბილებლად მნიშვნელოვანია სოფლად დამხმარე დარგების – სამშენებლო მასალების, აგურის ქარხნების, კრამიტისა და კირის გამოსაწვავი საამქროების ამოქმედება, ასევე გლეხურ მეურნეობებსა და შინამეურნეობებში დასაქმებულების კვალიფიკაციის ამაღლება ახალი ეკონომიკური მოთხოვნების შესაბამისად, რაც ხელს შეუწყობს აგრარულ სფეროში სამუშაო ძალის როგორც ხარისხობრივ გაუმჯობესებას, ისე ახალი პროფესიების ათვისებას და სამუშაო ძალის რაციონალურ გამოყენებას.

უმუშევრობის შესამცირებლად ქვეყნის ხელისუფლებამ ეფექტური ეკონომიკური პოლიტიკის გატარებით ხელი უნდა შეუწყოს წვრილი და საშუალო ბიზნესის განვითარებას და ამით ახალი სამუშაო ადგილების შექმნას. ლიბერალური საგადასახადო პოლიტიკა და დაბალპროცენტიანი კრედიტების ხელმისაწვდომობა ქვეყნის მოსახლეობისათვის სტიმული იქნება ახალი სამეწარმეო საქმიანობის დასაწყებად როგორც სოფლად, ისე ქალაქად. აღნიშნული ღონისძიების ფართო მასშტაბით განხორციელება ხელს შეუწყობს ახალი სამუშაო ადგილების შექმნას და უმუშევრობის დონის შემცირებას სოფლად.

როგორც სხვადასხვა ქვეყნის, ისე საქართველოს გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ სოფლის მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის ახლომდებარე ქალაქებსა და ქალაქის ტიპის დასახლებებში სხვადასხვა სახის მშენებლობაზე, გზების გაყვანასა და ინფრასტრუქტურის სხვა ობიექტებზე დასაქმება ხელს უწყობს სოფლის შრომითი რესურსების ეფექტიან გამოყენებას.

სოფლის მოსახლეობის დასაქმების შესაძლებლობა და ამით უმუშევრობის შერბილება ჩვენი ქვეყნის მდიდარი ბუნებრივი რესურსების გამოყენებით ახლო მომავალში საკურორტო ტურისტული და სასოფლო ინფრასტრუქტურის უკეთ განვითარებაში გვესახება.

ბოლო პერიოდში როგორც მთელ მსოფლიოში, ისე საქართველოში, გაიზარდა ტურიზმის როლი და მნიშვნელობა უმუშევრობის შემცირების, დასაქმების ზრდისა და სიღარიბის დაძლევის მიმართულებით.

გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყანაში, ისეთი, როგორც საქართველო, ყველა პირობა არსებობს ამ დარგის შემდგომი აღორძინებისთვის. ახლო მომავალში ტურიზმი უნდა გახდეს საქართველოში ბუნებრივი და ადამიანური რესურსების გამოყენების მნიშვნელოვანი საშუალება, რომელიც ხელს შეუწყობს ქვეყანაში მცირე და საშუალო ბიზნესის გამოცოცხლებას, რითაც, მეურნეობის სხვადასხვა სფეროში, მათ შორის სოფლის მეურნეობაში, გაჩნდება სამუშაო ძალის დასაქმებისა და უმუშევრობის დონის შემცირების ახალი შესაძლებლობები.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. სტატისტიკური წელიწდეული, თბილისი, 2009.
2. საქართველოს სოფლის მეურნეობა, თბილისი, 2007-2010.
3. საქართველოს შინამეურნეობები, თბილისი, 2010.

Datunashvili Lina

THE LEVEL OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AND UNEMPLOYMENT IN GEORGIA

SUMMARY

In the work there is studied the place and role of agricultural enterprises in the production of a product of crop and livestock sectors. On the basis of analysis of numeric materials there is ascertained that the share of agricultural enterprises in the production of the most kinds of a product of a crop sector as well as of a livestock sector decreased in 2000-2010, and that the level of development of agricultural enterprises and its share in the production of an agricultural product is low and characterized by a decline tendency. This is directly connected with the growth of unemployment in rural areas.

In the work there is emphasized the measures carrying out of which will promote the issue of a softening of unemployment in rural areas.

ЯЦЕНКО Ольга Николаевна

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО РЫНКА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ И ПРАКТИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ

Актуальность темы. Трансформация мировой экономики предопределила формирование и становление глобальной рыночной системы, законы которой распространяются на мировые рынки капиталов, товаров, услуг и работы. Современная глобальная экономическая система характеризуется сложной структурой; глобализацией хозяйственной жизни; возникновением значительного количества надгосударственных институциональных организаций с унифицированным механизмом управления и регулирование; ускорением научно-технологических изменений; интеллектуализацией и информатизацией мировой экономики; стандартизацией качества товаров и услуг; либерализацией торговли; ростом количества субъектов международных экономических отношений и политических; социальных и экономических транснациональных сетей; глобализацией спроса и предложения; поляризацией развития государств и обществ. Согласно неолиберальной теории двигателем глобализации выступает современный капитализм.

Анализ последних исследований. Вопросы, связанные с глобализацией привлекают внимание значительного количества известных ученых. Значительный вклад в становление и обоснование фундаментального подхода относительно феномена глобализации, ее следствий и влияний на мировые рынки осуществили всемирно известные ученые и практики У. Бек, З. Бжезинский, Д. Гелд, Б. Джилз, К. Омае, Р. Робертсон, Дж. Сорос, Дж. Стиглиц, С. Стрейндж, Г. Томсон, К. Уолтс, Д. Хелд, Х. Шуманн и др. Среди украинских исследователей, в данном направлении работают Л. Антонюк, О. Белорус, В. Власов, В. Геец, Д. Лукьяненко, Ю. Пахомов, О. Швиданенко и др. Авторские исследования отмечаются междисциплинарным и системным подходом к процессу глобализации, установлением влияния и следствий этого процесса касательно рынков, аграрного в том числе.

Целью статьи является системное исследование теоретико-методологических основ глобализации мирового рынка в целом, и аграрного в том числе, идентификация его как объекта, определение специфических отраслевых особенностей.

Результаты исследования. Находясь в перманентном процессе формирования конкурентные преимущества, определяют место продукции на мировом рынке. В условиях, когда мировая экономика

все больше становится транснациональной необходимо сохранить национальное материальное производство и укреплять исторически сформированные, традиционные для национальных экономик, стратегические отрасли и укреплять их экспортоориентированный вектор развития. Структурные преобразования в мировых экономических взаимоотношениях предопределяются переходом на новый этап развития экономики, от индустриальной к постиндустриальной модели. Как правило, процессы изменений или трансформации рассматриваются в контексте теории и практики развития социально-экономических систем. Развитие является плюралистическим явлением за множеством возможных проявлений, неоднозначными есть его равномерность, поступательность, направленность. К развитию любую экономическую систему побуждает имеющаяся в ней бинарная противоположность интересов субъектов хозяйствования, которой присуща форма нарушенной симметрии. Последняя реализует себя в разности потенциалов элементов экономической системы, создавая потенциал того напряжения, которое и становится источником развития этой системы [2, с. 193].

Процесс глобализации мировой экономики, которая стала комплементарной, взаимозависимой и более интегрированной, имеет две основные составляющие: *глобализацию рынков и глобализацию производства*. Оба процесса зависимые, в первую очередь, от наличия конкурентных преимуществ субъектов хозяйствования. В исследовании под *глобализацией рынка* предлагается понимать процесс объединения исторически разрозненных и неодинаковых между собой национальных рынков в комплексное единое пространство, а под *глобализацией производства* – доминирование тенденций к производству товаров (услуг) на определенных территориях в планетарном масштабе, на которых максимально сконцентрирован оптимальный набор конкурентных преимуществ в качественном и количественном измерениях. Методологические подходы к диагностике прикладных и обосновании теоретических аспектов основываются на *современной парадигме глобальной конкуренции*. Рынок ярко отображает наличие конкурентных преимуществ у субъектов хозяйствования и уровень их конкурентоспособности.

Глобализация рынков является объективным процессом и обуславливается общемировыми историческими тенденциями, развитием и распространением капитализма, который проявляется в виде похожих тенденций развития определенных экономических систем и характеризуется структурными дисбалансами. Что касается категориального аппарата, то понятие "рынок" многоаспектное и существует значительное количество определений, которые адекватно отбивают его суть, это "совокупность экономических отношений между физическими и юридическими лицами", "место обмена", "сфера товарно-денежного обращения", "место борьбы конкурентов", "экономические отношения между производителями и потребителями / продавцами и покупателями", "спрос и предложение на товары / услуги", "механизм реализации и приобретение товаров и услуг", "прямое и обратное влияния", "саморегулированная система" и т.п. [1, с. 221-254]. Обобщая существующие определения, предлагаем, под рынком понимать систему товарно-денежного оборота и обмена, механизм реализации предложения и спроса на товары / услуги соответствующего качества и ценового диапазона по принципу выгоды, место борьбы конкурентов за потребителя.

Мировой рынок действует за принципами и законами, которые базируются на международной производственной специализации стран с учетом экономического и естественного потенциалов, емкости мирового рынка и в условиях гиперконкуренции. Также влияет экономический уровень развития стран, их взаимозависимость, уровень внешней либерализации экономики. Мировые рынки можно систематизировать за рядом признаков, наиболее распространенной есть классификация за экономик-географическим признаком: национальный, региональный, международный, мировой; за степенью монополизации: атомистический, олигополистический, монополистический; за отраслевым отличием: промышленный, аграрный, финансовый и т.д.; за товарным признаком: сырьевой, готовой продукции, услуг.

Вследствие глобализации рынков трансформируется роль государства и появляются надгосударственные институты и учреждения, которые определяют правила функционирования мирового рынка. Главной тенденцией глобального рынка является ориентация на создание унифицированных и стандартизированных продуктов и услуг, указанные тенденции затрагивают и методы управления,

регулирования и контролирования соответствующих рыночных процессов. Основными доминантами современного периода глобализации рынков выступает образование единого информационного пространства, создание унифицированной нормативно-правовой базы на международном уровне и появление надгосударственных органов управления, виртуализация бизнеса, интеграция рынков и систем их управление, инновационно-инвестиционное развитие экономики, быстрое обновление технологий и оборудования, возникновение международной бизнес инфраструктуры.

Несмотря на приоритетность интеллектуально-информационных, инновационных и финансовых сфер развития субъектов хозяйствования в условиях глобальной трансформации экономики, достаточно важной областью материального производства для государства остается аграрный сектор. На его положена важная миссия – обеспечение сельскохозяйственной продукцией населения, сырьем субъектов промышленности, валютными поступлениями от экспорта агропродовольственной продукции государственных и экономических учреждения, а главной задачей является обеспечение продовольственной безопасности стран. Глобализационные изменения имеют непосредственное влияние на сельское хозяйство, которое находится на стадии глубокой структурной трансформации под влиянием геополитических, геоэкономических, геосоциальных и геоэкологических факторов, которые в свою очередь определяют особенности агропродовольственного рынка.

Общеизвестно, что аграрный сектор наиболее чувствительная и поддерживаемая сфера каждой страны, независимо от ее социально-экономического уровня развития. Приоритетность его обусловлена рядом факторов таких как, 1) значительное влияние и зависимость от естественных условий природы, которая делает сельскохозяйственное производство определенной мерой неконтролируемым, непредусматриваемым и довольно рискованным; 2) сезонность производства, которая определяет неравномерное использование на протяжении года трудовых ресурсов, основных и оборотных средств; 3) определенный биологический цикл (ритм) производства в растениеводстве и животноводстве; 4) ценовая неэластичность спроса на сельскохозяйственную продукцию; 5) географическая обусловленность, имобильность и ограниченность земельных ресурсов, которые одновременно являются предметом и главным средством работы; 6) особенности организационно-производственной структуры; 7) материальная основа продовольственной безопасности каждого государства; 8) высокая капиталоемкость и сравнительно низкая фондоотдача; 9) межотраслевая зависимость, которая определяет определенную инертность отраслей. В Украине можно добавить фактор чрезмерного административного регулирования субъектов рыночных отношений, жесткого контролирования цен на агропродовольственную продукцию, диспаритет цен между промышленной и сельскохозяйственной группами товаров, консервативность методов производства и управление.

Указанные особенности имеют прямое влияние на особенности формирования и функционирование национального украинского агропродовольственного рынка. Здесь важно отметить, что для потребителей эти факторы сnivelированы, и в первую очередь, благодаря глобализации продовольственных рынков. Потребитель на протяжении года имеет доступ практически ко всему товарному ассортименту продовольствия, с незначительным колебанием диапазона цен. В данном контексте наблюдается положительная тенденция и проявление следствий экономической глобализации. Тем не менее, для национальных товаропроизводителей, в первую очередь мелкотоварных, следствия противоположные. Проявляются факторы, связанные с неритмичной реализацией продукции и, соответственно, получением прибыли; недостаточностью финансовых ресурсов за счет того, что обеспечить норматив оборотных средств за счет собственных источников не только невозможно, а и экономически нецелесообразно, ведь технологический процесс производства и реализации сельскохозяйственной продукции занимает несколько месяцев; проблематичностью получения банковских кредитов субъектами сельского хозяйства за счет высоких процентных ставок, поскольку прогнозируемые объемы производства, цены и доходы могут существенно изменяться. Крупнотоварные субъекты хозяйствования, а это в первую очередь агрохолдинги, указанное влияние почти не ощущают. Значительная часть государств поддерживают национальных товаропроизводителей сельскохозяйственной продукции через систему финансирования, датирования, субсидирования, предоставления маркетинговых услуг в

пределах действующего нормативно-правового поля гармонизованного с международным и/или региональным (например, ЕС).

Предпосылки формирования и развитие глобального агропродовольственного рынка обуславливают цели, методы управления, стратегии и тактики, маркетинговый инструментарий, конкурентное поведение и логику ведения агробизнеса на конкретном сегменте рынка субъектами хозяйствования, которые в значительной степени отличаются от регионального или национального уровней. Глобальная гиперконкуренция предопределяет необходимость применения качественно новых подходов и методов ведения бизнеса, который часто побуждает экспортоориентированных субъектов хозяйствования к созданию глобальных организационных структур на кооперативных началах. Результатом таких действий становится возникновение глобальных экономических учреждений, которые имеют определяющее влияние на мировом рынке.

Применение междисциплинарного подхода к исследованию, учитывая специфику и особенности функционирования глобального рынка, позволяет сформулировать авторское определение этого понятия как комплементарной международной системы институтов и учреждений, которые функционируют в сферах производства, предоставления услуг, распределения, обмена, обслуживания, использования, регулирования, потребления согласно законам товарного производства, денежного оборота и общественного развития (рис.1).

Конфигурация глобального агропродовольственного рынка обусловлена глобальными детерминантами развития национальных экономик стран – субъектов рыночных отношений и уровнем их конкурентоспособности.

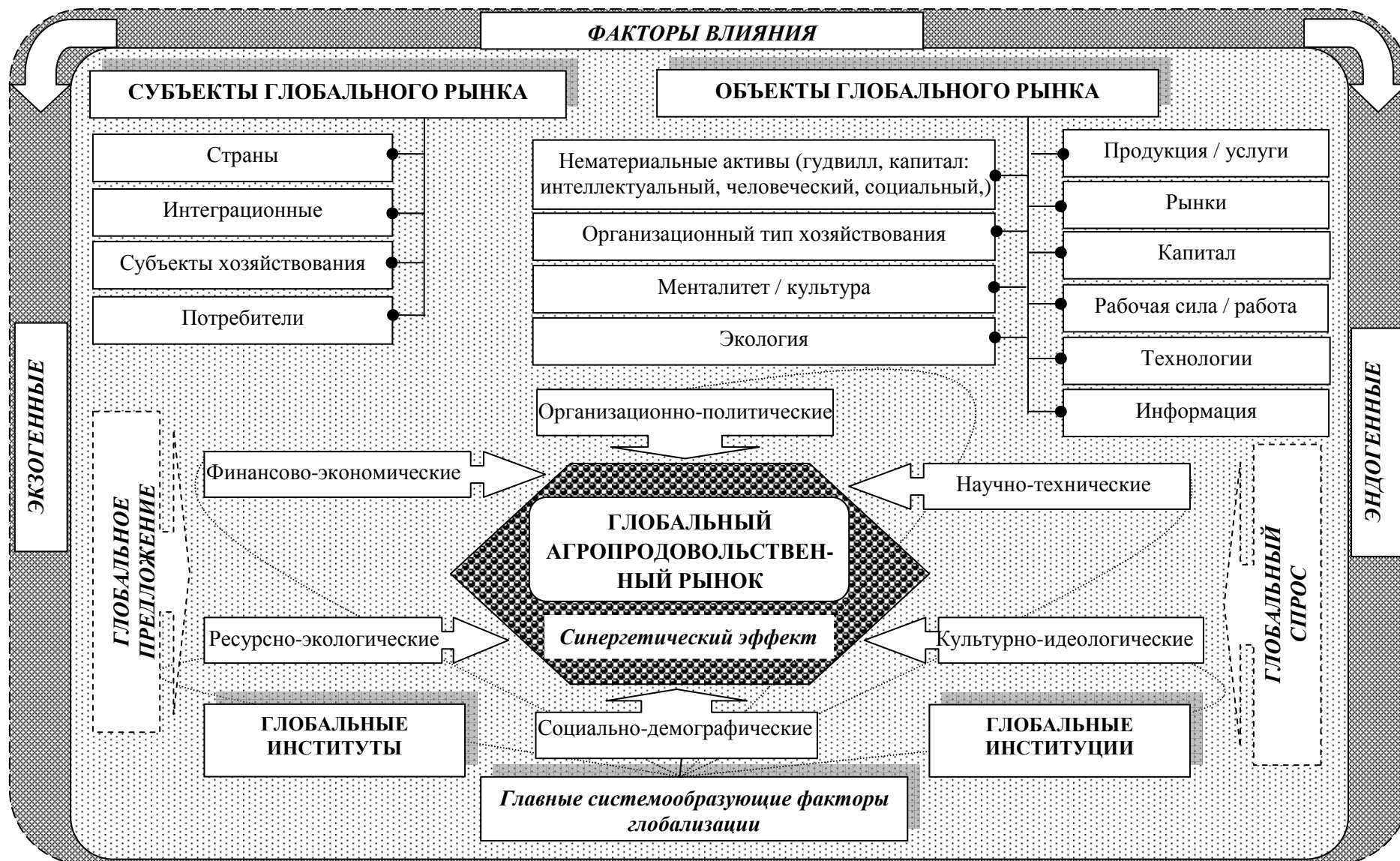

Рис. 1. Конфигурация глобального агропродовольственного рынка

Источник: собственные исследования

Интеграция агропродовольственного сектора в систему мирового хозяйства происходит в условиях взаимодействия и взаимообусловленности национальных хозяйств, либерализации международной торговли, которая проявляется в снижении импортных тарифов, сокращении уровня внутренней поддержки, отказе от экспортных субсидий и условиях гиперконкуренции. Современный мировой агропродовольственный рынок характеризуется быстрой индустриализацией, информатизацией, капитализацией, научно-теоретическим развитием менеджмента и агро- и "зеленого" маркетинга, практическим и интенсивным применением соответствующего инструментария.

Результатом теоретико-методологического и практического осознания феномена глобализации и его проявлений, предпосылок глобализации рынков, определение сущности и природы выявлений рынка, выяснение особенностей развития сельского хозяйства и его непосредственное влияние на агропродовольственный рынок формирует системное представление о конфигурации глобального агропродовольственного рынка. Учитывая это, есть все основания для утверждения, что следствием жесткой конкуренции в глобальном измерении есть оптимальное распределение ресурсов, выявление наиболее перспективных хозяйствующих субъектов, эффективное их функционирование, абсолютное удовлетворение спроса потребителей. Для того чтобы государства могли получить положительный эффект, а сравнительные преимущества носили долгосрочный характер необходимо иметь эффективную рыночную экономику, функционирование которой требует формирования надлежащей рыночной среды, без которой предоставляется невозможным цивилизованный рынок и аграрный, в том числе.

В условиях глобализации агропродовольственных рынков необходимо определить перечень стратегических отраслей сельского хозяйства и провести глубокую диагностику их состояния и соответствующих сегментов рынка с целью максимальной адаптации к конкурентным условиям внешней среды и создание *глобальных продуктов*. Авторские обобщения исследований в данном направлении, разрешают предложить определение адекватное современным учениям и подходам. Мы предлагаем под *глобальным агропродовольственным продуктом* понимать максимально адаптированный к глобальным потребностям потребителей унифицированный и стандартизированный продукт сельскохозяйственного происхождения на определенном сегменте рынка с учетом специфики страны происхождения.

Мы полностью разделяем мнение О. Швиданенка, который отмечает, что статус стран и других функционирующих субъектов на глобальном рынке зависит от их конкурентоспособности, которая характеризуется частью в глобальном спросе и глобальном предложении [4, с. 43-51]. Украина интегрирована в глобальный мировой рынок и уже на нынешнем этапе ее предложение относительно глобальных агропродовольчих продуктов составляет восемь товарных позиций, тем не менее, к сожалению преобладают товары сырьевого происхождения, об этом свидетельствуют статистические данные FAOSTAT (рис. 2) [3].

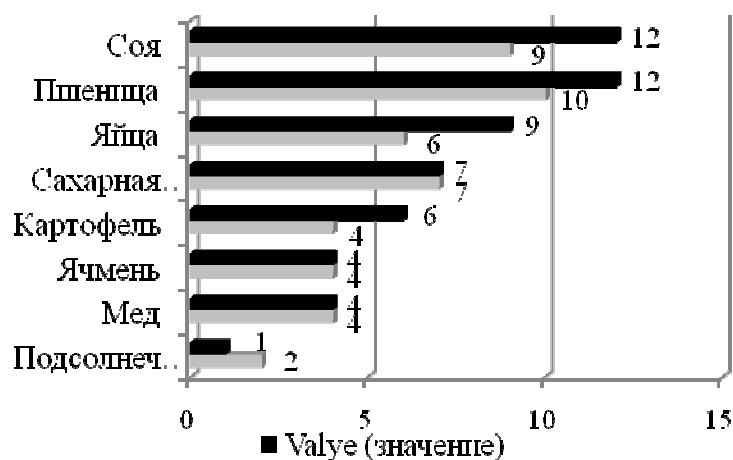

Рис. 2. Место Украины на мировом рынке среди производителей сельскохозяйственной продукции

Источник: за 2009 г. [3].

В контексте глобализации агропродовольственных рынков и необходимости производства глобальных агропродовольчих продуктов особого внимания заслуживают как реальные, так и потенциальные сельскохозяйственные отрасли, одной из таких есть отрасль пчеловодства, поскольку Украина входит в четверку крупнейших производителей меда по объему валового производства и уровню потребления этого продукта; на протяжении последнего десятилетия продукция отмечается наивысшими мировыми наградами за качество и вкусовые характеристики; мировые ниши в соответствующем сегменте агропродовольчего рынка не заняты, в то время как мировой спрос на соответствующую продукцию продолжает возрастать.

Современное состояние украинского аграрного рынка характеризуется несовершенством базовых институтов рыночной экономики, низкой конкурентоспособностью агропродовольственной группы товаров, недостаточным уровнем развития рыночной бизнес-инфраструктуры, низкими темпами внутренних экономических преобразований, отрицательным влиянием политической нестабильности относительно привлечения иностранных инвестиций.

Частичному решению указанных проблем могут оказывать содействие мероприятия относительно развития агробизнеса; формирование рыночной инфраструктуры; государственная поддержка экспортообразующих отраслей; приумножение стратегических отраслей мировой аграрной экономики, например, органического направления; формирование агрокорпораций и кластеров; освоение и использование инструментария и стратегий глобального маркетинга; структуризация и сбалансирование экспортной номенклатуры агропродовольственной продукции; сохранение и усиление конкурентных позиций на мировых рынках с одновременным наращиванием конкурентоспособности агропродовольственной продукции направлением повышения качества и безопасности продукции, фитосанитарному контролю и сертификации; технико-технологической модернизации; информатизации и интеллектуализации аграрного производства; создание благоприятных инновационно-инвестиционных предпосылок для сельского хозяйства; ускорение интеграции национального аграрного сектора в мировое экономическое пространство с целью использования преимуществ глобализации и одновременной защиты национальных интересов и т.п. Изложенные методологические особенности глобализации агропродовольчих рынков рассматриваются базовыми для формулирования реальных, латентных, потенциальных и будущих перспектив аграрного сектора экономики Украины.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Редкол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.
2. **Костюк В.Н.** Изменяющиеся системы / В.Н. Костюк. - М.: Наука, 1993. - 352 с.
3. Статистические данные FAOSTAT. [Электронный ресурс]. - Режим доступа к докум.: <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx>
4. **Швиданенко О.А.** Передумови забезпечення конкурентоспроможності країни в контексті прогресивних глобалізаційних тенденцій// Формування ринкових відносин в Україні: Зб. наук. пр., Вип. 3 (70). – К.: НДЕІ, 2007. – С. 43-51.

Yatsenko Olga

GLOBALIZATION OF AGRICULTURAL MARKET: THEORETICAL-METHODOLOGIC AND PRACTICAL ASPECTS

SUMMARY

This article considers the impact of global phenomena of international economics on the activity of agricultural markets. In view to the processes occurring on the global markets the imperfection of institutional

support of the Ukrainian market is stated. The conclusions concerning the importance of creating conditions for functioning in Ukraine of the agricultural markets, integrated in international ones, are drawn.

მარინა მეტრეველი

**გლობალიზაცია და ტურიზმის ინდუსტრიის ორგანიზაციათა
მართვა კრიზისულ სიტუაციებში**

გლობალიზაცია, თავისი არსით, ობიექტური, ხანგრძლივადიანი პროცესი და მსოფლიო ეკონომიკის განვითარების უმაღლესი სტადიაა. გლობალიზაციის პროცესის მრავალ სახეობას შორის ყველაზე სწრაფი ტემპით ფინანსური (ეკონომიკური) გლობალიზაცია ვითარდება, რომლის ობიექტური საფუძველი არის წარმოების და ვაჭრობის ინტერნაციონალიზაცია.

ტურიზმის გლობალურმა განვითარებამ, ტურისტული მარშრუტებისა და კავშირების სახელმწიფოთა ეროვნულ საზღვრებს მიღმა გავრცელებამ, ტურიზმის საერთაშორისო ტურისტულ ინდუსტრიად გადაქცევამ აუცილებელ ნორმად აქცია ტურისტული საქმიანობის მართვა და რეგულირება საერთაშორისო დონეზე. ამ მიზნით შექმნილია საერთაშორისო ტურისტული ორგანიზაციები, რომლებიც განსაზღვრავენ ტურიზმის ინდუსტრიის გლობალური განვითარების მთავარ მიმართულებებს, აყალიბებენ ტურისტული საქმიანობის ფუძემდებლურ პრინციპებს, ადგენენ საერთაშორისო ნორმებსა და სტანდარტებს, ხელს უწყობენ ტურიზმის სფეროში ქვეყნების ურთიერთთანამშრომლობას.

საერთაშორისო ტურიზმი (ქვეყანაში შემომყვანი და ქვეყნიდან გამყვანი), თავისი ბუნებით, საჭიროებს ინდივიდების გადაადგილებას სახელმწიფო საზღვრებზე. არსებობს გარკვეული ბარიერები, რომლებიც აბრკოლებს საერთაშორისო ტურიზმის განვითარებას, ესენია: საზღვრო აკრძალვები, პოლიტიკური არასტაბილურობა, ტერორიზმი, ეკოლოგიური პირობები, სტიქიური მოვლენები და ა.შ. თუ ზემოხაზოვლილი მიზეზებიდან ზოგიერთი არაკონტროლირებადია, სხვათა გადაჭრა საერთაშორისო ხელშეკრულებებისა და თანამშრომლობის გზით არის შესაძლებელი.

ზოგადად, გლობალურ დონეზე ტურიზმის განვითარებასთან დაკავშირებულ საქმიანობას ახორციელებს 200-ზე მეტი სხვადასხვა დონისა და პროფილის საერთაშორისო ტურისტული ორგანიზაცია. განსაკუთრებით აღსანიშნავია „მსოფლიო ტურისტული ორგანიზაციისა“ (UNWTO) და „მსოფლიო მოგზაურობისა და ტურიზმის საბჭოს“ (WTTC) საქმიანობა მსოფლიო ტურიზმის განვითარებისათვის ერთიანი წესებისა და ნორმების შემოღებისა და დანერგვის კუთხით [10,12].

გაერთიანებული ერების მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციამ სხვადასხვა დონის დიპლომატიური ფარგლებში შეიმუშავა დოკუმენტები, რომლებიც დღესაც, როგორც ძირითადი საერთაშორისო აქტები, აქტუალურია მსოფლიო ტურიზმის მდგრადი განვითარების მიმართულებით. კერძოდ, ტურიზმის ქარტია, აღიარებული საქართველოს პარლამენტის 1994 წლის 25 იანვრის დადგენილებით; ტურიზმის გლობალური ეთიკის კოდექსი, დამტკიცებული A/RES/406(XIII) რეზოლუციით, გაერთიანებული ერების მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის გენერალური ასამბლეის მე-13 სესიაზე (სანტიაგო, ჩილე, 1999 წლის 1 ოქტომბერი); ტურიზმის ჰაავის დეკლარაცია მიღებულია საპარლამენტაშორისო კავშირისა და ტურიზმის მსოფლიო ორგანიზაციის მიერ (ჰაავა, ნიდერლანდები, 1989 წლის 10–14 აპრილი); მანილის დეკლარაცია მსოფლიო ტურიზმის შესახებ მიღებულია კონფერენციაზე მსოფლიო ტურიზმის შესახებ (მანილა, ფილიპინები, 1980 წლის 27 სექტემბრიდან 10 ოქტომბრის ჩათვლით) [10].

გლობალიზაციის პირობებში, ახალი ბაზრების ათვისების მიზნით ტურიზმის სექტორის საწარმოები შეიმუშავენ ახალ სტრატეგიებს. ტურინდუსტრიაში ამ ამოცანის გადასაწ-

ყვეტად იქმნება საერთაშორისო სტრატეგიული ალიანსები, მიმდინარეობს იმ კომპანიების შესყიდვისა და გაფართოების პოლიტიკა, რომლებსაც საერთაშორისო ტურისტულ მიზნობრივ ბაზარებზე უკვე დამკვიდრებული აქვთ ადგილი.

გლობალიზაციის პროცესები ტურიზმის ინდუსტრიაში შემდეგი ტენდენციებით ხასიათდება [4]:

- სატრანსპორტო საწარმოების შეღწევა ტურისტული ფირმების საქმიანობაში – მაგალითად, ავიაკომპანია „Air France“-მ დააარსა ტურისტული ფირმა „SOTAR“-ი, ბელგიურმა ავიაკომპანია „Sabena“-მ – ტურისტული საწარმო „Transair international“-ი, შვეიცარიულმა „Swissair“-მა – ტუროპერატორული ფირმა „Kuoni“-ი. სახელმწიფო სარკინიგზო კომპანიამ „SNSF“ – ტურისტული ფირმა „Vacans 2000“-ი, რომელიც საფრანგეთის 13 უდიდეს ტურისტულ ფირმას წარმოადგენს (ქვეყნის ტურისტული ბაზრის 50%). ჰოლანდიის ტურისტული კონსორციუმი „HINT“ დააარსა ავიაკომპანია „KLM“-მ, საზღვაო კონცერნმა „NSU“ და ჰოლანდიის რკინიგზამ;

- მრავალპროფილიანი დარგობრივი კონცერნების შექმნა ჯვარედინი სუბსიდირების საშუალებას იძლევა, ე. ი. კონცერნში შემავალი საწარმოების საქმიანობა ფინანსდება ამავე კონცერნის სხვა დარგის საწარმოების მოგებიდან. მრავალდარგოვანი კონცერნების შექმნა თავიდან გვაცილებს ტურისტული ინდუსტრიის საწარმოთა გაკოტრებას. ტურიზმში კაპიტალს აბანდებენ ნავთობკომპანიები (მაგალითად, „AGIP“) და სავაჭრო ფირმები, რომლებიც ფლობენ სუპერმარკეტებისა და დაგზავნით ვაჭრობის ქსელებს („Neckermann“, „Kaufhof“, „Hertie“). ეს ფირმები, გასაღების ფართო ქსელის წყალობით, თავის საწარმოებში დიდი მატერიალური დანახარჯების გარეშე ხსნიან ტურპროდუქტების სარეალიზაციო ოფისებს;

- ტურისტული საწარმოები იძენენ განთავსების საშუალებებს. მაგალითად, ფრანგული ტურისტული კომპანია „Club Mediterranee“-ი („Club Med“) ფლობს 172 ტურისტულ კომპლექსს მსოფლიოს 35 ქვეყანაში;

- ფინანსური სტრუქტურებიც (მაგალითად, ბანკები), ასევე საქმიანობენ ტურისტულ ინდუსტრიაში.

ამჟამად, გლობალური კომპანიების შემოსვლა საქართველოს ბაზრებზე დაკავშირებულია მსოფლიო ტურისტულ ბაზარზე ცნობილ ორგანიზაციებთან საერთაშორისო თანამშრომლობის ეფექტიანი ორგანიზაციული ფორმების ძიებასთან.

2010 წლამდე საქართველოში შემოვიდა სასტუმროების საერთაშორისო ქსელების ისეთი პოპულარული ბრენდები, როგორებიცაა: „მარიოტი“ „რედისონი“, „ინტერკონტინენტალი“, „კემინსკი“, „ჰაიატი“, „ჰილტონი“. ქვეყანაში სასტუმრო ბიზნესის განვითარებაში დაბანდებული ინვესტიციების რაოდენობა 300 მლნ აშშ დოლარს აჭარბებს.

გამომცემლობამ Travel and Tourism Analyst შეადგინა „გლობალური ტურისტული კომპანიის“ პირობითი პარამეტრები: კომპანია საქმიანობს არანაკლებ 125 ქვეყანაში, აქვს არანაკლებ 250 000 ნომერი და აქვს არანაკლებ 1 000 სასტუმრო. აღნიშნულ პარამეტრებს მხოლოდ რამდენიმე ჯგუფი აკმაყოფილებს და დააკმაყოფილებს მომავალი რამდენიმე წლის განმავლობაში. ესენია მსოფლიო სასტუმრო ქსელები: Accor-ი, Bass-ი, Best Western-ი, Carlson-ი, Marriott-ი და Starwood-ი და ა.შ. [9].

დღეს, გლობალიზაციის პირობებში, სასტუმროს ფლობა და მართვა სულ უფრო მეტ ძალისხმევას საჭიროებს და შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას, რომ თითქმის შეუძლებელია არსებულ დინამიურ რიტმთან ფეხის აწყობა. სწორედ ამიტომ, ტურისტულ ბიზნესში სტრატეგიულმა ალიანსებმა ყველაზე დიდი გავრცელება პოვა მსოფლიოს სასტუმროების ქსელში.

განთავსების საშუალებებში ინტეგრაციული პროცესები გამოწვეულია შემდეგი საჭიროებებით [4]:

- სასტუმროს სტაბილური დატვირთვის საჭიროება – სასტუმროების ყოველ ქსელს აქვს

დაჯავშნის საკუთარი სისტემა, რომლის უპირველესი მიზანია ქსელში შემაჯავლი სასტუმროების მაქსიმალური დატვირთვა. უნდა აღინიშნოს, რომ სასტუმროს დაჯავშნის სისტემა თვითონაც ექვემდებარება ინტეგრაციულ პროცესებს (დიდი ავიაკომპანიების კუთვნილი სასტუმროების დაჯავშნის სისტემები, დამოუკიდებელი კონსორციუმების მფლობელობაში არსებული სასტუმროების ნომრების დაჯავშნის სისტემები). ელექტრონული დაჯავშნის ასეთ სისტემებში ჩართვა ძვირია და დამოუკიდებელი სასტუმროსთვის არ არის ხელმისაწვდომი;

- **ხარისხიანი სასტუმრო მომსახურების დანერგვა** – იგი დამოკიდებულია ინტერიერის გაფორმებაზე, აღჭურვილობის ხარისხზე, პერსონალის კვალიფიკაციაზე, კლიენტისა და მისი ქონების უსაფრთხოების უზრუნველყოფაზე. ამიტომ, სასტუმრო გაერთიანებებს მათში შემაჯავლი ყველა სასტუმროსთვის აქვთ სასტუმროს აღჭურვისა და მომსახურების ერთიანი ნორმატივები, ტექნოლოგია და სტანდარტები;

- **სასტუმროს დატვირთვის გაზრდის სურვილი** – ახალი კლიენტურის ძებნა და ძველი კლიენტების შენარჩუნების საჭიროება აიძულებს სასტუმროებს, კარგად შეისწავლონ ბაზარი, კლიენტურა, კონკურენტი სასტუმროები, მიმწოდებლები და ა. შ., განახორციელონ აქტიური სარეკლამო და გასაღების პოლიტიკა, რასაც დიდი ფინანსური, ინფორმაციული და ადამიანური რესურსები სჭირდება;

- **სასტუმროს პერსონალის პროფესიონალიზმის სრულყოფა** არსებით გავლენას ახდენს სასტუმროს მომსახურების ხარისხზე. სასტუმროების გაერთიანებები ქმნიან კადრების მომზადების და კვალიფიკაციის ამღლების საკუთარ სისტემებს.

მსოფლიოში ჩამოყალიბდა სასტუმროთა 300-ზე მეტი ქსელი, რომლებიც გასცდა ეროვნულ საზღვრებს. მსოფლიოში არსებული 13 მილიონი ნომრიდან სასტუმროების ქსელები ფლობენ 7 მილიონ ნომერს (მსოფლიო სასტუმრო ნომრების 50%-ზე მეტი). 2010 წლის სასტუმროების ქსელების პირველი ათეული მოცემულია პირველ ცხრილში [7,8].

სულ უფრო და უფრო მეტი ქვეყანა ქმნის სასტუმროების საკუთარ ქსელებს, რომლებიც კონკურენციას უწევენ საერთაშორისო მონოპოლიებს. სასტუმროების ქსელების 195 შტაბბინა აშშ-ში მდებარეობს, 17 – დიდ ბრიტანეთში, 14 – იაპონიაში, 11 – გერმანიაში, 8 – ჰონკონგში, 6 – საფრანგეთში და 6 – სინგაპურში.

ცხრილი 1

მსოფლიოს 10 უმსხვილესი სასტუმროთა ქსელი

№	სასტუმროთა ქსელის დასახელება	სასტუმროთა რაოდენობა	ნომერთა საერთო რაოდენობა	ქვეყნების რაოდენობა, რომლებშიც განთავსებულია მათი საწარმოები
1	Hospitale Franchise	4400	435 000	6
2	Holiday Inn Worldwide, Atlanta	2031	365 309	62
3	Choice Hotels International, Silver Springs	3467	299 881	38
4	Best Western International, Phoenix	3401	276 659	60
5	Accor, Paris	2205	252 887	73
6	Marriott Hotels and Resorts, Bethesda	898	186 656	27
7	ITT Sheraton Corp., Boston	417	129 937	61
8	Forte PLC, London	959	98 450	60
9	Hilton Hotels Corp., Beverly Hills	223	92 119	8
10	Carison Hospitality Group, Minneapolis	368	83 258	39

წყარო: Forbes Traveler, Top 25 world hotels as rated by International Investor magazine, 2010

გლობალური ეკონომიკური და ფინანსური კრიზისების პერიოდში თითქმის ყველა ბაზარი განიცდის სხვადასხვა ხასიათის რყევებს. აღნიშნული მოვლენა აისახება ტურიზმის

განვითარებაზეც. ტერორიზმი, სტიქიური უბედურებები, ნავთობზე ფასების სპეკულაციური მატება, ვალუტის კურსის მერყეობა, ეკონომიკური და პოლიტიკური არასტაბილურობა და მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი – ეს იმ ძირითად პრობლემათა ჩამონათვალია, რომელიც დიდ გავლენას ახდენს მსოფლიოს ტურისტულ რეგიონებში ტურიზმის განვითარებაზე.

გლობალური ეკონომიკური კრიზისიდან გამომდინარე, საერთაშორისო ტურიზმში უარყოფითი ტენდენცია გამოვლინდა 2008 წლის მეორე ნახევრიდან და, მსოფლიო ეკონომიკის მდგომარეობის სწრაფ გაუმჯობესებასთან ერთად, გაგრძელდა 2009-2010 წწ-შიც. აღნიშნულის მიუხედავად, მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის ექსპერტების აზრით, ტურიზმი მეტი მდგრადობით გამოირჩევა, ვიდრე ეკონომიკის ისეთი სექტორები, როგორებიცაა: მშენებლობა, მანქანათმშენებლობა, უძრავი ქონებით ვაჭრობა და ა.შ., რადგან დასვენება აღარ ითვლება მხოლოდ ფუფუნებად და სიამოვნებად, დღეს იგი თანამედროვე ადამიანის ცხოვრების წესი გახდა [11].

ეკონომიკური კრიზისის პირობებში ტურისტული კომპანიების უმეტესობა მძიმე ფინანსურ მდგომარეობაში აღმოჩნდა. გართულდა ჩარტერულ გადაზიდვებსა და სასტუმროებში წინასწარ დაჯავშნილ ადგილებზე საფასურის გადახდა, რადგან ბანკებმა შეზღუდეს კრედიტების გაცემა დაბალშემოსავლიან და რისკის მატარებელ საწარმოებზე. ჩარტერული ფრენების შემცირებამ გამოიწვია ფასების ზრდა ავიაბილეთებსა და განთავსების ადგილებზე. შესაბამისად, შემცირდა მოთხოვნა ორგანიზებულ დასვენებაზე, რასაც შედეგად მოჰყვა ზოგიერთი მსხვილი ტურისტული კომპანიის დახურვა.

ეკონომიკური კრიზისის პირობებში არასასურველ მოგზაურობათა კატეგორიებს განეკუთვნება: მოგზაურობები შორ მანძილზე, საჰაერო მოგზაურობები, ხანგრძლივი მოგზაურობები, უცნობი დანიშნულების პუნქტები და ტურისტული პროდუქტი; დაჯავშნის შეზღუდული ღონისძიებები, დიდ მანძილზე საერთაშორისო საჰაერო ტრანსპორტით გადაადგილება, საქმიანი ტურიზმი და შეხვედრები, მაღალფასიანი სასტუმროები, პირველი კლასის სატრანსპორტო ადგილები და სხვ. [5].

2010 წლიდან მსოფლიო ტურიზმმა გლობალური ეკონომიკური კრიზისიდან გამოსვლა დაიწყო. 2009 წელს 4%-იანი დაცემის შემდეგ, 2010 წელს შემოსულ ტურისტთა რაოდენობა თითქმის 7%-ით გაიზარდა და მიაღწია 935 მლნ-ს, რაც 58 მლნ ტურისტით მეტია 2009 წელთან და 22 მლნ-ით მეტი კრიზისამდე პერიოდთან (2008წ. – 913 მლნ ტურისტი) შედარებით [11].

მსოფლიო ტურიზმის ეკონომიკური კრიზისიდან გამოსვლისა და აღდგენის პირველ განვითარებად რეგიონად შეგვიძლია მივიჩნიოთ აზია (+13%). 2010 წელს აზიის რეგიონში შემოსული ტურისტების რაოდენობა რეკორდულად გაიზარდა და მიაღწია 204 მლნ-ს (2009წ. – 181 მლნ ტურისტი). 2009 წელს აფრიკა ერთადერთი რეგიონი იყო, რომელსაც ტურისტთა რაოდენობის კლება არ განუცდია (+6%, 49 მლნ-მდე ტურისტი) და 2010 წელსაც შეინარჩუნა მატების აღნიშნული დინამიკა. ახლო აღმოსავლეთში შემოსულ ტურისტთა რაოდენობა 2010 წელს დაუბრუნდა ზრდის მაჩვენებელს (+14%, 49 მლნ-მდე ტურისტი).

ტურიზმის დარგის განვითარების სტაბილურობის შენარჩუნება, განსაკუთრებით ეკონომიკური კრიზისებისა და ბუნებრივი კატაკლიზმების პერიოდებში, მხოლოდ სახელმწიფოს აქტიური მხარდაჭერის შემთხვევაშია შესაძლებელი. მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის პირობებში ბევრმა ქვეყანამ გაააქტიურა მარკეტინგული ღონისძიებები და გაზარდა თანხები დარგის განვითარების შესანარჩუნებლად. მაგალითად, კარიბის აუზის ქვეყნებმა ტურისტულ ინდუსტრიაში დამატებით 82 მლნ დოლარის ინვესტიცია განახორციელა. დიდი ბრიტანეთის მთავრობამ ეკონომიკური კრიზისის საპასუხოდ შეიმუშავა და 2,2 მლნ ფუნტი სტერლინგით დააფინანსა მარკეტინგული კამპანია: „მოინახულეთ უელსი“, შვეიცარიამ დამატებით 12 მლნ ფრანკი გამოყო ტურიზმის დარგის მხარდასაჭერად და ა.შ. [6].

მომავალი 10 წლის განმავლობაში, მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის ექსპერტთა პროგნოზით, მთლიანად მსოფლიოში, პირდაპირ ინდუსტრიაში ყოველწლიურმა ზრდამ

საშუალოდ უნდა შეადგინოს: მთლიან შიდა პროდუქტზე – 4.0% (3,650 მლრდ აშშ დოლარი), დასაქმებაზე – 2.5% (104 740 000 სამუშაო ადგილი), მშპ-ზე ეკონომიკაში – 4.4% (11,151 მლრდ აშშ დოლარი), დასაქმებაზე ტურიზმთან პირდაპირ და არაპირდაპირ დაკავშირებულ ეკონომიკის სხვადასხვა სექტორებში – 2.5% (303 109 000 სამუშაო ადგილი), მოგზაურობისა და ტურიზმის მოთხოვნაზე – 4.7% (14,950 მლრდ აშშ დოლარი), ტურისტული პროდუქტისა და მომსახურების ექსპორტზე – 5.2% (2,160 მლრდ აშშ დოლარი), ინვესტიციებზე მოგზაურობასა და ტურიზმში – 5.3% (2,757 მლრდ აშშ დოლარი), სახელმწიფო დანახარჯებზე მოგზაურობასა და ტურიზმზე – 3.1% (744 აშშ მლრდ დოლარი) [2,3].

მსოფლიო გლობალური ეკონომიკური კრიზისის პერიოდში, ევროპის ზოგიერთი ქვეყნის საბიუჯეტო დანახარჯებმა ტურიზმის განვითარების შენარჩუნებაზე 100 მლნ ევროს მიაღწია. მაშინ, როდესაც საქართველოში ტურიზმის დარგის განვითარებაზე 2008 წელს გამოყოფილი იყო 6 062 000 ლარი (2 523 700 ევრო), 2009 წელს – 3 224 800 ლარი (1 343 500 ევრო), ხოლო 2010 წლისათვის საბიუჯეტო სახსრებიდან გამოიყო 2 400 400 ლარი (999 300 ევრო). 2008 წლიდან 2010 წლამდე საქართველოში ტურიზმის განვითარებაზე საბიუჯეტო სახსრები 2,5-ჯერ შემცირდა (იხ. ცხრილი 2) [1].

ცხრილი 2

საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტის ბიუჯეტი (2008–2010)

	2008	2009	2010	საბიუჯეტო სახსრები	გრანტები
მომუშავეთა რიცხოვნობა	10,0	27,0	27,0	27,0	0,0
ბიუჯეტი	6 062 000	3 224 800	2 400 400	2 400 400	0,0
ხარჯები	5 981 300	3 119 800	2 280 400	2 280 400	0,0
შრომის ანაზღაურება	308 900	182 300	364 400	364 400	0,0
საქონელი და მომსახურება	5 649 100	2 935 500	1 906 000	1 906 000	0,0
სოციალური უზრუნველყოფა	23 300	2 000	10 000	10 000	0,0
არაფინანსური აქტივების ზრდა	80 700	105 000	120 000	120 000	0,0

წყარო: საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტი, თავი V, 2010.

კრიზისული ტენდენციები აჩენს ტურიზმის განვითარების ახალ შესაძლებლობებს, რომლებმაც შეიძლება დადებითადაც კი იმოქმედოს განვითარებად ქვეყნებში ტურიზმის განვითარებაზე, მაგალითად, მოქალაქეების ინტერესის ზრდა ქვეყნის შიგნით დასვენებასა და მოგზაურობაზე. იმისათვის, რომ გაიზარდოს ტურისტთა ნაკადები საქართველოს შიგნით, რეგიონებმა უნდა შეიმუშაონ შესაბამისი მარკეტინგული პროგრამა, ხოლო ტურისტული პროდუქტის მწარმოებლებს შეეთავაზოთ ბიზნესსაქმიანობის შეღავათიანი პირობები.

ზოგადად, და განსაკუთრებით ეკონომიკური კრიზისის დროს, საქართველოში ტურიზმის განვითარების პოლიტიკა უნდა შეესაბამებოდეს ქვეყნის განვითარების პოლიტიკას. ამასთან, ეროვნული და რეგიონული ამოცანები უნდა დომინირებდეს და მას ლოკალური და სექტორული ინტერესები ექვემდებარებოდეს. ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების ამ რთულ ეტაპზე ტურისტულ ინდუსტრიაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ტურპროდუქტის ფასისა და ხარისხის ისეთი შეფარდება, რომელიც კონკურენტუნარიანს გახდის მას, უპირველეს ყოვლისა, შიდა ბაზარზე. ქვეყნის პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობის ამ ეტაპზე საჭიროა შიდა ტურიზმის განვითარებაზე ორიენტირება, ქვეყნის რეზიდენტებისა და არარეზიდენტებისათვის უნდა შეიქმნას ისეთი ტურისტული პროდუქტი, რომელიც კონკურენტუნარიანი იქნება როგორც შიდა, ასევე მეზობელი ქვეყნების ტურისტულ ბაზარზე.

ტურპროდუქტის კონკურენტუნარიანობის ამაღლება მოგვცემს ტურისტთა ისეთი მიზნობრივი ჯგუფების მოზიდვის შესაძლებლობას, რომლებიც პოლიტიკური, სოციალური

და ეკოლოგიური მიმართებით ნაკლებ პრობლემებს შეუქმნის ქვეყანას, ხოლო შიდა ტურიზმის განვითარება შესაძლებელი იქნება ადგილობრივ ბაზარზე მარკეტინგული მენეჯმენტის სტრატეგიის გამოყენებით, მოთხოვნის ახალი სეგმენტის შექმნითა და შემდგომი გაფართოებით.

ბაზოყენებული ლიტერატურა

1. ეკონომიკის განვითარების სამინისტროს ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტის სტატისტიკური მონაცემები, 2010.
2. „Tourism Highlights _ 2010 Edition“, UNWTO, Madrid.
3. „Tourism 2020 Vision _ A New Forecast“, UNWTO, Madrid.
4. Жукова М.А. Менеджмент в туристском бизнесе, М. , 2006.
5. „Туристский бизнес в условиях кризиса: проблемы и перспективы“, Агентство бизнесмониторинга, 05.03.2009, <http://www.r52.ru/>
6. <http://www.businessfranchiseworld.com/carlson-wagonlit-travel-franchise/>
7. <http://www.forbestraveler.com/best-lists/>
8. <http://www.franchizing.com/eflpgg/franchise/pid15137/D174674/C1716/provGOOD>
9. <http://www.hospitality.ucf.edu/faculty/raywang/documents/HFT7715/Defining%20and%20describing%20tourism/The%20economic%20organization%20of%20tourism.pdf>
10. <http://www.unwto.org>
11. <http://www.unwto.org/facts/eng/economy.htm>
12. <http://www.wttc.org>

Metreveli Marina

GLOBALIZATION AND MANAGEMENT OF THE TOURIST INDUSTRY ORGANIZATION UNDER CRISIS SITUATIONS

SUMMARY

The global development of tourism, expansion of the tourist routes and contacts beyond the national borders of states and transformation of tourism into an international tourist industry have made the international management and regulation of the tourist industry a mandatory standard, and the international tourist organizations have been established for this purpose so far; they determine the principal trends in the global development of the tourist industry, set up the foundation principles of the tourist business, develop international norms and standards and promote the cooperation between the countries in the field of tourism.

In terms of globalization, aiming at assimilating the new markets, the companies in the tourist sector develop new strategies. With the aim to solve this task, there are international strategic alliances established in the tourist industry, and the policy of purchasing and expanding the companies, which are well-established on the international tourist target markets, is realized.

In the period of the world global economic crisis, the budgetary expenditure of some European countries on tourism has reached 100 mln. euros, while the budgetary funds of Georgia dedicated to the tourism development has decreased by 2,5 from 2008 to 2010.

Generally, and particularly in terms of the economic crisis, the policy of tourism development in Georgia should conform to the policy of development of the country. In addition, the national and regional objectives must dominate and the local and sector interests must be subordinate to them.

ბიოაროღუქების წარმოების განვითარების ტენდენციები

დღეისათვის ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტების წარმოება საქართველოში, ისევე, როგორც მთელ მსოფლიოში, მეტად აქტუალურია და დღითი დღე სულ უფრო პოპულარული ხდება ბიოლოგიური აგროწარმოების და ეკოლოგიურად სუფთა სასურსათო წარმოების სექტორის განვითარება. ზოგიერთ ქვეყანაში ამ მხრივ ძალზე დიდი სახსრები იხარჯება მაშინ, როცა მსოფლიოს დიდი ნაწილი ფაქტობრივად შიმშილობს და ეს გამოწვეულია ობიექტური რეალობით. გარემომცველი სამყარო მოწამლულია ქიმიკატებით, ქარხნების თუ ფაბრიკების გამონაბოლქვით, დაბინძურებულია რადიაციისგან, რაც უმეტესწილად ადამიანის დიდი მეცადინეობითა და ქმედებებითაა გამოწვეული. ამიტომ, სოფლის მეურნეობის მდგრადი განვითარება და ეკოსისტემების წონასწორობის შენარჩუნება, ქიმიურ ინდუსტრიაზე მთლიანად თუ არა, დიდი წილით დამოკიდებულებისაგან გათავისუფლება იმ მომხმარებელთა ინტერესების გათვალისწინების მიზნით, რომლებიც დაინტერესებული არიან ჯანსაღი საკვებითა და ეკოლოგიურად სუფთა გარემოთი, სულ უფრო დიდ მნიშვნელობას იძენს, რაც ბიოლოგიური აგროწარმოების და ეკოლოგიურად სუფთა სასურსათო პროდუქტების წარმოების სექტორის განვითარების გარეშე შეუძლებელია.

საკითხის უკეთ განმარტებისათვის განვიხილოთ რას ნიშნავს ეკოლოგიურად (ეკო, ბიო, ორგანული – ეს ტერმინები სინონიმებია) სუფთა პროდუქტი. ეს არის სპეციალური აგროტექნიკით მიღებული ბუნებრივი პროდუქტი, რომელიც გამორიცხავს მინერალურ სასუქებს და სინთეზურ პესტიციდებს, ანუ შესამქიმიკატებს და აგრეთვე გენეტიკურ ინჟინერიის ტექნოლოგიით მიღებულ ორგანიზმების გამოყენებას.

განვითარებულ ქვეყნებში უკვე კარგად იციან ჯანმრთელობის ფასიც და ეკოპროდუქტების მნიშვნელობაც. ამ ქვეყნებში აქტიურად მიმდინარეობს კვების პროდუქტები წარმოების ეკოლოგიზაციის პროცესი, მაგრამ დღეისათვის წარმოება მოთხოვნილების მხოლოდ მცირე ნაწილს თუ აკმაყოფილებს. საბედნიეროდ, საქართველოს ბევრ რეგიონში ბუნებრივი პირობები შემონახულია და ნატურალური პროდუქტების წარმოება ტრადიციულად არსებობს.

სამწუხარო რეალობაა, მაგრამ დღეს ბაზარი, როგორც ადგილობრივი, ისე საერთაშორისო, გაჯერებულია ნიტრატებით, პესტიციდებით, მძიმე მეტალებით, გენური ინჟინერიით და რადიაციით დაბინძურებული სოფლის მეურნეობის პროდუქტებით, ადამიანებს კი პრაქტიკულად აღტერნატივა არ გააჩნიათ. ამის მიზეზად კი ასახელებენ ეკოლოგიური წარმოების სიძვირეს, რაც მთლად ასე არის. საქმე ისაა, რომ მსოფლიოს ეკონომიკურ მეცნიერებაში არსებობს ორი ძირითადი მიმართულება:

პირველი, ფუნდამენტალურ-მატერიალისტური, რომელიც ამტკიცებს, რომ მსოფლიოში სასურსათო რესურსები მცირდება, მოსალოდნელია კიდევ უფრო მეტი შიმშილობა და ა. შ., რაც სწორედ თანამედროვე ჰიპერქიმიზაციის საფუძველი, მრავალი სახის გაუგონარი სიძლიერის გამანადგურებელი პესტიციდების წარმოების მიზეზი, გენური ინჟინერიით და ქიმიურ სითხეში მიღებული ცრუ საკვების შექმნის საბაბია.

მეორე მიმდინარეობა მეცნიერებაში არის თეოლოგიურ-რეალისტური, რომელიც სამართლიანად და დამაჯერებლად ასაბუთებს, რომ მსოფლიოში რესურსები არათუ მწირია, პირიქით, საშუალო გათვლებით შესაძლებელია 50–60 მილიარდზე მეტი ადამიანის გამოკვება. სამწუხაროდ, ამ რესურსებისა და კაპიტალის უდიდესი წილი პირველი მიმდინარეობის ხელშია, შედეგად კი, საკვები პროდუქტების ტოქსიკურობით ყოველწლიურად მილიონობით ადამიანი იღუპება.

მინერალური სასუქები, პესტიციდები, ინსექტიციდები (უმეტესად დაბალი ხარისხის), პროფილაქტიკული წამლობები, რომლითაც გაჯერებულია დღეს ჩვენი ყოველდღიური საკვები რაციონი, ეს არის ის, რაც პირველ რიგში ადამიანის რეპროდუქციის უნარს აქვეითებს და შემდეგ ათასგვარ დაავადებებს იწვევს. კულტურათა განაყოფიერების მიზნით სოფლად

ძირითადად მხოლოდ აზოტიან სასუქებს იყენებენ და ყველა მათგანს „გვარჯილას“ ეძახიან, სხვა დანარჩენი სასუქი, როგორცაა ფოსფორიანი, კალიუმიანი, მით უფრო სხვა სახის ან ზედმეტობაა, ან მიუწვდომელი. „გვარჯილა“ კი „გვარჯილაა“, მიუხედავად იმისა, ქართულია თუ რუსული, დაბალპროცენტია თუ მაღალპროცენტია, სწრაფად ხსნადი თუ გვიან ხსნადი, იგი მაინც ერთი და იმავე დოზით და ერთი და იმავე დროს შეაქვთ, რაც, ცხადია, ნიადაგებში ხელოვნური აზოტის დონეს უსაზღვროდ ზრდის, გადადის პროდუქტში და იქიდან ადამიანში, რაც, რა თქმა უნდა, დამანგრეველია მთლიანად ეკოლოგიისათვის და მისთვის ვინც ასეთი სურსათით იკვებება. რომ აღარაფერი ვთქვათ იმ უსაზღვროდ დიდ ეკონომიკურ ზარალზე, რასაც ქვეყანა ამ ქაოსით იღებს. რადგან არავინ იცის რომელი ახალი შხამის გამოყენების შემდეგ რა მავნებელი და სარეველა შეიძლება გაძლიერდეს (ასე მაგალითად, შირაქის უკულო მღრღნელები, რომელიც ერთ დღეში ანადგურებს მიწის იმ ნაწილს, რასაც ჩვეულებრივი თავი ერთ წელს უნდება; ხოლო უცხო სახეობების ფართოდ გავრცელების გამო, აშშ-ში გადაშენების პირას მყოფი მცენარეების 42% განსაკუთრებული რისკის ქვეშაა. ქვეყნის შიდა საქმეების დეპარტამენტის მონაცემებით, ქვეყანას მათი დაცვა ყოველწლიურად სულ მცირე 123 მილიონი დოლარი მაინც უჯდება).

ბიოპროდუქციის გაყიდვების მოცულობა ბოლო ათწლეულის განმავლობაში განვითარებული სამყაროს უმეტეს ქვეყნებში გეომეტრიული პროგრესით იზრდება და არსებობს ყველა საფუძველი ვიფიქროთ, რომ იგი კვლავაც გაიზრდება.

დღევანდელი მსოფლიოსათვის ეს თემა რომ პრობლემურია იქიდან ჩანს, რომ 2007 წლის მონაცემებით, ბიოსაკვების მსოფლიო წლიურმა ბრუნვამ 31 მილიარდი ევრო შეადგინა, რაც იმას ნიშნავს, რომ ამგვარი წარმოება მთლიანი მსოფლიო წარმოების მხოლოდ 2%-მდეა. თუმცა არის ისეთი ქვეყნებიც, სადაც გაცილებით მაღალ შედეგებს მიაღწიეს, მაგალითად ავსტრიაში, სადაც ეკოლოგიურად სუფთა წარმოება 10%-მდეა და ყოველი მე-5 ფერმერი ბიომეურნეა. გამოირჩევიან ქვეყნები: შვეცია, შვეიცარია, გერმანია, იტალია, ფინეთი და სხვა. ბიოწარმოება მსოფლიოს მასშტაბით (2006 წლის მონაცემებით) 636.000 მეურნეობაში განხორციელდა და 30,5 მილიონი ჰექტარი მიწა მოიცვა, რაც სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის მსოფლიო ფართობის 0,74%-ს შეადგენს (ევროპაში – 1,38%). საერთო ჯამში, ექსპერტები ვარაუდობენ, რომ აღნიშნული სიდიდე მსოფლიოს მასშტაბით მხოლოდ 5%-მდე თუ მიაღწევს 2012 წლისთვის და ესეც სულ რამდენიმე ქვეყნის ხარჯზე.

ამერიკის შეერთებული შტატების ფარგლებში ორგანული პროდუქციის საცალო გაყიდვებმა 13 მილიარდი დოლარი შეადგინა, ხოლო დიდ ბრიტანეთში ანალოგიური მაჩვენებელი დაახლოებით 1,2 მილიონ გირვანქას უდრის. გერმანიაში წლიურმა ბრუნვამ 2007 წელს 5 მილიარდ ევროს მიაღწია, რაც წინა წელთან შედარებით 12%-იან ზრდაზე მიანიშნებს. თურქეთში თუ 1990 წელს 1000 ჰექტარი მიწა მუშავდებოდა, როგორც ბიომეურნეობა, 2005 წლისთვის 103 000 ჰექტარს მიაღწია, ასევე გაიზარდა ფერმერების რაოდენობა 300-დან 16 000-მდე. საინტერესოა ესტონეთის მონაცემებიც: 2000-დან 2008 წლამდე ორგანული მიწების რაოდენობა 4 000 ჰექტარიდან 87 000 ჰექტრამდე გაიზარდა, ხოლო ფერმერების რაოდენობა 90-დან 1300-მდე.

განვიხილოდ კონკრეტულად რა ქმედებებით შეძლეს ამ ქვეყნებმა ასეთი სწრაფი ზრდა.

თურქეთში 1992 წელს შეიქმნა “ორგანული სასოფლო-სამეურნეო ორგანიზაციების ასოციაცია”, რომელიც სოფლის მეურნეობის სამინისტროსთან მჭიდრო ურთიერთობითა და მისი დახმარებით ცდილობდა გაეზარდა ფერმერების ინფორმირებულობა ბიოპროდუქციის წარმოების კუთხით;

• თურქეთის სოფლის მეურნეობის სამინისტრო წარმოადგენს პასუხისმგებელ ორგანოს ბიომეურნეობების განვითარების კუთხით და იგი ახორციელებს ორგანული მეურნეობების განვითარებასთან დაკავშირებული პროცესების გენერალურ მენეჯმენტს.

- თურქეთის სოფლის მეურნეობის სამინისტროს ინიცირებით მოხდა სრული საკანონმდებლო ბაზის შემუშავება ორგანული მეურნეობების ფუნქციონირების, სერტიფიცირების, ეტიკეტირების და ა.შ. შესახებ;

- სახელმწიფო დაბალპროცენტოვანი სესხებს გასცემს იმ ფერმერებზე, რომელთაც თავიანთი მეურნეობების ორგანულზე გადაყვანა სურთ.

- სოფლის მეურნეობის სამინისტრო სისტემატურად ახორციელებს სხვადასხვა საგანმანათლებლო პროგრამებს; ორგანული სოფლის მეურნეობა წარმოდგენილია, როგორც საგანის სასოფლო-სამეურნეო პროფილის სასწავლო დაწესებულებებში, არსებობს ასევე ორგანულ მეურნეობაზე სპეციალიზებული სასწავლო დაწესებულება.

- სოფლის მეურნეობის სამინისტროს ინიცირებით ქვეყნის 25-მდე კვლევითი ინსტიტუტი ორიენტირებულია ბიომიმართულებების კვლევაზე.

ამ ძალისხმევის შედეგად თურქეთმა შეძლო 15 წლის მანძილზე ბიოპროდუქციის წარმოების 300 000 ტონამდე გაზრდა, რომლის 90% ევროკავშირში ექსპორტირდება.

არა ასეთი მასშტაბური, თუმცა საკმაოდ დიდი ძალისხმევა აქვს დახარჯული ესტონეთის მთავრობასაც ბიომეურნეობის განვითარებისთვის. ჯერ კიდევ 2000 წელს ესტონეთის სოფლის მეურნეობის სამინისტროს მიერ შეიქმნა სპეციალური ბიურო, რომლის პირდაპირი პასუხისმგებლობის სფეროა ორგანული აგრომეურნეობის განვითარებაზე ზედამხედველობა, სახელმწიფო სთავაზობს უფასო სასწავლო კურსებს ბიომეურნეობას ან ამ დარგში გარკვევის მსურველებს, რამდენიმე კვლევითი ინსტიტუტი მუშაობს ორგანული სოფლის მეურნეობის კვლევის მიმართულებით და ა.შ.

სანიმუშო სასოფლო-სამეურნეო პრაქტიკა და კარგი საკონსულტაციო მომსახურება, განვითარებული ინფრასტრუქტურა და ძლიერი ფერმერული გაერთიანებები, მოსახლეობის მორალური მხარდაჭერა და სახელმწიფო სუბსიდიები – ის ფაქტორებია, რამაც ბიობაზრის სექტორის ჩამოყალიბება-განვითარებას შეუწყო ხელი შვეიცარიაში. დღეისათვის შვეიცარიის ფართობების 11% ორგანულია, ბოლო 15 წლის მანძილზე მკვეთრად შემცირდა აზოტოვანი სასუქებისა და პესტიციდების გამოყენება და შვეიცარიის სოფლის მეურნეობა ეკოლოგიური გახდა.

ასეთი მაგალითების მოყვანა კიდევ ბევრი ქვეყნის გამოცდილების საფუძველზე შეიძლება, მაგრამ მთავარია, რა ხდება საქართველოში:

ჩვენ ჯერ კიდევ კარგად არ ვიცით, როგორი მძიმე ეკოლოგიური სიტუაციაა დღეს ჩვენს ქვეყანაში, დღევანდელ ბაზარზე არსებული, როგორც ადგილობრივი წარმოების, მით უფრო უცხოური პროდუქტების დიდი ნაწილი საკვებად უვარგისია. უნდა ვაღიაროთ, რომ ჩვენი ქვეყნის სოფლის მეურნეობის პროდუქცია (გარდა მთის ძირითადი ნაწილისა და ზოგიერთი თითებზე ჩამოსათვლელი ეკომეურნეობისა) ტოქსიკურობით ტოლს არ უდებს იმპორტირებულ პროდუქტს. იმპორტმა ფაქტობრივად კატასტროფულ მდგომარეობაში ჩააყენა ქართული სოფლის მეურნეობა. გამომდინარე იქიდან, რომ საქართველო დაბალმსყიდველობითუნარიანი ქვეყანაა და მოსახლეობას არ აქვს საშუალება, მაღალი ხარისხის ძვირადღირებული პროდუქცია შეიძინოს, ამიტომ ბაზარზე უხარისხო ტექნოლოგიებით წარმოებული პროდუქცია შემოდის, რომელიც გაცილებით უფრო იაფი ჯდება, ვიდრე ნორმალური პროდუქციის წარმოება. ჯანმრთელობის დაცვის სტატისტიკურ მონაცემებს თუ გადავხედავთ, დავინახავთ, რა საშინელი დინამიკაა, განსაკუთრებით კვებით მოწოდებებთან, კუჭ-ნაწლავის დაავადებებთან დაკავშირებით (ხოლო, რაც შეეხება გენმოდირიცირებული პროდუქციის წარმოებას, მეცნიერების ვარაუდით, სწორედ ეს არის მსოფლიოში კიბოს ოცი წლით, შაქრის დიაბეტის ათი წლით გაახალგაზრდავების საბაბი, საუკუნის დაავადების – ალერგიის და ჩვილ ბავშვებში სხვადასხვა პათოლოგიების საფუძველი).

სურსათის უვნებლობა ერთ-ერთი ყველაზე მთავარი საკითხია ნებისმიერი მოქალაქისათვის. ბოლო წლების განმავლობაში საქართველოში თითქმის მოშლილია კონტროლის სისტემა იმპორტირებულ თუ ადგილობრივი წარმოების პროდუქციაზე. სასურსათო პრობლე-

მის ირგვლივ მრავალი სტატია თუ ნაშრომი დაწერილა, მიღებულ იქნა უამრავი ნორმატიული აქტი, მაგრამ პრობლემა პრობლემად მაინც რჩება. საკვების წარმოება გეიჭირს, იმპორტი მატულობს, მოწამლულ-დანაგვიანებული სურსათის ხვედრითი წილი კი პიკს აღწევს. საკვები, რომელსაც დიდი თუ პატარა მიირთმევს, შესაძლოა, ისეთ ემულგატორებსა და ნივთიერებებს შეიცავდეს, რომლებიც არა მხოლოდ ჯანმრთელობისათვის, არამედ სიცოცხლისთვისაც კი საშიში იყოს (ეს არაერთხელ გაშუქდა სატელევიზიო გადაცემებითაც).

საქართველო ოდითგანვე წარმოადგენდა უნიკალურ აგრარულ სახელმწიფოს, აქ თითქმის ყველა სახის სასოფლო-სამეურნეო კულტურაა გავრცელებული: მარცვლოვნები, ხეხილი, ბოსტნეული კულტურები, ვაზი, რომ არაფერი ვთქვათ ეთერზეთოვან და არომატულ მცენარეებზე, სამედიცინო მცენარეებსა და კულტურული ფლორის ველურ წინაპრებზე. ჩვენ ისეთი აბორიგენული ჯიშები გვაქვს, რომლებიც სხვაგან არ არის და რომლებიც უნიკალურია თავისი გემოვნური და ხარისხობრივი მახვენებლებით. მაგალითად, ჩვენს ქვეყანაში ისეთი ხორბლის ჯიშები არსებობს, რომელთაც სელექციურ მასალად იყენებენ მსოფლიოს უდიდესი მწარმოებელი ქვეყნები, რათა მასზე დაყრდნობით უხვმოსავლიანი, საუკეთესო ჯიშები შექმნან. ამჟამად კი საქართველოს აგრობიომრავალფეროვნება მძიმე მდგომარეობაშია. ბევრი მნიშვნელოვანი სასოფლო-სამეურნეო კულტურა დაიკარგა ან დაკარგვის საფრთხის წინაშე დგას. გენური ეროზიის პროცესი საკმაოდ სწრაფად მიდის და მის წინააღმდეგ სასწრაფო ზომების გატარებაა საჭირო სახელმწიფოებრივ დონეზე.

ეკონომიკის განვითარების ერთ-ერთ პრიორიტეტულ დარგს სოფლის მეურნეობა წარმოადგენს, რომლის პროდუქციის გადამუშავებასა და რეალიზაციაზე დამოკიდებული ქვეყნის ეკონომიკის სულ მცირე 1/3 მაინც. ამის გათვალისწინებით, მოულოდნელი არ არის, რომ ქვეყნის საექსპორტო პოტენციალის მნიშვნელოვანი ნაწილი აგრარულ პროდუქციაზე მოდიოდეს და, სავარაუდოდ, ეს ტენდენცია უახლოეს მომავალშიც შენარჩუნდება. გასაღების ბაზრების გასაფართოებლად აუცილებელი გახდება როგორც ტრადიციული წარმოების ბაზის გაფართოება და პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის ამაღლება, როგორც თვითღირებულების შემცირების, ისე ხარისხის ზრდის გზით, ასევე სპეციალიზაცია ორგანული პროდუქტების წარმოებაში და ახალი მარკეტინგული საშუალებების გამოყენება.

სამწუხაროა, მაგრამ ბოლო წლების სწრაფი ეკონომიკური განვითარების მიუხედავად, საქართველო დიდ სიძნელეებს განიცდის ახალ საექსპორტო ბაზრებზე შეღწევის თვალსაზრისით. მეტისმეტად ნელა იზრდება ქართული საექსპორტო პროდუქციის ნომენკლატურა. საქართველოს აგრარული სექტორის სუსტი კომერციალიზაცია და მასში ოჯახური მეურნეობების დომინირება, პრობლემებთან ერთად, სწორედ ორგანული პროდუქტის წარმოების გაფართოების შესაძლებლობას იძლევა, რომელიც უკანსაკნელ წლებში მზარდი პოპულარობით სარგებლობს მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებში.

ასე რომ, თუ საქართველო ამ მიმართულებით წავა, დიდი შანსი აქვს გავიტანოთ ჩვენი პროდუქცია ევროპის ქვეყნებში, სადაც მსყიდველობითი უნარი მაღალია. ამისათვის არსებობს უმკაცრესი საკანონმდებლო ნორმატიული აქტები, საერთაშორისო და ევროკავშირის დირექტივები, რომელიც ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტის წარმოებას არეგულირებს, ეს იოლი საქმე არ არის, ვინაიდან ასეთი პროდუქციის წარმოება არ გულისხმობს მხოლოდ და მხოლოდ ხარისხიანი სუფთა პროდუქციის წარმოებას, ის პარალელურად გარემოს დაცვის მოთხოვნებს უნდა აკმაყოფილებდეს.

დღესდღეობით ბიომეურნეობების სისტემური განვითარების კუთხით შექმნილია კანონი “ბიოლოგიური აგროწარმოების შესახებ”, რომელმაც დაარეგულირა ბიოპროდუქციის წარმოებასთან დაკავშირებული პროცესები. მაგრამ ბიოპროდუქტების წარმოება სახელმწიფო ზრუნვის საგანს წარმოადგენს და საჭიროებს მთავრობის მხრიდან დამატებით ძალისხმევას ეკოლოგიურად სუფთა წარმოების დანქარებული განვითარების ხელშეწყობისა და წარმართვისათვის. სათანადო ყურადღებას მოითხოვს ხარისხის კონტროლის სისტემა როგორც ადგილობრივ, ისე იმპორტირებულ პროდუქციაზე, მნიშვნელოვანია ასევე ცალკეული ორ-

განიზაცების წახალისება, ვინაიდან სწორედ ეს გზაა ადამიანის მატერიალურ კეთილდღეობასა და ჯანმრთელობაზე ზრუნვის გამოვლინების ერთ-ერთი მთავარი საფუძველი.

ჩვენი ქვეყნის გარემოს დაბინძურების კოეფიციენტი მეტ-ნაკლებად ყველა რეგიონს მისწვდა, გაჭირვებულ ხალხს გამოსავლის მოძებნა დამოუკიდებლად გაუჭირდება. პირველ რიგში მნიშვნელოვანია მოსახლეობის ეკოლოგიური განათლების ამაღლება და საზოგადოების ფართო მასების დარწმუნება, რომ ჯანსაღი კვება აქტუალური, სასარგებლო და ჯანმრთელობისთვის აუცილებელი პირობაა. ერის გაჯანსაღების იდეა პირდაპირ დამოკიდებულებაშია კვების კულტურაზე, ხოლო მომხმარებლის უზრუნველყოფა ეკოლოგიურად სუფთა და ხარისხიანი ბიოპროდუქტებით, მათი ხელმისაწვდომობა და პოპულარიზაცია დიდ სტიმულს ქმნის ბიოლოგიური აგროწარმოების განვითარებისათვის ჩვენს ქვეყანაში, რომელსაც, გამომდინარე თავისი ბუნებრივი რესურსებიდან და სურსათის წარმოებისადმი ტრადიციული მიდგომებიდან, სამომავლოდ დიდი პერსპექტივები გააჩნია.

ამასვე ბრძანებს სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, უწმინდესი და უნეტარესი ილია II 2009 წლის საშობაო ეპისტოლეში: "ეფიქრობ, ჩვენთან ეკოლოგიურად სუფთა და კონკურენტუნარიანი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოების კარგი შესაძლებლობები გვაქვს და ამ სახით მსოფლიო ბაზარზე დამკვიდრების პერსპექტივაც. ამიტომაც, ვიდრე ჯერ კიდევ შემორჩენილია უნიკალური ქართული სასოფლო-სამეურნეო ჯიშები, თითოეულმა ჩვენგანმა ყველაფერი უნდა გააკეთოს, რომ ეს საქმე რეალობად იქცეს".

ზოგადად, ბიომეურნეობები მაშინ შეიძლება განვითარდეს, თუ შემდეგი საკითხები იქნება სისტემურ დონეზე მოგვარებული:

კვალიფიკაცია – ფერმერებს უნდა ჰქონდეთ საკმარისი ცოდნა და კვალიფიკაცია, თუ რას ნიშნავს ბიომეურნეობა, ბიოპროდუქტი, რა პერსპექტივები აქვს ამ დარგს, როგორ უნდა მოხდეს მეურნეობის ორგანულზე გადაყვანა და ა.შ.

მხარდაჭერა – მსურველმა ფერმერებმა მაქსიმალურად უმტკივნეულოდ უნდა შეძლონ კონვენციური (ტრადიციული) მეურნეობიდან ორგანულზე გადასვლა, რომელსაც გარკვეული დროითი და ფინანსური რესურსები ესაჭიროება.

სერტიფიცირება – ბიომეურნეს უნდა ჰქონდეს იმის გარანტია, რომ მის მიერ ყველა წესის დაცვით მოყვანილ ბიოპროდუქციას არ შეექმნება პრობლემები და, ზოგადად, არ დადგება ეჭვქვეშ მისი ორგანულობა.

რეალიზაცია – ჩვეულებრივი ფერმერი ვერ დაუკავშირდება უცხოეთში სავარაუდო მყიდველს, ვერ დადებს კონტრაქტს და ვერ მოაგვარებს ექსპორტთან დაკავშირებულ რთულ პროცედურებს. ამ ყველაფერში მას სერიოზული დახმარება ესაჭიროება.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. http://patriarchate.ge/sashobao_epistole.pdf
2. <http://www.elkana.org.ge/news.php>
3. <http://strategy.ge/2009/11/13/development-oforganic-agriculture/%#more-913>
4. <https://ekofact.wordpress.com/page/34/>

Mirotadze Nino

TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF ECOLOGICALLY CLEAN PRODUCTS PRODUCING

SUMMARY

Today producing ecologically clean product in Georgia is too active issue, as well as in the whole world as environment is poisoned and polluted with chemicals, factory emissions and radiation which is mainly caused by humans diligence and actions. Therefore sustain agriculture development and maintaining economic balance,

not total but partial release from the dependency on chemical industry, taking into account the interests of those consumers who are interested in healthy food and ecologically clean environment, acquires more and more importance that is impossible without developing the sector of biological agricultural production and ecologically clean food production.

Based on the above mentioned, remained unique selective materials in Georgia, adapted to local environment conditions endemic varieties and species, maintaining the integral part of our heritage, protection Georgian market from imported products saturated with chemicals and genetically modified organisms, are the special care areas of the government. Quality control system, on local, as well as on imported products requires relevant attention, also stimulating some certain organizations. That is the way of revealing main basis of human's material welfare and health care.

Nitsenko V.S.

FORMATION OF AGRICULTURAL LAND MARKET IN UKRAINE

Agriculture in Ukraine, at the present stage, is a source of income for private farms of the population, raw materials for food industry and development of green tourism, etc. Therefore, the importance of researching of this sector of the economy is indisputable. Development of the land market as the main factor of the strategic growth of agricultural enterprises and their investment attractiveness has special importance.

Attracting of investment to agriculture can be possible by creating a land market (32 million hectares, 33% of the world's black soil). Many experts find the inevitability of the land market forming, on conditions of proper regulation of legal support of the principles of its operation.

In this case, we note that in the absence of improved tools for land market regulation, there is a moratorium established in Ukraine (ban on the alienation for agricultural lands by selling them) which limits the constitutional rights of lands owners, as it was set out in Section 1, Art. 90 Land Code of Ukraine [2]: "land owners have the right to sell or otherwise dispose their land, pass it on lease, mortgage, inheritance." Its extension inhibits creation of the civilized land market and does not solve existing problems but leads to piling up new ones.

"In case of uncertainty about the land market one cannot count on good results even with a significant strengthening of the state support of agrarian sector" – said the academician P.T. Sablukov [6, P. 3].

Extension of moratorium of the purchase and sale of agricultural land can cause the following negative consequences:

- restraining of the agricultural lands optimization and land ownerships as a result of unsustainable size of landholdings, strip holdings, inclusions of small sections of other owners in the areas of land holdings and so on, so that cannot rationally use land, to adhere to evidence-based crop rotations, which leads to the deterioration of land, loss of fertility and quality characteristics of the soil;
- concentration of most agricultural lands in the owning of the least economically active part of rural population (pensioners and those approaching retirement age), who does not have adequate professional knowledge, financial and physical capacity to engage in agricultural work;
- inheritance of agricultural lands by persons who live in cities, other countries and do not intend to engage in agricultural production and manage land assets, which leads to the non-use of agricultural lands;
- Blocking of the creating processes of large-ware market-based economies that is in the completion process of integration of Ukraine to the WTO dramatically reduces the competitiveness of domestic agriculture in world markets;
- reduction of investment attractiveness of the agricultural sector of Ukrainian economy, associated with an increased risk investments as a result of inability to mortgage agricultural land on bail.

The introduction of high-grade agricultural land market and effective state regulation in Ukraine will ensure the implementation of a number of important issues today, including:

- full implementation of private property rights and other rights to agricultural land by all subjects of land relations;
- creation of a favorable market environment, which provides a steady transition of real rights to real estate owners to the most effective;
- drastic increase of investment attractiveness of agriculture;
- rational reallocation and better use of agricultural land;
- establishment of an objective market value of agricultural land in the process of economic exchange;
- more efficient use of natural resource potential of agricultural land and ensuring the strategic food security;
- free access of citizens to the land as a resource for human development;
- preserve and create jobs in rural areas;
- Improve transparency of land relations;
- encourage the development of civil society in protecting the rights of owners of land.

The basis of determining the legal monetary value of agricultural land (hereinafter - the land) put rental income that is generated in the production of cereals and is defined according to the economic valuation of land held in 1988.

Under inflation rental income is calculated in natural units (in centners of grain) that in determining the monetary value is put in value terms at current prices on the valuation date.

Size regulatory monetary valuation is the product of the annual rental income and the duration of its capitalization. The term capitalization established 33 years.

Normative monetary evaluation is carried out separately for ornymy land, the land under permanent crops, natural hayfields and pastures consistently in Ukraine, Crimea and regions, administrative areas, farms, individual land plots.

Normative monetary evaluation of arable land, land under permanent crops, natural hayfields and pastures in agricultural enterprises, established on the basis of reformed collective farms and other enterprises, calculated after refinement of boundaries and areas of land [8].

Today the cost of 1 ha of agricultural land in Western European countries, such as the Netherlands, France reaches 10 thousand Euros, the cost of 1 ha of land in Poland, Hungary – 3 thousand Euros and above. The quality of the land in these countries is lower than in Ukraine.

Thus, during the decade preceding the 2008 crisis, the price for farmlands in the U.S. raised on 74% in real terms (adjusted for inflation). Moreover, if real house prices in the United States during the crisis fell on 37% from their peak of 2006, the farmland until 2010, fell by only 5% of their value from the peak of 2008, and now they are rapidly becoming more expensive [7].

Ministry of Agricultural Policy and Food proposes the Government to increase the regulatory cost of farmland in 2011 in Ukraine, with 11 thousand UAH. 70% – to 19,5 thousand UAH. per 1 hectare, which increase the cost of rent for land (from 312 UAH / ha to 500-600 UAH / ha, the 01/01/2012).

After adoption of the Law "On Land Market" to buy and sell agricultural land can only citizens of Ukraine, farmers, state and local governments. Foreign citizens have the right to lease land only. In addition, the bill provides a maximum area of agricultural land that can be owned by one person – for the steppe regions – 2100 hectares, for forest – 1750 hectares, for Polesie – 1500 hectares, for the Crimea – 1100 hectares, and for the Carpathians – 900 ha. To protect the market from speculation in land shares the bill provides a very high state tax rates at such operations. If you want to sell agricultural land in five years, will have to pay a fee amounting to 60% in the standard monetary valuation, as if in a year – that duty will be 100%.

Thus the introduction of agricultural land market does not bind to sell their portion, and enables the owner to think and choose for themselves how beneficial exercise of the constitutional rights of land ownership – own use, lease, donate, keep or sell inherited his land.

According to different sources (official statistics on these matters is not), today more than 60 highly integrated trans-regional units with the size of agricultural land for more than 20 thousand hectares or more, and organize their activities in approximately 30% of agricultural land in Ukraine [3, P. 3].

Latifundistas largest in Ukraine are agricultural holdings. The first ten past controls the bank of agricultural land measuring more than 2.6 million ha (Table 1).

Table 1. The size of land bank in Ukraine's largest agricultural holdings

Name of agricultural holdings	2009		2011		2011 to 2009	
	thousand ha	structure,%	thousand ha	structure,%	absolute performance increase, (+,-)	growth rate,%
NCH Capital	-	-	450	16,5	450,0	-
Ukrlendfarming	-	-	430	15,8	430,0	-
Kernel Holding S.A.	85	7,0	340	12,5	255,0	400,0
Myronivsky Khleboproduct	180	14,8	280	10,3	100,0	155,6
Ukrainian Agrarian Investments (Renaissance Group)	330	27,1	260	9,6	-70,0	78,8
Mriya Agroholding	158	13,0	240	8,8	82,0	151,9
Harvest Holding	-	-	225	8,3	225,0	-
Astarta-Kyiv	166	13,6	210	7,7	44,0	126,5
Agroton	150	12,3	150	5,5	0,0	100,0
Privat-Agroholding	150	12,3	136	5,0	-14,0	90,7
Only	1219	100,0	2721	100,0	1502,0	223,2

Source: compiled and calculated by the author based on public information

These data indicate entry of new players, the capital of which allow them to control the size of land holdings of more than 200 thousand hectares (investholding NCH, UkrLendFarming, Harvist Holding). Other agricultural holdings reduced its land holdings in order to optimize the existing production facilities (Ukrainian Agrarian Investments, Private Agroholding). In the future, the size of land of some companies will continue to grow, which will affect them in class most of the market for the production of plant and animal, as well as products processing.

Working capital deficit as a whole in agricultural production to date exceeds 100 billion USD [1], and to realize the potential of Ukrainian agriculture sector needs to invest 40-80 billion U.S. dollars [5].

Lack of working capital reduces the cost of 1 ha of the land (the high price of petroleum products, machinery and spare parts to it, fertilizers, plant protection, etc.), reduces crop yields and perennial plants, reduces the quality of farmed products.

The huge investments being poured into the development of agriculture agricultural holdings by borrowing money from international financial institutions and stock markets (primary and secondary offering of securities).

At the present time, Ukrainian banks will not examine the possibility of granting loans secured with assets under construction or future crops and are ready to create credit solely on the security of existing capacities. This, in turn, are not satisfied with agricultural holdings, as bears significant financial risk.

The lack of real land market, and most importantly the land cadastre in Ukraine, holding back the development of agricultural enterprises, agricultural holdings, in particular.

Buyers of agricultural land in Ukraine can make not only individuals, foreigners, and large foreign agricultural holdings. In this regard, according to L. Kozachenko, for large foreign companies must by law provide for the limitation of 50% of the land for sale in the region [4]. Given the above, it should be emphasized about the monopolization of the land by foreign and domestic agroholdings, which is unacceptable for Ukraine, as well as reduced employment in rural areas, will drain abroad mostly grown production, capital (taxes and revenues paid to the company's home country).

Academician M.F. Krapivka says: "... given that the land market shows signs of territorial, it is advisable to limit the area of land rent a tenant for 30% of the total area of agricultural administrative area, leaving room for the activities of other, less competitive operators in this market: agricultural, farming and personal farms, etc. [3, P. 5]". We agree with the academician in question limits a lease of agricultural land agricultural holdings. But at the same time be aware that such structures in the area may act to three or more. Accordingly, it is necessary to limit this percentage rent of land in the administrative district – no more than 30% of agricultural holdings in general. Only in this case, the parity will be observed in the development of the various operators in this market.

In summary, we note that:

- under conditions of imperfect legislation of Ukraine, the possibilities are the concentration of land in the hands of vertically integrated structures;
- lack of adequate financial provision reduces the development of agriculture;
- in Ukraine, compared with other countries in the low cost of 1 ha of farmland;
- lack of certain strategic view of the market forming land of scholars and professionals.

REFERENCES

1. Дефицит оборотных средств в целом в аграрном производстве на сегодняшний день превышает 100 млрд. грн. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ukrprod.kiev.ua/news/10258>.
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4.
3. **Кропивко М.Ф.** Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислового виробництва / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 3-13.
4. Половину земель в Україні можуть скупить іноземні агрохолдинги. – Режим доступа: <http://www.bagnet.org/news/summaries/ukraine/2011-03-29/119933>.
5. Потребность украинского АПК в инвестициях составляет USD40-80 млрд. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ukrkonditer.kiev.ua/news/5754>.
6. **Саблук П.Т.** Розвиток інституцій удосконалення механізму реформування аграрного сектору економіки / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2010. – № 10. – С. 3-10.
7. **Сколотяний Ю.** Найбільш стратегічний ресурс / Ю. Сколотяний // Дзеркало тижня. – 2011. – №27. – 22 липеня.
8. Про Порядок нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів. Наказ Державного комітету України по земельним ресурсам, Міністерства аграрної політики України, Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України, Української академії аграрних наук від 27.01.2006 № 18/15/21/11 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=z0388-06>.

დავით ობოლაძე

სურსათზე მსოფლიო ფასების ზრდა, გამომწვევები საქართველოს მღვრადი ბანკოთარებისა და ეკონომიკური პოლიტიკისთვის

თანამედროვე მსოფლიოში ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ეკონომიკურ გამოწვევას სასურსათო უსაფრთხოება წარმოადგენს, რომლის უზრუნველყოფა მცირე ტერიტორიის მქონე ქვეყნებისათვის (მათ შორის საქართველოსათვის) დამოკიდებულია სურსათზე მსოფლიო ფასებზე.

სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის ინფორმაციით, 2010 წლის მეორე ნახევრიდან დაწყებული სურსათზე მსოფლიო ფასების ზრდა გაგრძელდა 2011 წლის და-

საწყისშიც და, შესაძლოა, მნიშვნელოვანი რყევებით მომავალშიც განვითარდეს. 2011 წლის იანვრის მონაცემებით, წინა წლის დეკემბერთან შედარებით, სურსათზე ფასებმა 3.4 პროცენტით მოიმატა. სურსათზე ფასების ზრდა რეკორდულად მაღალი მაჩვენებელია 1990 წლიდან, ანუ მას შემდეგ, რაც ამ ორგანიზაციამ დაიწყო მსოფლიო ბაზარზე სურსათზე ფასების ინდექსის დამუშავება. 2011 წლის იანვარში, წინა წლის დეკემბერთან შედარებით, მსოფლიო სასურსათო კალათის ყველა სასაქონლო ჯგუფში ფასების მკვეთრი მატება აღინიშნა, ხორცის გარდა, რომლის ფასი უცვლელი დარჩა. კერძოდ:

- მარცვლეულის ფასების ინდექსი 3 პროცენტით გაიზარდა ძირითადად იმის შედეგად, რომ ხორბალსა და სიმინდზე მოიმატა მსოფლიო ფასებმა. ეს მდგომარეობა უმთავრესად ბაზარზე ამ პროდუქტების მიწოდების შეფერხებით იყო გამოწვეული;

- ბრინჯზე მსოფლიო ფასები ოდნავ დაეცა, რაც ამ პროდუქტის ძირითად ექსპორტიორ ქვეყნებში მოსავლის აღებას უკავშირდება;

- ხეთოვან კულტურებზე მსოფლიო ფასების ინდექსი 5.6 პროცენტით გაიზარდა და თანდათან მიუახლოვდა 2008 წლის სასურსათო კრიზისის დროინდელ მაქსიმალურ ნიშნულს;

- საერთაშორისო ბაზრებზე რძის პროდუქტები 6.2 პროცენტით გაძვირდა, რაც, მასზე მოთხოვნის ზრდასთან ერთად, დაკავშირებული იყო სეზონურ ფაქტორთანაც;

- აღნიშნულ პერიოდში შაქარზე მსოფლიო ფასები 5.4 პროცენტით გაიზარდა, რაც, სხვა ფაქტორებთან ერთად, იმითაც იყო გამოწვეული, რომ მსოფლიო ბაზარზე შაქრის მიწოდება დროებით შეფერხდა.

სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის შეფასებით, 2011 წლის იანვრის მონაცემები მოწმობს, რომ სურსათზე მსოფლიო ფასები კვლავ მაღალ დონეზე შენარჩუნდება. ასეთი ვითარება დამაფიქრებელია მთელი რიგი, პირველ რიგში, დაბალი შემოსავლისა და სასურსათო დეფიციტის მქონე ქვეყნებისათვის, რომლებიც სასურსათო იმპორტის დაფინანსების პრობლემებს აწყდებიან. ამ ქვეყნებში უარესდება მოსახლეობის სოციალური მდგომარეობა, რომლის ღარიბი ფენები თავიანთი შემოსავლის მნიშვნელოვან ნაწილს სურსათზე ხარჯავენ.

სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის რეკომენდაციის მიხედვით, საკვებ პროდუქტებზე მაღალი ფასების ნეგატიური შედეგების დასაძლევად, ქვეყნებმა არ უნდა მიმართონ ნაჩქარევ ზომებს, რამაც, მართალია, შეიძლება მოიტანოს მიმდინარე სარგებელი, მაგრამ, საბოლოო ანგარიშით, შესაძლებელია, გამოიწვიოს კრიზისის გაჭიანურება და საერთაშორისო სასურსათო ბაზრებზე არსებული ვითარების გამწვავება. ამას, ერთი მხრივ, მოჰყვება მსოფლიო ფასების კიდევ უფრო ზრდა, ხოლო მეორე მხრივ, შიდა ბაზარზე ხელოვნურად დაწეული ფასები სტიმულს დაუკარგავს ადგილობრივ მწარმოებლებს. როგორც 2008 წლის სასურსათო კრიზისის გამოცდილება მოწმობს, მიზანშეწონილია, რომ ქვეყნებმა არ შემოიღონ, მაგალითად, სავაჭრო ემბარგო ან საექსპორტო შეზღუდვები (კვოტები) იმ მიზნით, რომ, დროებით, თავიანთი მოქალაქეებისათვის შეამცირონ სურსათზე ფასები ან დააწესონ ფასებზე შეზღუდვები და სხვა.

ამიტომ, ამ ორგანიზაციის რეკომენდაციის თანახმად, ქვეყნებმა დეტალურად უნდა შეისწავლონ სურსათზე მაღალი ფასების შედეგები და არ უნდა მიიღონ ისეთი სტრატეგიული ზომები, რაც შეიძლება სასარგებლო ჩანდეს მოკლევადიან პერიოდში, მაგრამ გრძელვადიან პერსპექტივაში ზიანის მომტანი აღმოჩნდეს.

ცხადია, არ არსებობს სასურსათო პრობლემის გადაჭრის ყველა ქვეყნისათვის მისაღები უნივერსალური ხერხი. სტრატეგიული და პროგრამული მიდგომები თითოეულ ქვეყანაში ადაპტირებული უნდა იყოს ადგილობრივ პირობებთან და მოწონებული ბაზრის ძირითადი მონაწილეების მიერ. მაგრამ, ნებისმიერ შემთხვევაში არ უნდა იქნეს მიღებული ისეთი ღონისძიებები, რომლებიც შეაფერხებს საბაზრო მექანიზმის ფუნქციონირებას.

საშუალო და გრძელვადიან პერსპექტივაში, განვითარებადი ქვეყნების შემთხვევაში, აგრარულ სექტორში მხოლოდ ინვესტირებით არის შესაძლებელი მოსავლიანობის გაზრდა,

მსოფლიო ბაზარზე ფასების რყევებით გამოწვეული შოკის შერბილება და სასურსათო უსაფრთხოების მიღწევა. დიდი ყურადღება უნდა დაეთმოს მარცვლეულის თესლის ტრადიციული და გაუმჯობესებული ახალი ჯიშების გამოყენებას, სარწყავ-საირიგაციო სისტემის შექმნას, მექანიზაციის დანერგვას, მანებლებთან ბრძოლას, აგრეთვე მოსავლის აღების შემდგომ დანაკარგების მინიმიზაციას. მოსახლეობის ღარიბი ფენების სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად მიზანშეწონილია, სოციალური დაცვის ისეთი პროგრამების განხორციელება, რომლებიც გულისხმობს სურსათის განაწილებას ან ფულის გადარიცხვას.

საქართველოს პარლამენტის დადგენილებით "საქართველოს 2011-2013 წლების ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებების შესახებ", საქართველოში ინფლაციის მიზნობრივი მაჩვენებელი 2011-2013 წლებისათვის 6 პროცენტით განისაზღვრა.

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ინფორმაციით, 2010 წელს წლიური ინფლაციის დონემ საქართველოში 11.2 პროცენტი შეადგინა. ამ მაჩვენებელში სურსათის გაძვირების წილი 9.5 პროცენტული პუნქტია. უფრო კონკრეტულად, 2010 წელს ფასებმა სამომხმარებლო კალათის შემდეგ ძირითადად მოიმატა სასაქონლო ჯგუფებზე: სურსათსა და უალკოჰოლო სასმელებზე, ალკოჰოლურ სასმელებსა და თამბაქოზე, აგრეთვე სხვადასხვა საქონელსა და მომსახურებაზე, ტრანსპორტზე, სასტუმროებზე, კაფეებსა და რესტორნებზე, ჯანმრთელობის დაცვაზე, ავეჯზე, საოჯახო ნივთებზე, სახლის მოვლა-შეკეთებაზე და სხვა. ამ პერიოდში ფასები შემცირდა კავშირგაბმულობაზე და დასვენება-გართობასა და კულტურაზე.

2011 წლის იანვრის მდგომარეობით, საქართველოში წლიური ინფლაციის დონე 12.3 პროცენტით განისაზღვრა, რომელშიც სურსათის გაველნა 10.2 პროცენტს შეადგენდა. აღნიშნულ პერიოდში ფასების ზრდა დაფიქსირდა უმთავრესად სურსათსა და უალკოჰოლო სასმელებზე, ალკოჰოლურ სასმელებსა და თამბაქოზე, აგრეთვე ტრანსპორტზე, სხვადასხვა საქონელსა და მომსახურებაზე, სასტუმროებზე, კაფეებსა და რესტორნებზე და სხვა. ამავე პერიოდში ფასები უმთავრესად კავშირგაბმულობაზე შემცირდა.

რაც შეეხება ყოველთვიურ ინფლაციას, 2011 წლის იანვარში, 2010 წლის დეკემბერთან შედარებით, ინფლაციის დონემ 2.1 პროცენტით მოიმატა. აღნიშნული ერთი თვის მანძილზე ფასები გაიზარდა ძირითადად სურსათსა და უალკოჰოლო სასმელებზე. ფასების შედარებით მცირე მატება აღინიშნა ალკოჰოლურ სასმელებსა და თამბაქოზე, სასტუმროებზე, კაფეებსა და რესტორნებზე, ტრანსპორტზე და სამომხმარებლო კალათის სხვა ჯგუფებზე. აღნიშნულ პერიოდში ფასები შემცირდა დასვენებაზე, გართობასა და კულტურაზე.

საქართველოს ეროვნული ბანკის ინფორმაციით, საქართველოში 2010 წლის ბოლოს დაწყებული ინფლაციის მაჩვენებლების ზრდა ძირითადად ევზოგენური ფაქტორების ზეგავლენის შედეგია. საქართველოში სამომხმარებლო კალათაში მაღალია სურსათის ხვედრითი წილი (40 პროცენტზე მეტი), ანუ ჩვენი სამომხმარებლო კალათა ორიენტირებულია ძირითადად სასურსათო საქონელზე, რომელშიც მნიშვნელოვანი ადგილი იმპორტირებულ პროდუქციას უკავია. 2010 წლის მეორე ნახევრიდან საქართველოში ფასები გაზრდილია იმავე სასაქონლო ჯგუფებზე, რომელიც მსოფლიოში სხვა ქვეყნებშიც მეტ-ნაკლებად გაძვირდა. საკმარისია აღინიშნოს, რომ 2011 წლის იანვარში, ევროკავშირის ქვეყნებში ბოლო ორი წლის მანძილზე ინფლაციის ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი დაფიქსირდა. მაგრამ, იმის გამო, რომ განვითარებულ ქვეყნებში სამომხმარებლო კალათის შემადგენლობა განსხვავებულია (სასურსათო საქონელი ამ ქვეყნების სამომხმარებლო კალათის 10 პროცენტზე ნაკლებს შეადგენს), ამიტომ, ცხადია, სურსათზე მსოფლიო ფასების ადეკვატური ასახვა ინფლაციის მაჩვენებელზე განსხვავებული იქნება ამ ქვეყნებში და საქართველოში.

ბოლო პერიოდში მსოფლიო ბაზარზე სურსათზე (განსაკუთრებით მარცვლეულზე) ფასების მკვეთრი ცვლილება, რასაკვირველია, შესაბამის გავლენას ახდენს საქართველოში ინფლაციის მაჩვენებელზე. კერძოდ, ფასები საგრძნობლად გაიზარდა პურპროდუქტებსა და ბურღულეულზე. იმის გათვალისწინებით, რომ მარცვლეულს იყენებენ შინაური ფრინველე-

ბისა და ცხოველების საკვებად, მასზე ფასების მკვეთრმა ზრდამ გამოიწვია ხორცზე, რძისა და რძის პროდუქტებზე, კვერცხზე, ცხიმსა და ზეთზე ფასების მატება. ხორბლის გაძვირებამ მნიშვნელოვნად იმოქმედა აგრეთვე საქონელჩამნაცვლებელი პროდუქტების ფასებზე. ეროვნული ბანკის თანახმად, ინფლაციის მაღალი მაჩვენებლის მიუხედავად, 2010 წელს საქართველოში მოთხოვნის მხრიდან ფასებზე ზეწოლა მცირე იყო, თუმცა, სურსათის გაძვირება ინფლაციის მოლოდინს უწყობს ხელს.

საყურადღებოა რომ, გაძვირებასთან ერთად, საქართველოში სამომხმარებლო კალათის ზოგ პროდუქტზე (მათ შორის ზოგიერთ სასურსათო საქონელზე) ფასები არ გაზრდილა ან, პირიქით, შემცირდა კიდევ. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ინფორმაციით, 2011 წლის იანვრის მდგომარეობით, სამომხმარებლო კალათის 266 დასახელების კომპონენტიდან 170 საქონელზე ფასები შემცირდა ან უცვლელი დარჩა, რაც მთელი კალათის 64 პროცენტს შეადგენს.

შედარებისათვის უნდა აღინიშნოს, რომ, მაგალითად, 2007 წელს საქართველოში 11 პროცენტიან ინფლაციაში სურსათის გავლენა მხოლოდ 5.7 პროცენტი იყო. 2008 წლის აგვისტოში, რუსეთის სამხედრო აგრესიის დროს (როდესაც შეფერხებული იყო როგორც შიდა, ისე საგარეო ვაჭრობა, რამაც სურსათის საგრძნობი გაძვირება გამოიწვია), ინფლაციის დონემ 12.8 პროცენტს მიაღწია, სადაც სურსათის გაძვირების წილი 7.9 პროცენტი იყო. მაშინ, როდესაც 2011 წლის იანვარში, როგორც ზემოთ აღინიშნა, 12.3 პროცენტიან ინფლაციაში მნიშვნელოვნად მაღალი იყო სურსათის გავლენა – 10.2 პროცენტი.

მსოფლიო სასურსათო პრობლემების და მიწოდების მხრიდან სხვა მაკროეკონომიკური ეგზოგენური შოკებიდან მოსალოდნელი ნეგატიური მაკროეკონომიკური საფრთხეები საქართველოს მთავრობამ და ეროვნულმა ბანკმა თავიდანვე გაითავისეს. მოსალოდნელი ინფლაციის მოთოკვის მიზნით ტარდება ქმედითი ღონისძიებები. კერძოდ, ეროვნული ბანკი თანმიმდევრულად ახორციელებს რეფინანსირების განაკვეთის ზრდას. 2010 წლის დასაწყისში რეფინანსირების განაკვეთი 5 პროცენტს წარმოადგენდა, ხოლო 2010 წლის ბოლოს იგი უკვე 7.5 პროცენტს შეადგენდა. აღნიშნული ზომა ხელს უწყობს ინფლაციური მოვლენების მოთოკვას ქვეყნის ეკონომიკაში. როგორც ყველასათვის ცნობილია, ეკონომიკისათვის ინფლაციურ სტიმულს აქვს მოკლევადიანი ხასიათი, ხოლო გრძელვადიანი პერიოდში მხოლოდ დაბალი ინფლაციის პირობებშია შესაძლებელი ქვეყნის სტაბილური ეკონომიკური ზრდის ტემპების შენარჩუნება და მდგრადი ეკონომიკური განვითარების მიღწევა. სწორედ ამ მიზანს ემსახურება ეროვნული ბანკის მიერ გატარებული შედარებით მკაცრი მონეტარული პოლიტიკა.

საქართველოს ეროვნული ბანკის ინფორმაციით, არსებული პროგნოზებით, ინფლაციის მაღალი მაჩვენებელი 2011 წლის პირველი რამდენიმე თვის განმავლობაში შენარჩუნდება და შემდეგ დაიწყებს შემცირებას. მსოფლიო ბაზარზე საკვების დასტაბილურებასთან ერთად, საქართველოშიც მოსალოდნელია ინფლაციის ტემპის შემცირება.

წლიური ინფლაცია საქართველოსა და მეზობელ ქვეყნებში 2010–2011 წლებში

დასახელება	2010* ფაქტი	2010** პროგნოზი	2011** პროგნოზი
საქართველო	11.2	8.8	6.0
აზერბაიჯანი	5.7	7.0	5.0
სომხეთი	9.4	7.1	4.6
უკრაინა	9.1	12.0	9.8
მოლდოვა	8.1	8.0	6.0
თურქეთი	6.4	7.6	6.2
რუსეთი	8.8	7.5	6.8

წყარო: *საქართველოს, აზერბაიჯანის, სომხეთის, უკრაინის, მოლდოვას, თურქეთისა და რუსეთის სტატისტიკური სამსახურები, 2011

**საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, www.imf.org

აღსანიშნავია, რომ ბოლო პერიოდში მსოფლიო ბაზარზე სურსათსა და ენერგომატარებლებზე ფასების მატებამ მნიშვნელოვანი ინფლაცია გამოიწვია არა მარტო საქართველოში, არამედ სხვა მეზობელ ქვეყნებშიც, თუმცა, როგორც ჩანს, საქართველოს მონაცემები შედარებით მაღალია სხვა მეზობელ ქვეყნებთან შედარებით. ეს ფაქტი განპირობებულია იმ გარემოებით, რომ მეზობელი ქვეყნების უმრავლესობა წარმოადგენს სურსათისა და ენერგომატარებლების მწარმოებელ ქვეყნებს. აღნიშნული ქვეყნების შიდა ბაზრებზე ამ საქონლის ფასები გაცილებით ნაკლებია, ვიდრე მსოფლიო ბაზრებზე, რაც მიიღწევა მათზე სხვადასხვა ადმინისტრაციული და ეკონომიკური სახის საექსპორტო შეზღუდვების დაწესების მეშვეობით. საქართველოს კი არ გააჩნია ენერგორესურსების მნიშვნელოვანი მარაგები, რომლებიც დააკმაყოფილებდა მის მოთხოვნილებებს. მეორე მხრივ, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, საქართველოში სასურსათო საქონლის მოხმარების უდიდესი ნაწილი სწორედ იმპორტზე მოდის.

ქვეყანაში სასურსათო საქონლის ფასებზე უარყოფით ზეგავლენას ახდენს აგრეთვე იმპორტირებული საქონლის მომწოდებლების ოლიგოპოლიური საფასო პოლიტიკა, რომლის აღმოსაფხვრელად აუცილებელია, გააქტიურდეს ანტიმონოპოლიური საქმიანობა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. გაერო-ს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის საერთაშორისო ორგანიზაცია (Food and Agriculture Organization of the United Nations) მონაცემთა ბაზა; www.fao.org
2. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (საქსტატი) <http://www.geostat.ge/>
3. საქართველოს ეროვნული ბანკი; <http://www.nbg.gov.ge/>
4. საქართველოს პარლამენტის საბიუჯეტო ოფისი; <http://www.pbo.parliament.ge>

Oboladze David

THE ESCALATION OF WORLD FOOD PRICES, CHALLENGES TO THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND ECONOMIC POLICY OF GEORGIA

SUMMARY

According, information from World Food Organization, Global food prices continue to rise. Food price increased between October 2010 and continuing in January 2011. The last six months have seen sharp increases in the global prices of wheat, maize, sugar and edible oils.

Higher global food prices have fed into significant increases in local food prices in many countries. This is very dangerous for small countries like Georgia with low-income and food deficit. These food price rises create macro vulnerabilities, particularly for countries with a high share of food imports and limited fiscal space, as well as increases in poverty.

In the immediate term, it is important to ensure Investments in raising environmentally sustainable agricultural productivity, better risk-management tools and climate change adaptation measures are all necessary over the medium term to mitigate the impact of expected food price volatility on the most vulnerable.

**ტურისტული ბაზრის სტატისტიკური კვლევის ორგანიზაციის
საზღვარბარეთული გამოცდილება**

ტურიზმი დღეს როგორც განვითარებული, ისე განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკის ერთ-ერთი ყველაზე მზარდი დარგია. მისი მთლიანი ბრუნვა 3.500 მლრდ დოლარია და მსოფლიო ვაჭრობის 10%-ს შეადგენს, მსოფლიო მომსახურების ექსპორტში მისი წილი 35%-ია, იგი მსოფლიოს მთლიანი შიდა პროდუქტის 6%-ს შეადგენს [2]. მართალია, მიმდინარე მსოფლიო კრიზისმა ამ დარგის განვითარება შეაფერხა, მაგრამ იგი კვლავ რჩება საკმაოდ მაღალრენტაბელურ და ბიზნესისათვის მიმზიდველ დარგად. ამიტომ ტურისტული ბაზრის სტატისტიკური კვლევა აუცილებელია ბაზარზე მიმდინარე ტენდენციების გამოვლენისა და ტურისტული პოტენციალის სრული ათვისებისათვის. მაგრამ მწირი სტატისტიკური მონაცემები ვერ უზრუნველყოფს საქართველოში ტურიზმის განვითარების ძირითად მიმართულებათა გამოვლენას. აქედან გამომდინარე, მნიშვნელოვანია ტურიზმის განვითარების არსებული მდგომარეობის შესწავლა და მისი როლის განსაზღვრა ქვეყნის ეკონომიკაში.

ტურიზმის სტატისტიკა საქართველოში დღეს მხოლოდ ფორმირების სტადიაზე იმყოფება. არ არის დადგენილი ეროვნული ტურიზმის ზუსტი ეკონომიკური პარამეტრები, კერძოდ, ტურიზმის რეალური მოცულობა, მისი წილი ქვეყნის მთლიან შიდა პროდუქტში, ექსპორტში და ზოგადად მისი სარგებლიანობა ქვეყნის ეკონომიკისათვის.

ამდენად, აუცილებელია ტურიზმის სფეროს შესახებ სტატისტიკური მონაცემების გარკვეულად სისტემაში მოყვანა. მონაცემთა სისტემატიზაციის ძირითად პირობას წარმოადგენს ტურიზმის სტატისტიკის წარმართვა საერთაშორისო სტანდარტებთან შესაბამისობაში და ტურიზმის საერთაშორისო ორგანიზაციისა (ტსო) და გაეროს სტატისტიკური კომისიის რეკომენდაციების გათვალისწინება. ამ საკითხის გადაწყვეტა შესაძლებელია მხოლოდ საერთაშორისო ორგანიზაციების, ეროვნული სტატისტიკური სამსახურების და ტურისტული ასოციაციების გამოცდილების დეტალური შესწავლის საფუძველზე.

ტურისტული საქმიანობის სტატისტიკური შესწავლა უნდა მოხდეს სამი მიმართულებით:

- პირველი, ტსო-ს მხრიდან კონსულტაციების ჩატარება ტურიზმის სტატისტიკის მეთოდოლოგიის სფეროში, აგრეთვე ტურიზმის სექტორში სატელიტური ანგარიშების, როგორც ეროვნულ ეკონომიკაში ტურიზმის წვლილის განსაზღვრის ინსტრუმენტის, აგების ძირითადი მეთოდოლოგიური მიდგომების გაცნობა. მოგზაურობისა და ტურიზმის მსოფლიო საბჭოს (WTTC) მონაცემებით, ტურიზმის სატელიტური ანგარიშები დანერგილია მსოფლიოს 200-მდე ქვეყანაში. საქართველოში კი ასეთი ანგარიშები დღემდე არა არის დანერგილი, თუმცა საქსტატის მიერ მომზადდა საცდელი ვარიანტები;

- მეორე, ინფორმაციის შეგროვების ორგანიზების საერთაშორისო გამოცდილების შესწავლა და ამ საფუძველზე ტურისტებთან, შინამეურნეობებსა და ტურისტული ინდუსტრიის ორგანიზაციებთან სხვადასხვა გამოკითხვების ჩატარება;

- მესამე, ტურიზმის შესახებ პუბლიკაციების, დარგობრივი სტატისტიკური კრებულების გამოცემა.

ამ მიმართულებათა რეალიზაცია მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ევროპის ქვეყნების გამოცდილების გამოყენებით, კერძოდ კი, საბერძნეთის სტატისტიკის ეროვნულ სამსახურთან თანამშრომლობით. რამდენადაც საბერძნეთის ეკონომიკაში ტურიზმი წარმოადგენს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სფეროს. ყოველწლიურად საბერძნეთის სანაზავად მოდის 12 მლნ-ზე მეტი ტურისტი. ევროსტატის მონაცემების მიხედვით, საბერძნეთის წილად მოდის ევროპაში მოსული ღამისმთევველი ტურისტების 8%. მნიშვნელოვანია შიდა ტურიზმის წილი, რაც ტურისტ-

ტების საერთო რიცხოვნობის 25%-ს შეადგენს. დღევანდელი მონაცემების მიხედვით, საბერძნეთში 8500 სასტუმროა, 320-ზე მეტი კემპინგი, რეგისტრირებულია 30 ათასი ოთახი. საბერძნეთის ეკონომიკის მთლიანი კაპიტალდაბანდების 12% ტურიზმის სფეროზე მოდის.

ბოლო წლებში საბერძნეთის სტატისტიკური მუშაობის პრაქტიკაში დაგროვდა ტურიზმის სატელიტური ანგარიშების (ტსა) აგების პრაქტიკული გამოცდილება, რომელიც ძირითადად ითვალისწინებს ტსო-ის და გაეროს რეკომენდაციებს. ტსო-ის მეთოდოლოგიით ტურიზმის სატელიტური ანგარიშების სისტემა ითვალისწინებს 10 სტანდარტული თანმიმდევრული ცხრილის აგებას. საბერძნეთის სტატისტიკის პრაქტიკაში კი ამ ცხრილების საფუძველზე აიგო მხოლოდ 4 ცხრილი. თუმცა ეს ცხრილები მოიცავს სტანდარტული ცხრილების ყველა ძირითად მაჩვენებელს.

ტსა-ის აგების დროს ერთ-ერთი ძირითადი საკითხია დარგებისა და საქმიანობის სახეების კლასიფიკაცია.

ტსა გამოყოფს დარგების სახეებს (საქმიანობის სახეებს), რომელთა ერთობლიობა განიხილება, როგორც ტურიზმის ინდუსტრია. ამ დარგების გამოყოფა აუცილებელია ტურიზმის სიღრმისეული შესწავლისათვის. გაეროს მიერ შემოთავაზებულია ტურიზმის სფეროში საქმიანობის სახეების სტანდარტული საერთაშორისო კლასიფიკაცია, რომელიც ტურიზმის სატელიტური ანგარიშების აგების დროს რეკომენდაციას იძლევა, საქმიანობის წარმოდგენილი სახეებიდან რომელი შეიძლება მივაკუთვნოთ ტურიზმის ინდუსტრიას. მოცემული კლასიფიკაცია არ არის უცვლელი. აქ განსაზღვრული მიზნიდან გამომდინარე, შეიძლება დარგების გადაჯგუფება. ყველა ქვეყანამ, რომელიც დაინტერესებულია ტურიზმის სატელიტური ანგარიშების აგებით, შეუძლია დაუმატოს ამ სიას ის დარგი, რომელიც არსებითია მოცემული ქვეყნის ეკონომიკისათვის.

პროდუქტებისა და მომსახურების სახეების კლასიფიკაციის საფუძველს წარმოადგენს ცხრილის – „რესურსები-გამოყენება“ ანალიზური სტრუქტურა. იგი შეიცავს ერთგვაროვანი პროდუქტების 380 ჯგუფს და 115 საქმიანობის სახეს და აკმაყოფილებს არა მარტო ამგვარი ინფორმაციის მომხმარებელთა მოთხოვნები, არამედ მოწოდებულია უპასუხოს საერთაშორისო ორგანიზაციების საანკეტო გამოკითხვებსაც. გარდა ამისა, ამ ინფორმაციის გამოყენებით შესაძლებელია ზოგიერთი სატელიტური ანგარიშის კომპილაცია. მაგალითად, ტურიზმის ანგარიშის და ბუნებრივი გარემოს ანგარიშის. საბერძნეთის ტურიზმის სატელიტური ანგარიშების ცხრილები შემუშავებული და აგებულია ტურიზმის 23 ძირითადი დარგის მიხედვით. ტურიზმის სატელიტური ანგარიშების ასაგებად საჭირო ინფორმაციით უზრუნველყოფის და, აგრეთვე, სტატისტიკური ინფორმაციის მომხმარებელთა მოთხოვნის დაკმაყოფილების მიზნით ტარდება ყოველწლიური და ყოველკვარტალური გამოკვლევები ტურიზმის სექტორში, რომელთა შორის შეიძლება გამოვყოთ შემდეგი:

– ტურისტული ინდუსტრიის საწარმოთა ყოველწლიური გამოკვლევა მომსახურების სახეების მიხედვით. კერძოდ, სასტუმროების, ტურისტული სააგენტოებისა და ტუროპერატორების, რესტორნების, ტავერნების, სწრაფი კვების ობიექტების, კაფეტერიების, ბარებისა და სასაუზმეების, სამგზავრო ტრანსპორტის, საიუველირო ნაკეთობათა წარმოების შესახებ გამოკვლევები. აგრეთვე კულტურული, სპორტული და საქმიანობის იმ სახეების შესახებ, რომელიც დაკავშირებულია გართობასთან;

– საბერძნეთის 3000 შინამეურნეობის ყოველწლიური შერჩევითი გამოკვლევა, ბერძენი ტურისტების მიერ შვებულების გატარების ხასიათის შესწავლის მიზნით, ქვეყნის ეკონომიკური ტერიტორიის შიგნით და მის გარეთ, 4 დღით ან მეტი ხნით ტურისტული მოგზაურობის დროს.

– 2000 შინამეურნეობის ფიქსირებული შერჩევა და ყოველკვარტალური სტატისტიკური გამოკვლევები ბერძენი ტურისტების მიერ შვებულების გატარების ხასიათის შესახებ მონაცემების შეგროვების მიზნით, როგორც ქვეყნის ეკონომიკურ ტერიტორიაზე, ისე მის ფარგლებს გარეთ. მოკლევადიანი, 4 დღეზე ნაკლები ვადით მოგზაურობის დროს.

- ტურისტული ნაკადების ყოველთვიური და ყოველწლიური მონაცემების შეკრება, ხოლო საერთაშორისო ტურიზმის მომსახურების ექსპორტისა და იმპორტის შესახებ ინფორმაციის საგადამხდელო ბალანსიდან მიღება.

საბერძნეთის სტატისტიკის ეროვნული სამსახური ატარებს აგრეთვე შერჩევით გამოკვლევებს განთავსების კოლექტიური საშუალებების მიხედვით (სასტუმროები, კემპინგები და სხვა). გამოკვლევა ტარდება 1300 სასტუმროს მიხედვით. დაკვირვებისათვის გამოიყენება აღწერის რეგისტრები. შერჩევის სტრატეგიკაცია ხდება სასტუმრო საწარმოთა საქონელბრუნვის მოცულობის მიხედვით. შერჩევა დაყოფილი იყო ხუთ სტრატად. საწარმო, რომლის წლიური საქონელბრუნვა 14,7 ათას ევროზე ნაკლები იყო, არ იქნება ჩართული შერჩევაში. სტრატეგიკაცია ხდებოდა აგრეთვე დასაწოლი ადგილებისა და იმ პირთა რიცხვის მიხედვით, რომლებიც ღამეს ათევენენ სასტუმროში. დღეს კი შერჩევის ორგანიზაციისათვის ძირითად კრიტერიუმს წარმოადგენს სასტუმროს ბრუნვა.

საბერძნეთის სტატისტიკის ეროვნული სამსახური დღეს ევროსტატის რეკომენდაციების მიხედვით ტურიზმის სფეროში ახორციელებს შემდეგ გამოკვლევებს:

- კოლექტიური განთავსების საშუალებების ყოველთვიური გამოკვლევა, რომელიც ტარდება სასტუმროებსა და ანალოგიური კოლექტიური განთავსების ადგილებში. გროვდება მონაცემები მომსვლელთა და ღამის მთვევლთა რიცხვის შესახებ. გამოკვლევა ტარდება როგორც რეზიდენტების, ისე არარეზიდენტებისათვის მუდმივი საცხოვრებელი ქვეყნის მიხედვით. გამოკვლევა ორგანიზაციული ფორმის მიხედვით წარმოადგენს ერთგვარ აღწერას, ე.ი. ყველა სასტუმრო შეავსებს შესაბამის ანკეტას;

- შიდა და გასვლითი ტურიზმის ყოველკვარტალური გამოკვლევა (ერთდღიანი მოგზაურობის გამოკლებით): ამგვარი გამოკვლევის დროს გროვდება ინფორმაცია ტურიზმის შეფარდებითი მოცულობის, ტურიზმში დასაქმებულთა რიცხოვნობის, მოგზაურთა და დამსვენებელთა სქესის, ასაკის, განათლების დონის, ოჯახური მდგომარეობის, პროფესიული საქმიანობის და ა.შ. შესახებ. აქედან გამომდინარე, ძირითად სტატისტიკურ მაჩვენებლებს წარმოადგენს: ტურისტების რიცხოვნობა, ღამისმთვევლთა რიცხვი, თვეების მიხედვით მომსვლელთა რიცხვი, ყოფნის ხანგრძლივობა, მიმღები ორგანიზაციები და განთავსების საშუალებების ტიპი. აღნიშნული გამოკვლევა წარმოადგენს შერჩევით გამოკვლევას, დაკვირვების ობიექტს წარმოადგენს 3000 შინამეურნეობა, ყოველ კვარტალში. შერჩევა ხორციელდება მრავალსაფეხურიანი სტრატეგიცირებული შემთხვევითი შერჩევის მეთოდით. მოსახლეობა იყოფა ქვეჯგუფებად სამი სტრატის მიხედვით: ქალაქის, ნახევრად ქალაქის და სასოფლო-სამეურნეო რეგიონების.

საბერძნეთში ტურიზმის განვითარებაზე ძირითადად პასუხისმგებელია ტურიზმის სამინისტრო, რომელიც ახორციელებს ტურიზმთან დაკავშირებული ყველანაირი საქმიანობის ლიცენზირებას. ამის გარდა, არსებობს სპეციალური ქვეგანყოფილება ტურისტული პოლიციის სახით. მის ძირითად მოვალეობას წარმოადგენს კონტროლი ტურისტული კანონმდებლობის დაცვაზე. გარდა ამისა, ტურისტული პოლიციის ვალდებულებაში შედის კერძო სექტორის საცხოვრებლების მიხედვით მომსახურებაზე ლიცენზიის გაცემა და შემოწმება, დამატებითი განთავსების საშუალებების რეგისტრაცია, მონაცემების შეკრება მათ საერთო რაოდენობაზე, გაქირავების ვადებზე, მოცემული სახის მომსახურების ფასებზე და ა.შ.

საბერძნეთში ძირითად პროფესიულ ორგანიზაციას, რომელიც წარმოადგენს იძლევა ტურისტული ბიზნესის შესახებ, წარმოადგენს საბერძნეთის ტურისტული ორგანიზაცია (სტო - ΠΤΟ). ეს ორგანიზაცია იღებს და მომხმარებლისათვის ხელმისაწვდომს ხდის სტატისტიკური მონაცემების შემდეგ კატეგორიებს:

- ყოველთვიურ და ყოველწლიურ მონაცემებს ქვეყანაში შემოსული უცხოელი ტურისტების რიცხოვნობის შესახებ. მათი მოქალაქეობის, ქვეყანაში შემოსვლის ადგილისა და სატრანსპორტო საშუალების ჩვენებით;

- ყოველთვიურ და ყოველწლიურ მონაცემებს ჩარტერული რეისებით შემოსული უცხოელი ტურისტების რიცხოვნობაზე, მათი მოქალაქეობის, გამოყენებული სატრასპორტო საშუალებების, შემოსვლის ადგილის ჩვენებით;

- ყოველწლიურ მონაცემებს სასტუმროს ფასებზე კატეგორიების მიხედვით. ეს მონაცემები იკრიბება საბერძნეთის სასტუმროთა პალატის მიერ;

- ყოველწლიური მონაცემები ერთი დღით ჩამოსული უცხოელი და შიდა ტურისტების რიცხოვნობის შესახებ, მოქალაქეობისა და მონახულებული რეგიონის ჩვენებით.

მაშასადამე, საბერძნეთში ტურისტული ინდუსტრიის დარგებში სტატისტიკური დაკვირვების ორგანიზაციის შესახებ შეიძლება გავაკეთოთ შემდეგი დასკვნები:

- დაკვირვების ორგანიზაციის ძირითადი მეთოდია საანკეტო დაკვირვება, როგორც ტურისტული ინდუსტრიის საწარმოებში, ისე შინამეურნეობებში და უშუალოდ ტურისტებთან;

- ანკეტირება ხორციელდება როგორც აღწერის პრინციპით, ისე შერჩევის საფუძველზე;

- საქმიანობის ცალკეული სახეების მიხედვით ხდება რეგისტრების წარმოება, მაგალითად სასტუმროების რეგისტრი, ტურსააგენტოების და ტუროპერატორების რეგისტრი, ტურისტთა დამატებით განთავსების საშუალებების რეგისტრი. საბერძნეთის ყოველ გეოგრაფიულ რეგიონში მოქმედებს საკუთარი რეგისტრები;

- ორგანიზაციებისა და საწარმოების (სასტუმროები, ტურისტული ფირმები, რესტორნები, ბარები და სხვა) სტრატეგიკაციისათვის კრიტერიუმად გამოიყენება ბრუნვა ან ადგილების რაოდენობა, ან კიდევ მომუშავეთა რიცხოვნობა; შინამეურნეობებისათვის არსებობს დაყოფა: ქალაქი, ქალაქის ტიპის და სოფლის ტიპის შინამეურნეობა;

- დაკვირვების ორგანიზების ძირითადი მეთოდია მრავალსაფეხურიანი სტრატეგიცირებული შემთხვევითი შერჩევა;

- გამოკვლევის ჩატარების პერიოდულობა ასეთია: თვიური, კვარტალური, წლიური.

მთლიანობაში, ტურიზმის სტატისტიკის სფეროში საბერძნეთის გამოცდილების შესწავლამ გვიჩვენა სრული სტატისტიკური აღრიცხვის მიღწევის და მოქმედი საინფორმაციო ბაზის გაფართოების აუცილებლობა, განსაკუთრებით რეგიონულ დონეზე. ვთვლით, რომ საბერძნეთის გამოცდილების გათვალისწინება მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს საქართველოში თანამედროვე საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისი ტურიზმის სტატისტიკის ფორმირებას. ამიტომ გადაუდებელ ამოცანად მიგვაჩნია:

- საქართველოში საერთაშორისო მეთოდოლოგიის შესაბამისად ტურისტული საქმიანობის სხვადასხვა სახეების სრულყოფილი აღრიცხვა, ქვეყნის ეკონომიკაში ტურიზმის წვლილის განსაზღვრა ახლო და შორეულ პერსპექტივაში.

- აღრიცხვის მთელი სისტემის (სტატისტიკური, პირველადი) კარდინალური გარდაქმნა;

- ტურიზმთან დაკავშირებული დამატებით ყველა სახის მასობრივი ინფორმაციის დამუშავება, ტურისტული ინდუსტრიის საწარმოთა, შინამეურნეობებისა და უშუალოდ ტურისტების სხვადასხვა სახის გამოკვლევების ჩატარების ორგანიზაცია;

- ტურიზმის სტატისტიკის სფეროში საერთაშორისო თანამშრომლობის გაფართოება და საერთაშორისო გამოცდილების გამოყენება;

- ტურიზმის გეგმაზომიერი განვითარებისა და მსოფლიო ბაზარზე ადგილის დამკვიდრებისათვის აუცილებელია ტურიზმის სტატისტიკური და ეკონომიკური ანალიზის თანამედროვე სისტემების, მათ შორის ტურიზმის სატელიტური ანგარიშების დანერგვა.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. მარგველაშვილი მ. საქართველოს ეკონომიკაში ტურიზმის როლისა და ადგილის საკითხისათვის. უკრ. „ეკონომიკა და ბიზნესი“, № 5, 2010.
2. [http://www.wttc.org /Cng/Tourism – Rescurch/Economic – Rcscarch](http://www.wttc.org/Cng/Tourism – Rescurch/Economic – Rcscarch).
3. www.dotr@gov.ge
4. Сбор статистических данных по туристским расходом. Техническое пособие № 2\ Рекомендации по статистике туризма ВТО/ООН. Серия М. № 83-1994\ Издание ВТО, Мадрид (Испания)/ 1995
5. <http://www.world-tourism.org>

*Oniani Iulia
Karkashadze Nargiza
Khasaia Nodar*

FOREIGN EXPERIENCE OF TOURIST MARKET STATISTIC RESEARCH ORGANIZATION

SUMMARY

Nowadays tourism is one of the highly profitable branches. Under the condition statistic research and analysis of tourist market are essential conditions for displaying current tendencies in the market and acquiring and using tourist potential. Unfortunately, less statistic data cannot provide informational maintenance of the main directions of tourist potential development in Georgia. That's why in the article is offered the main directions for statistic studying of tourist activity and are discussed the ways of realization of the directions on the basis of experience of Greece. In the article are displayed main problems of tourism statistic formation in Georgia.

პაპასკირი რუსუდანი სამყენებლო ბიზნესის ბადასახადებით რეგულირებას რადიკალური ბარდაქმნა სჭირდება

ბიზნესის რეგულირების საკითხში მეცნიერები ორ ჯგუფად იყოფიან – ერთნი ამტკიცებენ, რომ ბიზნესში სახელმწიფო არ უნდა ჩაერიოს, მეორენი კი მიიჩნევენ, რომ ეს აუცილებელია. რადგან ჩვენც ამ აზრის ვართ, მოვიყვან ზოგიერთი მეცნიერის მტკიცებულებებს:

ედრის ბეკი: „ბაზარი არ არის ხსნა. იგი ვერ გადაჭრის ყველა პრობლემას. პირიქით – საფრთხეს უქმნის ჩვენს არსებობას“ [1, გვ. 60].

სამუელსონი და ნორდჰაუსი: „ორივე მხარე – ბაზარი და სახელმწიფო არსებითია. ცდა იმისა, რომ ეკონომიკის მართვა განხორციელდეს რომელიმე მათგანის იგნორირებით, ჰგავს იმის მცდელობას, რომ ტაში დაეუკრათ ცალი ხელით“.

ნ. ჭითანავა: „საბაზრო და სახელმწიფო რეგულირების შეთანაწყოების ოპტიმალურ გარემოს მივიჩნევთ სოციალურად ორიენტირებული ეფექტიანი საბაზრო ეკონომიკის ჩამოყალიბების უმთავრეს ფაქტორად“ (ნ. ჭითანავა, 1996).

გ. ყუფუნია: „სახელმწიფო და კერძო ინტერესს შორის რაციონალური, ოპტიმალური ურთიერთშეწონასწორებული თანაფარდობა მიგვაჩნია სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების საფუძვლად“ (გ. ყუფუნია, 1996).

ლ. ქოქიაური: „სახელმწიფო ეკონომიკიდან კი არ უნდა წავიდეს, არამედ სახალხო მეურნეობის რეგულირების ფორმები უნდა შეიცვალოს ეკონომიკურ ინსტრუმენტებზე დაყრდნობით“ [3, გვ. 56].

ურთიერთგანსხვავებული აზრი აქვთ პრაქტიკოსებსაც:

ალექსანდრე ჯაფარიძე (საქართველოს უძრავი ქონების ასოციაციის პრეზიდენტი): „რაც შეეხება სამშენებლო ბიზნესის რეგულირებას, ვფიქრობ, საქართველოში ყველა მაკონტროლებელი ორგანო ბიზნესისათვის ხელის შემშლელია“ (ა. ჯაფარიძე, 2009).

თორნიკე აბულაძე (სამშენებლო კომპანია „არსის“ აღმასრულებელი დირექტორი): „როცა ქალაქში ხუთი ავტომობილი მოძრაობს, ქუჩებზე შუქნიშნების საჭიროება არ არსებობს, მაგრამ თუკი მანქანა 300 ათასია, შუქნიშანიც საჭიროა და რეგულირების სხვა საშუალებებიც“ (თ. აბულაძე, 2009).

ჩვენ ვეთანხმებით საქართველოში ერთ-ერთი მსხვილი სამშენებლო კომპანია „არსის“ აღმასრულებელ დირექტორს – თორნიკე აბულაძეს და მიგვაჩნია, რომ სამშენებლო ბიზნესს სახელმწიფოს მხრიდან სათანადო რეგულირება (არა კონტროლი, რეგულირება) რომ ჰქონოდა, ევროპიდან წამოსული ფინანსური კრიზისის ისე მტკივნეულად არ დაატყდებოდა მას თავზე.

ამჟამად სამშენებლო ბიზნესის ფინანსური რეგულირება საქართველოში სახელმწიფოს მხრიდან ხდება გადასახადებით, კრედიტებით, სახელმწიფო სუბსიდიებით და კრედიტებზე თავდებობით. მათ შორის ძირითადია გადასახადები. სამშენებლო ორგანიზაციები იხდიან ყველა სახის გადასახადს (გარდა აქციზისა), თუ აკმაყოფილებენ გადასახადის გადამხდელის მიმართ წაყენებულ მოთხოვნებს.

დამოუკიდებლობის მოპოვების დღიდან საქართველოს საგადასახადო კანონმდებლობა 4-5-ჯერ შეიცვალა. სამწუხაროდ, დამოუკიდებელი საქართველოს მთავრობის პირველი საგადასახადო კანონები უფრო ლიბერალური იყო და ასტიმულირებდა ბიზნესის განვითარებას. მაგალითად, 1992 წელს ამოქმედებული კანონის მიხედვით, მცირე საწარმო მუშაობის პირველ წელს თავისუფლდებოდა გადასახადისაგან, ხოლო მეორე წელს იხდიდა გადასახადის 50%-ს, მუშაობის პირველ წელს გადასახადისაგან 50%-ით თავისუფლდება საშუალო და მსხვილი საწარმოებიც.

1995 წლის 5 აპრილის დადგენილებით, ყველა საწარმოს, რეგისტრაციის მომენტიდან მომდევნო ორი წლის განმავლობაში, მოგების გადასახადი უმცირდებოდა 50%-ით.

2005 წელს საქართველოს საგადასახადო კოდექსმა ეს შეღავათები გააუქმა – ყველა იურიდიულ პირს დაუწესა მოგების 20% გადასახადი, ფიზიკურ პირებს კი – 12% (2 წლით შეღავათი მიეცათ მხოლოდ სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში დასაქმებულ ფიზიკურ და იურიდიულ პირებს და საშემოსავლო გადასახადისაგან გაათავისუფლა ის მეწარმე ფიზიკური პირები, რომლებიც დამოუკიდებლად ახორციელებენ ეროვნული კლასიფიკატორით განსაზღვრულ ერთ-ერთ საქმიანობას – ტანსაცმლის, რემონტი, ცოცხების და ჯაგრისების წარმოება და სხვ.).

მიდმინარე წელს მიღებული საგადასახადო კოდექსით ახლადგახსნილ საწარმოებს დაბეგვრის არავითარი შეღავათები არ აქვთ. სანაცვლოდ, ბიზნესს საქართველოს მთავრობამ შესთავაზა დაბეგვრის სპეციალური რეჟიმი, კერძოდ, მიკროსაწარმოს სტატუსი მიანიჭა 30.000 ლარამდე შემოსავლის ბრუნვის მქონე ფიზიკურ პირს და იგი გაათავისუფლა გადასახადისგან, ხოლო მცირე ბიზნესის სტატუსი მიანიჭა 100.000 ლარამდე ერთობლივი შემოსავლის მეწარმე ფიზიკურ პირს და ისინი დაბეგრა ბრუნვის 5%-ით. წინა კოდექსთან შედარებით, ეს ცვლილება ახალ კოდექსში გარკვეული წინ გადადგმული ნაბიჯია, მაგრამ თვით ამ სტატუსის მოპოვება ბიზნესმენებისთვის არის ძნელი. ძნელია იმიტომ, რომ იგი არ ეძლევა ნებისმიერი საქმიანობით დაკავებულ ფიზიკურ და მეწარმე ფიზიკურ პირს და არც მათი ნებისმიერი შემოსავალი არ შეიტანება სტატუსის მოსაპოვებელ ბრუნვის პარამეტრში. საქმიანობის და შემოსავლების ეს ჩამონათვალი კოდექსში არ არის მოცემული. იგი ბიზნეს-

მენმა ცალკე ნორმატიულ აქტში უნდა მოქმედოს. თანაც, ამ ჩამონათვალს პრეზიდენტი ამტკიცებს. რა გარანტია აქვს ბიზნესმენს, რომ დღეს მიღებულ შედავათს მომავალ წელს არ დაკარგავს?

თუნდაც ჩავთვალოთ, რომ ახალი საგადასახადო კოდექსით შემოღებული დაბეგვრის შედავათიანი რეჟიმები საქართველოს მთავრობის მხრიდან ბიზნესის სტიმულირების კარგი საშუალებაა, იგი ეკონომიკის ყველა სექტორისთვის ერთნაირად სასარგებლო მაინც არ არის. მაგალითად, სამშენებლო ბიზნესში მხოლოდ 20 ინდივიდუალური მეწარმე გვყავს, რომელთაც შეიძლება მიეცეთ მცირე მეწარმის სტატუსი და შედეგად – 5%-იანი დაბეგვრა. ეს შედავათი რომ ყველა მცირე საწარმოზე გავრცელდებოდა, რომელთა რიცხვი ძველი პარამეტრებით 185-ია, მაშინ, რა თქმა უნდა, ეს მნიშვნელოვან იმპულსს მისცემდა მშენებლობის განვითარებას.

ახალი საგადასახადო კოდექსით, გარდა მიკრო და მცირე სტატუსის მქონე საწარმოებისა, ყველა დანარჩენი საწარმო მოგების 15%-იანი განაკვეთით იბეგრება. ასეთ დროს საზღვარგარეთ კომპანიების მოგება იბეგრება პროგრესული განაკვეთებით, ანუ პატარას, სუსტს – ნაკლები გადასახადი, დიდს, ძლიერს – მეტი. მაგალითად, აშშ-ში მოგების გადასახადი 15%-დან 34%-მდე მერყეობს, გერმანიაში 19%-დან 5%-მდე, ინგლისში – 33%-დან 52%-მდე და ა. შ. (Князева И., 1997).

მივიღეთ რა ეს მხედველობაში და დავეყრდნით რა საქართველოში მეწარმეთა საგადასახადო ტვირთის შესახებ გამოკითხვის შედეგებს (ა. საკანდელიძე, 2010), ჩვენ შევიძუშავეთ ბიზნესის, მ. შ. სამშენებლო ბიზნესის საწარმოთა სიდიდის (მიკრო, მცირე, საშუალო, მსხვილი) განმსაზღვრელი პარამეტრები და მოგების (შემოსავლის) გადასახადით მათი დაბეგვრის რეჟიმები (იხ. ცხრილი):

საწარმოთა ტიპი	ბრუნვის პარამეტრი წელიწადში (ლარი)	საშუალო წლიური ბრუნვა (ლარი)	მოგების საშუალო ნორმა (%)	მოგება წელიწადში (ლარი)	მოგების გადასახადის განაკვეთი (%)	მოგების გადასახადი ბიუჯეტში	სამშენებლო სექტორის მიერ ბიუჯეტში მოგების გადასახადის რეკომენდებული მოცულობა	
							საწარმოთა რიცხვი	მოგების გადასახადი, ლარი
მიკრო	50000-მდე	30000	15	4500	–	–	20	-
მცირე	50000-დან 300000	200000	15	3000	3	900	165	165-900=148500
საშუალო	300000-დან 1000000-მდე	750000	15	112500	7	7875	317	317-7875=2496375
მსხვილი	1000000-ზე მეტი	3000000	15	450000	15	67500	469	469-67500=31657500
სულ								34.302.375

ცხრილი გვიჩვენებს, რომ ჩვენი კონცეფციის გატარებით საქართველოს ბიუჯეტი წელიწადში მშენებლობის სექტორიდან მიიღებს 34,3 მლნ ლარს, ანუ 1,6 ლარით მეტს, ვიდრე მიიღო 2009 წელს. ასე მოხდება სხვა დარგებშიც

ასე რომ, ჩვენ მიერ შემოთავაზებული დაბეგვრის რეჟიმის – „დიდს, ძლიერს – დიდი, მცირეს, სუსტს – ცოტა“ – გატარებით ბიზნესიც განვითარდება და არც ბიუჯეტი დაზარალდება.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. ლომიძე ნ. გლობალიზაცია: დადებითი თუ უარყოფითი მოვლენა? ჟ. „ბიზნესი და კანონმდებლობა“, იანვარი, 2011, გვ. 60.
2. სმედსის შრომების კრებული - „საბაზრო ეკონომიკის ფორმირების და ფუნქციონირების პრობლემები საქართველოში“ ტ. I, 1996, გვ. 28.
3. ქოქიაური ლ. სახელმწიფო ეკონომიკიდან არ უნდა წავიდეს, ჟ. „ბიზნესი და კანონმდებლობა“, №6, 2004, გვ. 56.
4. უძრავმა ქონებამ გაძვირება დაიწყო, გაზეთი „ეკოპალიტრა“, 7-13 თებერვალი, 2009, გვ. 22.
5. **Князева В.** Налоговые системы зарубежных стран, М., ИНИТИ, 1995, с. 5.

Papaskiri Rusudan

THE NECESSITY OF RADICAL TRANSFORMATION OF THE TAX REGULATION OF CONSTRUCTION BUSINESS

SUMMARY

In Rusudan Papaskiri's article "Building business needs radical reconstruction of taxing regulation" there is set forward and discussed the issue of state intervention in market economy conditions. There are provided speculations of different foreign and Georgian scientists: Edrich Beck, Samuelson, Chitanava, Kupunia, and Kokiauri about that "the market is not salvation" and the state must intervene in the state economy at the proper time and proper place (Business sphere is meant). In order to prove this, there are provided the viewpoints of builder-businessmen too.

In the article the special attention is paid to the question of building business regulation by the taxing lever. In it there are discussed Georgia's tax legislations from declaration of Georgia's independence up today, and the conclusion is made that its earlier versions were more stimulating to business. They exempted small enterprises from taxes by 100% in the first year, by 50% - in the second year, and on all the other newly opened enterprises they imposed the taxes by 50%, etc. The tax codex of 2005 annulled all these privileges. This caused great protest from enterprisers. The tax codex of 2011 did not restore these privileges, but introduced micro- and small business status and their taxing privileges. Micro-business is exempted from taxes, and small business is taxed by 5% of turnover. Micro-status is given to a natural person with the income up to 30.000 GEL, and the status small - to a natural person-enterpriser with the income up to 100.000 GEL.

In the article there is mentioned that these taxing privileges in the building sector will be given to individual enterprisers, number of which is rather insignificant (20), therefore, these privileges will give nothing important to the field.

In the article the author proposes parameters of building enterprises division by their sizes and recommended tax rates: micro – exemption from taxes, small – 3%, middle sized company – 7% and large – 15%. This proposal is based on progressive regime of taxing, common in foreign countries: "to the large and strong – more, and to the small and weak – less" and the Georgian enterprisers' interviews about the heavy load of taxes.

In case of application of this taxing method, in the work is calculated the supposed capacity of profit tax to the budget. It significantly exceeds payments under the acting legislation.

THE EFFECT OF EXPERIENCES IN CONTEMPORARY LEISURE

In the recent years different understandings have emerged to explain the economy of experience as a concept and as a new force. Economy experiences are regarded as an instrumental concept, which means that experiences can be created and they have benefits and economic profitableness. In other words, the economy of experiences should be based on the position of the business cycle, plus real specially selected information about trends in consumer behaviour, if it aims the investment to be profitable.

The **importance** of leisure time has increased significantly not only as economic and social value, but as a necessity of life, and of daily activities. In the recent years the development of leisure industry has gained a large scale and at the same time has become topical issue. Enjoying music or dramatic arts, as an example located in the cultural sphere. The music is among the most **popular cultural activities**, while it is difficult to determine it because it is part of the cultural industry and simultaneously part of the leisure industry. Dramatic arts sector has also increased significantly, managing to preserve its ability to attract audiences and generate income.

Radio and television continue to be the most popular activities for **utilizing leisure** at home. Watching television is the most widely practiced activity during leisure time. TV users profile shows that older people spend most time watching TV. Regarding gender, women spend more time watching TV than men (40 minutes more). This figure significantly decreases with the rise of family members.

The number of minutes in which families watch television, depend mostly on day of week. Sundays are the days with the highest percentage of television audiences. During the workweek, the number of minutes spent watching TV has remained stable – from 210 to 220 minutes per day. Recently it is observed downward trend in utilization of leisure in this way.

Innovative function of leisure time

Before being put the question of the relationship that exists between the leisure activities and creativity and innovation, it is advisable to examine the effects of experience on people. Besides the three main functions of leisure known as the three "D" of Dumazedier¹¹⁰: rest, diversity (diversion) and personal development, and psychological, social and economic functions mentioned by Roger Sue¹¹¹, it considers leisure serves as a catalyst for creativity of individuals, thus it promotes innovations (see Figure 1). In terms of psychological functions, leisure can act specifically on **social innovation** to the extent that it causes to the satisfaction of personal identification, creativity, recovery or catharsis, or spiritual reflection. Applications of leisure's social and innovative functions indirectly promote socialization, solidarity, natural environment and consumption.

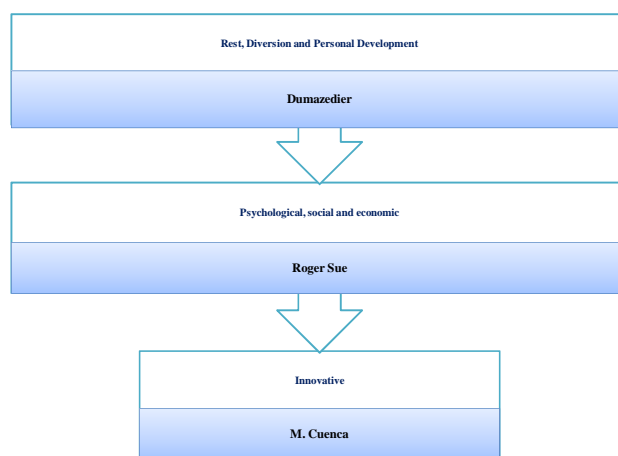

Fig. 1 Functions of leisure time

Source: *Cuenca, M.*, Contribution of leisure to creativity and innovation of a region, Institute of Leisure Studies, University of Deusto, 2008, p. 229.

¹¹⁰ Dumazedier, J., *Toward a Society of Leisure*, Free Press, London, 1967, p. 307.

¹¹¹ Sue, R., *Le loisir*, Presses Universitaires de France, 1993, p. 127.

The innovative function of leisure time is particularly important in much of the research, where it is discussed in detail. Analyzing the psychological and social function of leisure, M. Cuenca¹¹² draws attention to the range of leisure activities that have an impact on social innovation and **cultural creativity**. The two concepts are directly related to the inherent sense of experiences and search for quality of life of citizens.

The innovative function of leisure time is related to the fact that it is good area to develop and promote new ways of life. It also arises from the emergence of new social situations, which include innovative leisure motivation and therefore determine the availability of new markets. The change over the past few years, especially in developed countries, gives prominence to the importance of new lifestyles, which raise many questions. Leisure is an important element of this change and an increasingly important aspect of our society. Therefore, the new lifestyle of young people and pensioners has great importance. In both cases, leisure is an important aspect in understanding the meaning and motivation of their lives. In the **era of knowledge**, people learn to live in differently way, unprecedented and novel. With regard to this it is necessary to "redefine" habits, use of time and space, but the way that work is perceived, and especially leisure.

There is no doubt that the lifestyle of modern society is directly linked with the emergence of new forms of leisure and recreation and development in specific population groups. All of them are socially inclusive and extend beyond the immediate changes.

The importance of the experiences of leisure and their innovative function

To give answer to these issues in more detail should be considered the concept of leisure and leisure as a **generator of experiences**. The concept of leisure time continues to have many meanings (idleness, activity, tendency, fun, entertainment, escape, escapism). The new theory of free time confirms that it is an integral part of the experience of individuals. Namely that integral part combines people' experiences (one-way and multi-dimensional), as it focuses on loved (free, satisfaction) and personal activities (with individual and social consequences).

Leisure time is an experience that has great value at the present moment. This is explained by the fact that leisure is a type of individual experience that is neither mandatory nor utilitarian and seeks satisfaction. Affirmatively, it can be argued that leisure is voluntary and is considered as a basic need. Leisure experiences are characterized by subjective perceptions, influenced both by own personal experience and social environment in which they are generated.

The concept of leisure experiences, from a business perspective, has become more innovative in the XXI century. Pin and Gilmore¹¹³ argue that **the economy of experiences** is the beginning of new economic era and try to explain it with examples like: "why a cup of coffee served in a trendy coffee is more expensive than that ordered in the bar around the corner?". Economy of experiences determines that a **key factor** the experience which are memorable.

Fig. 2 Leisure experiences

Source: Cuenca, M., Contribution of leisure to creativity and innovation of a region, Institute of Leisure Studies, University of Deusto, 2008, p. 231.

¹¹² Cuenca, M., Aguilar, E., and Ortega, C., Ideas, Personas y Organizaciones del Ocio al servicio de la Innovaci, Bilbao ,Universidad de Deusto, 2008, p. 56.

¹¹³ Pine II, B.J., Gilmore,J.H. La econopna de la experiencia. Barcelona, Granica, 2000, p. 78.

At the figure 2 is presented leisure as a human experience. It protects the value and dignity of the individual and defines them as a real economic benefit. The origin of these reflections on leisure is due to North American and European human understanding. Personal experiences, satisfaction, significant and memorable leisure, are a key factor in building innovative social structure. But some experiences are better in their ability to be generated by targeting more creative and innovative people.

Personal and social activities may have **different functions**. In order to determine whether they are better than others at certain times fundamental importance plays to determine their degree of innovativeness. Studies show that it is not enough to consume certain leisure activity, but also to generate experiences of it. M. Cuenca offers four options for determining the value of leisure and its innovative function: active, persistent, creative and leisure with solidarity¹¹⁴.

Leisure as a valuable experience

Various authors have worked on the subject of the phenomenon of leisure believe that leisure managed **to create** memorable experiences in humans. In this context can be defined both valuable leisure time: active leisure and sustainable leisure. To them can be added a little-known creative leisure and leisure with solidarity.

Initially the theory of active leisure will be examining, because is easier to understand it. Active leisure is not just physical activity or 'movement'. Leisure, expressed through physical activity required a mental one. We could say that the total active leisure is an activity in which man is included, to which he responds, and in which he puts something of himself. Practicing active leisure contributes to the growth of living satisfaction of physical, mental and **social well-being**.

Sustainable leisure suggests practicing activities that occur repeatedly and systematically sought to intense satisfaction¹¹⁵. It is manifested in amateur, voluntary activities and practicing hobbies. Characteristics of sustainable leisure are perseverance, effort, training, benefits, scope and social identification. Creative leisure is self-motivated, conscientious, active, complex and playful recreation. This type of leisure time finds its most appropriate expression within the sphere of culture. Creative leisure is characterized by the experience of the **creative experience**, understood in its global context and the creation and recreation. It has two aspects: expressive in terms of creating something new and compression in terms of giving life or representation of something already created. Leisure with solidarity is a sign of solidarity, which is implemented with the help of others. For some authors this is higher form of recreation. Studies show that leisure in solidarity provides experience, full of satisfaction and importance. These two aspects are key to understanding other people.

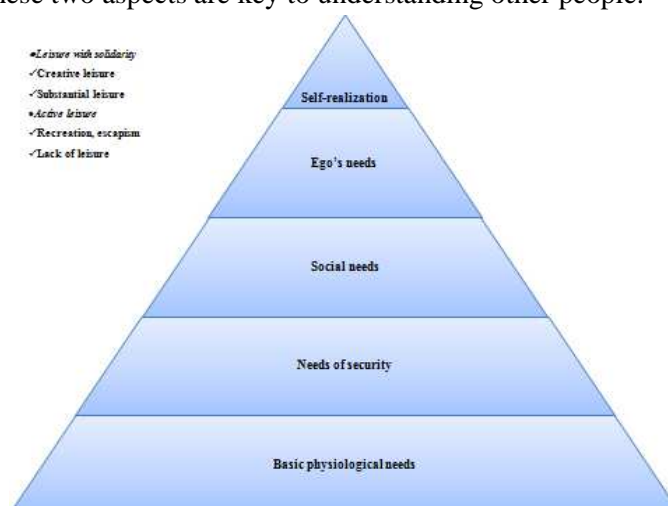

Fig. 3 Pyramid of leisure time

Source: Henderson K.A., Maslow, **Cuenca, M.**, Contribution of leisure to creativity and innovation of a region, Institute of Leisure Studies, University of Deusto, 2008, p. 233.

¹¹⁴ Lyck, L., Experience Economy as an Instrument to Create Economic, Center for Tourism and Culture Management, Copenhagen Business School, 2010, p. 16.

¹¹⁵ Stebbins, R.A., Un estilo de vida optimo de ocio: combinar ocio serio y casual en la busqueda del bienestar personal, Bilbao, Universidad de Deusto, World Leisure, 2000, p. 111.

In the pyramid of leisure, which is composed based on Maslow's¹¹⁶ pyramid of needs (1943) can be seen that the valuable experiences of leisure can take various forms and degrees, from the simplest, understood as pleasure or escape from reality to the most complex as the experiences of creative leisure with solidarity (see Fig. 3).

Good practices in generating experiences

Good practices of leisure are directed to those initiatives that are able to generate free and satisfying recreational experiences. There are leisure initiatives that improve and facilitate life and that can help the innovative transformation of each region.

The relationship between leisure and learning becomes a **vital aspect** for the development of knowledge society. Formation of leisure experiences as processes to improve individual and social transformation becomes essential and crucial for leisure, which is based on freedom and intrinsic motivation.

The value of social life and cooperation in innovation in the leisure become increasingly actual in recent years. Increasing the amount of time devoted to leisure and opportunities for **social transformation** through the use of information and communication technology enables the recovery of leisure with solidarity. The possibilities of collaboration processes promote volunteering through digital technology, which is a key element in the society of the XXI century. The use of leisure as a transformative social force goes beyond its importance and becomes an existential value, an element with a huge force in social innovation.

Society that strives to be innovative as a sign of their identity should enhance people's creativity. Creating innovation, it needs further training, as well as the ability to adapt to changes in technology and market. Leisure passing in training is important because it is one of the most important positions in the **values** of contemporary society. Active, sustainable, creative and leisure with solidarity ensure development and enhance quality of life. This does not happen spontaneously. In order to be encouraged it is necessary to create appropriate learning-oriented and socio-economic policies.

Contemporary **innovative challenges of leisure** may be directed to the following aspects:

- ✓ to be rejected confused ideas;
- ✓ to know the importance of leisure and its scope;
- ✓ to encourage active, sustainable, healthy, creative and several leisure and experiences generated by it;
- ✓ to develop new interests and habits that enable utilization of different forms of leisure;
- ✓ to give people access to valuable experiences of leisure;
- ✓ at level of community is substantial: promoting accessible and inclusive leisure, to prevent the risk of damaging free time to promote forms of recreation that promote cohesion between the generations.

Deductions

- ✓ The proper use of leisure prevents diseases, increase creativity and provides better quality of life.
- ✓ It is not enough to consume a leisure activity, but also to generate experiences of it.
- ✓ Use of leisure as a transformative social force goes beyond its importance and becomes an existential value, an element with a huge force in social innovation.

Conclusion

The relationship between leisure and quality of life can be observed by the indicator health. World Health Organization believes that leisure is essential for proper human development and basis for its psychological and social balance. It has been shown that proper use of leisure prevent diseases, increase creativity and provides better quality of life. Leisure, which provides satisfying experiences have a beneficial effect that reaches far beyond individual existence, affect the overall life and helps build a sustainable relationship

¹¹⁶ Maslow A., El hombre autorrealizado, Hacia una psicología del ser, Barcelona, Kairos, 1993, p. 64.

with the environment. Leisure activities play an important function in human life. In psychology, this research area is known as generic name "benefits of leisure".

REFERENCES

1. **Cuenca, M.**, Contribution of leisure to creativity and innovation of a region, Institute of Leisure Studies, University of Deusto, 2008, p. 236.
2. **Cuenca, M. Aguilar, E., and Ortega, C.** Ideas, Personas y Organizaciones del Ocio al servicio de la Innovaci, Bilbao ,Universidad de Deusto, 2008, p. 56.
3. **Dumazedier, J.** Toward a Society of Leisure, Free Press, London, 1967, p. 307.
4. **Lyck, L.** Experience Economy as an Instrument to Create Economic, Center for Tourism and Culture Management, Copenhagen Business School, 2010, p. 16.
5. **Maslow A.** El hombre autorrealizado, Hacia una psicologna del ser, Barcelona, Kairos, 1993, p. 64.
6. **Pine II, B.J. Gilmore, J.H.** La economna de la experiencia. Barcelona, Granica, 2000, p. 78.
7. **Stebbins, R.A.** Un estilo de vida optimo de ocio: combinar ocio serio y casual en la busqueda del bienestar personal, Bilbao, Universidad de Deusto, World Leisure, 2000, p. 111.
8. **Sue, R. Le loisir**, Presses Universitaires de France, 1993, p. 127.

Maya Aleksandrova Tsoklinova

THE EFFECT OF EXPERIENCES IN CONTEMPORARY LEISURE

SUMMARY

The current scientific report aims to analyze leisure time as real economic and social value in global society. Leisure has an innovative function related to the fact that it is good area to develop and promote new ways of life and therefore determine the availability of new markets. Attention has been focused on lifestyles of modern society that are directly linked with the emergence of new forms of leisure and recreation and development in specific population groups. A serious attempt is being made to indentify in detail and analyze leisure experiences and the subjective perceptions, influenced both by own personal experience and social environment. The economy of experiences, as a result of globalization, is the beginning of new economic era. Personal experiences, satisfaction, significant and memorable leisure, are a key factor in building innovative social structure.

ქეთევან ქველაძე

ტურისტთა განთავსების საშუალება სოფლად

ბოლო ათწლეულის მანძილზე ტურისტული ბაზრის გლობალიზაციამ გამოიწვია სასტუმრო ინდუსტრიის გაფართოება. ტურისტული საწარმოების საქმიანობას განსაზღვრავს ტურისტების მოლოდინი და რაოდენობა. ტურისტული კომპანიების უმრავლესობა მცირე და საშუალო საწარმოებია, ამიტომ, ამ კომპანიების წარმატება მათ გონივრულ მართვაზე დამოკიდებულია. მარკეტინგის პრინციპების მიხედვით, ნებისმიერი საქონელი ბაზარზე წარმოდგენილი უნდა იყოს ბაზრის შესაბამის სეგმენტში. ტურისტთა განთავსების ბაზრის სეგმენტი განისაზღვრება ტურისტის მიზნობრივი გეგმის მიხედვით. განთავსების საშუალებების ორგანიზაციული სტრუქტურა დამოკიდებულია მის დანიშნულებას, ადგილმდებარეობას, სტუმრის მიღების სპეციფიკას, მომსახურების დონეს, ფასსა და სხვა ფაქტორებზე.

საქართველოში ტურიზმის განვითარების მნიშვნელოვან ეტაპს წარმოადგენს ქვეყანაში შემოსული ტურისტების რაოდენობის ზრდა და ტურისტული მომსახურების შიდა ბაზრის

გაფართოების ორიენტაცია. შიდა ბაზრის გაფართოების აუცილებელი პირობაა ტურიზმის განვითარების ხელშეწყობა ქვეყნის რეგიონებსა და სოფლებში.

სოფლად ტურიზმის განვითარებისათვის საქართველოში ყველა პირობა არსებობს, დაწყებული მისი უნიკალური ბუნებით, სტუმართმოყვარე მოსახლეობით და ტურისტთა განთავსების საშუალებებით. ტურისტების განთავსების საშუალებას წარმოადგენს ნებისმიერი ობიექტი (განკერძოებული შენობა ან შენობათა კომპლექსი), რომელიც ახორციელებს ტურისტებისათვის დროებით საცხოვრებელით მომსახურებას, მოცემულ ობიექტში ყველა ადგილი უნდა ემორჩილებოდეს კომერციული ტიპის ერთიან ხელმძღვანელობას, იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც იგი მიზნად არ ისახავს მოგების მიღებას. დღესდღეობით განთავსების სექტორი დამსვენებლებს უამრავ სხვადასხვა ტიპის მომსახურებას სთავაზობს. ტურისტთა განთავსების საშუალებები სტანდარტული კლასიფიკაციის მიხედვით, რომელიც შემუშავებულია საერთაშორისო ტურისტული ორგანიზაციის მიერ იყოფა, ორ ჯგუფად: კოლექტიურ და ინდივიდუალურ ობიექტებად. კოლექტიური განთავსების ობიექტები თავის მხრივ იყოფა სასტუმროს ტიპის სპეციალიზებულ და სამკურნალო და სხვა ობიექტებად. მეორე ჯგუფს მიეკუთვნება საკუთრივ საცხოვრებლები (ბინები, ვილები, კოტეჯები და სხვა) დამქირავებელი ან მთარედა ტურისტებისათვის.

სასტუმროების სექტორი დღეს მრავალი ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის მთავარ ფაქტორად გვევლინება.

საქართველოში განთავსების საშუალებების ძირითად სტრუქტურულ ერთეულს სასტუმროები წარმოადგენს. სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემებზე დაყრდნობით, საქართველოს რეგიონებში ტურისტთა განთავსების ძირითადი საშუალება „საოჯახო სასტუმროებია“. სასტუმროების უდიდესი ნაწილი თავმოყრილია დიდ ქალაქებსა და რაიონულ ცენტრებში, მაგრამ უცხოელი ტურისტების უმრავლესობა, გარდა საქმიანი ვიზიტით ჩამოსული სტუმრებისა, და, ამასთანავე, ადგილობრივი ტურისტებიც, დასვენებას ამჯობინებენ „საოჯახო სასტუმროებში“. ტურისტთა რაოდენობის ზრდასთან ერთად იზრდება კეთილმოწყობილი და კომფორტული საოჯახო სასტუმროების რიცხვიც, მაგრამ მათი უმრავლესობა ვერ აკმაყოფილებს საერთო სტანდარტებს და თანაც მათი დიდი ნაწილი თავმოყრილია რაიონულ ცენტრებთან ახლოს, რაც, ჩვენი აზრით, არ არის მართებული. სოფლად „საოჯახო სასტუმროს“ განვითარება საუკეთესო საშუალებაა სოფლის ტურიზმის, აგროტურიზმის განვითარების, სასოფლო რეგიონებში ტურისტების მოზიდვის, სოფელში ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის, სოფლის მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლების და სხვ.

საქართველოში დაცარიელებული სოფლები და დაკეტილი სახლები “საოჯახო სასტუმროების” მოსაწყობი კარგი საშუალებაა, რისთვისაც დიდი ინვესტიციები არ არის საჭირო. ამისთვის საკმარისია მიტოვებული სახლების კოსმეტიკური შეკეთება და სველი წერტილების მოწესრიგება.

“საოჯახო სასტუმროში” შეიძლება ტურისტს შესთავაზოს როგორც ერთი ან ორკვირიანი დასვენების მომსახურების პაკეტი, ასევე მხოლოდ დამის გასათევიც, ამასთანავე შესთავაზოს ერთი, ორი ან სამჯერადი კვება. სასურველია, რაციონში შევიდეს ოჯახის მიერ წარმოებული ნატურალური საკვები პროდუქტები, მაგ., რძე, რძის ნაწარმი, შინაური ფრინველის ხორცი, საკუთარი შრომით მოყვანილი ბოსტნეული და ხილი, რაც სასტუმროს მეპატრონეს დამატებითი შემოსავლის მიღების მეტ შესაძლებლობას აძლევს. ასევე სასურველია, გლეხის კარმიდამოს ეროვნული სახე გააჩნდეს. ამ მომსახურებასთან ერთად, შეიძლება ტურისტს დამატებით შესთავაზოს ცხენით ან ფეხით გასეირნება ადგილობრივი ღირსშესანიშნაობების დათვალიერების მიზნით, ასევე სუვენირები, რუკები. მრიგად, “საოჯახო სასტუმრო” ითავსებს: სასტუმროს პატრონის (დიასახლისის, მენეჯერის), მზარეულისა და გიდის ფუნქციებს. ტურისტებისათვის ასეთი მომსახურება ძალიან ხელსაყრელია სიიაფისა და მოხერხებულობის გამო. ამასთანავე აუცილებელ პირობას წარმოადგენს: ადგილის უსაფრთხოება, ლამაზი ბუნება და ლანდშაფტი, სისუფთავე, ინფრასტრუქტურის აუცილებელი ელემენტები.

“სოფლის ტურიზმი” გვევლინება, როგორც სასოფლო წარმოების ახალი ფორმა, რომლის ჩარჩოებში ჩამოყალიბდა “საოჯახო სასტუმრო”, როგორც ბიზნესსაწარმო, ტურსაწარმო.

ტურისტული ბიზნესი (და, რა თქმა უნდა, “საოჯახო სასტუმრო”, როგორც ბიზნესსაწარმო) დაბეგვრის რეჟიმში იმყოფება და იხდის ყველა იმ გადასახადს, რაც დაწესებულია საქართველოს საგადასახადო კოდექსით. გადასახადებით დაბეგვრა ბიზნესის რეგულირების ერთადერთი მეთოდია. რეგულირების მიზანი უკეთესი შედეგის მიღწევაა. ტურისტული ბიზნესის განვითარებას ხელს უწყობს 2011 წელს საქართველოს საგადასახადო კოდექსში შესული ცვლილებები, როგორცაა, მაგალითად, ტურისტული ობიექტების მშენებლობაში მონაწილე კომპანიებისათვის საგადასახადო შეღავათები. მნიშვნელოვანია აგრეთვე სასტუმროების ინვენტარის, მოწყობილობის შემომტანი კომპანიებისათვის საბაჟო გადასახადების შეღავათების დაწესება და სხვა. ტურიზმისადმი ასეთმა პოლიტიკურმა მიდგომამ შეუძლებელია გავლენა არ მოახდინოს და ქვეყანაში ტურისტული ინდუსტრიის აღმავლობა არ გამოიწვიოს.

“საოჯახო სასტუმროს”, როგორც ტურსაწარმოს წარმატებულ ფუნქციონირებას დიდად განსაზღვრავს სასტუმროს მფლობელის (დიასახლისის), როგორც ინდმეწარმის და ბიზნესმენის, მეწარმული საქმიანობის სრულყოფილი ცოდნა.

მეწარმე-ბიზნესმენი მეწარმისთვის დამახასიათებელ ცოდნას და თვისებებს უნდა ფლობდეს, კერძოდ, უნდა იყოს თავისუფალი თავის საქმიანობაში, მოქმედებდეს საკუთარი რისკით, მისი საქმიანობა ორიენტირებული უნდა იყოს მოგებაზე და აუცილებლად უნდა ჰქონდეს დარეგისტრირებული საწარმო.

ტურისტულ საწარმოს (“საოჯახო სასტუმროს”) დიასახლისს უნდა შეეძლოს საფინანსო-ორგანიზაციული შედეგების ანალიზი. უნდა ერკვეოდეს საწარმოს შემოსავლებში, აგრეთვე იცოდეს დანახარჯების კლასიფიკაცია: პირდაპირი, მუდმივი, ცვლადი და შერეული დანახარჯები. განსხვავოს ერთმანეთისაგან რეალიზაციისაგან მიღებული სუფთა მოგება და საერთო მოგება, ძირითადი საქმიანობისაგან და ფინანსური საქმიანობით მიღებული მოგება და ა.შ.

საქართველოს ტურიზმის დეპარტამენტის ინფორმაციით ქვეყანაში შემოსული თითოეული უცხოელი ტურისტი ხარჯავს 1500-1900 დოლარამდე, ასევე შიდა ტურისტი ხარჯავს 500-1000 ლარამდე.

ჩვენი კვლევის მიზანი იყო, გაგვეჩვენა საქართველოს სოფლის მოსახლეობის დამოკიდებულება სასოფლო ტურიზმისა და კერძოდ “საოჯახო სასტუმროებისადმი”.

კვლევის ობიექტი შევარჩიეთ საქართველოს მთის რეგიონიდან, ამბროლაურის რაიონი, სოფელი სადმელი, როგორც ტიპური ქართული სოფელი.

სოფელი სადმელი მდებარეობს ზღვის დონიდან 760 მეტრზე. 2002 წლის მონაცემებით, სოფელში ცხოვრობს 594 ადამიანი. სოფელი მდიდარია რელიგიური და ისტორიული ნაგებობებით: ღვთისმშობლის სახელობის კლდის უბნის ეკლესია (IX-X), წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესია (XI), სამების ეკლესია, კოშკი ნაციხურა – იაშვილების „პირველი სამოსახლო“, კლდის უბნის ციხესიმაგრის კომპლექსი „საიაშვილო“ და სხვა; მდინარეებით, გამოქვაბულებით (რაც მას განსაკუთრებით მიმზიდველს ხდის ტურისტებისათვის). სადმელის მოსახლეობა მისდევს მცირე ოჯახურ მეურნეობას, ტრადიციული დარგია მეღვინეობა, განვითარებულია მეფუტკრეობა [1].

როგორც გავარკვიეთ, სოფელ სადმელში რეგისტრირებული „საოჯახო სასტუმრო“ არ არსებობს. სასტუმროები, როგორც რეგისტრირებული (სამი ოჯახი), ისე არარეგისტრირებული (4 ოჯახი), თავმოყრილია ქალაქ ამბროლაურში. აქ “საოჯახო სასტუმროს” ტრადიცია უკვე 10 წელიწადია არსებობს. ასევე ამბროლაურში ჩამოყალიბებულია და ფუნქციონირებს კერძო ტურისტული კლუბი, სადაც საკუთარი გიდები ჰყავთ. სასტუმროების უმეტესობა მუშაობს შემოტანილი პროდუქტებით. მხოლოდ ერთ სასტუმროს, “ციბენას” გააჩნია საკუთარი მეურნეობა. ამბროლაურში მდებარეობს აგრეთვე ერთი დიდი სასტუმრო 21 ნომრით, რომელ-

იც ძირითადად ემსახურება საქმიანი ვიზიტით ჩამოსულ სტუმრებს (1-2 დღე). ნომრის ღირებულება იწყება 80 ლარიდან.

ამბროლაურის “საოჯახო სასტუმროებში” ღამის გათევა ღირს 30 ლარი კვების გარეშე. 35 ლარი ღირს ღამის გათევა ერთჯერადი კვებით, ორჯერადი კვების ფასი კი 45-60 ლარია.

არარეგისტრირებულ “საოჯახო სასტუმროში” ღამის გათევა კვების გარეშე 15 ლარი ღირს, ის უმეტესად სასკოლო ექსკურსიებზეა გათვლილი.

“საოჯახო სასტუმროებს” უფრო ოჯახები ეტანებიან. მოგების დიდი ნაწილი მოდის ადგილობრივ ტურისტებზე და მხოლოდ 0,01% უცხოელ ტურისტებზე. ტურისტები ძირითადად ჩამოდიან 1-2, 7-10 დღე. დაინტერესების ძირითად მთავარი წყაროს უნიკალური ბუნებრივი რესურსებია; მევნახეობა – მარნები, ღვინის ტექნოლოგია; თაფლის ნაწარმი; ადგილობრივი სამზარეულო; მეღორეობა – ღორის გამოყვანის ადგილობრივი წესები;

სადმელის მოსახლეობასთან გასაუბრებისა და გამოკითხვის შედეგად გამოიკვეთა შემდეგი სიტუაცია: მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი ინერტულად არის განწყობილი ტურიზმისა და კერძოდ, “საოჯახო სასტუმროებისადმი”. ზოგიერთი აგრესიასაც კი გამოხატავს უცხოელი ტურისტების მიმართ (ასეთი განწყობა განპირობებული იყო ახალგაზრდების არაინფორმირებულობით, მათ არ ესმოდათ თუ რისთვის იყვნენ იქ უცხოელი ტურისტები). მიუხედავად საერთო განწყობილებისა, აღმოჩნდნენ “საოჯახო სასტუმროებით” დაინტერესებული დიასახლისები. ათამდე ქალბატონმა გამოთქვა სურვილი, უფრო დაწვრილებით გასცნობოდა სამეწარმეო საქმეს, რომელიც დაკავშირებული იქნებოდა “საოჯახო სასტუმროს” ორგანიზაციასთან. კვლევის შედეგად შეგროვილი მასალის საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ სოფლის მოსახლეობა ნაკლებად არის ინფორმირებული “საოჯახო სასტუმროებისა” და მათი სამართლებრივი მართვის შესახებ, მაგრამ მათი გარკვეული დაინტერესება, როგორც ოჯახისათვის დამატებითი შემოსავლის წყაროს მიმართ, მაინც შეიმჩნევა. მოსახლეობის (განსაკუთრებით დიასახლისების) დაინტერესების მოტივაციას წარმოადგენს მოგების მიღება, თუმცა სასურველი მოგების მისაღებად მათ არ გააჩნიათ სათანადო სამეწარმეო ცოდნა და გამოცდილება, ნაკლებად ერკვევიან საგადასახადო კოდექსის მოთხოვნებსა და საბუღალტრო ოპერაციებში. იმის გამო, რომ “საოჯახო სასტუმრო” ზემომდებლად ბიზნესს არ წარმოადგენს, მისი ფინანსური შესაძლებლობა არ იძლევა იმის საშუალებას, რომ სასტუმროს ჰყავდეს ბუღალტერი და მენეჯერი, რომლებიც გაუძღვებოდნენ სასტუმროს საორგანიზაციო-ფინანსურ საქმიანობას. სასურველია ტურისტულ რეგიონებსა და სოფლებში ჩამოყალიბდეს სასოფლო ტურიზმის ან აგროტურიზმის პროფილის ტუროპერატორი, რომელიც ხელს შეუწყობდა სოფლად ამ სეგმენტის განვითარებას. დაეხმარებოდა სოფლის მოსახლეობას „საოჯახო სასტუმროს“ რეკლამირებაში, ვინაიდან მოსახლეობას არ გააჩნია ამის სათანადო განათლება და არც სახსრები. ამასთანავე, ტუროპერატორი ხელს შეუწყობდა უკვე არსებული სასტუმროების სარეიტინგო სისტემის შემოღებას, რაც იმის საშუალებას იძლევა, რომ მათ მიენიჭოთ გარკვეული ხარისხი, ყოველივე ეს კი ხელს შეუწყობს ჯანსაღ კონკურენციას. აუცილებელია არსებულ სასტუმროებს შორის ინფორმაციის გაცვლის სწორი მექანიზმის არსებობა, რაც მათ მისცემს საშუალებას, გააუმჯობესონ მომსახურების ხარისხი და აგრეთვე შეიმუშაონ მომსახურების ინოვაციური მეთოდები. ამ მიმართულებით დღეისათვის მუშაობს ასოციაცია „ელკანა“, რომელმაც შეიმუშავა სოფლად და პატარა ქალაქებში „საოჯახო სასტუმროების“ სტანდარტი, რომელიც ეხება მხოლოდ იმ სასტუმრო სახლებს, რომელთა საქმიანობა მიმართულია სოფლის ტურიზმისაკენ.

მიგვაჩნია, რომ მარტო ქალაქებსა და რეგიონულ ცენტრებში არ უნდა ხდებოდეს სასტუმროებისა და „საოჯახო სასტუმროების“ თავმოყრა, რადგან საქართველოს სოფლებშიც არსებობს “საოჯახო სასტუმროების” ქსელის გაფართოების უდიდესი პოტენციალი – როგორც ადამიანური, ისე ტექნიკური რესურსი, რომლის ათვისებისა და რეალიზებისათვის საჭიროა:

1. სოფლის მოსახლეობის (და არა მხოლოდ მათი) ინფორმირება “საოჯახო სასტუმროების” შესახებ; აგრეთვე საგანმანათლებლო კამპანიის ჩატარება უცხოელ ტურისტთა მომსახურების ძირითადი პრინციპების შესახებ.

2. პოტენციურ სასტუმროს მეპატრონეებთან (დიასახლისებთან) ტრენინგების ჩატარება მეწარმული საქმიანობის და საბუღალტრო აღრიცხვის საკითხების შესახებ; სათანადო ინფორმაციის მიწოდება სასტუმროს დაგეგმვისა და გონივრული მართვის შესახებ.

3. პოტენციურ სასტუმროს მეპატრონეს სახელმწიფოს მხრიდან უნდა გაეწიოს სათანადო ფინანსური დახმარება ელემენტარული ტურისტული ინფრასტრუქტურის მოსაწყობად.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. **ka.wikipedia.org/wiki** რაჭა და რაჭველები, სოფელი სადმელი.
2. **ონიანი ი.** ტურისტთა განთავსების საშუალებების სტატისტიკური ანალიზი. „ტურიზმი, ეკონომიკა და ბიზნესი“, ბათუმის საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენცია, 2011.
3. **სამადაშვილი უ.** ტურიზმის პოზიციური და ნეგატიური ეფექტები საქართველოში. „ტურიზმი, ეკონომიკა და ბიზნესი“. ბათუმის საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენცია, 2011.
4. **მეტრეველი მ.** ტურიზმი და გარემოს დაცვა. თბილისი, 2004.
5. **Воскресенский В. Ю.** Международный туризм. Москва, 2008.
6. **მექვაბიძე რ., ცოტნიაშვილი ზ.** „ტურიზმის ბიზნესი და ტურიზმის ბიზნესის მენეჯმენტის თავისებურებები“, 2009.

Kveladze Ketevan

ACCOMMODATION OF TOURISTS IN RURAL AREAS

SUMMARY

The article discusses the appropriate infrastructure, including the development of tourist accommodation facilities in rural areas, which is - a necessary condition for the promotion of tourism industry development. In Georgia the number of tourists has increased with the increasing demand for natural tourist accommodation, as well as quantitatively in terms of quality of service. Especially in rural areas. The best development opportunity has a "Family guest house", which is also a pre-condition for rural tourism development. Today majority of "Family guest house " are concentrated in regional centers or are near the regional centers. But they do not meet international standards and requirements. Therefore it is necessary to implement new innovative measures for the development of "family guest houses" in order to keep the tourists happy, and therefore to increase an additional income for rural residents.

ნაირა ლვედაშვილი

გლობალიზაციის პროცესები მსოფლიო ტურიზმში

საერთოდ, მსოფლიო ბაზრის, და კერძოდ, ტურისტულის, განვითარების თანამედროვე ტენდენციათა შორის განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს გლობალიზაციის პროცესები.

გლობალური კავშირების არსი მდგომარეობს სხვადასხვა ფორმების მიერ ადამიანური, ფინანსური და სამეცნიერო-ტექნიკური რესურსების გაერთიანებაში გარკვეული მიზნების მისაღწევად ყველაზე ეფექტური გზით – თანამშრომლობის მეშვეობით. ისინი ერთობლივად

იყენებენ თითოეული მონაწილე მხარის მიღწევებს და ანაწილებენ საერთო პროგრამების რეალიზაციასთან დაკავშირებულ რისკებსა და ხარჯებს.

გლობალური კავშირების დამყარება პრაქტიკაში ხორციელდება სტუმრის მიღებისა და ტურიზმის ინდუსტრიის სხვადასხვა სექტორებში. მსგავსი სახის გაერთიანებების აშკარა მაგალითს წარმოადგენს ტურისტული პროდუქტის დაჯავშნის გლობალური კომპიუტერული სისტემები. მათი წყალობით ავიაკომპანიათა კავშირის საგარეო სისტემები გაერთიანდნენ ავტომატიზირებული გამჭირავებელი ფორმების, ტურაგენტების, ოტელების და ა. შ. კომპიუტერული ქსელების კომპლექსთან. ისინი საშუალებას გვაძლევენ, დაეჯავშნოთ ტურისტულ მომსახურებათა პაკეტი ან მათი ცალკეული ელემენტები – ავიაგადაფრენებიდან და ოტელებში განთავსებიდან თეატრებში ბილეთებამდე და სადაზღვევო პოლისებამდე.

ამჟამად, გლობალური კავშირების გარდა, ყალიბდება სტრატეგიული ალიანსები. სტრატეგიულმა ალიანსებმა შეიძლება მიიღოს სხვადასხვა (კონსორციუმების, სტრატეგიული ხასიათის ერთობლივი საწარმოებისა და ა. შ.) სახე. ტრადიციული შიდასაფირმო ხელშეკრულებებისაგან განსხვავებით, ისინი მიმართულია მათი საქმიანობის გლობალური სტრატეგიის ჩარჩოებში ალიანსის მონაწილე კომპანიებისათვის გრძელვადიანი კონკურენტული უპირატესობების მიღწევაზე.

სასტუმრო მეურნეობაში სტრატეგიული ალიანსები იქმნება რამდენიმე კომპანიას შორის მომსახურებათა ერთობლივი რეალიზაციის, ერთიანი გასაღებითი ქსელის შექმნის, შეთანხმებული მარკეტინგული საქმიანობის, დიდი ფინანსური დაბანდებების განხორციელებისათვის. ასეთი გაერთიანების ძირითადი მოტივი მდგომარეობს ბაზარზე სასტუმრო კომპანიების სავაჭრო მარკების დაწინაურებაში. ალიანსის ფარგლებში ერთი ფირმის პროდუქტი მეორეს აძლევს შესაძლებლობას, გავიდეს ბაზარზე და ფინანსური რისკის გაყოფის გზით ორივე თავიდან იცილებს გაკოტრებას არახელსაყრელი ეკონომიკური კონიუნქტურის დროს.

სტრატეგიული ალიანსის მაგალითად გვემსახურება რამდენიმე წლის წინ დადებული პარტნიორული შეთანხმება ჯგუფ „კარლსონ ჰოსპიტალითი უორლდუაიდ“-სა (აშშ) და ტორონტოდან კორპორაცია „ფორ სიზნზ“-ს შორის. მისი მიზანია უკანასკნელის კუთვნილი ოტელების საერთაშორისო ჯაჭვ „რიჯენტ“-ის გაფართოება.

როდესაც ალიანსები დაამტკიცებენ საკუთარ ეფექტიანობას, მომავალში ისინი სასტუმრო კომპანიათა ზრდის მთავარი სტრატეგიები გახდებიან. ასეთ დასკვნამდე მივიდნენ ნიუ-იორკის უნივერსიტეტის სპეციალისტები, რომლებმაც ჩაატარეს გამოკვლევა სტუმრის მიღების ინდუსტრიაში.

ყველაზე მკაფიოდ გლობალიზაციის პროცესები შეინიშნება საჰაერო ტრანსპორტზე. მყარდება მტკიცე პარტნიორული კავშირები მსოფლიოს მოწინავე ავიაკომპანიებს შორის. ისინი უპირატესობას ანიჭებენ საკუთარ კონკურენტებთან სტრატეგიული ალიანსების შექმნას, ვიდრე ნაკლებად დიდი გადამყვანების აქციათა შესყიდვას. მიაღწიეს რა შეთანხმებას ურთიერთშორის, ავიაკომპანიებს შეუძლიათ სწრაფად გააფართოვონ სამარშრუტო ქსელი, გაზარდონ თავიანთი საბაზრო წილი და შეზღუდონ სხვა გადამყვანების ბაზარზე წვდომა. ასეთი თანამშრომლობა იძლევა ალიანსის ყველა მონაწილისათვის საერთო შედეგს – მოგებისა და საჰაერო გადაზიდვების მოცულობის ზრდას.

ავიაკომპანიებს შორის შეთანხმებები ეხება საქმიანობის სხვადასხვა სფეროს. ადრე ისინი ძირითადად ვრცელდებოდა აეროპორტებში დასატვირთ-გადმოსატვირთი სამუშაოების მართვაზე, ინვესტირებასა და მიმდინარე დაფინანსებაზე (თვითმფრინავების, საწვავის ერთობლივი შესყიდვები, რემონტისა და ტექნიკური მომსახურების სახელსწინაობის გამოყენება და ა. შ.), აგრეთვე, გაერთიანებული კომერციული წარმომადგენლობების გახსნა. მაგალითად, ავიაკომპანიებმა „ჯაპან ეირლაინზ“-მა, „ლიუფტჰანზა“-მა და „ერ ფრანს“-მა დადეს შეთანხმება ჯ. კენედის სახელობის ნიუ-იორკის აეროპორტის ტერმინალის ერთობლივი მშენებლობის შესახებ.

დღეს საჰაერო ტრანსპორტზე საქრთაშორისო სტრატეგიული ალიანსები გადიან განვითარების ახალ ეტაპს. მისწრაფოდნენ რა, დაემყარებინათ კონტროლი ავიაგადაზიდვების ბაზრებზე, ალიანსის წევრები გადავიდნენ თავიანთი იდენტიფიკაციური კოდების გაცვლასა და თანამშრომლობაზე სპეციალური წამახალისებელი პროგრამების ჩარჩოებში ხშირად მიფრენი მგზავრებისათვის. ამგვარმა პრაქტიკამ მიგვიყვანა ღრმა ცვლილებებამდე ავიამომსახურებათა ბაზარზე.

„ეფ-ეფ-პის“-ს სპეციალური პროგრამები კლიენტებს აკავშირებს განსაზღვრულ ავიაკომპანიებთან და ხელს უშლის მგზავრების გადინებას სხვა გადამყვანებისკენ. ბოლო დროს ისინი გადაიქცნენ მძლავრ მარკეტინგულ ინსტრუმენტად, რომლის გამოყენების ეფექტურობა მრავალჯერადად იზრდება გლობალურ სტრატეგიულ ალიანსებში მისი ინტეგრაციის შემთხვევაში. ცოტა ხნის წინ ავიაკომპანიებმა „იუნაიტედ ეირლაინზ“-მა, „ლიუფტჰანზა“-მ და CAC-მა შეიმუშავეს ერთობლივი სტრატეგია მუდმივი მგზავრების მიმართ.

წამახალისებელი პროგრამების გაერთიანებით ალიანსის წევრები აფართოვებენ საკუთარი კლიენტების ბაზას და იკავებენ დომინირებად მდგომარეობას ბაზარზე. ამ სტრატეგიას მიყვავართ ავიაგადაზიდვების მონოპოლიზაციამდე საჰაერო ტრანსპორტის საყოველთაო ლიბერალიზაციის პირობებში. ის ქმნის ბარიერებს ახალი მოთამაშეების ბაზარზე გასვლისთვის და ზღუდავს კონკურენციას.

პატარა და ხელახლა წარმოქმნილი ავიაკომპანიები, ალიანსებს, რომლებსაც ჰყავთ მუდმივი მგზავრების მრავალრიცხოვანი კონტინგენტი, ადანაშაულებენ ანტიმონოპოლიური კანონმდებლობის დარღვევაში. კონკურენტული გარემოს დაცვისა და მონოპოლიათა მოქმედებებზე კონტროლის სპეციალური ორგანოები ყურადღებით აკვირდებიან ალიანსების განვითარების სტრატეგიასა და ფორმირებას. მაგრამ ჯერჯერობით ისინი ვერ ამჩნევენ მათ საქმიან პრაქტიკაში დადგენილი სამართლებრივი ნორმების დარღვევის ფაქტებს.

ხშირად, მფრინავი მგზავრებისათვის წამახალისებელი პროგრამების გაერთიანების გარდა, ალიანსის წევრებს შორის თანამშრომლობა მტკიცდება საიდენტიფიკაციო კოდებით გაცვლის ხაზით. სამოქალაქო ავიაციის საერთაშორისო ორგანიზაციის (იკაო) წესების მიხედვით, ავიაკომპანიას უფლება აქვს, შესთავაზოს სხვა ავიაკომპანიას საკუთარი საიდენტიფიკაციო კოდის გამოყენება ან რამდენიმე გადამზიდავმა შეიძლება გამოიყენოს ერთი და იგივე კოდი. ეს ნიშნავს, რომ მგზავრები მიფრინავენ არა იმ ავიაკომპანიების თვითმფრინავებით, რომელიც მითითებულია ბილეთში. მომხმარებელთა უფლებების დაცვისთვის შემოთავაზებულია კოდების გაცვლის რეგულირების შემოღება. საკითხი განხილვის პროცესშია, ხოლო, ჯერჯერობით, ავიაკომპანიებმა, ყოველ შემთხვევაში, მგზავრების ინფორმირება უნდა მოახდინონ მსგავსი პრაქტიკის შესახებ.

როგორც არ უნდა იყოს საიდენტიფიკაციო კოდების გაცვლის არგუმენტები „მომხრე“ და „მოწინააღმდეგე“, შეთანხმებათა რაოდენობა იზრდება. 1997წელს ესპანურმა ავიაკომპანიამ „იბერიამ“, შვეიცარულმა „სვისეირმა“ და ავსტრიულმა „ოსტრიან კირლაინზმა“ დადეს შეთანხმება კოდების გაცვლის შესახებ „დეელტა ეირლაინზთან“, „ბრიტიშ მიდლენდსმა“ – „გალფ ლაინზთან.“ იმავე წელს „დეელტა ეირლაინზმა“ და „კონტინენტალ ეირლაინზმა“ ხელი მოაწერეს მრავალგვერტიურ შეთანხმებას „ერ ფრანსთან“, რომელიც მოიცავს კოდების გაცვლას. დადებული შეთანხმებები საიდენტიფიკაციო კოდების გაცვლის შესახებ ხშირად გადაიზრდება საერთაშორისო სტრატეგიულ ალიანსებში. ალიანსების უმრავლესობას განასხვავებს მოქნილი ორგანიზაცია ერთობლივ მარკეტინგსა და ტექნიკურ განვითარებაზე აქცენტით.

ძველ კონტინენტზე ალიანსების შექმნა რთულდება ორმხრივი შეთანხმებების შესახებ საკითხის თაობაზე ევროპის კომისიის პოზიციის გამო. განიხილავს რა, როგორც ერთიან ტერიტორიულ წარმონაქმნს, მას განზრახული აქვს, უარი თქვას ცალ-ცალკე თითოეულ ქვეყანასთან ხელშეკრულებების დადების პრაქტიკაზე და გადავიდეს მოლაპარაკებითი პროცესების მკაცრ ცენტრალიზაციაზე.

წარმოქმნილი დაბრკოლებების მიუხედავად, ავიაკომპანიები აგრძელებენ გაერთიანებას. ხშირად ერთი და იგივე გადამზიდავი ერთდროულად შედის რამდენიმე ალიანსში სხვადასხვა მიზნებით. ავიაკომპანიას შეიძლება ჰქონდეს ბაზური შეთანხმება ერთ კომპანიასთან და, ამავე დროს, იყოს სხვა გადამზიდავებთან მარკეტინგული და კომერციული ალიანსების სრულუფლებიანი წევრი. მაგალითად, „ლიუფტჰანზამ“, „იუნაიტედ ეირლაინზ“-თან გლობალური სტრატეგიული ალიანსის გარდა, შექმნა მარკეტინგული ალიანსი „ფინიერ“-თან, ფრანსის ალიანსი „ჯაპან ეირლაინზ“-თან და „ორეან ეირლაინზ“-თან, აგრეთვე, ხელი მოაწერა შეთანხმებას საიდენტიფიკაციო კოდების გაცვლის შესახებ ავიაკომპანიებთან: „ადრია ეირვეიზი“, „ვარიგ ბრაზილიან ეირლაინზ“, „ლუკსეირ“ და „ოსტრიან ეირლაინზთან.“ ადრე მიღწეული შეთანხმებების პერსპექტივები ძალზე განუსაზღვრელი ხდება გადამზიდავების მსოფლიო ალიანსების შექმნასთან ერთად.

საჰაერო ტრანსპორტზე უმსხვილესი გაერთიანებებია „უანუორლდი“ და „სტარ ალიანსი.“ თითოეული მათგანი მომსახურებას უწევს 180 მლნ-ზე მეტ მგზავრს წელიწადში. „უანუორლდისა“ და „სტარ ალიანსის“ გარდა, არსებობს გადამზიდავების სხვა მსგავსი გაერთიანებებიც „ეპოლიფლაიერ გრუპი“ და „ვანდისი“. ახლახან ნიუ-იორკში გამოცხადდა ახალი ალიანსის „სკაიტიმ“-ის შექმნის შესახებ. მის ბირთვად გამოვიდნენ „დელტა ეირლაინზი“ და „ერ ფრანსი“, რომლებიც უკვე რამდენიმე წელია თანამშრომლობენ. შექმნილების სიტყვებით, ალიანსი მეტწილად ორიენტირებული უნდა იყოს მგზავრების ინტერესებზე, ვიდრე ყველა ადრე გაფორმებული გაერთიანება. აშშ-ს, ევროპის, ლათინური ამერიკის და აზიის ქვეყნების მასობრივ ინფორმაციათა საშუალებებში განფენილი ალიანსის სარეკლამო კომპანია მიმდინარეობს დევიზით „ჩვენ ვზრუნავთ თქვენზე.“

ტურისტულ ბაზარზე თავისი მდგომარეობის განმტკიცების, სტატუსის ამაღლებისა და ფინანსური მაჩვენებლების გაუმჯობესების მიზნით მმართველი კომპანიები ძალისხმევას აერთიანებენ. მათთვის უფრო ადვილია, ერთობლივად დაიცვან საკუთარი ინტერესები საწარმოს მფლობელებთან კონტრაქტი დადებისას. კონტრაგენტებს შორის ურთიერთხელსაყრელი ურთიერთობების დამყარება განსაკუთრებით აქტუალური ხდება ჩვენს დროში, როდესაც მესაკუთრე მუდმივად ამკაცრებს მოთხოვნებს პროფესიონალი მენეჯერებისადმი. ის დაჟინებით მოითხოვს, რომ მმართველი კომპანია გახდეს მისი სასტუმროს თანამფლობელი, მასთან ერთად გაინაწილოს ფინანსური რისკები და, ამრიგად, ასტიმულირებს მას, უფრო ეფექტიანად განკარგოს ქონება. კორპორაცია „ჰაიტ ჰოუტელზ ინტერნეიშნელ“-ის პრეზიდენტის სიტყვებით, „მართვაზე სუფთა კონტრაქტების დრო წავიდა. ადამიანებს, რომლებიც ახდენენ სასტუმროების ინვესტირებას, სურთ იცოდნენ, რომ მმართველები იზიარებენ თავიანთ ინტერესებს.“

ამჟამად მსოფლიოს სასტუმრო მეურნეობას უდგას გარდატეხის პერიოდი. ხდება სექტორის სტრუქტურული გარდაქმნა, იცვლება წარმოების მართვისა და ორგანიზაციის ფორმები, ტრანსნაციონალური საქმიანობის ორგანიზაციის მოდელები.

სამი ათწლეულის განმავლობაში ყველაზე ეფექტურ მოდელებად ითვლებოდა ამერიკული, რომელმაც დიდი ზეგავლენა მოახდინა სასტუმრო ბიზნესის განვითარებაზე. ის იყენებდა ნაკადურ-მასობრივი წარმოების სისტემის პრინციპებს, რომელიც პირველად აშშ-ში, გ. ფორდის ავტოქარხნებში დაინერგა. ეს სისტემა დაფუძნებულია საწარმოო პროცესების სტანდარტიზაციის, ტიპიზაციისა და კონვეიერიზაციის გამოყენებით. სასტუმროს მეურნეობაში ნაკადურ-მასობრივი წარმოების ორგანიზაციის ამერიკულმა მოდელებმა გამოვლენა პოვა განთავსების უმაღლესად სტანდარტიზებულ ეროვნულად ორიენტირებულ საშუალებებში. მათი ქსელი სწრაფად გაფართოვდა ისეთი სასტუმრო კომპანიების წყალობით, როგორებიც არიან: „ჰოლიდე ინი“, „ბესტ უესტერნ მოტელი“, „ჰოვარდ ჯონსონი“ და სხვ.

სამეცნიერო კვლევებში ძირითადი ყურადღება ეთმობა ტურისტული საწარმოების საქმიანობის მასშტაბების გაფართოების ორ ძირითად მიმართულებას: გლობალურ გაერთიანებებს (კორპორაციებს) და სტრატეგიულ კვშირებს.

გლობალური გაერთიანებების შექმნის მიზანია საწარმოების საქმიანობის კოორდინაცია და ინტეგრაცია მსოფლიო მასშტაბით წარმოების გაზრდის ან გამოცდილების (ცოდნის) შექმნის შედეგად. საკუთარი სავაჭრო მარკის უპირატესობათა გამოყენებისა და საერთაშორისო მომწოდებლებისა და კლიენტების მომსახურებისაგან ეკონომიის მიღების მიზნით. გლობალური გაერთიანებები იქმნება ორგანიზაციების შერწყმის, შექმნისა და შთანთქმის გზით. გაერთიანებების აღნიშნულმა პროცესმა მიიღო კონცენტრაციის სახელწოდება, რაც იმაში გამოიხატება, რომ ოლიგოპოლიისა და მონოპოლიების წარმოქმნისას ხდება სამეურნეო ერთეულების გამსხვილება. დიდი საწარმოები თანდათან დევნიან წვრილ საწარმოებს და იკავებენ გაბატონებულ პოზიციებს ბაზარზე. მათ ხელში კონცენტრირდება უდიდესი ეკონომიკური ძალაუფლება.

ტურისტულ ინდუსტრიაში ჩამოყალიბდა წარმოების კონცენტრაციის ორი ძირითადი გზა: შიდა და გარე. შიდა კონცენტრაციის შემთხვევაში გამსხვილება ხდება ცალკეული მეურნე ერთეულების ჩარჩოებში შინაგანი რესურსებით. გარეგანი კონცენტრაცია ვლინდება საწარმოების ფართო წრის თანამშრომლობაში (კოოპერაციაში) ან გაერთიანებაში (შერწყმაში).

ტურიზმის ინდუსტრიისათვის, ისევე, როგორც სხვა დარგებისათვის, დამახასიათებელია საწარმოების კონცენტრაციის პროცესის გამოსვლა ეროვნული საზღვრებიდან ტრანსნაციონალური კორპორაციების (ტნკ) შექმნის გზით. გაეროს დეკუმენტის შესაბამისად, ტნკ-ს მიეკუთვნება ისეთი კომპანიები, რომლებსაც გახსნილი აქვთ ფილიალები ორ და მეტ ქვეყანაში და რომლებიც ახორციელებენ მათი საქმიანობის კოორდინაციას. ტურიზმში ტნკ-ს უმრავლესობა დაფუძნებულია ე. წ. ტრადის ქვეყნებში – აშშ, დასავლეთ ევროპა (საფრანგეთი, დიდი ბრიტანეთი, გერმანია), იაპონია, რომლებიც ერთიანებენ ტურისტულ ნაკადებს და ახორციელებენ უცხოურ ინვესტირებას.

სპეციალისტები მიიჩნევენ, რომ გლობალური გაერთიანების შექმნა და მართვა რთული პროცესია, რომელიც მოითხოვს ბევრ დროსა და რესურსს, ამიტომ მრავალი კომპანია საზღვარგარეთ მიმართავს საერთაშორისო თანამშრომლობის ორგანიზაციის სხვა ფორმას – სტრატეგიულ კავშირებს (ალიანსებს).

სტრატეგიულ კავშირებში შედის ისეთი კომპანიები, რომლებიც უშუალოდ არ შეეხებიან საკუთრების ურთიერთობებს, და რომლებიც ინარჩუნებენ თავიანთ ავტონომიას ცალკეული ამოცანის გადაწყვეტაში ძალისხმევათა შეთანხმებისა და კოორდინაციის მიზნით, კერძოდ, მარკეტინგული კვლევების ჩატარებაში, მომსახურებათა შემუშავებაში, წარმოებასა და გასაღებაში, ადამიანური რესურსების მომზადებაში. ალიანსის ჩარჩოებში ერთი ფირმის პროდუქტი მეორე ფირმის შესაძლებლობას ავლენს ბაზარზე და ფინანსური რისკის გაყოფის გზით ისინი თავს არიდებენ გაკოტრებას არახელსაყრელი ეკონომიკური კონიუნქტურისას.

სტრატეგიული კავშირების არსი განისაზღვრება ისეთი ცნებებით, როგორებიცაა „მეგობრული კავშირები“, „კონკურენცია“, „ერთობლივი მეწარმეობის ფორმები ხელშეკრულების იურიდიული გაფორმებით, პარტნიორების მოქმედებათა კოორდინაციით.“ სტრატეგიული კავშირების დამახასიათებელ ნიშანს წარმოადგენს ისეთ საწარმოებს შორის კონკურენციის არსებობა (ყოველ შემთხვევაში პოტენციური), რომლებიც მიისწრაფიან თანამშრომლობისკენ. სტრატეგიული კავშირების – ეს უშუალოდ პოლიტიკაა ბაზარზე ღია კონკურენციასა და ფირმების სრულ შერწყმას შორის.

სტრატეგიულ კავშირებში ფირმათაშორისო გაცვლის სახეებს, რომლებიც აქტიურად გამოიყენება ტურისტულ ბიზნესში, მიეკუთვნება:

- შეთანხმება თანამშრომლობის შესახებ;
- შეთანხმება ფრანჩაიზინგის შესახებ;
- მმართველობითი კონტრაქტები;
- მარკეტინგული კონტრაქტები;

- ერთობლივი საწარმოები და კონსორციუმები.¹¹⁷

მართვის კონტრაქტი გულისხმობს ტურისტულ ორგანიზაციაზე, ოტელებზე ან მათი საქმიანობის რომელიმე ფაზაზე ოპერატიული კონტროლის გადაცემას. სხვა მფლობელი ვალდებულია, არ ჩაერიოს მართვის პროცესში, გასწიოს ყველა მიმდინარე ხარჯი, აგრეთვე ფინანსური და ოპერაციული რისკი, რომელიც გამომდინარეობს საკუთრების უფლებიდან. მეორე მხრივ, ოპერატორი ებმება სასტუმროს ან ტურისტული ორგანიზაციის მართვაში მასზე რაიმე უფლების შექმნის გარეშე. მისი ფინანსური პასუხისმგებლობა შეზღუდულია. შეთავაზებული მომსახურებისათვის ის ღებულობს გარანტირებულ საზღაურს. მომსახურების ანაზღაურება ხდება სხვადასხვა ფორმით: პროცენტი გაყიდვის მოცულობაზე ან მოგებაზე, ერთჯერადი დაჯილდოება და ა.შ. ასეთი შეთანხმებები შეიძლება შეეხებოდეს მომსახურება-თა წარმოების ან ადამიანური რესურსების მართვას, მარკეტინგს ან ფინანსურ მართვას.

კონტრაქტების ჩარჩოებში მართვის მხრივ ფართო გავრცელება პოვა კონტრაქტებმა მარკეტინგის თაობაზე. ისინი მმართველობითი მომსახურების შეთავაზების შესახებ შეთანხმებების მსგავსია. დამწვები ტურფორმა მსხვილ ტურისტულ საწარმოს აკისრებს პასუხისმგებლობას ყველა სახის საქმიანობაზე, რომელიც დაკავშირებულია გარკვეულ საზღაურად მის კუთვნილი ტურისტული პროდუქტის სრულად ან მისი ნაწილობრივ გასაღებასთან.

ერთობლივი საწარმოები ხშირად იქმნება უცხოურ ბაზარზე გასასვლელად, როდესაც კომპანია ემიჯნება თავის უცხოელ პარტნიორს და უნაწილებს მას საკუთრების უფლებას და კონტროლს ამ საწარმოს საქმიანობაზე. ჩვეულებრივ, არსებობს ორი სახის ერთობლივი საწარმოები: ერთობლივი ფლობის და სააქციო ერთობლივი საწარმოები.

რაც შეეხება კონსორციუმების შექმნას, იგი ძირითადად დამახასიათებელია სასტუმროთა ჯაჭვისათვის. ასეთი ორგანიზაციების წევრობა მათთვის მისაწვდომს ხდის მომსახურებას, რომელიც ადრე ითვლებოდა ინტეგრირებული სასტუმროების ჯაჭვის პრივილეგიად, ამავე დროს ინარჩუნებენ დამოუკიდებლობას სამართლებრივ და ეკონომიკურ ურთიერთობებში. დამოუკიდებელი ოტელების კონსორციუმებში გაერთიანების დროს მათ ძირითად მიზანს წარმოადგენს ერთობლივი მარკეტინგის ჩატარება, აგრეთვე, დანახარჯების შემცირება ერთობლივი ცენტრალიზებული შესყიდვებისას, ტრენინგებისა და ადამიანური რესურსების ერთობლივი შერჩევის განხორციელება. ოტელები ხშირად შედიან კონსორციუმებში, რათა გახდნენ რეზერვირების გლობალური კომპიუტერული სისტემების აბონენტები. მაგრამ სასტუმროს ჯაჭვებისაგან განსხვავებით, კონსორციუმებს არ შეუძლიათ აკონტროლონ ოტელების ფასთა პოლიტიკა და სასტუმროს პროდუქტის ხარისხი. თუმცა წევრობის წესების მიხედვით, თითოეული ოტელი უნდა დაექვემდებაროს დეტალურ ინსპექციას.

ტურისტული საწარმოების საქმიანობის მასშტაბების გაფართოების ორი ძირითადი მიმართულების შედარება გვიჩვენებს, რომ მოცემულ ორგანიზაციულ ფორმებს მთელი რიგი უპირატესობები აქვთ, რაც საშუალებას იძლევა ამალდეს რეალიზებადი ტურისტული პროდუქტის ხარისხი, ჩაიღოს სახსრები „ეკოლოგიურად სუფთა“ ტურისტულ წარმოებაში, გამოვლინდეს ტურისტული ბაზრის არსებული ნიშნები, მოხდეს შემოთავაზებული მომსახურებების დივერსიფიცირება არჩეული ნიშის ან ბაზრის სეგმენტის ჩარჩოებში, გაიზარდოს მომხმარებელთა მომსახურების ინდივიდუალიზაცია.

ქვეყნის ეკონომიკის ეფექტიანობის ზრდა შეუძლებელია მსოფლიო მეურნეობაში მისი ინტეგრაციის გარეშე. ტურიზმის დინამიური განვითარების უზრუნველყოფა ძირითადად პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებს შეუძლია. მაგრამ ეს საჭიროებს სახელმწიფოს მხრიდან აქტიურ პოლიტიკას. ძალისხმევა მიმართული უნდა იყოს მძლავრი ტრანსნაციონალური ტურისტული კორპორაციული განვითარების პირობების შექმნისაკენ, რაც საფუძვლად დაედება ქვეყანაში ტურიზმის ეკონომიკის ტერიტორიული ინფრასტრუქტურის მშენებლობას.

¹¹⁷ А. Э. Саак, Ю. А. Пшеничных. Менеджмент в социально-культурном сервисе и туризме. М., 2007, ст. 269.

ამრიგად, ტურისტული ორგანიზაციები არ უნდა შემოიფარგლონ ტურისტული საქმიანობის კოოპერაციისა და ინტეგრაციის რომელიმე ერთი ორგანიზაციული ფორმის გამოყენებით. განსაზღვრულ ბაზარზე, კონკრეტული პირობების გათვალისწინებით და საკუთარ მოთხოვნილებებთან მათი დეტალური შესაბამისობით უნდა მოახდინონ სხვადასხვა ორგანიზაციული ფორმის შეუღლება.

Gvedashvili Naira

GLOBALIZATION PROCESSES IN WORLD TOURISM

SUMMARY

Global associations are created through merging, setting up and absorbing of the organizations. The mentioned process of associations got the name of concentration, which is expressed in the fact that at the time of forming oligopolies and monopolies occurs the enlargement of economic unities. Big enterprises gradually persecuting small enterprises and holding the leading positions in the market, great economic power are concentrated into their hands. Two main ways of concentration of the production are formed in tourism industry. Internal and external. In case of internal concentration, the enlargement in the frames of individual economic units with inner resources takes place. External concentration reveals in wide circle collaboration (cooperation) or in union (merge) of enterprises.

კონფერენციის მონაწილეები

1. **აბუსაჰმ რამაზ** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დირექტორი, ემდ, პროფესორი
2. **აბაშიშვილი ბიორბი** – დოქტორანტი (ბიზნესის ადმინისტრირების მიმართულება, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი)
3. **აბუსაჰმ ნინო** – თსუ ასოცირებული პროფესორი, ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
4. **ათანელიშვილი თამარ** – თსუ ასისტენტ-პროფესორი, ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
5. **არევაძე ნანული** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, ემკ
6. **არნანია-კეკელიძე თამილა** – სრული პროფესორი (აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი – საქართველო; ტომას ბატას უნივერსიტეტი – ჩეხეთი)
7. **ბალანჩივაძე იაბორ** – განათლების აკადემიური დოქტორი (აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)
8. **ბაჩიაშვილი თამარ** – დოქტორანტი (იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)
9. **BELINSKAJA LARISA** – Associated Professor, Doctor (Faculty of Economics, Vilnius University, Lithuania)
10. **ბენაშვილი ციალა** – თსუ ასოცირებული პროფესორი, ემკ
11. **ბენიძე ნანა** – ასოცირებული პროფესორი (აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი), ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
12. **ბერუღაშვილი ბიორბი** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, ემდ, პროფესორი
13. **ბიბილაშვილი ნანა** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, ემკ
14. **БОБРИВНИК Л.Д.** – Профессор, Национальный Университет Пищевых Технологий (Украина, Киев)
15. **ბრეგვაძე ბიორბი** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი, ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
16. **БУЛГАКОВ В.Н.** – Кандидат Экономических Наук (Российская Федерация, Краснодар)
17. **BUZYTE LINA** – Faculty of Economics, Vilnius University, Lithuania
18. **ბურღული ვახტანგ** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, ემდ
19. **ბაშაძე თამაზ** – ასოცირებული პროფესორი (აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)
20. **ბუბუაშვილი თინათინ** – ასოცირებული პროფესორი (აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი), ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
21. **ბელაშვილი ნინო** – თსუ ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის სტუდენტი
22. **ბელაშვილი სიმონ** – თსუ სრული პროფესორი (ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი)
23. **ბვენეტაძე ლილი** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
24. **ბვირია გვანცა** – დოქტორანტი (ბიზნესის ფაკულტეტი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი)
25. **ГЛАДКИЙ А.В.** – Доктор Географических Наук, доцент, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко; Украинско-американский гуманитарный институт «Висконсинский международный университет (США) в Украине»
26. **ბობაშვილი ვენერა** – სრული პროფესორი (თბილისის საბაზრო ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტი), ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
27. **ბობიაშვილი შალვა** – თსუ ასოცირებული პროფესორი
28. **ბობოხია თეიმურაზ** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მთავარი სპეციალისტი
29. **ბონაშვილი მაია** – ასოცირებული პროფესორი (ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი), ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
30. **GORGOGNONE ALESSANDRO** – Faculty of Economics, Vilnius University, Lithuania
31. **დავლაშვილი ნათა** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი, ემკ

32. **დათუნაშვილი ლინა** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი, ემკ, დოცენტი
33. **ღვალთაშვილი ლია** – თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
34. **ერქომაიშვილი გულნახ** – თსუ ასოცირებული პროფესორი, ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
35. **ვალიბასოვა თამარ** – თსუ სტუდენტი (ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი)
36. **ZAFIROVA TZVETA JORDANOVA** – Varna University of Economics, Management Department, Associated Professor, Dr. (Bulgaria)
37. **თაფლაძე თამარ** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
38. **თეთრაული ციცინო** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
39. **თოფუა ნუზარი** – თსუ სრული პროფესორი
40. **ЯЦЕНКО Ольга Николаевна** – Кандидат экономических наук, докторант Житомирского национального агроэкологического университета (Украина)
41. **IVANOVA RADKA PETROVA** – Varna University of Economics, Management Department (Bulgaria)
42. **კავთიძე ელზარ** – დოქტორანტი (საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი)
43. **კაკულია ეთერ** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი, ემკ
44. **კაკულია ნახირა** – თსუ ასოცირებული პროფესორი, ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
45. **კანდელაკი თეიმურაზ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, სრული პროფესორი (საქართველოს აგრარული უნივერსიტეტი)
46. **კასანაძე მარიამ** – დოქტორანტი (საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი)
47. **KASNAUSKIENE GINDRA** – Professor, Doctor (Faculty of Economics, Vilnius University, Lithuania)
48. **კბილაძე ღაბო** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
49. **კვარაცხელია მურმან** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი, ემდ, პროფესორი
50. **კეკელიაძე ბიორბი** – აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
51. **КОНДРАШОВ И.Н.** – PHD Докторант (Казахстан)
52. **КРЕДИСОВ А.** – Доктор Экономических Наук, профессор (Украина, г. Киев)
53. **КРЕДИСОВ В.** – Доктор Экономических Наук (Украина г. Киев)
54. **კურატაშვილი ალფრედ** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, ემდ, პროფესორი
55. **კუხიანიძე-ახვლედიანი ნონა** – ასოცირებული პროფესორი (ეკონომიკის დეპარტამენტი, აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი), ემდ
56. **ლაზარაშვილი თეა** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, ემკ
57. **ლიპარტელიანი ნინო** – პროფესორი (სსიპ გორის სასწავლო უნივერსიტეტი)
58. **ЛЮБИЦЕВА О.О.** – Доктор Географических Наук, профессор (Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина)
59. **მალანია ელისაბედ** – სრული პროფესორი (იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)
60. **მამულაშვილი ლეილა** – პროფესორი (სსიპ გორის სასწავლო უნივერსიტეტი)
61. **მალაქელიძე ეკატერინე** – თსუ ასოცირებული პროფესორი
62. **მელაშვილი მელა** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
63. **მეტრეველი მარინა** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს პარლამენტის დარგობრივი ეკონომიკისა და ეკონომიკური პოლიტიკის წამყვანი სპეციალისტი
64. **МИРЗОДАЕВА Т. В.** – Кандидат Экономических Наук, доцент, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко; Украинско-американский гуманитарный институт «Висконсинский международный университет (США) в Украине»
65. **მიროტაძე ნინო** – დოქტორანტი (საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი)

66. **მიქანაძე ბიორბი** – დოქტორანტი (ბიზნესის ფაკულტეტი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი)
67. **მიქიაშვილი ნინო** – თსუ ასოცირებული პროფესორი, ემკ
68. **მუჩიაშვილი მარინა** – თსუ ასოცირებული პროფესორი
69. **МОЗЫРО АГНЕСКА** – докторант и ассистент на кафедре социальных микроструктур и современных социологических теорий (Люблинский Католический Университет им. Иоанна Павла II, Польша)
70. **ნათელაური იზა** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, ემკ, თსუ-ს ასოცირებული პროფესორი
71. **ნობლამე დავით** – ბიზნესის ადმინისტრირების მაგისტრი
72. **НИЦЕНКО ВИТАЛИЙ СЕРГЕЕВИЧ** – Кандидат Экономических Наук, доцент кафедры агробизнеса и статистики Одесского государственного аграрного университета (Одесская область, Украина)
73. **ნოზამე ზურაბ** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
74. **ობოლაძე დავით** – დოქტორანტი (ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი)
75. **ონიანი იულია** – ასოცირებული პროფესორი (აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)
76. **პავლიაშვილი სოლომონ** – თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის რექტორი, ემდ, სრული პროფესორი
77. **პავლიაშვილი დავით** – ემდ, პროფესორი
78. **პაპავა ბიორბი** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერ-კონსულტანტი, ემდ, პროფესორი
79. **პაპავა ვლადიმერ** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი, ემდ, პროფესორი, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი
80. **პაპასკირი რუსუდან** – ტექნიკურ მეცნიერებათა დოქტორი
81. **PARTYCKI SLAWOMIR** – Doctor of Economic Sciences, Professor (John Paul II Catholic University of Lublin)
82. **რევიშვილი ზურაბი** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი, ემკ
83. **როსტიაშვილი თამარ** – ასისტენტ პროფესორი (საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი), ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
84. **სარჩიშვილია როლანდ** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი, ემდ, პროფესორი
85. **საბურთაძე რუსუდან** – თსუ ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
86. **სილაბაძე ავთანდილ** – ემდ, პროფესორი, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი
87. **სილაბაძე ნოდარ** – დოქტორანტი (საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი)
88. **სისვაძე აზიკო** – სრული პროფესორი (საქართველოს საერთაშორისო ურთიერთობათა უნივერსიტეტი), ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
89. **СМИРНОВ И.Г.** – Доктор Географических Наук, профессор (Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина)
90. **სოლოღაშვილი დალი** – სრული პროფესორი (აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)
91. **სოსელია მანია** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
92. **უდუნია ნინო** – დოქტორანტი (აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)
93. **ფარქაშვილი ნინო** – თსუ ასისტენტ პროფესორი, ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
94. **ფარულია თეა** – ასოცირებული პროფესორი (სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)
95. **ფხვინია თეიმურაზ** – ასოცირებული პროფესორი (აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)
96. **FILIPEK KAMIL** – John Paul II Catholic University of Lublin
97. **ქავთარაძე თინათინ** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი, ემკ
98. **ქავთარაძე მზია** – პროფესორი, რუსთავის კოლეჯის რექტორი

99. **ქარქაშაძე ნარბიზა** – მოწვეული სპეციალისტი (აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)
100. **ქველამე ქეთევან** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
101. **ქისტაური ნუნუ** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი, ემკ
102. **ქურდაძე თინათინ** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი, ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
103. **ღვინაშვილი ნაირა** – ემკ
104. **ღურჭკია კლარა** – საქართველოს უნივერსიტეტის მაგისტრანტი
105. **შენგელია თეიმურაზ** – თსუ კათედრის გამგე, საქართველოს ეროვნული ბანკის საბჭოს წევრი, ემდ, პროფესორი
106. **ჩაბელიშვილი ჯალი** – სრული პროფესორი (გურამ თავართქილაძის სასწავლო უნივერსიტეტი), ემდ
107. **ჩიკვილაძე მიხეილ** – თსუ ასოცირებული პროფესორი
108. **ჩიქავა ლეო** – ემდ, პროფესორი, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი
109. **ჩიქოვაძე მალხაზ** – თსუ ასოცირებული პროფესორი, ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
110. **ჩიქოვანი ელენე** – სრული პროფესორი (საქართველოს საერთაშორისო ურთიერთობათა უნივერსიტეტი), ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
111. **ჩოხელი ეპატერინე** – თსუ ასოცირებული პროფესორი, ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
112. **ჩხეიძე თინათინ** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარე, სმმდ, პროფესორი
113. **СЫРОВЕЦ С. Ю.** – Ассистент (Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина)
114. **TSOKLINOVA MAYA ALEKSANDROVA** – PhD Student of Department “Economy of Tourism” (University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria)
115. **ცუცშირიძე მარინე** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი, ემკ
116. **წიკლაური ბელა** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
117. **ჭიჭინაძე ბორის** – დოქტორანტი (აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)
118. **ხაღური ნოდარ** – თსუ სრული პროფესორი, ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
119. **ხასანია ნოდარ** – ასოცირებული პროფესორი (აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)
120. **ხიზანიშვილი ვასილ** – დოქტორანტი (იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი), ასისტენტ-პროფესორი
121. **ხუციშვილი მამუკა** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, ემკ
122. **ჯანაშიშვილი რევაზ** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი, ემკ
123. **ჯულაყიძე ემზარ** – ასოცირებული პროფესორი (აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი), ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
124. **ჯულაყიძე შალვა** – ასოცირებული პროფესორი (აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი), ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი

CONFERENCE PARTICIPANTS

1. **ABESADZE RAMAZ** – Director of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Doctor of Economic Sciences, Professor
2. **ABASHISHVILI GEORGE** – Doctorant (College of Business Administration of Ilia State University)
3. **ABESADZE NINO** – Associated Professor of TSU, Academic Doctor of Economics
4. **AREVADZE NANULI** – Chief of department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Candidate of Economic Sciences

5. **ARNANIA-KEPULADZE TAMILA** – Full Professor, Akaki Tsereteli Kutaisi State University (Georgia), Thomas Bata University (Czech Republic)
6. **ATANELISHVILI TAMAR** – Assistant Professor of TSU, Academic Doctor of Economics
7. **BACHIASHVILI TAMAR** – Doctorant (Jakob Gogebashvili Telavi State University)
8. **BALANCHIVADZE IAGOR** – Academic Doctor of Education (Akaki Tsereteli Kutaisi State University)
9. **BELINSKAJA LARISA** – Associated Professor, Doctor (Faculty of Economics, Vilnius University, Lithuania)
10. **BENASHVILI TSIALA** – Associated Professor of TSU, Candidate of Economic Sciences
11. **BENIDZE NANA** – Associated Professor (Akaki Tsereteli Kutaisi State University), Academic Doctor of Economics
12. **BERULAVA GIORGI** – Chief of department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Doctor of Economic Sciences, Professor
13. **BIBILASHVILI NANA** – Chief of department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Candidate of Economic Sciences
14. **BOBRIVNYK L.D.** – Professor, National University of Food Technologies (Ukraine, Kiev)
15. **BREGVADZE GEORGE** – Scientific Worker of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Academic Doctor of Economics
16. **BULGAKOV V.N.** – Candidate of Economic Sciences (Russia, Krasnodar)
17. **BURDULI VAKHTANG** – Chief of department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Doctor of Economic Sciences, Professor
18. **BUZYTE LINA** – Faculty of Economics, Vilnius University, Lithuania
19. **CHAGELISHVILI LALI** – Full Professor (Guram Tavartkiladze Teaching University), Doctor of Economic Sciences
20. **CHICHINADZE BORIS** – Doctorant (Akaki Tsereteli Kutaisi State University)
21. **CHIKAVA LEO** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Corresponding Member of National Academy of Sciences of Georgia
22. **CHIKOBAVA MALKHAZ** – Associated Professor of TSU, Academic Doctor of Economics
23. **CHIKOVANI ELENE** – Academic Doctor of Economics, Full Professor of the Georgian University of International Relations
24. **CHIKVILADZE MIKHEIL** – Associated Professor of TSU
25. **CHKHEIDZE TINATIN** – Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Chairman of Scientific Council of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
26. **CHOKHELI EKATERINE** – Associated Professor of TSU, Academic Doctor of Economics
27. **DATUNASHVILI LINA** – Senior Scientific Worker of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Candidate of Economic Sciences, Docent
28. **DAVLASHERIDZE NATA** – Scientific Worker of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Candidate of Economic Sciences
29. **DVALISHVILI LIA** – Scientific Worker of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
30. **ERKOMAISHVILI GULNAZI** – Associated Professor of TSU, Academic Doctor of Economics
31. **FILIPEK KAMIL** – John Paul II Catholic University of Lublin
32. **GAMSAKHURDIA TAMAZ** – Associated Professor (Akaki Tsereteli Kutaisi State University)
33. **GELASHVILI NINO** – Student (Business and Economics Faculty of TSU)
34. **GELASHVILI SIMON** – Full Professor of Business and Economics Faculty of TSU
35. **GHURTSKAIA KLARA** – Post-graduate of University of Georgia
36. **GLADKI A.V.** – Doctor of Geographical Sciences, Docent, Taras Shevchenko National University of Kiev; Ukrainian-American Liberal Arts Institute “Wisconsin International University (USA) Ukraine”
37. **GOGAVA VENERA** – Full Professor (Tbilisi Institute of Market Economy and Law), Academic Doctor of Economics
38. **GOGIASHVILI SHALVA** – Associated Professor of TSU
39. **GOGOKHIA TEIMURAZ** – Main Specialist of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
40. **GONASHVILI MAIA** – Associated Professor (College of Business, Ilia State University), Academic Doctor of Economics
41. **GORGOGLIONE ALESSANDRO** – Faculty of Economics, Vilnius University, Lithuania
42. **GUGESHASHVILI TINATIN** – Associated Professor (Akaki Tsereteli Kutaisi State University), Academic Doctor of Economics
43. **GVEDASHVILI NAIRA** – Candidate of Economic Sciences
44. **GVENETADZE LILY** – Academic Doctor of Economics

45. **GVICHIA GVANTSA** – Doctorant (College of Business, Ilia State University)
46. **IVANOVA RADKA PETROVA** – Varna University of Economics, Management Department (Bulgaria)
47. **JAVAKHISHVILI REVAZ** – Senior Scientific Worker of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Candidate of Economic Sciences
48. **JULAKIDZE EMZAR** – Associated Professor (Akaki Tsereteli Kutaisi State University), Academic Doctor of Economics
49. **JULAKIDZE SHALVA** – Associated Professor (Akaki Tsereteli Kutaisi State University), Academic Doctor of Economics
50. **KAKULIA ETER** – Senior Scientific Worker of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Candidate of Economic Sciences
51. **KAKULIA NAZIRA** – Associated Professor of TSU, Academic Doctor of Economics
52. **KANDELAKI TEIMURAZ** – Doctor of Economic Science, Full Professor (Georgian Agrarian University)
53. **KAPANADZE MARIAM** – Doctorant of Georgian Technical University
54. **KARKASHADZE NARGIZA** – Guest Specialist (Akaki Tsereteli Kutaisi State University)
55. **KASNAUSKIENE GINDRA** – Professor, Doctor (Faculty of Economics, Vilnius University, Lithuania)
56. **KAVTARADZE MZIA** – Professor, Rector of Rustavi College
57. **KAVTARADZE TENGIZ** – Candidate of Economic Sciences, Senior Scientific Worker of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
58. **KAVTIDZE EDUARD** – Doctorant (Georgian Technical University)
59. **KBILADZE DAVID** – Academic Doctor of Economics
60. **KEPULADZE GEORGE** – Akaki Tsereteli Kutaisi State University
61. **KHADURI NODAR** – Full Professor of TSU, Academic Doctor of Economics
62. **KHASAIA NODAR** – Associated Professor (Akaki Tsereteli Kutaisi State University)
63. **KHIZANISHVILI VASIL** – Doctorant, Assistant Professor (Iakob Gogebashvili Telavi State University)
64. **KHUSKIVADZE MAMUKA** – Candidate of Economic Sciences, Chief of department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
65. **KISTAURI NUNU** – Candidate of Economic Sciences, Scientific Worker of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
66. **KONDRASHOV I.N.** – Doctorant PHD (Kazakhstan)
67. **KREDISOV A.** – Doctor of Economic Sciences, Professor (Kiev, Ukraine)
68. **KREDISOV A.** – Doctor of Economic Sciences (Kiev, Ukraine)
69. **KUKHIANIDZE-AKHVLEDIANI NONA** – Associated Professor (Department of Economics, Akaki Tsereteli Kutaisi State University), Doctor of Economic Sciences
70. **KURATASHVILI ALFRED** – Chief of department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Doctor of Economic Sciences, Professor
71. **KURDADZE TINATIN** – Academic Doctor of Economics, Scientific Worker of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
72. **KVARATSKHELIA MURMAN** – Senior Scientific Worker of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Doctor of Economic Sciences, Professor
73. **KVELADZE KETEVAN** – Candidate of Economic Sciences, Senior Scientific Worker of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
74. **LAZARASHVILI TEA** – Chief of department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Candidate of Economic Sciences, Full Professor
75. **LIPARTELIANI NINO** – Professor of Gori Educational University
76. **LYUBICEVA O.O.** – Doctor of Geographical Sciences, Professor (Taras Shevchenko National University of Kiev)
77. **MAGLAKELIDZE EKATERINE** – Associated Professor of TSU
78. **MALANIA ELISABED** – Full Professor (Iakob Gogebashvili Telavi State University)
79. **MAMULASHVILI LEILA** – Professor of Gori Educational University
80. **MELASHVILI MEDEA** – Scientific Worker of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
81. **METREVELI MARINA** – Academic Doctor of Economics, Professor, Leading Specialist of Sector Economy and Economic Policy Committee of Parliament of Georgia
82. **MIKANADZE GEORGE** – Doctorant (College of Business, Ilia State University)
83. **MIKIASHVILI NINO** – Associated Professor of TSU, Candidate of Economic Sciences
84. **MIROTADZE NINO** – Doctorant (Georgian Technical University)

85. **MIRZODAEVA T.V.** – Candidate of Economic Sciences, Docent, Taras Shevchenko National University of Kiev; Ukrainian-American Liberal Arts Institute “Wisconsin International University (USA) Ukraine”
86. **MOZYRO AGNIESZKA** – PhD student and assistant of Department of Social Microstructures and Modern Sociological Theories (The John Paul II Catholic University of Lublin, Poland)
87. **MUCHIASHVILI MARINA** – Associated Professor of TSU
88. **NATELAURI IZA** – Chief of department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Candidate of Economic Sciences, Associated Professor of TSU,
89. **NIBLADZE DAVID** – Master of Business Administration
90. **NITSENKO V.S.** – Ph.D., Associated Professor of Odessa State Agrarian University (Odessa, Ukraine)
91. **NOZADZE ZURAB** – Scientific Worker of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
92. **OBOLADZE DAVID** - Doctorant (Ilia State University)
93. **ONIANI IULIA** – Associated Professor (Akaki Tsereteli Kutaisi State University)
94. **PACHULIA OLGA** – Associated Professor (Sokhumi State University)
95. **PAPASKIRI RUSUDANI** – Doctor of Technical Sciences
96. **PAPAVA GEORGE** – Scientific Consultant of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Doctor of Economic Sciences, Professor
97. **PAPAVA VLADIMIR** – Chief Scientific Worker of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Doctor of Economic Sciences, Professor, Corresponding Member of National Academy of Sciences of Georgia
98. **PARESASHVILI NINO** – Assistant Professor of TSU, Academic Doctor of Economics
99. **PARTYCKI SLAWOMIR** – Doctor of Economic Sciences, Professor (John Paul II Catholic University of Lublin)
100. **PAVLIASHVILI DAVID** – Doctor of Economic Sciences, Professor
101. **PAVLIASHVILI SOLOMON** – Rector of Tbilisi Educational University, Doctor of Economic Sciences, Full Professor
102. **PESTVENIDZE TEIMURAZ** – Associated Professor (Akaki Tsereteli Kutaisi State University)
103. **REVISHVILI ZURAB** – Candidate of Economic Sciences, Senior Scientific Worker of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
104. **ROSTIASHVILI TAMAR** – Assistant Professor (Georgian Technical University), Academic Doctor of Economics
105. **SARCHIMELIA ROLAND** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Senior Scientific Worker of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
106. **SETURIDZE RUSUDAN** – Academic Doctor of Economics (TSU)
107. **SHENGELIA TEIMURAZ** – Chief of TSU chair, Member of Georgian National Bank Council, Doctor of Economic Sciences, Professor
108. **SILAGADZE AVTANDIL** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Corresponding Member of National Academy of Sciences of Georgia
109. **SILAGADZE NODAR** – Doctorant (Georgian Technical University)
110. **SISVADZE AZIKO** – Full Professor of the Georgian University of International Relations, Academic Doctor of Economics
111. **SMYRNOV I.G.** – Doctor of Geographical Sciences, Professor (The Kiev National University of the name of Taras Shevchenko, Ukraine)
112. **SOLOGHASHVILI DALI** – Full Professor (Akaki Tsereteli Kutaisi State University)
113. **SOSELIA MAIA** – Academic Doctor of Economics
114. **SYROVETS S.Y.** – Assistant (Taras Shevchenko National University of Kiev)
115. **TAPLADZE TAMAR** – Scientific Worker of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
116. **TETRAULI TSITSINO** – Scientific Worker of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
117. **TODUA NUGZAR** – Full Professor of TSU
118. **TSIKLAURI GELA** – Academic Doctor of Economics
119. **TSOKLINOVA MAYA ALEKSANDROVA** – PhD Student of Department “Economy of Tourism” (University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria)
120. **TSUTSKIRIDZE MARINA** – Candidate of Economic Sciences, Scientific Worker of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
121. **UDESANI TEA** – Doctorant (Akaki Tsereteli Kutaisi State University)
122. **VALIGASOVA TAMAR** - Student (Business and Economics Faculty of TSU)
123. **YATSENKO OLGA** – Doctorant of Zhytomyr National Agro-Ecological University (Ukraine)
124. **ZAFIROVA TZVETA JORDANOVA** – Varna University of Economics, Management Department, Associated Professor, Dr. (Bulgaria)

ს ა რ ჩ ე ვ ი

კლენარული სხდომა

<i>რამაზ აბესაძე</i> მაღალი ტექნოლოგიები და ეკონომიკური განვითარება	3
<i>Belinskaja Larisa, Gorgoglione Alessandro</i> THE RISK MANAGEMENT AND OCCUPATIONAL FRAUD	8
<i>გიორგი ბერულავა</i> ბარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების ინსტი- ტუციური ასპექტების შესახებ	16
<i>Вахтанг Бурдули</i> ВЗАИМОСВЯЗЬ РАЗВИТИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ УКЛАДОВ И ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ	20
<i>სიმონ გელაშვილი</i> ლოკალური ეკონომიკური კრიზისების სტატისტიკური პროგნოზირების მეთოდების სისტემა	26
<i>Zafirova Tzveta</i> ALTERNATIVES FOR THE SMALL FAMILY BUSINESS IN BULGARIA IN THE CONDI- TIONS OF ECONOMICAL CRISIS AND GLOBALIZATION	30
<i>თეიმურაზ კანდელაკი</i> სატყეო მმართველობის ეროვნული მოდელი და მისი ადგილი სატყეო კანონმ- დებლობაში	37
<i>Gindra Kasnauskienė, Lina Buzytė</i> ECONOMIC IMPLICATIONS OF WORKER'S REMITTANCES FLOWS	42
<i>Кредисов А., Кредисов В.</i> ВЗАИМОСВЯЗЬ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ И МЕНЕДЖМЕНТА	47
<i>Альфред Кураташвили</i> ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И ПРЕОДОЛЕНИЯ СОВРЕМЕННО- ГО МИРОВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА	51
<i>Agnieszka Mozyro</i> ENTERPRENEURSHIP IN NETWORK ECONOMY	57
<i>სოლომონ პავლიაშვილი</i> ინფლაციის თავისებურებანი და თარბეთირობა კონსტრუქციულ საქართველოში	64
<i>გიორგი პაპავა</i> ეკონომიკის საბაზრო ტექნოლოგიის ნორმალური მოვლოლოგიისათვის	73
<i>ვლადიმერ პაპავა</i> მონეტარული პოლიტიკის ზეგავლენა ნეკროეკონომიკაზე	79
<i>Partyccki Slawomir, Filipek Kamil</i> VIRTUAL MONEY AND THE GLOBAL FINANCIAL CRISIS	82
<i>Silagadze Avtandil</i> ECONOMIC PERSPECTIVES IN POST-SOVIET GEORGIA	86
<i>Shengelia Teimuraz</i> THE ROLE OF GLOBALIZATION IN DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL BUSINESS	88
<i>ლევო ჩიქავა</i> მრავალბანოშილიანი სიღარიბის ინდექსი	92
<i>ლალი ჩაგელიშვილი</i> გლობალიზაცია და საქართველოს გეოპოლიტიკური ასპექტები	97
<i>ნოდარ ხადური</i> კონკურენციის შეზღუდვის მაკროეკონომიკური შედეგები	100
ეკონომიკური თეორიის სექცია	
<i>მურმან კვარაცხელია</i> კონსტრუქციული ეკონომიკის თავისებურებანი და ბარდამავალი პერიოდის ეროვნული ეკონომიკა	106
<i>Tamar Atanelishvili</i> SUPREME ECONOMIC COUNCILS IN GEORGIA	108
<i>თამარ ბაჩიაშვილი</i>	

საბაზრო ურთიერთობების ეკონომიკური და სოციალური ეფექტიანობის შეხამების პრობლემა და სოციალური ფაქტორი	109
<i>Ната Давлашериძე</i>	
НОБЕЛЕВСКИЙ ЛАУРЕАТ ДЖОЗЕФ Е. СТИГЛИЦ О ПРИЧИНАХ И ПУТЯХ ПРЕОДОЛЕНИЯ ГЛОБАЛЬНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА	112
<i>Lyubiceva O. O., Smyrnov I. G., Syrovets S.Y.</i>	
SOCIAL CHALLENGES OF GLOBALIZATION: UKRAINIAN CONTEXT	115
<i>დავით კბილაძე</i>	
მოსახლეობის ცხოვრების დონის შეფასების სტატისტიკური ასპექტები	122
<i>ნინო მიქიაშვილი, რუსუდან სეთურიძე</i>	
გლობალიზაციის პირობებში ინტერდისციპლინური და ინტერკულტურული სწავლების როლი განათლებისა და მენეჯერების სფეროში	125
<i>როლანდ სარჩიშვილი</i>	
სინერგიული პარადიგმების გავლენა ცოდნის ეკონომიკაზე	127
<i>რევაზ ჯავახიშვილი</i>	
ადამიანისეული ფაქტორი და მისი აქტივობა კონსტიტუციურ ეკონომიკაში	131
<i>ვასილ ხიზანიშვილი</i>	
რელიგიის ფაქტორი ეკონომიკაში	136

მაკროეკონომიკის სექცია

<i>ნანული არევაძე, მარინა მუხიაშვილი</i>	
ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვა – ქვეყნის მაკროეკონომიკური სტაბილურობის მიღწევის ერთ-ერთი ინსტრუმენტი	141
<i>თამილა არნანია-კეკელაძე, გიორგი კეკელაძე</i>	
სოციალური კაპიტალი: არსი და ეკონომიკურ-პოლიტიკური როლი	147
<i>გიორგი აბაშიშვილი</i>	
„სტრატეგიული გაუმჯობესება“ საქართველოს ეკონომიკაში	152
<i>Библашвили Нана</i>	
ОСОБЕННОСТИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ УРОВНЯ БЕЗРАБОТИЦЫ В ПОСТКОММУНИСТИЧЕСКИХ СТРАНАХ	155
<i>თამაზ გამსახურდია, თეიმურაზ ფესტგენიძე</i>	
ადამიანური რესურსების ეფექტური გამოყენება – სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის პრობლემა	160
<i>შალვა გოგიაშვილი</i>	
კონკურენციის ეკონომიკური პოლიტიკის რეტროსპექტივა და მისი სრულყოფის პერსპექტივა საქართველოში	167
<i>ლია დვალაშვილი</i>	
მდგრადი განვითარების გლობალური რეზულირება და კონცეფცია	172
<i>თამარ ვალიგასოვა, ნინო გელაშვილი</i>	
მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის გავლენა საქართველოს ეკონომიკაზე	176
<i>ციცინო თეთრაული</i>	
ინფლაცია და მისი გამოწვევი მიზეზები	181
<i>ნაზირა კაკელია, მაღნაზ ჩიქობავა</i>	
მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირების თავისებურებანი პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის პროცესში	187
<i>ნონა კუხიანიძე – ახვლედიანი</i>	
დაზღვევის როლი საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური მდგრადობის ამაღლებაში	191
<i>მედეა მელაშვილი</i>	
საქართველოს საბიუჯეტო სისტემის შემდგომი ეტაპები და სრულყოფის გზები	197
<i>გიორგი მიქანაძე</i>	
ეკონომიკური განვითარების წარმატებული მოდელი (ისრაელის მაგალითზე)	202
<i>იზა ნათელაური, თამარ თაფლაძე</i>	
საქართველოს ექსპორტისა და იმპორტის მაჩვენებლების ტენდენცია განაწილების ნორმალურობაზე (2000-2010)	210
<i>ზურაბ ნოზაძე</i>	
გლობალიზაციის პროცესები და გლობალური ეკოლოგიური პრობლემები	214

<i>ნუნუ ქისტაური</i> საბადაგმხდელი ბაღანის სტრუქტურის შეფასების ძირითადი მაჩვენებლები	218
<i>ელენე ჩიქოვანი</i> შრომითი ურთიერთობების რეგულირება საქართველოში: გამოწვევები, პრობლემები და სამომავლო ამოცანები	223
<i>გელა წიკლაური, ეკა ჩოხელი</i> ბუნებრივი მონოპოლიების გავლენა საზოგადოებაზე და მათი რეგულირება საქართველოში	226
<i>მამუკა ხუსკივაძე</i> ეკოლოგიური პოლიტიკის სრულყოფის საკითხები საქართველოში	231

ფინანსების, სავაჭრო-საბაზო ეკონომიკის სექტორი

<i>თეა ლაზარაშვილი, თეიმურაზ გოგობია</i> საქართველოს ფინანსების ფორმირების ფორმირების თანამედროვეების შესახებ <i>Bobrivnyk L. D.</i>	235
CHALLENGES TO HUMANITY	238
<i>ლილი გვენეტაძე</i> მსოფლიო ფინანსური კრიზისი და საქართველო	240
<i>Гладкий А. В., Мурзодоева Т. В.</i> ПРОЦЕССЫ ИНТЕГРАЦИИ ЭКОНОМИКИ КИЕВА В СООБЩЕСТВО ГЛОБАЛЬНЫХ ГОРОДОВ	243
<i>Ivanova Radka Petrova</i> ERP SYSTEMS AS A TOOL FOR INCREASING COMPETITIVENESS OF MODERN ORGANISATIONS	250
<i>Кондрашов И.Н.</i> ИНТЕГРАЦИЯ ФИНАНСОВОГО СЕКТОРА И БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ	253
<i>ღეილა მამულაშვილი, ნინო ლიპარტელიანი</i> სავაჭრო-საბაზო ეკონომიკის ინტეგრაციის საკითხები საქართველოში	257
<i>Silagadze Nodar</i> STAGES OF DEVELOPMENT OF BANKING SYSTEM IN GEORGIA	262
<i>აზიკო სისვაძე</i> ინფლაციის რეგულირება: თეორიულ-მეთოდოლოგიური ასპექტი	264
<i>დადი სოლოლაშვილი, თეა უდესიანი</i> ეკონომიკის აუდიტის არსი და ობიექტური აუდიტის როლი	270
<i>თინათინ ქურდაძე</i> საბადაგმხდელი სისტემის სრულყოფის საკითხისათვის თანამედროვე ეტაპზე საქართველოში	274
<i>მიხეილ ჩიკვილაძე</i> ფინანსური კრიზისის საშემოსავლო გადასახადის ფორმირების ასპექტი	280
<i>ბორის ტიტინაძე</i> საქართველოს ადგილობრივი თვითმმართველობების ფინანსური პრობლემები მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის პირობებში	283

ბიზნესის პრობლემების სექტორი

<i>გულნაზ ერქობაიშვილი</i> საქართველოს საბადაგმხდელი პოლიტიკა და მენეჯმენტი	289
<i>მაია გონაშვილი</i> სახელმწიფოს ხელშეწყობა თავისუფალი მენეჯმენტის (მცირე და საშუალო ბიზნესის) განვითარებისთვის	292
<i>ეთერ კაკულია</i> მცირე ბიზნესის განვითარების მდგომარეობა და პერსპექტივები საქართველოში	295
<i>ცილა ბენაშვილი, მარიამ კაპანაძე</i> დინამიკური ობიექტი და მისი მნიშვნელობა	298
<i>იაგორ ბაღანჩივაძე</i>	

საბრანტო პროექტის მართვა	304
<i>ნანა ბენიძე, თინათინ გუგუშაშვილი</i>	
რისკის ბაზომვა და შეფასების კრიტერიუმები	309
<i>Булгаков В.Н.</i>	
ОЦЕНКА ДИНАМИКИ И УРОВНЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ РАЦИОНАЛЬНОСТИ И НЕРАЦИОНАЛЬНОСТИ ОЖИДАНИЙ	313
<i>გვანცა გვიჩია</i>	
ლიზინგი და მისი გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე	319
<i>ნუგ ზარ თოდუა, დავით ნიბლაძე</i>	
მარკეტინგის ბაზომვენების თავისებურებები ქართულ მედიაში	322
<i>ეკატერინე მაღლაკელიძე, ელისაბედ მაღანია</i>	
ბრენდინგის შესაძლებლობები და სირთულეები	326
<i>თამარ როსტიაშვილი, მათა სოსელია</i>	
მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერა საქართველოში	330
<i>მაია სოსელია, თამარ როსტიაშვილი</i>	
ბიზნეს-ორბანიზაციის აღმინისტრირების ფორმები	334
<i>ნინო ფარესაშვილი</i>	
რისკ-მენეჯმენტი, როგორც ეფექტიანი სისტემა ბანუხაზვრელობის პირობებში	338
<i>ოლეა ფაჩულია, კლარა ლურჯკაია</i>	
ბადასახაღების როლი მცირე ბიზნესის განვითარებაში	343
<i>ედუარდ კავთიძე</i>	
შრომის სტიმულების წყაროების კლასიფიკაციის ძირითადი ასპექტები	346
<i>მარინე ცუცქერიძე</i>	
რესტრუქტურისაციის პროცესის შედეგების შესახებ გლობალიზაციის პირობებში	350
<i>ემზარ ჯუღაყიძე, შალვა ჯუღაყიძე</i>	
მოტივაციის კლასიფიკაცია ეკონომიკაში და მისი მართვა	353
სექტორული ეკონომიკის სექცია	
<i>თინათინ ჩხეიძე</i>	
სასურსათო უსაფრთხოება, როგორც სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური პრობლემა	357
<i>ზურაბ რევიშვილი</i>	
სიღარიბის პრობლემა საქართველოს სასოფლო შინამეურნეობებში	360
<i>ნინო აბესაძე</i>	
ტურისტული ხარჯების სტატისტიკური შესწავლის პრობლემები საქართველოში	364
<i>დავით პავლიაშვილი</i>	
რეგიონების მუშენახეობა-მეღვინეობის კულტურული მემკვიდრეობის ისტორიულ-ეკონომიკური ასპექტები	366
<i>თენგიზ ქავთარაძე, მზია ქავთარაძე</i>	
სოფლად შრომითი რესურსების დასაქმებულობის ზრდის შესახებ	370
<i>ნანული არევაძე</i>	
მრეწველობა კონსტრუქციულ საქართველოში	373
<i>გიორგი ბრეგვაძე</i>	
მშენებლობის განვითარების პრობლემები საქართველოში	376
<i>ვენერა გოგავა</i>	
ტურიზმის დაზღვევის თავისებურება ეროვნულ ეკონომიკაში	379
<i>ლინა დათუნაშვილი</i>	
საქართველოში სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების განვითარების დონე და უმუშევრობა	383
<i>Яценко Ольга</i>	
ГЛОБАЛИЗАЦИЯ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО РЫНКА: ТЕОРЕТИКО- МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ И ПРАКТИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ	388
<i>მარინა მეტრეველი</i>	
გლობალიზაცია და ტურიზმის ინდუსტრიის ორბანიზაციათა მართვა კრიზისულ სიტუაციაში	394
<i>ნინო მიროტაძე</i>	

ბიოპროდუქტების წარმოების განვითარების ტენდენციები	400
<i>Nitsenko V.S.</i>	
FORMATION OF AGRICULTURAL LAND MARKET IN UKRAINE	405
<i>დავით ობოლაძე</i>	
სურსათზე მსოფლიო ფასების ზრდა, გამოწვევები საქართველოს მდგრადი	
განვითარებისა და ეკონომიკური პოლიტიკისთვის	408
<i>იულია ონიანი, ნარგიზა ქარქაშაძე, ნოდარ ხასია</i>	
ტურისტული ბაზრის სტატისტიკური კვლევის ორბანიზაციის საზღვარგარეთული	
გამოცდილება	413
<i>რუსუდან პაპასკირი</i>	
სამშენებლო ბიზნესის გადასახადებით რეგულირებას რადიკალური ბარდაქმნა	
სჭირდება	417
<i>Tsoklinova Maya</i>	
THE EFFECT OF EXPERIENCES IN CONTEMPORARY	421
<i>ქეთევან ქველაძე</i>	
ტურისტთა ბანთავესების საშუალება სოფლად	425
<i>ნაირა ლვედაშვილი</i>	
გლობალიზაციის პროცესები მსოფლიო ტურიზმში	429
კონფერენციის მონაწილეები	436

C O N T E N T S

PLENARY SESSION

<i>Ramaz Abesadze</i>	
HIGH TECHNOLOGIES AND ECONOMIC DEVELOPMENT	3
<i>Belinskaja Larisa, Gorgoglione Alessandro</i>	
THE RISK MANAGEMENT AND OCCUPATIONAL FRAUD	8
<i>Berulava George</i>	
ON THE INSTITUTIONAL ASPECTS OF ECONOMIC DEVELOPMENT	
PROBLEMS IN TRANSITION ECONOMICS	16
<i>Burduli Vakhtang</i>	
INTERDEPENDENCE BETWEEN THE DEVELOPMENT OF TECHNOLOGICAL STRUC-	
TURE OF ECONOMY AND THE TRANSFORMATION OF ECONOMIC SYSTEMS	20
<i>Gelashvili Simon</i>	
STATISTICAL FORECASTING METHODOLOGY SYSTEM OF LOCAL ECONOMIC	
CRISES	26
<i>Zafirova Tzveta</i>	
ALTERNATIVES FOR THE SMALL FAMILY BUSINESS IN BULGARIA IN THE CONDI-	
TIONS OF ECONOMICAL CRISIS AND GLOBALIZATION	30
<i>Kandelaki Teimuraz</i>	
NATIONAL FOREST MANAGEMENT MODEL AND ITS PLACE IN FOREST	
LEGISLATION	37
<i>Kasnauskienė Gindra, Buzytė Lina</i>	
ECONOMIC IMPLICATIONS OF WORKER'S REMITTANCES FLOWS	42
<i>Kredisov A., Kredisov V.</i>	
INTERDEPENDANCE OF DEVELOPMENT OF ECONOMIC THEORY AND MANAGEMENT	47
<i>Kuratashvili Alfred</i>	
THEORETICAL BASES OF OCCURRENCE AND OVERCOMING MODERN WORLD ECO-	
NOMIC CRISIS	51
<i>Mozyro Agnieszka</i>	
ENTERPRENEURSHIP IN NETWORK ECONOMY	58
<i>Pavliashvili Solomon</i>	
INFLATION PECULIARITIES AND TARGET IN POST-CRISIS GEORGIA	64
<i>Papava George</i>	
CONCERNING THE NORMAL MORPHOLOGY OF THE MARKET TECHNOLOGY OF AN	
ECONOMY	73

<i>Papava Vladimer</i>	
IMPACT OF THE MONETARY POLICY ON NECROECONOMY	79
<i>Partycki Slawomir, Filipek Kamil</i>	
VIRTUAL MONEY AND THE GLOBAL FINANCIAL CRISIS	82
<i>Silagadze Avtandil</i>	
ECONOMIC PERSPECTIVES IN POST-SOVIET GEORGIA	86
<i>Shengelia Teimuraz</i>	
THE ROLE OF GLOBALIZATION IN DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL BUSINESS	88
<i>Chikava Leo</i>	
MULTIDIMENSIONAL INDEX OF POVERTY	92
<i>Chagelishvili Lali</i>	
GLOBALIZATION AND GEOPOLITICAL ASPECTS OF GEORGIA	97
<i>Khaduri Nodar</i>	
MACROECONOMIC CONSEQUENCES OF THE RESTRICTION OF COMPETITION	100

SECTION OF ECONOMIC THEORY

<i>Kvaratskhelia Murman</i>	
THE SPECIFICS OF POST-COMMUNIST EPOCH AND THE PROBLEMS OF TRANSITION	106
<i>Atanelishvili Tamar</i>	
SUPREME ECONOMIC COUNCILS IN GEORGIA	108
<i>Bachiashvili Tamar</i>	
THE PROBLEM OF COMBINING ECONOMIC AND SOCIAL EFFICIENCY OF MARKET RELATIONS AND THE SOCIAL FACTOR	109
<i>Davlasheridze Nata</i>	
THE NOBEL PRIZE WINNER JOSEPH E. STIGLITZ ON THE REASONS AND OVERCOMING WAYS OF GLOBAL ECONOMIC CRISIS	112
<i>Lyubiceva O. O., Smyrnov I. G.</i>	
SOCIAL CHALLENGES OF GLOBALIZATION: UKRAINIAN CONTEXT	115
<i>Kbiladze David</i>	
STATISTICAL ASPECTS OF LIFE QUALITY ASSESSMENT	122
<i>Miqiashvili Nino, Seturidze Rusudan</i>	
THE ROLE OF INTERDISCIPLINARY AND INTERCULTURAL STUDYING IN EDUCATION AND SCIENCE UNDER GLOBALIZATION	125
<i>Sarchimelia Roland</i>	
THE IMPACT OF SYNERGETIC PARADIGMS ON KNOWLEDGE ECONOMY	127
<i>Javakhishvili Revaz</i>	
HUMAN FACTOR AND ITS ACTIVIZATION DURING THE POSTINDUSTRIAL PERIOD	131
<i>Khizanishvili Vasil</i>	
FACTOR OF RELIGION IN ECONOMY	136

SECTION OF MACROECONOMICS

<i>Arevadze Nanuli, Muchiashvili Marina</i>	
MEDIUM –TERM BUDGETING - A MAIN DEVICE IN ACHIEVING THE MACROECONOMIC STABILITY OF A COUNTRY	141
<i>Armania-Kepuladze Tamila, Kepuladze Giorgi</i>	
SOCIAL CAPITAL: THE ESSENCE AND ECONOMICAL-POLITICAL ROLE	147
<i>Abashishvili Giorgi</i>	
“STRATEGIC OBSCURITY” IN THE ECONOMY OF GEORGIA	152
<i>Bibilashvili Nana</i>	
PECULARITIES OF DEFINING THE LEVEL OF UNEMPLOYMENT IN POSTCOMMUNIST COUNTRIES	155
<i>Gamsakhurdia Tamaz, Pestvenidze Teimuraz</i>	
EFFECTIVE USAGE OF HUMAN RESOURCES – THE PROBLEM OF STATE SIGNIFICANCE	160
<i>Gogiashvili Shalva</i>	

RETROSPECTIVE VIEW OF THE ECONOMIC POLICY OF COMPETITION AND PROSPECTS OF PERFECTION THERE OF IN GEORGIA	167
<i>Dvalishvili Lia</i>	
GLOBAL REGULATION AND CONCEPTION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT	172
<i>Valigasova Tamar, Gelashvili Nino</i>	
IMPACT OF WORLD ECONOMIC GRISIS ON GEORGIAN ECONOMY	176
<i>Tetrauli Tsitsino</i>	
INFLATION AND ITS CAUSES	181
<i>Kakulia Nazira, Chikobava Malkhaz</i>	
FEATURES OF FORMATION OF MACROECONOMIC POLICY IN CONDITIONS OF POST-COMMUNIST TRANSFORMATION	187
<i>Kukhianidze-Akhvlediani Nona</i>	
THE ROLE OF INSURANCE IN THE IMPROVEMENT OF SOCIAL-ECONOMIC STATE OF GEORGIA	191
<i>Melashvili Medea</i>	
THE STAGES OF CREATING AND THE WAYS OF IMPROVING A BUDGET SYSTEM OF GEORGIA	197
<i>Mikanadze Giorgi</i>	
THE SUCCESSFUL MODEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT (A CASE OF ISRAEL)	202
<i>Natelaury Iza, Tapladze Tamar</i>	
GEORGIAN EXPORT AND IMPORT INDICATORS TESTING ON NORMALCY OF DISTRIBUTION (FOR 2000- 2010)	210
<i>Nozadze Zurab</i>	
THE PROCESSES OF GLOBALIZATION AND GLOBAL ECOLOGICAL PROBLEMS	214
<i>Kistauri Nunu</i>	
THE BASIC INDICES OF EVALUATION OF A STRUCTURE OF THE BALANCE OF PAYMENTS	218
<i>Chikovani Elene</i>	
LABOUR REGULATION SYSTEM IN GEORGIA: CHALANGES, PROBLEMS AND FUTURE TASKS	223
<i>Tsiklauri Gela, Chokheli Eka</i>	
IMPACT OF NATURAL MONOPOLIES ON SOCIETY AND THEIR REGULATION IN GEORGIA	226
<i>Khuskivadze Mamuka</i>	
THE ISSUES OF IMPROVING THE ECOLOGICAL POLICY IN GEORGIA	231
SECTION OF FINANCES, INTERNATIONAL ECONOMY	
<i>Lazarashvili Tea, Gogokhia Teimuraz</i>	
CONCERNING SOME PECULIARITIES OF THE FORMING OF PUBLIC FINANCES	235
<i>Bobrivnyk L. D.</i>	
CHALLENGES TO HUMANITY	238
<i>Gvenetadze Lily</i>	
GLOBAL FINANCIAL CRISIS AND ECONOMY OF GEORGIA	240
<i>Gladki A.V., Mirzodaeva T.V.</i>	
THE PROCESSES OF INTEGRATION OF THE ECONOMY OF KIEV INTO COMMUNITY OF GLOBAL CITIES	243
<i>Ivanova Radka Petrova</i>	
ERP SYSTEMS AS A TOOL FOR INCREASING COMPETITIVENESS OF MODERN ORGANISATIONS	250
<i>Kondrashov Ivan</i>	
THE INTEGRATION OF THE FINANCIAL SECTOR AND BANKING SYSTEM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN CONTEXT OF GLOBALIZATION	253
<i>Mamulashvili Leila, Liparteliani Nino</i>	
THE ACTIVITY OF INTERNATIONAL DONOR-CREDIT ORGANIZATIONS IN GEORGIA	257
<i>Silagadze Nodar</i>	
STAGES OF DEVELOPMENT OF BANKING SYSTEM IN GEORGIA	262

<i>Sisvadze Aziko</i>	
OPTIMIZATION OF INFLATION: THEORETICAL-METHODOLOGICAL ASPECT	264
<i>Sologashvili Dali, Udesiani Tea</i>	
THE ESSENCE AND OBJECTIVE NEED FOR PERFORMANCE AUDIT	270
<i>Kurdadze Tinatin</i>	
CONCERNING THE ISSUE OF IMPROVING THE TAX SYSTEM ON MODERN STAGE IN GEORGIA	274
<i>Chikviladze Mikheil</i>	
SOME ASPECTS OF INCOME TAX OF NATURAL PERSONS	280
<i>Chichinadze Boris</i>	
FINANCIAL PROBLEMS OF THE LOCAL GOVERNMENT OF GEORGIA IN THE CONDITIONS OF GLOBAL FINANCIAL CRISIS	283

SECTION OF BUSINESS PROBLEMS

<i>Erkomaishvili Gulnaz</i>	
THE TAX POLICY AND ENTREPRENEURSHIP OF GEORGIA	289
<i>Gonashvili Maia</i>	
STATE PROMOTION TO THE DEVELOPMENT OF FREE INTREPRENEURSHIP (SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESS)	292
<i>Kakulia Eteri</i>	
THE STATE AND PERSPECTIVES OF SMALL BUSINESS	295
<i>Benashvili Tsiala, Kapanadze Mariam</i>	
A MATTER OF EXPENDITURES AND ITS SIGNIFICANCE	298
<i>Balanchivadze Iagor</i>	
GRANT PROJECT MANAGEMENT	304
<i>Benidze Nana, Gugeshashvili Tinatin</i>	
RISK MEASUREMENT AND EVALUATION CRITERIA	309
<i>Bulgakov V. N.</i>	
THE EVALUATION OF THE DINAMICS AND LEVEL OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES UNDER THE CONDITIONS OF RATIONALITY AND IRRATIONALITY OF EXPECTATIONS	313
<i>Gvichia Gvantsa</i>	
LEASING AND ITS IMPACT ON ECONOMIC GROWTH	319
<i>Todua Nugzar, Nibladze David</i>	
CHARACTERISTICS OF THE USAGE OF MARKETING IN GEORGIAN MEDIA	322
<i>Maglaketidze Ekaterine, Malania Elisabed</i>	
THE POSSIBILITIES AND DIFFICULTIES OF BRENDING	326
<i>Rostiashvili Tamar, Soselia Maia</i>	
SUPPORT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESS IN GEORGIA	330
<i>Soselia Maia, Rostiashvili Tamar</i>	
THE FORMS OF ADMINISTRATING A BUSINESS-ORGANIZATION	334
<i>Paresashvili Nino</i>	
RISK-MANAGEMENT AS AN EFFECTIVE SYSTEM UNDER UNCERTAINTY	338
<i>Pachulia Olga, Ghurtskaia Klara</i>	
THE ROLE OF TAXES IN SMALL BUSINESS	343
<i>Kavtidze Eduard</i>	
THE BASIC ASPECTS OF CLASSIFICATION OF SOURCES OF LABOUR STYMULS	346
<i>Tsutskiridze Marina</i>	
ON THE RESULTS OF RESTRUCTURIZATION PROCESS UNDER GLOBALIZATION	350
<i>Julakidze Emzar, Julakidze Shalva</i>	
QUALIFICATION OF MOTIVATION IN AN ECONOMY AND ITS MANAGEMENT	353

SECTION OF SECTORAL ECONOMY

<i>Chkheidze Tinatin</i>	
FOOD SECURITY AS SOCIO-ECONOMIC AND POLITICAL PROBLEM	357

<i>Revishvili Zurab</i>		
THE PROBLEM OF POVERTY IN RURAL HOUSEHOLDS OF GEORGIA		360
<i>Abesadze Nino</i>		
THE PROBLEMS STATISTICAL STUDY OF TOURIZM EXPENDITURES IN GEORGIA		364
<i>Pavliashvili David</i>		
HISTORICAL-ECONOMIC ASPECTS OF CULTURAL HERITAGE OF REGIONAL HOR- TI-VITICULTURE		366
<i>Kavtaradze Tengiz, Kavtaradze Mzia</i>		
ON THE GROWTH OF EMPLOYMENT OF RURAL LABOR RESOURCES		370
<i>Arevadze Nanuli</i>		
INDUSTRY SECTOR IN POSTSOVIET GEORGIA		373
<i>Bregvadze George</i>		
THE PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF CONSTRUCTION IN GEORGIA		376
<i>Gogava Venera</i>		
INSURANCE FEATURES OF TOURISM IN NATIONAL ECONOMY		379
<i>Datunashvili Lina</i>		
THE LEVEL OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AND UNEM- PLOYMENT IN GEORGIA		383
<i>Yatsenko Olga</i>		
GLOBALIZATION OF AGRICULTURAL MARKET: THEORETICAL- METHODOLOGICAL ASPECTS		388
<i>Metreveli Marina</i>		
GLOBALIZATION AND MANAGEMENT OF THE TOURIST INDUSTRY ORGANIZATION UNDER CRISIS SITUATIONS		394
<i>Mirotadze Nino</i>		
TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF ECOLOGICALLY CLEAN PRODUCTS PRODUC- ING		400
<i>Nitsenko V.S.</i>		
FORMATION OF AGRICULTURAL LAND MARKET IN UKRAINE		405
<i>Oboladze David</i>		
THE ESCALATION OF WORLD FOOD PRICES, CHALLENGES TO THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND ECONOMIC POLICY OF GEORGIA		408
<i>Oniani Iulia, Karkashadze Nargiza, Khasaia Nodar</i>		
FOREIGN EXPERIENCE OF TOURIST MARKET STATISTIC RESEARCH ORGANIZA- TION		413
<i>Papaskiri Rusudan</i>		
NECESSITY OF RADIACL TRANSFORMATION OF THE FAX REGULATION OF CON- STRUCTION BUSINESS		417
<i>Tsoklinova Maya</i>		
THE EFFECT OF EXPERIENCES IN CONTEMPORARY LEISURE		421
<i>Kveladze Ketevan</i>		
ACCOMMODATION OF TOURISTS IN RURAL AREAS		425
<i>Gvedashvili Naira</i>		
GLOBALIZATION PROCESSES IN WORLD TOURIZM		429
AUTHORS		436

გამომცემლობის რედაქტორი სესილი ხანჯალაძე

**ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა
თბილისი, გ. ქიქოძის № 14**

93 22 60, 99 68 53

ელ-ფოსტა: economics_institute@yahoo.com